3 1761 08116954 2

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

LIBRARY
AUG 25 1956

VYDAVATEL: Dr. Jos. Laichter.

REDAKTOR: Prof. Dr. T. G. Masaryk.

ROČNÍK II.

1895.

MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER, KRÁL. VINOHRADY.

TISKEM J. OTTY V PRAZE.

LIBRARY
AUG 26 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

1113669

AP
52
N35
no.2

Obsah ročníku druhého.

Články.

Strana

Naše Doba 1
Vítězslav Hálek. Napsal J. S. Machar 3
Časové směry a tužby. Úvažuje T. G. Masaryk 16, 110, 193
Pojišťování jako podnik veřejný. Podává Jan Koloušek 38, 125
Idea cyrillomethodějská. M. 46, 135, 238
Lid selský, jeho poroba a vymanění v zemích českých. Píše dr. J. Kaizl 97, 213, 303
Léčení krevním serem. Píše dr. Vlad. Preininger 141
Lev N. Tolstoj o umění. Překlad úvodní stati k ruskému vydání spisů Guy de Maupassanta 146, 229
Vysoké učení lidové v Dánsku. Píše A. Kraus 223
Rusko ve Francii. Píše R. J. 245
Pohled na ruské malířství 289, 408
Několik myšlenek o literárním eklekticismu. (»Twardowski« p. Jaroslava Vrchlického.) Napsal T. G. Masaryk 314, 385
Kterak koaliční strany změnily opravné návrhy osobních daní přímých podané Steinbachem. Píše P. L. 338
Výtvarné umění. Píše Lorenzo 346
Hermann Sudermann. Píše H. 369
Bedřich Smetana. Píše C. J. 423
Z novější francouzské historie literární. Podal V. St. 458
Nástin sociálního roztřídění voličstva král. českého dle všeob. práva hlasovacího. K. Viškovský 481
Dekadence. Napsal F. V. Krejčí 492, 601
Karel Sabina. Volné črty z literárně-politické pathologie. Napsal J. Arbes 506, 577, 687, 787
Povšechná debata o opravě přímých daní. Píše Jan Koloušek 615
Výtvarné umění. Píše Lorenzo 626
Magdalena. jc. 651
Pavel Josef Šafařík, jeho život a práce. Napsal Jaroslav Vlček 673, 799, 898, 1093
A. S. Gribojedov. Literární studie. Napsal J. Polívka . . . 707, 769, 874, 990
Obnovení privileje rak.-uherské banky. Napsal Jan Koloušek . . 715, 777
Výtvarné umění. (56. Výroční výstava Krasoumné jednoty) 722
Lidstvo v době předhistorické. Píše R. K. 725, 908
Národopisná výstava československá. Píše J. Jakubec . . 813, 914, 999, 1110
Ženská otázka a její slovanská spisovatelka. (Eliza Orzeszkowa.) Napsal Leon Wasilewski 865, 983
Sociální demokracie proti revoluci. Píše S. 891
K šestému červenci. (Naše obrození a naše reformace.) Napsal T. G. Masaryk 961, 1057
Z oboru obecného školství. (Učitelstvo.) 974, 1083
Několik slov o sociální otázce literární. Napsal J. Arbes 1072

Posudky a úvahy.

Benoist Charles, La politique . . 669
Binet Alf., Psychologie des grands calculateurs et jouers d'échecs . 859
Carlyle Thomas, Hrdinové a ctění hrdin v dějinách 762
Crusius Gust., Das Lebens Zweck u. Ziel 859
Čáda Fr.: Noetická záhada u Herbarta a St. Milla 1135
Čapek K. M., V třetím dvoře 849, 943
z Čenkova Emanuel, Rok na samotě 276
Delo, list za nauku, književnost i društveni život 86
Deussen Paul, Allgemeine Geschichte der Philosophie mit besonderer Berücksichtigung der Religion 1136
Dessoir Max, Gesch. der neueren deutschen Psychologie 1137
Doubrava Fr., Památky sv. Aurelia Augustina 857
Doubravský Beneš: Na postupu . 1135
Drtina Fr., Stoika Epikteta rukověť mravních naučení 468
Garborg Arne, U maminky . . . 758
Gottz Vilém, Nezbytnost jazykového výchovu na škole střední 759
Graffunder P., Traum- und Traumdeutung 472
Havel Martin, Rodina Janebova . 377
Herben Jan, Na dědině 79
Herrmann Ignát, Drobní lidé — Pražské figurky — Z pražských zákoutí — Bodří Pražané . 849, 943
Hladík V., Z pražského ovzduší — Třetí láska 849, 945
Horenský Fr., Slovácké obrázky . 80
Hospodka Václav, Je-li podstatná reforma gymnasií našich žadoucna? 759
Jahn J. V., Karel Slavoj Amerling . 468
— — A. V. Lavoisier . . . 470
Janů A., O sebevědomí učitelském 469
Jespersen Otto, Progress in language 669
Jirásek Alois, Proti všem . . . 948
Kapper M., Aristoteles-Lexicon 471
Klášterský A., Srdce i duše. Noční violy 374
Klostermann Karel, Ze světa lesních samot 557
Košťál Jos., Dětský věk — Chléb v pověrách a zvycích lidu českého — Diví lidé v názorech, pověrách a zvycích lidu českého — Světýlka a žhavý muž 1050
Кошутић Радован, Писма из Петрограда 951
Kovalevská Sofie, Нигилистка . . 953
Krüger P. G., Geschichte der altchristlichen Litteratur in den ersten drei Jahrhunderten . . . 1137
Kvapil Jaroslav, Liber aureus . 277
Кудрявцевъ Д. Р., Смѣлые колося 1136
Maeterlinck Maurice, Princezna Maleina 82
de Manaceïne Marie, L'anarchie passive et le comte Léon Tolstoj 669
Mareš F., Všeobecná fysiologie 853, 948
Mrštík V., Obrázky 74
— — Stíny 74
Müller Josef, Über Ursprung und Heimat des Urmenschen . . . 470
Navrátil, Dr., M., Parlamentární rukojeť 279
Neubürger Ferd., Russland unter Kaiser Alexander III., sowie Politik u. Aufgaben Nikolai's II. . 953
Notovič Nicolaus, Alexander III. und seine Umgebung 954
Писаревъ, Сочиненія 762
Procházka, Dr., F. N., Logika . . 182
Rais Karel V., Zapadlí vlastenci 466
Rohde Erwin, Psyche 1137
Russland vor einem Regime-Wechsel 954
Řežábek, Dr., Jan, Zeměpis hospodářský 469
Sarrazin Gregor, Thomas Kyd und sein Kreis 185
Семеновъ С., Крестянскіе разсказы 472
Schelenz-Ahlgreen, Kosmetik . . 472
von Schulze-Gävernitz Gerhardt, Thomas Carlyles Welt- und Gesellschaftsanschauungen . . 762
Sigdwick H., The Elements of Politics 1137
Soltészová E., Proti prúdu . . 1049
Speranskij M., Rukopisy Pavla Jos. Šafaříka v Praze 278
Staroruské památky architektonické 762
Stejný, Dr., T., Rozpravy sociálněpolitické 470
Strindberg Aug., Manželství . . . 467
— — Radost života . . . 468
Šlejhar Jos. K., Dojmy z přírody a společnosti 179
Tenora J., Války husitské a zkáza vlasti naší Čech a Moravy . . 279

Trmal, JUDr., E., Der Socialismus in directer Entwickelung aus den bestehenden Verhältnissen . 279
Веселовскій Алексѣй, Этюды и характеристики 472
Vlček Jaroslav, Dějiny české literatury 273
Vrchlický Jaroslav, Moje Sonata — Potulky královny Mab — Okna v bouři — È morta, 2. vyd. — Láska a smrt, tragedie o pěti dějstvích — Svědek, hra o jednom dějství — Hermann Lingg: Výbor básní — Moderní básníci francouzští — Nové zlomky epopeje — Z cizích Parnassů — Anthologie z básní Jar. Vrchlického — Kytky Aster . . . 558, 659

Zprávy.

Japonská universita. — Korea. — V jakém poměru odchovávají hospodářské školy samostatné hospodáře? — Lidnatost a dluhy jednotlivých států evropských. — Patriotismus a křesťanství. — Z dějin ruského liberalismu. — Lék proti difterii. — Vznik a rozvoj ruského dramatu. — Humanita? 88
O vzniku národa maďarského. — Děti žen učených. — Další vzdělání žen v Brusselu. — Mravný a sociálný úkol umění. — Universita socialistická. — Význam ideí u vývoji národů. — Akademie a naše poměry vědecké. — Domácí hospodářství v národní škole. — Vlastenectví a lživlastenectví. — Universita na Islandě 187
O ethické kultuře. — Nález diluviálního člověka v Předmostí — Dům pro slavnostní hry (Festspielhaus) v Bayreuthě — Studentky v Americe. — Lidové universitní přednášky ve Vídni. — Německý císař hudebním skladatelem — Praktický směr v dívčí výchově — Různé slovo proti moderní psavosti — Polská kolonisace na Moravě 281
K dějinám sociálně-demokratických spolků československých — Řím a Rusko — Sociální a mravní poměry v Čechách — Zakázané noviny v Rakousku 379
Troja — Síla německé sociální demokracie — Sociální demokraté ve veřejných zastoupeních — Novinárna pro lid — Politický klerikalism ve Francii — Opatrování nemocných učebným předmětem na dívčích školách — Divy a zázraky — Kongres sociologů v Paříži — Jaké je bohatství světa? — Vývoz Číny 473
Obstarávání míst — Akademie dělnická v Praze — Němčina v Čechách — Nový chemický prvek »Argon« — Války a bitvy budoucnosti — Japonský obchod a průmysl — Ženská otázka v Anglii — Studium Komenského v Rusku — Čechy a Morava dodávají pracovní sílu do Vídně 571
Maďarská šlechta a dějepis — Příruční knihovna ve Vatikánu — Sirkový monopol — Souborná výstava odborných a řemeslnických škol českých v Praze r. 1895 — První dělnický dům v Praze — Sociální poměry v Čechách — Francouzi a Němci — Nejen vlastenecké, ale i katolické karty — Japanská státní idea — Přednáškový spolek . . 670
Národopisná výstava — Mravní národopis — Židé proti liberalismu — Pes pádným argumentem kapitalistickým — Průpl v dunajsko-vltavsko-labský — Dělnictvo na Slovensku — Historický ráz Prahy — Obchod na Moravě — Osmý všeobecný sjezd řemeslníků německých — Rumuni a Evropa — Studentská otázka — Živnostenské sklady surovin a tržnice — Čechy, Rusko, Slovanstvo — Demokratisace uměleckých sbírek . 764
Armáda spásy — Ze života Litvínův — Vojenské zájmy a železnice — Líhové nápoje — Sociálně-politické zákonodárství a konkurence — Prusko staví domy pro své dělníky a úředníky — Slovenští dělníci — Nedělní klid — Prvá sociální universita — Intimní divadlo — Výroční zpráva vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko . . . 860

† Dragomanov — Čtvrtstoletí české techniky — Slovenští dělníci na českých statcích — † Hošek — Studium ženské — Na Husův den 955

† Friedrich Engels — Nesmrtelnost 1054

Národopisná výstava — Evangelicko-sociální kongres německý — Z ruchu studentského — Rozvoj uherského tisku — Samosprávná matice — K vývoji naší sociální demokracie — Naše revue — Kdo šíří anarchism? — Průplav Kielský 1138

B

Rozhledy politické.

I. Vnitřní.

Mladočeská strana a jednání s pokrokáři — Volby na Moravě — Delegace — Rumuni a Slováci — Říšská rada — Reforma civilního soudnictví — Stav soudcovský — Všeobecné hlasovací právo — Weckerlovy potíže.
(10. října 1894.)

Klid v Čechách — Obecní volby pražské, na Smíchově a na Kolínsku — Slavie a studentská otázka sociální — Návrh trestního zákona v říšské radě — Volební oprava — Otázka jazyková v Istrii — Car Alexandr — Noviny z Uher.
(10. listopadu 1894.)

Kolínská volba — Hniloba politických poměrů u nás — Staročeský sjezd — Volební reforma na říšské radě — Státní právo české a volební právo hlasovací.
(10. prosince 1894.)

Český sněm — Potřeba formulování státoprávních požadavků českých — Poslední volby a různé dojmy — Ztráty národní a hospodářské — Volební oprava ve sněmovnách zemských — Nástupce Weckerlův Bánffy. (12. ledna 1895.)

Pokleslý význam sněmů — Marné úsilí význam ten povznésti — Změna volebního řádu a teplický okres — Národní kurie — Z moravského sněmu — Česká universita na Moravě — Hrozící utrakvism — Abstinence Slovinců — Istrijský sněm rozpuštěn — Vídeňské dělnictvo. (11. února 1895.)

Skončené zasedání sněmovní — Opoziční donquijotiáda — Přípravy k sněmovním volbám — Odstředivá snaha Říšská rada — Počátek a konec století.
(12. března 1895.)

Nejnovější konkurent Komenského — Národní odznaky jsou demonstrační — »Nár. Listy« a »Pražský Denník« — Přípravy k volbám? — Politická hypnosa — Říšská rada a koalice — Nový manifest národu — Vítězství antisemitů ve Vídni — Organisace židovstva — Mladočeský filosemitism — Jagellonská idea — Hentzi a Kossuth.
(12. dubna 1895.)

Básník-poslanec — Nový denník — Hospodářská strana Upomínání novinami — Zkáza liberálů — Myšlénka antisemitismu — Všeobecná krise — Taaffeův duch. (10. května 1895.)

Koaliční oprava volební — Úpadek liberalismu v Cis a jeho sláva v Trans — Koalice staro-mladočeská — Obstrukční opposice — Delegace žádá nové miliony.
(10. června 1895.)

Nové ministerstvo úřednické — Příčina pádu Windischgrätzova — Obstrukce — Odstoupení Plenerovo — Pan Plener jako politik a odpůrce — Taktika vyčkávací a neshoda mezi obstrukcí v parlamentě a jednáním v delegacích — Diskusse o opportunismu — Zase požadavek jednoty a jednání o smír na Moravě — Staročeská schůze volební a hr. Pálffy o moderní šlechtě — Jazyk a vyučování náboženství — Organisace židovské církve české — Vzrůst socialismu v Uhrách a jednání o mezinárodní sdružení agrární. (10. července 1895.)

Schválení rozpočtu s položkou pro školu v Celji — Německý liberalism — »Mrtvé duše« Sblížení Jihoslovanů a konservativců — Protikoalice pouze negativní — Naše poselstvo opět »isolováno« — Co asi znamená navazování s námi Čechy? — Nastávající vyrovnání s Uhry — Politická mrtvota doma — Ať žijí řezníci, učitelé, ať vůbec žije

kde kdo! — Politika abonentní stačí — Návrh na národohospodářský sjezd — Nová konfiskační praxe — Neštěstí v Mostě a státní dozor — Kongres nemaďarských národností v Budapešti.
(10. srpna 1895.)

Žurnalistická kabbalistika — Náš vlastenecký talmud — Talmudovská politika — Mladočeské schůze a katolický sjezd v Příbrami — Provisorium a neprovisorium — Sjezd okresních zastupitelstev českých — Autonomie a samospráva — Samospráva politická a administrativní — Kongres uherských národností nemaďarských.
(10. září 1895.)

II. Zahraniční.

Císař Vilém má slovo — Německé vojsko nespolehlivo? — Poláci v Německu — Vilémovi napodobitelé — Anglie a válka čínsko-japonská — Universitní extense — Anglický průmysl — Kající Crispi — Nemoc carova — Rozmluva s ministrem Vittem Bulharské volby — Vojenský rozpočet — Poražená Čína. (10. října 1894.)

Pád Capriviho — Úkoly jeho nástupce — Rozsudek německé byrokracie — Dvorní historiograf v nemilosti — Nepopulární president — Poslanec rekrutou — Účet za fiakry — Crispi se dal oddat — Jeho energie — Ostrá řeč proti sněmovně lordů — Porážka liberálů v Belgii — Smrt cáře Alexandra — Ristič Redivivus. (10. listop. 1894.)

Pruští ministři a pan Lucanus — Sociální demokrati proti císaři Vilémovi — Svoboda učení v Prusku — Périer potřebuje osvědčení důvěry — Lékárna v Roubaix — Madagaskar — Giolitti v procesu římské banky Italská trůnní řeč — Rozdělení půdy na Sicilii — Crispi se nebojí — Car Mikuláš II. — Rusko a Anglie — Volba Cankova zrušena. (10. pros. 1894.)

Neúspěchy nového německého kancléře — Přilepšená jeho gáže — Unavený předseda říšského sněmu Německá říše ohrožena — Radikál předsedou francouzského parlamentu — Pořád ještě »Panama« — Odhalení Giolittiovo — Veřejná mravnost v Italii a Crispi — Zemřelý král — Gurko a Šuvalov — Očista ruské byrokracie — Zase Milan — Vývoj věcí v Bulharsku.
(9. ledna 1895.)

Další ministerské krise na obzoru v Prusku — Stumm vyzval Ad Wagnera na souboj — Lewetzow na odchodu — »Německé říši!« — Bismarck — Casimir Perier — Jeho nástupce — Ministerstvo Ribotovo — Amnestie — Crispi pořád ještě předsedou ministerstva — Papežská politika — Churchill zemřel — Car Mikuláš samovládcem — Giers — Srbští turisté.
(11. února 1895.)

Boj proti reakci v Prusku — Ministr literárním kritikem — Oslava Bismarckova bez účastenství parlamentu — Císař Vilém a dělnictvo — Bimetalistické hnutí — Návštěva Francie v Německu — Slabost ministerstva Roseberyova — Klid v Italii — Car Mikuláš a Tolstoj — Nový zahraničný ministr v Rusku — Povstání na Kubě.
(10. března 1895.)

Zástupci německého lidu proti Bismarckovi — Lewetzow se poděkoval — Škatule se hýbají — Pan Faure si hraje na vojáky — Italské volby — Politicko-nepolitický sňatek — Mluvčí Peel na odpočinku — Nový způsob tiskové svobody ve Španělsku — Bolení hlavy z Kuby — Višněgradskij mrtev — Změny v diplomacii — Lukanov dostal svou odměnu. (10. dubna 1895.)

Převrat předlohy proti převratu — Bismarck pije a mluví — Blovice kamenem úrazu pro čest francouzské žurnalistiky — Co vše jsou státní zájmy — Kde jsou ruské reformy? — Slovanský spolek se opět ozval — Bohatá Anglie — Další jednání srbské komedie odehrává se v Niši — Milan má zase plnou kapsu — Svornost evropských velmocí manifestována při dělení. (10. května 1895.)

Vítězství veřejného mínění v Německu — Výnosná politická činnost ve Francii — Ať žije pan Faure! — Crispi zvítězil na celé čáře — Rosebery má špatné vyhlídky — Není nad zlato — Novinářská vítězství na Kubě — Rusko kancléřem Číny — Touha Stambulova po lázních — Trestuhodné nerespektování mezinárodní úmluvy.
(9. června 1895.)

Kielské slavnosti a franko-ruský spolek — Rusko a francouzský kapitál — Rusko v Africe — Rusko a Balkán — Rusko a Řím — Úmrtí Bungea — Nové

koaliční ministerstvo v Anglii — Parlamentární facky v Italii. (10. července 1895.)

Konec Stambulova a věci bulharské — Politika vnitřní a zahraniční — Bulharská »Donquixotiáda« — Bulharský Bismarck nebo Crispi? — Pravoslaví v temném dílu světa — Srbské dluhy — Rumunsko — Nové volby v Anglii — Belgie a klerikalism — Italie — Ostrov Kuba. (10. srpna 1895.)

Crispi — Německý císař a sociální demokracie — Bulharská politika — Ristić redivivus — Arménské reformy. (10. září 1895.)

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Zvýšené potřeby státního rozpočtu — Zvyšování berní — Monopol líhový — Kartely: Americký Oil Trust — Sestátňování drah: Jižní dráha. (10. října 1894.)

Stálé přebytky státního hospodářství nechrání proti zvyšování berní — Různé utajené způsoby nových dluhů státních — Klesání míry úrokové zdrženo stálým dlužením veřejných hospodářství; ohromné škody z toho — Jižní dráha a dráha státní společnosti do správy státní — Uherská paroplavební společnost dunajská proti naší. (10. listop. 1894.)

Uherské finance za dualismu a zisky Uher na útraty naše Finance české — Opravy přímých daní — Daň rentová. (10. pros. 1894.)

Klesající úroková míra vyrovnává částečně neshody sociální; zároveň vynesla nepoměrné zisky kapitalistům — Stát náš rozhodl se pojistiti kapitalistům vysoký úrokový důchod — Ruský a dánský úvěr předstihl nepoměrně úvěr náš (10. ledna 1895.)

Chatrnost zemských financí, stát důchody zemské spíše zmenšuje než aby je rozhojňoval; překážky zemskému pojišťování se strany koaličních stran a vlády — Země nesmějí však zanedbávati svých hospodářských úkolů, dokladem Halič, která těží ze státních důchodů i ze státních železnic - Obchod a průmysl proto respektován, že dovede hájiti svých zájmů a získati veřejné mínění; poučení z toho pro ostatní stavy — Ještě jednou úroková míra zástavních listů hypoteční banky. (10. února 1895.)

Státní přebytky naplňují pokladny státní pouze — A není jich na obecný prospěch — Opatření zlata na upravení měny: proč nevolena renta 3½%ní? — Proč nevolena veřejná subskripce na rentu? — Bursovní strachy a radosti, vratkost našich kursů — Proti nepěkným bursovním manévrům budapeštská bursovní komora — Cukerní krise a kterak vyrábíme Angličanům laciný cukr — Nedokonalost našeho, zvláště českého úvěrnictví. (10. března 1895.)

Ministr obchodu nelíbí se listům levice, jak postátňuje soukromé dráhy — Společnost státní dráhy pěkným dokladem o finanční politice rakouských vlád; literární názory let sedmdesátých na značnou ujmu veřejného hospodářství — Starostlivost Uhrů o naši pokladnu státní — Nejasnost úmluv státních se soukromými společnostmi — »Neue Freie Presse« staví za vzor ministru obchodu pruského ministra Maybacha, aby spekulace nemohla kořistiti ze zamýšleného sestátňování — Uhři by rádi jižní dráhu na svém území dostali zadarmo — Zodpovědnost vlády při nynějším sestátňování železnic — Zvýšené tarify v dopravě osob a státní přebytky — Co ministři obou polovicí říše uspoří, na to může hřešiti říšské ministerstvo překročováním rozpočtu — Jak se hospodaří státními drahami v Prusku. (10. dubna 1895.)

Velkolepý koaliční program hospodářský i nechuť jednotlivých stran k němu Neupřímnost těchto snah příčinou úplného zmaru — Fiasko sestátňovací politiky železniční Oprava berní přímých u velikém nebezpečí; koalice považlivě stůně a hrozí zhubiti vše, co posud zplodila — Nedostatky naší samosprávy, pražská elektrická tramway a národní podniky průmyslové — Bosenská výpůjčka; maďarská úřední řeč v monarchii a kulturní poslání naroda maďarského — Pošt. spořitelna státní bankou. (10. května 1895.)

Zvyšování jízdného pro osoby a nízké sazby a refakce pro zboží — Skvělé výtěžky soukromých drah a stálý deficit

na železnicích státních, ačkoli doprava značně stoupla — Ministr obchodu jak sestátňuje dráhy — Znamenité úspěchy rakouského Lloydu a kolik nás stojí Terst se svým přístavem: dunajská paroplavba a nový paroplavební podnik do severní Ameriky; na splavnění Vltavy od Prahy není peněz — Naše válečné rozpočty, ozbrojený mír a jak se při tom daří státním a samosprávným financím — Všeliké koaliční opravování berní předlohy, veřejnost daňových seznamů — Umělé udržování vysoké úrokové míry také od ústavů zemských — Klesání agia a jednání státu s rakousko-uherskou bankou. (10. června 1895.)

Částečný úpadek pojišťovny Austrie a jak stát vykonával své dozorní právo a povinnosti; nynější státní dozor k pojišťovnám naprosto nepostačuje, ačkoli by se mohl valně zlepšiti nepříliš zvětšeným nákladem — Zvláštní úvěry ministerské zatajují pravý stav financí státních, hlavně schodek z drah; vysoké školy a jich doplňování — Vědecké ústavy v Praze — Vady samosprávného hospodaření dosavadního; hospodářství pražské obce; městské tramwaye u nás a v Americe — Co chtějí Maďaři od nás a od rakousko-uherské banky — Rusko-čínská půjčka.

(10. července 1895.)

Proč vyšel z Moravy hlas svolávající sjezd národohospodářský celého českého národa — Úkol našich novinářů a jak jej plní v té příčině — Zdali je nám potřebí odborníků a o vzdělání odborném vůbec; naše hospodářská podřízenost zaviněna naším špatným vychováním — Se stavbou lokálních drah to nejde ku předu; železniční společenstva nucená — Pražské obecní zastupitelstvo jak podporovati hodlá národopisnou výstavu svou šetrností — Mostecká katastrofa je důrazným připomenutím, aby se soukromí podnikatelé nutili dbáti prospěchů veřejných — Nadvláda peněžníků hledí uměle udržovati vysokou míru úrokovou; podíl práce na výtěžku přirozeně stoupá, když se zmenšuje výnos kapitálu — Naše obchodní bilance a vliv toho na měnu.

(10. srpna 1895.)

Železniční banka rakouská ve Vídni a zemská banka v Bosně akciovými podniky, proč nevoleny ústavy veřejné? — Pražská elektrická tramway nákladem obce pražské sotva kdy se postaví — Národohospodářský sjezd český není věcí strany, nýbrž v zájmu celého národa — Hospodářský program nové vlády, jaké asi budou osudy předlohy o reformě daní přímých; státní železnice kdy upraví své tarify; sestátnění drah načisto puštěno.

(10. září 1895.)

Rozhledy živnostenské a obchodní.

Cukerní krise a krise řepařská — Politická organisace živnostnictva — Spotřeba tabáku u nás — Národohospodářská organisace — Mezinárodní konference měnná — Soutěž Asie — Reforma obchodních komor v Prusku — Obchodní cestující — Proti uměleckému podvodu ve Francii — Jak podporují Uhry vývoz a Bulharsko průmysl.

(10. března 1895.)

Říšská akce na podporu malého živnostnictva, bezprogramnost a centralisační ráz dosavadní činnosti — Němci budou vyšetřovati a popisovati hospodářské poměry našeho maloživnostnictva, a my si potom výsledky šetření jejich přečteme v německých časopisech — Emancipace obchodu našeho a obchodní školství — Schlesingrův návrh na zrušení daně z petroleje a 60 kr. od ušití tuctu košil pro vídeňské sklady — Revise družstev svépomocných — Cukerní anketa — Dovoz nevyclené pšenice balkánské do Uher a »uherská« mouka — Vývoz obilí klesá a vývoz dobytka stoupá, poučení z toho pro naše hospodáře.

(10. května 1895.)

Sjezd mlynářů z Rakouska, soutěž velkomlýnů uherských, užití vodní síly mlýnů k jiným podnikům průmyslovým Sjezd řezníků ve Vídni, drahota masa v Praze — Sjezd moravského živnostnictva v M. Ostravě — Rozdělení komor na obchodní a živnostenské — Berní reforma a volební právo do komor — Německá jubilejní výstava v Čechách — Obchodní školství a stát, proč samé »akademie« a tak málo nižších

škol obchodních — Obchodní smlouvy z r. 1891 rolnické výrobě neprospěly a průmyslu uškodily, zhoršení obchodní bilance — Cukerní krise v Rusku — Zvláštní oekonomická společnost zřizuje se dříve v Bulharsku než u nás.

(10. června 1895.)

Průplav severoněmecký — Sčítání živností v Německu a reforma živnostenské statistiky u nás — Východní Asie konkurent Evropy, ale také její odbytiště, snahy Francie, Ruska — Zhoršování naší bilance tržební — Ústřední pokladna společenstevní v Prusku — Živnostenské schůze v Praze — Německá výstava hospodářská a průmyslová a německé přednášky kočovné v Čechách, proč ne i české působením komor? (10. července 1895.)

Národohospodářský sjezd v Praze — Potřeba organisace theoretické a kapitálové — Místo okázalého sjezdu prozatím spíše komitét pracovníků — Jednota živnostenských společenstev v království českém a zemská jednota obchodních gremií — Soustředění a účelné vedení domácího konsumu — Význam tuzemského odbytu podceňuje se naproti odbytu do ciziny — Uskutečnění státního práva neučiní z nás obratem ruky průmyslníky a obchodníky, musíme se i k tomu vychovávati — Oprava živnostenského řadu u nás a v Německu — Průplav Kielský a středozemní průplav ve Francii — Passivní obchodní bilance naše — Obchodní služba konsulátů — Rusko a Čína — Zdražená obuv.

(10. srpna 1895.)

Řemeslnický sjezd v Jičíně — Živnostnictvo samo jest rozumnější než oficielní jeho mluvčí — Malá péče inteligence o jeho vzdělání — Uměleckoprůmyslové museum v Praze a jeho příliš aristokratická působnost dosavadní — Šedesát let veřejné knihovny průmyslové jednoty — Jak se činí Němci, průmyslová výstava v Teplicích, elektrický závod na Vltavě — Nové průplavy v Rusku, Německu, Uhrách, u nás se však s podobnými maličkostmi nespěchá. (10. září 1895.)

Rozhledy sociální.

Schůze spolku pro sociální politiku ve Vídni: o kartelech a selském právu dědickém — Lidové byty — Kongres sociální demokracie francouzské a španělské: socialism a otázka agrární — Nedělní klid pro obchodníky a soukromé úředníky kancelářské — Chudinství. (10. října 1894.)

České dělnictvo a národopisná výstava — Všeobecné hlasovací právo — Frankfurtský sjezd sociální demokracie — Kongres dělníků železničních v Paříži a v Newportu — Kongres křesťanských horníků v Essenu — Sociálně-demokratické spolky v Italii — Dělnictvo nechce prý na venek — Dělnické výbory a smírčí úřady. (10. listop. 1894.)

Spor v německé sociální demokracii — Sociální politika obcí — Belgické předlohy — Arbeiterzeitung denníkem — Spolek pro lidové vzdělání ve Vídni — Česká sociální demokracie.

(10. prosince 1894.)

Dělnictvo a národopisná výstava — Hornicko-hutnická konference v Mor. Ostravě — Německý kongres hutnický v Essenu — Ženské inspektorky tovární — Polská sociální demokracie — Zima a nezaměstnanci — Návrhy Adámkovy. (10. ledna 1895.)

Ještě jednou dělnictvo — Národopisná výstava — Sjezd českých spolků dělnických v Berouně — Dělnické komory v Německu — Ochrana tkalců v Belgii — Lidový dům v Curychu — Pastýřský list rakouských biskupů.

(10. února 1895.)

Čeští obchodní příručí — Dělnická akademie — Schůze textilníků v Jihlavě — Osmihodinná pracovní doba v Anglii a v Rusku — Mezinárodní organisace železničních zřízenců — Agrární sjezd ve Vídni a naše rolnictvo. (10. března 1895.)

Soukromé úřednictvo — Diurnisté — Listonoši Textilní dělnictvo v Brně — Nový Karvín — Hornictvo západočeské — Mostecká organisace — Hornický kongres francouzský — Nucené pojišťování pro stáří a invaliditu v Belgii — Organisace učňů — Smírčí soudy

a dobrovolné dělnické výbory nevyhovují — Stávka obuvníků v Leicestru — Český denník dělnický.
(9. dubna 1895.)

První máj — Hornický kongres ve Vídni a uvědomění československé sociální demokracie — Antverpský sjezd sociální demokracie — Osmihodinový pracovní den v italských dílnách vojenských — Rakouští železniční úředníci — Proti živnostenským nemocem — Pojišťování proti bezzaměstnání v Bernu.
(9. května 1895.)

Universitní spolek pro vědy sociální ve Vídni — Plzeňská konference hornická — Volební ruch sociální demokracie československé — Rozklad v Belgii. (10. června 1895.)

Letošní výroční sjezd družstev anglických — Mezinárodní kongres hornický v Paříži — Švýcarský projekt mezinárodní konference o dělnickém zákonodárství ochranném z podnětu podnikatelstva — Obligatorní pojištění průmyslového dělnictva pro případ nezaměstnanosti ve Švýcarsku — Sociální politika měst a korporací v Německu — »Bursa práce« v Praze a městská sociální politika u nás — Stávka listonošů v Budapešti. (10. července 1895.)

Agrární program sociální demokracie v Německu — Snahy dělnictva našeho — S úrazovými pojišťovnami našimi nejsou spokojeni ani dělníci, ani podnikatelé, ani sociální politikové, deficity pojišťoven a chystaná náprava — Volby do výboru pražské úrazové pojišťovny — Četné drobnější stávky dělnické dokladem utěšených poměrů dělnictva v Rakousku — Konference odborných spolků dělnických ve Vídni a Štýrském Hradci a zvláštní zastoupení českého dělnictva v odborné organisaci — Mezinárodní kongres textilního dělnictva v Gentu — Osnova zákona proti nedbalosti při dolování směřuje více proti dělníkům, než kořistivým podnikatelům - Vzrůstající účast ženského pohlaví ve výdělkové práci v Americe a anglická vláda o úmrtnosti dětí následkem tovární práce matek — Šička kravat, tucet za 9 kr. — Bedřich Engels †. (10. srpna 1895.)

Národohospodářské a sociálně-politické feriální kursy v Německu — Svobodná universita v Londýně — Populární kursy universitní v Kazani — Co se u nás děje pro povznesení lidového vzdělání — Socialisté čeští — Změny v organisaci živnostenských inspektorů, první české zprávy inspektorské — Opět stávky v Rakousku — Obchodování dětí po ulicích liverpoolských.
(10. září 1895.)

Rozhledy časopisecké.

Osvěta — Lumír — Zlatá Praha — Niva — Vesna — Vlast a Hlídka literární — Rozhledy — Vídeňský Zeit a Nár. Listy — Moderní revue.
(10. října 1894.)

Rozhledy — Vlast — Hlídka literární — Květy. (10. listop. 1894.)

Literární revoluce a p. Vrchlický — Katolická »moderna« — »Čechův sen« o významu českého místodržitele pro českou literaturu — Orthodoxně mladočeská revue a Národní Listy — Nový časopis historický a zeměvědný — O dekadenci. (10. prosince 1894.)

Bilance z Hálkovské aféry — Hlídka literární — Osvěta — Světozor — Černá policie — Novoroční přehledy Národních Listů — Sympathie Evropy — Nový filologický časopis — Akademie závodí s Modernou. (10. ledna 1895.)

»Aféra Jungmannova« — Idealism starých a neidealism mladých — Věda a žurnalistika — Slečna Krásnohorská pro Machara — Macharovy »Písně otroka« — »Magdalena« a »Prostibolo duše« — Má-li se mluvit o Macharovi, tedy mluvme! — Umění otroků — Obálková kritika — Kapitola o literárním spojenství — Jaká má být česká kritika — Bouře vod slaných a sladkých — Poetické harakiri nespoutaného ducha — Neobyčejný úspěch »Písní otroka« a sociální otázka. (10. února 1895.)

Realistické názory o starovlastenecké poesii — Kapitola o slepcích — Exkurse pod čarou — Slovíčko o Smetanovi — Pro domo sua — A ještě Písně otroka —

Pan místodržitel řekl ... — Hledá se vrah! — Tradice kněží buditelů — Divné cesty slovanské vzájemnosti — Don Juan — Spor o českou kritiku — Žižkovská »Vlast« v literární koalici.

(10. března 1895.)

Literární votum důvěry — Příležitostné poukázání na Knigge-a — Aféra Šimáček-Šalda — Literární hlasování a kritika — Duobus litigantibus tertius Lumír — Nová formule aesthetická: krása = chytrost? — Literární význam rakouských barev — Zase a pořád »Písně otroka«. (10. dubna 1895.)

Divadlo a ženská otázka — Oscar Wilde — Umění a mravnost — Huysmansovo obrácení — Nová otázka: Co znamenají »Písně otroka«? — »Nár. Listy« pro naši slavnou minulost a Slovanstvo — Mnichovský dekadentní »Pan« — Dekadence »Vlasti« — Literární směs: Literární Listy, Rozhledy, Hlídka literární, Časopis lékařů českých.

(10. května 1895.)

»Vlast« proti »Osvětě« a »Osvěta« proti »Vlasti« — Katolická moderna proti klerikalismu »Vlasti« a »Čecha« — Náboženství a klerikální zelotism — Almanach katolických básníků a nová katolická revue — Naši »svobodomyslní« — Nové pohanění »národní cti« — Ještě Oscar Wilde — »Velicí« básníci a »velicí« bankéři — Čerstvé falšování literární historie — Geografie české hudby — Nakladatelství a literatura. (10. června 1895.)

Slavnosti, manifestace a proslovy — Slavnost dělnická — Zaslána — Citáty — Odtroubení — Vlající šátek za sl. Pospíšilovou — Kdo napíše verše o otrockosti? — Nár. Listy a výstava — Literární výstava v Nár. Listech — Epigram podle Kollára.

(10. července 1895.)

Kleon v Athenách a Kleonové v Čechách — Husův pomník — Lumír — Z Husova listu — Kleonové v Národním divadle, »Zeit« o Sv. Čechovi, hlas Moderny — Osvěta o Sv. Čechovi, hlas El. Krásnohorské. (10. srpna 1895.)

Zakončení bojovného ročníku: Zde by měly kvést růže. (10. září 1895.)

Naše Doba.

Vyložili jsme hned v prvém čísle roč. I., co chceme, jakou literární cestou se chceme bráti — naši čtenáři mohou teď podle celého ročníku posoudit, do které míry jsme svým úkolům a předsevzetím dostáli. V novém ročníku pokračovat budeme směrem stejným. Rozšířivše se souhlasem valné části odběratelstva sešit o celý arch, budeme moci některé oddíly svého programu rozšířit a zdokonalit.

Naše Doba je revuí pro vědu, umění a život sociální a předně a hlavně vědy, umění a všeho života českého. Pravíme-li života všeho, všeho našeho národního úsilí, míníme tím, že obzor náš chce býti úplný, pokud běží o věci hlavní a důležité. Nemůžeme a nechceme konkurovat s denníky a proto čtenář *Naší Doby* nenalezne u nás mnohé a o sobě i zajímavé podrobnosti, které k našemu českému životu nejsou v bližším nějakém vztahu. Smíme říci, že tato naše negativní činnost je dosti obtížná a do jisté míry i nevděčná. Chceme říci: pokládáme si za našich literárních poměrů za důležitý úkol, netoliko podávati látku, nýbrž i nepodávati jí, tedy vybírati, co podle soudu našeho má býti podáno, a podporováno a nepodávati a nepodporovati, co toho nezasluhuje. Proto ku příkladu jsme zdrželivi vůči mnohým jednotlivým zjevům v domácí i cizí literatuře; přiznáváme se však docela odkrytě, že posud na to neb ono jsme nestačili, — v tom případě raději jsme mlčeli, než abychom něco pověděli jen tak na oko a pro upokojení zdánlivé. Přece v otázkách důležitosti skutečné, snad ani jedné, jsme se nezameškali.

Prožili jsme za poslední léta a ještě prožíváme literární revoluci. Revoluce ta vznikla docela přírozeně: bylo na čase, revidovati náš národní život, jak se asi od sta let vyvinul, bylo na čase revidovati výtěžky stoleté práce obrozovací — revise mimoděk stala se kritickou revolucí. Tak bylo a bude v životě literárním ještě dlouho. Jsme si

vědomi své účasti v této krisi; jsme si vědomi svých v ní úkolův a podle toho postupujeme.

Proces obrozovací není ještě ukončen. Bude nám příležitost a příčina, toto mínění zevrubněji dotvrdit; zatím však už můžeme říci, a nepotkáme se s odporem, že bylo a je na čase, náš duchovní život prohloubit, to jest musíme jej ve mnohém očistit a v celosti si jej musíme jasněji uvědomit. Nemyslíme, že toho naši velicí buditelé nečinili také; tvrdíme však, že jsme ne vždycky v duchu jejich pokračovali, tvrdíme, že v duchu jejich budeme pokračovat jen tehda, když ducha toho dobře postřehneme a když poznáme cílů svých a prostředků jasně a plně budeme vědomi. A obtíž ani netkví tak v poznávání cílů jako v určování prostředků.

V tomto duchu a úmyslu pracovati, je úkolem *Naší Doby*. Neříkáme, že my jediní tak pracujeme, pravíme pouze, jak si představujeme úkol každého uvědoměle pracujícího Čecha: pokračovat podle správných zásad, řídících posud naše obrození, a vývoj obrodní uspíšit a dovršit.

Říkává se nám a sami si to opakujeme, že jsme národ malý. Malost ta velmi tížila Kollára, znepokojovala Palackého a máme ji na mysli všichni, kdo jsme o sobě přemýšleli. Avšak nejjistěji unikneme malosti, jestliže budeme žíti život opravdový a jestliže pro takový život získáme kde kterou českou duši. Dovedeme-li národnost svou, po otcích zděděnou, takto netoliko extensivně ale intensivně rozhojňovat, dovedeme-li, jedním slovem, růsti netoliko fysicky ale i duchovně, dovedeme-li dokonce opravdověji žíti než národové počtem větší a velicí, — přestaneme být malí a slabí. Národ opravdový, národ uvědomělý, tedy národ, jehož každý člen cítí svou spoluodpovědnost, není malý, není slabý. — —

Změny, které v ročníku novém zavedeme, nebudou podstatné a mají odpovídat přáním našeho čtenářstva, jež nám na náš dotazník v míře hojné svá přání a svůj souhlas sdělilo. Za tento zájem a účast na naší práci od srdce děkujeme.

Vítězslav Hálek.

Napsal J. S. Machar.

Před dvacíti roky, v sobotu dne 11. října, pohřbili v hlíně vyšehradské mrtvolu devětatřicetiletého Vítězslava Hálka. Pohřeb byl jedním z těch, jež potom léta a léta jsou chloubou Prahy a národa. Celá inteligence, spolky s prapory, deputace z venkova, sto dvacet sedm nádherných věnců ze všech končin Čech, černé rámy a rámečky časopisů, veršované elegie atd. — vše svědčilo, že se Čechy loučí s jedním z nejpopulárnějších svých mužů. A pohřeb ten byl zakončením života slunného, málo čím zkaleného. Život Vítězslava Hálka byl tím nejšťastnějším životem, jakého se vůbec druhého v české literatuře nenajde. Jako třiadvacetiletý mladík vstoupil »Alfredem« a »Večerními písněmi« do literatury a stál jí rázem v čele. Byl pasován nejen svými druhy, ale i veřejností na velmistra, uznán za dědice a pokračovatele Kollára a Čelakovského. A místo to zaujímal až do své smrti. Druh jeho, Jan Neruda, kolos jak talentem tak vzděláním o několik hlav vyšší, stál v jeho stínu. A v tom roce, kdy se ozvaly signály nových obzorů, myšlenek a forem, kdy vyšly Sv. Čecha »Básně« a hned na to J. Vrchlického »Z hlubin« — zemřel Hálek. Jakoby osud sám chtěl mu uspořiti marného soupeření a jisté porážky. Jeho život posmrtný trval jen několik roků. Jeho sláva byla jistou stranou stále a stále galvanisovaná — ale marně. Chápeme onu snahu i pietu. Lidé ti znali Hálka v plném jeho létě, cítili kouzlo jeho osobnosti, viděli jeho význam v spolkovém životě našich literátů, byl jim kdys všemohoucím redaktorem, nejvyšší autoritou — a tyto dojmy a city se přenášely na literární cenu jeho děl. Dosáhli konečně i toho, čeho se spisovateli českému dostati může po smrti jako nejskvělejšího losu: postaven Hálkovi pomník a vydány jeho spisy v slušné úpravě. Jinak náleží jméno jeho dnes literární historii, jež má pro ně několik určitých frasí.

*

Nesamostatnost a nepůvodnost tkví na většině prací Hálkových. Obnovenému kultu Máchovu platilo první jeho dílo: »Alfred«, báseň lyricko-epická. Stíny »Máje« zkřivené a zkarrikované tančí po každé stránce. Popisy přírodní, legie kostlivců, rozpory duševní jsou matným a nezdařeným napodobením většího vzoru. Při čtení neubráníte se pocitu, že básník pohybuje se nejistě na poli cizím, jeho vloze neodpovídajícím. A kolikrát se takový faux pas opakoval, než Hálek sám sebe poznal a našel!

Jeho »Večerní písně« v témž roce (1858) vydané, jsou dítkami Heineovy »Knihy písní«. Je ovšem vytrháno včelám německého poety ostré žahadlo, — jakož vůbec Hálkovi chybí satira, ironie, sarkasmus, humor — zbývá jen sladkost a sentimentálnost a s nimi Heineův aparát přírodní: slavík, růže, hvězdy, měsíc, sad a les. Opěvaná dívka zjevuje se mezi tím jako sestra andělů, zamilovaný básník vykračuje si před ní v póse, jaká se mu zdá být nejvznešenější: jako prorok, zvláštní dílo stvořitelovo, kněz krásy bohem pomazaný a chlouba národa. Průhlednost a zpěvnost těchto písní byly dobrým průvodním listem: knížka ta dožila se takové řady vydání, jako žádná druhá kniha v Čechách, a byla a bude dlouho zdrojem textů pro skladatele hudební.

Radostné přijetí obou těch knih vyplývá ze situace literární. Kollár, Čelakovský, Koubek, Havlíček byli mrtvi, Jablonský, Vocel a Erben se odmlčeli — mezi staršími neměl Hálek soupeřů. A ze soudruhů byli Sabina, Frič, Pfleger talentové nepatrní s těžkopádnou formou, Heyduk nevyspělý a Nerudovo »Hřbitovní kvítí«, čerpané taktéž ze zdroje Heineova, odpuzovalo tím, čeho se Hálkovi nedostávalo· satirou, ironií a sarkasmem. A nad to »Hřbitovní kvítí« nebylo ohlasem »Knihy písní«, jež už měla pevné místo v literatuře vůbec, ale »Romancera« a »Posledních básní«, nad nimiž visela čerstvá klatba. »Večerní písně« musily býti v tomto suchopáru květnatou svěží loukou. Nalezly radostné echo všude, staly se úhelným kamenem popularity Hálkovy. Dvěma třem generacím byly zákonníkem lásky a celé armádě drobných poetů nedostižitelným vzorem k následování.

Vůně jejich vyvanula. Nerudův varovný hlas, jenž se ozval hned po jich vydání, má dnes plnou platnost: je to látka (láska), která nejvýš pro deset krátkých písní dostačí . . . jinak stává se personifikovanou monotonií . . .

*

Hálek viděl a cítil, že odtud spočívají na něm zraky celého národa s dychtivostí a nadějí. Čekaly se z jeho péra veliké věci. Byl řaděn již bona fide k prvým básníkům slovanským. Mluvilo se o Puškinu, Mickiewiczi, byl-li Hálek s někým porovnáván. Ký div, že se snažil dolétnout tam, kde jej míti chtěli. Rozpínal perutě k letům, k nimž síla jejich nedostačovala. Tak přinesl rok 1859 dvě delší lyricko-epické básně: »Krásná Lejla« a »Mejrima a Hussejn«. Nějaký Alfons vzbouří se proti králi, je přemožen a uvězněn. Jeho milenka Lejla jde před krále a tančí před ním. V nestřeženém okamžiku obdivu slíbí jí král vše, čeho si žádá — ona žádá svobodu Alfonsovu. Láska zvítězí. Ideální názor na lásku, pravda, ale platí o provedení to, co polský literární historik Maryan Zdiechowski řekl o Hálkovi: »Idealismus jeho trýská ze srdce, ze srdce až dětinského, tak že někdy se dotýká samých hranic komičnosti.« Vedle toho, co bylo asi Hálkovi popudem: tanec Herodiady a hlava Jana Křtitele (Matouš 14. kap.), je »Krásná Lejla« komickou hrou stínů, vržených velkou tragedií na plátěnou chvějící se stěnu.

Do šlepějí Byronových a Mickiewiczových vstoupil Hálek »Mejrimou a Hussejnem«. Džaur Hussejn se zamiluje do ženy paše Mehmeda, vstoupí do jeho vojska, dostane se mu vůdcovství, v rozhodné bitvě přejde ke svým a zahyne s Mejrimou. Zamilovaný džaur, žena z haremu, orient — Byron, v druhé části Konrád Wallenrod. Začátek pak (apostrofa Hussejna jedoucího na koni) podobá se dočista začátku Malczewského »Marie«. A obsah konečně? Zase láska. »Básník je jako gymnonotus electricus; vydav silnou omračující ránu, má pak jen vždy slabší a slabší rány pohotově, až konečně všecka síla ujde,« pravil Neruda dále ve výše zmíněném posudku »Večerních písní«. »Mejrima a Hussejn« byly poslední touto ranou. Nezmiňujeme se prozatím o obsahu povídek prosou, jen tolik podotýkáme, že motorem každé je rovněž láska, buď šťastná či nešťastná, čili jak se tomu rozumělo: dostali se — a bylo dobře; nedostali se — a jeden neb oba zahynuli.

Hálek již sám tušil, že nutno obrátiti.

*

V roce 1860 vydal tři tragedie: »Carevič Alexej«, »Záviš z Falkenštejna« a »Král Rudolf«, jimž v roce 1861 následoval »Král Vukašín«, 1862 »Sergius Catilina«, 1864 »Amnon a Tamar«. »Máme svého Shakespeara!« volalo se po Čechách po provozování prvních

dvou kusů. A tím mimoděk nalezeno pravé slovo. Hálek je Shakespearovec každým coulem. Valná část dramat velikého Brita vydána byla již v českém překladě. Shakespearovská manie zavála k nám, jako dosud všecko, ze sousedních Němec a nesamostatný talent Hálkův byl jím přitažen jako pilina magnetem. A kletba všech imitátorů stihla i jej. Napodobil hranatosti, hrubosti svého vzoru, charakteristika jednajících figur, ovzduší doby, barva místa, hluboká idea na dně kusu, dramatičnost a tragika — to bylo nad jeho síly a nadání. Při čtení všech těch prací se vám zdá, že slyšíte jedno vrzající kolečko, jímž se celý ten stroj pohybuje pracně ku předu; v každém kuse jest nějaká »černá duše«, nějaký sluha či přítel hlavní osoby, jenž našeptává, svádí, radí — a ku konci praskne a padá s rekem. V Alexeji zove se Kikin, v Záviši Ruperto, ve Vukašínu Nikola, v Amnonu Lionardo, v Catilinovi jest jich několik. A předkem všech jest Jago z Mouřenína benátského. Rekové těchto dramat jeví se vedle nich ve většině situací jako dokonalí hlupáci. Jinak jsou pathetickými řečníky, mají dlouhé monology a umírají s ariemi a při bengalu jako hrdinní tenoři. Ženy jsou vesměs nesnesitelné. O psychologii vůbec nemožno mluvit.

Studií ku svým dramatům nekonal asi žádných. Historická pravda mu byla ničím. Car Petr zastihne Alexeje u jeho milenky (Hálek jistě ani nevěděl, že byl Alexej ženat, jinak by byl tuto nechutnou scenu zlepšil), v Catilinovi přirovnává se Cethegus k Herkulanu, sopkou zasypanému, v Záviši, Rudolfu, Vukašínu jsou historickými jen dvě, tři jména. Tedy: hrubá imitace, nedramatičnost, slabá charakteristika, žádná psychologie, žádné ovzduší, nehistoričnost jsou znaky těchto tragedií, a dodáme-li, že Záviš z Falkenštejna, nejlepší z nich, jest jednou z poměrně slušných českých tragedií až po naše dny — neznačí to zvláštní cenu tvorby Hálkovy, ale chudost a ubohost tohoto druhu v dramatické literatuře vůbec.

Mohlo by být omluvou, že tyto kusy psal básník poměrně mladý a nevyspělý, dobrá. Ale z pozůstalosti Hálkovy uveřejněn zlomek tragedie »Jiří z Poděbrad«, psaný v posledních letech jeho činnosti, a ten se podobá na vlas vytčeným pracím z mládí. Jiří je rhetor bez masa a kosti, mnich »Bosák« jest oním vrzajícím kolečkem, »Paleček« potomkem Shakespearovských šašků, a každý prostřední literát, jenž přečetl tyto dva akty a dřívější práce Hálkovy, mohl by tuto tragedii docela v jeho duchu dokončit.

Drama nebylo polem Hálkovým. Byl tam touhou a vůlí, větší než jeho síly, vehnán a ztroskotal. Brzy se ozvaly přísné a spravedlivé hlasy, ukazující na tento nepoměr. Hálek psal a psal, poslední jeho tragedie »Amnon a Tamar« přímo propadla. Nechutná, ba hnusná látka, vzatá ze starého zákona (Samuel II, 13) přeložená do nějakého italského města a zpracovaná co nejbídněji (v literární historii má děravý pláštík, jímž se vůbec u Hálka přikrývá všechno: »oplývá lyrickými krásami«), provozována byla asi před šedesáti lidmi. Nezdar ten Hálka bolel hluboce a dlouho; po desíti letech vydávaje práci tu tiskem, praví mezi jiným: »Přiznávám se, že jsem kus ten psal pro více lidí, než kolik se jich vejde na čtyřicet sedadel a do pěti loží; když jich však přece více se nesešlo, viděl jsem v tom pokynutí, abych dramatické své péro poodložil, což jsem věrně učinil, neboť vnucovati se, třebať v divadle, nenáleží mezi moje intence umělecké.« Chápeme uraženou hrdost, ale Hálek v nitru cítil zajisté, že není vše v pořádku, a že to obecenstvo má přec trochu pravdy. Že ji mělo i při »Vukašínovi«, dovídáme se jinde. »S knížetem Nikolou« (panující dosud kníže černohorský), »bavil jsem se«, vypravuje Hálek v jednom cestopise, »hlavně o věcech uměleckých. Nevím, zdali mě to čtenáři moji již odpustili, že jsem napsal ‚Krále Vukašína', já si to odpustil tak dalece, že mám předsevzetí ‚Krále Vukašína' pracovati znova, třeba se tím v novou nemilost uvrhl. Kníže Nikola píše také ‚Krále Vukašína', a tuť je přirozené, že otcové sourodných dětí bavili se osudem těchto dětí. Já neomlouval nezvedenost svého kluka ničím; snad i to poslouží jiným.« Jemné přiznání mezi řádky, a čin z přesvědčení následoval: Hálek skutečně dál nepsal pro divadlo.

*

A zase napjal slabá křídla svá k velikému rozletu. V r. 1864 vydal nejdelší svou lyricko-epickou báseň »Goar«. V nějaké zemi vládne nějaký ukrutník, Goar. Lid se proti němu vzbouří a vyžene jej. Goar odejde do nějakých hor, stykem s přírodou a láskou k nějaké Marfě zjemní a změní se; když pak uslyší, že usurpátor chce se zmocniti jeho bývalého trůnu, vytáhne v čele horalů proti němu, porazí jej a padne sám.

Kritikové naši praví, že měl Hálek dva reelní popudy k této básni: přírodní, cestu do Tater, již vykonal v roce 1862, a dějový, polské povstání r. 1863. Prvý připouštíme, druhý nedá se nijak

motivovat. Však i ten prvý je dosti divný: scenerie přírodní je zrovna taková, jako byla v »Alfredu« a »Mejrimě a Hussejnovi«; dělá dojem divadelních dekorací z výpravných her. Jak jinak živěji plastičtěji líčí Hálek Tatry ve svém cestopise! V »Goaru« člověk nevidí praničeho. Básník líčí vodopády slov a rýmů hory, lesy, večery, jitra, západy slunce, noci — ale jsou to jenom slova. Jistě sám ve své fantasii věcí vypisovaných neviděl. A tu je rozdíl mezi popisy Máchovými, Byronovými a Hálkovými. Ty tam plastické, viděné, zde vše neurčité, v modrém dýmu a povodni zbytečných slov.

Chválí se též jeho apostrofy volnosti a svobody. Přečtěte si začátek »Goara«:

Volnosti! Národů ty zlaté věno,
šlapána člověkem až k ustrnutí,
ty dítě bolestného procitnutí
a vražděné zas, sotva narozeno!
Buď pozdraven, ty svite v tuhé mlze,
ty růže spanilá a plná těchy:
tvé kořeny — to lidstva dávné vzdechy,
a rosa tvá — to horké naše slze.
Tys píseň písní, kterou lidstvo skládá;
kdo slyší tě, okřívá v srdci vřelém,
kdo pojme tě, stává se spasitelem,
kdo zpívá tě, na kříži v bolech strádá.
Ty chráme velebný! atd.

a porovnejte třeba známé místo z Childe-Harolda:

Přec, svobodo, tvůj prapor potrhaný
jak hromoklín vlá větru na vzdory,
hlas polnic tvých, ač mroucí, udolaný,
vždy přehlaholí bouřné vichory!
tvůj strom je květů prost a bez kory,
již sekera mu sráží; ale šťáva
ti bují v kmen atd.

Obsah skoro tentýž. Ale u Hálka slova, obrazy sobě odporující, se potírající a nepřípadné (kořeny — vzdechy; dítě bolestného procitnutí, hned vražděné — velebný chrám), u Byrona každé slovo kapkou vřelé, živé krve. Nechceme tímto porovnáním Hálka snižovat, jenom ukázkou uvádíme je, jak se básní hlavou a slovy, jak srdcem a krví.

Lásku líčí Hálek zde, jak všude, prastarým tradicionelním způsobem: on a ona se uvidí, on již nemá pokoje, těká v přírodě, monologuje pod hvězdami, rozpráví s květy a ptáky — ale i u ní

není jinak. Konečně si lásku vyznají, padne polibek a nyní tonou v štěstí.

Literární fráse slaví »Goara« jako veledílo, skvost v řadě prací Hálkových; dnes jej odložíte s pocitem sklamání; v duši vám zní po něm hluchý chaostický příval neurčitých, šedivých tonů a pranic víc.

*

Roku 1865 podnikl Hálek cestu na jih a východ. Sedě na Tersátu nad Rjekou díval se na moře. »Ohromné ostrovy, které z něho vystupují, zdají se ti jako mraky na jasném nebi. Tam bělá se vesnička, tam město, tam hrady Frankopánovy, po němž ostrovane a vínodolci dosud nosí smutek odívajíce se černě ...« Tu jest popud k básni »Černý prapor«, jež vyšla roku 1867. Děj jest zase Hálkovský: Nějaký Milan vyrve svou otčinu, nějaký ostrov z poplatnosti nějakého cara. Za jeho nepřítomnosti namluví sestra jistého kapitana, Zéna, Jelence, nevěstě Milanově, že jí byl nevěrným. Jelenka se utopí a Milan pak věnuje se blahu svého lidu. A zase vše zbásněno jen slovy a hlavou. Postava Jelenčina, o níž kdysi padlo slovo: že jest jednou z nejkrásnějších dívčích postav v poesii vůbec, a jež se pak opakovalo a opakuje do dnes — pohybuje se na několika stránkách jako loutka a jako loutka padne do vody, proslavená elegie Milanova za ní jest titěrnou slznou rhapsodií starého genru. A »lyrické krásy«? Musili bychom opakovati to, co jsme řekli při »Goarovi«. Jedno pěkné opravdu místo jsme našli. Mohlo by státi vedle nejkrásnějších čísel sbírky v »Přírodě«. Je to pobíhání hravého větříku. (Spisy, II. 284—85.) Ale jen to jediné. Děj básně jest i dosti nejasný, což je u Hálka řídkosti. Zéna vypravuje Jelence o svém milkování s Milanem a podá jí na důkaz list:

Jelenka vzala list a sotva stihla,
že slova tahů známých v něm se mihla:
anižby četla, vznítila se v tváři ...

Byl list psán Zeně, či Jelence? Vzala jej Zéna snad? Jelenka sama řekla pak: »To psal tobě.« Milana všickni lidé na ostrově znají jako člověka statečného, opatrného i dosti lstivého (chování jeho vůči carovi) a přec se dá zajati kapitanem, bratrem Zény, jenž jej vydá carovi. Zdá se, že jeho pověst byla lepší než on sám a tím připomíná zas ony hrdiny z Hálkových tragedií, jako kapitan zdá se být bratrem Kikina z Alexeje.

Moře, jež popisováno jest v »Černém praporu«, jest pendantem k horám v »Goaru«. Dělá dojem barvotiskové mariny.

*

Hálek snažil se otevříti poesii naší nové krajinné horizonty. V »Mejrimě« Orient, v »Goaru« hory, v »Černém praporu« moře. Vůle tu byla. Než vykonání této úlohy zůstalo jeho nástupcům. Svatopluk Čech illustroval Kavkaz a moře Černé, Vrchlický Středozemní a Severní, Zeyer se pokoušel svým způsobem o Orient. Než i tam, kam Hálkova slabá peruť se nyní sklonila, v nejstrašnější periodu našich dějin, v dobu pobělohorskou, neurval palmy. »Václav z Michalovic« je dosud nejlepším květem, vyrostlým z té půdy.

Hálkovy »Dědicové Bílé Hory« vyšli r. 1869. Jest to nepodařené vlastenecké mysterium. Básník pustil plně úzdu své fantasii, allegorisoval, symbolisoval, kde se co dalo. Krvaví dědicové bělohorští Lamormain, Dominicus a Jesu Maria, Jakub Bassevi, Lichtenstein, Udavač svaté inkvisice, šarlatán, chtějí dobiti zuboženou Matku Vlast. Genius ji zachrání. — Hlubokého vlastního názoru na tuto strašnou fási našich dějin u Hálka, jak se samo sebou rozumí, nenajdeme. Jemu je tím, čím je slavnostním řečníkům a básníkům proslovů: strašlivým neštěstím, jež připravili katani a vrahové šlechetnému, zcela nevinnému národu. O koloritu, charakteristice nemůže býti ani řeči. Básník se dívá na celou katastrofu s hlediska, abychom tak řekli, mladočeského táboru, pořádaného v letech šedesátých. V »Michalovici« naopak přeložil Sv. Čech své stanovisko do XVII. věku, odtud jiný zorný úhel, živost, pravděpodobnost a ovzduší. Dobré části v Hálkově básni: vypravování houslařů, bezejmenného, žebráka-slepce, dívky, matky mohla by státi jako důstojná čísla jeho ballad, patří k nim barvou a provedením. V závěrečná slova Genia vložil Hálek své politické credo:

Však jedno dám ti na té pouti věnem — —
chudobnou chýši v lidě zuboženém,
v ní mysl prostou, srdce dětinné.

(Kollárova pastuchova chýžka!)

Ó setrvej v tom pohostinství čirém,
vždyť zrodí v něm se slovo plamenné,
jež život dá, až zpěv váš zavzní šírem:
jsme bratry slovanského plemene.

*

Domníváme se, že v »Marišce«, krátké starší povídce prosou, je zárodek k poslední Hálkově lyricko-epické básni »Děvče z Tater« (1871). Pozměnil poněkud děj, přidal k němu reminiscence ze své tatranské cesty, ovšem zpracované a zidealisované, jak to byl již učinil v »Goaru«, tak že mimo jména nemá jeho scenerie s Tatrami zase pranic společného, a báseň byla hotova. Tomeš a Katuška se milují. Přijde jakýs turista a v Tomši se vzní žárlivost a jde tak daleko, že chce zničiti život svůj i milované dívky. Tomeš je přívozníkem, veze Katušku rozvodněnou řekou, odhodí schválně bidlo a oba plují jisté smrti vstříc. Tu však mu Katuška ukáže bezdůvodnost jeho žárlivosti, a v nejhorší chvíli vysvobodí oba onen cizí turista. Již z obsahu vidno, že v Hálkově duši nastával nový obrat. Sestoupil z kothurnu, kde znal a opěval krále, knížata a reky a zvolil si prosté lidi. Ale nešel tak daleko, aby zapřel své tradice. Tomeš mluví jako převlečený bratr Goarův, Katuška je sestrou Marfy, Jelenky a všech těch milujících Hálkových žen bez krve.

*

»Děvče z Tater« bylo posledním dílem, jež napsal Hálek v žoldu cizích duchů. Po něm nastal obrat dokonalý. Během vytčené činnosti psal básník sice tu a tam kratší básně, jež shrnul při prvém vydání svých »Spisů« pod titul »Ballady a romance« a psal je dál až do své smrti, ale vše to bylo jaksi mimo, jakoby si na tomto druhu nezakládal. Prvé z nich: »Nekřtěncova dušička« a »Sejček« byly jeho prvými otištěnými pracemi vůbec (1854). A přec tato sbírka ballad jest vedle cyklu »V přírodě« a »Pohádek z naší vesnice« výronem nefalšovaným čisté individuality Hálkovy, jedním z tří pilířů, na něž se bude opírati jméno Hálkovo jako poety.

»Pohádky z naší vesnice« posmrtní dílo básníkovo, tvoří s »Balladami a romancemi« jeden řetěz. Jsou z jedné výhně a jednoho kovu. Náležejí-li dřívější knihy Hálkovy literární historii, patří tyto literatuře. Zde je dech života a tep krve. V nich můžete zrovna nahmatati čistou duši básníkovu.

Hálek byl dítě venkova. V mělnické krajině stála jeho kolébka. Rovina do šíře a dáli s památným Řipem v horizontu. Přečtěte si začátek »Cestopisu na Oupor« (Spisy, X. 63) pěknou lyrickou to báseň v prose, a z každého slova vycítíte, jak byla krajina ta básníkovi mila. Lid její má pověst po Čechách. Tvrdé lebky, básnivá duše, vznětlivá krev, jakýsi nádech furiantství a náklonnost k romantičnosti. V té krajině mezi tím lidem žil básník svá dětská léta,

jichž dojmy trvají v duši po celý život a na sklonku jeho se ozývají nejsilněji. A po celou jeho literární činnost vtělovaly se dojmy ty v drobné básně (i jeho povídky vyšly z téže půdy) a naposled, jako by tušily samy konec života, vytryskly celou knihou »Pohádky z naší vesnice«. Typy, sceny, zkazky, nálady, příběhy, jež básník kdys viděl, slyšel, zažil, vtěleny jsou v živé slovo. Podány jsou jadrnou mluvou, prosety originelními obraty z řeči lidu, a zpracovány tak, že nemožno jich napodobiti, aby nebyl okamžitě poznán vzor. Samy nemají reminiscencí téměř žádných, a zachvěje-li někde ton Erbenův, neb zavzní-li něco puškinovského, nese to jen podobná látka sebou. Je v nich rázovitost a českost Mánesových figur z jeho illustrací k národním písním. Někde básník poslední strofou roztřišťuje obraz, někde zlomí špičku pointy, jinde ukončí kovové souznění měkkým sentimentálním akkordem — ale i v tom je kouzlo. »Balladami a romancemi« a »Pohádkami z naší vesnice« platil básník tu největší a nejkrásnější daň své mladosti a rodné vísce, jakož cyklem básní »V přírodě« splatil jí svému jedinému pravému učiteli.

*

Sbírka »V přírodě« vyšla ve třech svazečkách v letech 1872—74.

V ohledu formálním a esthetickém byly jí učiněny mnohé výtky a závažné tak, že až po dnes mají platnost (Dr. J. Durdík) — ale Hálek neměl ani špetku té vzácné umělecké vlastnosti, jíž jeho druh, Neruda, byl obdařen v míře až příliš vrchovaté — autokritiky. Co napsal, napsal, a co napsal, vydal, jak bylo napsáno. A tak duše Hálkova je vyslovena celá, je to duše malá, neumělkovaná, nestrojená a vyslovena neumělkovaně, nestrojeně. Dojem je slabý, ale v podání harmonický.

Dívá se na přírodu okem dítěte. Ano. A mluví o ní jako dítě. Pozoruje a popisuje vše od ptáka až k pavouku, od stoletých stromů až k drobným kvítkům, od hřmění hromu až k zašelestění větru. Hlubších věcí nevidí. Boj o život, nepodajnost, vzdor a nepřátelství hmoty proti životu mu ušlo. Byl idealistou. Příroda je mu největší poesií, studnicí krásy, matkou moudrosti a prvým zákonem. Co proti ní, je špatné. Spravedlnost jest jen u ní, ne v paragrafech, bůh jen v ní, ne v psaných literách a v pachtu Vatikanu. Před ní jsme si všickni rovni, ve svém lůně pohostí ona stejně kosti žebráka i krále.

Lidská sláva — polní tráva.

Zajímavo, jak Hálek slevil ze svých snův o velkosti a posvěcení básníka. Vůči tomu všemu, co vidí v přírodě, scvrká se básník na zpěvavého ptáka, jenž má svůj čas písní, na růži, jež má čas svého květu — potom je konec. Z jeho slávy nezbude nic víc, než z nádhery léta: pár sýkorek cvrlikajících v sněhu po nahém proutí a vida to, má básník už jen jednu prosbu: Jen zevšednět mi nedej, bože! ...

Po dlouhém a dlouhém bloudění našel se Hálek a našel se ještě v čas. Vyslovil vše, co bylo v něm z minulosti, vyslovil všechny své názory, pocity a pozorování k nimž dospěl během let — a umřel.

Byl by ještě přinesl něco nového veršem? Pochybujeme. Jeho obzor nebyl veliký, jeho talent neměl mocných křídel — byl by se opakoval. »Vše co měl, to vyzvučel ...«

* *

Prosou napsal Hálek celou řadu povídek z vesnického života, všechny téměř, jak jsme se již zmínili, na jeden motiv: láska. Na všech lze dokumentovat, jak hlubokým životním přesvědčením mu byla výše zmíněná pravda: co proti přírodě, je špatné. Mají-li se dva rádi a nedostanou-li se, je to hřích proti přírodě, a dostaví se tragický trest: hynou. Smrt jejich je však pro ně, jak to v tragediích zákonem, usmířením, pozůstalí, jenž jim bránili neb je rozvedli, pykají zlomeným životem.

Po několik let byli všem těm pracím kmotry Fr. Pravda a Bož. Němcová, románu »Komediant« Tylův »Poslední Čech«. Zvolna a pracně se dodělával Hálek jakési samostatnosti. A jen tím, že vracel se k vzpomínkám z rodné vísky.

Přečtěte si začátek »Muzikantské Lidušky«:

»Toníčku, kdo dýl?«
»Co pak, Liduško?«
»Dívejme se sobě do očí, kdo dýl?«
A Toníček se díval s Liduškou do očí, kdo dýl?«
Svatý bože, co to za krásné oko! atd.

Poznáváte ty tony? Ano, jakoby to bylo čarovné duetto ze Smetanovy »Prodané«. A místa podobná se množí. »Náš dědeček« jest již roztomilá povídka, »Na statku a v chaloupce« stojí slušně po boku »Pohádkám z naší vesnice«. Ba ještě víc. Povídka ta jest jednou z nejlepších prosaických prací. Zvláštní porovnání vtíralo se

mi při čtení. Promítněte Zolův ohromující »Hřích abbé Moureta« z jeho francouzské výše k nám do Čech: v průmětu tom stojí Hálkova povídka. Málo tu reelního, jen několik tahů, staťáž bujná, skorem až fantastická, děj nemožný — ale povídka přec jen pěkná, a v řadě Hálkových prací neobyčejně pěkná.

Povídka ta vyšla v roce 1873. A hned na to Hálek obrátil. Snad působením Turgéněva změnil způsob své tvorby. Dřív povídky dějové, nyní kreslení typů. Dřív podivní hrdinové: muzikanti, zamilované děti, čeledínové, selští hoši, přívozníci — nyní vesnické rarity: sběhlý student, vysloužilý husar. Dřív ideální opomíjení všeho všedního, teď vyhledávání drobných detailů a drobnůstek, úzkostlivé až popisování, záliba v klidu a pravdivosti. Snad se tu otvíral nový obzor péru Hálkovu, snad tu čekaly větší žně — smrt si ponechala odpověď.

*

Ve feuilletonech, jichž je asi 600 složeno v »Nár. Listech«, dotýkal se Hálek všech běžných otázek našeho literárního, společenského i národního života, a činil to s vřelostí a otevřeností jen jemu vlastní. Vidno z nich, jak mu ležely na srdci zvláštně »Národní divadlo« a »Umělecká Beseda«. Causerie tyto nevynikají duchem a vtipem, ale přesvědčujícím ohněm a poctivostí, jež mile dojímají. Jeho cestopisy líčí plasticky a po dnes, třeba se nemohly rovnati Nerudovým, dobře se čtou.

*

Hálek byl talent druhého řádu. Pustota, jež panovala v literatuře, když on vystoupil, přátelé, zaslepení jeho osobním milým zjevem, nedostatek poctivé kritiky v čas, podkuřování popularitou, získanou milostnými veršíky, postavily jej na místo, jemuž neodpovídaly jeho síly, pro něž on nevyrostl. A vším tím tlačen, věře v sebe tak, jak v něj věřilo okolí, hnal se Hálek šíleným letem k výškám, kam nikdy nemohl doletnout.

Nedostatek autokritiky vězel v jeho malé sečtělosti a velké víře v sebe. Co není ve mně, jinde nenajdu, říkával. Věřil theoreticky v jediný pramen poesie, vlastní duši, v praxi po celý život podléhal těm několika autorům, které za dob studií přečetl.

Jeho pravá poesie jest lesní studánkou: čistá, průhledná až ke dnu a svěží. Hálek nemá hloubky a nemá tajů. Nemá jediného verše, jenž by otvíral perspektivu duši čtenářově; nemá jediného

tónu, jenž by vzbudil delší echo neb rozvlnil ji k harmonickému souznění. U něho nenajdete mezi řádky praničeho. Řekl jen to, co napsal. Porovnejte jej s Nerudou. Za dvacet roků nenajdete v Hálkovi víc, než dnes — bude-li jej vůbec kdo číst — za dvacet roků však bude teprv známo, jakým nedoceněným zjevem — vzdor těm chválám dnešním a prázdným hymnám — byl Neruda. Výšku horských velikánů možno posoudit jen z dálky, v té dálce však se malé kopce ztratí docela. Hálek měl význam a patřil době, kde žil, Neruda jde v budoucnost.

*

Spisy Hálkovy byly vydány v 11 dílech tiskem a nákladem dra. Ed. Grégra (1878—87). Mimo některé maličkosti (letopočty, kdy napsány práce v dílu VI. a VII., vynechání motta k »Večerním písním«, postrádané označení původních tří cyklů sbírky »V přírodě« a pod.) vytýkáme jedno: Spisy měly být vydány *všecky*. Kde jsou kritiky Hálkovy? Kde jeho aforismy z Lumíra? Kde jsou ony dvě »Večerní písně«, jež Ot. Mokrý sdělil ve feuilletonu Nár. Listů v den slavnosti odhalení pomníku Hálkova? A byly-li pojaty tak slabé práce, jako »Pan Suchý«, »Samička«, proč byly vynechány jiné? U Němců v podobném případě vydal by podnikavý nakladatel — konkurent, vydání svoje a úplné — český autor tu naději nemá. Literární názory Hálkovy roztroušené v jeho kritikách, úsudky o současných spisech hledejte si tam, kam je před 30 a 35 roky psal. A přece jsou to literární dokumenty!

Očekáváme, že »Sebrané Spisy« Nerudovy podobných výtek nevzbudí. Byl by to neodpustitelný přečin.

Časové směry a tužby.

Uvažuje **T. G. Masaryk.**

Není již pochybnosti, že prožíváme vážnou národní krisi, krisi to netoliko politickou, ale i literární a sociální vůbec. Více než neklidný vývoj politický, k němuž nyní až jednostranně téměř všecka pozornost jest obrácena, nasvědčuje tomu, že osnovné a základní idee našeho národního programu musejí být znovu ohledány a posouzeny, aby se ukázalo, co je v nich zdravého, co nezdravého. Máme toho všichni zkušenost, že ne mnohým i veřejně činným mužům tyto základní a osnovní idee našeho národního programu jsou dosti známy, alespoň že nejsou si jich jasněji vědomi, a proto i z této příčiny je na čase, optati se, na jakých že ideách vůbec se vyvíjíme, jaké tužby a cíle práci národní určují směr, co chceme, kam spějeme, kterými prostředky dosahujeme a nejjistěji dosáhneme svých ideálů českých?

Máme ideály české?

Dojista jsou ideály české. Národ český měl a má své zvláštní kulturní, své zvláštní světové poslání; jest však úkolem nás žijících, hledajících, bojujících, abychom si smysl našeho historického úkolu co možná určitě a jasně před sebe představili.

Z toho úsilí zrodila se studie o Kollárovi, podaná čtenářstvu »Naší Doby« v minulém ročníku. Aby Kollárova idea náležitě byla objasněna historicky, jak totiž vznikla a působila z celého a v celém vývoji národním, přirozeně musil jsem prohlédnouti všecek vývoj od počátku t. zv. znovuzrození. Ukončil jsem studii svou výkladem doby Havlíčka a Palackého, ukázav, jak Palackého politický program založený je v podstatě na týchž ideách, na kterých Kollár zbudoval svou slovanskou ideu.

Tu chci pokračovat, abych si mohl dát účet ze směrův a tužeb, které zmítají náš nynější veřejný život: chceme-li plně pochopit ty

naše směry a tužby, musíme si je netoliko logicky, čistě věcně uvědomit, ale chceme také vidět, odkud se vzaly, odkud jsme je přejali, co je v nich našeho, co staršího a cizího. Odtud tedy kritický rozhled po celém znovuzrození. Kollár proto vyložen obšírněji, že v něm soustředěny všecky ty základní idee, na nichž náš národní program ještě stojí, třeba je již proudem časů novějších velmi rozviklaný a rozhlodaný.

Že však k objasnění směrův a tužeb dne počínám tak z daleka, má, ne-li důvod, tedy ten dobrý účin: netřeba je sestupovati hned na arénu denní polemiky, je dobře napřed ty různé bojovníky a harcovníky co nejklidněji prohlédnout si s vyvýšeného místa — takto orientováni můžeme se pak účastnit i boje samého.

Naše znovuzrození, počínající v druhé polovici minulého století, není ještě ukončeno; naše doba je pokračováním toho historického procesu, který právě pod jménem znovuzrození rozumíme. Běží tedy o to, vystihnout ty duchovní kulturní síly, které v době té a zejména v době, již prožíváme, jsou činny.

Prvé období našeho znovuzrození lze vésti až po účinnější vystoupení Jungmanna, tedy asi k r. 1810. Toto prvé období charakterisováno je *Dobrovským*.

Dobrovský sám a jeho stoupenci budují na humanitní a osvícenské idei minulého století: program národní spočívá na této filosofické idei humanity a jeho hlavní obsah je uvědomování slovanské a české.

Druhé období je vyznačeno *Kollárem* a *Jungmannem* a sahá asi k roku 1848tému.

Kollár ideu vlasteneckou zakládá filosoficky na humanitě, pojaté ve smyslu německé literatury, hlavně Herdera. Humanitou odůvodňuje se a hájí idea národnostní a národnost česká pojímá se v širokém rámci národnosti slovanské. Idea slovanská je idea Kollárova a celé doby: slovanství a vlastenectví heslem všeho literárního snažení. Slovanská přítomnost a česká a slovanská minulost, nekriticky a neúplně poznávaná, je národním voditkem.

Doba třetí, doba to *Havlíčka* a *Palackého*, sahající od zjevnějšího ruchu revolučního až do prvých let osmdesátých, doplňuje národní program literární a theoretický programem politickým. I Palackého program politický vrcholí v idei humanitní a z ní logicky vyrůstá. Národnost česká pojímá se méně všeobecně a abstraktně nežli v dobách předchozích — »Čech, ne Slovan!« zní heslo Havlíčkovo.

Čech znamená přesněji a přirozeně s hlediska národního širší lidové vrstvy a tudíž in concreto rolnictvo, menší měšťanstvo, dělnictvo. Odsud Havlíčkův politický a literární program více lidový než Palackého, jenž zase zakládá program práva historického, úže politický s hlavním úkolem: v souhlase s ideou humanity nalézt národní i politickou shodu s Němci.

Politické úsilí Palackého přirozeně přivedlo k lidovému programu Havlíčkovu program šlechty, jakožto privilegované do té doby držitelky politických práv.

Období naše — od počátku let 80tých se počínající — na prvý pohled charakterisováno je intensivnějším ruchem netoliko politickým, ale především literárním a sociálním; abychom hlavní ženoucí síly jeho postřehli, je tudíž potřeba, obhlédnouti se po literárních směrech doby předchozí, doby Palackého a Havlíčkovy, tím nalezneme spolehlivé vodítko pro pochopení neklidné práce dnů našich.

*

Vyloživše politickou stránku období po Kollárovi a ukázavše, co společného je s dobou kollárovskou samou, především rozhled ten doplníme obzorem po tom, jak slovanská idea po Kollárovi vyvíjela se současně s politikou v oboru literárním, uměleckém a kulturním vůbec.

Tu vracíme se přirozeně k heslu Havlíčkovu: »Čech, ne Slovan.«

Heslo to nemělo dosah malý. Havlíček přece prvý z Čechů poznal skutečné Rusko a Polsko, Havlíček žil v Moskvě v kruzích slavjanofilských — jak neměli se jeho vystoupením *Malý* a staří vlastenci zděsit? Nebyla to hotová slovanská revoluce? Byla a přišla v čas a Havlíček nebál se také sáhnouti na Tyla, nebál se dokonce vystoupiti proti Kollárovi.

Když spor s Kollárem vypukl, zmíněný již slovenský dopisovatel Havlíčkův ve »Slovanu« dotkl se, píše proti Kollárovi, také Havlíčkova článku z r. 1846, v němž právě vydal heslo: Čech, ne Slovan. Dopisovatel rozuměl Havlíčkovi tak, jakoby tento byl popíral reálnost Slovanstva. K tomu Havlíček dává vysvětlení svého stanoviska. Trvá na svém mínění, že totiž »chtějíce býti dobří Slované, musíme napřed pěstovati dobro svého vlastního kmene a že Slovanstvo jen tenkrát se upevní, když jednotliví jeho kmenové, jmenovitě Čechoslované, Jihoslované, Poláci a Rusové, každý se vzmůže a mezi sebou ve vzájemné přátelské podpoře o závod půjdou«.

Článek jeho směřoval proti »jistému, zvláště v Čechách a na Slovensku tenkrát velmi obyčejnému, nepraktickému obyčeji, kdežto se velmi mnoho mladých mužů učilo jinoslovanským nářečím, neumějíce ani pravopis svého vlastního, kdežto se blouznilo o jistém všeslovanském, jednom společném nářečí a zanedbávalo se vzdělávání vlastního kmene«. Havlíček neodpíral Slovanstvu reálnost, ale dokazoval jen, »že reálnost Slovanstva založena jest na reálnosti jednotlivých kmenův a slova moje, že s hrdostí řeknu: já jsem Čech, ale nikoli: já jsem Slovan, nemohou se tak rozuměti, jakobych snad Slovanem býti se toho času byl styděl, nýbrž jen v tom smyslu, že slovanství jest teprve ideál, ku kterému směřujeme, že tedy nemožné jest v praktickém životě již nyní se opírati na ten ideál, asi tak, jako ten, kdo vzdělává a šetří a bohatým býti chce, již napřed se svým budoucím bohatstvím se chlubiti nebude. Jisto ale jest, že vědomí společného původu a jistého bratrství není posud ještě obyčejné u slovanských kmenů, a každý tedy uznati musí, že něco jiného jest pracovati k rozšíření tohoto vědomí na nynější praktické půdě a něco jiného předpokládati něco, co by mělo být, co si přejeme již jako skutečné a stavěti na tom již základy. Já jsem tedy, abychom to zkrátka řekli, nemluvil mnoho o slovanství, ale jednal jsem vždy jako Slovan a sit venia verbo — jako panslavista ...«*)

Slova tato téměř v plné míře platí pro celé období, ba platí až po dnes — naše slovanství je přání nikoli skutečností, pokud totiž slovanská vzájemnost požaduje znalost slovanského světa a duchovní spolužití. »Vzájemnost« — Kollár učil — »je společné přijímání, vzájemná výměna a jednotné požívání.« Té vzájemnosti ještě u nás nebylo a není a je pořád méně a méně. Dnes u nás v Praze a podobně v Petrohradě literáti vědí o kde kterém novém románě pařížského dekadentství — o českém a ruském životě neví se tu i tam téměř nic. Ani odborníci neznají dnes slovanských prací svých oborů, jsou dokonce slavisté, kteří o slovanských pracích mimo jazyk svůj nemají zdání. Znalost ruské literatury na př. je dnes v Němcích mnohem úplnější a dokonalejší nežli u nás, Němci, Francouzi, Angličané studují svět ruský a slovanský mnohem úsilněji a všestranněji nežli my. To je skutečnost.

Nemohu tu nezmíniti se o theorii, která se u nás pořád a pořád hlásá, jako by byla neomylná pravda; říká se totiž, že prý my Čechové jsme povolání prostředkovati mezi západem a východem.

*) Slovan 1850, p. 1485.

Názor tento je vlastně bez obsahu. Nejen že my Čechové ve skutečnosti s východem přímo nesousedíme (leda Slováky s Maďary a Rusy), majíce vedle sebe téměř všude Němce a Poláky, kteří přece také ještě náležejí k západu, ale de facto nijakého prostředkovacího úkolu kulturního není. Rusové na př. měli vždy mnohem bližší a přímé spojení s Němci a Francouzi a právě tak národové tito od Rusů, co brali, brali přímo, i literaturu. Jak řečeno mnohem dříve o Němcích platí, co se tu nám přisuzuje. My ještě dnes nemáme o Rusku ve své literatuře více, než co Havlíček napsal; nemáme na př. dějin ruských, leda část, právě teď vycházejí prvé dějiny ruské literatury atd. — jaké tedy naše prostředkování a komu?

Tento stav věcí obráží se docela přirozeně netoliko v literatuře vědecké, ale především v poesii a našem umění vůbec! Havlíček je v rozbíraném období přední náš spisovatel slovanský, slovanský netoliko jako Čech, nýbrž jako Čech, znající také svět slovanský a cítící s ním, jak sluší na člověka opravdového, jenž to, co miluje, také skutečně zná.

Ostatní spisovatelé v idei slovanské nevynikli nad abstraktnost kollárovského ideálu, jak vidíme ze všech uvedených dříve básníkův a následovatelů Kollárovy musy slovanské. Posud básníci a spisovatelé, věnující se idei slovanské, nad toto kollárovské stadium nevynikli.

*

Nové směry básnické a literární došly k nám byronismem: *Mácha* započal byronovskou analysí vniterného člověka, člověka neobyčejného a velikého a připravoval takto — vystoupil hned 1836 — literární revoluci Havlíčkovu.

Máchovu vystoupení *Zdiechowski* dává ten smysl, že to byla reakce proti panslavismu Kollárovu.*)

Panslavism při tom nehrál té roli; Mácha dokonce pokračoval na dráze Kollárově, pokud i tento člověka měl za ideál své humanity. Pravda! byl Máchův člověk protest proti vychrtlé humanitě, právě tak, jak rok 1848tý ideu humanity určitěji formuloval. Mácha stojí proti Kollárovi potud, pokud tento, ovšem charakteristickým způsobem, byronism zavrhoval.

*) Karol Hynek Macha i bajronizm czeski. 1893. Pan Zdiechowski sepsal pod jménem Урсинъ knihu o slavjanofilech (1887), již jsem v úvodu ke Kirějevskému již citoval; tím zajímavější je nám tudíž i v této věci jeho soud.

Máchova píseň nepřekonala hned starší směr vlastenecký. Sám v sobě byl na to slabý, k tomu Havlíček šel již cestou novější a přikvačily pak starosti politické r. 1848. a následující ochabnutí reakční, takže teprve v prvých rocích nového ústavního života byronism se svým určitým směrem protivlasteneckým pokračoval, kde Mácha před 20 lety byl započal.

Takové opozdění ve vývoji myšlenkovém není u nás ani prvé ani poslední. Kollár připínal na starší filosofii Herderovu, Jungmann učil se od Voltairea a dokonce od Wielanda; podobně a z podobných příčin Hálek pokračuje na dráze Máchově koncem let padesátých.

Neměli jsme ještě a vlastně ani teď ještě nemáme literatury, t. j. nemáme pevné a nepřetržité literární tradice, nemáme literatury, která by se samostatněji sama ze sebe vyvíjela. Literáti sami a inteligentní čtenářstvo, znajíc dobře německy stojí v duchovním spojení s literaturou německou a cizí vůbec a tak se stává, že naše vlastní literární produkce je pozdější, když vzory cizí zaměnily se již vzory novými. Naši básníci proto podávají sice stravu veliké mase čtenářstva, ale na sebe sami a na literární svět mají vliv skrovný, často žádný. Proto překlady děl cizích, podobně jako cizí vzory samy, mívají větší vliv, nežli původní produkce básníkův; Jungmannův překlad Ztraceného ráje je tomu příklad právě tak, jak posud překladatelská činnost vynikajících básníků.

Hálkův byronism musil vystoupiti kriticky a polemicky proti starému směru vlasteneckému, jehož patrné nastrčeným zastancem byl opět *Malý*, týž Malý, jenž ve svém mládí tak nadšen byl »Slávy Dcerou«. Jak se proti Malému musil bránit Havlíček, tak se proti němu musili bránit mladí byronovci.

Je důležité a k vyjasnění různých pojmův a sporů důležité vzpomenouti, oč tehdy z obou stran bylo bojováno. K tomu konci uvedu stať *Hálkovu* z r. 1859 »o básnictví českém v poměru k básnictví vůbec«.*)

Myšlénky Hálkovy jsou v podstatě následující:

Člověk je předmětem básnictví, člověk celý se svým životem a se všemi poměry. Co na básnictví je jen řeckého, tomu rozumí jen Řek, ale nikdy člověk jako člověk. Takové básnictví může vychovat Řeka, nikdy člověka, může vášním jednoho či druhého hovět,

*) *Hálek*, Básnictví české v poměru k básnictví vůbec. »Obrazy života« Nerudovy, 1859, p. 233.

jeden či druhý líný národ pouspávat, ale nikdy nemůže jej vzdělat; básník jen takový může být obstojným básníkem řeckým atd. ale velmi prostředním básníkem vůbec. Básnictví není obmezeno ani prostorem ani časem, nezná rozdílu mezi národy a zeměmi; »hledá lidi a vše jedno, kde se mu vyskytnou«. »Nesnese-li pravdu co pravdu vůbec, není na tom vinna pravda, nýbrž on sám. A kdyby některý básník si vzal tu práci národ prozkoumat v jeho zvláštnostech, byl by s tím bezpochyby brzy hotov a brzy by mohl být národně básníkem dokonalým. Prozkoumat ale člověka co člověka, jest práce věčná, bude potud neukončená, pokud lidstvo pouť svou nezakončí. A proto být básníkem vůbec jest věcí o tolik těžší, nežli být básníkem jen národním, o kolik těžší jest poznat člověka co člověka a člověka některého v jeho zvláštnostech a snad podivnostech. První úlohou básnictví jest, účinkovat na člověka co člověka.« České básnictví nesmí být jediným pramenem našeho básnictví. »Básnictví české má pro píseň, pro baladu, pro menší vypravovací básně vzory výtečné, snad takové, jakými se který národ jen honositi může. Ale co dál? Má to být již básnictví celé? Kde pak zůstane drama? Kde román? Kde epos? Má básnictví české pro to také už vzory? Nemá.« »Básník ať jen sáhne do života a může být jist, že nezbloudí.« »Naším heslem jest: Bez nadání není básníka, a kdyby se chtěl stát sebe národnějším.« »Za několik let se uvidí, kdo je víc básníkem, zda ten, kdo jen dovede být národním ožuvavcem.«

Pokud ve sporu šlo o obvyklé v takových věcech vlastenecké zrádcování, Hálkovi slovy velmi jadrnými a úsečnými přispěl *Neruda*. V doslovu k Hálkově stati: »Něco o ‚posledním' slově«, praví: »Ano, — nám jest stálé žvanění o národnosti a vlastenectví už ‚přemoženým stanoviskem'. Nenávidíme od srdce každého, kdo myslí, že je to už nejvyšším cílem — být národovcem, že dosti na tom, a že mu netřeba, aby také něco pro národ konal. Jsme už na takovém stupni vzdělání, že to už pražádnou zásluhou není, když je někdo vlastencem; k národnosti své se znát a ji ctít první jest povinností každého vzdělance, zároveň ale i povinností nejlehčí, poněvadž nám nyní už povinnost nastává, abychom národ svůj na výši světového uvědomění a vzdělání postavili a jemu takto nejen k uznání dopomohli, ale i život pojistili. To je ten náš kosmopolitismus ...«*)

*) Obrazy života 1859, p. 236.

Podobně úsečně a případněji než Hálek *Neruda* se bránil proti výtce neslovanství: »Učme se u národů jiných, poznejme stupeň jejich vývinu, spřátelme se s jejich světem myšlenkovým a spracujme pak v sobě vše v celek nový s tím, co jsme s mateřským mlékem už obdrželi a ve vlastech svých seznali. Bude to pak zajisté slovanské, poněvadž co Slované jinak tvořiti nedovedeme.«*)

Smysl výkladů Hálkových i Nerudových je: Český člověk a tím slovanský, ale člověk žijící a jednající, žádná archaeologie a abstraktní politika.

S těmito požadavky Hálek a Neruda brali se lidovým směrem Havlíčkovým. I slabý Hálek a dokonce silnější Neruda postihli v nejlepších svých pracích toho českého člověka, tento městského a dělnického, onen venkovského. Před tím už Němcová v Babičce — vyšla tiskem 1855, psána je počátkem let 50tých — nalezala venkovského člověka českého, podobně jako v Barušce zachycuje kus sociální otázky ženské, otázky čelednické a prostituce. Brzy na to *Světlá* obrací se k otázce ženské v rozsahu širším.

Z té doby máme také prvý obšírný román z dělnického života, *Pflegera* Z malého světa (vyšel 1863, 2. vyd. 1872), Rudolf *Meyer* († 1865) českému dělníku (V poledne) věnuje své verše. Ve většině těchto plodů je mnoho abstraktní romantiky, je v nich mnoho fantasie na místě pozorování, mnoho nepravdy; také se básníci nezhostili přisládlého staro-vlasteneckého kázání, jež zejména v Pflegrově románě dnes až nepříjemně působí, ale je to přece jen směr nový, doplňující organicky Havlíčkův politický požadavek všeobecného práva hlasovacího. Obzvláště *Neruda* zachytil mistrně některé typy českého člověka a je posud nepřekonaným básníkem českým a slovanským, slovanským proto, že českým a českým proto, že lidovým a přímo sociálním.

S tímto směrem lidovým u většiny básníků spojen byl kosmopolitický eklekticism, jemuž mladší generace propadla na dobro. Viděti to na Hálkovi, ale i na Nerudovi. Cizí vzory, životu a potřebám české duše cizí, vzory i v cizině přežilé, hlavně němečtí a francouzští básníci se k nám přenášejí tak, že náš parnas vypadá spíše jako anthologie nežli jak zápasiště bojův a strádání české duše. V té poušti literatury a našeho života vůbec nejmladší pokolení se ozývá svým obžalobným »Confiteor« — než tu staneme již v živějším proudění nejnovějšího období našeho vývoje, o něm budoucně se rozepíšeme.

*) l. c p. 73.

My tedy vidíme: i v poesii týž vývoj pojmu a obsahu národnosti, jak jsme jej už historicky konstatovali z vývoje politického a sociálního. Na místo předkollárovského a kollárovského vlastenectví a slovanství, na podkladě humanity, básníci a spisovatelé mladší, hlavně pod vlivem Byronovým, hledají konkretnějšího člověka českého a nalézají ho přirozeně na venkově a v těch třídách lidu, které vývojem kulturním nejméně byly zasáhnuty. Je to směr zdravý, směr lidovější, národnost postihuje se jako lidovost. V lidovosti je českost a slovanskost určitá, konkretní, živá.

Po stránce umělecké lidovost jeví se jako realism: Havlíček, Neruda skutečně pozorují — ovšem většině básníků nestačil tento člověk český, resp. oni nestačili naň, a tak obracejí se, vedeni cizím školstvím ke vzorům po starém vlastenecko-historickém způsobu.

*

Ve výtvarném umění je vývoj podobný, ač méně patrný. Při posavadním společenském postavení výtvarných umělců, při závislosti jejich na cizích mecenáších a na vyškolení v cizině, rozumí se samo od sebe, že na př. českého malířství máme skrovně. Rozbor toho, co v tvorbě, řekneme Čermáka aneb i Manesa, skutečně bylo českého, co bylo české v koncepci a v technice, nesnadno je určit; sujet historický třeba i vlastenecký skutečného rázu národního ovšem nikterak nezabezpečuje.

Malíři a ostatní výtvarníci vzdělání v cizině a pracující cizině mají jiné postavení než hudebníci. Hudbu však záhy měli jsme svou, českou a tudíž i slovanskou. Sama hudba tato je nám důkazem, že jsme svými a že jen o to běží se nalézti, jak nalezl se především Smetana.

Dějiny Umělecké besedy, založené 1863, v této příčině poskytnou leckterý zajímavý a poučný materiál; popletenost požadavků, nejasnost o tom, co je skutečně národní, světlem až křiklavým ukazuje právě Smetanův osud. Měli jsme již českou, měli jsme již slovanskou hudbu, ale chtěli jsme míti něco extra slovanské, rozumí se: všeslovanské. Ještě v letech 70tých*) čteme hluboké a učené spekulace o slovanské, o všeslovanské hudbě a dávají se rady, jak by se nalezlo, co hudby všech slovanských kmenů mají společného a jak by se mohly tvořit nové slovanské melodie, — avšak škoda času a papíru, ohřívat takové a podobné vlastenecké tirády. I v hudbě

*) Na př. Hudební Listy 1874, č. 23 a násl.

lidová píseň česká byla bezpečným vodítkem našim nadaným skladatelům; vlastenčící scholastika na to ovšem nestačí.

*

Také filosofie a věda jsou národními, t. j. i v přesném myšlení vědeckém projevují se národní vlastnosti netoliko v tom, co se myslí, ale i jak se myslí. Filosofie anglická má docela jiný ráz, než německá a dokonce mathematika vykazuje v Rusku na př. jiný charakter, než v Německu. O věcech těchto v ruské literatuře dost se napsalo, u nás otázka ve své filosofické plnosti ani nebyla postavena.

Od samého počátku obrození pořád vidíme, jak naši čelní duchovní vůdcové svým konkretním myšlénkám v německé filosofii hledají potřebný myšlenkový základ; v té příčině právě Kollár je poučný příklad a věc přímo názorně ilustruje. Jako Kollár i jiní podobně postupují — německá filosofie podává jim ideové základy. Palacký na př. hlavně se shoduje s filosofií Kantovou a filosofie ta jeví se znalcům, třeba více implicite je obsažena v historické práci Palackého, v jeho názorech ethických (kategorický imperativ) a náboženských (protiracionalism) a konečně i v jeho politickém nazírání (věčný mír — nenásilí); Palacký jako Kantovec je netoliko hlubší než Kollár, ale i pokročilejší. Havlíček ve filosofii vychází z theologických záhad, jež ho zabývají po celý čas života (Kutnohorské epištoly); v názorech o státu, společnosti atd. jeví se u Havlíčka vliv svobodomyslných filosofů nedaleké doby, Rousseaua na př., jistě působil veň Bolzano a taktéž ruští myslitelé slavjanofilští a západničtí. V celku Havlíček je typický představitel filosofie t. zv. zdravého smyslu — Havlíček i tu je důsledný lidovec.

Jako Havlíček většina našich dělníků filosofii pojímají v protivě proti náboženství a církvi, jak k tomu i historické upomínky na vývoj české reformace odkazují. V školské, soustavné filosofii v době Palackého, netřeba již opakovat, působili filosofové němečtí; vedle Kantovy filosofie znamenati hlavně vliv Hegelův a konečně Herbarta, jehož filosofie v době reakční stala se privilegovanou filosofií rakouskou. Rozumí se, že povždy učitelé na pražské universitě — Leonhardi a pozdější — působili.

Problem filosofie české již r. 1848. vyslovoval *Aug. Smetana*. Jméno to teď v Čechách má dobrý zvuk — zasluhovalo ho dávno i jméno Augustina Smetany.

Smetana, jako Kollár, si představoval, že kulturní vedení člověčenstva již již připadá Slovanstvu; počátek učiniti máme my Čechové,

jimž, jakož i jiní myslili, Smetana ukládá prostředkovati mezi západem a východem. Východem však nerozumí pouze Rusko, nýbrž Asii.

Jako se kdysi Řeky a Římany kultura klasická vyžila, tak vyžívá se podle Smetany osvěta germansko-romanská a nastává doba slovanská. Slované převzíti musejí, co západ vypracoval a obzvláště připadá nám Čechům úloha, shrnouti a reprodukovati německé vzdělání, německé bohatství kulturní prohlédnouti a uspořádati a tím samým už rozhojniti. Čechové mají podle Smetany úkol, poklady německého genia tvořivé budoucnosti zachovati a potomkům k upotřebení připraviti; sám svým spisem Smetana zahajuje zakončení německé osvěty.*)

Smetana, jako mnozí jiní Čechové, ztracen byl úplně v myšlení německém a zejména ve filosofii Hegelově; ale poznává, že myšlení naše bráti se má drahou jinou. Naše století, podle Smetany, je dobou člověctví, pod naším vedením připadá jí přemoci racionalistický indiferentism náboženský uměním, a nespravedlivé zřízení společenské humanitou, láskou. Smetana vidí, že otázka sociální stojí přede dveřmi, ba v síni nové, budoucí osvěty. Filosofie, jak ji pěstovali Němci, také již přestane, bude obsažena v jednotlivých vědách. Přechod osvětný, jejž my Čechové máme zahájiti i vésti, podaří se nám jen ve smíru a shodě s Němci a proto v zájmu toho úkolu a lidskosti volá po shodě obou národů Čechy obývající.

Problem české filosofie, českého ducha, Smetanou určen dosti případně; krásně postřehl humanitní úkol filosofického obrození, jak organické navázání na minulost vésti musí k řešení otázky sociální; doplňuje takto znamenitě humanitní theorii Kollárovu a lidovým tužbám Havlíčka, Němcové a jmenovaných dává filosofický základ. I to co o obsahu české slovanské filosofie říká, je velmi pozoruhodné a k zralému přemýšlení nutí, jak dobrý náš Čech zakoncovati chce pro nás německou osvětu; srovnání se sebeobětováním alespoň jednoho a vynikajícího ducha českého vnucuje se samo sebou —

*) To spisem: Die Katastrophe und der Ausgang der Geschichte der Philosophie 1850. O úkolech své doby a Čech (ne Čechů!) jednal: Die Bedeutung des gegenwärtigen Zeitalters, 1848; Die Bestimmung unseres Vaterlandes Böhmen vom allgemeinen Standpunkte aufgefasst, 1848. Pro úplnost už přidám titul jeho soustavné práce: Der Geist, sein Entstehen und Vergehen, 1865. Jeho autobiografii vydal Alfred Meissner (Geschichte eines Excommunicirten 1883), český překlad v témž roce vyšel od V. Bambasa: Zápisky z církve vyobcovaného kněze.

sebeobětování to jest uvědomělé a má takto býti poslední, neboť neuvědomělých bezděčných obětí ducha svého německé osvětě přinesli jsme četně a vzácně.

*

Ve speciálních vědách v období tomto učinili jsme pokroky hlavně potud, že domohli jsme se již škol středních a později i techniky.

Je to pro pochopení našeho obrození a zejména pro úkol a místo vědy v naší národní organisaci moment důležitý.

Školství střední, obzvláště byvši reformováno po roce 1848., podávalo všeobecné vzdělání netoliko humanitní, ale reální; jakožto školství nižší mělo eo ipso ráz více lidový a populární. Tím, že všecko úsilí paedagogické a literární toto střední školství mělo za svůj orgán, že jemu všecko snažení a myšlení bylo věnováno, literatura vědecká měla právě ráz více populární než přesně vědecký a to opět docela organicky se hodilo ke směru lidovému, v období tomto zahájenému.

Jak přirozený a důsledný byl vývoj ten, vidíme i z toho, že dalším doplněním školské organisace naší stala se napřed praktická škola technická. V Praze měli jsme ve středním věku prvou universitu v oblastech východnějších, v Praze měli jsme prvou techniku, měli jsme také napřed vysokou školu praktickou než theoretickou. Na universitě německé prvé české stolice byly taktéž rázu více praktického, medicina, práva i filologie a historie sloužila účelům středoškolním.

Neměním vysokého učení úplného byli jsme pořád v základech filosofických a vědeckých závislí na vědě německé; citelným nedostatkem vědeckých knih, alespoň učebních, závislost ta utužena byla a posud trvá. Že se tomuto nedostatku neodpomohlo soustavným a promyšleným překládáním, zjevuje nám vhodnou populárnost našeho vědeckého úsilí i se stránky slabé — váha a národní důležitost přesné vědy a filosofie, ač byla poznávána a uznávána, ve skutečnosti nebyla s dostatek pochopena. Jsme sice národ Komenského pečovali a usilovali jsme o své školství, ale to dělají i národové, kteří Komenského neměli; my o školství a jeho zvelebení, my o filosofii, vědu a umění starati bychom se měli mnohem více a jinak než národové ostatní. Školství a jeho zdar musilo by býti naší přední a hlavní péčí národní i politickou — to je odkaz Komenského a našich Českých Bratří, to je cíl našeho humanitního osvícenství.

A hlavně: neběží tak o mnohost škol, ale o jejich jakost, školská politika národa Komenského musí před světem kráčeti v nejlepších snahách školské reformy: stává-li se vychováním a vyučováním člověk teprve člověkem, reforma školské výchovy musí nám býti konkretním cílem humanitních snah po stránce theoretické, osvícenské.

*

A tu jsme při věci hlavní.

Všecek smysl naší historie v tom je uzavřen: pochopiti cíl humanitní po stránce mravní a rozumové, pochopiti plně, že čistá člověckost nesmí býti pouze obrozenským heslem, ale že snaha Dobrovského, Kollára, Palackého, Havlíčka musí býti snahou nás každého a všech, že humanita jakožto cíl a program národní musí důsledně spravovati i naši národní taktiku.

Nenutí nás historie starší stejně jako běh událostí časových k tomu ujasnit si dokonále, jak se jakožto samobytný a samostatný národ udržíme? Nenutí nás všecek náš vývoj k otázce, jak se udrží národ malý?

Tato myšlénka trápila naše buditele Dobrovského, trápila Kollára, jehož všecko úsilí bylo unikáním přirozené malosti; na myšlénku tuto odpovídal Palacký, rozšířiv Kollárův problem kulturní na problem politický. A ovšem nemohl k otázce, jak udrží se národ malý odpověděti jinak než Kollár, neboť i politika konec konců jako všecka praxe musí spočívati na theoretických zásadách; je li však humanita cílem všeho myšlení, musí býti cílem i všeho snažení, humanita jen humanními prostředky se dobude — osvícenou hlavou a teplým srdcem.

Upomínky na naše četné boje za existenci v minulosti a zejména povstání končící porážkou bělohorskou, náš pád, naše obrození za francouzské revoluce a osvícenského hnutí minulého věku, revoluce r. 1848tého, povstání polské — to všecko nutí myslícího Čecha k rozhodnutí: násilně nebo smírně, mečem nebo pluhem, krví nebo prací v potu tváře, smrtí nebo životem?

Nenásilím ale smírně, ne mečem ale pluhem, ne krví ale prací, ne smrtí ale životem k životu — toť odpověď českého genia, toť smysl našich dějin a odkaz velikých předků.

Ukázal jsem již (§ 95.) na závěť Palackého, jak se vyslovoval proti násilí, doporučuje taktiku smírnou. Nejinak soudil Havlíček — v tom zajedno byli s Kollárem nepolitickým. Nemohli nebýti. Tato otázka po národní taktice má ovšem ohromnou důležitost a je velmi

složitá, plna záhad a otázek; k otázkám a záhadám těm vynasnažím se odpovědět později, zde zatím uvedu slova Palackého, jež o věci pronesl jako starosta Svatoboru r. 1864, tedy v době, kdy formuloval svůj politický program. Řeč vytištěna ve výroční zprávě »Svatoboru« za 1864—65, podám z ní hlavní obsah; je jakoby psaná v souvislosti s naší studií.

»Uznáno jest hlasem všeobecným, že to byli spisovatelé čeští, co nedali zahynouti národu, ale vzkřísili jej zase a vytknuli snahám jeho cíle ušlechtilé; uznáno jest, že literatura stala se nám pravou studnicí života národního.

Stali se tedy literatoři předními buditeli, učiteli a vůdci národa českého na dráze života duchovního. Úloha tato a povolání, čím čestnější jest a vznešenější, tím vyšší a světější nese a ukládá povinnosti a závazky.

Národ náš jest jak na počet tak i na rozsáhlost sídel svých nevalný, a již na druhé tisíciletí jest mu zápasiti se sousedem mocnějším o uhájení a zachování bytu svého. Vyložilť jsem na jiném místě, kterak celá historie česká, co do hlavního obsahu svého, jest ustavičné a věčné stýkání a potýkání se Slovanství s Němectvím a to téměř ve všech oborech působení lidského. Ví to již tuším každé dítě, že v osudném zápasu tom, ačkoli nerovni počtem a silou hmotnou, obstáli jsme nejednou nejen čestně ale i slavně: to však ještě na mále vešlo v obecnou známost a musí teprv snažně připomínáno býti, že kdykoli jsme vítězili, dálo se to pokaždé více převahou ducha nežli mocí fysickou, a kdykoli jsme podléhali, že tím vinen býval vždy nedostatek duchovní činnosti, mravní statečnosti a odvahy.

Jsouť velice na omylu ti, kdo se domnívají, že ony válečné zázraky, které způsobili předkové naši v nepokojích husitských, záležely v jakémsi zběsilém zuření, bouchání a tříškání rozsápaných divochů (jakož je líčiti bohužel ode dávno vešlo v obyčej), a ne raději v jaré nadšenosti ducha pro idey, ve mravní zachovalosti a vyšší osvětě národa našeho. Naopak, když o dvě stě let později v podobném zápasu klesli jsme až téměř do hrobu, zavinili jsme to tím, že nepředčivše vzdělaností ducha, ale rovnajíce se nepřátelům více mravní hnilobou nežli dostatkem moci, apelovali jsme byli sami k meči a k násilí. V posledních dvou stoletích živořili jsme jen tělesně, duch v nás byl utajen; neboť i vyskytoval-li se kde, odíval se v roucho cizí a ne své vlastní. Svět proto zapomenul na nás, jakoby nás již

ani nebylo; a když nyní hlásíme se k bytu svému, diví se nám a zdá se mnohým lidem, jako bychom počínali něco mimo právo a slušnost. Že pak již nyní dobrým svědomím a plným právem hlásiti se můžeme o své místo v řadě národův, za to děkovati máme ne tak počtu svému a síle hmotné, jako raději moci duchovní a mravní statečnosti těch, kteří nás předešli v národním procitnutí a uvědomění. Kdyby oni ve svém podnikání byli hned od počátku neohradili se pravou osvětou, pravým pokrokem k lepšímu, skutečnou obětavostí a bezúhonností charakteru, byli by neodolali nesnázem a překážkám nesčíslným i těžkým; neboť jen tím donutili také nepříznivce své k uznání, že úmysly a skutky jejich byly šlechetné, jimžto neslušelo brániti mocí a násilím. Národní naše vzkříšení umožnilo se jen touto cestou. A jelikož dle známé maximy každá država jen těmi prostředky, kterými povstala, udržeti se může v bytu svém: naléhat i na spisovatele české, co duchovní budiče a vůdce národa svého, povinnost, nejen vynikati a svítiti pravou osvětou, pokrokem, obětavostí a bezúhonností, ale i snažiti se, aby ctnostmi ducha, inteligencí a mravní statečností předčili a přemáhali rozhodně všecky ty, kdo národnímu bytu našemu na odpor se staví, jej ztenčiti a zničiti usilují. Jen tehdáž ubezpečíme trvale budoucnost svou, když duchem vítěziti a vévoditi budeme v odvěkém zápasu prozřetelností boží nám uloženém.

Vím dobře, jak veliká i nesnadná jest úloha tato: vím ale také, že není nemožna. Uštědřiť pán bůh zárodkův a darův nejspanilejších duchu českému: je-li krev naše poněkud méně usedlá, méně chladná, jest mysl za to jemnější, čipernější, svižnější; potřebí jen vůle stálé, neohrožené a vytrvalé, ana by rozumem vésti se dala. Vždyť jsme to již dokázali jednou před světem, že umíme duchem předčiti jiné národy, když jen celou vůlí a snahou svou o to se přičiníme. Jest ovšem i svobody potřebí k dílu takovému; zkusili jsme to dosti za věkův minulých: ale považiti sluší, že pouta naše zmizela již aspoň s větší částky, že pravé snahy humanitní a vlastenecké, když se varují přídechu podvratného, nemají v našem věku aspoň u nás překážek, že reakce jest sice možná, trvání však a úspěch její bude tím menší, čím větší bude činnost naše duchovní, a že šlechetní Galileiové i v největší nesvobodě dovedli povznésti se k výši žádoucí.

Smysl a účel řeči mé jest jen ten, abych připomenul jak vrstevcům svým vůbec, tak i mladšímu pokolení zvláště, kteréž teprv chystá se přistoupiti do sboru našeho, kam především a stále obra-

ceti jest nám zřetel svůj, oč vlastně a hlavně jsme povinni se snažiti. Není dosti, abychom leda plodili knihy a nedali národu svému zahynouti hladem duchovním. Vážnější jest úloha naše: nepovzneseme-li ducha svého a ducha národa našeho k vyšší a ušlechtilejší činnosti nežli jest u sousedův, nejen nedobudeme si čestného místa v řadě národův, ale neuhájíme konečně ani přirozeného bytu svého. Proto jest povinností spisovatele českého, starati se, aby plody ducha jeho vnitřní hodnotou a cenou svou nejen rovnaly se plodům cizojazyčným, ale aby je převýšily; povinnost jest zvláště mladších, aby záhy cvičili a připravovali se opravdově k jízdě o závod se všemi výtečníky domácími i cizokrajnými na poli jak naučném, tak i krasoumném.«

Nebudu již zde říkati, v čem s Palackého nazíráním na historický náš vývoj nelze mi souhlasit — z celé duše však slovy jeho určuji podstatu naší národní taktiky.

*

Jestliže však, sobě věrni, za naši národní taktiku pokládati musíme práci osvětnou, jestliže v práci a vědění viděti musíme své spasení, budeme si musiti určitěji a dopodrobna vymeziti jednotlivé předměty, methodu a směry svého duchovního pokračování. Snažil jsem se již o věci vysloviti se určitěji a dopodrobna jinde a, dá-li pán bůh, ještě doplním své myšlénky; zde dotknouti se musíme směru myšlenkového velmi prononsovaného, jímž naše národní snažení se nese po celou dobu obrození. Mluvili jsme o tom již, neboť běží o ten zvláštní historism, o to archaeologické nazírání, které Havlíček vytýkal Kollárovi, běží o ten rozdíl v postupu, jenž na rozdíl od Havlíčka charakterisuje i Palackého.

Historie je skutečně učitelkou života a nám jí býti musí více než jiným. Také byla — ale hlavní učitelkou života je přítomnost, život samý. I nelze si tajiti, že jsme posud více, než sluší, odvráceni od přítomnosti k minulosti a v té jednostrannosti tají se vážné nebezpečí pro věc národní. Šafařík a Kollár mysl naši jednostranně obrátili do minulosti slovanské; Palacký jednostrannost tu napravil jen částečně, ukazuje nám minulost českou. Avšak i především potřebujeme pochopení přítomnosti a té se nám od Palackého a jeho směrem nedosti dostává. Historism i Palackého zavedl ve mnohém na dráhy nespravně konservativní.

Jednostrannost však byla a posud je právě v tom, že jen vědy a poznatky historické jsou národními v tom slova smyslu, že právě z nich čerpá se hlavní síla národního vědomí. Je to pochopitelné a správné. Avšak my musíme k historickému nazírání, k nazírání v minulost přibrati ještě vědy, jež historickými nejsou a jež poučují nás o světě, jaký jest a bude, tedy vědy přírodní a sociální. Že k tomu máme přímo i nadání, nejlépe dokazují jména, jako: Rokitanský, Škoda, Purkyně. Avšak právě tito velikáni pracovali v cizí literatuře — o to běží i vědy tyto znárodniti, přivtěliti je do národního vědomí.

Není pochybnosti, že hled náš obrácen je příliš do zadu. Je charakteristické, že nemáme ještě ani dějin doby pobělohorské, — tak naše národní vědomí tkví v minulosti. Odsud i ten zjev, že naše umění hlavně z těch dob váží své postavy a charaktery — vidíme jen svou velikost minulou. Je to pochopitelné, pravím, a správné; ale je to jednostranné, neúplné. My proniknouti musíme tajemnou rouškou přítomnosti, my poznati musíme ten život přítomný a jeho pravé podmínky a z toho poznání, jež přirozeně musí býti doplněno poznáním historie, musíme smělým čelem hleděti v budoucnost.

To je náš veliký úkol. Jsme na správné cestě. Ještě Palacký více byl obrácen k minulosti a odsud i jeho politika měla ráz konservativnější; avšak Havlíček již ukázal, jak ponořiti se máme v přítomnost a z poznání skutečnosti čerpati svou národní sílu. Palacký v theorii to také uznával, jak hned povíme, ale Havlíček požadavek ten důsledněji plnil. Ve sporu s Kollárem projevilo se toto jeho pochopení národního úkolu — jeden živý a čiperný slovanský hošík, řekl Kollárovi, je mu milejší a důležitější, nežli všecky staroslovanské bůžky, co se jich kde vykopalo a vykopá, ulilo a ulije. Těmi slovy Havlíček řekl všecko — náš život je důležitější budoucím pokolením a bližší než život našich dalekých předků.

Tento požadavek netýká se pouze názoru politického, je všeobecný a musí spravovati všecko myšlení a konání člověka. Je to filosofický základ toho, co se může zváti realismem. Požadavek ten učinil jsem ve formě abstraktní a vědecké ve své »Konkretní logice« a celý tento pokus je právě výsledkem tohoto směru.*) Stručně lze formulovati hlavní pravidlo takto: poznávej vždy a všude věci a jejich jádro! Není vývoj věcí prvou důležitostí pro ducha, ale věci samy a roz-

*) Konkretní logika 1885. Tam jsem se pokusil v souvislostí s celou soustavou vědní určiti i podstatu správného historismu.

umí se, že k podstatě jejich přináleží i vývoj, ale poznání a pozornost nesmí utkvívati na historické změně. Převládání historismu může i na charakter člověka míti vliv neblahý — neurčitost a nerozhodnost v potřebách životních, člověk ztrácí se v představě toku a změny ustavičné.

Dám příklad tomu, jak si myslím, přítomnosti podřaďovat minulost, minulost, jak jsem už také řekl, osvětlovat přítomností.

Tato práce moje o Kollárovi je tomu příkladem. Kdo si dobře prostuduje Kollára a jeho dobu, vidí v ní všecku naši minulost. Nalezne vedle sebe, co v čase delším bylo po sobě a ovšem i vedle sebe. Právě tak, smím říci, od doby, kdy počal jsem o otázce české myslit, pozoroval a studoval jsem život náš přítomný a jeho různé poměry; historií a památkami doby starší zabýval jsem se vždy jen jako na doklad a důkaz svých pozorování sociologických. Směr a smysl těchto studií je takto docela můj — vyhledal jsem hlavně z Palackého a Havlíčka, co neomylně v nich na potvrzení svého vlastního vývoje nalézti jsem musil. Docela jinak ovšem vypadá historický empirism, skládající si v nejlepším případě z bývalých autorit svůj obraz mosaikový, ale hledající v nich také své záplatové přesvědčení.

To platí ovšem o vší myšlenkové práci člověka každého: to, co se zove historický vliv, může býti buď mechanické přejímání anebo organické, z týchž národních podmínek vycítěné, vypozorované, dále domyšlené a tudíž jediné pokračující žití týmž duchem. Jinak historie učitelkou není, pouze drábem

*

Historický ráz doby, podporovaný středoškolským humanistickým klasicismem, v jednostrannosti své nezůstal nepoznán. *Purkyně* velmi dobře to postřehl, jak ukazují jeho plány s českou akademií a popularisací moderní vědy (hlavně přírodní) — plány, jež dávno ještě nejsou uskutečněny, ačkoli jsou splnitelné a nad jiné potřebné.

Avšak poznal to i hlavní sloup historismu, Palacký sám. Tím zajímavější a poučnější toto jeho doznání. Ovšem i v tom měl své předchůdce.

Již Jungmann nemile nesl, že mnohé obory vědní jazykem českým nebyly ještě spracovány; proto od Marka požadoval metafysiku a filosofii a pomýšlel dokonce na encyklopaedii povšechných vědomostí. K encyklopaedii Jungmann veden byl francouzskými encyklopaedisty, hlavně svým učitelem Voltairem; avšak vystihl tím,

skutečnou potřebu naší literatury.*) Nikdo jiný než Komenský mohl mu v tom býti vzorem svou pansofií a pansofickou methodou; že Komenského neznaje docházel k podobnému závěru, je právě důkaz tomu, co říkám, že historický vývoj je vývojem věci a věc v tom případě byla — potřeba plného vzdělání.

Hned v době Jungmannově také Palacký obíral se plány encyklopaedickými. Jeho prvotní plán je z r. 1829.**) Měl na mysli více konversační slovník než encyklopaedický přehled vědeckého myšlení a při názoru tom setrval, ačkoli časem myšlenky své si prohloubil. Myslím, že lepším poznáním Komenského a našich potřeb. V roce 1850 o věc opětně usiloval i dal matičnému sboru svůj návrh.***) Nás zajímá, jaké tenkráte zaujímal postavení vůči vědám historickým a vědám ostatním. Stačilo mu totiž z exaktních věd podávati toliko stručné přehledy, kdežto vědám historickým a »mravním v nejširším smyslu« (= duchovým) vykazoval pole mnohem rozsáhlejší. »Hvězdářství, mathematika, silozpyt podávaly by se stručněji nežli dějepis, literatura i životopisy slavných mužův. Zároveň by politické a státní vědy zaujímaly v dílu tomto místo potřebám a žádostem našeho času přiměřené.«

Avšak už po dvou letech (Zpráva o připravování naučného slovníka) Palacký poněkud změnil své názory o obsahu a směru slovníku naučného; přeje si totiž, aby slovníkem naučným do života národa převedeny byly výsledky moderní vědy, zejména pak vědy přírodní, aby věda u nás »se zprostonárodnila«, tedy popularisovala.†) Odůvodňuje tento svůj názor přeměnou v době nové nastalé. »... jestliže kdy cítěna a uznána potřeba vzdělanosti a osvěty pro národy vůbec, nyní od té doby, co život celého pokolení lidského vynalezením a užíváním parostrojův a parochodův nové tvárnosti nabývá, stala se konečně životní otázkou národa našeho«. Životní otázkou, slyšíme tedy, je pro náš národ využití moderní vědy. »Zázračnou mocí páry a elektřiny dána poměrům světovým nová míra, staré hráze mezi zeměmi a národy mizejí vždy více, všecky čeledi, všecka plemena pokolení lidského sblížily se k sobě,

*) O Jungmannových myšlenkách encyklopaedických viz Zeleného l. c. pag. 200.

**) V Radhošti III, 231 je otištěn: prvotní návrh o slovníku naučném. Srv. Zeleného l. c. p. 272.

***) Zprávu o tomto prvním návrhu podaném ke sboru matičnému viz v Radhošti I, 226.

†) Radhošť l. c. p. 233.

»dotýkají a otírají se o sebe vzájemně a samožilové každého rodu náležejí napotom do říše bajek. Tím vzbudila se řevnivost mezi národy v míře před tím nikdy neznámé, a roste již a bude vyrůstati čím dále tím více; kdo nepoběží napotom o závod se sousedy svými, zakrsá i zahyne konečně a neuchranně. I ptám se, má-li právě náš národ, spanilými dary ducha od boha nad jiné hojněji nadaný, nedbou a nedomyslností vůdcův svých straniti a nesúčastniti se v závodu, který jediný může zaručiti život jeho do budoucnosti?«

»Než sestupme s říše ideí a obrazův povšechných do holé konkretní skutečnosti: smysl řečí našich nabude tím snad více světla i jasnosti. Čas jest, aby povzbudil se znovu národ náš a orientoval se v duchu věku nového; aby povznesl zrak svůj nad ouzké meze své otčiny, a nepřestávaje býti vlastencem věrným, aby spolu stal se světoobčanem bedlivým a opatrným. Musímeť i my oučastniti se v obchodě světovém a kořistiti pro sebe z pokroku všeobecného; musímeť opustiti, ne starou víru a poctivost svou, ale starý a zarytý onen zvyk šlendriánský, onu dávnou ochablost a zahálku, která jest příčinou chudoby a malomyslnosti naší; musíme nastoupiti cesty nové a zotaviti se průmyslem všichni, netoliko fabrikanti, kupci a řemeslníci, ale i selští hospodáři, učenci a ouředníci. Někdejší pohodlná láce vzala výhost od nás navždy spolu se surovostí a s neznámostí potřeb i lahod věku civilisovaného; ani daní veřejných nemůže a nebude napotom ubývati, budiž vláda státu našeho jakákoliv. Nemáme-li zakrsati a octnouti se na mizině, musíme ztrojnásobiti přičinlivost svou a staviti se co nejvíce možná v roveň s jinými národy, kteří podnikavostí svou opanovali kraje světa.«

Proti námitce, že o úkol tento školní knihy mají pečovat, že slovník naučný neučiní zázraků, Palacký dokazuje, že přece za zvláštních svých poměrů potřebujeme zvláštních prostředkův a k těm čítá slovník naučný. »Lid náš, jakkoli jemností a způsobilostí, láskou i schopností k učení se nad jiné vyniká, předce co do myslné činnosti a obzoru duchovního vždy ještě obmezenější jest, nežli sousedé jeho. Trpíť, abych tak řekl, především na chudobu a obmezenost látky myslné, na nedostatek materiálu, kterýmž by myslnou moc svou živil, cvičil a velebil.«

Vidíme tudíž, jak směr lidový i v oboru vědeckém dozrává; Palacký velmi správně ukazuje, jak se Kollárově úsilí po světovosti může napomáhati a tím odpomoci naší malosti, všemi opravdovějšími buditeli tak zle pociťované. I zde již Komenský dal svým

následníkům nejlepší poučení svým plánem, spracovati nejhlubší poznání filosofické a najmě metafysické tak, aby i osmileté děti věcem mohli rozuměti.

Obzvláště také zasluhuje povšimnutí, že Palacký uznává národní důležitost reálního vzdělání proti humanitně historickému. Vrací se ku věci v Doslovu a to slovy velmi zajímavými a nabádavými. Praví o sobě, že s přáteli svými v době císaře Františka I. staral se o vzdělání národa zvláště naukami »pověcnými čili reálnými« již proto prý, že studia politická uvodila podezření nelojálního smýšlení i varovali se tudíž při svém vzdělávání národa dotčenými vědami reálními každého přídechu revolučního neb konspiračního.*) Místo to je velmi pozoruhodné: právě policejní krátkozrakost starorakouského regimu, zakazujíc studium věd politických, studiem věd přírodních a praktických snad ještě vydatněji kopala si hrob. Máť právě studium věd přírodních, jak nejednou bylo dokazováno, v sobě značný prvek demokratický.

Studium politické, pěstěné zastaralou scholastickou methodou, mohlo vésti k blouznění, to je pravda. Velmi dobře to vycítil Havlíček; rozhorlen proti fantasteriím doby revoluční, volá známými slovy: pryč se vším idealismem (t. j. fantastičnosti) a hleďme raději ke skutečnosti.« **)

Realistické hnutí našich dnů přirozeně a historicky přimýká se k Havlíčkovi a Palackého úsilí realistickému, třeba bychom realism nezakládali tak na věcech přírodních jako více proti jednostrannému historismu

*

V přehledu svém po duchovní práci doby Palackého nemůžeme konečně nepodívati se na naši žurnalistiku. Žurnalism je do veliké míry moderní způsob práce myšlenkové. Myslíme telegraficky a stenograficky, t. j. žádáme si poučení krátce a dobře a hodně mnoho. Chceme se dovědět všecko, velké malé, důležité nedůležité. Novinář musí proto být lakonický a může býti, smí-li předpokládat základní vzdělání čtenářovo hlubší a všeobecné. Žurnalista sám však vzdělání to musí míti — nemá-li je, je nádeníkem v pravém slova smyslu, efemera, ba méně: je náhodinník, člověk, stroj minutový. Má-li vzdělání, jež sám předpokládati má u svého čtenáře, je moderní mistr slohu a virtuos myšlení.

*) Radhošť III, 275.

**) N. Noviny 1849, 17. května.

U nás žurnalistika s samého počátku měla důležitost tím větší, že neměli jsme tak bohaté literatury knižní a časopisové, jak národové jiní. A měli jsme již žurnalisty výtečné. Německy čelili cizině, česky sloužili lidu. Palacký byl žurnalistou, a byl jím především Havlíček. Opakuji, žurnalistu, jakým byl Havlíček, může nám cizina záviděti — jak krásné to zase budou doby, až český novinář z Havlíčka bude hledati poučení, jak má pracovati! Avšak sotva odstoupil Havlíček, nový parlamentární život a zejména aktivní politika ve Vídni mladším žurnalistům přivedla cizí vzory, hlavně vídeňský, a na těch vzorech klesla žurnalistika, jako cizími vzory naše básnictví často klesá, třeba čerpá z nich obsah bohatší.

Nemění přesnější literatury a veliká potřeba vzdělání a poučení právě naší žurnalistice v lidu zjednaly velikou autoritu a vážnost. Odsud čerstvější Havlíčkův vliv vedle vlivu Palackého více, jak bych řekl, učeneckého.

Po Havlíčkovi Hálek, Neruda, Sladkovský a j. pokračovali na dráze Havlíčkově, ačkoli ho nepředstihli; zejména ovšem žurnalistika svobodomyslná, předně »Národní Listy« opanovaly t. zv. veřejným míněním. Hnutí demokratické, lidové mělo v žurnalistice svůj literární orgán. Není nahodilé, že Baráka vypodobují jako přítele dělnictva a studentstva. »Národní Listy« právě na mladší generaci, na studentstvo měly v tomto období veliký a zasloužený vliv. Vliv ten byl tím větší, že studentstvo se musilo vzdělávat na universitě německé — česká žurnalistika byla proti té universitě duchovním vůdcem akademické mládeže.

Vliv ten ztrácela svým úpadkem napřed žurnalistika staročeská, po ní i mladočeská. Byl veliký požadavek žurnálů, žurnalistika se rozhojňovala a šířila, ale na ujmu hloubky a vzdělání. Literární a žurnalističtí parvenuové rozložili se literárním táborem — lidé a směry noví musili především ztéci tábor ustrnulé, starovlastenecké žurnalistiky. (Dokončení)

Pojišťování jako podnik veřejný.

Uvažuje **Jan Koloušek.**

Majetek jednotlivcův — jeho důchody, zdroje výživy, jakož i jeho život a zdraví jsou do té míry vydány na pospasy různým nebezpečím a všelikým nahodilým pohromám, že valná většina mus starostlivým okem hleděti do budoucna i báti se přečasto o svou vlastní existenci; tím více pak strachovati se musí o budoucí los svých příslušníků, kteří si svou prací výživy dobýti nedovedou. Není pak mnohdy možno zažehnati strachy ty a, co horší je, skutečnou bídu a nouzi samu včasnými a náležitými úsporami, buď že z důchodů skrovných se ani nedá značněji uspořiti, buď že všeliké nehody úspory ty přeruší neb i načisto zmaří. Tyto těžké a úmorné boje a nesnáze dohánějí společnost lidskou, aby přemýšlela o prostředcích obranných i aby podepřela síly jednotlivcovy tam, kde by nestačily proti nepřejným mocem v tuhém zápase životním. Přečetní jednotlivci porůznu se uplahočí, vysílí a znemravní zajisté v trudném a mozolném povolání životním a společnost celá se pak následkem toho vysiluje a znemravňuje přirozeně sama. Dovoleno-li je zřízení společenská přirovnávati k organismům živočišným, jak to na př. činí Schäffle (»Bau und Leben des socialen Körpers«), rovná se živoření a smutný zánik přečetných jednotlivců, — jich zchátralost tělesná i duševní, — chorobám organických buněk, cév i celého pletiva jich i mívá v zápětí zhusta povážlivé a nebezpečné choroby veškerého organismu.

Vůči obtížím novověkého chudinství, vůči opravdové bídě velkoměstského dělnictva, které shlukem nepříznivých náhod — konjunkturou zvaných — ztratilo zaměstnání a nového hned nalézti nedovedlo, osvědčila se úplně bezmocnou všeliká dobrovolná dobročinnost. Almužna sebe hojněji poskytovaná nestačí jednak uhraditi leda ne-

patrný zlomek bídy, jednak nepodaří se nikdy, aby se jí dostalo opravdu nejzasloužilejším a nejpotřebnějším. Ano almužnou může se často i zlo pohoršiti, protože působení její bývá nahodilé. Almužnou po případě ubližuje se těm, kteří almužny by nikdy nepotřebovali a kteří jí také nedostali: dělník almužnou podělený může totiž nabízeti laciněji svou práci a tak nebezpečně konkurovati a vytlačiti dělníka, kterému se almužny nedostalo.*)

Dělníci zejména ve svém boji o život, jsou-li sami na svou práci odkázáni, mají velmi těžké a nevýhodné postavení. Železný zákon mezdní, který velí dělníku pracovati, protože ho k tomu dohání hlad a bída, způsobuje, že za dnů výrobě nepříznivých dělník nabídnouti musí práci rukou svých kolikráte za nejbídnější sousto chleba. K tomu tísní nabídku pracujících přibývání jich vlastního dorostu, jakož i práce nedospělých a invalidních za mzdy arci nepoměrně levnější, nežli by se k nim odhodlati mohl pracovník dospělý a v plné síle a zdraví. Za takých okolností trudno a v četných případech zhola nemožno pomýšleti dělníku na vydatnější úspory, aby snad zaopatřil si dostatečnou zálohu pro nemoc, pro jakýkoli možný úraz, pro doby, v kterých nenalezne zaměstnání a zejména pro své stáří i pro léta, v kterých bude neschopen k práci.

Dělnictvo takto nejhůře bývá zásobováno různými ranami osudu a zajisté zděsila by nás upřímná a pečlivá statistika, která by dovedla zjistiti, kolik životů i co zdraví lidského a energie lidské nepotřebně bylo zmařeno a ztráveno bídou a nedostatkem nezaviněným.

Než netoliko třídy dělnické bývají postihovány krutými náhodami, poměrně zrovna tak často strádají také tak zvané střední třídy, hlavně nižší úřadnictvo, zejména soukromé, které nemá nároků na pensi, a drobné živnostnictvo. Úředník svou mzdou, živnostník svým výdělkem vyživuje pravidelně rodinu, ale mzda ta i onen výdělek z většiny sotva stačí na přiměřenou slušnou výživu a poněkud řádné jen vychování dítek; na větší úspory pouze v řídkých, zvláště příznivých případech lze pomýšleti. Na životě, zdraví a schopnosti k práci živitelově záleží pravidlem osud celé rodiny. Předčasná smrt, těžká nemoc uvádí v nejkrutší bídu domácnost do té doby na obstojné živobytí uvyklou. Nouze v takových osiřelých rodinách někdy bývá trpčí, nežli u dělníků; vrhá totiž lidi

*) Doklady obšírnější najdou se o tom v pojednání dra. Albína Bráfa ve spisu »Almužna a mzda«.

z určitého dosud obraného povolání na zaměstnání úplně nezvyklé a snad těžší nad síly a zručnosti nabyté, uvádí je v poměry, o kterých dosavadní vychování neposkytlo jim zdaleka ani patřičného ponětí a názoru.

Také na vlastníky usedlostí selských, majitele domů náhoda nepříznivá může velmi citelně dolehnouti, zvláště těžce poškozují vlastníky menších rolnických statků pohromy živelní (krupobití, požár, povodně, veliké sucho, pád dobytka a pod.). I jen jediná taková pohroma zničí po případě výsledky práce a namáhání mnohaletého i může přivésti četné rodiny úplně na mizinu, zejména nyní, kdy statky rolnické přetíženy bývají mnohonásobnými břemeny a poplatností věřitelům. Kdo pak měl příležitost pozorovati, kterak výměnky na venkově, jimiž si invalidní neb odpočinku dychtiví hospodáři zabezpečiti hodlají zaopatření ve stáří, dovedou rozrušiti všechny jemnější rodinné city, jakými těžkými břemeny jsou mladším hospodářům a jak hořký chléb poskytují bývalým vlastníkům statku, přisvědčí zajisté ochotně, že by se mělo zaopatření ve stáří u rolníků zajisté postaviti úplně na jiný základ a že by výměnky bylo radno načisto odkliditi, aby nám důležitý stav selský zcela neznemravnily. Úcta k rodičům, láska k dětem, tyto tak přirozené city a opravdu také jinak zhusta se vyskytující u lidu venkovského, vymizely skoro úplně tam, kde stojí hospodář proti výměnkáři a místo toho vidíme nepřátelství nesmířitelné a úhlavní. Hospodář a výměnkář zpravidla se považují za dvě krutě spolu válčící strany; i když žijí v příměří jen s největší nedůvěrou sleduje každý počínání svého domnělého protivníka.

Z předešlých řádků plyne docela zřetelně, že velmi rozsáhlé skupiny lidské společnosti bývají ohrožovány ve své existenci úplně stejným nebezpečím a že by nebezpečí tomu po případě dosti dobře se dalo čeliti vzájemnou pomocí všech ohrožených. Rozčilující strachy podobné dohnaly také jednotlivé třídy opravdu k takové vzájemné svépomoci. Jednotlivci zvláště v některých případech postřehli nedostatečnost a vratkost svých sil a ohlíželi se po druhých účastnících, kteří rovnými obavami musili býti stíženi a poměrně nepatrnými příspěvky (vůči hrozícím ztrátám) hleděli se krýti proti takovým nebezpečím. Tím způsobem nejdříve vzniklo pojišťování vzájemné (assurance mutelle, wechselseitige Versicherung). Vedlo by nás daleko stopovati původ tohoto pojišťování, které nejdříve osvědčilo se proti nehodám námořním (pojišťování lodí), později směřovalo již také k zabezpečení důchodů ve stáří na základě zásady

úspor a vzájemného dědění (francouzské »tontines«, v nichž členové přežilí dědili po zemřelých, vznikly už počátkem 17. století; dle dat v těchto tontinách sebraných zhotovil Deparcieux první své tabulky úmrtnosti). Z těchto obmezených počátků přešlo se pak na ostatní odvětví pojišťovací, zejména proti živelním pohromám a ztrátám majetkovým (pojištění požárové, krupobitní, proti nemocem dobytčím atd.). Poměrně pozdě vyvíjelo se pojištění na život a na smrt, které zejména v Anglii, v Americe a ve Francii nabylo velikých rozměrů.

Arci tato pojišťování neděla se již vždy a pravidelně na základě vzájemnosti. Spolky pro vzájemné pojišťování měly velmi zhusta mnohé vady: zejména se obmezovaly na úzký kruh účastníků, tím síly jejich byly značně vázány, správa bývala poměrně velmi drahá a spolehlivost jich nezřídka chatrna. Ukázalo se, že vzájemnost, pokud je odkázána na dobrovolné spolčování, se zhusta neosvědčuje a že obyčejně chytřejší jednotlivci spekulují ze samé vzájemnosti na zkrácení méně prohledavějších členů i že hledí také jich nestarostlivosti o zájmy podniku využitkovati. Slovem ať už si tu byly příčiny jakékoli, pojišťování ujal se vedle svépomocných združení také soukromý kapitál i začal po většině vítězně konkurovati s pojišťovnami vzájemnými. Hlavně akciové společnosti to byly, které pojišťováním dělaly velmi dobré obchody. I kde se vedle akciových podniků udržely pojišťovny vzájemné, uzpůsobily se po většině tak ve správě své a v celém obchodu pojišťovacím, že se od akciových odlišily pouze požadavkem, aby členové byli nuceni dopláceti dodatečně, kdyby se snad nedostávalo ústavu na vyplácení odškodného a na vedení podniku; někdy arci, ale v řídčích případech, se členům něco ze zaplaceného pojistného vrací, když se ústavu dobře daří.

Dle dřívějších nauk hospodářských bylo pojišťování považováno výhradně za obchod a sice za obchod eminentně spekulačního rázu. Pokud arci členové se pojišťovali vzájemně a příspěvky své tedy rozvrhovali dle skutečně nutných vydání na odškodné a náklady pojišťovacího podniku, scházelo tu význačné znamení spekulace. Z té příčiny také náš obchodní zákonník (platný také v Němcích) považuje za obchody pouze pojišťování za pevné sazby (čl. 271 čís. 3. obch. zák.). Pojišťovatel zaváže se totiž za poplatek pevně napřed stanovený nahraditi škodu, která pojištěnému hrozí. Poplatek ten, tak zvané pojistné, vypočte si pojišťovatel dle pravděpodobnosti nebezpečí, připočte k tomu náležitý přídavek na krytí

svých vlastních regijních nákladů a za odměnu svého vlastního přičinění a namáhání, kteréž mu z takových obchodů vzniká.

Jestliže tedy zákonodárství pojalo s jedné strany pojišťování (na pevné sazby) za obchod absolutní, a druhé pak (pojišťování vzájemné) za čin svépomocný — za záležitost vnitřní, týkající se čistě jen potřeb soukromého hospodářství jednotlivých členů, — patrně z důslednosti musilo zároveň ponechati smlouvu o pojištění úplně volnému dohodnutí stran a nedotýkati se jednak ani svobody takových obchodů ani se nemíchati do hospodářských záležitostí členů pojišťoven vzájemných. Důsledek ten byl na snadě tím více v letech šedesátých a sedmdesátých, kde každé zasahování státní moci do hospodářských a zejména obchodních záležitostí jednotlivcových považováno za neodpustitelný hřích, za útok na občanskou svobodu, za všetečnost všeho odsouzení hodnou, ne-li přímo za nejtěžší reakcionářství. Jakým právem, uvidí se z následujících úvah. Protože však pojišťovny, pokud své přebytečné fondy a zálohy pro budoucí závazky nutné chtěly užitečně ukládati, byly nuceny provozovati také všelikou jinou činnost nežli prosté pojišťování, zejména protože zabývaly se některými obchody bankovními, nebylo z té příčiny zřizování jich prohlášeno za úplně volné a nestačilo pouhé prosté ohlášení podniku pojišťovacího úřadům, nýbrž vyžadovalo se k tomu zvláštního úředního povolení (koncese), a sice buď na základě zákona spolkového (ze dne 26. list. 1852 ř. z. č. 253 v § 2. lit. h), dle § 4. al. 3. téhož zákona udělovalo koncesi ministerstvo vnitra) nebo zároveň dle zákona obchodního, pokud pojišťovna byla podnikem akciovým anebo kommanditním na akcie (čl. 173. 208. zák. obch.). Však v té příčině rozhodovaly více zřetele policejní a formální právo svrchovanosti státní, nežli jiné věcné důvody a do roku 1880 necháno pojišťovnám jak od zákonodárství tak i od vlády úplně volné a svobodné pole pro jich obchody a hospodářské vedení. Teprve různé smutné zkušenosti, úpadek některých větších pojišťoven a na druhé straně četné stesky oklamaného a všelijak chikanovaného obecenstva přiměly konečně vládu, aby aspoň cestou administrativní upravila obchody pojišťovací a hleděla hájiti, pokud to v rámci dosavadních zákonů šlo, zájmy pojišťovaných a jich práva mnohdy dosti zle pošlapávaná ode správ podniků pojišťovacích, jakož i vésti aspoň částečně dozor nad hospodařením těchto ústavů. Tak povstal známý regulativ pro pojišťovny, společné to nařízení ministerstev vnitra, spravedlnosti, obchodu a financí (ze dne 18. srpna 1880 ř. z. č. 110).

Po nové úpravě živnostenského řádu (z let 1883 a 1885) a dle vzoru německého a švýcarského zákonodárství, konečně přikročeno také u nás k povinnému pojišťování dělnickému, prozatím arci jen obmezenému proti úrazům v živnostenských a dopravních podnicích a při práci s motory (hnanými energií přírodní neb živočišnou) a pojišťování dělnictva živnostenského na nemoc. O zákonech těchto prozatím nebudeme se šířiti, uvádějí se tu pouze, aby úplně znázorněn byl vývoj celého pojišťování. Z těchže důvodů jen mimochodem třeba ještě zmíniti se o zákonné úpravě pojišťování dělníků hornických a o dobrovolném pojišťování dělnictva vůbec pro stáří a nezpůsobilost k práci (zákon o pomocných pokladnách).

Celkem tedy dosud (vyjímaje obmezený obor povinného pojišťování dělnického v úrazových pojišťovnách a nemocenských pokladnách) pojišťování je rázu čistě soukromého, je ponecháno dosti volné konkurenci jednotlivců. Dozor veřejný k pojišťování obmezuje se pouze na bezpečné uložení fondů potřebných, na správné účtování a řádné vyhlášky pojišťoven, jakož i na předpisy zcela všeobecného rázu, aby smlouvy pojišťovací nebylo zneužito k očividnému a příliš patrnému a nápadnému skrácení pojištěnců. Ke zřízení pojišťoven vyžaduje se určitého základního kapitálu a čisté sazby jejich (bez přirážek regijních), musejí býti vypočítány na základě nějakých tabulek pravděpodobnosti dle mathematických zásad a potřebují, pokud se týkají jakéhokoli pojišťování životního (důchodů; na smrt; na nemoc atd.), schválení státního. Jinak se jednání pojišťoven, jich konkurence nikterak neomezuje a povinnost pojišťování jednotlivých vrstev společnosti není stanovena leč pro zmíněná již odvětví pojišťování dělnického. Pouze v některých případech chopilo se podnětu v těch směrech zákonodárství zemské i činily se pokusy aspoň některým odborům pojišťovacím dáti ráz veřejný a zřizovati je od veřejné správy (zemské). Ale zůstalo se při chatrných počátcích a náběžích nevalně zdařilých v té příčině; dokladem k tomu je povinné pojišťování proti pádu dobytka na Moravě, od něhož nyní již zase upuštěno. V Čechách zřídil se zemský pojišťovací ústav pro pojišťování důchodů doživotních, ale dosud z činnosti jeho není nic jiného známo, nežli že má nastřádán jakýsi základní fond, že by skutečně už jakkoli pojišťoval, nebylo možno vyčísti z poslední zprávy sněmu zemskému podané. Také návrh na pozemštění pojišťování požárového a krupobitního uvázl v komisi sněmovní a zemském výboru, a sice proto, že prý se vláda odhodlala upraviti pojišťování to zákonem říšským. Ale nezdá se, že by vláda chtěla nějak záležitost tuto po-

pohnati, spíše se kladly ve výborech říšské rady zákonodárné činnosti v tomto směru překážky všeliké a činily se zbytečné odklady, na které měl příležitost si stěžovati také nynější ministr Wurmbrand, arci v té době ještě, pokud neměl portefeuille ministerstva obchodu. Poslední dobou proslýchá se však, že bude podána co nejdříve říšské radě předloha o zákonné úpravě pojišťování.

Podaný zde vývoj pojišťování již ukazuje zřejmě dva proudy. Dosavadní panující odkazuje pojišťování na starost soukromému kapitálu anebo nejvýše vedle toho ještě vzájemné svépomoci i vyslovuje zásadu, že smlouva pojištění má býti úplně svobodná a pojišťovnám se má ponechati také volné pole ke konkurenci; druhý názor, který znenáhla vedle dosavadního panujícího v nejnovější době proniká, prohlašuje pojišťování za záležitost veřejnou a také žádá, aby se dálo buď ve správě veřejné (ať si už zemské, státní neb obecní), nebo poloveřejné, i aby v určitých některých odvětvích bylo všeobecně závazné pro všecky, kteří stejných nebezpečí mají se co báti. Tento poslední názor zvítězil také již při pojišťování dělnickém, které prohlášeno za obligatorní a provádí se ústavy, jež veřejným podnikům se značně podobají (úrazové pojišťovny na př. jsou spravovány představenstvem složeným z třetiny volené od zaměstnaných, z třetiny od zaměstnatelů a z třetiny zástupců jmenovaných vládou dle návrhů dotyčných zemských výborů). Který z těchto názorů je správnější, možno rozhodnouti teprve jednak na základě úvah o povaze pojišťování, jednak dle zkušeností dosud nabytých v té příčině.

Pojišťovací smlouva, jak řečeno nahoře již spočívá v tom, že se najde někdo, který za určitý poplatek se zaváže poskytnouti odškodné nebo náhradu napřed umluvenou, stane-li se skutkem určitá náhoda nebo nehoda, jíž pojištěný se obává. Je li nehoda taková, že zničen bývá určitý majetek, dává se náhrada dle skutečné škody, ale pouze tou nejvyšší sumou, na kterou bylo pojištěno: pakli pojišťuje někdo své pozůstalé pro ten případ, kdyby umřel, nebo vymiňuje-li kdo sobě nebo některému svému příslušníku důchod určitý nebo kapitál splatný tehdy, až dožije se pojištěný určitého věku, nebo jistí-li se proti nehodám nemoci, úrazu, neschopnosti k práci atd., nutno smluviti vždy napřed určitou výši náhrady, kterou pojišťovatel bude zavázán dávati, nastanou-li ony okolnosti, na něž se smlouva vztahovala. Při pojišťování majetkovém tedy pojištěný dostává za náhradu tolik, co bylo poškozeno, však nikdy více, než nač byl pojištěn; při pojišťování životním, nemocenském, úrazovém a podob. vždy určitý obnos anebo důchod, který byl napřed smluven, protože

tu dle povahy věci nelze skutečnou škodu ani odhadovati. Kolik musí pojištěný platiti, to se pak dá přibližně vypočísti. Řekli jsme už nahoře, že to spočívá na pozorované pravděpodobnosti či na zkušenostech nabytých právě o těch příhodách, proti kterým se lidé pojišťují. Následkem toho, aby se porozumělo povaze smlouvy pojišťovací, nutno se zmíniti právě o této pravděpodobnosti, o zkušenostech nabytých dosud v té příčině.

Kdyby se mohlo zjistiti, že na př. z 1000 stejným způsobem pojištěných proti určité nehodě bude, dejme tomu, nutno dvanácti opravdu vyplatiti smluvené odškodné z příčiny nastalé neblahé příhody, patrně bylo by třeba stanoviti pojistné na $^{12}/_{1000}$ pojištěné sumy a k tomu ještě arci připočísti přirážku určitou za nutné náklady pojišťovacího řízení a na odměnu namáhání pojišťovatelova. Čím bude pak bezpečněji zřejmo, že opravdu na 1000 zl. pojištěných, připadá také 12 zl. budoucích výplat, tím bude obchod se strany pojišťovatelovy jistější a tím může býti také fakticky úmluva pojišťovací pro pojištěného výhodnější i opravdu může se stanoviti pro 1000 zl. pojištěné sumy 12 zl. pojistného, a k tomu by se připočetly arci ještě zmíněné přirážky regijní a provise (odměny). Kdyby však nebylo možno na pravděpodobnost zmíněnou ($^{12}/_{1000}$ totiž) bezpečně spolehati, nýbrž kdyby, dejme tomu, mohla snad kolísati od $^{8}/_{1000}$ do $^{16}/_{1000}$ (tedy stejně daleko na obě strany od $^{12}/_{1000}$), nebylo by také možno pro pojištěného uzavříti tak výhodnou smlouvu, jako dříve. Opatrný pojišťovatel by patrně musil za těchto okolností místo $^{12}/_{1000}$ žádati $^{16}/_{1000}$ pojistného a k tomu ostatní přirážky, nechtěl-li by se vydati nebezpečí značné škody. I kdyby se také našel méně opatrný pojišťovatel, který by se podvolil pojistiti za předešlou sazbu $^{12}/_{1000}$, neposkytoval by zase pojištěným dostatečné spolehlivosti, že dostojí totiž svým závazkům; neboť pro ten případ, že by pak na každých 1000 zl. pojištěných bylo třeba vyplatiti 16 zl. náhrady — jak skutečně se to přihoditi může — nestačily by k tomu cíli vybrané příspěvky (dostal totiž dle předpokladu pouze 12 zl. na každých 1000 zl. pojištěných). Je tedy především v zájmu pojištěných, aby pravděpodobnost, dle které se sazby pojišťoven čítají, byla co možná *spolehlivá*, neboť jen tak může býti pro ně pojistné co možná nízko stanoveno bez újmy solventnosti a spolehlivosti samého ústavu pojišťovacího.

(Dokončení.)

Idea cyrillomethodějská.

Idea t. zv. cyrillomethodějská není nic než zvláštní projev idee národnostní a slovanské; proto že se právě v nejnovější době opět úsilněji staví do popředí, chceme i my se svého stanoviska vůči problemu tomu se vysloviti a sice tím způsobem, že se rovnou postavíme k denní diskusi.

Mezi jiným pro ideu velmi pilně píší »Národní Listy«. Navrhly dokonce poslancům (právě v den posledního jejich sjezdu), aby se ideou zabývali, ti však tak neučinili, právě tak jako na schůzi brněnské důvěrníci strany lidové přes ni přešli k dennímu pořádku. Po schůzi poslanecké »Národní Listy« otiskly ze »Slovače« i šetrnou výtku poslancům — právem, jestliže jsou přesvědčeny, že otázka cyrillomethodějská má pro celý náš národní život důležitost největší. Podáme místo to, protože tužby a přání cyrillomethodějské úsečně vyslovuje.

»Vatikán« — čteme 28. července — »pracuje na sjednocení celého Slovanstva pod znamením cyrillomethodějským, jehož neposlední značkou jsou: bohoslužby ve staromoravském jazyku. Připravují se ohromné věci na slovanském východě a jihu, jen slovanský západ — český národ — mlčí. V den úrad poslanců národní strany svobodomyslné, 14. t. m., správně vystihly »Národní Listy« cyrillomethodějskou myšlenku, dovozujíce, že i v oboru církevním leží ladem úrodná půda pro úspěchy ve smyslu národním. A co učinil sbor poslanců? Přešel přes tuto veledůležitou otázku k dennímu pořádku, nevystihnuv v tomto ohledu vážnost doby! Pravíme to bez hněvu a vášně, neboť očekáváme, že co nejdříve bude nahrazeno, co bylo — máme za to, že z nevědomosti a neznalosti věci — opomenuto. Těšíme se nadějí, že sjezd důvěrníků v tomto ohledu pozvedne prapor zakladatele národní strany svobodomyslné, zesnulého dra. Karla Sladkovského. Říkáme, že jsme pokolením Husovým. Jsme-li, pak chopme se cyrillomethodějské

myšlenky, která dnes vzbuzuje světovou otázku sjednocení obou církví, jeden tisíc let otevřenou, nasaďme tuto páku, abychom zajistili si národní bytí a vynutili si mravní silou český stát. Vždyť Němec-Berlín i Vídeň nebojí se ničeho tak, jako cyrillo-methodějské myšlenky, na jejíž vyhubení bylo vynaloženo moře krve a slzí a kdybychom se této myšlenky jenom do opravdy chopili, bude zde co nevidět český stát, jen abychom dali pokoj se sv. Cyrillem a Methodějem.«

K tomu pak ještě »Nár. Listy« dovolávají se pisatele v »Slovači«, líčícího prý význam nynějšího jednání mezi Vatikánem a Petrohradem a končícího, »že už je čas nejvyšší, aby porozumění nastalo pro ideu, jež kulturně opět nás obrodí a vrátí Slovanstvu i v národě českém a ovšem v první řadě, v jeho inteligenci, v jeho politických kruzích, při čemž sjezd důvěrníků strany svobodomyslné vhodnou vnésti mohl iniciativu.«

Slyšíme tedy: Uskutečnění idee cyrillomethodějské je pro nás otázka bytí a nebytí — obrodí nás a pak vynutí nám na př. český stát; my uskutečněním idee cyrillomethodějské budeme navráceni Slovanstvu, my tím navážeme přirozeně na naši reformaci husitskou a konečně a právě proto dovršíme program svobodomyslný v duchu Sladkovského.

Podává se nám tudíž pramen života skvělého a dokonalého a pochopujeme proto, že ti, kdo k němu ukazují cestu, musili by důsledně zavrhnouti netoliko jednání svobodomyslných poslanců, nýbrž téměř všecko naše nynější bažení národní a kulturní. Neboť je-li pravda, co »Nár. Listy« se »Slovačí« a jinými přívrženci cyrillomethodějské idee tvrdívají, pak nejen program a taktika svobodomyslné strany je při nejmenším nedůsledná a zbytečná, ale vůbec musíme se postavit na základy zcela jiné, třeba staré, musíme se obrátit a změnit celý svůj vývoj pohusovský a do značné míry i dohusovský — musíme se jedním slovem, jak se nám hlásá, obrodit.

*

Nejasnost a neurčitost cyrillomethodějského hesla správně poznaly »Radikální Listy« (č. 13) a právem odmítly. Poznaly, že neběží o hnutí náboženské, ani o morálku a dogmata, nýbrž pouze o požadavek obřadní. »Nám jest velmi málo po tom, jak si kdo svůj hokus pokus odbývá, a smysl pro záležitosti církevní máme v jiném směru«; »Radikální Listy« připouštějí, že by slovanskou bohoslužbou národnost naše se posilnila, ale dokládají, že by ve skutečnosti jen

nátěr se změnil, podstata by zůstala a »klerikálové se slovanským ritem nebudou lepší klerikálů dnešních«. Konec konců »Radikální Listy« ideu cyrillomethodějskou odmítají se stanoviska svobodomyslného a hlavně z toho důvodu, že problem náboženský vidí v úkolech ethických a ve filosofickém prohloubení zastaralých dogmat.

Nemyslíme, že běží pouze o hokus pokus; vidíme v snahách cyrillomethodějských temné vědomí, že v historii našeho národa náboženský vývoj měl největší důležitost. Kdyby zastanci idee jen trochu byli jasnější, kdyby ve svých vývodech jen trochu prozrazovali, že ideu svou berou do opravdy, kdybychom jen zdaleka viděli, že idea ta především na své vyznavače působí obrodně, uznali bychom plně a bez reservy ideální stránku snažení a přímo bychom ji vítali, přes to, že ji pokládáme za pochybení. Avšak nedovedeme snésti, psát o otázkách náboženských liberálním inkoustem a horovat pro náboženství při národní medovině.

»Národní Listy« (28. srpna) odpověděly na námitky pokrokového orgánu a sice se stanoviska »morálky křesťanské«.

Než-li ukážeme, jak »Nár. Listy« v otázce vykládají stanovisko »křesťanské morálky«, připomeneme z ostatního obsahu jejich článku ještě jednu věc, při diskusi naší důležitou. Dovolávají se totiž pro názory své v prvé řadě spisovatelův a hlavně dějepisců ruských a to z toho důvodu, že prý mohly se o věci vysloviti »svobodněji«; české dějepisectví prý »dle prohlášení Palackého v ‚Radhošti' se musí oceňovati se zřením na překážky, v nichž jest se mu pohybovati.« Co tu »Nár. Listy« říkají a naznačují, je nesprávné. Ruští dějepisci píšící o věci vesměs psali, aby náš náboženský vývoj a hlavně Husa a následky jeho reformy připsali vlivům církve východní, resp. aby nás naklonili církvi své: chtí to »Nár. Listy« nebo ne? Zaujati ve věci té opravdové, jasné, nedvojaté stanovisko nebrání v Čechách nikdo a nikomu, a není správné napsati, jako by otázka, o kterou jde, v našem dějepisectví nebyla správně a upřímně rozřešena pro jakoukoli »nesvobodu«. Smysl našeho náboženského vývoje od Palackého, Havlíčka a jiných v podstatě je vyložen docela správně a upřímně — je prostě nedovoleno tvrditi, že bychom o věci tak vážné nebyli měli dosti zmužilosti povědět slovo poslední a pravdivé. Nikoli: o věci té, jak dokážeme, všickni naši čelní historikové a myslitelé mluvili a psali docela odkrytě a určitě, právě tak, jak Sladkovský docela odkrytě a určitě následoval ty ruské »svobodnější« historiky, a nikdo mu v tom nepřekážel. Že nenašel ná-

sledníků, jak čekal, také není důkaz, že není k tomu »svobody«, nýbrž jen tolik, že v českém národě je zdravého smyslu dost, nenásledovati své vůdce ve všech krocích, třeba se mu prohlašují za jedinou národní spásu.

Než vyslechněme, co pisatel v »Nár. Listech« ví nám o idei cyrillomethodějské pověděti. (Připomínáme, že autor píše se stanoviska »křesťanské morálky«; čtenářovi nesmí vadit, že nad tu »křesťanskou morálku« staví »svobodu« ruských historiků — naše česká »křesťanská morálka« nedovolila i jemu mluvit »svobodně«.)

»Stanovisko náboženské, připomínáme na př. jen Gladstona, jehož nejnovější projev v té příčině právě v těchto dnech časopisectvem koloval, jest dosud stanoviskem rozhodujícím v životě národův. Žádný ani nejpokročilejší národ západoevropský nedovedl organisační moci myšlenky náboženské se zhostiti, ano v době revoluce francouzské nejnárodnější biskup francouzský Gregoire slavil největší úspěchy na půdě národně církevní. Jest tudíž otázka církevní i pro národ náš v ohledu politickém vynikající důležitosti.

Samostatnost národní vybudována dosud ve všech neodvislých národech na dvou elementech: duchovním a hmotném. Onen jest základem organisace duševní, tento státní; onen znamená samostatnost národního ducha, tento samostatnost národního tělesa. Ztráta jednoho či druhého jest zároveň porušením samostatnosti a neodvislosti celistvé; ztráta obou jest dokonalé poddanství. Jižní Slovanstvo v samostatné církevní organisaci zachránilo zárodky samostatnosti státní; Německo z valné části jen návratem k vlastní organisaci náboženské uchránilo neodvislost státní.

Náš národ český nejmohutněji vystupuje v útvaru říše velkomoravské a v době oné snažil se podepříti samostatnost státní vlastní národní organisací církevní.

V království českém až do konce periody husitské ohlas někdejší vlastní organisace církevní trval a vyzněl posledním pokusem — basilejskými kompaktaty. Vyčerpáním historických zásob samostatné duševní organisace zanikly i prameny samostatnosti státní, a nadchází katastrofa v obojím směru.

Myšlenka cyrillomethodějská záhy vystihla exponovanou polohu národa našeho a snažila se vůči dvojímu příboji, latinství a němectví, z nichž prvý lekal se řeckého původu apoštolů slovanských a druhý snažil se o rozšíření moci své státní na území československém, vyjíti smířením s jedním odpůrcem — Římem.

Cesta apoštolů slovanských do Říma, ujednání Methoděje s papežem Adrianem II. a později s jeho nástupci znamená první smlouvu s Římem na prospěch národního, slovanského rázu církve západoslovanské, kompaktata basilejská pak poslední úmluvu tohoto směru. Nedůvěra Říma, živená německými biskupy, přivedla nejen toto dílo k pádu, ale vyhladila i všecky znatelné stopy jeho. Latinská forma křesťanství zůstala vítěznou, trvá až po dnes, ale nebyla ideálem předků našich.

Změnami politickými, jež zatím nadešly, novým zmohutněním křesťanského Východu od pádu byzantské říše přestala omnipotence Německa v Evropě, Řím jako v době Adrianově potřebuje podpory slovanské.

Papež Lev XIII. opětně a opětně přislibuje Slovanům církevní výhody obnovením slovanského obřadu, otevírá se tudíž téměř po tisíci letech možnost úspěchu národního »v jiné, po státu nejsilnější organisaci«. Proč máme nedbati organisace té, proč máme opomenouti obnovení pokusu takové národní organisace, jež znamenala by značnou restituci vlivu českého, vlivu národního při správě její? Spokojíme-li se nynějším stavem, spokojujeme se germanisační snahou, již pěstují vynikající hierarchové v zemích českých, spokojujeme se postavením člověka, jehož vůle řízena jest jinonárodním poručnictvím. Nejde tu tedy o pouhý obřad, o zevnější formu »hokus pokusu«.

Vědomí národní by se zacelilo, ale nepochopujeme, proč by se měly přiostřiti poměry národnostní. Vždyť obor církevní nenáleží do državy německé a když ani v takovém oboru nenadějeme se úspěchů, jak jich můžeme očekávati v oborech, jež Němci pokládají za svou državu, a pro něž se skutečně po léta vede národnostní zápas? Či bude zavedením vnitřního jazyka úřadního rozřešen zápas národnostní, bude vyřízena otázka jazyková? Sotva v organisaci jedné, nikoli však v organisaci druhé »po státu nejsilnější«. O celou řadu ostatních snah — politických, mravních, kulturních i sociálních bojuje náš národ od počátku zásvitu dějin, výsledek celkový jest dosud negativní; má proto se vyhnouti možnému úspěchu v oboru rovněž důležitém? Či pánové se domnívají, že jedna součást národní neodvislosti nahradí celek?

Zmohutnění církve katolické řízené národní hierarchií nemohlo by však býti nebezpečím tam, kde všecka mohutnost vymyká se nyní vlivu našemu. Byli to mužové z českého duchovenstva, již až po Ilusa nejvydatněji hájili samostatnost če-

ského státu, proč by z nás a pokolení pozdějších měli vyjíti mužové méně pevní? Jen o slovanské bohoslužbě se mluví, protože by byla krokem, jenž by nás kulturně sblížil se Slovanstvem a byl protiváhou proti přílišnému přimykání k západu, jehož silnější vliv jest přední příčinou ztráty naší samostatnosti. Vítězná latina je pánům vznešenější věcí, pokrokem; jazyk staroslovanský stavem primitivnějším. Máme na to odpovídati? Nikoliv. Každý pokročilý národ s hrdostí pěstuje dochovaný jazyk své nejstarší kultury.

Srovnavše se se svými sousedy na západě, pozbyli jsme oné potřebné svéráznosti, jež jest nutna k zabezpečení vlastní kultury. Odvislí národové vlivem kultury silnější nemívají svou vlastní, ale přejímají cizí kulturu. Či máme říci: A jaké neštěstí?

Pravda, jest možná, že by opět mohly vítěziti v církvi vlivy germanisační, ale možnost se nedá předejíti žádným lidským opatřením. Absolutně bezpečné organisace ještě žádný národ nevytvořil, takového zázraku ani na myšlence cyrillomethodějské nelze žádati. Vigilantibus jura. Každá myšlenka jest silnou jenom pevností svých stoupenců.«

Podali jsme hlavní obsah uvedeného úvodníku z »Národních Listů« úplněji již proto, že v jeho argumentaci uloženo je v podstatě všecko, co se v posledních letech se strany svobodomyslné ve prospěch idee cyrillomethodějské povědělo a napsalo.

Ať se čtenář jen trochu zamyslí nad tím, co v »Nár. Listech« čte, ať si všimne, nač jsme ho proloženým tiskem upozornili!

Pisatel stojí na stanovisku náboženském: nejpovrchnější znatel kulturních dějin ví, že náboženství vyvíjí se samostatně historickými zákony svými a že náboženství skutečně živé a působící nikdy a nikde nemělo ani míti nemohlo ohledů jiných na př. národních a politických, ačkoli ovšem velmi mocně zasahovalo ve vyvoj národní a politický — přes to však pisatel v »Národních Listech« obratem péra posuzuje náboženství a »křesťanskou morálku« se stanoviska národnostního a politického a chce konec konců docela v duchu časového liberalismu použiti i náboženství pro své účely národní a politické. Ubohé náboženství, jež sloužiti má a může národní nebo politické idei — to je liberalism a panovačnost, nikoli náboženství!

Pisatel v »Národních Listech« proto má obtíže s historickými fakty. Nás má úplně zachovat a spasit slovanský obřad pod vedením papeže, ale ejhle, Jihoslovanům ten obřad zachoval jen »zá-

rodky samostatnosti státní«! Myslí autor skutečně, že na př. Srbsko je de facto samostatnější politicky než my — ač nemáme slovanského obřadu a Srbové jej mají? Německo, čteme, »z valné části« návratem ku vlastní organisaci náboženské uchránilo státní nezávislost — je to pravda? Jsou Francouzové, Italové politicky méně samostatní, že nemají své zvláštní organisace církevní a náboženské, a nemají kultury své, majíce obřad nefrancouzský, nevlašský? Nebyli jsme samostatní a dlouho samostatní bez slovanského obřadu? Nebyli jsme samostatní dříve, než jsme jej, v míře ovšem nepatrné, měli? Rusové mají slovanský obřad — proč Petr Veliký nepřestal na tomto obřadu a reformoval svou říši a správu církevní (!) na základech západních? Zkrátka — idea cyrillomethodějská, jak je tu přednesena, je jedna směs věcných a historických nesprávností a nepravd.

*

Před lety přišel ke mně neznámý mladík. Vzezření inteligentní, tvář dost sympatická, patrně student. »Vlastenecký rozervanec« — jak se uváděl; přišel se poradit ve věci prý životní.

V = vlastenecký rozervanec; *n* znamenat bude mne — vlastence píšu velikým písmenem, třeba rozervance, národního »nihilistu«, rozumí se, psáti budu písmenem malým. Rád bych přestoupl k ruské církvi, prosím, poraďte mi, jak to udělat — zde v Čechách nezůstanu, všecko se mi hnusí, se vším jsem se rozpadl, není tu pro mne nic atd.

n. — Přestupujete z přesvědčení?

V. — Ano, ze slovanského přesvědčení...

n. — Já míním, přestupujete-li z přesvědčení náboženského...

V. — Nikoli, vždyť já jsem vlastně atheista... aspoň pantheista, a Sladkovský také nepřestoupil pro víru — chci být celým Slovanem, celým Čechem býti nedovedu, ani to není možné...

n. — Nevěříte-li, jste-li dokonce »vlastně atheistou« — proč tedy z neupřímnosti, jak říkáte, přecházíte do neupřímnosti druhé? Ostatně nechme stranou zásady — do ruské církve tu přestoupit nemůžete, neboť podle našich zákonův můžete přestoupiti k církvi pravoslavné, státem uznané, není však žádné ruské církve vůbec a dokonce jí není v Rakousku.

V. — (Zaražený — patrně mu pravoslaví, slovanství a ruské bylo jedním pojmem.) Ale... ale já bych se rád dostal do Ruska, kdybych byl členem ruské církve, ruský vyslanec by...

n. — (Aha — pomyslil jsem si a také řekl:) Vy tedy ze své »vlastenecké rozervanosti« konec konců se chcete spasit do Ruska ruskou pomocí — rozervanou duši chcete zacelit pověstnou českou protesurou na Rusi — chcete jedním slovem hladovou duši nakrmit ruskou službou.

V. — (Mladík se na mne podíval, byl patrně v koncích:) Rozmyslím si to tedy... snad tam přece nepůjdu... rozmyslím...

Po několika týdnech přišel opět — rozmyslil si to. Prostudoval katechismy pravoslavné, katolické a bratrské církve, které jsem mu dal, prostudoval několik kapitol z Palackého a dějiny církevní a liberální »idea« cyrillomethodějská byla ta tam.

Poznal, že rozervanosti své neodpomůže mrtvým přijetím vyznání, nám úplně cizího, poznal, že ten, kdo v prvé řadě stojí na stanovisku národním, mrtvým přijetím pravoslaví zříká se vší české minulosti a zejména velikých tradic reformačních, poznal, že by to byl krok téměř zoufalosti.

Potvrdil jsem mu to. Jistě krok takový je přiznáním úplného duchovního manca, je doznáním, že v těch formách našeho národního života, kterými jsme žili a se udrželi, není pravdy žádné a že všecko naše posavadní žití duchovní nestojí za nic, je to slovem vlastenecký nihilism. (Dokončení.)

Rozhledy vnitřní a zahraniční.

MLADOČESKÁ STRANA A JEDNÁNÍ S POKROKÁŘI — VOLBY NA MORAVĚ — DELEGACE — RUMUNI A SLOVÁCI — ŘÍŠSKÁ RADA — REFORMA CIVILNÍHO SOUDNICTVÍ — STAV SOUDCOVSKÝ — VŠEOBECNÉ HLASOVACÍ PRÁVO — — WECKERLOVY POTÍŽE.

CÍSAŘ VILÉM MÁ SLOVO — NĚMECKÉ VOJSKO NESPOLEHLIVO? — POLÁCI V NĚMECKU — VILÉMOVI NAPODOBITELÉ — ANGLIE A VÁLKA ČÍNSKO-JAPONSKÁ — UNIVERSITNÍ EXTENSE — ANGLICKÝ PRŮMYSL — KAJÍCÍ CRISPI — NEMOC CAROVA — ROZMLUVA S MINISTREM WITTEM — BULHARSKÉ VOLBY — VOJENSKÝ ROZPOČET — PORAŽENÁ ČÍNA.

V Čechách toho času obráceny jsou všechny zraky k rozervaným poměrům v mladočeské straně. Není pochybnosti již žádné, že především strana sama, resp. poslanectvo, není úplně za jedno s programem, o tom ani nemluvíc, že program ten v některých punktech vyžaduje prohloubení a určitosti. Odsud pochodí kolísání a nestejnost projevů, jak každý je může stopovati. Další vada tkví ve dvojakém vedení, jevící se ve faktu, že vedle výkonného výboru, orgánu dle zkušenosti poněkud těžkopádného, řídí mladočeskou politiku — což jest zjevem specificky mladočeským — list, jehož tlaku ustupuje i sám výkonný výbor a jemuž jest vše dovoleno, poněvadž jest toho času jediným, na venku ještě za neomylné evangelium pokládaným — ne snad tlumočitelem, ale přímo faiseurem veřejného mínění. Tento dualismus u vedení strany jest zajisté jednou z akutních zevních příčin poměrů ve straně, nikoliv ale jedinou: jsouť tu ještě protivy osobní, čistě staročeská nedůtklivost a nedotknutelnost vůči vší kritice — mimo snad ještě jiné nahodilé momenty, k nimž zejména bychom čítali zvláštní skoro ominosní neobratnost v kritických dobách, kterouž strana poškozena bývá na vážnosti. Poměry tyto osvítil výjimečný stav až nemile. Poslanecké usnesení ze 14. července, pokud mohlo míti váhy nějaké, následujícím sjezdem nymburským z 23. září nebylo posilněno, jak dokazuje poslední řeč dra. Herolda, jenž k usnesením dávati musí obšírný komentář. Důležitá programová snesení strany měla by býti jasná a určitá.

Jednáním s pokrokáři nedovedeme rozumět. Nemýlí nás pouze neurčité, a jak se z obou stran prohlašuje, nepravdivé o jednání zprávy, ale nepochopujeme, proč zejména orgán strany o celé záležitosti nevede programovou diskusi, aby se poznalo i v širších kruzích, do které míry spolupůsobení pokrokářů a strany svobodomyslné je možné. V táboře pokrokářů, jak přirozeno, je více odstínů — dva, tři — a proto i po této stránce nutna je diskuse a ujasnění. Nemyslíme ovšem, že otázka o poměru k pokrokářům je hlavní důležitostí — strana sama v sobě jasná a uspořádaná i tuto záležitost by úspěšně skoncovala.

Na Moravě je kampaň volební. Bohužel posavadní průběh doplňovacích voleb není valně potěšitelný. V Brně o volbě do říšské rady — kde tedy volí i pětizlatoví poplatníci — společný český kandidát dostal sotva šestinu všech odevzdaných hlasů. Rovněž o volbě na Krumlovsku, kde se jednalo o znovudobytí ztraceného českého mandátu, ač volba tato dnes není formálně skončena, německý kandidát projde značnou většinou: české strany dovolily si nad to luxus dvou kandidátů. Za nynějších řádů volebních půjde dobývání Moravy velmi, velmi zvolna.

*

Letošní delegace zasedaly v Pešti. Čeští delegáti zastávali — tentokrát byvše opět do výboru voleni — stanovisko proti trojspolku, vzdávajíce se požadavku po spolku s Ruskem, přednášeli oprávněné stížnosti na militarism a na poměry vojenské a mluvili proti okupačnímu úvěru. Jeden z českých delegátů dotekl se také otázky rumunské v druhé polovici říše akutní: zajisté zasluhují Rumunové v Uhrách našich sympatií, už pro jakousi obdobu osudů jejich s osudy našeho národa; známe však v Uhrách kmen, jemuž nevede se lépe nežli Rumunům a jehož tíseň pouze proto nedostává se na veřejnost, že kmen ten jest povahy pasivní, trpělivosti přímo obdivuhodné a snad ve vrstvách širších politicky méně probudilý nežli Rumuni, který nám však jest mnohem bližším: o Slovácích totiž naši delegáti ani nehlesli a přece doba k obraně Slováků před Evropou, byla nad jiné příznivou teď, kde v Uhrách kulturně-politickými zákony, zvláště zákonem o státních matrikách má býti pomadařování Slovákův uzákoněno. Ostatně otázka rumunská, jíž se delegáti naši zabývali, ve svém vývoji by mohla býti našim politikům poučením ve mnohém směru: o otázce české Evropa ví zajisté

mnohem méně než o otázce rumunské! Kdykoli se hrozilo objasněním českých poměrů — nestalo se tak, leda nedostatečně.

Říšská rada vídeňská sejde se opět dne 16. října. Úkoly, které dle předzvěstí oficiosního tisku budou jí předloženy k rozřešení, svědčí o opatrnosti koaliční vlády: populárními, poněvadž naléhavými reformami civilniho soudnictví, trestního zákona, bernictví a živnostenského řádu odvrací pozornost od politických potřeb — neméně sice naléhavých, avšak život vlád ohrožujících. Reforma civilního soudnictví kroky téměř mílovými béře se ku předu. Stálý výbor, jehož referentem je poslanec Baernreither, sice rada zemského soudu, ale dle našeho vědomí vše spíše nežli praktický právník, projednal již předlohy o řízení a o příslušnosti soudů a zabývati se bude osnovou o řádu exekučním. Zákonem ad hoc má býti ještě v tomto podzimním zasedání určen zvláštní způsob projednání těchto předloh v pouhých výborech obou sněmoven, pokud se týká ve společné konferenci obou výborů, jimž pak bude moci každý člen obou sněmoven písemně navrhnouti opravy; v plenu samém nebude speciální debaty, sněmovny buď přijmou, buď zamítnou předlohy en bloc. Trochu odvážný způsob zákonodárství ve státě konstitučním! Mluvilo se také o tom, že nové řízení soudní má býti zavedeno na zkoušku ve dvou zemích, totiž ve Slezsku a Solnohradsku, upuštěno však od toho, ač nebyla by myšlenka o sobě tak absurdní a naopak jeví se býti povážlivým, nechati sdělat reformu soudního řízení, kterou mají býti odstraněny staleté formy a která spočívá na zásadách, u nás po stránce praktické v civilním řízení téměř neznámých, sboru mužů, z nichž jen malý zlomek bude slučovati theoretické vědomosti s praktickými zkušenostmi. — Jakkoliv ještě snad nikdy, co cislajtanský parlament pokouší se o tuto reformu, nebyl učiněn tak opravdový náběh, tedy přece je nápadno, že literatura reformy celkem málo si všímá — u nás vlastně vůbec ne. Pozoruhodno jest také, že nedávno teprve ve Vídni se ukázal nedostatek dorostu soudnického, ač by blízké uskutečnění reformy, které bude vyžadovati rozmnožení soudců, mělo spíše právníky i z materielních ohledů lákati. Nové soudní řízení vyžadovati bude, má-li vyhověti potřebě, nejen dostatek sil soudcovských, nýbrž i zvýšenou kvalifikaci jejich a k tomu cíli by se měl dorost k tomuto povolání animovati ne pouze slevou jedné zkoušky, ale důstojným prozatímním zaopatřením i vyhlídkou na slušnou existenci a na skutečnou neodvislost soudcovskou.

Mezitím co koaliční vláda pozorně vyhýbá se politice, dělnictvo neunavně agituje, mluví a demonstruje pro spravedlivý svůj požadavek všeobecného rovného práva hlasovacího.

*

V Uhrách posud Weckerlův kabinet má potíže s církevními předlohami. Dolní sněmovna funguje bezvadně, horní selhává. Zákon o svobodném výkonu náboženství a o recepci židů — druhý a třetí v řadě předloh kulturně-politických — ve sněmovně magnátů padl — k lítosti i našich českých liberálů —, čtvrtá předloha o určení náboženství dítek prošla, osud páté, z národnostního hlediska nejdůležitější předlohy: o sestátnění matrik není dnes ještě rozhodnut. Weckerle však hrá roli řízného pána: za týden mají předlohy v dolní sněmovně býti znovu přijaty a dolní sněmovna chce dokonce stávkovati, pokud horní se nepodrobí. *Kn.*

* * *

Hrdinou dne v poslední době jest císař Vilém. Již dávno řečmi a činy svými veřejné diskusi nedodal tolik materiálu, jako nyní. Prvním sensačním bodem byla ostrá jeho řeč v Královci proti východolabským junkerům, kteří, jak známo, agrární svou opposicí kancléři Caprivimu v letošním říšském sněmě způsobili mnohou horkou chvilku. »Ex me mea nata corona« (»já jsem z vlastní moci vaším panovníkem«) zvolal po způsobu Ludvíka XIV. císař Vilém, jakoby francouzská revoluce a půlstoletá konstituční éra evropských států byla pouhým snem. Císař prohlásil dále, že nezná žádné opposice šlechty proti své vládě, leč takové, kde by král sám kráčel v jejím čele. (!) Temný smysl těchto slov objasňuje snad pouze všeobecné hlasovací právo německé a tím možnost sociálně-demokratické většiny v parlamentě a — ve vládě. A skutečně vyzval císař, označiv bezectným každého, kdo by krále svého opustil, otevřeně šlechtu k společnému boji proti »živlům podvratným«, čímž ovšem míněni sociální demokraté. Žurnalistika jak liberální tak konservativní, ačkoliv projevy císařovými jest již otužena, přece kroutila nad konstitučními jeho názory hlavou, avšak vyzvání jeho k boji proti »podvratným živlům« přijala s nelíčeným jásotem. Publicistika sociálně-demokratická však zachovala svou chladnokrevnost. Jiný určitý projev císařův jest výpověď lože a zákaz návštěvy důstojnictva v berlínském divadle, kdež po dlouhých překážkách provedeno bylo konečně

s rozhodným úspěchem známé drama geniálního Hauptmanna »Tkalci«. Největší vzrušení však, a to nejen v Německu, vzbudilo náhlé, na rozkaz císařův provedené zatčení celého ročníku starších dělostřeleckých poddůstojníků počtem 180 osob a okamžité převezení jich v noci z Berlína do Magdeburku. Okázalost tohoto aktu, jemuž předcházely zajisté vážné důvody, vrhá podivné světlo na poměry v německé armádě.

Ale nejen sociální demokraté, i Poláci, jichž poslanci přece ve všech choulostivých otázkách, zejména při hlasování o branném zákoně, Caprivimu pomáhali kaštany tahati z ohně, nezakusili valného vděku. Nejprve spustil ostrou filipiku proti polské šlechtě muž »krve a železa« ve výslužbě ve Varzinu. Výbuchy hněvu Bismarckova neznamenají ovšem dnes v Německu již tak mnoho, ale hned na to sám císař prohlásil v Toruni, že všichni Poláci musí se státi Prusy. Tak odměněny jsou dobré služby a sympatie Poláků, jež prokazují Němcům nejen v Německu, nýbrž i jinde.

Romantické vystupování německeho císaře vzbuzuje, jak se zdá, obdiv i jiných hlav, ještě nekorunovaných. Tak nový pretendent francouzského trůnu, nynější chef rodiny orleánské, jenž po smrti otce svého, hraběte pařížského, emfaticky prohlásil, že by si dal raději hlavu utnouti, než by se zřekl svých legitimních nároků, učí se prý řečem německého císaře z paměti. Ale sám pan Perier, ačkoliv asi exercirce mnoho nerozumí, neopomenul se letos súčastniti velikých sborových manévrů francouzských, při čemž se objevil jako vzor příležitostného, elegantního krasořečníka. Nemilá věc přihodila se jemu však v bývalém volebním okresu, kde jakožto předseda republiky nucen byl vzdáti se mandátu. Odporučený jím kandidát Robert nebyl totiž při první volbě zvolen, nýbrž přišel do užší volby se socialistou Bachimontem.

*

Anglická vláda plně zaměstnána jest válečnými událostmi dalekého východu. Diplomacie koloniálních velmocí rozvinuje vůbec zimničnou činnost. Ochrana poddaných vlastního státu jmenuje se to na venek a násilná loupež cizího území i podrobení cizího národa jest to uvnitř. Pancéřové koráby a dělové lodi, jež metají zkázu a smrt v klid a mír spokojených měst a vesnic jsou jich prostředky. To jest civilisace a humanita XIX. věku.

Mezitím, co arsenály lijí tyto nástroje civilisační, konal se v Londýně sjezd členstva extense universitní, jehož se súčastnili též

kancléři university oxfordské a cambridžské a 700 delegátů, mezi nimi i četní biskupové a členové parlamentu. Sjezd zabýval se mnohými praktickými otázkami a konal se na pamět 20leté ročnice celého tohoto hnutí.

O rozvoji anglického průmyslu svědčí tyto číslice: Roku 1891 z obyvatelstva anglického čítajícího 29,002.525 duší zabývalo se průmyslem 7,336.344 aneb 56·9% všech lidí majících vůbec nějaké povolání. Z toho připadá na textilní průmysl 1,062.492, na bavlněný a lněný průmysl 633.370 osob. V hornictví zaměstnáno bylo 555.617 osob, z toho jedině v uhelných dolech 517.110 osob.

*

Pan Crispi překvapil Evropu svým pokáním. V řeči své v Neapoli horlil pro povznesení náboženské autority, jakožto účinného prostředku proti anarchismu. Kdo by neznal politickou i soukromou minulost Crispiovu, mohl by být na okamžik zaražen a tázat se: kde jest politická důslednost tohoto nesmířitelného odpůrce katolické církve? Ale věc jest zcela jednoduchá. Náboženství má být panu Crispimu týmž spásonosným lékem jako žalář, deportace a před tím pumy. A proto slovo »náboženství« v ústech Crispiových jest pouhou blasfemií.

Proponovaný sjezd italských sociálních demokratů v Imole byl vládou, jak se samo sebou rozumí, zakázán.

*

Z Ruska přicházejí temné a chmurné zvěsti. Pověst o nemoci carově, pokládaná původně za bursovní manévr, nabývala stále konkretnější formy a dnes není již pochyby o tom, že car Alexandr III. trpí vážnou a nebezpečnou, snad nevyléčitelnou chorobou. Druh choroby samé, o níž žurnalistika evropská v známé své delikátnosti zevrubně se šíří a vede spory, jest lhostejný, smutnou skutečností jest, že hlodá urputný červ choroby nejen tělesné, ale, jak se zdá, hlavně duševní, na obrovité postavě carově Že neschází při tom ani různých smyšlenek více méně romantického přibásnění o sporech rodinných atd., jest přirozeno. Ale jediný jde hlas světem, že ve velikém tom těle přebývá i veliká duše a že muž ten mírumilovností více pro svět učinil, než mnohý vladař svými vítěznými pochody válečnými, v jichž stopách šklebila se vždy smrt, zhouba a zoufalství. Na mírumilovnou politiku carovu kladl důraz i hovorný finanční ministr ruský Vitte ve svém žurnalistickém interviewu v Opatiji.

Zajímavě charakterisoval usilovné a nezdarem provázené pokusy některých států po upravení měny. »Náprava měny jest jako vyléčení churavého člověka. Lékař jest malomocný, jen příroda sama může pomoci.«

*

V Bulharsku nové volby do sobrání dopadly dle přání vlády Stojlova. V Bulharsku vůbec vždy při volbách zvítězí vláda. Stambulov naučil národ voliti dle vládního receptu. Nicméně přece proti přání vlády zvolen také Cankov a několik jeho přívržencův, takže by rusofilové v sobrání nalezli brzy většinu. Proto vláda volbu Cankova jednoduše anulovala a bojíc se jeho přítomnosti v zemi, nechává jej v Bělehradě čekati dále.

Král Alexandr srbský přes Pešť a Berlín, dle instrukce Milanovy, pojede po evropských dvorech na návštěvu.

V Athenách nepříznivá kritika časopisu »Akropolis« pohněvala vojenské kruhy tak, že celá setnina vojska se svými důstojníky v čele táhla na redakci a tam vše zničila, rozbila a zpustošila. Vojenský soud prohlásil nyní účastníky tohoto hrdinství nevinnými.

*

Čínský kolos ve své válce s malým Japonskem trpí jednu porážku za druhou, na zemi i na moři. Objevilo se opět, že v dnešní válce nerozhoduje přesila, nýbrž vyzbrojení, disciplina a cvik. Ovšem, Čína jest říše, jež může býti poražena, ale nikoliv přemožena. Ten tajemný kout zeměkoule skrývá v sobě síly, jež mohou kdysi býti pro vyžilou Evropu snad překvapením.

V Praze, 10. října 1894. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

ZVÝŠENÉ POTŘEBY STÁTNÍHO ROZPOČTU — ZVYŠOVÁNÍ BERNÍ — MONOPOL LÍHOVÝ — KARTELY; AMERICKÝ OIL-TRUST — SESTÁTŇOVÁNÍ DRAH: JIŽNÍ DRÁHA.

Říšskou radu, až se na podzim sejde, očekávají všeliká nedosti příjemná překvapení. Dle vzoru mocností západních vzrůstá i u nás nad obyčej rozpočet vojenský a delegace povolily opětně vydání na společnou armádu o 4½ mil. zl. proti loňsku větší. Tím však břemena vojenská zdaleka nejsou vyčerpána, nová organisace zemské obrany a snad i v nejbližší době domobrany bude vyžadovati další miliony. Vedle toho slíbeno úřadníkům, hlavně nižším, že se jim upraví služné a zvýší platy a zdá se, že tentokráte vláda míní zcela jistě slib ten splniti a to hned v příštím zasedání. — V postátňování drah pokračováno a přejde ve vlastnictví státu česká dráha západní a moravská dráha pohraniční; poněvadž tyto tratě měly značně vysoké sazby v dopravě jak zboží tak i osobní a protože stát při převzetí jich se musil odhodlati ke značným obětem a drahému výkupu, je patrno a zřetelno, že aspoň pro prvá leta vznikne z provozování vozby po těchto drahách státní pokladně značný schodek, přizpůsobí-li jen trochu jich dopravní sazby ostatním sazbám státních drah. — Není pochyby, že také jiné odbory státní správy budou vyžadovati značnějších vydání a nákladů. Chystá se nový zákon o civilním procesu, a budou-li přijaty jeho zásady, bude třeba zvýšiti počet soudních úředníků a zřízenců nejméně o $^1/_5$, snad i o $^1/_4$, jak tvrdí znalci souhlasně; také v odboru finanční a berní správy nedostává se dávno již mnohých sil a bude třeba hlavně vůči nové opravě přímých berní zvětšiti stav úřednictva. Ostatně ať si prohlédneme kterýkoli odbor státní správy a státního hospodářství, všude shledáme se s mnohými nedostatky, všude by potřeba bylo doplňovati a rozšiřovati a mnohé reformy jsou tak naléhavé, že se k nim přihlížeti musí v době nejblíže příští.

Vše to však znamená nadobyčejné zvýšení státních vydání. Tak pouhá úprava úřednických platů, nemá-li to býti něco obzvláště malicherného, bude vyžadovati ročně nejméně 8—10 mil. zl. a na další doby ještě snad více. Pováží-li se, co státu zbývá jen podnikati ke splavnění řek a zakládání průplavů, že především třeba zkanalisovati Labe a Vltavu, aby vydané dosud miliony na přístavy a dosavadní práce regulační nebyly penězi vyhozenými zbůhdarma, jest jasně patrno každému, že se s dosavadními obyčejnými důchody státními zhola nevystačí a že by nás očekávaly úžasné deficity, kdyby se nenašly nové zdroje státních příjmů. Z té příčiny bude třeba co nejrychleji vyříditi předlohy na opravu berní přímých. Ale z těch prozatím stát nechce míti většího výtěžku nežli dosud, leda pouze nepatrné procento (4% za dvě leta), o které bez toho živnostenské a důchodové daně dosavadní vzrůstají.

Je tedy nutno odhodlati se k berním novým a tu především jsou to zase daně spotřební. Daň z líhu má býti značně zvýšena (o 15 zl. na 1 hektolitru) a to bude jaksi přechodem k zavedení státního líhového monopolu po způsobu švýcarských států. Dle nejnovějších výkladů Wekerlových zavede se hned monopol. Co nabrojila se kdysi levice proti předlohám Dunajewského, nyní její vlastní ministr Plener chce činiti totéž, co nenáviděný kdysi jeho odpůrce, Dunajewský. Ani myšlenka monopolu není původní, také to vše pouze jest odkoukáno z dřívějších dob Dunajewskému Již v letech osmdesátých pomýšlelo se na zavedení monopolu sirkového (dle vzoru francouzského) a vyskytly se přímo arci jen ostýchavé návrhy na zmonopolisování všech lihovarů. Musí-li se vůbec již zvyšovati spotřební daně vůbec, zejména daň líhová, nelze upříti, že nejvýhodnější způsob k tomu bude, sestátniti vůbec všecky lihovary a zaříditi vše podobně asi jako při tabákovém monopolu Tím výtěžek státní pokladny nejen by se zvýšil o nově zavedenou daň, nýbrž také o zisk podnikatelský a o úspory, kterých by se mohlo docíliti výrobou ve velkém. Ovšem vzrůstá tím vliv státu. Jinak je zvyšování daní spotřebních vždy na pováženou, neboť jimi se nerovnoměrnost obtížení se strany státu co nejvíce stupňuje a zvláště na chudší třídy se tím uvalují nová těžká břemena. Ať si se odsuzuje pití kořalky sebe příkřeji, tím nikterak neodčiní se smutné faktum, že přece nejvíce líhu vypijí lidé chudí a nezámožní a že tedy fakticky oni také zaplatí největší část této nad míru již nyní vysoké daně. Kromě toho stihne často břímě této daně zcela nevinné, jako tomu při polních hospodářstvích chudších krajin. V těchto krajinách je pití kořalky

všeobecným zvykem aspoň při těžkých polních pracích v létě, a kořalku tu musí svému dělnictvu dávati rolníci jako nezbytný přídavek ke mzdě. Vzpírati se tomu, je věc zcela marná a bezvýsledná, protože rolník ve žních je vydán na milost a nemilost pracujícího dělnictva hospodářského; nediktuje tedy podmínky pracovní smlouvy pravidelně sám, nýbrž hledaný a nezbytný nádeník jeho. Následkem toho znamená zvýšení daně z líhu nové dosti těžké a citelné obtížení chudého a nejchudšího stavu rolnického.

Vývoj věcí ostatně žene veliký průmysl a obchod napořád k soustřeďování monopolickému, že nelze již o podnicích jednotlivců v určitých odborech ani mluviti. Těchto dní byl sjezd spolku pro sociální politiku ve Vídni a tam na prvém místě mluvilo se o spolčování podniků průmyslových ke společné výrobě a odbytu svých výrobků. Ukázalo se, jak takováto sdružení průmyslová a obchodní — kartely u nás zvané, ovládly již nejdůležitější odvětví průmyslová. Abychom o těchto kartelích nabyli náležitého pojmu, bude dobře poukázati jen na světoznámý kartel americký (v Americe kartelu říkají trust) pro výrobu a tržbu s petrolejem (Standard-Oil-Trust). V Americe nebude již vůbec žádných jednotlivých dobyvatelů, rafinérů a obchodníků petrolejových, nýbrž všichni jsou spolčeni v jediný celek, v jedinou velikolepou společnost, která poroučí, kolik který vlastník zřídel petrolejových smí ročně vytěžiti, kolik který rafinér smí surového oleje zpracovati a kolik se výrobku smí prodati a za jakou cenu; ani dopravní cesta rozváženého oleje není libovolna, nýbrž určuje se dopodrobna od společnosti, kolik nákladu kterou drahou se dopravovati musí bez ohledu na to, na které určité místo zboží dojíti má. Výtěžek jednotlivých zřídel, rafinerií petrolejových nesmí si žádný vlastník přisvojiti, nýbrž plyne do společné pokladny společnosti, která pak dle podílných úpisů svůj vlastní zisk jednotlivým vlastníkům rozděluje, ponechávajíc, co za vhodné uzná, jakožto zálohu ve společné pokladně. Není tu tedy co nejurčitěji a nejpřísněji obchod s petrolejem monopolisován? Při tom společnost ta má dosti prostředků, aby mohla pomýšleti také na zmocnění se výroby a obchodu s petrolejem také v jiných státech, zejména v Rusku; dosud sice podařilo se ruskému petrolejovému průmyslu a obchodu uhájiti svou samostatnost, ale není jisto, zda-li se to podaří také v budoucnosti; aspoň prospěch ruských těžitelů a obchodníků může snadno vésti ke spolku s konkurentem severoamerickým. Je pak takováto monopolická společnost jako Standard-Oil-Trust proto lepší, nežli státní, že se nachází v rukou soukromých, že dovede všeliké

své jednání ukrýti a utajiti, že převede na svou stranu celé zástupy národních a lidových zástupců? Kdo sledoval zápasy stran v zákonodárných sborech severoamerických, mohl zpozorovati, že jak mezi republikánskými, tak demokratickými zástupci lidu přemnozí více na zřeteli měli prospěch hospodářských velmožů nežli prospěch lidu a že jen největšímu úsilí a nezdolné poctivosti nynějšího presidenta se někdy podařilo zhatiti zištné plány přemocných kapitalistů severoamerických. Když tedy dnešního dne přimlouvají se zástupci velikého průmyslu a obchodu, aby se dala svoboda jich sdružením — kartelům — a když zastávají se horlivě soustředění všeliké produkce v těchto monstrosních svazcích, majíce při tom na zřeteli svůj vlastní prospěch, aby společnými silami dodělali se co největšího výtěžku na útraty konsumentů a zhusta také na úkor lidu pracujícího, nevědí zajisté, že tím nejvíce pracují na prospěch a zcela ve smyslu sociální demokracie, která snaží se všechny odbory výrobní, pokud by to jen šlo, zrovna tak soustřediti, ale na rozdíl od velkokapitalistů ne v rukou jednotlivcových, nýbrž ve správě státní, ve správě celé společnosti. Přizná-li se tedy, že se vůbec všecka zištná činnost lidská, všecko těžení, všechno jakékoli produkování musí co možná soustřediti, potom arci není odpověď těžká na to, mají-li míti prospěch z těchto výtěžků pouze jednotliví privilegovaní a k tomu ještě zcela náhodou vybraní a seskupení jednotlivci, či má-li se zisk a výtěžek z takových podniků obrátiti na prospěch veškerenstva, hlavně na prospěch oněch, kteří ke zdaru se nejvíce přičinili, to jest těch, kteří k tomu věnovali svou tělesnou a duševní práci a svá strádání. To by obhájcové novověkých kartelů, trustů, ringů a podobných sdružení měli míti stále na paměti a jestliže shledává zákonodárná moc v kartelích a podobných sdruženích nebezpečí pro ostatní občanstvo, zajisté nelze se tomu diviti, že státní správy chtějí za takového stavu věcí monopolisovati jednotlivé výroby a vyhraditi provozování monopolů takových státu. Dobře bylo arciť řečeno v Anglii, že kartelováním výrob všeho druhu ukazuje se socialistům, jak oni ve provádění svého programu mají si počínati.

Je zajisté nápadno a bylo už v předešlých úvahách právě v tomto listu od nás vytčeno, že to zrovna jsou liberální ministři, kteří s podobnými návrhy a projekty důrazně se vytasili. Ministr Plener chce zavésti monopol líhový a ministr Wurmbrand hodlá, — arci bude-li dlouho ministrem, — sestátniti všechny důležitější a pozoruhodnější dráhy. Mimo českou dráhu západní pomýšlel svého času a snad ještě pomýšlí dosud na převedení ostatních drah zeměmi českými

procházejících do státní regie. Tak patrný je zámysl na dráhu severozápadní, na českou severní i na dráhu státní společnosti. V poslední době však tyto projekty a plány *prozatím* zatlačuje nový úmysl ministra obchodu, sestátniti dráhu jižní, aspoň v časopisech již na jisto se udává, že v té příčině stala se již zásadní shoda s vládou uherskou — prochází jižní dráha také částečně územím druhé polovice říše. Tato operace byla by jedna z největších, které se kdy naskytly našim vládám. Stálo by vyvlastnění jižní dráhy cislajtánskou vládu neméně nežli 21 mil. zl. ročního důchodu a uherskou vládu k tomu $3^3/_4$ mil. zl. Společnost jižní dráhy by sice trvala dále, jelikož je zároveň věřitelem vlády italské, od níž dostává značné roční důchody, i náš stát by nerad stal se věřitelem státní pokladny italské, ale byla by to pouze existence zdánlivá, nebot dráha, její vlastnictví a provozování vozby bylo by úplně a nepochybně státním. — Vůči těmto projektům a vůči rostoucímu nákladu na státní dráhy, jakož i vůči nevalnému výtěžku z nich zajisté by se doporučovalo, aby se přehledly a opravily sazby dopravní, zejména sazby pro zboží, a hledělo se docíliti co možná většího výtěžku, aniž by se tím poškodily zájmy našeho vnitřního a zahraničného obchodu.

Převezmi stát dnes českou západní a velikou jižní dráhu a prováděj po ní vozbu s tarify nyní platnými, vyhoupne se deficit státních drah o 10 mil. a snad i více a naši českomoravští poplatníci nechať se ohlédnou po prospěchu, který by jim takové plýtvání tarifní na dráze mezi Vídní a Terstem přineslo; pokud jde o veliké exportní průmysly, bez toho jižní dráha poskytuje dávno tarify velmi levné. — Ostatně jest zajímavo, že stanoviště, jež vůči tarifnímu nehospodářství na státních drahách od počátku zaujal posl. Dr. Kaizl (viz č. 9. I. ročníku), a jež nedávno ještě Nár. Listy, jako prý lidový list, uznaly za dobré kárati, dochází stále širšího uznání. Těchto dnů vyšel ve Vídni spis dra. A. Edera: Die Eisenbahnpolitik Oesterreiches nach ihrem finanziellen Ergebnissen, jenž práci posl. Kaizla, jeho studii o postátnění drah i jeho činnost parlamentární ve svrchované míře uznává a jda po jeho stopě konstatuje a vytýká neúspěchy nynější soustavy státních drah. *P. L.*

Rozhledy sociální.

SCHŮZE SPOLKU PRO SOCIÁLNÍ POLITIKU VE VÍDNI: O KARTELECH A SELSKÉM PRÁVU DĚDICKÉM — LIDOVÉ BYTY — KONGRES SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE FRANCOUZSKÉ A ŠPANĚLSKÉ: SOCIALISM A OTÁZKA AGRÁRNÍ — NEDĚLNÍ KLID PRO OBCHODNÍKY A SOUKROMÉ ÚŘEDNÍKY KANCELÁŘSKÉ — CHUDINSTVÍ.

Ve Vídni rokoval 28. a 29. září sjezd spolku pro sociální politiku, jenž se byl před 21 lety skonstituoval v Eisenachu. Předmětem debat byly tentokráte kartely a selské právo dědické. O kartelech referoval prof. Bücher z Lipska ne právě dost určitě a jasně. Vytknul vážné vady kartelů, jež zhoršují výrobu a rozšiřují protivy sociální, ale na konec přece prohlásil, že kartely jsou prý pokrokem. Cukrovarský ředitel Kockert z Vídně schvaloval kartely. Prof. Brentano nazval kartely produktem nutné sebeobrany menších podnikatelů (mocní podnikatelé prý se nekartelují) a mluvil pro kartely. Naproti tomu dr. Ofner rovnal kartely středověkým spolkům rytířským a prohlásil činnost jich za zhoubnou pro veřejné dobro. Dr. Adler rovněž dokazoval zhoubné účinky kartelového hospodářství na mzdu dělnictva a na jeho sociální postavení. Dělnictvo není proti kartelovaným podnikatelům nijak chráněno. Také další řečníci uznali, že kartely jsou vůbec škodny a se stanoviska sociální politiky nepřípustny. Zejména prof. Wolf dokládal, že v kartely vcházejí právě i mocní podnikatelé, aby udrželi své výhody.

Souhlasně uznáno v celé debatě, že zákonodárství musí ke kartelům zaujati určité postavení, že jest nutno pořádati kartelovou anketu, zříditi státní kartelový úřad ke přísnému dozoru státu nad kartely, k zamezení přehnaných kartelových cen výrobků a zavésti dle možnosti i publicitu (veřejnost) kartelových stanov. Naprosto nutno jest chrániti dělnictvo proti kartelům a zabezpečiti mu možnost k hospodářskému i politickému sdružování tam, kde se sdružuje kapitál.

Debata dne 28. září byla se stanoviska sociálně-politického prodchnuta mnohem vřelejším tónem pro potřeby dělnictva než debata druhého dne pro potřeby malého rolnictva. Zejména starý

sociální politik prof. Schmoller, jenž předsedal, upřímně mluvil tu pro vyrovnání sociálních protiv a nemluvil nikterak tak tvrdě, jak rozepisovaly se listy vídenské a po nich i některé naše listy dělnické.

Kdežto při otázce kartelů přihlásili se ke slovu četní ochranáři, debatovali druhý den o selském právu dědickém většinou přívrženci manchestrovského liberalismu, jichž názorům ustoupili i někteří starší stoupenci školy sociální reformy. Vládní rada Thiel z Berlína a dr. Hainisch ovšem správně dokazovali, že stále roste zadlužení menších statků rolnických. Zadlužování leží prý mimo vinu rolníka a největší vinu nese i dnešní podoba dědického práva, jež nutno u rolnictva změniti. Zemědělský profesor Sering z Berlína dovozoval, že soukromé právo dnešní vede nezbytně ke kapitalismu a musí zahubiti malého agrárníka. Nejvydatnějším prostředkem proti tomu jest úprava dědického a zejména i selského dědického práva. Také poslanec Steinwender ujímal se rolnictva dokazuje, že stav tento hyne pod přemocí kapitálu peněžního a továrního. I hrabě Choriňský dokládal škodné stránky našeho občanského zákonníku vůči selským statkům a prohlásil úpravu selské posloupnosti dědické za nutnu. Za to prof. Brentano patrně na základě zkušeností, čerpaných v bohatém selském Bavorsku, žádal pro rolníka svobodnou disposici se statkem, prohlásiv se jen pro nucené selské pojišťování na život, čímž vypomůže prý se rolníku při výbavě sester a bratří. Proti každé opravě dědického práva a proti ochraně selské mluvil posl. Menger. Poměry malého agrárníka musí prý se horšiti, jakmile přibývá populace. Opravou rozmnožily prý by se svízele zemědělského dělnictva a ostatně každý prý ví, jak je obtížno a s náklady spojeno, odepsati knihovně od statku kus pozemku. Proč prý tedy tuto beztoho fysickou nemožnost ještě uzákoňovati? Litujeme, že zde není dost místa, tento »vědecký« švindl Mengrových námitek rozebrati. Mengrovi pomohl prof. Bücher, jenž prohlásil výslovně, že v této agrární otázce sluší prý manchestrům dáti za pravdu. Návrh chce prý jen nasytit pár tisíc lidí středních vrstev! Proti návrhu mluvili ještě různí řečníci, po nichž zcela případně prohlásil Wittelshöfer z Vídně, že otázka ta dle debaty nebyla dosud dosti propracována a že tudíž bez nového šetření za rozřešenu považována býti nemůže. K povrchnímu většinou rokování ze dne 29. září náležely zajisté i hlučné a vědecké společnosti nedůstojné potlesky a pochvaly, jež se při každém sebe nepatrnějším vtipu opakovaly.

O dělnických a lidových bytech vůbec píše Schäffle v Deutsche Kern- und Zeitfragen a zdá se, že zahajuje tím novou řadu rozprav

vědecké žurnalistiky o této otázce. Schäffle žádá nejprve, aby veřejnost v záležitosti lidových bytů v továrních místech a městech působila nepřímo, totiž pomocí policie zdravotní, stavební, mravnostní atd., a nepřipouštěla vznik bytů nedostatečných. Dále navrhuje Sch., aby utvořeny byly organisace pro stavbu laciných a dobrých bytů nejen pro dělnictvo, ale malé obyvatelstvo vůbec, čímž stírá Sch. s otázky dělnických bytů nevlídný nátěr kastovnictví. Počato má býti tam, kde subjekty soukromého podnikání (obce, zaměstnatelé, spolky atd.) věci té si nevšímají. Peníze k tomu opatřeny buďtež pomocí stavebních zástavních listů, jež se na vystavených domech pojistí a za jichž pohledávku a zúrokování ručiž stát. Řízení organisací budiž jednotné a stát reguluj celou operaci. Ručení státu za zúrokování zástavních listů nebude prý státu tak nebezpečné, jako dnešní ručení za veřejné podniky dopravní. Ve stavebních zástavních listech možno prý i ukládati jmění ústavu pro dělnické pojišťování, (tedy opět jakýsi druh spekulace).

Francouzská sociální demokracie pořádala svůj kongres v polovici září, španělská koncem srpna. Francouzský kongres v Nantes jest zajímavý hlavně tím, že jednal zcela vážně o otázce malého agrárnictví. Prohlásil v podstatě, že socialism nemůže míti nikterak úlohu potírati malé rolnictvo a pomáhati k jeho pádu. Rolnické vlastnictví nesmí se oddělovati od práce, poněvadž oddělování těchto faktorů má za následek porobu a bídu, jak to jest zjevno v proletarisovaném dělnictvu. Naopak jest nutno chrániti majetek těch, kdo vlastnictví své sami obdělávají a pomáhati jim proti fisku, lichvě a proti útisku nových agrárních magnátů, jichž obětí stávají se malí zemědělci takou měrou, že jsou i nuceni vykořisťovati svého nádeníka. Proto prý dělnictvo, neočekávajíc změny společenských řádů od rozšíření a přiostření bídy, hodlá ve svém domáhání se zákonného vlivu spojiti i všecky ty síly, jež půdě dodávají ceny a sdružiti je proti společnému nepříteli a snaží se tedy docíliti změny berního systému a zavedení daně progresivní, chrániti svobodu lovu a chytání ryb (tedy obnoviti právo okupační) s přiměřenou ochranou zvěře a ryb, snížiti zákonnou míru úrokovou, zredukovati železniční tarify k usnadnění odbytu zemědělských produktů, vymoci odškodnění reservistům malorolnickým za dobu, kdy slouží vojsku, zaručiti bezplatnou pomoc lékařstvu a lékárnickou a pořádati veřejné práce k podpoře zemědělství (ku př. zavodňování), to vše pro ty, kdo půdu svou vlastní svojí rukou obdělávají.

Mimo to postavil se kongres nanteský na stanovisko curišského kongresu sociální demokracie proti všeobecné stávce.

Taktéž srpnový sjezd španělské sociální demokracie v Madridě prohlásil svůj souhlas s kongresem curišským v tom směru, že všeobecná stávka jest nemožností, a věnoval ostatní jednání interním administrativním záležitostem organisace španělské.

Po nedělním klidu v celé střední Evropě souhlasně se volá. K jednotným hlasům veškerého dělnictva pojí se projev kongresu obchodních zřízenců rakouských v Solnohradě ze dne 8. a 9. září, žádaje všeobecný nedělní klid a navrhuje prozatím přechodné modality s několikahodinovým dopoledním zaměstnáním pro místa dle počtu obyvatel. Taktéž soukromí úředníci kancelářští (advokátní koncipienti ku př. v Praze a v Mnichově) vyslovili požadavek nedělního klidu jako kus své otázky sociální, dovozujíce, že obecenstvo jednak již zvyklo a jednak ještě zvyknouti může, opatřovati jednání svá v kancelářích ve dny všední.

O chudinství přednášel vídenský magistrátní rada Trebauer. V tomto státě jest prý o chudinství daleko hůře postaráno, než kde jinde, ku př. v Německu. Vinu toho nese zastaralý náš zákon o domovské příslušnosti, neboť jen obec domovská jest povinna k podpoře chudinské, kdežto v Německu dle zákona z r. 1870 a 1871 spočívá povinnost ta na bydlišti chudého. Mimo to jest v Německu každý volitelný občan povinen přijati neplacené místo chudinského otce v obecní správě, čímž prý vzniká zájem občanstva na veřejném chudinství. Také jest v Německu daleko více dobročinných spolků než u nás. Zvláštní péči sluší věnovati chudým dětem a rodinám, jež mají mnoho dětí, má se poskytovati naturální podpora i v tom směru, že se jim vykáže k vysázení a užívání kus veřejného neb obecního pozemku. Dodáváme k tomu, že veliký německý spolek pro chudinství a dobročinnost na své poslední schůzi v Kolíně n. R. dne 25. a 26. září usnesl se na některých pravidlech, z nichž vyjímáme zvlášť: podpora udíleti se má tam, kde je existence v nebezpečí; podpora neobnášej nikdy víc, než co obnáší běžný výdělek pracujícího a nepodporovaného dělnictva v místě; soukromé podporování budiž oznámeno chudinské správě a nebudiž poskytováno proti její vůli. Vedení správy chudinské se nehonoruje, leda při zvláštních obtížích.

Mnohá z těchto zásad zaslouží povšimnutí.

10. října 1894. *Ch.*

Rozhledy časopisecké.

OSVĚTA — LUMÍR — ZLATÁ PRAHA — NIVA — VESNA — VLAST A HLÍDKA LITERÁRNÍ — ROZHLEDY — VÍDEŇSKÝ ZEIT A NÁRODNÍ LISTY — MODERNÍ REVUE.

Co jest dnes pro moderní politiku a veřejný život žurnál, to jest pro rozvoj literární (a velkou měrou i vědecký) časopis. Ať již časopis beletristický, kritický, »zábavně-poučný« aneb výlučně vědecký. Tam se, abych užil slov Sudermannových, »vyměňují časové myšlenky za drobný peníz«. To, co jindy zrálo po léta v klidných studovnách učenců a osamělých básníků a ukládalo se v tlusté folianty nebo veliká umělecká díla, na celý život vypočtená — to se dnes trousí fragmentárně, jako drobná, běžná mince po sloupcích listů. Básně, jež v knihách někdy budou tvořiti mezníky literární historie, přelétnete v kavárně jen letem; veliká díla románová jsou rozstrkána v krátkých pokračováních, jež vám stěžují požitek četby a v těch zákoutích listů, jímž se říká kritická rubrika a již proběhnete, jen abyste věděli kde kdo kterého autora strhal nebo pochválil, necháváte časem pohozeny pravé perličky stylu a myšlenek. Literární činnost nepředstavuje se již bezmála jinak, než jako psaní do časopisů. U beletristy to ovšem mnoho na věci nemění, on udá své věci v knize sebrané ještě pak vždycky (až snad na to, že z ní je setřeno již předem mnoho půvabu novoty) — ale hůře je pro toho, kdo je nucen rozhazovati svůj duševní kapitál v malých drobtech, anonymních po většině, jež se přečtou jednou a k nimž se již nevracíme. Smutný to úděl literárního žurnalisty, o nic lepší žurnalisty v politice!

A přece — pravil jsem svrchu — značí časopis pro literaturu a duševní rozvoj vůbec tolik, co žurnál pro politiku. Tam se zaznamenávají etapy pochodu, tam se usazují postupně naplavované vrstvy myšlenek a uměleckých směrů. Jistý daný moment duševní a literární nedá se ani jinak pochytiti než z časopisů, ne však jen

z otištěných tam prací (v těch se obráží rozvoj literární velmi zdlouhavě a těžko znatelně), nýbrž ještě více z toho na mnoze anonymního, z tónu kritik a referátů, z látek, o nichž se tam píše a neméně konečně z toho nejskrytějšího ale nejdůležitějšího — z tajemné práce redaktorovy, ze způsobu, jímž volí spolupracovníky a provádí výběr v rukopisech. Jest to jako na divadle. Herci odnášejí si potlesk a věnce, ale nemenší zásluha (pro význam celku vlastně větší) patří režisérovi, jenž kus řídil, dramaturgovi, jenž kus vyvolil, a řediteli, jenž herce engažoval.

Proč to vše uvádíme? Abychom hned napřed odůvodnili způsob, jímž chceme prováděti své procházky po našich časopisech. Abychom tím vysvětlili, že nestačí ku zobrazení duševního ruchu a křížení směrů (a zobrazení toho je přec hlavním účelem našeho časopiseckého obzoru) říci: v tom neb onom listě byla ta neb ona pozoruhodná novela neb báseň; nýbrž že chceme viděti v časopise výraz jistého, třebas utajeného duševního směru neb principu, bráti jej jako celek a počítati i se zmíněnou tou rozházenou drobnou mincí myšlenkovou, jež náležitě uchovávána a ceněna není sumou nepatrnou v celkovém duševním kapitálu národa.

V naší kritice opakuje se v poslední době vždy důrazněji tvrzení, že prodělváme právě hluboký literární obrat. V táboře našich »mladých« nasvědčuje tomu aspoň všelicos. Strkají se tam hlavy dohromady, šuška se všelicos, kují se programy — krátce, vidět, že celý tábor chystá se k postupu. A že je oddělen celou propastí od tábora staršího, tomu nasvědčují nejen případy tak okaté, jako prudká palba, již zahájil v ukončeném právě ročníku Rozhledů p. Karásek proti celé dosavadní naší lyrice anebo naopak zas neméně prudké výpady pánĕ Zákrejsovy v Osvětě proti našemu literárnímu Erinu (jak všecko mladé hnutí pokřtil). K tomu stačí jen přečísti a navzájem srovnati beletristický a básnický obsah Lumíra, Osvěty neb Zlaté Prahy na jedné straně a na druhé Nivy, Rozhledů nebo Vesny. Tam jste ještě v sladkých snech romantických a idealistických, tam se pohlíží na realism ještě jako na bláto a špínu — zde jste již v nejmodernějších oblastech překonaného naturalismu, v parfumech dekadence a v kultu nervů. A tu se pak ovšem nedivme, že si pánové nemohou rozuměti a že si občas povědí navzájem všelicos peprného! Mezi oběma tábory, nejstarších a nejmladších zůstal Světozor, jako orgán spisovatelů věkem i moderností prostředních, na jistém juste milieu, na umírněném naturalismu,

šetřícím vždy jisté meze důstojnosti. To jest vlastně dnes náš literární moniteur, Lumíru již tato čestná funkce jaksi vypadla z rukou.

Nejkonservativnější tvrzí literární jest bez odporu dnes Osvěta. Tam se udržují již od let sedmdesátých tytéž literární tradice a totéž stanovisko kritické nedotknutě a nezměněně. V posledním sešitě bere p. Zákrejs v ochranu p. Heyduka proti kterémusi z mladých našich kritických »sansculotů« a cituje jednu básničku Heydukovu, namířenou proti nepříznivé mu kritice se slovy: »Tuto líbeznou kytičku mohou si pp. realisté a ct. Erin dáti za obrázek.« Nešťastní realisté dnes, kdy se již i sám Zola hází do starého haraburdí, platí oni p. Zákrejsovi za bezbožné novotáře! Jinak mu dávám za pravdu, kde cituje odkudsi slova Heydukova: »Racionelní pěstování osvojme si u pokročilejších — ale símě buď naše. Nač napodobiti básníky cizí a říkati, že děláme něco nového, když jejich věci přežvykujeme po česku a verše přistřihujeme a sešíváme dle jejich modelů.« Taková slova mají dnes, v době p. Karáskových Zazděných Oken a jiných podobných poesií, ukazujících, kam až může vésti slepá imitace všeho francouzského, svoji oprávněnost. Ale při tom žádáme, aby mladá generace, i když snad bloudí, byla pochopována a vedena a ne hned s posměchem odkopávána. Netečnost a nelaskavost starých nese pak mnoho viny na hříších mladých.

Ještě na jednom místě setkáváme se s prudkým odporem proti nejmladším směrům, ale tam to nepřekvapuje — v klerikální Vlasti. Tam ovšem nemůže býti řeči o nějakém jich pochopení; úroveň literárního vzdělání a jednostranné stanovisko listu to nedovolují. Kritika jeho jest taková dokonce, že o knize takové ceny, jako jsou Šlejharovy Dojmy z přírody a společnosti, nedovede nic jiného říci, než že se tam kdesi líčí primitivně provedený marianský obraz. Tedy i v očích realistického umělce, jmenujícího vše pravým jménem, má býti každý náboženský obraz, i kdyby byl nejhorší mazaninou, posvátným arcidílem? Ostatně, měj si již kritik svoje stanovisko, ale nač ten významný poukaz (ve Vlasti velmi často se opakující), že zlopověstná ta kniha vyšla u toho neb onoho nakladatele s tím hrozebným: Zapamatujeme si! To by tak ještě scházelo, aby čeští nakladatelé byli i takto terorisováni a našim dost spoutaným spisovatelům ukládal se o jeden chomout více!

Střízlivější a celkem i věcnější, ačkoli stejně strannickou je Hlídka literární. Tam dokonce učiněn pokus, p. Karáska přivésti k víře nedekadentní a udíleny mu dobrácké rady a pokyny. Protest p. Stínův proti kritice svých Dějin ruské literatury, uveřej-

něné v »Naší Době« upomíná nás příliš na ten pražský klerikální denník, který, tuším, ze všech českých listů vůči pravdě, žurnalistické a literární mravnosti má stanovisko nejpohodlnější. Ovšem nás moderní »neznabohy« a P. T. jiné ničemníky tato klerikální »dekadence« také zajímá.

Z časopiseckého klasobraní poslední doby uvázly mi ještě některé drobnosti. Tak na př. nedávno ve Světozoru činí p. Machar ve své skvostné poetické epištole List velice krátký proces se známým básníkem-kritikem, jenž o jeho sonetech nedovedl napsati než že jsou pessimistické, cynické a nihilistické, a jenž býval kdys sám jeho žákem. Jest to zajímavý příspěvek ku kapitole o básnících, kteří střídají v rukou lyru s kritickým nožem — málo kdy ovšem ku svému prospěchu.

A ještě něco: Poslední Rozhledy přinášejí aforistické Literární drobnosti z péra dra. V. Řezníčka. Jsou to zrnka pravdy o mnohých našich literárních bolestech — o chování se denních listů k literatuře, o anonymitě vydavatelstev různých podniků, o nedostatcích české literární historie a bibliografie, o vyhazování literární rubriky z časopisů — ale nejzajímavějšími jsou bez odporu zmínky jeho o literární rubrice »jednoho z nejpřednějších českých denníků«, zajímavy zvlášť proto, že v redakci tohoto denníku až do nedávna neseděl nikdo jiný než — sám p. Řezníček. A napíše-li on, jenž vším svým směrem a myšlením patří v tábor listem repraesentovaný, a jenž sám posud přispívá v literární rubrice tohoto svého listu, že jest pro každého přítele literatury čtením humoristickým, že míra neznalostí jejího redaktora přesahuje hranice a cuchá-li tak upřímně známým pátečním panem »ergo« — pak tomu uvěříte snadněji, než kdyby to napsala nějaká »katilinářská existence?« Není-liž pravda? A už Vám budou méně imponovati ty hlubokomyslné rozklady o ideji národní a nepřátelských jí, chudince, zlých »vědcích«, kteří jsou na universitách placeni, aby propagovali byrokratickou protinárodní vědu, ty rozklady, které začínají vždy tak slavnostními učenými tiradami a pak oklikou přes nějakou polskou revui uvedou Vás do útulného, známého ovzduší našich domácích šibenic. Ale vážně řečeno: zůstává to zjevem smutným a symptomatickým, že přední český denník, tam kde jednou týdně zabrousí o vědu a literaturu, činí to způsobem tak úzkoprsým, řekl bych, protikulturním, upjatým vůči všemu, co přichází z mladé generace neb »shnilého« západu. Jakou představu si pak odnáší

o moderní vědě a literatuře jejich prostý čtenář, jenž jiných listů nečte, těžko, netěžko si domysliti.

»Národní Listy« v tom svém boji proti mladšímu porobení všech směrů a odstínů jsou skutečně důsledny až k — nepravdě a falšování. Ve Vídni počal vycházet revuální týdenník »Zeit« a ten v 2. svém čísle přinesl stať o nových směrech české literatury. Stať napsal p. Krejčí. Pan Krejčí napsal, že mladé pokolení literátů, jako všude jinde, vzpírá se proti starší vlastenecké ideologii a dodal správně, že se mu — tomu mladšímu pokolení — národní a vlastenecký cit český rozumí sám sebou. »Nár. Listy«, ač proloženým písmem a v uvozovkách otiskují celý passus, toto místo o vlastenectví mladší generace vynechaly a tak vlastně udělaly si důkaz, že realisté, pokrokáři a ostatní jsou proti — lásce k národu. Právě tak vypustily větu, ve které p. Krejčí správně konstatoval, že pokrokové hnutí bylo s počátku téměř čistě literární, a tak zase »Nár. Listy« udělaly si důkaz, že mladší generace ruší vlasteneckou politiku. Svobodomyslnost patrně má u nás zaručovat svobodu nepravdy!

Náš časopisecký svět je rozmnožen o nový, zajímavý zjev. Pánové Jiří Karásek a Arnošt Procházka, přední zástupcové dekadentního směru v mladé generaci, odhodlali se vydávati měsíčník Moderní Revui. Jeho snahou bude prý soustřediti mladé hnutí v naší literatuře (rozuměj as hnutí dekadentní a symbolistické), nebude však míti exklusivního programu, nýbrž bude přístupen moderním všem směrům a z cizích literatur předváděti autory nejvýznačnější a u nás neznámé. Počátek učinili — redaktorem jmenován na listě pouze p. Procházka — v 1. čísle s Nietschem. Celek má ráz dekadentní a exotický. Z českých autorů je zastoupen pouze pan Sova povídkou a pan Karásek básní. Kritická část je velmi stručná, ale řízná a dosti přehledná. Přejeme mladému směru, aby se svobodně vypracoval, ale aby také nezapomínal, že roste z české půdy a mluví k českému obecenstvu. *Sursum!*

Úvahy a kritiky.

Moravské »obrázky« lidové.

V. Mrštík, *Obrázky*. Šimáčkova kabinetní knihovna, svazek LXX, — V. Mrštík, *Stíny*. Sbírka beletristických prací. V Praze. J. Ottova Laciná knihovna národní. — Jan Herben, *Na dědině*. Obrázky z jihomoravské vesnice. Ottova Laciná knihovna národní. — Fr. Horenský, *Slovácké obrázky*. Illustruje Aug. Regal. V Telči. Nákladem Emila Šolce.

Uvedené knížky označují se buď v titule nebo v dalším výkladu jako »obrázky«; všecky většinou odehrávají se na témž území nebo nedaleko od sebe — na moravském Slovácku. Proto chceme o nich promluviti souborně, třeba se vlastní intencí spisovatelů valně od sebe lišily.

Morava je šťastnější a bohatější na pozorovatele lidu i beletristy, kteří obírají si látku z lidu, nežli jsou Čechy. Stačí uvésti mezi folkloristy jméno Bartošovo; povídkáři a beletristi vzrostli již ve slušnou řadu. Jmenujeme jen vedle výše uvedených Kosmáka, Stráneckou a Preissovou. Od Fr. Stránecké vydávají se, tuším, již od r. 1889 »Sebrané spisy« péčí prof Fr. Dlouhého. Vrátíme se k nim ještě při příležitosti. Snad právě tím, že individualita lidu moravského ještě neztratila tolik na své rázovitosti, že lid tam zachoval si vedle zvyků a výrobků svých vlastních ještě více ze svých vlastností zděděných, že je tam snadněji sbírat látku folkloristickou, snadněji pozorovat lid sám, protože život jeho neukazuje ještě tolik vlivů a složek jako promíšenější lid český, snad právě tím vysvětluje se nám tento zjev.

Lidové obrázky moravské prošly už svou školou. Předmět jejich, moravský lid, pozorován byl již pod zcela různým úhlem zorným, se zcela jinými názory a stanovisky spisovatelů. Pojímání moravského lidu blíží se tak neustále větší pravdivosti, vystihuje lid tento s větší reálností, a podá nám bohdá klíč, kde tu třeba nasaditi páku, čeho se uchopit, aby tento lid povznesl se k větší dokonalosti a uvědomění.

Mladší generace zvláště je blízko cíle, protože nezavírá oči též před stinnými stránkami toho lidu.

V. Mrštíka *Stíny* a *Obrázky* spadají sem větší částí svého obsahu. Půda moravská je skoro výhradně jejich dějištěm, okolí blízké tomu, s kterým setkáváme se u Herbena i Horenského. Vedle venkovského lidu

V. Mrštík odkrývá čtenáři pohled do života moravských maloměšťáků a venkovské honorace. V ten podle mého názoru vidí hlouběji, v tom ukazuje ostřejší proniknutí, protože tento život byl mu patrně bližší, protože na půdě tohoto života více se pohyboval; proto jeho pohyby jsou tak jisté, jeho pozorování tak věrná. Jak různé tu stránky tohoto života, jejž líčí! Promyšlený, vypočítaný útok mladého zkušeného světáka na kolísající věrnost a pevnost mladé paničky se všemi jejími zápasy duševními (Počátek románu); klepařská hodinka, vzájemné nástrahy a závist vdavek chtivých, zvědavých, maloměstských slečinek (Klepy); ztracená dívka, kterou svéhlavost a umíněnost veštvala do světa a která po letech vrací se, pozbyvši v kalu polosvěta poslední špetku studu, do rodné vsi postrkem (Návrat, trochu romanticky zbarvený); trpkost vrchnostenského chleba při intrikách vyšších, sobeckých a u vrchnosti oblíbených úředníků panských, kteří mstí se na podřízených za to, že tito vyvolili si jinou za manželku nežli přisouzenou jim některou dceru jejich (Sluky); vychovatel v domě boháčově, jemuž dcera domácí přináší lásku a oddanost až do toho okamžiku, kdy chce vážně požádati za její ruku — pak odjíždí z domu do velikého města a hned za ní vychovatel na jinou stranu — (invencí podobný sujet četli jsme před lety u sv. Čecha) a j.

Při svém vypravování Mrštík všecky abstrakce idejí a tendence z pravidla ponechává čtenáři. Vizme na př. ten maupassantsky ostře vyhraněný obrázek »Slečna Emma«! Spisovatel vyličuje scházející rodinu pensionovaného rady, jenž obdařen je čtyřmi dospělými a přespělými dcerami. Bezohledně podle skutečnosti odhaluje tu nekonečnou bídu před čtenářem. Mladý muž hledá opuštěnou milenku po Praze a předměstích — vždy v posledním patře — stopuje ji po domech, z nichž rodina se po kvartálu zase stěhovala jinam, protože nemohla zaplatiti činži; jak bídně shání před posledním několik hltů čaje; když vyzve milý svou milou na procházku, vidí dveřmi náhodou otevřenými, jak jí zouvá jedna sestra své střevíce, druhá svléká jí své šaty, aby mohla na ulici. Ale spisovatel nepřidá ani jedné reflexe, ani jedné meditace. A přece čtenáři od začátku až do konce vtírá se myšlenka, jak bídné a nedostatečné je to vychování zejména u dívek vyšších úředníků, které nikterak nevedou se k tomu, aby se mohly po případě samy uživit a poctivě se protlouci světem. A při tom právě tato otázka — vzdělání našich žen ve vyšších vrstvách společenských bývala nejednou předmětem úvah spisovatelových. Snesl je v celou kapitolu (Opuštěná). Je to vlastně kázání o zvráceném vychování ženském, příběhem nuzně vrámované. Mrštík osuhle a bez obalu bije do konvenienčního vzdělání naší generace ženské, které je vypočítáno jako můstek ke stavu manželskému, a při kterém nejvlastnější podstata ženské bytosti — cit, srdce — úplně se zanedbává.

Ne tak hluboce a tak ostře vidí Mrštík v nejvnitřnější ústrojí života lidového. Jeho lidé venkovští, jež kreslí jednotlivě, dají se přese vši vnější různost a zdánlivou vzdálenost většinou redukovat na týž typ, tutéž základní povahu duševní. Lidé ti jsou v jádru dobří, přinášejí si vnímavost a srdce pro své bližní, pokud nebyli z tohoto pravidelného cítění a žití vytrženi svou neukrotnou náruživostí nebo falešnou kulturou.

Městská slečinka, jež mnoho zakládá si na svém vzdělání, horší se nad kritikou, jíž se jí dostává od neomaleného bratrance: »Naše služka Anyška může prý být daleko vzdělanější než já a všecky klobúcké dámy dohromady. Ne proto snad, že umí prát a já ne, umývat, pavučiny smýčit, podlahu drhnout, ale proto, že ten trošek ženskosti, s kterou ji ruka boží poslala do světa, je nezkalený, čistý posud jako v lese studánka, chladná, ale čistá a zdravá — nepřibrala do sebe posud nic, co by sebrala s sebou cestou našeho života, našeho vzdělání. Ty výkaly prý se jí nedotkly.« Stíny str. 207—208.) »Naše Anyša — (zas ta Anyša!) je prý dříve (!) ideálu schopna než já, třebas ani neví, co to je.« (T. str. 210.)

Jsou to lidé vytrvalých a neoblomných náruživostí, ve kterých utápí se všechen cit pro vyšší povinnost a vyšší snahy. Takovou figurou je Martinek, který dovede se doma lopotit a starat, ale jakmile dostane se do karbanu, vydřepí při kartách celé půldne a celou noc; marno jest zakročení jeho souseda, jenž na prosby ženy Martinkovy jde pro něho uprostřed noci (Monako). Takovou náruživostí zachvácen jest z gruntu dobrý člověk — Bavlnka, který jde koupit pro nemocnou matku maso, ale v hádce a sporu s nejlepším svým přítelem zalívá hněv kořalkou celý den a hašteří se dlouho do noci. A zatím stařičká opuštěná matka doma dospává svůj život. (Stařenka spí.) V takovou ráži dostává se i ten osmdesátiletý slepý dědoušek, když doveden byl vnučkou do hospody v blízkém městě, kde odvádějí právě jeho vnuka. Tím, že odveden byl tento vnuk, zrušen byl dosavadní život jeho rodinný, a nuzný stařec bije tolarem, po otci zděděným na stůl, dává si nalívat a předzpěvuje třaslavým hlasem rekrutskou píseň (Dědoušek . Vnější blahobyt, bohatství otupuje a znelidšťuje tyto lidi venkovské. Syn zbohatlý utíká před svou starou chudou matkou na návod své ženy, aby jí nemuseli dát ze svého tučného oběda a vytylá snacha odbývá ji zatím sraženou kávou, krajícem chleba a strojenou kořalkou. (Návštěva.)

Mrštík neostýchá se ukázat lid moravský tak, jak jemu se objevuje. Nezakrývá u něho tu jeho hrubost a surovost vnějšího jednání, mluvy a způsobů. Ukazuje jeho slabosti u jednotlivcův i v masách; odhaluje pramen, z něhož prýští se neuvědomělost a to houfné odnárodňování: hlavně styk s Bábelem-Vídní, která pro své chtíče opatřuje si novou, neupotřebovanou posud látku. (Perla jižní Moravy. V tanci.) Původ bídného stavu spisovatel hledá též po stránce národohospodářské. Vidí jej v přílišné důvěřivosti moravského lidu ku pijavicím židovským, od nichž dává se titěrkami lapati a vyssávati, i když přesvědčil se o jejich podvodech (Z říše první velmoci). Spisovatel nehledá prostředky k nápravě; nikde zejména neproniká mínění, že by se lidu moravskému mohlo pomoci vzděláním. Tu zdá se, Mrštík přikloňuje se k Tolstému. Příčinu klesání ovšem nevidí jen u těchto cizích činitelů, nýbrž správně promítá ji ve vnitřní povahu našeho lidu. »Morava celá hyne, pomalu, nenápadně, tiše, ale jistě a potají vychlemtává ze sebe krev a podle všeho vychlemtávat ji bude tak dlouho, až vyplivne tu poslední. A neděje se tak vinou jenom vnější, jako vinou vnitřní povahy moravského lidu, vinou jeho slabostí, náruživostí, choutek, které jako při každém nemocném organismu

rostou v přímém poměru s úbytkem sil.« (Stíny str. 214.) V dalším spisovatel hledí abstraktní analysí proniknouti v tuto povahu vnitřní moravského lidu. Na všecky vlastnosti, jež on takto všeobecně vypozoroval, sotva smí se přisahati. Spisovatel na př. mezi jinými vypozoroval vlastnost u Moravana, že »nejraději podepisuje. Jsou přednostové na Moravě, kteří by neustále jenom seděli a podepisovali bez ohledu na to, co«. (T. str. 215.) To odporuje zkušenosti, jakou mám alespoň od našeho lidu v Čechách. Podobně zdá se mi pravdě nepodobná důvěřivost, o jaké vykládá se u moravského člověka, když vede obchod s člověkem cizím. (T. str. 217.)

Konečně chci podotknouti, že u spisovatele, jakým je Mrštík, zaráží mne nereálnost dvojnásob. Jeho vypravování »Dědoušek« (Stíny str. 162 a sl.) nezakládá se na skutečnosti. Ten jeho vhuk musil býti podle zákona od vojny osvobozen a nedá se myslit, že by alespoň starosta obce nebyl jej na to upozornil. —

Jako umělec Mrštík disponuje vzácnými prostředky. Sceny jím vylíčené zarývají se hluboko v mysl, postavy jím vytesané nevymizejí čtenáři tak snadno z oka. Vidí je s těmi určitými, význačnými známkami vnějšími, jimiž tak odrážejí se od našeho průměrného života.

Zvláštní síla v obrazích Mrštíkových je jeho líčení. V něm přímo hýří a plýtvá — patrně dobře zná tuto svou přednost. Svůj talent malebný přivádí při každé příležitosti k platnosti. Některé obrázky jsou jen pohyblivé malby přírody, genry, v nichž nejvýš přidává nějakou lidskou štafáži (na př. V mlhách, Léto, Obrázky ze vsi, Když slunce zapadá) a j. Často bývá úvod líčení, pak několik řádek vypravování a zas pokračuje se líčením. Obrazy Mrštíkovy jsou přeplněny v komposici, nakupena řada vypozorovaných předmětů, nakupena však plasticky, s bohatým koloritem; obrazy jeho mluví a pohybují se; živým tvorům a zvláště ptactvu u Mrštíka v líčeních přírodních připadá nejširší role, protože chce právě živost obrazů. Při vší nakupenosti látky podávají z pravidla zvláštní náladu, okamžité oduševnění, jímž auktor oživil si mrtvou přírodu. Příklady k tomu dají se ze spisů Mrštíkových zrovna hrabat. Zvláštní to pojímání přírody je nejsubjektivnější stránka v Mrštíkových »obrázcích«. Novost v náladě způsobuje nejčastěji jeho smělé přenášení a záměna vjemů přírodních — malební metafora, smím-li tak říci. Netýká se to jen vjemů jednoduchých, nýbrž i složitých. »Slunce udeřilo do strání, opřelo se o skály, zablesklo v údolí, zavýsklo v lese.« (Obrázky str. 17.) »Rána z ručnice zahoukla ránem a krátkým rachotem setlela na polovici cestě« (str. 11), »Vzduch stvrdnul« (str. 18), »Vzduchem ozvalo se vlhké hvízdnutí« (str. 27), »Ráno, když pastýř po návsi troubil — mlhy potácely se ještě údolím« (str. 50), »Barvy stydly, jas usedal, půda se pařila tmou« (str. 118), »Za dveřmi žblunkaly tony starého piana« (Stíny, str. 112) a j. v. Jinde zase spisovatel předmět vypozorovává do nejmenších záhybů. Tak o mouchách (str. 65 a 67) a jinde. I v popisu lidského těla liší se od tak četných jiných umělců; nedává se nadchnouti na př. půvaby ženskými; vždy střízlivě anatomické a fysiologické označení tělesných vlastností ať při zjevu krásném, ať při nehezkém.

Avšak tato malířská schopnost umělcova, že snadno tvoří představy výtvarné a plastické, jej často svádí z pravé míry. Vypravování jeho někdy je tak obrazy přeplněno, že čtenáře unaví ohromná jich řada: sleduje je již zcela lhostejně. Někdy nalepeno je takové líčení na místo, kde je psychologicky zcela nevysvětlitelné.

Knížka Herbenova, jíž autor věnoval Jar. Vlčkovi, byla vyvolána v život moderní lidovědou; lidovědou, která proti starším snahám nestará se jen o různé přežitky, nýbrž zasahuje hloub ve skutečný nynější život našeho lidu. Chce plné poznání tohoto lidu s jeho dobrými i zlými vlastnostmi, abychom věděli, jak jej povznášeti ke vzdělanosti: poznání to, které by na př. mělo určovati naše politiky v jich politice. Tak i Herben chtěl nám předvésti několik postav svého rodného kraje, lidí to živých: tak, jak jsou. Líčení beze vší historie, a kde se objevují příběhy životní, nejsou spjaty v uměleckou komposici, nýbrž užito jich jen k tomu, aby ta která postava vynikla plastičtěji. Je to postup podobný, jakým béře se přírodozpytec: napřed přesné pozorování individuí, jejich popis, nežli počne z nich abstrahovati zákony druhů. Jsou to studie, které si kreslí malíř, nežli komponuje velký obraz. A přece tyto obrázky udržují zájem čtenářův plnou měrou. Zajisté jen proto, že spisovatel dovede s lidem žít, vpravit se v jeho názor a způsob života.

Fysiognomie dědiny s tolika obyvateli (1400) u nás v Čechách zcela jinak by vypadala. A v tom je právě umění Herbenovo, že líčení jeho hodí se jen na jeho kraj. Herben také kreslí tyto postavy v plné individualitě se vzácnou názorností a obratností. Čtenář vidí těmto postavám hluboko do duše. Citlivost, něha, duševní schopnost a náklonnost ku práci, ale při tom netečnost ke vší vzdělanosti, lehkomyslnost, rvavost, opilství to jsou asi hlavní rysy jejich povahy. Jasně vidíme při líčení mladší generace naproti starší, jak v tento lid působí moderní živel, továrnictví, zhoubně na zásady mravní, zejména slabého pohlaví (U fabriky).

Někdy spisovatel na osobu líčenou převádí příliš mnoho rysů duševních ze svého nitra, nebo promítá své pozdější vnímání a zjemnělé city přírodní do svého útlého mládí (Píseň beze slov, Vencílek), čímž čtenář ztrácí důvěru v pravdivost takových postav.

Podobně nezdá se mi podobné pravdě, že by někdo na př. k vůli náruživému kouření (?) nedovedl mluviti souvisle; že fajfka byla příčinou, že v nejbližším svém okolí zbloudí s pravé cesty (Jordánek). Ale spisovatel vydává to pouze za svůj výklad, ne skutečnou známku povahy. Zálibu naši — smím-li soudit podle sebe — neruší ani ta okolnost, že mnohé osoby nakresleny s příliš bohatým materiálem folkloristickým, jejž spisovatel sebral za různých okolností od různých osob a nakupil je potom na jednu (na př. Ben Akiba). Při nich pak určitá slova, přísloví, charakteristické obraty jen srší na újmu průměrného myšlení a mluvení. Ale spisovatele vedl tu zjevný úmysl, aby poskytl látku lidopisnou toho druhu; i v tom je zásluha nemalá. Kde podává delší řeči, zdají se čtenáři tak individuelní, že ani dost málo nepochybuje o jejich naprosté věrnosti. Viděti, že autor i tuto stránku podrobně studoval a do ní se

úplně vpravil. To zajisté vykládá nám i jednu význačnou přednost Herbenovu: píše tak česky, zejména lidově česky, jasně a bez vlivu cizích jazyků, že bychom v tom nedovedli jmenovati mu rovna.

Když přečtete tuto drobnou knížku, chápete nynější politický stav, převahu živlu německého nad českým, ač daleko četnějším, zkrátka, dnešní poměry na Moravě nám vzdálenějším neuvěřitelné — a to je zajisté veliký úspěch těchto obrázků. A to zdá se, bylo i úmyslem autorovým. Nasvědčují tomu některá místa v jeho spise: »Takových překvapení na Moravě můžeme se ještě mnoho dočkati, potrvá li lhostejnost v kruzích vzdělanců k našemu lidu. Jsme příliš lhostejni k tomu, co lid myslí a čím žije. A tak dostavuje se odplata po letech pouhého vlastenčícího dýmu a zevnějšího praporečkování. Do jádra vlasteneckého nikdo nekousl« (str. 170) Ze slov těch mluví skutečná láska k tomu lidu a snaha po nápravě.

F. Horenský ve svých »*Slováckých obrázcích*« (vydaných v Šolcově »Ilustrované bibliothece« k Telči 1893) chtěl zachytiti v úplném rozvoji život celého kraje. Ukazuje na typech, jak žijí, cítí a myslí jednotliví příslušníci kmene slováckého, počínaje od malých pasáků, již rostou divoce mezi svými stády, až k životu rodinnému a společenskému zvláště za neděle. Mládež odnáší si lví podíl pozorování p autorových. Pozoruje hlavně život skotáků na pastvě, bujné zálety »chlapců« za »galankami«, jejich rvačky při muzikách, loučení odvedených synků s domácí dědinou atd Menší měrou dovídá se čtenář o jiných dospělejších členech slováckého kmene. Pěkně charakterisuje na př. slovácké náruživé koňaře (»Slováčtí sportsmanni«), slovácké ženy (»Mladé slovácké ženy«).

Horenský je pilný pozorovatel. Z jeho črt vidí jej čtenář, jak meškaje mezi slováckým lidem zachycuje si na papír každou podrobnost obyčejného života, která by snad jinému ušla; neviděl by jí, protože je příliš všední, protože změnila se mu na neuvědomělý, skoro reflexní pohyb našeho obyčejného života. A podati věrný průměr slováckého života byla zřejmá snaha p. spisovatelova. Místy i v jeho líčení setkáme se se starými přežitky, pověrami, čarováním a strašidly, ale tyto stránky nezastiňují převážně ostatní život, jak děje se přečasto u našich folkloristů a lidových novelistů. Spisovatel dal je sem, protože posud tvoří součást názoru lidového, ale dal je sem v přiměřeném poměrném zastoupení.

I po jiné stránce liší se od svých předchůdců pozorovatelů. Z lidu neobírá si jen dobré jeho vlastnosti, jimž by se pak od autora dostalo ještě zveličeného podškrtnutí, nýbrž ukazuje při svém lidu i stinné stránky. Ti pasáci na př. líčeni v samých krádežích ovoce a v samých rvačkách, autor nezamlčuje nám na př. obvyklé krádeže obilí od dospělých synků svým rodičům, aby zjednali si peníze na útratu, bez zahalování líčí rvavost dospělejších »chlapců«, nerodinné oddalování se dětí dospělých od rodičů, jejich nezávislost na rodičích (»Slovácké loučení«), nám v českých krajinách skoro nepochopitelné; náklonnost k pití kořalky již od mládí, nadávky mezi manžely výrazy ne právě vybranými; tu i tam ně-

které rysy života tak naturalistické, až čtenáře připravuje o dobrý apetit (na př. na str. 260 o »soplech« při jídle).

Horenský není psycholog. Co nám ve svých široce a rozvláčně líčených obrázcích kreslí, jsou jen vnější stránky nápadné oku a uchu, vnější projevy osob, pohyby a tvářnost, kdežto přenecháno čtenáři vykombinovat si vnitřní život duševní, nemluvě ani o jemnějších odstínech duševních. Kde podává názor lidový, je tak běžný, tak již zevšednělý a dnes spíše jen přežitek nežli skutečná živá součást názoru lidového (jako na př. lidový názor astronomický (str. 33—34).

Horenský také není komponista, není umělec. Snad se mu ani o tuto stránku nejednalo. Čtěte na př. nejlepší číslo jeho »Obrázků« — »Neděli«. Spisovatelovou snahou bylo vylíčiti neděli v celém průběhu, od rána až do večera, u starých i u mládeže. Vše nejpřísněji odkoukáno skutečnosti, ale přece beze vší barvitosti, ač tolik barev bylo vypotřebováno. Bez koloritu proto právě, že nanáší tolik barev, přecpává podrobnostmi své obrázky. Neodpustí si ani jediný pohyb, třeba nepřispíval ničím k charakteristice, nedovede odloupnout rysy nepodstatné od význačných. Život lidový nedovede předvésti příkladem plasticky vystiženým, nýbrž jen širokým popisem. Srovnáme-li na př. podařenou humoristickou črtu Herbenovu »List« a Horenského »Svízelnou korespondenci«, jež chce býti k tomu jaksi doplňkem, nedostatek tento bije nám do očí.

Věrnosti líčení svého spisovatel hledí dosáhnouti hlavně dialektem; o ten, zdá se, mnoho mu šlo. Ale i v tom zcela je ve shodě s ostatním vyličováním. Čtete rozhovory, vypravování a výklady dialektem na celých stránkách, ale přece vidíte, že to není člověk z lidu, že je příliš rozvláčný; zkrátka, že jsou to tvary a hlásky dialektické, ale většinou není to mluva lidu. Je-li látka tato dialektická věrně a exaktně zachycena po stránce mluvnické, neumím rozhodnouti, neznaje blíže dialektu samého; nedovedu však pochopiti, že by v dialektu mohla se ukazovati taková zvůle tvarová, jakou provádí p. spisovatel při náměstce 1. os. sg.

Spisovatel ani s mluvnickými tvary spisovné řeči nezdá se být ve shodě dost přátelské; tvary jako: lidé neum*í* (m. -ějí, str. 277), děcka odhán*í* se (m, -ějí se, 352), ti mu odpov*í* (m. odpovědí, 304), donáš*ice* (m. -ejíce, 303), vid*ě* (m. vida, 146, 154, 157) a častěji nosení (m. nošení, 257), chod*ění* (m. chození, 317) nelze žádnému spisovateli prominouti.

Přednost »Obrázků« a jistý pokrok proti podobným pokusům předchozím vidíme hlavně v tom, že Horenský život lidový pojímati chce v širším smyslu nežli jen po stránce vymřelých a vymírajících zvyklostí, obřadů, přežitků atd., že pozorování svá věnuje životu skutečnému, všednímu a průměrnému. Nejraději prohlásil bych tyto lidové studie Horenského jen za přípravnou práci pro další zpracování ať v díle uměleckém, jako namnoze byly průpravou Herbenovy obrázky »Na dědině« pro knihu »Do třetího a čtvrtého pokolení«, nebo jako materiál pro spis vědecký.

jc.

Maurice Maeterlinck: **Princezna Maleina.** Drama o pěti dějstvích. Autorisovaný překlad Marie Kalašové. — Sborník světové poesie. Sv. 28. Nakladatel J. Otto.

Jméno Maeterlinckovo značí jeden z nejdůležitějších zjevů, karakterisujících poslední, nejnovější stupně literárního vývoje na Západě. Jako vše nové právě proto jen, že to jest nové, vyvolává na jedné straně bezmezný obdiv a jako nové zase svými nezvyklostmi a podivnůstkami vyvolává na opačných stranách odpor a posměch. Jedni vidí v něm apoštola nového umění, jiným jsou jeho dramata nesmyslným blábolením. Jeden (Octave Mirbeau) nazývá jej v prvém zápalu »belgickým Shakespearem,« jiný (Nordau) dodává: »Shakespearem pro děti nebo obyvatele Ohnivé Země«. Bude patřiti vždy k oněm básníkům, jejichž originalita vybočuje tak silně z konvenienčních tradic, že nikdy a nikdy nemůže si získati pochopení a ocenění u všech táborů, u veškerého, řekl bych, všeobecného mínění literárního. Jeho díla budou platiti za bizarní výkvět jistých duševních nálad a myšlenkových stavů, za výkvět překvapující podivnými vůněmi a tvary, mající však málo společného s ostatními, jež na téže půdě vyrostly a jež vlastně representují vývoj literatury a umění v jeho hlavním jádru. I při vší toleranci k nejrůznějším směrům nelze se přec ani dnes, při vší dnešní anarchii na polích duševních, zbaviti myšlenky, že jest jedno velké umění, to pravé umění, jehož vývoj jde středem nejrůznějších výstřelků a odboček, často sice klikatě, ale vždy v souvislosti, ve vzájemné navázanosti svých zjevů, vysoko sice nad prostředností, ale do jisté míry a s jistými výhradami všeobecně téměř platné a stejně ceněné. V tomto hlavním proudu, na němž plynou jména skutečně nesmrtelná, není Maeterlinck a nikdy v něm nebude. Ať říkají jeho zbožňovatelé cokoliv, on neznačí a nemůže značiti nějaké epochy v evropské literatuře, nemůže vyvolati školy, zůstane vždy nanejvýš sice zajímavým, konečně i respekt vzbuzujícím, ale vždy osamělým na svém krajním křídle. Ti, kdož to s obdivem jeho myslí do opravdy, budou tvořiti jen uzoučkou obec a budou-li chtít pracovati v jeho šlepějích, přestanou býti brzy zajímavými a uměleckými. Takové věci dají se říci jen jednou. Maeterlinckovi se odpustí všelicos, poněvadž uchvátí svou originalitou; kdo by s něčím podobným však přišel po něm, byl by směšným a nesnesitelným.

Nechceme však dále mluviti o Maeterlinckovi tak všeobecně, pokud jsme nepřihlédli blíže k dílu, jehož překlad nám Sborník akademie podává. Má to sice trochu podivný vzhled, vidíme-li Maeterlincka s pouhým ještě Coppéem representovati francouzskou literaturu v této sbírce básníkův elitních a uznaných, ale jsme za překlad tento přec povděčni. Již proto, že ukazuje na tolerantnost a modernost redakce. Vždyť víme, jak takové sbírky literárních klasiků zavánějí často plísní a copem a pozornost k dílu tak eminentně modernímu jest proto u publikace, Akademií vydávané, tím potěšitelnější.

Princezna Maleina jest z osmi dramatických prací*) svého

*) Jsou to: L'intruse (Vetřelkyně — přelož. Arnošt Procházka v Nových Proudech 1893, Les aveugles (Slepci — přelož. M. Kalašová ve Květech

autora nejlépe s to, aby nám podala obraz jeho uměleckého směru a stanoviska. Přikládá si název: drama o pěti dějstvích, ale o dramatu v ustáleném slova smyslu a zvláště se zřetelem k tomu, co jsme zvykli nazývati dramatickým, nemůže zde býti ani řeči. Co se zevnější formy dramatické týče, ta jest zde pravým poličkem ve tvář vší komposiční technice, jak ji dnes representuje nejobratněji Dumas neb Sardou. Jsme tu o několik století nazpět, u starého Shakespeara, s jeho nekonečnými a pro moderního diváka nesnadno snesitelnými proměnami jeviště. Maeterlinck svého mistra ještě předstihl. Jeho jednání mají až pět proměn a nejsou než zmatenými směsicemi míst a dějů. Jste před hradem, ve hradě, v lese, na ulici, před kaplí atd. a když počínáte býti v nejlepším, tu vždy po 3—5 stranách vám osoby z jeviště utekou a opona před nosem spadne. »Odejdu«, »nezůstanu zde«, »pojďme pryč«, to jsou typická slova Maeterlinckových hrdin. Patří-li jeho dílo do oboru poesie, do oboru divadla nemůže nikdy patřiti; o nějakém provedení na jevišti (vyjma snad pikantní pokusy pro literární gourmandy a sensace milovné obecenstvo) nemůže býti ani řeči. Rozvoj divadla půjde přes Maeterlincka k dennímu pořádku; jeho dílo neznačí tu nic než politováníhodné nedbalosti, reakcionářství a nevážnost k vymoženostem celých generací. Ovšem, rozumíme mu, nejde mu nijak o drama v běžném slova smyslu, ani o drama karakterové, kde rozhoduje vůle, čin jednajících osob, ani o drama ideové, kde hrdinou jest myšlenka (na př. Faust neb Ibsenův Brand), nýbrž o něco, co bych nazval dramatem náladovým. Je to do opravdy divadlo loutkové. Ať jsou osoby, činy, děje a zápletky jakékoliv, jen když pomohou vyvolati jisté stavy mysli, především stavy hrůzy, nejasného, vzrůstajícího děsu, šílené, temné, zvířecí téměř bázně. Jsou to stavy, které padají na duši za jistých situací lidských a krajinových. Nestačí k tomu jen osudy hrdin, jako u dramatiků v pravém slova smyslu — ty jsou příliš určity a jasny k vyvolání těchto vlnivých, nejasně uvědomělých stavů. Jest k nim zapotřebí přírody, všech jejích tajemných a příšerných zjevů a dob, temných, bouřlivých nocí, v nichž vítr kvílí, blesků a hromů, vlasatic, pustých lesů, smutečních vrb nad hroby, houkajících sov, krátce všech těch jemných a často nenaznačitelných vztahů, jimiž mluví k nám mystika přírody, její skrytý rub, to co je v ní démonického, co rozvlňuje hluboké tlumy nejasných stavů mysli a dává odtud zachvacovati celý organism psychický křečovitými záchvaty hrůzy, v nichž tone všecka inteligence, vše jasné, organické, slunečné, harmonické a kde člověk není než hříčkou tajemných stínů a podivných, neznámých vztahů věcí a jim odpovídajících nálad. To Neuvědomělé, na němž dal Hartmann vyrůsti své filosofii, jest pravým hrdinou dramat Maeterlinckových a ne jednající osoby. Ty jsou i celou komposicí dějovou i krajinovou scenerií pouhým aparátem suggesce. A o tu pouze jde, o vyvolání jistých stavů, jistých odstínů citových, jistých otřesů nervových a dosáhne-li Maeterlinck toho, jest spokojen.

1894), Les sept princesses (Sedm princezen — přel. Arn. Procházka v Čes. Thalii 1892), Pélleas a Mélisande, Alladine et Pallomides, L'interieur a La mort de Tintagiles.

O více mu nešlo. Nejde mu tedy o děj dramatu, jako jistou objektivnou látku uměleckou, ani o karaktery. Nestará se o »lokální barvu« ani požadavky týkající se karakteristiky ústředí. Princezna Maleina na příklad odehrává se u nějakých královských dvorů holandských (na Holandsko tam neukazuje nic než zmínky o větrných mlýnech), jaké tam nikdy neexistovaly a jež mají as tolik historické pravdy a barvitosti, jako Shakespearův český král v Pohádce zimního večera. Abyste měli představu o jeho králích, princích a princeznách, nepotřebujete než vyvolati ze své fantasie postavy, jež vám tam v dětském věku vtiskly babiččiny pohádky. Ti lidé nejsou než loutky, stíny, pouhé formy, aparáty na cítění jistých náladových stavů a jejich vyjadřování. Ale kromě zmíněných oněch neuvědoměných stavů hrůzy, zoufalství a temných předtuch necítí ničeho. Jsou to duševní omezenci, často (na př. starý král Hjalmar) i degenerovaní blbci, u nichž všecky jiné struny duše leží ladem. Princezna Maleina na př. se svým chudokrevným vzezřením, zeleným obličejem a bílými řasami v celé své prvé scéně neříká než »Ano, pane! Ne, pane!« Jen ve svém monologu na str. 62. — mimochodem řečeno nejvyšším to umělecky místu dramatu, z něhož vane dech skutečné poesie — povznáší se k bohatšímu cítění a zde je podána tucha blížící se smrti v celé své suggestivní hrůze s mistrovstvím v pravdě nepřekonatelným. Tam zapomínáme na chvíli na směšné ostatní bizarnosti díla a rádi uznáváme, že od dob Shakespearových málo takových stran bylo napsáno. Ale co to platno, když celá spousta podivných naivností — vlastně naopak, rafinerií, ale nejapných — kalí a rozptyluje dojem takovýchto skutečně básnicky silných míst? Dobrou polovici knihy přečtete, nevědouce, máte-li se smáti či bráti věc vážně, konečně poetický dojem přec pronikne, ale nemůžete ho přijati bez jistých velkých reserv. Stále si říkáte: je v tom něco, ale co vlastně? a proč to je vyjadřováno právě takto?

Je podivno, jak mohl právě Maeterlinck vzrůsti jako poslední výstřelek rafinované, stářím unavené literatury. Tuto literaturu v celém našem století vyznačuje velká převaha intelektu nad citem, vůlí a vášní, příliš mnoho ideí a rozboru a pitvy vnitřní. Předpokládá vkus nanejvýš kultivovaný, aristokraticky zjemnělý a virtuosní, bohatou, dlouhými tradicemi ustálenou formu. Maeterlinck nedá se jinak k souvislému, do sebe vespolek zapjatému jejímu vývoji přičleniti, leč když si vysvětlíme všechny jeho bizarnosti a jednostrannosti jako reakci proti upřílišeným jednostrannostem opačným, jež označují literaturu našeho věku. Ona dává převahu rozumu — za to vrhá se Maeterlinck do ovzduší, v němž činy a děje nejsou řízeny logikou, nýbrž vášněmi a animálními tuchami; ona představovala ponejvíce lidi vynikající inteligencí — za to předvádí Maeterlinck slabomyslné hlupáky neb zvrhlé zločince; byla příliš psychologickou a rozbornou — za to jsme u Maeterlincka v ovzduší primitivním, v ovzduší pouhých bezobsažných forem, stínů, symbolů, v ovzduší, které se zdá úroveň našeho ducha snižovati k čemusi dětinsky směšnému; literatura byla naturalistickou, viděla jen přítomnost, denní život — za to vyhrabává Maeterlinck své děje a osoby ze starého haraburdí romantického a mystického Tedy reakce na celé čáře a za každou cenu, reakce umíněná, ale tím sama své výsledky předem ničící, neboť hledá

svůj hlavní význam více v zevnějších jednotlivostech, chce býti samostatnou a novou i v nejposlednější malichernosti a tak připoutává pozornost smíšků jen k těmto zevnějším malichernostem a dává zapomínati a přehlédnouti hlubší umělecký program, jenž se v ní skutečně kryje, ono naprosto nové pojetí dramatického, onu shora zmíněnou náladovost a suggestivnost dramatu, ono splývání a pronikání mystických stavů přírody s obdobnými stavy duše.

Nikdo nás nepřesvědčí, že by byly všecky ty podivnosti a bizarnosti, jimiž Maeterlinckovo drama oplývá, k vyjádření tohoto nového nutny. Řekne se snad, že vyplynuly přímo se vším všudy již z uměleckého karakteru svého původce, že se nedají od celku odmysliti. Tomu nevěřím: všecko to novotářství v malichernostech nečiní dojem upřímnosti, nýbrž úmyslné finty, rafinerie. Princeznu Maleinu nenapsal, jak by se zdálo, nějaký pološílený rozervanec abnormálních nervů a nálad, nýbrž mladý advokát v belgickém Gentu, tělesně a duševně naprosto zdravý, spořádaný občan a sportsman na velocipedu. Chtěl-li v literatuře říci své slovo, mohl je říci ve formách buď ustavených aneb na dřívějších přirozeně vyrostlých a nepotřeboval k tomu tak závratných, zpětných skoků do primitivnějších dob umění. K suggesci svých mystických nálad a neznámých hrůz potřeboval ovšem neznámého dosud výrazu a mnohé jeho prostředky ku vzbuzení dojmu jsou téměř nevyhnutelny, na př. to nekonečné konstatování, co osoby jeho cítí a tuší, to jejich zmatené domlouvání se, úsečnost a úmyslná prostota dialogu (poněvadž scházejí otřelé poetické frase, vyniká tím lépe stav mysli v celé své nahotě), ten zvláštní výběr míst a dob a zjevů na obloze. Ale nepotřeboval k tomu nijak podivností a nesmyslů, jichž celé řady tam najde každé dítě. Netřeba býti ani fanatikem t. zv. zdravého rozumu, aby člověk nalézal tam na každé stránce nejkřiklavější hříchy proti životní logice. A ta nesmí opustiti ani nejfantastičtější dílo — vzpomeňme jen na Poë-ovy novely. Nechceme se zde o nich mnoho šířiti — právě proto, že nalézti je tam dovede každý čtenář, kritik však má úkol důležitější. Uvádíme jen na příklad: vlasatice, déšť padajících hvězd, měsíc, hvězdy, déšť a přicházející bouře. Na konci svítí nad hradem měsíc a v téže chvíli uhodí do hradu hrom. Královský dvůr není větší než u nějakého statkáře, někdo tluče na vrata a královská rodina sama se jde podívat, kdo to. Princ Hjalmar miluje jednou Maleinu a hned Uglyanu, tak že nevíte skutečně, na čem jste. Má milostné dostaveníčko v noci s Maleinou a oba nemluví než o tmě, padající hlíně, sovách atd. — krátce, zdá se vám stále, že tito lidé mimo těch hrůzných nálad nemají s duší lidskou ničeho společného, že to jsou tvorové z jiné planety. Podivnosti Maeterlinckova dialogu jsou známy a vyzývají přímo k parodii. To nekonečné opakování jedněch slov, s počátku též ve službách zmíněných suggescí, konečně již nudí. Jednající osoby jakoby byly přihluchlé, stále se ptají na vše dvakráte. Poesie má ducha vzněcovat a rozpínat, zde se vám však zdá, jako by vám někdo svíral mozek, jako byste hloupli. Na př. při slovech »chudou jako někdo, kdo nic nemá« (str. 25.). Princ Hjalmar zabíjeje královnu Annu volá čtyřikráte »Hle!« a probodá se pak sám s voláním »Vizte! Vizte! Vizte!« Tato scéna upomíná silně na konec Hamleta,

jakož již i začátek Princezny Maleiny a jako vůbec celé drama od počátku do konce není než všelijak slepenou směsicí úlomků a kusů z neobsáhlého a nevyčerpatelného pokladu Shakespearova, vypůjčených k tomu, aby pomáhaly dnes po 300 letech suggerovati duševní stavy mystika a dekadenta tohoto fin de siècle. Za situacemi, scénami a vášněmi Princezny Maleiny hmatáte téměř po každé stránce ty známé své Leary, lady Macbethové, Hamlety atd. Jen že nečerpá Maeterlinck z pravého jádra Shakespearova bohatství, z jeho nevyvážitelné studny pravdy a výraznosti karakterů, nýbrž z pouhé jediné jeho stránky, z jeho divoké romantiky zevnější. A ta přec není při dnešním cenění Shakespeara než jednou z ostatních stránek. A jest také rozdíl v době a místě, kde se jí užívá: co bylo dobré pro londýnský lid z dob královny Alžběty, vyjímá se podivně v rukou básníka, jenž tím chce býti z moderních nejmodernějším. Dnes, kdy reakcionářství na všech polích se stává modou, kdy patří již k dobrému vkusu, snižovati výsledky tohoto končícího století, má Maeterlinck naději na úspěch, neboť jeho díla bijí literárním vymoženostem tohoto století přímo v tvář. Naleznou se mnozí, kdož unaveni rozbory a naturalistickým podáním světa skutečného, normálního, budou ukájeti své rafinované dekadentní choutky po sensacích v abnormálním, bezrozumovém, loutkovém světě poesie Maeterlinckovy. Ale taková perioda literatury a myšlení, již karakterisují jména Balzac, Zola, Turgeněv a Tolstoj a na jejíž konec právě patříme, ta nedá se jen tak zhola přejíti a ignorovati. I každý nejnovější směr musí ji vzíti do počtu a vyjíti od ní, ne od několika století nazpět. A proto každý takový pokus, dnes i nejbouřněji aklamovaný, může míti význam toliko efemerní. Pro rozvoj literatury v celkových velkých obrysech může míti pouze důležitost zajímavého dokumentu, ukazujícího, jakých bizarností jest schopna civilisace, honosící se triumfy rozumu a vědy, když ve své přechodné době neví ihned kudy kam, a budoucnost zajisté polituje, že k takovému pokusu propůjčil se básník také síly a samostatnosti, jakým bez odporu Maeterlinck jest. —r—

Delo. List za nauku, književnost i društveni život. Beograd. 1894. Kn. 1—6.

Žurnalistika srbská velice jest vyvinuta kvantitativně — v samém Bělehradě vychází více politických časopisů než v Praze. Kvalitativně však jest hodně pozadu, nemohla se pozvednouti dosud nad drobnou polemiku strannickou, nevychovává lid politický, nepoučuje ho. Zdá se, jako by pro žurnalisty srbské téměř nic neexistovalo mimo domácí strany a sousední velmoci se svým rozhodným vlivem na osudy Srbska i Srbstva daleko menší mají zajímavost pro ně než drobná válka mezi »liberály«, »napredňáky« (pokrokáři) a »radikály«. Veřejný život srbský tone v malicherném partizánství. Zmítá sice všemi sen o sjednocení všeho Srbstva od Adrie až do Sofie i do Soluně, ale ani pro sjednocení duševního literárního života všeho národa srbského nepracuje se mnoho. Přiznávají a vyznávají, že Srbsko má býti ostatnímu srbskému národu v zemích sousedních vzorem a mravní oporou, která by je nadchla k zá-

pasům, těšila v utrpení, ale nepracuje se v tomto ohledu. Srbové vůbec v energické, vytrvalé a neunavné práci daleko zůstávají za svým bulharským sousedem. Vedle politické žurnalistiky špatně se daří ostatní publicistice; jest ovšem několik odborných i vědeckých časopisů, na příklad právnický prof. M. Vesnićem redigovaný, ale do nedávna byla jediná literárně-vědecká revue »Otačbina«, a i ta přestala vycházeti. Uherští Srbové mají mimo »Letopis«, Maticí Srbskou vydávaný, ještě jeden literární list, »Stražilovo«. Literární život vůbec jest v království Srbském dosti skrovný, soukromých nakladatelů takřka není a vydavatelská činnost obmezena jest na různé ovšem velmi činné literární fondy. V nejnovější době založen literární vydavatelský spolek dle vzoru »Matice hrvatské«, a ten pracuje úspěšně i zdárně. »Srpska književna zadruga« mimo 123 zakladatele měla v Srbsku členů úhrnem 2320, v rakousko-uherských zemích 2443, na Černé Hoře 181 — z Bosny a Hercegoviny dle výkazů spolkových členů neměla, jest snad tam zapovězena? Pozoruhodno jest, že v zemích mimosrbských, v Uhrách, Chorvatsku a Dalmacii měl bělehradský spolek více členů než v Srbsku samém. — Letos začala se vydávati nová revue literární, vědecká a politická pod jménem »Delo«, měsíčník o 10—12 arších (předplatné v Srbsku 16 franků, v cizině 20 franků . List má oddíl 1. beletristický, 2. vědecký, 3. literárně-historický. 4. společenský život, přehledy politické, 5. kritika a bibliografie. V beletristickém nalézáme vedle překladů (Jedu Kielandova, z Gl. Uspenského, Ščedrina, Konopnické a j.) menší verše i novelly od S. Matavulja a j. — jedna vrcholí ve významném a smutně pravdivém výroku »srpska snaga (síla) — snaga bez očiju.« Ve vědecké části mají převahu rovněž pojednání významu politicko-sociálního: nalézáme v něm mimo jiné historicko-politickou studii o východní otázce, aktuálních otázek dnešních dosud se nedotýkající. Část literárně-historická přeplněna jest rozsáhlým článkem o Schillerových dramatech a články esthetickými, o srbské literatuře v ní málo se poučíme. Z kroniky politické zírá jasně stanovisko »Dela« v politických bojích srbských: vydává je strana radikální, a tu nelze zapříti, že revue tu začasté klesá na niveau deníka. Velmi pečlivě redigována jest část kritická a bibliografická: pozoruhodný jest přehled zeměpisné literatury o balkanském poloostrově r. 1891 a 1892 od dra. J. Cvijiće; bohatý jest oddíl bibliografický: registrováno v něm všecko, cokoliv vydáno u Srbů i Hrvatů, aneb co jinde vydáno o Srbech i Hrvatech. Tento oddíl činí časopis »Delo« potřebným pro každého, kdo se chce orientovati o literárním i duševním životě Srbů jakož i Hrvatů. *K. T.*

ZPRÁVY.

Japonská universita. Evropejisace Japonska právě nyní stává se předmětem obecné a oprávněné zvědavosti; i podáváme čtenářům »Naší Doby« obrázek nového Japonska, jak se jeví v reformovaném školství vysokém.

Japonská universita je předmětem zajímavé studie uveřejněné v brusselské »Revue universitaire« pp. Hennebicquem a E. Vinckem dle zpráv zaslaných pp. Munio Kubo a Okano, japonskými studujícími na universitě v Berlíně. »Japonsko má jen jednu státní universitu v Tokiu; ale různé soukromé školy a fakulty jsou rozsety ve městech venkovských po způsobu evropském. Většinou jsou to fakulty právnické. V Kiotu je malá universita křesťanská, v níž vyučuje se theologii. Přípravná studia ku vstoupení do běhů universitních konají se v ústavech rozdělených ve dvě sekce: v sekci elementární a v sekci vyšší. Tato poslední dělí se opět na vyučování humanitní a vědecké. Věci evropské zaujímají zde již rozsáhlé místo. Ve škole střední vyučuje se všeobecnému dějepisu a ve vyšší koleji studuje se důkladněji dějepis starého věku a rozvoj naší civilisace. Povinné jazyky jsou: japonský, čínský, anglický; fakultativní: francouzský a německý. Chovanci jsou povinni učiti se aspoň jednomu. Pro lékařskou fakultu němčina je přípravným jazykem obligátním, angličina fakultativním. Studium střední je korunováno zkouškou při vyjití z ústavu

Universita v Tokiu, nádherná budova ve slohu evropském, obklíčena jest velmi krásnými zahradami na severní straně města, v ní jsou místnosti vyučovací, byty pro evropské učitele a internát pro studující. Studenti musejí nositi šat dle evropského střihu, žíti jako internisté, nebydlí-li u svých rodičů v městě. Je-li internát přeplněn, noví příchozí ubytují se v budovách, jež naznačí úřad. Školné v internátu obnáší 2 /. yen (as 10 korun) měsíčně; strava, palivo a světlo stojí 10 yen (as 40 korun) měsíčně.

Každý běh tvoří skupinu od druhých posluchačů fakulty různou. Tato skupina nazývá se b o n, volí si svého předsedu, jenž sluje b u k a n a představuje skupinu v úředních stycích s úřady akademickými. Bukanát jest obligátní; nelze odmítnouti tuto funkci. Pro otázky zajímající celou universitu bukanové — toto zvláštní jméno má své analogie, které činí jeho užívání pěkně nepříjemným — se spojují. V tomto vzhledě je Japonsko pokročilejší nad nás, a nám zbývá poznati tento nový druh bukanatu. Tento představitel skupiny má jistou odpovědnost. Jest mu

bdíti nad zachováním řádu, který je dosti přísný. Vstupuje-li někdo neb odchází-li, jest mu zapsati jeho jméno do seznamu, jenž podobá se seznamu vězňů. Čas návratu jest určen na 8 hodin večer v týdnu a na 10 hodin v sobotu. Po jedenácté hodině není více vstupu.

Studentský život v Japonsku nemá žertovného vzhledu. Přinášeti líhové nápoje do ústavu je čin trestný. V ložnicích nesmí se kouřiti atd. Ve velikém parku, který obklíčuje akademické budovy, oddávají se studenti všem druhům sportův a her, napodobujíce své druhy anglické; mají také sály pro schůze vědecké, literární a hudební. Jejich malá divadelní představení mají ráz starých legend japonských nebo kusův anglického repertoiru. Každá fakulta má svou knihovnu, dosti chudou opravdu, poněvadž studujícím půjčují se toliko knihy, jichž denně užívají, což nutí ke kupování hromady exemplářů téhož díla.

Ve školním roce 1891—1892 universita měla 1371 chovancův. Při zápisu studujícího musí se vykázati dvěma rukojmími, osobami, jež mají pozemek v okrsku Tokia. Tito rukojmí nesmějí opustiti město na více než čtyři týdny, aniž nechali za sebe náhradníky. Posluchač, který onemocní nebo není vyučování přítomen, musí to oznámiti akademickým úřadům.

Universita je rozdělena v šest fakult: právnickou, lékařskou, polytechnickou, literární, vědeckou a hospodářskou. Právnická fakulta zahrnuje jednu sekci politickou a jednu sekci právnickou; fakulta hospodářská dělí se v sekci lesnickou, rolnickou a v sekci dobytčího lékařství.

Akademický rok začíná kolem 11. září a končí kolem 10. července. Je rozdělen na tři semestry: I. od 11. září do 24. prosince (od 24. prosince do 8. ledna jsou prázdniny); II. od 8. ledna do 31. března (od 31. března do 8. dubna jsou prázdniny); III. od 8. dubna do 10. července. Neděle a osm svátečních dnů v roce jsou také volny. Na konci každého semestru podrobuje profesor chovance zkoušce svým způsobem a dává jim známky. Dne 21. června počínají zkoušky celoroční, které jsou nejdůležitější. Způsob, jakým se sestavuje konečná bilance chovance, je velmi spletený. Je to směs počtů mnohem více »čínská« než japonská. Studující může býti promován a vstupuje do vyššího běhu, degradován, t. j. odročen a koná znova svůj běh, propuštěn a pak nemůže se více dostaviti ke zkoušce. Je-li dvakrát degradován, je tím propuštěn. Studium právnické trvá čtyři roky, lékařské pět, ostatní tři. Fakulty sledují soustavu běhův obligátních a určovaných. Německá soustava svobodné volby předmětů zde neexistuje. Od druhého roku studií právnických posluchač oddává se praktickým vedením soudních pří před soudem občanským i trestním. Universitní posluchači, kteří chtějí podjíti se cesty studijní, dostávají 50—180 yen (200—700 k.) na dva roky. Větší podpory poskytují se posluchačům, kteří podali důkazy zvláštní inteligence a kteří se chtějí odebrat na studium do Evropy. Dosáhnuvše akademické hodnosti posluchači pokračují často dále na universitě ve svých osobních studiích a po té žádají, aby byli posláni do Evropy. Studijní nadání jsou četná Vedle hodností dosažených na universitě v Tokiu, které mají velikou cenu, jest pro studující venkovských fakult státní zkouška, druh

ústředního soudu porotního, který udílí diplomy pro všecka místa státní, advokátní, lékařská atd.

Dříve Japonsko úplně neznalo, co je soustředěné zřízení veřejného vyučování, ba ani university tu nebylo. Lékaři měli jako řemeslničtí mistři u nás učně, kteří se učili od nich tajůplným receptům jejich umění. Juristé nebo právníci byli neznámi. Vznešená třída, státní úředníci, vykonávali bez ladu a skladu nejrůznější funkce ve jménu ústřední moci, působíce k tomu, aby v mezích jejich činnosti byly ctěny a zachovávány stávající obyčeje a zvyky. Vše to dnes zmizelo se symbolickými nestvůrami a feudálními residencemi, s celým tím lehkomyslným Japonskem dřívějším, které zdá se nám býti zvláštním snem a maličkostí půvabného skvostu, a mám li pro toto náhlé znovuzrození k modernímu životu, pro tuto výtečnou srdnatost, která hýbe jejich ospalou lhostejností, nepopíratelný obdiv, přece v hloubi duše mé dříme upřímná a smutná lítost, nepřemožitelná útrpnost pro tuto starou a pěknou civilisaci, pro tu rozkošnou minulost, která umírá.«

Korea již v I. st. před Kr. byla Číně poddaná. Roku 200. po Kr. Japonci zmocnili se Korey a od té doby Japonsko bylo pod kulturním vlivem Číny. Pozvolna Korejci byli zase volnější a více od Číny závislí. Od r. 1391 ustavila se nynější monarchická ústava; na konci XVI. st. Japonci učinili pokus, pokořit si netoliko Koreu, ale i Čínu. Válka započala r. 1592, ale končila porážkou Japonců. Svými styky s Koreou Japonci po druhé dostali se pod kulturní vliv čínský, panující na Koree. V tomto století Japonsko, evropsky reformované, r. 1876 učinilo s Koreou novou obchodní smlouvu, podle které dva přístavy Henzan a Fuzan otevřeny Japoncům. V místech těch jsou již také japonské kolonie. Ruské listy vzpomínají teď s netajeným rozhořčením, že Rusko nepřijalo protektorátu, o který se před lety Korea ucházela. Korea má podle angl. pramenů obyvatelstva bezmála 11 mil., podle německých pouze 7½; poloostrov má 218.650 km^2 (Japonsko má 382.416 km^2 s 41 mil. obyv., Čína má 11,115.650 km^2 s 360 mil. obyv.).

V jakém poměru odchovávají hospodářské školy samostatné hospodáře? Dle výkazů ministerstva orby absolvovalo v r 1892/3 na vyšších a středních hospodářských školách v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 137 žáků, z nichž pouze 51 věnovalo se správě vlastního hospodářství, 82 pak služebnímu povolání na velkostatcích a 4 zcela jinému zaměstnání. Tedy pouze 36·5% žáků rozmnožuje řadu inteligentních hospodářů samostatných. Pokud jde o nižší hospodářské školy, které mají výhradně účel vychovávati odborně vzdělané rolníky, absolvovalo r. 1892—3 v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 536 žáků, z nichž 441 věnovalo se vlastnímu hospodaření, 72 postavení služebnému a 23 jinému zaměstnání. V Čechách bylo při posledním sčítání lidu r. 1890 napočteno 292.434 samostatných osob, polním hospodářstvím se zabývajících. Počítá-li se, že průměrně ve 20 letech se vystřídají majitelé, nastupuje ročně nově majetek 14.621 osob, z nichž připadá na odborně vzdělané 323 čili 2·2%. Na Moravě napočteno 152.491 samostatných hospodářů; ročně nastupuje majetek asi 7624 osob, z nichž připadá na

odborně vzdělané 147, t. j. ne celá 2%. Ve Slezsku z 30.114 samostatných hospodářů se vystřídá ročně 1505 osob, z nichž na odborně vzdělané připadá 22, t. j. 1·4%. Nepatrné procento odborně vzdělaných rolníků jest zjevem nejvýše povážlivým. Kde jinde než ve školách odborných má rolník seznati, jak se stále dosavadním neracionelním hospodařením ochuzuje, jak jinak čeliti má nápadnému klesání čistého výnosu, než intensivnějším hospodařením? Kde má poznati, že ku zvýšení blahobytu musí vyhledávati sám odbyt na své plodiny a výrobky bez pomoci sprostředkovatelů, spracovati suroviny hospodářské na lépe prodejné výrobky průmyslové a to buď samotně nebo v družstvech a společenstvech? (Českomoravský Národní Hospodář č. 18.)

Lidnatost a dluhy jednotlivých států evropských.

Země	Lidnatost	Dluhy
Německo	49,428.474	13.498,804.000 fr.
Rakousko-Uhersko	41,384.638	15.413,181.000
Francie	38,343.192	30.611,685.000
Rusko	93,651.771	17.324,120.000
Anglie	37,879.285	16.941,989.000
Belgie	6,136.444	2.314,854.000
Bulharsko	3,154.375	230,892.000
Dánsko	2,172.380	259,389.000
Španělsko	17,560.352	6.207,027.000
Řecko	2,217.000	750,329.000
Nizozemí	4,511.415	2.375,975.000
Italie	30,347.291	12.449,985.000
Lucembursko	211.688	16,170.000
Portugalsko	4,708.178	3.264,808.000
Rumunsko	5,038.242	1.032,824.000
Srbsko	2,161.961	328,739.000
Švédsko	4,784.981	358,719.000
Norsko	1,988.664	161,327.000
Švýcarsko	2,917.754	53,402.000
Turecko	8,049.566	611,467.000
Finsko	2,384.140	77,736.000
Černá Hora	200.000	—
Úhrnem	359,227.287	126.288,422.000

Obnášel tedy dluh všech států evropských v r. 1892 126 miliard franků, což při 360 mil. obyvatelů značí 337 fr. na osobu.

Podvržený rukopis o životě Kristově. Ruský žurnalista Notovič vydal v Paříži spis: Neznámý životopis Ježíše Krista. Spisovatel na cestě do Tibetu nemocí byl prý donucen ležeti delší dobu v klášteře Heinis u Leh, hlavního města v Ladaku, a tam nalezl tibetský rukopis o životě Ježíšově. Podle tohoto rukopisu Ježíš ve svém třináctém roce dostal se s kupci do Indie; odtud uprchnouti musil pro záští brahminův, přišel do Persie a konečně do své vlasti, kde stal se obětí politických intrik Pilátových. Rukopis p. Notovičův, rozumí se samo sebou, je podvržený;

chtěl-li p. Notovič prací svou pomoci ruským židům, svým souvěrcům, dávaje vinu Ježíšovy smrti Římanům, nevíme; zajímavo je na každý způsob, co se vzdělancům v dnešní době smí předkládat. Spis p. Notovičův přeložil se totiž do všech řečí a žurnalistika všech zemí, i naše, ho svým čtenářům upravila; teď zase do všech řečí překládají se spisy, dokazující falsifikát.

Patriotismus a křesťanství. Pod uvedeným názvem napsal L. N. Tolstoj brožurku, o níž jsme již stručně referovali. Tolstoj dokazuje, že patriotismus jest jedinou překážkou, proč křesťanství nesbratřilo dosud všech národů. Podnětem uvažovati o tom byly Tolstému francouzsko-ruské slavnosti, sběhší se v říjnu minulého roku v Toulonu a Paříži. Tolstoj nevidí v nich nic dobrého. Ovšem mluvilo se prý při slavnostech stále o míru, ale zatím odevšud, z parlamentu i z ulice, z hospody i ze salonu bylo cítit jediné pravé slovo: »Dolů s Německem!« Poněvadž někteří Elsasané nechtějí býti zapisováni v popisných arších jako Němci, má rozzuřiti se válka. »A tak lidskost opět jednou se zatvrdne, láska ve světě se umenší a christianisování národů, jež přece se již počalo, opět na několik století pošinuto bude do nedohledna. A kdo tím vinen? Patriotismus, láska k vlasti.« Tolstému láska k vlasti není citem vysoce mravním a není prý také, jak se říkává, všem lidem vrozena. Neslyšel prý nikdy mezi lidem o lásce k vlasti, naopak často shledal lhostejnost, ano i opovrhování láskou touto a to od nejpočestnějších a nejvážnějších dělníků. Pracující třída jest příliš zaměstnána starostmi o svou a svých rodin výživu a tyto starosti vyžadují úplné její pozornosti, že nemůže se ke všemu ještě obírati otázkami politickými, jichž podkladem jest právě patriotismus. V Rusku patriotismus objevuje se prý ve formě lásky a příchylnosti k náboženství, k caru a vlasti Ale ruský pracující lid nezná ani oficielního, orthodoxního náboženství, vůči carovi chová se jako vůči každé autoritě, buď nedůvěřivě nebo zcela lhostejně a vlasti krom své dědiny a jejích humen teprv nezná: jako se dříve Rus stěhoval do Rakouska, tak se nyní s touž lhostejností stěhuje do Turecka a do Číny. Na důkaz patriotismu uvádějí se prý zhusta manifestace lidu za jistých slavnostních příležitostí, na př. při korunovaci a p. Avšak kdyby vlastenecké city byly tak přirozenými, jak se hlásá, nač bylo by potřebí jich stále povzbuzovat? Učiňte zkoušku, praví Tolstoj, a při korunovaci na př. upusťte od skládání slavnostní přísahy carovi se strany celého národa, upusťte od slavnostních modliteb za cara, nesvěťte jeho narozenin a jmenin, ať se ani nevyzvání ani neiluminuje, nedávejte jeho obrazu ani do kalendářů ani do chrámů, pište o něm v novinách jako o každém prostém člověku — anebo o něm vůbec nepište —: a bude po lásce k carovi. A to neplatí jen pro Rusko — platí to pro celý svět. Ve Francii slavné vítáni Bourboni a zase Orleanští, republika, Napoleon i Boulanger; co chcete víc? Tedy: co za našich dnů nazývá se patriotismem, jest jednak jakási duševní náklonnost, kterouž stávající vlády školami, náboženstvím a novinami ve svůj prospěch v nás udržují, jednak dočasné rozčilení nejnižších tříd obyvatelstva, jež zvláštními prostředky vyrábějí vládnoucí kruhy, udávajíce je za stálý výraz vůle národa. Pa-

triotismus že je cit vznešený? táže se dále Tolstoj. V čem spočívá? V tom, že dávám přednost své vlasti a svému národu před ostatními. »Deutschland, Deutschland über alles!« Jest možno, vyvozuje Tolstoj, že cit takový jest vítán vládám co užitečný a nevyhnutelný pro udržení státu; naproti tomu však jest zcela zřejmo, že to není cit vznešený, nýbrž hloupý a nemravný. Hloupý, neboť kdyby veškeré země se domnívaly, že ostatní předčí, byly by všechny až na jednu v omylu; a nemravný, poněvadž stojí v přímém odporu s uznanou mravní zásadou: »Co nechceš, aby tobě jiní činili, nečiň ty jim.« Je to strašno vyslovit, míní Tolstoj, avšak není a nebylo násilného skutku národa proti národu, jenž by nebyl proveden býval ve jménu lásky k vlasti. A nevedou se jen vojny. Ve jménu patriotismu potlačují Rusové Poláky, Němci Slovany, komunardi vraždili versailské a versailští komunardy. Tyto úvahy obsahují mnoho pravdy, ale také mnoho filosofické nepravdy. Methodou, jíž tu Tolstoj užil, lze zničiti a znetvořiti city mnohem vznešenější než cit vlastenecký. Tolstoj bojuje proti němu ze dvou hlavních důvodů: předkem, že citu toho nezná lid prostý, dělný, a za druhé, že třídy »vyšší« téhož citu užívají jednak ve svůj prospěch, jednak pro neštěstí a záhubu celých národů (válka a p.). Avšak i pro křesťanství na př. vedeny krvavé války, ba křesťanství dle doznání Tolstého samého ve formě různých církví jest rovněž zle užíváno: a jest proto již špatné? A pak i mravnost jakožto cit vyšší bývá teprve lidu vštěpována. Tolstoj posoudil vlastenectví jako přísný reformátor, ale zapomněl na evangelickou lásku a shovívavost. Jinak byl by i ve vlastenectví víc viděl a také francouzsko-ruské slavnosti, jichž vznik připisuje účinkům vína a jiných alkoholických nápojů, byly by se mu objevily ve významnějším světle. (Niva č. 22.)

Z dějin ruského liberalismu. Ruský liberalism po celé 18. stol. od Petra Velikého až do Pavla I byl vlastně jen zosobněním evropské civilisace, kterou Petr Veliký počal šířiti uprostřed poloasijské a polobyzantské kultury staré Moskvy. V tomto smyslu vlády po celé století byly liberálními a proto i ruská inteligence byla vládní a podporovala osvícený byrokratický absolutismus, v němž viděla jedinou podporu tehdejších principů pokroku. Ruští liberálové 18. stol. nestarali se o lid. Byl jim cizím již i následkem onoho pohrdavého poměru, v jakém vůbec nalézala se evropská kultura v 17. a 18. století k »hrubým massám«. Teprve hesla velké revoluce, ozývající se z Francie, přiměla ruskou inteligenci, aby uvažovala o otázce nevolnictví, o zájmech lidových vrstev. A od té doby ruský liberalismus vstupuje do zápasu proti absolutismu, jejž dříve podporoval. Počal se organisovati v tajných spolcích politických, spoléhaje na revoluci v té formě, jaká tehdy byla mu dostupna — na vojenská spiknutí. Ale naděje kladené ve spiknutí se neuskutečnily. Vůdcové spiknutí r. 1825 popraveni provazem. Za těchto poměrů nastoupil vládu Mikuláš, za něhož reakce slavila triumfy. Vnější opory liberalismus nikde pro činnost svou neměl a proto obrátil se na jinou stranu — na půdu idejní. Tuhý despotismus Mikulášské doby znal dobře nebezpečenství realních politických organisací, nebezpečenství publicistiky a rozboru otázek politických, ná-

rodohospodářských i filosofických; proto všecko to naprosto zakazoval. Ale při tom nemohl pokládati za nebezpečnou literaturu krásnou. Viděl jenom směšnou stránku v potulkách Čičikova a ve chvástání Chlestekova, jenom pěknou povídku v »Mumu« Turgeněva nebo v »Nešťastném Antonínu« Grigoroviče«. Nechápal a nemohl pochopiti, že humánní idea může býti působivou i v umělecké formě. Již po smrti Puškinově ozvala se oposiční nota v básni Lermontova a bezděčně vešla do všech nejlepších prací Gogolových. Týž hlas jasně a vědomě vystoupil v »Lovcových zápiskách«, ano i poněkud v pracích indiferentního Gončarova. Ve statích Bělinského oposice vytvořila si kodex sociálně-literární kritiky a v Granovském našla středisko, odkud šířila se po síních universitních. Oposice vytvořila celou literární školu, jež nebyla pouze literární. A když Hercen založil za hranicemi svobodnou tiskárnu, nebyl to individuelní pokus působiti na ruskou společnost, nýbrž byl to vlastní orgán pro celé pokolení zápasníků za ruskou myšlenku. Hercen a jeho zahraniční přátelé měli četné stoupence a soudruhy v Petrohradě i v Moskvě, kteří pohlíželi k Londýnu s nejživějšími a nejupřímnějšími sympatiemi. A s těmi poměry musila hned s počátku počítati vláda Alexandra II., jenž odhodlal se konečně nastoupiti dráhu oprav. Ruský liberalismus slavil své nejskvělejší vítězství — osvobození sedláků. Avšak mnohé liberální hnutí neudrželo se na té výši, k jaké postupem času dospělo. Místo legální oposice na půdě nových zřízení, jež opravy Alexandrovy zavedly, nastaly studentské nepokoje, počaly se šířiti po celém Rusku zhoubné a pravidelné požáry, které stále zřejměji nasvědčovaly, odkud vlastně vychází k nim popud. Konečně polské povstání dalo přímý podnět k reakci ve vládních kruzích. Intelligence ruská počala se štěpiti. Konservativní živel, jevící se již u Turgeněva v románě »Otcové a děti« vystupuje ještě určitěji v Pisemského »Rozbouřeném moři«, v pracích Dostojevského (»Zločin a trest«, »Běsy«) a konečně v »Obryvu« Gončarova. To jsou první základy, na nichž vznikla nová literární škola konservativní beletrie. Zároveň s tím liberalismus ruský kloní se víc a více na půdu terroru. Skutky ruských teroristů jsou dosud v živé paměti. Činnost jejich počala zavražděním Mezencova, šéfa žandarmův, a skončila zavražděním Alexandra II. Od teroristů odvrátila se celá ruská veřejnost a na troskách starých soustav vznikla v poslední době nová liberální strana, která neřídíc se již zásadou výlučného liberalismu západního, přihlíží v první řadě k sociálním potřebám ruského lidu. (K. Štěpánek, Rozhledy č. 11 a 12.)

Lék proti difterii. Halský profesor Behring oznámil v Budapešti a ve Vídni, že má jistý lék proti difterii. Lék vyrábí se z krve (na př. koňské), a je v podstatě serum (název součásti krevní). Vídeňští lékaři dětských nemocí vyslovují se o léku s nadějí; není té skepse, jaká byla proti Kochově tuberkulínu. Na každý způsob může se ho užívati, protože je neškodný. Lék Behringův, jehož užiti lze proti difterii a jimiž i zdraví mohou se očkovat, je však velmi drahý; dávka pro jedno očkování, nepůsobící na dlouhou dobu, stojí podle síly 5, 9, až 12—15 zl.; na

dítě třeba je čtvero i patero dávek. Tím právě třídám chudým jeho užívání stává se nemožným, lékaři sami doporučují tedy, aby vláda se postarala o hromadné vyrábění.

Vznik a rozvoj ruského dramatu. První stopy dramatického živlu u Rusů sluší hledati v náboženských obřadech a provázejících je písních. Obřady tyto v nynější době jeví se ovšem jenom jako pouhé hry, neboť vlivem křesťanství pozbyly již svého původního náboženského významu, ale podstatu svou, dialog, spojený s mimickým podáním, zachovaly až do naší doby. Jsou to v první řadě hry a slavnosti vánoční, o nichž možno souditi, že najisto staly by se podnětem k vzniku ruského národního dramatu, jako u Řeků a Římanů staly se Saturnalie a Dionysie, kdyby ruská církev nechovala se k nim hned od počátku naprosto odmítavě, vidouc v nich pouze ďábelskou a duši lidské škodlivou zábavu. Důležitější pro rozvoj ruského národního divadla jest t. zv. školní drama, jež počalo se vyvíjeti v jižní Rusi vlivem latinsko-polským již od polovice XVII. století. Zprvu projevilo se ve formě suchých mysterií, oplývajících mravoučnými alegoriemi. Ale skutečnost, obklopující stěny škol, bujný a kypící život pronikl i za stěny školní i do tohoto dramatu a stal se základem t. zv. intermedií, přerývajících vážný postup hry. Z jihu rozšířilo se pak toto školní drama i do jiných ruských krajův a hlavně do Moskvy. Zároveň s tím v sedmdesátých letech téhož století objevuje se v Moskvě nové divadlo, přivezené sem z cizích zemí, co do jazyka sice ruské, ale svým repertoirem čistě mezinárodní. A vlivem tohoto cizího směru ruské hry ztrácejí svůj dřívější mravoučný směr, přijímajíce nové živly dramatu z národní komedie německé, anglické, francouzské a vlaské, které jsou docela cizí a neznámé jak starým mysteriím tak i dramatu školnímu. Zvláště za Petra Velikého propagoval se cizí, západní vliv v nové ruské literatuře. Od polovice XVIII. stol. školní drama pozbývá pak již vůbec svého významu, nebo francouzský klasicism, který té doby podmanil si již všecky evropské literatury, opanoval též ruskou poesii. Trefjakovský, Lomonosov a Sumarokov vystupují jako napodobitelé francouzských dramatikův. Pak přichází Fonvizin, který podkopává již základy francouzského klasicismu, po něm Gribojedov, autor »Hoře z rozumu« (Gore ot uma) a konečně Gogol, jenž svým Revisorem klade pevný základ k realistickému dramatu ruskému, které pak k nevšední dokonalosti přivedl Ostrovský. (K. Štěpánek, Zlatá Praha č. 39.)

Humanita? V Badenách u Vídně zřizují se sirkové lázně pro — koně; město dalo 30.000, aby si zjednalo čest, že do jeho vod koně, trpící rheumatismem, podnikají lázenské cesty.

Novější spisy.

Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts. Von Hermann Hettner. I. Theil. Die englische Literatur von 1660—1770. Fünfte verbesserte Auflage. 9 M. II. Theil. Die französische Literatur im achtzehnten Jahrhundert. Fünfte verbesserte Aufl. 10·50 M. — *Verhandlungen der deutschen Silberkommission.* Erster Band: Stenographischer Bericht der Berathung über den bimetallistischen Hauptantrag. 3 M. Zweiter Band: Stenographischer Bericht der Berathung über die Verhältnisse der Gold- und Silberproduktion unter Zuziehung von Sachverständigen. 1·50 M. — *Dürers Schriftlicher Nachlass,* herausgegeben v Dr. K. Lange und F. Fuhse. Halle a. S., Niemeyer 1893. — *Einleitung in den Talmud,* von Dr. H. L. Strack. Zweite Aufl. Leipzig, Hinrichs, 1894. — Hugo Weithase, *Geschichte des Weltpostvereins.* Von der rechts- und staatswissenschaftlichen Fakultät der Kaiser-Wilhelms-Universität zu Strassburg (Elsass) preisgekrönt. Strassburg, J. H. Ed. Heitz (Heitz und Mündel) 1893. — August Mau, *Führer durch Pompeii.* Neapel, Furchheim, 1893. — M. Creighton, *A history of the Papacy, during the period of the reformation.* Vol. V. The German revolt 1517—1527. London. Longmans, Green and Co., 1894. — A. N. Pypin, *Die geistigen Bewegungen in Russland in der ersten Hälfte des XIX. Jhs.* Erster Band. Die russische Gesellschaft unter Alexander I. Aus dem Russischen übertragen von Boris Minzes. Berlin. Siegfried Cronbach 1894. M. 12. — James Mark Baldwin, *Elements of Psychology.* London, Macmillan and Co. 1893. — W. Mackintosh, *The Natural History of the Christian Religion.* Being a study of the doctrine of Jesus as developed from Judaism and converted into dogma Glasgow, James Maclehose and Sons, 1894. — *Klassiker der exakten Wissenschaften.* Herausg. von W. Ostwald. Leipzig, Engelmann, 1894. 8°. Nr. 46. Abhandlungen über Variations-Rechnung. Erster Theil: Joh. Bernoulli (1696), Jac. Bernoulli (1697), Leonhard Euler (1744). Herausg. von P. Stäckel. Mit 19 Textfiguren. M. 2. Nr. 47. Abhandlungen über Variationsrechnung. Zweiter Theil: Lagrange (1762, 1770), Legendre (1786), Jacobi (1837). Herausg. von P. Stäckel. Mit 12 Textfiguren. Mk. 1·60. Nr. 52. Abhandlung über die Kräfte der Elektrizität bei der Muskelbewegung von Aloisius Galvani (1791). Herausg. von A. J. von Oetingen. Mit 21 Figuren auf vier Tafeln. Mk. 1·40. Nr. 53. Die Intensität der magnetischen Kraft auf absolutes Maass zurückgeführt von C. F. Gauss (1832). Herausg. von E. Dorn. Mk. 1. — *Annuaire de l'Economie politique et de la statistique,* 1894. — Ely's (R. T.) *Socialism, an Examination of its Nature,* etc. 1894. — Исторія германскаго народа, Карла Лампрехта. Томъ первый. Части I. и II. Переводъ съ нѣмец. II. Николаева. Изданіе К. Т. Солдатенкова. Москва 1894. — Спасовичъ, В. Д. Сочиненія. Т. VII. Спб. 1894. 2 руб.

Lid selský,
jeho poroba a vymanění v zemích českých.

Píše dr. J. Kaizl.

Tři sta let nalézal se obecný lid český v porobě o nic lehčí, než ji shledáváme v zemi francouzské a pruské. Od sklonku patnáctého až do druhé polovice osmnáctého věku panovačná, hrabivá, těžká ruka šlechty spočívala na lidu selském. Z jeho práce šlechta těžila z jeho nouze, z jeho úpadku vzrůstal její statek i důchod. Po nezdařené revoluci stavovské hnusná poroba duchovní přidružila se ke spoutanosti tělesné a hospodářské, a stav obecného lidu našeho obrátil se tak, že nebylo mu rovna daleko široko a opravdu, vrstevníci XVII. a již i XVI. věku jen tureckou državu do porovnání povolávají. [1]) Teprve na doběrku minulého věku do tuha započalo se uvolňování, ale trvalo to ještě tři čtvrtiny století, než obecný člověk český stal se svobodným, formálně rovnoprávným občanem. Jaký byl ten obecný člověk náš, jehož ta řada století zotročilosti hmotné i duchovní postavila do XIX. věku, není na nás rozebírati. Spočívá tu těžká vina těch, kdož pro osobní prospěch a pýchu svoji lid český do takové bídy přivedše, přervali velikolepý vývoj vniterného života našeho, a jestliže nezmařili, nejpovážlivěji ohrozili skvěle osvědčené povolání malého národa našeho v kultuře lidské. Celý ten sled historie, jenž plným proudem svých důsledků zasáhal a zasáhá do přítomnosti naší osvětové, hospodářské i politické, sytou barvou staví nám na oči dílo aristokratické oligarchie, v držení moci výlučné a osamocené, dílo, jež přineslo zkázu do celého sociálního i státního zřízení národa, povyšujíc jen a jen bezohledně sobecké uchvatitele. A podnes dílo to hlásá poučení a výstrahu.

[1]) Tak Viktorín Kornel ze Všehrd v Knihách devateých; Joannes Erasmus Wegener, Oeconomia Bohemo-Austriaca 1666. Robotní patenty z r. 1680 i 1738 dovolávají se křesťanství hledíce k nakládání s poddanými.

Datovali jsme politicko-hospodářské ujařmení obecného lidu od druhé poloviny XV. věku; nikoli proto, že by snad dřívější počátek jeho byl nemožný, nýbrž jen z té příčiny, že teprve od té doby začíná se rozednívati v temnotách naší historie. Podivný, smutný úkaz: ani půlstoletí od válek husitských neminulo a lid český upadá v tu plnou porobu, již sněmovní snesení z r. 1487 dovršuje. Jaké panovaly řády před válkou, o tom pořád ještě málo víme a tudy není objasněno, zdali myšlénkové a mravní vzrušení roznícené Husovým učením a Husovou smrtí nedomohlo se proto té nejvyšší energie a působivosti, že okřidlovalo odpor a hněv lidu hospodářsky a politicky hněteného.[2]) Je s politováním, že naše dějepisectví tak málo a pomalu odhodlává se vkročiti za hranice konvencionálného dějepisu, jenž přestává na osudech panovnických rodů, na smírných i válečných stycích s cizinou a formálných změnách ústavních. U nás opakovati snad není zbytečno, že plný obsah života národního a jeho vývoj, jehož vypsání po dějepisu žádáme, v tom co jsme právě uvedli, obráží se jen velmi kuse a i nedokonale. Materialistická filosofie dějinná, v jejímž dusném osvětlení dnes socialism pln horlivosti a obvyklé mlad stvé jednostrannosti prohlédává minulé doby, měla by právě nejkonservativnější, abychom neřekli nejburžoasnější historiografii k tomu míti, aby se vyšetřilo a objasnilo celé vnitřní ústrojí života národního: technika a dělba práce výrobní, řád majetkový, sociální souvislosti, práva, mravy, náboženské a filosofické ideje a ostatní. Je tomu opět 14 let, co Gindely si steskl do citelného nedostatku, že nemáme dějin »nejčetnější třídy obyvatelské, stavu selského«[3]) — a nemáme jich posud, ani začátku, tak jako posud kromě několika úryvkovitých prací, nemáme ani dokončení politického dějepisu českého, jejž Palacký až do r. 1526 byl dovedl.

[2]) »Dass jedoch thatsächlich bereits vor den Hussitenkriegen, gegenüber den früheren Verhältnissen, die Bedrückungen der bäuerlichen Bevölkerung durch die Grundherren einen nicht geringen Grad erreicht haben, beweisen die — leider noch immer nicht genügend klargelegten — socialen Tendenzen, welche in diesen Kämpfen, neben religiösen und politischen, sich geltend gemacht haben« — praví Grünberg, Bauernbefreiung I. sv. str. 99. Ale socialistický referent o právě uvedené knize umí už s plnou určitostí o husitských válkách tvrditi toto: »Welche dankbare Aufgabe wäre es nicht, diese gewaltige Volksbewegung aus all dem Wust nationalkonfessioneller Legende herauszuschälen und ihr den Ruhm zu geben, der ihr gebührt: als Bauernrevolution gegen geistliche und weltliche Gutsherren.« (Arbeiterzeitung č. 65, r. 1894.)

[3]) Dr. A. Gindely: »Über die Lage der bäuerlichen Bevölkerung in Böhmen in der Zeit von 1648—1848. Prag 1880.

Tak se děje, že jediné na druhou polovici XV. století, kde Palacký trochu vyložil stav a porobení obecného lidu, padá jakési světlo, kdežto před tím je temno a potom zase temno až do druhé poloviny XVII. věku, kdy královská moc z Vídně počíná si všímati poměrů poddanských. Odtud zahajuje se řada předpisů a nařízení obecně vyhlášených a i tištěných a dnes akta vyšších úřadů, jež byly základem těch předpisů, jsou přístupna.

Tohoto jednoho pramene chopil se cizí spisovatel, p. Karel Grünberg a na něm sosnoval spis, jenž jest podnětem a do značné míry také předmětem této úvahy. Popisuje tudy činnost vládní, kterou prováděno a r. 1848 zkoncováno vyproštění lidu selského z panstevního svazku; právní a hospodářské postavení sedláka a půdy jeho jest na počátku označeno, aby bylo lze určiti změny, kterých vládní působnost se domáhala a docílila; o plný obraz postavení, v němž poddaný lid se nalézal, jeho míru života, soustavu a techniku výroby zemědělské nejde, tím méně o rozumovou a mravní kulturu. Jak spis rozřešil tento obmezený a do značné míry jednostranný úkol, povíme níže; ale nechať lze vytknouti to a i ono, snad i mnoho, vítáme spis jako dobrý, svědomitý počátek, jenž bude vydatnou oporou a pomůckou všestrannějšímu a podrobnějšímu propracování látky.

Zmínku-li jsme učinili o cizím spisovateli, mějž ona i ten význam, že p. Grünberg vůbec nezná české literatury. Chelčického Síť víry citována dle poznámky, kterouž o ní činí Svátek, (Bauernrebellionen) a Všehrdovy Knihy devatery uvedeny buď také s druhé ruky nebo dle německého překladu. A přece — jakkoli nedostává se nám ani celistvé historie lidu selského ani sepsání o tom onom období — jest řada publikací, jež podávají mnohou důležitou črtu a karakteristickou podrobnost právě pro dobu p. Grünbergem studovanou; snad naskytne se nám, na svém místě k tomu poukázati; uvádíme na příklad tyto spisy:

Josef Svátek, Obrazy z kulturních dějin českých, 1891, stať: Zbouření lidu selského v Čechách roku 1680.

Ant. Rezek, Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách, část prvá, 1887.

Selské povstání roku 1775 Z pamětí Fraňka Jana Vaváka Miličkého (vydal J. Miškovský) 1886.

Boh. Rieger, Zřízení krajské v Čechách; 1889, 1892, 1893.

K. Adámek, Doba poroby a vzkříšení, 1878

T. V. Bílek, Dějiny konfiskací.
T. V. Bílek, Katolická reformace; 1892.
Jar. Čelakovský, Různá pojednání v Právníku; stať: České dějiny právní v Ottově Slovníku naučném.

* * *

Postavení obecného člověka selského, pokud hledíme na právní stav jeho osobní a majetkový, bylo ve druhé polovině XVII. věku toto:

Selský člověk jest dědičným poddaným své vrchnosti a jest jí zavázán věrností, poslušností a úctou; tak nejen hospodář, ale i celá rodina jeho. Nevolnost poddanská jeví se, ať tak díme, základně v tom, že poddaný jest upoután k půdě panstevní, kterou ani on ani jeho děti bez výslovného dovolení vrchnosti nesmějí opustiti, jest v plném slova smyslu glebae adscriptus. Už od XV. století (snad i dříve?) usiluje šlechta o zákonné formulování této vázanosti lidu selského a již r. 1487 způsobila usnesení sněmovní, které, abychom s Palackým mluvili, »dávalo ubohé chlapy cele pánům na milost a nemilost; a časové nebyli dalecí, kde kruté slovo nasilníkův: »Nejste-li povinni, ale musíte!« potkávalo se u soudův tu s menší, tu s větší shovívavosti.« [4]) Bylo tudy všecko stěhování a odcházení nejen ven ze země, ale i z panství zakázáno a nejpřísnějšími tresty stíháno, »zběhl-li pak který poddaný, byl stíhán tak nelidsky, jako se to dálo později jen v Americe při uprchlých otrocích černošských, neboť na mnohých panstvích měli regenti a správcové i vyučené psy na stíhání takových uprchlíků«. [5]) Postupován a prodáván byl poddaný nevolník s půdou, na které lpěl; ke zcizování osoby samotné po způsobu otroků starověkých nebo černošských, pokud víme, nedocházelo. Náležel-li poddaný k panství a jeho práce k panstevní velevýrobě, bylo zřejmo, že ani sedlák ani děti jeho nesměli se o své újmě dáti na řemeslo nebo na studie; naopak děti musily po tak řečená sirotčí léta (tři až sedm) konati vrchnosti služby čeledínské. Do manželství vstupovati rovněž nebylo poddanému volno, ač neobdržel-li povolení, z jehož udílení vrchnosti brávaly ne nepatrné taxy. I zadlužování bylo obmezeno; v Čechách i na Moravě všecko zadlužování nad tři kopy gr. č., ve Slezsku zadlužování vůbec záviselo na svolení vrchnosti. Neméně bylo pořizování pro případ smrti dovoleno jen za souhlasu vrchnosti. Sám od své

[4]) Palacký, Dějiny, I. vyd., V. 1. str. 270.
[5]) Svátek, Obrazy str. 224.

osoby nemohl poddaný vésti žádného právního sporu, ani jako žalující ani jako žalovaný — napořád zastupovala jej vrchnost; jen naproti ní příslušela mu procesuálná způsobilost — výjimka to zásadně velmi významná, prakticky však nicotná, pokud »úřadové stáli v táboře prospěchů protivných prospěchům poddanským«.[6] Veliká jest řada positivného plnění, jež na poddaného nevolníka uvaleno; všeho druhu pocty: vejce, drůbež, len, přízi, med, peří musil vrchnosti odváděti a i sbírati kmín, houby, oříšky, hlemýždě a jiné; snad mezi pocty náležel i důchod, o němž zprávu zachoval generál řádu křižovnického, řka ve svých zápiscích ke dni 25. ledna 1680: »hrabě Bredaw když sedláci co dávati neměli, dal ženy jich a děvečky holiti a vlasy barukářům prodával. Pulchra industria!«[7] Často se vyskytuje, že sedláci musí buď přes zimu, buď přes leto zadarmo chovati mladý skot vrchnostenský. Důležité místo mezi závazky náleží ovšem úrokům v obilí nebo na penězích placeným. Převelikým omezením svobody a pramenem těžkých útisků jsou rozmanitá výhradní práva výrobní a obchodová, jež si šlechta osobila. Jen ona smí na panství mleti, pivo vařiti, kořalku páliti, do jejich mlýnů nevolník musí se svým obilím, do jejich krčem musí, má-li chuť na pivo nebo kořalku;[8] a zhusta dokonce i musí míti chuť, to jest při kolikerých slavnostních neb obřadných dějích (svatby, křtiny, pohřby, posvícení) musí poddaní jistou útratu učiniti. Leč nedosti na tom: to, čemu dnes při námezdní smlouvě svobodných dělníků říkáme truck, vyvinulo se na panstvích v soustavu, pro niž právní platnosti se dovoláváno; poddaní nuceni jsou všecky možné předměty od vrchnosti kupovati, ať jich sami potřebují nebo ne: drůbež, ryby, máslo, maso ze zcepenělého dobytka, špatný dobytek živý. Tato vázanost v hospodářském obchodu dovršena úžasným propolem vrchnosti, výhradným právem kupním aneb alespoň předkupním právem na všecky svrchky, jež poddaní

---

[6]) Grünberg, Bauernbefreiung, I. str. 35.

[7]) Paměti generála řádu křižovnického Jiřího Pospíchala z let 1661—1680; sdělil A. Rezek v Kr. čes. uč. spol. 19. dubna 1880.

[8]) Pamětní spis z r. 1768 uvádí, že na jednom panství několik poddaných šlo na pivo do sousedního panství a byli za to tak sbiti, »dass man wegen fürchtenden Todesgefahr des nämlichen Tages mit allen heiligen Sacramenten und anderen Extremis hat herzueilen müssen«. Sedlák z pověstného panství dobříšského utratil při křtinách dítěte 21 kr. na cizím panství, na němž kostel stál; za to musil zaplatiti 1 zl. 10 kr. pokuty, 3 kr exekučního poplatku a po 6 dní byl v železa sevřen.

mají na prodej; dobytek, ječmen, kůže, len, příze dodávány pak za ceny od vrchnosti stanovené, buď přímo na panství nebo židovskému pachtéři. Od toho jest jenom krok k výhradnému právu na tržbu obilní, jehož se opravdu vrchnosti na mnohých místech domáhaly.

Roboty uvádíme na posledním místě, ačkoli právě ony jsou stežejem celé té úpravy hospodářsko-právních vztahů mezi vrchními pány a obdělavateli půdy, již zoveme nevolnictvím lidu selského. Lidské práce byla lačna šlechta, rozšiřujíc statky a vedouc na nich velevýrobu rolnickou ve vlastní správě. K té práci, za toho dělníka hodil se jí obecný člověk; a stal se jím. Proto byl k půdě přikován. A přikován zákony zemskými. Čeho bylo dále třeba, ponecháno soukromému úsilí panských vrchností — objasníme strmý význam toho slova — v uzavřeném kruhu panství. Jak daleko to přivedly, poznáváme z úžasu, kterým na nás doléhá to, co prvý robotní patent císaře a krále Leopolda II. ještě připouští a dovoluje jako slušné, oprávněné, snesitelné a co teprve odmítá jako přílišné. Jádro věci jest, že malé dávky a služby, konané dříve na uznání vrchního práva nad půdou, vzedmuty v ony nesmírné, dusivé, bezplatné roboty a že právní postavení sedlákovo, osobní i majetkové, strženo do hlubiny úrovně, kterou jsme nastínili. To bylo dílo šlechty v XVI. a XVII. věku.

Tu třeba jest obrátiti se k vývodům páně Grünbergovým a proti nim. Nestranně a nepředpojatě podjímá se svého úkolu; nenadržuje pánům, ale také ne poddaným. Leč tam, kde dobírá se posledních příčin vývoje a odhaluje vlastní podstatu nevolnictví, vyhlížejí vývody jeho tak, jakoby vinu té kruté násilnické velevýroby kapitalistické svaloval s osob na neuniknutelný osud. Jakmile se vrchní pán půdy počne proměňovati ve vrchnostenského velkostatkáře, musí prý vyháněti sedláky, aby statky jejich připojil k poplužním dvorům, musí strašnými robotami zmocniti se práce zbylých sedlákův, aby mu obdělávali rozšířené poplužní ... Das alles vollzieht sich mit der starren und unabwendbaren Notwendigkeit eines Naturereignisses — praveno skoro, jakoby proznívala veliká slova Lassallova — von dem Augenblicke, da der Grundherr sich zum Gutsherrn zu wandeln bestimmt wird. (str. 38. I.) Bestimmt wird — jest určen — jak podivné to, neosobní, passivné rčení! Nebyla to tedy osobní zištnost, jež vedla k tomu nevídanému vzrůstu latifundií v zemích českých, nebyla to zištnost, jež vedla k přechodu od pouhého vrchpráví pozemkového k velkostatkové výrobě, nebyla

to zištnost a bezohledná násilnická zištnost, jež v raby obrátila obecný lid a vydírala z nich nesmírnou robotu!? Strnulé, neodvratné nezbytí přírodního zákona věru to nebylo, jež určilo pána pozemkového, aby se stal velkokapitalistickým výrobcem, ale snaha po zisku a panování a ta vedla k dalším důsledkům. Když socialism hlásá stálý neodvratný vzrůst velevýroby průmyslové, k níž v zápase konkurenčním vede jednotlivce snaha, nezaniknouti a spoluzmocniti se všech těch velikých technických i hospodářských výhod, jež velevýroba a nakonec monopolické snad ovládání trhu (kartely) zjednává: nechať mluví se o ekonomickém zákoně, jenž zpouzející se vůli jednotlivců překoná, třeba zákon ten neměl dosud toho dosahu, jenž se mu přisuzuje. Ale při výrobě rolnické v XVI., XVII. a XVIII. věku, při výrobě provozované beze strojů vynucenou prací nevolníků, technikou, která odpovídá ochotě, fysické síle, zchátralému nářadí a zbědovanému dobytku robotníků, při odbytu, v němž konkurence jen nejskrovnější měrou dovedla si zjednávati platnosti: tu věru nelze připustiti těch moderních popudů ekonomicko-technických a žádného ztrnulého nadlidského nezbytí, které by k velevýrobě panstevní a k vypsanému přizpůsobení a útvaru pracovního zřízení vedlo. Vždyť jest i v XIX. věku, který odbytu a dopravě zjednal parní vůz a parní loď a výrobě dal stroje a svobodné dělníky, mírně řečeno, velmi pochybno, tlačí-li vůbec nějaký zákon ekonomický produkcí rolnickou na dráhy rostoucí velevýroby.[9]) V dobách, o které nám tuto jde, toho najisto není. Co pány vedlo k zavádění a rozšiřování velevýroby, jsme pověděli; a že to zavádění a rozšiřování velevýroby bylo jim s velikým užitkem, pocházelo odtud, že měli tolik moci politické, sociálné a hospodářské, aby upravili sobě a — smíme-li říci — zdokonalili takové zřízení pracovní, jaké se jim dobře hodilo a dobře vyplácelo. Nevolnické poddanství jest právě tak způsobem nebo spíše základem pracovního zřízení velevýroby rolnické, jako jím jest plné otroctví, nebo do roku 1848 bylo ještě poddanství anebo nyní plná svoboda dělníkova. Skutečně platným jest v dané době a na daném místě to, jež v sociálním milieu panující třída dovede vynutiti a obhájiti. Velevýroba agrární na určité zřízení pracovní není vázána a nebyla; obstává, jak historie učí, při kterémkoli. Leč

[9]) Zevrubněji o tom pojednává na př. M. Sering, Die innere Kolonisation im östlichen Deutschland 1893; Rudolf Meyer, Kapitalismus fin de siècle 1894; výsledky shrnuje Herkner, Arbeiterfrage 1894, str. 175 n. jako argument proti všeobecné platnosti socialistické theorie (zákona o vývoji kapitalistické výroby).

ta uvedená zřízení pracovní nejsou ani specificky agrární a právě tak hodí se hornictví a průmyslu. Z toho jeden důsledek učiníme ještě níže

Nebudeme zde definovati, kdo byl formálně povinen robotovati, ani vykládati rozdíly mezi odměřenou a neodměřenou robotou, řádnou a mimořádnou, tažnou a ruční a tak dále. Uvádím prostě, že v XVII. věku vrchnosti toho obdržely, že v době pro rolnickou výrobu nejdůležitější, od jarní setby až do podzimní setby, poddaný lid robotoval pět až šest dní v témdni; takž přečasto k obdělávání vlastních polí zbývala poddanému hospodáři jen doba noční nebo dny nedělní a sváteční a protože — jakož uznává také robotní patent z r. 1738 odst. 9. — dobytka bylo třeba více šetřiti než lidí, musíval se »sám sedlák, ba i žena neb dospělejší děti jeho k pluhu zapřáhnouti. Přečetní sedláci sdělávali jen takto pole svá, takže šest až osm osob táhlo, an devátý oral, jen aby kousek polí sdělali a hlady umříti nemuseli«.[10]) Že bylo předepsáno, aby řádná robota nepřesahovala tři dni, bylo naprosto bez významu, protože předně toho i jiných předpisů vůbec nedbáno a podruhé, že těžiště robotní povinnosti bylo v mimořádné robotě, kterou v »pilných případech« směly vrchnosti i po právu požadovati i den co den po celý týden; za pilné případy však pokládaly se opatření jarní a ozimní setby, sklizeň, sekání a svážení sena a otavy a lovení rybníků. »Často — praví se v dobrém zdání urbariálné kommisse z r. 1771 — pod jménem mimořádné roboty sedláci jsou voláni do Prahy, aby se ku stavbě vrchnostenských paláců nebo domů k celotýdenní robotě dostavili.« Tamže i jinde prohlašuje se za příčinu dalšího zlého přitížení, že vrchnosti od mohovitějších sedláků přijímají místo roboty výkupné peníze, ale práce, kterých panský velkostatek přece potřebuje, přesouvají na ostatní; a tak mají i práce i peníze. Jak hladovila panstevní velevýroba — stejně jako každá kapitalistická velevýroba — po práci, toho dokladem vývoj, k němuž podnět dalo ustanovení z r. 1716, že řádná robota má se dvouhodinným přerušením trvati od slunce východu do slunce západu. »To mělo za následek, že robotní den od prostřed března do prostřed září počítán byl vrchnostmi za 10, 12, 14 effektivných hodin pracovních. Poddanský potah musil tudíž, nehledíc k dvouhodinné přestávce, býti namáhán dopoledne i odpoledne po 5, 6 až 7 hodin. To však začasto bylo věcí nemožnou, protože zhusta poddanský dobytek byl slabého rázu

[10]) Svátek, Obrazy str. 223.

a krom toho také nevždycky dostával s dostatek hojné a vydatné píce; vrchnosti žádaly tudíž prostě místo celých dnů pracovních ten počet hodin pracovních (30, 36, 42), který jim v témdni náležel a zůstavily sedlákům, aby je odpracovali v tolika dnech, v kolika právě toho dovedli. Docházelo skutečně také k dohodnutím v tom smyslu. Tak ze tří dvanáctihodinných dnů pracovních staly se čtyři devítihodinné nebo vlastně včítajíce dvé hodin pohovu, jedenáctihodinné; resp. šest polodenních po šesti nebo správněji osmi hodinách. Veliká výhoda vrchnostem záležela netoliko v tom, že poddanský dobytek tažný opravdu nyní byl s veškeru práci jemu ukládanou, ale i v tom, že všechen čas, jehož vyžadoval dojezd k místu pracovnímu, byl uvalován na poddaného.« [11]) Každičkou zmeškanou hodinu musil robotný nevolník nahraditi -- po zákonu in natura, ve skutečnosti přečasto penězi a to nepoměrně velikými.

Zákony zemskými — řekli jsme shora — zbavila šlechta lid selský osobní volnosti a přikovala k půdě; čeho dále potřebovala, že zůstaveno úsilí panských vrchností, úsilí jejímu. Vrchní pán pozemkový, jenž změnil se u velkostatkáře půdy a práce lačného, byl i v politickém slova smyslu vrchností v obvodu svého panství, vykonávaje výsostní práva vládní nad lidem poddaným; o tom zde nemluvmež, že šlechtě náleželo — de facto i po r. 1627 — hlavní místo ve právu stavovském, z něhož měšťanstvo z největší části, lid selský naprosto byl vyloučen. V obvodu panstevním vrchpráví pánů nebylo jen majetkoprávní, bylo i politické. Nejen velikým majetkem zakládala a utvrzovala se moc pánů, ale výslovným privilegiem politickým. Povýšenost pánů pozemkových nad nižší vlastníky a nájemce půdy byla právní a politickou institucí, jež uznána zřízeními zemskými, nebo moderněji řečeno, základními zákony. Odtud ten důraz a ta neuniknutelnost tlaku na poddaný lid. Týž, který byl vrchním pánem a vlastníkem pozemkovým, poroučel také jako vykonavatel soudní výsosti, jako politická vrchnost a do nemalé míry také jako finanční úřad. Pro obecný lid nebylo státních soudů po způsobu našem, nebylo správních úřadů ani finančních úřadů rozdělujících dle všeobecné určité normy berní povinnost na jednotlivé osoby, nýbrž všecka ta výsostní práva a funkce místo státu vykonávala panstevní vrchnost; ona rozsuzovala spory poddaných mezi sebou, spravovala záležitosti nesporné, měla nižší pravomoc hrdelní, ba

[11]) Grünberg, Bauernbefreiung I. str. 82.

u velmi četných případech i plnou pravomoc hrdelní;[12]) ona vykonávala policii lesní, ona měla vyhlašovati zákony a bdíti nad prováděním jejich a j.; ona subrepartovala berně, jež na sněmu rozepsány byly po jednotlivých panstvích. Jí konečně výhradně náležela honitba, protože »myslivost jest šlechtická kratochvíle«, jak praví patent z r. 1681; ani odluzovati a zahánětí zvěř nesmí sedlák od svých polí, ač nechce-li upadnouti do velmi přísných trestů.[13])

Když takováto moc soustředěna v rukách lidí také hospodářsky přemocných a prosycených bezohlednou snahou po zvýšení statku

---

[12]) Do r. 1765 bylo jen v Čechách 378 hrdelních soudů, z nichž převážná část byly dominikálné.

[13]) Dotýkáme se věci té výslovně, protože od panské myslivosti přicházely poddaným újmy a útisky bez odporu veliké a p. Grünberg tohoto vrchpráví šlechtického jen docela zběžně se dotýká. Od druhé polovice XVII. věku jde řada královských patentův a nařízení dotýkajících se myslivosti; především ustavičně se zakazuje a těžkými tresty ohrožuje pytláctví; stanoví se dopodrobna doba hájení, zvěři velice nadržující (pro černou zvěř na příklad od polovice ledna do polovice října); zakazuje se nositi zbraně, bráti psy na pole, ba i nositi zelený šat; ovčák smí psa jen tehdy míti, když mu zavěsí kolem krku veliký, aspoň $^5/_4$ lokte dlouhý klacek atd. Viz patenty a rozkazy z r. 1661, 1669, 1681, 1688, 1713 a dále. O spoustách, které vrchpráví lovecké a libovůle panské dovedly způsobovati lidu selskému, podává úžasný obraz Tainovo vypsání francouzských řádů z XVIII. věku (Ancien régime str. 71—76), jež započíná se touto karakteristikou: »Jadis, quand la moitié du canton était en forêts ou en friches et que les grosses bêtes ravagaient l'autre moitié, le seigneur avait raison de s'en réserver la poursuite; cela rentrait dans son office de capitaine local. Il était le grand gendarme héréditaire, toujours armé, toujours à cheval, aussi bien contre les sangliers et les loups que contre les rôdeurs et les brigands. A présent que du gendarme il n'a plus que le titre et les épaulettes, il maintient par tradition son privilège et, d'un service, il fait une vexation. Il faut, qu'il chasse et soit seul à chasser; c'est pour lui un besoin du corps et en même temps un signe de race. Un Rohan, un Dillon courent le cerf même quand il sont d'Église, malgré les édits et malgré les canons. »Vous chassez beaucoup, Monsieur l'Évêque, disait Louis XV. à ce dernier; j'en sais quelque chose. Comment voulez-vous interdir la chasse à vos curés, si vous passez votre vie à leur en donner l'exemple? — Sire, pour mes curés la chasse est leur défaut pour moi c'est le défaut de mes ancêtres. — Lorsque l'amour-propre de caste monte ainsi la garde autour d'un droit, c'est avec une vigilance intraitable. A cet effet leurs capitaines de chasse, veneurs, gardes forestiers, gruyers protègent les bêtes comme si elles étaient des hommes et poursuivent les hommes comme s'ils étaient des bêtes« Pak následují podrobnosti. Do jaké míry poměry v zemích českých se shodovaly s francouzskými, neumíme povědčti, ale všecky premissy pro velikou shodu jsou dány; bylo by důležito stopovati dějiny myslivosti také z této neutěšené sociálno-ekonomické stránky.

a důchodu,[14]) není se věru diviti, že lidé ti »poddanství proměnili v nesnesitelné otroctví a vrchnostenské právo v neodpovědné tyranství«. Tak říká již promemoria podané císařovně r. 1748.

* * *

Z dosavadních výkladů našich padá, trváme, na postavení nevolníka rolnického světlo tak ostré, že lze jest rozřešiti otázku, byl-li nesvobodný náš sedlák úplným rabem (otrokem), nebo nevolníkem anebo pouze dědičným poddaným. Možná, že té věci, která nám ode dávna jevila se jasnou a nespornou, nebyli bychom se dotýkali, kdyby p. Grünberg právě jí nebyl věnoval obzvláštní záhlaví a v něm došel překvapujícího výsledku, že v zemích českých ovšem nebylo žádného rabství ale že nebylo ani nevolnictví (člověčenství, Leibeigenschaft), nýbrž pouhé dědičné poddanství. Pokládáme mínění to za nesprávné, argumentaci páně Grünbergovu za pochybenou. Neníť předně pravda, že nevolnictví se rovná otroctví, tak že by nezbývalo než na poddaný lid český v XVII. a XVIII. století applikovati alternativu: buď otrok, buď dědičný poddaný. Kdyby věc stála tak, ne-

[14]) Obzvláště na tuto přímo lichevní hrabivost, která tak temně se odráží od často řečené štědré noblesy, p. Grünberg na kolika místech obrací pozornost; my již ukázali na roboty, na obmyslné vypočítávání dne pracovního. Ale nejen práce, nýbrž i hotové peníze poddaných byly cílem bažení; v peníze převáděno (reluováno) všecko možné: promeškané hodiny robotní, čelední služby dítek, robota zámožnějších poddaných. O monopolech a propolech, o trucku, o propinacích stala se zmínka — všude zjevna zisku hladovost veliikého kapitálu, o níž, hledíc k průmyslové jeho způsobě, v našich dobách tolik jest řeči. Řada projevů není uzavřena ani zmínkou o 25% úroku, který brán od obilí poddaným zapůjčovaného, ani o zdražování soli nad erární sazby, ani o poplatcích a akcidencích, jež při kolikerých příležitostech na poddaných vymáhány byly pro pány i úředníky jejich. Urbariálné seznamy povinností poddanských — pokud ještě byly se zachovaly — byly v XVIII. věku od vrchnosti buď falšovány nebo ničeny, jen aby vydírání nemělo žádného obmezení; viz Grünberg str. 140, I. Velmi charakteristický jest i tento fakt: Když roku 1749—57 činilo se přiznání k vrchnostenské berni (exaequatorium dominicale), odhadnut dvouspřežní den robotní, jehož vrchnostem se dostávalo, za hodnotu 3·07 krejcaru; sotva 25 let později vrchnosti samy nabízely za týž výkon 21 kr t. j. více než šesteronásobné; ovšem tu šlo o to, aby získaly sobě — kromě roboty — za mzdu práce poddanské, ale také ne dobrovolné. Subrepartice berní podávala kolikerou příležitost, »poplatníka zbaviti nepozorovaným způsobem jeho peněz« — jak praví pamětní spis barona Unwertha z r. 1768: »Amo incipit ab Ego; die Zeiten seynd übel. wer will nicht, wenn er sich ein Nutzen schaffen kann, ohne dass es auffs Taglicht kommt.« — Jak málo značí úsloví Noblesse oblige označuje i Gindely, Über die Lage atd. str. 27.

zbylo by arci než dědičné poddanství, protože posud snad nikomu do opravdy nenapadlo nevolnický lid venkovský z oněch dob prohlašovati právně za rovna otrokům starosvětským. Ale věc nestojí tak. Už v třetím století po Kristu po celé říši římské rozšiřuje se polotvárná instituce, zvláštní stav osobní mezi otroctvím a svobodou ležící, do něhož dostává se massa drobného lidu rolnického; stav ten nazýván kolonát; o kolonech nejméně volných — to byli ti, již slouli adscripticii — praveno, že quadam servitute dediti patronis videntur,[15]) a byli oni v lepším postavení, než naši pozdější nevolníci. My vytkli dalekosáhlá obmezení, jimiž u těchto způsobilost k právním jednáním byla zkrácena; my ukázali jsme upoutanost k půdě, se kterou nevolník byl zcizován jako každé jiné právní příslušenství její; my ukázali ohromné zúžení osobní volnosti, jež teprv osvobozovacím patentem Josefa II. z r. 1781 bylo zrušeno: to vše svědčí tomu, že stav lidu selského byl jiný, podstatně jiný než ten, který označujeme slovem dědičné poddanství. Dědičné poddanství, jakožto instituce, jež také zjednává panstevní velevýrobě vázanou práci, existovalo a mohlo existovati také po Josefově osvobozovacím činu. A tu jsme při druhém omylu p. Grünbergově: dovozuje, že dědičné poddanství vzniklo a trvalo jako základ specificky agrárního zřízení pracovního, že toto určení jeho agrární je stále a stále zjevno, kdežto prý na nevolnictví, jež p. G. znamená otroctví — není znáti žádného specifického určení výrobního. O tomto argumentu jsme už shora mluvili a dokládáme, že i »dědiční poddaní« — jak právě p. G. sám na str. 86—87 I. uvádí — bývali povoláváni k výrobám mimorolnickým a že, hledíme-li zejména na poddané podruhy a neusedlé chalupníky, není dokonce proč tvrditi, že by »dědičné poddanství« nebylo právě tak způsobilým základem pro pracovní řád průmyslový. Ve průmyslových závodech panstevních, jako jsou cukrovary, pivovary, lihovary, pily, doly, sklárny a j. bylo by v daném případě bývalo lze právě tak dobře a špatně užívati práce »dědičných poddaných«, jako se jí užívalo v orbě, lesnictví, hornictví a i průmyslu a jako se nyní užívá práce svobodných nádenníků. A kdyby i nakrásně ta neb ona instituce, třeba »dědičné poddanství«, byla specificky agrárním zřízením pracovním, není tím dokonce nic rozhodnuto, zda základem jeho jest tuhé nevolnictví nebo volnější poddanství. To velmi trefně vykládá G. F. Knapp ve spisku: Der Landarbeiter in Knechtschaft und Freiheit, týž Knapp, jemuž p. G. svoje dílo věnoval a s nímž

*) Viz Heyrovského: Instituce řím. práva, II. vyd. str. 80

sdílí odpor proti existenci zvláštního stavu nevolnického mezi otroctvím a prostým poddanstvím.[16])

My pokládáme stav obecného lidu již od XV. věku za opravdové nevolnictví neboli člověčenství, které značí zvláštní osobnoprávní i majetkoprávní stav a ten jest mezilehlým útvarem mezi otroctvím a svobodou resp. otrokovým výrobním užíváním cizího statku a plným vlastnictvím výrobcovým. Teprve zákonodárstvím z poslední třetiny XVIII. věku bylo toto člověčenství zrušeno.

(Dokončení.)

---

[16]) Že mluvilo se v zemích českých o člověčenství neboli nevolnictví, byl prý »malý, velmi prominutelný záluď« (Kunstgriff) Josefa II. a i Marie Terezie, kteří tím chtěli »dědičné poddanství«, o něž jedině běželo, hodně zoškliviti; tak vykládá p. Knapp jda o krok ještě dále než p. Grünberg, v referátu: Die Bauernbefreiung in Österreich und Preussen (přednáška konaná v Juristische Gesellschaft ve Vídni dne 3. ledna 1894; Schmollerův Jahrbuch XVIII. r. II. seš. str. 79). Die Erbunterthänigkeit, wenn auch ein Status der Unfreiheit, war ganz und gar nicht Sklaverei ... Es gehört die ganze Sorglosigkeit der neueren Rechtsgeschichte dazu, um aus dem Namen (Leibeigenschaft) heraus, auf die Sache zu schliessen. A tak prý Josef II. 1781 zrušil opravdu »dědičné poddanství«, den eigenartigen Status der Unfreiheit. Po našem a jak se zdá panujícím — přese všecky »záludy« panovnické — mínění, zrušil Josef II. člověčenství (nevolnictví, tělesnou porobu), ale dědičné poddanství s děleným vlastnictvím pozemkovým, s robotami, s patrimoniálnou pravomocí vrchnostenskou a j. zůstalo až do r. 1848.

Časové směry a tužby.

Uvažuje **T. G. Masaryk.**

(Pokračování.)

Poslední období procesu obrodného — dny naše — projevuje se zahájením aktivní politiky ve Vídni a dokončením vědecko-školského vývoje organisací českých vysokých škol: české vysoké školy národu již jednou přivodily dobu novou, přivodily a musejí ji přivodit i teď za nynější nehotovější organisace národní: vysoké školy, jako středisko a orgán osvětné práce, jsou dovršením osvícenských ideálů Dobrovského a Kollára, jsou uskutečněním humanitního ideálu po stránce theoretické a doufáme i mravní, humanitní. Vysoké školy skutečně české mohou míti jediný národní cíl: pokračovat v práci Dobrovského, Kollára, Palackého, Havlíčka — důsledně a organicky pokračovati v nedokončeném díle obrodném.

*

Jestliže po těchto stručných poznámkách o našem vysokém učení přikročujeme ke skizzování směrův a snah nynějších, nemusíme výslovně se šířit o tom, že podáváme skutečně jen skizzy — obsah nynějšího kulturního snažení našeho je příliš složitý, aby se dal stručně vyčerpat. Avšak, kdo pozorně sledoval analysi dob dřívějších, i v těchto aforismech nalezne dostatečného osvětlení.

Osvícenské a obrodní snahy vysokého učení velmi záhy projevily se ve sporu o t. zv. rukopisy Královdvorský a Zelenohorský. Spory vlekly se od časů Dobrovského, tedy právě od samých počátkův obrození — musily přirozeně literární základy, jež při obrození hrály roli tak význačnou, býti ohledány, jakmile se o jejich pravosti i doma pochybovalo. Byl to čestný úkol nové university a úkol národní. Obsahem podvržených rukopisů konstruována byla domnělá minu-

lost slovanská a česká — obraz minulosti té musil býti opraven. Byl požadavek netoliko národní mravnosti, ale i prospěchu, odstraniti pozlátko a ukázati minulost pravou a takto odčiniti poblouzení některých křisitelů, kteří v závodě s kulturní prací ostatních národů spokojovali se zdáním. Význam rukopisného sporu a vížících se k němu bojů dalších leží pro mne v tomto mravním momentu.

Zavrhováním Hankových podvrhů nastal ovšem nové generaci i nový vědecký úkol, nahraditi falešnou minulost pravou a neméně skvělou, ba skvělejší nežli se starovědecká škola vlastenecká domnívala.

Spory a boje o rukopisy dostaly tak široký rozsah z dvojích příčin. Přirozeně i mládež a mládež školní do víru sporů byla vtažena proto, že rukopisy byly předmětem vyučování a na nich budovalo se alespoň slavnostní nadšení vlastenecké. Před tím pochybování o rukopisy vždy bylo v kruhu užším potlačeno, ale nyní se to již nepodařilo; naopak spor stal se všenárodní, jak se ho chopila žurnalistika, stavíc se proti nezastrašené kritice vědecké. Spor stal se bojem dvou osvětných orgánů, vědy a žurnalistiky.

Pokud měli jsme universitu jen německou, žurnalistika byla vůdcem akademické mládeže ve všech otázkách národních; tím že někteří profesorové nám nepřátelští ve mnohém se stavěli proti našim osvětným tužbám — byly čestné a nikoli tak ojedinělé výjimky, jak se u nás říkávalo —, naše žurnalistika byla obhájcem mladších pokolení, akademicky vzdělaných.

Poměry se změnily, jakmile jsme měli universitu svou a profesorstvo přirozeně přišlo v intimnější poměr k akademické mládeži. Žurnalistika — zejména mocné ještě »Nár. Listy« — postavila se proti mladší generaci vědecké a spor byl pak netoliko o obsah rukopisů, nýbrž o svobodu myšlení. Žurnalistika svobodomyslná sloužící pokroku, stala se zpátečnickou; na omluvu její budiž ovšem připomenuto, že proti mladší generaci vědecké stála i starší generace vědecká, alespoň spisovatelská a učitelská. Mužové, jako Tomek a j., neštítili se v otázce vědecké hlasovati. Vůbec starovlastenecké zpátečnictví vyžadovalo nejedno sacrifizio del' intelletto a je smutno a nepěkno vzpomínati, jaké v tom směru oběti se přinášely a přijímaly.

Už proto spor o rukopisy se šířil a prohluboval, nešlo brzy jen o národní rozum, ale i o národní mravnost; přirozeně a docela logicky zahájená takto kritika vedla k revisi celé duchovní organisace

národní, až konečně i politické. Ustavily se dva tábory, starovlastenecký a pokrokový.

*

Novému kritickému a vědeckému směru dáno bylo jmeno: realism.

Povím stručně, co rozumím realismem, pokud to z posavadních úvah by nevysvítalo. Řekl jsem už nejednou i veřejně, že realism není a nechce býti stranou, pouze stranou, je směrem a methodou.

Realism čeliti má historismu, historismu upřílišenému. Věci, ne historie, věci, ne vývoj, je realismu, jak mu rozumím, heslo. V tom je netoliko národní, je v tom ovšem filosofický názor a filosofická methoda: pokud mne se týče, snažil jsem se ve své konkretní logice a před tím už ve studii o Buckleovi tento názor vědecky vyložit a z něho hlavní důsledky vědecké i sociální vyvodit.

Právě zase učenečtí a žurnalističtí zastancové rukopisů byli zastanci toho, u nás až nezřízeného historismu, hledajícího základy našeho bytu a národní taktiky v minulosti, co možna nejméně známé. Naši starší politikové dovedou na př. s nadšením deklamovati, že jsme měli právě ty rukopisy v době, kdy sousedi Němci požívali žaludy, a ani jim na um nepřijde, proč jsme nyní proti těm žaludářům tak nepoměrně slabší právě v těch oborech, které si do minulosti připisujeme. Zároveň tito nekritičtí velebitelé nejstarší doby pro skutečnou minulost naši a její velikost ztrácejí smysl, jak nejlépe se jeví na hlasatelích idee cyrillomethodějské, kteří velikou naši reformaci, ačkoli ji příležitostně také podle Palackého dovedou velebit, ochotně dávají za falešnou čočovici slovanského obřadu. Samá to staroromantická rekopocta — a přece cena života i našich předků tkví v tom, že žili a plně žili, třeba mylně, chybně a často i nepěkně; my však, jejich prázdní potomkové, těšíme se cetkami pohádkových velikánů ...

Spory s žurnalistikou samy od sebe přivedly realism i na pole politické, tak že postupem času krok za krokem zabíral svojí kritické činnosti vždy širší pole.

Hledíme-li k obsahu nového směru, běží hlavně o následující:

Nová generace provésti musí literární revoluci, podobně jako před tím Havlíček a vlastně již i Dobrovský. Touto kritickou revolucí musí se proti starším názorům způsobiti důkladná revise celého národního programu a konání, programu tedy obrodního.

Odsud zvláštní ráz této kritiky — její charakter »obličitelný«, chceme-li užiti toho ruského slova, jímž docela obdobně i na Rusi mladší kritická generace vystoupla: realism je slovanská sebeobžaloba společné viny a nedostatků, protest proti falešnosti mrtvé i živé.

V prvé řadě běží o prohloubení a doplnění literárního, vědeckého a filosofického vzdělání. Zde je hlavní úkol všem myslícím hlavám. Souvisí s protihistorismem, že realism pro doplnění našeho vědeckého vzdělání více než doba předchozí dbá přírodních věd a obzvláště věd sociálních. Posud právě mimo historii, mluvnictví a krásnou literaturu vědecké vzdělání neznárodnělo. Ve filosofii realism opírá se a právě z týchž důvodů netoliko na filosofii německou, jak posud, ale také na filosofii národův ostatních, francouzskou, anglickou, ruskou.

Realism je pokus znárodniti všecku vědu a filosofii, nezadávaje vědecké přesnosti, realism chce vědu učiniti přístupnou všem vrstvám národa. Realism je protest proti monopolu vzdělání, realism chce vědecké a filosofické vzdělání socialisovat.

*

Odsud i politický program realistický — především vydatné sociální reformy, práce kulturní, politika vnitřní. Socialisace české politiky je důsledným pokračováním obrozenských ideí: humanita dnes pojímati se musí méně abstraktně a extensivně, humanita dnes znamená, pracovat pro ty, které jsme posud z kulturní práce vylučovali; dáti jim pouze některá práva je málo — myslit, pracovat musíme s nimi a pro ně. Uslyšíme v pozdějších výkladech, že sociální otázka je po výtce také otázka česká — národ, jenž vypracoval svou národní církev bratrskou, národ, jenž ústy vyznává tyto ideály velikých předků, má v řešení sociální otázky veliký a nejnárodnější úkol.

V politice vnější přirozený a nutný je program Palackého, program státoprávní. Podle humanitního programu a podle historicky daných skutečností znamená program ten v dohodě s našimi německými krajany usilovat o samostatnost v rámci říše rakouské. Prakticky dohodnutí s Němci prováděti se dá autonomií ve smyslu selfgovernementu co největší, aby každý národ rozhodoval ve vnitřní politice sám o sobě; to také leží v pojmu lidovosti, které se dovoláváme.

Co se týče poměru českých zemí k soustátí rakouskému, tedy pokládám »Ideu státu rakouského« přes různé ústavní přeměny posud za bezpečné vodítko; je litovati, že Palacký, jak jsme slyšeli, sám do

jisté míry své »Idee« se vzdával, doporučuje program více slovanský národní — tím, nechtě, posílil politické fantasty. Vyslovil jsem se o věci, jako poslanec několikrát, zejména v řeči strakonické; pro řeč tuto z různých stran, radikálních i radikálních na oko, byl jsem podezříván z »rakušanství«. Mám-li mluvit o politice politicky, tedy na výtku tak dětinskou nebudu odpovídat — »rakušanství« je přece v programě svobodomyslné strany, jednal jsem a jednám tedy i podle toho programu, když své politické zkušenosti vyslovuji slovy, že naše politika nemůže být úspěšná, nebude-li nesena opravdovým a silným zájmem o osud Rakouska, kterýžto zájem si ovšem nepředstavuji jako neuvědomělou předbřeznovskou pasivní lojalitu à la: Es giebt nur eine Kaiserstadt a p., nýbrž jako kulturní a politické úsilí, v souhlase s potřebami našeho lidu, pracovati ku povznesení celého Rakouska a jeho politické správy. Slýchati u nás, že nám je lhostejno, co se děje v ostatních zemích rakouských — to není pravda, není lhostejno pro nás, jak se utvářejí poměry v cizích státech, natož, jak se vyvíjejí v zemích, s nimiž tak úzce jsme svázáni a na jejichž bližší součinnost jsme odkázáni.

Politická taktika odpovídati musí idei humanitní, tedy důsledné využitkování všech moderních pokroků ve všech oborech společenské správy. Konservatism obrácen je k minulosti, historism a zejména historism upřílišený je podstatou jeho; radikalism nehledí si minulosti, logikou a to logikou často velmi falešnou upravuje přítomnost — realism nevzdává se minulosti, ale podřizuje ji poznávání věcí resp. přítomnosti a odsud tedy postavení realismu mezi koservatismem a radikalismem. Naše postavení, pravím podle Havlíčka, je uprostřed mezi stranou radikální a stranou konservativní ... Od radikálů dělíme se ne tak v theorii, ale v praxi: radikálové dělají skoky, my jdeme krok za krokem. S konservativní stranou nemáme žádných osnovních zásad společných, ponévadž jsme pro pokrok, v praxi pak jen tak dalece s ní se srovnáváme, pokud i my chceme zachovati to, co bez velikého nebezpečenství zrušiti by se nedalo. Slovem — chceme rozumnou a poctivou taktiku, stejně poctivou k nám samým i k cizím. Česká politika musí přestat být »politikou«. Žádné podlízavosti, protože nebude žádné přepjatosti!

To není učení, že zlému se nemá odpírat, naopak, má se mu odpírat pořád a všude, ale důsledně a hned od samých jeho zárodků. Kdyby lidé, t. zv. hodní a dobří, nebyli vlastně lenoši, zlých by již nebylo. Může každému člověku nastati doba, že proti násilí musí se bránit železem, netoliko prací a rozumem. I národ český by tak

učinil, kdyby se mu sahalo na život. Ale tomu tak není — mluvení o hrobu atd. je směšnou a ponižující frásí. Národ náš, jako každý, má v konstitucionalismu třeba nedokonalém tolik svobody, že příčin k násilné taktice nemá. Proto dnes volání po práci, po práci drobné je tak oprávněné — přičiňme se sami a nečekejme, že pro nás a za nás pracovat bude vláda vídenská a jiní. Kde vadí vláda a policie našim učitelům, našim kněžím, našim advokátům, našim lékařům a jiným všem, aby nepracovali a o pokrok lidu se nestarali?

Je holým neštěstím, že si zvykáme očekávat tolik od vlády, samočinnosti se vzdávajíce. To je ten krajní liberalism politický, ta nešťastná víra v — policii. Přispěli k tomu naši buditelé a zejména Palacký svou historií. Je totiž osudný klam myslit, že všecka naše historie není než ustavičný boj proti Němcům a vládě — tak malí jsme nebyli a nejsme. Vyvíjeli jsme se i positivně, vývoj náš má obsah svůj a vlastní, v němž antagonism proti Němcům hrá roli velikou, ale přece jen podřízenou. V tom realism a to v otázce nad jiné důležité, liší se od Palackého i Havlíčka a ovšem od běžného teď politisování. Je to požadavek politiky absolutně aktivní a positivní; troufejme si konečně sami býti většími — nejsme tak malí, jak naši vlastenečtí fňukalové nám a tudíž i jiným namlouvají. Kollár řekl hluboké slovo: »Man nimmt in der Welt, sowie jeden Menschen, so auch jede Nation, wofür sie sich gibt, aber sie muss sich auch für etwas geben.«

K oběma politickým stranám realism byl v přirozené protivě, ačkoli sám stranou býti nechtěl a nechce. Nejednou sám k různým otázkám odpovídal jsem, že realism i politicky od obou stran liší se hlavně methodou, — i »ve věcech světských téměř každá otázka není než otázka methody,« řekl už starý La Bruyère a má pravdu. Jen úzkoprsost a malost veřejného života nedovede se povznésti nad formalistickou a téměř hmotnou organisaci strany a nedovede pochopit, že i zdravější život politický, natož literární a sociální, nedá se vtěsnat do zpuchřelých příhrádek Staro-Mlado.

Netřeba ani připomínati výslovně, že realism, jak je tu formulovaný, se vyvíjel postupně a na mnoze v neklidném boji, myslím však, že jsem smysl a pravý cíl mladší generace správně vyložil. V historickém vývoji realism je uvědomělým pokračováním dob dřívějších, zejména pokračuje v šlépějích Havlíčkových, v kritické činnosti a v nazírání na cizí, hlavně německou kulturu vzorem je mu Dobrovský.

*

Vedle realismu, s ním a jeho vlivem v mladším pokolení literárním ujímají se i směry jiné. Literárně důležit je směr kritický, jevící se jako počátek literatury kritické. Literární revoluce dobývá se do uzavřeného tábora starovlasteneckého, — kam před tím Neruda, chvíli i Durdík, první však Havlíček už byl vrhl pochodeň. Je to celá četa smělých průkopníků, bojujících pro různé idee, ale spojených proti akreditované zastaralosti. Jmenuji tu: nebožtíka Schauera, Šaldu, Krejčího, Mrštíka (V.), (jako kritika a literáta), Procházku, Karáska — není divu, že staří pánové lomí rukama nad tou čirou prý negací a kritikou; boj starých a mladých, starých a nových zahájen téměř už na celé čáře podle všech pravidel starovlastenecké defensivy a pokročivé ofensivy. Že však kritika vystupuje tak četně a přímo hromadně, vykládá se přirozeně téměř soustavným potlačováním kritiky a literární diskuse se strany starší generace.

*

Nový ruch je projevem toho velikého duševního hladu, o němž Palacký řekl tak pěkné slovo a jenž nutil Kollára k slovanské vzájemnosti literární.

Jak přirozeně se vyvinul z daných, neutěšených a úzkých poměrů oficielního národního snažení, tomu je doklad souběžné a současné vystoupení Macharovo v krásné literatuře. Svým Confiteor jasně ozářil nivy národní. Zpověď jeho je živý protest proti výchovním vlivům starovlasteneckým. V části veršů, jimž dal název: harmonie, básník se světem se rozpadá, v dissonanci nalézá se k novému žití — nalezne i českou duši svou, jen kdo ji ztratí.

Machar postupuje a pokračuje na dráze Nerudově a to v duchu jeho tvorby české, realistické; Vrchlický je nádherný a v pravdě básnický představitel našeho eklekticismu — (kdo z nás je již málo závislý na světě cizím?); svým zvláštním klasicismem, zakotveným v Hugovi — (klasicism a V. Hugo a romantism vůbec nevylučují se tak absolutně) — dal výraz staršímu historismu.

Představitelů starovlasteneckého romantismu je posud nejvíce a dost — moderní a modní nátěr nesmí ovšem posuzovatele mýlit; co bylo řečeno o Rusech, platí o mnohých z mladšího dorostu, škrábněte a zjeví se vám starovlastenec.

Budoucnost krásné literatury a umění vůbec je na dráze těch, kteří v dílech svých dovedou prohloubiti a stělesniti národní tužby v tom smyslu, v jakém Havlíček a v nejlepších svých výkonech Neruda usilovali. Na této dráze někteří, jako Sv. Čech, salutovali

i »Hrdinu budoucnosti«, mladší, zejména Šimáček vniká již do jeho fysické i duševní dílny; jiní s ním počínají zkoumat ledví naší městské i venkovské společnosti.

O nejnovější literatuře dělnické několik slov níže.

Posud i v krásné literatuře nejvydatnější jsou snad vlivy a vzory německé — přes to, že někteří z mladších, jak nedávno bylo čísti, německé krásné literatury prý již neznají. Není tomu tak: celé ovzduší literární je ještě po výtce německé, německá literatura ukazovala nám i vzory neněmecké, dokonce i ruské. Jsou však již vlivy francouzské, norské a ruské, silnější než v době předchozí; působí však, zejména francouzský, rušivě, snad rušivěji než starší vlivy německé — ani ruské vzory nenahradí nám vystižení duše vpravdě české.

I výtvarné umění se národní, více nežli v době předchozí, vytčené již nepříznivé okolnosti a vlivy ovšem posud trvají.

Bylo by záslužno obšírněji srovnávat různá odvětví umění a zkoumat jejich národnost; srovnávat na př., jakým způsobem výtvarník býti může eklektikem, jaké jsou hlavní vlivy a pod. otázky, kterých naše nová škola kritická jistě si bude všímat. (Nějaká: »filosofie českého umění«.)

Hudba po Smetanovi pořád je pravým uměním českým a jistě je její vliv i národně, ač na to nepamatujeme, právě pro nás velmi důležit. Opět od mladších kritiků hudebních čekati musíme sociologickou paralelu s ostatním vývojem netoliko uměleckým, ale národním vůbec — »filosofie české hudby«, to tím spíše, že Wagnerova hudba si zjednala občanské právo — v jeho spisech a jeho filosofických a aesthetických učitelích k tomu popudů je dosti. Stačila by však filosofie tónů Smetanových.

Co do umělecké produkce hudební hlásí se v duchu Smetanových požadavků pokrokových i zde generace nová proti staršímu formalismu, jak Kovařovic svou c-moll ouverturou jasně ukazuje.

*

V té filosofii našeho umění zajisté by bylo upozorněno, že u nás umění, zejména krásná literatura a hudba — (zpěv!) — posud je čelným učitelem národním. Literatury filosofické a vědecké je skrovně, naše myšlení hlavně se obráží v krásné literatuře. Je v tom jistá podoba s prvými dobami řeckými — se zlatým věkem, kdy pěvci-básníci byli národu učiteli, zákonodárci, filosofy, theology ... Arci zlatý věk ten divně je spojený s papírovým —

s věkem žurnalismu, a nelze říci, že by toto spojení ve všem bylo šťastné; básníci tu snadno stávají se žurnalisty a žurnalisté básníky — a to ani literatuře neprospívá ani politice.

Vědecký náš vývoj — jak jsme již ukazovali — započal studiem jazyka a historie, tyto dva obory po výtce jsou národní. Avšak i v těchto náukách po Dobrovském a Palackém dělali jsme pokroky nevalné; nikoli že by se nebylo pilně a mnoho pracovalo, ale nejeví se pokrok v propracování ideí. V jazykozpytě kritické hlavy vraceti se musejí k Dobrovskému a historikové taktéž z Palackého mají své východiště.

V jazykozpytě spor o RKZ stal se inventarisováním filosofických vědomostí a zdá se, že spějeme tu k zakončení směru po výtce historického, totiž studia jazyka staročeského; po veliké práci Gebauerově mladší generaci čeká úkol, vědecky analysovati jazyk živý, psaný a mluvený.

V historii »historism« nejvíce se jeví — nemáme pokračování Palackého, nemáme dějin nových, dějin obrození. Avšak i dílo Palackého vyžaduje doplnění. Nejstarší doba u Palackého vylíčena podle analogie jinoslovanských národů a nesprávných ponětí o staré době; nedostává se nám vylíčení té doby podle skutečnosti a schází podrobnější rozbor kulturního života vůbec, jako na př. nevíme, jaké byly poměry zemědělské a vyplývající z nich poměry společenské, jaké bylo vojenství české atd. Zkrátka jest úkolem českých historiků vyličiti nám všecku plnost naší minulosti nedávné i dávné.

Náboženský vývoj a hlavně naše reformace od Palackého v základech dobře byl pojat a osvětlen; avšak i tu podle vymožeností náboženské vědy, nyní tak pilně a všestranně pěstěné, v některých punktech je potřeba opravy. Dějiny církevního vývoje nad jiné jsou nám důležité a právě s té stránky čekáme již tak dlouho na pokračování a doplnění dějin Palackého. Národ Husův, Chelčického, Komenského nemá ještě dějin svého církevního vývoje!

Obzvláště také doba protireformační čeká ještě svého Palackého. Historikové se tomuto velikému problému české historie patrně vyhýbají — podobně si historikové Říma nevědí rady s pokřesťaněním Říma, pro jehož starší dobu plni jsou romantické chvály; v historii naší Palacký ukázal význam české reformace a správně jí určil význam — co to znamená, když národ, celý národ vrací se v opuštěnou církev? A o tomto úhelném problémě naší nové doby čeští historikové neměli by co povědět?

Po stránce kulturní nedostává se nám dále dějin literatury a umění a zejména literatury a umění nového; s tím souvisí nedostatek jiný, že totiž nemáme historického ocenění vědeckého úsilí. Jsou tomu všemu začátky položeny a je se nadíti, že mladší generace provede tuto všeobecnou vědeckou revisi našeho kulturního úsilí, aby dalším pracím a pokrokům bylo kritické vodítko.

Ve vědě přírodní a mathematice v duchu doby a pokroku četné české hlavy vynikly nepoměrně nad obor duchovědný — Weyrové, Seydler a j.: viděl jsem v tom vždy ukázání, že v oboru duchovědném příliš jsme hověli a posud hovíme historismu. S tím souvisí ovšem i to, že v oboru duchovědném teprve v nejnovější době pěstiti se počínají vědy společenské, zejména také studium našeho nynějšího bytu národního. Lidový směr i ve vědě přirozeně pronikl

O úkolech filosofie české již Smetana měl dobré myšlénky, tím pozoruhodnější, že sám ještě žil ve filosofii starší. U nás filosofie měla hlavně ráz aesthetický, pokud právě krásná literatura byla naší literaturou po výtce.

*

Naše vědecká práce vyžaduje ovšem, jako každá složitá práce, náležité organisace. Potřebovali bychom akademii v pravdě českou, která by podle stavu vědy a našich zvláštních potřeb řídila alespoň některé druhy vědecké a literární práce. Potřebujeme na př. mnohé překlady a to netoliko děl moderních, ale i starších a starých; potřebují naši studenti učebnice a příručné knihy — — co tu čeká práce promyšlené a organické!

Popularisace vědy nad jiné je žádoucí — kdy pro tyto a souvisící s tím potřeby bude postaráno?

Národ Husův, Chelčického, Komenského nemá vlastního vydání těchto svých velikých mužů — co řekl Palacký o Matějovi z Janova? Že by se mu a tudíž i nám Evropa podivila — a my zatím maříme síly na tretky a z domnělé lásky k historii vyhybáme se naší pravé a veliké historii ...

*

Učiniti těmto potřebám za dost předpokládá ovšem přesné srovnání naší kultury s pokroky a prací národů ostatních.

Protože přirozeně přejímati musíme od národů jiných a velmi mnoho, je úkol všeobecný: přejímati organicky, vystříhati se vadám eklekticismu a nesamostatnosti, jevící se velmi často, kde jiní již nás

prací a plody předešli. Je to úkol nesnadný, ale do značné míry možný.

Ne všecko, co se hodí a snad i nehodí jiným, hodí se nám; jediné tu je pravidlo — sebepoznání, poznání skutečných potřeb vlastních, sic jinak budeme se ztráceti v eklektickém napodobování, třeba budeme žíti v ilusi, že jsme samostatni.

Při tom běží také o mravní moment, o to, abych to tak stručně řekl, dívati se na duchovní život vlastní a národa positivně, t. j. nedělati a nenechávati ničeho proto, že ten neb onen jednotlivec resp. národ to dělá. Je málo lidí, kteří si troufají žíti po svém — kde kdo žijeme, abychom se zachovali jiným, uznání a mínění jiných váží nám více než svědomí a vědomí vlastní. Obzvláště nás tíží kulturní poměr k Němcům. Velmi často prohlašujeme za nečeské, co je u Němců, a nevadí nám na př. francouzské, ač často nedobře a špatněji se nám hodí: máme toho příklad na naší mladší literatuře, která se téměř už utápí v Paříži a ovšem v Paříži umělé, dělané.

V té příčině vytkl jsem už zejména, že musíme i na celý náš historický vývoj pohlížet positivně. Palacký pochybil, že naši historii pokládal za boj proti němectví: boj ten jistě je důležitá část našeho, života, ale nikoli hlavní ani co do rozsahu ani co do hodnoty. Dnes politický žurnalism sesiluje tento názor. Musíme se mu opírati co nejrozhodněji: již přehled doby obrodní zjevuje nám vývoj positivní, řízený zákony svými, právě tak minulost ukazuje nám vývoj a poslání vlastní, neurčené a neurčované národem jiným.

*

Využitkovat všecky pokroky a vymoženosti vědy a poznání — musí být heslem naší národní praxe. Tak si vlastně už Palacký představoval praktické úsilí národní. To znamená využiti všech praktických vědomostí, přírodovědných i duchovědných, tedy netoliko snad pouze techniky, hygieny, nýbrž právě tak paedagogiky a didaktiky — (školství) — a konečně politiky v nejširším smyslu.

Nemohu tu jednati o všech těchto problemech, jen slovem zmíním se o pokrocích české techniky, průmyslu a obchodu. Rozbor věcný tohoto oboru nespadá do této rozpravy — jednáme pouze o významu národním. Právě zde do značné míry rozhoduje »světová centralisace« (Palacký), tu vedle závislosti na světě cizím jeví se s ním přímo viditelná souvislost — co v tomto oboru skutečně je národní, snad ještě ani nebylo přesněji formulováno. Jak jeví se český duch a čím v technické invenci a dovednosti, čím v podni-

kavosti atd.? Posud téměř zpravidla klade se tu důraz na jazykovou stránku. I zde naši lepší básníci odhalují nám nové a nové stránky našeho národního života (Hermann).

O organisaci národní hygieny atd. — o tom všem se posud málo uvažovalo; v myslích našich zahrnuje se to všecko pod nejasným pojmem politiky — a přece: kdo nám vadí, provádět v našich obcích takovou správu, správu tak vzornou, že by se jí musel obdivovat celý svět? Proč neukazujeme centrální vládě příkladem, co by měla dělat? I v těchto oborech politika vnitřní je naším vlastním a předním úkolem; my však příliš obracíme zraků svých na venek a čekáme od vlády, co sami bychom mohli dělati. Naše politika stůně neobsažností.

*

Politika národní musí tedy dostat plnější obsah, pojem národnosti samé musí se především rozšířit a prohloubit podle zásad zde vyložených. Pojem národnosti nesmíme určovati pouze jazykem, ale vedle toho kulturním obsahem národu našemu osudem uloženým.

Není pochybnosti, že jeví se i tu pokroky třeba nevalné, jak viděti na pojímání slovanské idee i v tomto období.

Slovanská idea poučením a vlivem Havlíčkovým a po něm Nerudovým v krásné literatuře pojímala se již méně abstraktně a řekl bych ostentativně, jak u starších vlasteneckých básníků směru kollárovského. Avšak i v době této směr Kollárův je ještě zastoupen Sv. Čechem a vlastně i — Vrchlickým; není tudíž divu, že druhý básník, Zeyer, — Zeyerova »Poesie« vyšla jako »Slavie« v r. 1884 — vidí »pod škraboškou (pouze) hlavu umrčí« Slavie — ne Slavie, nýbrž té Slavie, které Havlíček již dávno hlavu srazil, ovšem jí narůstá vždy hlava nová.

Vědeckého prohloubení slovanské idee i v době nové je poskrovnu — dlouho jen žurnalistika ideu pěstovala a to málo věcně a s malou znalostí světa slovanského. Již jsme viděli, jak a jakým právem slovanská idea se shrnuje v heslo slovanské bohoslužby. Lidí znajících skutečný a celý duchovní život slovanských národů je u nás velmi málo přes to, že slovanské vlastenectví již jako na asijských modlitebních mlýncích se odříkává.

Právem tudíž proti takovémuto slovanskému směru stavějí se někteří literáti, avšak namnoze s touž a ještě větší neznalostí věcí slovanských, a proto neúspěšně. Uvádím zde Liera a jeho »Slovanská rozjímání«, v nichž proti vypínavosti našich slavjanofilů ne-

uvádí se více, nežli co se dočísti lze u Pypina (v českém překladě slovanských literatur).

I v tomto oboru a právě zde spory rukopisné vytříbily názory a donutily k opravdovějšímu a přesnějšímu pojímání a především také ke studiu slovanského světa kulturního.

Politickou stránku slovanské idee vůdcové političtí formulují ve smyslu staršího austroslavismu. Dr. Rieger*) v souhlase s Palackého »Ideou státu rakouského« dával slovanským tužbám výraz, opíraje se zejména proti maďarským nařknutím politického panslavismu rusofilského. Tyto politické polemiky s naší strany nebývají propracovanější, protože obžaloby našich národních protivníkův a názory naší byrokracie o podstatě slovanské idee jsou přepjaté a málo věcné.**)

Nový moment politický snažil se k obvyklé formulaci austroslavistické přivésti dr. Mattuš. Dr. Mattuš vrací se totiž k původní idei Palackého a Havlíčka o federaci národův a to na základě politického učení o rovnováze evropské. »Nepokládáme úplnou samostatnost národa za nezbytnou pro povšechný vývoj jeho — i v jednom říšském spolku s národy jinými lze co stát prospívati.« Rakousko má se tudíž přetvořit: Jihoslované v jeden státní celek, »Čechoslované praktickým provedením cís. reskriptu ze dne 12. září 1871« také v jeden státní celek, Slovinci v jednu prý autonomní zemi, Poláci a Rusové rozšířením samosprávy haličské také mají tvořit celek svůj. Vedle a vlastně proti mocnému státu ruskému mají býti utvo-

*) Vzpomínám na př. řeči na říšské radě r. 1888 o novém berním zákoně dne 7. prosince. Dr. Rieger tu výslovně polemisuje proti Lamanskému, dovolávaje se článků Jeřábkových v »Osvětě«. (Mimochodem řečeno v tehdejších polemikách s Lamanským podstatné názory jeho zůstaly stranou, psalo se jen o návrhu, postoupit část čistě německého území Německu).

**) Pro pamět klademe sem úřední definici panslavismu, jak ji státní zástupce vídeňský formuloval v obžalobě dra. Živného 1888 (únor):

»Der literarische Panslavismus will die nichtrussischen Slaven für das grosse Zukunftsreich vorbereiten, indem er denselben die Erlernung der russischen Sprache als der angeblich dafür geeignetsten wissenschaftlichen und Kultursprache einredet. Mit diesen immer kühner und offener zu Tage tretenden Bestrebungen der panslavistischen Agitatoren wird direct auf Herbeiführung einer im gegenwärtigen Zeitpunkte und der bestehenden internationalen Constellation eminenten Gefahr für den Staat von Aussen hingearbeitet, wie es in deren auswärtigen Organen in einer für uns höchst lehrreichen Weise mit einer Offenheit auseinandergesetzt wird, die den unumständlichen Beweis führt, dass Panslavismus innerhalb unserer Grenzen in allen seinen Formen und Bestrebungen Hochverrath ist.«

řeny menší státy slovanské, alespoň čtyry; dr. Mattuš tím hodlá dosíci politickou rovnováhu, neboť překáží rovnováze to, že je jen jedna slovanská velmoc, kdežto Románi a Germáni mají po dvou (Francie, Italie — Německo, Anglie).*)

Pokud při otázce slovanské a národní běží o poměr náš k Slovákům, promluvíme o věci ve zvláštní části, právě tak, jak o idei cyrillomethodějské jednáme zvláště.

*

O oficielních starších hlavních směrech, kulturních a politických, slyšeli jsme již, v čem Palacký správně rozpoznal podstatné rozdíly strany t. zv. staročeské a mladočeské. Strany ty a hlavně směry by se byly lépe a určitěji vyvinuly, kdyby nebyla zahájena pasivní politika. V pasivitě se sblížily — dr. Rieger a Sladkovský ještě 1878 dohodli se o stanovách společného klubu státoprávního, ačkoli zásadní rozpory již mnohem dříve byly formulovány. Již v památní sněmovní debatě o opravu volebního řádu r. 1863 vedle Palackého Sladkovský mluvil směrem mladočeským, další půtky novinářské a polemiky vůdčích osob jako na př. Sladkovského s Palackým různost názorů prohlubovaly. Zahájením politiky aktivní rozdíly tlumené a latentní musily se objevovat pořád víc a víc a tak se také stalo.

Avšak politika aktivní, po dlouholeté pasivitě, přivodila i úpadek stran, napřed ovšem strany staročeské.

Jestliže za doby pasivní strany nedosti pracovaly a neprohlubovaly národního programu, ze zvyku nedovedly toho i v aktivitě. K tomu zahájením aktivní politiky parlamentární činnost politická a politické cíle tou měrou se přeceňovaly, jakou se před tím nedoceňovaly. Všecka pozornost našich národních vůdcův a žurnalistiky byla obrácena k Vídni — od politiky čekala se všecka spása. Takové očekávání musí býti sklamáno — bylo sklamáno a ještě bude. Dá se v rámci platné ústavy pro zvelebení národního života tolik a tolik učiniti vlastní prací, že to ustavičné volání po pomoci státu je až smutné.

I naše politika, jako všude jinde, musí býti založena na hlubší a všestrannější práci kulturní, musí býti praktickým užitím politického a obecného vzdělání vůbec. A toho vzdělání nebylo a ještě není. Čeští politikové musejí, jak Palacký správně žádal, to dovésti, aby pro věc svého národa užili všech vymožeností pokračující usta-

*) Dr. Mattuš, Slovanská otázka, v Osvětě 1877.

vičně vědy moderní. Není pravda, že naše politická nedostatečnost tkví jen v charakterech — tkví, ale neméně v nedostatku vzdělání, v nedostatku určitých a pevných názorů. Dnes každá úspěšná politika musí být sociální a k tomu je více třeba, než posud dovedeme. Rozháranost a nepevnost osnovných pojmů — o tom ještě promluvíme — je dědictví z doby reformační — již v reformaci trpěli jsme tímto neduhem, jímž trpíme posud a dnes.

Avšak tím vším nebyl by nedostatek naší české politiky dostatečně charakterisován. Nedostatek určitého programu do jisté míry způsobili vynikající vůdcové stran lidových. Palacký přece, jak jsme četli, vzdal se vlastně své »Idee státu rakouského«, jak doznává v Doslovu k Radhošti. Viděli jsme také, jak se pokoušel vtělit národnímu životu vzdělání, jak řekl, reální, ale nepodařilo se mu to cele. Odsud ve vůdčích kruzích staročeských kolísání v zásadních punktech programu Palackého, ba neodůvodněné vzdávání se toho programu. Příklad s Husovou debatou na sněmě českém je křiklavý doklad toho vnitřního úpadku staročeského.

A právě tak mají se věci na straně mladočeské, ba hůře. Nikdo jiný než Sladkovský sám přivedl na sklonku svého života do svobodomyslnějšího a lidovějšího programu Havlíčkova prvek tak neorganický a nečeský, že tím základní pojmy svobodomyslného programu a taktiky byly porušeny. Odsud nejednotnost a rozháranost strany mladočeské.

Že pp. dr. Rieger a dr. J. Grégr po Sladkovském chytali se taktéž cyrillomethodějství a že právě ve straně svobodomyslné idea ta se propaguje, je jen další důkaz programové rozháranosti a nepevnosti. (Dokončení.)

Pojišťování jako podnik veřejný.

Uvažuje **Jan Koloušek.**

(Dokončení.)

Ale pravděpodobnost vypozorovaná pro určité budoucí příhody může jen tehdy činiti nároky na jakousi bezpečnost a spolehlivost, když ji vztahujeme na veliký počet týchž případů. Kdo by tedy chtěl, aby se mu určitě vypozorovaná pravděpodobnost osvědčila také ve skutečnosti, nesměl by se omeziti na malý počet podobných zjevů, nýbrž musí svá pozorování rozšířiti na čísla co možná veliká. Toto je úplně přesný mathematický zákon, vyslovený a v této formě formulovaný i dokázaný věhlasným mathematikem Poisson-em, t. zv. zákon o velkých číslech »la loi des grands nombres«. Když na př. se zkušeností stanoví, že z 1000 předmětů pojištěných 20 bude v dané době opravdu stiženo pohromou obávanou (že z 1000 lidí určitého věku na smrt pojištěných během roku jich umírá 20), tedy lze za to tak míti jen potud, pokud je pojištěných veliké množství. Zajisté totiž lze s větší bezpečností říci, že z 1,000.000 pojištěných jich v roce umře 20.000, nežli že ze 100.000 jich zemře 2000, nebo z 10.000 200, nebo konečně že z padesáti během roku zemře jeden jediný. Může totiž náhodou se státi, že z padesáti některých osob pojištěných v roce nezemře ani jediná, že však také jich zemře 5 nebo 6 neb i více. Není však nikdy zajisté možno, aby z 1,000.000 pojištěných nezemřel žádný, nestane se však také tak snadno, aby jich zemřelo 30.000—40.000, jestliže bylo přesně dosud vypozorováno, že jich neumírá více než asi 20.000.*)

*) Kdo chtěl by najíti si přesný mathematický důkaz těchto pravd, jakož i poučiti se obšírněji o pravděpodobnosti pozorované a počítané pro pojišťování, toho odkazujeme k velmi důkladnému spisu v té příčině: E. Dormoy. Théorie mathématique des assurances sur la vie. Paris. 1880 (dva svazky).

Z této okolnosti plyne tedy nutně, že jen ty pojišťovny mohou opravdu lacino pojišťovati a zároveň býti dostatečně spolehlivými, že dostojí svým všem závazkům, které mají co možná *největší počet pojištěných.* Pojišťovna malá sebe lépe spravovaná nemůže a nesmí pojišťovati tak lacino, jako velká, nechce-li při tom riskovati svoji způsobilost k placení (solventnost). K tomu přistupují však mnohé jiné příčiny a okolnosti, které vesměs svědčí na prospěch velkým pojišťovnám a proti pojišťovnám malým. Každý pojišťovací podnik má určité vydání, kterému se nemůže nikterak vyhnouti a které není nikterak poměrné ke množství pojištěných případů. Tak musí míti každá pojišťovna svou ústřední správu, své úřední místnosti, určitý stálý počet úřednictva bez ohledu na to, pojišťuje-li mnoho či málo; zrovna tak z příčin konkurence bude míti výlohy na reklamu, inseráty a podob.,

---

Některé ukázky z toho uvedeny také v mém spisu: »Národohospodářská arithmetika.« Chrudim. 1888. Spolehlivost určitého pozorování můžeme udávati zlomkem zrovna tak jako pravděpodobnost. Řeknu-li, že spolehlivost určitého pozorování je 0·85, chci tím vlastně naznačiti, že v 85 případech se totiž osvědčí, co jsem vypozoroval, a v 15 případech jen že se to neosvědčí, či že mohu na spolehlivost tu sázeti 85 proti 100. Jestliže v tomto smyslu tedy označujeme spolehlivost pozorované pravděpodobnosti a najdeme-li, že na příklad z 10·000 zdravých lidí 60-letých jich během roku umírá 287, (to je číslo stanovené tabulkami dvaceti anglických pojišťovacích společností), budeme moci spolehati na bezpečnost toho, že za úplně stejných okolností v budoucnosti (není-li na př. epidemie, válka, neobyčejná bída atd.) úmrtnost se bude pohybovati v určitých mezích, dle následujícího vzorce:

Bezpečnost toho, že z 10.000 zdravých lidí 60letých jich:

Pozoruje-li se hlav	nezemře méně než 187 a více než 387	nezemře méně než 237 a více než 337	nezemře méně než 277 a ne více než 297
10.000	0·93	0·64	0·15
20.000	0·99	0·85	0·20
40.000	0·999	0·93	0·29
100 000	téměř 1·—	0·99	0·45
1,000.000	» 1·—	0·999	0·93

Jak viděti z toho vzorce, je možno na pravděpodobnost určitého výjevu pouze ve velmi širokých mezích spolehati (že jich zemře od 187 do 387), vztahuje-li se pojišťování na 10.000 duší; s touž bezpečností na př. lze v nepoměrně užších mezích (že jich zemře od 277 do 297) počítati, když rozšíří se pojišťování na 1,000.000 osob.

platy svým agentům a dohazovačům, které také nejsou nikterak úměrné pojištěným obnosům. Čím menší závod pojišťovací, čím méně pojišťuje, tím je tento poplatek na nutné regijní náklady pro každou pojištěnou zlatku větší; neboť určitým výlohám ústav pojišťovací neujde, i kdyby zcela nepatrné obchody dělal, jiné výlohy jsou u pojišťoven opětně skoro stejné, ať si je počet pojištěných veliký nebo malý a pouze poměrně nepatrná část nákladů regijních jeví se býti úměrnou počtu pojištěných a velikosti pojistné sumy.

Přirozeně tedy pojišťovací ústavy nemohou a nemají se zakládati na zásadě volné konkurence. Jich povaha je rozhodně monopolická a je také záhodno jim monopol skutečně propůjčiti. Konkurence ústavů pojišťovacích má však vedle toho ještě jiné škodlivé následky. Částečně již předešlými řádky na to bylo míněno. Z konkurence vznikají pojišťovnám velmi mnohá a zároveň značně vydatná vydání, která arci v poslední řadě vždy musejí pojištění odnésti. Tak ztráví značnou část režijních výloh reklama všeliká, vydržování stálých cestujících agentů, placení značných provisí zástupcům společnosti po venkově, co by rozhodně mohlo odpadnouti neb aspoň značně by se redukovalo a poměrně nepatrně pojištěné tížilo, kdyby ústav pojišťující byl pouze jeden a monopolem nadán a nemusil těchto konkurenčních praktik dbáti. Z konkurence plyne také značná nerovnoměrnost při vyplácení odškodného různými pojišťovnami: je to zjev všeobecně pozorovaný, že tam, kde více pojišťoven spolu konkuruje, jedna druhou kulantností chce předstihnouti, když se jedná o přiřknutí určité náhrady pojištěnému. To arci zase odpykají pojištění v těch místech, kde náhodou neměli té výhody, aby se u různých konkurujících společností pojistili. — Při konkurenci pojišťoven vůbec ukázala se nepopíratelná pravda: Konkurencí tou zamýšlelo se pomoci obecenstvu, ale výsledek byl přímé poškození obecenstva a někdy také zároveň to bylo záhubou podnikatele samého, který se cítil býti povolán takto svou konkurencí zájmům obecenstva sloužiti.

Také dosavadní zkušenost pravdám těmto zřetelně nasvědčuje. Udržují se sice vedle velkých pojišťoven zároveň i menší, ale ty pouze živoří právě pro svou nepatrnost; nemohou své služby totiž nabídnouti lacino a nemohou poskytnouti při tom pojištěným žádoucí spolehlivosti. Pouze nerozpočítavost jich některých klientů a značné nadhánění různými prostředky agitačními a reklamními zjednávají jim zákazníky. Za to velké pojišťovny nedbajíce podniků malých, leda v tom, že přijímají za své jejich vysoké a drahé sazby

pojišťovací, vynášejí svým majitelům — pravidelně akcionářům — nepoměrné zisky přes to, že ve vzájemném boji věnují až přespřílišné obnosy na to, aby vytlačily jakýmkoli způsobem své konkurenty. Placení 5, 10 až 20% provise z pojistného agentům a zástupcům po venkově je věc zcela obvyklá. Kromě toho každá pojišťovna má plno generálních zmocněnců, cestujících inspektorů, organisatorův a podobných úředníkův o zvučných titulech a velmi tučných platech, kteří všichni nemají jiného úkolu, než aby hodně nalákali obecenstva k pojišťování a odloudili je od ústavů ostatních — konkurenčních. (Toho všeho žádá nezbytně od pojišťoven nyní konkurence, bez podobných výloh by vůbec žádný pojišťovací ústav obstáti nemohl.) Pozoruhodno je při tom, že při takovémto hospodářství přece výtěžky bývají mnohdy skvělé, jako toho dokladem ohromné dividendy vyplácené akcionářům nejhlavnějších našich pojišťoven. Tak »Kotva« (Anker) dávala svým akcionářům 28—30% dividendy, »Assicurazioni Generali« až 40%, »Dunaj« (Donau) 10% atd. Vedle toho tyjí z našeho pojistného velmi četné společnosti cizozemské, anglické, americké, francouzské, hollandské, ano i mnoho uherských.*)

Rozumí se, že k této slávě a k tomuto neobyčejnému prospívání některých pojišťovacích závodů nepřispěl nikdo jiný nežli právě pojištění sami. Stalo se to tím, že jednak pojišťovny k pojistnému čistému, na základě spolehlivé pravděpodobnosti vypočtenému, přirážely režijní příspěvky 30—40% ano i více. Kromě toho v letech sedmdesátých a částečně ještě v osmdesátých, kdy základem k počítání pojistného bylo úrokování 4%ní a kdy opravdová úroková míra na nejlepší jistotu byla 5—6%, byl značný výtěžek docílen právě z těchto přebytků úrokových. Nyní, kdy úroková míra klesla skoro na 4% ano i pod ně (aspoň pro ten způsob ukládání kapitálového, který je pojišťovnám dovolen, kde se totiž žádá pro kapitály ty sirotčenská jistota), odpadne tento zdroj příjmů. Která z pojišťoven pak si nenastřádala v oněch příznivých dobách značných záloh kapitálových a která nemá při tom značnější svůj kapitál základní, může se tímto způsobem snadno zase ocitnouti v úzkých, ano může až pozbyti své dosavadní spolehlivosti. Dosa-

*) R. 1893 byl pro pojišťovny požárové následkem ohromného sucha velmi nepříznivý a přece pojišťovna »Dunaj« na přijatých 2·92 mil. zl. pojistného vyplatila náhrad pouze 2·05 mil. zl. Byla tedy přirážka proti skutečnému odškodnému 12½% a při tom ústav z tohoto odvětví neměl ten rok žádný zisk.

vadní pojistky při životním pojištění vesměs jsou počítány a uzavřeny na úrokovou míru 4% (ano při některých i na vyšší úrokovou míru $4^1/_2$% a 5%); klesne-li tedy úroková míra značněji pod 4%, což je vždy možné ano pravděpodobné, musí pojišťovnám z toho plynouti nutná ztráta na úrocích. Regijní přirážky po většině ztráví pak náklad na úřednictvo, na různé potřeby ústavů a hlavně na konkurenci s ústavy ostatními a proto schodek v úrocích po většině se musí pak krýti výnosy plynoucími z fondů dosud nastřádaných a ze základního kapitálu. Jestliže tyto fondy jsou malé, tu patrně na větší diferenci úrokovou nepostačí jich výtěžek a budou se zmenšovati fondy základní samy. Představme si, že by pak nastaly okolnosti nepříznivé, na př. epidemie, jimiž vydání ústavů se stupňují, krise obchodní, jimiž nějaká sebe více zabezpečená část jmění se může vždy ztratiti, nebo snad na konec i válka; zajisté tu snadno se mohou původní malé základní fondy společnosti vyčerpati a bude se musiti sáhnouti na to, co je nezbytným podkladem k budoucímu splnění závazků pojišťoven, totiž na tak zvané premiové reservy, obnosy to vlastně dlužné pojištěným, ale splatné teprve v budoucnosti (ku př. při pojištění na smrt, až pojištěný umře, při pojištěném důchodu, až nastane okolnost, která pojištěného oprávní ku braní jeho atd.). Jakmile to by se stalo, tu již ústav pojišťující neposkytuje žádné záruky, že by mohl svým závazkům dostáti a spěje neodvratné záhubě v ústrety.

Konkurence pojišťoven je tedy vyloučena jednak samou povahou pojišťovací smlouvy, která jen tehdy může pro pojištěného vypadnouti nejpříznivěji — aniž se tím ublíží pojišťovně —, když závod má co možná nejvíce pojištěných a tím může počítati s bezpečností na vypozorovanou pravděpodobnost, jednak konkurence způsobuje vůbec zdražování služby pojišťovací zvýšenými náklady regijními a nedodává pojišťovnám té spolehlivosti a bezpečnosti, která je především žádoucí, nýbrž jim jí spíše ubírá. Proto se hodí pro pojišťovny pouze zásada monopolu; pojišťoven má býti co možná málo, aby měly co možná mnoho pojištěných a rozhodně jim by měl býti vyměřen určitý okruh, ve kterém by se jich konkurence měla vůbec zameziti, jelikož ta jen pojištěným ubližuje. Ale dá-li se pojišťovně monopol, tu arci se jí nemůže také nechati libovůle při uzavírání smluv pojišťovacích a nemůže se také dovoliti, aby její jednání bylo bez dozoru, zejména nemůže se připustiti, aby si hospodařila, jak by chtěla. Tento dozor a zároveň obmezení libovůle pojišťoven monopolických bude však nejvýš obtížnou věcí, jestliže

správa pojišťoven ponechá se soukromému kapitálu. Patrně hodí se tu pro pojišťovny rozhodně nejlépe forma veřejného podniku, a jestliže by se to nechtělo, tedy aspoň podniku vzájemného s rázem úplné veřejnosti. Vzorem proto by mohly býti na příklad pojišťovny úrazové, aby se do představenstva takové pojišťovny volili částečně zástupci pojištěných, částečně aby tam ustanovováni byli členové veřejnou mocí, nejlépe zákonodárnými sbory, dejme tomu, že sněm zemský by do představenstva si volil své zástupce. Zákonodárné sbory a jich výkonná moc by pak měly ve všem vrchní dozor nad hospodařením a vedením těchto závodů a za to by arci musily také vzíti záruku za všechny závazky takovýchto pojišťoven. Záruka taková by pro veřejné hospodářství nebyla rozhodně spojena s nijakým nebezpečím, protože by se pojistné mohlo vypočísti dle spolehlivých tabulek pravděpodobnosti a mohlo by se pak zvýšiti o mírnou přirážku na regii ústavu, kterou by se částečně mohlo pamatovati také na zálohy pro mimořádné případy, na př. že by nastaly epidemie atd. Z dosavadních výsledků zemských finančních ústavů, kde se vystačí velmi nepatrnou, pro dlužníky ani nepozorovatelnou přirážkou a při tom se i dosti značných zisků docílí (tak na př. v zemské hypoth. bance české platí dlužník pouze prvých osm let ke 4% úroků ještě $^1/_4$% ročně na regii, což po osmi letech odpadne) při tom banka hyp. v některých letech měla skoro $^1/_4$ mil. zl. čistého ročního výtěžku, dá se souditi, že by ani služba veřejných závodů pojišťovacích nemusila býti nákladná a že by se pojistné jen o málo procent musilo z té příčiny zvětšiti.

Ostatně v té příčině mají už své zkušenosti do jisté míry v Německu, kde v jednotlivých státech pojišťování majetkové, hlavně požárové, je pro všechny závazné a vedeno správou veřejnou. Sazby těchto pojišťoven jsou mnohdy až i pětkráte ano i vícekráte lacinější, nežli sazby mnohých soukromých ústavů u nás a při tom ještě vyzískávají pro státní pokladny pojišťovny ony dosti značné přebytky (Doklady pro to najdou se v jednání sněmu král. Českého v zimním zasedání r. 1892, kdy se rokovalo o pozemštění pojišťování požárového v Čechách.) Vysvětluje se to právě konkurencí a zištností nezměrnou soukromých ústavů pojišťujících, jak to bylo vyloženo už nahoře, a roztříštěností smluv pojistných na velmi četné podniky. Tím podán tedy v sousední říši nepochybný průkaz o způsobilosti a veliké výhodnosti pojišťoven veřejných a věru není příčiny, proč bychom nenásledovali tady příkladů osvědčených, když kolikráte na-

podobují se pokusy, jichž výsledek je rázu velmi pochybného a problematického.

S veřejností (nebo také s poloveřejností na způsob pojišťoven úrazových) by se arci aspoň zároveň pro jednotlivá odvětví doporučovalo nucení k pojišťování. Pojišťovny pracují nejspolehlivěji a při tom nejlaciněji, když je počet pojištěnců veliký. Z toho dá se odvoditi velmi snadno požadavek povinného pojišťování, zejména tam, kde povinné pojistné nebude pojištěné přílišně tížiti. Když státy mohou nutiti své občany, aby těžkými daněmi přispívali na ozbrojený mír a obranu majetku a zájmův svých proti sousedním državám i proti vnitřním škůdcům, bude to asi sotva který státník považovati za neoprávněné obmezování svobody jednotlivcovy; aspoň strany liberální, které se vydávají za strážkyně této individuální svobody, povolují v moderní době o překot nejnákladnější oběti na vyzbrojení a zveličování armád. Proč by tedy neměla státní moc právo donucovati své občanstvo, aby si jistilo také svými vlastními příspěvky svůj majetek proti možným nehodám a pohromám? Zvláště nedá se proti tomu brojiti, když příspěvek ten bude poměrně nepatrný, nepoměrně menší, nežli je příspěvek na brannou moc státu, které konečně jen občas a to dosti zřídka potřebí je k obraně statků občanských? Toto právo je také tím odůvodněno, že občanstvo, které takovými pohromami schudne a na mizinu snad přijde, vymáhá pak od veřejné správy značných nákladů a přijde na obtíž obecním a veřejným hospodářstvím. Chudinství totiž je ponecháno na péči samosprávným korporacím, a jaká břemena, zejména menším obcím, z něho povstávají, je všeobecně známo.

Arci ne všechno pojištění třeba prohlásiti za nucené. Rozhodně doporučuje se stanoviti pojištění požárové za povinné. Pravděpodobnost nebezpečí ohně dá se pro různé způsoby staveb zcela dobře odhadnouti a všeobecná závaznost k pojišťování by měla v zápětí tak nepatrné pojistné, že by toho vlastníci obydelných a hospodářských budov skoro ani neucítili. Ostatně každý pořádnější hospodář bývá již tak jak tak proti ohni pojištěn a pouze nepořádní nebo příliš zadlužení vlastníci se těmto nezbytným nákladům vyhýbají. A proti těm právě z důvodů veřejné péče o chudinství bylo by právo donucovací zcela na místě. Tím spíše se tak žádati může, jelikož zrovna v požárovém oddělení by pojišťování povinné a ve veřejné správě zlevnilo sazby nepoměrně proti nynějším pojistným premiím; příklady z Německa doličují, že redukce by byla nejméně aspoň na třetinu dosavadních premií, braných od pojišťoven sou-

kromých. — Také pojištění krupobitní by se mohlo učiniti závazným, ale nesmělo by se šablonovitě založiti, jako se to pravidlem navrhuje, aby totiž každý povinen byl snad určitým stejným procentem katastrálního výnosu k němu přispívati. Požadavek ten nebyl by přiměřeně spravedlivý: jsou krajiny, kde krupobití je velmi řídkým zjevem, jinde zase tato pohroma živelní zhoubně řádí skoro každým rokem. Tu by se musily premie podle zkušeností nabytých — a těch je dosti — vyměřovati určitými třídami na základě povahy krajin, tak aby krajiny nejvíce stíhané krupobitím, platily také nejvyšší sazbu pojistnou. Arci nemusilo by pojistné to býti snad přímo úměrné nebezpečí, tak že by krajiny šťastnější, nějakým nepatrným příspěvkem mohly vždy býti nápomocny územím více postiženým. Ale další stopování podobné vedlo by nás do přílišných podrobností, kterým se zde úmyslně chceme vyhnouti.

Také pojištění určitých minimálních důchodů ve stáří a za neschopnosti k práci, nebo když nemožno nalézti zaměstnání, mělo by se prohlásiti za povinné a nucené, a to nejenom pro dělnictvo, nýbrž zrovna týmž způsobem pro drobné živnostnictvo, pro malostatkáře a zejména pro soukromé úřednictvo, které nemá nároků na pensi a pro zřízence v obchodech a závodech průmyslových. Že tyto požadavky jsou opravdu akutní, toho důkazem je, že invalidní (pro neschopné k práci) pojišťování již pro dělnictvo zavedeno v Německu a ve Švýcarsku. U nás v poslední době měla se zříditi pojišťovna pro zabezpečení pense úředníkům soukromým, aspoň petice úřednictva toho v té příčině odstoupena a vřele doporučena byla vládě a vláda slíbila podati říšské radě o tom předlohu. V poslední době však z předlohy té sešlo. Zrovna tak chtěli podobnou předlohu zřízenci obchodní. Pojistné, které se na takovéto zajištění důchodů platiti musí, je arci velmi značné a částečně bude třeba přidržovati k příspěvkům pojistným také zaměstnatele, jako tomu na př. při dělnickém pojišťování nemocenském. Namítají-li někteří, že tím budou zaměstnaní zkráceni a že se jim takto uskrovní mzda, přehlížejí tu okolnost, že při povinném pojišťování každý musí pamatovati na příspěvky k tomu cíli nutné a s nimi již bude účtovati, a tedy že pracovní mzda bude se od zaměstnaných pravidlem počítati již tak, jako by byla zmenšena o nutné dávky, a železný zákon mzdy právě bude se vztahovati jen na čistou, opravdově k udržení živobytí nynějšího věnovanou částku a ta musí býti přiměřena okamžitým nezbytným potřebám zaměstnaného (jeho t. zv. »standard life«). Tento způsob je pak jedině spravedlivý, neboť

mzda poskytovaná má nejen kryti okamžité nezbytné a neodkladné potřeby, nýbrž má se z ní jednak také uhražovati náklad na vychování a hlavně má v ní obsaženo býti to, čeho bude pracovník potřebovati, až si nebude moci vydělat svého chleba.

Ostatní pojistné odbory arci by se musily ponechati svobodnému rozhodnutí obecenstva. To by zejména platilo o celém pojišťování životním, na smrt a různém jiném, pokud se to týče zabezpečení zvýšených požadavků jednotlivých společenských tříd. Ale i toto pojišťování, ačkoli by nikterak nebylo v zájmu veřejnosti k němu donucovati, bylo by pro pojištěné daleko i nepoměrně výhodnější, kdyby se neponechalo podnikání soukromému, ani na pospasy volné konkurenci. Také pro tato odvětví by správa veřejná, vlastně poloveřejná na podkladě vzájemnosti byla rozhodně nejpřiměřenější. Vedle důvodů láce a spolehlivosti, kterým nejlépe vyhoví pojišťovna veřejná řádně vedená, přistupují k tomu ještě důvody morálního rázu. Pojišťování se zajisté pro všecky, kteří jakkoli pro svou rodinu spořiti chtějí, nejlépe ze všech způsobů doporučuje. Dokladem toho budiž praktický příklad: Když se pojistí osoba 30letá (zdravá) 10.000 zlatými na smrt a zaváže se platiti pojistné roční, dokud bude živa, musila by platiti roční premii (při úrokování $3^1/_2\%$ a na vyšší zúrokování se pojišťovny v budoucnosti nebudou moci odhodlati) asi 177 zl. Dejme tomu, že by regijní příspěvek činil 8% (jak průměrem to bývá při úrazovém pojištění), tu by pojistné roční obnášelo okrouhle asi 190 zl. Ukládá-li však někdo každého roku 190 zl. a předpokládáme-li roční jich zúrokování na 4% (a toho dle všeho do budoucnosti spolehlivě nebude lze docíliti), vzrostou tyto příspěvky na 10.000 zl. teprve až asi za 29 let. Umře-li tedy 30letý pojištěný před svým dokonaným 59tým rokem a toho pravděpodobnost je dosti značná, jsou rozhodně pozůstalí po něm v tom nepoměrně lépe, když se pojistil, nežli aby částku na pojištění věnovanou dával do spořitelen (a při tom se ještě stále předpokládalo, že ustavičně je tam úroková míra 4%). Když mu pak štěstí dopřeje přežiti tento rok a když takto smlouva pojistná jeho pozůstalým poskytuje již méně výhod nežli vklady ukládané do spořitelny, zbývá mu tu aspoň morální uspokojení, že přispěl tím oněm méně šťastným otcům rodiny a jich pozůstalým, kteří zemřeli v letech dřívějších. Vedle toho sluší uvážiti, že lidem slabší vůle se dá tíže uspořiti na libovolný vklad do spořitelny nežli na závazné a obvyklé pojistné, s kterým třeba napřed jako s vydáním účtovati. Všechny tyto morální a rozumné pohnutky však odpadají, když se někdo

pojistí u ústavu soukromého, výdělkářského a drahého. Pojišťovny soukromé přirážejí k pojistnému regijní příspěvek nejméně 25 až 30 procent. Počítejme, že přirážka regijní obnáší jen 25%: roční pojistné tu bude v témž daném příkladě 221 zl. Tento příspěvek je značně vyšší a zajisté méně již bude každého lákati tato smlouva pojistná, jelikož ještě k tomu podnik soukromý nikdy nebude moci dáti zdaleka té jistoty, kterou poskytuje veřejná záruka. Také morální dostiučinění a uspokojení tu silně se zkaliti musí, když takový pojištěný, kterému pro jeho zdraví a delší život stala se smlouva pojistná značně nevýhodnou, si zároveň považí, že z jeho příspěvků žije na tucty všelikých agentův a že kapitalisté (akcionáři) berou beze všeho svého přičinění z pojišťovacího podniku tučné dividendy i že jeho další oběti nejsou již vlastně přinášeny strádajícím rodinám, nýbrž spíše že někomu zcela cizímu a lhostejnému připadne tu plod jeho úspor a to zcela beze vší jich zásluhy a přičinění jich vlastního.

Předešlými řádky již ve stručnosti vyčerpáno thema, zdali se pojišťování doporučuje za podnik veřejný, ale nedotčeno prozatím vleklého u nás stále sporu, má-li se pojištění ujmouti stát či země. Není naší úlohou rozhodovati zde o státoprávních a ústavních otázkách, jenom momenty věci samé se týkající zde dlužno vytknouti. Pojišťovny nejlépe prospívají, když počet pojištěných je co možná veliký, s této stránky by se zdálo, že říšská pojišťovna by mohla lépe vyhověti nežli zemská. Ale rozsáhlost pojišťovny a mnohost pojištěných má rozhodně své meze; když agenda určitého ústavu nadobyčej vzroste a stane se nepřehlednou, tu řízení je pak věcí nad míru obtížnou, nákladnou a po případě kontrola i pořádné vyhovění různým jednotlivým individuálním potřebám a okolnostem je věcí skoro nemožnou. Zajisté by se tak ukázalo také při pojišťovnách říšských, které by musily býti zejména při povinném a nuceném pojišťování, ústavy monstrosními a jich správa i vyřizování běžných záležitostí by stalo se velmi těžkopádným a stálo by také velmi mnoho zbytečných nákladů. Na druhé straně počet pojištěných případů v tak rozsáhlé a lidné zemi, jako je na př. království České, by zajisté stačil požadavkům spolehlivosti a bezpečnosti a pojišťovny zemské ve větších zemích by beztoho byly již ústavy skoro až příliš velikými a nepřehlednými. Z toho patrně již plyne, že by se měla péče o pojišťovny nechati rozhodně zemím; pouze v zemích nepatrnějších by mohly pojišťovny objímati obvod několika zemí, podobně jako tomu již je při pojišťovnách úrazových.

Idea cyrillomethodějská.

Hlavní otázka, o kterou při t. zv. idei cyrillomethodějské běží, je tedy tato: Do opravdy teprve ideou tou provésti máme své obrození, jak »Nár. Listy« hlásají? Jsou tedy ideály našeho obrození, jak jsme se jich posud drželi, nedostatečné?

Pro toho, kdo netoliko slovy, ale skutečně stojí na stanovisku náboženském, kdo dokonce přijímá křesťanskou morálku, pro toho je otázka prostě ta: jak a v které křesťanské církvi nejúčinněji mohu žíti nábožensky a křesťansky? Pro toho, kdo stojí na stanovisku náboženském, otázka národnosti je podřízená. Kdo však hlubšího náboženského citu nemá, kdo je nábožensky indiferentní, liberál, snad atheista, ten může i náboženství pokládat za prostředek k sesílení národnosti, ale konec konců neučiní nic. Tak na př. i u nás v Čechách tu i tam mezi našimi Němci ozývají se hlasové, kázající přestoupení k protestantismu prý německému, avšak z toho volání nic nebylo a nebude. Hlasové takoví umlkají, neboť hlasatelé sami nedovedou se zachovat podle svých přání. A tak je i u nás s voláním po pravoslaví a slovanském obřadu.

Dokonce pak pasivní musí býti indiferentism těch, kteří si žádají jen obřad. Nemyslím, že je obřad jen hokus pokus, avšak to věřím, že je podřízený dogmatu a že ceny a váhy má jen tomu, kdo přijímá dogma, kdo přijímá celého ducha toho neb onoho náboženství. Kdo je katolíkem z přesvědčení, tomu, je-li vychovaný jako katolík latinský, slovanský obřad je věcí podřízenou; kdo je katolíkem z nepřesvědčení, nemaje žádného náboženského přesvědčení vůbec, tomu ve skutečnosti obřad je také lhostejný, proto že je mu lhostejné náboženství, třeba by je pokládal za politický a nacionální prostředek. Kdo překáží hlasatelům cyrillomethodějské idee podle svého přesvědčení žíti a církev svou si zříditi?

Ani Hus ani Čeští Bratří nemají s pravoslavím více společného, než s ním má společného každé křesťanské vyznání. Kdo srovná dogma církve pravoslavné a učení Husovo a dokonce Českých Bratří, pozná ihned ten ohromný rozdíl. Stejný rozdíl je v zřízení a v celé správě církevní.

Hus a celá česká reformace po něm těsně je svázána s vývojem západní církve, je reakcí proti církevnímu životu katolickému. Hus z Wiklifa přejímal do svých spisů celé pasusy, tak že byl dokonce viněn z plagiátu: kde je jen přibližně příklad takový, že by na Husa a ostatní reformátory byla působila theologie východní?

Mně je naprosto nepochopitelno, jak se může mluvit o shodě a historické kontinuitě naší reformace s ideou cyrillomethodějskou. Cyrill a Methoděj byli prostě katolíci ve smyslu své doby, v níž východní a západní církve nebyly ještě zjevně rozpoltěny; Hus však a dokonce Chelčický stáli proti katolicismu a byli by stáli i proti pravoslavné církvi. Našim reformátorům šlo o dogma, o mravnost, o církev, ne o jazyk. Jakmile se odklonili od latinské církve, přijali eo ipso jazyk český za jazyk církevní — lidové hnutí náboženské samo sebou všude vedlo k jazyku národnímu. Jazyk a národnost česká prospívala, proto že Čechové měli hluboké náboženské přesvědčení.

Hus ve svých spisech je si docela jasný o svém poměru k církvi katolické. Napsal přece o církvi svůj hlavní spis. Zná i církve východní, ale velmi rozhodně drží se církve katolické. Papež a kardinálové nejsou mu sice katolickou apoštolskou církví, Kristus je hlava církve; avšak papež má autoritu Petrovu, pokud se neodklonil od zákona Kristova, pravé hlavy církve. Římská církev má dokonce primát, ale není církev všeobecná, Římská církev Husovi je nejčistší: »římská církev je svatá matka, církev katolická —«, Řím prokázati se může největším počtem mučedníkův — — atd....

Již z toho stručného náčrtu Husova učení o církvi je patrno, že učení to nečelilo pouze papeži, ale i hierarchii církve východní — dokonce pak všecko reformační úsilí Husovo nemá s bývalou církví Methodějovou spojitosti žádné a naprosto nic společného nemá Hus a jeho následníci s theologií svobodomyslných cyrillomethodějců. Důvody, jež se pro cyrillomethodějskou ideu uvádějí, pro Husa a České Bratry nemají smyslu — český reformátor a moderní český liberál jsou dvě bytosti a dva pojmy se vylučující. Naši reformátoři, rozumí se, dovolávali se práva, v jazyku národním učiti, překládali

proto pro svůj lid písmo, — avšak tu jazyk byl přirozeným prostředkem náboženství a mravního úsilí, kdežto naši liberální věrověštcové náboženství by chtěli užití pro jazyk a národní spojení.

*

Pravda je, že na př. bratr Kabátník hledal na východě historické předchůdce své církve; avšak to znamená jen, že Bratří naši, vedení tehdejšími předsudky a názory o původní apoštolské církvi, na východě hledali viditelnou pásku své církve s církví Kristovou, apoštolskou Avšak bratr Kabátník té církve nenašel a nenašel jí žádný po něm.

Ani pobyt Jeronymův na západní Rusi ani jeho výrok na koncilu, že Čechové pocházejí církevně od Řeků, nelze vykládat tak, že by naň a na Husa bylo působilo vědomí o bývalém pravoslaví aneb alespoň východním obřadě říše velkomoravské. Byv Wiklifem odveden od papežství a své církve, hledal oporu v řecké církvi, papeži nepoddané; do jaké míry ji našel, určiti nelze — ale s naprostou jistotou lze říci, že zásady Wiklifovy neshodovaly se s pravoslavím v hlavních punktech. Luther dokonce vydal listy Husovy, znal se k vlivu husitismu a vliv ten skutečně byl značný, a přece nikdo by nechtěl tvrdit, že protestantism německý vznikl působením husitismu. Jako naši Čeští Bratří i němečtí luteráni chodili na východ, do Cařihradu — ale nikdo z toho nebude dělati vývody o historické kontinuitě církve východní a protestantismu. Slovanský obřad u nás pokud souditi dovedeme z historických památek literárních, záhy vymizel; ten onen slovanský klášter i z dob pozdějších nic nedokazuje — i v Krakově podle vzoru Karla IV. založen slovanský klášter: tenkrát slovanský klášter národnostního významu neměl.

I Komenský křesťanství v Čechách od církve východní odvozoval, ale patrně jen v tom smyslu, v jakém před ním bratr Kabátník na východě hledal apoštolskou církev. Komenský a jiní starší historikové bratrští — na př. Historie o těžkých protivenstvích církve české a j. — v tom, že neužívali latiny, že kněží se ženili, že večeři Páně pod obojí užívali, viděli souvislost s církví řeckou a moravskou, avšak všecky tyto řády vznikly přirozeně z principu reformačního u nás právě tak, jako u Valdenských, luteránův a jiných církví. Kdo však drží se hlavních učení a celé správy církevní, kdo historickou kontinuitu nevidí v takových negativních shodách, ten výroky Komenského a Jeronyma nemůže vykládati tak, jak je vykládají zastanci idee cyrillomethodějské.

K Ivanu Hroznému přišel r. 1570 v poselství polského krále Sigmunda Augusta i český bratr, Jan Rokita. Car s ním přel se i o náboženství; vytýkal protestantismu, že je nižší než katolictví a Rokitovi řekl: »Ty nejsi pouze kacíř, — ale i sluha antikristův a rádce ďábelský.«

Kdo ovšem, jako Komenský, stojí na půdě positivního křesťanství a určité církve, může se pokoušeti o církevní sjednocení, pokud právě všichni křesťané společně uznávají alespoň evangelium a Starý Zákon za psaný pramen svého zjeveného náboženství. Pokusy o sjednocení všech církví dály se vlastně od samého počátku křesťanství. Pokud běží o spojení církve východní a západní, známo je přece ujednání na synodě Lyonské r. 1274, na níž Řekové uznali prvenství papeže, kteréžto však uznání zrušeno bylo na koncilu Cařihradském 1285; podobně se nepodařilo jednání koncilu Florenckého a j.

Naši liberální věrověštcové, zdá se, neznají průběhu jednání o církevní sjednocení mezi německými starokatolíky, pravoslavnými (ruskými) a některými anglikánskými duchovními, jež působením nebožtíka Döllingera a j. vedlo 1875 k Bonnským konferencím. Nebudu tu vykládat, co se tu na př. o dogmatě o sv. duchu a jiného ujednalo, zajímavo je pro nás to, že Němci a pod. Angličané s Rusy dohodovali a dohodli se mnohem intimněji a určitěji než naši moderní blahověstové, s nimiž ovšem ani jeden opravdový Rus by jednati ani nemohl a nechtěl. O tom všem je dosti četná a zajímavá ruská literatura — avšak darmo mluviti o náboženství, kde se přestává na planém novinářském demonstrování a proto také neodkazuji na pravoslavnou propagandu v Paříži a pod. fakty, o kterých by se dalo uvažovat, kdyby se vůbec jednalo o vážnou věc vážně.

Všecky důvody, přiváděné pro užitečnost staroslovanského jazyka, nemají pro nás ceny žádné. Dejme tomu, že církevní jazyk slovanský prospěl ruštině a jiným jazykům: co to znamená pro nás? Jestli že pravoslaví pomohlo pravoslavným Slovanům, pomohlo jim i národně jako náboženství a církev, avšak nikoli pouze církevním jazykem, jazyk ten pomohl hluboce věřícím Slovanům — lidem indiferentním by nepomohl. Naši liberálové poslechli by si několikrát staroslovanskou mši a bylo by po staroslovanštině. Lid však, pokud ještě věří, o staroslovanštinu nestojí, ba nestojí o ni ani nevěřící a málo věřící, jak dokazuje historie českých kolonistů Volyňských. Ti jen po dlouhém domlouvání a konečně i donucení přijali pravoslaví, ale nemají všichni jazyka staroslovanského, nýbrž synod a vláda povolily jim jazyk český (jako přechodní). Proč tedy naši liberálové

nežádají od papeže hned jazyk český? Či ten by tolik nepůsobil, jako staroslovanský?

Tak jako liberální a polovičaté starokatolictví německou mší nevyvolalo v německém lidu katolickém žádného silnějšího hnutí, tak by i staroslovanství a česká bohoslužba v národě našem zůstala bez toho vlivu, který si naši cyrillomethodějci ve své vlastenecké rozervanosti doufají. Náboženství je buď náboženství a pak je otázka jazyku bohoslužebného podřízená anebo není nic a nic nepůsobí.

*

Historie idee cyrillomethodějské je stručně tato:

V době starší podobně jako Jeroným i jiní viděli mezi husitstvím a církví východní shodu; ti také se domnívali, že byla kontinuita mezi husitismem a církví Methodějovou. Husité, jak známo, v XV. stol. vyjednávali s Cařihradem o spojení, k němuž ovšem nepřišlo a přijíti nemohlo; v téže době i příslušníci východní církve, jako uváděný často ruský chronograf XV. věku, psali, že na př. Vojtěch potlačil pravoslaví na Moravě, v Čechách, v Polsku (!). Při nekritickosti tehdejšího nazírání historického nelze se takovým názorům divit. Bylo také přirozené, že ti, kdo od papeže a církve římské odpadli, vedeni byli k církvi východní taktéž protipapežské; avšak nad tyto negativní shody k nějakému positivnímu dohodnutí nepřišlo a přijíti nemohlo. Co Ivan řekl našemu bratru Rokitovi, to, třeba v theologičtější formě, řekli by si pravoslavní theologové a Husité a Bratří posud.

Utrakvistický chronikář Bílejovský (1537) viděl shodu a kontinuitu své církve s Methodějovou v tom, že prý se večeře pod obojí udržela od Methoděje; za to Stránský již přijímá netoliko kontinuitu, nýbrž tvrdí, že církev moravská byla pravoslavná.

Ze Stránského přejímali toto nesprávné mínění němečtí protestantští spisovatelé, jimž podobně v odporu proti papežství východní církev byla vítanou pomocnicí; němečtí luteráni, jak vzpomenuto, sami také s Cařihradem vyjednávali, jak naši utrakvisté, a ovšem se stejným výsledkem.

Stránský a hlavně němečtí spisovatelé v minulém věku donutili české spisovatele, věcí se zabývati; psal o ní zejména Dobner a ten se snažil, slovanský obřad s katolickou pravověrností Cyrilla a Methoděje obhájit.

Dobrovský, jako vždy, držel se v historické otázce především pramenův a nedal se másti nejasnými pojmy. V pojednání »Řecký

obřad v slovanském jazyce v Čechách« odmítá názory německého protestantského spisovatele Schmidta, opsavšího 1789, jak Dobrovský správně ukazuje, bajku Stránského, která mu není ničím, než vyšperkováním zprávy Bílejovského.*) Co naši nynější domněle praslovanští zastanci idee cyrillomethodějské s takovým hlomozem hlásají jako spásu národa a slovanstva, to již před sto lety hlásali — němečtí pastorové. Dobrovský sám, jak víme, byl nadšený ctitel staroslovanského písma a literatury, avšak poznával, že vliv této čistě náboženské literatury na rozvoj jazyka a literatury české byl velmi nepatrný, vlastně žádný, proto že právě naše staroslovanská literatura byla velmi skrovná, na jeden dva kláštery obmezená. Připouští, že by i český jazyk a české písemnictví bylo získalo a že by vývoj jeho býval byl urychlen, kdyby Čechové byli přijali slovanské písmo, bohoslužbu, překlady písma a knih liturgických; avšak takové veliké a účinné staroslovanské literatury u nás nebylo. Že by ovšem církev Methodějova byla bývala pravoslavná, Dobrovskému právem zdá se být absurdní.

Tou měrou, kterou pak působením Dobrovského a ostatních prvních buditelů se upevňovalo slovanské vědomí, jak víme, rozhodně rusofilské, počalo se také pomýšleti na slovanský obřad podle vzoru ruského. Proto že však buditelé naši vesměs byli svobodomyslní, otázka náboženská při tom nestavěla se přesně a s plným vědomím, nikdo na veliké rozdíly církevní nepomýšlel. Rozdíly církve římské a východní nezdály se býti značné. V tom duchu n př. Marek věc pojímal. Ruská církev zdála se býti na př. Jungmannovi právě tak slovanská, jako se mu líbilo ruské samodržaví — abstraktnímu nadšení stačilo vědomí, že jedno i druhé je slovanské.

Kollárovi význam náboženství a církví byl podřízený, proto budoval celý svůj názor národní na filosofické idei humanitní. Uznával historickou oprávněnost všech církví, ale neviděl v nich samých žádného jednotícího principu a proto literární vzájemností snažil se dosíci sjednocení Slovanů.

Srovnávaje jednotlivé církve snažil se posuzovati všecky spravedlivě, přes to protestantismu přiřknul nejvyšší kulturní hodnotu.

---

*) Dobrovský ve Slavíně (vyd. 1806) p. 434.

(Dokončení.)

Léčení krevným serem.

Není s podivem, že širší obecenstvo věnuje lékařství značnou pozornost: dotýkáť se pokrok mediciny lidstva měrou nejvyšší, jsa zárukou zlepšení zdravotních poměrů. A kdo z lidí by se nebál nemoci — smrti? Proto s dychtivostí bývají čítány zprávy o léčení té neb oné zhoubné nemoci, a sami laikové, nemající ponětí o podstatě chorob, »vynalézají« různé methody léčebné, jež dryáčnicky do světa rozhlašují. Tento zájem, s jakým je pokrok v medicině sledován, je přirozený. Jsou však věci, které obecenstvu by se vůbec předkládati neměly, poněvadž k jich porozumění jest potřeba znalosti různých odborů — fysiologie, anatomie, pathologie a j. — a tím se u laiků jen špatný názor o věci samé zahnizďuje. V tom chybují velmi listy, které honíce se za nejnovějšími zprávami, toho nedbají, aby svým čtenářům podali pravdu. A tak místo prospěti věci — uškodí jí více, než největší její odpůrce. Vzpomeňme si jen na Kochův objev — tuberkulin; jakými fanfárami denní listy jej rozhlašovaly a velebily, dříve než věda konečné slovo promluvila! A stejně — dle mého mínění — předčasně rozkřikuje se novinami Behringovo léčení difterie.

Po tomto úvodu mohl by mi snadno někdo vyčítati, že brojím proti popularisovaní lékařské vědy a sám přece o ní pro laiky píšu. Nikoli — nijak nejsem proti rozumnému seznamování obecenstva s pokrokem mediciny. Proto také nechci v tomto článečku rozbírati speciální léčbu difterie, nýbrž chci pouze seznámiti čtenáře s celým vývojem otázky — ukázati, jak se dospělo až k léčení jistých nemocí t. zv. serem krevným.

*

Lze říci, že Jenner, objevitel ochranného očkování proti neštovicím,*) položil základ k novému směru léčebnému. Neznaje pod-

*) Koncem minulého století.

staty nemocí nakažlivých a opíraje se pouze o zkušenost, že kdo přetrpěl neštovice, neonemocní jimi tak snadno znovu — počal očkovati lidi neštovicemi kravskými a měl v tom jistý výsledek. Ale nová tato myšlénka musila podstoupiti těžké boje a po dnes není o ní úplně rozhodnuto. Přes to byla Jennerovým objevem ukázána cesta pozdějším badatelům: očkováním proti neštovicím měl očkovaný se státi immunním proti neštovicím.

Tu hned si povíme, co jest to immunita. Slovem tím naznačujeme stav, kdy není člověk náchylen k nákaze. Proč jedna osoba onemocní a druhá za stejných okolností ne, to vysvětliti si nějak vědecky posud neumíme; víme toliko, že skutečně někdo je immunním po celý svůj život, neonemocní nikdy nakažlivou chorobou, byť jejím vlivům byl často a velmi vydán. To by byla immunita přirozená. A Jenner dokázal, jak lze dosíci stavu toho cestou umělou: očkoval jed neštovičný zdravému člověku, u něhož pak vypukly chráničky (neštovičky ochranné), a tím byl očkovaný proti neštovicím zabezpečen. Ovšem víme dnes, že očkování není zcela bezpečným prostředkem proti neštovicím, že i očkované osoby jimi onemocní, ač nelze upříti, že se jím nemoc ta zmírňuje.

A na základě Jennerově po mnohá leta hlavně Pasteur zkoušel ochranné očkování zprvu pouze na zvířatech; pracoval však již na zcela jiném podkladě — na výzkumech, jimiž odkryta pravá podstata nemocí nakažlivých, bakterie. Badatel tento zavedl ochranné očkování proti moru (choleře) slepic, které bylo východiskem celé řady pokusů podobných při jiných chorobách, jím i jinými badateli vykonaných, jako proti sněti slezinné (anthrax), sněti třaskavé, růži (července) vepřů, plicnímu moru bravu i vepřů a j.

Abychom seznali, jak se tu postupovalo, podívejme se na ono první očkování proti moru slepic, zdokonalené Gamaleiem. Dle jeho výzkumů nalézá se bacillus choroby té v normálním obsahu střevním holubů; vstřikl tento podkožně králíkům, kteří po té proceduře ovšem hynou. V jich krvi nalézají se pak zcela typické bacilly, jimiž se zočkuje holub. Ale i ten hyne a teprve jeho krví očkuje se slepice (dvakráte pod křídlem), a teprve ta stává se proti moru immunní! — Z toho viděti, jak obtížná jest cesta immunisace, i seznáváme celý pochod: dá se totiž bakteriím projíti různými tvory, než se upotřebují k očkování. Tímto průchodem, jejž bakterie prodělávají, oslabuje se jejich nákaznost; v uvedeném příkladě procházejí králíkem a holubem, zvířata ta očkováním hynou,

ale poskytují pak svou krví ochrany slepicím. To jest tedy oslabování nákaznosti jedu.

Teprve objevem svým o léčení vztekliny přenesl Pasteur methodu svou na lidi. Bedlivými výzkumy přišel slovutný tento badatel k názoru, že vzteklinový jed v míše jest obsažen nejstáleji. Vočkuje-li se rozmělněná mícha zvířete vzteklinou stiženého jinému tvoru (psovi, králíku, opici, morčeti), vzniká v nich též choroba. Zajímavo však jest, že nákaznost jedu, procházejícího králíkem, se sesiluje, ale projitím opicí seslabuje. Když pak se přesvědčil, že vočkováním jedu vzteklinového, počínaje slabým až ku silnému stupni, lze psa učiniti immunním proti této hrozné chorobě — zkusil methodu i na lidech, a to nejen ochranně, nýbrž i jako skutečného léku proti chorobě u osob, vzteklými psy pokousaných. Byť i přemrštěné naděje, do léčby Pasteurovy kladené, se zcela neuskutečnily, je přece jeho objev významný a dalekosáhlý: jím ukázáno, jak možno z pouhého ochranného očkování přejíti k vlastní léčbě bakteriemi. I činěny pokusy z různých stran, zůstaly však posud pouhými pokusy; tak očkování proti choleře, žluté zimnici, tuberkulose, příjici. Teprve v posledních letech dělají se pokusy nové, jež snad trvalejších úspěchů lidstvu přinesou, a tu právě jsme při objevu Behringově.

*

Abychom snadněji pochopili, jak Behring a soudruzi (z nichž nejvíce vyniká Roux v Paříži) dospěli k užívání krevné syrovatiny k léčbě difterie, uveďme si něco z nauky o bakteriích (správněji mikrobech). Z nich ty, které nemoc mohou způsobiti, zoveme pathogenními; tyto zase podle toho, jak působí na náš organism, můžeme děliti na infekční, způsobující nemoc prostě svým množením, a na toxické, které v těle vytvořují jedovatou látku (tak zvané toxiny, ptomainy, toxalbuminy), a jí pak škodlivě působí. Tento druhý tvar je pro člověku význačnější, poněvadž bakterie nejzhoubnějších nemocí (tyfu, cholery, difterie a tetanu) dle nových výzkumů se k němu počítají. Že sílu jedu bakteriového lze oslabiti, jsme řekli: totiž tak zvanou pasáží — tím průchodem skrze tělo některých zvířat; vedle toho jsou ještě jiné způsoby, jimiž se jedovatost bakterií pozměňuje, na př. přidáním chemických látek, fysikálními účinky (světlem slunečním, zvýšením tlaku vzdušného), pěstěním na zvláštních výživných půdách.

Nepopěrný fakt, že lze sílu bakterií stupňovati a takto obdržeti bakterie různou silou účinkující, jest důležitý: jen tak lze tvora

nějakého immunisovati. Počínajíce totiž s nejslabším stupněm, přecházíme k silnějšímu a silnějšímu, až se živočich otuží proti dotyčné nemoci.

Kde však hledati odjedu proti jedu bakteriemi způsobenému, čili jak se zove odjed ten: antitoxinu? Mnoho badatelů pokoušelo se při různých nemocích dospěti cíle, až právě Behring dokázal, že krevné serum takových individuí, které proti jistě infekční nemoci immunními jsou neb učiněna byla, jest schopno druhým individuím, k oné nemoci náchylným, tutéž ochranu poskytnouti. Tedy přenese-li se krev taková z těla zvířat immunních do těla zvířat neimmunních, stávají se tato též immunními. To jest ovšem pouhé »ochranné očkování«. Ale mimo to dokázal Behring, že serum to může působiti nejen ochranně, nýbrž i léčivě: že jest tedy pravý antitoxin proti jedu bakteriemi způsobenému, že vpraveno do těla individua, nákazou postiženého, může serum toto nejen rozmnožování bakterií překaziti, nýbrž i jed — toxiny — úplně zničiti, čímž ovšem zlý účinek bakterií nenastane a nemocná osoba se uzdraví.

První nemoc, která takto léčena byla, je tetanus, vyznačený křečovitým stažením svalů — druhá jest záškrt, diphteritis. Ale proti tetanu se posud serum příliš neosvědčilo; proti záškrtu činěny mnohé a pečlivé pokusy (Fränkl, Roux, Behring, Aronson a j.), které konečně vedly k použití sera krevného jako vlastního léčiva. Toto béře se z koňů, již se napřed vočkováním jedu difteritického činí immunními. Behring sice praví, že zvíře, čím je proti nějaké nemoci citlivější, tím účinnější poskytuje serum; ale právě při difterii tomu tak není: ze všech zvířat osvědčil se jako nejlepší pramen sera protidifteritického — kůň, jenž od přírody jen malou náchylností k difterii je nadán.

Líčiti celý postup, jak serum krevné se z immunisovaného koně béře, není tuto na místě: musil bych vyložiti něco o výživných půdách, o pěstování bakterií a o jiném, což by vyžadovalo mnoho místa. Šlo mi jen o to, podati čtenáři jakýsi přehled, jak se od Jennerova očkování dospělo až k léčení Roux-Behringovu.

*

Nyní však se čtenář bude ptáti, je-li léčení to úspěšné a má-li budoucnost. Tuto druhou otázku lze kladně zodpověděti: neboť methoda je nejen theoreticky, nýbrž i prakticky dokázána. Ovšem nelze dnes definitivně říci, jsou-li naděje do ní kladené oprávněné.

Neboť jest třeba dlouhé řady pozorování bedlivých a důkladných, pozorování konaných na různých místech. Není diphteritis nemocí, která by se jevila jednotným obrazem: je jí též několik — řekl bych — tvarů, od nejmírnějšího až do nejtěžšího, jenž probíhá a končí do 24 hodin smrtelně. A sami tvůrcové methody praví, že tím lépe účinkuje serum při záškrtu, čím dříve se vstříklo; avšak bohužel bývají děti k léčení přinášeny, když je nemoc již vyvinuta!

Po soudu našem měl by stát poskytnouti každé lékařské fakultě dostatečných prostředků, aby jednak mohly samy krevné serum protidifterické vyráběti, jednak co nejčetnější pozorování konati. Toto ovšem hlavně tam se může dařiti, kde jest dosti místa v nemocnicích pro děti záškrtem stižené. Ale podívejme se, jak jest tomu u nás, a podivíme se, že na př. česká fakulta postrádá posud důstojných místností pro dětskou kliniku!... Či není povinností státu, starati se o dorost — o děti chudších občanů?

Než tím jsme se uchýlili od léčení serem krevným, ač oprávněně, ale vracíme se zase na konec k němu, abychom se pronesli o úspěšnosti léčení serem: budou-li i další zprávy zníti v ten smysl, že úmrtnost při difterii klesla s obvyklých 35—40 % na 15, a třeba aspoň na 20 % — pak teprve bude na čase, zapěti hymny.

Dr. *Vlad. Preininger.*

Lev N. Tolstoj o umění.*)

Roku 1881, tuším, Turgeněv, jsa u mne návštěvou, vytáhl ze svého vaku francouzskou knížečku s názvem »Maison Tellier« a podal mně ji.

»Přečtěte si to nějak,« pravil, jakoby ledabylo, zrovna tak, jako rok před tím dal mi knížku »Ruského Bohatstva«, ve které byla stať začínajícího Garšina. Patrně, jak vzhledem ke Garšinu, tak i nyní, bál se tak nebo onak na mne působit a chtěl zvědět mé mínění ničím nepřipravené.

»Je to mladý francouzský spisovatel,« pravil; — »podívejte se na to, není to špatné; on vás zná a vysoko cení,« dodal, jakoby si mne chtěl nadcházetí. — »Jako člověk připomíná mně Družinina. Zrovna taký, jako Družinin, znamenitý syn, znamenitý přítel, un homme d'un commerce sûr, a kromě toho má styky s dělníky,. jest jim vůdcem, jest jim pomocníkem. A také svým poměrem k ženám připomíná Družinina.« A Turgeněv vypravoval mi cosi podivuhodného a neuvěřitelného o jednání Maupassantově v tomto směru.

Doba tato, rok 1881, byla pro mne nejprudší dobou vnitřní přeměny všeho mého názoru světového, a v přeměně té činnost, která se nazývá uměleckou a které jsem dříve věnoval všecky své síly, netoliko ztratila pro mne důležitost, dříve jí připisovanou, ale stala se mi přímo nepříjemna tím nepřiměřeným postavením, které zabírala v mém životě a zabírá vůbec v ponětí lidí bohatých tříd.

A proto v tu dobu mne naprosto nezajímaly takové práce, jako ona, kterou mně doporučoval Turgeněv. Ale abych mu udělal radost, přečetl jsem knížku, kterou mně byl přinesl.

Po první povídce »Maison Tellier«, nehledě na neslušný a bezcenný sujet povídky, nemohl jsem neuvidět v autorovi toho, co nazývá se talentem.

---

*) Překlad úvodní stati k ruskému vydání Spisů Guy de Maupassanta, vybraných od L. N. Tolstého. Tolstý tu poprvé vystupuje jako literární kritik.

Autor měl onen zvláštní, tak nazývaný talent, dar, který záleží ve schopnosti zesíleného, napjatého pozorování, napravovaného dle záliby autorovy na ten neb onen předmět, následkem čehož člověk obdařený touto schopností vidí v předmětech, na které napravuje své pozorování, něco nového, takového — čeho nevidí ostatní. Tento dar, viděti v předmětech to, čeho nevidí ostatní, Maupassant zcelapatrně měl. Ale soudil-li jsem dle svazečku, který jsem pročetl, nedostávalo se mu, bohužel, hlavní podmínky ze tří, kromě talentu, nevyhnutelných podmínek ke skutečnému uměleckému výtvoru. Z těchto tří podmínek: 1. správného, t. j. mravního poměru autora k předmětu, 2. jasnosti výkladu neboli krásy formy, což jest jedno a totéž, a 3. upřímnosti, t. j. nelíčeného citu lásky nebo nenávisti k tomu, co umělec zobrazuje; z těchto tří podmínek Maupassant měl toliko dvě poslední, a naprosto nedostávalo se mu podmínky první. On neměl správného, t. j. mravního poměru k předmětům, jež popisoval. Soudě podle toho, co jsem pročetl, přesvědčil jsem se, že Maupassant měl talent, t. j. dar pozorování, odkrývající jemu v předmětech a jevech života ty vlastnosti jejich, které nejsou viditelny druhým lidem; měl také překrásnou formu, t. j. vyjadřoval jasně, prostě a krásně, co chtěl říci; měl i tu podmínku ceny uměleckého výtvoru, bez níž umělecký výtvor nepůsobí účinku, — upřímnost, t. j. nepřetvařoval se, že miluje nebo nenávidí, ale zcela jistě miloval anebo nenáviděl, co popisoval. Ale, bohužel, tím, že nedostávalo se mu první, ne li hlavní podmínky ceny uměleckého plodu, — správného mravního poměru k tomu, co zobrazoval, t. j. znalosti rozdílu mezi dobrem a zlem, on miloval, čeho netřeba bylo milovat a zobrazovat, a nemiloval a nezobrazoval, co třeba bylo milovat a zobrazovat. Tak v tomto svazečku autor popisoval s velikou podrobností a láskou, jak ženy svádějí muže a muži ženy, a také jakési těžko pochopitelné ohyzdnosti, jež podrobně popsány jsou v »La femme de Paul«, a netoliko s lhostejností, nýbrž s opovržením, jako by to byla zvířata, popisoval pracující lid venkovský.

Zvláště zarážela touto neznalostí rozdílu mezi dobrem a zlem povídka »Une partie de campagne«, ve které předvádí se ve způsobě nejpříjemnějšího a nejzábavnějšího žertu podrobné vylíčení toho, jak dva páni s holýma ramenoma, projíždějící se na loďce, svedli jeden starou matku a druhý mladou dívku, její dceru.

Sympatie autorova je zcela patrně po všecek čas do takové míry na straně oněch dvou ničemů, že ne jakoby ignoroval, ale přímo nevidí, co musely procítit svedená matka, dívka dcera, otec

a mladík, patrně ženich dceřin, a následek toho je netoliko odporné vylíčení hnusného zločinu ve způsobě zábavného žertu, ale též sama událost vylíčena lživě, poněvadž vylíčena toliko nejnicotnější stránka předmětu: rozkoš, které zažili ničemové.

V témž svazečku jest povídka »Histoire d'une fille de ferme«, kterou Turgeněv mi zvláště doporučoval a která zvláště nezalíbila se mi rovněž pro nesprávný poměr autorův k předmětu. Autor, zcela patrně, vidí ve všech těch pracujících lidech, které popisuje, toliko zvířata, nepovznášející se výše nad pohlavní a mateřskou lásku, a proto z jeho popisu vychází dojem neúplný, umělý.

Nepochopování života a zájmů pracujícího lidu a představování lidí z něho jako polozvířata, puzená toliko smyslností, zlostí a sobeckostí, jest jedním z hlavních a velmi vážných nedostatků většiny novějších francouzských autorů, mezi nimi i Maupassanta, netoliko v této povídce, nýbrž i ve všech ostatních jeho povídkách, kde dotýká se lidu, a vždycky popisuje ho jako hrubá, tupá zvířata, z nichž možno jenom tropiti si smíchy. Ovšem, francouzským autorům možno lépe znáti vlastnosti svého lidu nežli mně. Nehledě na to, že jsem Rus a že jsem nežil s francouzským lidem, já přes to vše tvrdím, že francouzští autorové, popisujíce takto svůj lid, nejsou právi, a že francouzský lid nemůže býti takový, jakým ho popisují. Je-li skutečně Francie taková, jakou ji známe, s jejími opravdu velikými lidmi a s těmi velikými vklady, které vnesli tito velicí lidé v nauku, v umění, v ducha občanstva a v mravní zdokonalení člověčenstva, tehdy i onen pracující lid, který držel a drží na svých bedrách tuto Francii s jejími velikými lidmi, skládá se ne ze zvířat, ale z lidí s velikými duševními vlastnostmi; a proto nevěřím tomu, co mně píšou v románech, jako »La Terre«, a v povídkách Maupassantových, zrovna jako bych neuvěřil tomu, cokoliv by mně vypravovali o trvání překrásného domu, stojícího bez základů. Velmi možná, že tyto vznešené vlastnosti lidu nejsou takové, jakými mně jich představují v »La petite Fadette« a v »La mare aux diables«,*) ale vlastnosti ty jsou, to pevně vím, a spisovatel, popisující lid jenom tak, jak popisuje ho Maupassant, líče se sympatií jenom hanches a gorges bretonských služek, a s odporem a posměchem — život pracujících lidí, dopouští se veliké chyby v uměleckém vzhledu, poněvadž popisuje předmět toliko s jedné stránky a to nejnezajímavější, fysické, a

*) Povídky George Sandové.

úplně vypouští s očí druhou, nejvážnější — duševní stránku, tvořící podstatu předmětu.

Slovem, čtení knížky, kterou Turgeněv mi dal, zanechalo mne úplně lhostejným k mladému pracovníku.

Tak protivny zazdály se mi tehdy povídky: »Une partie de campagne« i »La femme de Paul« i »L'histoire d'une fille de ferme«, že ani nezpozoroval jsem tehdy překrásnou povídku »Le papa de Simon« a výbornou, líčením noci, povídku »Sur l'eau«.

Málo-li v naši dobu, kdy tolik ochotníků žene se do spisování, lidí s nadáním, nevědoucích, k čemu přiložit je, anebo směle přikládajících k tomu, čeho vůbec netřeba a nenutno popisovat, myslil jsem si. A tak také řekl jsem Turgeněvu. A tak také zapomněl jsem na Maupassanta.

První, co potom dostalo se mi do rukou ze spisů Maupassantových, bylo »Une vie«, což mně kdosi poradil, abych si přečetl. Tato kniha rázem donutila mne změnit mínění o Maupassantovi, a s těch dob už se zájmem jsem čítal všecko, co bylo podepsáno tímto jménem. »Une vie« je výborný román, nejen nevyrovnaně nejlepší román Maupassantův, ale málem nejlepší francouzský román po Hugových »Misérables«. V románě tomto, kromě pozoruhodné síly talentu, to jest kromě zvláštního napjatého pozorování, namířeného na předmět, následkem něhož autor vidí úplně nové rysy v životě, jejž líčí, v románě tomto téměř v stejné míře spojují se všecky tři podmínky opravdového uměleckého výtvoru: 1. správný, to jest mravní poměr autorův k předmětu, 2. krása formy a 3. upřímnost, to jest láska k tomu, co autor popisuje. Tu již smysl života nepředstavuje se autorovi v dobrodružstvích rozličných prostopášníkův a prostopášnic — tuť obsahem jest, jak už název praví, líčení života zahubené, nevinné, milé ženy, hotové pro vše, co krásno, zahubené hlavně touž hrubou, zvířecí smyslností, která v dřívějších povídkách jevila se autorovi jakoby centrálním, všecko ovládajícím projevem života, a všecka sympatie autorova jest na straně dobra.

Forma, překrásná i v prvních povídkách, je zde dovedena do tak vysokého stupně dokonalosti, jakého nedociluje, po mém mínění, ani jeden francouzský spisovatel prosaik. A kromě toho, což jest hlavní věc, zde autor skutečně miluje a silně miluje rodinu, kterou popisuje, a skutečně nenávidí toho hrubého samce, který rozrušuje štěstí a klid této milé rodiny a zvláště hrdinky románu.

Odtud tak živy jsou a v paměti utkvívají všecky události a osoby tohoto románu: i slabá, dobrá, poklesnuvší matka, šlechetný,

slabý, milý otec a ještě milejší dcera ve své prostotě a nepřehnanosti a hotovosti pro všecko krásné, jejich vzájemné poměry, jejich první cesta, jejich služebnictvo, sousedé, vypočítavý a hrubě smyslný, skoupý, malicherný, nestydatý ženich, podvádějící jako vždycky nevinnou dívku obvyklou nechutnou idealisací nejhrubší smyslnosti, ženitba, Korsika s rozkošnými líčeními přírody, potom život vesnický, hrubá zrada mužova, jeho uchvacování moci nad jměním, jeho srážka s tchánem, ústupnost dobrých a vítězství nestydatosti, poměry k sousedům. Všecko to sám život s veškerou svou složitostí a rozmanitostí. Ale nejenom to, že všecko jest živě a překrásně vylíčeno: ve všem tom je srdečný, patetický tón, jenž bezděky chytá se i čtenáře. Cítíš, že autor miluje tu ženu a miluje ji ne pro její zevnější formy, ale pro její duši, pro to, co v ní jest krásného, má s ní soucit a trápí se pro ni, a tento cit bezděky přenáší se na čtenáře. A otázky: proč, zač padla v záhubu tato překrásná bytost, musí-li už tak býti — samy od sebe vznikají v duši čtenářově a nutí vmýšleti se do významu a smyslu lidského života.

Nehledíc na falešné noty, vyskytající se v románě, jako na příklad podrobný popis pleti mladé dívky, anebo nemožné a zbytečné podrobnosti o tom, jak, na radu abbého, opuštěná žena stala se opět matkou, podrobnosti, ničící všecko kouzlo čistoty hrdinčiny; nehledíc také na melodramatickou a nepřirozenou historii msty uraženého muže, nehledíc na tyto skvrny, román netoliko zazdál se mi překrásným, ale uviděl jsem z něho už ne nadaného žvatlala a čtveráka, nevědoucího a nechtějícího věděti, co dobré jest a co špatné, jakým jevil se mně Maupassant po první knižečce, ale člověka vážného, jenž hluboko vhlíží se do života a už začíná v něm se vyrozumívat.

Následující román Maupassantův, jejž jsem přečetl, byl »Bel-Ami«.

»Bel-Ami« jest kniha velmi nekalá. Autor patrně popouští sobě v ní uzdu v líčení toho, co jej vábí, a jindy, zdá se, ztrácí základní, záporné stanovisko ku svému hrdinovi a přechází na jeho stranu; ale v celku »Bel-Ami«, jakož i »Une vie«, má v osnově své vážnou myšlenku a cit. V »Une vie« základní myšlenkou jest — pochybnost o kruté nesmyslnosti mučenického života překrásné ženy, zahubené hrubou smyslností mužovou; zde je základní myšlenka nejen pochybnost, ale nevole autorova z blahobytu a úspěchu hrubého smyslného zvířete, které touto smyslností dělá kariéru a dosahuje vysokého postavení ve světě, nevole i z prostopášnosti všeho toho

prostředí, ve kterém jeho hrdina dosahuje úspěchu. Tam autor jakoby se tázal: proč, zač padla do záhuby překrásná bytost? Čím se to stalo? Zde jakoby odpovídal na to: zhynulo a hyne všecko čisté a dobré v naší společnosti proto, že společnost ta jest prostopášná, bláznovská a strašná.

Poslední scéna románu — v modním kostele svatba zvítězivšího ničemy, ozdobeného řádem Čestné Legie, s mladou, čistou dívkou, dcerou svedené jím staré a dříve bezúhonné matky rodiny, svatba, posvěcená biskupem a uznávaná za cosi dobrého a nutného ode všech přítomných — vyslovuje tuto myšlenku s neobyčejnou silou. V románě tomto, nehledíc na to, že přecpán jest nekalými podrobnostmi, ve kterých autor, bohužel, jakoby si liboval, zřejmy jsou tytéž vážné otázky autorovy o životě.

Přečtěte rozhovor starého poety s Duroyem, když po obědě vycházejí tuším od Valterův. Starý poet odhaluje život před svým mladým společníkem a ukazuje jej takovým, jaký jest, s věčným, nevyhnutelným spolucestovatelem a koncem jeho — smrtí.

»Už mne ona drží, la gueuse,« praví on o smrti; »už rozviklala mně zuby, vytrhala vlasy, zmrzačila údy, a už co nevidět chystá se mne pohltit. Už jsem v její moci, ona jen zahrává si se mnou, jako kočka s myší, vědouc, že nemohu jí ujíti. Sláva, bohatství — nač jich třeba, když nemožno za ně koupit ženské lásky? Vždyť jenom jediná láska ženská stojí za to, aby člověk žil. A ji právě odnímá ona. Odejme ji, a potom zdraví, síly i sám život. A všechněm stejně. A víc není ničeho.«

Taký je smysl řečí stárnoucího básníka. Ale Duroy, šťastný milovník všech žen, které se jemu líbí, je tak pln chlipné energie a síly, že slyší i neslyší, a chápe i nechápe slov starého básníka. Slyší i chápe, ale zdroj chlipného života dere se z něho s takovou silou, že nepochybná tato pravda, slibující jemu týž konec, nezaráží ho.

Tento vnitřní odpor, kromě satirického významu románu »Bel-Ami«, tvoří hlavní význam jeho. Táž myšlenka vyzařuje v překrásných scénách, kdy tuberkulosní žurnalista umírá. Autor klade sobě otázku: „Co jest tento život? Jak rozřeší se odpor mezi láskou k životu a vědomím o nevyhnutelné smrti?« a neodpovídá na ni. Jako by hledal, vyčkával, a neřeší ani v tu, ani v onu stranu. A tím mravní poměr k životu i v tomto románě je stále správný.

Ale v následujících románech tento mravní poměr k životu začíná se másti, ocenění projevů životních začíná se kolísati, zatemňovati a v posledních románech už úplně se zvrhá.

V románě »Mont-Oriol« Maupassant jakoby spojoval motivy dvou předcházejících románův a opakuje se obsahem. Nehledě na překrásný popis modních lázní a lékařské působnosti v nich, popis plný jemného humoru, zde týž samec Paul, zrovna tak absurdní a nemilosrdný, jako muž v »Une vie«, a táž podvedená, zahubená, něžná, slabá, osamělá, vždycky osamělá, milá žena, a totéž lhostejné vítězství ničemnosti a absurdnosti, jako v »Bel-Ami«.

Myšlenka jest táž, ale mravní poměr autorův k tomu, co popisuje, už stojí značně níže, zvláště níže nežli v prvním románě. Autorovo vnitřní ocenění toho, co dobré jest a co špatné, začíná se másti. Nehledě na všecko rozvážlivé přání autorovo, aby byl nestranně objektivní, ničema Paul má zcela patrně na své straně veškeru sympatii autorovu. A tím historie lásky tohoto Paula, jeho snaha, aby svedl, a úspěch jeho v tom vzbuzuje falešný dojem. Čtenář neví, co autor chce: ukázat-li všecku prázdnotu a podlost Paulovu, jenž lhostejně odtrhuje se od ženy a uráží ji jenom proto, že taille její zkazila se těhotností jeho dítětem, či naopak, ukázat-li, jak příjemno a lehko jest žíti tak, jak žije tento Paul.

V následujících románech — »Pierre et Jean«, »Fort comme la mort« a »Notre coeur«, mravní poměr autorův k jeho osobám ještě více se mate a v posledním už vůbec se ztrácí. Na všech těchto románech už leží pečeť lhostejnosti, spěchu, výmyslu a, hlavní věc, opět onoho nedostatku správného mravního poměru k životu, který jevil se v prvních jeho pracích. Začíná to z doby, kdy zakořeňuje se i reputace Maupassantova jako modního autora, a kdy on podléhá úžasné za naší doby svůdnosti, jíž podléhá každý známý spisovatel, tím více spisovatel tak přitažlivý, jako Maupassant. S jedné strany úspěch prvních románů, pochvaly novinářské, pochlebování obecenstva, zvláště ženských, s druhé strany — rozměry honorářové, které více a více se zvětšovaly, ale přece nikdy nedovedly krýti potřeby stále se zvětšující, s třetí strany — naléhavost redaktorů, předhánějících druh druha, pochlebujících, doprošujících se a neposuzujících už hodnotu nabízených prací autorových, nýbrž s nadšením přijímajících všecko, co podepsáno jménem, jež v obecenstvu už se zakořenilo. Všecky tyto svůdnosti jsou tak veliky, že, jak patrno, omamují autora: on poddává se jim a ačkoliv dále

vypracovává své romány, co se formy týká, zrovna tak, ba někdy ještě lépe, a také miluje, co popisuje, přece už miluje to, co popisuje, ne proto, že je to dobré a mravné, t. j. od všech milováno, a nenávidí to, co popisuje, ne proto, že je to zlé a ode všech nenáviděno, nýbrž jenom proto, že toto líbí se, ale ono náhodou nelíbí se jemu.

Na všech románech Maupassantových, začínaje s »Bel-Ami«, leží už pečeť spěchu a hlavní věc, výmyslu. Od té doby Maupassant nedělá už toho, co dělal ve svých prvních dvou románech: nebéře už v osnovu svých románů určité požadavky a na jich základě nepopisuje činnost svých osob, ale píše své romány tak, jako všichni románopisci řemeslníci píšou, t. j. vymýšlí nejzajímavější a nejpathetičtější anebo nejčasovější osoby a situace a sestavuje z nich román, okrašluje jej vším pozorováním, které podařilo se mu učiniti a které hodí se k látce románu, nikterak nestaraje se o to, jak popisované události mají se k požadavkům mravnosti. Takovy jsou i »Pierre et Jean« i »Fort comme la mort« i »Notre coeur«.

Jakkoliv přivykli jsme čítat ve francouzských románech, jak rodiny žijou v troje a vždycky bývá milovník, o kterém všichni vědí, kromě muže, přece zůstává nám úplně nepochopitelno, jakým způsobem všichni mužové jsou — vždycky hlupáci, cocus a ridicules, ale všichni milovníci, kteří konec konců se žení a stávají se muži, jsou — nejenom ne ridicules a ne cocus, nýbrž hrdinští? A ještě méně jest nám pochopitelno, jakým způsobem všechny ženy jsou prostopášny, ale všechny matky svaty?

A na těchto nejnepřirozenějších a k pravdě nejnepodobnějších a hlavní věc, hluboko nemravných základech zbudovány jsou romány »Pierre et Jean« a »Fort comme la mort«. A proto útrapy osob, ocitujících se v těchto okolnostech, málo nás dojímají. Matka Pierreova a Jeanova, která mohla prožiti všecek život podvádějíc muže, vzbuzuje k sobě málo sympatie, když musila přiznati se synu ke svému hříchu, a ještě méně, když sama sebe ospravedlňuje, tvrdíc, že nemohla nevyužitkovati nahodivšího se jí štěstí. Ještě méně můžeme míti sympatie k pánu, jenž ve »Fort comme la mort« po všecek život podváděl přítele, sváděl jeho ženu a nyní hryže se, že zestárnuv nemůže svádět i dceru své milovnice. Poslední pak román — »Notre coeur« nemá v sobě ani žádné vnitřní úlohy, kromě popisu rozličných nuancí pohlavní lásky. Vylíčen je tu přesycený, pustý znemravnělec, který neví, čeho mu třeba, a

který hned schází se též s takovou, ba ještě znemravnělejší ženou, i bez omluvy smyslnosti, se ženou duševně znemravnělou, hned rozejde se s ní a schází se se služkou, hned opět schází se a, jak se zdá, žije s oběma. Jsou-li v románech »Pierre et Jean« a »Fort comme la mort« ještě scény dojímavé, tož tento poslední román vzbuzuje už jenom ošklivost.

Otázka v prvním románě Maupassantově, v »Une vie«, je tato: Hle, lidská bytost — dobrá, rozumná, milá, hotová pro vše, co krásno, — a bytost tato dává se pro cosi v oběť: s počátku hrubému, malichernému, hloupému zvířeti muži, a potom zrovna takovému synu, a bezúčelně hyne, ničeho nedavši světu. Proč to? Autor takto klade otázku, a jakoby nedával odpovědi. Ale všecek jeho román, všechny city soustrasti s bytostí tou a zavrhnutí toho, co zahubilo ji, jsou už odpovědí na jeho otázku. Je-li jeden člověk, který pochopil její útrapy a vyslovil to, tehdy už ona vykoupena jest, jak praví Job svým přátelům, když pravili, že nikdo nezví o jeho strádání. Zvěděl, pochopil strádání — a ono vykoupeno. A zde autor zvěděl, pochopil a ukázal lidem toto strádání. A strádání vykoupeno tím, že jakmile pochopeno bylo od lidí, ono záhy nebo pozdě, ale vykoupeno bude.

V následujícím románě, »Bel-Ami«, není už otázky: proč strádati má hodný? ale jest otázka: proč bohatství a slávy má docházeti nehodný, a co je to bohatství a sláva a jak se jich nabývá? A právě tak otázka tato už zavírá v sobě odpověď, záležející v popření všeho toho, co tak vysoko dav cení. Obsah druhého tohoto románu jest ještě vážný, ale mravní poměr autorův k předmětu popisovanému už značně slábne, a kdežto v prvním románě toliko tu a tam skvrny smyslnosti, román kazící, se namátly, v »Bel-Ami« skvrny tyto rozrůstají se, a mnohé kapitoly napsány jsou samým kalem, v němž autor jakoby zalíbení měl.

V následujícím románě, v »Mont-Oriol«, otázek: proč, zač má strádati milá žena, a proč má úspěch a radost míti divoký samec — už nekladeno, ale jakoby se přiznávalo, že tak to už musí být, a mravních požadavků již skoro se tu nepociťuje, nýbrž objevují se beze vší nutnosti nekalé smyslné popisy, nijakým uměleckým požadavkem nevzbuzené. Nápadným příkladem tohoto porušení uměleckosti, následkem nesprávnosti vztahů autorových k předmětu, může se zvláštní jasností sloužiti v tomto románě podrobný popis postavy hrdinčiny ve vaně. Popis tento není pranic nutný, nesouvisí nijak ani s vnějším ani s vnitřním významem románu. »Na růžovém

těle vyskakují bublinky?« Nu a co s tím? ptá se čtenář. »Nic víc, odpovídá autor. Popisuju, protože se mně takové popisy líbí«.

V následujících dvou románech: »Pierre et Jean« a »Fort comme la mort, už neviděti nijakého mravného požadavku, nýbrž oba romány zbudovány jsou na znemravnělosti, podvodě a lži, které přivádějí jednající osoby do situací tragických.

V posledním románě, »Notre cueur«, situace jednajících osob jest nejpřevrácenější, divoká a nemravná, a osoby tyto s ničím už nezápasí, ale hledají toliko slastí — marnivých a smyslných, pohlavních, a autor jakoby úplně sympatisoval s jejich pudy. Jediný vývod, jejž možno učinit z tohoto posledního románu, jest, že největší štěstí v životě — jest pohlavní obcování, a že tudíž třeba nejpříjemnějším způsobem užívati toho štěstí.

Ještě nápadnější jest tento nemravný poměr k životu v polorománě Yvette. Obsah tohoto díla, hrozného svou nemravností, je tento: rozkošné děvče, duší nevinné, ale znemravnělé toliko způsoby, které osvojila si ve znemravnělé společnosti matčině, pomate znemravnělce. On zamiluje se do ní, ale předstíraje si, že dívka ta vědomě žvatlá taký pustý nesmysl, kterému naučila se ve společnosti matčině, a opakuje jej jako papoušek, aniž ho chápe; předstíraje si, že dívka ta jest znemravnělá, nabízí jí hrubým způsobem spoluobcování. Tato nabídka uvádí ji v úžas, uráží ji (ona ho miluje), otvírá jí oči na stav její i její matky, a ona hluboko tím trpí. Překrásně vylíčen jest hluboko dojímavý stav — srážka krásy nevinné duše se znemravnělostí světa — a na tom mohlo by býti dosti; ale autor, beze vší vnější i vnitřní nutnosti, pokračuje u vypravování, dává tomuto pánu vniknouti v noci k dívce a svésti ji. Autor patrně byl v první části románu na straně dívky, ale v druhé najednou přešel na stranu svůdníkovu. A tak jeden dojem ruší druhý. A celý román rozpadává se, rozsypává se jak nedohnětený chléb.

(Dokončení)

Rozhledy vnitřní a zahraniční.

KLID V ČECHÁCH — OBECNÍ VOLBY PRAŽSKÉ, NA SMÍCHOVĚ A KOLÍNSKU — SLAVIE A STUDENTSKÁ OTÁZKA SOCIÁLNÍ — NÁVRH TRESTNÍHO ZÁKONA V ŘÍŠSKÉ RADĚ — VOLEBNÍ OPRAVA — OTÁZKA JAZYKOVÁ V ISTRII — CAR ALEXANDR — — NOVINY Z UHER.

PÁD CAPRIVIHO — ÚKOLY JEHO NÁSTUPCE — ROZSUDEK NĚMECKÉ BYROKRACIE — DVORNÍ HISTORIOGRAF V NEMILOSTI — NEPOPULÁRNÍ PRESIDENT — POSLANEC REKRUTOU — ÚČET ZA FIAKRY — CRISPI SE DAL ODDAT — JEHO ENERGIE — OSTRÁ ŘEČ PROTI SNĚMOVNĚ LORDŮ — PORÁŽKA LIBERÁLŮ V BELGII — SMRT CÁŘE ALEXANDRA — KRISTIĆ REDIVIVUS.

Mladočeští politikové v Čechách oddechli si, když zahájením říšské rady valná část pozornosti odvrácena od záležitostí domácích a zraky české veřejnosti upřeny opět do Vídně, jejíž politická nadvláda i v tom se u nás jeví, že zahájením porad cislajtánského parlamentu žilobití politiky přenese se mimo naši českou periferii. V bitevním šiku mladočeská politika se pardonuje. Utichly zejména rozpravy a úvahy o spojení či odtržení pokrokářů, a jak zkušení očekávali, nedošlo na sjezd nově organisovaného důvěrnictva mladočeské strany, který byl na či po Nymburském sjezdu již pro měsíc říjen přislíben.

Podivné světlo vrhají na poměry a vedení strany mladočeské některé volby.

Dne 31. října konány každoroční doplňovací volby do sboru obecních starších v Praze. Stály proti sobě jako vždy strana staročeská a mladočeská, které na úkor pokroku v obecním hospodářství zápolí spolu o panství na radnici. Výsledek značí status quo; přibylo sice Mladočechům něco málo mandátů a užší volby jim ještě nějaký mandát přinesou, to však není nikterak znamením vítězného postupu, poněvadž počet voličských hlasů je celkem týž jako loni a počet dobytých mandátů vysvětluje se větším počtem odstoupivších Staročechů. S obou stran se prudce agitovalo: letos policie povolila Mladočechům voličskou schůzi a agitačním heslem

bylo dokonce i elektrické osvětlení Václavského náměstí; voličstvo ze značné části zachovalo si však svůj úsudek, vybíralo si kandidáty z obou listin a odevzdávalo také prázdné lístky, které asi měly značit, že v radnici není místa pro strannické vášně politické.

Při obecních volbách na Smíchově uzavřen kompromis, jehož výsledek pro stranu na Smíchově je přímo ponižující — radikalism p. dr. Koldínského slaví své triumfy.

Na Kolínsku konečně výkonný výbor prohlásil kandidaturu p. Rašína, starosty Nechanického; staročeská strana postavila, vlastně pohrozila kandidaturou svou; »Hlas Národa« přinesl článek o národním skandálu — výkonný výbor prohlašuje kandidaturu z. poslance Horáka a p. Rašín se vzdává.

Veřejnost českou poněkud vzrušilo úřední rozpuštění studentského spolku »Slavie«, k němuž dle úředního výnosu zavdala podnět kritika našich universitních poměrů na večírku spolku toho. Rozpuštěním spolku toho dostala se docela na povrch sociální otázka studentská, která dotud v užších kruzích byla probírána a v heslu »Husova kolej« též na veřejnost se dostávala, ač veřejnost nejevila pro ni valného smyslu. Sociální otázka studentská u národa malého a chudého, jenž na svůj inteligentní dorost nucen jest činiti vyšší požadavky, než národ veliký a bohatý, má velikou důležitost a vítali bychom ze srdce činnou akci ve směru tom. Akce taková však dle našeho náhledu nemusí, ba nemá býti akcí politické strany: třeba tu povznešenějšího, v pravdě humanitního stanoviska na straně obecenstva a vážného, důstojného pojímání na straně studentstva.

Na říšské radě vídeňské mimo bezvýslednou akci českých poslanců pro zrušení výjimečného stavu o českých poměrech není téměř řeči. Vláda v prvních sezeních předložila několik návrhů sociálně reformatorních. Jsou to: návrh na změnu domovského zákona z r. 1863, návrh za zavedení smírčích soudců občanských a na reformu zapomenté téměř instituce obecních úřadů sprostředkovacích dle zákona z r. 1869, návrh na změnu § 75. živn. řádu o nedělním klidu a návrhy zákonů o dělnických výborech a dohodčích úřadech pro stávky, které již od let šedesátých v Anglii blahodárně působí.

Vyřízen prozatímný rozpočet a započato s projednáváním návrhu trestního zákona v plénu. Návrh trestního zákona není populárním: vytýká se mu možno-li ještě větší policejnost nežli platnému zákonu, který pochází z dob absolutních (1803 a 1852). Není

také naděje i při přívržencích jeho na uzákonění předlohy: ukazuje se zřejmě, že parlamentární zřízení na velké kodifikace zákonné nestačí. Nesčetné amendementy — přes ticíc — návrh udusí.

Dělnictvo, které z parlamentu je vyloučeno, promluvilo dne 18. října pro svůj požadavek všeobecného práva hlasovacího na vídeňské Okružní třídě, a posl. Pernerstorfer, odůvodňuje dne 19. října svůj pilný návrh, aby konečně bylo přikročeno ku slíbené volební opravě, mohl líčiti z autopsie krvavou bitku, která den před tím svedena masou dělníků ze schůzí se vracejících a jízdní policií vídeňskou. To zdá se, že otázku volební opravy uvedlo zase v proud a mluvilo se dokonce o demissi kabinetu, který životní úkol koalice není s to provésti. Slyšeti, že panovník sám přeje si míti otázku volebního práva rozřešenu, a čeká se tudíž již hotová předloha, jakési prý sloučení návrhu Hohenwartova a Baernreitherova.

Mezi tím ohlásila se ze zapomenutého koutu istrijského pobřeží otázka národnostní. Ministr spravedlnosti nařídil opatření soudních budov v Istrii, která je většinou slovanská, ve které ale na venek se zdá, jako by Slovanů nebylo, nápisy dvojjazyčnými — italsko-slovanskými — na místě posavadních ryze italských. V Peranu provedení tohoto nařízení vyvolalo vzbouření, jehož tlaku vládní úředník ustoupil. Věc dostala se do parlamentu a způsobila opět krisi stran i vlády koaliční. Heslo vlády »pravda a otevřenost« zle pochodilo: ještě 27. října prohlásil ministr vnitra, že vláda je odhodlána, přivésti autoritu státní moci k platnosti; dne 31. října již Schönbornovo nařízení jazykové prohlásilo se sice za platné, avšak »zbaveno generálního rázu«. Dvojjazyčný štít v Peraně sice opět jest vyvěšen, avšak nápadný klid horkokrevných Vlachů nasvědčuje tomu, že snad našel se za kulisami kompromis mezi »autoritou vládní moci« a ambicemi vlašské nadvlády. Výjimečný stav v Istrii — — prohlášen nebyl, patrně proto, že je to specialita čistě česká. Ani v Haliči nebyl prohlášen, přes to, že tam se zjevila — »omladina«.

Úmrtí cara Alexandra III. působilo u nás mocným dojmem: byl' tento nešťastný panovník spřízněného národa ruského zjevem sympatickým. Poslanecká sněmovna vídeňská učinila officielní projev smuteční ve schůzi, ve které větší část Poláků scházela, a jeden z přítomných — Lewakowski — dal výraz svému nesmířitelnému záští proti Rusku. Nevíme, mělo-li to býti odpovědí Lewakowskému, či míní-li mladočeští poslanci, že je toho potřeba, dáti skutečnému hlubokému soucitu lidu českého ještě zvláštní effektní výraz, když

vypravili soustrastnou deputaci k velevyslanci ruskému Lobarovu. V rozmluvě s velevyslancem kladli důraz na zásluhy carovy o světový mír a připomenuli rakousko-ruské obchodní smlouvy a její významu pro říši!

*

V Uhrách scenerie se nezměnila. Církevně-politické předlohy, ač tři z nich předloženy již ku sankci, posud uzákoněny nejsou a již mluví se o nových krisích, které vládu prý čekají ze zamýšlené opravy správní, totiž zamýšleného sestátnění veřejné správy. O zajímavé episody není nouze: František Kossuth, ač posud není uherským občanem státním, dělá po Uhrách v politických schůzích propagandu straně neodvislosti, což vládní tisk i strany pálí. A utiskování Rumunů trvá dále, nejnověji vydán zákaz dopravy zahraničných časopisů Rumunům přátelských; pro vládní zájem je všechno dovoleno, jak ukazuje skutečnost, že pro ministra Etvöse, který kandiduje na říšský sněm, musili agitovat i učitelé středních a měšťanských škol, a žactvo k vůli tomu mělo tři dny prázdno. Podobných případů ze země, jíž naše časopisectvo tak často závidí »zdravé parlamentární poměry«, dalo by se uvésti ještě více.

V Praze, dne 10. listopadu 1894. *Kn.*

* * *

Náhlého a neočekávaného rozuzlení došel zjevný i tajný boj, který vedla mocná strana agrárníků pruských proti kancléři »bez klasu a stýbla«. Objevilo se, že konservativní šlechta s ministerským předsedou hrabětem Eulenburgem v čele jest mocnější, než nástupce Bismarckův a generál. Caprivi není více říšským kancléřem, a třeba pro zachování formy propuštěn i Eulenburg, přece vítězství junkerů jest nepopíratelné. Hrabě Caprivi neměl ani vzdělání ani talent velikého státníka, avšak v nesnadném a zodpovědném úřadě svém, jsa terčem nesmiřitelného hněvu orgánů Bismarckových, osvědčil se ku podivu statečně. Mimo to byl povahou přímou, prost vší diplomatické lsti a nepoctivosti. Proto i od sociálních demokratů v říšském sněmě byl respektován. Odtud i bezprostřední záminka jeho pádu: jeho odpor proti výjimečným, ústavu porušujícím opatřením, jimiž postiženy býti mají »živly podvratné«. Avšak císař Vilém, třeba přístupen aspiracím uměleckým, jak jeho báseň a hudební komposice »Sang an Aegir« a jeho rozdílení uměleckých praemií přes hlavy žasnoucí poroty dokazují, nemiluje řečnění jen

akademické a jest odhodlán královecké vypovězení války sociální demokracii uvésti v skutek. Skrupulosní voják Caprivi tedy propuštěn a na místo jeho povolán Bismarcku oddaný pacifikační místo držitel alsasko-lotarinský, kníže Hohenlohe Schillingsfürst se svým adlatem Koellerem, zkostnatělým konservativním byrokratem řízné školy Bismarckovy. Nyní ovšem nastane ostrý regiment. Spolková rada zákony výjimečné již schválila a úkolem nového kancléře bude hájiti je před sněmem. A říšský sněm postaven již dnes před alternativu: buď povolit anebo být rozpuštěn. Sic volo, sic jubeo! Nicméně věc není tak snadná. Opatření výjimečná jsou meč dvojsečný, to ví i katolické centrum, jež v otázce této opět bude rozhodovati a dokud platí v Německu všeobecné právo hlasovací, dotud i při hluboké nenávisti, jež všechny měšťácké strany politické proti sociálním demokratům chovají, sotva najde se majority pro zákony, jež znamenají politickou sebevraždu. Leč vysoké proudy v Německu dnes vanoucí sotva couvnou před odporem konstitučním. Militarism a byrokracie jsou dva spolehlivé sloupy, pomocí nichž lze provésti revoluci shora, militarism, jemuž pomalu, ale jistě sleduje v zápětí úpadek kulturní i hospodářský, a byrokracie, jejíž representanti neostýchají se vynésti proti mučiteli a násilnému prznitelí afrických žen, německému osvětonoši Leistovi nález, kterým týž odsouzen byl k přesazení v stejné »hodnosti« na jiné místo a ztrátě jedné pětiny důchodů! Takovými příklady bojuje se proti »živlům podvratným«. Vyrábitel dvorní historie Hohenzellernské, dvorský historiograf Treitschke, upadl v nemilost. Charakteristikou krále Bedřicha Viléma IV., na němž káral jeho nestálost povahy, nervósní nepokoj, nevděk k osvědčeným rádcům, absolutistické choutky, vzbudil vážné pohoršení Sesazen a titul mu odňat. Vědecká pravda nejen u dvorního historiografa, ale i jinde nesmí ovšem na světlo.

*

Nový předseda francouzské republiky pan Casimir Perier postrádá jisté důležité vlastnosti, jež ve francouzské veřejnosti může mu býti fatální. On není populárním. On není ani bývalým tribunem národa jako byl Thiers, ani oblíbeným generálem jako Mac Mahon, ani dobrosrdečným buržoou jako Grévy, ani dědicem zvučného jména republikánského jako Carnot. Sedí na vysokém trůně svých milionů, plynoucích z uhelných akcií, aristokrat výchovou, smýšlením i chováním, blaseovaný, nepřístupný a ledový. Není prvním mužem v národě, jest mimo něj, vysoko nad ním. A proto symptomatickým

byl okázalý potlesk, jímž socialisté a radikálové vítali vkročení do sněmovny socialisty Bachimonta, zvoleného v Perierově bývalém okresu volebním. Perier však, jak se zdá, o popularitu ani nestojí. Nenasvědčuje tomu aspoň způsob, jakým hájí nedotknutelnost své osoby, pohnav před porotu pro urážku na cti redaktora Richarda a dav jej odsouditi k jednoročnímu vězení a pokutě 3000 fr. Jaká nenávist panuje mezi oportunistickými republikány a socialisty, osvětluje afera socialistického poslance Mirmana. Týž zvolen byl poslancem před uplynutím desítiletí profesorské své činnosti, kterým byl vázán, aby dosáhl osvobození od služby vojenské. A ministr vojenství, trvaje na liteře zákona, ihned jej reklamoval pro sebe. Republikánská majorita neostýchala se pak dáti ministrovi za pravdu a vydala člena parlamentu ke kaprálskému výcviku, přiznavši tak větší důležitost funkci rekruty, než úřadu poslance. Ovšem připravují socialisté a radikálové vládě každé chvíle horké rozpaky. Tak odhalili opět malou Panamu z doby výstavní, kdy ředitel v ministerstvě obchodu Julesa Rochea likvidoval jen za povozy 21.000 fr., což nemohl projezditi, ani kdyby ve dne v noci seděl v kočáře. Vládě nezbylo, než zavésti vyšetřování.

*

V Italii Crispi pokračuje na dráze kajícího hříšníka. Dal se najednou církevně oddat se svou (2.) chotí, s níž žije již čtvrt století v občanském manželství. Ale příčina vyšla brzy na jevo. O jeho dceru uchází se totiž bohatý kavalír ze staré — klerikální rodiny sicilské. Jinak vládne Crispi svým osvědčeným energickým způsobem. Rozpuštění socialistických spolků neopomenul pak provázeti v tělesném svém orgánu »Riformě« tímto zajímavým projevem: »Rozpuštění sociální organisace znamená znovuzrození veřejného života v Italii.«

*

Protilordské hnutí v Anglii neustává. Vláda Roseberyova postavila se mu otevřeně v čelo. Řeč lorda Roseberya v Bradfordě byla veřejnou válečnou výpovědí horní sněmovně. »Dnešní sněmovna lordů jest hrozbou národu, jest přímou výzvou k revoluci. Ve svém boji proti horní sněmovně uchýlí se vláda k lidu!« V ústech předsedy ministerstva neobyčejná a významná slova.

*

Veliký boj volební v Belgii dobojován. Všeobecné právo hlasovací, modifikované pluralitním votem inteligenčním a censuálným,

bylo novou zbraní ve velkolepém tomto zápase. A jako při posledních volbách všeobecných v Německu, i zde liberalism zůstal na bojišti. Zvoleno 103 klerikálů 5,633.133 hlasy, 28 socialistů 2,060.802 hlasy, 20 liberálů 4,712.802 hlasy. Jest patrno, že liberalismus v životě národů dohrává svou úlohu. Byl jen v negaci veliký, jakmile měl tvořiti positivně, stal se vykořisťujícím prostředkem privilegovaných tříd. Zničil feudalism a podryl absolutní moc vladařskou, aby všechnu moc politickou i hospodářskou soustředil v rukou svých a aby ve formě kapitalistické výroby proletarisoval lid. Odtud ono hluboké nepřátelství mezi jím a socialismem, odtud úpadek jeho tam, kde lístek volební vnikl ve vrstvy nejširší.

*

Car Alexandr III. zemřel a smrt jeho otřásla Evropou. Dávno již smrt panovníka nerozrušila život politický tak, jako smrt tohoto muže. Příčina nevězí jen v důležitosti ruské říše jakožto první velmoci evropské, nýbrž v životě a smrti Alexandrově. Cítila se i v Evropě, netoliko na Rusi, carova opravdovost a důslednost. Byl a zůstal pravým Rusem, byl přímo mužík na prestolu carském. Velikou a mocnou zůstavuje vlast svou synu svému Mikuláši, jehož povaha, nehledíc k romantickým legendám novinářským, jest dosud ovšem hádankou.

Účast celého světa nad úmrtím Alexandrovým byla upřímná a všeobecná. Zejména smutek Francie byl hluboký a dojemný.

*

Srbský Alexandr sotva se vrátil z Berlínské své návštěvy, přijal demissi Nikolajevičovu a jmenoval předsedou ministerstva posledního, jenž mu ještě zbýval — Nikolu Krističe. Kristič patří mezi státníky, jimž se říká energičtí. Když bývalo Milanovi nejhůře, Kristič jej vysekal. Jak se zdá, dynastie Obrenovičů má takových Krističů silně zapotřebí.

V Praze, 10./11. 1894. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

STÁLÉ PŘEBYTKY STÁTNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ NECHRÁNÍ PROTI ZVYŠOVÁNÍ BERNÍ — RŮZNÉ UTAJENÉ ZPŮSOBY NOVÝCH DLUHŮ STÁTNÍCH — KLESÁNÍ MÍRY ÚROKOVÉ ZDRŽENO STÁLÝM DLUŽENÍM VEŘEJNÝCH HOSPODÁŘSTVÍ; OHROMNÉ ŠKODY Z TOHO — JIŽNÍ DRÁHA A DRÁHA STÁTNÍ SPOLEČNOSTI DO SPRÁVY STÁTNÍ — UHERSKÁ PAROPLAVEBNÍ SPOL. DUNAJSKÁ PROTI NAŠÍ.

V polovici minulého měsíce předložen byl říšské radě rozpočet státní a naše občanstvo zvědělo z úst ministra financí potěšitelnou zvěst, že i letos budeme míti ne sice příliš veliký, ale přece patrný přebytek ve státním hospodářství. Zároveň z účetních závěrek za rok 1893 vyšlo na jevo, že skutečný přebytek za onen rok dostoupil výše 23½ mil. zl. a že ve státních pokladnách se nahromadilo hotovostí již na 208 mil. zl. — všemu tomu arci divným bylo kontrastem officielní prohlášení, že třeba zavésti líhový monopol a že stát potřebuje těchto zvýšených důchodů k tomu, aby se mohl »volněji rozháněti rukama«. To je tím divnější, jelikož rozpočet je opravdu dělán náramně střízlivě; daně skoro všecky jsou odhadovány znatelně nižšími sumami, nežli činil jich skutečný výtěžek již za rok 1893 a také ostatní důchody státní nejsou příliš optimisticky rozpočítány. Jaký to má býti tedy rozmach státních rukou, když mu dosavadní, řekněme, přímo skvělý výsledek nepostačuje? Vždyť se dá téměř s úplnou bezpečností čekati, že i budoucně budou skutečné přebytky předstihovati velmi značně rozpočty ministrem financí sdělané.

Arci zároveň uslyšeli mnozí z úst ministra financí velmi nepříjemná překvapení. Přebytky nejsou prý dosud tak veliké, aby se mohly úředníkům hubeně placeným zvýšiti platy. Rovně není skoro ničím pamatováno na úpravu našich vodních cest: sumy celkem nepatrné, které by čtenář snad přece na to shledal v příštím rozpočtu, jsou pouze splátkami na vydání už dávno povolená. Za to však uplaceno bylo na 10 mil. zl. salinek (dluhu to počítaného

mezi státní dluh nezaložený) a nevydá se asi 3 mil. zl. umořovací renty, k čemu by ministr byl dle dosavadních zákonů a dle dosavadní praxe oprávněn!

Tedy snad už přece konečně uplácíme své obrovské dluhy, pomyslí si tu snad některý potěšený poplatník. Minula tedy již ona strašná léta, kdy stát ne po milionech ale po desítkách a stech milionů každoročně se zadlužoval! Škoda, a bohužel, že musíme iluse ty hned zažehnati. S tím uplácením dluhů provádíme už od r. 1867 veliký sebeklam, spočívající na osudném neporozumění! Není ani zdaleka pravda, že bychom dluhy upláceli, naopak dosud naše státní dluhy povážlivě narůstají a ne snad jen tím, co se skutečně jako dluh nový vykazuje, ale tak divně děláme dluhy nové, že při tom si ještě myslíme a také se odvažujeme tvrditi, že staré vlastně uplácíme.

Tento klam se stal následovně: Za dluh, který naši monarchii do r. 1868 tížil, zaručila se pouze naše polovice říše, od uherského státu spokojili jsme se stálým ročním příspěvkem $30^1/_3$ mil. zl. Tento dluh byl z části nezaplatitelný a z části se umořovati měl dle určitého plánu. Ale naše finance byly napořáde ve velmi chatrném stavu a nemohlo se nikterak pomýšleti na to, aby se něco uplácelo z dluhů dosavadních. Byla tedy přijata zásada, že se má to, co ročně připadne na umořování dluhu, sehnati novou výpůjčkou a sice nesplatitelnou; takové výpůjčky každoroční zvaly se umořovací rentou a vykazovaly se mezi řádnými důchody státními a nepovažovaly se nikterak za nový dluh. Zatím se však praktiky té užilo k tomu, že si naše finanční správa nevypůjčovala pod tímto titulem pouze na umořování dluhů, nýbrž přímo dělala nové dluhy na placení každoročních úroků. Tím si vysvětlíme, že vydání úrokové na tento dluh r. 1871 činilo ročně 105 mil. zl. kdežto r. 1892 vystouplo již na 115 mil. zl., ačkoli dluh tento dle úmyslu zákonodárcových měl býti stále týž. Na sklonku let sedmdesátých pod titulem umořovací renty naděláno čistě nových dluhů ročně 20—35 mil. zl. Nyní se již přece trochu lépe hospodaří, renty umořovací vydává se poměrně již málo, ale posud přece pod tímto titulem se státní dluh fakticky ještě zvyšuje, ačkoli při tom se napořád všude tvrdí, že se dluhy již i uplácejí. Aby se splácení to mohlo posouditi, dlužno připomenouti, že od 1890—1894 bylo vydáno umořovací renty asi přes 30 mil. zl. a že dluhu splatitelného za tu dobu ubylo pouze 23 mil. zl. (vezme-li se úrokování roční $4^1/_4\%$ za základ). Také na r. 1895 neuplatí se dle roz-

počtu žádný dluh, jelikož se vydá umořovací renty na 8 mil. zl. a splátka dluhů umořených bude obnášeti pouze 7·8 mil. zl. Nynější ministr je si toho také vědom a přímo letos při debattě rozpočtové pravil, že by se měl důchod z renty umořovací v rozpočtu vlastně škrtnout. Ale pak bychom neměli žádný přebytek, nýbrž deficit.

Jiný tajený způsob dlužení státního je ten, že jednotlivá ministerstva na zvýšené potřeby svého odboru daly si povoliti říšskou radou zvláštní úvěr, který se nepočítá do ostatních dluhů státních, ani do řádných vydání rozpočtu. Tak povolen úvěr 8 mil. zl. ministerstvu vyučování na stavbu školních budov, ministerstvo obchodu vyžádalo si menší úvěry na stavbu a výkup pošt a daleko větší úvěry na pořízení a rozšíření železničních vozidel. Rovně samostatné dluhy uzavírány na vystavení komunikací ve Vídni (a pod tím titulem zadluží se státní správa nejméně aspoň 80 miliony zl.). Uváží-li se, že na úpravu naší měny vydáno už 100 mil. zl. zlaté renty 4%ní a že ještě asi tolikéž bude jí třeba na příště vydati, že se musí z oběhu vzíti salinky, dluh to úrokovaný nízkými procenty a místo něho vydati renta výše úrokovaná a že banka rakouskouherská žádá splacení své půjčky 77 mil. zl. a že stát přejal 12 mil. zl. dluhu skladiště v Terstu a velmi značné nové dluhy železniční a jiné převzíti se chystá, nebude vůči všemu tomu snad nikdo tvrditi, že u nás už přešla doba státního dlužení a že nadejde čas, kdy budeme konečně své dluhy spláceti. Tomu ještě dlouho a dlouho tak nebude.

A přece jak dalekosáhlé by to mělo účinky, kdyby konečně se stát odhodlal opravdu spláceti své dluhy. Za poslední doby jak naše, tak uherská polovice, uzavřely značné nové půjčky, a jak viděti také v budoucnu budou se dále dlužiti. Uhry také na úpravu měny i na doplnění svých dopravních prostředků hodlají uzavírati značné nové výpůjčky. Ačkoli tedy dlužení našich finančních správ nepřestalo a hned ještě nepřestane, přece nabídka kapitalistů je tak veliká, že jim nově vydávané dluhopisy pořáde nepostačují a kursy všech cenných papírů vystupují značně do výše. V »Neue Freie Presse« (ze dne 1. listopadu t. r.) vypočítáváno na základě udání kursovního lístku, že cena rakouských cenných papírů na burse znamenaných za pouhých 10 měsíců posledních vystoupla bez mála o 500 mil. zl. Věc ta jeví se býti dosti přirozena; spořitelny platí ze vkladů 3—3½%, ano i méně, patrně každý raději si koupí cenné papíry, které pořáde se u nás zúrokují ještě nad

4% — tím spíše, protože právě spořitelny samy ukládají své jmění z valné části v těchto cenných papírech. Jak by to však na trhu peněžním vypadalo, kdyby náhle státy naše nejen se přestaly dlužiti, nýbrž počaly své dluhy spláceti. Papírů cenných by ubývalo a poptávky po nich by značně přibývalo; výsledek by se objevil značným klesáním úrokové míry. Že toto klesání zcela dobře u nás je možné, vidíme na příkladě států západoevropských. Anglické $2^3/_4$%ní konsoly a francouzské 3%ní renta vystouply značně nad pari, ačkoli vlastníkům hrozí stálé nebezpečí, že papíry ty budou konvertovány čili splaceny pouze nominálním obnosem. — Považme jen, že naše polovice říše platí ročně asi 165 mil. zl. úroků na své státní dluhy a ač úroky ty jsou nejméně 4%ní a vyšší (asi 70% úrokuje se skoro 4·2%); kdyby úrokovou míru bylo lze sníženi opravdu na 3%, uspořil by tím stát ročně 45 mil. zl. na úrocích. A to by se státu zcela jistě, třeba za delší dobu, podařilo, kdyby objevil pevnou a vytrvalou vůli stále, po případě zprvu jen nepatrnými obnosy dluh spláceti. A naše finance by nám to jistě také dovolily, zejména, kdyby se zavedl líhový monopol. Arci nesměl by všecky zvýšené důchody státní skonfiskovati společný ministr vojenství a náš ministr zemské obrany pro účely válečné. — Snížením úrokové míry nezískal by pak pouze stát, nýbrž všichni dlužníci, hlavně hypothekární. V Cislajtanii je přes 4000 mil. zl. hypothekárních dluhů, kdyby úroková míra klesla na 3%, znamenalo by to při nejmenším ulevení poplatnosti roční 40 mil. zl. pro zemědělce.

Poslední dobou mluvilo se stále, že uherský ministr financí chce vydati již také 3%ní dluhopisy. To prozatím by nemělo žádného smyslu ani rozumu a spíše by státním financím škodilo, leda že by se některé dluhopisy níže úrokované prozatím vydaly na zkoušku. Dosud se 4%ní uherská renta korunová úrokuje 4·1% a nelze tedy nahlédnouti, proč by se měly vydávati dluhopisy níže úrokované nežli 4%, tím by si stát jen bral možnost v budoucnosti snížiti své úrokové břímě. Zrovna tak není dosud na čase konvertovati naši sjednocenou rentu, pokud totiž nevystoupne nad pari renta 4%ní ta neklesne opravdu úroková míra na 4% nebo pod ně (renta sjednocená se úrokuje na 4·2%). — Za to by měli hypoteční banka zemská a česká zemská banka přikročiti k vydávání dluhopisů (zástavních listů a komunálních obligací) níže úrokovaných, na př. $3^3/_4$%ních anebo $3^1/_2$%ních; ty by jistě šly dobře na odbyt, a kdyby se pokus vydařil, mohly by se všecky dosavadní 4%ní

a 5%ní také konvertovati. Proč se k tomu dosud správy těchto bank neodhodlaly, vždyť přece jsou k tomu zmocněny sněmem zemským?

Sestátnění jižní dráhy začíná se bráti dosti do opravdy, již brzy sejdou se delegáti dráhy a státu, aby začali vyjednávati. Také o dráhu státní společnosti se stal pokus; v železniční státní radě usnesena resoluce, aby vláda na to pomýšlela i aby k tomu cíli vystavěla křídlo z pražského nádraží dráhy Františka Josefa do Libně, které by se tam připojilo ke trati státní společnosti. Prozatím arci není známo, že by ministr obchodu se vážně zabýval podobným plánem.

Na sestátněné české dráze západní zůstanou prozatím pro dopravu zboží staré vysoké tarify dopravní v platnosti. Patrně ministerstvo obchodu nahledlo, že dosavadní marnotratné hospodářství s drahami nemůže dále trvati a že třeba hleděti, aby deficity z nich nerostly do závratné výše. Ale lék proti tomu volený je velmi divný; proč právě mají napravovati státní finance a pochybené dřívější železniční hospodářství zrovna jen ti dopravovatelé, kteří až doposud vysokými sazbami západní dráhy beztoho přespříliš byli poškozeni?

V Uhrách konečně se ustavila dunajská paroplavební společnost uherská, která bude míti roční podporu státní 400.000 až 450.000 zl. a která bude úplně podrobena uherskému ministerstvu, pokud se to týkati bude dopravních sazeb. Tak bude míti naše dunajská paroplavební společnost hrozného konkurenta, jelikož uherská vláda ustanoví po případě na jednotlivé uherské zboží takové sazby, že rakouská paroplavební společnost nebude moci zdaleka tak lacino dopravovati, a bude-li chtíti přece konkurovati, nahradí si to zejména od našich průmyslníků, kteří budou exportovati do podunajských států balkánských. Tak zase nás jednou Maďaři důkladně předstihli, aniž z naší strany se co stalo, aby se obhájily prospěchy našeho obchodu a průmyslu. Dohodnutí mezi rakouskou a uherskou společností se nevydařilo, nastane tedy mezi nimi tuhý boj. V zápase tom Maďaři budou asi dosti bezohledni, jak z dosavadních zkušeností jsme je poznali, i budou vlastní paroplavební společnost velmi úsilně podporovati svou rozvětvenou sítí státních drah, kterých dnes je značně přes 10.000 km. *P. L.*

Rozhledy sociální.

ČESKÉ DĚLNICTVO A NÁRODOPISNÁ VÝSTAVA — VŠEOBECNÉ HLASOVACÍ PRÁVO — FRANKFURTSKÝ SJEZD SOC. DEMOKRACIE — KONGRES DĚLNÍKŮ ŽELEZNIČNÍCH V PAŘÍŽI A V NEWPORTU — KONGRES KŘESŤANSKÝCH HORNÍKŮ V ESSENU — SOCIÁLNĚ-DEMOKRATICKÉ SPOLKY V ITALII — DĚLNICTVO NECHCE PRÝ NA VENEK — DĚLNICKÉ VÝBORY A SMÍRČÍ ÚŘADY.

»Sociální demokrat« ze dne 2. listopadu stěžuje si, že výstavní výbor národopisný vyhledal a pozval ke spolupůsobení v dělnickém oddělení jen několik dělnických spolků a ne prý ty největší, jež pracují pro celé Čechy. Snad výstavní výbor přehlédl, že i to dělnictvo české, jež smýšlí sociálnědemokraticky, je podstatným činitelem národa, a sice velkým činitelem, jak víme z pozorování národnostního hnutí v severních Čechách. V povšimnutí hodném článku praví řečený list mimo jiné: upozorňujeme dělnické spolky pozvané k výstavě, aby byly toho dbalými, by život českého dělnictva znázorněn byl ve výstavě tak, jak jest a ne jak si ho mnozí přejí anebo představují. Ať ukáže se život dělníka továrního a čeledního nefalšovaný, ať není zapomenuto čeledi na velkostatcích, ratejen a nocleháren horníků v západních Čechách, kde 50 osob celý týden v noci ubytováno jest ve zbořených strojírnách, se společnou kuchyní. Budiž vzpomenuto dělníka sirkářského v Pošumaví, sklářského a korálového v Krkonoších. Ať stojí věc před světem tak, jak skutečně jest a »ať mnohému navštěvovateli příští výstavy oko zaleje se slzou nad skutečným stavem toho lidu. Vám (dělnickým pořadatelům) bude náležeti dík za to, najde-li se nějaké citlivé srdce, které, majíc příležitost poznati stav toho lidu, k jeho úlevě a povznesení něčeho učiní — — když dělnictvo rok od roku spěje vstříc degeneraci a vysílení«. Považujeme za povinnost, upozorniti na palčivá tato slova nejen dělnické oddělení výstavní, ale i celý výstavní výbor.

Všeobecné hlasovací právo jest dnes tepnou dělnického ruchu. Vídeňské dělnictvo pořádá schůzi za schůzí žádajíc rovné

právo hlasovací. Velkou akci zahájí prý dělničtí poslanci belgičtí, zvolení v posledních volbách sněmovních. Hodlají navrhnouti, aby vícehlasový volební řád změněn byl v úplně rovné a tajné všeobecné právo hlasovací a aby odstraněn byl senát. Návrh budou prý podporovati i radikální poslanci z klerikálů, totiž klerikální demokraté, kteří ostře vystupují proti belgickému vysokému kněžstvu.

Kongres německé sociální demokracie ve Frankfurtu věnován byl většinou jen vnitřním záležitostem organisace. Otázka redaktorských platů byla předmětem živé diskuse a severoněmečtí vůdcové musili napjati všecky síly, aby vysoké honoráře některých novinářů sociální demokracie zachránili. Zajímavo jest stanovisko, jež zaujal sjezd o poměru sociální demokracie k otázce agrární: Otázka agrární uznána za nedílně souvislý díl otázky sociální. Bída malého rolnictva a zemědělského dělnictva musí se zmírňovati zásadní činností reformní. Sociální demokracie bude prý si agrární otázky co nejvíce všímati a studovati poměry selské. Sestaven zvláštní agrární výbor, jenž má příštímu kongresu v r. 1895 předložiti návrhy. Toto sbližování a přizpůsobování sociálních demokratů k malému rolnictvu jest pokračováním taktiky, přijaté na mezinárodním kongresu curišském, taktiky, dle níž sociální demokracie nedůvěřuje v úspěch a možnost revoluce, nýbrž spíše spoléhá v opportunní činnost reformní od případu k případu. Proto také německý liberální tisk (Köl. Ztg.) větře z tohoto sbližování dělnictva s malým rolnictvem nebezpečí jakéhosi chemického splynutí dělnického opravářství s rolnickým konservativismem, vybízí rychle stát a veřejnost, aby malé a střední rolnictvo v jižním, západním a středním Německu chránily, hospodářskou existenci jeho sílily a tak rolníka od »námluv« sociální demokracie odvrátily.

Na frankfurtském kongresu prohlášeny také kartely za metlu dělnictva, ježto prý stlačují mzdu a stupňují sociální i politickou odvislost dělníka. Prostředek proti tomu hledati sluší v ochraně koaličního a spolčovacího práva dělnictva a ve stálém demokratisování administrace říšské, státní a obecní.

V Paříži rokoval mezinárodní kongres dělníků železničních, v Newportu pak kongres železničních dělníků anglických. V Paříži usneseno, utvořiti jednotu železničních dělníků a zřízenců pro celou Evropu, na kteréžto organisaci bude pracovati zvláštní mezinárodní studijní komitét. Dále usneseno, že pracovní den nemá trvati déle než 10 hodin s odpočinkem 36 hodin týdně Nedělní doprava nákladů má odpadnouti, vyjímaje dopravu potravin. Po

dvacetileté službě vyměřena buď dělnictvu železniční pense ve výši dvou třetin předchozí mzdy. Za pensi ať ručí společnost železniční, .po případě stát, je-li vlastníkem železničního podniku. V Newportu žádáno zavedení šestidenní práce v týdnu a převzeti železnic v majetek národní.

V Essenu konán kongres 500 delegátů křesťanských horníků, organisace to, jež má za účel povznesení mravního i sociálního postavení horníků na základě křesťanském a zákonném. Shromáždění přijalo svazkové stanovy, dle nichž hodlá se organisace domáhati: zvýšení mzdy přiměřené k ceně práce a k životní potřebě horníka, obmezení pracovní doby pro ochranu zdraví, života a rodiny; spolurozhodování o tom, jak má býti nakládáno s příspěvky podpůrných kas odborových; kontroly nad vykonáváním policejních předpisů hornických; upravení hornických pokladen atd. Mluvili dva kněží: Kaplan Dr. Oberdörfer a pastor Weber. První upozorňoval delegáty, aby nepotírali sociální demokracii, poněvadž prý nevědí, zdali nebudou nuceni, postupovati někdy společně se sociálními demokraty. Citoval papežovu dělnickou encykliku, že dělníci mají přirozené právo, spolčovati se k obraně svých hmotných zájmů, a dodal k tomu, že dělníci mají nejen právo, ale i povinnost spolčovati se ku své ochraně, a sice povinnost jako lidé a jako otcové rodin. Pastor Weber naproti tomu vybízel křesťanské horníky, aby bojovali nejhorlivěji proti sociální demokracii.

Každou chvíli jsme nuceni ukazovati, jak lehkomyslně lije italská vláda olej do ohně nepokojů sociálních. Nejnověji musíme zaznamenati nový nerozvážný čin Crispiho. Tento starý dobrodinec mravnosti, svobody a blahobytu rozpustil na základě známého letošního zákona proti anarchistům 270 dělnických spolků sociálně-demokratických, vše jedním dnem. Tak rozumí se v Italii, ve státě hospodářsky a sociálně nejrozháranějším a nejsešlejším, společnému řešení otázky sociální.

Liberální tisk v Německu běduje, že pruské zemědělství trpí nedostatkem dělnictva. V městech je prý dělníků přebytek, namnoze i nezaměstnaných, a nelze prý jich přiměti ku přesídlení na venek. Dělníci poukazují na tu okolnost, že práce na venkově přes zimu přestává, však podnikatelský tisk tvrdí, že prý dělnictvo nechce jen proto z měst, poněvadž se nechce vzdáti městského života a městských zábav. A přece prý dělník, jsa bez zaměstnání, povinen jest přijati každou práci a nemá práva uvažovati o rozdílech práce venkovské a městské. Však až přijdou dělničtí poslanci na

říšském sněmu opět se žalobou na nedostatek zaměstnání, pak prý se jim to náležitě poví. — Možná, že na výtkách liberálního tisku je leccos pravdy, a snad i jinde než v Německu, pokud ovšem výtky ty neodporují správné theorii o právu na práci, avšak nesmí se zapomínati, že to vše platí i o ostatních vrstvách občanských, ku př. o úřednictvu, řemeslnictvu, obchodnictvu atd., kteří neradi opouštějí města, spokojujíce se zde raději s důchody mírnějšími. Proč by od dělnictva žádalo se větší sebezapření, než od ostatních, nelze pochopiti.

Návrh zákona o dělnických výborech a dohodčích úřadech podán rak. vládou poslanecké sněmovně. Zákon byl by dobrý, kdyby účel jeho — vyrovnávání stávek a neshod mezi zaměstnanými a zaměstnateli — nebyl ubíjen samou zásadní vadou předlohy. Instituce ta má býti totiž jen fakultativní (nikoli obligatorní), tedy odvislou od dobré vůle stran. S tou vadou znamená řečený návrh zákona až příliš málo. K výtce této, kterou souhlasně pronáší celá sociálněpolitická kritika, pojí prof. Singer ve vídeňské Zeit č. 5. i tu vážnou námitku, že osnova nezabezpečuje dělnickým členům výborů a úřadů dohodčích dost ochrany, a odvolávaje se na krutou praxi, dle níž dělníci, kteří ve vyjednáváních s podnikateli jsou mluvčími svých soudruhů, bývají bez ohledu a hned propuštěni z práce, žádá prof. Singer, aby zakon zabezpečil dělnickým výborům ochranu rovnou immunitě parlamentární.

10. listop. 1894. *Ch.*

Rozhledy časopisecké.

Na Macharův článek o Hálkovi odpověděl po basovém příznačném motivu prof. Golla tenorem Vrchlický (Hlas Národa 4.) a diskantem anonym (Nár. Listy) — čtenář mně dovolí, abych se sám naladil na alt: nechci ostatní hlasy v té polyfonické práci přezpívat, ale chci býti slyšen.

Povím napřed hned o hlavní věci slovo. Každý přece vidí a čte, že v článku Macharově je úsudek vynikajícího básníka o básníkovi a těm, kdo postihnou tento moment, svěžest a opravdovost Macharova správného úsudku musí se zalíbit. A ještě jedna věc — myslil jsem — musí se zalíbit: Machar zdál se mi totiž zároveň psáti proti našim podivným, ba přímo hrozným literárním poměrům, proti tomu literárnímu mlčení a umlčování, proti tomu hrobovému nedostatku zásadní diskuse — že jsem dobře postihl toto citové pozadí Macharova článku, to mně teď článek Vrchlického a Machar ve své odpovědi potvrzuje. Kdyby Vrchlický proti Macharovi povstal, básník proti básníkovi, a řekl: Machare, ty soudíš o básníkovi Hálkovi nesprávně ... neříkal bych k článku jeho nic; ale Vrchlický povstal a říká: Machare, ty máš vlastně pravdu, ale neřekl jsi to patřičnou — formou a vůbec jsi to neměl říkat!

Když Tolstoj uveřejnil poslední část Anny Kareniny, Dostojevský (v »Dněvniku«) psal proti tomuto spisu Tolstého se vší svou horoucností, odsuzuje idee Tolstého naprosto. Avšak proti ideám postavil idee a staví je se vší opravdovostí hodnou svého velikého odpůrce; z celého článku dýše jen opravdovost — pravda — a proto článek neurazil nikoho, ani Tolstého ani jeho přívržence. Jak Tolstoj po tomto článku psal o Dostojevském, je známo. To je tolerantnost, noblessa, láska! A nebylo by to pro naše literární poměry pravé požehnání, kdyby spisovateli-básníkovi byl odpověděl spisovatel-básník se vší svou vervou a rázností, avšak ideami proti ideám?

Forma! O to přece běží, co Machar chtěl — a že chtěl nejlepší, o tom nemůže být sporu. Od svého prvého vystoupení Machar je opravdový a naprosto poctivý a k takovému básníku-spisovateli, kdo má skutečný takt, nemůže mluvit, jak se k němu mluvilo. Jak Machar je opravdový, čestný, pozná každý z jeho »Listu«, věnovaného Vrchlickému k nedávnému jubileu. (Zlatá Praha 1893, č. 13. a 14.) Jak upřímná a čestná gratulace — přání-napomenutí, aby jubilant v nastávajících letech podal více. Jaká to mužná pieta vůči živému — podle ní pochopiti může každý, kdo skutečně a do opravdy cítí, pietu Macharovu vůči Hálkovi. A tak s Macharem cítí, pevně věříme, celá ta »moderna«. Nejsme proto klikou — jdeme si každý cestou svou, bez závisti, odkrytě a s otevřeným hledím si vytýkáme, co se nám nezdá, a tomu právě ani Vrchlický nerozumí.

Nebudeme stopovat, proč Vrchlický psal tak podrážděně. Nám stačí věděti, že ve Vrchlickém a Macharovi máme dva různé směry cítění a myšlení. Další diskuse tu ještě přinese žádoucí světlo a z toho literatura a tudíž celý národ jen získá. Zatím se uskrovníme a prohlédneme si článek Vrchlického.

Článek ten velice nás překvapil. Jedním šlehem chtěl osvítit celé »bojiště«, ale svítilna, jíž užil, na to nestačí — všeobecné a zvláštní zásady literární mravnosti, moderna, realisté a dekadenti, Machar, J. Vlček, historické drama, Borecký, Kvapil, realisticko-dekadentská nervósnost, Naše Doba — to všecko i na nedělník »Hlasu Národa« je mnoho.

Nebudu dnes probírat všecko to, čeho Vrchlický se dotýká, ukážu pouze, jak přímo ukřivdil sobě a těm, pro něž mluví. Vrchlický sice ohlašuje, že nebude subjektivní, ale nedovedl být objektivní. Ani Vrchlický nedovede obhájit stanovisko v literatuře nemožné. Vrchlický ve svém článku je více než subjektivní. Je nespravedlivý. Podkládá Macharovi, čeho tento písmenem nenapsal. Kde ve svém článku Machar vyčítá Hálkovi pomníček a vydání spisů? Pravý opak! A řekl Machar, že Hálek byl »malá duše«? (Ó ty uvozovky!) Takové zbraně v ruce Vrchlického překvapují. V. Hugo kdesi kladl důraz na to, aby se hledal pravý smysl slov, slova sama o sobě že nerozhodují.

Vrchlický postrádá u Machara noblessu! Je noblessa, »nevěděti« o »Naší Době«, jestli jí šlo o pikantní článek?*) Proč poučovati

*) Redakce »Naší Doby« prostě konstatuje, že ani o obsahu ani o směru článku s Macharem nic nejednala — dostala článek a otiskla. Ostatně to již pověděl i Machar.

referenta »Naší Doby«, že asi nečetl Staškovy »Blouznivce« ve »Květech«, když přece o »Květech« tak nemluvil, jak o »Lumíru« a »Osvětě«? Jsou to vedle toho, co Vrchlický učinil s výroky Macharovými, maličkosti, ale i ty překvapují.

Brutálnost a drzost (!) dají se pomocí uvozovek, vytržených a interpretovaných slov snadno dokázat — ale jemnost a pieta netkví ve slovech, ale v citech a v celém duchu kritiky. Nám článek Macharův Hálka nezmenšil, naopak zvětšil, protože nám ukázal, co z něho si máme vyvolit. A v tom je tajemství otevřené kritiky, našim starším neproniknutelné. My nepokládáme za pravou pietu takovou taktiku, kterou nám Vrchlický doporučuje: Machar povídá leckde pravdu — již v letech 70tých jsme pociťovali, jak byl vůči Nerudovi Hálek přeceňován, ale čas to vyrovnal, stalo se již samo — — tedy tak? Ne — kdyby pánové z let sedmdesátých svým citům byli dali výraz, nemusili teď dávat výraz citům nynějším. V tom je to naše neštěstí — že se všecko cítí a ví a povídá — ale jen pro Bůh mezi sebou! A to že je — noblessa?

»Literární revoluce se neprovádí elegiemi« — bylo již řečeno, a dodáváme, že se neudolá elegiemi a ještě méně nespravedlivými články. Mluviti bez reservy, že se deptá v prach, co svato bylo celým generacím — to v ústech Vrchlického divně zní, tak divně jako volání po vděčnosti a podobných rozhodně velmi pěkných a vznešených vlastnostech. Ale ovšem Machar si nemůže stěžovat, že z kruhů starších nebyl uznán a ceněn! A jaká z toho vyplývají historická práva? Byl ceněn a uznán, ale byli ceněni a uznáni tuctové a tuctové jiných — samé cenění a uznání a co z toho? »Zle a zle to bouří v té naší malé sklenici vody, kterou jsou — proti událostem světovým nás obklučujícím — naše literární poměry.« Necítí Vrchlický, jak touto větou poráží celou svou budovu? »A zde jsem u jádra sporu. Schází tolerantnost, schází noblessa a schází — dnes zastaralé slovo — láska jedněch k druhým.« Ano — avšak tolerantnost, noblessa a láska musejí se právě prokázat a ukázat ne-li ve sporu, tedy alespoň v živé a upřímné diskussi o zásady, sic »v té malé sklenici« ta voda větrem »událostí světových« se vysuší. Viktor Hugo ve svém manifestě romantismu požadoval proti klassikům »přirozenost a pravdu« — nežádáme my mladší vůči — neříkám ani proti — starším nic jiného. Žádáme diskussi, ovšem diskussi upřímnou — pak sneseme i »drzosti, brutálnosti« a podobné výrazy podrážděnosti, nedovedeme však vidět piety, noblessy atd. v tom podivném mlčení a nevidění toho, co se děje a co roste.

Nebudeme snášet ze spisů Vrchlického, jak o svých předchůdcích psával on; nebudeme ukazovat, jak někteří pánové, kteří teď Vrchlickému pochlebují, ještě nedávno psali proti němu — vypadá ten tábor starších divně a jinak. Zatím však obrátíme se k jiné literární specialitě.

Machar v »Čase« vyzývá anonyma v »Nár. Listech«, aby se ozval, kdo je. Jsme zvědavi, kdo se přizná. Když čítávám ty různé a přímo soustavné nepravdy, pak ovšem pochopuji anonymitu; avšak nebudou se ty naše spory od nedalekých potomků revidovat? Díváme se, že mnozí pánové na ten soud tak zle zapomínají. Co napsáno, to přece trvá!

Nebudeme se potýkati s pisatelem v »Nár. Listech«, ať je kdo je. Kdo dovede tvrdit, že Hálek a jiní básníci opěvujíce přírodu popularisovali přírodovědu — (to nemá být žert!) — a kdo ve svých arcivlasteneckých dějinách přírody v české poesii zapomíná na — Máchu, s tím přece literárně-kritická diskusse je nepotřebná. Hlavně však musili bychom napsat litanii oprav: Není pravda, není pravda do nekonečna a za to, ať pánové jsou přesvědčeni, sami se stydíme. Opravujeme jen jedno tvrzení. Není totiž pravda, že všecko svaté — jak bylo napsáno v »Hlase Národa« — od mladších je deptáno v prach —, je to prostě nepravda. Nemůžeme více říci — důkazy pro naše tvrzení jsou, pokud se »Naší Doby« týká, na každé stránce. Machar už na to správně ukázal.

*

Rozhledy representují se I. sešitem nového ročníku v lepší úpravě a vykazují i pokrok v obsahu. Zvláště na literaturu, zdá se, je tam obrácen větší zřetel. Z jednotlivostí uvádíme satiru Čína a Číňané od Majora (pseudonym, jejž prohlédnete dosti lehce), s dobrými šlehy do situace, zvláště do boje Národních Listů s »novými směry« a pak článek p. Krejčího »Nové Proudy a dekadence«, který je odpovědí na článek p. J. Vorla »Nové Proudy« v Literár. Listech. Naši mladí dekadenti se svými verši činí se jen což, čtenáři (a vlastně i literáti) se jim smějí, brzo bude slovo to ve všech ústech a přec nenašel se ani jeden z těch nejrozšířenějších a nejrenomovanějších českých listů, jenž by byl čtenářstvu o dekadenci pověděl něco věcného. (Vyjímám-li snad stručný článek Zl. Prahy, Rozklad v literatuře.) Literární Listy a Rozhledy popadly otázku tu nejen věcně, ale tam kde přiléhá nejtěsněji k dnešní naši politické situaci. Pan Vorel měl totiž podivný nápad, raditi pokrokové straně,

aby podporovala dekadentní směr v literatuře, aby pomáhala vstřikati dekadentní náladu do všech koutů a pórů společenské organisace a to prý ve vlastním svém zájmu jako strana pracující k rozrušení společnosti a přivodění nové éry, kolektivní. Odpověď pana Krejčího vyznívá v tom smyslu, že pokroková strana má v prvé řadě cíle národní, lidové, že jí po kolektivismu tak dalece mnoho není a že by podporováním dekadence rušila svůj vlastní lidový a protiindividualistický program. Nota bene: pan Vrchlicky má — vlastně měl! — důkaz, jak ta »moderna« není tak zapřísáhlá, nýbrž že mezi sebou vedou diskussi a polemiku — ovšem věcnou. Klerikální měsíčník »Vlast« v 1. čísle nového ročníku vystupuje jako náležitě obrněný člen »církve bojující«. Nedá se upříti, že dovede dosti obratně vtáhnouti do svého rámce všecky možné zjevy našeho i cizího duševního života. Referování o literatuře naší i cizích (zvláště slovanských) jest dobře organisováno, články jsou v detailech dosti poučné — ale to vše nemůže zakrýti vnitřní, myšlenkovou chudobu, zaviněnou jednostranným, ztrnulým stanoviskem. Ostatně ani to by snad tak nevadilo; pomysleme jen, co by se dalo z takové revue udělat, kdyby posuzovala dnešní společnost s hlediska hluboce ethicky pojatého, ryzého křesťanství. To však ve Vlasti nevyciťujeme, tam nehřeje vnitřní teplo reformních snah mravních, nýbrž všecko se točí o zachování zevnější moci církve vůbec a našich pánů klerikálů v Čechách zvlášť. — Jak se dívá Vlast na dnešní naši literární produkci, dokazuje na př. její »klasobraní z letošního ročníku Nivy« (ve 12. čís.) a totéž z Literárních Listů (v 1. čís.). Není snad jediného spolupracovníka těchto dvou listů, jenž by byl ušetřen výtky buď nevěrectví nebo nemravnosti. Panu ryt. z Čenkova na př. vytýká se, že ve své svatební písni mluví o knězi, jenž mu žehnal »bručivým hlasem svým«, paní Růž. Svobodové, že její novela jedná o nevěře muže. Mají tedy dle všeho všickni kněží nade všecky úsudky povznesený libozvučný hlas a nebylo také ještě nevěrných manželův na světě? Či jak si vlastně páni představují úkoly literatury? — Ve článku o pašijových hrách v Hořicích u Krumlova horuje pisatel pro podobné hry české a odporučuje k tomu především krajiny slovácké, jejichž hmotnému povznesení by se tím prý znamenitě prospělo. Nedovedou pánové pro jejich povznesení pracovati jinak? Nemohu si odepříti, abych z tohoto článku necitoval toto veselé místo: »S potěšením jsem od jistého bývalého spolužáka v okolí slyšel, že život p. řídícího učitele (představovatele Kristova) byl vždy řádný a dobou her jaksi se ještě více prohloubil (!) Smutněji člověka naladí, slyší-li, že režisér je žid« atd.

Hlídka literární (v 11. čís.) není spokojena se zmínkou, jež o ní zde předešle byla učiněna. Vidíme pouze, že za pravdu — a co vytčeno bylo knize p. Stína, je prostě pravda a Literární Hlídka a p. Stín to vlastně sám přiznali — i klerikální list se na nás zlobí. V tom jsou s listy »liberálními« za jedno. Za to Hlídka literární obdařila nás návodem, jak se mají vynechávat z básniků »pohoršivá« místa. Brání totiž Vrchlického, že se při Ariostovi akademii podvolil. »To některé mladé pány nesmírně pohoršilo. Chce-li prý nyní Čech studovati dílo Ariostovo, má prý v rukou pouhé torso. Pánové, to jest maska! Za prvé jest překlad Vrchlického volný (protože básnický) a proto k vědeckému studiu díla méně způsobilý — a za druhé onen jediný z 10.000 Čechů, jenž bude na Ariostovi konati hluboké literární studie, přečte jej sobě vlašsky.«

V říjnovém sešitě Květů má Vrchlický několik překladů z Roberta Browninga. Tento anglický básník jest u nás téměř naprosto neznám.

Z anglické literatury vůbec by naše písemnictví mohlo a mělo těžit mnohem více a korigovat tím jednostranné vlivy francouzské. Počínají se už ozývati hlasy, že francouzské poesie je už u nás prozatím dost (na př. ve známém článku p. Krejčího ve vídeňské Zeit). Vrchlický zároveň v Lumíru uveřejňuje ukázky překladu Mickiewiczových Dziadů.

O způsobu překládání u nás pořáde ještě překladatelé-básníci mají divné pojmy. Přebásnění — a o to se tu jedná — je věc krásná, ale skutečné přebásnění vyžaduje, aby podán byl duch a ráz původního básníka; u nás však básníci často v přebásnění vlastně básní, t. j. podávají sebe a jen sebe. O přebásnění může se mluviti jen tam, kde je jistá kongeniálost. Literární Listy v té příčině ukazují na nesprávný způsob, jakým Vrchlický a Krásnohorská v tom ohledu si vedou. Krásnohorská do překladu Puškina vkládá sebe, nepodávajíc takto, ač překlad čte se plynně a pěkně, Puškina. Z řady příkladů vybíráme: Puškin napsal: od jitra do večera v němém stínu dubů; Krásnohorská přebásnila to v: Když úsvit v doubravách se mžil, když hvězdy plály atd. Netřeba vykládat, že je tu rozdíl veliký, ohromný, Puškin a Ne-Puškin.

Nedávné úmrtí Náprstkovo obrátilo interes k otázce spalování mrtvol. Všecky přední listy přinášejí o ní články (nejlepší as Světozor od dr. Vl. Preiningra), Světozor, Zlatá Praha a Květy i ilustrace crematoria gothajského a odpovídají na otázku tu ve prospěch spalování.

I v tomto měsíci můžeme konstatovati obohacení našeho časopisectva o jeden nový zjev. Nákladem J. Paka v Kolíně a redakcí Al. Hajna počaly totiž vycházeti dva krejcarové čtrnáctidenníky »Lid« a »Ruch«. Patrným cílem jejich jest paralysovati v nejširších vrstvách lidu účinky klerikálních brožurek a listů Kříž a Marie. Zmiňujeme se zde o nich též proto, že je již dle úkolu, jejž si vytkly, nechceme považovati za listy pouze politické (radikálně-pokrokový ráz jejich jest ovšem patrný), nýbrž osvětové a lid poučující v každém směru. Vniknou svou lácí tam, kam se jiný list nedostane, a proto mohou být výborným učitelem. Přejeme oběma listům, aby poskytovaly duševní stravy co nejvíce a aby nezůstaly na konec pouze agitačními orgány jedné strany. Lid již má rozčilující politické stravy dost, a klidným poučováním a rozšiřováním jeho duševního obzoru dojde se jistě lépe k cíli, než nejostřejšími politickými články, u nichž zůstane na konec vítězem vždy jen — vládní zástupce!

Na útok Národních Listů proti mladší generaci u příležitosti článku p. Krejčího ve vídeňské Zeit odpověděly: Čas, Rozhledy, Radikální Listy a Zeit sama, a celá afféra skončila — naprostým mlčením Národ. Listů. Patrně uznaly, že vystřeleno bylo předčasně, když se v pokračování onoho článku ukázalo, že p. Krejčí má při posuzování dnešní literární produkce hlavní zřetel na její český ráz.

Na konec ještě slovo o naší — medicinské literatuře. Nejsem sice medik a nerozumím fysiologii a lámaninám, ale potěšil jsem se, čta v listech ohlášení, že profesorové Mareš, Maydl a Hlava vydávají ze svého oboru spisy. Mám z toho upřímnou radost, že tak rosteme. Vrchlický se nebude hněvat, mám-li však také z toho radost, že J. Vlček se nestydí za své »métier« a vydal další část svých dějin literatury. Abych nezapomněl ještě jeden nový literární list máme — »Šípy«. »Šípy« v literární historii mermomocí dokazují, že jsme národ »filologický«; proto p. Šalda musil na skřipec vlastenecké filologie a nejnověji také Machar : Mrcha — není to noblesa a krása? Podle pravdy musíme konstatovat, že »Lumír« »Šípů« neotiskl, jen »Hlas Národa«.

Sursum!

Úvahy a kritiky.

Jos. K. Šlejhar: **Dojmy z přírody a společnosti.** V Praze. Nákladem J. Otty.

Smutná to kniha. Vypravuje jen o zlu, o šeredných zločinech, o sobectví, o ukrutnosti lidí a přírody. Všecko něžné, jemné, nevinné dusí se v ní a podlehá krutým zákonům životním a ještě krutějším projevům zloby lidské. Svět vrhl do mysli mladého autora jen tmavé stíny zla, ošklivosti, bídy. U nás nebyla snad dosud napsána kniha tak smutná, pessimistická. Pessimism p. Šlejharův má alespoň v sobě mnoho původního, ukazující mnohou novou stránku v pojetí světa a v jeho vyjadřování, podmíněnou zajímavými a zvláštními disposicemi spisovatelova temperamentu a uměleckých sil. Jeho pessimism jest totiž především nevšímavý k aesthetické stránce. Jsou totiž umělci pessimisté, kteří ze vší bídy a černa, jež jim svět ukazuje, dovedou setkati krásné básnické vidiny, kde za vším odmítáním a povrháním světa mluví vlastně obdiv k němu, alespoň po stránce jeho zevnější krásy. Nejdou dále, až k jádru; bojí se, že by narazili teprv na tolik hořkého a černého, že by se i ty jejich vidiny, stavěné na pessimistických dogmatech a všeobecných citech rozsypaly, a že co by zůstalo, byl by osobní, nanejvýš trpký pocit životního zla a bolesti a že by tento strávil na konec jejich umění. Neboť snadno se básní pessimisticky, pokud je pessimism pouhým dogmatem aneb je založen na několika všeobecných citech a reflexích o marnosti všeho, o dissonancích života, ztrátě mládí, lásky atd. Zde i nejčernější názor světa nesráží se s požadavky krásy, naopak podporuje je. Na příklad, jakým nevyčerpatelným motivem básnickým byla a budou vždy slova kazatele: Marnost nad marnost a všecko je marnost! Zde platí jako všude: čím větší, zvučněji znějící slovo, čím vyšší a všeobecnější reflexe — tím méně v něm osobního, bezprostředně prožitého. A přece jen subjektivní, konkretní pocit může dáti uměleckému dílu kořennou sílu životní pravdy. Páně Šlejharův pessimism je právě takový osobní, pocitový, konkretní. Pan Šlejhar, to jest zřejmo, není pessimistou, proto že by byl snad se zvláštním zápalem přečetl Schopenhauera a osvojil si jeho dogmata, ani proto, že by svět ve velkém jako celek byl zahrál na resonanční desce jeho mysli několik všeobecných, melancholicky znějících akordů, nýbrž krátce a jediné proto, že celá jeho stavba duševní, nervová jest za každým krokem bolestně

dotýkána jednotlivými konkretnými jevy světového divadla, že se do ní zarývají a popuzují ji ku křečovitým záchvěvům odporu. Temperament jeho již jest jednou takový, že zjevy jako na př. týrání zvířete, tělesná bída, hlad a zima, surovost vůči slabším atd. naplní mysl a zalehnou ji tak, že všecko slunné, usměvavé — a přece také viděné — naproti nim mizí. Ony naplní a dají směr i fantasii a ta na těchto bezprostředních, čistě osobních zážitcích dále buduje. Ale i z tohoto díla básníkovy fantasie čpí všecek hnus a ošklivost, již v něm jednotlivé zjevy životní vzbudily a drsné nesouzvuky skřípou tak ostře a odporně jako ve skutečnosti. Pan Šlejhar nestará se tedy o to, aby svůj tmavý a nevlídný obraz světa podal v tazích a barvách dle aesthetických požadavků kladených, jemu není pessimism pouhým uměleckým prostředkem a nástrojem jisté rafinované duševní rozkoše (a jest mnoho básníků, kterým tím je), nýbrž celým životním Věřím jeho jako umělce i člověka. Zasahuje ho ne snad jen v porůzných náladách a ojedinělých reflexích, nýbrž všude a stále, neboť není to u něho dogma, filosofická poučka neb článek víry, není to básnická fráse, nýbrž jeho osobní stav a to často ještě více tělesný než duševní. To jest tedy druhá zvláštnost páně Šlejharova pessimismu: není dogmatický, není to soustava myšlenková, při níž se člověku může jinak osobně zcela dobře vésti, jest to stav tělesné, nervové nevolnosti, bolestných dotyků, pocitů protivných, odpuzujících, začasto až do kostí rozrývajících. Jinak by se nedala některá čísla této knihy, na př. Dva okamžiky nebo Had ani napsati; zde jest nutně zapotřebí bolestně rozdrážděného nitra, rozbodaného nejen nepříjemnými myšlenkami a city, ale i jednotlivými stavy tělovými. Všimněme si jen na př. scenerie p. Šlejharových povídek. Po většině to jsou krajiny vyprahlé horkem nebo ztuhlé zimou, vzduch jejich suchý, žhoucí anebo pichlavý mrazem — tedy vždy stavy tělové, jej odpuzují, jej uvádějí v nevolnost. Krásné, lahodící obrazy krajin nalezáme u p. Šlejhara velmi zřídka, neníť z těch, kteří dávají lidské zlobě a bestiálnosti nádherné pozadí laskavé a klidné přírody, aby se obraz člověka tím chmurněji odrážel. Panu Šlejharovi jako vůbec snad všem moderním spisovatelům není příroda více laskavou a klidnou matkou, nýbrž závodí s člověkem v necitelnosti a ukrutnosti. Dojem, jejž do mysli autora zde vtiskla, je bezútěšný, deprimující obraz krutého boje o život. Čím jemnější a nevinnější tvor, ať zvíře či člověk, tím více trpí od zloby tvorů jiných, především lidí, i od celkového řádu přírodního. U většině případů je vinníkem u p. Šlejhara člověk, na př. ve Dvou okamžicích spustlý tulák mučící psa způsobem, jenž čtenáři nervy rozrývá, v črtě Ve stohu sedlák, vyhánějící tuláka s umírajícím dítětem do třeskuté zimy, v povídce Před jarmarkem zlý mrzák rdousící svou nevinnou ošetřovatelku, v Srně pytlák vraždící hocha pouze za to, že pustil na svobodu srnčí mláďata, v Ryzce necitelní lidé vyhánějící do vánice bloudícího koně, v Na vesnici lid vesnický zacházející surově se starcem, v Zátiší celý sociální řád, nechávající rodinu hladověti a činící ji necitelnou k dívce, již umírající ponechá zimě, smrti, v Matce nelidský otec hubící život svého dítěte. V jiných je vinníkem celý řád světový. Na př. v povídce O panu Špačkovi

předvede vám autor rozmarnou idylku (trochu malicherně vypravovanou) o špaččí rodině, a když ku konci kocour zakousne špačka a bouře rve strom, na němž ve hnízdě úpí šest opuštěných mláďat, vyciťujete v několika slovech celou tragiku všeho něžného a jemného v přírodě. Co zde o rodině ptačí, to platí v Ptáčeti o rodině lidské: bídu nešťastného holiče nezavinil žádný jednotlivec, nýbrž celý komplex podmínek a poměrů, krutý, vraždící život sám.

Tedy od základných prvků scenerie až ku komposici dějové a kresbě postav jest to vždycky živel bolesti, ošklivosti, zla morálního i fysického, jejž autor hledí vyjádřiti. A jako jest naprosto lhostejným k aesthetičnosti či neaesthetičnosti obsahu, tak i ve výrazu jest mu, jak se zdá, předním cílem síla a výraznost. Jeho uměleckým ideálem zdá se býti proniknutí celé hluboké tůně životní bolesti silným světlem, její ozáření a osvětlení až do nejtmavějších koutů s užitím všech i uměleckým konveniencím se vymykajících strun duševních a nervových. Pan Šlejhar chce, to je patrno, rozechvěti vnitřní organism svého čtenáře uměleckým dojmem odtud, odkud ho nejméně očekává: se stránky toho všeho, od čeho je organism instinktivně a zcela přirozeně odpuzován. To je bravurní úkol pro umělce a pan Šlejhar hleděl mu dostáti všemi svými silami. Smělý tento úkol strhl jej časem ovšem na pole, kam již ani uměním svým nestačil a kde byl nucen pomáhati si silnými efekty a trháním čtenářových nervů. A vytknutému úkolu odpovídá i sloh: je úsečný, vyprahlý jako ty krajiny a jeho drsně znějící krátké věty bodají právě tak do sluchu jako vypravované jím věci do mysli Tu a tam zazní plný, silný výraz; celkem však nelze viděti v panu Šlejharovi vynikajícího stylistu. Má jistou osobitost svého slohu, ale tou je právě ta jeho pichlavost a jisté, monotonní až staccato v rythmu. Vytýkáme zálibu v adjektivech jako: velemocný, přejemný — působí až zdlouhavě.

A přece svět páně Šlejharův není venkoncem zlý a ukrutný. Kolik černi nakladl na jednu stranu, tolik rozlévá světla a něhy na druhou: na bytosti trpící. To je již karakteristickým jeho rysem, že bytosti a činitele aktivní maluje jako ukrutné a zlé, bytosti passivní jako sympathické. A právě tak jako ve starých učeních indických a jako u Schopenhauera vybíhá zde pessimism v soucit, v široký, neobsáhlý soucit se vším stvořením, nejen s těmi trýzněnými neb utiskovanými dětmi, ženami a zvířaty (a s těmito projevuje se, jak v několika kritikách již bylo konstatováno, u p. Šlejhara nejvýznačněji) ale konečně i s těmi ukrutnými a sobeckými. Tulák mučí psa (Dva okamžiky) tolik, proto že jej bída učinila na polo zvířetem, mrzák (Před jarmarkem) rdousí dívku v záchvatu vzteku, k jakému jej dohání vlastní nešťastný úděl životní. Jsou proto zlí, že jsou nešťastní. V poslední řadě neroztrpčíme se na jednotlivce, on, ať je jakýmkoliv, je pouhým nástrojem nešťastného shluku sil a chtíčů, jejž jmenujeme bojem životním, jenž drtí všecko měkké, dobré, pasivní a dává prosekati se tvorům silných vášní a bezohledných chtíčů. Nejlépe to karakterisuje Had. Na těch několika jeho stránkách je soustředěn celý pan Šlejhar se vším, co tu o něm bylo pověděno. To shora naznačené ovzduší krajinové, syčící had, zlomyslné děti chystající se ho zabiti, nešťastná žena, která ho konečně usmrtí,

poněvadž jí kdys had uštknul k smrti dítě — není v tom celá duševní a umělecká fysiognomie autorova i jeho filosofie? Kdo je zde vinen? Syčící had je ovšem symbolem zla a krutosti, ale on je pouhým nástrojem v rukou přírody. Žena, která ho necitelně usmrcuje, jedná v záchvatu pomsty mateřské. I tu neodsuzujeme. Jsme tu krátce před obrazem srážejících se vášní a zlob, které samy o sobě jsou však pouhými loutkami, jejichž dráty má v rukou řád světový, vlastně: nedostatek (ovšem jen z toho jednostranného stanoviska pozorovaný) spravedlivého řádu ve světě, nedostatek harmonie a lásky, jakou by tam rado vložilo vřelé srdce básníkovo. Toto srdce cítíme tlouci za nejbrutálnějšími obrazy, jež fantasie mu buduje, aby ukojila přirozenou u podobných temperamentů žízeň po sebetrýznění. Pan Šlejhar není z těch, kdož chytají se každého stébla, jen aby vyvázli z nesouzvuků životních a dovedli nalézti v nich harmonie — on se zarývá do nich s krutou rozkoší a ssaje ten ostrý vzduch, otrávený čpícími výpary zla a neřestí, všemi póry své bytosti. V této snáze jest něco démonického, křečovitě do sebe zakousnutého, něco, co se vzpírá světlu, zdraví, radosti a co s tajnou rozkoší žene duši po srázných svazích k jejím mystickým hlubinám. Tu jsme u onoho oddílu páně Šlejharových prací, jež malují stav duše, propadající prvým záchvatům šílenství (Vosa) anebo nevystihle jemné a tajné vztahy mezi duší a věcmi (Hodiny, Chorá jabloň). Celkem lze říci, že se panu Šlejharovi daří lépe v naturalistickém podání jasných fakt než v tomto světě spodních proudů, plynoucích hluboko pod vědomím. Jest příliš úsečným a pichlavým, než aby je mohl zachytiti v jejich plynulosti a toku. Vosa na př. upomíná na Garšina a Poe-ho, ale Chorou jabloň sluší jmenovati mezi nejlepšími čísly knihy. Mystická souvislost mezi schnoucí jabloní a chřadnoucí mladou hospodyní jest zde podána se vzácným uměním, v němž nalézáte sloučeny stopy prastarých tradic slovanského bájesloví se živly, upomínajícími na Maeterlinckovu »Vetřelkyni« (v místě, kde nemocná žena cítí hrůzu blížící se smrti, na str. 199).

Kniha p. Šlejharova má mnoho stránek psaných silnou a smělou rukou umělce. I kdyby ukazovala tu a tam mnoho nevyjasněného dosud a nedozralého, mnoho jednostrannosti v cítění a chápání světa, často i nedostatky umělecké míry a zaokrouhlenosti, čpí-li z ní i někde příliš mnoho ošklivosti a zla — budeme ji vždy naproti tomu ceniti jako dílo, v němž hluboký a ostře cítící temperament umělecký uložil upřímně a bezohledně svůj obraz světa, trochu příliš sice černý, ale poctivý.

— *r* —

Logika. Pro střední školy napsal Dr. *F. X. Procházka*. V Praze 1893.

Od roku 1884 filosofická propaedeutika na gymnasiích rakouských je ve stavu provisoria. Oprava učebního plánu z roku toho zamýšlí co do počtu hodin vrátiti se k ustanovení organisačního plánu gymnasií rakouských z r 1849, kterým daly by se opět logice i psychologii dvě týdenní hodiny jenom v osmé třídě. Provedení zamýšlené reformy odloženo jen na tak dlouho, až objevila by se učebnice, která by způsobem v »Instrukcích« naznačeným příslušnou látku zpravovala. Usus

dnešní, že učí se logice a psychologii po dvou hodinách v 7. a 8. třídě, pochází z roku 1856. Neúspěch tehdejší propaedeutiky, jenž již po 7 letech stal se patrným, vyložen byl nedostatkem času. Avšak ani potom, kdy počet hodin zdvojnásoben, stesky na neplodnost a suchoparnost hlavně učení logického neumlkaly, nýbrž množily se Sám spisovatel učebné knihy logické Lindner v předmluvě ke 4. vydání z r. 1877 praví: »Die Logik wird von Manchen für ein dürres, trockenes Studium gehalten, und sie ist es auch.« Přes všecko ujišťování o užitku logiky, jež bývalo jedním z prvních odstavců učebnic, nikdo nebyl o užitku tom přesvědčen. Také mezi učitelstvem i u samé správy vyučovací na propaedeutiku pohlíželo se stále nepříznivěji. Výrazem tohoto smýšlení a spolu prvým pokusem o nápravu byla jednak resoluce vídeňské »Mittelschule« ze dne 23. února 1884, jednak zmíněná reforma, kterou ministerstvo vyučování slíbilo. Obě chtějí nynější 4 hodiny propaedeutické ztenčiti na půli a zbývající 2 hodiny v septimě dáti jiným předmětům. Avšak kdežto »Mittelschule« chce podržeti dosavadní »formální logiku«, instrukce ministerstva radí, aby se logika založila na psychologii, a aby se přihlíželo ke všem skutečným jevům myšlení. Proti resoluci spolku »Mittelschule« napsal A. Höfler svůj vynikající článek »Zur Propaedeutik-Frage« v programu Tereziánské akademie na r. 1884. Její pokus o nápravu nazývá Höfler po právu povrchním. Vyslovuje se pro to, aby zůstalo při dosavadním počtu hodin, pravě asi toto: »Učme logice formálně-deduktivní, ale změňme způsob učení, zrevidujme její definice, doplňme její »po 2000 let nezměnivší se obsah« podle dnešních potřeb, osvěžme jej tím, že učiníme škole přístupny výsledky nové vědecké filosofie, zkrátka opravme celou propaedeutiku uvnitř, a ona pak si zaslouží dobře své místo.« — Práce vyšla v týž den jako instrukce ministerské a tedy Höfler návrh svůj učinil nevěda o reformě chystané od správy vyučovací. V příčině logiky i co do cíle i co do hlavního pojetí instrukce jsou s Höflerem za jedno. Právem upouštějí od přídavku »formální« jako Höfler, říkouce, že jednak jest tautologií, jednak že svádí k jalovému formalismu. A právem radí k tomu, aby se zákony myšlení před očima žáků společnou jich prací ze skutečného, živého myšlení abstrahovaly. Tím uhodila správa vyučovací do pravého. Avšak co psychologie se týče, nebylo její rozřešení tak šťastné. Vycházejíc z toho, že psychologie má málo vět, jež jsou uznány ode všech stran, správa vyučovací staví psychologii výslovně v područí logiky (»in den Dienst«) a obmezuje ji hlavně na úvod k logice. Meinong ve své knize »Über philosophische Wissenschaft und ihre Propaedeutik. Wien, Hölder 1881« kritisoval instrukce propaedeutické a ukázal přesvědčivě, předně, že nesprávné je mínění, že psychologie nemá dostatek zaručeného materiálu k učení, a za druhé, že i potom, kdyby nepopíraných pravd nebyl dostatek a kdyby psychologie utíkala se k hypothesám, nedělo by se nic jiného než k čemu u jiných věd instrukce samy radí (fysika), a že ani vzdělávací ani ethická cena psychologie tím by netrpěla. Při tom Meinong ukázal ještě na jinou bolavou stránku celé otázky — na otázku učitelů propaedeutiky. Do roku 1884 bylo ze 167 učitelů 94 nezkoušených. — V posledním desetiletí arci poměry se zlepšily. Avšak,

dí Meinong, ani zkoušení učitelé nepodávají záruku, že ovládají předmět svůj tak, jak u jiných disciplin se to pokládá za nezbytné. A kdo je vinen? Učitelé? Z velké části nikoli. Chyba je v organisaci samé. Převeliká většina těch, kteří podrobují se zkoušce z propaedeutiky, rozšiřují tím jenom svou kvalifikaci — málokdy jen ze zájmu vědeckého. Po zkoušce každému většinu sil a ponejvíc i záliby zaberou ty předměty, jež jsou oborem »hlavním«. Tady především, dí Meinong, jest třeba reformy. — V literatuře z posledních let otázkou propaedeutiky se zabývavších toto jsou dva hlasy nejvážnější. Oba hájí, co se rozsahu učení propaedeutického týče status quo; oba volají po zlepšeném obsahu a způsobu učení propaedeutického, jinými slovy po nových knihách a lepších učitelích. Teprv r. 1890 vydal Höfler sám svou logiku podle zásad, které ve zmíněném programu z r. 1884 a v Zeitschr. f. d. ö. Gymn. r. 1890 str. 1023 nn. a 1115 nn. vyložil Kniha ta má 244 str.*) a jako přídavek patří k ní »Zehn Lesestücke aus philosophischen Classikern« o 40 str.; přesahuje tedy značně objemem všecky dosavadní učebnice. Avšak přes to, a ačkoli ani instrukcím netanul asi na mysli takový objemný ideál příští učebnice (str. 304 »Knapp in der Form«), kniha hned po vyjití approbována. Význam její nezůstal nepovšimnut. Podporován jsa téměř desetiletou vlastní školskou praxí, důkladnou znalostí nových původních prací filosofických a radami uznaného pracovníka na poli theorie poznání Meinonga Höfler napsal knihu, která způsobí obrat v učení propaedeutickém a bohdá zažehná nebezpečí reformy od r. 1884 hrozící. Tím, že uznává syllogistiku — proti instrukcím — za nezbytný prostředek k dosažení učebního cíle — vypěstění »logického svědomí«, kniha Höflerova je konservativní, avšak v ostatním ve všem, v obsahu i formě, proti dosavadním učebnicím je revoluční. Höflerovi logika je naukou o myšlení, hledě k jeho evidenci. Pojem evidence jest úhelným kamenem logiky Höflerovy. Tímto pojmem a důkladně propracovanou naukou o relacích stalo se mu možným zavésti do učení logického pořádek, přehled a světlo místo dosavadního zmatku a tmy. Základní formy myšlení jsou dvě: pojem a soud. Úsudek jest soudu podřaděn. Nehledíme-li k psychologickému založení logiky, novým namnoze definicím, k rozsáhlé části logiky »induktivní«, jsou toto nejčelnější novosti knihy Höflerovy. Hned první rok po approbaci byla kniha H. zavedena na 13 ústavech. Letos jest počet ústavů těch jistě větší a ještě značnější počet jest asi ústavů, německých i nenémeckých, kde učitelé logiky vedle zavedené knihy učebné se k ní utíkají o pomoc a radu. — Na jakém stanovisku nyní jest naše nová logika vůči celé otázce? Nerad konstatuje referent, že naše kniha srovnání s Höflerem v žádné příčině nesnese, a že proti Dastichu-Jandečkovi snad ani není krokem v před. Práce založena jest na Drbalovi, Lindnerovi, Dastichu-Jandečkovi a z malé části na Höflerovi, z převážné většiny tedy na učebnicích logických a nikoli na pracích původních. Divím se především, že p. spis. tak málo se dal proniknouti Höflerem. P. spisovatel

*) Spisovatel vydal vedle toho: Grundlehren der Logik. Lehrtext und Übungen aus des Verfassers »Logik« VII, 187 str., cena 1 20 kr.

nepoznal, že mezi dosavadními učebnicemi logickými a Höflerem žádný pakt není možný. P. spis. má podle Höflera některé nové definice, některé nové paragrafy, ale to vše je jen zevnější, neorganický přídavek, celková osnova knihy je stará jako u Lindnera, Drbala, Jandečky, to jest, bývalá nejasnost, bývalý zmatek trvá. I co formy se týče, zůstalo se při starém, neosvědčeném způsobu dogmatickém. Höfler provádí důsledně zásadu dodělávati se nových poznatků tak, aby žák sám námahu práce nesl, a jest v užívání methody této učiteli průvodcem naprosto bezpečným.

V podrobnostech nelze nám v tomto časopise rozbírati p. Procházkovy učebnice. Chtěli jsme jen stručně ukázati na stav otázky a zároveň naznačit směr, kterým by se důkladná a pronikavá reforma logické propaedeutiky měla nésti. Zatím i na našich ústavech českých kniha Höflerova musí býti vodítkem. *E. R.*

Sarrazin Gregor: **Thomas Kyd und sein Kreis.** Eine litterarhistorische Untersuchung. Berlin. E. Felber 1892. 8⁰ (IV a 126).

Pro toho, kdo chce plně pochopiti a doceniti Shakespearova genia, je nezbytně nutno, aby znal prostředí, v němž se pohyboval, literární ovzduší a idey jeho doby, dřívější podobu jeho látek a aby srovnal jej s jeho dramatickými předchůdci a vrstevníky. Knížka Sarrazinova, jednající o vrstevníku Shakespearově, dramatickém básníku Kydovi, podává k tomu hojnost látky, dobře spracované a spořádané. Obsahuje studie o anonymní, až potud současné tragoedii Soliman a Perseda, o chronologii Kydových dramat, příspěvky k životopisu a charakteristice Kydově, ocenění jeho napodobitelův a pojednání o původní látce Hamleta.

Soliman a Perseda zachován v nejstarším vydání z r. 1599, složen však asi mnohem dříve, ještě před Španělskou tragoedií Kydovou, která spadá jistě před rok 1590. Již Hawkins a Fleay byli přesvědčeni, že Soliman a Perseda je dílem Kydovým. Později však angličtí i němečtí učenci to popírali. Sarrazinovi podařilo se obšírným rozborem a methodicky vzorným postupem dokázati, že Kyd musil býti autorem tohoto dramatu. Během důkazu otiskuje anglický originál a německý výtah novely, která Kydovi sloužila za základ. Obsah hemží se romantickými příběhy, pohnutlivými řečmi a množstvím vražd. Je velmi zajímavo sledovati jak v této povídce tak v Kydově dramatu technické, formální i látkové prvky, jichž i Shakespeare užíval ve svých nesmrtelných dílech.

Chronologie Kydových dramat je pro nás méně zajímavá. Ještě nejspíš krátká charakteristika, kterou na počátku podává. První tisky jeho dramat spadají většinou do let 1594—99, skládány byly však asi větším dílem na konci let osmdesátých. Této době počátků klasického dramatu svědčí nejlépe jeho staromodní, dřevěná, ještě trochu neobratná komposice a způsob podání, vměšování latinských citátů v Španělské tragoedii, vystupování allegorických figur a stará slova i slovesné formy, zvláště v Cornelii (překladu stejnojmenného dramatu Garnierova).

T. Kyd byl synem soudního písaře Františka Kyda a narozen kolem r. 1558 v Londýně. O jeho životě téměř nic není určitě známo, leč

že byl jako hoch žákem londýnské Merchant Tailor's Shool. Ještě obtížněji lze utvořiti si obraz o jeho osobnosti a smýšlení. Byl zbožný a přísné víry, zvlášť v přirovnání k Marlowovi, nad nějž vyniká přes všechny surovosti a bombast, jež byly bezpochyby jen koncesí panujícímu vkusu doby, jemností a něžností. Burleskní sceny a humor jsou u něho dosti slaby, podobně i komposice stojí ještě na nízké úrovni předshakespearovských dramat. Světový názor je týž jako v antickém neb středověkém dramatě. Figury jeho jsou jen loutky v rukou vyšších, nebeských či pekelných mocností. Řeč je škrobená, prkenná, metafory a podobenství jsou přitaženy za vlasy a páchnou často učeností. Kyd byl první, jenž dává v dramatě hráti divadlo (jako Shakespeare později v Hamletu) a vyložiti v něm krátce základní ideu kusu. Pokusy podobné učiněny již ve (ztraceném) původním Hamletu a ve starším Zkrocení zlé ženy, jež Shakespearovi sloužily za základ — v kusech, jež rovněž jsou Kydovi připisovány. Nejslabší stránkou Kydových dramat je nedostatek smyslu pro skutečnost a pozorovacího talentu. Přímý a silný vliv na jeho tvoření měli Seneca, napodobitel jeho Garnier a Watson. Mnoho podobností nalézti lze se současnými a málo staršími anglickými dramaty, jako byly »Triumphs of Love and Fortune«, »Tancred and Gismunda«, »Misfortunes of Arthur«. Dosti podobností s Kydem mají i Lodges a Greene, ač přímý vliv není tu patrný.

Dramata Kydova, zvláště Španělská tragoedie, byly velmi oblíbeny. Přímé napodobení slohu Kydova nejpatrněji znáti na dvou anonymních veselohrách: »Wily beguiled« a v zajímavé, bezpochyby od Tomáše Nasha sepsané trilogii: »Pilgrimage to Parnassus«.

Shakespearův Hamlet je zachován nejdříve v chatrném tisku z roku 1603. Před tím, aspoň již r. 1589 hrána na londýnských divadlech tragoedie o Hamletovi, jež však dochována není. Někteří badatelé, na př. Knight a Elze domnívali se, že bylo to nějaké dílo z mladých let Shakespearových, asi jako Titus Andronicus; náhled ten však padl. Sarrazin snaží se dokázati, že autorem tohoto Hamleta byl T. Kyd, jak před ním již tvrdili Malone a v posledních letech Widgery a Fleay. Důkaz jeho, pracný a podrobný, založený na srovnání jak formy, slohu, osob a ideí, je přesvědčující. *vt.*

ZPRÁVY.

O vzniku národa maďarského. V letošní slavnostní schůzi uherské akademie měl známý cestovatel a ethnolog H. Vámbéry pro nás dosti zajímavou přednášku o vzniku a vývoji národa maďarského. Mluvil asi následovně:

O původu Maďarů bylo již mnoho sporů a mnoho psáno. Spor jde hlavně o to, jsou-li původu ugrického (k němuž náležejí kmeny finské) či tureckého. Řeč sama ukazuje úplnou směsici elementův obou druhů. Kde je však řeč tak pomíšena, byl jistě i lid pomísen. A to smísení je tak staré, že je chybné tvrzení filologů i historiků, dle nichž původní Maďaři přišli do Uher ještě jako silný jednotný národ. Mylné je i domnění, že byli původem Ugrové a že pomísili se tureckými elementy teprve později, když se stýkali v Lebedii s tureckými Kabary, národem, jenž prý je totožný s nynějšími povolžskými Čuvaši. Všechno to je dle Vámbéryho nesprávné. Maďaři byli původně národ kočovný a u takového není možno hluboké smíšení s jiným, tím méně s Čuvaši, kteří v IX. století ještě vůbec neexistovali.

Vámbéry jinak soudí. Vznik nynějšího Maďarstva neudál se na stepích povolžských, a ani v IX. st., ale již dříve, a jinde, v Uhrách samých.

Zde zbytky Hunnů s mnohými tlupami tureckého původu utvořily jádro Maďarů, jádro, k němuž se později v době t. zv. avarské přidružili noví uraloaltajští příchozí od severu moře Kaspického a Prutu. Tomuto uraloaltajskému konglomerátu dal pak západní křesťanský svět jméno Avarů; oni to byli, již dále pod různými jmény Varchunitů, Kocagurů, Tarniů, Utrigurů atd. panovali nad slovanskými kmeny od Donu až k Dunaji a Enži. Karel Veliký, po něm Pipin, chtěli je z kořene vyhubit, ale marně. Avaři byli příliš silní. Byli by však přece během doby zanikli v návalu Němců a Slovanů, kdyby se nebyl objevil ryze turecký kmen Maďarů pod Arpádem a národ nezachránil. V tu dobu byla však již mateřská řeč dnešních Maďarů v Uhrách hotova; původ její, jak patrno, byl uraloaltajský, ale řeč sama byla již silně pomíšena s turečtinou a slovanštinou, když přišel Arpád s kmenem Maďarů, ovládl toto starší domácí obyvatelstvo a založil stát. Nově přišlý nevelký turecký kmen přijal pomíšený jazyk domácího lidu, ale udržel si a předal mu své národní vědomí a své jméno.

Vlastních Maďarů však mnoho tenkráte nebylo a ještě dlouho později byli počtem slabí. Největší kontingent lidu vždy tvořili Slované, k nimž se družili ještě různí menší kmenové uraloaltajští Khazaři, Pečenězi, hlavně Kumani. Vámbéry odhaduje počet obyvatelstva Uher v tuto dobu na 300.000 duší, z nichž však Maďaři a kmenové uraloaltajští tvořili jen asi čtvrtinu. Ostatní byli Slované. Jména měst z té doby jsou vesměs čistě slovanská, terminologie politických a právních zřízení za doby Štěpána krále je rovněž slovanská (király, nádor, bán, vajda, ispán, megye, poroszló, tárnok, bajnok, rend, dusnok, pohárnok atd.); i v právních formulích užívaný výraz pro »zakonité« vzat byl ze slovanštiny (»ad praudam«).

Čistě maďarský element byl dlouho ve velké minoritě, zejména po velkých válkách s Mongoly, s Turky, neboť jeho synové se poměrně nejvíce chápali meče a nejvíce umírali. Po válkách s Turky neměla země více než 2 miliony lidí, a z těch jen asi 700.000 tisíc Maďarů. Ale už v polovině XVIII. věku bylo Maďarů přes milion, a dnes na konci věku XIX. je prý jich již osm milionů! Tak vykládá Vámbéry.

Dnešní maďarský národ povstal tedy, jak je patrno, z velké směsi krve slovanské, uraloaltajské a turecké. Hrstka pravých Maďarů tureckého původu, svojí svobodymilovností, statečností a silou národního ducha vnikla, a ač nepatrná, zvítězila a ovládla všechny jiné národnosti v zemi. Vznik nynějšího Maďarstva je proto dle Vámbéryho fenomenální unikum v dějinách celého lidstva!

Ale p. Vámbéry šel ve své akademické přednášce ještě dále: Ne na Volze a Urálu, nýbrž v Uhrách stýkal se svět východní s Evropou. Maďaři to byli, kteří zadrželi nával orientálních výbojníků proti Evropě, a Maďaři to jsou, kteří v zemi, kde se nepřátelsky stýkají tři národnostní elementy: německý, slovanský a romanský, tvoří tu nutné pojítko a vykonávají zároveň vůči nim úlohu nestranného souseda a vůdce (!). »Existence jejich je tedy — tak doslovně dí — štěstím pro Evropu, je zárukou míru a pravým požehnáním pro východní kulturní ideje XIX. století. Každý kdo se přidá k maďarstvu, prokáže službu míru a kultuře Evropy ...« Těmi slovy ospravedlňuje Vámbéry maďarisaci, která prý má mimo to v Uhrách už od 1000 let své historické právo.

Děti žen učených. Angličanka Mrs. Frawcettová obírala se po několik let zajímavými studiemi; sbírala fotografie dětí, jejichž matky vychodily studium universitní, Zvláštní toto album vykazuje děti vesměs zdravé a pěkné. Mrs. Frawcettová chce tím dokázati, že mínění, jakoby práce vědecká činila ženy nezpůsobilými k mateřství, nesrovnává se s pravdou.

Další vzdělání žen v Brusselu. Sekretář spolku »Ligue belge du droit des femmes« získal některé profesory, již druhdy jako posluchači navštěvovali tamní universitu, aby konali přednášky, jež měly by za účel »seznamovati dámy s vědomostmi potřebnými k dobrému plnění závazků rodinných«. Dosud přednášeno o zdravotnictví v kuchyni,

o hygieně ženy a dítka. Jiné přednášky byly z oboru anatomie a fysiologie, z paedagogiky a oekonomie politické a z aesthetiky. Nejvíce navštíveny byly přednášky o právech a závazcích společenského postavení žen.

Mravní a sociálný úkol umění. Umění za našich dnů stalo se víc a víc demokratickým a došlo až tam, že dává přednost společnosti nečestných před společnosti počestných lidí. Mimo to umění počítá vždy víc a více s vášní. Kniha básníkova nebo romanopiscova utváří pro rozum a činí živými pro citlivost vzněty, vášně, neřesti, které by bez ní byly zůstaly ve stavu neurčitém a nečinném. Pronáší slovo, jež se hledalo, budí ke znění strunu, jež byla dosud jen napjata a němá. Slovem literární dílo suggeruje a suggesce může býti ke zlu jako k dobru. Kdo zná počet zločinů, jichž původci byly a jsou dosud krvavé romány? Kdo zná počet skutečných hýření, jež způsobila malba hýření? Princip nápodoby, jeden ze základných zákonů společnosti a také umění, činí moc umění pro zlo jako pro dobro, takže umění jest současně prostředkem k urychlení vzdělanosti a prostředkem jejího zadržení, udržujíc jistý stupeň barbarstva. A je-li umění rozdílné od morálky, je přece skvělé svědectví pro umělecké dílo, když po jeho přečtení necítíme se již trpícími a sníženými, ale lepšími a povznesenými nad sebe; více disponovanými ne ku schýlení se nad svými vlastními bolestmi, ale k cítění v nich marnosti pro sebe sama. Choroblivci jsou v oblasti aesthetické nebezpeční přátelé silou sympathie, kterou budí v nás jejich výkřik utrpení. V každém případě literatura choroblivců nemá býti pro nás předmětem záliby: epocha, libující si v ní, jako naše, nemůže pro tuto oblibu než zvětšovati své vady. A mezi nejvážnější vady naší moderní literatury třeba čítati tu, že zalidňuje každého dne více ten kruh pekla, kde se nalézají podle Dantea ti, kdož za svého života »plakali, když mohli býti veselí«. (M Guyau, Literární listy.)

Universita socialistická. Skupina socialistických politiků zřídila ve školní čtvrti v Paříži svobodnou fakultu. Program prvního běhu je tento: O socialismu, o revoluci a mezinárodnosti, o vývoji tvarů sociálních; o kolektivismu čili spolčování, o jednotlivci a socialismu, o ruchu dělnickém, o veřejných službách, o shodě revolucionářské, o činnosti socialistické.

Tento počátek přinutí úřední vyučování, aby učinilo ve školách místo vědám politickým a sociálním. Jest sotva k pochopení, jak byly zanedbány až do dnešního dne na universitách francouzských; vyučuje se jim po kusech, po kapitolách, společně s jinými látkami na právnické fakultě. (Srv. naši Zprávu, roč. I. str. 78.)

Všeobecná rada fakult v Paříži konala již porady ohledně prostředků, jak jest zřídit toto žádoucí vyučování. Mimo to výtečný odborník, sorbonnský profesor Lavisse, uveřejnil v časopise »Débats« vřelé pojednání o studii otázek sociálních.

Význam ideí u vývoji národů. Le Bon, francouzský sociolog a kulturní historik, podal v Revue scientifique stať o vlivu ideí u vývoji národův a Živa (č. 8.) poučnou stať přinesla; podáváme z ní čtenářům stručný výtah: Výzkum různých civilisací, jež následovaly za sebou od počátku světa, ukazuje, že byly ve svém vývoji vedeny několika málo základními ideami. Středověk spočíval na dvou takových ideách: idei náboženské a idei feudální; z těchto dvou ideí vyplynulo jeho umění, literatura, vůbec celý jeho životní názor. V období renesance tyto dvě idee se něco málo změnily, ideál vyhledaný ve starém řecko-latinském světě ukládá se na Evropu a ihned počnou se proměňovat názor životní, umění, literatura, filosofie. Potom utrpí autorita tradice otřesení, pravdy vědecké počnou vytlačovat pozvolna pravdy zjevené a civilisace vstupuje v novou fási. Aby idee měly vliv, třeba, aby sestoupily z vrcholů rozumu, kde nejčastěji mívají svůj vznik, v nerozumující obor citu a aby nabyly tvaru, přístupného duchu prostonárodnímu. Tu představuje se pak idea zhuštěná a v malém počtu slov, často ve slově jediném, ale toto slovo budí mohutné obrazy, svůdné i strašné, a proto vždy velkým dojmem působící. Takovým jest ráj a peklo středověku. Slovo socialism představuje modernímu dělníku podobnou kouzelnou formuli, ovládající duchy. Aby idea dostoupila nejnižších vrstev lidu a tu se rozšířila, potřebí k tomu různých činitelů, z nichž hlavní jsou: ujišťování, opakování, vážnost, nakažlivost a víra, zvláště víra, o níž praví evangelium, že hory přenáší. Veliké dějinné události byly uskutečněny nepatrnými věřícími, opírajícími se pouze o svou víru. A víra nemá jiného vážného nepřítele než opět víru. Každá idea, panovavši dobu obyčejně velmi dlouhou, zpuchří a odumírá konečně. Než však stará idea docela zapadne, podstupuje řadu proměn, jež vyžadují několika pokolení. Než i tehda, když jest idea silně otřesena, zůstávají přec zařízení, z ní pocházející. Jsme právě ve fási dějinné, kde staré idee ztratily moc a kde civilisace vyhledává nové tvůrčí idee, kde se tudíž proměňuje. Věda změnila náš pojem o všemmíru a odňala autoritu starým ideám náboženským a sociálním. Ukázala člověku, jak nepatrné místo zaujímá ve všemmíru, i naprostou lhostejnost přírody k němu. Poznal, že to, co zval svobodou, není než neznalost příčin, jež ho ovládají. Všechny tyto ztrnulé a ledové pojmy, tak opačné starému věření, jež blažilo naše předky, způsobily nezhojitelné trhliny mezi vědomím a svědomím, změny v názorech příliš rychlé, tak že duch náš neměl času přizpůsobit se jim. V obecných hlavách způsobily tyto konflikty stav anarchie ideí, jenž zdá se příznakem naší doby. U mládeže umělecké i literární skončily tytéž konflikty ve všeobecném skepticismu, v jakés moderní lhostejnosti, zvláště však v naprosté neschvpnosti nadchnout a obětovat se pro jakoukoli věc, a konečně ve výlučném kultu bezprostředných a osobních zájmů. Proto hrozí nám nebezpečí. Idee jsou neviditelné pružiny všech věcí a co má největší vliv v dějiny národa, nejsou ani revoluce, ani války, nýbrž proměna ideí. Moderní státníci jsou příliš přesvědčeni o vlivu institucí a velmi málo o vlivu ideí; skutečně však jsou instituce dcerami ideí a nemohou bez těchto obstáti. Zmizejí-li, jsou neviditelné pilíře ústav a civilisací zpřeráženy. Vždy byla to každému národu hrozná hodina,

kdy jeho staré idee sestupovaly do zasmušilé nekropole, kde odpočívají mrtví bohové.

Akademie a naše poměry vědecké. O historické mluvnici prof. Gebauera přinesla »Naše Doba« již posudek. Asi současně s posudkem naším vyšlo o Gebauerově mluvnici kritické pojednání známého slavisty prof. Jagiče (Archiv für Slav. Philologie XVI, 3, 4). Jagič Gebauerovu práci klade vedle Šafaříkových Starožitností, Palackého a Tomkových dějin, nazývaje ji »stavbou monumentalní«, jíž českému jazyku položen byl pevný základ. Právem a výslovně kárá Jagič naše domácí »malicherné odpůrce a závistníky« Gebauerovy: »Museli bychom skutečně zoufati nad zdravým úsudkem české inteligence, kdyby i příště, po tomto velikém činu Gebauerově, prázdné frase proti němu mohly vynikati.« Prof. Jagič dále ukazuje, že naše česká akademie jediná ze všech slovanských akademií nepodporuje vědecké prozkoumání a zvelebování národního jazyka, neboť mluvnice Gebauerova nebyla by snad ani vyšla, kdyby prof. Albert její vyjití nebyl umožnil.

Domácí hospodářství v národní škole. Domácí hospodářství a kuchyně proklestily si dráhu již i do škol obecných v Paříži. Normální běhy kuchařské byly tu právě zřízeny v ulici des Martyrs. Je to vůbec první krok k zavedení praktického domácího hospodářství v obecných školách.

Vlastenectví a lživlastenectví. »Pseudopatriotism ostře liší se od upřímného vlastenectví Lažečníkova. Onen snaží se vydávati národní nedostatky za přednosti, ba v každém případě za individualní a originalní rysy, kterých třeba si vážiti. Pseudopatriotism vyznačuje se nenávistí ku všemu cizímu jedině pro to, že je to cizí; on lichotí nejnižším nacionalním rysům: nesnášenlivosti a samozbožňování. Lživlastenec bývá při tom zřídka upřímný a nejčastěji hledá ze zištných ohledů, jak by se zalíbil mocným tohoto světa. Jeho pojímání dějin vlastního národa není ani vědecké ani poetické, nýbrž především politické: on hledá v nich ospravedlnění pro stávající zřízení, ať je ono jakékoli, a pokládá za přirozené rysy národní ty, jež v jisté chvíli je zvláště výhodno mocným tohoto světa vykořistiti.« (Trud XXIV č 10 v posudku Krasnova o Lažečnikovi.)

Universita na Islandě. Od Evropy zapomenutý polární tento ostrov vyniká, jak známo, vzděláním svého obyvatelstva a ve školství mohl by býti vzorem i mnohým pokročilým zemím evropským. Vedle výborně řízeného školství obecného má vyšší dívčí školu, dvě školy reálné, jedno gymnasium a mimo to i v Rejkjaviku i vysoké učení lékařské a theologické. Tamější vlastenci zřídili však v letošním roce komitét, jenž má veřejnými sbírkami a p. pracovati k ustavení fondu, z něhož by bylo lze založiti tam úplnou universitu. Podaří-li se jim, bude míti evropská věda o jedno ohnisko více, a to až na samém kraji ledového pásu. (Island má 70.000 ob.)

Novější spisy.

K. Sittl, *Klassische Kunstarchaeologie.* Mit einem Anhang über Numismatik. München 1894, C. H. Beck. Dosud vyšly dvě částky (str. 1—624), část třetí (dokončení) vyjde do Vánoc. — J. Overbeck, *Geschichte der griechischen Plastik.* Čtvrté, přepracované a rozmnožené vydání. Dva svazky: XII str. 565 se 193 obr. a XIII str. 570 s 246 obr. V Lipsku 1893 a 1894, Hinrichs. — *Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen* herausg. von Dr. A. Baumeister. I. 1: Geschichte der Pädagogik von Dr. Theobald Ziegler. München 1895, C. H. Beck LXX str. 361. Cena 6 Mk. 50 pf. — Moritz Cantor, *Vorlesungen über Geschichte der Mathematik.* Erster Band Von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1200 n. Chr. Mit 114 Figuren im Text und 1 lithogr. Tafel. Zweite Auflage. Leipzig, B. G. Teubner, 1894. Mk. 22. — Týž, *Vorlesungen über Geschichte der Mathematik.* Dritter Band. Vom Jahre 1668 bis zum Jahre 1759. Erste Abtheilung Die Zeit von 1668 bis 1699. Mit 45 Figuren im Text. Leipzig, B. G. Teubner, 1894. — *Die Griechischen Personennamen nach ihrer Bildung erklärt und systematisch geordnet*, von August Fick. Zweite Auflage bearbeitet von F. Bechtel und A. Fick. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1894. 12 Mk. — *Justinus des Philosophen und Märtyrers Rechtfertigung des Christenthums* (Apologie I u. II) eingeleitet, verdeutscht und erläutert von H. Veil. Strassburg, J. H. Ed. Heitz, 1894. Mk 5·60. — W. Sanday, *Inspiration* Eight lectures on the early history and origin of the doctrine of biblical inspiration, being the Bampton lectures for 1893. Second edition. London, Longmans, Green and Co., 1894. — *Essais et Etudes.* Par Emile de Laveleye. Première Série. 1861—1875. (Ghent, Vuylsteke; Paris, Alcan) — Жизнь и труды М. П. Погодина. Николая Барсукова. Книга восьмая. С.-Пб. 1894. Книжныя новости. — Настольный енциклопедическій словарь. Томъ VI (Муромъ-Побѣдоносцевъ). Съ 72 рисунками, 50 портретами и многими приложеніями. Изданіе А. Граната и Ко.. Москва, 1894. — Русское государственное право Томъ I. Н. О. Куплеваскаго, ординарнаго профессора имп. харьковскаго университета. Харьковъ, 1894. 2 р 50 к. — Македонско-славянскій сборникъ, съ приложеніемъ словаря. Составилъ П. Драгановъ. Выпускъ I. Спб. 1894. — Покровскій Е. — Сборникъ игръ, со многими гравюрами. М. 1894. 1 р. — *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines, d'après les textes et les monuments etc.* Ouvrage rédigé par une société d'écrivains spéciaux, d'archéologues et de professeurs, sous la direction de M. M. Ch. Daremberg et Edm. Saglio etc. Dix-neuvième fascicule (Fla-Fos). Paris (Hachette), 1894. — *N. G. Tschernischewsky.* Eine literar-historische Studie von G. Plechanow. Stuttgart. Dietz. 1894. 2 mk 50 pf.

Časové směry a tužby.

Uvažuje **T. G. Masaryk.**

(Dokončení.)

Tento nedostatek jednotného a propracovaného programu zaráží teď v kolísavém postupování strany svobodomyslné. Straně nedostává se ideí skutečně vypracovaných, ideí, které by byly přešly, jak se říká, v krev. Abstraktní program sebe lepší neplodí programových činů. Je na př. vidět, jak v záležitostech dosti nepatrných, poslancové a co možná všichni stranníci by se rádi scházeli, aby si společný postup usjednotili; strach před autoritářstvím — strach velmi oprávněný — jeví se zároveň jako nedůvěra k sobě samému. Je to význačný rys nynější mladočeské strany. Do jisté míry to vyplývá z demokratismu a lidovosti, ale tají se v tom také nedostatek samoděčného souhlasu, bez něhož žádná větší strana nemůže obstáti a kterýžto souhlas zase není možný bez důkladnějšího politického vzdělání jednotlivých členů strany. Mimo poslance Eima, jenž v pozoruhodných článcích: O nás pro nás, 1885, snažil se pochopit neúspěchy české politiky, ve straně mladočeské po léta a léta nikdo nepodjal se promyšlenější práce politické. I ve zmíněných článcích: O nás a pro nás hledí se pouze ku vnějším, parlamentárním stránkám politiky, tak že vlastně od Havlíčka ve straně svobodomyslné o úkolech a cílech českého národa nebylo přesněji a všestranněji uvažováno a to znamená, že neučiněn pokus, národní program formulovat podle světových a kulturních pokroků celého půlstoletí. Není třeba, aby se vyslovovaly nové základní idee — takových ideí každý národ má velmi málo; ale idee ty pozměňují a vyslovují se podle časových potřeb a poměrů, — u nás, a právě i ve straně svobodomyslné, ztrnuli jsme na formulacích starších a dnes proto málo živých a činorodých.

Přesně vzato — Havlíček, třeba je duchovním otcem směru svobodomyslného, nebyl faktickým zakladatelem nynější strany svobodomyslné. Tudíž vlastně z nynější strany svobodomyslné posud nikdo nepodal o úkolech českého národa programu takového, který by se rovnal pracím Palackého. O knihu, o spis ovšem neběží, ale o to, aby strana svobodomyslná o úkolech národa měla své vlastní filosofické credo.

Sám doufal jsem od spojení realistův a Mladočechův, že se tato vada napraví a že se novější idee, směry a tužby organicky vtělí straně svobodomyslné a že zejména nastane rozumná dělba práce, aby totiž realisté i v politice pracovali více theoreticky, — naděje moje se nesplnila cele.

Mladší generace slabou stránku posavadního mladočešství vycítila. Tímto poznáním a vlivem realismu vyrůstá ve straně mladočeské směr t. zv. pokrokový, kteréhož názvu realisté často užívali na místě obvyklého slova: liberální. Poznavše nedostatky mladočešství, »Národními Listy« oficielně repraesentovaného a vedeného, mladší správně chopili se přesnější práce literární, počali opravdověji a věcněji uvažovat o problemech politických a sociálních; poznali, že politická praxe založena býti musí na předchozím základě theoretickém. Avšak dříve než základ ten položili, sami strženi byli do činné politiky a to do politiky právě toho směru, proti kterému se v theorii stavěli. I bez mechanického vsahování policie bylo by pokrokové hnutí bývalo postaveno před rozhodnutí: buď napřed a mnohem důkladněji propracovat podle časových požadavků mladočeský a národní program vůbec nebo předčasná a tudíž i neúspěšná činnost politická. Pokud dovedu posoudit, nestačí pokrokářům k ustavení zvláštní a samostatné strany politické theoretický, filosofický základ; odsud se vysvětluje fakt, že pokrokáři v theorii stali se závislými na filosofii socialistické — není právě žádné praxe bez theorie, ani praxe politická a k theoretickému prohloubení národního programu pokrokáři sami ještě nevyspěli. K politické činnosti pokrokáře neopravňovala ještě zkušenost ani dostatečné politické vzdělání, předčasná praxe ubila theorii a ovšem i lepší praxi. Náprava i našeho politického života kyne od zcela jiné než politické práce.

Mladočeská strana jistě jen pokračováním na dráze Havlíčkově, tudíž pronikavou reformou, byla by výrazem a oprávněným vůdcem smýšlení českého lidu. To znamená in concreto: přijmouti realism v celém dosahu.

*

Když už mluvím o mladším pokolení, povím ještě několik slov o našem studentovi. Otázka studentská má pro nás důležitost velikou.

Studentstvo české, jako všude, vždy stálo v čele pokroku a a nových idei — již za Husa to dokazovalo a pořád v dobách pozdějších; v době znovuzrození taktéž bylo hlasatelem a šiřitelem národní idee. O tom v dějinách českého studentstva každý se může přesvědčit — ostatně rozumí se samo sebou, že v mládeží naší nové směry dílem klíčily, dílem nejvroucněji se ujímaly.*)

V dobách starších studentstvo mělo i důležitost vojenskou, jak dosvědčuje zřizování studentských legií a důležitost tu sama správa vojenská a vlády uznávaly a s ní počítaly. Ještě v r. 1848 studentstvo hrálo roli vynikající.

Význam a vliv studentstva v době starší až po r. 1848 je pochopitelný, uvážíme-li, jaká tenkráte byla intelektuální organisace společnosti: v dobách bez železnic atd., v dobách bez novin a všeobecného vzdělání školského atd. studentstvo bylo hlavním šiřitelem pokroku. Studentstvo české v době obrození a pořád bylo apoštoly národní idee.

V době naší poslání studentstva je poněkud jiné, aspoň musí poslání svému hověti za podmínek docela nových. Vědomosti a nové idee rozšiřují se všemi moderními prostředky rozvětvené komunikace, různé školy, literatura a žurnalistika, přednášky, knihovny, spolky rozmanité atd. pomáhají šířiti a upevňovati vzdělání. Tudíž moderní student nemá již toho poslání osvětného, jako v dobách dřívějších. Zároveň rozšířením politických práv na vrstvy pořád širší a širší, studentstvo ztrácí i svou politickou důležitost. Tuto přeměnu nejlépe lze znamenat na studentstvu v Německu, které v dobách absolutismu před r. 1848 tak účinně politiky se účastnilo. Dnes v popředí stojí dělnictvo, studentstvo i svým počtem vedle něho méně je vidno.

U nás byl týž vývoj. K tomu přišlo r. 1882 zřízení samostatné české university, čím, jak už vzpomenuto, odpadl národnostní antagonism proti německému profesorstvu; vůbec pak mladší generace nemá již těch starostí o pouhé zachování jazyka a národnosti, jak generace starší a proto i u nás, jako jinde, politický interes studentstva doplňuje se hlubším úsilím osvícenským a sociálním. Sociální problémy všude stojí v popředí a student přirozeně problémy těmi se zabývá. V Anglii, ve Francii, již i v Německu k tomu vysokým

*) Pěkně o tom píše Slavík (Fr. Aug.): Dějiny českého studentstva 1874.

učením přímo je veden. Dokonce již i ve Vídni universita chápe se soustavného popularisování věd. Tak se stalo, že i student český, podobně jako jinde jeho kolegové akademičtí, v našich dnech hledal sblížení s dělnictvem. Zmínili jsme se již o hnutí t. zv. pokrokovém; zde jen ještě výslovněji může býti dodáno, že tyto prvé pokusy, podle starších tradicí, nebyly čistě sociální, nýbrž i národnostní a tím i politické. Byly to pokusy patrně přechodní, pokud souditi lze z programů studentstvem a částí dělnictva uveřejňovaných. Politické převraty našich stran nezůstaly v mládeži bez živějšího ohlasu a tím opět studentstvo přes míru strhováno bylo do denních otázek politických.

Studentstvo samo prožívá takto krisi ve svém vlastním lůně a je si krise té vědomo. Napsal jsem o věci své mínění již před několika lety a nemám, co bych opravoval.*) I z toho, co v těchto studiích řečeno, otázka českého studentstva musí býti jasná.

Není pro nás maličkostí, jak se vzdělává naše akademická mládež, budoucí představitelé a do značné míry vůdcové lidu; není lhostejno, jaké názory a směry mládež ta o prázdninách zanáší na venkov k mladším druhům škol středních a do ostatní společnosti.

Rozumí se samo, že český student snaží se vniknouti do všech hlavních časových otázek vědy, umění, literatury a života sociálního a že se především také snaží postihnouti smysl našich národních snah a tužeb. Český student má si osvojit důkladné vzdělání odborné a všeobecné, otázky politické a sociální musí především a předně studovat a důkladně studovat.

A tu jsme při věci velmi vážné a neutěšené. Český student nemá dosti vzdělávacích prostředkův a proto v míře menší, nežli si přáti, stačí na svůj nesnadnější národní úkol. Nemá vzdělávacích prostředků dost, protože nemáme proň dostatečné odborně a všeobecně vzdělávací literatury a protože nezná cizích jazyků tolik, aby si nastřádal z cizích literatur, čeho ve vlastní se nedostává. Český student na české universitě nemá ani dostatečných a potřebných učebnic (českých), — kdo má ponětí o akademickém životě nynějším, domyslí si, co to znamená. Vezměte k tomu, že ten český student nemá dosti (českých) knih o otázkách jej dnes zajímajících, že nemá ani vědeckých ani populárnějších spisů z odborů, jichž nestuduje, ale kterých ke všeobecnému vzdělání by nutně potřeboval, rozvažte tedy, že hlavně odkázán je na naše denníky, slovem, rozvažte si

*) Několik myšlének o úkolu českého studentstva. Časopis českého studentstva. I. 2. června 1889.

situaci, že mladík, jenž se má vzdělávat, nemá k tomu nutných duchovních prostředků, a pochopíte, v čem tkví naše studentská otázka a v jakém směru by se o ní vážně mělo mysliti a pracovat. Tu je jedna stránka problému a s ním souvisí druhá — mravní, jak totiž naše studentstvo prospívá mravně. V listech studentských samých byly o tom občas zprávy a vlastně jen narážky dosti smutné.

O otázkách podružných — (o hmotné podpoře studentstva, jak se má organisovat, zdali ve velkém spolku jednotném nebo ve spolcích menších atd.) — není tu místa uvažovat; hlavním úkolem otců našich synů jest, postarati se o zdravou, silnou a hojnou stravu duchovní. V té příčině naše akademie, musejní společnost, naše denníky a my všichni máme před sebou mnoho milé a záslužné práce. Zatím však mládež akademická sama má povinnost, pěstěním cizích jazyků, zejména také slovanských, doplňovat ty značné mezery naší literatury a našich vzdělávacích ústavů; v malém národě i dorost akademický má úkoly jiné a poměrně těžší nežli v národech jiných — musí být samostatnější a proto i českého studenta úlohou je sebevzdělání a sebevýchova. Opakovati však nemusím, že mu politická činnost nemůže a nemá být hlavní — český student, trvám, nejlépe by měl chápati a plniti humanitní a osvícenské ideály obrodní.

*

Pokleslost, kterou vidíme ve stranách lidových, jeví se i v české šlechtě. Po Martinicovi ani v této straně — a šlechta byla i v staročeské straně stranou svou — není mužů schopnějších. Politický úpadek strany staročeské je přece úpadek politického vedení šlechty.

Zarážeti musí po stránce národní a kulturní, že není mezi šlechtou ani jednoho českého spisovatele — mecenášství výtvarného umění nemá značnějšího významu. Šlechta podle svých tradic drží se svého nelidového programu a způsobuje takto značnou sociální roztrpčenost, proti které přijímáním klerikálního vůdcovství nijak není chráněna. V té příčině staly se se šlechtou změny: dříve spojena byla se stranou staročeskou v podstatě liberální, t. j. šlechta sama byla alespoň pololiberální, nyní podává se pořád víc a více duchovnímu vedení výbojného klerikalismu a tím opět přichází v rozpor se svobodomyslnými zásadami českého lidu.

Na programě nenárodním, nelidovém a klerikálním české šlechtě nelze býti úspěšným politickým vůdcem českého lidu, neboť žádný politický program nemůže býti v zásadním rozporu s programem kulturním. Ani program státoprávní tu nestačí, konečný politický

cíl a prostředky nemohou býti v naprostém nesouladu a cíl prostředků neposvěcuje.

Heslo Thunovo, jež jsme již uvedli, je neplatné. Je mylný názor, jejž tak často od šlechty slýchati, že chce být nad národními stranami a prostředkovat mezi oběma národnostmi. Takového prostředkování není — právě tak, jako my Čechové neprostředkujeme mezi východem a západem. Kulturní a politické protivy a boje nás Čechův a Němců dají se usmířiti jen dohodnutím obou národů; šlechta však, která plně se nesúčastní ani politického ani kulturního snažení, stojí sice nad stranami, ale také mimo strany, mimo lid. Všude, kde šlechta má skutečný vliv, jako v Anglii, v Německu, Rusku, Polsku, u Maďarů, lze především konstatovat, že se pilněji účastní i kulturního snažení národního — v Rakousku, jak už na př. Mothley správně poznal, šlechta je nejvýlučnější, je nad národy a tudíž i mimo lid a jeho snahy. Má zděděnou politickou moc, ale nemá skutečného politického vlivu na lid. Česká šlechta ve své výlučnosti žije si pořád tradicemi předosmačtyřicátými, feudálními — fruges consumere nati, jestliže mladší pokolení nepostaví se v řady národních a lidových dělníků. Palacký v programě »Nár. Listů« řekl: »Nechceme šlechtě odnímati titulův i práv čestných, ale privilegií politických na základě pouhého rodu přiznati jí nikdy nemůžeme. S radostí uvítáme ji, když nedbajíc pouze na interesy své materiální, použije nejvznešenějšího práva svého k tomu, aby činnost svou, neztíženou materiálními nedostatky a výdělkovou prací, věnovala zcela a právě po šlechticku ke zvelebení národa svého a k opatrování politických jeho interesův. Pak zajisté s potěšením poznáme v pánech našich přední syny národa, a s ochotnou radostí svěříme se jejich vedení, kdekoli budou v čele kráčeti politickým věhlasem a obětavým vlastenectvím. My ovšem, ať se šlechtou, nebo bez ní, budeme pokračovati neodvratně na cestě ke zvelebení duševnímu i hmotnému národu svého.*)

Palacký k tomuto programu hlásil se i později — nám dnes nelze mluviti vůči šlechtě jinak, leda že jí ještě musíme výslovně dodati, že zejména ji čeká v řešení otázky sociální značný úkol, a to praktický důkaz, že skutečně zavrhuje materialistickou filosofii sociální demokracie.

*

*) Radhost III, 142.

Všecky strany — chceme-li to, co o jejich úpadku vytčeno, svésti na jednu formuli — upadly a upadají svým upřílišeným historismem, t. j. odvrácením od života přítomného a jeho požadavkův a nekritickým hledáním ideálů minulosti zastaralých a namnoze jen domnělých.

Palacký, jak jsme viděli, po roce 1848 dobře postřehl, jak pro sebe musíme využívati všech výmožeností moderního pokroku reálního, avšak strana jeho, ani strana mladočeská toho dosti nedovedly. Přestává se téměř jedině na hlásání statoprávního posledního cíle; nehledíc k tomu, že program tento jinak byl formulován r. 1861, zase jinak v deklaraci, opět jinak ve fundamentálkách, musíme vytknouti právě to, že nestačí ustavičné vlastenecké kázání, o to běží, aby programu vlasteneckému vtělen byl plnější obsah moderní práce pokrokové. Či pověděl Palacký pouhou frási, řka, že zakrsá a zahyne každý národ a tudíž i náš neuchranně, jestliže v době parostrojův a parochodů neosvojí si všecky pokroky vzdělanosti a osvěty — pověděl Palacký pouhou frási řka, že je »životní otázkou národu našeho«, jestliže pokračovati budeme v moderní vzdělanosti?

Náš program politický a dokonce i program národnostní je proto tak málo účinný, že je příliš abstraktní, nevystihuje plnost novodobých potřeb kulturních. Program národní nejsou pouze hesla — ovšem také potřebná —, ale je poznáním všech těch prostředků, jimiž za daných poměrů poslední cíle národního bažení se dají dosíci.

Rozumí se samo sebou, že strany politické za svůj konečný cíl prohlašovati musí státní právo, rozuměj politickou samostatnost. Avšak o to běží, aby si hlasatelé vědomi byli prostředků, vedoucích k tomu cíli a aby, hlásajíce tento cíl, nepřestávali na hlásání, nýbrž neúmorně kde kdo v oboru svém pracovali o své a jiných vzdělanosti, jak Palacký to žádal. Samostatnost neudrží a nespasí žádného národa, národ si musí udržet samostatnost — spasí nás mravnost a vzdělanost; i politická samostatnost je jen prostředkem pravého života národního — pozbyli jsme ji, když jsme přestali jako národ mravně žíti. U nás i politická strana vedle svého užšího programu politického musí státi na pevném základě širokého programu kulturního. To u národa menšího, i kdyby byl politicky samostatný, ani jinak býti nemůže, nemá-li i ta politická samostatnost býti jen pro forma a politický prostředek mocnějšího souseda.

Úpadek politických stran našich nejeví se pouze v této politické abstraktnosti, ale i v tom, že se ztratilo a ztrácí vědomí našich

obrodních ideálů. Kollár, Palacký, Havlíček budovali jej na základech humanitní filosofie — potomkové ztráceli a ztratili ten základ a odsud pak ona všednost, která se více než třeba zjevuje v našem národním konání.

Nemluvím pro politický a národní indiferentism. Vím, že řekl Havlíček: »Chceme-li svobodni býti jako národ, musíme dříve — národnost míti.« To však neznamená napřed národnost a pak svobodu, Havlíček sám řekl, co míní: »My chceme opravdovou svobodu, která nám i národnost naši pojišťuje a k vůli prospěchu jiných neodřekneme se vlastního.« Mezi ideály, pro něž nejlepší naši a všech národů mužové žili, pracovali a trpěli, a mezi naším národnostním úsilím nesmí být časového rozdílu, národnost bez těchto ideálů je nemyslitelná a, jak právě naše obrození nám dokazuje, neudržitelná. Palacký to v citované řeči svatoborské docela dobře řekl — byli jsme velicí, když jsme se nesli za svými velikými cíly a ideály, klesli jsme, když ideálů těch jsme se vzdali.

*

Tento úpadek stran lidových — i šlechty — viděti nejlépe v tom, jak klerikalism nabývá vlivu.

V době probuzení kněží kráčeli v popředí našich tužeb obrozujících — byli to kněží směru josefinského. I kněžstvo naše účastnilo se hnutí humanitního a osvícenského.

Nastal obrat, jak jsme již ukázali. Kněžstvo se organisovalo ve zvláštní tábor literární a nyní již i ve vlastní stranu politickou, třeba by se na venek opíralo o šlechtu a frakci strany staročeské.

Dnes katolické hnutí je literárně již velmi dobře vedeno a postavilo si také docela určitý cíl: vyvrátiti v národě filosofické základy Palackého historie, odstraniti jeho ideál reformační. Všecek náš národní život má býti důsledně spravován ideou protireformační.

Zde utkává se klerikalism nejostřeji a v samých základech s realismem, hájícím právě tak důsledně Palackého výklad české historie. Zde ovšem běží o samý smysl naší historie, naší vlastní bytosti. Zde není kompromis možný. Neběží však o to a nemůže běžeti, aby se národ vrátil k církevní formě reformační — historie se neopakuje — ale o to běží, ideály našich předků, jež ústy vyznáváme, v životě uskutečňovat. Ani strana staročeská ani mladočeská nedovede proti výbojnému klerikalismu hájit národní stanovisko svobodomyslné.

I jiným, ve své ohromné většině katolickým národům, konati jest týž nesnadný úkol a jest konati i národům nekatolickým neproživším protireformaci jako národ český. Zde staneme před velikým problémem všeho kulturního vývoje — naše historie je nám ukázáním, že tento úkol opravdově máme řešiti neúmornou prací pro nejvyšší a nejdražší cíle člověčenstva. Národ český pro svou minulost naprosto nemůže přijati klerikalismu; nebude ovšem proti náboženství lásky, ale vždy bude a musí býti proti klerikální panovačnosti.

Klerikalism je tu ve veliké výhodě proti indifferentnímu liberalismu obou našich lidových stran. Náboženství jistě je po výtce lidovým a má tudíž klerikalism mocného spojence proti liberalismu, nedovedoucího lišiti náboženství od theologie a klerikální politiky. V té příčině potřebí je netoliko hlubšího vzdělání ale především té opravdovosti, která se našemu nynějšímu liberalismu naprosto nedostává.

Humanitní ideál, hlásaný Dobrovským a Kollárem, náš ideál obrodní má pro nás Čechy hluboký smysl národní a historický — humanitou, plně a opravdově pojatou, navážeme na nejlepší svou dobu v minulosti, humanitou překleneme duchovní a mravní spánek několik století, humanitou kráčeti máme v hlavě lidského pokroku. Humanita znamená nám náš národní úkol vypracovaný a odkázaný nám naším Bratrstvím: humanitní ideál je všecek smysl našeho národního života.

Tento náš český ideál humanitní není romantickým blouzněním. Ovšem humanita bez důsledné úsilnosti a účinnosti je mrtvá. Humanitní ideál vyžaduje, abychom soustavně, všude, ve všem a vždy odpírali zlému, vlastní a cizí nehumanitě společnosti a její orgánům osvětným, církevním, politickým, národním — všem. Humanita není sentimentalita, ale práce a opět práce.

Tento praktický dosah humanitního úsilí dobře pochopil Palacký, zakládaje na humanitním ideálu naši národní a politickou rovnoprávnost. Jakým jiným nežli tímto »přirozeným právem« hájiti mohl a měl Palacký naši národnost proti přesile sousedů? Jaké jiné záštity je slabšímu a menšímu národu proti národům silnějším a větším?

*

Není pochybnosti, že romantismu doby toto volání po stálé a důsledné práci nepostačí: co pak nejsme národ Žižkův a Pro-

kopův? Jsme, ale i Husův a — Komenského. Je dobře, díváme-li se zpět do naší slavné minulosti, ale musíme jí také rozuměti, musíme z ní čerpati netoliko nadšení, ale i poučení.

V Žižkovi a Táborech vůbec — není pochybnosti — máme český typ, Žižka toť krev z krve naší, kost z kosti naší — ano, Žižka, to jsme my. Není to polská exaltace, jakou Mickiewicz velebí — je to nadšení zvláštní, neztrácející ani na okamžik vědomí své sleposti, je to fatalistické »ryc anebo nic«, je to srdnatost nezlomná, hrozná sokovi, ale hrozná i všedrtícímu vítězi, hrozná tomuto proto, že v hloubi duše hárá jistá pochybnost a vědomí viny.

A jak by ne — vždyť i právě Hus, Komenský a Bratří jsou typem českým, a jak historie učí, typem trvalejším a rozšířenějším. Jsme tedy národ Žižkův a Prokopův, nebo Husův a Komenského? Sami cítíváme, že nelze býti obojím a proto činíváme pokus, obě tyto protivy v sobě usmířiti. Avšak nedaří se nám to ještě, odsud ti zvláštní charakterové necelí, ani Táborité, ani Bratří I v nynější naší pokleslosti vidíme to ustavičné kolísání mezi těma dvěma charaktery a krajnostmi — politika posledních let je přímo kopií, ale nezdařenou, špatnou a malichernou našich velikých otců ...

*

Krajnosti táboritskou a bratrskou postřehl již Rokycana i dal charakteristický výraz tomuto svému poznání, modlívaje se: »Dejž nám milý, Bože, v prostředek uhoditi!«

Kdo neslýchal by napořád pravidlo o zlaté prostřední cestě, které prý právě nám Čechům je tak potřebno? Je to však smutné pravidlo a zle nám, jestli se jím budeme spravovati; neboť znamená konec konců, že klátíce se mezi těmi krajnostmi, poučeni nemilou zkušeností hledáme na konec ve své nejistotě a neurčitosti prostřednost. Nikoli zlaté prostředí, — ale souladně spojiti máme obě vlastnosti ve vyšší jednotě duchovní a vzniknou charakterové, hořící tou pravou účinnou láskou. To pak nebude láska sentimentální a romantická, ale láska mužná, pevná, zlatá a jakožto zlato měkká a přece z kovu a z kovu ryzího, jednoduchého ...

Rokycanou bohudíky české úsilí a myšlení nebylo vyčerpáno. V okamžiku, kdy kompaktata (1436), jimiž husitství s chytráckým Římem nemužně se dohodlo, byla ujednána, povstal v Chelčickém lepší vzor muže českého — jasný, důsledný, neohrožený myslitel a pracovník a přece nepřítel násilí, Hus a Žižka v jedné duši. Člověk cele český, netknutý latinskou učeností scholastickou, ale nikoli ne-

přítel pokroku, naopak vřelý jeho zastance a šiřitel. Chelčický stal se zakladatelem Bratrství

Z neurčitého, nejasného husitství vzkypělo táborství, důsledné v činech podle okamžitého vnuknutí nikoli z rozvahy; bylo nepřirozené — již za dvě desítiletí po smrti Husově bylo zničeno (Lipany 1434). Avšak zároveň padá i husitství. Neboť kompaktaty husitství mravně bylo pochováno, — že tak dlouho živořilo, je jen důkaz síly reformační idee a českého národa. A v této osudné chvíli hlas svůj pozvedá Chelčický, překonávající husitism rozumem, táborství láskou. Z Chelčického povstala církev česká, udrževší se až podnes, nepohlcena německým protestantstvím, jako husitism, Komenský stal se učitelem všech národů.

*

Tato nepevnost a neucelenost našeho charakteru netkví pouze v nedostatku pevné vůle a nestálosti citův, ale i ve zvláštní nepevnosti a nedůslednosti názorů. Již naši otcové prohřešili se proti Duchu svatému: zastavili se na půl cestě a ty své bratry, kteří usilovali o důsledné provedení reformy, potlačili; za to v trest sami byli potlačeni a potlačen pak celý národ.

Správným způsobem Hus a jeho předchůdcové počínali kázati mravní a náboženskou opravu, učení bylo jim buď lhostejné anebo alespoň vedlejší a podřízené. O obnovu mravů a svobodu svědomí mravního a náboženského celý národ český stál. Z tohoto mravního a náboženského požadavku Hus a národ celý dostali se do sporu s Římem, nejvyšší autoritou ve věcech životní správy.

Jakkoli správné bylo klásti důraz na život, přece husitism pochybil nepochopiv, že nový život vyžaduje i nové učení; budiž učení to podřízené životu, ale musí býti, tak jak ten život, určité, důsledné. V tom však byla slabá stránka již Husova a jeho následníků; nedůsledný a neurčitý byl Rokycana, tak byl celý utrakvism — nomen, omen. Kde není důslednosti a určitosti, tam mysl stává se těkavá, společnost rozpadá se na strany a frakce a konečně nastává i mravní úpadek, neboť není mravnosti bez pevného přesvědčení. Tak i husitism, započavší mravní reformou, končil mravním chaosem Novověký francouzský historik pěkně jej charakterisuje slovy: »Zmatek programův a nejasnost idejí v zápětí měly zlehčení povah, výlučnou péči o prospěchy hmotné, zápasy prudké i malicherné, oslabení citu národního.«*)

*

*) Denis, konec samostatnosti české (Vančurův překlad) p. 131.

Denis i jinak dobře vycítil z naší minulosti tuto slabou stránku našeho charakteru. Jednaje o Rokycanovi Denis totiž řekl, že je z těch, »kteří majíce více smělosti v srdci než-li v duši, dovedou umříti za své zásady, ale nikoli přijímati nutné důsledky jejich.« *) Podobné o Husovi samém a prvém hnutí husitském Denis napsal psychologicky právě tak správně: »Čechové od první chvíle pozbyvše svého vůdce, který spíše stkvěl se ctnostmi mučedlníka nežli duchem zakladatele náboženství, nepoznali ani nepřijali nikdy logických důsledků své smělosti.« **)

Ano — Denis tu správně uhodil na náš zvláštní kult a přímo náklonnost k mučednictví; v tom jeví se zvláštní pasivita našeho charakteru. Je přece významné, že nejskvělejší historie naše počíná a končí mučednictvím — Sv. Václav a Hus. Tak i naše národní církev — Jednota — jak praví týž historik, měla prý přímo poslání mučednické, ačkoli zplodila i některé hrdiny.***) Opravdu je záhadou — proč musil Hus podstoupiti smrt, kdežto Wyklif nikoli? Vždyť učením svým Hus daleko nebyl tam, kde Wyklif, jeho duchovní rádce — byla smrt ta skutečně nutná a neodvratná? Proč Luther dovedl žíti? Vím ovšem, jací jsou rozdílové v době a poměrech místních, — ale zde nevysvětlují všecko jen ty poměry a okolí, zde přece také rozhodovaly i duše a rozum.

A tak silná je ta sklonnost k pasivitě, že věříme a světíme i mučednictví falešné — zavedení a znárodnění kultu Jana Nepomuckého právě v době našeho úpadku je výstražným tomu symbolem historickým. A nepřestali jsme míti zálibu ve falešném mučednictví — kde kdo ukazuje své malé rány a žádá obdiv... Naši lži-radikálové političtí dokonce i cizině a svému politickému odpůrcovi imponovati chtějí svými obnaženými boulemi a jizvičkami, jako žebráci o poutích... Jen pomyšlení na to, že by Čech musil se svého dožebrávat, je mně hrozné...

*

Kdo pozorněji se dívá na náš život veřejný, neuvidí pouze to slabošské žebrácství, ale potká se s zvláštním typem intrikánů. Intrikánství toto otravuje však všecek náš pospolitý život — proto že nedovedou být lvové, stávají se liškami, proto že nedovedou být

*) pag. 14.
**) pag. 8, 9.
***) pag. 397.

hrdinové, stávají se lokajové a pomáhají si lokajským chytráctvím. »Politika« je ideál těchto četných a četných lidí.

Slýchati i důvody této bezcharakternosti — malý, slabý národ si prý jinak nemůže pomoci — buď žebrat nebo — intrikovat.

Je to pravda? Je skutečně nutné, aby malý národ, aby člověk v poměrech malého národa pomáhal si intrikou, má leč v různých svých podobách státi se přímo národní zbraní? Může člověk jen ve velikém národu býti pravdivým, naprosto pravdivým, nerodí se mužové bez bázně také v národech malých? Je machiavelism a lokajství nezbytná zbraň potlačených, malých a slabých?

Není — i slabý a malý může dosíci svého cíle bez intriky, ba jen tak ho vůbec dosáhne, jak skutečnost poučuje. Kdo chce a umí pracovat, nepotřebuje intriky.

Život je boj a boj ten právě malým a slabším je těžký, vždyť právě v tom všecek je smysl toho boje — o spravedlnost vždycky jen slabší stáli a jí se domáhali. Je však možné, obstáti v boji tom čestně, ačkoli nesnadno. Kristus dal pravidlo: »Aj, já posílám vás jako ovce mezi vlky; protož buďte opatrni jako hadové a sprostní jako holubice.« My Slované od přírody jsme národem holubičím — pozor, aby had v nás nezadávil holubici...

*

Dotkl jsem se jen hlavních problémů naší národní paedagogiky, aby se vidělo, v čemž je mravní úkol našeho obrození. Bude snad jasno, co rozumím účinnou humanitou. Bude snad jasno, proč a jak jsme našli v Kollárovi neucelenost, vidouce. jak kolísá mezi násilím a humanitou; bude jasno, co znamená Palackého program a jaký má a musí míti smysl jeho ideál Bratrský a konečně snad bude také postižen pravý charakter Havlíčkovy národní taktiky.

Havlíček docela jasně postihl slabé stránky českého člověka. Havlíček poznal to naše kolísání mezi hrdinstvím, vedoucí až k slepé násilnosti a mezi ústupností až slabošskou; Havlíček poznal, jak tato naše vada netkví pouze v nepevnosti charakteru, ale i v té zvláštní slabosti našeho rozumu; Havlíček postřehl nepoctivost toho žebráckého machiavelismu.

Odsud boj jeho proti sentimentálnímu vlastenčení a radikalismu. A jak už řečeno, právě v tom veliký byl Havlíček, že jsa tak jasný, určitý a netoliko srdcem, ale i hlavou poctivý, zůstal si důsledný v dobách všech, byl týž před revolucí, byl týž v revoluci, byl týž po revoluci. Psychologickou podstatou této poctivosti Ha-

vlíček velmi případně vyložil v článku, v němž jedná o stálosti, vytrvalosti a neohroženosti politické, klada si otázku, proč poctiví lidé stávají se nestálými a konec konců slabými? »Příčina toho jest neurčitost a nejasnost jejich politického smýšlení. Puzeni jsouce jenom okamžitým citem a neurčitým nadšením, nedovedli si ještě utvořiti v hlavě pevný systém politických zásad, a proto kolikráte jim v nadšení přeskočí několik koleček a hodiny jejich politického smýšlení hrozně hřmotí, najednou ale zase bez pohnutí státi zůstanou. Právě proto, že se jejich smýšlení politické nezakládá na dobře promyšlených a ustalených zásadách, lehce se zaleknou a netroufají si to, co skutečně smýšlejí, vždycky také činem vyznati... Mužové ale, kteří dle pevných zásad smýšlejí, kteří si utvořili pevná, nezrušitelná pravidla v politice, přes která nikdy ani nepřeskočí ani nepodlezou: takoví dovedou v čas přílišné politické bujnosti odporovat přemrštěncům, a nedbajíce toho, jestliže při tom často utrží nezasloužené nadávky, umějí ochladiti jejich přílišnou zapálenost a uchrání tím kolikráte vlast od velikého neštěstí, za to ale se také nebojí v zarmoucených dobách politické sklíčenosti povznésti neohroženě hlasu svého proti škůdcům a nepřátelům svobody.«

Jsme pořád ještě ve stadiu husitství: bez pevnosti rozumu nedovedeme zabrániti zmatkům a konec konců mravnímu poklesnutí a poklesli jsme již tak daleko, že počínáme již spor o tom, jsou-li nám prý potřební charakterové nebo jasné hlavy...

*

U Lipan padlo násilí násilím, padla demokracie česká, poražená již vlastní svou rozháraností — Prokop sám napřed s Pražskými se smlouval — a spojenou silou šlechty husitské a katolické a části měst. Avšak nebylo šlechtě dosti, vyraziti lidu meč Žižkův a palcáty, lid český všecek musil býti poroben a právně zotročen. Usneseno tak v památném roce 1487. Tak tedy končila reformace, povstavší pro svobodu ducha, zotročením ducha i těla Většina sněmu ovšem již několik let byla katolická, ale husitská šlechta s ní v tom byla za jedno — jak záhy stala se nevěrná zásadám Husovým! Tak v době, kdy v Čechách ustavovala se Jednota Bratří, vznikl a ustálil se zároveň nevolnický stát šlechtické oligarchie. Šlechta tu postavila se zřejmě proti lidu všemu, s nímž i města se cítila za jedno, pro zákon poroby na sněmě nehlasující. A podivno — státi se tak musilo za krále z Polsky...

Šlechta vedla si také podobně jako polská. Autorita královská byla podlomena, moc měst upadla, lid byl ujařmen; šlechta a páni zatím krok za krokem poddávali se panovníkům cizím, i páni pod obojí, až konečně došlo k bitvě na Bílé Hoře. Již v srdci české země cizinci stáli proti cizincům, neboť Čechové již nebyli pány své země, ani katoličtí ani protestantští, tito dokonce již i víru svou byli zaměnili za cizí. »Bitva, jež katolíkům vydala Čechy a jež málem by jim byla vydala svět, stála císařské dvě stě padesát mužů.« *) Mohli Čechové býti Prozřetelností krutěji poníženi, nežli takovýmto konečným úpadkem, zpečetivším dvoustoletou kolísavost?...

Tak mstila se neurčitost a nedostatek pevných zásad, tak mstila se neláska k bližnímu, porobivší r. 1487 vlastní lid. »Působením zajisté a z něho plynoucím mravním i intelektuálním ponížením prostého lidu stalo se, že tento ztratil živé a činné účastenství ve velikých zájmech celého národa — a když nastal boj o samostatnost, o nejvyšší zájmy celého národa, tu již nepodstoupil boj ten celý národ, ale toliko hlavně jen jedna třída, — kteráž nemohla o sobě najíti tolik síly, co celek stejně uvědomělý, stejným nadšením horoucí.« **) Tak doznává sám Palacký politický dosah osudného roku 1487, kdy česká šlechta nevěrna se stala zásadám humanity, zradivši duchovní a mravní svobodu. Roku 1487 v Čechách láska k moci a bohatství zvítězila nad českým srdcem a rozumem. Toto království, věštil Všehrd na konci reformačního století, o něž rozbilo se všecko usilování nepřátel, zkázu vezme nespravedlností. A nespravedlnost ta dála se Čechům od Čechův. Opět týž Všehrd žaluje: Země česká... převyšuje okolní země.. mužností lidí z ní pošlých, kdyby mužnosti té proti nepřátelům svým, ne sami proti sobě užívali, i spravedlností práv, kdyby je v své pevnosti nepohnutě držeti chtěli...

*

Máme-li se tudíž skutečně obroditi, musíme odčinit příčiny našeho úpadku: odčiniti rok 1487 — toť náš národní úkol obrodní.

Odčiniti rok 1487 — to znamená v českých zemích všem občanům dáti naprostou rovnost před zákonem, to znamená úplnou svobodu svědomí, to znamená státi se pevnými a mravními, to zna-

*) Denis, p. 736.
**) Radh. 14, p. 155, 156.

mená plniti ideály naší reformace, to znamená důsledně pracovati za ideály humanitní.

*

Kollár když ukazoval nám na dráhu osvěty, pokroku a člověckosti, ukázal nám tím zároveň na úkol, jejž v XV. století jsme opustili. Kollárova idea humanity — toť zároveň historický úkol odčiniti rok 1487.

Kollárova idea humanity byla základem a cílem — vzájemnost má sloužiti za prostředek, Slované a tudíž i my Čechové vzájemností slovanskou dovršiti máme ideál člověckosti.

Kollárovu ideu humanity přejali všichni naši vedoucí myslitelé, přejali ji politikové, a tak naše nejlepší usilování posud je mimoděk pokračováním ve velikých ideích doby reformní.

Kollár ideou humanity spojoval netoliko nás Slovany mezi sebou, ale spojoval nás i k národům ostatním a spojil nás také s minulostí. Humanita, čistá člověckost skutečně není než ideál všeobecného bratrství, ideál naší Jednoty, ideál v pravdě český.

Ukázal jsem, jak přirozeným vývojem od Kollárovy humanity, pojímané jednostranněji ve smyslu národnostním, pokročili jsme k humanitě ve smysle sociálním. Ukázal jsem, jak ve všech oborech našeho snažení a myšlení projevuje se problem sociální — v politice, v literatuře a umění, ve vědě a filosofii. Vývoj ten byl docela přirozený, i stojí dnes otázka sociální v popředí otázky české vůbec. Sociální otázka odkazuje nás opět a přirozeně do století XV., neboť už tehdy otázku tu počali jsme řešiti a tenkráte rozřešili jsme ji špatně. Rozřešením otázky sociální odčiníme rok 1487: rozřešíme-li otázku sociální správně a podle ideálu bratrství, humanity, pak odčiníme rok 1487; nerozřešíme-li ji v duchu našich historických a národních, v duchu ideálů všelidských, odvrátíme-li se od světla ke tmě, od lásky k násilí — pak vrátíme se do svého hrobu, z něhož už nebude žádného z mrtvýchvstání.

*

Otázka sociální není pouze otázkou dělnickou, jako roku 1487 nebyla pouze otázkou selského lidu. Otázka sociální není otázka jedné pouze třídy a kasty, jest otázkou všech. Povoliti nátlaku dělníků poskytnutím všeobecného práva hlasovacího jest rozřešením otázky jen částečné a negativní; otázka musí býti rozřešena celá a positivně, a to znamená osvětliti a otepliti hlavy a srdce všech, znamená duchu dáti moc nad hmotou, znamená potlačiti sebelásku.

Otázka sociální je otázka mravnosti - nemravnosti, je otázka násilí a účinné humanity.

*

I v popředí naší politiky a našich strannických sporů stojí sociální otázka v konkretní a užší politické formulaci všeobecného práva hlasovacího. Již Havlíček žádal všeobecné právo hlasovací, Palacký tomu neprávem odporoval. To jsme již objasnili.

Strana mladočeská správně si do programu postavila již dávno týž požadavek »demokratický«; avšak neběží pouze o tento požadavek, nýbrž o celý a důsledný směr sociální vší naší národní taktiky. Mladší generace chápe úkol tříd sociálně silnějších, české studentstvo po příkladě svých kolegů v jiných zemích počalo dokonce působit mezi dělnictvem. Český student a český dělník jsou si hospodářsky a sociálně blízcí — již Rudolf Mayer, typ českého studenta, zapěl vřelé verše dělnické.*) Později Barák byl živým prostředkovatelem mezi studentstvem a dělnictvem. Pravda, v těchto starších pokusech běželo ještě více o program národnostní a politický, než sociální, ale takový byl přirozený vývoj a netoliko u nás. Dnes běží především o program sociální. Avšak český student a český inteligent vůbec nesmí se domnívati, že je rozeným učitelem rolníka a dělníka — ve mnohém může a musí být i jejich žákem, sám maje se teprve učit, jen v míře skrovnější může jiným již býti učitelem. Dělnictvo a třídy hospodářsky a politicky slabší nesmějí nám býti prostředkem; chybovali bychom, pojímajíce svůj úkol vůči dělnictvu jen národnostně a politicky; úkol je mravní a především mravní: neběží o to, získati dělníky, jak se říkává, myšlénce národní, ale o to zjednávati v celé společnosti naší cit pro spravedlnost — všecko ostatní bude nám přidáno.

*

Organisování sociální demokracie přímo vybízí nás všecky a netoliko politické strany, abychom s lidovostí to vzali do opravdy: Strana staročeská, stavíc se proti všeobecnému právu hlasovacímu, následuje sice Palackého, ale v tomto punktu neprávem. Mladočeská strana neuspěla ještě, aby si dosah politických a sociálních

*) Durdík, Básně Rudolfa Mayera 1873, p. 16 charakterisuje pěvce básně »V poledne« takto: »Mayer sešel se světa právě v onom rozvoji sil a trvá nám v paměti co student. Ano studentem ho mohu zváti ... jakožto zvláštnost mohu ještě přidati český student; co českým studentem vře a hýbe, vřelo a hýbalo jeho duchem v nejčistším smyslu.«

reform, sociální demokracií hlásaných, náležitě vyjasnila, je v otázce sociální bez rady; někteří vůdcové patrně se domnívali učiniti požadavkům zadost, podporujíce vznik zvláštní dělnické strany národní. Dělnictvu činí se totiž výtka mezinárodnosti a beznárodnosti. Avšak dělnictvo, vstoupivší do mezinárodní organisace sociální demokracie, nešlo jinou cestou, než kterou de facto šli a posud jdou literáti, kterou se vyvíjela naše literatura, o tom ani nemluvíc, že i kapitál je organisován mezinárodně. A ještě jiná je analogie s vývojem našeho probuzení.

Naši dělníci tak jsou závislí na německých sociálně-demokratických ideách, jak naši buditelé byli závislí na německé filosofii osvícenské a z týchž kulturních a zeměpisných příčin. Co Herder byl prvým buditelům, našim dělnickým vůdcům je Marx.

Co se beznárodnosti týká, přesvědčil jsem se nejednou, že naše buržoasní společnost o nic není národnější, není-li dokonce méně národní. Proto výtky beznárodnosti jsou plané. Pokud naše literatura a žurnalistika o duchovní stravu dělnictva se nestará, potud nemá práva k takové obžalobě. Chudák, který si v potu tváře sotva vydělá na chléb, duchovní hlad svůj nemůže utišovat denníkem za 25 zl., knihami a verši za zlatky — nemluvíc ani o obsahu, jenž ne vždycky ten duchovní hlad dovede upokojit.

Pokud se však hlavních zásad sociální demokracie týká, vyslovil jsem se již nejednou, že filosofický a sociologický základ sociálně-demokratického programu nepřijímám. Socialistická filosofie se vyvinula z »klassické« filosofie; z této filosofie minulého a tohoto století sociální demokraté čerpali názor materialistický, jenž materialism t. zv. historický pokládá za theoretický základ socialistické politiky a filosofie vůbec. V otázkách celkového názoru na svět, v otázkách o posledních věcech člověka není ovšem a nemůže býti kompromisů. Není zvykem mým o věcech těch mnoho mluvit a víru svou házet na pospas našeho liberalismu a klerikalismu a proto jen prostě opakuji, že jsem rozhodný odpůrce materialistického názoru na svět. Přes to naučil jsem se být tolerantním a neprohlašovat každého materialistu za člověka špatného a protimaterialistu za člověka hodného a dobrého. Přesvědčil jsem se příliš často, že filosofičtí a theologičtí odpůrcové materialismu nejsou o nic lepší lidé, ba velmi často horší, hledí-li se na skutky a život a ne pouze na credo a slova. Kdybychom my protimaterialisté skutečně žili nemateriálisticky, dělnictvo a sociální demokracie materialismu by se nechytala.

Činím proto rozdíl mezi požadavky a jednotlivými programovými punkty sociální demokracie a jejími filosofickými zásadami; činím rozdíl mezi spravedlivými požadavky našeho uhněteného dělnictva a jeho cizí filosofií, kterou mu vnucuje společenská nespravedlnost a naše netečnost. Pokud se týká jednotlivých požadavků politických a sociálních, mám je většinou za spravedlivé a proto vždy cítil jsem svou mravní závaznost, požadavky ty všemožně podporovat; v otázkách národohospodářských nejsem odborník a nedovoluji si rozhodného slova, ale tolik dovedu posoudit, že kritika Marxova a socialistických theoretiků je oprávněná a v celku správná, že však jejich positivní theorie nemají větší hodnoty, než upřímné a promyšlené theorie jiné. Jestliže sociální demokracie z Marxa činí nedotknutelnou autoritu, pochopuji to, ale nedovedu se z toho těšit. Proto však, to cítím a vím velmi dobře, nemám pražádného důvodu a práva, stavěti se proti požadavkům spravedlnosti a rovného práva, ať požadavky ty se pronášejí od kohokoliv a ve jménu zásad jakýchkoli. »Který z vás jest člověk, jehož kdyby prosil syn jeho za chléb, dal by jemu kámen?« A my zatím dělnictvu našemu dáváme kameny — literární, filosofické, theologické, politické ...

Vida hlavní problem otázky sociální v obrození mravním, nesdílím proto názory, jaké klerikalism v otázce zaujímá, ačkoli připouštím, že vyniká nad liberalism v pojímání otázky sociální. I naši klerikální vůdcové pochopují význam sociální otázky, — a předčí v tom netoliko Staročechy, ale i Mladočechy. K čemu biskup Ketteler vedl katolíky německé, k čemu katolíky nyní ve Francii vede hr. de Mun, to počínají chápati i klerikální vůdcové čeští, byvše k tomu vybídnuti prozíravým politikem na trůně papežském.

Zde závoditi mohou a musejí různé strany, jestliže v duchu pravdy plniti budou ideál předků a buditelů — ideál humanitní, pojímaný s toho širokého světového hlediska, jež Kollár tak neúmorně vštěpoval. Že zejména naší šlechtě právě zde řešiti jest veliký úkol, že právě naše šlechta především odčiniti musí rok 1487 to netřeba výslovně podotýkati a opakovati.*)

Dělnická žurnalistika a literatura vyvíjí se pod vlivem vzorů německých a domácích. Ráz tohoto dělnického písemnictví shoduje

*) To, co posud čeští stavové u věci podnikli, pokládám ovšem za docela nedostatečné; mezi jiným nepřesvědčilo mne vylíčení dr. B. Riegra, že by stavové ti v minulém věku, v počátcích našeho obrození, jen z daleka byli jednali podle ideálův humanitních. (Dr. B. Rieger, O poměru českých stavů k reformám poddanským za Marie Terezie, 1892.)

se netoliko po stránce formové s literárními vzory staršími, ale i v uměleckém pojímání. Tak na př. básně a povídky Krapkovy psány a pojaty jsou starším způsobem t. zv. romantickým, do starších forem spisovných vtěsnány jsou nové myšlenky a plány sociální. Jeví se v tom částečně působení starších vzorů — dělnictvo čte Pflegra a jiné starší spisovatele sociální; hlavně však je tu obdobný vývoj vůbec, proces obrodní rozšířil se na široké kruhy lidové.

Tyto shody v organisaci a vývoji našeho dělnictva a buržoasie dají se nalézti i v politickém oboru. Naproti dělnictvu německému naše dělnictvo je organisováno více federativně a autonomisticky, než centralisované dělnictvo německé. I v tom tají se charakter národní, jak ani jinak býti nemůže — jsme synové téže země, téhož času a týchž rodičův, o to jde, abychom se všichni bratry také cítili. To je dnes hlavní smysl Kollárovy humanity.

Lid selský,
jeho poroba a vymanění v zemích českých.

Píše dr. J. Kaizl.

(Pokračování.) [1])

Osnovná struktura věcí, původ a směr síly ženoucí vývoj — o víc nám nejde v této stati. Proto nebudeme popisovati vyprošťovací děj, jenž za panování Marie Terezie konečně se pozvedl od země a plíživého chodu, za Josefa II. dospěl náhlé výše, ale po smrti jeho zastaven byv a opuštěn na více než půlstoletí teprve v bouřích r. 1848 definitivně skoncován. Nebudeme tudy stopovati p. Grünberga v podrobnostech poučného vypravování; ale při jednom chceme prodleti, pověděti a odůvodniti: Rozcházíme se s ním v pojímání sociálnopsychologického pozadí celého velikého děje v otázce, jaká byla příčina, jaký účel polevovací a osvobozovací akce, která shora, od panovníků vychazejíc postupovala přes hlavy privilegovaných tříd. P. Gr. rozumuje takto: Ustavičné zabírání selské půdy k panským dvorům poplužním způsobovalo úbytek poplatné síly a berního důchodu královského, protože kontingent řádné berně poddanské, jenž dokonce neměl klesavou tendenci, musel pak býti rozepisován na menší a menší výměru půdy, na menší a menší počet poddanských poplatníků, ač jestliže vrchnosti samy na sebe nevzaly řádnou kontribuci ze zabrané půdy rustikálné; a ony opravdu se k tomu neměly. Péče a strach o berní důchod roznítil tudíž u vlády interes o poměry mezi vrchnostmi a poddanými. Péče vlády

[1]) Doplňujeme tuto poznámku 2., ve které jest zmínka o materialistickém pojímání hnutí husitského; vyšelť zatím 7. a 8. svazek socialistického: Die Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen, Stuttgart, J. H. W. Dietz, kdež na str. 195 až 239 nalézá se zevrubnější výklad husitství.

tudíž přirozeně se obracela k usedlosti selské, aby v berním katastru rustikálném byla zachována a nemizela v popluží dominikálném, nešlo tedy dokonce o sedláka, držitele, nýbrž toliko o objekt berní, o drženou půdu rustikálnou a zachování té její rustikálné vlastnosti. Z této původní fiskálné starosti o objekt vyvinula se »organickou nutností« prodlením času péče o subjekt, o poplatníka poddaného a k tomu za Marie Terezie a Josefa II. přidružily se jiné motivy. — Tak zní argumentace p. Grünbergova. Pokládáme ji za mylnou a to z těchto důvodů: Předně, kdyby jen o to bylo šlo, aby ze zabírané půdy selské řádná (poddanská) berně byla placena od pánů a aby tato berně nebyla přesouvána na zbývající po zabrání usedlosti selské, stačilo prosté nařízení, aby se tak dálo; na přísné zachovávání jeho byl by ten interes fisku naléhal; nařízení vydáno prý roku 1669 pro Moravu a teprve roku 1713—1717 pro Čechy, — ale dbáno ho nebylo. Byla-li ona fiskálná pohnutka v čele ulevovací činnosti vládní, byla by vláda nakonec právě tak a snáze provedla svou vůli, než provedla reformy robotní, jež mocným pánům byly daleko protivnější. P. Gr. píše na str. 250 hledě právě k zachování selské půdy: »Nikoliv logickými úvahami a dovoláváním spravedlivosti a slušnosti bývají vybojovány veliké zápasy interesů, nýbrž mocenskými poměry. Ty svědčily v Čechách na prospěch stavů a proto tu triumfovali zástupcové panstevních interesů.« Tak praveno po zevrubných výkladech o terezinských reformách robotních, které přes hlavy stavů a přes odpor panstevního interesu byly provedeny mocným slovem panovníkovým. Proč by se jinorodá snažší a jednodušší reforma finačno-politická, odpovídající motivům fiskálným nebyla povedla; proč reformační činnost svezla se z oboru finančního na obtížnější půdu reformy robotní? K tomu p. Gr nedává odpovědi. — Za druhé není ani správno, že takové nějaké příkazy finanční jsou prvým krokem na dráze, již zoveme ochrana lidu selského. Ve hlavní zemí koruny české není jich, než v XVIII. věku a p. Gr. ve II. svazku obsahujícím velmi cennou sbírku aktův uvádí v prvé knize (Vortheresianische Zeit, bis 1740) na prvém místě robotní patent z r. 1680 to jest akt reformy nefiskálné, jinorodé. — Po třetí: »Sílu ženoucí« k reformám shledává p G. i za doby terezinské ve »zřeteli k pořádnému docházení kontribucí«; to není správno hledíc k hlavní akci z roku 1775, ale ani nehledíc ke přípravám a nábadám z předcházejícího desítiletí. Jak p. Gr. utkvěl na svém mínění, dosvědčuje nejlépe místo, jež nachází se na str. 192/I.: »Nanejvýše zajímavo jest, že spisovatelé pamětních spisů (jež na sklonku

let šedesátých podávány císařovně,) veskrz přidržují se hlediště, které už dříve rozhodovalo při vkládání se státu do vztahů mezi pánem a sedlákem. Všicci kladou především důraz na fiskálný prospěch při reformě. ‚Císařskému královskému kontribuentovi' má býti pomoženo. Jeho povztýčení má zaručiti správné docházení kontribuce. Ten jest cíl, jehož dosažení sluší ovšem dáti přednost před soukromým užitkem jen některých členů' (státu). Navrhovatelé tito jsou ještě dočista nedotknuti přirozenoprávními a všeobecnými úvahami theoretickými. Ale jim všem je známo a jisto, že není mezí pro stát a jeho působení, kdekoli jde o prospěch celku.« — Nehleďme k tomu, že již tento posléze uvedený názor jest všeobecně theoretická, ba přímo přirozenoprávní úvaha, přísnému feudalnímu stavovství právě tak cizí jako starověkému »blahu obecnému« (salus reipublicae) cizím byl zřetel k horšímu nebo lepšímu bytu otroků. Hlavní věcí jest, že o takovém pointování fiskálného interesu v těch pamětních spisech — jak druhý svazek p. Gr-ova díla u výtahu neb in extenso je podává — není řeči. Ten »císařský královský poplatník« uveden tam v docela jiném smyslu a jiné souvislosti, a věta: ten jest cíl, jehož dosažení sluší ovšem dáti přednost před soukromým užitkem jen některých členů (das ist das Ziel, dessen Erreichung »dem Privatnutzen nur etwelcher Mitglieder allerdings vorzuziehen ist«) — věta ta cituje slova v uvozovky zavřená tak, jak citovati asi není dovoleno. Citát je z anonymního promemoria daného v Praze dne 28. února 1768, v němž touženo do útisků poddaného lidu, do neúčinnosti poddanské advokacie a pak — z části do slova — praveno: Energického zakročení státu k vůli venkovskému lidu a to suspendování »robot a otrockých závazností« jest tu třeba v interesu státního blaha, »jemuž sluší ovšem dáti přednost před soukromým užitkem jen některých členů« a se zřetelem k poměrům venkovského lidu zejména po sedmileté válce velice zlým.[2]) Že by správné docházení berní bylo tím cílem, jenž jde nad prospěch několika lidí — o tom není ve promemoria, jak p. Gr. je podává, žádné stopy, A ten »c. k. poplatník« uveden zajímavým pamětním spisem býv. krajského adjunkta Arnošta barona Unwertha z r. 1768 v pěkné baro-

[2]) Im Interesse des Statswohls, welches »dem Privatnutzen nur etwelcher Mitglieder allerdings vorzuziehen« und mit Rücksicht auf die — namentlich in folge des siebenjährigen Krieges — sehr misslischen Verhältnisse des Landvolkes ist also ein energisches Eingreifen zu Gunsten desselben und zwar eine Suspendirung »der Roboten und sklavischen Schuldigkeiten« nothwendig (str. 164 a 165, II. sv.).

kové stylisaci takto: »Království české jest nenepodobno lepě utvářené soše, která však otřesením postamentu vůčihledě se chýlí k pádu. Chcete-li hrozícímu překocení zabrániti třeba v čas jestě pospíšiti na pomoc. C. k. kontribuent zajisté jest opravdu ten, na kterém spočívá tíha veškerého království. Chudoba, ve které se nachází, otřásá jím a on, jest se obávati, na dobro upadne na zem.«[3]) Že tu pisatel myslil na více než pouhého poplatníka a kontribuce, je zjevno nejen z celého obsahu pamětního spisu, ale i z citátu samotného.

My tvrdíme, že řečené finanční motivy nevedly k ochraně sedláků; mohly-li vésti k nějaké pozoruhodnější akci vůbec, splynula ona a ztratila se v dosažnějších a energičtějších reformách, k nimž příčina dána jinde než v pouhých berních tísních poddanských a ve špatně docházejících kontribucích. Nepopíráme, že onen zřetel berní hrával roli a okázalou roli; tu totiž, že o něm síla slov promluvena a síla papíru popsána; ale činů nerodil. Pokud běží o úpravu poměrů mezi vrchnostmi a poddanými zůstal na konec bez praktického účinku, neboť nikdy nepřiměl vlády k důraznému, více než slovnému zakročení proti přehmatům panským. Reformu poddanskou ten zřetel berní neposunul ku předu.

* * *

Jest nyní na nás pověděti se své strany, jaké to byly pružiny, jež reformu poháněly. K tomu výkladu budiž dovoleno upotřebiti obrazu — ne docela nesprávného, přece však křivého — jejž o nich podává p. Gr. řka (str. 125. I. sv.): »Tak (t. j. z uvedených finančnopolitických pohnutek) z péče o poddanskou kontribuci vyvinuje se znenáhla ale s organickou nezbytností také péče o kontribuenta t. j. o sedláka. Za Marie Terezie a Josefa II. ke starým motivům pro státní zasahání do poměrů mezi pánem a sedlákem přistupuje řada nových. Pod vlivem přirozenoprávního učení počínají v něm spatřovati ne více pouhého poplatníka, jehož pro berní potřebu

[3]) (Str. 156. II. sv.) »Das Königreich Böheimb ist nicht ungleich einer guth Gebildeten Statua, die aber durch Erschüterung des Postamento sich allgemach zum Falle Neigedt. Will man den Androhenten Umsturtz verhütten, so muss man noch bey Zeiten zu Hilffe Eyllen. Der K. K. Contribuens ist nun würcklich der, auff dem die Last des gantzen Königreichs Ruhet, die Armuth, in der er sich befindet, erschüttert ihn und stehet zu fürchten, er gentzlich zu Boden falle.

státní třeba zachovati, ale také člověka a občana, jenž má nezadatelné právo k nejvolnějšímu co možná rozvoji své osobnosti a svých hospodářských mohutností. Vedle toho mocně působí snahy osvíceného absolutismu, podkopati mocenské politické postavení stavů. Toho účelu má býti také tím dosaženo, že se šlechtě a duchovenstvu odejme část jejich hmotného základu a že uvolní se úvazky poddanské závislosti. Stát přibráním velikých mass potlačeného dosud lidu poddanského má býti posunut na širší základ. K tomu přistupují fysiokratické názory Josefa II. a jím povolávaných rádců.«

Řekli jsme již, že neuznáváme a proč neuznáváme motivů, které prý až do polovice minulého věku vedly k opravné činnosti a které pak za Marie Terezie a Josefa II. se rozšířily a zmohutněly po způsobu právě označeném slovy p. Gr-ovými. Leč ani ty rozšířené a vyšší pohnutky, na něž uvádí se opravná činnost v druhé polovici XVIII. století, tak jak je pan Grünberger označuje, neobstojí před střízlivou kritikou. Ta přirozenoprávní filantropie, jež uznává nezadatelná práva člověka na svobodný rozvoj osobnosti a hospodářských sil, náleží v nejlepším případě na poslední místo, už proto, že teprve v předposledním desítiletí za Josefa II. dochází praktické platnosti (zrušení nevolnictví, tolerance náboženská), ovšem ne bez façony osvíceného absolutismu. »Vedle toho« jaksi druhé místo nenáleží snaze po seslabení moci stavovské, snaze, za kterou se prý pracovalo uvolňováním svazku poddanského; snaha ovšem existovala — ale ne jako cíl, nýbrž jako prostředek; cílem bylo zvelebiti, povztýčiti obecný lid, o to šlo, to stálo v popředí a k tomu prostředkem bylo oslabení moci šlechty; nebylo povznesení obecného lidu pouhým prostředkem k oslabení šlechty, ale bylo samo účelem. A tu teprve motiv, který p. Gr. uvádí na posledním místě, jest blízek historické pravdy: »stát má přibráním velikých mass obyvatelstva posud utlačeného býti postaven na širší základ«. To jest prvý a nejhlavnější cíl opravné činnosti, jenž správněji jest definován, když místo slova stát položí se absolutná monarchie. Ta lepotvárná socha království českého — slyšeli jsme to právě od vrstevníka r. 1768 — stála na otřeseném podstavci a už už se nachylovala. Chvěly se a povolovaly základy, na nichž spočívaly ne pouze finance státu, ale i vojenská síla jeho a všecka skoro výrobní činnost a důchody společnosti. A zase nejen hmotný úpadek a znuzačení obecného lidu vyznačovalo chvění a ohroženost těchto základů, ale mnohem drastičtěji a povážlivěji to jevilo zoufalé, násilné odvrácení se uštvaného lidu od nesnesitelného zřízení politi-

ckého i sociálného. Tu tkví nejhlubší, ale také nejúčinnější pohnutka opravného zasáhání moci královské do poměrů poddanských, které roku 1680 po velikém zbouření selském poprvé s malou ještě troufalostí a důrazem se objevuje; potom nerozhodně a chabě tu onde poodhodlává se a pozapočíná, až druhým velikým zbouřením roku 1775 konečně ku přísné energii jest donuceno; pak s uvolněnou paží jde dále neseno jsouc již proudem osvícenské filosofie politické a »fysiokratických« ideí; po Josefovi II. znova žalostně upadá a zase teprve revolucí r. 1848 jest dovedeno ku konci. Ano šlo králům a císařům o povztýčení obecného lidu a chopili se opravy, ale ne proto, že chatrně docházely berně, nebo že přirozenoprávní učení je pronikalo, nýbrž proto, že své vlastní panství a všecky řády politickosociálné shledali ohroženými právě stavem, do něhož strženy poměry mezi pány a poddanými, stavem, jejž jim poplašnými signály indikovala krvavá zbouření lidu. Francouzští králové domohli se dříve a plněji absolutné moci, ale toho poznání nenabyli, nýbrž ztotožňujíce svoje a státní prospěchy s interesem šlechty, politicky bezmocné, daly věcem dospěti k r. 1789 a tomu co následovalo.

Těchto pravých politickosociálných příčin královského počinu ve všeobecné analysi p. Gr. se nedobírá; a přece v jednotlivých případech je vidí a nemůže neviděti. Tak započíná se § 4. prvé kapitoly (Anfänge eines ländlichen Arbeiterschutzes in Böhmen und Mähren in der vortheresianischen Zeit) výkladem, že již od konce XVII. věku schyluje se ke státní ochraně sedláků a to hlavně (vorwiegend) ve smyslu policejní reglementace pracovních podmínek (tak zvanými patenty robotními) a že »vnějším podnětem« k robotnímu patentu r. 1680 bylo selské zbouření v Čechách (str. 127/I.) Na str. 134 výslovně uznáno, že »nepokoje na některých panstvích českých roku 1716 vedly k vyhlášení druhého robotního patentu pro Čechy a Moravu«. K vydání třetího (také pro Moravu platného) robotního patentu z r. 1738 bylo »vnějším podnětem« ne sice širší zbouření, ale ojedinělý případ, zavraždění rytíře Zahrádky z Eulenfelsu skrze poddané sedláky »pro spáchané ukrutnosti« »(20/II); patent nebyl lidu selskému příznivý a znamená převahu panského vlivu při rozhodnutí koruny.[4]) A přec i při té příležitosti viděti, kterak k náladě

[4]) Svátek, Bauernrebellionen in Böhmen (str. 188 Culturhistorische Bilder aus Böhmen) praví o něm: Im Gegentheil dienten diese auch in den nächstfolgenden Jahren sich wiederholenden Bauernunruhen dazu, dass sie den Herren Cavalieren die ersehnte Gelegenheit geben, dem Kaiser Karl VI. die Schädlich-

a chování lidu obecného na vysokých místech bedlivě hleděno: bylať otázka, doporučuje-li se vydati docela nový patent? — dvorská kancelář přisvědčuje řkouc, že pro nový patent nevznikly bouře ani r. 1680 ani 1717 a není se jich tudy ani teď obávati; dvorská kancelář zrazuje, aby se v novém patentu nevzpomínalo dávno zapomenutého povstání z r. 1680, protože sedlák takovou věc má pokládati za nemožnost a nikoliv o ní »spekulovati a hloubati« (nicht darauf speculieren und grübeln; str. 22/II). Na prahu obnovených pokusů opravných z r. 1768 a násl. stojí opět »nepokoje na mnohých panstvích vyšlehající« (str. 190/I.). A konečně opět: pod tlakem velikého zbouření r. 1775 nejen zanechána úprava, již zploditi mělo vleklé nerozhodné vyjednávání kolika let, ale vydán jiný důrazný patent ze dne 13 srpna (str. 222/I.) a nad to chopeno se Raabových projektů.

* * *

Snad by dějepisec našeho rolnického zřízení pracovního byl jinak rozpoznal ženoucí sílu opravnou, kdyby byl šíře rozhlédl se po celistvosti minulých i té doby právě daných osudů lidu českého, neutkvívaje hodně jednostranně na stránce hospodářské. Byl by shledal, že příčinné pozadí selských bouří bylo veliké a složité; v něm doličovaná hmotná poroba lidu měla působnost vynikající, ale rovněž vynikající byl vliv dvou jiných činitelů poroby duchovní a vkládání se zahraničných mocností. Od sklonku XVII. až přes polovici XVIII. věku byly země české dějištěm horlivých piklův i agitací a předmětem diplomatických kombinací, jimž podkladem a oporou byla nespokojenost a nesnesitelný stav lidu hmotně i duchovně hněteného. Náboženský vývoj, jenž od dob Husových až do války třicetileté určoval osudy národa našeho, ani náhle nepřerván ani nezničen násilnou protireformací katolickou. Třeba kde kdo zámožnější a vzdělaný opustil zem a obecný lid na oko aspoň musil se obrátiti na katolictví: stará víra dlouho žila v myslích a kde kmitla se naděje na vymanění z katolického znásilnění, baženo a saháno po ní za cenu sebe vyšší. Není na nás, abychom se šířili o katolické protireformaci, o jejíž vypsání přičinili se nejnověji p. Bílek a Gindely, jen tolik konstatujeme, že obecný lid nesl jařmo vrchnostenské dvoj- a trojnásob tíže, když k útiskům hmotným obecně bylo přistouplo

keit des Patent, v. J. 1680 aufzudisputieren, und so erschien am 27. Jänner 1738 eine kais. Verordnung, laut welcher jenes Patent aufgehoben atd.

kruté utiskování duchovní; ale i nadprůměrné exemplárné dříčství lidu po stránce tělesenské vyskytalo se tolikéž na statcích církevních vrchností a ne pouze světských. Kdo by se divil, že nespokojenost, rozhořčení a zoufání v lidu bylo veliké a odpor jen jen že nepro pukával. Propukl ne poprvé, ale prudce r. 1680. P. Knapp s jakýmsi udivením praví, že Severní Německo, kde přece také uměli mučiti a týrati sedláky, ničím takovým se nevykazuje; myslíš prý na »nezkroceného ducha husitského«, dočteš-li se o velikém vzbouření selském r. 1680.[5]) Zevrubnější popsání té rebellie podává p. Jos. Svátek, na jehož svrchu jmenovanou stať tuto odkazujeme; byla to tehdy protihabsburská agitace franzouzská i uherská, jež do »množství hořlavých látek, které se po půlstoletí byly v Čechách nakupily«, vrhla jiskru; agentům podněcovačům u sedláků českých arci nebylo třeba francouzského zlata, neboť »k vlasti české mnohem vřeleji lnuli a živější upomínky na někdejší slávu země české a na dobu husitskou v nitru svém chovali«, než sedláci němečtí (na pomezí), u nichž hmotnými argumenty bylo pracováno.[6]) — V XVIII. věku za Karla VI. i za Marie Terezie jest hojně udržován nepokoj a chvění v obecném lidu, tom širokém podstavci pod sochou království Českého. Brzo vkládá se Prusko a ujímá se náboženské svobody českých poddaných, a to k veliké nelibosti Vídně i na říšském sněmu německém; brzo láká ujařmené a přetížené sedláky do svých zemí, slibujíc svobodu a blahobyt; brzo bavorsko-francouzská agitace podněcuje k odpadení od Vídně. Hledíc k veliké a ustavičné v těch dobách zabavenosti mocnářů habsburských ve válkách zahraničných mělo toto vnitřní znepokojení vzezření nemálo považlivé a nemohlo ve kruzích dvorských nepodněcovati snahu po uklizení příčin jeho; hmotná strázeň | oddaného lidu, ale i duchovní jařmo byly ty příčiny. Odkazujeme na p. Rezkův spis o prostonárodním hnutí náboženském, jenž podává sílu důležitých a zajímavých údajů k pochopení situace.

---

[5]) G. F. Knapp, Die Bauernbefreiung in Österreich und Preussen, Vortrag gehalten in der jurist. Gesellschaft zu Wien am 3. Januar 1894, Schmollers Jahrbuch XVIII. r. 1894. 2. seš., str. 69. Ovšem týž p. Knapp prostudoval a popsal těžké osudy sedláků pruských, ale uzavírá, že das Verzeichniss der Quälereien und Schindereien der Bauern durch die Gutsherren ist in den Ländern der böhmischen Krone etwas reichhaltiger als in Norddeutschland. Viz o Prusku: G. F. Knapp, Die Bauernbefreinung und der Ursprung der Landarbeiter in den ältesten Teilen Preussens: 2. sv. 1887.

[6]) Svátek na uv. m. str. 231.

Ale ještě v posledním velkém vzbouření selském r. 1775 není náboženství bez příčinného účastenství; třeba nadsazovala i šlechta, popuzujíc tím faktem dvůr proti sedlákům; ale nadsazoval i sedlák Vavák, jenž píše: »Ze všech stran již znáti bylo, že toto pozdvižení ne tak pro robotu, jako pro víru, a ne tak pro svobodu v tělesenství, jako pro svobodu v náboženství se stalo —« a zase: »Všichni ti zdejší heretici, kteří raději z Perlína nežli z Říma dictatio přijímají, dávno tu bouřku kuli a k ní se strojili a sobě vespolek věděti dávali, jak a na jaký způsob začíti by se mělo.« [7])

* * *

Velikou moc šlechty a houževnatý odpor sobeckosti její proti veškeré reformě na jedné a tomu z druhé strany čelící neodhodlanost a konnivenci Marie Terezie nejvýmluvněji označuje fakt, že po pětatřicet let jejího čtyřicetiletého panování pro spravedlivou úpravu poměrů mezi pány a poddanými v Čechách a na Moravě —

[7]) Shora uv. vydání Miškovského str. 27 a 28; viz kromě toho zmínku o zbouření na Poděbradsku: »Nejvíce ale ďáli ti, jimžto se více Perlín nežli Řím a více Žitava nežli Praha líbí« (str. 13). — Prokop Miška z Peček, »bludař« podal prý roku 1774 okolo sv. Havla s jinými ještě sektáři »spis velmi obšírný J. M. králi pruskému Fridrichovi, žádajíc jej, aby vyjednal u našeho dvora jim v Čechách svobodu v náboženství provoditi, tak aby nemuseli po katolicku, nýbrž po luteránsku živu býti.« Týž Miška mohl potom v Praze, jsa »na gallery« odsouzen, milosti dojíti a propuštěn býti, »ale nechtěl vyznání víry katolické učiniti.« O pustošení kostelů, maření obrazů a j., jež dálo se od německých i českých sedláků, zmiňuje se Vavák na str. 26. Z Čech o tom bylo tendenčně referováno, offenbar im Interesse der Grundherren in übertriebener Weise. Man kannte den strenggläubigen Sinn der Monarchie. Man wusste, wie schmerzlich ihr gerade eine religiös-ketzerische Richtung des Aufstandes fallen musste. Die Hoffnung, sie so zu unnachsichtlichen Repressivmassregeln gegen diese zu veranlassen, erschien daher nicht ungerechtfertigt (Grünberg, str. 217, I.). Nesplnily se výpočty pánův a naděje, že na zbouřence bude dokročeno nejkrutějšími měrami; Josef II. vydal naopak určitý rozkaz, aby v zaváděném hrdelním vyšetřování bylo co nejpečlivěji se vyhýbáno náboženským otázkám a aby »vyznávání jiného náboženství« již samo o sobě nebylo pokládáno za trestné; státní rada baron Kresel »neostýchal se říci, že dosavadní systém vládní jest spoluzodpověden za všecko, co se stalo« (Rezek uv. m. str. 135). Proto však dojem, který povstání učinilo na císařovnu, nebyl malý: po 35letém přísně katolickém vládnutí vidí před sebou v Čechách povstání s tendencí náboženskou a protikatolickou; zase čeští sedláci chlubí se sympathiemi a ochranou zahraničného mocnáře, zase poddaní prchají ze země a zase Prusko ochotně otevírá jim náruč. Císařovna opravdově chtěla se zříci trůnu necítíc v sobě více síly čeliti bouřnému hnutí.

nestalo se vlastně účinného a platného nic[8]) — a že teprve v šestatřicátém roce způsoben obrat a rázné zasažení moci královské a to nejiným, než velikým zbouřením sedláků. Fakt ten vysvítá také ze svědomitého vypravování p. Grünbergova, třebas on už v netrpělivém upřílišení dlouho, dlouho před časem shledával, že »to ponenáhlu klíčí a roste« (str. 155); ale on zároveň dobře postřehuje, že scházely všecky podmínky pro opravdovější a důraznou nápravu. A scházely. Předně těch, kteří jí žádali, jest ještě příliš málo a za druhé přemocný jest posud vliv panujících statkářských tříd ve státě a společnosti. »Přes příliš nalézá se ještě císařovna sama pod mocí starých názorů aneb ostýchá se, jsouc ještě obrácena k jiným úkolům, energicky dokročiti na otázku selskou«. A tak léta a léta se vleče malátná iniciativa a stojí polovičatá vůle koruny proti celistvému odporu ohroženého panstva. R. 1748 ustaven zvláštní v Čechách úřad: judicium delegatum in causis subditorum — ale nedělá nic, leda že hádá se o kompetenci s místodržitelstvím; jest r. 1751 opět rozpuštěn. Už zase r. 1750 dosazena dvorská komise pro vyšetření poměrů selských; v čele stojí hrabě Jan Fr. V. Larisch; dochází k nařízením, kteráž obmezují vrchnosti v zaměňování a zabírání poddanských gruntů a uvalují na vrchnosti berně z opuštěných usedlostí, jež zabraly; ale nikdo toho nedbá a vše jde dále starým chodem. Komise trvá ještě do r. 1756; hr. Larisch stal se u šlechty a šlechtických úřadů osobou neoblíbenou a byl z komise vytlačen; byltě se odvažoval říci pravdu o tom, jak se na panstvích nakládá se sedláky. (Dokončení.)

[8]) V listu psaném dne 30. ledna 1777 k arcikníženi Ferdinandovi císařovna sama tak kritisuje neúspěch svůj řkouc: Le paysan est aux abois des excès du seigneur et ceux-ci, pendant trente six ans que je les gouverne, ont su comme à cette heure se tirer d'affaire, et ne jamais venir au clair et tenir subjugué le sujet. (Po česku: Sedlák vydán na pospas vůli pánův a ti po šestatřicet let, co je ovládám, dovedli se — jako této chvíle — vyvléci ze všeho a nikdy nedojíti k jasnosti, ale ujařmena udržeti poddaného.)

Vysoké učení lidové v Dánsku.

Článek »Inteligence a dělnictvo« v minulém ročníku »Naší Doby« v malé poznámce všímal si také »selských universit« v Skandinavii. Právě v čas, kdy článek vyšel, oslavovali zakladatelé a učitelé vyšších škol lidových z celé Skandinavie na sjezdě v Askově těsně při hranici Šlesvika padesátileté jubileum trvání těchto škol Přes tři sta učitelů se tu sjelo a vzpomínalo školy první, založené před půlstoletím na půdě nyní ztracené, v Šlesviku.

Ovšem podrobná úvaha o těchto školách nepatřila do onoho článku, věnovaného poměru inteligence k dělnictvu; neboť pro dělnictvo, pro lid v městech vůbec, tyto školy nebyly činné, teprve v nejnovější době studentstvo kodaňské pořádá dle anglického vzoru přednášky pro dělníky; stará ona činnost obmezuje se na obyvatelstvo venkovské, rolnické a řemeslnické.

Dnem slavnosti volen byl 8. září, den 111. narozenin S. Grundtviga, jehož idea ve »folkehöjskole«*) byla uskutečněna.

Je známo, že Grundtvig je původce hnutí nábožensko-národního, které jeví mnohé analogie se slavjanofilstvím; vzniklo zároveň se slovanskou vzájemností Kollárovou za dob největšího ponížení Dánska. Kdežto však podobné jevy v ostatní Evropě zůstaly pouhými theoremy nebo utopiemi, Grundtvig od samého začátku kladl konkretní určité požadavky a mezi nimi první: po vyšším vzdělání bez cizích, zvláště klassických jazyků, na základě křesťanství a dějin vlasteneckých.

Grundtvig měl na mysli bohatě nadanou akademii v Sorö, staré středisko kulturní na Själlandě, založené již arcibiskupem Absalonem

*) Nevolím výrazu »selská nebo lidová universita«, poněvadž tím vnášíme ve věc pojem cizí. V Dánsku nikdo universitu nenazývá vysokou školou »höjskole«, nýbrž vždy »universitet«, a proto obě tyto věci se přesně liší.

a obnovené štědrostí básníka Holberga. Tuto akademii snažil se Grundtvig proměniti ve svou »folkehöjskole«. Již r. 1831 vyslovil tuto myšlenku svou, a zdálo se během let, že dojde cíle svého, neboť Kristian VIII. r. 1847 slíbil již, že proměnu provede; tu překazila jeho smrt celý záměr Grundtvigův.

Zatím bylo však símě myšlenky jeho padlo v úrodnou půdu, a ze soukromých prostředků byla založena první folkehöjskole roku 1844 v Röddingu v Šlesviku, by posilnila národní hnutí dánské v této zemi. Aby ušla pronásledování německy smýšlejícího stavovského úřednictva, položena až k hranicím vlastního království, což ji však neuchránilo trpkých zkušeností a zuřivých nájezdů, neboť byla střediskem celého ruchu národního v Šlesviku; z ní vyšli nejstatnější bojovníci za práva mateřského jazyka. Vykonala v tom ohledu práci tak značnou, že v letech míru po válce tříleté (1848 až 1851) bylo zakladatelům jejím brániti se, aby školu zachovali ideálnímu úkolu jejímu. Neboť mnohým zdálo se, že pro probuzení a osvětu není více potřebí činnosti její, a že by praktický směr (folkehöjskole byla zároveň školou hospodářskou) měl úplně převládati. Lichost takových názorů ukázal významný pro folkeh. rok 1864, kdy Šlesvik byl ztracen. Pod novou vládou vytrvala folkeh. Röddingská za stálých bojů s úřady pruskými až do r. 1877, kdy poslední, živořící zbytky její byly vládou zrušeny.

V Dánsku až po válku byla folkeh. jediná, v Dalum u Odense, založená r. 1850; od r. 1864 datuje se teprve doba rozkvětu jejího. Dánové pod tíhou porážek nepřestali na výkladu, že se musili bíti bez spojenců proti dvěma velmocem, že tedy musili býti poraženi; oni naopak hledali příčiny porážek též v sobě samých a zahájili dobu obrození, jež se hlavně jeví na půdě vyučování. Co Grundtvig žádal po velkých ztrátách r. 1814, to provedeno po bolestnějších ztrátách r. 1864.

Především těsně u nové »německé« hranice v Askové v Jutsku založena 1865 nová folkeh, která r. 1878 byla rozšířena o pokračovací běhy a jest ve volném spojení s učilišti hospodářskými a průmyslovými tamtéž.

Školu askovskou následovalo založení jedné folkeh. po druhé; bylo jich korporacemi a jednotlivci založeno celkem 143, z nichž mnohé zase zanikly, ale přece jich bylo v r. 1892-3 přes půl sta (s hospodářskými školami 77); více než 110.000 mladých lidí je navštívilo v letech uplynulých; v posledním školním roce bylo 58 300 žáků.

Mimo Dánsko zakládány byly folkeh. dosud výhradně v Skandinavii, ovšem s různými změnami; roku 1864 založena první folkeh. norská, r. 1868 první švédská a r. 1889 první ve Finsku.

Dle zásad Grundtvigových folkeh. poskytuje vzdělání všeobecné, lidské; má naučit žáka poznati boha a sebe. Toto vzdělání není vědecké; je prý sice možná naučiti chlapce a dospělé, aby sbírali drobty, padlé se stolu vědy, ale z toho vychází vzdělání polovičné, chlapecké, stejně vzdálené vědeckosti skutečné jako zdravého vychování. Staré vychování bylo dle Grundtviga římské, hledící k nabývání vědomostí a obratností bez vývinu osobnosti; Grundtvig naproti tomu žádal vychování náboženské, jako bylo u Židů, poetické jaké bylo u Řeků. Že by mohlo vzdělání pouze rozumové býti s to, aby zušlechtilo mysl aneb dodalo duši klidu, nazývá omylem, pod nímž trpí vyšší třídy, jehož však lid má býti ušetřen. Lid nemá také navštěvovati svou folkeh. tak dlouho, aby mohl odvyknouti a zoškliviti si tělesnou práci; má býti přítěží sebepoznání a sebevědomí chráněn před nespokojeností se svým stavem a před sběhnutím k zaměstnání jinému.

Všechny folkeh. jsou určeny dospělé mládeži, obyčejně ji navštěvují jinoši v 18 letech a starší, v letech, kdy zralost duševní pojí se s největší vnímavostí pro živé slovo učitelovo. Podobně na odborných školách hospodářských vyučují se žáci, kteří po odbyté škole obecné pracovali již v hospodářství; škol pro stáří přechodní není, a tak tomu chce i zákon z r. 1892, kterým se zabezpečuje folkeh. podpora státní, převyšuje-li počet žáků jisté číslo, ale při tom nesmí býti počítán nikdo, kdo je mladší 16 let, a pravidlem má býti stáří 18 let.

Pobyt na folkeh. trvá pro žáky pět zimních měsíců (od listopadu do března), pro žákyně tři měsíce letní. Školy jsou umístěny vesměs na venkově; žáci bydlí a stravují se v ústavě, mají volný přístup do domácnosti učitelův a přednostův, čehož prý užívají velmi taktuplně, a jedí s nimi jednou neb vícekráte denně při společných stolech. Při nerovnosti poměrů, z nichž žáci přicházejí, připisuje se zařízení tomu, které se po tolik let již osvědčilo, velký význam vychovávací a sociální.

Ač jsou všechny folkeh. zřízeny dle téhož plánu, přece lid činí velký rozdíl mezi nimi, a mnohý navštěvuje dvě různé folkeh. Hlavním prostředkem vzdělávacím jest totiž volná přednáška učitelova, vedle níž knihy hrají úlohu leda velmi podřízenou; odtud velký rozdíl zakládající se na osobnostech učitelů.

Náboženství jako předmětu se nevyučuje, ale náboženské je vyučování dějepisu, hlavního to předmětu na folkeh., nejmilejšího také žákům, bez něhož by f. ztratily nejen svůj zvláštní ráz, nýbrž i velký počet svých žáků. Účelem jeho jest, osvětliti všechny velké a malé poměry přítomnosti. Zde jest místo promluviti k vnímavým posluchačům o náboženských, politických, sociálních otázkách, hýbajících naší dobou. Žáci se také poučují o právech politických, o státním hospodářství a o nejdůležitějších zákonech.

Vyučuje se též věcem elementárním: dánskému jazyku, pravopisu, počítání, kreslení, měřictví, zeměpisu a vědám přírodním. Zvláštní pozornost věnuje se somatologii. Děvčata učí se ručním pracím a konají jako žáci každodenně cvičení gymnastická.

Školní běh nekončí žádnou zkouškou, návštěva folkeh. neposkytuje také žádných zevních výhod, leda že k návštěvě rolnické neb hospodářské školy žádá se předběžná návštěva folkeh. Výsledek školní návštěvy má záležeti ve vzrůstu vnitřní hodnoty lidské, číslicemi a procenty vyjádřiti se nedá.

Kdo chce, může navštěvovati tutéž folkeh. ještě jednou nebo navštěvuje jinou na jejím místě, a kdo touží po vyšším odborném a všeobecném vzdělání, pro toho jest od r. 1878 »rozšířená folkeh.« v Askově, kdež se vyučuje ve dvou odděleních po šest zimních měsíců.

Počet žáků jest velmi různý; přednosta Ryslingské folkeh. A. Povlsen, z jehož přednášky,*) držené v Oxfordu pro University Extension Delegacy, vyjímáme hlavní data, udává počet žáků v Ryslinge 100 a žákyň 110. Na rozšířené folkeh. v Askově bylo dle zprávy roční r. 1891—1892 16 žáků druhou zimu, 56 první; žáků, kteří vůbec odbyli oba ročníky, bylo tedy 300. Žáci byli ve stáří mezi 18—38 lety, byliť někteří samostatní rolníci a řemeslníci. Většina meškala na škole plných šest měsíců, 12 žáků jen pět, 6 jen čtyři měsíce, jenom čtyři ještě méně. Z nich bylo 41 synů selských, 13 synů baráčníků, 12 řemeslníků, 7 úředníků, kupců atd.

Posluchačky druhého ročníku byly čtyři, prvního 43 ve věku 19—38, obyčejně 21—24 let; všech, které odbyly oba ročníky, bylo jen 41; z nich čtrnáct meškalo na škole jen pět měsíců, pět jen čtyři měsíce nebo méně. Většinou byly tu dcery rolníků a učitelky,

*) Den danske Folkehöjskole. Et Foredrag af Alfred Povlsen. Holdt i Oxford d. 19. Avgust 1894. Odense 1894.

neboť v Askově se vzdělávají též nastávající učitelé pro obecné folkehöjskole.

Celkem navštěvuje folkeh. asi 6000 žáků ročně, a to v zemi, v níž počet venkovského obyvatelstva se páčí vůbec jen na milion nebo 1,200.000.

Vžilo-li se nějaké zařízení tak v nějaké zemi, jako folkeh. v Dánsku po tolik let, jsme oprávněni, ptáti se poněkud po výsledcích a úspěších jeho; odpověď dává nám zmíněná již přednáška o folkeh. až překvapujícím způsobem.

V letech sedmdesátých, praví, prodělalo zemědělství v Dánsku vážnou krisi, starý způsob hospodaření nevyplácel se již pro klesání cen obilních. Tu provedena během málo let změna celého hospodářství: na místo aby se vyvážely plodiny a maso, přešlo se k máslaření. A brzo potom v letech osmdesátých poznalo se, že dánské máslo, má-li ovládati trh v Anglii, musí se přivážeti ve větších massách stejnorodých než dosud — a tu po celé zemi vznikly rázem centrifugální společné mlékárny, v nichž se zpracuje mléko z celého okolí: tím dánský výrobek zůstal vítězem na trhu anglickém.

Rychlost, s kterou provedeny tak dalekosáhlé, jinde téměř nemožné změny, připisuje se všeobecně působení folkeh. vedle škol hospodářských. Bývalí jejich žáci to byli, kteří se zasadili za reformu a převzali odpovědné úlohy říditi společné tyto závody.

Není-li to roztomilé? Kdežto u nás mnozí dosud vidí jedinou spásu pro stav rolnický v tom, přestanou-li děti choditi do školy, v Dánsku ústavy, založené bez ohledů praktických ku zvýšení všeobecného vzdělání rolnického obyvatelstva, spasí zemědělství v době těžké krise!

Ba věru, ne samým chlebem živ jest člověk.

Nepopřen jest dále příznivý vliv na mravnost obecnou; neřesti prchají, kde pokračují folkeh. Ač vychování v nich jest daleko všeho puritanství, a mezi žáky panuje veselost, hra, tanec, sport, přece působí blahodárně, hlavně proti kořalce, která dle slov Feilbergových v knize o životě lidu selského před lidským věkem*) řádila v Dánsku hůře než nepřítel a mor. »V posledních letech,« praví na str. 92, »staly se veliké změny k lepšímu v těchto poměrech: myslím, že k tomu působily dvě mocnosti, první je höjskole, ta otevřela oku mládeže bohatší život než jej poskytuje krčma a

*) Dansk Bondeliv etc. af H. F. Feilberg Kjöbenhavn 1859.

trh, naučila je lepšímu zaměstnání než seděti a »mlátiti karty« po celou zimu. K tomu v letech posledních přistoupilo hnutí temperenční...«

Z höjsk. vyšly velmi četné spolky přednáškové, jež vznikly mezi žáky bývalými. Každý takový spolek má svůj spolkový dům, v němž nejčastěji zase přednášívají přednostové a učitelé höjskole.

Mimo to odbývají se u höjsk. na podzim sjezdy lidu z celého okolí sídla školy za účely poučnými.*)

Při jubileu letošním mohli zakladatelé folkeh. a celé Dánsko s oprávněnou hrdostí pohlížeti na dílo své, neboť vykonala tato malá země kulturní čin, který by jí mohly záviděti největší říše.

A. Kraus.

---

*) Bližšího o těchto sjezdech prozatím nevím nic; v zprávě askovské jsou uvedeny jako zdroje příjmů, letní sjezd v srpnu vynesl 315 korun, podzimní v říjnu 487 korun.

Lev N. Tolstoj o umění.

(Dokončení.)

Ve všech svých románech po »Bel-Ami« (nemluvím teď o jeho drobných povídkách, na kterých jeho hlavní zásluha a sláva se zakládá; o nich později), Maupassant patrně podrobil se theorii, vládnoucí netoliko v jeho okolí v Paříži, ale vládnoucí všude i nyní mezi umělci, theorii, že k uměleckému výtvoru nejenom netřeba míti nijaké jasné představy o tom, co dobré jest a co špatné, nýbrž že naopak umělec má úplně ignorovat veškeré hlavní otázky, že v tom jest i jakási zásluha umělcova. Podle této theorie umělec může anebo má zobrazovati to, co jest pravdivo, to, co jest, anebo to, co jest krásné, co tudíž jemu se líbí, aneb i to, co může být užitečno jako materiál pro »vědu«, ale že starati se o to, co mravné jest neb nemravné, dobré neb špatné, — není věcí umělcovou.

Připomínám si, znamenitý umělec malíř ukazoval mně svůj obraz, představující církevní procesí. Všecko bylo výtečně namalováno, ale nebylo pozorovati nijakého poměru umělcova k jeho předmětu.

— Nuž, co myslíte, jsou ty obřady dobry a třeba je vykonávati či netřeba? otázal jsem se umělce.

Umělec odvětil mně s jakousi blahosklonností k mé naivnosti, že neví a nepokládá za nutno vědět to jeho věcí že je zobrazovati ž i v o t.

— Ale aspoň je máte rád?

— Nemohu říci.

— Jakže, vy nenávidíte ty obřady?

— Ani to, ani ono, soustrastně se usmívaje z mé hlouposti, odpověděl umělec, stojící na výši kultury svého věku, umělec, který

zobrazuje život, nechápaje jeho smyslu a nemiluje a nenávidě jeho projevu. Právě tak, pohříchu, smýšlel i Maupassant.

V předmluvě své k románu »Pierre et Jean« praví: »Říkávají spisovateli: ‚Těšte mne, bavte mne, zarmucujte mne, rozčilujte mne, dejte mně snít, rozesmávejte mne, rozechvívejte mne, rozplakávejte mne, do myšlenek pohroužejte mne. Jenom někteří vybraní duchové říkávají umělci: Udělejte mi něco krásného ve formě, která vám je nejvlastnější a odpovídá vašemu temperamentu.«

Vyhovuje tomuto požadavku vybraných druhů, Maupassant psal své romány, domnívaje se naivně, že to, co pokládá se v jeho okolí za krásné, jest také to krásno, jemuž umění má sloužiti.

V onom okolí, v němž Maupassant žil, za krásno, jemuž umění má sloužiti, pokládali a pokládají především ženu, mladou, krásnou, po většině obnaženou ženu a pohlavní obcování s ní. Tak mínili to netoliko všichni soudruhové Maupassantovi v »umění«, jak malíři tak sochaři a románopisci a básníci, ale i filosofové učitelé mladých pokolení. Tak znamenitý Renan v díle svém »Marc Auréle« ‚odsuzuje křesťanství, že nechápe ženské krásy, přímo takto mluví (Marc Auréle, str. 555): »Tuto jasně viděti nedokonalost křesťanství: ono jest až výlučně mravní; krásu úplně spouští s očí. A zatím dokonalé filosofii krása netoliko není vnější předností, nebezpečím, nepohodlím — krása jest dar Boží, zrovna tak jako ctnost. Ona za tolik stojí, co ctnost; krásná žena vyjadřuje právě tak jednu stránku božského účelu, částku úmyslů božích, jako geniální muž anebo ctnostná žena. Ona to ví a proto je tím hrda. Ona instinktivně cítí ten nekonečný poklad, který nosí ve svém těle, ona dobře ví, že i bez ducha, bez vloh, bez vážných ctností jest jedním z nejlepších projevů božstva: jakž zakázat jí, aby nehonosila se co nejokázaleji darem sobě propůjčeným, jakž zakázat, aby nezasadila si démant, jejž dostala?

»Žena, strojí-li se, koná povinnost; ona tvoří dílo umělecké, dílo zjemnělého umění, v jistém smyslu nejpůvabnějšího umění ze všech. I nechať neznepokojují nás úsměšky, které vzbuzují u lehkomyslných lidí některé výrazy. My pokládáme za geniálního toho řeckého umělce, který dovedl rozřešit nejtěžší úlohu, zkrásniti lidské tělo, t. j. zkrásniti samu dokonalost, a chceme viděti v tom toliko dílo hadrářské, pokouší-li se kdo spolupůsobit na nejkrásnějším díle božím — kráse ženské! Úbor ženy se všemi svými jemnůstkami je svého způsobu veliké umění.

»Věky a národové, kteří dosahují toho, — jsou velikými věky a velikými národy, a křesťanstvo ukázalo svým vyloučením snah tohoto způsobu, že sociální ideál, který sobě postavilo, stane se vůdcem dokonalé společnosti až mnohem později, až vzpoura lidí světských rozbije to těsné jho, které bylo vloženo na sektu zaníceným pietismem.«

(Tak tedy, podle rozumu tohoto vůdce mladých pokolení, teprve nyní pařížští krejčí a vlásenkáři napravili chybu, kterou křesťanství spáchalo, a opravili krásu v jejím opravdovém a vznešeném významu.)

Aby nebylo pochybnosti, v jakém smyslu má se rozuměti kráse, týž znamenitý spisovatel, historik a učenec, napsal drama »L'abbesse de Jouarre,« v němž ukázal, že pohlavní obcování s ženou jest služba této kráse, t. j. dílo vznešené a dobré. V tomto dramatě, zarážejícím svou ubohostí a zvláště hrubostí v rozhovorech, jež vede Dars s abatyší a z nichž po prvních slovech viděti, o jaké lásce hovoří tento pán s dívkou jakoby nevinnou a vysokomravnou, která pranic se neuráží tím — v dramatě se to ukazuje — že nejmravnější lidé, majíce smrt před sebou, k níž jsou odsouzeni, několik hodin před ní nemohou vykonat nic krásnějšího, nežli oddat se své zvířecí vášni.

Tedy v okolí, v němž Maupassant vyrostl a byl vychován, zobrazování ženské krásy a lásky — se vší vážností a jako něco, co dávno jest rozřešeno a od lidí nejrozumnějších a nejučenějších uznáno — pokládalo se a pokládá za pravou úlohu nejvyššího umění — le grand art.

Hle, této theorii, strašné svou nevkusností, podrobil se i Maupassant, když stal se modním spisovatelem. A, jakož se dalo očekávat, v románech lživý tento ideál uvedl Maupassanta do řady omylův a k pracím slabším a slabším.

Ukázal se v tom základní rozdíl, jenž jest mezi požadavky románu a povídky. Román má úlohou, i vnější úlohou, vylíčit celý lidský život nebo řadu lidských životů, a proto spisovatel románu musí mít jasnou a pevnou představu o tom, co dobré jest a co špatné v životě; ale toho u Maupassanta nebylo; naopak podle theorie, které se přidržoval, myslilo se, že toho ani třeba není. Kdyby on byl románopisec jako někteří ubozí spisovatelé smyslných románů, on bez nadání klidně popisoval by špatné za dobré, a jeho romány byly by cenny a zajímavy pro lidi týchž názorů, jako autor. Ale Maupassant byl talent, t. j. viděl věci v jich podstatě, a tudíž

bezděky odkrýval pravdu: viděl bezděky špatnost v tom, co chtěl pokládat za dobré. Následkem toho ve všech jeho románech, vyjímaje první, sympatie jeho stále kolísá se: tu vydává špatné za dobré, tu uznává špatné špatným, a dobré dobrým, tu bez přestání přeskakuje s toho do onoho. To však ruší jednotu dojmu, ruší illusi.

Byla-li u něho v jeho prvních dvou románech, zvláště v prvním, zjevná a pevná sympatie k tomu, co jest dobré, a antipatie k tomu, co je špatné, bylo to za prvé proto, že patrně srdečně miloval a ctil osobu, která byla mu modelem k jeho hrdince v »Une vie«, a že srdečně nenáviděl toho živého neb hromadného člověka, který byl mu modelem k Duroyovi, jímž částečně byl on sám; za druhé proto, že v prvních svých románech ještě nevyšvihl se na modního spisovatele, neupadl do všech svůdností tohoto stavu, a tudíž nepřidržoval se ještě vládnoucí v jeho světě theorie, že úloha umění zakládá se toliko ve faire quelque chose de beau. Když pak začal podle této theorie psát své romány, bezděky v nich objevovalo se to, co bylo v »Yvettě« anebo v »Notre coeur«, objevoval se odporující sobě poměr autorův k ceně jednání jeho osob. Autor neví, koho třeba milovat, koho nenávidět; neví to ani čtenář. Ale nevěda to, čtenář nezajímá se popisovanými událostmi. A proto, vyjmouc první romány, ba přísně mluvíc, toliko první román, všecky romány Maupassantovy jako romány jsou slaby; a kdyby Maupassant byl nám zanechal toliko své romány, byl by jenom zarážejícím dokladem toho, jak skvělý talent může zahynout následkem lživého prostředí, v němž se rozvíjel, a lživých theorií o umění, vymýšlených od lidí, kteří nemilují a tudíž nepochopují umění. Ale na štěstí Maupassant psal drobné povídky, v nichž nepodroboval se lživé theorii, kterou sám si osvojil, a psal nikoliv quelque chose de beau, nýbrž to, co dojímalo nebo rozčilovalo jeho mravní cit. A z těchto povídek, ne ze všech, ale z nejlepších z nich viděti, jak tento mravní cit v autorovi rostl a jak ponenáhlu a nevědomky pozbývalo významu pro něho a nabývalo skutečné ceny to, co dříve tvořilo hlavní smysl a štěstí jeho života.

A v tom jest právě podivuhodná vlastnost každého opravdového talentu, — nečiní-li jen sobě násilí za vlivu lživé theorie, — že talent poučuje pána svého, vede ho ku předu po cestě mravního rozvoje, nutí ho milovati to, co hodno je lásky, a nenávidět, co hodno je nenávisti. Umělec jen proto jest umělcem, že vidí předměty ne tak, jak chce je viděti, ale tak, jakými jsou. Nositel talentu — člověk — může mýlit se, ale talent, dá-li se mu jen volný průchod,

jak mu jej dával Maupassant ve svých povídkách, odkryje, obnaží předmět a přinutí, abychom milovali jej, hoden-li lásky, a nenáviděli ho, hoden-li nenávisti. S každým opravdovým umělcem, jakmile za vlivu prostředí začíná líčit ne to, co má, stává se, co stalo se s Barlaamem, jenž, chtěje žehnati, jal se proklínati to, co dlužno bylo proklínat, a chtěje proklínat, jal se žehnati tomu, čemu dlužno bylo žehnati: bezděky koná ne to, co chce, ale co dlužno konati. A tak stalo se také s Maupassantem.

Sotva byl druhý taký spisovatel, tak upřímně přesvědčený, že všecko blaho, všecek smysl života je v ženě, v lásce, a s takovou silou vášně popisující se všech stran ženu a její lásku, a sotva byl kdy spisovatel, který až do takové jasnosti a jemnosti ukázal všecky hrozné stránky téže bytosti, která zdála se mu nejvznešenější a největší blaho životní poskytující. Čím více vnikal v tuto bytost, tím více vyjasňovala se tato bytost, pospadávaly s ní její závoje a zbývaly jenom hrozné následky a ještě hroznější její podstata.

Přečtěte si jeho syna idiota, noc s dcerou (L'ermite), námořníka se sestrou (Le port), »Olivový sad«, »La petite Roque«, Angličanku Miss Harriet, »Monsieur Parent«, »L'Armoire« (dívka, jež usnula ve skříni), svatbu v »Sur l'eau« a poslední výraz všeho: »Un cas de divorce«. Totéž, co Mark Aurel pravil, vymýšleje prostředek, jak by zničila se přitažlivost tohoto hříchu, totéž Maupassant dělá jasnými uměleckými obrazy, které duši obracejí. Chtěl velebit lásku, ale čím více poznával, tím více proklínal ji On proklíná ji i za ty útrapy a bolesti, které přináší s sebou, i za ta zklamání a hlavně za falšování opravdové lásky, za podvod, který jest v ní a jímž tím silněji člověk strádává, čím důvěřivěji se tomu podvodu poddává.

Mohutný mravní vzrůst autora průběhem jeho literární činnosti namalován jest nesmazatelnými rysy v těchto rozkošných drobných povídkách a v nejlepší knize jeho »Sur l'eau«.

A nejen v pouhém svržení s trůnu, bezděčném a proto tím silnějším, když s trůnu svrhuje lásku pohlavní, viděti tento mravní vzrůst autora; viděti jej ve všech více méně vysokých, mravních požadavcích, které žádá po životě.

Ne v pouhé lásce pohlavní vidí on vnitřní odpor mezi požadavky zvířecího a rozumného člověka: vidí jej ve veškerém ústrojí světovém.

Vidí, že svět, materiální svět, taký, jaký jest, netoliko není nejlepší ze světů, ale naopak, mohl by být úplně jinaký — tuto myšlenku velmi řízně vyjadřuje »Horla« — a neuspokojuje požadavků

rozumu ani lásky; vidí, že jest jakýsi druhý svět anebo alespoň potřeba takého druhého světa v duši lidské.

Trápí se nejenom nerozumností materiálního světa a jeho ošklivostí, — trápí se i nelaskavostí, rozpadlostí jeho. Neznám srdcelomnějšího výkřiku zoufalosti u člověka zabloudivšího a vědomého své osamělosti, jako vyjádření této myšlenky v přerozkošné povídce »Solitude«.

Jev nad vše ostatní trápící Maupassanta, k němuž mnohokrát se vracívá, jest trapný stav osamělosti, duševní osamělosti člověka, té přehrady, která stojí mezi člověkem a ostatními, přehrady, jak on praví, tím trapněji pociťované, čím těsnější jest sblížení tělesné.

Co že ho trápí? A co by chtěl? Co ničí tuto přehradu, co ukracuje tuto osamělost? Láska, nikoliv ženská láska, která se mu zmrzela, ale láska čistá, duchovní, božská. A tuto lásku hledá Maupassant, k ní, ke spasitelce života, všem dávno zjevně objevené, s mukou prodírá se z pout, jimiž cítí se svázán.

Nedovede ještě pojmenovat, co hledá, nechce to pojmenovat pouhýma ústoma, aby neposkvrnil své svatyně. Ale jeho nepojmenovaná snaha, vyjadřující se hrůzou z osamělosti, je za to tak upřímná, že působí nákažlivě a silněji přitahuje k sobě nežli mnohá a mnohá toliko ústoma pronášená hlásání lásky.

* * *

Tragism života Maupassantova záleží v tom, že žije ve společnosti, přehrozné svou ohavností a nemravností, silou svého talentu, toho neobyčejného světla, které bylo v něm, prodíral se ze světového názoru této společnosti, byl už blízek osvobození, dýchal již vzduch svobody, ale vyčerpav na tento zápas poslední síly, nejsa s to, aby učinil nejposlednější úsilí, zahynul neosvobodiv se.

Tragism tohoto zahynutí záleží v tom, v čem i nyní na dále trvá pro většinu tak nazývaných kulturních lidí naší doby.

Lidé vůbec nikdy nežili, aniž si smyslu prožívaného života neobjasnili. Vždycky a všude zjevovali se lidé ku předu kráčející, vysoce nadaní, proroci, jak je zvávají, kteří objasňovali lidem tento smysl a význam jejich života, a vždycky lidé všední, lidé průměrní, nemající sil, aby si sami ujasnili tento smysl, šli za tímto objasněním života, které zjevovali jim jejich proroci.

Tento smysl lidského života byl před 1800 lety objasněn křesťanstvím prostě, jasně, nepochybně a radostně, jak dokazuje to život

všech těch, kdož uznali tento smysl a jdou za návodem k životu, který vyplývá z tohoto smyslu.

Ale tu zjevovali se lidé, kteří tak zkroutili tento smysl, až stal se nesmyslem. A lidé postaveni k dilemmatu: buď uznati křesťanství, jak vykládá je katolicism, Lourdy, papež, dogma o neposkvrněném početí atd., anebo dále žíti řídě se učením Renana a jemu podobných, t. j. žíti beze všeho návodu a porozumění životu, oddávaje se toliko svým chtíčům, pokud jsou silny, a návykům, když chtíče oslábly.

A lidé, všední lidé, volí to neb ono, jindy to i ono, — s počátku nevázanost, potom katolicism. A lidé žijí tak do mnohých pokolení, zakrývajíce se rozličnými theoriemi, vymyšlenými ne proto, aby poznali pravdu, ale proto, aby skryli ji. A lidem všedním, zvláště pak tupým — dobře jest.

Ale jsou jiní lidé — jich málo bývá, bývají řídci — takoví, jakým byl Maupassant, kteří sami svýma očima vidí věci, jakými jsou, vidí jich význam, vidí odpory v životě, jež druhým skryty jsou, a živě si představují, kam nevyhnutelně musejí je přivésti tyto odpory, a už napřed hledají jich rozřešení. Všude je hledají, jenom ne tam, kde jsou, v křesťanství: zdáť se jim křesťanství přežilou, odbytou nesrovnalostí, která odpuzuje svou nestvůrností. A nadarmo starajíce se, aby sami našli tato rozřešení, docházejí k přesvědčení, že není takových rozřešení, že vlastnost života zakládá se v tom, abychom vždycky v sobě nosili tyto nerozřešitelné odpory. A došedše k takému úsudku, smiřují se — jsou-li lidé tito povahy slabé, ne energické — s takým nesmyslným životem, ba jsou i hrdi tímto stavem; jsou-li to však povahy tak energické, opravdové a nadané, jako byl Maupassant, nesnesou toho a tak neb onak odcházejí z tohoto nesrovnalého života.

Je to asi právě tak, jako kdyby žízniví v poušti hledali vody všude, jenom ne okolo lidí, kteří, stojíce nad pramenem, znečišťovali by jej a podávali smradlavý kal místo vody, která bez přestání teče za tím kalem. Tak bylo i s Maupassantem: on nemohl uvěřiti, ba jemu patrně nikdy ani na mysl nepřišlo, že by pravda, kterou hledal, byla už dávno objevena a jemu tak blízka; nemohl věřiti, že by mohl žíti v takém odporu, v jakém že žije, cítil.

Život podle theorií, ve kterých Maupassant byl vychováván, které obklopovaly ho, které potvrzovány byly všemi choutkami jeho mladé, duševně i fysicky silné bytosti, záleží v požitku, a hlavním požitkem je žena a její láska, a v dvojnásobném ještě reflektovaném požitku —

v zobrazování této lásky a ve vzbuzování jí v druhých. To všecko bylo by pěkné, ale vhlíží-li se taký člověk do těchto požitků, hle, vystupují v nich zcela cizí jevy, nepřátelské této lásce i této kráse: žena najednou pozbývá krásné postavy, těhotenstvím stává se nepěknou, ošklivě rodí; potom děti přijdou, děti, jichž nechtěli, potom zklamání, ukrutnosti, potom mravní strádání, potom prostě staroba a potom smrt.

A potom je-li tato krása opravdu — krása? A potom, nač to všecko? Vždyť bylo by pěkné, kdyby možno bylo zadržet život. Ale on ubíhá. A co to znamená: život ubíhá? Život ubíhá, znamená: vlasy lezou, šedivějí, zuby se kazí, vrásky, zápach z úst. Ba dříve ještě, než vše se končí, všecko stává se hrozným, odporným, viděti namazaná líčidla růžová a bílá, cítit pot, puch, ošklivost. Kde že je to, čemu jsem sloužil? Kde že je krása? A ona — vším. A není jí. Ničeho není. Není života.

Ale nedosti toho, že není života v tom, v čem život zdál se býti: sám začínáš odcházeti z něho, sám slábneš, ošklivíš, rozkládáš se, druzí tobě na očích uchvacují tobě požitky, v nichž bylo veškeré blaho života. Ale nedosti toho: jakási jiná možnost života rozbřeskuje se, cos jiného, jakési jiné spojenství s lidmi, s veškerým světem, takové, při němž nemůže býti všech těch zklamání, cosi tak jiného, co nemůže ničím býti zničeno, co pravdivé jest a vždycky krásné. Ale toho nemůže býti. To jest jen dráždivý přelud oasy, kdežto my víme, že ve skutečnosti ho není a že vůkol všecko je písek.*)

---

*) Kdož by si tu nevzpomněl na našeho Štítného, jenž na konec XIV. století v »Řečech besedních« v kap. 34. dítkám svým podobně vykládá.

Dietky. Toť jest pravda, žeť jest veliké hubenstvo umřieti, ale jinak dobro jest na světě býti.

Otec. Zdá sě dobro, ktož lepšieho nerozumie, ale s tiem dobrým, co jest jeho na světě, mnoho práce potýká (potkává) lidí a nechuť...

Rozmyslte sě, milé dietky, kaké jest to dobré, ješto není ústavné (ustavičné), a snad k tomu i nesnadné a lopotné, pracné, škodné neb nectné; když jest to milo, ješto nemá tak milo býti, a to nemilo, ješto by mělo býti milo. A nechžť by pak bylo dobré užitečné, rozkošné i ctné tomuto světu, však zde ústavně a věčně nemóž býti. Dnes zdráv člověk, zajtra snad nemocen; dnes krásen, a zajtra snad ohaven; dnes bohat v zboží, v česť, v přátely, a snad to stratí velmi brzo; dnes mil někomu neb někto jemu, jednežť (náhle) sě hněv vzbudí, a jelikož měl v tom libosti, bude tolikéž neb obapol mieti nelibosti. A co jest na světě které lahody, by s tiem nebyl nedostatek? Jiesti sě chce, těžko nejiesti, a chutno jiesti; dotud by jědl, až by opěť bylo těžko jiesti.

Maupassant dožil se tragického momentu života, kdy začínal boj mezi lží toho života, který ho obkličoval, a pravdou, již začínal poznávat. Už objevovaly se v něm známky blížícího se obrodu duševního.

A hle, tyto muky porodní vyjádřeny jsou v nejlepších pracích jeho, zvláště v drobných povídkách.

Kdyby mu bylo souzeno, aby neumřel v bolestech porodních, nýbrž aby se zrodil, byl by nám dal veliká, poučná díla; ale i to, co dal nám za svého procesu znovuzrození, už jest mnoho. Buďme vděčni tomuto silnému, opravdovému člověku i za to, co nám dal.

— o —

Též o spaní, též o bdění, též o stání, též o sedění a o všech věcech. Dotud by byl s milým přietelem, ažť by sě stesklo, že pójdeš od ňeho.

A kteraká jesť stálosť věku našeho, kdy postojí člowěk w stawu jednom? Wečas mlaďátko člowěk; ten wěk mine, bude dietětem, a to tak mine, že i z paměti to wše wyjde, kak jesť tu byl. O, co wydá pláče w své tesknosti a w nelibostech, než doroste, až pak dojde wěku, w ňemž musí rozličnú o sobě práci nésti a strpěti mnohé puotky, až starosť příde a s nemocmi druhdy, až i sešlosť pravá, w níž i člowěk pochudne w zraku, w sluchu, paměť stratí, rozum a smysl w hoři bude, až pak najposléz i smrť příde. A co jesť w každém wěku zwláštních příhod a biedy — Kto by wšě wypočetl. — Ježto mnohým i dojíti nedadie dalších wěków, ale nezralého člowěka ještě aneb dříwe než slušie wyzralého wylúčie z světa!

A co jesť tesknosti, kde sě jesť kto wiery nadál a milosti a z práwa měl mieti a nebude! To ti wědie, ježto jě to potykuje. Protož onen swatý muž Job, zkusiw hubenstwa tohoto světa, prawieše: »Člowěk, ješto jesť porozen z ženy, krátký sa čas žiw, mnoho naplňen hubenstwa, wzejde jako kwět a zetřěn bude a w témž stawu nikdy nesstojí.« Ale wšakť praví, žeť jesť dobré na světě dobrému býti; neb čím zde wiece strpí prácě, puotek času w dobrotě, tiem wětší česť a chwálu bude mieti. Ač kdy pohýří, wstane-li to pohýření s ňeho, bude spáleno ohňem pokánie neb božie milosti aneb čistcem (očistcem) onoho světa, ale co jesť kdy dobrého učinil, bude jemu wše zachowáno k wěčné odplatě.

Idea cyrillomethodějská.

(Dokončení.)

Palacký problémem zabývati se musil hloub. Jednak náboženství pokládal za základ všeho kulturního snažení, zakládaje na božnosti, jak se vyjadřoval, i princip humanitní, s Kollárem z německé filosofie přejímaný; hlavně však svou historií vystihoval a charakterisoval reformaci českou a tím veden byl k pečlivějšímu srovnání jednotlivých církví. Pojímaje reformaci naši za předchůdce západního protestantismu, byl si ovšem úplně vědom dogmatického, mravního a kulturního rozdílu církve východní a české a proto nijak nepřipojil se k hlasům těch, kdož volali po slovanském obřadě s tou nebo onou formou církevní. Palackému ideál náboženství křesťanského a křesťanské církve bylo České Bratrství, otázka bohoslužebného jazyka byla mu vedlejší.

Neslučitelnost pravoslavné správy životní a české po stránce náboženské a církevní po své ruské cestě v Doslovu k Radhošti vyslovil a odůvodňoval, ačkoli nikterak důvody hlubšími a dosti přesvědčujícími — uznávaje, že v ruském rozkolu a našich Husitech a Bratřích XV. až XVIII. st. viděti přímo totožnost ducha českého a ruského, že by však Čechové nemohli přilnout k pravoslaví, třeba prý jejich oddanost k stolici římské, zejména pro koncil r. 1870, není nikterak nepřemožitelná. Palacký míní, že nám Čechům nevyhovuje pravoslavný obřad, mluvící jednostranně k citu a ne k rozumu a za druhé, přísnost ruských postů byla by nám protimyslná a pod. jiné zvyky a obřady.

V čistě historické otázce: do které míry působily na Husa a ostatní reformátory vzpomínky a zvěsti řeckoslovanské církve, vlastně řeckoslovanského obřadu, Palacký původně byl za jedno s Dobrovským. Později, soudě podle pozdějšího vydání své historie, kon-

cedoval ruským historikům, že vlivy ty byly a že byly značnější. Avšak i tu velmi určitě liší obřad od učení a výslovně praví, že články víry, od latinských odchylné, nedošly u nás zvláštní nějaké obliby; výslovně odporuje mínění, že by se byl obyčej, přijímat pod obojí, od věku Methodějova podtají byl udržel, dokládaje, že mnichové Sazavští a podobně sv. Prokop byli římskokatolickými. Konec konců pokládá za jisté jen tolik, že u nás po věky byli lidé, kteří se nedávali vodit pouhou autoritou stolice římské.*)

Novější čeští historikové kontinuity naši reformace s církví Methodějovou právě tak a právem nepřipouštějí. Ruští historikové někteří počínají si velmi nekriticky, když všemožně dokazují, že církev Methodějova byla pravoslavná a že upomínky na tuto církev způsobily naši reformaci; prohlašovati Husa a dokonce České Bratry za pravoslavné dovede jen nekritickost a neznalost. To poznával Hilferding a proto kritičtěji než Novikov a j. vidí jen v opositi proti římské církvi, která u nás byla od XII—XIV. st., souvislost Husa s Methodějem.

Havlíček, jak lze očekávat, u věci viděl jasně. Byl důsledně svobodomyslný, ale nikoli indiferentní; v náboženství viděl přede vším dogma a vliv mravní a podle toho jednotlivé církve i cenil. Vždy velmi rozhodně stál proti zneužívání náboženství k účelům státním a politickým a s toho stanoviska posuzoval a odsuzoval s této stránky zejména také ruskou církev státní.

Náboženství a církev pojímal v duchu českých reformátorů. Dusledně a pořád požadoval reformu katolické církve, nikoli dogmat, nýbrž správy církevní; žádal hlavně zrušení celibátu a některé změny církevní organisace, jako zrušení patronátu, zrušení štoly a t. p. Co do obřadu, požadoval zavedení národního (tedy českého) jazyka do církve.**)

Přál si církevní jednotu a proto radí k uvedeným reformám doufaje, že by tím evanjelíci se vrátili do církve katolické; myslil — 1849, 8. června — že nestanou-li se nápravy, asi polovice lidu přestoupí k evanjelíkům a pak země zmítána bude věčně nehodami náboženské roztržky. »Sjednocenost ve víře jest skutečně největší blaho pro národ a zkušenost učí, že roztržky ve víře hubí všechnu i politickou sílu národů. Dixi et salvavi animam!«

*) Palacký, Dějiny III, 1, p. 15. (vyd. 3.)
**) Nár. Noviny 1848, 7. června.

Pokud běží o Slovany všechny a jejich církevní rozrůzněnost, Havlíček otázku náboženskou a církevní má za velmi důležitou.*) Myslí, že u Slovanů více než u národů jiných náboženství sahá do života, a právě proto i pro nás Čechy náboženská otázka má velikou důležitost. Pokládaje jednotu církevní za žádoucí v národě českém, přeje si i náboženskou jednotu všech Slovanů, »aby stejnou myslí, stejným srdcem všickni věřili a jedněmi ústy slovanskými víru jednu vyznávali.« Avšak takové sjednocení musilo by býti přede vším sjednocení myslí a srdcí, jak praví; jeho nutná podmínka je vyvinutí rozumu, aby Slované poznali, »kde nejbohatší schránka pokladů duchovních« se nalézá; tam se pak mysl nakloní.

Že tomuto ideálu státní církev ruská nevyhovuje, právě tak jako církve ostatní, rozumí se Havlíčkovi samo sebou — alespoň jeho »Křest Sv. Vladimíra« o tom poučiti může každého, kdo nezná jeho »Kutnohorských Epištol«.

Havlíček — jak článek o Rusích dosvědčuje — činí rozdíl mezi ruskou státní církví a »pověrami od zištných aneb nevzdělaných kněží přitrousených« a mezi skutečným náboženstvím, řekli bychom ideou pravoslavné církve. V té příčině váží si filosofických názorů slavjanofilských, a sice těch slavjanofilů, »kteří přijaté z ciziny vzdělání skutečně ztrávili a na prospěch Ruska obrátili.« To mu nevadilo, aby, pokud byl v ruské vsi, v neděli chodil do kostela a »slovanskou liturgii s velikým zalíbením společně konal«,**) jsa si při tom vědom, jak praví ve svých Moskevských zápiscích, že by v ruském chrámě ten, kdo nerozumí rusky, myslil, že se pán Bůh po rusky jmenuje — Nikolaj Pavlovič. A v týchž zápiscích Moskevských čteme: »Nade mnou nebe pověry, pode mnou moře zvyků a já mezi nimi na slabé loďce zdravého rozumu« — kterýmžto aforismem netoliko své ruské ovzduší, ale zároveň všecek svůj svobodomyslný názor formuloval.

*

Po Havlíčkovi a Palackém idee svobodomyslné pořád víc a více slábly v indiferentní liberalism a tou měrou otázce náboženské a její důležitosti pro věc a historii českou nerozuměno. Tak jak idea slovanská se pojímala povrchně, tak povrchně se horovalo o slovanské bohuslužbě a církvi.

---

*) Srv. Nár. Nov. 1849, 14. února.

**) Epištoly, 2. vyd. p. 56. Srv. jeho milý popis svátku pravoslavnosti.

V této době úpadku *Sladkovský* nespokojil se abstraktním a planým horováním, ale skutečně přestoupil k církvi pravoslavné, dávaje takto činem nepochybný výklad tomu, co v části kruhů liberálních ideou cyrillomethodějskou se myslí. Že muž tak přímý, jako Sladkovský, člověk, jenž pro věc svobody tak mnoho trpěl, nespokojil se neupřímnou hrou v slovích theologicky zbarvených, i protivník jeho kroku musí uznati; avšak musíme si býti vědomi, že právě u Sladkovského pravoslaví mělo býti prostředkem a programem politickým a že pravě tím nebylo a nestalo se prostředkem žádným.*) Sladkovského přestoupení je zjevným doznáním nedostatečnosti tehdejšího politického a národního programu svobodomyslného. Úpadek ten po Sladkovském je ještě větší. Diskusí o idei cyrillomethodějské v místnostech klubu strany svobodomyslné jaksi oficielně přijata do národního programu idea ta; ale v neurčité a neupřímné formulaci, kolísající mezi obřadem a církví a v poslední příčině mezi katolictvím, pravoslavím, husitismem a bratrstvím. V té vodnatosti hlásá se teď v kruzích svobodomyslných otázka náboženská, stežejní to otázka našeho znovuzrození, protože celé naší historie.

Po Sladkovském na straně svobodomyslné idea cyrillomethodějská hájí se čelnými stoupenci a hlavně také orgánem strany »Nár. Listy«. V klubu strany svobodomyslné (18. května 1887) p. dr. J. Grégr pronesl se, že »domáhati se bohoslužeb slovanských budiž jedním z hlavních odstavců programu, jejž sleduje strana naše. Když Němci staví proti nám hráze, musí býti také nám dovoleno obehnati se pevnou hrází v tomto boji na život a na smrt a hrází

---

*) Přestoupení Sladkovského bylo skutečně politické salto mortale. Jak viděti z článků a řečí — dra. K. Sladkovského Slavnostní řeči 1878 —, Sladkovský byl v otázkách víry a církve téměř docela indiferentní; na př. v řeči na 500letou památku narozenin Husových (r. 1869) Hus je mu pouhý, ovšem nejvznešenější bojovník za všeobecnou svobodu lidskou. S tímto nesprávným oceněním Husa a tudíž celé naší minulosti souhlasí — ač není-li to omyl tiskový — neznalost té minulosti, jevící se na př. ve vzývání »Jana« Chelčického, V citované řeči čteme mezi jiným: »rcete, co jest víra? Nevíte, že víra počíná tam, kde přestává všeliké vědění lidské, i má kdo prá › kaceřovati, zatracovati a upáliti jiného pro to, co on sám neví? Kdož rozumný staral neb dokonce hádal by se dnes ještě o to, je li či není-li nutno přijímati pod obojí, aneb zmizel či nezmizel-li chléb ve večeři Páně? ...« A přece s touto vírou-nevěrou Sladkovský, jemuž, jak potvrzovali mně evanjeličtí duchovní, katechism reformovaný a bratrský byl příliš orthodoxní, přijal katechism vyznání, jež nejvíce se liší od jeho názorův — osud přímo tragický a vážné memento naší svobodomyslnosti.

tou buď národu našemu slovanský jazyk v bohoslužbě« .. »Chceme-li pojistiti národní existenci svou, nuže pak všemi prostředky o to zasaďme se, aby slovanská bohoslužba stala se skutkem.« Dr. J. Grégr čeká, aby Řím provedl pro nás tento spasný skutek, viděl by v tom přímo usmíření českého národa s papežstvím. »Tím hlavně sobě poslouží a poměr náš k němu a k římskému kněžstvu hned jiným se stane. Dosud staré naše historické tradice tvoří prohlubeň mezi národem a římským kněžstvem; nechť ji Řím překlene uvedením slovanské liturgie. Kněz potom zcela jiné bude míti u nás postavení, lid spatřovati bude v něm ne nepřítele, nýbrž strážce národnosti své!«

Jiní stoupenci svobodomyslné strany, pokud se vyslovují, neočekávají té národní spásy od Říma, ale mají na mysli obrácení národa ku pravoslaví, které si představují jakožto církev po výtce slovanskou a ruskou. Tak na př. p. Kallaš, svůj spisek: »Jaká jest dějinná půda hnutí husitského« věnoval »Památce Karla Sladkovského, kterýž první mezi námi vydal svědectví pravdě«. Klub strany svobodomyslné, jak už řečeno, vyslovil se v některých svých jednáních o věci ve prospěch slovanského obřadu, přizvukuje řečníkům s názory v hlavní věci docela opačnými.

I se strany staročeské hlásána v téže době idea cyrillomethodějská. Pan dr. Rieger vyslovil se r. 1887 dopisovateli ruského listu pro řeckovýchodní obřad a staroslovanský církevní jazyk; jako p. dr. J. Grégr zůstává však v církvi katolické, třeba si také z důvodů sociálních a národnostních přeje zrušení celibátu kněžského. Podle dra. Riegra národ český k Římu měl by se dostat do poměru, v jakém k němu nyní jsou ruští uniati.

*

Ve světle docela jiném za to jeví se idea cyrillomethodějská, jak ji hlásají její přívrženci uvědoměle katoličtí. Mužové stojící určitě při církvi katolické, mají historické právo i všecky věcné důvody, hlásati tuto ideu; stejně má se věc s církevníky pravoslavnými, pokud totiž lze připustit, že v době Methodějově rozdíly církve východní a západní byly již vyvinuté, třeba nebyly již definitivní roztržkou všem očím církevně organisované. Ujasnění tehdejšího poměru obou církví vyžadovalo by dosti nesnadný historický výklad o vývoji dogmatu a správy církevní na východě a západě; pro nás v Čechách však stačí jistý fakt, že církev Methodějova byla poslušna papeže a že papežové slovanský obřad v zemích našich zaváděli a zrušovali.

Jinými slovy: i církev t. zv. Methodějova se slovanskou bohoslužbou byla katolická, římská, ne východní co do církevní jurisdikce, obřad byl východní, ačkoli nevíme, do které míry.

Mají tedy katolíci a jejich klerikální vůdcové plné historické právo, hlásati ideu cyrillomethodějskou. Avšak oni mají i právo věcné: kdo stojí na půdě církevní, kdo skutečně stojí na stanovisku náboženském, ten má právo, domáhati se přeměny bohoslužební formy, pro toho obřad má smysl a význam. Ovšem nebude uvědomělý církevník v obřadu vidět takový národní všelék, jako naši liberálové a proto i klidně snese, jestliže hierarchie jeho církve obřadu toho mu nepovolí a jestli dokonce na Velehrad k utlačení té idee pošle jesuity, jak skutečně se stalo.

Pochopíme nyní, jak zejména na Moravě idea cyrillomethodějská byla šířena částí kleru; pochopíme také, že katoličtí vůdcové tohoto směru idee cyrillomethodějské snaží se užiti proti církvi východní, hlasáním sjednocení obou církví. V této poslední příčině ještě v posledních letech zorganisována agitace velmi čilá a dovedná, ale nepodařila se, protože právě ani kněží ani hierarchie konec konců náboženství nemůže dnes platněji užiti k cílům výbojným a politickým.

Katolická propaganda cyrillomethodějské idee roku 1863 velmi účinně se projevila; v letech následujících idea prohlubována i literárně. Střediskem tohoto slovansko-klerikálního ruchu bylo Brno s M. Procházkou a Sušilem v čele; Sušilův slovanštící překlad Písma je zajímavým dokladem cyrillomethodějského snažení.*)

Politický a národní dosah cyrillomethodějské idee ovšem i naši národní protivníci postřehli; poučný a charakteristický projev pro i proti je z té doby vystoupení Höflerovo proti cyrillomethodějské idei a odpověď, které se mu dostalo od — Clam Martinice.

*

Nemůže býti pochybnosti, jak se stanoviska skutečně pokrokového a českého posuzovati máme tužby našich liberálních klerikálův a klerikálních liberálů cyrillomethodějských.

Po stránce methodické je to poblouzení našeho upřílišněného historismu: navazování na minulost co možná nejvzdálenější. Skutečně

---

*) Bližší zprávy o katolické propagandě cyrillomethodějské čtenář nalezne již v starších ročnících »Časopisu katol. duchovenstva«, ve »Sborníku Velehradském« od r. 1880. Srv. Polívkův referát v »Atheneu« 1885, 15. října: O kontroversách cyrillomethodějských.

nedávno zmíněná již »Slovač« obsah idee cyrillomethodějské formulovala takto: 1. politická samostatnost a svéprávnost Velké Moravy, 2. slovanská demokracie, 3. největší rozkvět církve slovanské na Velké Moravě ... Směšný nebo smutný to politický nihilism — jak chcete.

Po stránce věcné tají se aspoň lepším liberálům v idei cyrillomethodějské temné zdání o důležitosti náboženské otázky pro naše obrození a pro celou naši historii. Není to nic jiného než dekadentství a symbolism specificky český se všemi nejasnostmi a se vším citlivůstkářstvím pařížských dekadentů, líbajících teď nohy sv. Františka. Nejasnost: nešetření velikých rozdílů církevních a dogmatických, historicky ustálených a tudíž kolísání mezi katolicismem, pravoslavím a naší reformací s patřičnou dosí skepse a nevěry; sentimentálnost: záliba v starých a hlubokých symbolech obřadních, vlastenecké upokojení slovem staroslovanským, nadšení esthetické krásným církevním zpěvem slovanským. A právě s této stránky — to spravedlivě budiž doznáno — idea cyrillomethodějská na čas chytit může právě lidi hlubší a lepší, jimž duchovní fiasko vlastenčícího liberalismu již není tajemstvím; potud idea cyrillomethodějská je protest proti všednosti našeho svobodomyslnictví, ač zároveň její výrostkem.

T. G. M.

Rusko ve Francii.

Známý jest fakt, nepopíraný ani sebe většími horlivci tak zvané »vzájemnosti slovanské«, že velcí národové západoevropští mnohem lépe a soustavněji se poučují o jednotlivých národech slovanských, než jednotliví kmenové slovanští o svých vlastních »bratřích«, ba že slovanští kmenové sami čerpají své vědomosti na mnoze z neslovanských literatur, hlavně z nejbližší německé, ale mimo ni sahají též do vzdálenější francouzské. Před lety odborný časopis »Slovanský sborník« přeložil pojednání francouzského slavisty L. Legera o slovanské mythologii, tyto dni ohlašuje se český překlad dějin ruských, sepsaných Francouzem Rambaud-em. Na kolik i denní literatura jest závislá na sousední německé žurnalistice, vyšetřovati nebudeme. Francouzové svou nevšímavostí k ostatním bližším sousedním i vzdálenějším národům stali se takřka příslovečnými; avšak nezdá se, že zcela právem. Nevelký článek nedávno v moskevském měsíčníku »Russkaja Mysl« vytištěný »Russověděnie vo Francii«, k velikému překvapení našemu poučuje nás, jak dávno a hluboce se Francouzové zajímali o Rusko, jak znenáhla vzrostla úctyhodná literatura o Rusku.

První spisek francouzský o Rusku pochází již z konce XVI. st., vyšla r. 1586 knížka, jakýmsi kupcem sepsaná, »Vypravování o cestě do Ruska« se zajímavým popisem obyčejů ruských za Ivana Hrozného a Borise Godunova. V jiné knížce r. 1607 vydané dovozuje jistý francouzský hejtman, že nenalézají se hranice křesťanství v Uhrách, než že jedním z nejsilnějších ochránců křesťanstva jest Rusko, říše to daleko větší, mohutnější a bohatší, než se myslí. Čtyry leta potom popsal jiný francouzský kapitán děje Ruska za Lži-Dimitrije. Řada cestopisů i jiných vypravování o Rusku od té doby stále se množila a sotva nutno ji vypočítati.

Jakmile v Rusku reformami Petra Vel. ruský národ vešel v úzký styk se západní Evropou, duševní rozvoj ruský v prvních svých neumělých ještě projevech upoutal pozornost ciziny. Hned první spis nové literatury ruské, Satiry knížete Antiocha Kantemira, ráz-

ného toho obhájce reform Petrových, přeloženy do francštiny r. 1745, rok po ranné smrti básníkově. Literární hnutí doby Kateřiny Vel. nevzbuzovalo sice zvědavost Francouzů, byla literatura tato příliš věrným odleskem klasické literatury francouzské, a tak i třebas zajímavější a národnější zjevy doby tehdejší, některé práce Fon-Vizina, Sumarokova, Kapnista, Dmitrijeva a j. unikly cizincům. Za to ihned samostatnější literární život ruský z počátku našeho věku horlivě sledován: hlavní literární i vědecký zjev této doby, Karamzinovy Dějiny ruského státu, přeloženy do francštiny již v letech 1819—26, sotva že byly vydány rusky. R. 1825 přeloženy bajky Krylova, ruského Lafontaine-a. Později vydán ve »Květech ruské literatury« překlad některých básní Žukovského a jiných starších a soudobých, Děržavina, Batjuškova, Venevitinova. Zájmem probudivším se tímto na ruské literatuře vysvětluje se, že brzy na to r. 1833 vydán dvěma básníky obšírný sborník překladů z méně známých a vážných beletristů, Bulgarina, Naděžného, Panajeva, Bestuževa, Pogodina a j. v. Brzy na to dva ruští aristokrati knížata Em. Golicyn a Meščerskij vydali v Paříži franc. překlad veršů, první hlavních ruských bajkářů: Chemnicera, Dmitrijeva, Izmajlova a Krylova, druhý básníků starších Lomonosova a Děržavina, jakož i soudobých Žukovského, Batjuškova, Tjutčeva, Vjazemského, Koljcova, Kozlova a j., hlavně ovšem z hlavních básníků té doby Puškina a Lermontova.

R. 1840 založena v Paříži kathedra pro slovanské literatury, první kathedra pro tuto novou nauku vůbec: první její zástupce Adam Mickiewicz, jakož i jeho nástupce Cyprien Robert při svém antagonismu proti Rusku tento zájem na studiu Ruska přirozeně nepodporovali, nicméně kathedra tato měla na zájem tento vliv.

V té době, v polovici našeho věku vzrůstala v Rusku nová velká, skutečně národní literatura, a ve Francii přední literáti stali se tlumočníky předních děl ruských básníků. Prosper Mérimée přeložil r. 1853 Gogolova Revisora a některé povídky Puškinovy; učený soudruh jeho v akademii Xavier Marmier přeložil Lermontova Hrdinu našeho věku, Plášť Gogolův a j., psal mimo jiné v Revue de deux mondes cestopisné články o Rusku a Sibiři. Louis Viardot přeložil r. 1853 některé práce Puškinovy, Kapitánovu dceru, Borise Godunova a j., dříve r. 1846 přeloženy různé básně Puškinovy, r. 1858 Poltava a Kavkazský zajatec. Mrtvé duše Gogolovy přeloženy dvakráte dvěma překladateli r. 1858 a 1859, oběma dle kritiky chatrně; dříve již (1853) přeložil Viardot Tarasa Bulbu.

Démon Lermontova přeložen verši poprvé 1858, po druhé r. 1860 a nedávno po třetí. Oblomov Gončarova taktéž v 50-tých letech přeložen, a ještě jednou později, ale silně zkráceno. Z dramatické literatury ruské přeložena Kapnistova Jabeda, Gribojedova Gore ot uma, Ostrovského Bouře a jiná tři jeho dramata. Mnoho ovšem přeloženo z Turgeněva. — Mimo to přední spisovatelé francouzští psali cestopisy a vzpomínky z Ruska, tak Theofil Gautier, Alexander Dumas otec, de Molinari, Leouzon le Duc, Berlioz a j.

Největších zásluh o »russovědění« ve Francii získali si ovšem Louis Leger, Anatole Leroy-Beaulieu, Alfred Rambaud a E. Melchior de Vogüé. Z jich předchůdců třeba připomenouti zvláště ještě J. H. Schnitzlera, který vylíčil v hojných spisech novější dějiny Ruska z počátku našeho věku a vydal veliký spis o 4 svazcích L'empire des tsars 1862—69. Louis Leger, od r. 1869 profesor na Sorbonně, od r. 1884 v Collège de France jako hlavní zástupce slovanské filologie ve Francii psal velmi mnoho, snad i většinou o ostatních slovanských národech, a co se týče Ruska, zvolil si více jazykovou a literárně-archaeologickou stránku. Rambaud psal o epické poesii ruské a vydal stručný nárys dějin ruských »Histoire de la Russie« od nejstarších dob až do naší doby. (Paris 1884, 3. vyd.) Ruský národ v celém rozsahu i říši ruskou, její zřízení velikolepým způsobem vylíčil Anatole Leroy-Beaulieu ve spise: »L'empire des tsars et les Russes« (1890, 3. vyd.) ve třech velikých svazcích; v 1. svazku popsána země a její obyvatelé, ruský národ i ostatní národové říši obývající, vylíčen poměr Rusů k ostatním národnostem, vliv těchto, hlavně mongolotatarský na vytváření národa velkoruského, vylíčeny různé třídy ruského národa, hlavně selský lid a jeho zařízení (mir); v 2. sv. vypsáno zařízení státní; 3. sv. věnován líčení náboženského života v Rusku.

Posledním propagandistou rusofilského hnutí v literatuře francouzské jest Melchior de Vogüé, ale on měl i největší vliv; on teprve šířil pochopení ruské beletrie, hlavně románu ruského ve Francii, do něho přece více méně byla ruská literatura známa jen užším kruhům, a on teprve učinil ruský román populárním. Významno a charakteristické jest, že pět let před pojednáním de Vogüé o Lvu Tolstém v Revue des deux mondes vyšel francouzský překlad »Vojny a míru«, ale válel se v knihkupeckých skladech takřka nepovšimnut, teprve pojednání de Vogüé v červenci 1884 upozornilo naň obecenstvo francouzské a během roku tisíce výtisků velkolepého a rozsáhlého románu tohoto se rozšířily. Ruský

román zvláště stal se modním, a chvatně překládalo i přepracovávalo se vše, cokoliv pozoruhodnějšího v Rusku vyšlo, též od nejmladších Korolenka, Čechova, Potapenka a j., až spekulace knihkupecká zneuživší zvědavosti širokých mass obecenstva francouzského a využivší nedostatku literární smlouvy francouzsko-ruské, způsobila jakousi krisi a přestávku.

Nelze ovšem přehlédnouti, že intensivní vzrůst interesu francouzského obecenstva na ruské literatuře i vůbec na ruském národě se datuje vlastně teprve od let sedmdesátých. Louis Leger a též jeho žák Rambaud náležejí sice do doby starší, oni a jiní starší ovšem připravili půdu pro literární vzájemnost rusko-francouzskou, ale sotva by tato bez katastrofy sedanské takou měrou byla vzrostla. Zúrodněnou půdu dále s nebývalým zdarem vzdělávali Leroy-Beaulieu a de Vogüé. Na tyto vztahy naráží prvý sám v předmluvě i v úvodě svého díla: Neznalost ciziny byla jedním z hlavních nedostatků Francie, jednou z hlavních příčin jejího ústupu. Pro tento nedostatek v našem vychování hledáme dnes prostředek: nabádáme děti své, aby se učily jazykům našich sousedů; ale aby z toho nám kynul opravdový prospěch politický, nesmí se naše znalost ciziny obmezovati na národy bezprostředně s námi hraničící. Jako staré Řecko i moderní Evropa tvoří rodinu, jejíž členové i uprostřed svých sporů jsou jeden na druhém odvislí. Zájmy politiky zahraniční jsou hlavní, zájmy politiky vnitřní ale o nic nepatrnější. Mezi státy evropskými jest jeden, který přese svou vzdálenost více než jednou tížil velkou vahou západ. On leží na samých hranicích Asie, ale mezi ním i námi jest jen Německo. Jest to nejrozsáhlejší stát evropský, má nejvíce obyvatelstva a nejméně jest znám: jistou měrou východ mohamedánský i obě Ameriky více jsou známy. Vzdálenost nemůže Rusko od nás více děliti, ale zvyky, zařízení, řeč udržují mezi ním a Evropou vysoké hranice; předsudky politické i náboženské zdvihají druhé hranice. Liberálové neb demokrati, katolíci neb protestanté stejně nemohouce se odříkati svých západních idejí líčí carství ruské ve světle falešném. Soucit vyvolaný obětí jeho politiky dlouho kalil jistotu našeho úsudku o Rusku ...

Pro nás jest vše to poučno: ukazuje a dokazuje starou pravdu, ale přece stále zneuznávanou, že velké události, důležité obraty v životě národů se připravují prací theoretikův a že každé stavění čínské zdi je »národním hříchem«, chceme-li užiti toho slova u nás leď nad jiné užívaného. *R. J.*

Rozhledy vnitřní a zahraniční.

KOLÍNSKÁ VOLBA — HNILOBA POLITICKÝCH POMĚRŮ U NÁS — STAROČESKÝ SJEZD — VOLEBNÍ REFORMA NA ŘÍŠSKÉ RADĚ — STÁTNÍ PRÁVO ČESKÉ A VŠEOBECNÉ PRÁVO HLASOVACÍ.

PRUŠTÍ MINISTŘI A PAN LUCANUS — SOCIÁLNÍ DEMOKRATI PROTI CÍSAŘI VILÉMOVI — SVOBODA UČENÍ V PRUSKU — PERIER POTŘEBUJE OSVĚDČENÍ DŮVĚRY — LÉKÁRNA V ROUBAIX — MADAGASKAR — GIOLITTI V PROCESU ŘÍMSKÉ BANKY — ITALSKÁ TRČNNÍ ŘEČ — ROZDĚLENÍ PŮDY NA SICILII — CRISPI SE NEBOJÍ — CAR MIKULÁŠ II. — RUSKO A ANGLIE — VOLBA CANKOVA ZRUŠENA.

Kdo by se chtěl poučiti o poměrech politických vládnoucích uvnitř našich stran i těch, kdo úlohu stran v brzku hráti hodlají, nechť rekapituluje jednotlivé fáse volby poslance na Kolínsku, jež byla vykonána dne 17. listopadu. Mladočeská strana, pokud se týká její vedení, jež dávno už nemá ani ve velkém ani v malém šťastné ruky, kandidovala otce uvězněného pokrokáře Dra. Rašína, starostu nechanického Františka Rašína, a tím myslila pojistiti si úspěch na straně jak lokálních patriotů tak přívrženců pokrokářských. Nejasnou jest posud příčina, proč Rašín byl donucen, aby se vzdal kandidatury; jisto jen jest, že byl donucen. V týdnu od prohlášení kandidatury Horákovy až do volby pokrokáři na Kolínsku čile agitovali pro Rašína, který převážnou většinou i proti officielnímu Horákovi i proti staročeskému Vackovi jest zvolen. A nyní nastává zvláštní podívaná.

»Národní listy« reklamují Rašína pro sebe radujíce se z jeho zvolení úvodníkem: »Český lid odpověděl,« ač celý týden otiskovaly officielní Horákovu kandidaturu; pokrokářské listy radují se z volby Rašínovy jako z vítězství své myšlenky, ač Rašína označují nikoliv za přívržence svého směru a ač na druhé straně proň agitovali; vedení strany v Praze mlčí a vídeňský klub »nepřijímá« Rašína do klubu, nýbrž prohlašuje, že zvolením již »jest« členem klubu. Mezi tím »Hlas Národa« co nejostřeji buší do Rašína, jako domnělého patrona vývozu nechanických harfenistek, a vyzývá ho

k podání trestní žaloby, »Nár. Listy« — orgán strany! — nabídku kvitují... ale vše zůstává při starém. Pan Rašín se brání — vlastně jest bráněn svými nechanickými přáteli — a to nikoliv šťastně, a veřejné mínění mu zazlívá, že žalobu nepodává. Jistý odporný pohled do znemravnělých, shnilých poměrů našich: marně hledáš mužnou otevřenost, odhodlanost, důslednost: politika na jedné straně pojímá se jen jako macchiavelism — ovšem bez té chytrosti, která je tohoto pojmu přívlastkem — na druhé straně je to osobní terorism a skandalisování. Nejsmutnější jest a budí opravdové obavy do budoucnosti, že mladší se učí v tom směru od starých. Kdo zachoval si jasný zrak a poctivost, od dnešní i naší politiky disgustován se odvrací.

Staročeská strana, stále ještě organisovaná a což hlavní — disciplinovaná třebas prořídlá, konala dne 18. listopadu sjezd svých důvěrníků v Praze. Význam této události záležel snad toliko v efemerním zájmu veřejnosti o ni. Resoluce, bez kteréž u nás žádná schůze ani sjezd nekončí, přijata jest, jak se na pořádnou, konsolidovanou stranu sluší, bez debaty a jednomyslně: obsah její, na všechny strany úzkostlivě opatrný a hladký — slovem »státnický« — svědčí nejlépe o přežilosti strany té. Strana sama se rekrutuje mezi obrance »státu, církve a společnosti proti podvratným snahám« a v otázce volební reformy užívá nikoliv už nového farisejského rčení, že souhlasí, aby všechny důležité vrstvy došly v zákonodárných sborech »přiměřeného« zastoupení. Je vidět, že staročeská strana by ráda representovala český konservatism, ale zdá se nám, že dílem přichází brzy, dílem pozdě; pro ten konservatism, jaký vane z resoluce z 18. listopadu, dnes u nás z části posud a z části už není půdy: takový politický konservatism čistě zpátečnický nemá místa v národě, jenž dobývá si svých práv; hospodářský konservatism, jenž totožným je s hospodářským liberalismem, nemá u nás místa, anoť jádro lidu, které národ a národnost naši má zachovat a k politické samostatnosti vést, musí být, — nepravíme socialistické —, ale rozhodně protiliberální, pokrokové.

Na říšské radě zákonodárný mechanism vázne, problem volební opravy uvázl v kolečkách této mašinerie, která následkem toho ani menší zákony nemůže přivésti k místu. Jest to ovšem těžké, aby nynější parlament sám sestrojil parlament docela nový a — má-li být volební oprava poctivá — sobě protichůdný; proto dojde-li vůbec k nějaké opravě, bude to opět jen kusá záplata. Zajímavo jest jak otázka volební opravy počíná jeviti rozkladný a — se svého

stanoviska můžeme říci zdravý, čistící — účinek i na onu stranu v parlamentu, která loni na jaře navrhla nejjednodušší a nejradikálnější reformu volební všeobecným hlasovacím právem. Čím dále tím více počínají se mezi Mladočechy na říšské radě odlišovati zásadné rozdíly názorů, kteréžto (názory) vlastně teprve nyní během diskuse se tvoří. Zdá se, jakoby tlak nutnosti ve formě nahodilých poměrů naléhal na to, čemu strana mladočeská se svým pražským i vídeňským vedením v nepochopitelné lethargii se posud vyhýbala. Již ve vzduchu víří otázky: jak se má váš program státoprávní k požadavku rovného hlasovacího práva? co rozumíte rozšířením autonomie zemí koruny české? Jak daleko jde vaše svobodomyslnost? Jaké jest vaše stanovisko v otázce sociální? Zdá se, že konec je době, kdy přes tyto otázky pomáhaly fráse ve voličských schůzích důvěřivým voličstvem »bouřlivě akklamované.« Již ohlašuje se rozdíl smýšlení v mladočeském klubu, kde jedni mají pochybnosti, nepoškodil-li návrh na zavedení všeobecného hlasovacího práva stanovisko státoprávní a neměla-li by se žádati restituce delegačního práva sněmům.

Staročeši už ve schůzi českého klubu dne 9. prosince navázali na toto zdánlivé paradoxon mladočeského volebního návrhu a navrhnou českému sněmu reformu volebního řádu zemského s požadavkem restituce delegačního práva sněmům: ovšem jen ad captandam benevolentiam voličů, kteří v několika měsících opět budou odevzdávati své hlasy do sněmů.

My v požadavku všeobecného volebního práva do říšské rady nespatřujeme zpronevěru na stanovisku, které neuznává prosincové zákony z r. 1867. Dovoláváme-li se čl. 19. st. zákl. zák. pro požadavek rovnoprávnosti, článků o tiskové, shromažďovací a spolčovací svobodě a nezpronevěřujeme-li se tím státnímu právu českému, nečiníme tak ani, když jsme na říšské radě a pracujeme-li pro rozšíření volebních základů do ní: K možným výsledkům takové reformy pro naše stanovisko státoprávní ani nehledě! Delegační volby do říšské rady ze sněmů ovšem formálně by více odpovídály státoprávnímu stanovisku nežli přímé volby, poněvadž v nich individualita státoprávní té které země spíše nachází výrazu. Avšak materielně jest to totéž, pokud ve smyslu našeho státoprávního přesvědčení nepřestane pouhá koordinace Čech s Moravou a Slezskem a těchto tří zemí s ostatními zeměmi a pokud nenastane změna v kompetenci zákonodárné ve prospěch zemských sněmů. Při tom ani nedotýkáme se otázky, jak by dnes delegace sněmu českého, moravského i slezského do říšské rady vypadaly po stránce národnostní.

Možnosti žádoucí zajisté diskuse o potřebě srovnání našich politických snah po samostatnosti s moderními požadavky nejen rovných práv politických ale i socialní spravedlnosti vadí na mnoze vedle starého hříchu osobního zrádcování nedostatek určitých a jasných, cíle vědomých názorů o obsahu státoprávních snah našich; kde pak obsah a cíl sám není jasný, těžko ovšem mluviti o prostředcích a cestách k jeho dosažení. V tom vězí stálý ten nedostatek t. zv. pracovního programu státoprávního. U nás mluvívá se o historickém právu státním, správně řečeno o nazírání na státní právo české, jako souhrn posud výslovně nezrušených a i po vydání prosincovky uznaných zákonů, smluv a privilejí za dob bývalé skutečné státní individuality zemí koruny české a na druhé straně o přirozeném státním právu, to jest vlastně o právu (oprávnění) národa jako takového na vlastní řízení svých osudů. Domáhaje se státního práva — recte opětného uvedení jeho v platnost — se stanoviska historického, český národ nechce je toliko pro sebe, nýbrž pro země, ve kterých tvoří historickou většinu i jest v té věci negotiorum gestorem též kmene německého a to posud proti vůli tohoto: domáhaje se pak pouze přirozeného státního práva t. j. samostatnosti svojí a práva sebeurčení jako národa, český národ obmezuje, poněvadž státní zřízení nelze si mysliti bez teritoriálních mezí, snažení svoje na území, kde je sám nebo v převážné většině a opouští půdu historickou a tudíž také historický základ, který víže se k místním hranicím bývalých zemí české koruny. Druhé stanovisko — čistého přirozeného práva — není naším programem nejen z pouhé snad piety k tradicím a zakořeněným názorům, nýbrž i z ohledů praktických; neboť započetí nového boje beze základů cenných a ne tak snadno ignorovatelných, jaké poskytují staré zákony, smlouvy a privileje, by znamenalo seslabení celého boje a výsledek jeho by nebyl jiný nežli snad trochu zlepšené punktace vídeňské. Se stanoviska národohospodářského ani taková autonomie českého území mysliti se nedá a české menšiny by byly ztraceny. My nemyslíme, že by někdo v tom smyslu chtěl t. zv. přirozené státní právo, ale nutno je uvědomiti si význam a důsledky takové fráse. Pokud snažení tomu, majícímu za účel kulturní a hospodářské sesílení národa českého, tak by se rozumělo, že národ český má hleděti dosíci skutečné preponderance nejen v zemích českých, ale vůbec v Cislajtanii, aby ji pak ve státoprávním svém zápase mohl na váhy položiti, nemůžeme než souhlasiti, ač vrchním cílem při tom nám musí být vždy a dle toho cíle říditi se každý

krok, aby historická souvislost tří zemí českých i státní jejich bytnost byla dle známých smluv, zákonů a výsad stávajících posud a uznaných obnovena. Při tom neměla by s očí býti spuštěna otázka, jak získati Němce pro naše aspirace *Kn.*

* * *

Ministerský portefeuille v Německu není právě závidění hodný. Pruští ministři zejména za dob Bismarckových nebyli ovšem než nejvyšší podřízení úředníci svých odborů. Mezi kancléřem resp. ministerským předsedou a jednotlivými ministry byla vždy široká propast. Avšak tak jako mladý císař Vilém ani Bismarck ministry míchati nedovedl. Správně vystihl situaci humoristický časopis vídeňský, vykresliv zděšené prchající ministry pruské na pokřik: Lucanus jde! A skutečně »tajný kabinetní rada« p. Lucanus se objeví z čista jasna u nic netušícího ministra a zdvořile jej vyzve jménem císařovým, aby ve dvou hodinách podal demissi. Tímto způsobem rozloučili se s portefeuilly ministr orby Heyden a spravedlnosti Schelling a nahrazeni po delším hledání úředníky Hammersteinem a Schönstedtem. To byla prozatím dohra pádu Capriviho. Ale novému ministerstvu s Hohenlohem v čele nastává těžká úloha. »Podvratné zákony«, spočívající v podstatě v elastickém rozšíření pojmu politických zločinů a zavedení předchozí konfiskace tiskopisů, byly první předlohou vládní položenou na stůl sněmu, zahájeného trůnní řečí v nové nádherné budově, s jejíhož průčelí však podivnou náhodou zmizelo projektované věnování: »Německému lidu!« Trůnní řeč jen ve dvou bodech mluvila zřetelně, tam kde ohlašovala akci proti podvratným snahám a kde žádala nové daně. Sociální demokraté dali ihned odpověď. Při obvyklém provolání slávy císaři Vilémovi demonstrativně nepovstali a poslanec Singer prohlásil, že nemohou volati slávu muži, který podepsal předlohu proti nim namířenou a který pravil rekrutům, že v případě potřeby střílet musí na své otce a bratry...

Ohrožené a exponované postavení sociálních demokratů zacelí snad trhlinu, jež se objevila mezi radikálnějším Beblem a oportunistickým Vollmarem a v níž snad se objevuje podstatná různost povahy pruské a jihoněmecké.

Denunciování universitních profesorů i v Německu kvete. Vyniká v tom obzvláště orgán konservativních junkrů protestantských »Kreuzzeitung«. Sám ministr vyučování Bosse postaviti se musil to-

muto šlechetnému řemeslu na odpor, prohlásiv při banketě na počest Curtiovu: »V Prusku se nedá věda komandovat ani ujařmit. Její životní silou jest svoboda a poctivost. To patří k velikým tradicím pruských králů.«

*

Předseda francouzské republiky Casimir Perier cítil potřebu osvěžiti svou popularitu. Odebral se k němu tudíž náčelník nové skupiny pokrokových republikánských poslanců Isambert, aby jej ujistil svou oddaností. Pevnou oporu má Perier také v dnešním ministerstvě, jehož předseda, čilý a obratný Dupuy, počíná si velmi bojovně zejména proti francouzským socialistům. Ve své snaze, potlačiti již v zárodku každé hnutí sociální, jde vláda až do těch důsledků, že zavřela lékárnu v Roubaix, jež z usnesení socialistické obecní rady měla vydávati léky na obecní náklad. Z toho veliká debata v parlamentě.

Úvěr na výpravu madagaskarskou ve sněmovně povolen.

*

V skandálním procesu římské banky byli obžalovaní sice uznáni nevinnými, ale výrok soudu měl na veřejné mínění takový účinek, že soudcové byli sesazeni. Zejména pak úloha, kterou hrál v procesu tomto předchůdce Crispiův, bývalý ministerský předseda Giolitti, objevila se tak choulostivou, že proti němu musilo býti zavedeno trestní vyšetřování. Avšak Giolitti směle doznal, že dal odstraniti ze soudních aktů některé kompromitující listiny a pohrozil, nebude-li vyšetřování zastaveno, že odhalí věci pro vládu a některé členy parlamentu velmi povážlivé. Zajímavý úkaz veřejné mravnosti.

Také italská sněmovna zahájena trůnní řečí. Všeobecně očekáváno prohlášení krále Humberta, že pro nepříznivý finanční stav státu vzdá se části důchodů své civilní listiny. Ale prohlášení takové se nestalo. Nicméně Crispi k dnešnímu kritickému stavu není slepý. Aspoň na jednom nejbolestnějším místě chce přiložiti ruku k nápravě. Jsou to zbědované poměry sicilské. Vláda předložila návrh zákona, dle něhož neobdělávané plochy sicilských latifundií mají býti vyvlastněny a mezi proletářský venkovský lid rozděleny. Rozumí se, že sicilské velkostatkářstvo proti tomuto pokusu »státního socialismu« slavně protestuje. Jinak vládne Crispi parlamentem dle osvědčeného způsobu. Jak známo, Bismarck nebál se nikoho kromě

Boha. Crispi jde ještě dál. Na výkřik: »Máte strach!« zvolal patheticky: »Slovo strach nenalézá se v mém slovníku!«

*

Nový car Mikuláš II. jest stále předmětem hádanek a kombinací evropské žurnalistiky. Jak se dalo očekávati, naděje západoevropského liberalismu v náhlý převrat vnitřní ruské politiky se nedostavily. Ani v personáliích ministrů nelze dosud konstatovati nějakých změn. Udělení amnestie jest přirozeným důsledkem změny vládní a osobní volnější chování carovo vyplývá z jeho povahy. Význačným jest manifest Mikulášův k Finsku, jemuž způsobem neobvykle slavnostním potvrdil důležité výsady.

Nepříjemnou okolností pro trojspolek, zejména pak pro Německo, jest nápadně vřelé sblížení se Ruska s Anglií co do řešení otázek vnitroasijských. Domáhá-li se trojspolek panství nad osudy evropského kontinentu, znamená spojené Rusko s Anglií panství nad celým světem.

*

Bulharské sobrání volbu Cankova přece anulovalo. Takové zbavení se politického odpůrce jest ovšem velmi pohodlné.

V Praze, 10. prosince 1894. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

UHERSKÉ FINANCE ZA DUALISMU A ZISKY UHER NA ÚTRATY NAŠE — FINANCE ČESKÉ — OPRAVY PŘÍMÝCH DANÍ — DAŇ RENTOVÁ.

Těchto dnů vydáno v Budapešti dílo, podávající přehled o uherském státním hospodářství od 1867 až po dnešní dny od Matlekovicse. Je věru zajímavo pozorovati, jak uherská velmoc v době té zmohutněla a jak výtečně spravily se zbědované finance z let sedmdesátých, kdy uherský stát zápasil se stálým deficitem ročním od 40—60 mil. zl. Vídeňské listy a také naše (viz »Národní listy« ze dne 25. listopadu) v té příčině jsou plny chvalozpěvů a pan ministerský předseda a zároveň finanční ministr Wekerle je vylíčen zrovna jako kouzelný zlatý muž, jako obr mezi všemi finančními ministry celé naší zeměkoule. Také dle zevnějších úspěchů je opravdu co chváliti, a blahobyt v druhé polovici říše zdá se býti nyní nevyčerpatelným a hospodářské povznesení Uher za několik let samostatnosti jich zjevem tak neobyčejným, že by se něco podobného v dějinách ostatních států marně shledávalo.

Však všimněme si blíže toho rozkošného obrazu paláce blahobytu maďarského, který nám vídeňští a budapeští malíři journalističtí vystavují na odiv, a stopujme bedlivě a uvažujme, zdali opravdu všecko na něm bezvadné a krásné, zdali na místě jsou všechny ony hymny, které nám o tom zaznívají z obou hlavních a residenčních měst říše naší. Na počátku po vyrovnání r. 1867, kdy uherská polovice poprvé si stanovila svůj rozpočet, byla cifra ročního vydání na všecky potřeby státu uherského určena na 147 milionů zl.; na rok 1895 je již rozpočteno řádných vydání 468 mil. zl., tedy obnos více než trojnásobný. Ale i proti druhé polovici let sedmdesátých je to pokrok neobyčejný; když r. 1876 ministr financí Ghyczy odstupoval, bylo řádné vydání státní stanoveno 193 mil. zl. a schodek páčil se tehdy více než na 60 mil. zl. Uhři byli v takové tísni, že

si musili vypůjčovati na $8^1/_2\%$ ročně a to jen na nejlepší hypotheky a s podmínkou, že ve 3—5 letech kapitál vypůjčený splatí. Tehdy státní bankrot zdál se býti neodvratným. Při vydání, které je $2^1/_2$krát větší nežli tehdy, vykazují závěreční účty přebytků od r. 1889—1893 asi 110 mil. zl. dohromady a další přebytky za r. 1894 a 1895 dají se očekávati ještě snad do větších obnosů nežli posud.

Ale to všecko je tak krásné, pokud se na to díváme hezky z daleka a nevšímáme si podrobností a detailů. Skladatelé chvalozpěvů maďarských zapomínají dodati, že r. 1867 byly Uhry pouze stiženy všeobecným dluhem monarchie, na nějž roční jich příspěvek byl pouze 30 mil. zl. a že dnešního dne státní dluhy uherské dospěly do závratné výše takové, že roční vydání na ně činí již 147 mil. zl., tedy $4^1/_2$kráte větší sumu. Vedle toho jest ve správě státní přes 10.000 *km* drah a vydání na železnice, státní železárny a strojírny a na ostatní dopravní podniky vzrostlo nyní ročně nejméně o 50—60 mil. zl. Odečteme-li jen tyto všecky obnosy, pokud to nutno při srovnání s rozpočty z let šedesátých a z počátku sedmdesátých, vyjde nám cifra státního ročního vydání nejméně asi o 170 mil. zl. menší, a tedy sotva 300 mil. zl. ročně. A tu zajisté, kdy se považí, jak vzrostly jen výdaje na společnou armádu a na zemskou obranu (honvéd), jak se zdražila služba správní vůbec a finanční zvláště (vydání uherského ministerstva financí činí 70 mil. zl. ročně), je tu sotva dosti příčin k takovým povzneseným náladám a k tolika hlasitým projevům obdivu a úžasu, jako se to stalo v posledních dnech v tisku vídeňském (zejména v »Neue Freie Presse«).

Prohlédněme si k tomu ještě položky státních příjmů uherských. Přímé daně rozpočteny jsou v Uhrách okrouhle na 100 mil. zl., tedy jen o 10 mil. zl. níže, nežli v naší polovici říše; při tom sluší považiti, že daň domovní v Uhrách vynáší sotva třetinu toho, co u nás, protože daň z bytného trochu větší výnos dává pouze v hlavním městě Budapešti. Nepřímé daně jsou arci úplně tak vysokými sazbami stanoveny jako u nás, ale o přímých to nelze nikterak říci, ty rozhodně v Uhrách jsou nepoměrně a nepoměrně vyšší. Jestliže tedy Uhry vykazují značné úspěchy hospodářské, nesmí se zároveň zapomínati, kterak jejich poplatní síla je napjata, že snad stupňovati se to ani nedá. Považme jen, jak při vší své snaze Uhři nedovedli nás v průmyslu a obchodu ani zdaleka ještě dostihnouti. Po drahách rakouskouherských na př. dopravilo se letos za $^3/_4$ roku (od 1. ledna do konce září) 78·1 mil. tun zboží, z toho po drahách uherských pouze 19·1 mil. tun, tedy ani celých 25%. Také v dopravě osob

se to podobně skoro jeví, na drahách uherských jelo jen 30% všech lidí, cestujících v monarchii. Když tedy daň ukládaná podnikům průmyslovým a obchodním v Uhrách je až i o něco vyšší nežli u nás, patrně znamená to tlak berní nejméně dvojnásob těžší nežli, jako tomu u nás.

A přece uherské podniky průmyslové a uherské banky prospívají poslední dobou náramně nápadně, pokud bychom soudili z cen bursovních. Letošního roku stoupla jen cena bankovních akcií uherských asi o 70 mil. zl., což je jistě monstrosní úspěch bursovní, jelikož akciový kapitál všech budapešťských bank sotva dosahuje výše 70 mil. zl. Papíry průmyslové vystouply v ceně tak nesmyslně, že dle rozdávaných dividend některé z nich se úrokují pouze 2—3% ročně. Úroková míra 2% v Uhrách! Člověk by si myslil, že je snad někde v Londýně nebo Manchesteru a ne v Budapešti! A ještě i v Anglii náležejí podobné zjevy k řídkostem dosti vzácným.

Ministr Wekerle sám však z těchto úspěchů počíná dostávati asi husí kůži. Varuje, aby se Uhři neoddávali optimismu: jestliže státní důchody tou měrou dosud rostly, není prý v tom žádná záruka, že podobným postupem to půjde dále. Zejména ostře a příkře odsuzuje divokou hru bursovní, která žene kursy do závratných výšek, ale je patrně proti tomu malomocný, bursiáni si nedají poroučeti a provádějí své divoké spekulace dále. Nebavilo by nás to, co se děje s uherskými papíry, ale bohužel jsme s Uhry tak hospodářsky svázáni, že nějaká hospodářská pohroma v Budapešti musila by otřásti nezbytně i naším obchodem a průmyslem a že k tomu snadno dojíti může, toho jsou si vědomi nyní již také na burse vídeňské a chystají se přímo k válečné výpravě proti svým milým druhům budapeštským. Nedivme se tomu, zájmy kapesní dovedou zkaliti i nejpevnější a nejnežistnější přátelství!

Tyto úvahy však nechtějí nikterak zlehčovati to nepopíratelné faktum, že uherské státní hospodářství opravdu náramně se zvelebilo a že se toho nenadáli ani přátelé, tím méně odpůrci národa maďarského. Rovně tak nedá se vzíti zásluha tohoto pokroku státníkům uherským a v jich čele opravdovému synu národa Wekerlemu. Ten objevil se vždy silným a odhodlaným zejména proti Vídni a proti naší polovici říše, ani ne tak v politických zdarech jako daleko pronikavěji v otázkách hospodářských. Jenom jak za letošního roku prospěl Uhrám naproti Cislajtanii: Rakouskouherská banka přešla úplně na stranu Uherska a se svým ziskem dovedla zároveň spojiti prospěch Uher. My budeme musiti zaplatiti dluh 77 mil. zl. bance

(a to ročně nás bude státi 3 mil. zl., dluh ten je totiž do té doby bezúročný) a na tom budou Uhry svým podílem účastni, jelikož jim připadne část čistého výtěžku banky, kterého dosud používalo se výhr dně ke splácení našeho dluhu. Kromě toho žádají Uhři úplnou paritu ve správě naší cedulové banky a rakousko-uherská banka, aby si je pro vzpomenuté již ostatní své nemírné požadavky zajistila, je úplně již v táboře maďarském. Tuto partii jsme dokonale napřed již prohráli; kdo o tom ještě pochyboval, mohl jistoty nabyti nejnověji v těchto dnech z jednání vídeňského spolku pro sociální a státovědecké otázky. — Druhý vítězný tah je maďarská paroplavební společnost dunajská — o té jsme se zmínili v minulém čísle — a s tím zdá se souviseti třetí porážka, která nás teprve očekává, totiž sestátnění jižní dráhy. V náhradu za uherskou paroplavební společnost slíbila vláda uherská, že svolí k sestátnění jižní dráhy, neboť síť jižní dráhy může pouze v celku býti sestátněna a k tomu je nutný souhlas Uher, protože dráha probíhá oběma polovicemi říše. Ale nezištnost našich sousedů ukázala se tu znova dle osvědčeného receptu, jehož nejkrásnější výraz je v 30tiprocentním příspěvku Uher na společné potřeby říše. Tak i při postátnění tomto rádi by Maďaři sice dostali nových 700 *km* nebo více do své státní správy, ale nejraději by toho dovedli, abychom my jim to ze svých kapes zaplatili. To zdá se arci přílišným také našemu ministru obchodu a proto celá akce vázne a kdo ví, bude-li ještě co z toho. Že aspoň poslední ministerská krise v Uhrách to nepopožene, o tom zajisté bude sotva kdo v rozpacích.

*

Český zemský výbor sestavil rozpočet zemský na r. 1895: Vydání proti loňsku vystoupla velmi znatelně, ale příjmy zůstávají skoro totožnými, tedy čím dále, tím větší deficity. Tak schodek zemský pro příští rok prelimován skoro na 3 mil. zl. A jelikož již předešlá leta vyskytly se značné deficity a kasy zemské jsou vyprázdněny, bude nový deficit uhrazen zrovna jako dřívější jeho předchůdci, zemskou vypůjčkou. Konečně jsme tedy dospěli až tam, kam dávno před námi již Halič. Když někdo si vzal loni do ruku kursovní lístek vídeňské bursy, našel tam ne více a ne méně nežli desatero zemských půjček haličských a krom toho je jich ještě několik, které nejsou uváděny v kursovním lístku. A všecky tyto výpůjčky byly uzavírány ke krytí zemských deficitů (vyjímaje

půjčku vyvazovací a propinační, které vydány místo starších dluhů nesplacených). Laskavý čtenář si snadno vypočte na prstech, jak dlouho takové vypůjčování může asi trvati, když nyní při ročním vydání ne celých 16 mil. zl., nutno si 3 mil. zl. vypůjčiti, a jaké budou ty vypůjčky jen asi za 5 let, kde všechno vydání zemské stále poroste, a k tomu nás nově budou svírati úroky z nových dluhů na deficity. Zajímavý by to byl mathematický problem, za kolik let konečně dospějeme k tomu kýženému — či vlastně zažehnávanému — cíli, až nám naše zemské důchody nestačí ani na úroky zemských dluhů. Také jeden problem politické arithmetiky!

Jakousi nápravu, arci dosti hubenou, slibují v té příčině staronové reformy přímých daní. Měli jsme již příležitost v loňském ročníku poukázati na tyto projekty berního výboru. Právě nedávno skončeny úplně porady tohoto výboru, zpráva jeho říšské radě vyjde co nejdříve tiskem a začne se pak hned, jak to program dosavadní jen připustí, rokovati o těchto reformách v plenu. Kéž by vše už bylo skoncováno! Opravy navrhované nejsou arci ideálem berních oprav vůbec, toho jsme velmi ještě daleko, stačilo by k poznání toho porovnati s tím jen co už mají provedeno úpravou daní přímých v kantonech švýcarských (zejména v Curichu — i možná že se naskytnę příležitost někdy jindy k podobnému srovnání). Ale reforma, která se pro vídeňský parlament chystá, je proti nynějšímu stavu skoro větším pokrokem nežli by snad byl opravdový ideál daňové reformy vůči nynějšímu projektu. Ačkoli je to smělé tvrzení, přece je v něm velmi mnoho, ne-li celá pravda; takový je nynější system daní, který z části pochází ještě z dob napoleonských válek na počátku tohoto století. Na berní system je to opravdu úctyhodné stáří! Arci musíme ještě vyčkati, zdali bude záhy předloha berního výboru v říšské radě projednána, jak toho vymáhají zájmy rakouských poplatníků s největším důrazem. Nynější rokování o volební předloze a ustavičné vyjednávání od klubu ke klubu nejsou nikterak dobrou předzvěstí pro osud berních předloh.

Z podrobností, o kterých se naposledy v berním výboru jednalo, nelze mlčením přejíti, co určeno o rentové dani. Tato daň se bude vybírati hlavně z kuponů cenných papírů; poplatky z kuponů nestihají však věřitele, leda pokud budou platit daň tu z papírů již vydaných, pro papíry nové přesune se to na dlužníka a o to si bude také dlužník dráže vypůjčovati. To však se nám nezdá býti správným, aby dlužníkům se jich situace stěžovala. Zástavní listy banky rakouskouherské budou této dani prosty, za to listy zemských hypotečních a zemských

bank musí daň tu platit: jakým právem má výdělkářský ústav přednosti proti bankám pouze na obecný prospěch zřízeným a k tomu ve správě veřejné? Namítne někdo, že daň ta je malá (pouze 2% z kuponů); to jen o důvod více, aby se neukládala papírům zemských ústavů, jelikož stát tu poměrně nejmenší újmy utrpí. Na zemských sněmech je, aby v té příčině hájily zemských prospěchů!

Všech takových obligací bude sotva 300 mil. zl. s ročním obnosem kuponů asi 12 mil. zl., to znamená daň 240.000 zl., to zajisté by stát dovedl oželeti. *P. L.*

Rozhledy sociální.

SPOR V NĚMECKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACII — SOCIÁLNÍ POLITIKA OBCÍ — BELGICKÉ PŘEDLOHY — ARBEITERZEITUNG DENNÍKEM — SPOLEK PRO LIDOVÉ VZDĚLÁNÍ VE VÍDNI — ČESKÁ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE.

V německé sociální demokracii vznikl spor, ovšem že ne spor o program, nýbrž jen o taktiku. Bebel, jenž vede sociální demokracii severního Německa, vytýká Vollmarovi vedoucímu jih, že prý zapadá v maloměšťácký oportunismus. Jeho přičiněním prý se sociální demokracie kvalitativně zhoršuje, jakkoli kvantitativně vzrostla. Bebel je totiž pořád ještě starým revolucionářem, jenž od soustavné pozvolné práce neočekává mnoho. On přehlíží zcela přirozený fakt, že sociální demokracie vzrůstem svých přívrženců nezbytně musí ztráceti na prudkosti svých snah a výlučnosti svých ideí touž měrou, jakou ostatní občanstvo k některým přáním jejím se přizpůsobuje a s nimi se vyrovnává. Bebel ve svém sebevědomém vůdcovství zapomíná, že sociální demokracie musí při svém dalekosáhlém počtu hlav dáti si libiti vznikání stran a směrů.

Přirozeno jest ovšem, že vlny tohoto sporu německé sociální demokracie budou znatelny i mimo Německo, — již proto, že německá sociální demokracie stojí fakticky v čele všeho toho hnutí v Evropě.

Samosprávné obce pořád více berou na se funkce sociálněpolitické. Berlínská obecní komise pilně pracuje na zřízení velkého centrálního ústavu pro sprostředkování práce a berlínská předměstí zřizují kanceláře takové již nyní. Velká města Frankfurt, Erfurt, Mohuč, Štutgart, Mnichov, Lipsko, Augsburg, Vircpurk, Norimberk, Brod jednak již zřídila, jednak právě zřizují dělnické úřady ke sprostředkování práce.

Většina hollandských měst zavedla pro městské práce ustanovení o minimální mzdě a maximální době pracovní, vykonávajíc tím na soukromé podnikatele vydatný tlak, aby učinili taktéž. V Anglii,

Hollandě, Švýcarsku, Německu radí se otcové chudých, zvláštní komise a spolky o prostředcích proti bezzaměstnání, podnikajíce důkladná vyhledávání a činíce praktické návrhy. Všude je pilno, všude chápou velké obce své úkoly budoucnosti, jenom u nás bohužel nic se nedělá, jakoby tu ani nebylo bídy a jakoby český národ měl psáno v osudu, že se jeho lidé budou věčně hádat o prázdnou fikci staro- a mladočešství.

Belgická vláda, jež prý do nového parlamentu hodlá přinésti četné sociálně-politické předlohy, zejména zákon o smlouvě pracovní, o úrazovém pojišťování, o pojišťování dělníků pro případ stáří, nový zákon školní a opravu zákona o nemanželském otcovství, podala již jeden důležitý návrh zákona, totiž osnovu o odborných spolcích. Návrhem tím zabezpečuje se tvoření organisací a jednot osobám, jež náležejí témuž či příbuznému odboru anebo pracují na téže výrobě. K hájení svých odborových a hospodářských zájmů požívají tyto jednoty práva právnické osoby s četnými i veřejnoprávními výhodami. Jmění své nesmějí tyto organisace nikdy rozděliti mezi členy, nýbrž může jmění takové, přestane-li jednota působiti, připadnouti jen jiné příbuzné organisaci. Jednotlivé odborové spolky mohou opět vcházeti ve větší odborové svazky s týmiž výhodami spolku. Vaudervelde si v Socialpol. Centralbl. č. 10. chválí tuto předlohu belgické vlády, shledávaje v ní dalekosáhlý zákonný základ k rozvoji práva koaličního, kteréž spolu s politickým všeobecným a rovným hlasovacím právem považují dělnické organisace evropské za důležitější a k hájení svému potřebnější než všecky zákony, jimiž míní vlády chrániti dělníka proti přechmatům podnikatele.

Vídeňská Arbeiterzeitung vycházeti bude ode dne 1. ledna 1895 jako denník. Není pochyby, že bude list ten velkým politickým faktorem. Tím více se divíme, že dělnická organisace československá, která jest jednak počtem hlav daleko silnější než organisace vnitrorakouská, a která mimo to má i velmi dobré síly žurnalistické, nechává svoji několikráte již vyslovenou myšlenku dělnického denníku ležeti stranou.

Jako stoupá politické uvědomění lidové ve Vídni, tak pokračují tam i snahy po povznesení osvětové úrovně lidu — opět v pravém opaku k poměrům českým. Spolek pro vzdělání lidu, jenž jest ve Vídni tím, čím v Anglii universitní extense, rozvinuje letošní zimu širokou působnost. Každou neděli a svátek pořádá spolek v každém z 19 okresů v určitou a tutéž hodinu přednášku pro lid. Přednášejí učenci, učitelé vysokých i středních škol, lékaři, praktičtí technikové,

spisovatelé a zasahují do všech látek lidského vědění, do věd přírodních, do zdravovědy, do věd státních, sociálních, do různých věd historie kulturní, umělci recitují velká básnická díla, hudební umělci koncertují atd. atd. A lid, nejvíce řemeslníci a dělníci, jich ženy, dcery a synové četně navštěvují přednášky, hledajíce tu zábavu a poučení, mezitím co t. zv. lepší třída zívá po kavárnách a lelkuje po ulici. Upozorňuji, že všecky tyto přednášky jsou bezplatné a že i přednášeči, kteří nejsou nikterak lidmi jen na rychlo sehnanými, nýbrž věci, o níž mluví, dobře znalými — konají věc zdarma, spokojujíce se jen vděkem upjatě poslouchajícího obecenstva.

O české organisaci dělnické dosud nemůžeme nic závažného referovati, patrně jen následkem výjimečného stavu, jenž dusí její politický život v Praze a v okolí. Zdá se, že strana používá té chvíle aspoň ke vnitřní organisační práci, jak souditi lze z diskusí o zrušení časopisů »Svoboda« a »Právo lidu«, o rozšíření Soc. Demokrata v týdenník, zavedení jakési krejcarové literatury pro lidové vrstvy, zřízení pětičlenných abonentských organisací v každém místě atd. Za veřejně prospěšný považujeme návrh Sociálního Demokrata, aby obec Pražská zřídila pro své chudé obyvatele u Sv. Petra a v Holešovicích po jedné obecní lékárně. Nechť prý si obec do lékáren najme dobře placené odborníky, ať třeba přičte k výrobní ceně léků i výlohy za místní nájem, za světlo, topení, za obsluhu a ať se skrovným výdělkem anebo vůbec bez výdělku prodává léky. Může-li prý obec, praví navrhovatel, zakládati zámožnému občanstvu nádherné sady, proč by nemohla pro chudinu svých nejnuznějších čtvrtí zříditi beze své škody lacinou lékárnu?

10. prosince 1893. *Ch.*

Rozhledy časopisecké.

LITERÁRNÍ REVOLUCE A P. VRCHLICKÝ — KATOLICKÁ »MODERNA« — »ČECHŮV« SEN O VÝZNAMU ČESKÉHO MÍSTODRŽITELE PRO ČESKOU LITERATURU — ORTHODOXNĚ MLADOČESKÁ REVUE A NÁRODNÍ LISTY — NOVÝ ČASOPIS HISTORICKÝ A ZEMĚVĚDNÝ — O DEKADENCI.

Je vidět, jak někdy vhodné slovo v čas dovede osvítit situaci — vysloveno, že máme literární revoluci a v celé republice literární ozývá se: Literární revoluce! přítel, nepřítel ví, oč běží. Tím, že pan Vrchlický tak odhodlaně sama sebe pomazal a korunoval jakožto césara starovlasteneckého régimu, situace stala se jasnější. Svedeny jedna dvě bitvy a literární Napoleon zmizel; v táboře jeho proto řádí jen literární a vlastně žurnalističtí bažibozukové.

Nejednalo se a nejedná se v celém sporu o význam Hálkův a o »brutální a drzý« útok Macharův na něho, nýbrž o to, jaké postavení zaujímá proti modernějším směrům u nás p. Vrchlický. Není fatálním pro p. Vrchlického již pouhý fakt: býti stavěn naproti modernějším směrům všem? On, »bývalý apoštol modernosti u nás«, jak napsaly Rozhledy? Je to vlastní jeho vinou. S pány à la Schulz, Zákrejs atd. byli bychom vyřídili věc velmi zkrátka a rychle, ale vstrčil-li do ní tak nešťastným způsobem prsty pan Vrchlický, nabývá celá záležitost jiného vzezření a jedná se v ní o mnoho více. My alespoň si nepřejeme, aby se přestalo na posavadní polemice; pro literaturu je důležito, aby věcným rozborem jednotlivé posice a směry náležitě byly objasněny.

Na petardu, již hodil p. Vrchlický svým článkem v Hlasu Národa do tábora »realisticko-dekadentního« a na komickou bombardonádu p. Schulzovu v Národních Listech, odpověděno z tábora »moderny« smrtícími výstřely. Mimo N. Dobu chopily se věci zvláště Čas, Rozhledy, Niva a Moderní Revue. V Čase odpovídal nejen několikráte Machar sám, při čemž svým odpůrcům svým energickým způsobem zasadil leckterý šleh, který je bude páliti

dlouho — ale i jinak skoro celá čísla tohoto týdenníku věnována této aféře, pro dnešní náš duševní život nejdůležitější. Byla to zvláště řada článků pod názvem Literární revoluce proti literárnímu jezovitství, která drtila přímo protivný tábor ne slovy ale — fakty. Celou snůškou dokladů ze starších ročníků Lumíra a Osvěty bylo posvíceno na tu »urbannost a loyalnost«, s níž prý dle slov p. Vrchlického lumírovský kruh vyřizoval svůj účet se starší generací, specielně pp. Vrchlický a Sládek s p. Schulzem a slečnou Krásnohorskou. Ukázalo se, že něžné výrazy v poesii p. Vrchlického z oněch let, jako »šosáci a staré panny«, ba dokonce »buldog« a »čuba« atd. byly adresovány na velice určité a na známé adresy. Dověděli jsme se, že p. prof. Pinkasa pro jeho úsudek o Hálkovi v Revue Slave p. Vrchlický informoval — k čemu tedy p. Vrchlický to popíral? Zdali pak četly tato čísla Času ty slavné besedy a vzdělávací spolky, které dnes s hrozitánským pathosem volají »Mýlíte se, pane Machare, Hálek byl velký básník atd.« a pořádají demonstrativní večery s recitacemi Hálkových básní, jež lokálkáři Národ. Listů vyšrubují na významné manifestace. Zdali pak si tam přečtly, co psal o Hálkovi prof. Tieftrunk ve své Historii literatury české, které přece pomáhal reklamu dělati — Lumír pana Sládka a Vrchlického?

Rozhledy věnovaly literárnímu boji velikou část svého posledního čísla. Odpovídají na čtyřech místech, jmenovitě p. Krejčí na výtky p. Vrchlického, z nichž mluvila jeho osobní podrážděnost (za to, že v Rozhledech věnováno bylo o trochu více místa pp. Macharovi a Karáskovi než knihám p. Vrchlického), a p. F. X. Šalda na to, co adresoval p. Vrchlický divadelní kritice. Jeho vývody jsou veskrze zajímavy a správny tam, kde ukazuje, že obrana historického našeho genru literárního byla u p. Vrchlického lichá, že není správno odvozovati uměleckou oprávněnost našich »historických« spisovatelů z toho, že Flaubert napsal Salambo, Ibsen své historické hry, nebo Leconte de Lisle své básně pravěku. Tito básníci — jak dobře pan Šalda soudí — minulost prostě nereprodukovali, ale prožili svůj historism a procítili, jako jiní procítují přítomnost — a toho právě u nás zastancové historismu tak nedovedou. Náš historický genre vzrůstá však právě naopak z naladění a vkusu obecenstva, tíhnoucího z národních pohnutek ku slavnější minulosti, tedy jen z příčin národních a politických. Jsou to »buď pouhé rozšlapané kroniky nebo obyčejné sentimentální a kombinované příběhy a fabule soudobé, nastrkané do historické garderoby«. Obrana takového histo-

rismu v ústech p. Vrchlického zdála by se ovšem podivnou právě tak, jako jeho náhlý zájem o Hálka, kdybychom nebyli přesvědčeni, že p Vrchlický tomuto genru jest mnohem bližší, nežli se za to obyčejně má. Přijde doba, kdy se ukáže, že p. Vrchlický nejen ve svých nájezdech na mladé hnutí, ale i ve své poesii má své naprosto »nemoderní« stránky.

Také p. Roháčkova Niva vystoupila energicky proti článku p. Vrchlického. Zaznamenáváme, že v čísle, v němž hájí Machara, přináší také báseň p. Eman z Čenkova proti Macharovi (jako odpověď na jeho List ve Světozoru — viz Rozhledy časop. v I. seš. N. Doby). Pan Vrchlický má makavý důkaz, že »moderna« není žádnou koterií.

Pěkný článek k literární situaci z péra p. Karáska přinesla též Moderní Revue. Dobře vysvětluje, že p. Macharovi a všem mladým nejde o svévolně obrazoborství. Co se týče Hálka, dobře odpovídá p. Vrchlickému: »Rozumíte-li Vy noblesse tak, aby se z piety k osobně milému a sympathickému básníku, jenž byl za svého života přeceňován, tajila po smrti jeho nepříjemná pravda: rozumíme my jí zase tak, aby se tu pravda netajila, ale aby se zjednal jeho literární osobnosti pevný, třebas nižší podstavec, na němž by neotřeseně stál, kdežto se nyní na hliněném královském svém prestolu nebezbečně a k rozbití vratce třese a kolébá.« A velmi případně ukazuje, že tou svou »noblessou« křivdili — Nerudovi a křivdí ovšem básníkovi žijícímu, Macharovi. Správně též dokazuje, jak málo pravdiva jsou slova p. Vrchlického, že mladí si opatřují příznivé neb aspoň shovívavé posudky v kolegiálních listech. Naopak, celá řada dokladů svědčí o různostech v názorech mladého pokolení, jen že tam se bez ohledu na »solidárnost duchů« poctivě a přímě třebas i nepříznivě soudí o snaze a práci i nejbližších přátel a ještě se tam proto neozvaly pokřiky podrážděné nedůtklivosti. O postavení Národních Listů v celé té věci praví: »N. Listy učinily z věci (podobně jako ze sporu o pravost RK. a RZ.) národní otázku, proč, pochopí každý, kdo ví, v jaké lásce mají p. prof. Masaryka,« a končí slovy: »literatura patří lidem, kteří mají o literaturu interes, a ne lidem, kterým připadne na mysl, že máme literaturu — kdy vidí, že by se dalo ve zkalených vodách loviti.«

Rozumí se, že po boku Národ. Listů a Hlasu Nár., »Šípův« a »Humorů« vrhla se do boje p. Vlčkova Osvěta. Slečna Eliška Krásnohorská zdvihá tam se známým svým pathosem meč na obranu Hálka a aby práce byla náležitě rozdělena, vzal si to ostatní, totiž

všecko mladé pokolení, zvláště dekadenty, na mušku věhlasný český Boileau, obstarávající časem také nedobrovolně humoristickou rubriku páně Vlčkovy revue — pan Zákrejs. — Se slečnou Krásnohorskou vypořádal se již sám Machar v Čase způsobem tak klasickým, že by bylo škoda slova k tomu přičiňovati. Před lety sl. Krásnohorská stála proti p. Vrchlickému, teď se staří protivníci scházejí. Slečně Krásnohorské nebrání všecky ty dřívější komplimenty, jimiž ji uštědřoval p. Vrchlický, aby nespustila celou chvalořeč na školu pánů Vrchlického a Sládka. Je to sice trochu maliciosní chvála, ale slečna Krásnohorská má plné právo, chlubí-li se vlastně, že ne její »národní«, ale že lumírovská škola to byla, jež v dřívějším boji slevila a klesla k takovým kompromisům s »národním klinkáním«.

Než slečna hází »jen růžemi« — abychom užili vlastních jejich slov, jež Machar odkudsi ze zapomenutí vyhrabal. Za to její soudruh, stará perla Osvěty pan Zákrejs, hází jinými předměty. Co vykonal již v oboru nadávání, jest již za ta léta, co do Osvěty své kritické moudrosti ukládá, kus poctivé práce. A humoristická její působivost není z jeho zásluh posledních. A co ten humor činí nejpůsobivějším, je jeho božská naivnost. Pan Zákrejs vám povídá věci, při nichž byste se váleli smíchy a — myslí to vážně. Jak pravím, pan Zákrejs je větším humoristou než kritikem.

Ve svém článku: Nová světla nechává sice macharovskou aféru stranou, ale do tábora moderního bije jako posedlý. Dostávají tam štulce všichni — nejsou to jistě poslední.

Ilustrované naše týdenníky dlouho nechtěly přiznati barvu (u Zl. Prahy redigované p. Schulzem rozumí se ta barva ovšem již sama sebou), ale nemohly konečně odolati všeobecnému proudu. Světozor, oznamuje prohlášení cen v Akademii (při čemž dostalo se Macharovi ceny 250 zl. za Tristium Vindobona a Jarní sonety) poznamenává, že to může býti hanobenému básníkovi zadostiučiněním za sprosté nájezdy (rozuměj Šípů a Humorů). Za to Zlatá Praha jde v posledních číslech s větší kuráží do boje, ale ne za Hálka, nýbrž za — p. Vrchlického. Také methoda! Ale probůh ptáme se, jakým způsobem přichází k tomu p Vrchlický, aby se místo o jeho Kytkách z aster psalo o útocích, jichž si prý na něho dovoluje »literární reakce a revoluce«?

A kde, ptáme se, bylo útočeno na něho »způsobem, v celém vzdělaném světě nevídaným a neslýchaným«? Pan Schulz je takový humorista jako p. Zákrejs. Literární »reakce« a »revoluce« útočí prý na naši literární »evoluci«, na »onen kmen písemnictví českého, jenž

vzešed ze samých základů a z vlastní původní bytosti českého ducha je nepopíratelným důkazem a representantem neúmorné síly jeho a jenž atd.« To se přece povedlo!

* * *

Boj starých s mladými rozvinul se dnes již v takové šíři, že se rozštěpuje až i posud tak jednolitý tábor klerikální. Ku svému podivení se dovídáme, že máme u nás i — katolickou Modernu! Prvým jejím manifestem je prohlášení p. B. Sig. Bouška v Nivě. Že v Nivě, to je druhý předmět podivu. Věc se má takto: Naši klerikálové vydávají dvě revue: pověstnou Škrdlovu Vlast a literárně cennější Hlídku Literární (Při tom hned podotýkáme, že není správné, jak si stěžuje P. Bouška, že bychom házeli obě do jednoho pytle.)

Ve Vlasti provozuje kritiku — tu pravou, nefalšovanou kritiku Vlasti jakýsi p. Jos. Veselý. V Hlídce Lit. je nejlepší kritickou silou právě p. Bouška, dobrý znatel jižních poesií katolických, zvláště katolonské a provençalské, a až do nedávna i přítel p. Vrchlického. Onen p. Veselý zavadil však v nedávné polemice s prof. Dlouhým o svého bratra v Kristu trochu nekřesťanským způsobem, odkazuje ho škodolibě na slova, jež ve známém článku p. Vrchlického v Hlase Nár. čelila proti p. Bouškovi. Je to právě ten odstavec, na nějž odpovídal i p. Krejčí v Rozhledech. Pan Bouška napsal totiž o p. Karáskovi, že je pozoruhodný talent, a tu si hned rozlil ocet u p. Vrchlického. Svou odpovědí v Nivě zabíjí dvě mouchy jednou ranou. Vyrovnává se s kritikem Vlasti i s p. Vrchlickým. Své cenění p. Karáska odůvodňuje slovy: »Vůči J. Karáskovi konstatoval jsem, že je to veliký talent, který však se dosud nevymanil z vlivů francouzských a belgických; osobně sympathickým byl mi pro svoji znalost mystické poesie katolické, které katolické »Vlasti«, ač zdá se míti na katolictví monopol, je dosud španělskou vesnicí.«

Kritikus pan Veselý dopadl ještě hůře. Pan Bouška nazývá ho literárním nádeníkem, který obstarává hrubou střelbu, za niž je dobře od svého redaktora placen. Osobně ví o něm jen tolik, že byl klerikem na Strahově, odkudž ho »propustili«. A od takového člověka jsou tupeni čeští spisovatelé ve Vlasti? Katoličtí redaktoři tutlají ovšem požár jak mohou, ale marně. Roztržka mezi směrem škrdlovským a vážnějšími literárními snahami v mladém kněžstvu, nedá se již zakřidovati. Pan Bouška odpovídá proto prý v Nivě, aby nezpůsobil

redaktoru Lit. Hlíd. nepříjemností. A dále praví: »Kdybych se chtěl hájiti v některém katol. listě, tu vím ze zkušenosti, že mi ani pravdu nejčistší neotisknou.« Toto vyznání z úst katolických může býti zadostiučiněním všem, kdož kdy trpěli lživostí Vlasti a Čecha! Své prohlášení končí slovy: »Jsem katol. kněz a benediktin, ale domnívám se, že pilnou prací, studiem a láskou ke všem dle vzoru Spasitelova více provedu, nežli pyšnou ignorancí a fanatismem.« Pan Bouška zároveň ohlašuje, že nemluví jen za sebe, nýbrž za mnoho mladých v katolickém táboře.

Vítáme toto hnutí — doufáme, že je to celé hnutí — tím více v okamžiku, kdy z tábora pravého a nejpravějšího »křesťanství« — z »Čecha« — osnována výprava tak hnusná, že i to mrtvé péro se vzpírá, tento nejnovější čin lásky vypsati. »Čech« totiž, jak sám praví, probouzí věc už spící a odbytou, t. j. denuncuje starší a zapomenutou literární práci slečny Jesenské, drama »V žití proudech«, a žádá, aby se do naší české literatury rázně vložil — »Jeho Excellence pan místodržitel jakožto předseda c. k. zemské školní rady«, a křesťanský »Čech« doufá, »že Jeho Excellence učiní náležitá opatření, aby z c. k. zemské školní rady nebyl podporován a šířen ten zhoubný »realismus«, který se netoliko příkře staví proti katolickému náboženství, ale kterýž i odchoval českě vlasti a říši rakouské záhubný směr ‚pokrokářův'«.

Pochopujeme, že čestní mužové v táboře klerikálním nad takovýmito výkony se počínají rdíti — čekáme pouze, jak se v tomto případě osvědčí žádaná solidárnost duchů literárních — snesou Nár. Listy, orgán strany svobodomyslné, i toto řádění svého nedávného spojence? A co učiní naše obec literární? Dovolí, aby tímto způsobem klerikální panovačnost se vrhala na bezbranné literáty? Proto, že slečna Jesenská je učitelkou, má pocítit »Čecha« a »Vlast«? Připomínáme jen stručně, že drama sl. Jesenské s realismem nemá pranic společného.

* * *

Zajímavé věci dotknuly se nedávno Plzenské listy. Naříkají totiž, že orthodoxní mladočešství nemá své revue, kdežto realisté a pokrokáři je mají a působí vždy silněji na mysl lidí, zvláště inteligentních, a končí otázkou: »Nedovede strana, která uměla založiti sta politických spolků, založiti si i potřebné listy a získati k nim dobré a a zdravé síly?« Ano, to je právě nejbolavější bod pravověrného

mladočeství a těší nás, že naše rozpoznání se pochopuje. Ale na druhé straně rádi bychom věru věděli, jak by vypadala revue, do níž by své essaye ukládali pp. Grégrové, Tůma nebo dr. Vašatý. Avšak — již čteme zprávu, že Nár. Listy samy pomýšlejí věnovati literatuře větší pozornost a že tudíž zakládají týdenní literární přílohu. A protože Nár. Listy věří jen v mechaniku, nikoli v ducha, nabídly prý pp. Vrchlickému a Sládkovi dvojitý honorář, aby je získali — p. Vrchlický prý však si vymínil, že na jevišti Nár. Listů se nemůže produkovati vedle p. Kuffnera!

Od nového roku redakcí a nákladem pp. prof. Golla a Rezka bude vycházet Časopis Historický a to ve lhůtách dvouměsíčních.

Nový Časopis — čteme v programu — přinášeti bude samostatné a původní práce ze všech oborů badání dějezpytného a dějepisného, tedy vedle prací z dějin politických také práce z dějin práva, církve, literatury, umění atd., vždy se zvláštním zřetelem ku dějinám Čech, Moravy a Slezska. Vedle toho podávati se budou zprávy o badatelských cestách, o pokrocích studia historického v Evropě, o nových důležitých objevech archivních a rukopisných, jakož i biografie nebo životopisné vzpomínky na vynikající osoby v dějinách vůbec a našich zvláště. V tomto oddílu uveřejní se také dle materiálu a potřeby různé doplňky a vysvětlivky k historickým dílům českým až dosud vyšlým, a věnována bude náležitá pozornost místopisným studiím, pokud mají obecnější zajímavost.

Časopisem historickým doplní se po stránce historické, oč po stránce zeměpisné usiluje nový taktéž »Sborník české společnosti zeměvědné«; redakcí pp. Frejlacha a Metelky vyšel už prvý sešit.

* * *

Diskusse o dekadenci, již zahájily Rozhledy v 1. čísle, rozšiřuje se v nich dále a nalézá ozvěny jinde (v Moderní Revui). Nepochopitelným zůstává nám stanovisko prvního, kdo dekadenci tak vřele doporučoval, p. Vorla, napíše-li jinde (ve článku Národní román v 1. čís. Literár. Listů) tuto tomu, co hlásal, odporující větu: »Dekadence, jak viděti, jest názor života a světa jedinečný, individuálný. Jako každý názor jej respektujeme, všechny invektivy stranou. Stavíme se proti němu (kde? Vždyť ho p. Vorel přec propaguje?) jen z toho důvodu, že není organickým plodem našeho historického vývoje. Jest přinesen ze západu, přejat jest pouhou imitací. Nevykládá a nereprodukuje nic našeho, vše cizí.« V Rozhledech p. Vorel za-

vrhuje účelosloví dekadence, to prý je špatné, jakožto světový názor — »dekadentism a individualism jest v podstatě totéž« — špatný prý není; přece však p. Vorel připouští, že je pouze provisoriem. Pro provisorium se ovšem nesnadno lidé rozehřejí. Ale ať už tomu jakkoliv, pravdu mají ti, kdož v této debatě vidí příklad, jak naši mladí nejsou vůči sobě navzájem nedotknutelni a jak své různosti v názorech dovedou vyrovnávati přímo a vážně.

Apropos k tomu článku o národním románě v Liter. Listech. Je psán hodně »dekadentně« sice, ale kdo propracuje se k jeho myšlenkové kostře, najde tam leckterý zajímavý příspěvek k této veliké bolestné otázce naší literatury, nedostatku českého románu jako výrazu našeho národního ducha. Autor jeho ukazuje na př., že jsme pořád na zcesti, píšeme-li romány individualistické, poněvadž tento směr ducha je plodem Západu a náš vrozený slovanský duch žádá sociálnost, altruism, v umělecké methodě pak konkretnost a co možno podaný bezprostředný názor života a přírody. Všecky tyto výklady jsou ovšem šedými theoriemi, pokud nepřijde výtvarný talent, jenž by je uskutečnil. *Sursum!*

Úvahy a kritiky.

Dějiny české literatury. Napsal *Jaroslav Vlček.* Sešit 1.—4. (Str. 288.) V Praze, 1893—1894. Nákladem Jednoty českých filologů. Cena 2 zl. 70 kr.

O prvním sešitě zmínil jsem se stručně v Athenaeu 1893; od té doby vyšly další tři sešity, které obsahují podrobnou charakteristiku literatury české do konce XV. století.

Bylo už obecně ukázáno k tomu, žetě to první v našem století historie české literatury, která hledí vyložiti literaturu ze života tehdejšího a která s bohatou znalostí literárních pomůcek novověkých spojuje i pilné vlastní studium památek samých. Vzpomeneme-li si, jak chudě a s patra býval obyčejně odbýván v příručnicích našich středověk, jak mechanicky seskupovaly se obyčejně památky do jednotlivých oddílů a čteme-li v této literatuře, jak na daném základě jednotliví mužové rostli a působili, jakou stopu za sebou zůstavili, nepoznáváme takměř bývalých dějin české literatury. Ukazuji zde ke krásnému vylíčení Husa a jeho učení v sešitě druhém, Petra Chelčického v třetím; na »velebné vylíčení Štítného« v prvém sešitě bylo již Chrudimskými Rozhledy, Světozorem a j. ukázáno. Tím, že Vlček vykládá literaturu ze života souvěkého, vyplňují se mnohé mezery, které v dějinách naší literatury dosud mezi jednotlivými muži se rozvíraly: jak na příklad vyniká v literatuře jeho Žídek, jak ostře se rýsuje na půdě své doby jako chorovod katolíků s Hilariem litoměřickým proti straně kališnické vedené Rokycanou — jak vyniká nad těmito tábory literárními v klidné výši královské Jiří z Poděbrad! Tím plným nakreslením základu časového, na němž vyrůstají a pohybují se osoby literárně činné, dodána jest také půda, na níž pučí nesčetné ty literární rostlinky doby husitské: dřívější suché výčty těch traktátů unavovaly, zde za každým traktátem vidíme člověka: jak pěkně líčen na příklad zápal a ochladnutí husitských učenců Křišťana z Prachatic, Prokopa z Plzně, Šimona z Tišňova, Jana z Příbramě a j.! Jak přirozený výklad podává se ze současného života mnohým hádankám literárním: jak jasně ukázáno zde ze života současného, že syn velikého Jiřího z Poděbrad je skladatelem necudné a oplzlé básně »Májový sen«, jak přesně vyložen vliv Wiclifův na Husa a odmítnuto tím narčení plagiatu!

Tímto nazíráním také se stalo, že v literatuře Vlčkově vystupuje buď poprvé anebo daleko plněji než dosud řada mužův, jejichž písemné

působení zanechalo stopy velice slabé. »Národní Listy« kladly tu Vlčkovi za hřích, že pojímá latinské spisovatele do historie své a zajisté mu později ještě tu výtku opáčí, že pojme také německé. Ale uvážíme-li trochu důkladněji celou věc, vidíme, že i v té příčině rozhoduje duch a ne litera. Nikdo z nás nebude pokládati na příkl. Schleichera a Ludwiga za české filology, ač jejich literární činnost česká kvantem svým rovná se asi české literární činnosti Dobrovského: nikdo nebude o nich vykládati v české literatuře tím způsobem a v tom rozsahu jako o Dobrovském. Působení jejich celé neneslo se k literatuře české, nýbrž německé, kdežto působení Dobrovského k literatuře české. Ústní jejich působení, duch jejich spisů táhne se k literatuře německé, u Dobrovského naopak k literatuře české. Kynský píše Hankovi: »Dobrovského spisy, jimž všecko i zvláště tu neuhasitelnou lásku k naší literatuře děkovati mám,«*) počítá tedy patrně spisy jeho do literatury české. A uvážíme-li náležitě působení jeho a dobu, ve které žil, nemůžeme jinak, než i jeho německé spisy do české literatury zahrnouti, sic nerozumíme bez nich vývoji následujícímu. Vlček tak činí: pěkně nakreslen je v době nejstarší Kosmas: není bez něho možno, abychom dobře porozuměli Dalimilovi a Pulkavovi; rovněž tak právem uvádí obšírný obsah Šaškova cestopisu, ač zachován nám pouze latinský překlad.

Někde zdá se nárys Vlčkův přece trochu obšírným: tak zvláště v úvodě k době Husově mnohý čtenář by leckterý udaj snadno pohřešil, rovněž exkurs o polemické literatuře Husitské, o biblích (230—232) a jiné. Také se zdá býti století XV. čtyřikrát obšírněji provedeno než doba XIII. a XIV. století látka rostla jaksi spisovateli pod rukama. Ovšem nebylo zde předběžných prací, na jejichž základě byl by mohl stavěti — to není vina Vlčkova.

Někde zůstaly při snášení materiálu některé nedostatky: tak výklad o biblích opakuje se částečně se str. 89 na str. 231; tak na str. 233 omylem je domněnka, že by byl M. Havel připojoval již české názvy bylin, podobně jako na str. 33, že by t. ř. Slovař rostlinářský byl překladem Makra. Nikoliv: nýbrž jak již Dobrovský 1818, 278 správně vyložil, k latinským spisům jmenovaných autorů připojovali si čtenáři jich pro snazší vyhledávání »index rerum« seznam jmen těch rostlin, o nichž ve spise jednáno; a pozdější ještě čtenáři čeští pořizovali si pro svou potřebu k těmto obyčejně 2—3 listům obsahu české překlady názvů jednotlivých. Rovněž tak omylem vyloženo o slovníku t. ř. Catholicon (240); není to český překlad latinských názvů odborných, nýbrž (Dobrovský 1818, 182) k latinské encyklopédii z r. 1380—1390 je připojen seznam latinských terminů; tyto jsou přeloženy do němčiny a vyloženy: a tento německý překlad zčeštil čtenář kterýsi s hrubými germanismy — šíře o tom vyložil Feifalik ve Schriften der Brünner hist. statist. Section 1859; rovněž omylem je domněnka, že byl Šašek cestopisec dvorským bláznem: zakládá se na omylu Dobrovského (srvn. Brandl Život, str. 218—219); staročesky slul »šašek« blázen nebo smiechoval. V citátech z Rokycanovy Postilly má *au*: lautna, lezau atd., zbytečně, ježto rukopis

*) Musejník 1881, str. 115.

křižovnický má už na mnohých místech *on*. A tak by se shledalo drobností více

Za drobnosti ty není ovšem zodpověden Vlček sám, nýbrž jeho předchůdci; mimo Gebauerovy (akademické) přednášky o Štítném, Palackého a Lechlerovy práce o Husovi málo co dalo by se uváděti, na čem Vlček mohl bezpečně své dějiny založiti. Valnou většinou musil čísti sám, excerpovati sám a oceňovati sám, abychom obrazně řekli, jako dělník sám kameny snášeti, jako kameník je otesávati a jako stavitel z nich stavbu svých dějin budovati. To všecko hned na poprvé úplně správně vykonati není možno jedinci, lecco převezme bez kontroly od starších a kritika shledá, že to chybno. Ale budiž ihned dodáno, že těchto omylů je počet velice nepatrný a žádný z nich není takový, aby snad rušil dojem celku.

Zbývá ještě dodati, v čem spočívá pro nás hlavní cena této rukojeti.

Na prvním místě je zde uvésti upřímnou *českost* celého díla, vlastnost to, která tím příjemněji se nás dotýká, čím víc byli jsme zvyklí, čísti o české literatuře knihy psané bez lásky k věci, bez úcty k osobám, které v knihách českých uložily svůj život. Jako v Dobrovského literatuře cítíme dobře, proč na pěti stranách otiskuje památný list Píseckého a cítíme dobře, proč otiskuje zrovna str. 357 slova Píseckého: »mně pak dosti za práci bude, jestliže kto z Čechuov toto, cožkoli jest, jakéžkoli jest, aspoň někdy přečte«, tak vidíme zde i v nejmenších věcech a v nejodlehlejších spisech českého ducha, cítíme ve výňatcích úmysl, s jakým byly vybírány: z deníku Jaroslavova uvádí se: »vyhnala nás z hospody ven v ten déšť, zvěděvši, že sme z Čech«, z deníku Šaškova: »v oněch krajinách lidé se tolik netupí a si nenadávají jako u nás« atd. Ani některé ostřejší výňatky z Postill nejsou bez úmyslu vybrány. Tato příručnice literární budí v nás vědomí české vždy a všude: u starých toto vědomí utonulo v literách.

Druhá hlavní přednost je oprava mnohých mylných názorů — a tu bude na místě stručně se podívati na celou stavbu Vlčkovu.

V době nejstarší ukázán předně brzký zánik vlivů staroslovenských; stopovány dále vlivy cizí, latinské (po směru národním, jaký vybájen pro rukopis Kralodvorský, nezbylo ovšem nyní ani pohádky); mistrně nakreslena doba Karlova, jejíž moralističtí kazatelé vzbudili krom hlubokých myslitelů a příkrých, takřka asketických ethiků i mírného mravokárce Štítného. Jeho vylíčení je zde poprvé obšírně podáno. Po obšírném výpisu učených opponentů církve na cizích universitách rozvíjí se před čtenářem pomalu obraz působení Husova: v svých barvách líčí se zde proti sobě oba tábory, koncil a český reformátor, ukazuje nutný výsledek (zde by snad některá historická drobnost barvitost ještě byla zvýšila) a oceňuje Hus proti Wiclifovi: »Wiclif je veliký, podivuhodný duch — Hus veliký, milováníhodný člověk.« Širokým proudem jdou nyní jednotliví jeho stoupenci a odpůrci: z počtu jich vidíme onu horečnou činnost duchovou Čech tehdejších, ukazuje se vliv na Slovensko, Polsko a Německo a ukazuje se zároveň, jak vyššími vrstvami, zvláště výmluvností Rokycanovou, demokratická strana hnutí toho byla potlačena a jak vyzněla v hlas volajícího na poušti — Petra Chelčického. Tento hlasatel

čistého evangelia je »nejkrajnější důsledek a nejradikálnější applikace« české reformace: široce vykládá se zde jeho učení, poprvé u nás v této šířce a hloubce, ukazuje zároveň a vykládá jeho rozpor s Rokycanou. Demokrata na trůně českém — Jiřího z Poděbrad, nestranného až k nelibosti přívrženců, podporuje spisovatelsky druhý výborný diplomat tehdejší, Ctibor z Cimburka, i formou uměleckou — hádáním pravdy a lži, i formou kodexu zákonodárného: knihou Tovačovskou. Kromě mluvčích strany kališnické na dvoře Jiříkově ukazuje nám také náčelníky strany druhé: zejména »tragikomického dvorského šaška« Žídka, pak Hilaria, Jošta z Rožmberka a j. Exkurs o biblích uvádí do literatury odborné: dějepisné, právnické, cestopisné (zde správně oceněn na příklad rozdíl mezi dojmy Jaroslavovými a Kabátníkovými) a zábavné — ukazuje se poklesnutí vkusu na překladu kluzkých povídek Boccacciových a originální skladbě »Májový sen«. Zmínkou o písních světských kniha zatím končí. V celé době této na mnohých místech ukazuje se, že domnělé vlivy pravoslavné, o jakých snívali někteří Rusové a po nich i Čechové, nemají u nás půdy — mimo vlivy lidové jsou tu vlivy jen západní, kteréž obojí zvláště pečlivě jsou rozebrány u Chelčického. Bohaté odkazy literární doplňují tento hojný výklad.

A jako Schopenhauer mohl na dílo své s hrdostí napsati: »cenou nepoctěno«, tak může Vlčkovi zajisté býti jen ku pochvale, že akademie česká 5. června 1893 uznala za dobré, vysloviti nad tímto dílem autorova »metier« svou nelibost. *Dr. V. Flajšhans.*

Emanuel ryt. z Čenkova, **Rok na Samotě**, básně, 1894.

»Toto rozkrvácené srdce kladu místo chladného kamene na hrob své matky« — už tato věta vzbudila by v referentovi dosti sympathie, aby o sbírce mluvil s možnou šetrností tím více, že v mnohých básních truchlí cit opravdový.

Avšak proč básník poesii tak intimní předeslal to ostatní řinčící »slovo úvodní«, v němž podle již otřepané noty tak nepravdivě touží na řídnoucí kroužek ctitelů poesie? Taková okázalost zatlačuje soucit a ruší náladu. Ruší ji však také básníkova pósa proti »davu« (Moje poustevna):

A tu jsem rád, že ušetřil mne osud
to hrozně tupné ponížení dosud —
tam rozbit malý krám,
a dav ten vzteklý, posedlý a tupý,
jenž se kol panorám a kejklů kupí,
v tom trhu lákat k veršům svým a myšlénkám!

Pan rytíř z Čenkova může být přesvědčen, že ten jeho duchovní aristokratism je již hodně nudný — již kde kdo po Vrchlickém je aristokratem. Je těch pánů již bez mála více než z »davu«. Proč ti pánové svá díla přece jen vydávají tomu — davu? Kdyby alespoň své básně, jak Rossetti své obrazy, uštědřili pouze kruhu známých a přátel — neříkal bych nic; ale když vidím knihu, vydanou »davem« — nakladatelem a prodávanou »davu« — čtenářům, ten aristokratism divně se vyjímá. Pana Emanuela rytíře z Čenkova docela zbytečně »město strávilo . . . jedem víru« — rok na samotě, myslil bych, stačil by na to, zbaviti se koterijních frasí, které hladké verše jeho docela zbytečně znešvařují. *B.*

Jaroslav Kvapil, **Liber Aureus**, Básně 1890—1893), 1894.

Pan Kvapil právě zase svou předmluvou (věnováním) dokazuje, jak se jisté fráse nedají vyhubit: »tváří v tvář těm, kdož přisli bořiti teprve tam, kde byla již naše práce positivní« — horlí básník — proti komu vlastně? kde jsou ti »Herostratové« atd.? Nebudu vtipkovat, že se přece ani nedá bořit, kde nic není, ale ať p. Kvapil si k otázce položené dá odpověď a uzná, že plove na frasích naší žurnalistikou rozvlněných.

Liber aureus — je skutečně kniha zlatá — mluví z ní cit tak teplý a upřímný, že se čtenář každý potěší; a básník nalezl nové a pěkné tóny pro svou lásku — láska ho obrodila. A jako by obrodila i jeho verše — »dekadence« jen málo slyšet a to z čísel doby starší (na př. v oddílu melancholické tance).

A teď k — herostratství.

Na př. hned prvé číslo »Triumfu«:

V své toužné duši letních nocí něhu
a hvězdy jejich snivém ve zraku,
v můj smutný život chladnoucí již v sněhu,
jsi přišla božská, plna zázraků.

Ptám se: je tato věta bez námahy a NB. hodné námahy na prvé přečtění průzračná? A nedostalo se do ní »sněhu« k vůli »něhu«?

A nevadí básníkovi, že ta božská v srdce jeho napřed už vešla (2 sl.), kdežto ji (4 sl.) vybízí, aby do toho srdce nahlédla? Nám »herostratům« taková nejednotnost obrazu vadí. Sem bychom řadili i obraz (Pianissimo):

Svou nekonečně unavenou duši
ó nech mne vypit dlouhým políbením,
a než nás život k probuzení vzruší,
přej, na Tvých rtech ať v duši tvou se změním.

Tento milostný pantheism nezískává, když básník (Pohanský sonet) citům svým dává tak vysloveně výklad antickosti:

Jas pohanství mi z bytosti Tvé šlehá,
neb ty jsi jarem sluncem, harmonií,
slzy pantheismu z očí Tvých se lijí,
v nichž věčný život rodí se i lehá.
Teď dobře vím, čím Hellady je něha . . .

Nám z »davu« — (básník, ačkoliv je člověk skutečně milý, také mluví k »davu«) — líbí se pantheism lépe, když se o něm takto výslovně nemluví a také antiku nevidíme pouze v lásce. Co se specielně pantheismu týká, tedy p. Sládek dopustil se v jedné své básni nevkusu, že atomy své »matičky« stopoval v různých bylinách a travinách — náš básník zase své srdce chce (po smrti ovšem) dát spálit na prach a se zemí, z níž rostou růže a t. p., »úže sloučit«, aby v nových prý jarech vykvetlo a pak »ve dlani Jí svadlo znovu . . .«

A ještě poznámku, netýkající se ostatně našeho básníka. Již u p. Vrchlického lze pozorovati, jak si pro jistou dobu oblibuje nějaké slovo, které se pak tak často opakuje, že ucho až zaráží; opakuje-li se slovo to

v různých básních téže sbírky, nevadí tak, ačkoli i v tomto případě, jestli že slovo je hodně význačné obsahem nebo zvukem. Pan Kvapil užívá takto slova: řititi se; v »Své Matce« čteme: »v náruč se řítím« a hned zase: »když k hrobu řítí se« (život). Referent myslí, že takové slovo bolí, čteš-li je častěji.

V básni »Jaroslavu Vrchlickému« básník — i to ještě chci ukázat — podle zvyku, patrně mezi ctiteli svého mistra na dobro přijatého, mluví o hadu, jenž pod nohou p. Vrchlického syčí atd., — p. Kvapil tu právě podléhá přeludům. *B.*

Рукописи Павла Іосифа Шафарика (нынѣ музея королевства чешскаго) въ Прагѣ. Описалъ М. Сперанскій. (Rukopisy Pavla Jos. Šafaříka v Praze. Popsal M. Speranskij). V Moskvě 1894. Str. X. a 105, velká 8°. Z »Чтеній въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московск. Университетѣ« Kniha je věnována »Památce P. J. Šafaříka.

S radostí přivítali jsme knihu p. Speranského, která je takřka holubicí pro budoucí jubilejní rok, v němž budeme oslavovati památku stoletého narození velikého slavisty.

Vyšel sice již »Catalogus librorum, incunabulorum, codicum manuscriptorum, chartarum geographicarum, quae olim ad bibliothecam Pauli Josephi Šafařík pertinebant« (Vídeň 1862), ale kniha tato stala se již velice vzácnou, a slovanským cyrillským rukopisům vykázáno je tu pouze nepatrné místo. Také popis p. Voskresenského (Сборникъ Petr. Akademie nauk XXXI.) není spolehlivý a úplný. A přece obsahuje rukopisná pozůstalost Šafaříkova tolik cenných skvostů pro slavistu; nejlepším důkazem jsou toho práce a vydání jednotlivých textů p. Jagiće, obou Jirečků, Florinského, Stojanoviče, Ljub. Voskresenského a Polívky.

Pan Speranskij věnoval svou pozornost pouze cyrillským rukopisům. Do svého spisu přijal dotyčná místa z »Catalogus«, načež udává u každého rukopisu, kdo o něm psal, pak popisuje rukopis, při čemž vyhovuje všem požadavkům palaeografa, literárního historika, grammatisty. Nejprve popisuje v své knize p. Speranskij osm rukopisů bulharské recense, pak třicet srbské. Ze seznamu toho je viděti, že bibliotheka Šafaříkova jest velice bohatá na rukopisy různého obsahu, z nichž mnohé mají neobyčejnou cenu pro jihoslovanskou literaturu, je tedy pozůstalost jeho pravou okrasou českého Musea.

Upřímně řečeno, je to vlastně pro nás hanba, že nám část Šafaříkovy pozůstalosti musil popsati Rus. Ale s druhé strany musíme naopak přiznati, že je to štěstí, že onu věc vzal do ruky právě p. Speranskij, který prostudoval již tolik rukopisů a bibliothek. Vydalť p. Speranskij pozůstalé popisy knihoven od N. Popova, sám pak popsal rukopisy kláštera Tverského a mimo to poznal důkladně, Pražskou, Vídeňskou, Krakovskou, Lvovskou, Záhřebskou, Bělehradskou, Pařížskou, Benátskou, Římskou etc. bibliotheku. Byla to tedy k tomuto úkolu osoba nejpovolanější, takových zkušeností má zajisté málo kdo u nás.

Ke knize je přidán stručný, informační úvod a praktický ukazovatel jmen a statí.

»Književno oddelenje« Matice srbské vypsalo již 50 dukátů na spis o »Životě a spisech Šafaříkových«, a 50 dukátů na rozličné monografie o Šafařikovi. Dále usneseno, že dne 12/24. ledna 1895 na den sv. Savy, bude se v Matici odbývati slavnostní sezení, ve kterém bude přednášeti o Šafaříkovi p. prof. Magarašević, syn bratra známého přítele Šafaříkova. Mimo to ustanoveno, aby se Maticí přijaté spisy o našem slavistovi v jednom svazku s fotografií a věnováním Šafaříkovi vytiskly.

Jako dodatek k tomu vytisknou se také všechny spisy jeho, které vyšly v »Letopise« 1825—1832 (nyní zcela zapomenuté), slavnostní řeč jeho při otevření srbského gymnasia v Novém Sadě (dosud neznámá; original její nalezl p. Stanojević v srbském gymnasii tamtéž). Najde-li se ještě jeden latinský programm Šafaříkův (sdělení p. prof. Ostojíće), tedy se připojí také. Mimo to vyjde celý seznam pozůstalosti Šafaříkovy učiněný od J. Jirečka (také neznámý), pak některé dosud neznámé dopisy Š. a Dra. Gj. Gjorgjeviće, česká pojednání z Musejníka do r. 1833 a ke konci registr.

Jak dopadne oslava Šafaříkova u nás? Pamatovalo se na to? *K.*

Parlamentární rukověť. Napsal dr. *M. Navrátil*, S 15 vyobr. 1894, str. 136, za 45 kr.

V 20 odstavcích podána prakticky sestavená data politického a hlavně parlamentárního ústrojí; různé chronologické přehledy (na př. předsedů říšské rady od r. 1861), podobizny českých poslanců. Doufejme, že časem i toto odvětví literatury se rozhojní. *P.*

Jan Tenora, **Války husitské a zkáza vlasti naší Čech a Moravy.** (Zábavná bibliotéka P. Bernarda Plačka), Brno 1894.

Za 15 krejcarů na 57 stránkách literární nepoctivost, již v zájmu klerikální panovačnosti neštítí se kněží, autor a vydavatel: vybrali totiž z Palackého, Tomka a Zapa místa, kterými dokazují, že Hus a celá naše reformace byla zhoubná; autoři prý nepodávají ani Helferta, ani Lenze atd., aby se nepohlíželo na spisek »s nedůvěrou«. »Sami ze sebe nepřičiňujeme téměř nic« — a přece dost a všecko, má-li Palacký dokazovat o naší reformaci totéž, co o ní soudí p. Lenz! Takovýmto nepěkným a přímo podvodným způsobem pravdě a lásce jistě se neposlouží. *S.*

Der Socialismus in directer Entwickelung aus den bestehenden Verhältnissen. Verfasst von JUDr *E. T.* gewesener Landtagsabgeordneter. Biel 1894, str. 89.

Autor velmi důsledně provádí myšlenku, že socialistický stát dá se zařídit dovršením státní správy již existující; monopoly státní reformě vykazují dráhu. Autor návrh svůj nepokládá za jediné možný, ovšem za vhodný a spolehlivý.

Hlavní položky spisku jsou tyto:

Svou existencí každý člověk má stejné právo na přírodu resp. na přírodní produkty zabezpečující zdraví, duchovní vývoj a blahobyt: země — půda — a co s ní souvisí (teplo, světlo atd.) jsou společným majetkem. Právo svěřenských statků, již uznávané, třeba jen v platnosti obmezené, je důkazem všeobecného práva na půdu — z tohoto vyplývá. Právě tak positivní právo expropriační vyplývá z téhož všeobecného práva společného — širším užitím tohoto expropriačního práva stát přemění se v stát sociální.

Že však z původního obecného vlastnictví, vyvinulo se vlastnictví soukromé, autor vykládá z obecného úmyslu, vydobýti z půdy co největšího užitku. Toto rozdělení stalo se na základě vzájemné smlouvy. Počátečně ovšem každý jednotlivec měl úděl půdy, ale vyvinulo se právo dědické a odstupní a tím nastala nestejnost. V této nestejnosti údělů půdy a majetku z půdy rostoucího tkví podle autora všecko nynější zlo, bída hospodářská i mravní.

Stát expropriací — jak už naznačeno — zavésti má práci společnou; stát tím stane se pouhým organisátorem této společně a tudíž v pravdě společenské práce.

Další provádění tohoto státního socialismu dáno je samo sebou. Referent musí uznati důslednost a praktickou mysl spisovatelovu; podává sice své názory ve stručné formě dogmatické, ale přes to spisek je poučný a nábadný tím, že základní idea provedena důsledně a že ničeho podstatného nezapomenuto. Uvádím na př., jak autor dovozuje přestání malých právních obcí a pod. Ve všem jeví se zkušený právník, jenž hlavní sociální problémy dobře a pečlivě si rozmyslil. Přes to že konstruuje sociální stát, autor není radikální, jak viděti zejména z toho, jak jedná o ženské otázce a ústavních formách státních. (I v absolutistickém státě plán jeho dá se prý provést.)

Pokud běží o sociologické základy, dají se vyslovit pochybnosti o tom, zdali vznik soukromého majetku správně vyložen; zdá se referentovi, že Rousseauova smluvní theorie poněkud jednostranně je vtěsnána v pojmový schematism soukromoprávní. Referent však připouští, že theorie sociologické posud jsou dosti subjektivní a nečiní tudíž s této stránky námitek. Zdali a jak s plánem autorovým logicky souvisí požadavek všeobecně uznaného jazyka a pod., nebudeme vyšetřovat, myslíme, že ani autor v tom nevidí hlavnějších problémů. Také se nám zdá, že novomalthusianské názory nejsou v nutném spojení s hlavní theorií autorovou; vyplývají ovšem z nazírání na sociální otázku po výtce hospodářskou.

S.

ZPRÁVY.

O ethické kultuře. Ve Filadelfii Společnost pro ethickou kulturu, v níž W. M. Salter u nás hlavně z německých překladů Gižyckého známý) působí, ukázala na sobě samé, jak rozdělují se lidé, kteří jinak souhlasí, co do praktických účelů. Nastala v té společnosti totiž nejnověji »secesse« z příčin různě popisovaných V čele vystouplých je Horace L. Traubel, jenž byl po několik let sekretářem společnosti. Jeho stoupenci prohlašují, že jsou pro dokonalejší svobodu, než »ethická půda« dovoluje: chtí »jen svobodu — svobodu v nejširším slova smyslu«. Je na bíle dni, že ona »svoboda v nejširším slova smyslu« nemůže prospívat »společnosti pro ethickou kulturu«. Podle toho také vystouplí spolčili se v jednotu »pro ethické badání«; zajisté úctyhodný to předmět. ale předmět slibující pro bezprostřednou aktivnou práci praktickou ještě méně, než původní hnutí pro ethickou kulturu.

Nález diluviálního člověka v Předmostí. Druhé číslo letošního ročníku Českého Lidu přináší oficielní zprávu o nálezu diluviálního člověka v Předmostí, o němž letošní prázdniny prolétla zpráva všemi denními listy.

Za správnost údajů denními listy uveřejněných nelze ovšem ručiti a není divu, že odborné listy zachovaly se zdrženlivě. Byloť odborníkům již z dřívějších dob známo, že poblíže místa, kde řed. Maška prokopává nános diluviální, již před lety přišlo se na hroby z doby mnohem pozdější, které byly jen ve staré vrstvě vykopány. Nyní však máme před sebou první zprávu z péra samého nálezce, která pochybnosti v mnohém rozptyluje.

Předmostí je malá obec nedaleko Přerova. Před lety sedmdesátými našly se tam v půdě sadu p. Chromečka, složené ze silného nánosu diluviálního, první zbytky předvěké zvířeny. Od té doby zaměstnávali se archaeologové a palaeontologové mnoho tímto naleziště m, zejména v letech posledních, kde znovu proslulo sporem vzniklým mezi badateli domácími a dánským archaeologem a geologem Jap. Steenstrupem. Dr. Niederle píše ve svém díle následovně (str 59): »Vrstva předmostská obsahovala vedle kostí vlka, koně, soba, medvěda, nosorožce a mnoha nástrojů pazourkových hlavně takové množství kostí a klů mamutích, jaké se nikde jinde neobjevilo. A co více, kosti ty zdály se býti roz-

třiďovány a z části na hromady naházeny, stejné k stejným. Z počátku Dr. Wankel a K. Haška se domnívali, že naleziště to představuje nám prastará tábořiště lidí, kteří tu současně žili s mamuty, zvířata tato lovili a zbytky jich na hromady ukládali nebo odhazovali. Ale J. Steenstrup, jenž r. 1888 navštívil Předmostí a naleziště ohledal, prohlásil předchozí domnění o součastnosti předmosteckého člověka s mamutem za omyl (»eine Mystification«). Mamut prý zde žil v době předledové a v době té jakýmsi neznámým způsobem tu zahynulo celé stádo mamutů; teprve po dlouhém čase v době poledové přišel člověk, nalezl zde mrtvá těla zvířat, dobýval jich ze země a upotřeboval zbytky podobně, jako dosud činí domorodci v Sibiři na březích Leny. Tuto theorii Steenstrupovou, která na více místech projevuje bystré úsudky, přijal hned Dr. Wankel a dosud jí hájí. Proti tomuto ředitel K. Maška obhajuje s úspěchem svůj starý náhled o současnosti člověka s mamutem v Předmostí, a provázen je téměř souhlasem všech domácích rakouských i cizích badatelů . . .«

Poslední dobou tam kopal nejvíce opět ředitel Maška a Dr. Kříž ze Ždánic, při čemž se prvému podařilo učiniti nový důležitý objev. Nalezl, jak píše sám, úplný hromadný hrob z doby diluviální. Kopaje na západní straně naleziště, přišel zprvu na kosti lidské od dravců ohryzené, brzy na to pak pod vrstvou kamení na spoustu zpráchnivělých lidských kostí, jež náležely dle dosavadního přehledu asi 12 individuím, dospělým, s třemi dětmi. Kostry ležely původně vedle sebe. Vzhledem k tomu, že jednak barva a celé vzezření kostí shoduje se s barvou kostí zvířat diluviálních, že se dále hrob tento nalezl pod neporušenou vrstvou diluviální, pod kostrou (úplnou?) diluvialní lišky lední, soudí řed. Maška, že nezvratně náleží do doby diluviální a sice do počátku té doby, kdy zde člověk počal tábořit a lovit stáda mamutů. Nález představuje patrně hrob celé rodiny — a bude jedním z řídkých dokladů toho, že už v této nejstarší nám známé době evropského člověčenstva existoval obřad pohřbívání mrtvých, což se z pravidla dosud popíralo.

Páně Maškovo vylíčení nálezu mnohé pochybnosti zaplašilo. Nicméně bude ještě asi dosti těch, kteří budou vykládati nález za hrob pozdější do diluviální vrstvy uložený (tak na př. druhý dobrý znalec naleziště Dr. M. Kříž). Leckterá okolnost se proto bude muset ještě více zjistiti. A priori není však dostatečných námitek.

Dům pro slavnostní hry (Festspielhaus) v Bayreuthě byl zřízen v letech sedmdesátých Richardem Wagnerem pomocí veřejných sbírek a krále bavorského, aby stělesňoval jaksi reformační umělecké snahy svého původce a prováděl jeho díla (zvláště jeho poslední, nenesoucí již ani jména oper, nýbrž »hudebních dramat«) nezfalšovaně, v ryzím duchu wagnerovském. Prvé představení bylo v r. 1876 a od té doby slouží budova ta svému účelu, jsouc nyní po smrti Wagnerově spravována jeho vdovou Cosimou (dcerou Lisztovou, rozvedenou manželkou Bülowa) a synem Siegfriedem. Některé detaily o nynějším vzezření a stavu tohoto divadla jsou zajímavy. Již zevnějškem svým liší se naprosto ode všech

moderních staveb divadelních a odpovídá uměleckému programu Wagnerovu. Hlediště jest stavěno totiž amfitheatrálně, řady sedadel vystupují stupňovitě do výše a tam jsou uzavřeny jedinou řadou lóží. Mohutné korinthické sloupy dávají mu vzezření chrámu. Hlediště jest téměř úplně tmavé, takže nezpůsob modních lvíčat, ohlížeti se po ložích, odpadá zde sám sebou. Nejdůležitějším však jest neviditelnost orchestru. Jest totiž položen tak hluboko, že divák jest zbaven nepříjemného pohledu na nafouklé tváře trubačů a na neesthetické dření bas a cell a hudba působí, přicházejíc takto z neviditelného hluboka jakýmsi dojmem mystickým a odpovídá tak duchu posledních Wagnerových her, zvláště Parsifala. Počátek hry oznamuje se na místě zvonku před každým jednáním mohutnými fanfárami, založenými na samých motivech hry. Opona nezdvihá se svisle jako jinde, nýbrž obraz jeviště rozvinuje se rázem odhalením postranní clony. Žádná rampa se světly, žádná budka k napovídání. Jak viděti, je odstraněno tu co možno všecko to prosaické, co illusi v divadlech našich překáží, a vše co směřuje k vyvolání slavnostního, posvátného, ryze uměleckého dojmu. Jenže si stěžují němečtí kritikové v posledním čase, že tento dojem ruší duchaprázdné a dobře vykrmené tváře tenorů, nedovedoucích v přednesu a gestech rozeznávati úlohy jako Lohengrina, Tristana atd. od flašinetářských oper italských. Mnohé stížnosti propukají též na řízení ústavu Paní Cosima prý zavádí tam kasárnický řád za jevištěm i na jevišti (sbory vystupují prý na jevišti ve dvojicích a tak dressurovaně jako bataillon pruských infanteristů) a ve svých salonech prý zavádí konversaci francouzskou. To je už ovšem hodně daleko od intencí jejího manžela, nejněmečtějšího to umělce moderní doby. Zdá se, že i Bayreuth potká jednou osud všeho, z čeho vyvětral původní ryzí duch a co pak jen mechanicky se pohybuje v pouhé zachované formě. V německých hudebních kruzích alespoň připravuje se již důkladná oposice. Mimo jiné se stěžuje též na nepřístupnost divadla pro střední vrstvy (nejnižší vstupné jest dvacet marek) a na přílišné roztahování se tam bohatých Angličanů a duchaprázdných kosmopolitických světáků.

Studentky v Americe. Žena americká usiluje v každém směru učiniti se rovnou muži. V duševním vzdělání není v Americe takových rozdílů jako u nás. Amerika má své bakalářky a doktorky jako bakaláře a doktory. Ve Spojených Státech je dnešního dne 179 ženských kolejí s 24.581 studentkami, 2229 profesory, z nichž 577 je mužů a 1648 žen. Ženské vzdělání v Americe je všestrannější než v Evropě, Američanky vynikají zejména v mathematice, studují také nutné jazyky a horlivě věnují se i biologii, kterou mladé dívky evropské zřídka se obírají. Koleje ženské jsou obyčejně na blízku slavných universit. Tak v Novém Yorce anebo zvláště v Nové Kambridži, kteréžto město jakoby celé bylo jen zasvěceno studiu, historii a posvátným vzpomínkám. Nejslavnější američtí mužové zde bydlili, počínaje Washingtonem až po Longfellowa a Lowella. Ženská kolej kambridžská má 263 posluchaček a řídí ji paní Agassizová, vdova po vynikajícím přírodozpytci. Mužská místní universita propůjčuje koleji své slavné profesory, takže mladé

dívky mají možnost nabýti právě takového vzdělání jako studenti. Jednou týdně scházejí se u paní Agassizové na čaji a učí se tu obcovat se vzdělanou společností. Zajímavé jsou koleje smíšené, zřízené pro společné vzdělání studentů i studentek.

Lidové universitní přednášky ve Vídni. Do státního rozpočtu na r. 1895 pojata byla nová položka 5000 zl., určená k podpoře lidových universitních přednášek ve Vídni. Sluší v tom viděti nevšední význam; zajisté počátek vývoje, jímž universitní vzdělání stane se přístupným i nejširším kruhům, jako se to děje v Anglií tak zvanou universitní extensí.

Ve Vídni zahájil v tom směru činnost spolek pro lidové vzdělání. Pořádal nejprve nedělní přednášky a úspěch jejich byl tak veliký, že mohl pomýšleti, zavésti večerní kursy i ve všední dni. V říjnu r. 1890 podal petici k zemskému sněmu, žádaje, aby na organisování večerních kursů povolil roční podporu 1500 zl., jíž by se užilo k honorování přednášejících, a navrhuje, aby večerní kursy postaveny byly pod dohled zvláštního kuratoria, sestaveného společným dohodnutím sněmu, vídeňské university i spolku pro lidové vzdělání. Sněm uznal sice prospěšnost podobných snah, ale povolil pro r. 1890 a následující jen nepatrné obnosy, takže spolek hlavně k soukromníkům se musil obraceti, chtěl-li své předsevzetí alespoň částečně v skutek uvésti. I odbývány byly v příštích letech kromě jiných přednášek hlavně dva druhy kursů: historicko-právnický a přírodovědecký. Ačkoli pak pokus se zdařil, byl spolek nucen, z nedostatku peněžních prostředků na podzim r. 1893 své kursy zrušiti.

Tu obrátil se přímo na universitu. Ukázalo se totiž, že z 983 nedělních přednášek, odbývaných v letech 1887—1893, připadá 217 (22%) na docenty vysokých škol a že z 13 sil učitelských, jimž přednášky na večerních kursech byly svěřeny, nalézá se 6 universitních docentů. Podána tedy petice k akademickému senátu o sestavení komise k vypracování organisačního statutu, na jehož základě by večerní lidové kursy byly upraveny. Zároveň universita dožádána, aby u ministerstva kultu a vyučování vymohla k vydržování kursů roční podporu 6000 zl. Stalo se to nejen se zřetelem na rozvoj universitních kursů, nýbrž působila zde i myšlénka, aby ve prospěch nehonorovaných soukromých docentů bylo něco podniknuto. Proto také petice výslovně kladla důraz na to, aby při výběru sil učitelských byl brán zřetel na soukromé docenty i na universitní asistenty.

O petici radil se užší kruh profesorů se zástupci soukromých docentů; polovicí vídeňských universitních profesorů byla ochotně podporována. Tím vším pak bylo docíleno, že vláda přijala záležitost za svou a že do letošního rozpočtu dala novou položkou. Vídeňské universitě náleží tak prvé u nás v Rakousku zásluha, že postarala se o universitní extensi, ostatně také ve vlastním zájmu.

Německý císař hudebním skladatelem. Vyjímáme z německého hudebního listu tuto zprávu. Jistý Maďar byv tázán, dovedl-li by hráti na klavír, odpověděl s hrdým sebevědomím: »Nepochybně ano, ještě jsem to nezkoušel.« Nepochybně dovedu také komponovati myslil si asi

německý císař — vždyť jsem dovedl dirigovati, aniž jsem se čemu takovému učil. V dirigování ukázal se totiž císař Vilém mistrem již před nějakým časem, když při vojenské parádě či při čemsi podobném vzal kapelníkovi vojenského hudebního sboru taktovku z ruky a vlastnoručně počal říditi vojenský pochod. A jak o tom napsaly denní listy, šlo to výtečně. Vznešený dirigent počínal si jako každý nízkorozený kapelník, máchal taktovkou nahoru, dolů, na levo, na pravo a neklamou-li se znalci, podobalo se to tak trochu čtyřčtvrtnímu taktu. Hudebníci sice plni překvapení hleděli na máchání svého vznešeného kapelníka, nicméně dovedli zachovati vážnost a pochod bez úrazu a nehody dokončen

Vzbudiv takto svým dirigentským talentem všeobecný údiv a postaviv se jako nebezpečný soupeř po bok Hanse Richtera, Felixe Mottla a jiných slavných dirigentů, uvedl německý císař svět v nový úžas, sbásniv a skomponovav »píseň na Aegira«. Ovšem, poněvadž nikdy nebylo slechu, že by se císař Vilém zabýval skladatelskými studiemi, není pochyby, že svou slavnou píseň skomponoval asi tak, jako to dělá vévoda Arnošt Koburský, o němž psaly noviny, že chodívaje po pokoji hvízdá melodie, které přítomný dvorní kapelník hned zaznamenává na papír, pak upravuje, harmonisuje a instrumentuje, až se z toho vyklube opera, nebo jak dí fáma, vévoda nemá dost »chladnokrevnosti«, aby sám všechny tyto práce prováděl. Císař Vilém jako básník a skladatel také sotva má dost té »chladnokrevnosti«. Ani jí konečně nepotřebuje, K čemu by přece byli profesoři hudby a kapelníci, kteří generální bas a kontrapunkt studovali, ne-li k tomu, aby svrchovaně geniální nápady císařského pána upravili pro tisk i produkci. Píseň na Aegira v tom smyslu »upravil« profesor Albert Becker, dirigent královského chrámového choru v Berlíně, pro různější obsazení: pro jeden hlas s průvodem piana. pro smíšený a mužský sbor s orkestrem nebo klavírem (celkem v třiceti zvláštních vydáních) a císař, když své dílo poprvé v královském operním domě v Berlíně od královského chrámového sboru a královské kapely prováděti slyšel, sám žasl nad sebou, jak krásně umí komponovati Tak stal se kolegou hudebníků. Lidmi, kteří mu dovedou rozuměti a ovšem i vyhověti, dává si své myšlenky napsati — hrabě Eulenberg skládá báseň, profesor Becker hudbu a pro hudebníky v Prusku a Německu nastává zlatý věk, nebo když králové komponuji, mají muzikantští nádenníci co dělati.

Praktický směr v dívčí výchově vzrůstá utěšenou měrou v Italii. V Turině kromě škol nižších zařizují se i vyšší běhy pro dívky, které chtějí býti učitelkami ve školách šicích, ve večerních školách pro kreslení. obchod, průmysl. řemesla. Školy tyto jsou spojeny s obecnými a mají sedm běhů. Založilo je město. Jedna z těch škol je vydržována královskou rodinou; byla zřízena pro dívky italských vojínův. Dívky z jiných rodin mohou ji také navštěvovati, ale musejí platit dvojnásobné školné. Je to škola primární. Ale je zde také druh vyšší školy: Škola královny Marguerity. Pozorujeme-li rozdělení práce, jsme překvapeni velikou důležitostí, jež přikládá se šití; mají ve vyšších třídách chovanky čtyři hodiny týdně šití. — Vyučování kreslení a psaní je zvláštní: cho-

vanky nekreslí dle přírody, napodobují jen modely a jsou vedeny jen k čistotě a správnosti kresby. Psaní je vyučováno ve všech podrobnostech zahrnujíc v to také kaligrafii, gotiku a ozdoby těchto písmen. Chovanky učí se také konversaci francouzské a praktickému užití počtářství. Morálce, dějepisu a zeměpisu vyučuje se ve všech třídách, přírodnímu dějepisu a fysice toliko ve třídách vyšších, lučbě a zdravotnictví v posledním roce.

Mimo školy veřejné jsou tu také školy soukromé, zvláště mnoho škol řeholních. Předpisy vnitřního řádu, vyučování náboženské a všechny podrobnosti malé důležitosti jsou ustanovovány těmito školami. Ale stát žádá, aby učitelé byli diplomovaní a aby byl sledován program úřední. Některé z těchto škol jsou velmi oblíbeny.

Řízné slovo proti moderní psavosti. Pan Fletcher, president britské společnosti mineralogické, pravil v jedné ze svých řečí: »Staří uměli to chytře nastrčit, aby nevynalezli knihotisk. Oni poznali, že jen to čísti se má, co odměňuje ohromnou práci spojenou s psaním, jež toho dbá, aby jen mistrná díla potomstvu byla zůstavena. Byl-li i počet takových děl veliký, nalezl se palič, jenž počet drahocenných rukopisů v bibliothekách zmenšil. Pro nás moderní lidi jsou však výlohy rozmnožování tak nepatrné, že vše se tiskne a potomstvu odkazuje, ať je to dobré nebo zlé. Přísné vědy muž ztráví dnes víc času sestavováním a studováním katalogů než vlastních děl. Bylo by nekonečným požehnáním pro lidstvo, kdyby zavedl se nestranný a dokonalý úřad, jemuž by se uložilo u velkém činiti, co v malém činí farář a holič s don Quichottovými rytířskými knížkami: cenné odlučovati od bezcenných a zničiti nemilosrdně každý literární zjev, který není toho hoden, aby obtěžoval desky v zásuvkách našich bibliothek anebo toho, aby námi byl jen — prolistován.«

Polská kolonisace na Moravě. Rozhledy přinášejí tuto zvláštní a vážnou zprávu: Celé moravské Valašsko a východní Slovensko v městech i vesnicích jest už poseto polskými rodinami z Haliče. Na vesničkách usadilo se za poslední doby průměrně 1—5 chudičkých rodin polských. Celým majetkem jejich jest měřička pole v horách, tak po 60 zl., a ze dřeva sroubená »chata ve vsi« bez komínu; celička by se vešla do obyčejné pražské školní světnice; okénka na dlaň, a v ní bydlí s rodinou dvě kozy a prasata i drůbež. Při sčítání lidu některé rodiny nechtěly se různiti od domácího obyvatelstva, ale některé výslovně oznámily obcovací řeč polskou.

Proud ten jde širokou čarou až po Vsetín a od Vsetína lze stopovati ho, ač méně širokou přímou čarou až po Hodonín a to takřka ves ode vsi! Národopisná mapka této kolonisace polské na Moravě s vysvětlením příčin vyložila by, proč se Těšínsko popolšťuje: pudem hladovícího Polska na západ! — Doufáme, že se věc vyloží, na každý způsob budiž na ni upozorněno.

Polemika.

Pan dr. V. Flajšhans posoudil můj Slovník také v »Naší době« I. 942. Dílo samo nejeví prý patrných stop v literatuře, ale tomuto svému výroku sám ihned odporuje právě o Německo-českém Slovníku, jejž vydává nakladatel Otto, na str. 945.: »Základ jeho jest široký, byl proň úplně vyčerpán Slovník Kottův . . . a váhou svou veškerou soutěž jiných slovníků vytlačí.« — Hlavní obtíží pro praxi jest prý jeho nehotovost: nebylo prý plánu, když byl počat. P. Fl. se opět mýlí. Měl jsem určitý plán. Chtěl jsem vydati slovník, ve kterém by byly vytčeny jen vazby a nepravidelné tvary jednotlivých slov a dle toho plánu jsem látku sbíral a i sestavil. Ale když se počal Slovník sázeti, byl plán změněn, byloť mi od nakladatele uloženo, abych sebranou látku doplnil na Slovník česko německý, pokud možná úplný. Nemohl jsem tedy hned první část Slovníku tou měrou doplniti jako pozdější a to bylo příčinou velikého počtu dodatků hlavně v přední části. Viz o tom více v Předmluvě a v Doslově. A přes to všecko mi p. Fl., ač to dobře ví, pořád tento veliký počet dodatků vytýká. Ve své kritice dopodrobna vypočítává, že má I. díl (A—M) 1097 a dodatky k němu 1561 stranu. Kdyby byl chtěl jen poněkud benevolentně věc posouditi, byl by užil k srovnání dílu V. a řekl: Litery Z a Ž vyplňují 882 a dodatky k nim 301 stranu. Ostatně mám tyto dodatky za důležitou část Slovníku, obsahujíť tisíce slov z obecné mluvy z veliké části málo známých a mnoho jiné dobré látky a to i nové, poněvadž do nich z Jungmannova Slovníku nic nebylo přejato. — Potom vykládá p. Fl., jakým slovník má býti a příkladem věc vysvětluje. »Spracoval článek Louka. Ale slovník tak sestavený by asi málo, hlavně praktické potřebě, posloužil jmenovitě kdyby vždy po několika řádcích připojil: atd. — Pojímám prý bez ostychu ještě r. 1893. (!) falešné glossy z Mater verborum a citáty z Evangelia svatojanského. Opět mýlka! To se dělo jen do r. 1877, dokud nebylo známo, které glossy jsou pravé a které nepravé. Od té doby jsem je dle Paterova roztřídění dělil a v dodatcích jsem to učinil i u těch, které dříve bez tohoto označení vytištěny byly. Co se týče Evangelia sv. Jana, o tom stojí v seznamu pramenů str. X.: Ev. = Evang. sv. Jana (pokládá se za falsifikát).

Z jednotlivých káraných slov a výkladův uvedu jen některé, poněvadž mi odpověď za příčinou zkrácení jí dvakrát vrácena byla. Nemám prý slova slíva = špatné pivo. Neznám ho. Snad sliva. Cf. Slivek. Slivky. — Nemám prý z Čechova Leš. kováře slova zlatoušek ve významu zlatohlávek. Nemám. Ale výklad p. Fl. není ani jasný ani správný, neboť zlatohlávek znamená a) brouka, b) ptáka a c) zlatohlavou lilií. Text zní:

> V její (sestřině) duši bájí pučelo jak v máji
> zlatoušků se shlíží v jasných pramenech.

Jest taky řeč o něčem, co je žluté, a co se objevuje u velikém počtu v máji u vod. A výpis tento nehodí se na žádného ze tří jmenovaných zlatohlávků. Je to rostlina žluťák (žlutáček, blatouch). — Mám prý vymyšlené slovo říčeti. Infinitivu říčeti nemám, pokud vím, nikde. — Aby v koně šťastni byli? V koně prý od kůň. Tak to vykládám i já. Tak je to v závorce. Položeno je to ke Kon jen proto, že by to tam leckdos hledati mohl. — Bratř jsem vybral z Jungm. Slov., z Erb. rejstříku ku St. Kn. š. 314., z Paterova vyd. Ž. klem. a z příkladů sebraných Cf. Slovač = Slováci, sedlač = sedláci (Pohl'. 18R4. 505.). Vedlé toho mám ovšem také bratřie. — Mám prý boushr = žid a prý to židovský název učitele. To mám také v V. 1042. b. — Jelový špatně prý m. jelenový. Jung. ve svém Slov. uvádí Jel a je-li jel, může býti také Jelový. — Břichopluc jest z Jung. Slov., ale v dod. V. 1069. A. v břichoplnec již opraveno. — Běle neznamená prý amarellae V Bohemáři od Fl. v List. fil. XIX. 388. vydaném čteme: sed beyle sint amarelle. — Chorec špatně prý m. kořec. V uvedených Regestech stojí chorec (korec). Cf. Gb. Hláskosl. 1894. 450. — Místo bobrec (bobřec, bobr) má prý býti správně bobrek. V Bohem. od. Fl. vydaném (List. fil. XIX. 385.) čteme: sed bobrec sit tibi castor. — Cepýrati šp. prý m. čepýrati. Cepýrati nemám a v I. díle je čepýrati. Nestanné šp. prý m. nestánie. V Reg. II. 1291. stojí: poena, quae dicitur valgariter nestane (nestanné). — Otiežiti zaznamenáno méně správně jako střežiti jen za příčinou snadnějšího hledání. — Francouze Abouta pokládám prý za Čecha. Asi tak, jako Gebauer Němce Diefenbacha za Čecha, když ho ve svém Hláskosl. 1894. 236. a j. uvádí mezi samými českými prameny. Žádný z nás neměl zajisté těchto pánů za Čechy. Jiná káraná slova vzal jsem z Jung. Slov. (Bohtati), z Hankovy sbírky nejdávnějších slovníků (ku př. Blveň, Nravíšek, Oněží, Onomlatě), z Menč. Prešp. slov. (Cibr). atd. — Mimo to mi vytýká, že nerozeznávám vazeb; učím prý okojiti se s gt., ač pojí se s dat podobně obložiti se. Vazbu s dat. mám již dříve: II. 227. a 352., VII. 896. Vazba s gt. jest jen dokladem další vazby. Ta jest u obložiti doložena také v II. 227. a. (Alex.) — Konečný úsudek p. Fl.: Práce rozsáhlosti ohromné 8466 a LIV. stránek ... naprostý nedostatek všeho toho, co užívatel slovníka dle moderních požadavků v něm hledá (str. 942.) ... ovšem obsahuje Slovník mnoho vzácného a cenného materialu (994.) ... k těmto dvěma důležitým dílům (Kott. Slovníku a Gebauer Hláskosloví 1894. str. 945.) ... je nespolehlivý ... nemůže tedy býti naší pokladnicí češtiny (944).

Fr. Kott.

Pohled na ruské malířství.

Ruská literatura si k nám už proklestila dráhu, a nebude tudíž nezajímavo, obrátíme-li pozornost našich čtenářů na vývoj ruského malířství. Čtenář znající vývoj ruské literatury nalezne v dílech ruských malířů jakoby její ohlas, pozná, jak stejné podmínky zrodily nejen písemnictví, ale i výtvarné umění podobného rázu a obsahu uměleckého a kulturního. Domníváme se, že pro nás jak literatura tak i ruské umění je poučné — pokud pouhý text bez obrazů může účelu tomu posloužiti, čtenář ať zatím přijme, co mu tu z knihy Mutherovy podáváme. Do překladu jen tu i tam vsunuty některé naše doplňky a poznámky.

*

Podivnou pohádku vypravují si Rusové: více orientálního zbarvení než slovanského a patrně od Mongolů s pustých vysočin do stepních nížin přinesenou. V těchto stepích, vykládá pohádka, zvedá kdesi — kdož ví kde — zázračná květina něžný svůj květ, věčně zelená, nesmrtelná, uniklá všem zákonům vzrůstu a vadnutí. Pokud na zemi všecko kvete a pučí, člověk jí neuvidí; neboť ostřice a stepní květiny svými hlavami ji přečnívají a zakrývají zraku něžnou rostlinku. Ale kdo za truchlého podzimu kráčí holou stepí, tomu květina ta věčně zelená zjeví se, a potom už z dálky vůně mu prozradí, že to ta zázračná květina je, kterou uviděl. Prazvláštní je to vůně a nevýslovně sladká a nádherná, nic podobného není na zemi, jak teprve stejného. A kdo ji vdýchá, tomu celý svět se změnil. Rozumí všemu, všemu; co němo jest, promluví k němu, a co mluvit umí, nezalže jemu Ze zvuku slova pokryteckého vyčítá on myšlénky nejhlouběji zatajené; zvěř i les i skála mluví k němu způsobem srozumitelným, on vposlouchává se do přírody a slyší, jak ona dýchá a snuje a tvoří; slyší píseň, kterou kroužíce v noci hvězdy zpívají. Zasmutněl každý, kdo napil se této vůně; zasmutněl každý, neboť — říkají chudí lidé ve veliké té rovině — není to veselá píseň, která prochvívá světem . . . .

Ale velicí ruští spisovatelé dali se přece na pouť, když podzim nastal, a hledali zázračnou květinu a našli ji. A porozuměli písni a naplněni byli moudrostí a laskavostí a slitováním. »Bolest stvoření« rozechvěla je.

Ve znamení pessimismu mystické věřící Rusko poprvé vyrazilo originální grandiosnou notu v duševním koncertě národů.

Francouzští naturalisté chtěli tvořit »lidské dokumenty«. Jejich cílem bylo objektivní zobrazení nahé přírody. Každý jednotlivec, učili, je prý látkou, která, dostane-li se do styku s jinými, určité sloučeniny tvoří, jejichž podstatu básník jako muž vědy má vylíčiti. Pod rukama Rusů lidská duše, duše živá, trpící, lidská, slavila po dlouhém umrtvení své obrození. Jednotonní bezútěšnost hnědých, pod šedým nebem pochovaných stepí, žalostné živobytí lidí v zemi, nad jejíž duševním životem jako pochmurná záclona Sibiř se vznáší, vedly k nekonečnému soucitu s lidským stvořením. Svět neslyšel ještě nikdy tak žalobně sympathických, bolestně odříkavých, hlubokých a něžných tonů, jako je Turgeněv, Dostojevský, Tolstoj měli pro své nízké hrdiny: »chudé lidi, mrtvé duše, idioty, ponížené a znamenané, posedlé«.

Uslyšel také z malířů kdo tu píseň? Toužíme dnes tak horoucně po duševní neopotřebovanosti, po svobodě od školních formulek a po mladistvé vroucnosti. Přáli bychom si zjevu naivního, umění přirozeného, zrozeného v zemi bez musejí, mezi lidmi prostými, přáli bychom si obrazů, jakých jsme dosud pranikde neviděli, přáli bychom si cítit proud čerstvého vzduchu, míti nový vkus. Ruští spisovatelé jsou každičkou krůpějí krve Rusové. Nikde páska mezi psaným slovem a tlumenými bolestmi národními není tak těsně spjata. Oni cítí s lidem svým nejbezprostředněji, jeho žilobití jest též jejich. Všecko je proniknuto zemnou vůní rodné hrudy, šťávou národního života. Jejich smysl pro přírodu vine se těsně k tajemnému tkání živlů, atmosféra je tak naplněna a napjata projevy svéráznho duševního života, že právě na Rusi očekávali bychom umění nejtužšího citu národního, umění, které taktéž odhaluje škubající nervové nitky svého lidu; ve kterém hlasitý vzlykot s výsměchem se pojí, veselý smích s temným zvoněním pohřebním, zimničná, bezuzdná divokost se zádumčivým odříkáním, přičmoudlý puch kořalkový s věřícím mysticismem. Sníme o prapodivných věcech: o svatých obrazech a knutách, o pustých stepích, žalobných písních cikánských a zasmušilých lesích borových, o měsíci a mlze, o smrti a hrobu a hoři a touze, o suchém slunci červencovém a ztrnulých mořích ledových, o lidech, jichž dnové

ubíhají v neužitečném jednostejnu, o temných, zlomených, zaspalých existencích, které bez přání a bez potřeb se rodí a zanikají jako stébla na cestě, jichž nikdo si nevšimne, nikdo nepolituje — o smělých ohnivých myslích, které v náboženské tuposti zmírají hlady před svatými obrazy — o urozených aristokratech, kteří statky i titul odhazují, aby pracujíce v potu tváře našli ztracený klid duševní — o kozácích, kteří na ohnivých koních pádí nekonečnými, slunnými luhy, a o selských dítkách, které rozloženy okolo doutnajícího ohně vykládají si pohádky o strašidlech.

Ale umění musí počítati s těžšími podmínkami než literatura. I dílům ruských spisovatelů nedostává se hotové formy díla uměleckého. Tolstoj a Dostojevský nestojí kalamáři blíže, nežli každý jiný vzdělanec, který dovede jasně vyjadřovati své myšlénky. Co je vyznamenává, není dovednost, nýbrž jejich přirozenost a prostota, která tak velikou měrou zachovává bezprostřednost vjemu, svěžest a plnost života prvního vrhu, že sotva při tom ještě myslíme na literární vypracování. Francouzský spisovatel uhladil by skořápku zcela jinak, ale za to nenechal by jádru tolik sladkosti a chuti, myšlénky samy zbavil by jejich elementární síly. V umění duch nebude dříve dospělý, dokud také tělo nevyroste; myšlení a cítění nebude dříve vědomo, dokud se nedostane do forem smyslných, jasných. Teprve vydobyté technické mistrovství vede k výraznému vyjádření duševní svéraznosti. A do tohoto zjemnělého esthetického stadia ruské malířství nevstoupilo ještě definitivně. Sevřeno mezi civilisací a barbarstvím, kolísá mezi slepým opičením po cizích vzorech a nemotornou, hrubě bezmocnou tvorbou z vlastního citu. Jedni pilně se učili u zahraničných mistrů, ale nad cizím nápěvem zapomněli také svého vlastního ducha; udušují, úzkostlivě jdouce za akademickou šablonou, úmyslně veškeru osobitou notu. U jiných pozorujeme, že měli by cosi na jazyku, vlastní city a vlastní přání, zvláštní tajemství tohoto podivného plemene; ale nedovedou tomu dáti tvaru, pachtí se a koktají toliko bezmocně řečí nezvyklou, urputnou. Přes to vše Rusko přispělo ku všeobecnému rozvoji od sta let úctyhodnou sumou umělecké síly. Kdežto starší doba vsákla do sebe jen povrchní dojmy cizího slohu, nyní už více mají sil, aby z toho vytvořili dílo vlastní. Mezi objeviteli a přetvořiteli umění evropského není jména ruského, ale obyčejně jedno jest v družině těch, kdož dobyli území. Zvláště ve výročních výstavách hromadí se obrazy, které působí jako poslové blízkého jara ruského umění. Od děl nesamostatných, procítěných podle vzorů cizích, malířství povznáší se

k národní barbarské síle, které vypěstování vkusu ještě se nedostává, od této špatné originálnosti k jednotlivým vznešeně jemným a odměřeným pracím, ve kterých zároveň duše lidu třesouc se žije — toť asi rozvoj, jenž se stal v 19. století.

Co před 1700 vyniklo na Rusi, cenné jest toliko pro badání byzantinistů. Spojení carské říše se západem datuje teprve od Petra Velikého. On potřeboval pro své paláce, zbudované ve slohu evropském, také obrazy evropské — plafóny a nástěnné malby — a povolal ku zhotovení jich několik prostředních malířů z ciziny, kteří způsobem řemeslným zkomolili dvorské allegorie, vynalezené od Lebruna, k účelům ruským. Jako malíři podobizen zaměstnáni byli při petrohradském dvoře Dannbauer, Grooth, starší Lampi, pak Toqué, Rotari a jiní. Pro vznik »národního ruského umění« činnost jejich byla, jak samo sebou se rozumí, bezvýznamna. Asiatskému kolosu dostalo se jen povrchní, západoevropské obmítky. Ale barbaři dostali chuť na obrazy, na luxus, eleganci a zjemnělost. Zakázek houfně přibývalo. Zvláště při báječné nádheře, která za Elišky zaplavovala dvůr i aristokracii, bylo třeba celých pluků umělců. Poptávka vyvolává nabídku. A tak vynořují se mezi silami cizími také síly domácí, které se částečně dobře osvědčují vedle soudruhů francouzských. Zvláště Levický, první pozoruhodný malíř říše Ruské, může řaděn býti k nejlepším portretistům 18. století. Jako kolorista a charakteristik nestojí sice na stejném stupni s Reynoldsem, Gainsboroughem anebo Graffem, ale možno lehko zaměniti jeho podobizny s podobiznami paní Vigée-Lebrunové anebo Rafaela Mengsa. Rokotov, jeho vrstevník, je sušší a méně jarý a svěží. Od Borovikovského, jeho žáka, vzbudí pozornost v Petrohradské Eremitáži zvláště pěkný portrét Kateřiny II., představující císařovnu v jednoduchém šatě domácím, jak kráčí parkem v Carském Selu, provázena oblíbeným psem. Jeho chrámové obrazy jsou jako všechny z 18. století beze všeho náboženského citu, ale vzletny v liniích, dekorativně působivy a velikého vkusu v barvách.

Všichni tři vzdělali se ještě ve smyslu staromistrovském pouhým obcováním s cizozemskými mistry, které ve svém okolí vídali pracovat. R. 1757, ještě za panování císařovny Elišky, Rusko dále pokročilo v pěstování umění: Petrohradská akademie umění byla založena. Při tom vedli si — bylo to v době, kdy Rousseauův Emile mátl lidem hlavy — dle velmi originelního programu. Kmen akademie tvořila dětská opatrovna. Hoši od tří do pěti let byli přijímáni anebo z nalezince přeneseni. Když nabyli vyučování elementárního,

vstoupili, bylo jim jedenáct až třináct let, do vyšší školy. Tam byli po šest let na umělce cepováni a konečně posláni do ciziny, kde Mengs a David stáli v zenitu své slávy. V Petrohradě mladí tito Rusové byli knutou donucováni, aby orientálskými poklonami kořili se Poussinovi a mistrům Bolognským. Když přišli do Říma, přenesli svou otrockou úctu na oba mladší knížata malíře. Takto Mengsovsko-Davidovský klasicismus — slohová nuda a mrazivá ztuhlost — vtáhl také na Rus. Hotovo od hlavy do paty, jako nová Minerva, obrněno diplomy a v uniformě akademické, umění ruské sestupuje na zem. Navzájem se titulovali: ruský Poussin, Carracci, Rafael a — což nejvíce platilo — Guido Reni; malovali Joviše, Achilla, Odysseva, Herakla, Sokrata, Priama — voskové loutky s Titovskými parukami a ve žlutomodrých togách, které majestátně si vykračovaly v hladových krajinách Valencienneských. Všechny tyto výrobky Jegorovy, Ugrjumovy a Ondřeje Ivanova, kteří za svého života byli slavenými umělci — shlížejí dnes smutně a hloupě se stěn Eremitáže, zrovna jako vychrtlí a redukovaní hrdinové Corneliovi. Byli to vesměs střízliví, naškrobení druhové, kteří strašně zneužívali řeckých a římských jmen a do veselého světa antického vyvalují tupé mongolské oči. Jenom hrabě Feodor Tolstoj, ryjec a sochař, značí v poušti ruského klasicismu podobnou oasu, jako ve Francii Prudhon. Jeho ilustrace k překladu pohádky o psyché, pořízenému od Bogdanoviče, zabírají gracií, půvabem a antickou elegancí hned první místo po kresbách Prudhonových. Nestaral se o akademické formulky, nenapodobal, nýbrž cítil řecky; svěží a něžné, ne ztuhle formalistické jsou jeho komposice. Jako pravý malíř doby té žije pouze Orest Kiprenský dále, v barvách se kochající, naivní mysl umělecká, kterou neuváděl v nadšení Rafael, Poussin a Mengs, nýbrž Rubens a van Dyck. Padneme-li v ruském oddělení Eremitáže na Kiprenského podobiznu otcovu — starého to, naduřelého, červenolícího pána s vypoulenýma očima, jenž v kožichu, hůlku v ruce, v širokém rozkroku tu stojí — je nám, jako bychom objevili Rubensa mezi šedivými nudnými klasicisty. Skoro všecka jeho díla mají neobyčejně široký, skvostně šťavnatý tón, smělou kresbu a úžasnou charakteristiku. Velmi pěkná jest ve florentských Uffiziích jeho vlastní podobizna, mistrovské dílo energického pojetí a koloritu zcela staromistrovského; v Petrohradské Eremitáži pak jeho portrét husarského setníka Davydova, proslulého vojenského spisovatele a básníka, který roku 1814 jako husarský plukovník pod Blücherem hrál tak důležitou úlohu ve válce francouzské.

Napoleonské výpravy válečné — toť počátkové realismu, pro Německo jako pro Francii a Rusko, a co v Paříži sluje Gros, v Mnichově Albrecht Adam, zove se na Rusi Orlovský. Také on — narozen v Polsku, ale po všechen život činný na Rusi — byl jako Adam sukovitá povaha lancknechtská; jsa hochem viděl pestrobarvá defilée sborů válečných, jsa mladým mužem účastnil se sám některých šarvátek. Navrátiv se do vlasti, maloval se zanícením, co venku v poli zažil. Petrohradští aesthetikové přijali ho s polovičnou nevolí a udělili mu z velikého uměleckého archivu titul pro tehdejšek nevysoký, titul ruského Wouwermana.

A když už měli Wouwermana, dostali také brzo Teniersa. Venecijanov má týž význam pro Rusko jako starý Bürkel pro Německo. Narozen r. 1779, žil v době, kdy »genre« pokládal se za nejnižší druh umělecký a kdy nad míru snadno bylo, viděti sebe v řadě vedle Poussina a Rafaela — bylo třeba jen po několik let pořádně kresliti dle sádry a co možná doslovně opakovati staré obrazy. Přes to vše Venecijanov, nestaraje se o paragrafy vládnoucí aesthetiky, s veškerou láskou, s nejhorlivější snahou po pravdě oddal se líčení selského života — v době, kdy na Rusi sedlák prodáván byl jako dobytek a, jsa špinavým, neohrabaným chuďasem, nemohl se vykázati ani malebným krojem. Toto příkré vystoupení povyšuje Venecijanova na osobnost velmi pamětihodnou, na pravého otce ruského malířství. A i když povzbuzen byl anglickými rytinami, tož tím více je se diviti, že neupadl do tónu anekdotického, výpravného, nýbrž že snažil se po nejprostším zobrazení toho, co viděl. Jeho obrazy jsou chladného flegmatického zbarvení; nevešla do nich živost Hollanďanů, ale chlad Debucourtův anebo Boillyho. Přece však rozradují vždy láskyplným způsobem práce, pozorováním někdy velmi jemným a obzvláště posvátnou vážností, s jakou generaci eklektiků hlásaly učení: jenom v přírodě, v pravdě je spása umělcova. V téže době Silvestr Ščedrin, silný, temperamentu plný malíř, vysvobodil se z konvencionelní krajiny Poussinovské — realismus potají otvíral oči, ruská národní škola kvasila, říše ruská, těžkopádný, líný dromedář, začala se hýbati.

Ale také fáze malířství historického musela býti překonána. Jako v Německu zdravá malba Petra Hessa a Jindřicha Bürkela na dlouhou dobu byla zastíněna lesklým divadelním pathosem Pilotyho, tak na Rusi od r. 1834 nastala perioda meiningovštiny, éra velikého historického strojnictví.

Již od několika let docházely zprávy z Říma: Karel Brjulov, geniální mladík, od něhož obecenstvo vidělo už leckteré nádherné a »koloristické zjevení«, dokončil prý obraz, který rozrušil celou Italii. A nebylo v tom nijakého přehánění. Ve veškerých dějinách umění 19. století sotva možno zaznamenati podobný ohlušující úspěch, jakého se dostalo Brjulovovu obrazu »Poslední den Pompejí«. Pouze ze spousty chvalozpěvů, které zazněly v italských žurnálech, daly by se objemné svazky složiti. Římským kritikům zdálo se ještě málo, přirovnával-li se mladý Rus Michelangelovi a Rafaelovi. Smekali před ním uctivě klobouky, jako kdysi v Paříži před Guérinem; přes hranice státu propouštěli ho bez pasu, neboť sláva jeho pronikla až k celním úřadníkům. Ukázal li se v divadle, obecenstvo povstávalo se sedadel, aby pozdravilo maestra; hustý zástup stával ustavičně u dveří jeho domu anebo chodíval za ním krok za krokem, aby se navnazoval pozíráním na muže geniálního. Walter Scott, nejčtenější tehdy modla Rusů, proseděl v atelieru malířově celou hodinu, s nejhlubším soustředěním mysli, aniž slova promluvil, divil se dílu tomu a na konec prohodil: Brjulov nevytvořil prý obraz, nýbrž epopeji. Ba i Cammuccini, uštěpačný to, pyšný David vlašský, nazval Brjulova kolosem.

Konečně obraz, sklidiv takto evropskou slávu, došel do Ruska. Obecenstvo bylo nanejvýš rozčileno zprávami listů a vypravováním cestovatelů. Již enthusiasmus Vlachů, kteří stále ještě pokládáni byli za jediný umělecký národ z boží milosti, umlčel napřed všecku kritiku. Vše hrnulo se v zástupech do akademie, kde mistrovské dílo bylo vystaveno, s pevným úmyslem, že bude se jen obdivovati, a nebylo ani v nejmenším zklamáno. Kolosální plátno s řítícími se domy a hemžícími se postavami nadživotní velikosti, pestrý, zářící chaos barev, v němž »oheň Vesuvu s leskem blesku že z nebe jest uloupen, se zdálo«, působily zajisté ohromujícím dojmem na lidi, kteří mohli se dosud těšívati jenom temnými, mrtvými komposicemi. Brjulov, jedním hlasem znělo, předčil Michelangela a Rafaela; on jediný dovedl sloučiti šedou tragickost s nejušlechtilejší krásou. Takové řeči nevedli jen drobní feuilletonisté: největší geniové ruští snažili se navzájem překonati, když Scott byl příkladem předešel, v kultu Brjulovském. Gogol zasypal ho ve své stati *) neobmezenou chválou, Puškin na kolenou se válel před malířem, aby vyprosil od něho

*) „Последній день Помпеи.“ Ve IV. díle sebraných spisů. *P. p.*

skizzu; Žukovský prodlel celé dni v atelieru Brjulova a nazval jeho náboženské obrazy »visiony od Boha vnuknutými«.

Dnes tak těžko je porozuměti tomu enthusiasmu, jako nadšení, jehož dostávalo se tou dobou dílům Delarocheovým, Wappersovým a Gallaitovým. Brjulovy »Pompeje« mají zajisté kulturněhistorický význam pro ruské umění. Právě že do jednotonnosti klasicismu zatřepetaly jako vřískavá fanfára, vzbudily smysl pro barvu a převedly dosud dřímající pozornost ruského obecenstva na malířství domácí. Zájem pro umění zesílil se; každým rokem počet navštěvovatelů výstav vzrůstal; s napjetím stopovali činnost domácích malířů.

Avšak to není měřítkem pro uměleckohistorické posuzování. Obraz Brjulova bylo krotké kompromisní dílo mezi klasicismem a romantismem. Přišlo zdánlivě cosi nového, aniž muselo změniti svůj vkus — a právě to činilo malíře — jako tou dobou Delarochee — miláčkem starých a modlou mladých. Místo ošklivé všední skutečnosti, místo nepatrných lidí, jak je Venecijanov maloval, viděli pěkné divadelní dekorace s ideálními postavami ladných pós. Typ klasicistů byl sice pozměněn; hlavy Antinoovské a Laokoontovské vystřídala směs z Domenichina a Nioby — ale krásný, vznešený ideál, který nažloutlými a hnědočervenými voskovými postavami strašil a do umělých divadelních posunů je stavěl, zůstával přece ještě v plné slávě. Více než prostřední opera Pacciniho »L'ultimo giorno di Pompeji« vnukla malíři první ideu k jeho obrazu. A kompromisem byla veškera další činnost Brjulova. Když vrátil se z Italie do vlasti, domnívali se, že nejlepší jeho věci teprve se dostaví; doufali, že podá něco grandiosního a geniálního, byli přesvědčeni, že chovají mezi sebou světového genia, od něhož tah štětcem bude aesthetickým zjevením — ale klamali se: »Pompeje« se všemi vadami svými zůstávají hlavním dílem malířovým. Co později vytvořil, byly buď banální scény italské, které sotva snesou srovnání s Riedlem, anebo chrámové obrazy, jako Nanebevzetí Marie anebo Ukřižování, které mohly by náležeti Bolognanu třetího řádu. Všecko je korektní a rozumné, dobře míněno a chytře vymyšleno, ale bez života a nudno. Brzy po svém příchodu do Petrohradu dal se do kolosálního obrazu »Hájení Pskova«, v němž chtěl překonati sebe sama. Přes deset let o něm pracoval, ale výsledkem byla rovněž špatně malovaná vlastenecká scéna divadelní, v bramarbasovském slohu Horace Verneta. Jenom několik energických podobizen a akvarelů beze všech nároků přežilo jeho historické blyskotné haraburdí.

Tím trvalejší a osudnější byl vliv, jímž působil na současné ruské umění. Kadidlo, jímž obkuřovali krále malířů, omámilo i jiným hlavy. Býti Brjulovem, přiblížiti se k Brjulovu — neboť předstihnouti ho, zdálo se nemožno — bylo heslem všech. Kdož vzpomněl si tu na Orlovského a Venecijanova! Jací to trpaslíci byli tito skromní následovníci starých Hollanďanů proti kolosu, který rázem vyšvihnul se na nejvyšší vrchol Parnasu. Všecko všude nyní pachtí se jen po effektním osvětlení a nemožných pósách. Kolosální plachty přecpávají výstavy. Nejrozmanitější episody ze starého věku, ze středního a z bible, řídčeji z dějin ruských, byly na světlo vyváděny a všecky s touž povrchností, s týmž skřekem barev a lživým idealismem ilustrovány. Povzbuzováni jsouce koupěmi od akademie a od cara, který jako Ludvík I. a Bedřich Vilém IV. přál si »velikého umění«, jásavým potleskem pozdravováni od zástupů, malíři historičtí vyrůstali v řadách vždy četnějších. Basin, Šamšin, Kapkov, později Flavický a Moller byli veličinami velmi obdivovanými — samy to nuly, které sečteny pořád ještě nedaly by tolik látky, co jí třeba k charakteristice jediné osobnosti. Hendrik Siemiradzki, z nejnadanějších, vrhl se na panoramovitá líčení života řeckého a římského a zkazil své vkusné, slunné krajiny stafáží loutkově bezživotnou. Bruni, který obyčejně bývá vyslovován jedním dechem s Brjulovem, stal se ruským Hippolytem Flandrinem. Maloval chrámové obrazy, na př. plafóny v kathedrále sv. Izáka v Petrohradě, a dodal v nich puristské linii Overbeckově, studené michelangelovštině Corneliově cosi teplého, pikantního, jakési novofrancouzské elegance. Neff, který pokládán byl za největšího koloristu po Brjulovu, maloval s odnervňující sladkostí upejpavé nymfy a zbožné světce, kteří doposud ještě ničeho neztratili ze své zcukřené svěžesti barvové. Každý upomíná hned na někoho, uhadujeme rázem jeho původ a třeba jen zapsati jeho jméno do hotových rubrik. Všechno má na sobě pečeť vládnoucího vkusu v Italii, Francii a Německu. Teprve až Rusko uvědomilo se, že Brjulov nebyl kolosem a »Pompeje« že nejsou básní, nýbrž jenom effektní operní apotheosou s bezkrevnými voskovými figurami, mohlo malířství opět volně si oddychnouti.

Nejdřív na poli »velkého umění« průlom byl proražen od několika malířů, kteří asi s anglickými praerafaelity rovnoběžně kráčejí. Znamenitý Alex. Andrejevič Ivanov, s nímž také Německo se seznámilo publikací berlínského archeolog. ústavu, pojal už 1833 myšlénku, zobrazit, jak »Mesiáš poprvé se zjevuje lidu«. Byl tehdy pilným, svědomitým mladíkem, který pokorně šel za učením akademickým

a sotva na co jiného myslil než na historický obraz ve slohu Bruniho a Brjulova. Ale aby nadále vytrval na této pohodlné a hladké cestě, na to byl on příliš velká duše a příliš vážně pojímal úkol umělcův. Šablonovitý idealismus, rovnováha komposice a všechny ty věci lehko dosažitelné, které za doby klasicismu proslavily tak mnohé malíře, nemohly mu dostačovati Chtěl vytvořit dílo, které dle pravdy představilo by před oči veliký ten moment, skutečně z ducha evangelia ztělesnilo tu scénu. Aby toho dosáhl, nic nezdálo se mu těžkostí. S horlivostí jinošskou třicetiletý muž dal se do práce, přečetl všecko, co mohl nalézti, proseděl celé dni v knihovně, trpěl hlad, aby si koupil knihy, maloval a kreslil bez přestání. Nic nemělo upomínati na komposice a sádru, na divadlo a akademii. Krajina, typy, duch — všecko mělo věrně odpovídati skutečnosti, věrně duchu dějin. Přes 25 let práce jeho trvala. S nekonečnou vytrvalostí, s pravou starokřesťanskou silou víry namáhal se, aby všecko až do posledního rysu podal zcela tak, jak to v hlavě nosil, pomocí láskyplných studií dle přírody. Jeho snaha po authenticitě zabíhala tak daleko, že si předsevzal zajeti do Palestiny, aby na místě samém poznal a pochopil přírodu a studoval pravé typy hebrejské. Poněvadž se mu nedostávalo prostředků k provedení tohoto plánu, usadil se, nedbaje malarie, v nejpustších místech Campaně, aby poznal poušť, a každou sobotu chodíval do římské synagogy na lov nejvýraznějších tváří židovských.

S dnešního stanoviska zdá se, že přes všecky námahy docílil jen nepatrné pravdivosti. Leccos zůstalo akademickým, ba na první pohled zdá se, že obraz skoro ani neodchyluje se od jiných komposicí klasicky zbudovaných, corneliovsky illuminovaných. Avšak jakmile přihledneme k jednotlivostem, porozumíme úmyslu umělcovu. Tu nic není vycítěno ze starých a dle starých, všecko, ba i nemotorná komposice má ráz vlastní pravdivosti. Podivuhodna, beze vší akademické krásy, plna majestátní vážnosti a veliké koncepce je charakteristika rozmanitých hlav: od inspirovaného, velkolepého Jana až do tupého, ohyzdného otroka. Kristus je téměř geniálně pojat: klidný a sebevědomý, není to krásný Jupiter, nýbrž ošklivý člověk a přece uchvacující, nadlidský zjev, který vznešeným krokem jako duch a přece prostý béře se k lidu. Kolorit, zdá se, je nejslabší stránkou obrazu; působí vedle oslňujících divadelních effektů Brjulova matně a truchle. Ale četné — jejich přes dvě stě — skizzy, které Ivanov zanechal — krajiny anebo studie postav a draperií olejové a akvarelové — vrhají zvláštní světlo i na koloristické snahy malířovy. On dotknul se jako jeden z prvních v těchto studiích prin-

cipu plenairu a projevuje v leckterých svých plenairových skizzách porozumění světlu, jaké v oněch letech jen Madox Brown měl. Na velikém obraze docíliti harmonie, nepodařilo se mu. Držení celkové je slabé, souzvuku se nedostává, zlozvuky přerušují orchestraci tónů. Přes to vše v dějinách malířství zůstane mu čestné místo, zajištěno mezi prvními, nejsukovitějšími realisty, čestné místo mezi zakladateli moderního nazírání na barvy.

Tak mluví Muther o Ivanovu. S jeho pronikavým, přísným a tak uznalým soudem srovnává se celkem přísnější soud Turgeněvův. Ve svých »Vzpomínkách« líčí také »Výlet do Albana a Frascati«, jejž podnikl z Říma s Ivanovem a Botkinem. Je to kabinetní kousek literární práce. Nádhernou claudelorrainovskou krajinou jedete s těmito třemi Rusy, ale do starého, řinčivého vozu světlo padá jen na Ivanova, na jeho široké bílé čelo, dobrácké, trochu unavené oči, dětsky něžné líce, ostrý nos a poněkud komická, ale příjemná ústa, která mu všude získávala sympathie; postava neveliká, ramenatá; prsty krátké, nohy čiperné, lýtka tlustá — pravý Rus. Poznáte, jaký to samotář, jenž obmezil se sám na sebe a na svou myšlénku, svůj to život a svět; jak tím bytost jeho stala se jaksi mystická a zároveň dětská, jaksi zádumčivá a při tom poněkud směšná; byl čistý a přímý, ale též skrývavý a skoro chytrý; nedůvěřivý, plachý a zase přítulný; každému vtipečku smál se, nejprostším věcem divil se, slova hrubšího lekal se a hned zase tak jasně a zrale se vyjadřoval, jak jen znamenitý duch dovede. Rozmlouvání s ním bylo pro jeho čestnost a pravdymilovnost velkým požitkem. Politika, literatura ho nezajímaly, ale umění, ethika a filosofie. Když mu jednou předložili sešit dovedně nakreslených karikatur, a on je tiše a dumavě prohledl, vzchopil se náhle a pravil: »Kristus nikdy se nesmál.«

To všecko — a řadu jiných charakteristických drobností — velmi půvabně a výrazně vypravuje Turgeněv, že pohled do umělcova života, do jeho osudu a jeho duše jest úplný. Na konec pak vyslovuje soud svůj o jeho umění, jak pojímá talent a význam Ivanova:

»Zemřelý A. S. Chomjakov věnoval mu v »Ruské Besedě« článek, který jako všecko z jeho péra byl neobyčejně jímavý, s kterým jsem však nemohl souhlasiti. Podle jeho mínění Ivanov byl umělec vyšlý z nejhlubšího nitra ruského lidového ducha, naplněný nejhlubším náboženským citem, silný a čistý, povolaný k tomu, aby v době všeobecného odpadnutí od víry a od pravého umění z hlubokosti svého věřícího srdce zobrazil novou inkarnaci křesťan-

ského dogmatu a tím aby připravil základ k národní ruské malířské škole a k obrození umění vůbec. Toto pojmutí zazdá se potěšitelným, i logicky správným, ale pohříchu naprosto neodpovídá pravdě. Že Ivanov ve všem svém snažení vždycky zůstal Rusem, jest ovšem nepopiratelné; ale byl Rusem svého, t. j. našeho přesvědčení. Nedospěl ještě, zrovna jako my, do zaslíbené země, předvídal ji a vyciťoval ji, ale zemřel, nepřekročiv hranice její. Nebyl umělcem harmonickým, svérazným (takových ještě u nás v Rusku není*); jeho malířské nadání bylo slabé a nejisté, o tom každý může se přesvědčiti, kdo si neobtěžuje prozkoumat jeho dílo pozorně a nestranně; toto dílo, které má v sobě všecko: úžasnou pravdivost a poctivé snažení po ideálu — všecko, jenom ne to, co je nejnutnější: tvůrčí sílu a volné nadšení. Bohužel, objevuje se u Ivanova nedostatek, všemu ruskému umění obecný, nedostatek patřičné jednoty v nadání. Kdyby byl měl talent Brjulova, anebo Brjulov duši a ducha Ivanova, byli bychom snad uviděli divy. Ale takto stalo se, že jeden z nich mohl zobrazit, co jenom zachtěl, ale neměl co říci, druhý měl mnoho co říci, ale jazyk mu selhával. Jeden maloval nádherné obrazy plné effektů, ale bez poesie a obsahu; druhý snažil se zobraziti hluboce dojímavé nové idee, ale provedení bylo kostrbaté, nejasné, bezživotné. Jeden ukazoval nám, mohu-li se takto vyjádřit, lež v pravé podobě, druhý pravdu falešně, t. j. slabě a nepravdivě. Vypravují, že prý Ivanov hlavu Apollona belvederského třicetkrát okresloval a tak dlouho ji srovnával s byzantinským Kristem, jejž sám byl v Palermě objevil, až ze splynutí obou tvář jeho Jana Křtitele vznikla. Tak pravý umělec netvoří! A přece, máme li kdy volit mezi směry oněch dvou umělců, je lépe, tisíckrat lépe následovat Ivanova, dokud pravý vůdce se neobjevil. Idea má v sobě zcela zvláštní sílu, proniká a prozařuje i chatrným zobrazením, zvláště kde umělec slouží jí nezištně a se sebezapíráním, jak Ivanov činíval. Nikdy ještě nebylo přineseno obětí zcela nadarmo. Namítejž mi kdo, že Ivanov nadarmo obíral se věcmi, které přesahovaly jeho síly; tvrdiž kdo, že v prvních skizzách k jeho obrazu obsah méně hluboký, za to však provedení bylo přirozenější, věrnější a živější. Už v možnosti, že někdo snaží se po nedosažitelném, jest cosi abnormního, tragického; vzešlo-li toto snažení z pohnutek čistých, bude vždy na prospěch, i když nedosaženo cíle. Mladý člověk, který jde směrem Brjulovým, zanikne dle všeho jako umělec — kolik takových

*) Turgeněv psal tuto vzpomínku r. 1861!

příkladů jsme to nezažili! Dá-li se však mladý člověk svábit ideami, které pronikají díla Ivanova, bude se dále rozvíjet, má-li dostatek nadání. Při vší své námaze a práci Ivanov je vysílen, neuznán, zemřel v půli cestě k pravdě; ale jeho budoucí následovník, »neznámý vyvolenec dosud«, bude pokračovat na dráze, od něho nejdříve proklestěné. — Chci ještě odpovědět na námitku jednu. Možno tázat se: proč máme studovat Ivanova, mistra nodokonalého, nejasného, když je dost velikých, pochybností neotřesených, vítězných vzorů. Předně, poněvadž Ivanov jako zvláštní ruská povaha je mladistvému srdci ruskému nepoměrně bližší, srozumitelnější, dražší; a za druhé, a v tom je veliká zásluha jeho, jeho zásluha jako idealisty a myslitele, že poukázal na staré mistry a vrátil se k nim. Nedovoloval ani sobě ani jiným pohodlné uspokojení se sebou samým, učil své žáky, aby si kladli vysoké, namáhavé úkoly, aby se nespokojovali onou technickou dokonalostí, tou šalbou, kterou přívrženci Brjulovi se tak pyšnili. S tohoto hlediska i nedostatky Ivanova prospěšnější jsou, nežli mnohé krásné stránky.«

Podobnými principy — vykládá dále Muther — byl oduševněn v oboru malby portrétové Sarjanko. Každá vráska, každý vlásek, téměř každý pór a kožní tkanivo je na jeho podobiznách s Dennerovskou pečlivostí namáhavě a otrocky reprodukováno. Následkem toho práce jeho působí často duchaprázdně jako kolorované fotografie. Přes to vše, tato přesná neúprosná pedanterie přispěla velmi podstatně k tomu, že vkus se ponenáhlu tříbil, že začali spatřovati a pochopovati pravou, prostou přírodu a že nyní, když alpský tlak lžiideálu zmizel, i onen národní proud, který potichu vystoupil po válce napoleonské, mohl pozvolna dospěti k plné síle.

Literatura klestila mu cestu. Roku 1823 Gribojedov vylíčil ve své komedii »Mnoho rozumu tvá škoda« *) ruskou společnost v obrazech sytých barev a v samorostlých, bujarých verších. Roku 1832 Puškin dokončil svého »Evžena Oněgina«; téhož roku veliký Gogol vystoupil na veřejnost svými »Večery na dvorci blízko Dikaňky« **), v nichž dal ruské poesii směr k modernímu realistickému zobrazování lidí a šibalsky bezstarostným pozorováním líčil život maloruských úřadníků, statkářů a popů, život ve své obmezenosti rozkošný. R. 1836 hráli jeho »Revisora«, veselohru, která zároveň byla káravým kázáním. Touž dobou vyšly jeho »Ruské novelly« a román »Mrtvé

*) „Горе отъ ума."

**) Vyšly o rok dříve, 1831, pod pseudonymem »Rudyj Paňko«. *P. p.*

duše«, kdež pln žluče a vážnosti, s hroznou silou představovací, ryzí ruskou formou předváděl ryzí ruský život ve vší jeho pestré skutečnosti. Malířství následovalo. Kdežto až dosud vedle velikých historických obrazů jenom křižáci, Vlachové, turecké dámy, pohledy na Cařihrad a Neapol opanovávali výstavy, začali od konce třicátých let malíři ruští zabírati půdu ruskou. Ovšem nejdříve pouze ve smyslu malířství genrového, které tehdy svou hojností citlivých anekdot zaplavovalo Evropu. Aby odvrátili pozornost obecenstva od poutavých episod světových dějin a pestrých, bohatě barevných Vlašek, bylo třeba, olemovat obrazy veselým anebo káravým obsahem. Mohutný krasocit Gogolův, jeho zdravý, životem tryskající naturalismus zeslaben byl na šosácké povídačky, na nasládlou citlivost.

Počátek učinil Sternberg, zemřelý v Římě jsa 27letý, který líčil maloruský selský život, třebas růžově, přece se sympathickým pozorováním a velkou technickou dovedností. Ščedrovský předváděl v řadě energických lithografií typy z petrohradského pouličního života. Černyšev, Morozov, Ivan Sokolov, Trutovský, hezký ale povrchní ilustrator Timm, Popov, Žuravlev a jiní vystoupili se svěžími, neosobivými obrazy z ruského lidového života. Vítězství malířství genrového bylo rozhodnuto, když na výstavě r. 1849 Pavel Andrejevič Fedotov se zjevil s třemi obrazy: »Novopečený řádový rytíř«, »Vybíravá nevěsta« a »Námluvy majorovy«. Ony mají týž význam pro Rusko jako pro Anglii díla Hogarthova. (Dokončení.)

Lid selský,
jeho poroba a vymanění v zemích českých.

Píše dr. J. Kaizl.

(Dokončení.)

Po sedmileté válce znova vyskytuje se jakési hnutí; na mnohých panstvích sedláci se protivují a bouří; císařovny pak r. 1768 došla řada pamětných spisů, dokazujících nezbytnost nápravy. Dvorská kancelář i státní rada podává o nich dobré zdání; dvorská kancelář, v jejím čele hrabě Rudolf Chotek, rozhodně odmítá položené otázky, zdali má stát právo zkracovati soukromé oprávněnosti jednotlivcův a zdali vůbec jest potřeba, aby stát se vkládal? Stačí platné předpisy, ale jen ať jsou zachovávány; hospodářský úpadek poddaných nezakládá se v pravdě na útisku vrchnostenském — toho je prý nemnoho — ale na přetížení skrze berně a jiné zeměpanské prestace. Tak se na konec vyrozumovalo, že bezprostředným vinníkem jest stát! Ještě některé pokusy se dějí a zase jsou podobným způsobem zmařeny, odporem dvorské kanceláře a pánů stavů. A přece iniciativa nezasychá! Nedivme se. Nevycházela z nezdolné odhodlanosti, otázku selskou stůj co stůj rozřešiti; té nebylo u Marie Terezie; ale prýštila se ze vnějších poměrů, které prostě nedaly zaháleti a chtěj nechtěj tlačily k nápravě. Této chvíle spočívá bezprostředný podnět u dvou smutných příběhů: předně objevení děsného řádění vrchnosti na panství dobříšském a za druhé strašlivý hlad, jenž po zmařené úrodě r. 1771 vypukl v Čechách, přiměl císaře Josefa II. k cestě do Čech. Případ dobříšský působil spíše tou jakousi publicitou, které se jemu a zbědovaným poměrům selským dostalo,[1]) než

[1]) Příšerné světlo na stav obecného lidu padá ze spisů vyšetřovacích, jež v obšírném výtahu obsaženy ve II. díle p. Gr-ova spisu str. 172—185; pocházejí

přísností bezprostředného zakročení vlády státní; byliť úředníci panstevní na Dobříši vsazeni do žaláře a kníže Mansfeld odsouzen k pokutě 2000 dukátů a na několik let odňata mu správa panství — ale jedno i druhé jest mu za krátko prominuto. Také hned r. 1770 císařovna nařídila dvorské kanceláři, aby vymohla od krajských úřadů zprávy o hlavních stížnostech poddaných v Čechách, ale nevedlo to k ničemu; zprávy byly velmi hubené a i tvrdily, že není útisků. Císař Josef II. viděl bídu v Čechách na vlastní oči; [2]) způsobil sice, že Čechám hned poskytnuta pomocná půjčka 2 mil. zl. a že na čas sleveno na kontribucích — ale hlavní věcí jest, že zvýšena jeho naléhavost a netrpělivost vůči »usmrcující ospalosti »reformační. Je to zjevno z různých listů, jež císař psal r. 1772 mluvě svému bratrovi Leopoldovi takto: »In internis vše jde pořád stejně dál; říkají, že chtí provésti změny, ale nedělají nic; tak kde kdo intriguje, ale nikdo nepracuje, srdce krvácí, když se na to díváš (22. června). In internis není upraveno ještě nic. Ubohé Čechy úpí a nepomáhají jim než papírem; chtíce dělati příliš mnoho, nedělají nic. Povolali sem právě nejvyššího purkrabího s deputací stavů, sed ad quid? (9. července). In internis nového nic; náš nešťastný stav trvá dále, nevykračují z té usmrcující lethargie a Bůh ví, co se stane.« (22. listopadu.) [3])

---

z let 1769 a 1770; na konci guberniální zprávy ze dne 27. ledna r. 1770 čteme doložku: Ähnliche Verhältnisse, wie die hier geschilderten herrschten übrigens nicht nur auf vielen — wenn nicht den meisten — anderen Privat- sondern auch auf den Kameralherrschaften.

[2]) Více viděla, protože kraj od kraje království projížděla konskripční komise, jejíž hlavní rapport ze dne 8. července 1771 odhaluje žalostný stav, ve kterém se země i obyvatelstvo její nacházejí. Jest u výtahu otištěn v Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen XIV. (1876); p. Gr. se o něm nezmiňuje.

[3]) V původním znění francouzském: In internis cela va toujours de même. L'on dit, qu'on veut faire des changements, et l'on n'en fait point; ainsi tout le monde intrigue et personne ne travaille, le coeur saigne, quand on le voit. (22. června.) In internis il n'y a rien encore de reglé. La pauvre Bohème gémit et on ne l'aide que d'écritures; pour vouloir trop faire l'on ne fait rien. L'on fait actuellement venir ici le Grand Bourgrave avec une députation des Etats, sed ad quid? (9. července.) Rien de nouveau; notre malheureuse situation continue, l'on ne sort pas de cette léthargie tuante et Dieu sait ce qui arrivera. (22. listopadu.)

Velmi karakteristický jest úryvek z listu Josefova, jenž psán taktéž bratru Leopoldovi r. 1775 už po bouřích selských (Grünberg, str. 219/I.): Záležitosti poddanské (arrangements urbariales) plují stále v nejistotě k veliké újmě poddaných i pánů a malé výbuchy (effervescences) které ještě tu i tam viděti, nejsou než přirozené důsledky nejistot vlády, která od pěti let vnadí poddaného

A přes to všechno k činu nedocházelo. R. 1771 ustanovena urbariálná komise a po nekonečných poradách vypracována pro ni instrukce. Vrchnostem dán rozkaz, aby podaly urbariálné přihlášky, t. j. seznamy poddanských povinností. Ale páni odpírali všemu zasáhání státu a když bylo nezbytí, dělali passivnou oposici. Ze všech českých pánů žádný — až na jediného — neuposlechl rozkazu. Úřadům nenapadlo, vynucovati poslušenství — ani dvorské kanceláři, ani guberniu (místodržitelství); naopak, když císařovna 22. března 1772 žádala zpráv o českých věcech urbárných, musila nejvyššího purkrabího upomínati a teprve 3. prosince je dostala. Leč stavové provedli svou; získali času, oddálili čin a císařovnu zviklali. Jen při tom trvalo, že se v českých věcech robotních něco musí státi — ale co? — K tomu v prosinci 1772 dosazena nová komise. Zase dlouhé porady v komisi, ve státní radě, ve dvorské kanceláři; konečně přijata urbariálná instrukce (27. září 1773) — ale chtěli míti k ní souhlas stavů, protože nebylo odvahy, provésti ji jure regio přes hlavy stavů jako r. 1771 ve Slezsku. Jen tolik císařovna stavům vzkázala, aby nedělali obtíže (unnötige Einstreuungen), sice že bude jednati o své újmě. »Na stavy české ta hrozba ovšem právě tak málo působila, jako apell na jejich uznání a slušnost; dosavadní kolísání císařovnino a chabé chování vlády« naopak utvrzovalo je v naději, že podaří se zmařiti všecky záměry opravné. Podali rozhodné výklady: reformy nemají smyslu, nehledíc k tomu, že by rušily posvátné právo vlastnické a že sedlák přírodou jest určen k robotě; vina je na všeobecných poměrech hospodářských, na vysokých berních, na lenivosti, marnotratnosti, pravotění a neposlušnosti poddaných a tu ještě se pánům soustavně ujímají prostředky, »aby je drželi na uzdě a jejich zvrhlé mravy polepšili«; z reformy nemůže pojíti než úpadek všech: »jak děsná vyhlídka na smutné konce, pro kterou jest se obávati ne jiného nezbytného důsledku, než všeobecného téměř zoufání!«[4])

---

oblevami, aniž mu jich kdy dá okusiti a hrozí pánovi ubráním, aniž mu ho kdy dá ucítiti. Netrpělivost zmocňuje se jedněch, intriga druhých, onino naléhají, tito zabraňují, a hle tak věci klátí se sem a tam. Císařovnu popletli, reptají výrazy opravdu neslušnými; ve chvíli, kde věc jest rozhodnuta ba i prohlášena, ji odvolávají, mění; věru, je to ošklivé, a že já vystupuji pevně a čelím intrigám, jsem bez slitování trhán. Vím to, ale nic si z toho nedělám (je m'en moque) a jdu si svou cestou.

[4]) Welch eine schreckliche Aussicht von Trauerfolgen, die nichts anderes, denn eine fast allgemeine Verzweiflung als eine Notfolge besorgen lässt!

Něco však přece vláda chtěla učiniti a odmítala stavovské stanovisko naprostého nevkládání. Dali se tudíž páni stavové do smírného vyjednávání a smlouvání; chtěli obhájiti co možná nejvíce. Průtahy sem, průtahy tam a stálé kolísání. Byl nadešel již rok 1775. Konečně došlo zase k určité osnově; nenepřála vrchnostem; císařovna ji schválila 18. února; 28. února byla publikována; doufalo se, že na tom základě za dvě léta »regulace urbariálná« bude provedena. Ale bylo tentokráte pozdě. Selské zbouření plápolalo po království a přeskočilo i do markrabství. Dvě léta čekati nebylo lze, sedlákovi slibovaných úlev musilo se dostati ihned. Leč marně naléhal »radikálný« dvorní rádce Leblanc; šlechta stále zdržovala a »císařovna byla sestárla, toužila po klidu a myslila, že není více s dané poměry«.[5]) Provádění přijaté regulace bylo zastaveno a — porady rozproudily se znova. Znova zatím odpor sedláků se sesiloval a sklizeň vázla. Krajské úřady ztratily hlavu, v guberniu spory a ve Vídni pohnuté rokování; brzo se zdá, že jedna strana má vrch, ale hned zase protivná; Josef II. hyne netrpělivostí.[6]) »Ze všech

[5]) Viz poznámku 7. na str. 221 o dojmu, kterým na císařovnu působilo zbouření sedláků Ich bin so abgespannt, — píše sama — so niedergeschlagen, dass ich mehr Übles als Gutes vollbringe.

[6]) »O našich vnitřních záležitostech — píše císař francouzsky bratru svému dne 9. srpna 1775 — nepovím nic více, nežli že jest neuvěřitelno a nevýslovno, co se to děje... Věřil byste, že jest možno, aby císařovna něco rozhodla v těch zlořečených věcech urbariálných? Víc než desetkráte ona se nutí k tomu, aby nařídila, rozhodla v těch věcech; nikdy to netrvalo tak dlouho, aby rozkazy a patenty mohly býti dopsány nebo vytištěny. Vždycky jiné osoby přišedše způsobily, že se to změnilo nebo zastavilo, ba i odvolalo, a tak jsme zas na tom místě, kde jsme byli.«

Jak ovšem soudila císařovna o konání a politických zásadách syna svého Josefa II., vysvítá z těchto úryvků:

Der Kaiser — píše sama — den das Streben nach Popularität allzuweit treibt, hat ohne zwar diesen Leuten auf seinen verschiedenen Reisen förmliche Versprechungen zu machen, doch allzuviel über ihre Freiheit in Religionssachen sowohl als ihren Grundherren gegenüber gesagt... Dies hat seit 1770... eine Verwirrung hervorgerufen, von welcher man jetzt (1775) die Folgen sieht, die man schon damals und seither vorraussagte; aber das wurde immer als Bagatelle, Feigheit und dergleichen behandelt. — K císaři Josefu II. mluví císařovna Marie Terezie v listu jemu psaném v prosinci 1775 takto: Unter vielen Generalsätzen ... sind doch die drei wichtigsten freies Religions-Excercitium, welches keinem katholischen Fürsten erlaubt ist, ohne schwerer Verantwortung einzuführen, die Zernichtung der jetzigen Grossen, unter dem speziosen Vorwand, den mehreren Theil zu conserviren, wovon weder die Noth, noch weniger die Billigkeit einsehe, die so oft repetirende Freiheit

stran doléháno na císařovnu, aby konečně jednou učinila rozhodnutí a tím přervala nejzáhubnější nejistotu.« Tak pod plným tlakem spěchu a strachu vydán přes hlavy pánů robotní patent ze dne 13. srpna 1775, podle něhož robota a robotní soupisy byly pak upraveny.

Nebudeme vypisovati hluboko zasahujících předpisů robotního patentu ani podskoků, kterými vrchnosti snažily se unikati a unikaly obtížnostem jeho; právě o tomto faktu zprávu novou a velmi poučnou podává p. Grünberg [str. 230—241 I. sv.]. My u doby Terezínské prodleli zevrubněji nejen pro typickou povahu celého děje, ale i proto, abychom in concreto doložili, jak malou energii a účinek po celý čas měly s hora řečené motivy finanční, k nimž se po p. Grünbergovi i p. Knapp přiznává a jak naprosto nestačily, aby překonaly třídní zájem vrstvy politicky a sociálně panující.[7])

* * *

Jako meteor nad stojatými vodami státní ingerence září dílo, jehož chopila se vrchnost jediná ve zúženém oboru vlastní, skoro bychom řekli soukromé své působnosti. Co císařovna a královna osnovala a provedla jakožto vrchnost na panstvích koruně vyhražených, věru zasluhuje, aby stálo ve světlejším popředí. Je to počin tak zásadně příkrý a převratný, že s ním stěží srovnáš onu povolnou netroufalost, se kterou Marie Terezie jako svrchovaná královna hověla přáním a pretensím vysoké šlechty. Zrušiti nevolnictví a roboty — ten úmysl svůj ne naplano byla projevila.[8]) A nešlo o nic menšího; naopak, šlo o více. Myšlénka Raabova znamená nejen zrušení nevolnictví, zrušení roboty, ale zrušení velkostatkové výroby vůbec a rozdělení pan-

---

in Allem, so mich mehr besorgen als hoffen macht. Ich bin zu alt, mich zu solchen principiis jemals zu fügen; wünsche aber und bitte Gott, dass mein Nachfolger selbe niemals nur probire. Weder er, noch weniger seine Nachfolger würden glücklicher.

[7]) Fakty, jež tuto uvedeny a důsledky z nich plynoucí jsou ve příkré protivě k názoru, jímž proniknut spis (slavnostní přednáška) p. B. Riegra: O poměru českých stavů k reformám poddanským za Marie Terezie; v Praze 1892. Jest to nepokrytá obrana stavů čelící asi p. Svátkovi, Gindelymu a j., jež tak neb onak vyrovnává se a smiřuje i se skutečnostmi sebe spurnějšími. Vůči práci p. Gr-ově bude sotva lze na takovémto, již nyní osamoceném stanovišti trvati: rozměry naší úvahy nestačí na zevrubnou diskusi.

[8]) Tak píše 30. ledna 1777 arcivévodovi Ferdinandovi: Je crois ... venir à bout de lever die Leibeigenschaft et les corvées; alors tout ce rangera.

ského popluží mezi sedláky. Na nemalém počtu panství, jimiž královna jako vrchnost vládla, ta Raabova myšlénka skutečně byla provedena: poplužní dvory rozpuštěny, pole rozdány na úrok novým násedníkům a starým sedlákům, roboty převedeny na peněžité nebo ssuté úroky. Marie Terezie velmi sobě přála — ovšem bez závaznosti a zákona, aby soukromé vrchnosti následovaly tohoto příkladu jejího, a velmi horlivě, ač opět nezávazně, jim jej doporučovala; leč bylo málo následníků. Provésti reformu Raabovu na všech panstvích koruny české, byla dnes kurie velkostatkářská nemožnou věcí, šlechta obrácena v řadu kapitalistů-rentierů, jimž z obrovských latifundií nic nezůstalo než lesy. Ten byl by býval národohospodářský, sociálný a politický důsledek reformy, jíž Marie Terezie tak horlivě napomáhala.

Kde se vzal ten radikalism ve správě komorní a jak mohl obstáti vedle konservativné nehybnosti v obecném zákonodárství a správě? Odpověď je na snadě: Tam měla koruna volné ruce a mohla svým a svých rádcův i pomocníkův ideám a projektům dáti průchodu; tu byla vázána politickou soustavou i dvorskou tradicí, jež šlechtě zabezpečovala onen mocný vliv, jehož účinky jsme právě stopovali; vázanost ta ovšem byla v obráceném poměru k energii a bezohlednosti koruny.

Snaha po zvelebení výdělku a výživy a po číselném rozmnožení obyvatelstva objevuje se velmi zřetelně v hospodářské politice mocnářů rakouských už na počátku XVIII. věku; merkantilistické ideje a západnické ideály ekonomicko-politické nestanuly právě na západní hranici jejich zemí. Jestliže však po drahnou dobu v průmyslu a tržbě spatřovány prostředky k tomu řečenému cíli, obracela se ve druhé polovici století pozornost více a více i k zemědělství. Do merkantilisticko-populacionistické osnovy vetkává se fysiokratický útek. Učení vídeňských profesorů Justiho a pak Sonnenfelsa asi správně označuje toto, jak se říká, eklektické stanoviště.

Hlavní útok populacionisticko-fysiokratických pokrokářů obrácen byl čelem proti robotám; ty byly nepřítelem, ty zdržovaly volný rozvoj hospodářských sil, znemožňovaly dokonalé obdělávání půdy, mařily rozkvět zemědělství, byly vůbec překážkou blahobytu a hojné osídlenosti země. Bylo tedy heslo: zrušme roboty! Ale tu se ozval interes panských velkostatkářů a pravil: Chcete rozbiti naše zřízení pracovní — co bude s námi? Kde vezmeme čeleď a dělníky, kde rolnické nářadí, kde potahy, když toho všeho poddanstvo nám více nepodá? Otázka opravdu těžká — ale došla odpověď,

rychlá a překvapně prostá. Zrušíme vůbec velkostatky a velevýrobu rolnickou; nejen že nám to usnadní odklizení roboty, ale protože velevýroba ta vůbec není s prospěchem a drobná výroba daleko lépe slouží pokrokovým tendencím ekonomickým a politickým.

Z těch myšlének vyrostla osvobozovací soustava opravná, jež pokřtěna po Dru. Frant. Ant. Raabovi, dvorním radovi z onoho osvíceného úřednictva, jakéž bývalo — v Rakousku i jinde — radou a oporou panovníků bojujících za sebe a ostatní proti přežilému nadpraví privilegovaných stavů a tříd. Jméno Unruhovo již byla příležito t uvésti a dv. radu Leblanca alespoň ještě třeba připomenouti.

Roku 1775 vystoupil Raab s hotovým podrobným návrhem na změnu agrárního zřízení a přese všechen odpor ohrožených hospodářských úředníků panstevních. ale i stavovských úřadů a organů do té míry dovedl mu nakloniti Marii Terezii, že v červnu r. 1775 svěřila mu správu bývalých jezovitských panství Žirce a Žacléře, aby tam svou soustavu na zkoušku zavedl.[9]) Bylo to — a zase ne náhodou — právě v té době, kdy v Čechách veliké vzbouření selské sotva bylo utuchlo, avšak nové vzplanutí stále ještě hrozilo. Roku 1776 byl Raab jmenován vrchním ředitelem v ech korunních i bývalých jezovitských statků v Čechách, aby soustavu svou na nich zavedl; r. 1778 přikázáno provedení její pro všecky statky měst královských a věnných a rozšířeny všecky příkazy v té věci pro Čechy vydané také na Moravu. Obecným zákonem, jenž by všecky vrchnosti vázal, nebylo zavedení nové soustavy nikterak uloženo; kam by se bylo dělo, když do roku 1775 nebylo vůbec odvahy k ničemu a i pak jen k opravě, která roboty neodstřaňuje, nýbrž jen zmírňuje, o rušení panstevní velevýroby ani nemluvíc.

Podstatu Raabova převratu již jsme naznačili. On sám jej shrnul v tato slova: »Vrchnost sleví poddaným nevolnictví a roboty, roz-

---

[9]) Pokusné pole žírecko-žacléřské nebylo však prvé; již r. 1770 byla císařovna rozkázala, aby na dvou dvorech korunního panství pardubického zkusila se reforma založená na týchž zásadách jako soustava Raabova z r. 1775; ale tento prvý krok zapadl, tím spíše, že snad opravdu se myslilo, pro takou reformu získati i stavovské vrchnosti. Že ve sporu o tyto nové projekty šlechta zaujala postavení rozhodně odmítavé, nepřekvapí nikoho. Der Streitpunkt — praví p. Gr. na str. 299 I. — war der, ob die neue Agrarverfassung die privatobrigkeitlichen Vermögensinteressen benachteiligen werde oder nicht. Von diesem Gesichtspunkte aus allein beurteilen die Dominien die ganze Frage. Und es ist nur natürlich, wenn sie dabei ihr Privatinteresse mit dem des Staates identifizieren. Im wirtschaftlichen Interessenkampfe hat das noch jede Klasse gethan.

dělí mezi ně poplužní půdu, prodá jim dvorská stavení i dobytek, slovem promění svoje dosud na vlastní účet vedené hospodářství v malé statky selské, za hlavní podmínkou, aby se jí dostalo plné náhrady za všecky dříve požívané důchody.« Není místa abychom tu vykládali, jaké důležitosti tu bylo řešiti: odevzdati-li sedlákům panské poplužní do dědičného pachtu nebo do prostého nájmu, vyměřiti-li úrok pevnou dávkou obilní anebo peněžitou atd. Jen účinků té novoty provedené na více než stu panství — připojilo se i několik soukromých vrchností — ještě se dotkneme. Pojednou stálo tu v týchž zemích dvojí zásadně rozdílné zřízení agrární bezprostředně vedle sebe; po jednom byli sedláci takořka svobodni, zejména pokud jde o osobu a všecku výrobní činnost, po druhém zůstávali ve staré nevolnosti. Ten stav věcí nemohl než uvésti prudký rozklad do starých řádů a dojista i následovavší veliké osvobozovací činy Josefa II. — míníme zrušené nevolnictví a novou regulaci urbariálnou — byly přímým, snad nepominutelným důsledkem Raabovy reformy.

Přestáváme na těchto zmínkách. Pan Grünberg všeobecným rysy velmi dobře nastínil podstatu a význam Raabovy soustavy; podrobné historie této »vnitřní kolonisace« nepodává — sotva by se také hodila do rozměrů spisu — ale bylo by sepsání její s velikým prospěchem. Jemu šlo jen o to, aby vyznačil postavení Raabovy soustavy v celistvosti těch státních opatření a zasažení do poměrů mezi pánem a sedlákem, jež vedly k osvobození tohoto a ke zrušení panstevního-selského svazku. I my jsme z týchž příčin prodleli při podnikání Raabově. Ale my z něho odvozujeme více, netoliko důsledky pro Josefovskou budoucnost, ale i pro současnou přítomnost a i nedávnou minulost. O tom ani mluveno nebudiž, že by kdo mezi hlavními pružinami Raabovy akce hledal dříve řečené zřetele berní. Závažnější věcí jest, že tato akce právě svou převratnou radikálností do řezavého světla staví malomoc a netroufalost vlády při obecné úpravě poměrů vrchnostensko-poddanských. Vysoko rozpjatými drahami pohybují se reformační snahy vládní od sklonku let šedesátých; hned r. 1775 ústí se v plnost Raabova systému — ale nic nedovedou pořídit tam, kde nejde o vyhrazenou právomoc koruny. Veliká moc šlechty a výsledný odpor proti dobré vůli koruny nenajde lepší vyobrazení.

* * *

Vymaňovací činnost XVIII. věku zakončuje se tolerančním patentem a zrušením poddanského nevolnictví. Stavové i tu činili odpor, v Čechách ostýchavější, na Moravě důraznější; dotýkaloť se i toto zrušení peněžitých důchodů, jež jim od nevolnického svazku přicházely. Ale císař vydal patent po svém. Obsah nevolnosti a význam odklizení jejího nejlépe poznáš z patentu ze dne 1. listopadu 1781. Každý poddaný smí na dále svobodně činiti sňatek manželský; smí volně odejíti z panství a kde libo v zemi se usaditi a službu hledati; smí na řemeslo, umění a j. se dáti a výživu hledati, kde se mu hodí; není více vázán k žádným službám dvorským a jen úplní sirotci mají náhradou za bezplatně vedené vrchnostenské poručenství při dvoře odsloužiti obvyklá léta sirotčí (nevíce než tři), a to jen tam, kde tomu svědčí dosavadní obyčej.

Úprava robot, jak r. 1775 byla určena, zůstala definitivnou. Ne že by Josef II. i v té příčině nebyl šel dále; s novým zřízením berním on nejen důrazněji chápal se panských důchodů, ale i novým řádem robotním stlačoval roboty na míru opravdu velice malou. Leč krátká doba života nedala utvrditi se jeho dílu. Útok zisku po smrti jeho vyrazil novou silou. Vyhrál. Josefovu berní a urbariálnou soustavu zrušil Leopold II. patentem ze dne 9. května 1790, »jenž sankcionuje nejhorší reakci«.[10]) Byl sice tenkráte jakýs strach z pronikavého reakčního převratu a šlechta domáhala se výstražného patentu a vojenských opatření preventivných; ale nedošlo než k ojedinělým nepokojům. Zákonodárství Josefa II. bylo postupovalo tak nenadále a překotně, že v kratinké době své platnosti ani vnější poměry vesměs sobě nepodmanilo ani plného pochopení a ocenění nedošlo. Tak bylo lze úpravu berní a urbariálnou klidně sešroubovati na úroveň terezínskou, a šlechtě bezmála byl by slušel prosví-

---

[10]) Gindely, Über die Lage str. 22: ein Patent, das den ärgsten und verwerflichsten Rückschritt sanktioniert und eine Reihe von Behauptungen aufstellt, die im grellen Widerspruche mit einzelnen sichergestellten Thatsachen stehen. Gindely při té příležitosti uvádí spis z pozůstalosti hr. Fr. Sternberga (snad obsah řeči sněmovní?), jenž ostře karakterisuje vášnivý odpor stavů i proti slevám poddanských berní i proti zmírnění robot a vůbec proti vší další povolnosti: »Zda by sedlák, platě stejné daně s pánem, nevytasil se později s žádostí, aby také do sněmu byl připuštěn a účastnil se povolování berně, zda by opovážlivost jeho nešla ještě dále a on nežádal, aby vojenské břemeno nesli všichni stavové a do vojska vřaděn byl netoliko jeho syn, ale i syn pána jeho?«

tavý pláštík patriotický, jimž opět ověšovala zpruženou žádostivost majetkovou.[11])

Přes to i vláda Leopolda II. byla by ráda alespoň vykupování robot důrazněji fedrovala (1791), ale i tu zpěčovala se šlechta; francouzská revoluce hodila se jí za argument; že vláda ustavičně živí rozčilení poddaných, je prý tím nebezpečnější, protože více a více a všude zmáhají se revoluční názory, »které všecky občanské smlouvy bourají posuzujíce je podle ideovaných a neodvratných zásad, které všecky druhy lidí učí pochybovati o dosavadních povinnostech, trůny kácí a všecky úvazky společenské rozvazují.« Zase bylo o věci po léta debatováno a na konec stavové podrželi vrch. Ten zákon ze dne 1. září 1798 uzavírá sociálnopolitické zákonodárství agrární na plné skoro půlstoletí.

Konečné a úplné vymanění lidu selského, jež stalo se r. 1848, vypisuje p. Grünberg jen jaksi přehledně a kuse. My pohřešujeme zejména všecku zevrubnější zmínku o znamenité činnosti »selského sněmu« moravského, jenž z jara r. 1848 za souhlasu šlechty i sedlákův byl se usnesl na úplném zrušení robot a provedení jeho, dávno než říšský sněm vůbec se sešel. Ovšem předcházelo nařízení vládní ze dne 28. března 1848, vedle něhož všecko robotování v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roka mělo přestati, vyhrazujíc zákonodárnému určení, komu jaké náhrady mělo se dostati.

Dodáme-li, že státem dne 17. dubna 1848 rozkázáno bylo v Haliči zrušiti roboty a dáti náhradu pánům, uvedli jsme dalekosáhlé a pevné fakty, které hotové nalezl říšský sněm, když se dne 11. července 1848 ve Vídni sešel. Neúhledná jest tudy zásluha a nicotná originálnost na prázdno slaveného »osvoboditele« Hansa Kudlicha, jenž dne 26. července hodil do sněmu toho návrh na zrušení svazku poddanského; a ještě více se scvrkává, když slyšíme, jak frázovitě pohodlně zní jeho návrh: »Slavný sněm prohlasiž: od nynějška zrušen jest svazek poddanský se všemi z něho vyplývajícími právy a povinnostmi — vyhrazujíc určení, zda-li a jak jest dáti náhradu.« Zda-li a jak? V tom spočívala perná otázka, o jejíž rozluštění namáhaly se soukromé dohovory, výborové porady a plenární rokování ve sněmu. Rozluštění konečně stalo se zákonem ze dne 7. září 1848 a na něm

[11]) Vlastenectví a strach o blaho obecné míval důležité místo v projevech, jimiž šlechta své nadpráví a prospěchy hájila; ještě r. 1789 mluvil císař v resoluci o »pokřiku a reptání,« jímž se pomásti nedá a jenž hledíc k »naladěnému patriotickému tónu« povždy doprovázívá sebe lepší opatření.

založeno vyvazení, jež pak hlavně zemskými komisemi skutkem jest učiněno. Zás uhu p. Kudlichovu uvádí p. Gr. na správnou míru.

*

Rádi bychom ještě jednu myšlénku posunuli blíže k dozoru čtenářově, kteréž několikráte dotýká se dílo p. Grünbergovo, jemuž pochvalu pronesenou již úvodem, není asi třeba na závěrek opakovati. Jest to parallela mezi ochranným zákonodárstvím selským z XVIII. věku a ochranným zákonodárstvím dělnickým z XIX. stol. »Hladovost velevýroby po neodbytné práci« (str. 81) a »kapitalistická dychtivost zisková« (str. 409) vrhla lid selský do zbědovanosti, od níž hledá zbavení branným odporem. Tu vkládá se moc královská: zahajuje se ochrana práce zemědělské. Shoda s moderní ochranou práce průmyslové jest opravdu nemalá a bije do očí: normálný den pracovní, následky zmeškané práce, mimořádné výkony, prázdeň nedělní a sváteční, zákazy trucku — to vše upravuje se už v patentech robotních, to jest v zákonech pracovních počínajíc od sklonku XVII. věku. Ale ovšem zákony nevydaly nic anebo pramálo, i proto — ale snad nejen proto, že nebylo, kdo by bděl a naléhal na provádění. Proto zákony ty n'c nedovedly konservovati; co měly staviti, nestavily a vývoj rychle spěl ku předu. Panující stavy odmítly konservativnou reformu, jež byla předstoupila před ně v podobě robotních patentů. Ale když po čase nezbytí reformy znova dolehlo a důrazně dolehlo, byla ona nákladnější, objemnější a už už přestávala býti reformou, zvracejíc se v revoluci; vzpomeňme jen radikalismu Raabovy soustavy. Na sklonku XVIII. věku nejde víc o policejní reglementaci starobylé roboty pevně založené na nedotknutých starobylých základech, nýbrž heslem jest zrušení roboty, povalení základů jejích — svoboda osoby a svoboda majetku až na na hranici úplného vlastnictví. Kam vývoj dospěl, označilo naše vypravování.

Několik myšlének o literárním eklekticismu.

(»Twardowski« pana J. Vrchlického.)

Když muž toho významu, jaký se panu Vrchlickému obecně přisuzuje, ze směru svého dělá otázku naší literatury, obviňuje ty, kteří s jeho směrem nesouhlasí, z tendencí neliterárních — tu podle mého citu nestačí pouhá polemika, ale musí se přikročit k vážné a věcné diskusi, aby se ukázalo, zda-li, pro kterou stranu a do které míry obžaloba jest oprávněná. Trapnost nynější literární situace nedá se jinak odstranit

Pokud mne se týká, mohl bych mlčet, kdybych nebyl redaktorem »Naší Doby«. Co p. Vrchlický pověděl proti Macharovi, platí právě i mně a směru, jejž »Naše Doba« hájí a proto pokládal bych za nemužné, dělati se neslyšícím a nepokusit se o důkaz, že od směru p. Vrchlického oddalují nás d ů v o d y a nikoli různé choutky osobní a neliterární, které nám připisuje. Jediným svým článkem v »Hlase Národa« a svým vystoupením pan Vrchlický podal celý program a program hlasitý a tak výmluvný, že nezbývá než věcná diskuse, má-li se pouhým polemikám udělat konec.

Pan Vrchlický vytkl mezi jiným, že prý o jistých zjevech (literárních) píší se celé listy, o jiných jen několik nejnutnějších řádek a jiné prý docela a soustavně se umlčují. Vztahuji tuto obžalobu na sebe, neboť »Naše Doba« skutečně nepřinesla o pracích pana Vrchlického ještě žádného posudku, ačkoli od trvání našeho listu jich vyšel počet slušný.

Avšak věc je velmi jednoduchá a docela jiná, než-li p. Vrchlický míní. Nechtěl jsem totiž přinésti pouhý posudek jedné neb druhé nové sbírky p. Vrchlického, nýbrž souborný článek, jímž bychom vůči směru p. Vrchlického zaujali své zásadné stanovisko. Článek takový nemůže se však snadno a jen tak na rychlo napsati, a proto

»Naše Doba« o p. Vrchlickém zatím ničeho nepřinášela. Článek ten nechtěl jsem napsati sám, ačkoli jsem od let všecku literární činnost p. Vrchlického stopoval velmi pozorně, jeho básnické spisy studoval velmi pilně a hlavní výtěžky svého studia si i formuloval.

Pokusil jsem se o diskusi o p. Vrchlickém už jednou, vlastně dvakrát. Když vyšly jeho »Exulanti«, nemohl jsem se zdržeti a napsal jsem své myšlénky o anachronismu a nehistoričnosti tohoto kusu pro »Čas«; tuším, že tyto mé skizzy byly uveřejněny všecky, ale onen posudek není přece všecek můj, p. redaktor všelico dal ze svého. Žádaná diskuse nevznikla, neboť p. Vrchlický a jeho kruh přímo k záhadě se nepostavili.

Mluvě již o kritice »Exulantů« v »Čase« chci učinit poznámku. Já totiž o p. Vrchlickém ani v »Čase« a vůbec nikde nenapsal více ani řádky — konstatuji to, proto že se mi v některých kruzích připisují různé anonymní polemiky proti p. Vrchlickému. Kostatuji zároveň, že jsem žádných polemik proti němu a vůbec proti nikomu nikde nezpůsoboval a neinspiroval.

Před tím chtěl jsem s p. Vrchlickým míti diskusi o problemu »Juliana Apostaty«, — pokus stal se soukromí a nespadá tudíž před veřejnost.

Vida, jak se p. Vrchlický a jeho kruh vyhýbá literární diskusi, necítil jsem toho potřebu objasňovat naše stanoviska výslovně, ačkoli jsem literaturu všecku a zejména p. Vrchlického nepřestával studovat. Hlavní výtěžek těchto svých studií, i pokud se p. Vrchlického týká, formuloval jsem ve svých nedávných článcích v »Naší Době«. Byl bych se spokojil touto stručnou formulací; ostatní moje literární činnost těm, kdo by si věcí chtěli všimnout pozorněji, mohla sloužit za její další zdůvodnění. Stanovisko mé a potud i »Naší Doby« vůči všem směrům a zejména také vůči p. Vrchlickému objasněno je jasně a určitě, třeba velmi stručně. K tomu chystal se již zmíněný obšírnější článek. Mezitím však pan Vrchlický poslal »Naší Době« své literární ultimatum a donutil mne tím k obraně. Chci tedy jemu a těm, v jichž jméně povstal, ukázat, že mezi námi jsou rozpory věcné; osobních, neliterárních antipathií nikdo z nás proti panu Vrchlickému nemá.

Volím si za prvý předmět rozpravy »Twardowského«. Předmět o sobě je zajímavý a důležitý; problém »Fausta« je hlavní problém literatury XIX. století, je to problém po výtce filosofický a proto

hodí se velmi dobře k té diskusi, jíž realism »Naší Doby« a směr pana Vrchlického se má objasnit.

Na »Twardowském« dá se mimo to velmi dobře studovat otázka, která teď stojí v popředí sporů, totiž otázka literární samostatnosti a závislosti na cizích vlivech; ukáže se, že oficielní strážcové samobytnosti a národní ryzosti mají podivná ponětí o těchto důležitých záhadách naší literatury a že skutečného stavu věci ani neznají. Sám takto obšírněji odůvodním svůj úsudek, jejž jsem o literární činnosti p. Vrchlického zde v »Naší Době« vyslovil, že jej totiž pokládám za hlavního a přímo typického představitele literárního eklekticismu.

Co tu podávám, jsou myšlénky a námitky, které jsem si téměř před desítkou roků formuloval — p. Vrchlický se z toho může přesvědčit, že neběželo mně a neběží o posuzování a »pikantní články«; mohli jsme klidně každý směrem svým a jak každý umíme kráčeti vedle sebe, ponechávajíce věcný soud o směrech našich jiným a ovšem povolaným znalcům — — avšak zvůle p. Vrchlického usoudila jinak a mně tudíž nezbývá, než ukázat, že zakřikoval »Naši Dobu« a její směr docela zbytečně a neprávem.*)

* * *

Bylo by na čase, vystopovat v naší literatuře cizí vlivy. Kollár, Mácha, Hálek, i Neruda a j. přinášeli k nám vzory, směry a myšlénky cizí; avšak činnost p. Vrchlického v té příčině je docela zvláštní, jako to i jeho přívrženci nám vysvětlují.**) Vidím v činnosti p. Vrchlického zřejmý důkaz našeho literárního hladu a že je nám cizích myšlének pořád ještě velice zapotřebí; nevěřím, že by myšlénky cizí literatury nám mohly tak škodit, jak se říkává. Jistě je zvláštní podívaná, že titíž strážcové naší kulturní a národní samobytnosti, kteří teď svrchovanou chválou zasypávají eklektický směr p. Vrchlického, staví se proti jiným cizím vlivům a dokonce proti směrům rozhodně méně eklektickým, nežli je směr pana Vrchlického. Považím-li dokonce, jak se před tím a stejně ve jménu českosti a samobytnosti bojovalo proti Máchovi, Havlíčkovi, Hálkovi, Nerudovi a nedávno ještě proti — p. Vrchlickému, nedovedu věřit,

*) Twardowski, báseň Jaroslava Vrchlického. Vydání prologem a novým zpěvem rozšířené, 1885.

**) Srv. Albert, Jaroslav Vrchlický (1893) p. 6 .

že naši oficielní obhájcové samobytnosti bojují věcně. Nedovedu v bojích těch viděti než obvyklé utiskování směrů novějších, a právě proto po nějaké době »kosmopolité«, »neslované«, »nečeši« atd. vpouštějí se v »národní« baštu.

Uznávám však, že pro nás otázka samobytnosti je velmi vážná. Ale otázka tato měla by se řešit co nejpřesněji a myslím dokonce, že po posavadním o věci mluvení nastane konečně střízlivé její studium. Z mluvení o kosmopolitismu, samobytnosti atd., které se nám v posledních letech až do únavy opakuje, při nejlepší vůli nedovedu si vybrat nic. Pořád čekám, kdy nám ochránci ryzí českosti konečně povědí, co je skutečně české ve vědě, filosofii, poesii, malbě atd., — ale čekám už léta a pořád marně. Pouhá obžaloba, pouhé tvrzení nestačí. Co se věci samé týká, — nevěřím tomu ustavičnému žalování na naši národní neoriginálnost, na zhoubný vliv západu a jak se všecky ty fráze zovou, které od vlastenčících augurů každému samostatnějšímu člověku se házejí pod nohy. Fakt, že máme Smetanu, fakt, že máme hudbu svou a docela českou, vždy mně byl důkazem, že »evropskou« vzdělaností neztratili jsme svého podstatně nic. (A jak byl Smetana vzdělaný v hudbě neslovanské!) Že někteří praslovanští ideologové nevidí v nás nic samostatného, je jen důkaz, že jsou slepí. O to přece již nejde, abychom se dnes chtěli lišit nějakým národním tetováním; čím více pokračujeme, tím více se budou ztrácet zvláštnosti vnější — a zvláštností ducha, kdo sám ducha nemá, nepozná a nepocítí.

Bez pochyby samobytnost v různých oborech činnosti lidské jeví a chrání se rozdílně.

Dojista krev a plemenné vlastnosti způsobují rozdíly národní, kmenové a rodinné; do které míry?

Z mládí působí okolí rodinné a společenské a toto působení je jistě jedno z nejúčinnějších. Význam těchto dvou momentů pro literaturu Neruda vystihl několika málo slovy.*)

Na každého z nás hned od narození vnější svět t. j. právě vlivy cizí působí. Osvojujeme si cizí myšlénky — a máme přirozenou touhu poznat všecko, co posud se vymyslilo, vytvořilo a učinilo. Ve filosofii a tolikéž ve vědě žádá se, aby každý pracovník znal historii jednotlivé myšlénky, jednotlivého oboru a celé filosofie a vědy: a podobně umělci, obzvláště básníci, čerpají ze všech básníkův

*) Čtou se v »N. Době« str. 23.

od Homera, ba od indických a jiných básníků počínajíc. A to poznávání cizího světa myšlénkového nepřestává až k hrobu.

Rozdíl je ovšem, jak cizí myšlénky působí v různém stáří a různých stadiích vývoje. Je rozdíl v tom, jak silně cizí myšlénky — cizí duchové — působí na člověka a proto se různívají lidé samostatní a nesamostatní, původní a nepůvodní, původní a eklektikové. Člověk pevný a silný — (výrazy jen obrazné, ale zatím ať stačí) — nedá se totiž cizí silou zničiti, zůstává svým, zůstává sebou i pod vlivem cizím; říkáme, že cizí myšlénky strávil, že je organicky přivtělil ke svému jádru atd. Bylo by snad dokonce možné, aby někdo, mající velikou znalost a sečtělost, celý spis sestavil z citátův, a přece byl by spis jako celek svůj a samostatný; naproti tomu u jiného spisovatele cizí myšlénka zůstává cizí. Ten člověk svůj a samostatný totiž má svůj vlastní duchovní život, chce něco, a dovede pak podle svých tužeb vyhledati to, co ty jeho tužby, city a idee vyslovuje; samostatnost tkví právě v tom vlastním chtění a bažení, v té jednotící síle, která si cizí myšlénky jako denní chléb osvojuje a přizpůsobuje. Člověk je právě bytost kollektivní a myšlénkový svět je obecný vzduch.

Snad každý v ohromném množství spisovatelů nalézá spisovatele, který mu je nejkongeniálnější, který to, co sám chce, již vyslovil. Tak si představuji poměr Husa a Wiklifa. Avšak teď přišel professor a hlásá, že Hus dopustil se — plagiátu! A za plagiát kladou lidé svůj život a plagiátem vyvře v celém národě mohutné reformní hnutí? Samostatnost neztrácí se cizí myšlénkou, samostatným je, kdo myšlénku cizí prožije, procítí a z ní rodí myšlénky nové.

Samostatný duch cizími myšlénkami jen procítá a to snadno poznáš, v kom cizí myšlénka probudila vlastní sílu duše, komu naproti tomu cizí myšlénka prázdnou duši naplňuje a přeplňuje. Co nemáš v sobě, ve světě cizím nenajdeš. Slaboch cizí myšlénky béře anebo napodobí, silný si je osvojuje. Slabý z cizí myšlénky nic nedovede učinit, silný a samostatný dovede z ní vypřísti živé myšlénky jiné, dovede myšlénku cizí domyslit a zařadit do soustavy myšlének vlastních. Slabý v cizích myšlénkách se utápí, silný sebe prudším tokem její pluje a řídí svou kocábku, kam on chce. Samostatný člověk při vší učenosti a vědomosti pozoruje přírodu a svět očima svýma, nesamostatný vidí jej sklem cizím.

Jistě jsou různé stupně samostatnosti, jsou jí i zvláštní druhové, proto je také zmíněný rozdíl, ve kterém stáří na člověka cizí vlivy dorážejí. V mládí cizí vzor působí více než v letech pokročilejších;

paedagogové, kteří nám vštěpují, že výchova počíná a má počínat od samého narození, velikou mají pravdu.*) A jak blahodárně mohli by právě tu působit naši vlastenečtí policajti, kdyby svou feruli na místě na modernu pozdvihli konečně na ty různé korporace, které rok od roku tisíce a tisíce marně utrácejí, kdežto by dobrými a pěknými překlady našim dětem, našemu venkovu, našemu měšťanstvu a — sobě mohli pořídit dostatečnou a zdravou četbu!

Dnes se tak často mluvívá o boji o život — můžeme se tedy dívat i na duchovní vývoj člověka jakožto na boj o existenci, o život a samostatnost. Dojista musíme se každý, kdo osobnost svou si chce zachovat, brániti proti návalu cizího světa myšlénkového. A jestliže se u nás tak veliký důraz klade na samostatnost, je to správné. Avšak samostatnost, jak vyloženo, dobře se snáší s velmi pilným studiem světa cizího; sebe silnější talent, ba ani genius nemůže se správně vyvíjet bez pilného cviku podle dobrých a osvědčených vzorů. Člověk, který by chtěl mít všecko ze sebe, byl by brzy v koncích; chceme přece také pokračovat a to znamená, že pokračovati chceme nad své předky, osvojivše si, co oni již vykonali. Nikdo nebude vynalézat samostatně, o čem ví, že to již je. Člověk, který by za každou cenu a ve všem chtěl býti samostatný, byl by de facto směšný. Göthe právem řekl, že by talent, jenž se neučí a všecko má ze sebe, zasluhoval hany, ne chvály: talent se narodí, aby poučováním dobrých mistrů něčím se stal. Jednou dokonce praví: »Jen o umělci naprosto bláznícím a pochybeném dalo by se říci, že má všecko od sebe samého, o umělci výborném říci se to nedá.«

Příklad toho, co přes všecku duchovní obecnost je samostatnost, podává nám právě historie faustovské idee. Göthe vzal ideu z podání lidového a divadelního — a co z ní dovedl udělat svého! Můžeme ukázati, odkud Göthe vzal jednotlivé části, a některé ty části sahají až do starého věku — ale »Faust« jako celek, jak idea, je Götheova. Po Götheovi Byron, znaje Göthea, dal téže idei výraz, ale opět a přece výraz samostatný. Také Krasiński, také Mickiewicz a dokonce Dostojevský je samostatný, ačkoli také líčil titanism a řešil problém faustovský po »Faustovi«.**)

---

*) »Dass Lessing, Winkelmann und Kant älter waren als ich, und die beiden ersten auf meine Jugend, der letztere auf mein Alter wirkte, war für mich von grosser Bedeutung.« Göthe v: Gespräche mit Göthe in den letzten Jahren seines Lebens v. Eckermann, Vydání Düntzerovo šesté 1, 152.

**) Göthe o problému původnosti a vlivu mnoho uvažoval; stojí za námahu přečísti si, co obzvláště u Eckermanna je nashromážděno. Kladu sem pod

Avšak i v naší literatuře máme příklady, jak Götheův »Faust«, Byron a polští básníci právě problémem faustovským působili. Mácha hájil svou samostatnost velmi energicky — jeho »Máj« je sice ohlasem Byronovy Parisiny, Vězně Chillonského a také jiných děl, avšak jen ohlasem, ohlasem podaným vlastní duší; podobně jako Mácha Koubek neztratil se v bohatostech polské, německé, francouzské a latinské literatury a právě Mácha a Koubek mohou mladším sloužiti za důkaz, že pilné a rozsáhlé studium ciziny nepřekáží domácí původnosti. Naši starší vlastenčící pánové nemají právě dosti literárního vzdělání, aby všecko to poznali; pořád o našich

---

čáru co náš problém dovede objasniti psychologicky: »Was da ist, das ist mein — hätte er (Byron) sagen sollen, und ob ich es aus dem Leben oder aus dem Buche genommen, das ist gleichviel, es kam bloss darauf an, dass ich es recht gebrauchte! Walter Scott benutzte eine Scene meines »Egmont«, und er hatte ein Recht dazu, und weil es mit Verstand geschah, so ist er zu loben. So auch hat er den Charakter meiner Mignon in einem seiner Romane nachgebildet; ob aber mit ebenso viel Weisheit, ist eine andere Frage. Lord Byron's Verwandelter Teufel ist ein fortgesetzter Mephistopheles, und das ist recht. Hätte er aus origineller Grille ausweichen sollen, er hätte es schlechter machen müssen. So singt mein Mephistopheles ein Lied von Shahespeare, und warum sollte er das nicht? Warum sollte ich mir die Mühe geben, ein eigenes zu erfinden, wenn das von Shakespeare eben recht war und eben das sagte, was es sollte? Hat daher auch die Exposition meines »Faust« mit der des »Hiob« einige Aehnlichkeit, so ist das wiederum ganz recht, und ich bin deswegen eher zu loben als zu tadeln.« I., 133. Poznamenávám, že ta píseň o bleše v Auerbachově sklepě je přece jen velmi samostatné přepracování staroanglické písně. Dále čteme: »Man spricht soviel von Originalität, allein was will das sagen! Sowie wir geboren werden, fängt die Welt an auf uns zu wirken, und das geht so fort bis ans Ende. Und überall was können wir denn unser Eigenes nennen als die Energie die Kraft, das Wollen! Wenn ich sagen könnte, was ich alles grossen Vorgängern und Mitlebenden schuldig geworden bin, so bliebe nicht viel übrig.« I., 151. »Die Hauptsache ist, dass man eine Seele habe, die das Wahre liebt und die es aufnimmt, wo sie es findet.« II., 29. »Das ist es freilich, worauf es ankommt; aber das ist eben auch das Schwere, dass unsere bessere Natur sich kräftig durchhalte und den Daemonen nicht mehr Gewalt einräume als billig.« II., 64. »Was hatte ich aber, wenn wir ehrlich sein wollen, das eingentlich mein war, als die Fähigkeit und Neigung, zu sehen und zu hören, zu unterscheiden und zu wählen, und das Gesehene und Gehörte mit einigem Geiste zu beleben und mit einiger Geschicklichkeit wiederzugeben ...

Es ist im Grunde auch alles Thorheit, ob einer etwas aus sich habe, oder ob er es von andern habe; ob einer durch sich wirke, oder ob er durch andere wirke: die Hauptsache ist, dass man ein grosses Wollen habe und Geschick und Beharrlichkeit besitze, es auszuführen.« III, 253.

básnících a myslitelích sice mluví, ale mladším z nich nedovedou nic ukázat. Opět jinak jeví se stejný vliv cizí ve Vocelovi, Pflegrovi (Pan Vyšinský) Hálkovi, až konečně ve Vrchlického »Twardowském«, jejž si činíme předmětem pečlivější analyse, aby na příkladě vyniklo, co je samostatnost a co není.

*

Takové asi myšlénky jsem měl, když teď nastalo nové křižácké tažení proti »moderně« jakožto »nečeské«. A proto že se k němu připojil p. Vrchlický a že se nám nesouhlas s jeho směrem vytýká přímo jako zráda, vyhledal jsem si své poznámky k jeho »Twardowskému«, abych tak argumentem ad homines naší protimoderně dokázal, jak si vedla nesprávně a neoprávněně. A o to teď především běží — otázka národní literatury, národního umění, národní vědy a národní kultury, to vím, takto nebude rozřešena, ale snad se budoucně jen přece o věci bude mluvit obsažněji.

Pan Vrchlický problémem faustovským zabývá se dlouho, vrací se k němu téměř ve všech svých sbírkách; celá sbírka »Z hlubin« je výrazem titanismu a ve své poslední sbírce básní »Nové epopeje« nám básník tento svůj problém předvádí opět a opět; v »Twardowském« pokusil se o celkové jeho řešení.

Tvardovský, jak obecně je známo, je polský »Faust«. Podle pověsti Tvardovský byl v XVI. století v Krakově znamenitý přírodozpytec; zaprodal se čertovi, jenž mu za to sloužil k vyhledávání požitkův a veselého života. Vyjednal si, že jej čert smí vzíti jen v Římě; vstoupivšího jednou do krčmy »Řím«, čert podle úmluvy vzal, vlastně bral, neboť v nouzi zapěl nábožnou píseň, jíž se byl v mládí naučil a to ho zatím spasilo, že totiž až k soudnému dnu musí tkvíti mezi nebem a zemí.

Vidíme tedy: již v pověsti figura Tvardovského splývá s Faustovou, ačkoli má některé a podstatné rysy své; ovšem nebudeme se pouštěti do rozborů, jaká byla pověst o Faustovi, nebudeme porovnávat Götheova Fausta s Tvardovským pověstovým, nebudeme etymologisovat, znamená-li Tvardovský tolik co Faust (tvrdý) — to se již částečně stalo; nám stačí, že básník vyvolil si pověst Tvardovského, aby na jejím základě problém faustovský zpracoval.

Dnes básník, jenž si vyvolí théma faustovské, rozumí se samo sebou, tím samým se postavil vedle Göthea, Byrona a jiných, kdo problémem se zabývali; tak už Byron psal pod vlivem Göthea,

pod vlivem Göthea a Byrona psali Mickiewicz, Krasiński, Lenau a jiní všichni, kdo právě o faustovství přemýšleli.

Ostatně básník v proslovu sám výslovně odkazuje nás ke svým velikým předchůdcům, srovnání »Twardowského« s těmito vzory dáno je samo sebou. Obsah básně ovšem ukazuje, že básník nejvíce měl před sebou Götheova »Fausta« a proto i my »Twardowského« budeme srovnávat hlavně s »Faustem«.

*

Hned úvodem (»Místo předmluvy«) básník podává nám hlavní myšlénku své básně.

Chtěl vejít do kostela, ale draci nad portálem zdáli se mu hrozit: Zpátky, pěvče smělý!

> . . . kde jsou ony sladké časy,
> kdy děcko s mírem v duši přes ty prahy
> jsi stoupal : . .

Básník — čteme — je skeptik „léčící pochybnost pochybností« a takový skeptik v kostele ovšem nemá vlastně místa. Avšak naproti tomu zjevuje se mu zářná postava a ta vede jej k oltáři a:

> . . . spínám ruce, jež se plesem chvějí.

Postava byla — Pravda anebo Láska k pravdě a ta básníkovi mezi jiným a hlavně dává svědectví:

> Co duše tvoje velikého zhlídla,
> tys zbožňoval, a to je víc než víra.

Je tedy po víře, ale má víc než víru — Pravdu! Je to ovšem podivná pravda protináboženská a nadnáboženská, jež tak vede k oltáři, v nějž již nevěříme, ale dejme tomu; ještě podivnější je ta Pravda a docela zvláštní, neboť slyšíme, že je také »všehomíra matkou« a zároveň je slovem pravého boha, to lásky k lidstvu:

> láska k lidstvu, která neumírá,
> je pravý bůh a já jsem jeho slovo,
> mým oknem (?) nejlépe on na svět zírá,
>
> A dělná ruka křídlo andělovo
> jest pravé, kterým doletí se k ráji,
> a zmůže víc než lání titanovo.

Tedy účinná láska a zároveň pravda titanská anebo snad i láska sama? Když se zjevila, představila se vlastně jako pravda titanská:

Já jsem ta, jež neoklame,
v níž souzvuk vždy, nechť kol se světy sváří.

Tys našel mne tou vírou, která láme
vše slovy, tou snahou k ideálu,
tou laskou, kterou vyvolení pláme.

Co's oplakával na mém prahu v žalu,
to našel's prací zas a vůle silou,
já pramen jsem, tys dobře bušil v skálu.

Jak tedy »Twardowski« — tážeme se, čtouce všecky tyto verše — řeší vlastně titanism, boj gigantův a Promethea? Sám básník slovy nejvroucnějšími dovolává se Götheova Fausta:

Přijď v posled ty, k moudrosti jehož zdroji
se utíkám vždy ve úpalu vedra,
ó pěvče Fausta!

Vedle Göthea však také vzývá Byrona:

Ty, v plášť Harolda dumu svou jenž's tajil,
buď se mnou též, jsem dítě doby tvojí
a volnost písně, jak ty, vždy jsem hájil.

A konečně pan Vrchlický vzývá ještě vzor třetí:

Vstaň, duše, již a k hodům lásky sedni!
Ty, jenž jsi velkou komedii bájil,
tu přísným zrakem laskav na mne vzhlédni!

Je to Dante? Je. Ptal jsem se však proto, že by se mohlo myslit i na Krasińského, jehož vlivy (»Nebožské komedie«) v »Twardowském« jsou dosti patrny a hned ta láska k lidstvu odkazuje více ke Krasińskému než ke Götheovi — avšak o tom všem teprve básní samou se poučíme. Přece však již úvod samý vzbuzuje pochybnosti. To jest: vzniká právě otázka, zda-li básník »Twardowského« problém faustovský skutečně chce řešit jako Göthe nebo jako Krasiński; celý úvod a zejména slova té podivné Pravdy nasvědčují, že básník přidržuje se »Fausta«, ačkoli — a tím právě vzniká pochybnost — ta Pravda mluví více než dvojsmyslně.

Pochybnosti ty vzrůstají, čteme-li konec v »Místo předmluvy«. Ačkoli totiž ohlašují se přímo »hody lásky« a ačkoli docela po Dan-

tcovsky se nám líčí veleba básně — básník končí v notě Haraldově. Srovnejte jen:

. . . v srdce bouřném ruchu
co vřelo, na píseň mi tuto splývá
a mládí sny zas přivívá mi k uchu.

Jak chrám ta báseň v noci bezdno kývá
a v ní jest jedno okno, samé zlato;
a oknem tím jen na věčnost se dívá.

A jako nachem vzplane štěrk a bláto
při slunce východu, tak vše, co tu všední,
je láskou prohřato a láskou svato

Tedy poema sacro Danteovo — avšak hodí se k tomu pokračování:

. . . Jsem už v plné zbroji,
toul plný šípů, ruka k ráně štědrá,
na lebce přilba zlatou hvězdou hoří
a pláty těžké kryjí bok i bedra . . .

Podobně bojovně končí se píseň a ještě bojovněji: Tvardovský prý dosáhl již míru — »ty ale v boj jdeš, písni!« Těsně vedle sebe nálada Danteovská a Byronská — to není dobré znamení, to nesílí naději v šťastnou a organickou synthesi.

*

Stručný obsah fabule je následovný:

Starý Tvardovský se vzdálil z domu — vrátil se a nalezl ženu, s níž deset let šťastně žil, těhotnou; chování ženy je mu nápadné, cítí se jaksi před ním vinna; po porodu chlapce začala blouznit, až konečně umřela, nepřiznavši se, že otcem dítěte je ne Tvardovský, ale sluha Šimon, jenž ji přepadl, když za nepřítomnosti mužovy dlouhou chvíli krátila si v ložnici před zrcadlem oblékáním a svlékáním různých svých oblekův a díváním se na svou krásu. Tvardovský proklel syna (vlastně nesyna), ženu a sebe.

Starý Tvardovský — patrně se obměkčil — vychovává synka s velikou láskou. Ale již k pětiletému čert se hlásí a jemu se zjevuje; mladý Tvardovský přichází na studie a tam čert ho svedl, — koupil si dívku a zkazil. Od té doby se odevzdal čertu.

Následuje řada různých příhod, zkušeností a kousků Tvardovského a čerta.

»Otec a syn«: Čert zavádí Tvardovského do blázince, aby tam viděl svého otce (sluhu Šimona), zešílivšího.

»Ballada o pavouku«: když Tvardovský se stal čarodějníkem, měl sluhu Matěje; ten jednou se pokusil o léčení choré princezny (rozsekal ji, vařil atd.), ale nepodařilo se mu to, za to od Tvardovského obrácen byl v pavouka a ten zatím sedí v koutku jizby a přede svou nit.

»Noční zábavy«: zjevuje se Scholastika a Mystika; následují šprýmy různé, na př. myš běžící po podlaze má zlatý ocas s rolničkami atp.; ale Twardowski chce noc strávit divoce, ďábel mu tedy předvádí Semiramis, Bethsabe, Lesbii (Catullem opěvovanou), Herodias; konečně vidět chce Evu — ta svým ztrápeným vzezřením zaplaší vilné obrazy a Tvardovský nalézá »víno pravdy«.

»Slza«: Letí s čertem na čertově plášti — slza mu skane, vidoucímu v chatrči matku žehnající po noční modlitbě dětem; slza padá na plášť a bezmála by jej byla převrhla svou tíží — čert ji však sfoukl i letí dále jako hvězda . . .

»Banda Januszova«: V krčmě čert ukazuje Tvardovskému, jací jsou lidé bez masky: žid pojídá vepřovou, kapucín svádí ženu krčmářovu atd.

»Dona Lukrecie«: Kurtizána benátská ďáblem je přivedena na ples u dožete — všeobecný skandál: dámy, páni se bouří, tím více, že Lukrecie sans gêne vítá všecky své dobré známé od dožete počínajíc; Tvardovský odvádí ženštinu domů — je jí však nudný, opila ho na druhý den večer a baví se s dožetem a ostatními zbožňovateli. Chce chrápajícího Tvardovského jim ukázat — jsou překvapeni bídným, polonahým, otrhaným žebrákem:

zde vidíte v tom zrcadle
své mládí smutné uvadlé.

»Shnilé duše«: Tvardovský vyletěl do prostoru, aby viděl, co je za oblakem. Potkává diblíka, nesoucího v pytli shnilé duše: brusiče, demagoga, knihkupce, odrodilce atd. zkrátka shnilé duše.

»Poslední dny Tvardovského«: Scenerie mořského oka v Tatrách: Kněz, nesoucí umírajícímu nejsvětější, jako v známé básni o Rudolfu Habsburském, nemůže přes bystřinu (čert shodil lávku); Tvardovský donucuje čerta, že tento na svém plášti kněze přenáší. Kněz poznává Tvardovského — křtil ho. Domluvou stařického, milého kněze, Tvardovský dává se na pokání, zatouží po víře z mládí a po otci,

o němž se dovídá, že pyká v Sibiři za povstání. Letí tedy do Sibiře — otce potkává již mrtvého, totiž jeho duši, jak ji andělé vezou do nebe; prosí otce za odpuštění, ten však nedává žádného znamení a Tvardorský usedavě pláče. Konečně v krčmě nazvané »Řím«, ďábel si přichází pro Tvardovského; oba desně zápasí, čert ho již vleče v prostor — tu ve svých úzkostech Tvardovský počíná se modlit k Marii Panně — odříkává modlitbu, kterou slyšel od své prvé lásky a Hlas s výše (bůh) ho zakotvuje v němém, prázdném prostoru mezi nebem a zemí.

»In Excelsis«: Tvardovský tkví bez proměny ve vzduchu. Tu najednou přilezl k němu — Matěj sluha, obrácený v pavouka. Milý Matěj přichází svému pánu zvěstovat, že lidé na zemi jsou pořád stejně zlí, že tedy nemá chtít býti na zemi (kdo to tomu Matějovi všecko tak vnuknul? Jak se nit dostala k Tvardovskému ani se neptáme.) Pověděv to slízá po své niti zase dolů, že prý přijde, až lidé se polepší.

Tvardovský však dává se do modlení (modlí se jak se modlíval s matkou):

Ve hymnus vřelý
na rty mu slétlo,
co lidstvo hnětlo.

Když takto Tvardovský »neustále svoji hymnu zpívá, lká, prosí« — přichází zase Matěj a zvěstuje, že lidé již jsou šťastni a hodní:

Ty se ptáš po meči?
Není ho víc,
a člověk polobůh
povznáší, jasný duch,
k světlu svou líc.

Na to Tvardovský dává se do jásavé modlitby a prosí Boha o smilování a Bůh mu pomáhá.

Tuto modlitbu Twardovského a jeho spasení vylíčíme v následovním obšírněji — ale již zde nemůžeme potlačit podivení: Tento hříšník, modlící se hůře než ministrant a kostelník, je kvintesence Dantea, Göthea, Byrona? Je to rozřešení problému, jak nám »Místo předmluvy« ohlásilo? ...

*

Již z toho stručného obsahu viděti, že zejména »Faust« na vznik »Twardowského« působil, podrobnějším rozborem shoda, ale ovšem

i podstatné rozdíly vyniknou. Započneme však svou analysi hned prvým vystoupením Tvardovského, poddaným v oddílu II. »Studentská láska«.

Víme již, že mladý Tvardovský přišel na studie. Je to milý, dobrý hoch, ještě nepokažený a čistý; setkáváme se s ním v krčmě mezi studenty a ženskými. Soudruzi rádi by ho svedli a pokazili. V tom však zjevuje se mu v té rozpustilé společnosti čert a vede ho k dívce, již prý, a mimo ni ještě dva lidské životy může spasit; trochu zlata — a zachrání před hladem bědnou rodinu, dívku, matku, babičku.

Pokušitel násilně zatáhl mladíka na cizí dvůr — tam slyší hladovící dívku zpívat modlitbu, vkročí pak do jizby a za nedlouho

> v náruč tisk ji užší, užší,
> myšlénky pak její pěly
> jemu v srdce — život celý.

Divná to Markétka! Počíná sice podle Markétky s písničkou k Marii Panně — ale vyznívá ta písnička velmi sofisticky; bezejmenná »studentská láska« patrně již někde vyčetla:

> jsem hvězda, která
> pádem se čistí!
>
> A já se očistím
> v slzách a hoři!
> Maria, nedej mi
> utonout v moři!

To jsou ovšem jen fráse v ústech »zpola dítěte«, jež se oddává za peníze a která tak je rozhodnuta, že se oddává svůdníkovi, jaký právě přišel a to — za přítomnosti své báby (35)! Jen ctihodná matka se vytratila z jizby (35), když byla svou dcerku bohatému hejskovi náležitě doporučila. Nemusíme ani výslovně rozvádět, čím se »studentská láska« liší od Goetheovy Markétky a jak se tím liší ve svůj neprospěch. Poddala se z bídy, ne z lásky:

> Já musím hřešiti
> neb musím jísti (33);

poddala se mu na prvé potkání a bez velikých okolků:

> Já jsem děcko,
> ale, chceš-li, dám ti ráda všecko.

Jsi tak milý,
chceš, abychom spolu šťastni byli?
Dnes neb zítra
tvá jsem — ale prosím, zbav mne jitra! (37).

Dívka se tedy jednoduše prodává — tu není žádného těžkého problému pro Tvardovského, žádného boje, prostě peníze dávají boháči možnost ukojit své chtíče. Následník Fausta, Haralda, Pankráce, snad i Irydiona a jiných titanů kupuje si anonymní lásku, o níž pak už v celé básni nic se nejedná — kde je tu titanství a kde láska, úvodem k básni nám ohlašovaná?

Básníkovi ovšem seděla Markétka modelem — ale vidíme, jak zachytil jen samý povrch a šat Markétčin; i máme hned na počátku básně příklad, jak eklektikovi veliké vzory seděti musí k aktům, za něž se platí za hodinu — —

*

V následující kapitole (III.) čteme: Vzpomínky z mládí.

Vzpomínky z mládí? Ano — vzpomínky z mládí v mládí, neboť vzpomíná tu na své mládí mladičký student Tvardovský. Včera nebo předevčírem si koupil lásku — dnes počíná faustovat o — prvé lásce.

Ó první lásky krutá muka!

Sotva že totiž mladý panáček zkazil dívku — ostatně mu budiž s dobrým vzpomenuto, že se na to vyplakal »jak dítě« (33) — odevzdává se na dobro ďáblovi; jedou stepí a tu počíná Tvardovský svému pekelnému lokajovi, jako by mu byl druh a přítel, vypravovat o té své prvé lásce:

mne podnes posud rozechvívá
upomínka něžně truchlivá.

Když se doma na večer modlívali růženec, milý náš prostopášníček jednou z nudy zaspal; náhle se však probudil a co tu vidí?

Blíž u mne děvče klečelo
už ubožátko rozespalé,
a sotva chudák vědělo,
že košilka jí neustále
se posouvala s plných ramen,
že rámě jako bílý plamen
se šerem jizby zaskvělo.

Já vypoulil své dětské oči
na tento měsíc, nový, bílý,
hlas v ústech váz' mi v této chvíli
a dlouhé nudné modlení
více nebylo mi trápení;
já celou noc jsem nemoh' spát,
já stále zřel to rámě plát.

Ďábel:

Tu maličkost ti věřím rád.
A jak pak dále, milý hochu,
rci, milovali jste se trochu?

Twardowski:

Já na ni zřel jak na světici;
co v duši mé se tenkrát dělo,
ni matky oko nevidělo.
Ó dobo už jsi minula!

Ďábel myslí, že se v maličkém Tvardovském již tenkráte »vášeň poprvé probudila« a výrazy Tvardovského (»já stopoval jích údů vděk« — »plná ramena«) by připouštěla výklad, že máme casus, jenž by Nordaua zajímal, kdybychom nechtěli připustit výklad (a proto že je možný, jej volíme ve prospěch »Twardowského«), že luzné obrazy, jichž Tvardovský užívá, myšleny jsou se stanoviska, jak se po svých zkušenostech s »láskou studentskou« dívá na svou prvou lásku.

... mé duše zášeřím
jen oné dívky obraz plane
co jediné a milované,
ty druhé, které přišly pak,
tvé dílo jsou a světa brak!

Ďábel:

A líbal jsi přec statečně.

Twardowski:

Však myšlenkou vždy povděčně
jsem v minulosti svojí dlel
a nechci, abych zapomněl.

Bez mála bych zapomněl říci: Tvardovský, když se takto pro celý život zamiloval, neměl ještě pět let, jak si z různých udání můžete vypočítat!

*

Titanism a láska, vidíme, projevily se v Tvardovském velmi, snad příliš záhy — avšak přes to, snad právě proto, že Tvardovský tak záhy počíná svou faustovskou karieru, stává se z něho Faust dosti naivný — je trochu (mohu to již prozradit zde) šosáček. Docela upřímně padá ze své role — na př. když svému čertovi se vyznává, že vidět Benátky, je jeho ideal.

Benátky, ta snů mých vidina! (124)

Tu vidinu dnes okružným lístkem kde kdo si popřává, faustovského jistě v tom není nic, leda že obyčejní lidé do Benátek jedou rychlíkem, Tvardovský pláštěm ďáblovým; dovídáme se arci, že se na tom plášti jede dost pomalu, patrně tedy pouze ďábelský smíšený plášť. Ovšem — jaký Tvardovský, takový ďábel a plášť.

A v Benátkách vede si také dost maloměstsky: baví ho, odloudit starým pánům — dožeti, legátovi a pod. světákům — zchytralou maitressu donnu Lukrecii; pro ni podstupuje, tuším, pět nebo šest soubojův a na konec, proměněn ve starého žebráka, dává nicotné společnosti — bez mála bych řekl: bandě — mravokárné a dušespasitelné poučení: Lukrecii plivl ve tvář, dožeti hodil hůl a mošnu pod nohy — a na to »odchází vzpřímen vážným krokem. Páni se mlčky rozejdou. Lukrecie (klesne zdrcena na pohovku):

Ten zničil mne, co platen krásy vděk?
Co zbývá mi, než prchnout z Benátek?
(Zakreje si obličej rukama.)

Pochybuji, že čtenář má s donnou Lukrecií a její vydržovateli soucit; já ho nemám naprosto. Když nemusila prchnout z Benátek, byvši na bále u dožete veřejně pohaněna, neprchne po Tvardovského kázaní, provedeném živým obrazem — a jen prchnout a počít život »láskou« jinde? To je všecko?

Záliba v takových avanturách s padlými ženštinami je patrně pro našeho Tvardovského charakteristická; je to pochopitelné při člověkovi, jenž již jako nepětileté děcko nemohl spát pro bílá ra-

mena a jenž svou Don Juanskou karieru počíná kupováním nevinných dívek.

Má proto rád divoké noci a ďábel ho tedy podle přání častuje zjeveními náležitých žen: Semiramis, žena Uriášova, Lesbia, Herodias. Tvardovský je hotový dekadent, řekl by Nordau; jistě má záliby divoce-hrubé, jak poznáváme z účasti, se kterou se dívá na nahé ty »feny« a vilnice, jimž z očí plapolá »vztek tygřice«. Ty tygřice samy podle všech pravidel jsou dekadentně smyslné, — Herodias proto žíznila po krvi Janově, že jí nebyl po vůli:

. . . ve vášně víru stálém . . .
těch hejsků vír už nestačil mi víc . . .
Já snila velikého z lesa muže,
byť třeba oděn v medvědí byl kůže,
však sílu vlka v pažích musil mít,
a proroka hněv, před nímž chví se lid.

Když uviděla Jana Křtitele, poznala v něm předmět své zkaženosti.

Tento, tento pouze,
ten divoch, obr, dostačí mé touze.

I vypravuje tato tygřice Tvardovskému, jak tělem svým lákala proroka, ale nadarmo; proto

. . . chtěla mít své lásky mstitele
. . . hlavu Křtitele!

Twardowski:

Ó zjeve stůj a v mhu se nerozplývej,
tu píseň Sireny mi dále zpívej!
Tys žena, jaké nám je potřebí,
když tebe zřím, mně zdá se o nebi.

Konečně zjevuje se Eva. »Jest oděná v kůže zvířecí, bídu a strast má v obličeji, dlouhé, šedivé vlasy splývají jí až na zem; pláče hořce.« Tato ruská mravní lázeň ovšem působí —

Ach Evo, Evo, děkuji ti
za šedivý tvůj dlouhý vlas,
za slzy, . . .
jsem člověk, syn tvůj, cítím zas!
V tu bídu, v kterou uvrženi
zde zápasíme hříchem tvým,

já nechci množit kletby znění,
jež před bohem jest prach a dým,
já spíše volám: »Sladká vino,
jíž člověku byl odňat ráj,
buď vítáno mi pravdy víno,
v mé mysli, myšlénko, teď zraj!
Chci zápasiti jako jiní,
chci trpět a chci bojovat,
má bolest — je mé dobrodiní,
jsem spasitel — kde byl jsem kat

Na to se Tvardovský rozzuřil, »chytí co mu do ruky padne a mlátí do všeho, co mu do cesty přijde« — patrno, že působí to »víno« pravdy. Ďábel však suše na to: »A já se dále budu smát« — zná patrně již svého »spasitele« a my ho známe, tuším, už také. Neboť po sentimentální sceně s slzou »zápasí«, »trpí« a »bojuje« v krčmě a v Benátkách s donnou Lukrecií — ďábel toho zřejmě má dost anebo mu již vyschl vtip, neboť opakuje mravokárnou scenu — jednou s Evou a podruhé s Lukrecií — a ovšem s týmž úspěchem.

Kdežto Tvardovský se kochá ve vilných obrazích, jež právě diváku-čtenáři se předvádějí, ve Faustovi »pokušení« je docela jiné. Nikoli »tygřice«, ale krásná«, čistá žena jej upoutává; žena ta oddává se mu z lásky, z lásky hřeší a láska ji spasí; proto ve Faustovi není žádných kluzkých scen a obrazů, neboť to právě nepatří k věci. A dejme tomu, že by titan Tvardovský upadl v pokušení ultra-dekadentní, pak mohlo by to být jen chvilkové pokušení člověka, bažícího po pravdě, lásce, kráse; náš titan v tom však se ztrácí všecek, tak že o titanismu není potuchy.

Göthe důsledně a promyšleně kreslí své hlavní dva charaktery (Fausta-Mefista) i v této věci, jako v každé. Mefistofeles má zálibu v hrubostech a nízkostech smyslných a zůstává stejný pořád v I. i II. části »Fausta«; těší se z obscénností sprostých v noci Valpurgině i v klasické noci Valpurgině stejně živě; Faust ve Valpurgině noci také je sveden k tanci a smyslnosti, ale brzy se vzpamatuje — nejen proto, že dívce, s níž tančil a zpíval, za zpěvu z úst vyklouzla červená myš, ale hlavně zaráží ho idol, v němž vidí Markétku... V druhé části Faust je nejen starší ale právě proto i zkušenější a lepší — tam, jak řečeno, Mefisto hledá si svá diabolická vyražení, Faust cele oddán je antické kráse, Heleně.

V »Twardowském« tato stránka titanismu není nijak provedena. Postaveny jsou sice vedle sebe smyslnost a její zlé následky

fysické — nikoli však její protiva, ani skutečná krása, ani láska, ani čistota, nevidíme a necítíme žádného boje smyslnosti a ducha a pokud se na to v »Twardowském« pamatovalo, jen se o tom několik slov říká, ale idea se ani filosoficky ani umělecky neprovádí. To ovšem souvisí s tím, že se idea Faustovská-Tvardovská vůbec slabě provádí.

*

Podívejme se jen, jaké jsou ty duševní titanské a nadtitanské boje Tvardovského a jak vítězí.

Četli jsme hned v úvodu (Místo předmluvy), jak nejasně se nám idea básně vykládá: pravda je více než víra — pravdou a láskou účinnou dospíváme do nového ráje; avšak konec konců on, jenž chce být — spasitelem, do starého ráje se dostává zábleskem staré víry, modlitbou!

Hned v kapitole o »Prvé lásce« Tvardovský, ačkoli se již odevzdal ďáblovi, velmi sentimentálně mluví o víře v dětství a o milých zvycích vánočních a působení obřadů svátečních:

Ó směj se dále, v těchto cetkách,
v té záři papírových hvězd,
v tom nerozumu, dětských tretkách
jest víc než tušíš — život jest;
tam poesie plné zdroje,
tam ještě nadšení a cit . . .

Podivná to deklamace bojovníka o pravdu, která, jak jsme slyšeli, je „víc než víra«!

Ďábel mu ovšem a právem namítá: »Teď tomu přec již nevěříš?« Ale Tvardovský mu odpovídá docela netitansky:

Co, nevěřím; a věřím znova,
jen vykládej — jen díš mi slova,
jen rozumuj — jsi pedant suchý,
pro vření přírody jsi hluchý,
sám hmota, jak chceš mluvit s duchy?

To je jistě velmi divná odpověď, která sice (poslední 3 verše) upomíná na »Fausta«, ale k tomu, co Tvardovský právě řekl o nerozumu dětských tretek, se nehodí: co znamená tu rčení: »pro vření přírody jsi hluchý«?

A opět jinak, totiž po rousseauovsky, Tvardovský formuluje myšlénku řka:

Ó svatvečery! neděle!
Kdy srdce v souzvuk s vírou hrálo!
Ó mluv si co chceš, všady, vždycky
jen venkovan má život lidský!

Podobně mluví Tvardovský o modlitbě v »Slzi« a nejinak na sklonku života (tedy nikoli jen v mládí) víra a nikoli pravda ho spasila.

Na konci života kněz, nesoucí nemocnému nejsvětější, ho přivádí ve zmatek, ale také k rozumu — počíná věřit. Modlitbou se zachraňuje před ďáblem a modlitbou konečně uniká trestu. Čteme o jeho konečném spasení následující.

Když totiž k visc'mu v prostranství Tvardovskému, jak jsme již referovali, pavouk Matěj podruhé se vyškrábal s blahou zvěstí, že lidstvo žije již v lásce — snad je to ta láska, jež spasit měla Tvardovského? — tento, uslyšev to, divě zajásal, až se prý ráj otřásl:

Slyšíš mne, Pane?
Dopřej, ať skane
mé tělo k míru
mám v tebe víru
Ve lidstva blahu,
ve lepší zoři
ať nejsem jediný,
jenž se tu moří...

Pro lidstva slzy, které tekly věky,
pro výkřík první mojí oběti,
pro lásku Krista, pro Marie vděky,
pro píseň, kterou umím z paměti,
již slyšel jsem na onom dvorku malém,
již nosím v srdci v utrpení stálém,
pro matky pláč, která mne porodila,
pro otce, jehož vrh' jsem v neštěstí,
pro kalich, jejž má nešťastná vlast pila,
mé skončiž bolesti!

Hlas s výše:

Nuž sprchni v let,
jak svadlý květ
měj mír a klid,
máš spasen být!

A Twardowski kles' k zemi roven květu třísni.

Epilog:

On má již mír — ty ale v boj jdeš, písni! — —

Možná, že jde píseň v boj, ale nejde v boj titanský a dokonce ne v nadtitanský. Spoustou litanií žebroní náš titan o spasení pro lidstva slzy, pro výkřik první svojí oběti — — nedovedu prostě ten slovopád a tu falešnou pósu ještě jednou opsat. Kdo třeba i nehledí k hlavnímu problému, nemusí jej zarazit ten verš: pro výkřik první mojí oběti? Vždyť se mu ta anonymní dívka prodala a nalezla v něm a jeho penězích zalíbení — jak tedy může se to zde uvádět vedle slz lidstva a lásky Kristovy? A kdo v té potopě nemyšlenek snese důvod: pro píseň, kterou umím z paměti? A to je faustovský problém, tak řeší se problém, víry a pravdy a účinné lásky?

Dnes v každých lepších dějinách historie literatury německé, anglické, polské a vůbec každé můžeme se dočíst, co problém faustovský znamená a jak se jednotlivými básníky řešil — máme tudíž o věci šířit mnoho slov a ukazovat, jak Tvardovský je pouze hluchá ozvěna Fausta, Krasinského, Byrona, Dantea?

Faust ztratil víru vštípenou mu v dětství, ztratil víru v oficielní vědu, ztratil víru v snažení své doby; hledá nějakou dobu ukojení v požitku a smyslnosti, ale duch jeho nese se důsledně vpřed, nevrací se k náboženství svíčkových bab, jak Tvardovský. Upomínky na víru v dětství jsou mu milé a drahé, dokonce mu zachovávají život, když už už dobrovolně chce opustit svět, — ale proto nezapomíná, že je ukol titana při nejmenším dosíci silou svého ducha, co dítěti dáno jako by samo sebou — lásku k životu. A odsud problém — jak dosíci toho blaženství, jež skytá víra v dětství a a věřícímu vůbec a na konci II. dílu Fausta jeho konečné rozluštění — úsilnost, práce pro jiné. Tím Faust přemohl ďábla pokušitele, a žádnou modlitbou, strachem mechanicky vybavenou — duchem titanovým přemožen duch zlý.

Otázka, zda-li řešení Götheovo je správné, je docela jiná; nesrovnávám »Twardowského« s »Faustem« proto, že bych naprosto uznával »Fausta« — nikoli, srovnávám oba plody jen proto, aby idea sama (totiž idea faustovská resp. Tvardovská) vynikla a abychom viděli, že v »Twardowském« se nijak neprovádí, neřeší.

To viděti ve velikém i menším. V »Twardowském« na př. Tvardovský má zálibu v kejklířských čertovinách; znuzuje se mu to sice, ale dost na tom, že jemu čert slouží myškami vystrojenými

za blázna a pod. nápady. Ve »Faustovi« Mefisto na počátku ne viditelnou hudbou ukolebává Fausta ve spánek — v »Twardowském« táž hudba předvádí se jako zábava atd. — — řekl jsem už, že Tvardovský je šosáček.

Jinak, než Göthe, Byron řešil problém — opět jinak a docela samostatně Krasiński a Dostojevský: nebudeme však prodlévat při těchto básnících, proto že, jak patrno ze všeho, »Twardowski« největší jeví příbuznost k »Faustovi«, třeba se i v jednotlivostech a do jisté míry i v hlavní idei ozývali tu Byron, tu Krasiński. »Faust« dal p. Vrchlickému hlavní ideu, osnovu celku a byl mu také vzorem v provádění — idee ostatních básníků-myslitelů působily více rušivě, jak na svém místě bylo a ještě bude ukázáno.

*

Lze očekávat, že i poměr Tvardovského k ďáblu je docela jiný nežli poměr Fausta k Mefistovi — t. j. že poměr tento v »Twardowském« stejně je nepromyšlený a nedůsledný.

Nepouštějme se zatím do filosofování o tom, co ďábel vůbec znamená a znamenati může, srovnejme, jak se tam Mefisto chová vůči Faustovi a tu vůči Tvardovskému.

Mefistofeles stojí v každém ohledu, i intelektuálně níže než Faust: Faust nezpouští se rozumu, vědy, filosofie a umění i když udělal s čertem smlouvu a občas mu podléhl. On sám — nemaje moci nad duchy vyššími — si čerta citoval a učinil služebným; čert skutečně je jeho famulem — dělá co pán chce a na konec také prohrává.

Docela jinaký je ďábel v »Twardowském«. Má moc nad Tvardovským hned od malička, a je pak i později vyšší rozumem, než Tvardovský, baví ho a obveseluje, odhaluje mu nitro lidí (»Banda Januszowa«), svádí ho, čert konečně nad ním i vyhrává — jen deus ex machina mu jej vyrval.

Všimněme si blíže, jak v »Twardowském« ďábel dostává moc nad Tvardovským. Ve »Faustovi« Bůh dopustil, aby ďábel Fausta zkoušel — je mezi oběma boj ustavičný, důsledný, soustavný, životní. Docela jinak v »Twardowském« se nám zjevuje záhada svobody vůle a vzniku zlého. Ďábel Tvardovského pronásleduje, proto že otec ho proklel při narození (41); patří ďáblovi již napřed: »dělej co dělej, jsi můj, a nikdo tě nevyrve tomu objetí, kam tě uvrhl tvůj otec« (42). Ďábel tedy měl by jen čekat na duši Tvardovského, když je jeho, a tudíž jen z jakési útrpnosti a vlastně

z dlouhé chvíle dábel Tvardovského svým uměním obveseluje a snad i sebe. Tvardovský, uslyšev od ďábla svůj předurčený osud, snadno a čistě fatalisticky se mu vzdává:

Co zbývá mi — tedy pojďme (42).

Básník cítil nesprávnost takového fatalismu a proto později Tvardovský nevěří v působnost otcovy kletby:

Že v prvním hněvu návalu
mne proklel — smazal dávno již (178).

Ovšem — co může dítě za vinu matčinu a působila by kletba neotce? Neboť otec, jenž hocha proklel, ve skutečnosti nebyl jeho otec a v tom Tvardovský měl pravdu, že pozdějším svým chováním kletbu svou odčinil. V podrobnostech dalo by se i k tomu poukázat, že starý Tvardovský neproklel pouze syna, ale i ženu a sebe samého: proč právě to prokletí syna působí tak zvláště a mocněji?

Básník kolísá mezi fatalismem a svobodou. Náladu — nelze říci názor — fatalistickou, tuším, ač mylně, čerpal z »Nebožské komedie« — zvláštní předurčení viny a života potomkova vinou rodičův a předků u Krasińského se vyskytá, u Göthea máme vůli svobodnou. Ve »Twardowském« podle obou vzorů vedle motivu fatalistického nalezáme motiv svobody. Proto se mluví o nepůsobnosti otcova prokletí a hledají se jiné pohnutky hříchu. Tvardovský na jednom místě dokonce nám praví, že se vrhá v pokušení, proto že se mu ztratil otec a že tudíž nikoho nemá (41). To je jistě jen chvilkový nápad, jako když starý žebrák prosí, že je chudý sirotek — titan se vymlouvá na opuštěnost! Ale, jak řečeno, to je jen takový nápad, vždyť není to pravda, šel přece s ďáblem a dopustil se prvého podlého skutku, nevěda, že se mu ztratil otec!

Proto přes tyto motivy docela podle Mefista ďábel o duši Tvardovského se namáhá; výslovně si na to stěžuje (102), že si malichernou duši Tvardovského musí zasloužit právě tím, že mu slouží — — zkrátka poměr ďábla a Tvardovského je nejasný, nejednotný, neurčitý.

(Dokončení.)

Kterak koaliční strany změnily opravné návrhy osobních daní přímých podané Steinbachem.

Koalice tří velikých stran v parlamentě vídeňském neměla by prozíravé politiky ani příliš překvapovati ani se nesmí podceňovati a považovati za cosi příliš nepřirozeného, neschopného k životu a k činům významnějším. Také je bezúspěšno poukazovati stále jen na sterilnost a negativnost programu koaličních stran. — Jak je koalice složena? Především v ní vidíme 85 zástupců velkostatků, pak skoro zrovna tolikéž zástupců velkého průmyslu a velkého obchodu (na př. poslance obchodních komor, zástupce severočeských a moravských měst, bohatších okresů vídeňských atd.); k nim pojí se hrstka poslanců z venkovských okresů alpských, kteří zvoleni byli následkem vlivu duchovenstva katolického a menší ještě zlomky poslanců národních (slovinských, rusínských, italských a j.), kteří s koalicí drží jen, protože doufají nějakou lepší kost ještě obdržeti při hojné koaliční hostině. — A zrovna tyto přídavky trochu jiné barvy jako konservativci z Alp, Slovinci a Italiani působí největší nesnáze a jsou každou chvíli skoro připraveni, aby odrazili nebo byli odraženi. Tak tomu aspoň chtějí listy německoliberální a nelze upříti, že by po této amputaci, byla koalice stranou dosti ještě mohutnou (na 200 hlasů nebo více), hospodářsky úplně jednolitou a kdyby otázky národní nechala opravdu stranou — a to by při svém složení pak mohla beze všeho učiniti, — zřejmo je také, že by měla zcela jasné, určité cíle, totiž udržení dosavadního zřízení a dosavad nabytých práv a výsad. Patrně je to snaha po výtce konservativní a je také očividno, proč zrovna Hohenvart je tvůrcem tohoto pořádku a proč se ho zvláště pevně velkostatkáři čeští drží a držeti budou.

Program vládnoucích stran tedy rozhodně nelze nazývati pouze negativním, je opravdu velmi positivní. U nás majetné vrstvy

obyvatelstva mají politickou moc v rukou a požívají také velmi cenných hospodářských výhod. A zrovna v těchto dvou směrech minulá vláda Taaffeova učinila vážný útok na ty dosavadní výsady. V hospodářském směru byl pokus trochu nesmělejší, ale přece jasně patrný, byla to oprava daní přímých od Steinbacha; na politickou državu byl však útok příliš silný, přímo drzý, — opovážiltě se hrabě Taaffe navrhovati všeobecné právo hlasovací, ovšem omezené, ale přece jen všeobecné. Také útok tento patřičně a se spravedlivým rozhořčením byl odražen a vinník odpraven — arci prozatím jen s ministerského křesla. Že s ministerským předsedou šel zároveň druhý útočník Steinbach, bylo více než vysvětlitelné. Však jistým pokrokům se neubrání ani strany sebe konservativnější! Tak koaliční strany musily převzíti staré dědictví: rozšíření volebního práva a úpravu berní. S volebním právem mají dosud hlavy těžké a patrně budou těmto těžkostem ulevovati odklady a získáváním času do té doby, pokud nebudou k činům donuceny z dola i s hora. Za to oprava berní dovedena aspoň ve výboru a tím tedy ve své hlavní části ke konci, a bude-li vláda opravdu chtíti, může v příštím zasedání ji svým vlivem poměrně dosti lehce prosaditi.

* * *

U nás dosud nejzámožnější občané neplatili skoro žádnou daň, rozhodně ne žádnou daň přímou. Když kdo platí daně z pozemků, domů a z továren, zajisté ji neplatí vlastně ze svého důchodu Zdá se to býti dosti divné, ale poznáme pravdu toho snadno jednoduchou úvahou touto: Někdo si chce koupiti statek, dům anebo továrnu; k tomu cíli zkoumá, jaký tyto předměty dávají čistý výtěžek a tento čistý výtěžek rozumí se arci vždy tak, že se z něho vyloučí patřičná část na daně, takže kupující si za své peníze zjednává důchod nezdaněný. Zrovna tak nezdaněný důchod si zjednává koupí cenných papírů, také tehdy, když na kupony uložena daň, jelikož vždy bude jen počítati takový obnos z kuponu, který zbude po zaplacení daně. Pouze tehdy by nabyvatel těchto důchodů byl daní postižen, kdyby se daň po koupi zvýšila, ale zároveň by dostal od státní správy dar, kdyby na př. po koupi daň byla zmírněna.

Nuže takových darů se opravdu dostane vlastníkům pozemků a domů novými předlohami. Pro majitele domů bude dar ten velmi pochybný snad, protože následky umírněné daně se mohou také objeviti ve zmírněném nájemném; za to je zcela bezpečný majitelům

pozemků, poněvadž ceny jich plodin neřídí se konkurrencí tuzemskou, nýbrž soutěží světovou a tedy zlevnění daně opravdu musí vypadnouti k prospěchu (jakémukoli, po případě velmi malému) našich pozemkových vlastníků. Že dary tyto budou velmi nestejné a že se to bude říditi podle slov písma: »Kdo má více, tomu bude přidáno«, je zajisté také pravda. Kdo platí u nás 100 zl. daně pozemkové, je už poměrně zámožný sedlák (není-li ovšem zadlužen) a tomu dostane se daru od státu slevením daně ročně nejvýše 15 zl. to jest 4%ním úrokováním hodnota 375 zl. Za to dar státem poskytnutý na př. knížeti Adolfu Schwarzenbergovi bude trochu vydatnější, nejvýše bude činiti ročně 34.068 zl. (dle W. Teifena: »Das soziale Elend in Oesterreich« str. 16. totiž 15% z pozemkové daně 227.124 zl.), čili (při 4%ním úrokování) hodnotu 851.700 zl., s čím arci může býti kníže spokojen, je-li náležitě skromný. Ovšem take tyto dary jsou pouze problematické, jelikož zvýšené potřeby rozpočtů zemských a samosprávných mohou míti za následek zvýšení zemských a ostatních samosprávných přirážek.

Zásady slevy daní pozemkových a domovních, a sice stejným procentem jak pro chudé tak pro bohaté, byly však už obsaženy ve Steinbachově reformě a tedy koalice je také podržela; hodí se pak výborně k manifestování její vlastních názorů: uhájiti totiž dosavadní držení, vlastně je trochu ještě rozmnožiti. To koalici tedy nelze bráti za zlé. Dobrá věc je býti si stále důsledným! Lidoví zástupci měli by však ukázati, že není to ještě odčiněním dosavadních nerovností a nesprávností berních, když se chuďasovi darem dá jeden zlatý (protože náhodou platí jen 27 kr. daně pozemkové) a boháči pak jeden milion zlatých (protože náhodou jeho daň pozemková obnáší 266.667 zl.)!

* * *

Hlavní těžiště oprav přímých daní leží však v dani živnostenské (výdělkové — Erwerbsteuer) a s ní do jisté míry obdobné dani závodů povinných k veřejnému účtování a v osobní dani důchodové (Personaleinkommensteuer).

Živnostenskou daň chtěl ministr Steinbach radikálně opraviti s patrným účelem, aby se ulevilo drobnému průmyslu i aby se značněji obtížil průmysl velký. Bylo to zcela přirozené. Živnostenská daň a s ní spojená důchodová daň třídy prvé pochází z první polovice tohoto století, po výtce z let napoleonských válek anebo krátce po nich (cís. patenty z r. 1812, 1815, 1817, 1824, 1849, 1859). Od-

tud vysvětlí se hned nepoměrnosti, že nejnižší sazba daně živnostenské je 3·15 zl. a nejvyšší 1575 zl. Tedy nejbídnější hokynářka platí přes 3 zl. daně, nejvelkolepější průmyslový závod ani ne celých 1600 zl. Ovšem je tu na opravu ještě důchodová daň prvé třídy, ale jak ta byla vyměřována! Kdyby se opravdu byla ukládala továrnám tak, jak bylo zákonem vyměřeno, bylo by velmi málo závodů obstálo. Proto v té příčině byla nejvyšší jak nemorálnost v přihláškách od podnikatelů, tak zase laxnost se strany úřadů finančních. Přiznal sám ministr financí (Steinbach) — a nebylo mu se žádné strany odporováno, — že sotva třetina toho bylo vybráno, co by se dle litery z důsledného výkladu zákona i dle náležitého šetření bylo musilo vytěžiti. Že tu nebylo lze obyčejnému řemeslníku nebo kramáři tak snadno svůj lopotně vytěžený groš ukrýti, za to ručila soustava důvěrníků, kteří o dani té rozhodovali a kteří byli po případě konkurujícími soupeři. Velký továrník pak snadno své nepoměrné zisky všelijak dovedl zatajiti tím spíše, že každé důkladnější vyšetřování hospodářských a závodních poměrů jednotlivcových, — arci byl-li jen trochu bohatší, — bylo považováno za útok na občanskou svobodu (v té příčině měli jsme také svůj »habeas corpus act«) a všetečné nazírání do nedostupných a jako posvátných obchodních tajemství. Také jeden výmluvný doklad pro liberální názory posledního čtvrtstoletí.

Bývalý ministr Steinbach hleděl pak upřímně přiznané nerovnosti a nespravedlivosti živnostenské daně, pokud by to jen šlo, napraviti. Jeho zásadou bylo ponechati sice obnos daně stejný — daň měla býti totiž kontingentována a kontingent měl postupem času růsti, — ale rozděliti jej zcela po právu a spravedlnosti tak, aby velká výroba neměla výsad proti výrobě drobné. Zavedl tarif pružný (elastický), jak jej nazýval, aby dle čistého výtěžku stanovila se daň tím poměrně tužší, čím vyššího se docílilo výnosu. Daň tedy měla býti v podstatě progresivně upravena. Pružnost tarifu byla k tomu, aby se na individuální poměry každého výrobce mohl vzíti náležitý zřetel: když zasluhovalo jeho postavení hospodářské a rodinné zvláštní šetrnosti, mohla se mu vyměřiti daň nejnižší sazbou dotyčného tarifu; když naopak okolnosti a hospodářská zdatnost výrobcova byla zvláště příznivá, mohla se mu vyměřiti maximální sazba téhož tarifu. To vše pak po většině říditi se mělo uznáním komisí rozvrhujících daň a komise ty měly býti složeny z polovice volbou ode všech poplatných živnostníků, ze čtvrtiny obchodní a živnostenské komory a pouze čtvrtinu měl jmenovati ministr financí.

Celý tento system Steinbachův byl však ve výboru berním zvrácen. Koalice cítila se tím býti ohrožena, zvláště velký průmysl a obchod a s ním přirozeně velkostatky, jichž majitelé jsou dnes rovně velkovýrobci, uznali, jaké jim hrozí z této reformy nebezpečí. Vyloženo již, jak starým pořádkem přetíženo bylo řemeslnictvo a menší obchod daněmi proti velikým továrníkům. To hrozilo přestati, Jednak tu byl progressivní tarif a pružnost jeho, která měla jeviti slušné ohledy na slabé a přitužovati silnějším; mnohem více se však privilegovaní hrozili složení komisí daň rozvrhujících, které by zajisté byly přivedly k plné platnosti zásady tarifu, jelikož v nich by vliv drobného živnostnictva rozhodně převládal.

Těmto nesnázem unikl nad míru obratně berní výbor. Hleďme jen, jak jednou ranou zabil dvě mouchy: postaral se znamenitě o to, aby ti, kteří dosud málo daně platili, jí nemusili platit značně více, — zároveň zamezil, aby všetečné zraky bídného poplatného lidu nemohly nahlédati v tajemství hospodářské průmyslových obrů a velmožů. Především padl Steinbachův tarif na prosto, a daň se bude rozvrhovati prostě dle uznání komisí na základě instrukcí, které k tomu konci vydá ministr financí. Aby velkým poplatníkům se neublížilo, aby totiž pro veškerou budoucnost mohli volně a bezpečně požívati dosavadních berních výsad, vymyšlena tato finta, která se zdá dosti nevinnou na první pohled: Všichni dosavadní živnostenské dani (a důchodové prvé třídy) podrobení rozdělí se ve čtyři společenstva: 1. těch, kteří platí přes 1000 zl. daně, 2. těch, kteří platí od 150 do 1000 zl., 3. těch, kteří platí od 30 do 150 zl. a konečně 4. těch, kteří neplatí přes 30 zl. daně. Každé společenstvo bude míti svou komisi obvodní rozvrhovací, do níž budou voliti polovinu členů poplatníci společenstva (1. a 2. společenstva přímo, 3. a 4. nepřímo), polovinu jmenuje ministr financí. Kontingent bude vyměřen pro každé společenstvo **tím obnosem, který dosud dohromady členové společenstva platili** (arci náležitě zvětšený totiž o 2·4% ročně). Rozvrhovati kontingent připadne pak komisím dotyčného společenstva, nebudou tedy míti malí poplatníci pražádného sebe menšího vlivu na vyměření daně a vyšetření hospodářských poměrů poplatníků velkých. Tak vítězně odrazil velký průmysl útok malého na své dosavadní výhodné posice! Byla to zajisté všetečnost, opovážiti se jednou také na větší pány!

Hned určení kontingentu je trochu divné. Kontingent daně živnostenské má růsti ročně o 2·4%. Takové mechanické určování daně se odsuzuje samo sebou! Považme si daň, která by rostla každého

roku o 2·4% toho, co minulý rok vynesla: za 29 let by daň ta byla dvojnásobnou, za 46 let trojnásobnou, za 97 let by však už byla desateronásobnou, za 116 let dvacateronásobnou, za 184 leta už stonásobnou atd. až do nekonečna. Nechceme tím říci, že se bude daň ta pořád opravdu tak vyměřovati, neboť tímto způsobem má růsti pouze do roku 1908; ale základ je opravdu chybný a nebéře se mechanickým stanovením kontingentu vůbec pražádný zřetel na skutečné poměry. Možná, že kontingent ten bude po případě malý, možná však, že i bude veliký; což na př. kdyby vypukla nějaká veliká krise a že by výroby ubylo místo aby jí přibývalo?

Když dosavadní rozdělení daně živnostenské bylo křiklavě nespravedlivé (dle doznání všeobecného), jak bude nyní spravedlivější, kdy pro vyměření kontingentu jednotlivého společenstva bude základem daň dosavadní? Jak tu z nespravedlivosti nynější, když ji napřed už plně zase stanovíme v témž dosahu, může vzniknouti spravedlivost? Na to dal však berní výbor jakousi zdánlivě sociální záplatu. Z výnosu osobní daně důchodové má býti umírněno dani živnostenské a sice sníží se nejméně o 20%, nejvíce o 25% (dle toho, jaký bude výtěžek). Tohoto snížení nebude účastno společenstvo první (platících přes 1000 zl. daně), společenstva ostatní (2., 3., 4.) dostanou snížený podíl dle poměrných čísel 2 : 3 : 4, tak že na čtvrté společenstvo (platících méně 30 zl. daně) připadne dvojnásob tolik co na druhé (těch, kteří platí od 150 zl. do 1000 zl. daně). Že slevy ty při rostoucím kontingentu budou poměrně nepatrné, a že se jimi nerovnoměrnost daně naprosto ani odstraniti nemíní, může každý nahlédnouti, považí-li, jak mechanicky se vůbec vše napřed stanoví. Ostatně, kdyby se velkým pánům zdálo, že snad jsou poměrně proti masse poplatného lidu skráceni, mají ještě jednu pomoc, mohou totiž v ústřední komisi kontingentní, (která hlavně bude složena z koaličních stran: z polovice od vlády a z polovice od zemských apelačních komisí rozvrhovacích), upraviti a měniti kontingent jednotlivých společenstev.

* * *

Druhým hlavním bodem Steinbachovy reformy je nová daň: osobní důchodová. To bude jediná daň přímá, které budou také podrobeni boháči. Daň ta byla projektována Steinbachem dle vzoru pruského ministra Miquela a vyměřena velmi mírně, progresivní sazba její nedosahovala ani úplných 4% čistého důchodu. Koaliční

strany tu šly dále na cestě reformační a překročily při velkých důchodech 4% aniž však dostoupí sazba daně do 5%. Tak na př. z důchodu čistého ročních 105.000 zl. bude se platiti daně 4650 zl., z důchodu 205.000 zl. daně 9650 zl. atd.

Tady koalice nejen že přejala zúplna stanovisko Steinbachovo, nýbrž je i přetrumfla. Ale zase jen v theorii. Jak bude vypadati praxe?

Při osobní dani důchodové vše záleží arci na vyšetření jednotlivých důchodů, mnohem více nežli na tom, zdali sazba se zastaví před 4% nebo před 5%. A tu zase viděti, jak si toho berní výbor dobře byl vědom. Především škrtnuta všecka ustanovení, která napomáhati měla stanovení daně tehdy, kdyby důchod přiznaný se zdál komisi nepatrným. Daň důchodová měla se vyměřovati také dle rozsáhlosti obydlí, dle množství osob služebných, dle přepychu konstatovaného v domácnostech a ještě dle mnohých dosti spolehlivých známek a kriterií. Ale to vše u berního výboru nenašlo milosti, patrně by to bylo zase všetečným nahlížením do domácích tajností a do osobní svobody jednotlivcovy! Také trestní sazby na utajování důchodů aspoň částečně byly zmírněny. Všechno to nevěští nové dani příliš velkého zdaru.

Mnohem horší však je to, co bylo usneseno o složení komisí vyšetřujících důchod jednotlivcův. Dle Steinbachových předloh měli okresní komise voliti z polovice starostové obcí, z polovice je měl jmenovati ministr financí. Jinak uzdálo se bernímu výboru. Polovici členů bude sice zase jmenovati ministr, ale je vázán bráti zřetel na řádné zastoupení různých druhů důchodu [§ 179 al. 5. výborové předlohy] t. j. míti vlastně, jak uvidíme největší zřetel na největší poplatníky. Druhá polovice členů komise bude se voliti od poplatníků a sice ve třech sborech (po případě ve dvou, když poplatníků nebude více než 42) podobně asi jako tomu při volbě do zastupitelstva obecního. Všichni poplatníci osobní daně důchodové se sepíšou, dle výšky daně se seřadí a ti, kteří platí první třetinu daně, tvoří první sbor; ti, kteří druhou třetinu platí, tvoří druhý sbor a ostatní třetí. Každý sbor volí pak stejný počet zástupců.

Vizme praktické důsledky toho! Na př. v některém okresu bude bydleti velkostatkář, nebo jiný bohatý člověk, který přizná roční důchod 54000 zl., v témž okresu je pak 50 poplatníků, kteří budou míti průměrně ročního důchodu 2500 zl., a konečně 250 poplatníků, jichž roční důchod velkým průměrem je kolem 1000 zl.

(u některých o něco menší, u jiných zase přiměřeně větší). Bude dle toho předpokladu velkostatkář platit 2260 zl. daně důchodové, 50 poplatníků následujících asi 2200 zl. a 250 poplatníků kolem 2300 zl. Z toho plyne, že velkostatkář bude voliti třetinu členů volbou povolaných do komise, 50 poplatníků za ním zase třetinu a ostatních 250 opět třetinu. Členové ministrem povolaní musí býti zrovna tak vybráni, (se zřetelem na třídy nebo sbory poplatníků), jako členové volení. Praktické důsledky bude arci komise daňová činiti už sama. Že neublíží příliš nejbohatším, za to nám ručí již její složení.

Nebylo účelem těchto řádků vcházeti do podrobností předlohy vypracované berním výborem, prozatím nám stačí konstatovati ducha reformy. A ten bude z vyloženého čtenářům dosti patrný. Že tu více rozhodovaly zájmy reformatorů samých (členů výboru a jejich zastoupeného kruhu) nežli zájmy veškerého občanstva a také státní pokladny samé, je skoro patrno. Ale kdo mohl něco jiného čekati; vždyť koalice je si v tom důsledna. Jejím upřímně, velmi upřímně vysloveným heslem je hájiti dosavadní državu a dosavadní právní stav. Že by tato država a tento právní stav byly snad někdy výsadou přežilou nebo snad se to cítilo někde také jako nesrovnalost a křivda, o tom arci koalice nepotřebuje přemýšleti. Beati possidentes! *P. L.*

Výtvarné umění.

O dvou pomnících mluví a píše se již delší dobu, o Husově a sv. Václava; odpovídá poměrům našim, že pomník sv. Václava mnohem dříve bude zdobit náměstí po něm jmenované, než se přikročí k uskutečnění pomníku druhého. To patrně proto, že jsme národ Husův — Husa nosíme v srdci, sv. Václava ctíme více vnějším způsobem a právě proto mu dáváme jen sochu. Také nezapomínejme, že žijeme za národní vlády strany svobodomyslné.

V museu vystaveny byly o svátcích konkurenční skizzy pomníku svatováclavského; sešlo se skizz devatero, tři poctěny cenou a sice nedána prvá cena žádnému, jaksi druhou cenu dostali pp. Myslbek a Šnirch, třetí p. Rous, žijící v Budapešti; skutečně však i podle úsudku jury i podle hlasů z obecenstva a kritiky prvou cenu dostal p. Šnirch. V jury zasedali i sochaři cizi (vídeňský, berlínský).

Z vystavených skizz upoutala moji pozornost v největší míře č. VII. Tento sv. Václav je nejjednotněji pochopený a promyšlený, je historicky nejvěrnější. Vidíte krále z selského rodu Přemyslovců, celá postava, kůň trochu těžkopádný, jakoby tažný, mluví k nám řečí dávných těch dob, kdy národ zemědělský počínal se organisovati vojensky proti nájezdným Němcům. Máte snad pocit, že ten král Václav ještě ani neumí dobře jezdit, ale nevadí vám to; neboť vidíte krále skutečně selského, prostého, vidíte svatého Václava, jak historie a podání nám jej kreslí: zor obrácený k nebi, pravice žehnající — korouhev nedrží v pravici, je zastrčená v třemeni a visí na řemeni, ani korouhvička nevlaje, ale klidně je svislá, výmluvný symbol nebojovnosti.

Docela důsledně v témž duchu i emblemy jsou provedeny. Na zemi leží pohanská modla, docela rozpoltěná, kůň zadní nohou na ni šlápl; v reliefech slibují se sv. Ludmila vyučující sv. Václava křesťanské moudrosti, na druhé byla by vyobrazena smrt sv. Václava.

I prostý podstavec z hrubě tesaných skal odpovídá hlavní idei — pozornost soustředěna je na hlavní figuru.

Sv. Václav nemá koruny, nýbrž přemyslovku knížecí atd. Detail kostumní a pod. je historicky přesný a důsledný.

Myslbek udělal značným anachronismem ze svatého Václava francouzského rytíře, bojovného hrdého reka. Tato idea — totiž hrdiny naprosto nelidového, aristokratického — je důsledně provedena od rytířského brnění počínajíc až k ohromnému podstavci, vyzdobenému medaljony a ornamenty rušícími, zdá se nám, i hlavní figuru. Myslbek na svém návrhu k soše Smetanově velmi poeticky užil podobných emblemů, zde jistě méně se hodí.

Jako rytířský král, mající zálibu v turnajích a bojích, Myslbekova skizza mohla by se líbit: jak bohatýrsky (nechci říci theatrálně) stojí ten Václav — »svatý« nelze tu ani říci — v třemenech a jak vyzývavě vztyčil svou vlající korouhev proti nebi, k němuž sám obrácenu má napolo svou mladistvou tvář. Podobá se tím pařížské soše Jeanne d'Arc. Jak důsledně provedena tato idea: viděti i z andělů na podstavci držících panské štíty a znaky...

Šnirchův Václav odpovídá více ustáleným představám o svatém Václavovi, také detail kostumní atd. odpovídá době, ve které sv. Václav žil; že sv. Václav spojen s rytíři blanickými, nemusí býti pokládáno za anachonism. Se stanoviska svatého Václava a idee, kterou v mythu a podání představuje, blaničtí rytíři jsou nevčasní; pověst je jistě mnohem novějšího původu, kdy zemi české již bylo zle — taková pověst v době sv. Václava vzniknouti nemohla. A nehodí se také dosti k idei sv. Václava. Avšak připouštíme, — vzpomínka na blanické rytíře je možná, o to jen by šlo, jak se vzpomínka, narážka ta sochařsky má provést. Umělecky již teď jeví se jakýsi nesoulad mezi hlavní figurou a blanickými rytíři (na podstavci): sv. Václav držán je v konvencionelní, řekl bych akademické pose, která však idei dobře a samostatně odpovídá, kdežto rytíři blaničtí ze své hory tak živě se derou na světlo boží, jako kozácké koně tryskající se svými neozbrojenými jezdci ze své stáje ku vodě...

Sv. Václav na této skizze také žehná — praporec zatím si drží v levé ruce, přilbice visí na sedle — ale postavení a pohyb jeví jakýsi podiv; pravice je sice napřažena jako k žehnání, ale ruka vztyčená dlaní ku předu hodila by se lépe praotci Čechu vítajícímu novou vlast. Na skizze VII. pravice skutečně žehná. Avšak je možná, že na skizze Šnirchově sv. Václav nežehná a že jeho pohybu prostě nerozumíme.

Ještě sluší poznamenat, že Šnirch pojal sv. Václava politicky za ochránce české země — na medalionu matka Čechie ve své náruči drží oba své syny národy, blaničtí rytíři z obou stran hrnou se k jejich záchraně; skizza VII. podává sv. Václava historicky-kulturního, Myslbek hierarchicky-aristokratického.

Rozumí se samo sebou, že mluvíme o skizzách, o myšlenkách vystavujících umělcův, nepouštíme se tudíž do rozborů podrobných; nepopisujeme proto, jaký na nás udělala dojem na př. ta nebo ona tvář hlavní figury atd.

Výsledek konkursu vzbudil netoliko ve veřejnosti ale jistě i v kruzích uměleckých značný interes a vzrušení. Obyčejně totiž za takových příležitostí vyniká nějaká mladá, posud nepozorovaná síla. Zde vynikl umělec starší a směru staršího nad mistrem mladším a směru novějšího. Šnirch, není pochybnosti, podal zdařilejšího sv. Václava než Myslbek, třeba koncepce není tak jednotně a svérazně provedena jako ve skizze VII.

A podivné je při tom, že sloh více německý vyniká nad sloh více francouzský a sloh vůbec starší nad novější; neboť celé provedení Šnirchovo v ničem nevymýká se formě a umění starších akademiků drážďanských a jejich vídeňských epigonů, kdežto Myslbek i sv. Václavem zůstal mnohem více svým a původním, avšak Myslbek podlehl více, než měl, názorům kruhů, kteří svůj aristokratism vnášejí do historie i do dob, kde ho nebylo; nedovedl původnost svou usjednotit s oprávněnými požadavky historickými a kulturními. A právě tím výstava a konkurs skizz je poučná a vábná, že nutí ku přemýšlení o českosti našeho výtvarného umění; povolanější péro, než referentovo, mohlo by nás tu poučit o tom, co je českého v umělci výtvarném: stačí umění, umělost provésti ideu způsobem (technikou) skutečně českým, stačí český předmět podle požadavků historicky daných a určených provedený způsobem třeba cizím, anebo konečně vede mocný cit český a myšlenka vyvážená z národního podání a hluboce procítěná i štětec i dláto a rodí dílo skutečně národní? Jistě bez tohoho posledního prvku dílo skutečně národní nevzniká.

Z oblastí ostatních umění výtvarného registrujeme pouze úspěch Topičova salonu, o němž »Naše Doba« přinesla zprávu; prodalo se prý obrazů ve vánoční výstavě Umělecké besedy značně více nežli v rocích minulých.

Zaznamenáváme konečně, že dospělejší žáci naší malířské akademie navštívili vídeňskou výstavu secessionistickou (přispěním presidenta české akademie p. Hlávky). My ovšem ještě dlouho nebudeme mít výstavy secessionistů, neboť u nás secesse se teprve provádí v oblasti literární; avšak snad bychom mohli míti i v Praze poněkud bohatší výstavy nežli posud bývaly. Jak to provést? *Lorenzo.*

Rozhledy vnitřní a zahraniční.

ČESKÝ SNĚM — POTŘEBA FORMULOVÁNÍ STÁTOPRÁVNÍCH POŽADAVKŮ ČESKÝCH — POSLEDNÍ VOLBY A RŮZNÉ DOJMY — ZTRÁTY NÁRODNÍ A HOSPODÁŘSKÉ — VOLEBNÍ OPRAVA VE SNĚMOVNÁCH ZEMSKÝCH — — NÁSTUPCE WEKERLŮV BÁNFFY.

NEÚSPĚCHY NOVÉHO NĚMECKÉHO KANCLÉŘE — PŘILEPŠENÁ JEHO GÁŽE — UNAVENÝ PŘEDSEDA ŘÍŠSKÉHO SNĚMU — NĚMECKÁ ŘÍŠE OHROŽENA — RADIKÁL PŘEDSEDOU FRANCOUZSKÉHO PARLAMENTU — POŘÁD JEŠTĚ »PANAMA« — ODHALENÍ GIOLITTIOVO — VEŘEJNÁ MRAVNOST V ITALII A CRISPI — ZEMŘELÝ KRÁL — GURKO A ŠUVALOV — OČISTA RUSKÉ BYROKRACIE — ZASE MILAN — VÝVOJ VĚCÍ V BULHARSKU.

Pole pro pozorovatele vnitřních našich politických poměrů za uplynulé období měsíční bylo na události dosti chudé. Říšská rada vídeňská po zasedání podzimním se odročila krátce před vánocemi, po vánocích sešly se k výročním svým schůzím zemské sněmy, český k poslední v šestiletí. Oficielní orgán strany svobodomyslné vyslovil už pochybnost, zdali toto zasedání zemského sněmu povznese se k výši historické; nejméně tomu nasvědčují iniciativní návrhy, jichž v první schůzi téměř pršelo s obou rivalisujících českých stran. Návrh na sebrání akt a smluv státního práva českého se týkajících je bezvýznamný ve svých konsekvencích, nevyzpytatelný co do účelu; akta ta jistě nepřinesou žádoucího světla a konkretnosti v státoprávní náš požadavek. Formulování, propracování tohoto našeho požadavku zůstává pořád nesplněnou tužbou a stereotypní jest už odpověď na tento stesk, že prý není na ten čas ani třeba ani vhodno, zabývati se v tom směru podrobnostmi i stačí prý lidu vštěpovat vědomí o státoprávní samostatnosti království. Literatura — i žurnalistická — o této věci rovná se téměř nule: jako by se vědění všech podrobností o historickém základě a budoucí žádané formě ústavní a státní obecně předpokládalo. Nedostatek opravdové práce i jinde se jeví. Také heslo všeobecného — dokonce nyní, kdy už rozdíl se stal běžným — i rovného práva volebního dostalo se na zemský sněm, ale nikoli ve formě detailního návrhu, nýbrž

jako resoluce na revisi volebního řádu do sněmu zemského »vzhledem k všeobecnému rovnému hlasovacímu právu«.

Zvláštní a pro politické poměry naše charakteristický kontrast k této činnosti, nebo vlastně nečinnosti tvoří zimničná agilnost stran při posledních volbách do sněmu i dokonce do — více méně důležitých — obecních zastupitelstev. Volby — to je ten pravý terrain pro osvědčení zdatnosti stran! Volby — prostředek k účelu — to je to hlavní, pro dosažení většiny napínají se všecky síly; co zvolený bude v tom kterém sboru platen — účel sám — to nepadá na váhu. Princip všech voleb, aby k tlumočení snah a tužeb občanstva vybrán byl muž nejlepší, nejpovolanější, ten princip dávno zanikl ve víru strannické a osobní ctižádosti; materielní prospěchy jsou pak hlavní vzpružinou všem volebním toreadorům! Tato bída ukázala se při všech volebních výpravách měsíčního období, které přehlížíme. My, kteří v této rubrice pozorujeme docela samostatně a neodvisle, nevidíme v tom výraz oposičního smýšlení lidu, který by vládě imponoval, když na Domažlicku zvolen byl lokální kandidát v široké veřejnosti neznámý, ani když na Karlínsku zvolen jest několikanásobný již hodnostář, aniž vidíme v tom spásu národa, nebo třebas jen obce, když ve Vinohradech nastoupí obecní regime místo patrónů záložny patróni budoucí spořitelny. Připomeneme-li si pak všechen ten žurnalistický humbug před volbami i po volbách, který na př. mluví o jednohlasnosti při nepřímé volbě, k níž volitelové za abstinence strany druhé napřed jsou pečlivě vybíráni a při níž dokonce odevzdávání hlasů mělo býti kontrolováno, čteme-li pak bulletiny o volbách a pozorujeme zběsilou přímo vášeň při napadajících a nepochopitelnou otrlost při napadených, přicházíme k smutnému soudu o mravní výši našeho politického života. Poměry ty volají až hlasitě po nápravě a tu by dnes v největší míře přineslo všeobecné stejné hlasování, jím opravila by se nejjistěji mašinerie representační soustavy, která na volebním i parlamentárním kolbišti je v úpadku. U nás tak — jako jinde, nebo snad chybou národní povahy ještě více — nežli jinde.

Mezitím pak, co mladočeské prapory v boji proti Staročechům vlají od vítězství k vítězství, občas kmitne se zpráva o ztraceném obecním zastupitelstvu v té neb oné obci na jazykovém rozhraní, na Moravě ve hlavním městě v třetím sboru k volbě nedostaví se ani dvakrát tolik českých voličů co kandidátů a mezitím, co se zřizuje »národní velkozávod«, v zemské pojišťovně úrazové v oboru zemědělství — kdež dosud se chlubíme aspoň snad bez nadsazování převahou nad

Němci — podlehli jsme těmto a tu i tam proskakují podivné zvěsti o následcích špatné letošní kampaně cukerní, která opět rozmnoží počet bývalých českých cukrovarů v rukou nečeských.

Staročešství přes všechny chyby mladočeského vedení se nepovznáší v žádném oboru a tím právě překáží reformě našich politických poměrů, nenutíc oficielní mladočešství ku práci a nápravě.

*

Otázka volební opravy opanovala mimo český i jiné zemské sněmy, které nyní skoro všechny současně zasedají. K vůli úplnosti sluší dodati k jednáním ve sněmu českém, že se strany německé podán návrh na přímé volby venkovské a se strany staročeské návrh, směřující nepřímo k obnovení delegačních voleb ze sněmu do říšské rady.

Ve sněmu slovinském podán byl návrh, aby se rokovalo o reformě volebního řádu do říšské rady na základě všeobecného hlasovacího práva. Ve sněmu moravském čeští poslanci podali návrh na změnu volebního řádu zemského, ve sněmu slezském tak učinil posl. Türk. Ostatně sněmové odbývají svoje pensa klidně; jen v dolnorakouském antisemité liberály a vládu udržují v rozčilení.

*

V Uhrách ministerstvo Wekerlovo náleží minulosti, po nezdařeném pokusu chorvatského bána Khuena-Hedervaryho, sestavil kabinet Bánffy, liberál. »Vaterland«, tlumočící dosti správně tužby vysokých kruhů vídeňských, předčasně a neopatrně dokazoval, že koruna nemůže upustit od požadavku, aby se liberální strana rozhodně postavila proti košutovství; bánus chtěl koalici všech stran, stojících na vyrovnání, ale musil odstoupiti a »Vaterland« musil zaznamenati vítězství strany liberální.

V Praze 12. ledna 1895 *x.*

* * *

Vstup nového kancléře německého knížete Hohenloha do parlamentu nemohl státi se nešťastněji, nežli se stal. Dvůr rozhořčen smělou demonstrací Liebknechta a jeho socialistických soudruhů, již odepřeli povstati při provolávání slávy císaři, tlačil na potrestání. Vláda žádala tudíž ukvapeně za vydání Liebknechta pro zločin uražení Veličenstva, a kancléři připadl nevděčný úkol hájiti tuto

žádost státního zastupitelstva. Sněmovna imponující většinou hlasův odmítla tento neslýchaný útok na svou imunitu. Byla to zdrcující porážka nejen vlády ale samého císaře. Ne větší štěstí má vláda s předlohou proti »podvratu«. Přičiněním socialistických poslanců stala se sněmovna hned za prvního dne debaty k rokování neschopnou a musila se rozejíti. Pro osud předlohy jest to počátek velmi ominosní. Není divu, že za těch okolností mluví se již opět o krisi kancléřské. Kníže Hohenlohe buď přeceňoval své síly a podceňoval svůj věk aneb jednal v slepé poslušnosti k císaři, když přijímal těžký úřad kancléřský. Nepoměr bije také příliš v oči. Po obrovitém Bismarcku a obratném generálu Caprivim vyžilý a stářím shrbený byrokrat Hohenlohe. A přece císař Vilém kladl v Hohenloha, jak se zdá, veliké naděje. Jinak nedal by se vysvětliti naprosto neústavní jeho pokus vypláceti novému kancléři k služnému přídavek ročních 100.000 marek nikoliv snad ze soukromé pokladny, nýbrž z disposičního fondu bez vědomí parlamentu, kterýžto pokus z dvorských kruhů tajemným způsobem neodvislé žurnalistice byl vyzrazen.

Ale i předseda říšského sněmu Lewetzow cítí se posledními událostmi unaven. Za podmínku setrvání ve svém úřadě žádá zostření disciplinární moci nad poslanci a zavedení censury a jest otázka, zdali většina k tomuto parlamentnímu sebezmrzačení přivolí, třeba střed zdál se tentokráte býti povolným. Neníť Lewetzow mužem populárním a neodvislý tisk vytýká mu zejména nedůstojnou repraesentaci při dvorských slavnostech, kde objevuje se nejvyšší funkcionář zastupitelstva národa — v uniformě majora zemské obrany.

Jak patrno, není o zápalné látky v elektřinou přesycené atmosféře německé nouze a císař Vilém sám přičiňuje se co nejhorlivěji, aby krisi urychlil. Novoroční řeč jeho k pruským generálům zněla přímo výhrůžně. Přirovnával dnešní stav Německa s rokem 1870 a nazval oba stejně nebezpečnými, tehdy to byl však nepřítel zevní, kdežto dnes to prý jest vnitřní, jenž existenci říše ohrožuje. Ve své armádě jedině hledá císař oporu svého trůnu. Taková slova a s takového místa, třeba řeči Vilémovy nelze vždy bráti vážně, mluví se jen v poslední hodině před udeřením. Německé říši nastávají dni nejvýš kritické.

Parlament francouzský s velikou pompou pochoval svého předčasně zemřelého předsedu Burdeaua. Nevšední nadání a železná píle pojily se u něho s bezmeznou ctižádostí a lesklým krasořečnictvím a vyšinuly jej za dnešní parlamentní vlády ve Francii na jedno

z nejprvnějších míst v republice. Casimir Perier i dnešní ministerstvo ztratilo v něm velikou oporu. To ukázalo se hned při volbě jeho nástupce, kde vládní kandidát Méline propadl proti starému bezúhonnému Brissonovi, bývalému předsedovi panamské vyšetřující komise. Poctivých povah jest republice nejvýš potřebí, nemineť měsíce, aby se neobjevila nějaká korrupční aféra zasahující přímo do středu parlamentu. Tak odhaleno opět podvodné hospodářství akciové společnosti jižní dráhy, jejíž správní radové a ředitelé, mezi nimiž i bývalí poslanci, ohromnými sumami obohacovali se na úkor státu i akcionářů. Jiná ošklivá záležitost jest sesazení bývalého radikálního poslance, později guvernéra francouzského Lanessana v Tonkině, jehož koloniální činnost na vlas podobala se působnosti německého jeho kolegy Leista v Kamerunu. Konečně vzbouřilo mnoho vln usvědčení setníka Dreyfussa ze zemězrády ze ziskuchtivosti spáchané; některé listy francouzské nalézají v tom útěchu, že odsouzený je původu židovského. Následkem zákonodárné mezery odsouzen přes veřejné mínění, žádající jeho smrt, k deportaci. O oblibě dnešního presidenta republiky svědčí na novo volba poslance Geraulta-Richarda, jenž nedávno byl od Casimira Periera soudně stihán pro urážku na cti a odsouzen na celý rok do žaláře. Jeho zvolení jest jasnou odpovědí lidu.

*

Pozornost celé Evropy upoutána v minulých dnech k Italii. Jest to obraz velice žalostný. Mladá tato říše děkující vznik svůj státotvorné myšlénce národnostní postrádá, jak se zdá, prvního požadavku své existence — mravnosti. To, co odhaleno zrakům žasnoucí Evropy, jest takový stupeň korrupce, že mu málo rovno v novějších dějinách.

Jak známo, osvobozeni obžalovaní v skandálním procesu římské banky hlavně z toho důvodu, že bývalý ministerský předseda Giolitti dal odstranit ze soudních spisů některé důležité listiny. Nevole obrátila se proti Giolittimu, jenž se hájil tím, že nechtěl, aby kompromittovány byly mnohé čelné osobnosti parlamentu. Když však sám Crispi zaujal proti Giolittimu, povoluje veřejnému nátlaku, výhrůžné stanovisko a hrozil mu vyšetřováním, předložil Giolitti chladnokrevně odstraněné listiny do rukou parlamentní komise k jich prozkoumání schválně zvolené. Publikace listin byla ohromující. Crispi, jeho choť, jeho příbuzní a zřízenci čerpali z banky, jako by v ní měli otevřený úvěr. Obrovské sumy vyplaceny Crispimu bez úhrady

a paní Crispiová posýlala své nevyplacené účty za hedvábné šaty k saldování jednoduše do římské banky. Italský parlament dokázal již nesčíslněkrát svou zotročenost vůči Crispimu, tentokrát však vzchopil se přece k rozhořčené opposici pod vůdcovstvím nejrůznorodějších živlů: konservativního Rudiniho, liberálního Zanardelliho a radikálního Cavalottiiho. Evropa čekala okamžitý pád Crispiho. Ale stalo se něco jen v Italii možného. Crispi odpověděl k těžké obžalobě teatrální frází a — odročením parlamentu. A ku podivu: většina žurnalistiky jest klidna, ba staví se přímo na stranu tohoto démonického muže, jenž od vyrabitele pum přivedl to až k stanným soudům a v jehož rukou jest král Humbert bezmocnou hříčkou. S cynickým úsměškem odpovídají orgánové vlády volání po veřejné mravnosti a Crispi se svýma špinavýma rukama opěvován prvním básníkem soudobým Carduccim zůstává ministerským předsedou italským a s ostentativním leskem slaví sňatek dcery své s bohatým aristokratem sicilským, k němuž poslal král darem šperk v ceně 25.000 lir.

Tak daleko dospěly věci v sjednocené, velmocenské Italii.

Opět zmizel stín jednoho bývalého krále s politického jeviště. Jest to František, poslední král obou Sicilií, jenž vládl sorva několik měsíců.

*

Význačnou událostí vlády nového cara jest nahrazení varšavského gubernatora Gurka hrabětem Šuvalovem. Gubernatorství varšavské má svůj veliký význam v tom, že v něm obráží se celá politika ruská proti národu polskému, tedy jedna z životních otázek nejen Rusi ale celého Slovanstva. Gurko byl chrabrým a slavným vojínem a teprve v druhé řadě politikem, jeho regiment vyznačoval se proti Polákům onou železnou a neúprosnou důsledností vítěze nad buřičem, jež odpovídá národně ruskému ortodoxnímu stanovisku. Car Mikuláš snad stanovisko toto nezaujímá. Povolal na důležité místo gubernatora hladkého diplomata hraběte Šuvalova, dosavadního konciliantního velevyslance berlínského. Jak dalece tento smírný krok carův působiti bude na kruhy polské, jest otázkou budoucnosti.

Také ministr komunikací Krivošejin propuštěn. Jest v tom prý kus ruského byrokratického »revisorství«. Kdyby nový car šlápl

*

byrokratismu ruskému radikálně na hlavu, získal by si o národ zásluh neocenitelných.

V žádné zemi nedělá se tolik dvorské politiky jako v Srbsku. Dynastie Obrenovičů jest jediná slovanská rodina královská v Evropě, ale vydařená. Celá ta nešťastná politická rozervanost Srbska posledních let souvisí s jménem Milanovým. Konečně prý i mladý Alexandr má dosti jeho otcovských rad a chce se Milana zbaviti. Tento klade opět obvyklou svou podmínku: tentokrát pensi 600.000 fr. Bude to jednou špinavý list historie, jenž se bude zabývati tímto jménem.

V Bulharsku prodělal Stojlov ministerskou krisi, ovšem se šťastným výsledkem, neboť zůstal zase při vládě. Jest to tak oblíbený prostředek moderních ministrů zbaviti se nepohodlných neb nemilých kolegů. Konečně odčiněna také stará křivda. Karavelov propuštěn ze žaláře, v němž po léta úpěl a Cankov puštěn do Bulharska a srdečně přivítán od svých přátel. A v touž dobu Nemesis brousí meč k ztrestání tajných černých hříchů muže, jenž nikoliv nadarmo chodil do moderní státnické školy Bismarckovy a Crispiovy: Stambulov vážně obviněn z úkladné vraždy ministra Belčeva, již svého času psal na účet svých politických odpůrcův. *H.*

V Praze, dne 9. ledna 1895.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

KLESAJÍCÍ ÚROKOVÁ MÍRA VYROVNÁVÁ ČÁSTEČNĚ NESHODY SOCIÁLNÍ; ZÁROVEŇ VYNESLA NEPOMĚRNÉ ZISKY KAPITALISTŮM — STÁT NÁŠ ROZHODL SE POJISTITI KAPITALISTŮM VYSOKÝ ÚROKOVÝ DŮCHOD — RUSKÝ A DÁNSKÝ ÚVĚR PŘEDSTIHL NEPOMĚRNĚ ÚVĚR NÁŠ.

Od roku 1888 žijeme ve znamení klesající míry úrokové. Od většiny se zjev tento považuje za potěšitelný. A skutečně nutno přiznati, že kleslá míra úroková nejúčinněji by pomohla řešiti sociální neshody a nerovnosti společenské. Považme jen toto: V západní Evropě (v Anglii a ve Francii) je už zcela zřetelno, že obvyklé procento úrokovací buď již kleslo nebo klesne co nevidět na $2^1/_2$ ze sta ročně. Jestliže u nás i berní správa uznává za existenční minimum rodiny důchod 600 zl. ročně, musí se toto existenční minimum ve Francii rozhodně vzíti značně výše. Dejme tomu, že by se tam ukázalo rodině za nutně potřebný důchod roční jen 1500 fr., znamená to při $2^1/_2$"/$_0$ním úrokování ročním důchod ze stálého kapitálu 60.000 fr., což i dle pojmů francouzských není jmění zcela nepatrné. Z toho plyne však přirozeně, že počet těch, kteří žijí z důchodů nabývaných zcela beze vlastního přičinění (z kapitálů nastřádaných během dob), bude už poměrně dosti nepatrný. V budoucnu stále bude ubývati těch, kteří by nepotřebovali svou prací a svým přičiněním vlastním shledávati si živobytí a sice v tom poměru, jak bude úroková míra klesati. Na druhé straně arci podíl práce ve výtěžku jakéhokoli podniku stoupne tou měrou, jakou klesne podíl z kapitálu do určitého podniku vloženého, který se bude stále skrovněji úrokovati.

Je patrno, že se přes to najde velmi mnoho lidí a to takových, jichž hlas nejvíce váží v našem životě veřejném, kteří reptati budou na tento vývoj věcí a klesání úrokové míry zovou přímo národním a veřejným neštěstím, kalamitou, kterou, když nelze odvrátiti, nutno aspoň pozdržeti. Ti, kteří dosud veliké miliony berou ze státních,

zemských a obecních pokladen, kteří vymáhají poslední vytěžený groš z kapes zadluženého rolníka, kteří těží skoro lichvářsky z úvěru poskytovaného živnostníkům a obchodníkům a kteří konečně berou tučné dividendy z akciových podniků a obrovské sumy jakožto úroky z dluhů těchto společností, začínají nyní už vesti srdcelomné nářky, že prý tím ublíží se obecnému blahobytu, když takový zdroj důchodů se uskrovňuje, jako jsou požitky z cenných papírů a důchody věřitelů, kteří své peníze rozpůjčili výrobnímu obyvatelstvu. Ano pokrytectví a tartufferie jich jde tak daleko, že přímo krokodilské slzy roní, jakoby tím utrpěli především sirotkové, dobročinné ústavy, různé veřejné fondy a všeliká nadání na prospěchy veřejné i soukromé. Dokladem pro to jsou četné články od bursovního zpravodaje v »Neue freie Presse«. — Na to je tato jednoduchá odpověď: Na vídeňské burse je nejméně asi na 12.000 mil. zl. různých cenných papírů (převelikou většinou domácích) znamenáno. Vezmeme-li úrokovací procento jich průměrem $4^1/_2$ (a tomu tak ve skutečnosti asi je), znamená to roční důchod nejméně 540 mil. zl. (K tomu přispívají obě státní polovice asi skoro na 300 mil. zl.) Jsou to tedy ubozí sirotci, zbožná a dobročinná nadání, kteří takové obrovské miliony ročně z těchto papírů berou? To tuším se nikdo neopováží tvrditi a kdyby naši velmožové finanční byli upřímni, mohli by nám povědéti, jakým nepatrným podílem jsou na tomto výtěžku súčastněny i střední a zámožnější vrstvy občanstva.

A je opravdu stav našich dosavadních soukromníků bavících se střihaním kuponů tak zoufalý a neutěšený, že snad už značně mnoho pozbyli klesnutím úrokové míry? A nečeká je opravdu v budoucnosti snad bída, když požitky ty takto stále se budou uskrovňovati?

O tom místo všelikého filosofování je nejlépe slyšeti výmluvnou řeč skutečných událostí. Takový nebohý kapitalista koupil si na př. 2. ledna 1888 za 500.000 zl. r. m. sjednocené renty (uvádíme zúmyslně tak nepatrného kapitalistu, který vládl pouze jistinou $^1/_2$ mil. zlatých). Tento obnos vystačil tehdy na zakoupení asi 661.000 zl. nominálních této renty,*) čili důchod roční z toho činil 27.762 zl. (asi 5·55% kupní sumy). Představme si pak, že onen kapitalista dovedl tento roční důchod (skoro 28.000 zl.) úplně stráviti (že při tom zrovna nouzi nemusil tříti, je skoro také patrno). Důchod ten zůstává pak stále týž, třeba úroková míra neustále od těch dob kle-

*) Byla tehdy renta sjednocená na burse vídeňské za 75·30.

sala, renta sjednocená stále se totiž úrokuje stejným procentem (4·2 ze sta nominale ročně). Kdyby pak dnes prodal onu rentu, stržil by již za ni asi 670.000 zl. Bral tedy po 7 let ze svého původního kapitálu ročně skoro 28.000 zl. a dostal zpět k tomu ještě 670.000, tedy o 170.000 zl. více, nežli činila kupní cena renty (o 34% více).

Ale teď mu přece nastane snad starost o to, jak bude moci déle ještě podobný výtěžek dostávati ze svého kapitálu! Vždyť nepochybně bude sjednocená renta konvertována a tedy zaměněna v papír, který se bude mnohem nižším procentem úrokovati. Arci, zdá se tomu tak na první pohled. Ale v tom takovým stíženým věřitelům přijde na pomoc stát svými nově uzavíranými půjčkami. Právě se vydává státní 3%ní půjčka lokálních drah a vyložena byla k upisování za kurs 79·25 (100 zl. nominálních). Když tedy náš majitel renty sjednocené (dle uvedeného nahoře příkladu) prodá tu rentu a koupí za ni tuto 3%ní půjčku, dostane jí celkem 845.400 zl. nom. Z této půjčky bude dostávati sice důchod roční o něco menší totiž pouze 25.362 zl. (který činí přes to více než 5% původně vynaložené sumy, totiž ½ mil. zl.), za to však mu kyne do budoucnosti zcela jistý zisk, že totiž půjčka ta bude se spláceti plnou nominální hodnotou v 81 letech a že zajisté cena její při dalším klesání úrokové míry poroste. Zároveň je kryt proti všem možným konversím a ztenčením tohoto důchodu svého, pokud neklesne u nás úroková míra opravdu pod 3% ročně, či pokud zároveň tyto nové obligace nevystoupnou nad pari (či ze 79·25 zl. původních nad 100 zl.). Patrně by si tento náš kapitalista musil co nejhoroucněji přáti, aby úroková míra opravdu co nejdříve klesla na 3% roční, neboť by tím vyzískal dalších 175.400 zl. (totiž rozdíl mezi kupní sumou 670.000 zl. a nominální 845.400). Kdyby se na př. úroková míra v sedmi letech zase u nás ustálila na 3%, jako nyní je na 4% (a to by byl poměrně týž postup jako do dnešního dne od r. 1888), vytěžil by celkem onen ½ milionový kapitalista z r. 1888 za 14 let beze všeho svého přičinění asi 720.000 zl., nepočítaje, v to úroky z důchodových požitků mezi tím braných. Mohl by tedy každoročně v těchto 14 letech stráviti nejméně 16.000 zl. (a více, když bychom vzali úroky interkalární v počet) a původní kapitál jeho ½ mil. zl. by ještě mezi tím vzrostl na 1 mil. zl.!

Jakých výsledků lepších si mohli majitelé cenných papírů u nás vůbec ještě přáti! Vypadá to jako pohádky o zlatonosných zemích a přece je to holá, nepopíratelnými fakty dolíčená pravda. Kdyby

nyní věřitelé chtěli, aby jim někdo do budoucna pojistil stálý důchod ročních 4% z půjčených milionů, zajisté že by se takový pojišťovatel dal zjednati jenom za velmi vysoké pojistné; neboť spořitelny a ústavy peněžní platí z velkých vkladů ročně jen stěží 3%. Ale našel se přece někdo, kdo takové pojištění do budoucna na dlouhá léta vzal na sebe a tento někdo není nikdo jiný nežli náš stát! Z vydané státní půjčky, která 15. prosince byla všude u nás a v Německu upisována a jež mimo to zabezpečena je hypothekárně na lokálních drahách, dostal stát místo každých upsaných 100 zl. pouze asi 78 zl. (upisovací kurs byl sice 79·25 zl., ale něco musí se z toho dáti ještě bankám na provisi). To je zrovna úrok o něco málo ještě vyšší nežli 4% ročně, jelikož se půjčka tato musí splatiti kromě toho v plné nominální hodnotě za 81 let. Proč tedy se nevydaly úpisy 4%ní, když půjčka opravdu se prakticky čtyřmi ze sta ročně úrokuje? Odpověď na to velmi snadná, protože by jinak věřitelé neměli zajištěný úrok 4% ze svých kapitálů na dlouhá budoucí léta. Půjčka tato se totiž nemůže se zdarem dříve konvertovati (t. j. její procento úrokové nemožno snížiti), pokud neklesne úroková míra pod 3% ročně a k tomu máme ještě velmi daleko! Nyní jsou korunové renty 4%ní zrovna na pari a šlo by tedy zcela hravě vypůjčiti si na 4%ní úpisy zrovna také za kurs rovný nominálnímu obnosu. Kdyby stát chtěl vydati 4%ní rentu, dostal by zrovna tolik, kolik musí pak oplatiti, kdežto když nyní vydává půjčku 3%ní a dostává za ni kurs 78, platí sice také 4% ročně úroků (a ještě o něco málo více), ale kromě toho zavazuje se oplatiti místo půjčených 78 plných rovných 100 zl. Vypůjčil-li by si tedy stát na 4%ní rentu 78 mil. zl. skutečně, musil by k docílení téhož výsledku 3%ních dluhopisů vydati plných 100 mil. zl. a musil by je také v plném tomto obnosu svým veřitelům splatiti. Dejme tomu, že úroková míra klesne za deset let opravdu na 3% a to dle nynějšího vývoje věcí je zcela dobře možná. V tom případě by se 4%ní dluh z 78 mil. zl. konvertoval na 3%ní a stát by místo 3·12 mil. zl. úroků ročních platil pouze 2·34 mil. zl., kdežto na půjčku 3%ní by musil stále platiti stejně a neměl by žádného prostředku úrokové břímě a splátky kapitálu zmenšiti (na 100 mil. zl. 3%ní půjčky, která se zaplatí za 81 let, je třeba annuity o něco větší nežli 3·30 mil. zl. ročně a tato annuita se nemůže, jak již vyloženo, nikterak ani tehdy zmenšiti, kdy úroková míra je 3%). Je tedy z tohoto dokladu patrně viděti, jak stát svým věřitelům na dlouhá léta,

na čisto zadarmo zabezpečuje důchod 4%ní a to až do těch dob, kdy všeobecně míra úroková by klesla na 3% ročně. Proč se tak děje, pro to nelze nalézti rozumné příčiny nižadné. Jedinou omluvou bylo by, že snad obnos půjčky je malý (pouze 15 mil. zl.) a že by se tím způsobem hleděla u nás zkoumati půda pro budoucí půjčky 3%ní. Ale ani tato příčina není dostatečna, jelikož buď se měla půjčka 3%ní vydati ve vyšším kursu (nejméně asi od 85—90%) anebo, pokud to nešlo, měla se vydati raději půjčka $3\frac{1}{2}$%ní, neboť při té je aspoň konverse možná již tehdy, když úroková míra klesne pod $3\frac{1}{2}$% a není třeba čekati, až by klesla pod 3%.

Tímto způsobem uzavřelo Rusko svou poslední $3\frac{1}{2}$%ní výpůjčku rentovou 400 mil. fr. »Neue freie Presse« se divila, že ruský finanční ministr nevolil půjčku 3%ní. Patrně jí bylo líto, že podobným způsobem nechtělo Rusko pojišťovati své vlastní věřitele na své útraty proti budoucímu klesání úrokové míry! Zatím půjčka tato byla upsána nejméně 50kráte a jen hotové kauce na ni složeno bylo skoro třikráte tolik, nežli si chtěli Rusové vypůjčiti. Dluhopisy byly k upisování vyloženy za kurs $94\frac{1}{2}$ a na burse však nedostaly se hned, leč za 96 až 97. To byl výsledek, jakého se snad ani sám ruský finanční ministr nenadál. Znamená to roční zúrokování 3·70% a podle prodejné ceny na burse pouze 3·62% roční. To je úrok velmi nízký proti našim 4% ročně a kromě toho tu je značná výhoda ta, že Rusové budou moci své dosavadní dluhy 5%ní a 4%ní, kterých ještě je veliká řada, konvertovati na renty $3\frac{1}{2}$%ní, kterým na bursách evropských je nyní pojištěn naprostý zdar. Již loni jsme měli příležitosti poukázati na to, jak výhodně posud již Rusové své půjčky konvertovali a jakých docílili tím ve svém rozpočtu úspor. Další veliké úspory budou moci však po zdaru své poslední operace finanční podniknouti v míře daleko rozsáhlejší.

Jako na doklad, jak úvěr náš posud v Evropě nepatrně se cení, uzavřelo v poslední době také malé Dánsko svou poslední výpůjčku 3%ní, kterou prodalo za kurs $96\frac{3}{8}$%. Nemusí dle této ukázky býti zrovna každý stát velmocí s dobře spořádanými financemi, aby v dnešní době dostal na trhu peněžním lacino vypůjčiti peníze! Výsledek ten může Dánsku záviděti nejen Rakousko (se svými 78% za 3%ní půjčku), nýbrž také Německo, jehož renta 3%ní stěží se udržuje nad kursem 90–91! *P. L.*

Rozhledy sociální.

DĚLNICTVO A NÁRODOPISNÁ VÝSTAVA — HORNICKO-HUTNICKÁ KONFERENCE V MORAVSKÉ OSTRAVĚ — NĚMECKÝ KONGRES HORNICKÝ V ESSENU — ŽENSKÉ INSPEKTORKY TOVÁRNÍ — POLSKÁ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE — ZIMA A NEZAMĚSTNANCI — NÁVRHY ADÁMKOVY.

Výbor dělnického oddělení národopisné výstavy rozesýlal koncem prosince provolání k československému dělnictvu žádaje za všeobecnou podporu a přispění. Přimlouváme se zde také za jeho slova. Neboť na výstavě chce býti vylíčen rodinný život českého dělníka, jeho způsob bydlení, jeho potřeby, příjmy, výživa atd. Máme však důvodnou obavu, že se ku práci přikročilo pozdě, když teprve nyní vysýlají se dotazníky o faktech tak těžce přístupných a tak důležitých pro nastínění národopisného života českého dělnictva. Místní organisace a spolky dělnické, zejména ty, které dbají jednotného veřejného vystupování celého stavu, budou se jistě na to a ono ptáti svých vyšších středišť organisačních, čímž se věc značně prodlouží. Konečně dojdou dotazníky vyplněné k větší neb menší spokojenosti pořadatelů. Však kdo zná praxi dotazníkovou, připustí, že z dat takto shromážděných možno upotřebiti jen zcela nepatrné procento — pro chyby, nedorozumění a nesprávnosti. Bude opět potřebí dalších dotazů, upozornění a vysvětlivek. A konec konců bude nevyhnutelno data organicky a k jednotnému obrazu spojiti, kresliti tabulky, znázornění atd. To vše vyžaduje mnoho času a ten schází. Nechceme tím mluviti pro jakés odročování, ale uvádíme to, abychom důtklivě upozornili na potřebu p i l n é práce! Bylo by to věru nedůstojné českého národa, jemuž říkají národ dělníků, aby odbor dělnický byl na výstavě národopisné zastoupen nejslaběji a neposkytoval dost příležitosti k získání jakéhosi přibližného názoru o kulturních, hospodářských a sociálních poměrech obrovského a pro nás tak důležitého stavu dělnického. Konečně sluší podotknouti, že v programu výstavním postrádáme rubriku o politických dějinách českého dělnictva, zejména aspoň z posledních třiceti let, ač-li se ovšem předmět ten nechce zahrnouti v rubrice spolčování, která — po názoru referentově — na pojetí tak velikého a ve významu svém i samostatného oboru nestačí.

V Moravské Ostravě konána 26. prosince hornicko-hutnická konference odborová. Rokovalo 94 delegátů a přijali usnesení, z nichž vyjímáme: na každém dole zřízeni buďtež dva až tři důvěrníci, kteříž opatřujte informace a spojení s organisací okresní a zemskou, vyšetřujte poměry mzdy a práce. šiřte názory o potřebě organisace atd. K cíli tomu budiž utvořen krejcarový agitační fond. Bratrské pokladny buďtež spojeny v jednu ústřední říšskou pokladnu s dělnickou samosprávou. (Sympathičtější a praktičtější návrh učinil dne 8. dubna 1894 na schůzi v Liticích u Plzně dělník Wölfel, žádaje, aby byla zřízena jediná bratrská pokladna pro země koruny české.) Rokováno dále o stávce, jež budiž podnikána jen ve srozumění s odborovou organisací. Budiž slaven první květen s požadavkem osmihodinné doby pracovní. Závodní hostince a spolky potravní buďtež všude zrušeny, horníkům bydlícím v závodních bytech dopřána buď šestinedělní výpověď z bytu. Budtež zřízeny smírčí úřady s poměrem dvou třetin zástupců dělnických a jedné třetiny zástupců podnikatelů. Proti nynějšímu složení komisí k vyšetřování nebezpečí se protestuje a žádá se v nich dvě třetiny členů dělnických a jedna třetina členů zaměstnatelských.

Po nedávném kongresu křesťanských horníků v Essenu následuje v témž městě první národní německý kongres hornický ze dne 26. prosince. Resoluce zde přijatá žádá osmihodinný den pracovní z důvodů obtížné a vysilující práce, kterou musí horník konati v podzemním, vlhkém vzduchu, plném nebezpečných plynů, bez denního a slunečního světla. Do této osmihodinné doby pracovní budiž započten sjezd do dolů a všecka doba trvající až do výjezdu. Pro celé Německo zavedeny buďtež jednotné pracovní řády hornické a jednotné bratrské pokladny. Inspektoři a kontroloři bezpečnostních zařízení voleni buďtež dělníky hornickými a placeni státem. Kongres uznává svazek německých horníků a hutníků za pravou organisaci, kteráž budiž sesilována.

V Německu žádají, aby po způsobu Severní Ameriky, Anglie a Francie, kde již působí ženské inspektorky tovární, instituce tato taktéž byla zavedena. Spolek německých žen podal v tom směru petici k ministrům obchodu jednotlivých států spolkových. Návrh odůvodňuje se hlavně tím, že četné dělnice ve všech otázkách týkajících se zdraví a mravnosti odkázány jsou na jednání s mužskými úředníky továren, jimž však z ostychu a studu raději vše zamlčí než upřímně povědí. Továrním inspektorkám by však jistě

důvěřovaly a svěřily by se jim právě tak jako mnohá žena spíše se svěří lékařce než lékaři.

Dne 25. a 26. prosince konán ve Vratislavi první polský sjezd sociální demokracie. Dosavadní organisace polská uznána zde za nedostatečnou, a usneseno zříditi důvěrníky zejména v Horním Slezsku a vysýlati na sjezdy německé sociální demokracie vždy jednoho polského důvěrníka, jenž by tam o polském hnutí referoval.

Rostoucí zimou přibývá v Evropě počtu nezaměstnanců. Lid koncentruje se přes zimu do velikých měst a nenalézá zde výživy. Tak jest prý nyní v Anglii jeden milion lidí, kteří nemají práce a tím i živobytí. Národní sociální unie anglická pracuje tudíž rychle na důkladné — statistice bezzaměstnanců v Anglii! Pomýšlí se tam však aspoň na opatření pro budoucnost. Také ve Vídni utvořil se v těchto dnech v obecní straně »pokroku« (strana kapitalistických liberálů) spolek ku povznášení hospodářských poměrů stísněných tříd obyvatelstva, zejména prý k cíli zjednávání laciných bytů. Správně vzato bude to však nový způsob a nový pramen výdělku velkoměstských boháčů na chudině, jen že ponese humanitní jméno. Jak se ve Vídni rozumí politice proti bezzaměstnání, vidíme zejména z té okolnosti, že vídeňská veleobec zakoupila pro odklízení sněhu z ulic množství velikých strojů, jimiž ve dvou hodinách lze ulice vyčistiti. Nezaměstnaná chudina těšila se na sníh a spojenou s tím delší práci. (Dělníci ti jsou totiž většinou Čechové). Ale rychlým strojům dána přednost.

V zemském sněmu království Českého dal poslanec Adámek dva dobré návrhy: opakoval starší již požadavek po zřízení statistické kanceláře pro království České a dále návrh, aby správa jmění sirotčích kas v království Českém upravena byla zvláštním zákonem a aby přebytku fondů kas těch užito bylo k dobročinným účelům, zejména k podpoře a k zakládání ústavů pro výchovu, vzdělání a zaopatření chudých sirotků a opuštěné mládeže. Vítáme návrh a přejeme mu dobré vypracování. Jest známo, že sirotčí kasy co do výše úroků nebývají mnohdy daleko lichvy (úrok jednoduchý dost vysoký, úroky z úroků, přísné dobývání jich atd.), ač o bezpečné uložení peněz sirotčích dobře bývá postaráno. Vydělávají-li však kapitály sirotčí bez nebezpečí a bez valné starosti, jest spravedlivo, aby výdělek ten aspoň z části sloužil i těm sirotkům a té opuštěné mládeži, která nemá jmění pražádného. Poslanec Adámek zde dobře postihl moment povinné sociální spravedlnosti.

V Praze, 10. ledna 1895. *Ch.*

Rozhledy časopisecké.

BILANCE Z HÁLKOVSKÉ AFÉRY — HLÍDKA LITERÁRNÍ — OSVĚTA — SVĚTOZOR — ČERNÁ POLICIE — NOVOROČNÍ PŘEHLEDY NÁR. LISTŮ — SYMPATHIE EVROPY — NOVÝ FILOLOGICKÝ ČASOPIS — AKADEMIE ZÁVODÍ S MODERNOU.

Dozněla již kanonáda z těžkých kusů vytažených k potírání literární revoluce, jen drobná střelba ozývá se s obou stran a po vlastech českých rozhostuje se zas klid. Ale nebude to již ten starý klid. I když nebude stále tak zápaseno jako ve dvou posledních měsících, napjetí jednou vyvolané již zůstane a jiskry vyšlehovati budou co chvíli, jakmile oba ty dva cizí sobě duševní světy, které náš širší český svět v sobě zabírá, hranami o sebe narazí. A pak, jedno jest již dnes jisto a nepochybno: že v tomto prvém konkretním případě, v aféře Vrchlický — Machar vyhrála strana volné kritiky a revise literatury. Ale příliš snadné bylo to vítězství, vybojovaloť se pouhým odbytím několika zbytečně se do věci pletoucích osob — škoda jen, že i věcné diskuse nešly při tom tak do široka, jak by bylo třeba v zájmu všech těch nových hledisek a názorů, které třeba dnes pod české nebe uvésti. Ale průkop je již jednou učiněn a těšme se, že proud rozprav o těchto věcech se již nepřetrhne a půjde vždy více do hloubky.

Machar vysvětlil v posledním sešitě Rozhledů vznik svého článku, který hrál takovou — příležitost v naší veřejnosti. Z jeho slov je patrno (a je to řečeno tak přesvědčivě, že i odpůrce tomu musí uvěřiti), že článek nebyl výsledkem nějakých karbonářských úmluv a tajných piklů, že redakce našeho měsíčníku o jeho stanovisku a směru napřed ani nevěděla a že Machar jej vrhl do světa jako poctivý výraz svého mínění, nestaraje se a snad ani netuše, jak bude přijat. Co praví o sebraných spisech Hálkových, jakož i o jiných souborných vydáních našich starších spisovatelů, je smutnou pravdou: »Spisy Kollára, Čelakovského, Máchy, Havlíčka, kolik jmen, tolik

bolestných ran! Neapelujeme nikterak na firmy našich nakladatelů, byl by to zas jako vždy hlas volajícího na poušti — ale faktum je: naši staří neudělali pro památku svých přátel mnoho, ale co udělali, nestojí za nic.«

Ve prospěch Machara promluvila také katolická moderna v Hlídce Literární článkem p. S. Bouška. Pan Bouška uznává, že článek Macharův nebyl »drzý a brutální« a uznává celkem, co i redaktor Hlídky, p. Vychodil, požaduje, aby totiž se nebránilo nutné revisi literatury. Na jiném místě, v listě z Prahy, přináší Hlídka Literární vzpomínku, dnes zvlášť zajímavou. Když prý prof. Durdík na počátku let sedmdesátých poprvé se odvážil s pitevním kritickým nožíkem na Hálkovy básně »V přírodě«, stálo ho to mnohý trpký den a mnohé tvrdé slovo. »Přátelé Halkovi povstali na obranu a Durdík v Umělecké Besedě rozmrzen se pronesl, že u nás je lépe seděti hezky za kamny, než pracovati veřejně.« Vida, tedy i to tu již bylo!

V čele I. sešitu nového ročníku Osvěty čteme prohlášení, v němž — o není nad šikovnost! — jediným obratem ruky se ztotožňuje věc Osvěty s věcí národní; ku prohlášení přivěšen je větší počet posavadních spolupracovníků — prof. Bráf v »Hlase Nár.« Osvětu sice také doporučil, ale prohlášení nepodepsal, aby prý realismu nedělal reklamy. Ostatně staročeské revue takové autoritativní vystoupení docela dobře sluší a důstojně se pojí ke sporům o RkZ a hlasování o otázce vědecké. Těžce postiženému p. Schulzovi leje balsám na rány, které v posledních bojích si utržil — p. Jiljí Jahn. Divíte se, není-liž pravda? Inu, p. Jahn nepíše prvý životopis toho druhu a proto docela klidně čteme, že na př. pan Schulz je znamenitým literárním kritikem, znamenitým novelistou — a k tomu ještě prý, ale jen mírně »realistickým«! — a do třetice všeho dobrého: i znamenitým stylistou. Pan Jiljí Jahn je již příliš na to stár, aby se dal poučovati, že česká literatura je dnes již trochu jinde než v oněch dobách, kdy on psal svůj Růženec.

A třetí znamenitý trumf Osvěty, který již dokonce celou modernu rozdrtí: slečna Eliška Krásnohorská počíná tam s velikými pretensemi uveřejňovati článek o básnictví českém dvou posledních desetiletí. Článek ve věci sám by nám byl nanejvýš vítaným — jeť věru až hanba, že tato důležitá literární perioda nenašla nejen kritického zpracování, ale ani stručného náčrtu — ale od slečny Krásnohorské mnoho nečekáme. Jí nejde tak o předmět sám jako o snížení všeho dnešního, mladého — to je již zřejmo z úvodních nájezdů na realism a tu hrůzostrašnou literární revoluci. Je to příliš naivní a vodnaté,

aby to zasluhovalo vážného povšimnutí a odpovědi. Ale jiné odpovědi by to zasluhovalo: nástinu a rozboru končící právě literární periody se stanoviska pravé kritiky moderní, pro niž máme přec v řadách mladých již také své repraesentanty. To musí být přec pro ně úkol přímo lákavý?

Vystoupení p. Šimáčka v Světozoru sotva stane se podnětem k dalším bojům. Vystoupení jeho překvapilo proto, že až dosud byl — jediný snad ze všech důležitějších listů — mlčel a v aféře Hálkově, jak dal na jevo, stál při Macharovi. A teď najednou klade »příteli« Macharovi na prsa revolver v podobě otázky, koho prý mínil slovy: my, naše moderna atd., zdali prý také ony pány, kteří píší ostouzející kritiky (rozuměj pp. Šaldu, Karáska a Procházku) a s nimiž se prý žádný literát nemůže spojovati, pokud své některé výroky neodvolají. Podle této methody mohl by přijít zítra zas někdo jiný a tázati se Machara, ztotožňuje-li se s páně Procházkovým Prostibolem duše a tak do nekonečna. Ale což kdyby se někdo pana Šimáčka zeptal, jak se může proti těmto dekadentům »spojovati« on, realista s panem Vrchlickým, který realism »ostouzí«? Neboť jsou-li ostouzením ty citované výroky pana Karáska a Procházky o Jiráskovi a j., jsou jimi některé výpady p. Vrchlického alespoň neméně.

A pak zas ten nešťastný názor: Machar se spojuje s těmi pány! Zase se předpokládají tajné úmluvy, porady, spiklenecké programy a činy. Kde se Machar s nimi spojil? Můžeme směle dotvrditi, že ani s jedním není v osobním styku. Ale tu je nejlépe vidět, jak naše literatura stála po léta jen na osobních koteriích. Jak se najdou dnes dva, tři lidé, kteří se jakživi neviděli a projeví náhodou stejný úsudek — hned se hledá spiknutí.

»Černá policie« strká své prsty vždy neomaleněji do našeho veřejného života. Ti, kteří si hrají na obrance víry křesťanské a počínají si, jako by měli jedinou privilej na mravnost, neostýchají se prováděti věci, za něž každý čestný člověk by se styděl. V lůně oposičního národa najdou se tichošlápkové, se zbožným pokrytectvím oči k nebi obracející, kteří se neostýchají veřejně udávati opoziční zjevy ve svém vlastním národě vládě, jemu nepřátelské. O řádění klerikálních žurnalistů ve věci t. zv. zápisků pokrokářských zde ani nemluvíme — již to, co tropí dnes tato »škola« klerikální jen v literatuře, označuje činnost jejich jako hanebnou v pravém slova smyslu. Nedávno uvedli jsme, jak klerikální Čech denuncoval učitelku — spi-

sovatelku slečnu Růženu Jesenskou. A několik dní na to již zase se sápal na Čechovy Písně otroka, volaje na ně konfiskaci.

Pod patrným vlivem posvátných nálad vánočních psal své obvyklé novoroční články do Národ. Listů p. Eim. Čtenářstvo zná již od let tyto smiřlivé a tklivé melodie, které chtějí ukolébávat přátely i nepřátely v sladké zapomenutí všeho, co se perného za celý rok řeklo a končí za velebných zvuků svornostářských zvonů a laciného bengálu vlasteneckých apotheós. Ale žert stranou; letos sluší p. Eimovi vzdáti uznání alespoň do té míry, že dovedl pochopiti a postaviti na pravé místo všelicos, proti čemu si jiní (i vlastní jeho orgán) dávali zakalovati zrak předpojatostí a nepřízní. Učinil tam dost značné ústupky stanovisku realistickému a pro literární modernu nalezal slova více než příznivá. Nečiníme si o tomto výkonu páně Eimovu nijakých zvláštních ilusí a nepřeceňujeme ho, ale přáli bychom čtenářstvu Národních Listů, aby se takovým způsobem dovídalo trochu více o českém duševním životě, než co mu může poskytnouti chudokrevná jejich literární rubrika, která na př. žasnoucímu světu odkryla docela nového básníka francouzského — Herédiu. Nár. Listy tak se nachválily p. Vrchlického a jejich literární historik ani neví, že se o Herédiovi mohl poučit v »Anthologii« — ba již v Básnických Profilech francouzských (1887) o něm se mohl dočíst. Ovšem takové věci »nemoderní« páni znáti nemusejí. Za to učinily nedávno novou velice cennou akvisici — pana Em. z Čenkova. Patrně není v celých Čechách lepšího kritika k nalezení než je tento pán, který se právě byl proslavil krkolomným salto mortalem z tábora moderny (p. z Čenkova stál ještě před dvěma lety za jedno s pokrokovými Novými Proudy) do tábora Nár. Listů.

Mluvíme-li však o Nár. Listech, vyžaduje lojalnost vůči odpůrci, abychom čtenářům svým opravili zprávu, již jsme v minulém čísle přinesli (podle Mod. revue) o zamýšlené kritické příloze týdenní. Pan dr. Hanuš prohlásil za Nár. Listy, že uvedená zpráva o dohodnutí s p. Vrchlickým (o dvojitém honoráři) je nesprávná.

Rozhledy přinášejí ve článku p. Ant. Hajna »Sympathie Evropy« úvahy o této -- jak se autor článku domnívá — kardinální podmínce našeho národního úspěchu. O této otázce mluví se, jak známo, často, ale zůstává obyčejně jen při slovech. Pan Hajn podává však přímo některé praktické návrhy na obeznamování Evropy s naším životem a snahami. Jmenuji z nich jen: vydání francouzského spisu o našem národě, zřízení informační žurnalistické kanceláře, vydávání zahraničného listu, obesýlání mezinárodních sjezdů a hlavně získávání si

co největších osobních známostí v cizině. Líbí se nám v úvahách p. Hajnových hlavně to, že si nepředstavuje sympathii Evropy jako výlev soucitu, jaký se dá vymoci žebroněním, ani jako projevy svobodomyslné romantiky, (jako vůči Maďarům a Polákům), nýbrž jako prostě spravedlivé uznání naší zdatnosti kulturní a že tedy mu je přední podmínkou té sympathie, abychom si jí všestrannou prací kulturní hleděli zasloužiti. Má pravdu, ukazuje-li, že nebýti literárních úspěchů, nepožívalo by Norsko ani zdaleka v politice těch sympathií, jichž se mu dostává.

Ostatně mohla by již cizina čerpat poučení z nového filologického časopisu, jejž přispěním české spořitelny založil pan Kvíčala. Pan Kvíčala stal se, ačkoli sám v rukopisy nevěří, vůdcem v rukopisy věřících a není tudíž pochybnosti, že i nový časopis jeho nalezne lásku věřících a protimoderny. Ba již nalezl — jak soudíme z toho, že mu »vlastenecké« listy odpustily českou spořitelnu, proti níž dříve ustavičně psaly. Očekávali jsme, že v novém časopise už vystoupil nově zvolený člen akademie, kníže K. Schwarzenberg (starší), ale zklamali jsme se. Patrně měla akademie jiné důvody pro jeho zvolení. Slyšíme, že zvolen byl pro historický výrok: Až do těch hrdel a statků: hrdla jsou fysiologický orgán (důvod pro II. třídu), statky patří do národního hospodářství (důvod pro I. třídu), celá věta pronesena česky (důvod pro III. třídu) a konečně jsou hrdla a statky umělecký a nikoli politický obraz, tedy byl důvod i pro IV. třídu. Jak se dovídáme, bude za nedlouho ještě značný počet vynikajících členů zvolen a sice jedni, kteří ve svém mládí botanisovali, jiní, kteří slézali vysoké kopce a hory v Alpách atd. a přičiněním pak akademie takto kompletované dostane se konečně našim studujícím učebnic, a vůbec nastane pak docela moderní ruch v akademii.

Sursum!

Hermann Sudermann.

»Čím dražší hovězí maso, tím lacinější mravnost«, je zásada paní Hergentheimové, vdovy po berním inspektoru. Má několik set marek skrovné pense a tři dcery, motýly, kteří zápasí o milence, zbožňovatele a ženichy. Přihlouplá a krásná Laura míří na nějakého hraběte; prohnaná Elsa, vdovička, jejíž muž sešel sebevraždou, béře záležitosti srdce praktičtěji: má nalíčeno na syna bohatého továrníka Winkelmanna, Maxe, ale miliskuje se s obchodním cestujícím svého ženicha Kesslerem, podnájemníkem své matky; nejmladší, patnáctiletá Rosi, vleče již také své jaro bahnem, mluví frivolně jako její sestry, podporuje jejich milostné pletky a maluje dovedně motýlí zápasy na vějíře.

Jednoho večera odejde paní Hergentheimová s Laurou do jakési zábavy, Elsa, nevěsta, zůstane doma, ženichovi totiž není možno se súčastniti. Kessler, jenž hraje v kuse úlohu čerta, přemluví paní Elsu k dostaveníčku, poslednímu prý na rozloučenou. (Vzhledem k blízkému sňatku byl se již od rodiny Hergentheimovy vystěhoval.) Elsa svolí. Však výčitky svědomí přimějou ji asi, že podrží u sebe Rosi jako strážného anděla. Dusná noc začíná. Kessler přijde se šampaňským a zákuskami. Nepohodlnou Rosi opije brzy tak, že děvče zmámeno usne. Scena, v níž se diváctvu tají dech, roste ... v tom ... inu ovšem, zazní zvonek, a kdo jiný by měl přijít, než Max. A dobrý Max, jemuž se sželelo osamělé nevěsty, přichází. Kessler zmizí v čas — a Maxovi pohled na stůl a vzduch, provátý zápachem cigaret, vína a orgie, otevrou oči i duši. Spatří i spící Rosi: »Bídnice, co's to učinila?« zahromuje na Elsu a snaží se děvče vzbudit. A Rosi ovšem z polospánku mu prozradí přítomnost Kesslera a zvolá: »Maxi, Elsa je špatná, vezmi si raději mě!...« Tak podle starého německého veseloherního způsobu dobrý mladík ušel napálení s prohnanou vdovou, a opona spadne...

Což je asi kostra děje poslední komedie Sudermannovy »Die Schmetterlingsschlacht«, která se dávala poprvé 6. října minulého roku na jevišti dvorního divadla vídeňského a zároveň v týž večer na residenčním divadle berlínském.

Pisatel těchto řádků zažil večer vídeňský. Přijetí kusu bylo neobyčejně skvělé. Divadlo nabito, každou chvíli otřásal hromový potlesk domem, po každém aktu byl volán autor, večeru přítomný a herci, kteří hráli

vesměs s neobyčejnou chutí a vervou, a Vídeňáci jsou snad až dodnes přesvědčeni, že jak divadlo, tak oni dokázali, že moderní kus dovedou sehrát a pochopit.

Na jevišti Národního divadla viděli jsme dvě práce Sudermannovy: »Čest« a »Domov«, třetí »Konec Sodomy«, naše censura asi nikdy nepropustí. A jako ve Vídni, tak i u nás je počítán Sudermann mezi »moderní« a mnohý štilec, jenž se modernosti uštědřuje, uštědřuje se jí právě pro Sudermanna. A Sudermann je vlastně starý pán, tak starý jako jeho španělský bratr, machinista Echegaray, tak starý, že starý Goethe je desetkrát moderním bližší, než oba tito pánové. Odkud to?

Sudermann byl kdys opravdovým a vědomým umělcem. To bylo v době, kdy napsal dobrý román »Frau Sorge« a novelly »Die Geschwister«. Knihy vyšly, a kromě několika amateurů literárních, nikdo si jich nevšiml. Autor byl tehdy chudým literárním Bohemem a snil o tisících, jež by mu zabezpečily postavení nezávislé na nakladatelích, redaktorech a vydavatelích, postavení, kde by žil jen své práci, svému umění. A snad to byl uvážený skok, promýšlený prodej, jímž se prvým svým kusem »Čest« prodal obecenstvu. Na dně duše hraběte Trasta v řečeném díle ševelí reflexe životní, jež přeloženy do literatury, vřely as v duši Sudermannově. A snad jen touto jedinou koncessí obecenstvu se chtěl autor materielně povznést, snad doufal jistě, že se zas možno potom navrátit k živým proudům čistého umění — ale tu se osvědčilo ruské přísloví: drápkem-li uvázl, je ztracen celý pták... »Čest« vynesla mu žádané tisíce, »Čest« pomohla i dřívějším zapomenutým knihám k celé řadě vydání — ale moderní umělec Sudermann byl ztracen. Stal se básníkem modním. Jeho druhý kus, »Konec Sodomy«, je kletbou vrženou poslední silou pravého umělce v líc obecenstva — ale umělec již má ruce i nohy spoutány, je hledáním stezky k proudům čistého nezávislého umění — ale cesta není už pravá, zbloudil a zapadl v močál. »Domov« a »Schmetterlingsschlacht« je resignované pokračováuí toho, co začalo »Ctí« — otročení v službě obecenstva.

Chceme několika protiklady označiti pojmy »moderní« a »modní«.

Poměr moderního umělce k obecenstvu má cosi despotického do sebe; on jde před svou dobou nestaraje se, hrne-li se ona za ním; dívá-li se na ni, dívá se s výše soudcovské; dostane-li se do styku s ní, chce, aby cítila jeho převahu; jeho umění jest mu tím nejvyšším na světě; klade je nad bohy, poněvadž ono samo lidstvu je tvořilo; jeho svědomí jest mu soudcem jediným; jeho talent má v sobě sílu bořivosti, vzpoury a negace stávajícího; nenávidí vše co minulo, poněvadž minulé patří smrti; chce všude vzmach života svěžího, nového, silného, poněvadž věří, že úkol lidstva, národa, umění i jednotlivce záleží jen a jen v řadě takových velikých vzmachů, vysokých vln, a ne v nějakém nedohledném cíli, v nějakém nemožném »ideálu«.

Modní básník stojí v poměru sluhy, nanejvýš domácího zábavného přítele k obecenstvu; pase pilně po jeho choutce, přání, směru myšlenek a hledí jim vyhovět, je zpracovat v smyslu obecenstva; s jeviště nepronese ničeho, co by v hledišti mohlo vzbuditi odpor, nelibost, rozlad; je konservativní, poněvadž panstvo jeho je konservativcem; je-li na něm

zdánlivě co moderního, je to šat, povrch, forma, poněvadž ví, že obecenstvo dává se rádo lehtat paradoxy, a největší šosák má chvíle, kdy si libuje, že rozumí revolucionářským snahám; je laudator temporis acti, poněvadž nemá dost síly a odvahy dívat se pod masku doby přítomné a pohlížet v Medusinu líc budoucnosti; neurčitě a kollektivně jaksi zaběduje časem nad svou dobou, protože pán jeho má potřebu míti časem formu, v níž by duše jeho vylila tu a tam trochu trpkosti a stesku, jež se v ní nadržují; rád odkazuje kamsi v dálku, k ideálnímu, šťastnému cíli, poněvadž útěcha neurčitého lepšího příští, vypěstovaná školou, literaturou i životem, koření hluboko v duších společnosti; modní básník je zkrátka smyslovým nervem své doby, jenž však popudy a poznatky své nebéře ze světa zevnějšího, nýbrž z nitra jejího, dá jim jistou formu a vrací je zas, odkud mu přišly.

Modním básníkem německým je Hermann Sudermann. Normální obecenstvo divadelní, jež jest v celé Evropě raženo dle jedné fasony, zbožňuje ho. To obecenstvo polo- neb nevzdělané, jemuž k soudu o umění a umělci dostačí jméno spisovatele, mělký feuilleton mělkého žurnálu, náhodou zachycený klep, to obecenstvo jest jím spito. A Sudermann studoval dobře své lidí, ne ty na jevišti, ale v hledišti. Chytí jejich nervy, mozky, duše do hrsti a hraje s nimi dle libosti. Když je však pouští, musí jim vyhověti tak, aby byly spokojeny. První akty Sudermannových kusů jsou skutečnými kabinetními kousky. Ty napsal básník. Konce a katastrofy jakoby dodělalo obecenstvo. V literatuře se stalo modou řešení problemů. Divadelní obecenstvo je tak daleko, že je si toho vědomo a že problemy žádá. Sudermann mu takový nějaký problem s moderním nátěrem nadhodí vždy. Hleďte »Čest«, »Domov«, »Zápas motýlů«, i »Konec Sodomy«. Ale Sudermann zná své obecenstvo. Máte ve »Cti« na konci opravdovou stopu mravního pojmu cti? Chraň bůh; obecenstvo dalo si trochu natáhnout nervy, sevřít duši svěrací kazajkou společenských lží, pošimrat rozum — ale jen po nějaké tři akty. Ve čtvrtém chce mít uvolnění, tradicionelní dobrý dojem — proto milý hrabě Trast učiní Roberta Heinicke svým společníkem a dědicem, proto si Lenora Mühlingová béře Roberta, opona padá a spokojené obecenstvo jde domů. V »Domově« není ničeho o mravním pojmu domova; z osudného dilemma: kdo má pravdu: otec Schwartze, či dcera Magda, pomůže autorovi deux ex machina: mrtvice. Obecenstvu také na konečném rozřešení nezáleží. Ani nepozoruje úskok, který autor byl provedl: hrál s jeho rozumem a nervy — najednou však chytil do pěsti jeho cit a stiskl jej pevně; smrt starého pána, který se po čtyři akty pohybuje na jevišti a tím se stane divákuj aksi blízkým, známým, nenadálá smrt ta jím otřese, opona padá a je dobře.

A v »Konci Sodomy«? Místo oznámeného konce nynější společnosti močál, smrduté mrtvé moře, plné síry — ale bez katastrofy. Všechny ty osoby, jež jednají a »mluví jako podomci«, jak praví v kuse dr. Weisse, což prý je u nich »fine fleur společenského vzdělání«, všichni ti, když opona spadne, jednají a mluví tak dále, jen Willy Janikov a blondýnka Klárka umírají — cit obecenstva by nebyl býval tak jistě chycen za

pravou strunu, kdyby byla paní Ada Marcsinowská či některý jiný člen Sodomy v pátém aktu sešel se světa. Je to vtip, vypočtený a důmyslný vtip autora, jak zachází se svým publikem. »My horujeme sice pro naturalism (přirozenost),« praví autor ústy paní Ady, ale přirozenost jeví se nám jako vtip.« »A vtip jako přirozenost,« odpovídá zmíněný již dr. Weisse, »vtip je vládce světa, vtip nahrazuje přírodu, vtip nahrazuje nám pravdu, nahrazuje nám mravnost... Jeho Veličenstvo vtip nechť žije!« — Credo modního básníka. Sudermann je upřímný.

V »Zápasu motýlů« zase moderní náběh: Několik scen, několik nasbíraných pravd — ale ty vyústí v jednu velkou nepravdu a sceny v šablonu. Ta prohnaná vdova po berním inspektoru obhájí své podlé jednání ve velké sceně se starým Winkelmannem dlouhou obžalobou kapitálu. Vdovička Elsa má takovou školu života, že nevěříte svým očím, když dává v šanc svůj nastávající sňatek s milionářem pro dostaveníčko s jeho obchodním cestujícím. A jak naivně si při tom počíná! A starý, tvrdý, drsný Winkelmann se vyloupne na konci vlastně jako veseloherní otec, nechá s sebou mluvit a dá požehnání. Rosi, patnáctiletý motýl, v hloubi zkažená, jež si ve snách dopřává milovníky své sestry, jež vidí jasně jen ve snu a mluví ve snu, co by bdíc neměla zamlčovat, ta zamilovaná figura německé staré filistrovské komedie, o níž se publikum domnívá, že všechny pikanterie, jež povídá, jsou omlouvány její naivností — ta má býti strůjcem příštího štěstí Maxe Winkelmanna a průvodcem v jeho novém životě...

Zase starý vtip: náběh, jakoby básník chtěl ostrými barvami vylíčit zlo společenské, morálku bídy, ale náhle se zarazí, řekne několik zlomyslností proti společnosti a provede generální útok na cit obecenstva.

S přesností matematika konstruuje Sudermann své kusy. Proto i zevnější forma odpovídá obsahu. Jako ve starých operách jsou v jeho komediích vesměs vděčné brillantní úlohy pro herce. Jeho figury jsou chargemi, jež i sebe špatnější herec zkaziti nemůže. Jsou průsvitné, jednoduché, markantní, řeč jejich, přirozená a třeba jsou vždy přehnány do groteskního, vzbouzejí illusi, že jsou z masa a kosti. Ale nic není vzdálenějšího od pravdy životní, než ony. Dvakrát, třikrát zlomí je autor v páteři a provede s nimi, co chce. Pohybují se v čáře, již jim básník byl naznačil, než vzal péro do ruky. Svlekněte jim šat, uvidíte dřevěnou kostru automatů.

Slavné jméno, jehož se moderní básník jen po letech dopracuje, má modní autor hned. Mezi tím co Gerhardt Hauptmann musil napsat celou řadu kusů, než pronikl, co Max Halbe se svou geniální prací, Jugend, zůstává znám sotva v mezích své vlasti, proletl prvý kus Sudermannův Evropou. Nic nepomůže ukazování kritiky na finty a machu autora Cti a Domova, nic nemění důkaz, že poslední román Sudermannův: Es war docela dobře mohl napsat starý, kožený Spielhagen — obecenstvo drží nad svým oddaným sluhou ochrannou ruku, plní domy, kde se hrají jeho kusy, kupuje osmnácté a dvacáté vydání jeho románu a domnívá se, že takovýto »moderní« není tak docela špatný, jak se o moderních tvrdí, a lichotí si, že moderním i docela rozumí.

A přece, jak blízcí známí Sudermannovi ujišťují, má tento autor jednu pravdivou srdcervoucí tragedii, kterou málo kdo zná. Je to jeho vnitřní život. Zachoval si z dřívějších dob jasný zrak umělce, i když ztratil jeho sílu; a tento umělec pohlíží na nynějšího Sudermanna s hořkostí a bolestí. Prohlíží povrchnost, prázdnotu a mělkost svého obecenstva, zná plytkost a vrtkavost jeho úsudku, nicotu jeho potlesku, povrhá jím — a přece nemá jiné tužby, jiné snahy, než znovu a znovu upnout tuto povrchnost, prázdnotu a mělkost k svému dílu, žízní po přízni jeho plytkého a vrtkavého úsudku, baží po tomto nicotném potlesku jeho — vše to, jako otrok proklínající v duchu svého ničemného despotu, žebroní zároveň o jeho přízeň. Stále nervosní a úzkostlivý pracuje horečně, kritiky jej rozrušují vždy na mnoho dní a přece shání každý posudek, každou noticku o svém díle. Jed nespokojenosti v jeho krvi žene jej s místa na místo, mění svá bydliště, cestuje, ale nikde klidu, nikde úlevy. Cesta k opuštěným kdysi proudům živého umění zarostla bejlím a travou.

Adamův ráj jest symbolem pravého umění: vše možno požívat tam, všeho jest básník pánem — jen jediný plod mu zakázán: ústupek obecenstvu. *H—.*

Úvahy a kritiky.

Ant. Klášterský, **Srdce i Duše,** básně, 1894. **Noční violy,** básně, 1894.

V básních je něco nuceného didaktického; přečtěte si na př. »Mrtví«:

Jsou dvojí mrtví: Jedni dřímou v hrobě,
kde suchý list a traviny se chvějí;
ty neprobudíš ze sna při kročeji,
ti nevědí nic o lásce ni zlobě.
A druzí, oči otevřeny obě,
se dosud na svět ve svém štěstí smějí,
a v oku zář a ruměn v obličeji,
jsou živi dosud — ale mrtví tobě.
K těm prvním můžeš tichým krokem jíti
a soucitem hnut, že tu spí tak sami,
na dlouhé hroby jejich házet kvítí.
A k druhým nesmíš — ani vzpomínkami,
sic probudí se v srdci tvém a schvátí
tě bolest, touha u těch prvních spáti.

Tu přece cítíte tu nucenost, jak to srovnání těch dvojích mrtvých je násilné; a je pravda, že máme touhu u těch prvních spáti, když k nám ti druzí jsou »mrtví«?

Hned následující báseň: Tři jizby také je taková: jizba prostá v chýži — salón — rakev (totiž jizba »z několika dřev!«)

Tyto pracné reflexe vyzdobeny jsou podivnými obrazy; na př. čteme v »Nocturnu«:

— — i slza ti skákat může po tváři
krůpějí pryskyřnou, vytrysklou ze stromu

— to je jistě již přílišná didaktika, poučující, že tu krůpěj pryskyřicová — slza — vytryskla ze stromu!

V »Až umru« čteme:

Až umru, přijď a polib moje čelo,
já nepohnu se, budu snít sen věčný;
mé srdce po tvém políbení mřelo,
a mrtvý? K smíchu! Není nebezpečný atd.

Další ukázky (před obrazem G. Maxa):

A mnohé srdce touhou již se chvělo
po lásce, vášni, silné, bez otěží.
A láska přišla, jak to srdce chtělo,
však srdce nyní mrtvé v prsou leží...

Anebo (Staromodní romance):

A k mému hrobu jednou přijď,
až na všem bude sněhu píď.

V »Cestovní písni« básník dorazil na svou stanici a to ho nabádá k této reflexi:

U cíle! Zvon zazvučel
Lehko vyjdu z vlaku.
Snad jsem tam cos zapomněl...
Mžiknu po svém vaku.
Ano, ano, už to tak,
ale u všech všudy!
dobře, že s tím odjel vlak,
byl to spleen a trudy!

Ve »fantasii« básník je na východě, patrně si však z Moorea nevzal poučení:

Ženy zřím, jich šíje
jak z bronzu — tančí při strun staré zvěsti.
Jich oči uhly, plameny jsou rety.
A jaký rej to! Jejich castagnetty
mi s hudbou cvrčků z dálky do snů chřestí...

V »vzpomínce z Moravy« básník líčí děti, které se nebojí hromu, ačkoli matka dítek se ho bojí:

Žena byla ještě mladá,
děti roztomilé,
zapomněl's, že liják padá,
hrom hřmí každé chvíle.

Žena křížem značila se,
děti však jen třeští,
vyskakují, zvonek v hlase,
porousat se v dešti.

Basník z toho činí pak tuto konklusi symbolickou:

A já měl hned na paměti
lidovou báj prostou,
myslil jsem si: Ať ty děti,
jak to třeba, rostou!

Ať si v bouři tuží hlavu,
snad ji jednou zkusí,
vždyť ta bouře přes Moravu
jednou táhnout musí!

Sbírka věnována je p. Vrchlickému, jehož vděčně velebí (Jaroslavu Vrchlickému); mezi jiným i takto:

Co kámen Ti, jenž v rozletu Tě stíhá?
On marně oblouk k peruti Tvé píše,
zpět na hlavy těch padá jeho tíha,
kdo za Tebou jej vrhli v malých pýše,
a Ty — jdeš výše!

Jako žák pana Vrchlického, s nímž nemá vlastně mnoho společného, p. Klášterský má tolik dilettantismu, že se mu také Tolstoj líbí (Leo N. Tolstoj). Tolstoj přidal k pravdě, jež člověčenstvu neposkytovala štěstí, lásku:

A je to lásky zář, jež z duše tvé se řine,
jež nezná války skřek, ni popravišť, ni vraždy,
jen srdce člověka, jenž k člověku se vine,
a svět, kde lásky hod a obětí den každý.
Zas dějí zázraky se jako za dob Krista,
to silou lásky té, jež otře oko v pláči,
zas v srdci člověka se radost chvěje čistá,
a světem jako dřív zas jediný Bůh kráčí.

Pravda podle p. Klášterského (Pravda) vůbec musí být spojena s láskou a pak prý »z Pravdy hledí v líc vám Poesie«; jinde zase Pravda na roveň se staví Kráse a Poesii (Tři andělé) — tedy vedle umění ještě poesii, jakožto zvláštní dar nebes?

S touto podivnou aesthetikou dá se ovšem rýmovat suchá pathetika, již čteme »Nad hrobem Jana Nerudy«:

Jak obrovský by povalen byl strom,
zem zachvěla se do hlubiny celá.
Tys padl, Ty, jak když Tě srazí hrom!
Plač, národe! Sem vavřín kolem čela,
kde hvězda genia se stínem smrti stměla! atd.

Jak básníka vede rým, často slyšet na př. i v této básni:

Tys rád měl boj a svízel nových cest,
rád práci, z které život nový dýše,
a rost' jsi, rost', až dotkl jsi se hvězd.
Tu, jakby někdo lekl se Tvé výše,
Tě srazil rázem ... A Ty spíš tak tiše...

Myslím totiž, že »A Ty spíš tak tiše«, povstalo pouze z té »výše«.

Stejnou nucenost vidím v druhé sbírce. Co míním nuceností, chci opět ukázat příkladem. Vezměme si báseň: Noci a hned prvou sloku:

Den oklamal mě zrádně,
mých snů přetrhal síť,
ó noci, vlídná noci,
jdu k tobě bez pomoci,
a ty mě přijmeš, viď?!

Zdá se mi, že takové oslovení noci, jak se skrývá v tom slůvku: viď?! je vynucené. Jinými slovy řečeno: básník jako by básní spracovával určená a uložená themata a odsud pak ta hledanost, avšak v poesii platí, že nenajde, kdo hledá.

Jako celek »Noční violy« zdají se mi být prodchnuty jednotnější náladou. A vytýkám-li nucenosti, musím dopovědět, že tím nemíním hle-

danost okázalou, hledající effekty, nýbrž hledanost řekl bych poctivou, jako že některé básně velmi mile dojímají (»Po dešti«; »První bolest«, »Má bábo«, »Duní zvony« a j.) Dojímají mnohem více básně, v nichž není reflexí — a ty obyčejně líčeny jsou těmi hledanými obrazy-slovy — nýbrž kde podávány bezprostřední zkušenosti srdečné.

Martin Havel: **Ze zápisků Phil. stud. Filipa Kořínka. Pohledy do rodin.** II. Rodina Janebova. Nákladem. F. Šimáčka (Kabinetní knihovna 78.).

I kdyby za pseudonymem Martin Havel neskrýval se spisovatel, mající svůj význam i tam, kde vystupuje s otevřeným hledím, již tento pseudonym pomohl by mu ku čestné a každým způsobem zasloužené posici v literatuře. Ty jeho »pohledy do rodin« líbí se nejen znalcům, ale i širokému čtenářstvu, tak jak se to dlouho již žádné povídkové práci u nás nepodařilo a pokračování jejich sleduje se s jistým napjetím. I tato část jejich — dosud ze všech nejobjemnější — bude přijata s tímto úspěchem. Příčiny jsou mnohé a dají se vyložiti. Hlavní jest tato: uvádí nás do bezprostřední kresby denní skutečnosti. Jest to dílo skrz na skrz realistické. Otevřme jen první stranu knihy a již čteme: »U Bečvářů na Hořejším Novém Městě měli chutné obědy po osmadvaceti krejcařích a v úterý vždy opíkané brambory s jitrničkou atd.« — jak viděti jsme hned v proudu detailů z plochého denního života. A tak střízlivě, jak počíná, pokračuje kniha až do konce. Vidíme tam pořád jen průměrné lidičky, ani ne příliš šlechetné a povznesené, ani zas ne špatné, hodné a spořádané, s lehkými stíny lehce prominutelných chybiček, které vzbudí v nás jen soucitný, humoristický úsměv ale nikdy rozhorlení. Ze známého ovzduší pokoutní, ale slušné, spořádané pražské hospody s ustálenými zvyky rozšafných denních hostů, kde se seznámíme s tajůplnou osobou »pana profesora«, dostaneme se následujíce chudého studiosa Kořínka (který je spojovací nití, pružinou a zároveň jakýmsi antickým chorem všech těchto povídek) do domácnosti tohoto pedantického starého mládence, kde žijí se svými uzoučkými zájmy, strastmi a radostmi tři staré slečny (jedna vlastně paní, pouze den však provdaná) věnující trosky svého sklamaného a neplodného života studentům, u nich bydlícím, a stará jejich matka, dohořívající to zbytek lepší minulosti, jejíž největší životní bolestí je bezútěšný pohled na tuto rodinu, z níž všecky ratolesti odsouzeny jsou k seschnutí a nepřipraví jí největší radosti, o níž sní — míti vnuka. Sledujeme s účastí, do které nás autor svým uměním lehce dovede vnutiti, pravidelný chod této z polovice studentské domácnosti, zasmějeme se podivným některým zvláštnostem té slečny Viki a Lori, toho pedantického Julinka, dáme se uchvátiti zvědavostí Kořínkovou a s ním plni účásti hledíme vniknouti do rozhalujících se záhybů a tajů této rodiny a s pocitem příjemného upokojení, s tím živým pocitem nutícím nás, abychom těm lidičkám přímo stiskli ruku, gratulovali jim a řekli, jak je máme rádi, odkládáme knihu, když jsme se dozvěděli, že ten šibal Julinek nebyl jen tím suchopárným pedantem, nýbrž nápadníkem hezké vdovičky i tatínkem, že stará paní

dočkala se splnění svého nejvroucnějšího přání, a staré slečny že mají pro radost a péči jiný předmět než cizí studenty. Jsme tedy bez přestání na této ploše denního, nám všem bezprostředně blízkého. Život nebere se nám s velikými nároky, nevystihuje se ve velikých svých liniích a hlubokých propastech, nýbrž bere tak, jakým jest s celým tím kolotáním maličkostí, jimiž na nás denně naráží. To má dnes obecenstvo rádo, v té věci prodělal vkus jeho v posledních letech veliký převrat ve prospěch realismu. Děje historické a fabulace ideální a romantické daleko stouply v jeho oblibě za genrem, jehož původcem byl u nás Neruda, a jehož přední stránkou je právě tato malba skrytých, malých domácností, těch útulků šosáctví v samém ruchu velkoměstského života.

To je tedy všeobecná hlavní příčina úspěchu Havlových povídek: jejich realistický ráz. Jsou ovšem ještě mnohé speciélní, založené v přednostech a zvláštnostech jeho vypravování a nazírání na svůj předmět. Jest to předně již hladkost, průhlednost, plastika a lapidárnost dikce — v té věci je, myslím, v naší realistické literatuře těmto povídkám málo co rovno. Detaily nejsou zbytečně hromaděny a nedávají hned tak tušiti, že autor chodil se zápisníkem po Praze, jak se s tím shledáváme u těch různých našich malých Zolův. Osoby vystupují v několika málo tazích ale ostrých a nezapomenutelných. Ale hlavním je zvláštní postavení autorovo k nim, které celou knihu svým určitým způsobem zbarvuje. Martin Havel nikdy totiž nekreslí karikatur, nikdy se nedá unést výsměchem nebo škodolibostí vůči svým figurám (a to bývá nejčastější a nejnepříjemnější stránkou u tohoto genru), ba nestojí vůči nim ani s chladnou objektivností — ač tuto v průběhu vypravování formálně velmi přísně zachovává (ale je to obratná finta umělecká: čtenář sroste totiž tak s Kořínkem, který je postaven, jako by na ty lidi nazíral, že zapomene, že nazírá vlastně na ně s autorem. Autor zdá se tak být naprosto vypadlým z díla a illuse reality ještě je dokonalejší). Ale pod touto předstíranou objektivitou přece cítíme — a to velmi silně — hřáti vřelý zájem o tyto osoby, jejich strasti a radosti, zájem daleko víc ethický než prostě umělecký. A když dočítáte poslední stránky, cítíte zrovna z nich sálati hřejivou radost autorovu, že příběh se mu tak šťastně povedl, že se všem těm hodným lidičkám dostalo, čeho si přáli, a že čtenář může uzavříti knihu s blahým poznáním, že jsou nejen ještě hodní lidé na světě, ale že je na konec osud dle jejich zásluhy odmění. Řeknete, že tak trochu z toho vyzírá morálka povídek pro mládež? Snad, ale rádi ji odpustíte autorovi, jehož úmyslem nebylo podávati vám všecku pravdu života, i tu hlubokou a hořkou, který beze všeho velikého apparátu psychologie a analysy chtěl dáti v nehlubokém reliefu vystoupiti pouze několika také nehlubokým a pro pouhé klidné zátoky a ústraní života stvořeným osobám a který konečně — a tolik mu neupře, myslím nikdo — i při tom neupouští od vážných aspirací uměleckých. *V.*

ZPRÁVY.

K dějinám sociálně demokrat. spolků československých. V dělnickém kalendáři na rok 1895 nalezáme zajímavou statistiku spolků hlásících se k českoslov. organisaci mezinárodní sociální demokracie v Rakousku. Statistiku sestavil red. Krapka-Náchodský. Statistika ovšem není úplná:

Čechy	201 spolků	28.148 členů,
Morava	37 »	11.465 »
Dolní Rakousy .	8 »	2.813 »
	246 spolků	42.426 členů.

Zajímava je zpráva, kdy spolky vznikly. Veliká většina založena v letech od roku 1890. Nejstarší spolek je v Praze: 1862; starší spolky jsou pak: v Plzni 1871 a 1873, v Liberci 1871, v Strakonicích 1873, v Táboře 1873, ve Vídni 1875. Na Moravě nejstarší spolek udán z Blanska: 1881, z Brna staršího není. Mimo hlavní města k nejstarším spolkům patří: Č. Budějovice 1888, Chuchle 1881, Lužec 1881, Hodonín 1887, Prostějov 1888.

Účelem téměř všech spolků je vzdělání a podpora, zejména také uvedených nejstarších.

Politických spolků je pouze osm a sice: Mlázice, Náchod, Plzeň. Praha, Strakonice, Teplice, Třebíč, Vyškov. Nejstarší politický spolek dělnický byl v Praze. Byl založen už 1885 pro Prahu a okolí, roku 1890 stanovy změněny a spolek stal se ústředním spolkem pro celé Čechy; r. 1892 měl členů 4568. Roku 1894 měl členů 680 — počet klesl, protože se zakládají polit. spolky na venkově. Nejstarší spolek (Pražský 1862) je »Typografická Beseda«.

Konečně netřeba snad upozorňovat zvláště, že spolky dělnické nejdříve se organisovaly v centrech průmyslných a obchodních, v Praze, Liberci, Vídni atd.; s tím souvisí, že nejstarší spolky mají místa nedaleko větších měst (Chuchle, Blansko).

Řím a Rusko. Revue des deux mondes z 15. pros. 1894 přinesla článek nadepsaný Řím a Rusko, z jehož obsahu tu podáváme: Náboženská otázka v Rusku je velice důležita jak pro budoucnost Ruska, tak i vzhledem k sjednocení církví. Kristus ustanovil jen jednu církev. Symbol Nicejský zní: Credo in unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam.

A Kristus pravil Petrovi: a na té skále vzdělám církev svou. Ne církve. Jedinost církve je pro církev východní právě tak jako pro západní hlavní značkou pravé církve.

Jde o to, která jest ta jediná pravá církev. Ubi Petrus, ibi Ecclesia. Petr zvolil za stálé sídlo Řím, a pro Východ zřídil dva patriarchaty: v Antiochii pro Asii a v Alexandrii pro Afriku.

Roztržku církve východní a západní způsobila rivalita mezi Římem, jejž Konstantin postoupil papeži, a Byzancií, již zvolil za své sídlo. Patriarchové byzantští přes odpor papežův zvali se oekumenickými neb universálními. Rozdvojení jevilo se ve snaze po zvláštní jurisdikci a v rozdílné liturgii. Jednota však (vnější) přes dočasné roztržky trvala do XI. stol. Pak r. 1270 v Lyoně a r. 1439 ve Florenci jednalo se o sloučení. Po koncilu florentském nastalo trvalé rozdvojení, jež však nikdy nebylo officielní. Církve východní pak dělily se dále, ač všechny uznávaly jedinost církve.

Rusko přijalo z Byzance, ještě katolicko-římské, pravou víru s řeckou liturgií. Rusko nemělo příčin k roztržce: ani staleté rivality mezi Byzancií a Římem, ani sporů, způsobených křižáky, kteří přes vůli papežovu zakládali latinské císařství v Cařihradě.

Na koncilu Florentském patriarcha Isidor podepsal sloučení za Rusko. Petr Veliký byl by podřídil církev ruskou papeži za titul císařský, neobdržel jej však, poněvadž idea jediného křesťanského císařství byla ještě příliš zakořeněna ve veřejném mínění. On přenesl moc patriarchy na svatý synod a seslabil tím moc církve ve svůj prospěch, založil církev státní. Pozdější rozkol v církvi ruské značí protest proti tomuto podruží církve. Carové ztratili morální podporu, kterou jim dává církev svobodná.

Je-li jedina pravá církev, církev římskokatolická, a není-li mimo církev spásy, je stav národů, kteří jsou mimo církev, třeba uchovali si pravou víru a uživání svátostí, velice smutný. Část Rusů uznává to již a jeví touhu po připojení.

Papež, jsa odpověden bohu za spásu všech lidí, musí usilovati o toto připojení. Nacionální církve nikdy nevolaly ostatní do svého klína. Katolická církev však není státní, proto volá všechny. Až národ ruský pozná, že jen rivalita a později politika oddalovaly ho od připojení k pravé církvi, probudí se v něm pravé hnutí a touha po návratu. Zde jedná se o spásu duší a ne jen o pouhou otázku politickou.

Jde však o to, jak prakticky provésti toto připojení.

Zdánlivě staví se proti tomu autonomie církve ruské. Tu však papež vždy uznával a uznává. Zůstane ritus, hierarchie, staré obyčeje. Třeba jen uznati svrchovanost nástupce Petrova. V dosavadních unitářských východních církvích je volná volba biskupů atd. Jen patriarchu potvrzuje papež. V Rusku by si papež vymínil jen stvrzování členů svatého synodu, jež by mu navrhl car. Tím by Rusko doma vzalo příčinu rozkolu a získalo by nad to sympatie katolického světa. Napravilo by se, v čem Petr Veliký pochybil.

Toto spojení leží v povaze věci a je jen otázkou času. Příznivé indicie jsou přátelské styky † Alexandra III. s Římem, Francie s Ruskem, cesty Vanutteliho a j. po Rusku.

Rusko nalezlo by ve Lvu XIII. největší blahovolnost a pro budoucnost je záruka z minulosti, jak papežové úzkostlivě zachovávali smlouvy uzavřené svými předchůdci. Latinisace báti se netřeba. Jestli dříve církev latinisovala, teď se toho úplně vzdala. Učení jeví se vždy totéž, jen způsob akce může být různý.

Článek končí modlitbou, aby Pánbůh osvítil Mikuláše II. v rozumu i v srdci. —

Článek má zajímavé pozadí. Není tomu dávno, co redaktor Revue, Brunetière, byl v Římě přijat v audienci papežem. Snahy Lva XIII. o rozmnožení katolického panství připojením ruské církve nejsou tajny. Celý sloh a způsob článku ukazuje zjevně na katolického kněze a vypadá úplně jako nepřímé vyzvání cara, aby přál této akci. Ukazuje se důrazně na potřebu sjednocení z čistě křesťanského stanoviska, z ohledu na spásu duší, a z historického zdůvodnění. Upravuje se cesta k návratu co nejpohodlněji odstraněním historických předsudků, přímými sliby, že vše, vše bude jako dříve, jen formálního uznání primatu je třeba. Činí se jemné narážky na uklidnění domácích sporů, na upevnění shody se západem, na přátelství Alexandra III. s Římem. A aby nebylo pochyby, komu celý článek je nepřímo adressován, učiněna na konci jasná zmínka o Mikuláši II. Z celého článku viděti, že autor je bystrý, obratný katolický politik, jenž pracuje cele v duchu akce Lvem XIII. zahájené. Návštěva Brunetièrova, a přímé sliby i ubezpečování o nynějším smýšlení papežově svědčí, že je autor Vatikánu velice blízký. Poslední zprávy francouzských novin, že Lev XIII. hodlá svolati poradu církevních hodnostářů, která by se zabývala pouze vypracováním návrhu na sjednocení církve ruské s katolickou, činí velice pravděpodobnu domněnku, že článek v Revue des deux mondes přichází přímo z okolí papežova a nemá za účel než připraviti půdu příštímu vyjednávání. Že zvolen k tomu v době, kdy sympathie rusko-francouzské tak okázale byly projeveny, časopis francouzský, a že zvolena právě Revue des deux mondes, která je známa svým zdrželivým i katolickým smýšlením a má ve světě svoji váhu, je přirozeno.

Sociální a mravní poměry v Čechách. Když Šlejhar v Dojmech z přírody a společnosti (Zátiší) vylíčil rodiče opouštějící své umírající dítě, vytkli mu, že přepíná; co řeknou tito kritikové k následující zprávě, již vyjímáme z posledních »Evanj. listů«: »Smutný příznak doby oznamuje se z Domažlic, kdež stalo prý se v poslední době již několikráte, že rodiče z kruhů dělnických tajně z obce se vystěhovali, zanechavše četné dítky své beze vší pomoci, tak že obec domažlická za tou příčinou se obrátila na říšskou radu o zákonitou pomoc. Jaké hospodářské a jaké mravní poměry tyto téměř neuvěřitelné případy prozrazují!«

Zakázané noviny v Rakousku. V Rakousku je soudně zakázáno sedm cizích listův a to jeden z Německa, dva z Švýcar, čtyry z Italie; 264 listům cizím odňat poštovní debit.

Polemika.

I.

Proti referátu o své logice pan dr. *Fr. X. Procházka* píše:

1. Není pravda, že založena jest moje práce na Drbalovi, Lindnerovi, Dastichu a Jandečkovi a z malé části na Höflerovi. Buď referent citovaných spisů dobře nezná, nebo logiky mojí řádně nepřečetl. Prameny hlavní udal jsem v předmluvě. Uvedených učebnic jsem užil též, ale nezaložil práci pouze na nich. Na kterém z citovaných autorů na př. založen jest §. 27?

2. Výrok, že kniha »není *snad* ani krokem v před proti Dastichu a Jandečkovi«, jest neupřímný a nemužný. Vaše řeč budiž: ano, ano — ne, ne. Dvojaké »snadposudky« čtenáři nic nepovídají.

3. Rozboru referent nepodává žádného.

Protiodpověď referentova:

Aby čtenářům »Naší doby« byl umožněn soud ve sporné věci, kladu sem příslušnou část předmluvy, na niž pan spisov. se odvolává: »Kniha tato vznikla z výkladu školních. Vodítkem vědeckým byly čelnější spisy logické, zejména Trendelenburg, Drobisch, Überweg, Wundt, Sigwart. Soudy bezpodmětě zpracovány jsou na základě monografií Miklosiche, Sigwarta a psychologie od Fr. Brentano — Vodítkem didaktickým byly učebnice logiky od Dasticha a Jandečky, Drbala, Lindnera a zvláště důkladná a rozsáhlá logika od Höflera a Meinonga. Část psychologická jest upravena dle psychologie Jos. Durdíka.«

Kdo srovná, co jsem o pramenech p. Procházkových řekl v posudku, pak citovanou předmluvu a první bod repliky, vidí, že jsem nepravdu nikterak netvrdil. Hlavní výtka má proti knize p. Procházkově jest, že je založena na učebnicích školních a nikoliv na původních pracích filosofických jako Höfler. Chtěl-li se p. spisovatel hájiti, měl začíti tady. Neřekl-li jsem, že dva nebo tři paragrafy jsou zpracovány podle školní knihy Durdíkovy, nebo že § 27. není vzat ze žádné školní knihy, tím jsem knize Procházkově nikterak neublížil, protože pro skladbu a cenu knihy nemá to pražádné váhy. A že by se mohlo říci, že kniha jeho jest založena na spisech, jež mu byly »vodítkem vědeckým« i při sebe mírnějším výkladu slova »založena«, ani pan spisovatel snad nemyslí. — Že pan spisovatel v knihách těch dříve nečítal, nepravím. Ale jsem přesvědčen, kdyby byl, chtěje napsati logickou učebnici, pan spisovatel ad hoc knihy ty probíral — řekněme jen Wundta a Sigwarta —

že první věc, na kterou by byl připadl, byla by bývala, že třeba i v »didaktické« příčině nikoho následovati z dosavadních učebnic školských, nýbrž docela a co nejdřív od nich se odvrátiti, jak to učinil Höfler a jak to odporučují také Instrukce na str. 304.

K bodu 2. ani bych odpovídati nemusil. Kdyby pan spisovatel byl znal celý můj posudek, nebyl by, trvám, nad slůvkem »snad« se pozastavil. Ale nemusel zastavovati se ani takto.*) Každý vidí, že jsem chtěl dáti způsobem nevypínavým výraz osobnímu svému mínění. — Ostatně to je zase vedlejší věc, a hlavní je, že pravím, že p. Procházkova kniha v základě právě tak je nejasná, jako učebnice dosavadní a proto není proti Jandečkovi pokrokem. Vezměme paragrafy 20—25 naší knihy. Kdo pochopí, že o těch rozmanitých věcech, souhlase a sporu, pojmech disparátních a stejnorodých, rozluce a protikladu třeba mluviti na tom místě a v tom pořádku, a ne někde jinde! Srovnejme příslušnou část u Höflera. Ten, uživ Meinongovy theorie o vztazích (relacích) zavedl do této základní části logiky školní prvý pořádek, jasnost a přehled. V prvním oddíle nauky pojednal o vzniku pojmů z představ a hlavních logických vlastnostech jejich. V oddíle druhém pojednává o některých nejvyšších druzích pojmů a to v § 23. o těchto druzích pojmů: věcech, vlastnostech, dějích. V §. 25. mluví o čtvrtém druhu nejvyšších pojmů: pojmech o vztazích (relacích). Podav definici pojmů těch náležitě je roztřiďuje a tím pak výklad o zmíněných pojmech (souhlasu, sporu atd.) nabývá jasnosti a přehlednosti. Po takovém přehledu není u p. Procházky ani zdání.

II.

Odpovídám panu *prof. Kottovi* jen stručně; čtenář ať laskavě srovnává sám námitky jeho s mou odpovědí. Držím se jeho pořádku.

O theoretických zásadách slovníkových se s p. prof. Kottem asi nedohodneme; přejdu proto k výtkám podrobným. Glossy z Mater Verborum falešné pojal 1893 tyto: VII. 1314 lépsti, 1368 Příze atd. Tamtéž (1893) 1283 jesum zastr. Hanka 56. Je čtenář povinen, aby věděl, že je to jesum z falešného evangelia sv.-Janského? 1878 (I. 956) pojal již Kott luzný z falešné písně Václavovy, odsouzené již 1857. Slívy [ne sliva] mimo Nerudu má i Ranko Petar, Nemilostné písně 66. Zlatoušek tím spíš mělo býti uvedeno. Inf. říčeti je VII. 1334 naříčeti. Kůň pod *kon* patří asi tak jako dno k *den*. Bratř je chybný a nedoložený nominativ. Bouchr není české slovo, označující žida; že má Kott také správně bouchr — v židovské hantýrce učitel, netýče se mne: židovská hantýrka není čeština, sic by musil míti také gojim, eppes ráres atd. Jelový je špatně psáno m. jelenový: že si Jungmann vy-

*) *Pozn. red.* Stalo se naší vinou, že posudek logiky pana dr. Procházky byl tak stručný, vybrali jsme, co se nám pro naše širší čtenářstvo zdálo být zajímavé a vynechali velmi podrobný a svědomitý rozbor knihy; avšak domnívali jsme, že úsudek referentův bude ospravedlněný, jakmile vyloží své stanovisko vůči běžným učebnicím a poví-li pak, že kniha p. dr. Procházky tomu nevyhovuje.

myslil místo jelen *jel*, za to nemohu: jel nikdy nebylo a není — nebylo *pram* m. pramen, *prst* m. prsten. Břichopluc není opraveno; nikdo se nedozví u břichoplnec, že to totéž, co břichopluc. Běle pl. f. neznamená amarellae: Boh. 246 má: merusa sint višně, sed bielé [t. j. višně] sint amarellae: citat patří tedy pod *bílý*. Chorec je nesprávně čteno: chorec čti kořec. Bobrec taktéž: psané bobrec čti dle lat. pravopisu (nec, sic, srvn. smutec [= -ek] Vstúp. Drk.) bobrek srv. Nom. 63[b] castor bombrek. Cepýrati je VII. 1213. Psané nestane v Reg. nutno čísti nestánie z důvodů gramatických: což pak je možno říci branné, milovanné, lanné atd.? Otiežiti není méně správné jako *střežiti*; *střežiti* je dnes hojně užíváno, otiežiti však objevil první p. Kott. About pokládán za Čecha, ježto p. Kott ve svém slovníku má jenom jména Čechů nebo Slovanů: proč pak přijat zrovna jen About a ne Göthe, Hugo, Schiller atd. Okojiti se a obložiti se nepojí se s genitivem: pan Kott nemůže připisovati vazby s dativem, když té vázby není: sic by si mohl na př. napsati sebrati čemu (m. co) a říci, že je to jen doklad zvláštní vazby. Doklad *obložiti se pokoje* II. 227[a] je chybný: v Alx V. 853 pokoju se tak obloží a to je dativ, ne genitiv. Chyby cizí nejsou panu Kottovi omluvou, může-li Hanka utvořiti nesmysl oněží, nemá ho utvořiti Kott, když má před sebou již správné vydání textu; vypíše-li mu chybně sběratel z Čechova Lešetínského kováře *obětisko* ve významu oběť, má pan Kott věděti, že je to chyba; neumí-li jiný sběratel k říču, -eš infinitiv, má jej znáti p. Kott, že zní říkati; myslím vůbec, že skladatel velikého slovníka má uměti přec aspoň gramatiku — u p. Kotta se to nerozumí. Abych stručně namátkou ukázal, jak je jeho slovník nespolehlivý, proberu str. VII. 1332: tu mi není dosti jisté nadmělný (není to chyba m. nadmelný?); nadmouti méně správně m. *nadouti*; nádomec ipargeus je chybně m. naddomec ipergeus (= hypergaeus); nadpadnúti ze Žkl. je chybně i inf. k *nadpadl* je nadpásti; nadvardejn — vrchní odhadce: odkud to čerpáno?; ňaf — význam?; náhlav omirale 16. stol. Pršp.: slovník Prešpurský není ze XVI, nýbrž ze XIV. stol.; nahřešeč metaphysica Rozk. patrně má býti nahořeřeč; nahrochať je doloženo z Nap.: ale nikde není zkratka vyložena; najjednější odkazuje k *nadjednější*, ale to ve slovníku není; nákel prý znamenalo v XVI. stol. *duha*. Credat Judaeus Apella! Nikdo tomu neuvěří. Rovněž ne arcus: v Prešp. je sice *arcus*, ale myslí se patrně, jak ukazuje svouvislost, pouze *záhyb říční*, *záliv*. Tedy na stránce **jedenáct** slov nespolehlivých! Pan Kott také ve své odpovědi několikrát nepřímo mne viní z nepravdy: nemá prý inf. říčeti, cepýrati — a *má*; nepojímal prý 1893 falešné glossy — a je jich v II. doplňcích hezká řada bez označení falšování; *břichopluc* prý v dodavcích opravil — ale neopravil: není nikde řečeno, že heslo *břichopluc* je chybné: p. prof. Kott měl by býti v odpovědech opatrnější. Jinak dodávám zde veřejně, že p. prof. Kotta osobně a jeho mravenčí píle si vysoce vážím: ale tím bohužel se ani nesčíslné vady jeho slovníka nezapraví, ani národu našemu slovník národní neopatří

V. F.

Několik myšlének o literárním eklekticismu.

(»Twardowski« pana J. Vrchlického.)

(Dokončení.)

Při této nejasnosti nelze se divit ani tomu, jak »Twardowski« zakončuje svůj život a účet s ďáblem.

Víme již, jak Tvardovský přišel v moc ďáblovu: byl proklet neotcem, a čert prokletí ihned kvitoval — »Já kletbu tuto přijímám,« z kouta slyšeti bylo hlas, když starý Tvardovský dítě proklínal. (18.) Ďábel již pětiletému se zjevuje a když později se studentem mluví o významu toho prokletí, uznává Tvardovský fatální předurčení a odevzdává se ďáblovi bez boje. To všecko již víme. Musíme teď k tomu dodat, že Tvardovský proto s ďáblem nedělá zvláštní smlouvy, která ve všech pověstech faustovských (také u Göthea) se nalézá. V »Twardowském« čert dokonce proti pověsti smlouvy žádné nechce; »doby, kdy lidé krví levého palce se upisovali ďáblu, přešly — u nás také není třeba smlouvy, dělej co dělej, jsi můj, a nikdo tě nevyrve tomu objetí, kam tě uvrhl tvůj otec. Vidíš tedy, že ani nemůžeš hřešit, když se mi staneš přítelem.«

Avšak na konec (188.) čert přichází si pro Tvardovského podle smlouvy učiněné — v polské pověsti, o níž v »Twardowském« není ani zmínky!

Ďábel:

Já doufám, že se vyrovnáme,
již písně vyčerpána látka
a dělej, odbudem to zkrátka,
ta krčma, brachu, sluje Řím
v pekelné řeči: již jsi mým!

A smlouva dochází v »Twardowském« ještě jinak k neočekávané cti, ďábel horuje jako v pověsti latinsky, že prý verbum nobile debet esse stabile; Tvardovský to uznává... a cítí se na konci svého titanského života jako čistokrevný polský šlechtic, a šlechtic musí ovšem stát v slovu i čertovi:

Máš pravdu, šlechtic já jsem pravý,
už jdu, jak umluveno (!) jest;
nuž snesiž mne v důl pekla tmavý,
vem vše — já zachovám svou čest. (191.)

Avšak hned na to Tvardovský proti svému vzoru v pověsti zapomíná na své verbum nobile a na svou šlechtickou čest a dává se s čertem do pořádné rvačky, když ho tento béře do prostoru.

Netřeba opakovat, že nečiním výtky proto, že celá scéna, jak Tvardovského béře čert, podrobněji pracována je podle polské pověsti o Tvardovském. Právě tato scéna líbila se také Mickiewiczovi (»Paní Tvardovská«). Vytýkám, že básník docela neorganicky zakončuje podle pověsti na základě smlouvy, která ve »Twardowském« učiněna nebyla. Kdyby se básník byl držel pověsti co nejtěsněji, tak jako Göthe loutkové hry, mohl na jejím základě stvořit znamenitého českého, slovanského Fausta. Moje hlavní výtka ukazuje k tomu, že autor »Twardowského« nesamostatně se drží idee z Götheova »Fausta«, pozměňuje ji neorganicky pod vlivem ideí jiných; zároveň v podrobnostech více konkretních užito motivů různých a také k sobě nedobře se hodících.

*

Jen slovem dotknu se filosofické podstaty čerta a její básnického provedení.

Slyšeli jsme, jak se nám v »Twardowském« čert představil, jako čert moderní a pokrokář nestojící již o smlouvu; básník vůbec nás nenechává v pochybnosti, co jeho čert je. Sám na otázku Tvardovského, co je a co chce, klade mu přesnou definici v ústa: »Jsem a nejsem, moudří říkají mi pokušení a blázni mne docela upírají — co chci? nic.« Definice dobrá — ale, jak u pana Vrchlického pořád bývá, myšlénka není naležitě a řádně provedena. Čert v »Twardowském« má totiž být pokušitelem a podle toho tu i tam si počíná, ale právě tak zase a mnohem více musí být čarodějníkem podle pověstí (i polské), musí Tvardovskému dělat všecky ty služby, které Göthe ponechal čarodějnicím a různým duchům, s nimiž Me-

fisto je ve spojení. Göthe ve všech těchto věcech si předmět hodně rozmyslil a se základní svou ideou uvedl v soulad. Zejména dobře rozlišuje v Mefistovi pokušitele (idea více ethická) od mocného ducha (idea a vlastně bytost metafysická). V »Twardowském« toho souladu není — jak Tvardovský je dvoj- a vícesmyslný, tak i jeho čert je nejednotný, usvědčuje se takto z neoriginálnosti.

Dnes však i po čertovi v literatuře děláme vyšší požadavky a požadavky své. Po čertech Miltona, Vondela, Göthea, Byrona. Mickiewicze, Krasińského dokonce Dostojevského čert skutečně musí být jiný; musí již být jiný než Götheův, přes to že i Mefisto je hodně modernisovaný. Čert Dostojevského je již docela moderný a může se říci realistický — Mefisto má ještě tahy romantické a středověké. Dostojevský má skutečného čerta beze všech okras a omluv, je to skutečný pokušitel, tedy čert v mravním smyslu, jak viděti již z toho, že se objevuje teprve, když Ivanova čertovina již je vykonána. A jak Dostojevský psychologicky nám motivuje zjevení ďáblovo! Hlava, v níž Dostojevský nám to líčí (Karamazovi IV, 10, 9), je chef-d'oeuvre psychologické analyse a po stránce umělecké přímo unicum, jak stará idea se podává podle našeho nynějšího myšlení.

* * *

Mohlo by se říci: Co pak ve »Faustovi« není vedle Mefista dokonce celý apparát vyšších a nižších duchů, čarodějníkův a čarodějnic, ďáblů, diblíkův? Není tedy — toť smysl námitky — i ve »Faustovi« veliká fantastičnost a mnohem větší nežli v »Twardowském«?

Námitka velmi lichá. Právě proto, že ve »Faustovi« vidíme celou soustavu duchů a světa nadsmyslného, není fantastický — pokud personifikace abstraktních pojmův a allegorie vůbec je možná; že ostatně i soustava ta je hodně subjektivní, rozumí se samo sebou. Ve »Faustovi« svět nadsmyslný je logickým doplněním empirie — Göthe ve »Faustovi« empirii přímo po kantovsky si chrání přesnu a právě proto jeho svět duchů má ráz nefantastický, třeba užíval všech těch představ, kterých i myšlení nefilosofické — mythické — užívá. Götheův svět nadsmyslný není bizarerie, nýbrž přímo scholastická soustava. Vidíme různé stupně duchů, v říši duchů rozeznáváme zase na př. allegorické postavy (Euforion) atd. Pochopujeme, jak básník žijící netoliko v době své, ale i v minulé a zejména

v antice učinil pokus, přítomnost a minulost, jakožto daný celek, umělecky vyobrazit.

Od samého počátku Faust vyvíjí se sám ze sebe — svět nadpozemský nevsahuje v tento jeho vývoj, nýbrž my všude vidíme, jak tento svět je jen domyšlením světa empirického; že však zosobnil, co metafysik by vyslovil abstraktní větou, k tomu právě básník měl právo. Pán s anděly a Mefistem v Prologu není než exposicí problému svobody vůle a vzniku hříchu; Faust cituje ducha, ale nedovede jej zadržet proto, že je proň příliš vysoký: příliš mnoho chtěl od vědy a filosofie; následuje scéna, jak zvony velikonoční v něm rozehřály všecku blahost dětské víry: chor andělův dává výraz této náladě; zjevuje se Mefistofeles: Faust (už jsme na to upozornili) důsledně a vždy zachovává si svou intellektuální a také mravní převahu nad tímto nižším duchem, jako rozum a vyšší snahy si podmaňují smyslovost a smyslnost; Faust uzavírá s Mefistem smlouvu: Faust je si své slabosti vědom, ale pevně doufá a chce se z nízkosti vyšinouti k světlu; veselá scena v Auerbachově sklepě: při víně a pro hospodské hosty Mefisto může produkovat fantastické a směšné kousky; následuje čarodějnická kuchyň: hokus pokus čarodějnický Faustovi nijak neimponuje, ale trpí jej, protože vůbec smyslovosti a smyslnosti se nebrání; co ostatně celý ten hokus pokus znamená, viděti dosti zřejmě hned z úvodní rozmluvy Fausta s Mefistem, v němž Mefisto připouští, že je přirozený prostředek omládnouti — oprostění podle předpisu Tolstého, ale když Faust nechce anebo nemůže tak žíti, pak nezbývá než nepřirozený prostředek čarodějstvím, t. j. mythem doplňujícím naše přesné poznání přírodní, v tomto případě illusí atd. — všude docela určitě a jasně vidíme, co personifikace, co allegorie a symbol znamená, a Göthe vždy, kde toho třeba, vhodným slovem na to upozorňuje. Tak na př. vykládá v noci Valpurgině, co je idol (hned o tom promluvíme); jiného druhu příklad máme v klassické noci Valpurgině, jak Phorkyas se prokazuje býti Mefistem atp. — nikde pozorný čtenář nemůže zaměnit skutečnost s domyslem a nikde domysl, jevící se dramaticky jako personifikace, není v odporu s touto skutečností. V tom právě tkví realism tohoto uměleckého světa nadsmyslného.

I u Byrona svět nadsmyslný má svůj určitý význam a tudíž svou logiku. Není ho tolik, kolik u Göthea — Byron je člověk modernější, problémy metafysické ho tak netrápily; v Manfredu na př. svět duchový je personifikací citův a myšlének titanových, citů velmi

pevných a myšlének velmi určitých a více konkretních než ve Faustovi, obzvláště pokud pocity přírodní hrají u Byrona tak velikou roli. Odsud tento duchový svět tak prostý a průzračný; a ovšem docela jiný než u Göthea, neboť titanism Byronův byl právě docela jiného druhu než Götheův. Byronův čert je proto docela zvláštní, maje jiný úkol než Mefisto atd.

Docela jinak věc se má v »Twardowském«. Tu, jak už ukázáno, ďábel nemá určitého charakteru a významu, kolísá mezi pokušitelem a obyčejným fantastem čarodějníkem, jak to vidíme v »Nočních zábavách«: ne v hospodě, ne v čarodějném reji, jako v Auerbachově sklepě a v noci Valpurgině, nýbrž ve studovně ďábel staršího a vyučeného Tvardovského baví veselými šprýmy, jež ostatně potud byly by ospravedlněny, pokud slyšíme, že je Tvardovský »dnes samé smíchy, čš neustává ke rtu nést«. Ovšem — to zase je Faust = Tvardovský z pověsti lidové, nikoli titan, jejž slibuje »Místo předmluvy«. Ale i jinak p. Vrchlický velmi nereálně a nepromyšleně užívá světa nadsmyslného. Hned po exposici děje vidíme v »Twardowském« scénu s duchy při křtu mladého Tvardovského v kostele: jak může se duch žijící ještě matky tak zjevit, jak v »Twardowském«? Duch této žijící matky totiž snáší se na práh kostela, aby žehnal dítěti od křtu nesenému — právě tak přilétá zlý duch, aby novokřtěnci zlořečil. Proč nemohla mu žehnat prostá matka? A dovede takové požehnání hříšné matky přemoci zlořečení ďábla? A k čemu přichází ďábel? Vždyť přece zlý duch, hned po kletbě otcově, jak víme, kletbu přijal a se ozval a také později slyšíme, že otcovská kletba působ fatálně — k čemu tedy tento pleonasm?

Zase se tu prozrazuje eklektik. Básník měl »Nebožskou komedii« před sebou a zejména úvodní scénu s dítětem, jeho křtem a požehnáním matčiným, i napodobil matku, žehnající synovi — jen že u Krasińského matka byla živa a když později duch její dítěti se zjevuje, byla již mrtva. U Krasińského však toto žehnání matčino má smysl, účel a působí — v »Twardowském« je tento moment neorganicky vsunut vedle neorganických momentů jiných.

Ve Faustovi — namítám si sám — objevuje se také duch žijící ještě Markétky. (Ve scéně noci Valpurginy.) Avšak podívejme se jen blíže, jak Göthe líčí tohoto ducha žijící ještě Markétky: je to pouhý idol, ne skutečný duch, pouhý nežijící obraz (»Zauberbild«), jak slyšíme, a k tomu ještě dostáváme hned na místě výklad, že takovýto idol každému se zdá být tím, co v něm vidí; Faust sku-

tečně také jen praví, že se mu to vidění zdá být podobné k Markétce.

Všude Göthe zůstává důsledným empirikem a racionalistou, přes to že básnicky užívá světa neviditelného. Pan Vrchlický, jak jsme již viděli, také chce býti racionalistou, jeho čert o smlouvu prý již ani nestojí; avšak neběží pouze o slova, nýbrž o provedení a toho v »Twardowském« není. Velmi charakteristické je právě s této stránky zakončení uvedené křestní scény s duchem matky a ďáblem; v oblacích totiž objevuje se anděl a ten o zápasu matky a zlého ducha filosofuje takto à la Voltaire: »Slova [požehnání — prokletí] nedoletí do výše; sotva vzdechy se tam dostanou: nebo kdyby všecko měl zvěděti bůh, čím jásá, úpí nebo klne to pokolení, zapomněl by na úlohu svou, která větší jest než býti rozsudím vášní a choutek lidských.« K čemu tedy byli ti duchové, zejména duch matčin? A k čemu tedy prokletí, když nepůsobí? Chtěl-li básník tímto způsobem upozornit na smysl světa duchového, pak jistě pochybil i filosoficky, ale i umělecky, že opět výslovně povídá, co zjevno býti musí z provedení — o tom ani nemluvíc, že takováto skepse a takový racionalism vůbec ničí celého »Twardowského«.

Göthe zachoval empirický, přirozený ráz svého nadpřírodního světa do značné míry také tím, že se přidržoval ustálené tradice; p. Vrchlický z tradice polské ve svém »Twardowském« nedovedl nic učiniti a zejména také v užívání duchů dělá chyby proti ustáleným názorům. Do očí přímo bije scéna, jak na svém plášti ďábel přenáší kněze s nejsvětějším — to není již racionalism, ale prostě chyba, které by se Göthe nikdy nedopustil; a jak značná právě tato chyba je, pochopí každý, kdo zná lidové podání o čertovi, i když by na př. neznal »Doktora Fausta« Kopeckého, v němž v tomto — ostatně i v jiných punktech — p. Vrchlický mohl nalézti správné poučení. U Kopeckého na př. ďábel Faustovi musí namalovat kříž, — to je maximum, co čert dovede koncedovat, avšak obvyklý nápis na kříži již namalovat nechce a jako čert ani nemůže. Podobně v polské pověsti Tvardovský čerta donutil, pohroužit se do svěcené vody a to je motivováno tak, že Tvardovský čerta hodně trápí a tento se k tomu podvoluje jen proto, aby mu Tvardovského duše neunikla. Mát právě i čert, ba právě čert svůj charakter a své zákony. Byronův démon (alespoň z Vidění soudního dne) mohl by se toho snad odvážit, ačkoli pochybuji — než to již jsou problémy jiné.

*

V »Twardowském« — shrnujeme již raději — není žádné idee. Básník ví o titanismu, slibuje dokonce řešení problému a dovolává se velikých předchůdců, ale ohlášená idea se neprovádí, vytčený problém se neřeší nijak a ničím.

Není idee centrální, není idee, která by ovládala celou komposici a již by jednotlivosti byly podřaděny. Celá komposice je proto mechanická, ne organická, není živé jednotnosti a pátráte-li po vlivech, vidíte kompilaci — »Twardowský« je jako ten automatický kůň, o něm jednou řekl Plato, mluvě o jednotnosti duše, že je sestrkaný z jednotlivých neživých částí: oko zvlášť bez vztahu k duši, ucho zvlášť bez vztahu k duši. V »Twardowském« je mosaika, kaleidoskop anebo jak tu mechanickou aglomeraci mínění, názorův a obrazů chcete zváti, ale schází mu jasná, pevná, určitá a určená myšlénka.

Premisí k tomu závěru podáno dost a dost.

Básník ovšem ví, že by měl mít ideu. V »Nočních zábavách« Tvardovskému, hledajícímu pravdu, zjevuje se scholastika a mystika — obě se mu nabízejí; když se podle příkladu ve »Faustu« daném srazily a v plamen obrátily, Tvardovský s ďáblem zapřádá hovor o pravdě. Ďábel ovšem nemá, co by o pravdě řekl kloudného. Mluví napřed o viděných právě symbolech scholastiky a mystiky, ale obratem mluví o subjektivnosti poznatků a že buď růžovými skly si zmenšujeme nepříjemnou stránku věcí nebo skly tmavými zvětšujeme ty nepříjemnosti, že však můžeme »s« nimi (těmi skly!) také býti šťastni, jsme-li egoisté. Moudrými prý však nebudeme.

Twardowski:

A kdybych přece jím chtěl býti?

Ďábel:

Pak musil bys položiti oboje na sebe a dívati se — ale k tomu nemáš síly.

V moři bludů člověk ryba
sem tam se honící,
hledá pravdu — ale chyba!
ďábel hodil udici.

Eh nechme toho, pro lidi tvého druhu není pravda.

Twardowski:

Ale já chci ji vidět, chci ji obejmout!

Ďábel:

Nuž dobrá, ukážu ti ji, jak ji může ještě snésti tvé oko.

Twardowski:

Je tedy ještě něco vyššího? Jest rozkoš ještě na světě, v níž se člověk bohu podobá?

Ďábel (temně):

Jest, ale posud jsi neschopen ji pojmout.

Twardowski:

Kde je to víno, bych se jím opil, jak sluje v řeči vyvolených?

Ďábel:

Myšlénka! — ale zatím se upokoj se ženou.
(Z daleka je slyšet hlas ranního ave.)

Může být čirejší verbalism než toto mluvení o pravdě? Jen mluvení: Moudrost je prý vyšší než scholastika a mystika, je tím vyšším myšlénka — ale jaká a v čem se v celém »Twardowském« jeví? Jednou se mluví o tom, že člověk může býti těmi brejlemi — jednoduchými nebo složenými (optickým apparátem ta pravda se dá najít?) šťastný, hned zase mluví se o bohorovnosti poznání a při tom ďábel, jenž je pokušení, stává se quasi titanem!

Jak jinak u Göthea, Byrona a Krasińského! Faust na př. hned od samého počátku, hledaje pravdu, má o ní tušení, ba částečně ji zná — na konci II. díla »Fausta« však docela jasně a určitě ji vyslovuje. (Je ovšem docela jasně vyslovena již na četných místech dříve.) Podobně nelze pochybovat o idei a poslední pravdě »Manfreda,« »Kaina,« »Nebožské komedie,« »Irydiona« atd. — jen v »Twardowském« té pravdy nenalézáme ani vyslovené ani dějstvím dramatické básně projevené. V úvodu (Místo předmluvy) četli jsme arci o pravdě a lásce k pravdě, jež více je než víra, četli jsme také o lásce k lidstvu — ale pravdu a lásku k lidstvu hlásají nám filosofové, básníci, kazatelé od počátku světa! V tom přece není problém, nýbrž v tom, říci, jaká ta pravda je a jak a v čem se ta láska k lidstvu má jevit.

*

A jak celek nepodává smyslu, tak jednotlivosti o sobě i jakožto části celku jsou beze smyslu. Toho příklady podány četné. Vezměme na př. scénu v blázinci, pracovanou podle Krasińského. V »Nebožské komedii« je předně zdůvodněno, proč Marie (matka Jiřího) sešílela; jaký je důvod, že sešílel sluha Šimon, pravý otec Tvardovského? V jaké souvislosti je tento episodický fakt k celku a co z toho zejména následuje pro charakter a mrav Tvardovského? U Krasińského pochopujeme, jak rozčilení a rozruch matky (avšak i otce) měly vliv na syna, něco podobného v »Twardowském« býti nemůže — k čemu tedy to napodobení? Že muž Mariin přišel do blázince (za svou ženou) má smysl; ale k čemu vlastně šel do blázince Tvardovský? Aby slyšel od šíleného otce historii svého zrození? Ano; ale historii tu vlastně již znal; a jak končí ta návštěva? Tvardovský propuká v sentenci: »Ó propasti závratná, kam nás dovede vrhnouti myšlénka! A ty (k ďáblovi), ty ji zoveš největší rozkoší: buď proklet i s rozkoší svou.« Šimon sluha sešílel tedy myšlénkou, snad titanstvím? Neumíme říci, podle toho, jak scéna v blázinci se zakončuje, co Tvardovský uvedenou sentencí vlastně míní: snad myslí na starého Tvardovského, jehož myšlénka (= poznání, že žena ho zradila?) uvrhla v revoluci a záhubu, snad myslí na něco jiného — ale tolik vidí každý, že scéna není k celkové idei v žádné organické spojitosti. A podobně se věc má s ostatními episodami básně.

*

Ten zvláštní nepoměr mezi ohlašovanou ideou a jejím provedením myslící čtenář v »Twardowském« vidí brzy, postřehuje ho z několika málo vět, někdy z jediného slova.

Hned »Místo předmluvy«, kde se podává idea básně, jak jsme již řekli, zaráží svou nejasností a neurčitostí; další obsah rozpoznání to jen potvrzuje. A jak slovo prozrazuje nedostatek básně i toho je v »Twardowském« příkladů více. Nejpádnější je ve »Shnilých duších«. Tam totiž diblík ve svém pytli mezi shnilými dušemi pochlebníků, darmochlebů, bláznů, hlupců, šejdířů, svatokupců, filosofů, kritikářů, oslů, hňupů, lhářů, pedantů, školometů, klevetnic, šosáků, hejsků, loutek, smilných starých panen, kněžourů a vydřiduchů — mezi těmito shnilými dušemi má básník i trpaslíky a — — mrzáky!

To je takové zrádné slovo: kdo četl úvod o dělne ruce nadtitanské, o lásce k lidstvu, kdo mimo to odkazován je napodobováním ku Krasińskému, ten, když tu najednou mezi shnilými du-

šemi nalézá mrzáky — ten, pravím, v jediném tom slově poznává všecek rozdíl, jenž je mezi slovem a skutkem, mezi fantasií a skutečným citem, mezi bezsmyslnou theorií l'art pour l'art a účinnou láskou k člověčenstvu.

Třeba ještě jeden příklad. »Pravdy víno« rčeno je v básni několikrát: tento obraz naprosto se nehodí tomu, kdo proti scholastice, mystice, víře atd. hledá pravdu ať už titanů nebo nadtitanů. To jediné slovo prozrazuje, že básníkovi běží o slovo, nikoliv o smysl, o slovo zvučné, samo o sobě i pěkné, ale nepěkné jakožto část určitého celku. V básni k Číši »Z hlubin« užito »víno lásky« — »víno pravdy« v »Twardowském« se nehodí.

*

V tom všem jeví se eklekticism jako neorganické spojování cizích myšlének nestrávených a tudíž nepůsobících. Eklektikovi se cizí idea líbí, chytne ho obraz, ale nedovede jej než neuměle napodobit anebo postavit vedle cizího nesouladného obrazu jiného. Tak »Twardowský« od počátku do konce je napodobováním jmenovaných a nejmenovaných vzorů.*) Hned úvodní »Místo předmluvy« již formou, ale i některými obraty odkazuje k Danteovi; idea »Twardowského« vyložena podle Göthea (a Krasińského), ale zakončení

*) Mezi jinými viděti na př. i vliv Máchův — matka Tvardovského částečně kreslena podle Ley a Emmy v »Cikánech«. Nestopoval jsem podrobněji, jak polští spisovatelé zpracovali Tvardovského z pověsti, a zda-li básník z nich čerpal — nám stačí z uvedeného důvodu srovnání s »Faustem«. Pokud běží o polskou pověst, upozornil jsem na hlavní obsah hned na počátku, o scéně v krčmě »Římě« mluvili jsme před chvílí. Zde jen ještě upozorním na odchylky jichž p. Vrchlický ve veliký své básni neprospěch se dopustil. V pověsti Tvardovský zachraňuje se modlitbou, jíž se naučil od matky a kterou častěji čítal v kancionale od matky zděděném; na smrtelném loži mu přikazovala, aby častěji v něm čítal. Odsud také moc této modlitby a motivace, proč se k ní uchýlil. V »Twardowském« modlí se modlitbu, již jednou slyšel od »studentské lásky«. Pavouk (Matěj) v pověsti dostal se hned do výše s Tvardovským seděl na kožichu a pak ovšem mohl po své niti slézat dolů, a měl také proč, aby se totiž na zemi podíval a svému pánovi o tom, co se tam děje, zprávu přinášel; v »Twardowském« je nepochopitelno, jak se dostal à la baron Prášil do výše, a není motivováno, proč vylézá. V pověsti také je lépe odůvodněno, proč svého famula začaroval v pavouka — bál se, že by prozradil jeho tajemství. Scéna s donnou Lukreziou je z německých loutkových her o Faustovi a pozměněna (Heine o ní referuje ve své studii o Faustovi) — — tak že tedy vlastně již celý »Twardowský« je složený. — Polská pověst pěkně je podána v.: Dr. Joh. Nep. Vogl, Twardowski, der polnische Faust. Ein Volksbuch. Wien 1861.

je v náladě byronovské — a podobně slučování cizích idejí a nálad nalézáme pořád v básni samé. Co ve »Faustovi« má smysl, v »Twardowském« smyslu nemá právě proto, že ho nemá »Twardowský« celý. Ukázal jsem, jak ve »Faustovi« na př. i čáry a duchové jsou odůvodněny — v »Twardowském« je to pouhý hokus pokus. Ve »Faustovi«, máme-li ještě ukazovat na příklady — Čarodějnická kuchyně, Noc Valpurgina atd. má smysl a raison d'être; ve »Twardowském« vidíme serii čertovin bez souvislosti, »Noční zábavy« jistě hlubšího smyslu nemaji. V čarodějnické kuchyni vaří se omlazující nápoj — čáry a fantastika kuchyně není k tomu, aby se Faust bavil, naopak je mu to hloupé, v »Twardovském« takové nízké kousky čarodějnické vyplňují duši práhnoucí prý po — pravdě, atp.

Eklekticism poznává se obzvláště po tom, že napodobitel nepochopuje pravého smyslu a dosahu celku a jednotlivostí a proto pozměňuje přejaté části nesmyslně.

V »Twardowském« tomu je příkladů mnoho; už z toho, co jsme uvedli, dal by se nejeden příklad přímo demonstrovat. Ukážeme to podrobněji alespoň ještě na jednom. Když zjevení scholastiky a mystiky, o nichž jsme již mluvili, se srazila, »vybuchne oběma z čela plamen, vyletí stropem a obě zmizí. Tam, kde stály, leží na zemi dvě knížky vázané v pergamen. Jedna má na hřbetě zlatem vyryto »Summa theologiae«, druhá »Imitatio Christi«. V tom vejde ďábel, zvedne obě a podá je Tvardovskému.

Ďábel (zpívá):

Dvě malé knížky neúhledné,
a co již bláznů splodily,
a věky celé v noci ve dne
jen lidstvo za nos vodily.«

Zde máme mechanický konglomerát sestrkaný z různých motivů »Fausta«. Ptejte se: co znamená vyšlehnutí plamene z obou postav, když do sebe vrazily? Ale dejme tomu: proč zmizí stropem? A k čemu ještě zanechávají dvě knihy, patrně hmotné? (»Summa« Tomášova mimochodem řečeno není tak malá jak »Imitatio«).

K otázkám těm odpověď dává Götheův »Faust«, zejména II. díl. Tam Helena a Paris, doteknuty magickým klíčem Faustovým, explodují a proměňují se v dým; dívka pronásledovaná Euforionem přeměňuje se v plamen, vznášející se k nebesům; dále Euforion svítící a spadnuvši s výše, zanechává šat, plášť a lyru, tělo zmizí,

aureola stává se kometou; konečně Helena, když je odvolána k Persefoneji, zanechává šaty a závoj a ty přeměňují se v oblak, odnášející Fausta atd.

Zde každá věc, každý symbol má svůj smysl; podle těch jednotlivostí kresleno je zjevení scholastiky a mystiky, ale bez porozumění: takové symbolické, abstraktní postavy (to přece není konkretní Helena nebo Paris atd.), které NB. samy vykládají, co jsou a co chtí, jednoduše by zmizely a nic by nezanechaly, leda že by knihy měly další úkol, podobně jako šaty a lyra Euforiona (= Byrona) mají se dostat Epigonům atd. Stropem, oknem atd. podle zvyku duchů může vyletět čarodějnice, čert s Faustem, ale duchové a dokonce allegorické postavy prostě mizí. Zkrátka — nepochopení toho, co je u Göthea a zneužití jeho obrazů-myšlének.

Jiný příklad takového neumělého napodobení viděti v pětiletém milenci. Dante od devátého roku ve své fantasii nosil ideal Beatrice, Byron zamiloval se v osmém — Tvardovský zamiloval se již v pátém roce. Dante svou lásku ve svých spisech a zejména ve své »Komedii« obšírněji nám líčí, my si lásku tu můžeme psychologicky dobře vyložit a, jak řečeno, vidíme, co Danteovi znamená — pětiletému děckovi, zamilovavšímu se v bílá ramena snad také pětileté dívenky, těžko rozuměti a jistě nevidíme, jak z tohoto zamilování pro Tvardovského se ustálil ideál podobný k Beatrici. V »Twardowském« se ovšem i o tom ideálu mluví, ale k čemu a proč, nevíme, leda že proto, že toho motivu Dante tak krásně užívá — v »Twardowském« však toho motivu nijak není užito a v tom právě je rozdíl mezi originálem a nedostatečným napodobením.

I Byronovu lásku k dorostlejší Mary Duff a pozdější vzpomínání lze pochopit; jestliže nám také vypravuje, že nemohl spát — tedy mu přece bylo osm let, o tom nemluvíc, že vychování a zkušenosti Byronovy již v dětství byly docela jiné než byly a mohly být v rodině Tvardovského, jak se nám v »Twardowském« jeví. Že arci Byronův ideál (vlastně ideály, neboť v šestnácti letech zamiloval se zase do Mary) byl jiný a jinak pojímaný než Danteho, netřeba ani výslovně říkat (známá vzpomínka v Don Juanovi!) — upozorňuji na to jen, aby právě vynikl rozdíl těchto vzorů mezi napodobením, jevícím se zde v tom, že motiv není proveden a že s celkem není organicky spojen.

*

Myslím, že teď na příkladě »Twardowského« názorně jest ukázáno, co je eklekticism, jak se o něm mluvívá ve smysle nepříznivém.

Můžeme si teď docela dobře uvědomit, po čem se eklekticism ten poznává a čím je charakterisován. Postup náš byl stručně ten.

Pečlivější analyse obsahu ukazuje nesoulad a nesjednocenost idee takovou, že se vlastně o idei nemůže ani mluvit. Básník výslovně v předmluvě oznamuje problem Faustovský a jeho řešení a výslovně dovolává se svých vzorů, — čtenář chtěj nechtěj musí »Twardowského« s nimi srovnávat. Titul básně: »Twardowski« vede ho k srovnání s polskou pověstí. Avšak ohlášená idea se neprovádí; vidíme tu kousek z Götheova »Fausta«, jehož hlavní idea básníka vedla, tu zase vidíme části z Tvardovského pověsti, podle níž je pracován vnější průběh života Tvardovského, a konečně tu postavena je scéna podle Krasińského, poznáváš vzory Danteho, Byrona a ještě jiných — taková nejednotnost právě jen slabostí eklektickou dá se vyložit.

I Götheův Faust, avšak i Tvardovský v pověsti je jednotně proveden, každý podle své základní idee. Tvardovský podle pověsti není ten titan, jehož Göthe učinil z Fausta a jehož i p. Vrchlický by rád líčil, nýbrž dovedný čarodějec, jenž si čerta učinil služebným. Čert v této pověsti je obyčejný čert, jenž si duši Tvardovského přímo otrockou službou musí vydělávat; Tvardovský od čerta má tajné vědomosti, od čerta vymínil si bohatství a pozemské radosti a podle toho žije svůj život bezstarostného, polského šlechtice, život dobrodružný a veselý — jen upomínka na zbožnou matku jaksi ho chrání před nejhorším. Tvardovský je polský šlechtic a katolík a pověst o něm zachovává jednotný jeho charakter v celku a podrobnostech — p. Vrchlický rozdíl ten snad vycítil, tu i tam pověsti se přidržel (moc modlitby atp.), avšak v tom je osudná chyba, že vzor pověsti pod nátlakem Götheova »Fausta«, tudíž Fausta po výtce protestantského (podle protestantské pověsti), filosofického a německého, tak pozměnil, že nemáme ani polského Tvardovského ani Fausta titana. Není konec konců v »Twardowském« idee.

Eklekticism jeví se tedy jako nezpůsobilost, překonat cizí myšlénky, usjednotit je a souladně zpracovat, ve svůj celek. Eklektik jednotlivé a různorodé části a po případě i celek přejímá kuse a podává tudíž méně než podává kopie anebo překlad. Odsud v lite-

ratuře a všude nechuť k elekticismu, kdežto překlad i dovedné t. j. jednotně provedené napodobení se uznává a cení více.

*

O četných vadách pokud neukazují k eklekticismu, na př. o anachronismech (Tvardovský žil v XVI. věku a to v Krakově a my čteme pořád o ruském už Polsku), že Tvardovského paměť sáhá až ke — křtu (40) atp., nebudeme se šířit. Prohlédli jsme báseň jen k vůli eklekticismu, protože právě tuto, pro naši literaturu tak důležitou stránku, objasňuje přímo klasicky, ukazujíc nám nesprávnou eklektickou synthesi nejen vůdčích ideí ale i podrobností. Sotva že se v literaturách jiných nalézá podobný příklad, že by básník, rozhodně nadaný a dovedný, byl dal eklekticismu takový poučně odstrašný výraz. A právě v tom tkví, řekl bych, zajímavost »Twardowského«: autor, kdyby tolik svých vzorů předchůdců neznal anebo ovšem znal lépe, tolik a takových chyb ani by se dopustit nemohl.*)

Vím ovšem, že naše literatura poskytuje více příkladův cizích a to vlivů značných.

Kollár na př. i jako filosof historie i jako básník podléhal cizím vzorům. Pokud se to týká filosofie, ukázal jsem to a vyložil, do které míry u Kollára dá se konstatovat eklekticism (neorganický) Cizí vlivy jeví se na Máchovi, na Koubkovi, Hálkovi a j. Avšak je právě rozdíl, jak se vlivy ty jeví, a musí tudíž v každém případě být vyšetřeno a ukázáno, zda-li a do které míry cizí vlivy působily neorganicky.

Vezměme si na příklad Máchu, jehož tu ovšem nebudu podrobně rozbírat, neboť chci jen ukázat, že cizí vliv sám o sobě nedává nám příčiny, mluvit o eklekticismu ve smyslu nesamostatnosti.

Tu i tam sice čteme, že na Máchův »Máj« působil Byron »Parisinou«, a »Vězněm Chillonským«, ale neříká se, jak? Nikoli mechanicky! Fabula „Parisiny« i »Vězně Chillonského« je značně pozměněna — avšak hlavní a podstatný rozdíl mezi »Májem« a zejména

---

*) Že pan Vrchlický vzory ty znal, kdo spisy jeho jen trochu zná, ví; Božskou komedii a Fausta přeložil, obou, jakož i Byrona dovolává se hned v »Hlubinách«, Krasińský byl mu 1880 v překladu věnován p. Kvapilem a jistě tudíž znal i Nebožskou komedii, jak o tom také svědčí báseň na Krasińského vyšlá v »Dojmech a Rozmarech« taktéž 1880 vydaných — atd.

Parisinou« je v tom, že základní idea je samostatná a docela jiná a svá: láska k padlé ženě. A tato myšlénka provedena samostatně. »Cikáni« a j. tvorby Máchovy sloužiti mohou za illustraci a výklad idee »Máje«, že totiž je docela jiná než idea Byronova. »Máj« proto tak mocně působil, že byl svůj a náš. Cena »Máje« nestává se menší poznáním, že v jednotlivostech užito obratův a obrazů cizích, tu i tam dokonce máme slova cizí. V tom eklekticism se nejeví. v tom nejeví se nesamostatnost, protože Mácha »Máj« skutečně prožil — než to je thema jiné, ku kterému se snad jindy ještě vrátíme.

Nedá se in abstracto povědět, jak a do které míry se mohou užívat cizí podrobnosti. V »Twardowském« mezi jiným máme také příklad, jak se cizích myšlének, obecně známých, myšlének praegnantních, nesmí užiti. V »Bandě Januszově« totiž Lutherův známý výrok o ženě, víně, zpěvu takto se podává:

> ... trojí věc nám sluncem plane v žití:
> krev révy, když se v zlaté číši třpytí,
> pak sličné ženy nahé objetí
> a v posled oř, s nímž vichrům v zápětí
> na rtech svých píseň světem můžeš hřímat,
> myšlénce roven světy obejímat...

Jakou spoustou slov a slov zejména v písni naprosto nesmyslných (píseň při víně není to, co básník tu deklamuje) zabaluje se průpověď Lutherova! Neumělost tkví v tom, že básník nenalezl formu, jak by cizí myšlénku souladně umístil — jednoduchý citát z Luthera byl by mnohem lépe působil. Machar ve své poslední sbírce »Zde by měly kvést růže« v básni »Z vlaku« na vhodném místě doslovným citátem z Nerudy a jmenováním Nerudy neseslabil pěkný a vřelý dojem svého vlastního verše — všeho může se odvážit básník samostatný a pravdivý.

*

Tím, že »Twardowského« pečlivěji srovnávám s »Faustem«, nechci říci, že uznávám Götheovu filosofii anebo že bych »Fausta« pokládal za dílo bezchybné — to jsou otázky docela jiné. Naopak vyznávám, že v jistém smyslu se všemi svými vadami a chybami »Twardowski« je mi milejší. Já právě při studiu »Twardowského« jsem si docela jasně uvědomil, že problem Faustovský, jak Göthe jej postavil, vůbec není problemem českým a že není problemem slovanským — pečlivější srovnání všech děl, v nichž Faustův problem

v té neb oné formě se zjevuje, o tom nenechá pochybností. Je zajisté fakt významný, že na slovanské literatury všecky mnohem více svým titanismem působil Byron, nežli Göthe, a to může obzvláště českému literárnímu historikovi býti ukázáním, jak se postavit vůči problemu Faustovskému. Göthe byl našim básníkům mnohem přístupnější než Byron a přece méně působil. Tu jsou ještě bohaté nivy pro literární historii a obdělávání jejich přinese literatuře jistě větší užitek, než nerozumné a zpátečnické zakřikování mladší generace.

Pan Vrchlický nedovedl z pověsti o Tvardovském svého a českého udělat nic proto, že příliš jednostranně chycen je Götheovým »Faustem«; ten, pravím, je nečeský, neslovanský.

Jakým český Faust býti má — nedovedl bych snad docela jasně povědět. Ale povím alespoň tolik: Götheův »Faust« je evangelium egoismu, egoismu řekl bych intelektuálního — český Faust musil by, již v životě, spasení hledat v lásce, v té účinné lásce, o které se v »Twardowském« podle slovanského vzoru správně mluví. V polských básních, v »Karamazových« můžeme postihnouti, jak se Faustovský problem dá řešit slovansky. V »Twardowském«, nemýlím-li se je české a slovanské to, že mladý Tvardovský anonymní dívku, která se sama prodávala, koupil, kdežto Faust svou milenku přes všecku svou filosofii zkazil a zničil — — — v tom je snad rys povahy slovanské, a kdyby básník věci byl rozuměl a podle toho ostatek souladně byl zformoval, mohli jsme k českému Faustovi míti blíže, než teď po »Twardowském«. Dojista, kdo pochopil význam naší doby reformační a protireformační, kdo pochopil smysl našeho obrození, řešení Götheovo nepřijme. Mácha dobře jednou řekl, že musí Byronova »Laru« překonat — p. Vrchlický »Fausta« nepřekonal, ale byl překonán.

*

A ovšem, v tom překonání tkví ta síla samostatnosti, v překonání cizí idee ideou svou. Kdo po »Faustovi« a vedle něho postaví Fausta svého, eo ipso nám říká, že nepřijímá Götheovy myšlénky.

Poučný a zajímavý příklad podal nám Lenau svým »Faustem«. Lenau docela správně přímo nazval svůj pokus »Faustem« — po Götheovi »Faust« je docela určitá myšlénka a s ideou tou každý, kdo myslí, tak neb onak se musí vypořádat. Lenau má Mefistofela, má i famula Wagnera, má podobnou a přímo totožnou sce-

nerii, jako Göthe na počátku svého »Fausta«, a vůbec celý kus Lenauův operuje s jednotlivými myšlénkami, slovy a obrazy »Fausta« Götheova. A přece je Lenauův »Faust« docela samostatný, právě tak, jak madony Rafaelovy jsou samostatny po madonách a vedle madon Peruginových, Leonardových a j. »Faust« je »Faust«, je problem tak určitý, že žádný básník dnes nemůže se vymknout vlivu Göthea a tím zároveň myšlénkám a vzorům starším působivším již na Göthea. Běží-li o řešení určitého problemu a je-li již předchozí literaturou vypracována určitější forma, může básník užiti i této formy — o to běží, aby sám problem jasně a určitě formuloval a svým srdcem a mozkem — životem — řešil. Jestliže by úplně souhlasil s Göthem, pak dovede — má-li dosti síly, podat dobrou kopii nebo i samostatné zpracování Götheova »Fausta« — historie literatury zařadí ho mezi více méně šťastné a samostatné napodobovatele a následovatele Götheovy. Nesouhlasí-li s Göthem, může užiti třeba celého uměleckého aparátu Götheova, ale musí právě podat řešení své.

A Lenau podal takové řešení samostatné; a proto že je provedeno s silou, proto že idea provedena je jednotně a do podrobností důsledně, pranic vám nevadí reminiscence na Göthea a nemáte nikdy dojmu, jaký na vás dělá dílo slabého eklektika. Poznáváte i vliv Byronův (Manfreda a j.), ale to nevadí, neboť hodí se k idei kusu. Lenauův »Faust« počíná stejnou pochybností jako Götheův, je stejně neuspokojený, stejně prahne po spasení, avšak kdežto Götheův Faust probíjí se životem — bojem k jistému klidu úspěšné práce společenské, Faust Lenauův nemá tolik objektivní síly, nýbrž klesá a klesá, až konečně zoufá; Faust Götheův v zanícení blaženém u vysokém stáří zmírá smrtí vítěznou a překonává brány pekelné — Faust Lenauův je rek citu a vášně a jeho zoufalost vtiskla mu sebevražednou dýku v ruku dříve než rozluštil si hádanku života a nepochopuje, jaký je rozdíl mezi neodvratným neklidem hloubavého rozumu a naprostým uspokojením věřícího a milujícího srdce. Proto ďábel nad ním zvítězil, jak nám Mefistofeles po smrti »Faustově« vykládá:

Du thöricht Kind, das sich gerettet glaubt,
Weil's nun mit einmal sein geängstet Haupt
Dem Alten meint zu stecken in den Schoss
Und ihm den Knäul zu schieben in die Brust,
Den's frech geschürzt, zu lösen nicht gewusst.
Er wird nicht Mein und Dein mit dir vermischen,
Das todte Glück dir wieder aufzufrischen.

Du warst von der Versöhnung nie so weit,
Als da du wolltest mit der fieberheissen
Verzweiflungsglut vertilgen allen Streit,
Dich, Welt und Gott in Eins zusammenschweissen.
Da bist du in die Arme mir gesprungen,
Nun hab' ich dich und halte dich umschlungen!

Nemohu než čtenářům svým srovnání Lenauova Fausta s Götheovým — tolikéž s Byronovým Manfredem — co nejvřeleji doporučit, aby si na konkretním příkladě ujasnili a uvědomili, co je samostatnost a jak se zachraňuje pod velmi silným vlivem cizího velikého vzoru. Pozorný čtenář, srovnávaje pak Göthea a Lenaua, i v podrobnostech nalezne Lenauovu samostatnost; upozorňuji na př., jak Lenauův Faust, mluvě o vědě a filosofii, má docela jinou, již modernější a pokročilejší terminologii než Faust. Rozdíl a samostatnost jeví se důsledně a základně; Göthe, mluví-li o vědě, jako bývalý právník vidí v ní více scholastickou stránku, poznav ve svém mládí university a stav vědecké práce v minulém století, Lenau také studoval práva ale nedostudoval, zabývaje se již jako mladík přírodovědou, medicinou, filosofií a mluví o vědě více jako moderní přírodozpytec.

»Twardowski« s Lenauovým »Faustem« v ničem, ani ve větším ani v menším nesnese srovnání jako kompilace vedle díla samostatného.

*

I Heineův »Faust« přetvořený v dekadentního Don Juana — (Don Juan je ovšem bratr Faustův) — je samostatný, jen »Twardowski« je přímo nepochopitelná kopie Göthea: mechanická synthese cizích myšlének v mrtvý celek.

Je v každém národě mnoho eklektiků, lidí, kteří cizí idee a vzory napodobují svými statmi, spisy, básněmi, obrazy, sochami. Není každému dáno, být samostatným. Je eklektiků více než lidí samostatných. Mohl by tedy i »Twardowski« být nesamostatný a přece pěkný. Avšak to není. V umění výtvarném historikové uznávají přece zásluhnost epigonů a napodobitelů a totéž platí o literatuře básnické i vědecké. Mně »Twardowski« skutečně je nepochopitelný. Nepochopuji totiž, jak básník, tak neobyčejně nadaný, dovedl veliký problem svého umění tak zkazit. Kdyby byl chtěl podat karikaturu Faustova problému, chápal bych »Twardowského«, ale jako básně seriosní jí nechápu. A »Twardowski« je přece pro činnost

pana Vrchlického velmi významný a charakteristický. Právě v tomto díle básník musil uložit všecko své umění a vědění. Neboť v něm řeší problem našeho věku, problem, jejž básník sám od samého počátku nám staví před rozum. Upozornil jsem už, že hned v prvé sbírce básní »Z hlubin« básník formuloval problem faustovský; jen si přečtěte alespoň tyto básně: Z dalekých cest, V dobách pokušení, Noční návštěva, Zpustlý hřbitov, Morituri, Svému duchu, In doloribus, Světlo — a nebude vám pochybno, že autor »Twardowského« vystoupil s problémem »Twardowského«.

Hle Prometheus, Diogenes druhý!
Ó smějte se! — To kletba člověka,
jenž v srdci bůh se bohů neleká
a v tvář jim hodí okovů svých kruhy!

Zde čteme napořád o »blesku vzdoru«, o »výkřicích Promethea,« o »Promethea vzdoru«, o »Kaina známce«, o duchu nejistoty a pochybnosti »odlesku meče, jímž nám zavřen ráj« — zkrátka z »Hlubin« mluví k vám nerozluštěný problém faustovský.

Tyž problém zeje na vás z »Vittorie Colonny,« básněné 1876, tedy rok po prvé samostatné sbírce, a tak je básník problémem schvácený, že jej dosti anachronisticky v ústa klade Michel Angelovi; tento subjektivism básníků je patrně velmi silný, neboť »Vittoria Colonna« je zřejmým a hlasitým ohlasem básní Michela Angela, v nichž faustism v této moderní formě jistě se nenalézá. To Neruda v jedné své stati podstatu Michel Angela mnohem objektivněji a pravdivěji nakreslil. Avšak p. Vrchlický je právě pln a pln titanismu faustovského, vidíte týž a týž problém v ostatních verších básníkových pořád. Vezměte si nejnovější sbírku »Nových Zlomků Epopeje« a přečtěte si na př. »Herakles po ukončení dvanácti prací svých« — ohlas a přímo opakování »Místa Předmluvy« z »Twardowského« a podává se nám titanism a láska ve stejném spojení; anebo srovnejte: »Na sklonku XIX. (omylem stojí IX.) věku«:

...A nad vším kmitá Vědy bledý kahan,
jenž, Prometheův odkaz, svítí v noc,
démony Zisku, Náhody v tmu tahán,
však nehasne a křičí: Bůh jsem, moc!...

A moře Budoucnosti hlučí, hřímá,
tříšť snah a práce, vřava, bouřlivá,

že myslící duch, jenž vše obejímá,
co odkaz vnukům dal, se zachvívá.

Však váhati on může chvíli pouze,
nechť směšným dnes, je věčným Ideál,
být lepším zakotveno v lidské touze
a proto klidně volá vnukům: Dál!

Co jiného je to, než-li co jsme četli v »Twardowském«:

Co duše tvoje velikého zhlídla,
tys zbožňoval, a to je víc než víra —?

V »Twardowském« problém ve vší své plnosti se řeší, netoliko stanoví, a proto vybral jsem si právě toto dílo ke své diskussi. Že vyšlo již před několika lety, nevadí; vyšlo, když básník už byl napsal mnohá díla (Z Hlubin, Vittoria Colonna, Sfinx, Sonety samotáře atd.), filosoficky velmi význačná, a po »Twardowském« (1885) se nám podává týž a stejný problém na př. dědictví Tantalovo (srv. tu alespoň: Modlitba Faustova, Píseň Dona Juana, V boji posledním, Sursum corda!) a j. až do nejnovější sbírky.

Před »Twardowským« vyšlo také již spřízněné obsahem drama »Julian Apostata« a z překladů sem také hledí nejedna kniha (Leopardi, částečně Dante, Leconte de Lisleův Kain). — »Twardowski« je tudíž právě pro umění a filosofii pana Vrchlického dílo nad jiné význačné a důležité.

Proto mně »Twardowski« stal se velikým kamenem úrazu.

Předchozí sbírky básní ani prvé dramatické pokusy nedávaly jasného a určitého obrazu básnické fysiognomie pana Vrchlického. Viděl jsem, jak básník ze světové literatury shledává problémy a jak je na cizích vzorech závislý, avšak čekal jsem, jak básník problémy ty bude samostatně řešit a zejména očekával jsem řešení záhad faustovských. Vyšel »Julian Apostata« — s jakou dychtivostí jsem tenkrát četl »Květy«! Avšak »Julian Apostata« byl mi velikým sklamáním. Vyšel brzy na to »Twardowski« — a já se pokoušel pohlížeti na p. Vrchlického jak jeho chvalořečníci! Pochybuji, že je v Čechách pět lidí, kteří by mnohé spisy a články pana Vrchlického byli četli s takovou pozorností a mnohé tak často a opět znovu jako já. A tu najednou volá mne před soudnou stolici p. Vrchlický — co jiného tedy mohu volit k diskussi, než dílo, v němž řeší svůj problém?

Pan Vrchlický je mně živý representant toho našeho velikého literárního hladu, jak jsem to tuším již řekl hned v úvodu k této studii: do značné míry je obětí naší literární malosti. Na ducha snaživého, na člověka s širším rozhledem naše starovlastenecké literární poměry musejí působit strašně; největší a nejkrásnější díla literární, vědecká a filosofická myslivému člověku jsou nepřístupná, není kritiky, není tradice, není toho literárního ovzduší, jež člověka vnímavého hned na škamně školy národní a jistě gymnasiální ovívá, sílí a naplňuje: člověk bažící a hledající musí ven a musí ven sám a sám, musí si proklestit dráhu pralesem světové literatury a tu se pak snadno může státi, že i silný zemdlí, že se vysílí a že pak již nemá dost čerstvosti, aby si od anděla, střehoucího s plamenným mečem ráj se stromem vědění a života, vynutil vstup ...

Tak pohlížím na horečnou činnost p. Vrchlického a na jeho eklekticism jevící se v té zvláštní a charakteristické směsi práce překladatelské a původní. Pan Vrchlický sám to právě velmi případně řekl ve své sbírce »Z cizích Parnassů«: „Je to již jednou moje neštěstí tyhle anthologie, ta snaha, tlumočiti vše, co kdy z cizích literatur mnou zachvělo, českému čtenáři! A vymstila se mi pořádně. Stal jsem se obětí svých překladů, nebo v očích svých odpůrců jsem prý všecko napodobil, co jsem kdy překládal. Theorie zajisté pohodlná! Ale přes to mne tato manie neopustila. A tak předvádím zase českému čtenářstvu dvanáct rázovitých postav básnických z moderních cizích Parnassů — jen z toho důvodu, že chci, aby, co jsem vskutku ryzího a velkého našel, stalo se majetkem naší poesie, která potřebuje vždy dále větších rozletů a obzorů, čím tesknější jest doba, i přes to, že stále jest méně těch, kteří jsou ochotni — naslouchati.«

Tak asi se dívám na věc také já a nikoli z pohodlnosti; pan Vrchlický se mýlí v tom, jak rozšiřovati ten náš malý obzor. Překládání je zajisté velmi účinný prostředek a zejména překládání děl ryzích a velikých. Avšak kdybych já byl na místě těch, kteří panu Vrchlickému již tak dlouho lichotí, byl bych mu radil, aby i zde se uskrovnil. Méně bylo by více. Také překlad, má-li být dobrý, má-li postihnout smysl originálu poněkud vážnějšího a jej nahraditi, potřebuje více práce. Myslím že jen překlad skutečně dobrý dovede tak působit, jak pan Vrchlický našemu Parnassu přeje. Avšak pan Vrchlický překládá příliš mnoho cenného ale i bezcenného, a proto chvatně a nedosti dobře. Zde zatím podívejme se na »Fausta«. Faust jistě je dílo ryzí a veliké, jak pan Vrchlický to pověděl ne-

jednou; pan Vrchlický dokonce po ukončení překladu Goethova »Fausta« (Kytky Aster) nám řekl:

Teď v žití mé ať vzplane večernice!
Co ostatní? Já více nemám spěch,
jsem hotov s prací dne. — Co přijít může,
jsou porosené podzimní jen růže.

Podle slov těch očekával bys, že překladatel ve svém díle, již z piety ke Götheovi, vyhne se alespoň hrubým omylům a nedorozuměním — avšak nestalo se. Překlad »Fausta« je sice pečlivější, (zejména v lyrických partiích), ale je přece jen takový, že i z něho to nepřekonání »Fausta« je patrné. Mnohá a velmi důležitá místa, pojmy osnovní a základní jsou tak nesprávně přeloženy, že právě i tento překlad je svědectvím, jak básník »Twardowského« s problémem zabýval se povrchněji, než naň sluší.*)

*) Podám mimochodem některé doklady toho tvrzení z I. dílu. Hned důležité místo, kde Mefisto se představuje (62):

Jsem duch, jenž stále zapírá!
A právem: nebo vše, co má zde tvar
je hodno, aby kleslo v zmar;
líp bylo by, nic kdyby nepovstalo.
Což vše, co hříchem zdání vaše zvalo
a zničením, zlem, stůj co stůj,
je vlastní, pravý živel můj

Místo to je pochybené: Mefisto nezapírá, ale popírá. Musí být výslovně řečeno, že všecko, co vzniká, zaniká — jen to odpovídá idei Götheově; »vše, co má tvar« označuje něco hotového, ne vznikajícího — vždyť už slova »líp bylo by, nic kdyby nepovstalo« žádají pojem a slovo vznikání. »Zdání« vaše je dosti nepřesné atd.

Místo: »Když v loži atd.« str. 75 nedává ani smyslu, a je to místo velmi důležité; str. 144 Faust o svém poměru k Mefistovi mluví docela pochybeně a str. 148 překlad z Fausta udělal nejen proklatce ale dokonce vraha (Göthe: Gottverhasste), N. B. před zavražděním Valentina. To je něco tak absurdně povrchního, že člověku prostě mozek se zastavuje. Anebo srovnejte toto:

Göthe: Was muss geschehn, mags gleich geschehn!
Mag ihr Geschick auf mich zusammenstürzen
und sie mit mir zu Grunde gehn!
Překlad: Hned staniž se, co má se stát,
ať její osud rozdrtit mne pílí,
ji pospěš se mnou pochovat!

To je zase nepochopitelné a komické; jistě bez znalosti originálu a velkého interpretování čtenář nebude vědět, že Markétka mezi tím ještě neumřela atd.

Tento překlad »Fausta« nebude tudíž tak působit, jak i pan Vrchlický chce. Kdyby p. Vrchlický byl v »Twardowském« podal jen přibližně to, co dal Lenau svým »Faustem«, působil by na rozvoj naší literatury mnohem, mnohem více. Překlady — sebe lepší, — ohlasy cizích vzorů nedovedou působit tak, jak působí ryzí a velké dílo samostatné. To chytne a povznáší. A také nepůsobí dosti, přinášeti jednotlivé, třeba i vlastní myšlénky. Na to pan Vrchlický a jeho přívrženci zapomínají. Světovost, universálnost netkví pouze v poznávání všeho, co světová literatura ryzího a velkého vypěstila, ale spočívá hlavně v tom, aby básník, umělec, myslitel k tomu přidal část své duše a aby to, co tížilo a svíralo srdce a mozek všech předchůdců, pověděl ve formuli své a tím svého národa. Světovými jsou všichni básníci hlubocí a národní.

Autor »Twardowského« ve svém chvatu nepopřává si oddechu, aby to, co snáší, také zpracoval. Sám v jedné básni přirovnává se ke včelám snášejícím ze všech květů — avšak právě ta včela sloužit může za vzor, jak různé ty prášky a šťávy strávit a zpracovat v jeden jednotný plod — med z těch práškův a šťav jen včely dovedou udělat, chemicky se posud složit nedal. Musím-li tedy ještě výslovněji říci, ze kterého důvodu s činností pana Vrchlického nesouhlasím, pravím, že ten jeho zvláštní eklekticism mi vadí — ten nedostatek přesnosti a myšlénkové svědomitosti: Nepieta k vlastnímu umění. V jednotlivostech i v »Twardowském« jsou některé pěkné partie (»Slza«), pěkné a vtipné jednotlivosti, ale o to neběží, nýbrž o celek, o methodu.

* * *

Pokud běží o českost a národovost p. Vrchlického — končím, čím jsem započal — nebudu ho ovšem prohlašovat za básníka nečeského, přes to, že »Twardowski« se svou faustovskou ideou je naprosto nečeský. Ale právě i ten jeho eklekticism odpovídá do značné míry našim nynějším literárním poměrům — ovšem na vzájem právě zase pan Vrchlický těmto poměrům vtiskuje ráz svůj. Mluvím proti jeho eklekticismu, otázky po národovosti jeho tvorby se přímo nedotýkaje. Jistě každý umělec a myslitel nejlépe dá výraz svým rodovým vlastnostem, když váží z hloubi své duše, neohlížeje se na hlasy těch, kdo dnes tak nesoudně rozhodují o ryzosti a neryzosti ducha národního. *T. G. Masaryk.*

Pohled na ruské malířství.

(Dokončení.)

Fedotov, narozen z chudobných rodičů 1815 v Moskvě, byl důstojníkem, nežli se oddal malířství. Již v kadetním sboru kreslil podobizny soudruhů, parády a pouliční výjevy, a vstoupil, vystoupiv z vojska, do třídy malířů bitev v Petrohradské akademii — jediného oddělení, kde žáci vcházeli v jakýsi styk se životem. Jeho práce z této doby — jako veliký akvarel »Přijetí velikého knížete Michala do finského pluku osobní stráže 1837« — ve své prosté věrnosti odpovídají asi pracím Františka Krügera. Kreslil škrobenou, samolibou soldatesku v jejích těsných uniformách a směšných čákách velmi živě a bez satirických vedlejších úmyslů. Úspěch Gogolův ponuknul ho pak, že přešel od uniformy k líčení občanského života, a jeho obrazy byly na výstavě právem pozdraveny jako pikantní pendant k výtvorům Gogolovým.

»Nový řádový rytíř« představuje světnici podřízeného úřadníka, který obdržel svůj první řád a na oslavu této události vyčastoval v předvečer své kamarády. Nemohl odolati pokušení, aby hned za svítání nezavěsil si svou novou slávu na župan, ale jeho kuchařka ukazuje mu výsměšně jediné, obnošené, děravé boty, který odnáší cídit. Podlaha je pokryta rozbitým náčiním, láhvemi, sklenicemi a zbytky jídel, a pod stolem leží ještě opilý host, který zrovna procítá a unaven protírá si oči. Ve společnosti hlavního města obraz způsobil ohromný rozruch; taková smělost, tropiti si smíchy z carských vyznamenání, byla neslýchaná. Když měl býti litografován, censura odepřela dovolení. Řád musil býti odstraněn, a podpis zněl nevinně: Výčitky pro hostinu.

Druhý obraz: »Major na námluvách«, kterému Fedotov sám připojil vysvětlení s humorem sbásněné, 150 veršů dlouhé, líčí dvě

strany, které předhánějí se navzájem v hlouposti: zadluženého majora, který rád by se oženil s tlustou dcerou kupcovou k vůli jejímu věnu, a zbohatlého kramáře, který by se rád stal tchánem šlechticovým. Nevěsta vzala si k slavnostnímu tomu dni bílé hedbávné šaty, silně vystřižené, papínek vytáhl svůj nejlepší kabát, a také matka je plna majestátnosti a důstojnosti. Takto seděli v saloně a čekali s tlukoucím srdcem na příchod vznešeného hosta. Najednou otevrou se dvéře, dohazovačka vstoupí: »Pan major je tu.« A teď přichází jeden z oněch komických lekavých effektů, jaké rád míval Paul de Kock. Dcera vyskočila a chce, cudně se zapýřivši, uprchnouti, ale matka zachytla ji za šaty. Tlustému starému otci nepodaří se uvésti v pořádek svůj neobvyklý ornát. Sluhové pádí, aby snášeli jídla. Stará jedna panna, která se sem též vpližuje, div si oči nevyhledí a uši neroztrhne. Otevřenými dveřmi viděti v předsíni přistárlou, notně otřenou postavu ženichovu, který ještě bystře přehlížívý pohled vrhá a svému kníru martialní vzlet dává.

Na třetím obraze je mladý muž za blázna jmín. Domníval se, že bere si nevinné, bohaté děvče, které mu přinese do manželství úplné domácí zařízení. Ale už »Ráno po svatbě« přichází soudní úřadník a zabaví všecko, mladá žena prosí na kolenou za odpuštění, a dveřmi viděti tchyni, jak v ložnici zakrucuje holouběti krk a jeho krvi dává kapati na lože mladých manželů.

»Myší past«, »Zamilovaný pes onemocněl«, »Zamilovaný pes pošel«, »Modní krám«, »Cholera«, »Slečnin návrat z ústavu do otcovského domu« představovaly další episody à la Hogarth, k zapleteným scénám komickým a ačkoliv jsou drastickými příspěvky k dějinám ruských mravů, jsou přece vesměs více určeny ku čtení nežli k pozorování. Barvy jsou surovy, charakteristika zabíhá do karikatury. Jenom živel zátiší zpracoval často pěkně a přibližuje se v něm skoro malým Hollanďanům. Ve svých pozdějších letech pokoušel se pokročiti ještě dále v tomto směru malířském, avšak choromyslnost a brzy na to smrt přetrhly jeho plány.

A ti, kdož po něm přišli, neučinili v tomto vzhledu také nijakého pokroku. Mají se ke svým předchůdcům zrovna tak, jako Karel Hübner anebo Wiertz k Madouovi a Meyerheimovi. Tam ti starší pohlíželi na malířství jako na hračku, na zábavný žertovný list, zřídka mohli si odepřít, aby svým obrazům nedávali veselého, smavého rysu. Všechny jejich scény mají růžový nádech a neprozrazují ani stopy opravdového života, všech těch tragických a melancholických bolestí země Ruské, která tehdy úpěla pode jhem nevolnictví. Po

těchto humoristech přišli doktrináři. »Tendenční obraz socialistský«, který v ostatní Evropě vystřídal optimistický obraz anekdotický, nalezl v říši carově půdu obzvláště úrodnou. Smrt Mikuláše I. a nastoupení Alexandra II., pro jeho liberální smýšlení dávno oblíbeného a toužebně očekávaného, »anděla, jenž stal se člověkem«, jak nazývali careviče, zbavily Rusko těžké, tísnící tíže; prsa volně si oddychla, čerstvý vánek zavanul zemí. Vláda sama vyzvala svým mohutným reformním programem, jenž zrušením nevolnictví tak mocně chopil se díla, svobodomyslné duchy na pomoc, a pod aegidou těchto emancipačních snah vystoupily na veřejnost ve všech oborech duševního života idee a názory, které dosud jen skrytý a tajný život vedly, s pečetí, že officielně oprávněny jsou existovati. Literatura, před tím škrcená, zahřměla a zaburácela do toho hrozným hlomozem. »Život není žertem ani hrou, ale těžkou prací. Odříkání, ustavičné odříkání, to jest jeho tajemný smysl, to jest jeho hádanka.« Také malířství prý musí působiti na člověka směrem vychovávacím, musí zároveň s ostatními bojovati veliký boj, zároveň s ostatními kázati a poučovati. Nemá prý lichotit smyslům, nýbrž sloužit vyšším, pokrokovým, svět zušlechťujícím cílům. Šprýmovnost, fraškovitost prvních obrazů srázně přechází v melancholičnost. Vystoupilo resonující, tendenční malířství programové, a technika, to, co čistě je malířského, tím více trpělo za těchto názorů. Bylo třeba jen několik humanních ideí, kousavých nápovědí a hlasitých obžalob ve spěchu pomocí barev napsati, nový materiál důkazový snésti o trudném postavení sedláků, o zhoubách správy, o opilství lidu anebo korupci »šlechticů«, a byl jsi nejen jako chvály hodný pokrokrář veleben, ale také jako veliký malíř.

Perov je nejzajímavější z těchto žalobců. Nikoliv že měl více talentu anebo vyšší idee než ostatní, ale že jako první zahájil střelbu a vždy nejřízněji podčrtával své smělé myšlénky Ve svých prvních obrazech, s nimiž 1858 vystoupil, v »Příchodu policejního úřadníka« a v »Právě jmenovaném registratoru«, cílil hlavně na úřadníky, zatvrdlé a bezcitné utiskovatele sedláků. Později brával se zálibou venkovské duchovenstvo na mušku, které řízně zobrazoval v jeho bestiální surovosti. Zvláště jeho »Procesí na venkově« patří k typickým obrazům doby. Z domu bohatého sedláka, kde bujně hodovali, průvod vychází a vylívá se po silnici. Staří sedláci, mladí chasníci a dívky motají se s ikonami a jinými relikviemi v blátě; za nimi vleče se nejistým krokem kněz s diakonem. Hospodář opírá se, jsa opilý, o veřeje dveří, jiný leží bez vědomí v blátě. 1865 vynikl jeho obraz z nejlepších: »Pohřeb na venkově«. Chudobná vdova

sedí s hlavou schýlenou na bídných selských saních, opírajíc se zády o rakev svého muže; dvě dítky, spící malý hošík, zahalený do otcova velikého ovčího kožichu, a jeho utrápená plačící sestra, tulí se k ní, jinak jen ovčácký pes doprovází ten průvod. V »Kázání na vsi« tučný statkář usnul; jeho paní používá té příležitosti, aby zašeptala si se svým galánem. Za nimi stojí lokaj a odstrkává pěstí a nadávkami sedláky do uctivé vzdálenosti. V »Trojce« vidíme tři na polo vyhladovělé, otrhané učně, jak táhnou sáně s velikým sudem vody; je náledí, a ubozí hoši klesají skoro námahou. »Utopená samovražednice« jest epilog tragédie, a »Příjezd guvernantky« prolog k dramatu: chudobné, hezké děvče, které přichází k novému panstvu a první, s čím se setkává, je žádostivý pohled surového statkáře. Perov má tu přednost před většinou svých současníků, že stojí zcela na půdě národní, ukazuje své vlastní kvality a nechlubí se vlastnostmi jiných. Jest mužem, který něco v životě procítil a tudíž dovede něco vážného říci. Štětec v jeho ruce proměnil se v sondu, s kterou hluboko vnikl do chorobných částí svého národa. On doufá a zoufá, bojuje a malomyslní, nespouští národního blaha ze svých ostře prohlídajících očí, v obžalobu dává majetné, vysvětluje zlo z veřejných poměrů a, ukazuje na krvácející rány, podává zároveň balsám, slibující úlevu. Takto vchází do jeho obrazů smíšená nálada myšlénková, z níž každý okamžik může vznikati smích anebo pláč. On v témž poměru je k svému lidu jako matka k svému vroucně milovanému dítěti. Jako ona hned kárá je prutem a přísným napomínáním nabádá k dobrému, hned tiskne je k srdci a zasypává polibky, tak Perov zbožňuje a chrání lid svůj, aby v nejbližším okamžiku ranil jej až do krve silou své satiry. Odhaluje jako hrozivý soudce neplechy velikých, zlořády úřadů, strhuje masku vyšším desítitisícům a ukazuje jejich vyžilou tvář bez šminky. Obrací se k chudým jako laskavý otec, jako muž dle ducha evangelia a velebí jejich spravedlnost. On jest v jedné osobě žalobce i lékař, a jeho léky jsou návrat k přírodě, ke spravedlnosti, k pravdě, k soucitu.

Děkujeme mu za jeho filanthropické úmysly. Ale nijakou rozkoší není dívati se na jeho obrazy: školomet zabíjí umělce. To, co vlastně malířského jest, odbyto je velmi zkrátka; toho, co řemeslné jest v umění, se mu nedostává. Dal by se nejspíše přirovnati k Wiertzovi a jako on působil na celou řadu malířů vlivem záhubným. Nejenom jeho současníci sami, jako Pukirev, Korzuchin, Prjanišnikov, také později ještě Savický a Lemoch plačtivými nářky

a satirickým poučováním zbavili mnohý svůj pěkně malovaný obraz půvabu uměleckého.

Nejznámější v tom směru jest apoštol míru s nádechem nihilistickým, Vasilij V. Vereščagin.

Pamatujeme se na výstavu jeho obrazů, která v únoru 1882 uspořádána byla u Krolla v Berlíně. Nebylo možno viděti je za dne, nýbrž při světle elektrických lamp. Za záclonami bylo harmonium postaveno, na němž hráli válečné písně a tlumenými zpěvy sborovými doprovázeli. Sál vyzdoben byl indickými a tibetskými koberci, vyšíváním a čabrakami, zbraní všeho druhu, bůžky a obrazy svatými, hudebními nástroji, stroji na modlení, jeleními parohy, medvědími kožešinami a vycpanými indskými supy. A uprostřed této scenerie sám malíř dělal honéry zvaným hostům, malý to černobradý pán vzezření oněch kavkazských válečníků, jež Theodor Horschelt zobrazil ve svém díle o Kavkazu.*)

Vereščagin, ačkoliv mlád, mnoho už tehdy byl prožil. Opustiv školu Gêrômeovu v Paříži, přidružil se k výpravě jenerála Kaufmanna proti Samarkandu. Horschelt, s nímž se seznámil na bojišti kavkazském, zvábil ho 1870 na několik let do Mnichova. Když 1877 rusko-turecká válka vypukla, doprovázel opět vlastenecké sbory a účastnil se též činně boje: vydržel na Šipce, přešel s Gurkem Balkán, byl při dobytí Plevna, pracoval jako sekretář jenerála Skobeleva při vyjednávání o mír ve sv. Štěpáně. A když se byl všude s divokostí kavkazáckou nabojoval, kázal jako apoštol lidskosti mír.

»Pyramida lebek«, věnovaná všem vítězům minulosti, přítomnosti a budoucnosti, byla zároveň titulním obrazem přehrozného díla. Tu ležel »zapomenut« na bojišti zraněný vojín, okolo něhož hladoví krkavci se sletovali, an bataillon v dálce se ztrácel. Tam emir Samarkandský pohřížen byl v zálibné pozorování hromad uřezaných hlav, vysypaných jemu k nohám. Tam stál pop popelavě rusý, který nad celou stepí, plnou zohavených Rusů, pohřební modlitby říkal. Ještě hroznější bylo zobrazení »Silnice do Plevna«. Mrazivý zimní den pokryl pustou krajinu a mrtvoly transportem zemřelých lehkou sněhovou vrstvou. Děla pozdějších kolon lhostejně přejela mrtvoly, rozdrtila je, a krkavci a vrány děkují Pánu za bohatou hostinu, kterou jeho dobrotivá prozřetelnost jim připravila. V hustých hejnech sletují se k hýřivým hodům, nejhustěji tam, kde kola děl uleh-

*) Vereščaginovy obrazy byly vystaveny též v našem Rudolfinu 1886 v uspořádání prostém, beze všech ceremonií. P. p.

čila práci jejich zobákům. Nasytivše se, usazují se vděčně na drátech telegrafových, aby pohodlně strávili svou hostinu. — Příšerná hniloba zuřila v »Tureckém lazaretě před Plevnem«, v dusném to sklepě, kde nemocní a ranění ve zmotaných klubkách váleli se mezi shnilými mrtvolami. Hned vedle visela trilogie mrznoucí stráže. Jí po boku zobrazení cara Alexandra, jenž se svou suitou dívá se na rozvlněnou bitvu jako na divadelní představení. Závěrkem byl obraz »Skobelev na Šipce«, jak žene se tlustý, s tváří zarudlou, vytylou po rovině pokryté sněhem a mrtvolami a jak, v dobrém jsa rozmaru po snídaní se šampaňským, volá na mrznoucí řady: Ve jménu cara, bratří, děkuju vám.

Vereščagin působil ve všech těchto pracích přes své studie pařížské velmi surově — v barvě, ale tence a zdlouhavě ve způsobu své práce. Také ostentativní způsob, jakým pořádal své výstavy, dovednost, s jakou vypočítával účinek na zástupy, nepřispívaly k tomu, aby zvýšily jeho uměleckou pověst. Jak je hrubý a brutální, pracuje-li prostředky čistě uměleckými, ukázaly jeho ethnografické obrazy z Turkestanu a Indie, které technicky nesrovnaně hlouběji stojí než podobné práce Passiniho a s vynálezem barevné fotografie ztratí zbytek své záliby. Vereščaginův význam pro ruské umění je přes to vše veliký.

Co dříve vytvořeno bylo v malbě bitev — vyjímajíc Orlovského — sotva za řeč stojí. Zauervejd a Villevald byli duchaprázdní kopisté Horace Verneta, Kotzebue, syn známého básníka, jevil sice obratnost v uspořádání, seskupení a v dekoraci: vojáků u něho jen se hemží. Mohutná skaliska, starodávné hrady a domy věží se na sebe pitoreskním způsobem. Ale lidé jsou z olova a krajiny divadelní kulisy: prázdné a banálně líbezné. Byl to povrchní aranžér a znalec uniforem, ale dramatickosti války nezachytil.

Vereščagin klestil si zcela nové cesty. Krátce před tím vyšel veliký román Tolstého »Vojna a mír«, kde poprvé válka líčena byla ne s úzkým vzhledem vlastence, nýbrž s nezkaleným duchem světoobčana. Vlastní malby hrůzové je opominuto, více se napovídá, než provádí, ale veliká postava davičova s jeho hyenami a jeho příšerností je přece hlavní figurou vypravování. Ba i v Tolstého lásce k vlasti skrývá se výsměch sobě, i z jeho líčení vojenské věrnosti a opovrhování smrtí zní srdce rozrývající povzdech: Nač? Malíř rozvedl, co spisovatel napověděl. Kde kdo před ním, nejenom na Rusi, byli officielní illustrátoři, kteří jako stravníci vítězných vlád oslavovali »dulce et decorum est«. Vereščagin, věren jsa zásadám mla-

dého Ruska, povstal jako žalobce militarismu, první zvoliv za předmět líčení rub válečné slávy, veškeré to hoře, hromadnou krvavou záhubu, kterou sláva ta bývá vykupována. Tam pojímá se válka se stanoviska pana hejtmana, tuto s hledisk čistě lidských. Chtěl malovati válku, jaká jest, ne jak se hodí do zimního paláce — a v tom byl také průkopníkem na cestě k pravdě, což zajišťuje mu, když ne vysoké, tož přece úctyhodné místo v dějinách rozvoje moderního uměleckého principu.

S Vereščaginem skončila tato doba bouře a kvasu ruského umění. Nemohli pořád bičovati, vysílati kletby a hromžiti proti zlobám stvoření. Po bouři dostavila se umdlenost, po vzepnutí zklamání. Společnost utišila se, literatura složila zbraň. Také malíře unavilo, aby v službách pokrokových idejí zapomínali na své vlastní povolání. Sensační malířství tendenční a žalující ustoupilo, kdežto tím větší důraz přiložili na svědomité, harmonické provedení.

Jako v ostatní Evropě tak i v Rusku krajina hrála zprostředkující úlohu v tomto boji o čistou malířskost. Rusko má v Turgeněvových »Lovcových zápiscích« knihu z nejznamenitějších v moderní literatuře. On objevil lesy a stepi svého kraje, dal jim mluviti a — mlčeti. Cítí přírodu jako milenku, uhnizďuje se v ní, srůstá s ní, že je mu v samotě, jako rybě v chladném proudu. Jaká to rozkošná lesní idylla, leží-li na zádech jako myslivec ve svém revíru a hledí do oblačného nebe, bloudí-li za večera vonnými lučinami, usedá-li za noci k ohni pasáků a pozoruje vládu půlnoci až k rozbřeskujícímu svítání; popisuje-li mladé statečky v klidné, blažené nuzotě, anebo ony pochmurně nekonečné krajiny vnitřní Rusi, kde všecko je kalné jako mlhavě šedý den dešťový. Samojedino v celé světové literatuře je toto podivné splynutí lásky a bázně, blouznění po přírodě a hrůzy z přírody. Každé stéblo žije, všecko snuje a tvoří, duch stepi valí se viditelně nad zemí, tajemně příšerný, němý, chladný a strašný. Také v oboru umění jsou krajiny nejutěšenějšími pracemi, jež moderní Rusko vykonalo.

Ščedrin, v Neapoli zemřelý mistr, 38letý, byl zakladatelem této ruské školy: malíř tak prostého, temperamentu plného tepla, jakými v dvacátých letech toho století Evropa se nevykazovala. Jako věž vysoko stojí nad vším, co tehdy Valenciennes a Bertin, ba i Koch a Rottmann malovali. Jako přímý stejnorodý nástupce Dujardinův, Berchemův a Pynackerův žil on do století 19. Jeho krajiny — hlavně pohledy na Neapol — jsou, ačkoliv tu a tam ve stínu asfaltově těžky, přece veliké koloristské něhy, tak plny vzduchu a

světla, tak nádherně, jemně a energicky malovány, že žasneme, čtouce pod nimi letopočet 1820, spíše bychom byli tušili 1650 nebo 1660.

Lebedov, rovněž v Neapoli záhy zemřelý, byl energický nástupce Ščedrinův v boji proti Winckelmannovým zásadám. Ba, kdyby byl ještě několik let žil, kdyby se byl na Rus vrátil, ruské malířství bylo by mohlo důstojného soupeře postaviti po bok velikým evropským krajinářům z 1830. Už první obrázky, které maloval před svou cestou do Italie — šedivé, úbytové pohledy na Petrohrad — zajišťují mu přes tvrdý svůj tón a svou nemotornou, dětinskou techniku místo mezi předními harcovníky pro paysage intime. A v Italii byl on — vedle Blechena — první, který také na jih díval se bez stilisujících brejlí. »Ponenáhlu zbavuju se všech předsudků. Příroda otvírá mi oči, a já stávám se jejím otrokem. V mých posledních obrazech nenaleznete už komposice a effektů — všecko je jednoduché.«

Perioda malby historické svedla sice na nějakou dobu s cesty. Jako jinde vešla i na Rusi v zálibu pitoreskní, vyparáděná, exotická veduta, kterou po dlouhá léta Vorobjev, Rabus, Lagorio, Horavský, Bogoljubov, Meščerský a jiní vzdělávali. Oni všichni chtěli viděti přírodu jenom zkrášlujícím prismatem, napodobovali hned obratně, hned řemeslně Calamea a Achenbacha, žvatlali po nich dávno překonané všední věty a dojímají slabě a zdlouhavě přes všecky své orientální věže, gotické hrady, vzrušené a klidné hladiny mořské, skalnaté krajiny a křiklavé světelné effekty. Jenom Ajvazovský, ačkoliv spěšný malíř dekoratér, honící se vždy po třaskavých, ohnivých effektech à la Gudin, zabírá mezi nimi vznešené místo. Mnohé z jeho marin vyjadřují přesvědčivě přes křiklavé a nehorázné své barvy, grandiosnost, bouravost bouře, jiné nekonečný klid mořského ticha, a dávají mu vystupovati jako předchůdci pozdější krajiny náladové.

Tato vyvinula se, jakmile ruské krajinářství zavítalo na ruskou půdu. Také tam byli malíři až do let čtyřicátých přesvědčeni, že jejich otčina, plochý, smutný, šedě do šeda zladěný kraj nemůže poskytnouti nijaké látky, jež by stála za malování, že jenom jižní veduty barvami bohaté jsou umělecky možny. Bratří Černěcovi a rytec Galaktionov kreslili sice pohledy na ruská města podle všech pravidel knih topografických, avšak bez vyšších nároků.

Šiškin uznal, že ruský malíř může jenom ruskou krajinu milovati, jenom jí rozuměti a ji umělecky napodobiti. Když byl do

ciziny poslán, prosil, aby směl se vrátit, aby směl bez překážky malovati to, co bylo mu nad všecko drahé. Severní Rus je země zádumčivá, bledá. Nemá velikých linií a imposantních mass, všecko ztrácí se v rozplývajících nuancích. Přes to vše podařilo se Šiškinovi zachytit svéráznost této přírody a s nedostiženým mistrovstvím přeložil ji ve svých kresbách — kresbách, neboť podstata barvy zůstala mu po celý život cizí. Všechny olejové obrazy jsou flegmaticky suchy, správny a titěrny; tím nápadnější je svěží bezprostřednost a něha v koloritu, jíž docílil ve svých kresbách uhlem a v rytinách.

Jeho přímí nástupcové neznamenají technicky pokrok. Baron Klodt holdoval jakési náklonnosti k pittoresknímu, čímž jeho obrazy ztratily z prostoty a intimity; Orlovský, Fedders, Volkov a j. zůstali vždy v koloritu tvrdi, pedantičtí a suši. Teprve mladý, v 23 letech zemřelý Vasiljev dokázal, že krajinář nemusí být fotografem, který tu neb onu krajinu jako povrchní portret zvěční, nýbrž že může být prostředníkem mezi člověkem a přírodou, tlumočníkem oné tajůplné hudební mluvy, kterou příroda na všech místech mluví k lidské duši. Nebylo už třeba alpských štítů ani oceánu, nebylo třeba pestrých effektních barev, nýbrž malíř učil se prostě a něžně opěvovati domácí přírodu. Levitan maloval svůj »tichý klášter«, cituplný, hluboce dojímavý obraz, Kujindži jižní noci a jasné lesy březové, plné chvějného aetheru, světla měsíčního a záře sluneční; Savrasov něžného jarní krajiny plné veliké poesie; Sudkovský interpretoval vážně majestátnost moře; Vasněcov chmurnou pustotu Sibiře, její temné roviny a nekonečné pralesy; Albert Benois podal v akvarelu nádherné obrazy z východu a jemné, cituplné, ruskofinské krajiny. Světoslavský zachytil ráz Moskvy.

A těmito krajináři, kteří daleci filanthropického ideového hluku tiše, klidně, skromně kráčeli svou cestou, byl potom dán popud k uměleckému pojímání též obrazu figurálního. Smysl pro čistou malebnost byl posilněn, začali se odvraceti ode všeho výpravného a poučného a jali se jednoduše, bez tendence zobrazovati, co okolo sebe viděli, nejdříve namáhavě a slabě, potom energičtěji, s rostoucím porozuměním a dovedností. Svěrčkov maloval zvířata, dovedl však vedle toho neobyčejně jemně zachytit také ruského sedláka a ruského statkáře. Zvláště koně, ony ubohé, malé, vytrvalé ruské koně — tu v sněhu klesající, tu ve slunečním úpalu anebo vesele v trojce ubíhající, zobrazoval velmi pravdivě, velmi láskyplně a živě. Petr Sokolov podával lovecké výjevy, pohřby,

krčmy — vše s přihrublou neomaleností, ba i cynicky, ale vždy případně. I technicky jest on svérázným mistrem, jeho obrazy jsou směsí něžného akvarelu, nejtlustších barev gouachových, pastelu a inkoustu. Nejpodivnějšími kombinacemi daří se mu docilovati někdy surového, často pikantního a rázuplného dojmu.

Hlavními průkopníky byla mladá falanx umělců, kteří se propracovali v letech 60tých a 70tých. Roku 1863 třináct žáků absolvovalo Moskevskou akademii a mělo nyní konkurovat o zlatou medaili, resp. o prix de Rome. Hlavou jejich byl Ivan Nikolajevič Kramskoj, o něco starší, chudý jinoch, který nuzně se živil jako retušér u jednoho fotografa. Obrazů, které zanechal, je málo a ty dávno jsou překonány pracemi mladších. Několik portretů přes vážnou svou pravdivost nepřesahuje suchý dojem fotografie. A také jeho málo obrazů figurálních, jako »hoře bez útěchy« (matka oplakávající svého syna), přes silný svůj realismus a svou poctivost, prostou všeho lživého pathosu, dostihuje jenom nepatrného účinku. Kramskoj má v dějinách ruského umění význam povzbuzovatele. Sloužil mladé škole méně rukou jako hlavou. Byl to ohnivý duch, energický agitator, jenž záhy okolo sebe shromáždil všecko, co bylo tam svěžího, zdravého, oduševněného. Tak vypracované idee o umění a o výši povolání uměleckého v něm žily; tak přesvědčivě, úchvatně, nadšeně dovedl je svým mladším druhům vykládati, že všichni ctili ho jako svého praporečníka. V malé světničce Kramského, do níž každé ráno bída nahlížela a jejíž všecek nábytek skládal se z několika rozlámaných židlí, rozvily se ony myšlénky, které brzy staly se vůdčími principy novoruského malířství.

Když profesorský sbor Moskevský 13 konkurentům svobodnou volbu čestného úkolu zapověděl a je nutit chtěl, aby namalovali »Boha Odina ve Walhalle«, opustili jednomyslně veřejným odporem akademii. Měli toho až po krk, aby si od »školy« dali předpisovati kancelářský sloh, aby svému tvoření dávali si vnucovat uniformu. Fantasie a tvůrčí síla byly jim nad kodex a paragrafy. Chtěli být svobodnými muži, ne vykupovat si konvencí a šablonou medaille. Došlo v Rusku k podobnému rozštěpení mezi akademismem a individuelní vůlí, k jakému spíše nebo později v dějinách umění každého národa se dospěje. Ze středu secessionistských malířů rekrutovala se r. 1870 »Společnost pro výstavy kočovní«, která až do dneška zůstala střediskem — střediskem procestovávajícím celou Rus — ruské národní školy a všecko do sebe vbírá, kde jaký silný, bujarý, nadějný talent má Rusko. Tito »kočovníci« zbavili konečně ruské

malířství všeho cizího, anekdotického, tendenčního a eklektického, postavili je na půdu zcela národní, dali mu novou samostatnou techniku a dobyli v málo letech úctyhodného postavení mezi evropskými uměleckými školami.

Mnozí z těchto třinácti změnili se zatím a snad dokonce zapomněli na svou tehdejší »periodu bouře a kvasu«. Nejvíce platí to o Konstantinu E. Makovském, který je dnes jen paškvil toho, čím byl, když maloval svůj »Karneval v Petrohradě« a pochmurný »Pohřeb dítěte na venkově«. Všecka ta dekorativná panneaux, blouznivé hlavy dívčí, fantasující bojarky a necudně žádostivé bakchanalie, jichž maloval na tucty, mají nesnesitelně světlerůžovou barvu, všecka plna stejně nechutné smyslnosti a mlhavé kresby. I své obrazy ze života bojarského 16. a 17. století, v Americe tak velmi hledané, kazívá nudnou sentimentálností anebo nevyužitkovaným, distinguovaným comme il fautem.

Jeho mladší bratr Vladimír upadává ještě rád do plačtivých anekdot, jež pronásledují společnost šosáckými výčitkami, anebo přechází z pachtění po charakteristice do dotěrných karikatur à la Brütt, zůstává však ve svých skromnějších, jemně podle přírody malovaných menších obrazech pěkný, švihácký a pln vkusu.

Největší byl od samého počátku a jest až do dneška Ilja Jefimovič Rěpin. V něm vtělila se umělecká síla současného Ruska. Jeho díla s pracemi Tolstého, Turgeněva, Gončarova a Dostojevského přechovají živě a výrazně Rusko posledních 25 let v celém jeho objemu — od vyšších tříd až po vypovězence, vesnické duchovenstvo a mužíky — pozdním věkům tak, jak bylo.

Rěpinovi je dnes 49 let.*) Pochází ze starého kozáckého rodu a narodil se r. 1844. v Čugujevě v Charkovské gubernii. Jsa synem nezámožného důstojníka, vyrůstal v tísnivé chudobě. Ve vesnické škole, kterou jeho matka vydržovala, nabyl prvního vyučování a pokračoval v něm později u kostelníka místního kostela. Potom vstoupil do vojenské topografické školy, která byla zrušena, když dospěl do 13. roku. Řemeslný jeden malíř svatých obrazů, jménem Bunakov, obeznámil ho s prvními vědomostmi v kreslení. Již po 3 letech byl s to, aby malováním svatých obrazů se jakž takž uživil, a opět po třech letech odcestoval do dalekého carského města na Něvě, aby tam vstoupil do akademie. V šesti letech, co byl jejím chovancem, rozvil se rychle jeho talent. Již obraz, který r. 1871 namaloval jako

*) Muther vydal tiskem tuto část r. 1893.

akademickou cennou úlohu, »Probuzení dcerky Jaira« ukázal ho v jeho silné energii a září ve sbírce konkurenčních prací jako diamant mezi křemínky. Dostalo se mu medaille a cestovního stipendia na několik let A teď do ciziny, do Paříže a Říma, kde studoval staré a moderní mistry. Ale cizina nevtáhla ho do svých sítí. Nejlepší obraz, jejž namaloval v Italii, »Sadko v báječné říši mořské,« představuje ruskou národní báji. V zálivě mořském, jímž proniká sluneční světlo, rusálky představující různé evropské typy ženské, nadarmo lákají krásného mládce Sadka: jej vábí jenom v dálce jako z mlh se vynořující černavuška. Také samého malíře táhlo to domů. Ještě před uplynutím stipendia zažádal o dovolení, aby se směl vrátit, a dokončil r. 1873 své »Burlaky«, tahače lodí na Volze, hlavní dílo moderního ruského malířství.

»V poledním úpalu slunečním, ve žhavém písku plochého, bezstinného břehu vykračují muži, jinoši, chlapci; široký vlečný řemen okolo prsou a ramenou, nahé hnědé nohy vzepřeny o horkou půdu. Divoko padají vlasy do hnědočerveného čela, s něhož pot jen se řine. Ten a onen zaclání si ramenoma tvář před žhoucími paprsky. Zpívajíce jednotonní, zádumčivý, barbarský nápěv, vlekou nákladní loď s obilím o vysokém stožáru širou hladinou, na níž živé duše není, včera jako dnes a jako dnes tak zítra. Zdá se vám, jako by od několika století už tak vykračovali, jakoby další staletí měli tak táhnouti, typy evropského života otrockého, pestře vyhozeny sem od osudu, ze severu, jihu a východu širošíré říše; synové různých slovanských kmenů, většinou kovové postavy, ale také zesláble vypadající, ti lhostejně, oni chmurně dumajíce — všichni za týž provaz táhnouce.«

Tímto obrazem, epopejí ruského národního ducha, Rěpin byl hotovým umělcem. Viděl tyto vychrtlé a za zvířata používané lidi vzhledem filanthropa a orlím zrakem umělce, jejich žaluplné písně otřásly jím hluboce, železnou rukou uchopil tu hroznou skutečnost a vnesl ji se vší pravdivostí a žhoucími barvami na plátno. Němé hoře leží na obraze tom, všecko pessimistické přítmí, které vznáší se nad Ruskem. Žádné jiné dílo nevypravovalo dosud všemi prostředky evropské malby tak úchvatně o oddaně snášeném hoři, o veškeré té mdlé nežádostivosti, která je zvláštností této rasy. A týmž samorostlým mistrem Rěpin zůstal, ať maloval portrety, selský život anebo obrazy z ruských dějin, také v pozdějších pracích svých. Živel uhnětenosti, ponížení, chmurnosti převládá vesměs. I když k vůli změně líčí tančivost vesnické chasy, tato veselost nese se jako

opilost. Ale živel obžalovávající, vypravující je naprosto už setřen. Místo silně geniálních výhonků neumělecké tendenční malby, kterou převzali jako odkaz po Perovu, zavládá u Rěpina laskavá horoucnost, která v hoři našla usmíření a skrotila se na tichou pokoru. Právě tím, že prostě maloval, co viděl, vyvíjí se z jeho obrazů silná, srdce svírající nálada. Mluví z nich nevýslovně smutná rozkoš, cosi z té trpké zarmoucenosti pozvolných ruských písní, tichá, roztoužená žaloba po klidu smrti. Mluví z nich, jako z děl ruských spisovatelů, hluboký soucit s chudobnými a bídnými, bolestně beznadějná nálada, která všude na venkově tísnivě leží, veškerý duch toho podivného lidu, jenž je mlád a neopotřebován a přece s chorobnou duší znaveně a mdle vzhlíží k olověnému nebi.

»Sotva že jsem přečetl v novinách o burlácích p. Rěpina, hned jsem se zalekl,« napsal v »Graždanině« 1873 Dostojevský, jehož úsudek dovolujeme si tuto připojit k úsudku Mutherovu. »Už sám sujet je hrozný: u nás jaksi ujalo se mínění, že burláci jsou nejzpůsobilejší, aby zobrazili známou sociální myšlénku o nesplatném dluhu, jejž vyšší třídy dluhují lidu. Připravil jsem se také, že uvidím je všechny ve zvláštním obleku, s pověstnými znameními na čele. A hle, co jsem spatřil? K mé radosti všecek strach můj ukázal se zbytečným: burláci, opravdoví burláci a nic víc. Ani jeden z nich nekřičí z obrazu na pozorovatele: »Pohleď, jak jsem nešťasten a do jaké míry stal jsi se dlužníkem lidu!« A již tuto jedinou stránku možno připočísti za nejznamenitější stránku umělci. Slavné, známé figury: dva přední burláci skoro smějou se, alespoň ani zdání u nich není o pláči, a ani jim nenapadne, aby přemýšleli o sociálním svém postavení. Vojáček potměšile si vede a přetvařuje se, chce si nacpat dýmku. Klučina tváří se vážně, křičí, ba hádá se též — podivuhodná figurka, téměř nejlepší v obraze a stejná po úmyslu s nejzadnějším burlákem, mužíkem se svěšenou hlavou, jenž vleče se stranou a jemuž ani do tváře neviděti. Není možno ani si představit, že by myšlénka o politicko-ekonomických a sociálních povinnostech vyšších tříd k lidu pronikla kdy do této ubohé, svěšené hlavy tohoto mužíčka, věkověčným hořem ubíjeného... a — víte-li, milý kritiku, že tahle pokorná nevinnost mysli tohoto mužíčka dostihuje cíle nesrovnaně spíše, nežli myslíte — zvláště vašeho vedoucího, liberálního cíle! Vždyť leckterý pozorovatel odejde s rozruchem v srdci a s láskou (s jakou láskou!) k tomu mužíčkovi, anebo k tomu hošíkovi, anebo k tomu čtveráku-chlapu vojáčkovi! Vždyť nemožno nezamilovat si jich, těch bezzáštitných, nemožno odejít, aby si jich nezamiloval.

Nemožno nepomyslit si, že jest dlužníkem, opravdovým dlužníkem lidu... Vždyť o této burlácké »partii« bude se mu zdáti ve sně, po patnáct let bude vzpomínati na ni! Ale nebýt oni tak přirozeni, nevinni a prosti — nevzbuzovali by takového dojmu a netvořili by takového obrazu...«

Na velikém obraze z r. 1883 procesí kráčí po cestě. Všecek lid z okolí vesnice se vybral, mladí i staří, zdraví i chromí. Zástup sedláků v roztrhaných kožiších a polátaných šatech nese těžce oddychuje a tupě na tyčích těžkou posvátnou skříň, stuhami slavnostně vyzdobenou. Za nimi tlačí se a do sebe vráží lid, mrzáci a siláci, špinavý s vypoulenýma očima kostelník, staré baby, které v temném vytržení brumlají modlitby. Veliký strážník venkovský mlátí mezi nimi knutou v pravo a v levo, aby uvolnil místo duchovenstvu, policejnímu mistru a předákům obce. Potom opět jdou davy lidu, třepetající korouhve a kříže, nekonečné defilé bídy, dusnoty, bezpomoci, špíny, a na konci průvodu opět strážník s karabáčem. Tlusté knihy nemohou více povědět o dějinách země té, než tento prostý obraz, v jehož středu mezi kostelními korouhvemi knuta švihá.

Z Rěpinových podobizen nejvíce vynikají podobizna básníka Písemského s přísernou živostí očí, hudebního skladatele Musorgského, již načrtnul několik dní před jeho smrtí, podobizna mladého, před několika lety sebevraždou zahynuvšího novelisty Vsevoloda Garšina a podobizna hraběte Tolstého, kterého namaloval několikrát, jednou, jak kráčí za pluhem.

Na posledních výstavách budily sensaci historické obrazy od něho. Když ruské malířství prošlo školou života a na místo klasické abstrakce smělý naturalismus nastoupil, mohli se také odvážiti, použít domácí historie beze lži a divadelních kostymů. První pokus v tomto směru Čistjakov učinil svým obrazem »Žofie Vitotovna«, V šedesátých letech vystoupil záhy zemřelý Švarc se svými energickými obrazy ze 16. a 17. století. Jakobij snažil se zachytit historickou fysiognomii ruského dvorního života v 18. století. Portretista Gé dobyl úspěchu svým »Puškinem« a »Petrem I.« Surikov vytvořil svou »Bojarku Norozovou« a »Popravu střelců«, chmurné, čistě ruské obrazy, které svědčily, že umělec vážně se vžil do minulosti Avšak Rěpin předhonil i v tomto oboru všechny své předchůdce, zasáhl nejenergičtěji a nejsvobodněji do minulosti, přetrhl nejpříkřeji veškerý krotký kompromis a vyvolával dávno zašlé události s hroznou přesvědčující silou, jakoby je sám viděl a zažil. Jeho »Ivan Hrozný, jenž v prchlivosti zabil svého syna«, budil na vý-

stavě 1885 takový dojem, že obecenstvu vlasy se ježily, jak před ním stálo, a dámy omdlelé odnášeny byly. Nejlepší moderní španělské obrazy historické mohly se tu připomenouti, jen že dílo Rěpinovo působí ještě chmurněji, elementarněji, barbarštěji. Muž stařec s obličejem krví postříkaným a s rysy divokými, od zoufalství zohyzděnými, klečí na podlaze uprostřed prostranné síně Kremelské; oči, úžasem zvětšené, vylézají z dutin a zírají ztrnule do nirvany muk svědomí; v rukou drží klesající postavu jinošskou, na jejíž obličej krví politý smrt vrhá hrozný svůj stín.

Jeho obraz »Kozáci posílají sultánovi, který je vyzval, aby se vzdali, výsměšnou odpověď« jest kompendiem skvostných hlav lanckknechtských, sbírka Gogolovských postav siláckých, které skutečně skládají se z masa a krve, z barbarského tuku a kostí. Není tu snahy po brilatní malbě látek, není půvabu u vedení linií a v komposici. Malba historická slouží mu jen k tomu, aby líčil lidi přírodní v jejich původních vášních. Jeho obraz svatého Mikuláše, jenž zabraňuje popravě tří nevinně na smrt odsouzených, má cosi jatkovitého v koncepci, cosi samorostle uchvacujícího ve výrazu. Velitelsky pádný je pohyb, jimž světec zadržuje ruku kata herkulovsky vzrostlého, zvířecky a zaraženě hledícího, mocné a jímavé je nadšení obětí, které děkují svému spásonosnému geniu. I v technice Rěpin je veliký moderní umělec úsečné rozhodnosti v kresbě a barvě, skoro asketické, vážné jednoduchosti, v níž všecko jest nevyhnutelno a jen zamýšlené náladě slouží. Jeho »Loďaři« slaveni byli 1873 jako nejslunnější obraz Vídeňské výstavy, a od té doby kráčel jistým krokem ku předu. Pořád zářivější, pořád jasnější byly jeho obrazy. Co Ivanov marně byl hledal, Rěpin dovedl nalézti: slunce, vzduch, život. On znamená pro ruské malířství totéž, co Menzel pro německé, co Manet pro francouzské. Dýchá plícemi své doby a svého národa, a nirvanský křik obou lze slyšeti všude v jeho pracích. Od jeho vystoupení přibývá mistrů, kteří, znajíce všecky prostředky nové francouzské techniky, líčí ruský život s oním smyslem pro lidi a přírodu, který vyznamenává vynikající plody ruské literatury. Tajůplná píseň stepi, ona píseň o nekonečném milování a nekonečném strádání stává se srozumitelna i malířům. Nejsou ještě platnými členy v evropském koncertě uměleckém, jsou vedle západních národů ještě »mrtvými dušemi«. Ale oni zahájili pro ruskou malbu velkou emancipační éru, a přijde-li buditel, který tyto duše ze spánku probudí, může od jejich mladé, neopotřebované síly doufati nejlepší.

Přel. *Fra Tito.*

Bedřich Smetana.

Zpráva o hudbě za rok 1894.

Velicí hudebníci mají týž osud, jako všichni průkopníci vedoucí společnost. H. BERLIOZ.

Mám podat čtenářům »Naší Doby« zprávu o hudbě a našich hudebních poměrech za minulý rok, připomínám si především, že měli jsme trojí »jubileum« Smetanovské: alespoň mohli jsme slavit jeho sedmdesáté narozeniny, truchliti nad tím, že před dvacíti lety vržen byl do sluchové temnoty, a zpytovati svědomí, jak za deset let od jeho odchodu jsme pokročili na jeho dráze a jak jsme jeho památce vděčni. Jméno Smetanovo rozléhá se po celém světě a s ním jméno české — jak tedy jsme mu vděčni? Neboť velikým mužům splácíme dluh svůj nejlépe, plníme-li jejich závěť.

*

V čas a jako jubilejní upomínku vydala rodina Zeleného úvahy a články nebožtíkovy »O Bedřichu Smetanovi, s úvodem J. Zeyera«. Vybírám z nich partii o »Čertově Stěně«, jejíž hudební motivy Zelený velmi pěkně rozebírá; hlavně však odkazuji k této práci, že jí běžný úsudek o »Čertově Stěně« může býti opraven.

Zdá se mi totiž, že se docela neprávem v díle tomto a následujících vidí netoliko umělecký ale i fysický úpadek Smetanův; nejsem ovšem medik, abych zdravotní a duševní stav mistrův dovedl posoudit, ale mám krajní nedůvěru ke všemu tomu, co o věci, právě tak laikové jako já, pověděli. Dějiny světové literatury a umění dávají nejeden tragický příklad tomu, že okolí nerozumělo duševnímu stavu lidí neobyčejných a že často podle posledního a zakončujícího stavu umělcova posuzovali všecka jeho díla pozdější. Domnívám se, že totéž se stalo se Smetanou. Alespoň nedovedu si jinak vysvětlit fakt, že v »Čertové Stěně« konstatována byla »cho-

robní jednoduchost« — obávám se jen proto, že vznikla teprve r. 1881—82.

A proto odkazuji k rozboru »Čertovy Stěny« Zeleného (rozbor je z roku 1882; podškrtuji tu, že se dovolávám jeho rozboru motivů), jímž křivé názory o tomto díle mistrově mohou býti opraveny. A nejen Zelený, ale i prof. Hostinský již r. 1888 důrazně žádal po správě divadelní, aby odčinila křivdu, které se na Smetanovi svou nesprávnou a povrchní výpravou dopustila. Prof. Hostinský připisuje tomuto technickému momentu značnou vinu na neúspěchu »Čertovy Stěny«. Víme přece, že Smetana po prvém provozování až do své duše byl rozbouřen a uražen, že až zaplakal... to snad také má býti účin slabosti? Ano, ale slabosti nikoli Smetanovy, nýbrž těch, kteří se dopustili »křiklavé nedůslednosti«, jak Zelený dobře napsal.

Nevidím — jedním slovem — v »Čertově Stěně« žádného úpadku, ani oslabnutí tvůrčí síly; naopak vidím v díle tomto ten »sloh Smetanovský«, který mistr sám a právě touto operou nám tak promyšleně předvedl. Že byl stížen ušním neduhem, nic neznamená, jako neznamená u jiných. Právě když tvořil »Čertovu Stěnu«, Smetena napsal: »Chci ještě národu našemu darovati, co jsem mu ještě dlužen a co nosím v srdci svém — dílo velikého objemu.« Snad by se tedy doporučovalo, prostudovati »Čertovu Stěnu« a ptáti se, není-li v ní alespoň z části uloženo, co mistr velikého chtěl národu svému darovati?*)

Říká se ovšem a opakuje, že Smetanovi libretto vadilo — jistě; ale Smetana staral se přece o to, aby se mu librettto podle jeho potřeb opravovalo, a proto i libretto »Čertovy Stěny« obstoji, řekněme, jako motto k jeho hudebním a filosofickým citům a názorům.**)

Smetana a — filosofie? Ano, alespoň nedovedu jinak označit velikého myslícího umělce, jehož ve Smetanovi máme. A bylo by proto na čase, vyložiti myšlenkový obsah Smetanovy práce životní, vyvážiti tento ideový obsah z jeho hudby a z jeho slov; že právě z »Čertovy Stěny« veliká část toho obsahu dala by se vyvážiti, nemůže být pochybno. Na př. něco skutečně velikého vidím v — čertovi. Smetana spracoval tu veliký problem, jenž v literatuře a umění

*) Klavírní výtah byl by velmi potřebný!

**) J. Zelený str. 216 dosvědčuje, že Smetana opravoval své texty: »(Smetana opravdu element komický v »Čertové Stěně« pokládal za podřízený) odloživ velkou část jeho z libreta za příčinou větší sjednocenosti děje.«

světovém tu pod jménem Mefista, tam pod jménem Kaina se skrývá — o čem Dante, Milton, Göthe, Byron, Dostojevský hlavu si lámali, o tom svými tony myslil náš Smetana, jak myslili o tom i skladatelé jiní, Berlioz, Schumann, Wagner, (Gounod). V rarachovi Smetanově máme svého českého čerta, jak Němci svého čerta mají v Mefistovi, Smetana hudebně tento charakter-problem vystihl a podal.

»Čertova Stěna« mohla by však, jsouc podána v duchu skladatelově, i naší divadelní správě posloužit v ohledu jiném, »praktickém«.

»Čertova Stěna« mohla by totiž být výpravný kus pro »lid« a to výpravný kus v nejlepším slova smysle — proč tedy nepodá se nám jednou »Čertova Stěna«, jak si ji Smetana přál? Zelený (str. 41), v čas upozornil (Lumír 1884): Smetana kladl váhu na to, že »Čertova Stěna« má býti »výpravná národní báchorka, určená zvláště také pro lid« — proč tedy neděje se po vůli mistrově?

Avšak nechceme býti nespravedlivi. Máme již i svůj nový výpravný kus »Výlet pana Broučka« — blížíme se tudíž i v tomto genru domovu a hlavně hudbou Kovařovicovou.

*

Kdo srovnává hudbu »Čertovy Stěny« s díly dřívějšími, jistě neubrání se poznání, že v této opeře je orchestr jiný nežli v operách starších. To je fakt. Jde tudíž o to, jak fakt ten vyložit. Po soudu mém dá se vyložit velmi prostě.

Děj opery je cele založený na prostonárodní pověsti — odsud opera je také »romantická«; je zároveň i »komicko-romantická«, t. j. všecko dějství nese se klidným, mírným, lidovým romantismem, nikoli romantikou groteskní a nehoráznou. K tomu však hudba, jak Smetana ji komponoval, hodí se velmi dobře. Smetana si toho také byl úplně vědom, jak čteme z jeho dopisů: »O hudebni effekt této opery se nemusím strachovat; styl její je zvláštní a docela přiměřený k obsahu textu. Čím více se k vůli korektuře v ní probírám, tím nabývám většího přesvědčení, že hudba ta je dobrá a nemohla ani jinak býti komponována.« V opeře je více lyriky a proto na př. Katuška — na to právě i Smetana upozornil — »dominuje ve všech jednáních«, neboť Katuška je právě partie čistě lyrická *) Smetana je si vědom,

*) »Místa lyrická oblíbil si tenkráte Smetana provázeti z velké části jen akordy, prokládaje je pouze drobnými soly jednotlivých nástrojů.« Zelený, str. 40.

že »hudba té opery je docela samostatná a zvláštní a hemží se melodiemi s výrazem dramatickým.« Smetana sám shrnuje svůj soud ve výrok: »sloh hudby v opeře té (je) zkrátka Smetanovský t. j. sloučením melodií a promyšleným plánem ve stavbě, v souvislosti a jednotě celé opery, (je) jako jedna velká symfonie arciť zde — co je nejhlavnější — s textem spojená.«

Smetana ví konečně velmi dobře, že nepodává v »Čertově Stěně« velikého dramatu, žádné tragické opery, nýbrž že líčí »osudy obecného lidského života«, že dokonce zabíhá do říše báchorky — právě proto hudba musila být docela samostatná a zvláštní.« Proto Smetana operou svojí v dopise se vychloubá, ovšem prý příteli »a ne copařům z našeho cechu.«*)

Vykládám-li Smetanu Smetanou, nečiním tak ze slepé lásky k jeho dílu. Názory své čerpám ze studia jeho hudby, a dějiny hudby podávají nejeden zajímavý a poučný doklad k tomu, oč Smetana usiloval. »Čertova Stěna« není prvý příklad té zvláštní jednoduchosti; nalézá se něco podobného již u Berlioza. I Berliozově hudbě nerozuměli po této stránce. Nikdo menší než slovutný Fétis vytýkal Berliozově symfonické hudbě netoliko nedostatek melodií ale i harmonie. Proti Fétisovi, a správně, Schumann**) hájí Berlioza zajímavým pro naši otázku důvodem: »Jeho melodie vyznamenávají se totiž takovou intensitou téměř každého jednotlivého tónu, že tak, jako mnohé staré písně lidové, často nesnášejí pražádného harmonického doprovození, často by tím dokonce ztratily plnosti svých tónů. Berlioz harmonisuje je tedy obyčejně prodlevou anebo akkordy vrchní a spodní dominanty.«

Jak blízka byla lyrika Smetanova v »Čertově Stěně« starým národním písním, řekl nám Zelený: Smetana ke svému vlastnímu pozdějšímu nemalému překvapení vytvořil znova starou slovenskou píseň.

Smetana tím, že užil v »Čertově Stěně« zvláštním způsobem smyčcových nástrojů, velmi patrně se liší od Wagnerovy instrumentace, řeklo se již od německých kritiků, že německá hudba má zálibu v nástrojích foukacích — česká hudba má zálibu v nástrojích smyčcových a jemnějších, dechových a Smetana tudíž právě i z této stránky velmi šťastně postihl národní ráz naší české hudby a dal jí

*) Místa ze Smetanových vysvětlivek viz u Teigea, Skladby Smetanovy p. 103 a násl.

**) Schuman Musik und Musiker (3. vyd.) I. p. 79.

přímo klasický výraz. Jen předsudky wagnerovské a německé hudby vadí nám, abychom v pravdě český charakter »Čertovy Stěny« postihli a plně ocenili. Jinými slovy řečeno: charakter a ráz české hudby, naší hudební samostatnosti a samobytnosti právě ze Smetany můžeme si vhodně uvědomovat.

Smetana byl na Wagnerovi mnohem méně závislý, než se u nás myslívá, a právě jeho lyrická »Čertova Stěna«, básněná na sklonku uměleckého vývoje, tomu je zřejmé svědectví. Wagner čím dále tím více upadá v nehoráznosti instrumentační, Smetana nemá takového jednostranného vývoje a právě proto nesmí se požadovat, aby »Čertova Stěna« byla tak instrumentována, jak opery starší.

Avšak instrumentace »Čertovy Stěny« dokazuje zároveň, jak Smetanovi neduh nevadil, proto že jej dovedl silou svého ducha potlačit. Kdyby Smetana byl ten Wagnerovec, za kterého se tu i tam pokládá, právě svou chorobou býval by veden k hudbě méně lyrické a k instrumentaci rafinovanější a hlučnější.

*

Ale netoliko »Čertova Stěna«, také Smetanovo druhé kvarteto nepřekonalo ještě předsudků.

Smetana sám očekával, že se mu nebude rozumět; avšak víme přece, že i v prvém kvartetě hledány a nalezeny obtíže, které se však překonaly. Dá se překonat i předsudek proti druhému kvartetu; pevně doufáme, že bude doba, kdy se i toto kvarteto bude líbit a to netoliko snad hudebním psychologům. Proč nemělo by zajímati dílo, jímž se popisuje nešťastný osud umělcův? Druhé kvarteto je přímo vrchol hudební charakterisace.

Po soudu našem vydání bez partitury učinilo dílo nepřístupným. Ale udělejte si klavírní úpravu na čtyry ruce, a uvidíte, jak se bude líbit, a co teprve až uslyšíme housle zpívat a violu kvílet o osudu Smetanově. A není to jen »smutný« konec života, jenž k nám z hudby mluví — Smetana jako obr bojoval proti osudu a bojem tím tvořil — a to nemělo by nalézti ohlasu v českých duších?

Komu Smetanovo harmonické (enharmonické) myšlení je běžné, nenajde zde, v tom ohledu nic překvapujícího. Celá skladba je tak přesně učlánkovaná, jak jsme od Smetany zvykli. Polyfonie je ta pravá ze všech Smetanových ensemblů známá, každý hlas vypravuje svoji nejvlastnější citovou pohádku, modulace je ta logická Smetanovská, vždy s jasnou intencí, kde v pevném harmonickém

rámci moderního dur a mol jednotlivé motivy a hlasy samostatně se pohybují v nejrůznorodějších toninách, melodie tím dosahuje jemnost a ohebnost před Smetanou neznámou.

Zárodky té skladby najdeme v dřívějších dílech mistrových ku př. hned ve »Válečníku«, v »Zoufalství« atd. (op. 1.), a snad to mladé zoufalství více roztrhá duši nežli v druhém kvartetu; »Zoufalství« nejsou slzy popřány, zde pláčeme. Žádné slunné reminiscence z dlouhého blahodárného života nezmírňují »Zoufalství«, ono nezná všech těch pastorálních a národních motivů, zde tak bohatě užitých, a mírnících jaksi osobní veliký žal — vzpomínka na český lid tiší a zjemňuje bolest. Hlavní nálada je přece jen nadějná přes to, že tíha osudu místy už se téměř nedá snésti; životní energie je zde nemenší, nežli v první části »Z mého života«, celá skladba prosycena je jakoby čistým čerstvým vzduchem venkovským.

*

Od Smetany přechod k Berliozovi není nesnadný. Smetana učil se netoliko od Wagnera, ale i od Bezlioza se učil. Berlioz má jemnější cit pro hudební výraz než Wagner a tím je Smetanovi bližší. Netoliko svou instrumentací, ale vším svým hudebním uměním Berlioz usiloval o pravý hudbový výraz idejí — a to i náš Smetana hledal. Přečtěme si Berliozovu »Prvou operu« a dovíme se, jak usiloval o zdokonalení hudebního výrazu, a jak při tom dbal především o souměrnost — to právě ze spisů Berliozových náležitě vyniká.

Proč to uvádím? Abych upozornil, jak na našem divadle nešetří se náležitě pravého rázu a charakteru umělcova. Jsme za to vděčni, že můžeme slyšet Berliozova Benvenuto Cellini; avšak odpovídalo by intencím Berliozovým lépe, nevsunouti před II. akt (po příkladu jiných divadel) ouvertury »Římský karneval«. Ouvertura ta se do kusu hodí jen dle jména, neboť zadržuje dramatický proud. Ouvertura právě svou formální dokonalostí a uzavřeností (je samostatná symfonická báseň) oslabuje celkový dojem druhého jednání.

I při Berliozově opeře libreto kritikou bylo odsouzeno. Nehájíme ho, ale přece snad i toto libreto stačilo na to, co Berlioz provádí. To stereotypní žehrání na libreto připomíná alespoň velmi často na ultrawagnerism, jehož ovšem nesdílíme.

Benvenuto Cellini je grandiosní protest proti falešné kritice a falešnému umění. Podrobností pěkných v pěkném celku je v »Benvenuto Cellini« dosti a dosti. Všimněte si na př. (vybírám, co umělce

charakterisuje) ten podivný zvuk ve sboru dělníků. A necítíte přímo při Ascaniově »bude však zase líp«, jakoby zatlačoval ty své slzy a dodával i sobě důvěry? Vzor hudební mluvy nalézáme při slovích »Terezo! Cellini!« — vyjadřují více než u jiných dlouhé dvojzpěvy; a hned následující vypravování Celliniho (»Mne zachránily, věřte, nadpozemské síly«) je unikum deskriptní síly orchestrální — vidíte přímo v těch tónech, co vám vypravuje. Sem patří také hudební charakterisace konfliktu Terezy, bojující mezi láskou k Cellinimu a povinností k otci. V některých vážných okamžicích orchestr úplně mlčí a dává mluvit pouze zpěvu, na některých místech zase doprovází zpěv jen jednoduchými akordy — a to působí více než všecka polyfonie.

*

Dotkl jsem se již Kovařovicova »Výletu pana Broučka z Měsíce na výstavu«. Kovařovic má umělecký vkus, který se právě v »lehčí hudbě« může a musí osvědčiti. Vkus ten vidíme v celé hudbě a zejména také ve výboru písní, do kusu pěkně vpletených; že se »Dobrú noc« zpívá chudákům havířům, tím dojemněji působí; a sotva se mýlíme, slyšíme-li — poesii i v instrumentaci na slova »cink a link«; pravá umělecká krása je nejenom velkolepá, ale je také milá, a jsme rádi, že tvůrce »Hrdinské Ouvertury« píše ještě »lehkou hudbu«.

Když už mluvím o naší hudební omladině, nemohu potlačit otázku, proč se již nedává »Viola«? Kus se přece velmi líbil a Weis nedávno opět, když v divadle dirigoval svou »C moll symfonii«, kritikou prohlášen byl za největší talent svých vrstevníků.

*

»Česká filharmonie«, čítající ve svém uměleckém výboru jména nejpřednějších komponistův a kritiků, zamýšlela řadu koncertů, podávajících genetický přehled moderní hudby od Bacha počínajíc až na nejnovější skladatele. Avšak s koncertů těch sešlo — proč? Patrně máme i v Praze světoznámé »hudební poměry«, do kterých i mistr Dvořák, meškající tenkráte v našem středu, docela zbytečně byl zatahován.

Máme svůj vlastní »Spolek pro komorní hudbu«. Máme jednu žádost: nemohlo by nám naše mladistvé české kvarteto zahrát pokračování Smetanova »Z mého života«? Již jsme se o tomto díle zmínili a mimoděk se k němu vracíme. Slyšeli jsme druhé kvarteto

Smetanovo v konviktě 1884. Větším dílem nedokonalý přednes (o interpretaci nebylo zdání) mnohé odstrašil. Možná, že jsme předpojati, ale není jiné hudby tak podivuhodné, jako tato. Smetana pokračuje, kde prvním kvartetem končil. Hned prvé tony líčí tu nekonečnou sluchovou tmu; pak jako by hmatal po tmě, aby se našel v určité tonině. Netroufale vystupují housle synkopami, violoncello houževnatě udržuje své cis, až prostřední hlasy nalézají první dur trojzvuk, pak klesá na c kvart-sext-akkord, kdežto prvé housle pořád ještě hmatají synkopami až na c — je to jenom kvart-sext-akkord, ale je dur a to posilňuje. Prvé housle s větší důvěrou zanotují motiv v F a nalézají konečně po zoufalém pokusu čela dostat se do C, s ostatními hlasy první odpočinek v F dur. A teď je vyhráno. Slyšíte, jak těžce zkoušený mistr doufá v nesmělých durových tónech f, g, a (12. takt)? Následující úryvek už se propracuje k touženému C dur. Hrozná tma ztratila svou prvotní sílu a moc, vnitřní sluch oživuje a skladatel v dalším vypravování svěřuje tónům všecko tajemství své citlivé duše; krátké briliantní finale presto 6/8 přesvědčuje, jak mohl Smetana ve svém nadšeném tvoření až zapomenout na osud tak těžký...

V prvé větě — tak asi si vykládáme myšlénkový svět druhého kvarteta — je pokus, nalézti se v novém životě po hluchotě; ve větě II. slyšíme tvoření ve venkovském zátiší, cítíme útěchu z přírody a života mezi venkovským lidem.

Věta třetí líčí náladu po provozování »Čertovy Stěny« a konečně věta IV. oznamuje novou nadšenou chuť do práce po prvním provozování »Vlasti«.

Smetana napsal o své symfonické básni »Richard III.«: »Kdo zná Richarda III. od Shakespeara, může si celou tragédii představit, jak se mu líbí, při provozování té hudby. — Jen tolik mohu říci, že jsem už v prvním taktu osobnost Richarda jaksi v hudební postavě uvedl: thema toto hlavní vládne ve všelijakých variacích po celou skladbu.« Obdobně vykládáme si i druhé kvarteto: Kdo zná Smetanův život, může si »Pokračování z mého života« představit, jak se mu líbí.*)

*

*) Vím ovšem (Teige str. 109), že Smetana sám poznamenal o svém díle, že bylo komponováno v nervosní chorobě, která z hluchoty povstala. Je známo, že naopak hluchota Smetanova prohlášena byla (od lékaře) za následek nervosity: a přece je úžasný fakt, že mistr více než polovici svých veleděl komponoval v nervosní chorobě! To všecko vyžaduje tedy mnohem pečlivějšího vy-

Některé podrobnosti hudební, jako že dávána v Národním divadle Rozkošného opera: »Stoja« a pod., čtenářům »Naší Doby« nepotřebujeme připomínati; za to nemůžeme končiti, neupozornivše na jednu důležitou a charakteristickou — maličkost.

Kdo dnes chce hrát první kvarteto Smetanovo, musí si hlasy nebo klavírní výtah koupit v německém vydání (Peters), na jehož titulním listě leda to opatrné »*B.*« Smetana ostýchavě upozorňuje že dílo, sloužící nám k tak veliké slávě, stvořil český umělec. Psalo se nedávno mnoho a mnoho o pietě k našim buditelům, o duchovní noblese a jiných skvělých požadavcích — my si té piety skutečně přejeme. Když skladbu »Z domoviny« firma Pohl v Hamburce nechtěla vytisknout s titulem také českým, Smetana dílo vzal nazpět — — nemohlo dílo našeho mistra tak intimní vyjít s titulem také českým? *C. J.*

šetření, než se věci posud dostalo. Pokud běží o druhé kvartetto, Smetana, když bylo ukončeno, velmi správně charakterisuje obsah a novost svého díla (Teige tamtéž). Právě tak správně ocenil obsah svého »Karnevalu« (Teige 111) — důkaz, že docela dobře měřil své tehdejší síly. Ostatně i přítel mistrův, p. Srb v slavnostním čísle Dalibora 1885 dosvědčuje, že Smetana na podzim (1883), byl velmi čilý a zdravý. Konečně sem ještě položíme z bohatého života Smetanova příběh s Branibory, kteří se napřed také nelíbili a po provozování líbili. Smetana o tom sám píše: »Soudce vyřkne svůj ortel, že dílo za moc nestojí, jak se to stalo při mých »Braniborech« a ejhle dílo se potom při provozování rozhodně líbí a má velký úspěch, jak se skutečně při »Braniborech« stalo, ačkoliv soudcové byli páni jako Ambros, Krejčí, Goldschmidt atd.« (Teige, str. 58.

Rozhledy vnitřní a zahraniční.

POKLESLÝ VÝZNAM SNĚMŮ — MARNÉ ÚSILÍ VÝZNAM TEN POVZNÉSTI — ZMĚNA VOLEBNÍHO ŘÁDU A TEPLICKÝ OKRES — NÁRODNÍ KURIE — Z MORAVSKÉHO SNĚMU — ČESKÁ UNIVERSITA NA MORAVĚ — HROZÍCÍ UTRAKVISM — ABSTINENCE SLOVINCŮ — ISTRIJSKÝ SNĚM ROZPUŠTĚN — VÍDEŇSKÉ DĚLNICTVO.

DALŠÍ MINISTERSKÉ KKISE NA OBZORU V PRUSKU — STUMM VYZVAL AD. WAGNERA NA SOUBOJ — LEWETZOW NA ODCHODU — »NĚMECKÉ ŘÍŠI!« — BISMARCK — CASIMIR PERIER — JEHO NÁSTUPCE — MINISTERSTVO RIBOTOVO — AMNESTIE — CRISPI POŘÁD JEŠTĚ PŘEDSEDOU MINISTERSTVA — PAPEŽSKÁ POLITIKA — CHURCHILL ZEMŘEL — CAR MIKULÁŠ SAMOVLÁDCEM — GIERS — SRBŠTÍ TURISTÉ.

Ve vnitřní politice mají slovo sněmy, ale kronika její je chudá a fádní. Na papíře přiznává ústava sněmům dalekosáhlou kompetenci, v praxi stlačuje system politický kompetenci tu na stále skrovnější míru. Dnes mimo rozpočet zemský a některé podružné otázky rázu hospodářského a administračního nevyřizuje se na sněmích nic více. Sněmy klesly na úroveň pouhých krajských zastupitelstev. Za takových poměrů jest zasedání sněmů pouhou nákladnou formalitou a funkce zemského poslance pouhým titulem. To, na čem usnáší se sněm, vyřídil by zemský výbor mnohem rychleji a laciněji. O politickém významu sněmů při tom nemůže býti ovšem žádné řeči. Činí sice na sněmě českém poslanci svobodomyslní dalekosáhlými návrhy pokusy dodati zasedání sněmovnímu politickou důležitost, tak na př. poslanec Kramář svým návrhem na odpovědnost místodržitelovu, posl. Vašatý opětovaným návrhem na samostatný nejvyšší soud, leč návrhy ty — o tom navrhovatelé sami nemají nejmenší pochybnosti — jsou předem již děckem mrtvě zrozeným. Ale i návrhy rázu čistě hospodářského a sociálního, které zejména poslanec Adámek sněmu podává, nedočkají se pravidelně šťastnějšího osudu. První čtení, řeč navrhovatele, přikázání komisi — a nastává jim spánek v sněmovním archivu. A příštího roku musí se

návrh opakovat znova, a tak to jde cum gratia in infinitum. Seriosním a účelným sněmování takové nazvati ovšem nelze.

K jisté politické výši povznesla se debata při návrhu na změnu volebního řádu a na zřízení zvláštního volebního okresu teplického. Národnostní i sociální nespravedlnost volebního řádu do sněmu českého jest tak křiklavá, že jest se co diviti, že akce i debata v této věci nebyla širší a hlubší. Strana staročeská hájila ústy dra. Riegra svůj návrh, ovšem slabě, neboť nespravedlnost nedá se jinak hájit; avšak strana má alespoň odvahu být proti všeobecnému rovnému právu hlasovacímu. Tím ostřeji osvětlen je nesmělý a scházejícími podpisy charakteristický návrh mladočeský, žádající jen nepřímo všeobecné rovné právo hlasovací; návrh ten illustruje smutně vnitřní neujasněnost a bezprogramnost strany.

Proti změně volebního okresu teplického, jakožto důsledku Schönbornova svémocného zřízení tohoto nového okresního soudu, strana svobodomyslná správně se postavila, ale seslabila svou akci tím, že sama se dožaduje rozdělení okresu. Staročeši mohli důsledněji hájit takovéto rozdělení; hlasovali proti svým velkostatkářským pánům a spojencům s Mladočechy — avšak staročeští poslanci v klubu velkostatkářském hlasovali s velkostatkáři! O naprostém úpadku své strany již ani orgány staročeské nepochybují.

Zajímavý pokus koaliční vlády na oživení mrtvé idey punktační jest návrh poslance Russa na zřízení národnostních kurií české, německé a — velkostatkářské. Myšlénka národnostních kurií není ani nová, aniž postrádá budoucnosti. Nastane snad jednou okamžik, kdy bude pro český národ výhodno, touto formulí vášnivý národnostní boj v zemi této zastaviti. Ale nestane se to tak brzy, neboť jest ještě mnoho a mnoho posic vydobýti, než se bude česká národnost moci spokojiti se »status quo«. Co však při kuriích národnostních má dělati kurie velkostatkářská v zemi, v níž k jejímu neštěstí velkostatkářstvo beztoho má více moci politické i hospodářské, než kdekoliv jinde, to může snad vysvětliti jen vláda Windischgrätzova.

*

Na sněmě moravském německoliberální většina jeví se v celé své bezohlednosti. Všechny návrhy české důsledně zamítány, z toho nejbolestněji dotklo se českého obyvatelstva zamítnutí návrhu na nepatrný příspěvek 5000 zl. na národopisnou výstavu v Praze. Také volba poslance Runda, ohledně níž říšský soud konstatoval ne-

zákonnosti, patrně sněmovní většinou bude schválena, jeť na Moravě dosud všechno možným. Obecní volby Vyškovské, města v ryze hanácké krajině, dopadly v prvních dvou sborech opět proti nám. Dokud vlastní silou a tvrdou bezohledností nevynutíme si na renegátech moravských a zejména na němčících židech respektu, dotud úpěti budeme na Moravě v otroctví. Jasným paprskem jest pověst o věnování 200.000 zl. na českou universitu moravskou. Částka ta ovšem daleko nepostačuje, ale snad pohne přece touto palčivou otázkou, jejíž důležitost jest zjevna nejen po stránce kulturní, aby konečně zjednána byla konkurence pro vědecký život jediné university české, ale i po stránce národnostní, aby zaražen byl proud moravského studentstva do Vídně, zejména nyní, kdy uzákoněním obligátní němčiny na reálkách moravských otevřeny jsou utrakvismu dvéře do kořán.

*

Také na jiných sněmech, kde národnosti slovanské odsouzeny jsou k menšině, došlo ke konfliktům. Nejostřeji na sněmě štyrském, kde němečtí liberálové a nacionálové se zemským hejtmanem v čele podali návrh, směřující proti slovinským paralelkám na celjském gymnasiu. Slovinští poslanci uchopili se nejkrajnějšího prostředku, zahájili pasivní opposici a věc bude míti své důsledky i v klubu Hohenwartově na říšské radě.

Také sněm gorický pro abstinenci Slovinců nemůže se scházeti a sněm istrijský byl vládou rozpuštěn. Jak patrno, spory národnostní i za vlády koaliční jsou v plném plapolu.

Dělnictvo s nastávajícím zasedáním říšské rady chystá se pokračovati v akci pro všeobecné volební právo. Volební reforma jest Achillovou patou koaliční majority, v tomto místě jest nejvíce zranitelna a povalení její bude jediné zásluhou dělnictva. *x.*

* * *

»Nejnovější kurs« v Berlíně jeví své účinky. Z vládních lavic věje ostrý vítr a reakční strany v říšském parlamentě jsou na vrchu. Bismarckovské a junkerské časopisy pouštějí teprve nyní plnou uzdu záští svého proti éře Capriviho, s nímž se nynější kancléř co do schopnosti a energie přece nemůže ani rovnati, a žádají nenasytně za další oběti zbylé dosud členy kabinetu Capriviova Marschalla, Böttichra a Berlepsche, jenž svými sociálně reformatorskými snahami vzbuzoval tak veliké naděje. Přes úřední popírání jest půda pod těmito muži otřesena, tomu nasvědčuje zejména okázalé povýšení

mladého Herberta Bismarcka, jenž platí za nástupce Marschallova v zahraničním úřadě, na plukovníka — ovšem čistě pruská specialita prokazování přízně koruny. Jiným důkazem stoupání politické moci agrárních konservativců pruských jest obrat smýšlení vládního k návrhu hraběte Kanitze na monopolisování cen dováženého cizího obilí, jehož před rokem nikdo nebral vážně.

Projednávání předlohy proti »podvratu« vleče se v komisi velmi těžce ku předu. Z debatty v plenu vzbudila pohnutí provokační filipika bojovného kohouta kapitalismu, baronisovaného továrníka Stumma, jenž se dokonce neostýchal reformační hnutí katedrově sociálních profesorů německých denuncovati jakožto státu nebezpečné. Byv největším žijícím politickým ekonomem německým, Adolfem Wagnerem, jakožto obmezený ignorant po zásluze odbyt, vyzval jej. jsa také pro své »zásluhy« majorem mimo službu, na souboj. Takové vystupování a jednání, schvalované kapitalistickou a vládní žurnalistikou, jest ovšem velmi špatným prostředkem pro potlačení »podvratných živlů«.

Pan Lewetzow se přece snad asi rozloučí s křeslem předsednickým. Jeho návrhy na zostření disciplinární moci předsedovy, zejména právo na vyloučení neposlušného řečníka z několika schůzí, setkaly se ve výboru s odporem a také plenum sotva bude ochotno dáti si svou svobodu parlamentní osekati libovůlí jednotlivce, na vládě beztoho zcela závislého. Lze se nadíti, že říšský sněm dokáže panu Lewetzowu, že nikdo není nenahraditelným.

Delikátní otázka, čím nahrazeno býti má věnování na nové budově parlamentu »Německému lidu«, jež na jistých místech demokratickým svým zvukem způsobilo pohoršení, byla stavební komisí rozřešena šalamounsky, že nápis má zníti »Německé říši!«

Dne 1. dubna t. r. dožije se muž, jenž krví a železem zbudoval německou říši, osmdesátého roku. Celé Německo jest za tou příčinou na nohou a ctitelé Bismarckovi nedají si ujíti příležitosti, aby si nezademonstrovali proti císaři Vilémovi. Ostatně nabývá Bismarck i u dvora svého dřívějšího postavení.

*

»Král Anzinský« nevládne více Francií. Nepopulárnost podryla mu trůn. Zevní pohnutka resignace Perierovy byla zcela všední. Ministerstvo Dupuyovo klopytlo o finanční pletichy s jižní drahou, president republiky místo aby povolal nové ministerstvo, odstoupil. Důvody byly zajisté hlubší. Perier, ačkoliv sybarita, byl příliš poli-

tikem z povolání, aby pro osobní oposici, třeba ostrou a dráždivou, dal přednost lenivému trávení svých miliónů v šosáckém zátiší. Zdá se spíše, že odstup jeho měl býti teatrálním coupem vypočteným na to, že kongres povolá jej znova v čelo republiky a že pak sesílenou svou autoritou ukáže železnou ruku svým nepřátelům. Avšak Perier se zmýlil. Ani přátelé jeho — a objevilo se, že jich má méně než se myslilo — kroku jeho neschvalovali, kongres přešel přes něj k dennímu pořádku a Perier jest dnes politicky mrtvým mužem ve Francii. Půlletní jeho předsedování bylo dobou tak krátkou, že nelze o něm pronésti úsudku. Tak, jak se objevil náhle na politickém obzoru s historickým jménem, vzbuzujícím naděje plutokracie republikánské i monarchistické, tak zmizel nikým neželen a nepostrádán. Náhrada nalezena brzy a poměrně hladce. Zprvu se zdálo, že soustředění republikáni, spojení s radikály a socialisty, prosadí nynějšího radikálního předsedu sněmovny, Brissona, jehož jméno z procesu panamského znamená protikorupční program, leč oportunisté pomocí senatorů zvítězili. Nebyl ovšem zvolen proslulý advokát pařížský, Waldeck-Rousseau, neboť poslanci nevidí rádi na křesle presidentském muže činné energie a vynikajících vlastností, nýbrž vyšel z druhé volby vítězem Felix Faure, dosavadní ministr námořnictví a politik zcela prostředního rázu, jinak bohatý obchodník kožemi v Havru. Pozoruhodno, že při nynější volbě zcela v pozadí zůstal předseda padlého ministerstva, Dupuy. A přece byl při volbě Perierově vážným jeho protikandidátem, a úloha, kterou hrál při odstoupení Perierově, jest více než podezřelá. Neboť Perier oznámil mu napřed již pevný svůj úmysl odstoupiti, podá-li ministerstvo demisi a přece Dupuy takořka donutil parlament k přijetí denního pořádku, jemuž v zápětí demise ta musila následovati.

Nový president náleží tedy také k oportunistům, takže změna v předsednictví republiky jest více nominální, než věcná. Že ničím nevyniká nad ostatní, jest dobrým pro něho znamením; ani Carnot — mimo populární své jméno — nevynikal nad prostřednost a přece se osvědčil. Příliš chytří presidenti byli francouzské republice vždy nebezpečni.

Také vláda po marném úsilí radikálů sestaviti ministerstvo, zůstala v rukou mírných republikánů. Pro změnu uvázal se v ministerské předsednictví opět Ribot, ponechav si z bývalého ministerstva Dupuyova některé síly. Taktika spojené oposice radikálně socialistické zůstala nezměněna. První prudký útok přečkala nová vláda při žádosti za úvěr na pohřeb zemřelého maršálka Canroberta, jemuž

oposice vytýkala protiústavní činné účastenství při převratě Napoleonově.

Jedním z dobrých následků pádu Perierova bylo udělení politické amnestie. Rochefort vrátil se vítězoslavně z Londýna a také neohrožený Drumond může zase redigovati svou »Libre parole« v Paříži.

*

Z Italie stačí konstatovati na konci devatenáctého století křiklavý fakt, že Crispi, usvědčený veřejně nepoctivými a špinavými styky svými s padlou bankou římskou, dosud stojí v čele ministerstva italského, dosud požívá důvěry krále Humberta, dosud nesvolal v činnosti její násilně zastavenou sněmovnu, nýbrž chystá pod svým nátlakem nové volby. Zajímavý materiál pro budoucího historika veřejné mravnosti naší doby.

Za to papež pokračuje ve své politice frankofilské — v několika audiencích vyslovil se velmi vřele pro republiku; odpověď, kterou dal na otázku o socialismu, je dosti dvojsmyslná a rozhodně demokratičtější, nežli si v Berlíně a ve Vídni budou přáti.

*

V Anglii utrpěli ztrátu toryové předčasnou smrtí lorda Randolla Churchilla. Přes své poměrné mládí byl Churchill již dlouholetým členem parlamentu a zaujímal svého času vynikající postavení v kabinetě Salisburyově. Avšak prudký jeho temperament vymykal se stále poutům politické discipliny, takže strannická nespolehlivost jeho vzbuzovala u vůdců strany vždy obavy. Hlodavá choroba fysická měla v posledních letech na politickou jeho činnost již škodlivé účinky.

*

Kombinace západoevropského tisku, jež z neznalosti ducha i povahy říše ruské tonuly v nadějích, že nový car rázem obrátí vzhůru nohama základy ústavních poměrů ruských a zavede přežilou a spuchřelou parlamentní konstituci dle modní šablony, jsou značně ochlazeny proslovem carovým k shromážděným deputacím zemstev. Car reagoval na adresu zemstva Tverské gubernie, jež žádalo zavedení západoevropské ústavy, a prohlásil, že dle vzoru otce svého vládnouti chce absolutně. Parlamentarism západní Rusku se nehodí, ale hodí se mu zpátečnický autokratism?

Důležitou událostí jest úmrtí ministra zahraničných záležitostí Giersa. Chytrý a opatrný tento diplomat nepožíval ovšem váhy a moci předchůdců svých, kancléřů Nesselroda a Gorčakova, byl-li car Alexandr III. svým vlastním ministrem zahraničným, nicméně neúnavnou činnost a snahu jeho po zachování evropského míru nelze podceňovati. Se svými sympatiemi pro Německo nikdy se neskrýval. Vyhledání vhodného a schopného nástupce nebude snadným úkolem.

*

Srbsko chystá se k novým volbám do skupštiny. Aby vypadly hodně »vlastenecky«, udílí již ministerský předseda Christič svým podřízeným úřadům osvědčené instrukce. Král Alexandr jezdí mezi tím s Milanem po Evropě. Hlavním cílem jich cestování jest Paříž, kde Milan doplňuje vychování synovo názorně na základě bohatých svých zkušeností.

Ve válce dalekého východu Japonsko pokračuje naproti Číně od vítězství k vítězství.

V Praze, 11. února 1895. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

CHATRNOST ZEMSKÝCH FINANCÍ, STÁT DŮCHODY ZEMSKÉ SPÍŠE ZMENŠUJE NEŽ ABY JE ROZHOJŠOVAL; PŘEKÁŽKY ZEMSKÉMU POJIŠŤOVÁNÍ SE STRANY KOALIČNÍCH STRAN A VLÁDY. ZEMĚ NESMĚJÍ VŠAK ZANEDBÁVATI SVÝCH HOSPODÁŘSKÝCH ÚKOLŮ, DOKLADEM HALIČ, KTERÁ TĚŽÍ ZE STÁTNÍCH DŮCHODŮ I ZE STÁTNÍCH ŽELEZNIC. — OBCHOD A PRŮMYSL PROTO RESPEKTOVÁN, ŽE DOVEDE HÁJITI SVÝCH ZÁJMŮ A ZÍSKATI VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ; POUČENÍ Z TOHO PRO OSTATNÍ STAVY. — JEŠTĚ JEDNOU ÚROKOVÁ MÍRA ZÁSTAVNÍCH LISTŮ HYPOTHEČNÍ BANKY.

Zemské finance všude u nás jsou ve stavu tak chatrném a zuboženém, že jak centralisté tak autonomisté stejně důrazně dorážejí v zemských sněmech na státní správu, aby konečně nehleděla všecko pouze pro sebe skonfiskovati, nýbrž něčím pamatovala také na neodbytné potřeby zemské. V té příčině úplně stejné hlasy zaznívají ode všech zemských výborů a od poslanců zemských všech stran skoro bez rozdílu. Divná věc jediná je však při tom: mnozí poslanci zemští, kteří tak chtějí pomoci zemskému hospodářství, jsou zároveň poslanci říšskými, ale v říšské radě, když se sejdou z různých zemí, najednou zapomenou na to, co se jim ve sněmech zdálo žádoucným; ve Vídni náhle přejde jim chuť na hájení zájmů zemských. Tak mnohý centralista stává se doma na zemském parlamentu autonomistou, a zase leckterý autonomista zvrátí se rozhodně v centralistu, když přijde rozhodovati o věci v parlamentu vídeňském.

Nejlepším dokladem, jak se ve Vídni náhledy mění, když se kdo dostane na rozhodující místa, může nám v té příčině býti nynější ministr obchodu hr. Wurmbrand. Dne 8. února 1892 (tehdy byl ještě pouhým poslancem a zastancem samosprávy štyrské) ve 111. sezení říšské rady odůvodňoval svůj návrh (122 příloh ke stenogr záp.), aby se pojišťování proti ohni prohlásilo za povinné zákonodárstvím zemským i aby se zřídily zemské pojišťovny monopolem nadané. V řeči své trpce si vedl na odklady se strany vlády a vytýkal, že vláda se nestará o otázku pojišťování a doporučoval návrh svůj pozornosti jednotlivých sněmů a doslova

si stěžoval: »bohužel nemohu jej také doporučiti pozornosti vládní osobně, jelikož zde (ve sněmovně) není nikdo z vlády přítomen«. (Str. 5054. zápisků stenogr. 111. zasedání XI. období sněmovny říšské rady).

Nuže tehdejší poslanec hr. Wurmbrand je nyní ministrem obchodu, tedy odboru, kterému v první řadě přísluší starost o pojišťování. Od té doby uplynuly tři leta. Mezitím jednalo se o věci ve sněmech zemských, na četných schůzích rolnictva, podány tisíceré petice o pozemštění požárového pojišťování a co slyšíme zatím ve zprávě zemského výboru království českého? — Zemský výbor nemůže podati žádné předlohy o pojišťovnách zemských, protože by musil napřed znáti, jaké stanovisko vůči tomu zaujímá státní správa, a jakkoli velmi mnoho o věc tu vyjednával a u vlády se poptával, nemohl se nikterak dověděti, jaké jsou náhledy vlády v této otázce. Proslýchá se sice, že už je hotova předloha zákona pojišťovacího, ale zdali se v ní béře zřetel k tomu, aby pojišťování aspoň některé (požárové a krupobitní) bylo zmonopolisováno a pozemštěno, o tom se nelze dověděti ničeho; ba zdá se, že od této doby hr. Wurmbrand jako ministr obchodu své náhledy velmi podstatně změnil, a že nepřeje již jako dříve pojišťování zemskému. Je asi pro upravení pojišťování zákonem říšským, míní snad také v jistém rozsahu vysloviti se pro všeobecné povinné pojištění, ale pojišťování samo má býti ponecháno konkurrujícím ústavům soukromým. Jak to málo vhodný způsob úpravy, o tom podal kdysi velmi pádné důkazy poslanec hr. Wurmbrand sám; čtenáře tohoto listu, pokud by chtěli znáti podrobně výhody monopolisování pojišťoven, odkazujeme ke článkům podaným v č. 1., 2. letošního ročníku (»Pojišťování jako podnik veřejný«).

Čeští poslanci namítali proti zemskému výboru, že sněm má právo sám o tak důležité otázce jednati a že nepotřebuje se prozatím starati o náhledy vlády, i z té příčiny že třeba je hned podati úplnou předlohu zákona zemského. Tento náhled zamítnut a sice přičiněním velkostatkářů. Tu zase úlohy vyměněny: na říšské radě vykládají se akademická přání, aby se sněmům zemským vrátilo právo voliti zástupce do říšské rady asi proto, že to prakticky nyní nelze vůbec provésti a za druhé protože by se tím dosavadní volební privileje bohatších tříd, hlavně velkostatkářů, na dlouhé a dlouhé doby pojistily. (Nynější volební řády zemské lze měniti pouze dvoutřetinovou většinou a musí býti nejméně tři čtvrtiny sněmu pohromadě; dostačí tedy pokaždé, když na českém sněmu 61 poslanců se ab-

sentuje, aby každá oprava se zmařila; velkostatkáři mají však u nás na př. 70 poslanců.) Na zemském sněmu, kde se má autonomie zvláště hájiti a kde k tomu je dostatečná možnost na základě dosavadní ústavy, velkostatkáři nechtějí o věci v první řadě zemského zákonodárství se týkající vůbec mluviti, protože neslyšeli náhledů vládních a protože se chystá zákon říšský! Rozuměj, kdo můžeš, takovéto upřímnosti autonomistické a té starostlivosti o zájmy zemské!

Zemskému hospodářství lze jen tak pomoci, když se mu odkážou z příjmů státních značnější části daní reálních (daně pozemkové, domovní a snad i něco z výdělkové). Je zajímavo pozorovati, jak i různé zemské výbory dospěly k úplně stejným náhledům v té příčině. To však, co z daní přímých přiděluje zemím berní výbor ve svých opravných návrzích, je zhola nedostatečné. Vynese-li nová osobní daň důchodová nejméně 16 mill. zl., dostanou země z toho 3 mill. zl., a to zemím se rozdělí dle poměru daní reálních (pozemkové a domovní) placených od jednotlivých zemí. Teprve kdyby osobní daň důchodová vynesla (v r. 1897) přes 21 mill. zl., připadl by ještě větší obnos zemím nežli 3 mill. zl. V předlohách Steinbachových bylo pro země počítáno 20 procent osobní daně důchodové (po srážce regie 1·2 mill. zl. a tedy byly země takto lépe obmyšleny, byly by při hrubém výnosu 20 mill. zl. obdržely asi 3·8 mill. zl. (kdežto nyní jim připadnou pouze 3 mill.). Výbor berní také předstíral, jakoby přál autonomii, ale zde viděti toho výsledky: Pokud šlo o věci celkem vedlejší, jako o zemské komise odvolací, o kontingentní komisi při dani výdělkové, tu hověl zdánlivě dostatečně autonomii, ale jakmile se jednalo o státní pokladnu, měl především starost o to, aby státnímu důchodu nejen neušel ani jediný krejcar z dosavadních příjmů, nýbrž také aby ani nebyl zkrácen o domnělý stálý přírůstek z daní přímých (který si odhadl ministr financí ročně nejméně na 1 mill. zl.). Tak opětně koalice předně obhájila své držení sama (slevy daní reálních), potom postarala se, aby netrpěl nikterak (ani domněle) státní důchod, tak že pak nebylo lze již postarati se o nezbytné potřeby zemí, to je aspoň z výsledků dosti patrné. A což kdyby komise určující osobní daň důchodovou nesehnaly na dani té více nežli asi 13—14 mill. zl. ročně? A to je vždy v Rakousku možné; tu by na zemské finance z této daně nezbylo pranic? Za to by jim ubylo na přirážkách všech daní přímých a na novou daň by také nemohly uvaliti přirážku, neboť by se tím vzdávaly pro příště nároků participovati na výtěžcích

jejich. To arci by pro nynější zubožená zemská hospodařství byla krásná perspektiva!

Jeden prostředek na zjednání rovnováhy v zemských rozpočtech je arci probatní, skoro jistě vede k cíli. Je to prostředek radikální a částečně naň uhodili jednotliví poslanci: nestarati se při vydáních o zítřejší den; podnikati z prostředků zemských, co se za vhodné, nutné a užitečné uzná, stavěti zemské železnice, kde je jich třeba, podporovati dráhy lokální, pečovati o splavnění řek a meliorovati pokud se tím opravdu majetek občanstva v zemi zvětší. Když nepůjde to uhraditi z důchodů běžných, učiní se zemská výpůjčka; úroková míra klesla již tak dalece, že se dá čekati v budoucnu zúrokování pouze $3\frac{1}{2}\%$ ročně; může se tu přikročiti k podnikům, které dosud zakládati se nevyplácelo. Ale kam se tím dospěje? Vždyť z toho zeje přímý bankrot zemský! — Tomu není tak. Jak může stát dopustiti zemský úpadek? — Tehdy bude finanční správa aspoň nucena pomýšleti na pomoc a poskytne ji zajisté, o tom není nejmenší pochyby. Pohleďme jen na Halič a Bukovinu, tyto země nevěděly a nevědí posud, kudy kam se svými zemskými důchody, většinu zemských příjmů pohlcují tam úroky zemských půjček, ale to jim nevadí. Když nestačily jejich fondy zemské na krytí závazků, musil jim stát poskytnouti zálohy, a zálohy ty (bezúročné) vzrostly na 110 mill. zl. a konec konců byl, že jim je stát konečně musil odepsati. Tak si pomáhali Poláci, což není to příklad následování hodný? Poslanec Kaftan měl pravdu, taková země jako Čechy nepotřebuje se o svůj úvěr starati, ať dělá dluhy, a to zajisté pobídne i dosavadní centralisty v zemi (jakož i neupřímné autonomisty) k tomu, aby činili na vládu požadavky autonomistické a přiměli ji k vydání přirozených zdrojů důchodových — daní to reálních — hospodářstvím zemským. Ostatně k tomu dojíti musí, dokladem pro to je Prusko, kde již daně reální vesměs skoro nebo převalnou svou částí přikázány okresním a obecním hospodářstvím.

* * *

Halič by nám mohla býti také jinak vzorem, jak se hájí prospěchy zemské. Je před námi výsledek činnosti státních drah za rok 1894. Proti rozpočtu zdá se, že celkem se zlepšila konečná bilance asi o dva miliony zlatých, hrubý výtěžek je skoro o šest mil. zl. větší nežli byl za rok 1893. Množství zboží dopravovaného po drahách státních vzrostlo o 200.000 vagonů. Zajisté to je všecko

výsledek snížených sazeb pro zboží. Nejedenkráte už se nám naskytla příležitost, co souditi o těchto nízkých dopravních sazbách, při nichž má stát celkem od 20—30 mil. zl. ročního čistého deficitu ze svých vlastních tratí. Toto hospodářství však tím více nám bude na povážnou, když čte se o dalších následcích jeho. Nejvíce státních drah je v Haliči, v zemi beze značnějšího průmyslu a s nepatrným obchodem. Tam nízké sazby mstí se zvláště krutě na výtěžcích drah, a státní dráhy haličské vykazují hrozné deficity, na které musí připlácetí miliony ostatních poplatníků rakouských.

Ale výsledky jasně patrně se jeví. Za r. 1893 vzniklo podél drah státních na 17 velikých podniků průmyslových, za r. 1894 pak již 24 a z těchto 24 pak v samé Haliči 15, mezi nimi přádelny, cukrovary a jiné. Že podobné podniky nezaloží se asi podél české západní dráhy, která letošním rokem přešla do státní správy, ale na níž ponechány dřívější vysoké sazby, aby státní deficit z drah nevzrostl na závratnou výši, to se dá téměř bezpečně čekati.

Hledá státní správa opravdu svůj úkol v tom, aby nerovným zacházením se svými občany a sice zacházením dle čisté, čiré náhody bez rozmyslu náležitého a libovolně přesunovala zúplna majetkové poměry? Jestliže na drahách státních vzniklo za dvě léta přes 40 velkých závodů průmyslových, kolik podobných asi na jiných místech zaniklo neb aspoň ve svém zdaru neb i své existenci bylo ohroženo? O tom nám statistika vládní nepodává žádného poučení. Nízké dopravní sazby na státních drahách jsou premií zcela nezaslouženě a zadarmo z důchodů státních poskytovanou závodům, které tohoto nízkého dopravného mohou plně užiti. V boji konkurenčním znamená to však ubíjení soupeřů, kteří náhodou mají závody své na drahách soukromých s vysokými tarify. Pokud se týče jednotlivých zemí, znamená to přílišné, načisto neodůvodněné nadržování Haliči proti Moravě na příklad. — A co mají Čechy říkati, když na tak drahé dráze, jako je česká západní, potrvají vysoké tarify také tehdy, když přešla do státního vlastnictví? Kterak se odůvodní to, aby v Čechách státní dráha vynesla několik tisíc čistého zisku, když v Haliči deficity státních drah jdou do velikých milionů? Patrně Čechy zase něco více unesou než Halič!

A ještě velkému průmyslu je pomoc i za vysokých sazeb dopravních. Dráhy nesmějí se zbaviti zákazníků, kteří jim do roka dodají na tisíce, desetitisíce a snad statisíce vagonů k dopravě. Proto povolují všemožné úlevy a refakce, kterými se konečně neshody vyššího dopravného jak tak vyrovnají, aspoň tak, aby dotyčné zá-

vody obstály v konkurenčním boji. Ale hůře je s malými, kteří nemohou dosti dopravovaného zboží sehnati, aby účastni byli refakčních výhod. Ti všechnu tíhu vysokých sazeb odnesou a jich si také statistika nevšímá; upadnou-li mnozí z těchto nebožáků, kdo se tu doví jen, že snad toho byly příčinou také stížené konkurenční podmínky následkem vysokého dopravného? Řemeslům a drobnému živnostnictvu daří se teď vůbec zle, o jednu příčinu nezdaru více nebo méně, kdo by si o to lámal hlavu? A ještě když si někdo do opravdy láme hlavu, když má odvahy dosti poukázati na zhoubné následky politiky tarifní, najdou se tu praví přátelé lidu, »lidové časopisy« velké i malé, které ve jménu prospěchů a svatých zájmů lidových protestují proti takovému počínání. Nejsou pak ti lidé ani zlí, snad i upřímně to myslí, ale zloba jejich spočívá v nevědomosti; nedovedou posouditi co dobré a co zlé.

* * *

Nevědomost a neznalost se však v moderní době všude mstí. Kdo v čas se dovede svých zájmů zastat, kdo pečuje stále o svůj prospěch a pochopí, v čem ten prospěch jeho je, a náležitě s důrazem se ho dovolává, ten má v moderním zákonodárství právo. Jen ten je slyšen a respektován, kdo dokáže, že ví, kde se mu chce ublížiti, nebo že ví, kterým způsobem se mu prospěti může. V té příčině je velmi dobře sorganisováno obchodnictvo, v nejnovější době zdá se, že k podobnému významu dospěje tovární dělnictvo. Obchodníci ve svých komorách a gremiích i jiných organisacích (jako na př. v bursách atd.) sdruženi ostrým okem sledují všechno veřejné hospodářství a celou zákonodárnou činnost. Oni v prvé řadě a velmi záhy postavili se proti Steinbachově reformě daně výdělkové, protože v ní vycítili nebezpečí pro sebe, a svým vlivem ji zvrátili ve výboru berním, nyní agitují proti složení komisí daň tu rozvrhujících a chtí v těchto komisích si pojistiti pro sebe závažný ne-li rozhodující hlas. Ani takové předlohy jako oprava civilního procesu neušly jich pozornosti, hned jali se protestovati proti jednotlivým ustanovením, zvláště proti omezení působnosti smírčího soudu bursovního. Kdo sleduje zákonodárství dopravní, hlavně železniční, všechny možné výnosy a nařízení vládní a celou tarifní politiku, pozná, jak úzkostlivě tu všude šetřeno zájmů obchodních a jak sebe menší, nepatrná jinak, nesrovnalost ihned se vytkne a opravuje. Obchodníci si dovedli v příčině té získati také veřejné mínění a právě dle jich přání a žádostí zavedeny byly příliš nízké sazby pro dopravu

zboží na drahách státních, udržely se proto, že byly obchodníkům vhod a že veřejné mínění jimi bylo pro ně získáno. Také se nejprve budou nyní zvyšovati sazby pro dopravu osob a ne pro zboží, tak již je veřejné mínění zotročeno, snese raději nevýhody všeobecné nežli ty, které mu byly vylíčeny jednostranně od orgánů obchodním prospěchům služebných za kalamitu hospodářskou. Raději bude platiti každý o 1 zl. více na svou nezbytnou jízdu po dráze, jen aby na př. metrický cent rýže nebo mouky mohl býti o 10 kr. lacinější; z čehož arci všechen zisk shrábne velkoobchodník, neboť sleva $^1/_{10}$ krejcaru na 1 *kg* nemůže konsumentovi nikterak prospěti!

To můžeme jmenovati hájením svých zájmů, a ostatní vrstvy obyvatelstva měly by tomu také tak rozuměti, zejména náš nejdůležitější stav rolnický. Ale scházejí k tomu právě vědomí a obezřelí zástupci, dbalí strážci a dovední učitelé tohoto lidu.

* * *

Ve sněmovní komisi hypoteční banky jednalo se zase jednou o úrokovou míru zástavních listů. Je to osud, že stále třeba čtenáře této rubriky obtěžovati věcmi otřepanými zde již bůh ví po kolikráte. Takoví inteligentní muži, jako jsou právě neb aspoň mají býti členové sněmovní komise, měli by si zjednati již potřebných a ne právě obtížných vědomostí o stavu věcí. Ušetřili by nám pak namáhání nepříjemné a nezábavné čtenářům, o tom po tolikráte a tolikráte zde zase rokovati až do omrzení! Jak návrh většiny komise, aby se počkalo se snížením úrokové míry až po roce, tak i návrh menšiny (od dra. Langa), aby se úroková míra snížila hned na 3%, jsou ve věci zcela nepřiměřeny. Důvody toho zde byly už udány. Dnes je 4% míra pro úroky úplně zabezpečené, příliš vysoká, ale 3% zase příliš nízká a se škodou pro dlužníky, jelikož musili by spláceti více než výpůjčkou dostali. Proč tedy nevoliti na příklad úrokovou míru $3^1/_2$%. Co tomu vadí? *P. L.*

Rozhledy sociální.

JEŠTĚ JEDNOU DĚLNICTVO A NÁRODOPISNÁ VÝSTAVA — SJEZD ČESKÝCH SPOLKŮ DĚLNICKÝCH V BEROUNĚ — DĚLNICKÉ KOMORY V NĚMECKU — OCHRANA TKALCŮ V BELGII — LIDOVÝ DŮM V CURYCHU — PASTÝŘSKÝ LIST RAKOUSKÝCH BISKUPŮ.

Posledně nabádali jsme zde k pilné práci v dělnickém oddělení národopisné výstavy. Dnes bohužel musíme referovati, že se výbor dělnického odboru vzdal svých funkcí a účastenství ve výstavě. Učinil tak po poradě zástupců dělnických organisací v Čechách. Výkonný výbor výstavní nechtěl prý dělnickému odboru dopřáti dost samostatnosti, zakázal mu rozesýlání dotazníků, nepřipustil znázornění poměrů mezi podnikateli a dělníky, a vyloučil použití a zpracování vlastní statistiky dělníků žádaje, aby dělníci vystavovali jen data úředního materiálu statistického. Z těchto důvodů vzdali se zástupci československé dělnické organisace všeho účastenství na výstavě, nechtějíce vystavovati věci, jež po jejich přesvědčení neodpovídají pravdě.

Zde je těžko si nepovzdechnouti, neboť máme opět jednou před sebou žalostný případ, kde střední občanstvo, tak zvaná inteligence, odmítá spolupůsobení českého dělnictva, této největší části českého národa, na společném a jednotném poli národní osvětové práce. Pořád slyšet jen kletby na české dělnictvo, pořád hučí nám do uší fráse, že prý se nám dělnictvo odcizilo. A když se dělnictvo přihlásí a nabídne nám svou ruku, jejíž význam pořád ještě neoceňujeme, odstrkujeme ji nechápajíce, jakého hříchu dopouštíme se tím na svém lidu, na lidu, jenž až dosud vždy skutkem dokazoval obětavou lásku k našim společným potřebám národním, k národnosti, k jazyku, k osvětě atd., byť se láskou tou po způsobu novinářské a politikářské »lepší společnosti« stále nechvástal.

Není potřebí býti stoupencem sociální demokracie, není potřebí schvalovati šmahem její jen částečný, hlavně na materialistickém názoru založený a proto k nápravě věcí lidských nedostačující program. Možno i připustiti, že dělnictvo ve své, ostatně dost odůvodněné nedůvěře a nedůtklivosti často chybuje (naše »občanská« a po-

litisující společnost chybuje častěji) — a přece sluší k dělnictvu, jež se hlásí k mezinárodní sociální demokracii, míti úctu a porozumění a to nejen pro jeho mužnou, pevnou a důstojnou snahu po lepších společenských řádech než jsou řády dnešní, ale i pro zásluhu, spočívající v tom, že právě mezinárodní sociální demokracie to jest, která nemilosrdně ukazuje společnosti všechny její zlořády a donucuje tak státy, aby se konečně rozhoupaly k neodkladné politice sociální. Naše česká veřejnost však bohužel pořád nedovede se zmocniti stanoviska a nezná vůči sociální demokracii nic jiného leč strach, hrůzu a prostředky policejní. Osvědčuje se stále, že nám mnoho schází a zejména že není lásky k lidu dělnickému. Nemají lásky ti, kdo upírají dělníku politická práva dokazujíce horlivě, že politické právo náleží jen mrtvému penízi a nikoli člověku s duší, hlavou a srdcem, a nemají lásky také ti, kdo aranžujíce jménem celého národa, pro celý národ a pro oči ciziny lidopisnou výstavu, s lehkou myslí znepřátelí statisíce hlav dělnických, jen aby se nikdo nedověděl, že po vlastech českých tu a tam sedí šlechtic, továrník nebo »vlastenecký« hodnostář, jenž jako pavouk křižák pije krev dělnickou. Co platno, že náš moderní tisk (mimo starodávné žurnály staro a mladočeské) otvírá sloupce pro politiku sociální? Když je příležitost ukázati ve velkém, že se i v této politice přece aspoň trochu belháme za ostatními národy, — zvítězí vždy zase protekce nedotknutelných osob a jejich »vlasteneckého« sobectví. Bude ještě dlouho trvati, než se u nás (národa kdysi českobratrského) pochopí, že povinnosti k vlasti a její osvětě jsou něco jiného než chytrácká sebeláska.

* * *

Dne 2. února rokoval v Berouně kongres českých dělnických spolků. Mimo organisaci ústřední zastoupeno bylo 29 spolků. Usneseno, aby v každé krajské organisaci utvořeno bylo sdružení, jež by řídilo a opatřovalo přednášky i knihovny a vedlo správu cestovních podpor. Resolucí protestuje se proti poslední sněmovní řeči Riegrově.

V Německu říšský sněm projednává zákon o dělnických komorách. Jde o to, aby koaliční odborové spolky dělnické uznány byly za zákonné organisace ústící v komorách dělnických, tedy organisace analogicky oprávněná s odborovou organisací řemesel a průmyslu. Budou tedy míti dělníci v Německu vedle všeobecného hlasovacího práva jakožto práva politického i úřední odborovou orga-

nisaci pro hospodářskou ochranu dělnictva. Rozumí se, že tyto pokrokové formy organisační budou působiti i zpět na parlament a na zlepšení jeho ochranářského zákonodárství.

V belgickém sněmu stěžovali si socialisté, že tkalcovští továrníci v Gentu, odebírajíce od dělníků zboží, zkracují dělníky podvodným měřením a vážením. Vláda seznavši oprávněnost stížnosti předložila tudíž parlamentu jako dodatek ke trestnímu zákonu návrh tohoto obsahu: Tkalcovským dělníkům přináleží vždy právo, měřiti, vážiti a jinak zjistiti množství odváděné práce. Továrník, jenž výkon toho práva dělníku znemožní, propadá pokutě 2000 frc. Ten, kdo druhou stranu při měření oklame aneb se o to i jen pokusí, bude trestán vězením od 8 dnů až do jednoho roku a propadá pokutě 20 až 1000 frc. — Předloha dokazuje snad dobrou vůli, ale jest otázka, zdali tkadlec, odkázaný na milost továrníka, užije vždy svého práva ke kontrole a k eventuelnímu trestnímu udání.

V Curychu staví z prostředků obce a dobročinných spolků lidový dům pro čítárnu, knihovnu, pro lidová divadla, koncerty a shromáždění. V domě nebudou se prodávati žádné alkoholové nápoje.

Otázkou sociální obírá se i letošní pastýřský list rakouských biskupů. Maje hlavně agitační poslání proti rostoucímu demokratickému hnutí křesťanskosociálnímu a proti sociální demokracii, neobsahuje tento pastýřský list žádných positivních návrhů, leč toliko všeobecné úvahy o potřebě sociálního míru a o zařízení života dle sociální nauky svatého písma. Ovšem i tato regule snad by přispěla k umožnění společenského blaha, kdyby se podle ní řídila nejprve sama knížata církevní, aristokracie, plutokracie a všechny ty kruhy, jež od křesťanské prostoty a skromnosti jsou nejdále. V lidu jest dost síloplodné víry, on při své bídě a nemožnosti sebevzdělání i dost křesťansky žije. Ba on konečně v poměrech svých i více dobrých skutků koná, než oni církevní velmožové, kteří proti intencím sv. Otce pomáhají dnešní sociální stav konservovati stávající se tak fakticky největšími odpůrci toho, co zcela jednoduše učil Kristus a co církevní otcové dokazovali filosoficky. Lid, chudina jest křesťanskému životu mnohem bližší než ti, kdo dnes úředně hlásají křesťanství. Výzvy k nápravě života mohly by tedy býti určitěji adresovány.

Dne 10. února 1895. *Ch.*

Rozhledy časopisecké.

»AFÉRA JUNGMANNOVA« — IDEALISM STARÝCH A NEIDEALISM MLADÝCH — VĚDA A ŽURNALISTIKA — SLEČNA KRÁSNOHORSKÁ PRO MACHARA — MACHAROVY »PÍSNĚ OTROKA« — »MAGDALENA« A »PROSTIBOLO DUŠE« — MÁ-LI SE MLUVIT O MACHAROVI, TEDY MLUVME! — UMĚNÍ OTROKŮ — OBÁLKOVÁ KRITIKA — KAPITOLA O LITERÁRNÍ KOALICI — JAKÁ MÁ BÝT ČESKÁ KRITIKA — BOUŘE VOD SLANÝCH A SLADKÝCH — POETICKÉ HARAKIRI NESPOUTANÉHO DUCHA — NEOBYČEJNÝ ÚSPĚCH »PÍSNÍ OTROKA« A SOCIÁLNÍ OTÁZKA.

»Což je opravdu úkazem tak nevídaným a neslýchaným v dějinách literatury, že mladí muži ostře a třeba i nešetrně vystupují proti autoritám starších, a když uchváceni jsou touhou opraviti a reformovati, co zdá se jim přežilé nebo nedokonalé, že příkrými nebo pohrdlivými slovy útočí na aristarchy, na autoritářství, na samodržce rozumu, na samovládné rozkazy, které po jich soudu utlačují pravdu, zamezují všecken pokrok a volný rozvoj nových ideí?«

Že neuhodneš, čtenáři, odkud jsem si vypsal tento citát? Z »Rozhledů«? z »Nivy«? z »Času«? z »Liter. Listů«? z »Hlídky literární«? z ... však dost, citát je z — »Osvěty«, nalezneš jej v posledním čísle na str. 111. To je vůbec podařené číslo — avšak napřed o tom pěkném citátě. Naše žurnalistika šťastně totiž si našla novou aféru, »aféru Jungmannovu«. Konstruovala si ji hlavně na článku předčasně zemřelé zasloužené spisovatelky paní Červinkové-Riegrové (»Domněnky a pravda o Jungmannovi«). Článek napsán v »Osvětě« proti prof. J. Královi, jenž v práci velmi podrobné a důkladné rozebírá ve »Filolog listech«, tedy v časopise čistě odborném, otázku také čistě odbornou, totiž otázku české prosodie. K práci té prof. Král má všecko právo odborníka; je sám dobrý stylista a překladatel a má patřičné vědecké vzdělání nejen filologické, ale pokud se otázky týká i jazykozpytné v moderním slova smyslu. Uveřejnil řeckou metriku a nedávno s profesorem fysiologie p. Marešem podnikl společnou práci o »trvání hlásek a slabik dle objektivné míry«. Zkrátka, prof. Král věci náležitě rozumí a píše v listě

odborném odborně. V té své práci prof. Král nemohl se ovšem vyhnout výkladu o známé brožurce »Počátkové českého básnictví« vydané r. 1818. Opíraje se o různé zprávy a indicia přidává se prof. Král k obecně ustálenému mínění, že řečená brožurka byla napsána Palackým a Šafaříkem, ale že Jungmann tyto dva tenkrát mladé spisovatele k tomu vedl. Jak řečeno, mínění to je staré, vyslovil je Čelakovský a formuloval už 1826 takto: »... dva listy v »Začátcích« jsou Palackého a 4 Šafaříkova práce. Původem ale všeho Jungmann.« Jungmannův životopisec Zelený podotýká, že »Čelakovský docházeje k Jungmannovi vyslovil často jeho mínění«.

Prof. Král opakuje tedy mínění Čelakovského, Zeleného a jiných, a tu najednou »Osvěta« a po ní naše žurnalistika cítí toho potřebu, hájiti — »idealism« starého pokolení proti mladší generaci! Pochopujeme, že paní Červinková vážila si památky Palackého a třeba i Jungmanna, ale nepochopitelno, proč vystoupla proti prof. Královi. Tento přece snažil se ve prospěch Palackého vyložit fakt, že s Šafaříkem proti Dobrovskému psali tak nepěkně.

»Počátkové« totiž nebyly pouze psány, ale byly psány »idealisticky«; mladiství autorové před stařičkého Dobrovského anonymně házejí takováto argumenta: německočesko přepřízvučná potvora, — neslovanský a zněmčilý sluch — boeotský sluch — jmění vlasti svévolně poškvrněno — odrodilý Slovan — syrovost — neesthetické barbarství a hrubý vynález věku barbarského — neřád a nerozum atp.! Vedle těchto urážek proti Dobrovskému autoři »Počátků« samy sebe ve svém anonymním spise chválí!

A teď se čtenář už dovtípí starovlastenecké logiky a proč uvedená věta byla napsána — počínání mladého Palackého a Šafaříka proti starému Dobrovskému má být omluveno láskou k pokroku a pravdě! Pravdu ve sporu skutečně hájil a měl Dobrovský — avšak, a to držíme my mladší s prof. Králem, že se tak nemá psát, jak psáni jsou »Počátkové«. Avšak psáni jsou a jsou psáni nepěkně — kdo je vinen tou nepěkností? Podle Zeleného a prof. Krále Jungmann — paní Červinková dokazuje, že Palacký a Šafařík psali o své újmě. Aby to dokázala, uveřejňuje neznámý posud list Šafaříkův, ale z toho nevyplývá, že Jungmann na vydání a tónu »Počátků« účasti neměl. A tak tedy »obrana« Jungmannova dopadá jako obžaloba Palackého a Šafaříka — a proto se na konci článku mluví o idealismu starých a neidealismu mladých, ovšem hlavně realistů!

Prof. Král právě z toho nepěkného útoku viní Jungmanna, jenž užil nezkušených mladých začátečníků — paní Červinková pokouší se

o důkaz, že Jungmann ve věci účastenství neměl. My však nedáme si nikým vzíti právo, vyslovovati své zdůvodněné přesvědčení a o idealismu máme mínění své.

To je stručně stav věci a z té naše žurnalistika udělala — »aféru Jungmannovu«. »Hlasu Národa« se tu nedivíme; ale že »Nár. Listy« honem si přispíšily, to nás překvapilo, ne k vůli věci, ale k vůli — politice. Naše listy vůbec mají vůči vědecké práci své stanovisko — ignorují všecko, co vychází z tábora nepříjemných mladších, ale občas dělají z toho dnes tu zítra onu »aféru«. »Aféry« pak dělají se bez »rozdílu stran«. Kdyby prof. Král z ničeho nic, jen k vůli sporům nařknul Jungmanna bez důkazu, neříkal bych nic; avšak on toho neučinil, nýbrž ve vědecké stati otázku náležitě osvětlil v listě vědeckém a za to má býti od krátkozraké a nevědecké koterie pomocí žurnalistiky prohlašován za bůh ví co! Čelakovský, Zelený a j. řekli totéž, Palacký věděl o tom, ani on ani jeho obhájcové se proti tomu neopřeli — teď najednou klidný čtenář našich vlasteneckých denníků má zoufat nad tím bezcitným, bezideálním mladým pokolením! A to, prosím, se zove »idealism«.

Než komu čest, tomu čest! V »Osvětě« sl. Krásnohorská rozepsala se o Macharových posledních pracích a my neváháme docela upřímně vyznat, že se nám posudek ten líbí. Vycítila totiž z Macharovy »Magdaleny«, že je naprosto čistá, a pěkně ukázala, s jakou opravdovostí Machar mluví o ženě, zejména také ve sbírce »Zde by měly kvést růže«. To právě je v Macharovi struna nejmodernější a nejradikálnější, že beze strachu a bez bázně položil prst na naši společenskou ránu — na zotročení ženy. »Magdalena« a »Zde by měly kvést růže« jsou hrozné písně otroka — slečna Krásnohorská jim do jisté míry porozuměla. Ale jen do jisté míry, sic by se tak zbytečně nedurdila nad »Prostibolem duše«.

I starovlastenecké slečně pósa dnes nesvědčí. Zlobit se na pana Procházku a naše dekadenty, je sice lidské, ale kritikovi lépe by slušelo, hledat příčiny toho, že dekadentství u nás tak rychle se ujalo a rozvilo. My jsme zásadní odpůrcové dekadentství; avšak sl. Krásnohorská, když už svazuje »Magdalenu« s »Prostibolem duše« (trocha maliciósnosti slečně Krásnohorské snad sluší), mohla se stanoviska svého vůči Macharovi dojít k vývodům docela jiným. »Magdalena« a »Prostibolo duše« mají do jisté míry stejný předmět. V širokém epickém proudu »Magdaleny« (Český »Oněgin«) líčen v prostituci hlavní podkopník vší opravdivosti našeho žití a hlavní překážka našeho zdravého vývoje; »Prostibolo duše« v skromnější

formě lyriky líčí, jak mladík prostitucí prostituoval celou duši svoji a jak bolestné jest mu později toto poznání. Slečna Krásnohorská tedy může vidět, že je skutečně věcný poměr mezi »Magdalenou« a »Prostibolem duše«; nejen modernost myšlének činí Machara a Procházku členy jedné literární společnosti, avšak tábor moderny je široký dost, aby obejímal všecky lidi opravdově toužící a bojující za pravdu.

Vidět poetických krás sbírky »Zde by měly kvést růže ...« musí básnířka sebe skromnější, taková upřímnost soucitu se ženou nemůže uniknout žádné ženě. Avšak zdá se, že soucit sl. Krásnohorské nesleduje ženu do těch posledních stanic bídy, kde Machar ji ještě nalezá a kde ji nalezá ještě čistu, neboť Macharovi je čistota vlastnost duševní. Myslím, že sl. Krásnohorská může se přiučit od Machara, co je žena, a pak by rozuměla vznešenosti poesie v básni věnované samovraždě pí. Wiltové. A necítila to pro naši společnost nové básnické evangelium, že muž, živší v prostituci, po sňatku žije dál v prostituci anebo činí prostitutkou svou ženu? Nepoznala tu hroznou pravdu »Magdaleny«, že naše společnost je docela uměle rozdělena na »dobrou« a »špatnou« a že naše »dobrá společnost« je namnoze neopravdivější než společnost v páté čtvrti? Nepoznala v saloně páté čtvrti své kolegy v rýmě a není tamní rozhovor úplně na výši našich »vzdělaných« salonů a necítila hroznou ironii v básníkově slibu, »že z té místnosti se vyjde mezi lidi spořádané«? Necítila osten »lokality«?

Přes to rádi uznáváme, že žena básnířka a národní pracovník tak značného významu pro náš celý národní život, jako slečna Krásnohorská, se v této nejhlavnější věci přibližuje Macharovi. Takového upřímného přítele její životní snahy ještě neměly. Snad také slečna Krásnohorská teď pochopí, jak malicherný a přímo nízký byl boj, jenž sosnován proti Macharovi právě v okamžiku, kdy národu ukázal věrné zrcadlo — ale ovšem do věrného zrcadla ani část naší básnické elity nechce se podívat a proto hodila se masám pobuřná hesla vlastenecká!

A nejen »Osvěta« i »Lumír« tentokrát se postavil na stranu — Macharovu. Velmi rozhodně promluvil proti těm, kdo »Nár. Divadla« zneužiti chtějí ve svůj nečistý prospěch; »Lumír« ozval se zejména také proti »Nár. Listům« a žurnalistice vůbec, která v zájmu »umění« horovat počala pro slečnu Pospíšilovu. Noviny s radostí oznamují, že je rozebráno již desáté vydání »Písní otroka«, ale nemají v témž okamžiku zmužilosti, promluvit vážné slovo proti našemu a hlavnímu

vlastnímu zotročování! Sv. Čech ve svých »Písních otroka« (srv. č. X.) dobře charakterisoval umění otroků:

... Mladý otrok:

Chválu dívčích zvuků pěj!

Jiný:

Zazvoň žertu rolničkami! ...

Pěvec:

Jinaké dnes písně táhnou duší mojí nebohou ...
daleka jich zdoba květů, krása děv ...

Avšak otroci nedbají těchto písní pěvcových:

Otrokyně žhavooká,
hladkolící, pružnoboká,
nohou lehkou jako péro
přede mnou spěj v poskoku,
zatancuj, má bajadero ...

»Velikou pán milost činí, když svou zhrdá otrokyní, když smí otrok z číše píti těch, jež pánu patří, vnad, v bouři smyslu zapomníti hrotu, jenž se v duši ryje, mrhat poslední vzdor šíje, jeho rabů množit řad« ...

V otázkách literárních od »Lumíra« pořád dělí nás propast. Také od způsobu jeho literárního boje.

Lumír chce vzbuditi domnění, že má novou čilou krev v kritikách, na — obálce. Tak jsme četli na obálce čísla z 20. ledna něco, co mělo klidně ležet ve stolku svého majitele. Takové flastry jsou průhledné a nedrží, neplní svůj úkol. Lumír totiž přináší překlad posudku anthologie z básní J. Vrchlického, jejž podal polský »Świat«, a tu čteme: »A ještě jiná věc přichází anthologii tou všeobecně určitěji na jevo: totiž že básnická individuálnost Vrchlického jest téměř universální. Čeští »realisté« a »pseudosymbolisté«, nyní tak zuřivě na něho se vrhající, jestliže již dříve, bloudíce lesem jeho výtvorů, toho nepozorovali, mohou se teď snadno přesvědčiti, že kdyby nebylo Vrchlického, ani jich by nebylo, že on dal počátek všem těm jejich směrům, oni že mohli specielně ten neb onen rozšířiti, ale on jest i zůstane magnus parens celé současné poesie české.« »Lumír« toto místo vytiskl tučným písmem. Nevíme, jak si srovná toto otcovství p. Vrchlického s Prostibolem duše na př. pan

Jaroslav Kvapil, jenž tak kurážně řečenou knížku rozcupoval v Nár. Listech; čestí realisté mohou však klidně jakékoli vlivy pana Vrchlického na sebe odmítnouti. Není jich, nebylo jich nikdy. Ze školy Vrchlického jsou jen dva či tři literáti, kteří dosud píší, míníme pp. Kvapily, Klášterského — a ti přec nejsou realisty. Česká Moderna je hlavně negací tak mnohého, co p. Vrchlický k nám zavedl, a positivní cesta její vede hezky odchylným směrem od cesty jeho. V témže čísle promluvil konečně p. Sládek se svého stanoviska o aféře Hálkově. Ne přímo. Gratuluje p. Schulzovi k 60tým narozeninám a praví o něm: »Hájil mužně a otevřeně památku jednoho z našich nejlepších básníků, svého soudruha z mládí, a to bude mu vždy sloužiti ke cti.« Panu Schulzovi gratulací touto p. Sládek na nohy nepomohl, v nás vzbudil dojem, že nečetl ani článku Macharova, ani toho, co bylo potom, a že jen jaksi bona fide stal se třetím členem literární koalice.

Mimo naše očekávání zavdalo ničím neodůvodněné, jako s nebe spadlé vyzvání p. Šimáčkovo ve Světozoru podnět k dalším sporům. Pp. Karásek a Procházka odpověděli ostře ve svém listě; ve věci správně ale podrážděnou formou p. Šalda v Rozhledech, s noblesou a důrazně p. Krejčí tamtéž a to nejen jménem svým, ale i Macharovým. Tenor všech těch odpovědí dá se vyjádřiti těmito řádky p. Krejčího: »Mezi námi, kteří jsme Macharovu věc v záležitosti Hálkově přijali za svou, kteří jsme útok na svobodu jeho kritiky přijali za útok na svobodu kritiky naší vůbec a kteří jsme v dalším rozvinu a přetřesu této otázky poznali jistou nepochybnou společnou půdu některých zásad, vězících v krvi nám všem, kdož vycházíme z modernějších stanovisek myšlení a práce — mezi námi není žádného tuhého spojenství osobního, žádných aranžovaných výprav, žádného jednotného evangelia a programu. Nesvedly nás zájmy osobní, nýbrž jedině zásady, a to zásady nejvšeobecnější. Snad zítra již, jakmile přikročíme ke konkretnímu jich uskutečnění, rozejdeme se různými směry. Za slova neb činy jednoho nebéřeme všichni zodpovědnost. Ale naopak žádné slovo neb čin spisovatele nemůže zaviniti, aby klesl v našich očích jako člověk, pokud to slovo nebo ten čin je upřímným a osobním a čestně míněným výrazem jeho charakteru literárního. Neznáme rozdělení na literáty privilegované a inferiórné.

M. A. Šimáček replikuje ve Světozoru. V úvodě promlouvá o kritice a to o specielní kritice české, již si přeje mít nesenou láskou k věci, utilitaristní, poctivě pravdivou, nepřihlížející

k domácímu umění jako k filiálce umění cizího, nýbrž jako k samostatnému útvaru národnímu, který je výsledkem přirozených jeho duševních disposic, minulé kultury, poměru jeho vývoje národního a sociálního a konečně i vlivů cizích. Kritiku tu staví proti kritice irrealné, jíž si mohou dopřáti velcí národové s velkou kulturou, jakožto jakýsi samostatný druh umění. Zastavme se u tohoto úvodu. M. A. Šimáček — po našem soudu — odsoudil tady do avadní celou kritiku českou za nějakých posledních dvacítiletí. Tak kritice naší rozuměl jedině Neruda, po něm nikdo. Však výměr p. Šimáčkův je ostrým odsouzením — ne p. Šaldy, Karáska a Procházky — ale kritik, jak je provozoval Lumír v době svého květu, jak je provádí »Osvěta« dnes, jak »Zl. Praha« pérem p. Schulzovým — a jak je provádí »Světozor« za redakce pana M. A. Šimáčka. Na kritiku »Lumíra« a »Osvěty« posvítil v posledním velkém boji literárním dr. Herben v Času tak ostře, že snad je to dosud v živé paměti, šlehl tu i tam po kritikách p. Schulzových v »Zl. Praze«, a žel u »Světozora« není jinak.

A děje-li se toto v malém v našich beletristických listech, co říci o naší žurnalistice? Naše beletristické týdenníky a měsíčníky pěstují výhradně kritiku »nakladatelskou« t. j. vše, co vyšlo u firmy X, tone v oparu blahovolné kritiky týdenníku, jejž tato firma vydává, o jiných knihách vyšlých u firmy konkurenční se neví, neb jen velmi zřídka. A že takový nakladatelský kritik má ruce hezky svázané, ukazuje nad míru poučně »Zasláno« pí Bož. Víkové-Kunětické kritiku Hlasu Národa — — — a Světozora, jež čteme v Nár. Listech z 6. února. »Stalo se často, že Vaše kritiky ve »Světozoru« — poněvadž jsou pp. Šimáčkové mými nakladateli — vyzněly docela jinak, než v listech, s nimiž nejsem ve spojení. Z toho je patrno, že Váš úsudek je podřízen také jiným vlivům, než jedině prospěchu literatury. — Toto prohlašuji, abyste pochopil, že si úsudku Vašeho naprosto nevážím,« píše řečená autorka.

Strašná karikatura té ideální utilitaristní kritiky, jak si ji M. A. Šimáček přeje — a jak se u nás provozuje téměř všeobecně. A čtěte kritiky Nár. Listů!

U těch ohledy nakladatelské platí jen málo, za to víc politické a přátelské. Mluvme konkretně. Když tam psal o literatuře pan »ergo«, byla kritika ta hlavně nedobrovolně humoristickým čtením, jemuž dávaly direktivu všeliké osobní privátní vztahy a ohledy: pan Vrchlický na př. kmital se tam s každou svou knihou jako prostřední básník (p. Vrchlický seděl v redakci Hlasu Národa a psal

divadelní referáty) atd. atd.; nyní převzal péro p. erga p. Jaques, a p. Vrchlický povýšen na ohromného geniálního genia, jenž je neomylnější než papež v každém řádku, v každém slově, ve všem, co napíše. A nejen p. Vrchlický si polepšil, i přátelé jeho stali se rázem přáteli liter. rubriky Nár. Listů — představuje si snad takhle p. Šimáček tu speciální utilitaristní kritiku českou?

Je přirozeno, že musila přijít reakce, mor, zžíravina na takovouto kritiku. A přišla. Přišla se strany mladých, poněvadž naši staří se svými koterijními názory, ohledy jí nebyli schopni. A proto právem zařadil prof. Masaryk tyto mladé v řadu smělých průkopníků, pro různé idee bojujících, ale spojených proti abkreditované zastaralosti. A že vystupuje kritika ta tak četně a hromadně, vykládá se přirozeně soustavným potlačováním kritiky a literární diskusse se strany starší generace. (N. Doba II. str. 116.)* A jako každý vzdor, každá negace stávajících poměrů přepíná, musí přepínat, tak i tato kritika mladých byla ve formě s počátku trochu ostrou (uvedené citáty p. Šimáčkovy proti ní jsou poněkud staršího data!) — ale »ostouzením« ji ani tak p. Šimáček nazvat nesměl, kdyby si připamatoval bědnou situaci kritiky v naší literatuře, jež se následkem toho podobala bujnému na pohled tělu — ale se shnilou krví v žilách.

Tolik o úvodu repliky p. Šimáčkovy. A část hlavní? Ta je pro nás vedlejší. Tahání se o slovíčka, o věty, o to, možno-li přirovnat zdrcující Havlíčkovu kritiku Posledního Čecha ku kritikám dnešním, nebo ne — to jsou maličkosti. Jeden smutný fakt je tu: M. A. Šimáček bije do tábora, kam jej celá jeho literární činnost řadí, ne na křídlo, kde stojí snad pp. Karásek a Procházka, ale tam, kde je místo Krejčího, Mrštíka, Herbena, Machara, Šlejhara a j., a druhý také dost smutný a při tom instruktivní: na konci své repliky je nucen p. Šimáček sám něco křidovati. Jsme přesvědčeni, že vzdálen je dojmu, jaký ten výrok učinil, ale vidí aspoň, jak lehko vylétne z napsané věty něco, co tam její autor nikdy nevložil.

Z markantnějších personalií zaznamenáváme tyto. Pan prof. Voborník přihlásil se k vlajce starých (Nár. Listy, 2. února, při referátu o knize Vrchlického), prý »ať dují jak chtějí vlny vod slaných a neslaných« — přejeme panu kritikovi, aby se nedostal do vod sladkých, na těch se ještě hůře pluje nežli na neslaných, obzvláště když loď obtížena je Tainem a dokonce Brandesem.

Pan Em. z Čenkova, který v posledním velkém boji literárním vzdor všem svým směšným avanturám hrál roli rytíře smutné po-

stavy, provedl na sobě pod očima p. Schulze, svého velikého spolubojovníka, v »Zl. Praze« poetické karakiri, doznává že

»V okovy nedá spoutat se duch
na širém poli vědy, krásy,
s druhem se někdy utká též druh,
není však soubojem — rváti sobě vlasy«

a:

»netřeba k boji divocha dlaň,
jež s luku vypouští střely — jedovaté!«

Abychom nezakončili jen »osobně«, zaznamenáváme i v této rubrice neobyčejný úspěch Čechových »Písní otroka«. Teď se o sbírce již může mluvit docela hlasitě. Nebudu se o tom rozepisovat, že Sv. Čech svými písněmi dal výraz politické náladě veliké části národa; nebudu vykládat, že úspěch písní je zjev potěšitelný; — více mne zajímá fakt, že svými písněmi Sv. Čech našemu dělnictvu prokázal skutečnou službu.

Mezi těmi, kdo »Písně otroka« tak dychtivě kupují, čtou a s pravým porozuměním čtou, jsou zajisté (přesvědčil jsem se o tom) naši dělníci ve značném počtu. Slečna Krásnohorská může v »Osvětě« Sv. Čecha sebe starosvětštěji hájit proti »socialismu« — »Písně otroka«, třeba mimoděk, staly se písněmi českého dělníka. Slečna El. Krásnohorská nemá ponětí, jakou právě proto Sv. Čech má zásluhu (slečna mně dovolí říci:) vlasteneckou. A proto, že kritik »Osvěty« takového vlastenectví se patrně tuze bojí, upozorňuji ji, že Sv. Čech (»vlastenecký« světe slyš!) napsal báseň do — »Dělnického kalendáře« na rok 1895, právě tak, jak dělníkům v loni napsal »Proslov« ve prospěch pozůstalých po nešťastných obětech Příbramské katastrofy. Radíme slečně kritikovi (či kritičce?), aby si alespoň tyto dvě básně srovnala s »Písněmi otroka«. *Sursum!*

Z novější francouzské historie literární.

Referent podává tu několik zpráv o nejnovější literární historii francouzské, doufaje, že i takto poslouží mnohému čtenáři, jenž se zajímá o francouzské písemnictví, působící nyní značněji na literaturu naši. Přehled tento nechce být úplný, ač docela nahodile sestaven není.

Ch. Letourneau, **Evolution littéraire dans les diverses races humaines,** 1894.

Knihu pouze zaznamenávám, snad si ji ten onen čtenář přece přečte, ač není zajímavá, neboť je pracována podle utkvělé šablony autorovy. I literatura vyvíjí se z původního komunistického názoru uměleckého v pozdější individualism a jak na místo jednoduchých hudebních nástrojů (paliček — bubnů) přicházejí nástroje složitější atd., tak na místo nejstarších hudebních a tanečních popěvků společných dostupuje lyrism vždy individualnější, ody, hymny atd. U *Posuetta* a již u *Macaulaya* to všecko stojí a lépe.

P. Stapfer, **Des Réputations littéraires,** Essais de morale et d'histoire I. sv, 1893.

Velmi poučný a zajímavý pokus psychologické a sociologické analyse toho, jak knihy a jejich autoři pronikají, jak jméno některého autora (často velmi neprávem) roste, jiného zapadá a t. p Analyse autorské slávy a tím i příspěvek k poznání literární reklamy, vyššího ale i nižšího genru, dále příklady osudu, náhody a štěstí a jak a čím knihy a spisovatelé na širší obecenstvo působí.

E. Faguet, **Seizième Siècle.** Etudes littéraires 1894.

Autor pěkného rozhledu po literárním vývoji XIX. století (Le Mouvement litt. au XIX. s.) podává velmi pečlivou studii o literatuře stol. XVI., doplňuje takto svá studia o století XVIII. a XVII. v dějiny literatury. Faguet (mimochodem řečeno) je vůbec více historik literatury a nikoli kritik ve smyslu slova dnešní kritiky francouzské. Tito ho ani nemají tuze rádi — je jim příliš »učený«, ve skutečnosti svědomitý. Ale knihy jeho velmi pilně se čtou, jak dokazuje, že jeho studie o XVIII. věku vyšla již v 11. vydání.

Z problemů všeobecnějších zasluhuje povšimnutí, jak autor v uvodní stati, v níž jedná o myšlénkovém základě věku XVI., o reformaci, humanismu a renaissanci, liší humanism od renaissance, v níž vidí návrat k pohanskému názoru na svět, kdežto humanism je vnější napodobení klassických forem uměleckých. Montaigne, Rabelais představují renaissanci, Ronsard humanism.

Z jednotlivých studií doporučujeme, co napsáno o Rabelaisovi a Kalvínovi. Rabelais Faguetovi není ten hluboký a filosofický myslitel, kterého v něm mnozí vidívají, ale je mu za to veliký umělec, humorista. Kalvín zvítězil svou důsledností a rigorismem, ale Faguet v něm postrádá milujícího srdce.

A. Guillois, **Le Salon de Mme. Helvetius: Cabanis et les Idéologues. 1894.**

Popis filosofického salonu z konce minulého a počátku tohoto století (Mme. Helvetius umřela 1800) s mnohými zajímavými a novými podrobnostmi. Čteme tu o Turgotovi, Mirabeauovi, Chamfortu, Cabanisovi, Tracym, M. J. Chenierovi, Volneym a mn. j. Dovídáme se také o Franklinovi, jak žádal o ruku krásné vdovy, ovšem neúspěšně. Vypravování o posledních dnech Condorceta a vůbec celá kniha předvádí živé obrazy revolučního a porevolučního období.

Gustave Lanson, **Histoire de la littérature française.** 1894.

Na 1170 stránkách velmi pěkný, úplný a dobře uspořádaný přehled celé francouzské literatury, na konci chronologické přehledy. Knihu lze i znalcům doporučit; tu i tam všelico schází, některý úsudek není dosti odůvodněný a t. p., ale účelu svému, totiž podat dobrý celkový přehled, dějiny Lansonovy učiní dost v míře značné.

P. Morillot, **Le Roman en France depuis 1610 jusqu'à nos jours. Lectures et Esquisses, 1893.**

Vlastně školská chrestomathie francouzského románu a novelistiky od uvedené na titulu doby; vhodná i znalcům.

Paul Ginisty, **L'année Littéraire.** 1894.

Ginisty vydává již devátý rok tyto své roční přehledy literární. Máme před sebou literaturu za 1893. Mezi jinými nám neznámějšími novinkami zaznamenávám, že Mallarmé vydal zapomenutý román Angličana Beckforda The history of the Caleph Vathek, v němž vydavatel patrně vidí svého předchůdce. Román tento, jak známo, v Anglii dělal sensaci, měl jistý vliv i na Byrona; původně byl napsán francouzsky, ale originál tento se ztratil, až Mallarmé jej zase vydal.

F. Brunetière, **L'évolution de la poésie lyrique en France au XIX siècle,** 1894. I.

V značné míře tato kniha Brunetièreova může sloužit za souhrn bohaté a plodné činnosti tohoto francouzského kritika; podává sice jen

výklad, jak se ve Francii asi okolo roku 1820 projevil lyrism a jak se do poloviny tohoto století vyvíjel; avšak právě protože Brunetière vykládá vývoj lyrismu, ve skutečnosti podává nám celou filosofii literatury.

Brunetière podle Darwina uznává v literatuře druhy, a to druhy ve smyslu organickém, druhy živoucí a se vyvíjející, nikoli pouhé kategorie staroklasické aesthetiky. Takovým druhem je právě i lyrism. Je to tedy více, než se posud obyčejně definovalo: lyrickými jsou netoliko verše lyriků obecně tak zvaných, ale i dramata Victora Hugo (Hernani — Ruy-Blas), komedie Mussetovy (On ne badine pas avec l'amour — Les caprices de Marianne), romány G. Sandové (Indiana, Valentine atd.), historické spisy Micheletovy, politické řeči Lamartineovy, konečně je lyrickou i kritika Saint-Beuveova.

Vyložiti vývoj tohoto lyrismu jest úkolem nové knihy Brunetièrovy. Podškrtl jsem: vývoj, neboť Brunetière činí rozdíl mezi historií literatury a mezi historií vývoje, evoluce. Historie literatury vypravuje a tudíž všecko i maličkosti; historie vývoje objasňuje, vykládá a proto se drží význačného, typického.

Nebudeme se tu přít s Brunetièrem, zdali nezavádí docela zbytečné nové terminologie; de facto pokračuje ve šlepějích Tainea a Comtea, a je jasno, oč mu běží: o sociologický výklad. Nechávajíce tedy tyto a jiné pochybnosti stranou, podívejme se raději na bohatý a pěkný obsah Brunetièrovy knihy.

Lyrism je básnický výraz obecného individualism; individualism je nemoc století, je egoism a lyrická poesie je tudíž výrazem této nemoci, kterouž Brunetière vykládá jako protivu proti společenskosti věku XVIII. a dřívějších.

Velikou revolucí celá společnost francouzská upadla v upřílišený individualism a tento individualism i v poesii počíná se projevovat již v XVIII. věku, třeba plně vyzrál teprve dlouho po revoluci. Předchůdcové novodobých lyriků jsou Rousseau, Bernardin de St Pierre, Ossian a na základě těchto tří myslitelů a básníků Chateaubriand podává jaksi souhrn lyrických prvků jimi vypracovaných. Ještě A. Cheniera, ačkoli je klasik, lze sem přičísti, pokud působil na básníky po roku 1820.

K těmto základům třeba ještě přičísti vlivy cizí, působící na tehdejší Francii, a hlavně poesii a idee Göthea a Byrona a vedle nich německou filosofii Kanta a Fichtea.

A ze všech těchto prvků a vlivů okolo 1820 zrodil se moderní novodobý lyrism. Lamartine je otec toho lyrismu, on formuloval a vyslovil typickým způsobem všecká themata lyrická a zejména čistě »lyrickým« způsobem dal nové slovo lásce, citu z přírody a idei smrti — třem to hlavním thematům lyrického nadšení.

S Lamartinem projevuje se již také romantism, jemuž Brunetière, jak vidíme, nedává toho literárního významu, jenž se mu obyčejné dává. Jemu romantism je jen sociální, charakterisovaný individualismem, je tedy ten individualism sám a tudíž lyrism je básnický organ individualistického romantismu.

Po Lamartineovi Victor Hugo značí další fási lyričnosti. Victor Hugo citům Lamartineovým dal zvučné slovo — orchestroval Lamartineova lyrická themata. Victor Hugo proslavil se melodičností svého jazyka; je veliký básník, ačkoli není originální, upadaje zároveň v horování často neupřímné.

Saint-Beuve je vlastním aesthetickým zákonodárcem lyrismu. On postřehl, v čem tkví jeho podstata a podal jeho aesthetické formule. Jediný — praví Brunetière — z romantiků myslil. Zároveň Saint Beuve svou, třeba ne cele upřímnou a trvalou, láskou k lidem malým a nešťastným připravuje obrat z individualismu.

Musset je pravý lyrik, t. j. u něho poesie a egoism jsou téměř totožny.

Totéž platí o prvé periodě G. Sandové. Okolo r. 1836 však (vlivem Lamennaisa) z individualismu přechází k citům a názorům altruističtějším i počíná její období socialistických románů, ze kterého dále okolo roku 1848 vyzrává onen objektivism, jenž Brunetièrovi je sociální i básnickou protivou subjektivismu a individualismu egoistického. Pravými představiteli tohoto druhu básnického jsou však Gautier a Vigny — o nich a dalších sudbách francouzského lyrismu a poesie vůbec dovíme se více v následujících svazcích započaté práce Brunetièrovy.

E. Deschanel, **Lamartine.** 1893.

Ve dvou svazcích sneseno, co v četných a dobrých pracích předchůdců složeno. Čteme plný životopis, vypsání prvé, čistě básnické periody života, pak vylíčen Lamartine jako politik a připravovatel roku 1848, konečně vidíme smutné osudy za Napoleona.

Po stránce umělecké Deschanel vidí v Lamartineově poesii nejpěknější a nejčistější projev romantismu, vyšší ovšem než Viktora Huga; lyrický Lamartine nemohl (a nechtěl) býti vůdcem nějaké školy. Vidíme, jak vlivy a vzory starší, klassické a racionalistické působily na Lamartinea a jak hlavně v Meditacích vyvřela pravá a vlastní poesie básníkova: Lamartine obnovil v nové francouzské poesii elegii, přidav k její historicky vypracovaným prvkům lásky a melancholie nový prvek, to náboženský.

L. Dorison, **Alfred de Vigny, poète et philosophe,** 1891.

Pěkný ač nekritický výklad filosofie básníkovy zejména v »Destinées«. Pokud se životopisné stránky týká, autor užil zápisků básníkových a podle nich v některých málo podrobnostech objasnil poměr k Mme. Dorval.

A. Barine, **Alfred de Musset,** 1893.

Mme. Vincens (= Barine) podává velmi obšírný, lehce psaný životopis Musseta a zejména poměr básníkův k G. Sand vylíčen podrobněji a intimněji než od biografů dřívějších. Pro ocenění literární činnosti Mussetovy spis nemá důležitosti, leda že z něho vidět, co autorka příležitostně praví, že Musset romantism žil, netoliko bájil.

H. Amic, **George Sand.** Mes Souvenirs, 1893.

Vzpomínky autorovy na poslední čtyry roky života znamenité spisovatelky. Amic uveřejňuje různé listy G. Sandové a vypravuje, co sám v Nohantě viděl: žila v kruhu rodiny svého syna klidně a spokojeně a věnovala všecek svůj volný čas — denně psala 5 hodin — vnukům, pro něž psala loutková dramata a t. p. Kniha je velmi zajímavým doplněním k posavadním životopisům a podává milý obraz vášnivé kdysi a náruživé milenky Musseta a Chopina. Sama o sobě praví, že mateřský cit vždycky byl základní a hlavní rys její povahy. V knize je různých zpráv o spisovatelích navštěvujících G. Sand (o Dumasovi, Gautierovi) a t. p.

Edmond Biré, **Victor Hugo après 1852**, Paris 1894.

Biré dokončuje svůj neúprosný soud o životě V. Huga. Tomuto svazku předcházely: V. Hugo před 1830 a V. Hugo po 1830. Biré dokazuje a dokázal, že Hugo své marnivosti obětoval pravdu; dovídáme se, jak žil 40 let se slečnou Drouet, žije zároveň v legální rodině. Zprávy tyto nám ve mnohém prázdné pathos Viktora Hugo vysvětlují. Biré zle mu ještě vytýká změnu politických názorů a neukrotnou ctižádost. Svou biografii Biré založil na písmech Viktora Huga samého, dále na listech Nodièra, de Vignyho, Saint-Beuva, a j. Také prozkoumal časopis Conservateur litteraire 1819—1821 Hugem vydávaný.

O poesii Hugově autor soudí velmi často dobře a nestranně, uznává její skvělé stránky.

Ch. Renouvier, **Victor Hugo, le poète.** 1893.

Velmi střízlivý rozbor Hugovy filosofie; Renouvier se svou přísností Kantovskou ukazuje na vady básníkovy, na jeho kult slova (jedna kapitola je přímo nadepsána: nevědomost a absurdnost), avšak kritik je spravedliv a ukazuje nestranně i dobré stránky Hugova idealismu.

Casimir Stryenski, **Stendhal (Henri Beyle). „Souvenirs d'égotisme."** Autobiographie et lettres inédites, 1893.

Zápisník psaný 1832 obsahující vzpomínky na rok 1824, když Stendhal musil opustit Milan. Stendhala, jak známo, »objevil« Taine a z těch dob vydávají se jeho literární pozůstatky. Po »Denníku« (Journal de Stendhal) vydána teď Stryenskim řečená část jeho zápisků. Popisují Pařížskou společnost, do níž Stendhal byl hozen, hlavně však čteme analysi vlastního svědomí.

A. Filon, **Merimée et ses amis.** 1894.

O Meriméeovi se málo píše, ačkoli některé jeho romány se pořád čtou. Z knihy Filonovy vidíme, jak Merimée tvoří živý přechod od romantismu k realismu a to vlivem Stendhalovým, z něhož čerpal hlavní své typy, zejména ženské (koketty) a filosofický skepticism. Realism v něm sesílily pozdější svazky s dvorem císařským a již dříve známost s matkou císařovny Eugenie, které se nám podle bohaté korrespondence objasňuje Merimée studoval skutečné Španělsko a venkov francouzský a odtud jeho realistické pozadí přírodní, při nepopěrné zálibě časového romantismu

v exotickosti. Spisovatel konečně ukazuje na zásluhu Meriméea svými překlady ruských autorů (Gogola, Turgeněva, Puškina).

R. du Pontavice de Heussey, **Villiers de L'Isle Adam.** 1893.

Kniha Pontavicea podává zajímavé a nové zprávy o životě Villiersa de L'Isle Adama, jenž posud obestřen byl mlhovinou anekdot a historek; životopis je zároveň výkladem uměleckého tvoření: hraběcí potomek velikého a zaslouženého aristokratického rodu žije ve své nynější materiální chudobě svým rytířským tradicím, Baudelaire a Poe mimo to byli mu učiteli na dráze fantastické poesie, odpírající moderní osvětě všecku cenu a hodnotu. V knize nalezne čtenář mezi jiným výklad o směšné kandidatuře na řecký trůn (1863 literární odpůrce dal do novin lživou zprávu, že potomek slavného rodu má vyhlídky na uprázdněný řecký prestol — Villiers de L'Isle Adam uvěřil a ucházel se skutečně u Napoleona atd.).

Journal des Goncourts, **Mémoires de la vie littéraires.** VII., 1885—1888. Paris 1894.

Málo zajímavé pokračování deníku. Autor úplně je potopen v podiv vlastní osoby, alespoň nás nezajímá číst (upřímně řečeno listovat) o tom, jak starší z bratří předělával své romány na dramata a t. p. V knížce je dost anekdot; ale dají se o autorovi samém z ní vyčerpat anekdoty, jako když na př. seriosně zaznamenává hlas jakéhosi Dána, že v Dánsku a »jiných zemích na východním moři« žádný vzdělanec neuléhá, nepřečetší si několik stránek z »La Faustin« nebo »Chérie«.

H. Taine, **Derniers essais de critique et d'histoire.** 1894.

Sebrání některých článků a řeč v akademii o Louis de Loménie tvoří 3. posmrtní svazek essayů vydaných Tainem samým. Zajímavy jsou řádky věnované G. Sande, Taine očekává, že její idealism a řecký klassicism vedle oprávněného naturalismu doby jistě bude uznán. Stať o Saint-Beuveovi nepodává nic nového. Zajímava je črta o Paul de Saint-Victorovi (líbil se Taineovi velmi) a o redaktorovi žurnálu Vie Parisienne, bývalém spolužákovi.

George Pelissier, **Nouveaux essaies de littérature contemporaine.** 1895.

Kniha věnována analysi mladších romanopisců: M. Prevosta (Les Demi-Vierges), P. Hervéa (Flirt), Rosnyho (Termite, Bilatéral atd.), A. Hermanta a j.; ze starších čteme studie o Zolovi, Bourgetovi, z kritikův o Taineovi, jehož methodu autor pokládá za přežilou.

J. Lemaitre, **Impressions du théâtre,** VII., 1893.

Sedmý svazek Lemaitrových přehledů divadelních neobsahuje nic nového, zprávy o Mussetovi, Renanovi, Ibsenovi a j. doplňují pouze, co o těchto autorech Lemaitre řekl dříve ve svých dvojích sbírkách kritických. Ani to není již nové, že Zola i na scéně počíná nudit.

R. Doumic, **Écrivains d'aujourd'hui,** 1894.

Jedna z těch četných francouzských knih o literatuře současné, jíž si dosti rád přečteš, ale poznáš ihned, že autorovi nemusíš a nebudeš všecko věřit. Hlásí se k Bourgetovi, ale — a to je proň charakteristické — vidí ve svém mistrovi velikého filosofa a psychologa, nikoli umělce. A vlastně nehlásí se ani k filosofii Bourgetově, nýbrž k Taineově. Vida v Bourgetovi velikého myslitele, odsuzuje nefilosofického Maupassanta. Předce však pochopuje v tomto spisovatelovi, co v něm viděl i Tolstoj: pravdivost v pozorování jistých stránek života. Tolstoj zavrhuje jeho morálku, Doumic jeho nedostatek »abstraktních« idejí.

Další stati věnovány: Lottimu a kritikům Le Maitreovi, Brunetièrovi, Fagnetovi, historikovi Lavisseovi a j.

G. Larroumet, **Études de litterature et de l'art.** 1893.

» » **Nouvelles études de litterature et de l'art.** 1894.

Autor je profesorem na Sorbonně a byl ředitelem sekce v ministerstvě vyučování pro umění. Napsal již více studií z oboru literatury, zejména o Molièrovi; i v této práci zabývá se dobou starší, srovnávaje ji s dobou a směry moderními. Je klasik, a snaží se ukázat, že v XVIII. st. vznikl a vypracoval se romantism, jako by tím věk tento povýšiti chtěl nad nynější, v němž se mu patrně mnohé nelíbí; co se mu líbí, je mu staré.

V novější knížce Larroumet své názory o klasicismu rozvádí na velmi zajímavé studii o Meissonierovi a sochařovi Fremietovi. Klasicism Meissoniera vidí v tom, že užívá na př. na svých vojenských obrazech uniformy starší, historické, ačkoli sám musí doznat, že síla Meissonierova tkví ve »francouzské« dovednosti: »podat všecek charakter jednou črtou a zachytit podrobnosti ve zhuštěné formě«. Právě tak přece sám ukazuje, že Fremiet vyniká svou pravdivostí v podáváni těla lidského. Vtipné je srovnání Fremietovy sochy: Gorilla unášející ženu s Laokonem.

V literárních statích Larroumet píše o Lemaitreovi (Res Lois), Zolovi (Doktor Pascal), o Nordauově knize. Poučna je stať o nově propukajícím kultu Napoleona.

Gaston Deschamps, **La Vie et les Livres.** 1894.

Kritik deníku Temps-u píše proti pessimismu, naturalismu atd.; naši starší páni mohli by se z Deschampsa naučit, jak se dnes dělá »vlastenecká kritika«, má-li býti snesitelná. Deschamps hledá Francouzům nové literární a životní ideály v literatuře ruské.

Fr. Paulhan, **Les caractères.** 1894.

Kniha vyšla sice ve filosofické knihovně (Bibliothèque de philosophie contemporaine), ale má zájem širší, literární. Paulhan by rád klasifikoval charaktery a na konec demonstruje své názory na Flaubertovi.

Hippolyte Parigot, **Le théâtre d'hier.** Études dramatiques et sociales, 1893.

Parigot podává dějiny realistického divadla, jak se vyvinulo po romantické cituplnosti a honbě po effektech.

Představitelem nové doby je Augier se svou »komedií mravů«; Parigot myslí, že Augier obnovil tradice Molièrovské komedie. Druhou

dobu nebo lépe: novější směr dramatu zahájil Dumas Syn se svým dramatem »à thèse« — dramatem filosofujícím; Dumas Syn je autorovi dobrý dramatik, ale špatný filosof, dojista prý filosofie škodila dramatičnosti. Tendenčnost je příliš patrna.

Třetí genre dramatický pěstují Meilhac a Halévy, Pailleron, Sardou — salónní drama, představující nám Pařížský život bohatších tříd beze všeho úmyslu a beze vší filosofie.

Čtvrtý a nejnovější druh realisticko-společenského dramatu zahájil Becque (»La Parisienne«, »Les Corbeaux« a j.); jeho kusy jsou podle Parigota pessimistické a snad znamenají úpadek realismu, alespoň realistického protokolismu, zavlečeného na divadlo.

J. J. Weiss, **Le drame historique et le drame passionnel.** 1894.

Nebožtík J. J. Weiss mezi francouzskými kritiky divadelními patří k rozhodným klasikům po srdci Corneilla a Racinea; proto se mu ani Shakespeare nelíbí a nelíbí se mu tendenční kusy novějších francouzských dramatiků, nelíbí se realisté.

Podle Weissa je hlavním úkolem dramatu, mohli bychom říci, rozplakat a pohnouti a s toho stanoviska posuzuje jednotlivé dramatiky. Historické drama nemusí prý podávat »historicky« věrné charaktery a děje, může být úplně vymyšleno, jen musí podat — »atmosféru« doby, do které dějství spadá. Vzor historického dramata vidí u Dumasa (otce) a zejména v »Henri III. et sa cour«; vedle staršího Dumasa uznává ještě jen tři dramatiky, vlastně jen jejich tři historické kusy: »Louis XI.« Delavignea, »La Closerie des Gênets« od Soulié-a, »Bouquetière des Innocents« od Bourgeois; nade všemi však vznáší se Dumas — V. Hugo Weissovi značnější ceny nemá a podivným způsobem vytýká tomuto vůdci romantiků nehistorickost.

Vedle historického dramatu Weiss stanoví ještě psychologické drama (drame passionnel). Pochopitelno, že tuto třídu nelze určitě odlišit — nemohla by i v historickém dramatě býti vášeň? Vzorem je mu i v tomto druhu Dumas a sice s »Antony« (1831), v němž autor vidí pravý začátek romantického dramatu.

Realistické drama počíná se podle Weissa Vacqueriem (»Formosa«); ale realistické drama se Weissovi nelíbí, je mu příliš objektivní; jako realisty tak odsuzuje i novější směry, na př. kusy Richepina a j.

J. J. Weiss, **A propos du théâtre.** 1893.

V tomto svazečku sebrány feuilletony z r. 1885. Referent odkazuje zejména na autorův úsudek o V. Hugovi, zemřevším právě r. 1885. Weiss už tenkráte hájil proti nadšeným, ale nekritickým ctitelům V. Huga správný úsudek, že V. Hugo, ačkoli je básník veliký, není ani Francouzům, natož světové literatuře, prvním a hlavním zákonodárcem literárním.*)

V. St.

*) Ostatní publikace Weissovy jsou: Autour de la Comédie Française a Trois années du théâtre.

Úvahy a kritiky.

Karel V. Rais, **Zapadlí vlastenci.** Nákladem F. Šimáčka.

Není to náhodou, že titulní list této knihy ozdoben je illustrací Alešovou. Tito dva patří rozhodně k sobě. Nemohu lépe si v mysli vyvolati zvláštnosti Raisovy tvorby, než když si vzpomenu na ty známé Alešovy skrčené postavy sedláčků, s oholenými, scvrklými, schytralými tvářemi, na ty prosté linie jeho českých krajinek s fádními lány polí, s pruhem lesa, osamělými stromy, božími mukami u rozjetých cest, chaloupkami zapadlými do sněhu, se všemi těmi karakteristickými rysy, které podávají venkov náš nejen v jeho půvabech ale i s jeho drsností, se všemi bědami, které činí život našeho malého rolníka, zvláště v horských krajinách, tak plahočivým a činí z něho bytost stlačenou, nepřízní poměrů a fysickou námahou zmýranou, skrývající své nejlepší lidské vlastnosti pod ztuhlou korou rázovitého zevnějšku. Z těchto as stránek pojímá K. V. Rais svou úlohu v belletrii. On chce býti realistickým zobrazitelem našeho venkova. Nepodávati ho tedy jako idyllu, jako nejharmoničtější nakupení všeho milého, útulného, v parádních národních krojích a hezoučkých rozmluvách Jeníků a Mařenek, nýbrž jako tuhý životní boj našich malých lidí v odlehlých dědinách, boj, který stírá mnoho poetického s jejich postav, ve kterém tuhnou nejen jejich svaly ale i jejich mozky a v němž nás mohou především zajímati jako výrazné typické zjevy své třídy, jejího normálu, určení svým okolím a způsobem života. Z toho, co jsem právě napsal, by vyzíral nějaký Zola českého venkova — tak programově a určitě Rais ovšem nevystupuje a proto hned karakteristiku jeho směru jsem nucen omeziti. On je realistou či naturalistou, chcete-li, ale jen po stránce naprosto zevnější, po stránce kresby a výrazu. Tu ovšem zakládá své práce na pozorování a detailech. Ale to je také všecken jeho realism a modernost — dále nejde. V pojetí postav, v psychologickém prohloubení, v koncepci dějové setkáváme se v této knize hned na mnoha místech (připomínám jen shledání učitelského pomocníka se svým otcem) s pravděnepodobnostmi a násilnými romantickými skoky. — V »Zapadlých vlastencích« nejsou hrdiny vypravování rolníci, nýbrž vesnický učitel se svým pomocníkem, farář a jejich okolí (vše v podkrkonošské vesnici na počátku let čtyřicátých), ale co bylo o Raisových postavách řečeno, platí i zde. Tito lidé s jistým stupněm

intelligence, zavátí do zapadlé vesničky snášejí stejně jako ostatní tlak svého okolí, utvářejí se dle něho a jsou právě tak dobře jeho představitelé, jako ostatní lid. I směr a způsob jejich duševního života je určen a zbarven tímto okolím. Jsou to především vlastenecké snahy buditelské, které chtěl Rais zde zobraziti jako jiskry rozseté po nejodlehlejších krajích venkovských a rozžehující pozvolna vždy silnější zážehy svítajícího národního obrození . . . To jest ovšem rys, který těmto kantorům a farářům dodává v našich očích zvláštního interessu a činí z knihy tak trochu příspěvek k obrazu našeho probuzení. Ale tato stránka není přec zas tak v ní význačná, jak by se již i dle titulu zdálo. Ten kantor se svým pomocníkem a farář, všickni blouzniví sledovatelé vlasteneckých snah předbřeznových, putující do Prahy jako k Mecce svých tužeb a snů, šťastni, mohli-li promluviti s Šafaříkem a Jungmannem, poutají i bez toho zájem jako lidé, jako typy tehdejších učitelů a kněží vůbec a neztratili by mnoho, i kdybychom jejich vlastenectví si odmyslili. Tato vlastenecká stránka dává knize ovšem ráz jisté, řekl bych, pikanterie a chytá čtenáře za stránky u nás jak známo nejpůsobivější, ale skutečným nějakým historickým dokumentem nebo alespoň uměleckou studií, vyšetřující a zobrazující pronikání a vlnění vlasteneckého hnutí v oné době kniha ani z daleka není. Jest to pěkně vypravovaná povídka se zevnější fakturou popisnou a detailovou dosti realistickou, ve své vnitřní koncepci však dle starých střihů pracovaná, appellující tu na sentimentálnost, tu na vlasteneckou strunu čtenářovu, tu zas na jeho touhu po šťastném a všeobecně uspokojujícím konci knihy. A toho se čtenář dočká, když se konečně hodnému učitelskému mládenci dostane v odměnu za jeho ctnosti hezké Albinky z fary a neméně hezkého učitelského místa. A tak odloží čtenář knihu s uspokojením, neboť více od ní nežádal. A jako lekturu mu jí také od srdce přejeme a chtěli bychom, aby naše širší čtenářstvo mělo co nejvíc takové četby na místo lecjakých odpadků cizí novellistiky, které v podobě několikakrejcarových knihoven potlačují lepší četbu původní. Neměl-li autor vyšších nároků, než podati zde knihu, která se pěkně čte a roznítí v mysli trochu milého tepla, pak své úloze zúplna dostál. *V.*

August Strindberg, **Manželství.** Dvanácte povídek. Přeložil Hugo Kosterka. (Vzdělávací bibliotéka sv. 21.)

»Manželství jest občanské zřízení pro rozmnožování pokolení lidského a nic jiného. Až se vybouříme, můžeme se oženiti atd.« — toť obsah a smysl Strindbergova křižáckého tažení proti — — proti čemu? Proti manželství? Proti kultuře? Strindberg (a k tomu není třeba mnoho zkušenosti) poznává převrácenost společnosti v otázkách pohlavních, ale líčí je nesprávně, docela nepravdivě. Přečtěte si na př. povídku »Odměna ctnosti«: 28letý muž umírá proto, že žil čistě. Hotová karikatura, jako i ostatní figury. V »Lásce a obilí« líčí se hloupý, bezstarostný panáček, jak se na dluh žení a jak v prvém štěstí nehospodárně žije; možná, že jsou takoví hlupci, kteří tak nešikovně dávají veliké peníze za koroptve atd. Jistě však není takový otec, jenž lásku posuzuje podle ceny obilí

(starý statistický příklad), aby dceru svou proti svému životnímu pravidlu dal takovému floutkovi, když přece s tužkou v ruce na krejcar byl vypočítal jeho důchody. A k čemu tedy, táže se čtenář, takové povídání o útrapách manželství? Strindberg se zlobí na společnost a to mu stačí, aby ji karikoval. *F.*

August Strindberg, **Radost života.** Nákladem Moderní revue, 1895.

Líbí se mi na tomto vydání — formát, jako pěkný podlouhlý zápisník. Zápisky v tomto pěkném formátě nestojí za mnoho, přirozenost mravů ztotožňuje s hrubostí, toť vše. Že prý člověk tížený konveniencí společenskou má touhu být hrubým, po případě i zvířetem. Přílišná kultura mozku způsobuje anemii, béře chuť k práci atd. — tedy návrat k přírodě. A tuto jistě úctyhodnou pravdu Strindberg pomocí různých citátů rozkládá docela vážně, jako by ji po prvé vyslovoval! »Snižme svoje požadavky nádhery, cti, nouzi(?), a především vážnost(?), a já myslím, že radost života se dostaví znovu.« Strindberg naznačuje, že té radosti bylo více, když byl mladý — aj, aj, pomyslí si čtenář, tedy i Strindberg stává se rozumným starším pánem a proč? Šťastný Strindberg — může psát co chce a každý den jinak, dnes proti, zítra pro kulturu, a vždy najdou se lidé, kteří ho vyslechnou. A teď dokonce dostal se do pěknější úpravy, než do překladu. *F.*

Stoika *Epikteta* **Rukověť mravních naučení.** Přeložil, úvodem a poznámkami opatřil dr. Fr. Drtina. (Otisk z výr. zprávy gymnasia v Žitné ulici za 4894, str. 32.)

Písně otroka — řekl bych běžným teď slovem, životní názory otroka z I. stol. po Kristu, v němž máme nejšlechetnější odkaz filosofie stoické. Nemůžeme než rukověť Epiktetovu doporučiti co nejvřeleji; v 53 kapitolkách (str. 19—32) každý čtenář nalezne pramen vody živé, v pečlivém úvodu (str. 1—19) nalézají se nutné vysvětlivky životopisné a ostatní. *M.*

J. V. Jahn, **Karel Slavoj Amerling.** Obraz života a práce. (Jakožto 1. svazek chemické knihovny technologické pořádané prof. Fr. Štolbou a Ant. Bělohoubkem pod záštitou Společnosti pro průmysl chemický v království českém.) 1893, str. 119. Za 80 kr.

Chronologické vypsání nadšeného humanisty Amerlinga, neboť skutečně jen slovem: humanista dá se vyčerpat všecek obsah lidumilných snah tohoto znamenitého člověka pokračujícího ve šlepějích Komenského. Autor užil vedle starších životopisů hlavně nevydané korrespondence, tu i tam čerpá ze spisů, podávajících nejlepší obraz Amerlingova charakteru. Velmi pěkně vyniká Amerlingovo úsilí osvětné a zejména jeho snaha po popularisaci věd přírodních, jeho snahy encyklopaedické (přípravy k naučnému slovníku, bibliotéka klasiků všech národů, pozdější pansofické filosofování) a úsilí o reformu škol. (Dějiny »Budče«.) Se snahou osvětnou spojeny byly humanitní, sociální práce: Amerling poučoval řemeslníky,

staral se o to, povznésti vyučováním ženské pohlaví a věnoval se na sklonku života idiotům.

Po stránce vědecké činnost Amerlingova v knize p. Jahna méně určitě je charakterisována; dotýká se jeho poměru k Preslovi, zmiňuje se, že žil v Okenově přírodní filosofii a vypočítává jeho hlavní spisy (německé) z posledního období, kdy se věnoval pracím fysiokratickým a filosofickým.

Pěkně vyniká Amerlingovo snažení vlastenecké a národní — je nadšený přívrženec slovanské vzájemnosti (ve smyslu austroslavismu) a ve svých plánech paedagogických a pansofických vykazuje národu svému a slovanskému, jakožto národu rolnickému, místo přední a vůdčí. Všecky tyto, dojista velmi romantické snahy, po soudu referentově, zasluhovaly by také pečlivého vyložení; v tom romantismu tají se veliká šlechetnost a vůbec byl romantism přirozeným stupněm k nynějšímu více realistickému nazírání na svět.

V souvislosti s filosofickými názory Amerlingovými bylo také jeho úsilí o přírodní léčení bez léků. Mohlo se poznamenat, že Mickiewicz dovolával se filosofických názorů Amerlingových. *S.*

Ant. Janů, **O sebevědomí učitelském**, 1894, str. 130.

Významný v naší době spisek, jejž i neučitel pročte s prospěchem, neboť to mužné, klidné sebevědomí, jež autor vštěpuje svým spoludělníkům na škole národní, přejeme si my ostatní všichni a za stejným cílem. Je nám všem potřebí toho »hrdého klidu nepobouřené mysli« a přejeme, aby autorovy řádky k tomu vydatně napomáhaly. Knížečka je, pokud běží o nynější poměry učitelské a pokud běží o poměr naší společnosti k učitelstvu, velmi vhodným »mezi řádkovým návrhem vnitřní organisace« našeho učitelstva. *C. H.*

Zeměpis hospodářský. Díl I., jižní pevniny. Pro vyšší školy obchodní a průmyslové napsal dr. *Jan Řežábek*, v Praze 1894, str. 312

Autor pojímá zeměpis hospodářský jakožto výklad o tom, jakými živnostmi zaměstnávají se nynější obyvatelé země; přece však nepřestává na vylíčení pouhého hospodaření jednotlivých zemí, nýbrž podává napřed popis země (polohy, tvářnosti půdy, podnebí, vodstva) a demografické a politické zprávy o obyvatelstvu. Hledíce k našim poměrům literárním a stavu našeho obchodnictva souhlasíme s touto methodou; studující tím veden je netoliko k poznání faktův, ale i k jejich pochopení.

Ve všeobecné části (2—35) podáno roztřídění všech živností na čtvero skupin, to na živnosti výtěžné, zemědělství, průmysl a obchod, a o každé skupině podává se stručný výklad.

V části zvláštní popsány v tomto prvém díle Australie s Oceanií, Afrika a Jižní Amerika.

Vyslovujeme dvojí přání. Aby na konec podán byl v celkovém přehledu obraz světového hospodaření, po případě světové tržby a aby se obyvatelstvo podrobněji třídilo sociálně, tedy aby se udával počet děl-

nictva podle zaměstnání, počet různých národností v té oné zemi a konečně, aby podána byla data o pohybu stěhovaleckém. Na př. již teď při Brasilii mohl být určitější výčet obyvatelstva, mohlo býti vzpomenuto, že r. 1892 dovoleno Číňanům a Japoncům se přistěhovat a pod. *S.*

Rozpravy sociálně politické. Zpracovali dr. *T. Stejný* a *Fr. St.* 1894, str. 159, za 80 kr.

Podává se tu kusé zpracování knihy H. Luxa: Socialpolitisches Handbuch 1892, v níž se stanoviska sociálnědemokratického probírají se všecky stinné stránky kapitalistické organisace společenské. Prostý překlad Luxovy knihy byl by vhodnější, na nejvýše mohly se opravit tu i tam chyby v udáních statistických. Právě mnohé poučné partie Luxa obětovány více politickým tendencím. *S.*

J. V. Jahn, **A. V. Lavoisier.** Jeho život a práce. (Chemická knihovna technologická č. 3.) 1894, str. 90 za 60 kr.

Lavoisier, zakladatel moderní chemie, padl 8. května 1794 pod nožem guillotiny; v upomínku toho napsán předložený spisek. V úvodní slavnostní stati podán celkový obraz oslavencův, v následujících pak čtyřech oddílech v historickém osvětlení vyložen jeho význam pro chemii (nová theorie hoření). Autor podává mnoho životopisných dat, líčí odpůrce a závistníky velikého chemika; spisek hodí se širším kruhům k poučení, pro které patrně je psán. Mezi jiným čteme, jak u nás Amerling byl nadšeným ctitelem Lavoisiera, jehož jméno (Antonín Vavřinec) přečeštil v: Květena Vavřína Přádelského, vida i v tomto jméně hlubší význam. *Ť.*

Josef Müller. **Über Ursprung und Heimat des Urmenschen.** Stuttgart (F. Enke) 1894. M. 1·60.

Spisovatel je evolutionista a při tom přívrženec Wagnerovy migrační theorie. Wagner napsal kdysi článek téhož obsahu, jaký naznačuje název této knihy. Článek ten však dle Müllera nedošel patřičného ocenění, proto naň upozorňuje znovu, otiskuje obsah a dále rozbírá, rozhodně se přidávaje k Wagnerovu rozřešení velkého problému o původu člověka. Wagner ovšem budoval na Darwinovi, ale liší se od něho tím, že určuje jinak než Darwin datum a místo původu lidského pokolení. Darwin položil původ člověka až do doby eocenní, kdesi do tropické Afriky — ačkoliv se o obém vyjadřuje velmi opatrně. Wagner naopak klade kolébku lidstva do severních končin Evropy a Asie, kde člověk prý povstal — později než chce Darwin a sice počátkem doby diluviální.

Příčinu vývoje nižších zvířat v člověku viděl Darwin v tom, že zvířecí praotcové lidstva změnou životních podmínek přinuceni byli sestoupiti se stromů a žíti na zemi. Čím ale, a jak se to stalo, nepraví. Zde Wagner vyslovil novou další myšlénku: Příčina proměny té nastala v Evropě a v Asii příchodem doby ledové. Jí nastaly nové pod-

mínky! Wagner se tu opírá o dvě nezvratná fakta: dobu ledovou a o to, že již v době předchozí žili v severní Evropě antropoidní opice. Sever se stal zimou nehostinným, ale vystěhováním odtud postavily se vstříc ohromné překážky: na západě a východě moře, na jihu pohoří Künlünské, Himalaya, Kavkaz, Alpy a Pyreneje. Mezi Kavkazem a Hindukušem bylo mimo to moře...

Potud Wagner. Müller chce theorii jeho více prohloubiti. Zbývá totiž jasněji ukázat, proč a jak čtyřruký tvor změnil se v dvojrukého intelligentního chodce, proč počal chodit zpřímený a užívat umělých nástrojů a zbraní I k tomu donucen byl lidský praotec hladem a nouzí, již přivodila nastalá zima. Ovoce a plodů rostlinných více nebylo; nezbylo než sestoupit na zemi a tam namáhavě shánět potravu masitou, pomocí zbraně, hlavně dalekonosné, kterou se po jiných zvířatech házelo. Postoj, k tomuto boji nutný, naučil i tělo státi a choditi na zadních končetinách. První zbraní podobnou byl hrubě otesaný kámen s ostrými branami. Tento pochod Müller v několika kapitolách podrobně vyličuje.

Theorie Wagnerova jinak velmi zajímavá byla by i velmi svůdná, kdyby novější badání nepředstavovalo si ledovou dobu poněkud jinak než on, a kdyby kolébka lidstva zaručena byla v končinách severních. Nelze říci s Wagnerem »Hunger — musste den Abkömmling der miocaenen Früchte essenden Quadrumanen nothwendig in ein zweibeiniges intelligentes Raubthier verwandeln, wenn er dem Hunger nicht erliegen wollte«. My té nutnosti nevidíme, nevidíme už proto, že jiná zvířata analogní nutné změny nedoznala. Proměny zde jistě byly, ale nutnost této ohromné proměny není Wagnerem prokázána. Zde Haeckel už střízlivěji soudil. Také další rozvod Müllerův má své slabé stránky: neprokázáno na př., proč postromní čtyřruký tvor, shánějící se pojednou na zemi po potravě masité, stal se dvojnohým chodcem a ne čtvrnohým, po způsobu dravců. Přes tuto těžkou otázku spisovatel příliš lehce přešel (str. 43), a psychologickému problému hypothesované proměny se vyhnul docela — poněvadž prý byl už předmětem »zahlreicher und mancher vortrefflicher Darstellung« (str. 55).

Jinak je spis Müllerův zajímavý, velmi pěkně psán. Výklad evoluce je jedním z lepších a leckde nás nakloní. *N.*

M. Kappes, **Aristoteles-Lexikon,** 1894.

Horlivě pěstěné studium Aristotela nejnověji obrozenou scholastikou dalo asi podnět Dru. M. Kappesovi, docentu filosofie na akademii Münsterské, k pořízení praktického příručního slovníčku »Aristoteles-Lexikon«, jenžto podává v abecedním pořádku výklad důležitějších terminů technických v Aristotelových spisech se naskytajících. Pravíme: »důležitějších«; neboť kdo poněkud by v podrobnějších otázkách terminologických, při výrazech méně často přicházejících u Aristotela na dílko Kappesovo se obrátil, sotva by nalezl poučení. Ale pro terminy karakterisující právě Aristotela podán pěkný a přehledný výklad, respektující i rozmanitý jich význam i rozličná místa, kde se naskytují. *L.*

P. Graffunder, **Traum und Traumdeutung,** 1894.

Velmi hojná literatura o snu rozmnožena uvedenou přednáškou Dra. P. Graffundera, jež vydána ve sbírce rozprav vydávaných R. Virchowem a W. Wattenbachem v Hamburku. Rozprava tato podává vedle známých a běžných věcí přece některé drobty nové, při tom pak jest zajímava zejména částí, v níž spisovatel ukazuje, že způsob a zejména zásady vykládaní snů ode dávna jsou tytéž, jak to arci v povaze věci jest založeno. Neméně pěkná jest partie zkoumající, jak básnictví různých národů použilo motivu snu a to i v epice, lyrice i dramatice. Konečně vzpomínky zasluhuje pěkné líčení snu jakožto průvodce člověka v každém věku a postavení. *L.*

Herm. Schelenz-Ahlgreen, **Kosmetik.** 1894.

Koho by zajímaly dějiny »umění« za všech věků hojně pěstovaného, jemuž dáno eufemistické jméno »kosmetiky«, a kdo chtěl by rozvoj jeho co nejrychleji přehlédnouti, tomu možno doporučiti úvahu Hermanna Schelenz-Ahlgreena. Spisovatel probral tu jednotlivé odbory a způsoby líčení u rozličných národů a za rozmanitých dob, ale nepřestává pouze na tomto vylíčení, nýbrž činí z dějinného rozvoje kosmetiky vážnou dedukci o kolísavosti a neurčitosti ponětí tělesné krásy lidské (str. 33 nn.). *L.*

Алексѣй Веселовскій, Этюды и характеристики. Москва, 1894.

Studie žurnální, přednášky a různé črty, jimiž má býti podán obraz »lidí silných duchem« od XVI. st. počínajíc na dny naše. Čtou se lehce a příjemně, až lehce. Obsah: Giordano Bruno — Poslední rytíř (Agrippa d'Aubigné) — Legenda o Don Juaně — Molière — Alcest a Čackij — Diderot — U Voltairea — Beaumarchais — J. Swift — V podvečer nového století — Titanové a pigmeové (alpská fantasie) — Fonvizin — Gribojedov — Trojí cestování (Radiščeva, Oněgina Puškinského, Čičikova Gogolova) — Bělinský — Na mohile Gogola — Mrtvé duše — C. A. Jurjev — Filosofie na vsi. *E.*

С. Т. Семеновъ, Крестьянскіе расказы. Съ предисловіемъ Л. Н. Толстого. I, Москва, 1894.

Tolstoj podává tu serii selských povídek, napsaných mužíkem Semenovem; Tolstému zdají se být obzvláště věrným vylíčením selského bytu a po stránce umělecké cení si v nich upřímnost. Pro studium nynějšího ruského venkova selského jistě tyto povídky jsou velmi užitečné, také se z nich dá studovat »přirozenost« rousseauovská. *E.*

ZPRÁVY.

Troja. Jako v letech sedmdesátých, tak budí i nyní Troja pozornost všeobecnou. Jak asi vůbec známo, objevil Jindřich Schliemann na výšině hissarlické devět vrstev kulturních nad sebou; každá z nich značí nové osídlení. V druhé vrstvě zdola shledával Schliemann Homerovu Troju, poněvadž město, jež tam kdysi stávalo, zničeno bylo velikým požárem. Hradby druhého města tohoto, palác královský s budovami k němu patřícími, veliký »poklad Priamův«, nesčetné nádoby hliněné a jiné věci drobnější byly tu odkryty neunavným Schliemannem. Po jeho smrti pokračoval v l. 1893 a 1894 ve výkopech na Hissarliku Vilém Dörpfeld, jenž již dříve Schliemannovi nápomocen byl; výsledky kopání toho byly překvapující.

Dörpfeld pátral z prvu po hrobech, jež hledal na hradě samém, jak tomu bylo v Mykenách. Místo nich objevil však hradby a budovy města šestého (zdola počítaje). Poněvadž v této vrstvě šesté nalezeny byly nádoby, jež výzdobou svou úplně se shodují s vásami mykenskými, bylo ihned patrno, že město toto bylo současno s Mykenami, čili jinak řečeno, že to jest Homerova Troja. Objevy samy mínění toto potvrzují.

Nejprve odkryty hyly hradby skoro celého šestého města, kromě strany severní, jež zbourána byla již za starověku. Hrad měl podobu téměř pravidelného šedesátiúhelníku, jehož strany měřily as po 9 *m*. Čáry hradeb jsou veskrze přímé; na místě, kde tvoří úhel, opatřeny jsou malými výběžky, nejspíše jen z důvodů esthetických. Hradby samy spočívají na sklonité podezdívce 5 *m* silné a 5 *m* vysoké. Skládají se z pravidelných, velmi pečlivě přitesaných a na vnější straně hlazených balvanů, jsou 2 *m* silné a zvedají se až dosud na 5—7 *m* do výše. Též čtyři brány do hradu vedoucí byly objeveny, jedna na straně východní, dvě na jižní, zbytky čtvrté na severní. Rovněž tři věže mohutné odkryty na východní straně; v jedné z nich, jež neobyčejnými rozměry zvlášť se vyznamenává, ukryta byla studně a krom toho vedla odtud malá branka z hradu ven. Rozsáhlost hradu byla naproti »druhému městu« Schliemannovu více než dvakráte tak veliká.

Uvnitř hradu objeveny základy mnohých budov, jež shodují se tvarem úplně s domy doby mykenské. Byly vesměs vystavěny z kamene, ne

z cihel sušených jako v druhém městě, a ležely po různu, což shoduje se s popisem Homerovým. Zvlášť zajímavy jsou stavby dvě. Na jižní straně objevena kuchyně s ohništěm, mlýnskými kameny a rozličným nádobím. Na straně východní vyskytla se budova, jež nejspíše měla uprostřed řadu sloupů; Dörpfeld pokládá ji za trojský chrám. Ostatní budovy sloužily za příbytky rodině královské a jejímu dvoru. Podél hradeb byly zásobárny. Zde nalezeny veliké nádoby hliněné (πίθοι) do země zapuštěné, neb vyzděné dutiny tvaru džbánovitého. V nich našly se zbytky obilí, jež jevilo stopy požáru, kterým hrad zničen byl. Opětně souhlas s Homerem.

Dörpfeld objevil »šesté město« pouze na obvodě; střed jeho zůstane nám však navždy neznám, jakkoliv by právě byl nejzajímavější. Příčina toho jest tato. Za doby římské, kdy Troja nového rozkvětu se dočkala, byl terassovitý povrch hradu srovnán, aby získalo se rovné místo k nádherným budovám novým. Při tom ovšem zničeno bylo vše, co uprostřed hradu se nalézalo. Proto také Schliemann, jehož výkopy soustředily se právě na střed akropole, neobjevil žádných budov města šestého.

Poznáním, že šestá vrstva hissarlická spadá do doby mykenské, posunulo se ovšem stáří vrstvy druhé velmi značně. I jest přehled jednotlivých osazení na památné výšině trojské tento:

1. vrstva: prastaré sídlo z doby kamenné asi z let 3000—2500 před Kr.

2. vrstva: předhistorický hrad z doby mezi l. 2500—2000 př. Kr.

3. až 5. vrstva: chudičké osady z doby rovněž předhistorické (2000—1500 př. Kr.)

6. vrstva: hrad z doby mykenské, Troja Homerova. Stáří asi 1500 až 1000 př. Kr.

7. vrstva z doby řecké,

8. vrstva z doby hellenistické,

9. vrstva z doby římské (1—500 po Kristu).

Objevy těmito nabylo naleziště trojské nové zajímavosti. Dosavadní nálezy Schliemannovy, jak v berlínském museu národopisném jsou uloženy, ukazovaly kulturu trojskou jako zcela různorodou naproti kultuře mykenské. Nynější výkopy však ukázaly, že na konci druhého tisíciletí stejná kvetla kultura na obou stranách moře aegejského. I jsou mohutné až dosud vysoko vyčnívající hradby Homerovy Troje stejně pozoruhodny jako zdi tiryntské a mykenské.

Bude-li ve výkopných pracích na Hissarliku také letos pokračováno, dosud známo není. První rok poskytla potřebných prostředků vdova Schliemannova, druhý rok císař německý. Každým řádem však zaslouhovalo by nejzevrubnějšího prozkoumání toto naleziště, jemuž nic podobného na světě nemůže se vyrovnati. Zejména bylo by zajímavo seznati příbytky lidu obecného v podhradí.

Síla německé sociální demokracie. Podle poslední (páté) oficielní zprávy za dobu od 1. října 1893 — 30. září 1894 německá sociální demokracie (Viz: Bericht des Partei-Vorstandes und Bericht über die parlamentarische Thätigkeit der Reichstags-

Fraction an den Parteitag in Frankfurt a. M. 1894. Berlin, 1894, Verlag der Expedition des Vorwärts, 8°. 60 str.) domohla se ve všech oborech značných úspěchů. Má na říšském sněmu 46 poslanců; zpráva konstatuje, že vzrostl počet hlasů odevzdávaných při volbách do sněmů zemských, městských zastupitelstev a soudů dohodčích. Strana má 37 denníků, 20 listů vychází týdně 3krát, 9 týdně 2krát a 8 týdně jednou: mimo ty listy politické strana má 53 listů odborových, 2 listy humoristické, a po jednom listu zábavném (Neue Welt o 166.000 exempl.) a vědecko-literárním (Neue Zeit). Hlavní list strany, Vorwärts, má 45000 odběratelů.

Některé zvláštní spisy agitační obzvláště byly rozšířeny; proti novým daním a militarismu rozšířen spis v 55.000 exemplářích, květnový list vydán v 340.000 ex.

Ústř. pokladna strany přijala 330,877·18 mar., vydala 198,604·10; mimo to ovšem jsou četné pokladny jednotlivých odborů místních.

Ve správním roce konečně trestů uloženo na 58 let, 8 měsíců, 6 dní a pokuty placeno 43.747 marek.

Sociální demokraté ve veřejných zastoupeních. V České Třebové zvolen první stoupenec sociálně demokratické strany do obecního zastupitelstva a na Kladně zvoleno z 12 jejich kandidátů osm.

Novinárna pro lid. Zdejší spolek »Stálci« založil lidovou čítárnu novin, která je nejširším vrstvám přístupna takřka zadarmo. Čítárna sotva trvá měsíc, má asi 50 českých časopisů, ale už teď je nával do čítárny na Jungmannově nám. č. 753 velmi živý. Kdo nechce se státi členem spolku činným, s čímž spojena je povinnost odebrati měsíčně za zlatku českých knih, může platit jako člen přispívající za měsíc 20 kr. (denně $^2/_3$ krejcaru) a čítárna je mu stejně přístupna. O potřebě levných nebo bezplatných novináren na způsob americký ještě si promluvíme; zatím jen své zdejší čtenářstvo vybízíme, aby hodně ke spolku přistupovalo.

Četba několika různých novin je pro jednotlivce neocenitelným prostředkem k vytříbení samostatného a pevného úsudku, kterého tak velice u nás je třeba Hromadným přístupem bude snaživému spolku možno, aby mohl co nejdříve vyložiti i denníky německé, francouzské, anglické a ruské; zatím mohli by snad vypomoci obětaví soukromníci, kdyby listy své cizojazyčné už přečtené aspoň druhý, třetí den spolku propůjčili. Také se zřetelem na lid dělný by velice bylo třeba, aby novinárna byla otevřena večer aspoň do osmé, deváté hodiny. (Česká Stráž 2. února.)

Politický klerikalism ve Francii. Upozornili jsme své čtenáře na článek v »Revue de deux Mondes« psaný pro sblížení obou církví. V téže revue vyšel teď článek od Brunetièrea, v němž se tento vážený literární historik (dává zprávu o audienci u papeže) vyslovuje pro katolicism a to hlavně z ohledů politicko-sociálních. To ve vlasti de Maistreově není sice nové, ale charakterisuje proudy panující ve francouzské

společnosti. Pan Brunetière zavádí takto do literární filosofie — darwinism, avšak proto, že si neví rady s politikou, je ochoten přijati katolicism ne sice k vůli náboženství, nýbrž k vůli politické moci církve. Nepochybujeme, že i Crispi a podobní páni zakončí svou kariéru oddaností k církvi.«

Opatrování nemocných učebným předmětem na dívčích školách. V městě Maryhill nedaleko Glasgowa zaveden byl na dívčích školách nový předmět — opatrování nemocných. Žákyně nejvyšších tříd navštěvují přednášky z toho předmětu závazně a bezplatně. Vyučují mu Miss M. Larrenová a Miss Pace, doktorky medicíny. Přednášky jejich odnášejí se k výkladům o obživě nemocných, o podávání lékův, o zařízení pokojů pro nemocné, o opatrování, obvazování nemocných, o měření teploty. Hlavní základy fysiologie a hygieny důkladně se vykládají. Všechny výklady mají ráz praktický a názorný. Totéž vyučování zavedeno na jedné škole ve Drážďanech.

Divy a zázraky. Živa v 10. č. přinesla výtah z knihy J. P. Duranda »Les merveileux scientifique« a ze dvou článků, jež o zázracích uveřejnila Revue encyclopédique. Ukazuje se, jak metafysika, rozumování o věcech přesahujícíeh smyslný svět, u člověka nedá se potlačit. Mysli naší doby kloní se k věcem nadsmyslným. Symbolismus je metafysika v poesii jako naturalismus chtěl býti přírodní vědou v poesii. Změna smýšlení od materialismu, jenž tísnil starší pokolení, k metafysickému názoru světovému, k náboženství i socialismu, je všude patrna. Náboženská horlivost šíří se v kruzích, kde do nedávna bývala lhostejnost. Divy a zázraky přišly v posledním desítiletí naší doby zase ve vážnost. Nemalé účastenství v tom měly přírodní vědy samy, vynášejíce na světlo »divy« vědecké; takovým divem je zvláště hypnotismus a mnohé jevy hysterické. Durand rozeznává tři způsoby hypnotismu dle různých příčin, působících hypnotické jevy. První způsob, t. zv. živočišný magnetism neboli dle Mesmera mesmerismus zakládá se na přenášení myšlének a citů z mysli na mysl cizí bez prostřednictví ústrojů smyslových. Durand vidí v tomto účinu působnost činitele fysického na ústroje povahy skryté, zcela nepodobné oněm, s nimiž se dosud fysika a fysiologie zabývaly. I dovozuje skutečnost řádu fysického a fysiologického, dosud skrytého, jenž tvoří takřka rub zjevného řádu fysického a fysiologického, projednávaného dosud positivnou fysikou a biologií.

Druhý způsob hypnotismu, dle Braida zvaný braidism, zakládá se na tom faktu fysiologickém, že úkon zření a pozornosti soustředěné po delší dobu na jediný bod vyvolává umělý spánek, přecházející snadno v somnambulism; v tomto spánku stává se osoba zvláště způsobilou podléhati účinku prvého způsobu hypnotismu i účinku t. zv. mentálné suggesce, vyvolávající jakoukoli činnost mysli i těla, dle libosti.

Třetí způsob hypnosy t. zv. fario-grimism obsahuje jevy, vzbuzené slovní suggescí. Durand pokládá za základ jevů těch fakt, jejž ode dávna zastává: všechny fysické dojmy mohou býti nahrazeny dojmy mentálními. V těle na př. mohou suggerovanou ideou býti vzbuzeny tytéž účinky

jako různými lékárnickými drogami. Vštípená idea tedy může způsobit červenou skvrnu na kůži jako křenová placka, způsobit puchýř, jako kantharidová náplast, způsobit výlev krve, jako pijavka atd.

P. Sollier v Revue encyclopédique vykládá některé zázraky halucinací. Halucinace, působící víru v přímé obcování s božstvem, jsou prý trojího způsobu: halucinace zrakové, sluchové a psychomotorické. Postižené osoby hovoří často s imaginárnou bytostí, jež v nich mluví, i jsou puzeny nejen slova její pronášeti, nýbrž častěji ještě psáti věty, jež jim diktuje. Proslavenými doklady toho jsou Sokrates se svým démonem, Tasso, jenž psal své básně dle diktátu svého genia, Pascal a j. U těchto geniálních lidí idea, vyvinujíc se způsobem takřka nevědomým, vytvořovala se jako cosi mimo ně jsoucího do té míry, že se jim zdálo, že přichází odjinud než z nich samých. Není divu tedy, že lidé velmi nábožní věřili upřímně, že hlas mluvící v nich byl hlasem božím, a že mu tedy věřili slepě, uchvacujíce spolu množství proselytů svou sdělnou přesvědčeností.

Co se tkne zázračných uzdravení, jsou dle Charcota jevem přirozeným. Je to t. zv. léčení věrou v případech chorob nervových, na něž obraznost, autosuggesce a suggesce mají veliký vliv; obzvláště tedy ve všech případech hysterie, která, jak dnes víme, má mnohem větší působnost na organism, než se posud myslilo. Je na př. také ochrnutí hysterické a t. p., a ty neduhy všecky dají se pevnou vírou vyléčit. Takové zázračné léčení však odstraňuje pouze nápadný symptom neduhu, nikoli chorobný stav samý.

Zázraky vzkříšení z mrtvých vysvětlují se také cestou přirozenou na základě studií, konaných v té příčině v Indii, kde způsob těchto vzkříšení je specialitou fakirů. Někteří z nich, připravujíce se k tomu zvláštním způsobem, upadají v jakýsi spánek, tak hluboký, že mohou zůstat velmi dlouhý čas v hrobech, kde se dají zavříti, jsouce zdánlivě mrtví, ježto všechny tělesné výkony jsou obmezeny na nejmenší míru, takže při povrchním ohledání zdají se skutečně mrtvými. Případy katalepsie, tak hluboké, že člověk v ní pohroužený i lékaři může se zdáti mrtvolou, kde nešťastníci ti se probudili, jsouce spouštěni do hrobu ano jsouce již zemí přikryti, podávají klíč ku porozumění případů vzkříšení mrtvých.

Kongres sociologů v Paříži. Mezinárodní sociologický institut odbýval v Paříži prvý svůj kongres. Paříž zajisté nejlépe k tomu se hodila. Z ní vyšlo jméno sociologie do světa, odtud rozšířil se onen vzmach za všestranně vědeckým a historickým myšlením, zabezpečující Augustovi Comteovi vynikající místo v kruhu filosofů tohoto století. Comte to byl, který vytkl si za hlavní úkol, povznésti vědu v její konečné, positivní stadium. Vedle něho Herbert Spencer zbudoval příbuzný system. Také jeho filosofie hledá v sociologii vrchol. A zvláště Spencerovými pracemi stalo se pak jméno sociologie ve světě známým. Oba měli veliký vliv na světové myšlení a mají po dnes hlavně tam, kde moderní věda nestojí na vlastní propracované půdě jako v Rusku, Americe a v anglických koloniích; neméně i tam, kde vývoj její citelně byl přerván, jako v jižních zemích romanských. Proto zde jméno sociologie znamená více, je zářícím programem, živou, vědecké studium zúrodňující ideí.

Předůležité poznatky vyneslo na světlo studium archivů, starých měšťanských a cechovních listin, kostelních knih atd. Celá spousta materialu již nakupena a ještě vyhrabávána. A čím víc roste, tím nenezbytnějším se jeví, uvésti specielní různá badání ve vědecký systém. Dávati mu pak jméno sociologie již proto je výhodno, poněvadž je to mezinárodní jméno jako i věda je mezinárodní a zvláště tato, jejíž význam roste, čím více sociální život a »sociální otázka« západoevropské státy sbližuje.

Prvému sociologickému kongressu předsedal sir John Lubbock. Po zahajovací jeho řeči, která učinila velmi příznivý dojem, byla v osmi sezeních během 4 dní čtena řada pojednání dílem od samých autorů, dílem s jejich svolením. Zajímavým bylo hlavně sdělení vynikajícího právního historika Kovalevského, bývalého profesora v Moskvě o velmi primitivních formách pozemkového vlastnictví u donských Kozáků, o proměnách, nastavších tam se zanecháním kočovného života a o pokračujícím rozpadávání se míru — komunismu, o rychlém zanikání mateřského práva a matriarchální rodiny, u sibiřských kmenů dosud se vyskytujících. Kovalevský skončil svou přednášku duchaplným přeletem po oněch různých fásích, jimiž lidská společnost až do dnes prošla. Pak rozvinula se debata o organických theoriích sociálního života. Gabriel Tarde hájil princip napodobení jako základ stejných společenských zřízení, mravů atd. Worms předložil knihu o poměru theorie a praxe, vědy a umění v sociologii, Novikov z Oděsy, autor díla »Les Luttes entre les sociétés humaines«, mluvil o idei spravedlnosti v poměru k darwinskému zákonu. Poslední den přednášel baron Krauss o nesprávném užívání pathologických principů a ostře kritisoval Nordaua, poukazuje, že jeho dílo o zrůdnosti (Entartung) ve Francii pojímá se vážněji, než si vlastně zasluhuje. Konečně F Tönnies z Kielu mluvil o tvůrčích činitelích moderních dějin a přiřknul tu hlavní roli lidské společnosti, nouzi a vědě v jejich vzájemných vztazích.

Pro příští kongres, jehož místo ani doba dosud nebyly ustanoveny — většina klonila se k tomu, aby se již následujícího roku odbýval — zvolen za předsedu Schäffle. Látka byla předem rozvržena a pro jednotlivá themata zpravodajové ustanoveni. Volba themat je velmi případná, ukazujíc zároveň po většině program práce, již mezinárodní sociologický institut přeje si zorganisovati. Jsou to: 1. definice sociologie — referuje Worms, 2. matriarchat — referuje Westermarck (Helsingfors), 3. přechod od kollektivního k individuelnímu vlastnictví — referuje Kovalevský, 4. řídí se vývoj politických forem nějakým zákonem? — referuje Tönnies, 5. zločin jako sociální jev — Tarde.

Tönnies navrhuje ještě: sociologie v systému vysokého školství. Při tomto thematu bylo by především nutno položiti na to důraz, aby stávající statistické úřady změněny byly v čistě vědecké observatoře, sloužící sice jako dříve k účelům vládním a obecním, nicméně finančně a věcně od nich úplně neodvislé.

Jaké je bohatství světa? Země dává do roka 3 miliardy hektolitrů obilí, 5,300.000 tun cukru, 150,000.000 hekt. vína, 1200 tun

kávy, 90.000 tun kakaa, 550.000 tun tabáku, 2,680.000 tun bavlny, 215.000 kg. zlata, 3,975.000 kg. stříbra, 223.000 tun mědi, 535,000.000 tun uhlí.

Mezinárodnímu obchodu, jehož oběh páčí se na 95 miliard franků, slouží 184.000 lodí, 847.000 kilometrů železných drah a 1,660.000 km. telegrafních drátů.

Z jednotlivých států nejbohatší jsou Spojené Státy sev. Ameriky, na něž připadá 330 miliard franků. Na Anglii připadá 270 miliard fr., na Francii 250 miliard, na Německo 157, na Rakousko-Uhersko 84, na Italii 58, na Belgii 32, na Holandsko 21.

Vývoz Číny jest nad očekávání nepatrný. Dle zprávy čínského celního úřadu — píše Ostasiatischer-Lloyd — byl počet vývozních předmětů, jež r. 1893 byly exportovány (takový předmět musí míti cenu přes 10.000 taëlů — 1 Haïkuan. Taël = 5·37 marky), nápadně nízký, nepřesahoval ani počtu 50 kusů. Mezi nimi je však 14 věcí, jejichž vývoz měl cenu přes mil. taëlů.

To však všechno nic není pro veleříši, jež má všechny prameny, jejichž vykořistění mohlo by z ní udělati první velmoc vývoznou a průmyslovou. Železo a uhlí, tyto elementy ku provozování vzpomenutých odvětví, nalézají se tu v přebytku, kdežto v úrodných krajinách jižních bavlna bohatý dává výnos. Tuto surovinu má Čína celá, také se hned na místě zpracuje, ale množství zboží cizího, jež každého roku se přiváží, dokazuje, že domácí způsob zpracování je daleko dražší než cizí. Jinak nelze upříti, že říše středu, kdyby se rozhodla zavésti stroje, v krátké době byla by nebezpečným soupeřem pro celou Evropu. Dokud síla parní velkoprůmyslníkům západu k veliké výrobě nepomáhala, rukodělné výrobky Číny odváženy byly stále na západ.

Vídíme, že vzdělání a pokrok mají větší cenu, než materielní zájem, jenž sám sebou ke vzmáhání blahobytu jen na polo přispívá.

Novější spisy.

Müller, *Die Entwickelung der Feldartillerie in Bezug auf Material, Organisation und Taktik von 1815—1892.* Mit besonderer Berücksichtigung der preussischen und deutschen Artillerie und mit Benutzung amtlichen Materials. II sv. 1894. — André Baudrillart. *Les Divinités de la Victoire en Grèce et en Italie,* d'après les textes et les monuments figurés. (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, 68. fasc.) 1894. — W. Warde Fowler, *The City-State of the Greeks and Romans* a survey introductory to the study of ancient history. 1893. — A. Darmesteter. *Cours de grammaire historique de la langue française.* Deuxième partie: Morphologie, publiée par les soins de M. L. Sudre. Paris, 1894. — J. B. Bury. *A History of the Roman Empire from its Foundation to the Death of Marcus Aurelius.* — G. Dehio, *Untersuchungen über das gleichseitige Dreieck* als Norm gothischer Bauproportionen. Mit 24 Figuren. 1894. — Paulys *Realencyklopädie der klassischen Alterthumswissenschaft* Neue Bearbeitung. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausg. von G. Wissowa. Erster Halbband: Aal—Alexandros. 1893. — E. Nys. *Les origines du droit international.* Bruxelles et Paris, 1894. — Theodor Lindner, *Deutsche Geschichte unter den Habsburgern und Luxemburgern* (1273—1437). 2. Band: Von Karl IV. bis zu Sigmund. Die allgemeinen Zustände. — Paul Keppler, *Wanderfahrten und Wallfahrten im Orient.* Mit 156 Abbildungen, 1 Plan der Kirche des Heil. Grabes und 2 Karten. 1894. — Gustav Strakosch-Grassmann, *Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242.* Mit fünf Karten, einem Sachregister u. einem Quellenregister. 1893. — Adolf Menzel, *Die Arbeiterversicherung nach österreichischem Rechte.* Leipzig, 1893. — Schwartz W., *Nachklänge prähistorischen Volksglaubens im Homer.* Mit einem Anhang über die Hexenfahrt der Hera und die sog. Hexensalbe. Berlin, 1894. — *Jahresberichte fuer neuere deutsche Litteraturgeschichte,* hrsg. von Elias, Herrmann, Szamatolski. Jahr 1891, Stuttgart, Goeschen. 1893. 12 m. 60 f. — Karl Kiesewetter, *Die Geheimwissenschaften.* Zweiter Teil der Geschichte des neueren Occultismus, mk. 16. — Николай Васильевичъ Гоголь и его переписка съ друзьями Историческо-литературный очеркъ П. А. Матвѣева. Спб., 1894 1 р. 50 к. — *La Science du point d'honneur.* Commentaire raisonné sur l'offense—le duel, ses usages et sa législation en Europe etc. Par A. Croabbon, avocat. I. Paris 1894. — K. Waliszewski. *Autour d'un trone. Cathérine II de Russie. Ses collaborateurs, ses amis, ses favoris.* Paris, 1894. — J. Overbeck. *Geschichte der griechischen Plastik.* Vierte umgearbeitete und vermehrte Auflage. I Band, zweiter Halbband, II. Band. 1893—1894.

Nástin sociálního roztřídění voličstva království českého dle všeobecného práva hlasovacího.

Otázka všeobecného práva hlasovacího zjednavši si konečně přístup do parlamentu rakouského a nyní i do zemského sněmu království českého, stává se na všech stranách předmětem politických diskussí budíc pochopitelný zájem i těch, kterým po zavedení všeobecného práva hlasovacího dostati se má teprve hlasu a účasti při řešení záležitostí veřejných, i oněch, kteří na příště o svůj vliv na záležitosti tyto s nově přibylými voliči budou se děliti Pochopitelným způsobem zajímá se veřejnost a hlavně dosavadní voličové v prvé řadě o otázku, kolik nového voličstva přibude zavedením všeobecného práva hlasovacího a kterým společenským vrstvám noví voličové budou náležeti. Odpověděti s možnou pravděpodobností ku těmto otázkám na základě výsledků posledního sčítání obyvatelstva a sice v prvé řadě se zřetelem na království české, jest účelem tohoto článku.

Než přistoupíme však ku vlastnímu zodpovídání těchto otázek, pokládáme za vhodné, nastíniti jen několika rysy nynější stav parlamentárního zastoupení lidu českého a sice dle posledních voleb do poslanecké sněmovny.

Sněmovna poslanecká čítá, jak známo, 353 poslanců, z nichž na království české připadá 92 poslanců; z těch pak náleží třídě velkostatku 23, třídě měst a míst průmyslových 32, obchodním komorám 7 a obcím venkovským 30 poslanců.

Připadá pak v Čechách dle stavu za posledních voleb do poslanecké sněmovny 1 poslanec na 63.140 obyvatel, v celém Předlitavsku pak 1 poslanec na 67.162 obyvatel (při volbách v r. 1885 připadal v Čechách 1 poslanec na 61.933 obyv., v Předlitavsku na

64.770 obyv.). Číselný poměr poslanců, voličů a obyvatelstva v Čechách dle stavu při říšských volbách v r. 1891 znázorňuje tato tabella: [1])

Třída voličská	Počet obyvatel	Počet voličů	Počet poslanců	Na 100 obyv. připadalo voličů	
				r. 1885	r. 1891
Velkostatky . .	—	452	23	—	—
Města a místa průmyslová	1,365.100	92.841	32	7·4	6·8
Obchodní a živn. komory	—	186	7	—	—
Obce venkovské .	4,443.758	263.460	30	5·7	5·9

Tabella tato ukazuje dosti jasně nespravedlivost nynějšího zastoupení lidu v rakouském parlamentě. Připadáť — nehledíme-li ani k obchodním komorám — v Čechách jeden poslanec ve skupině velkostatku na 19 voličů, ve skupině měst na 2901 voliče a 42.659 obyvatel a ve skupině obcí venkovských na 8782 voličů a 148.128 obyvatel.

Neméně nespravedlivo jest nynější zastoupení i s hlediska poplatnosti: platíť velkostatky v Čechách přímých daní 4·2 milionů zl., města 10·6 mil. a obce venkovské 12·7 mil., z čehož připadá na jednoho poslance velkostatku 182.000 zl. daní, na jednoho poslance skupiny městské 332.000 zl. a skupiny venkovské 410.000 zl.

Pozoruhodným zjevem jest dále poměrné klesání počtu voličstva ve skupině měst a míst průmyslových, kdež — jak z hořejší tabelly vidno — připadalo v r. 1885 na 100 obyvatel v Čechách 7·4 voličů, v r. 1891 však pouze 6·8 voličů (v celém Předlitavsku r. 1885 na 100 obyvatel 7·0 voličů, v r. 1891 pouze 6·1 voličů). Zjev tento ukazuje zřejmě na neudržitelnost systemu, dle něhož právo volební podmíněno jest placením přímé daně, neboť další vzrůst velkoprůmyslu na úkor drobné výroby a tím způsobený přechod obyvatelstva z třídy malých podnikatelů do vrstvy dělnické musil by přirozeně vésti ku stálému omezování počtu vo-

[1]) Srv. Dr. Ferdinand Schmid: »Die statistischen Ergebnisse der Reichswahlen des Jahres 1891.« Statistische Monatschrift 1891, str. 386 sl.

ličstva, jež při nepopíratelném vzrůstu intelligence ve vrstvách nejširších i při veliké poplatnosti vrstev těchto na daních nepřímých,[2]) nemůže býti nikterak odůvodněno.

*

Přicházíme nyní ku vlastnímu úkolu, totiž znázorniti roztřídění a číselný poměr voličstva dle nejdůležitějších společenských vrstev obyvatelstva tak, jak poměr ten jeviti se bude po provedené reformě volební na základě všeobecného práva hlasovacího.

Dle návrhu Dr. Slavíka, podaného dne 17. března 1893, jemuž co do šířky volebního práva nejvíce blíží se navržená volební oprava Taaffova, má se v zásadě dostati aktivního volebního práva všem svéprávným občanům mužského pohlaví, kteří dovršili 24. rok svého věku. V tomto rozsahu požaduje i valná část dělnictva všeobecné právo hlasovací a proto chceme též všeobecné hlasovací právo ve smysle návrhu Dra. Slavíka vzíti za základ a východisko dalších svých úvah.

Dle výsledků posledního sčítání lidu čítá království české 2,821.898 mužů, z nichž jest mužů starších než 24 roky okolo 1,382.000.[3]) Od těchto odečísti dlužno aktivní vojsko, z něhož na věk nad 24 roky připadá v Čechách as 10.000 až 12.000 mužů, a obdržíme počet voličů ve smysle návrhu Slavíkova v Čechách a sice okolo 1,370.000 voličů. Bez analfabetů — ve smyslu návrhu Taaffova — činil by počet voličů v Čechách o 6% méně.

Setrváme-li při návrhu Slavíkově, činili by voličové v Čechách po zavedení všeobecného hlasovacího práva více než 23% všeho obyvatelstva, kdežto při posledních říšských volbách obnášel počet voličů v Čechách o málo více než 6% obyvatelstva.

*

Roztřídíme si nyní voličstvo dle nejdůležitějších tříd společenských, totiž na obyvatelstvo samostatně se živící, na zřízence vyššího řádu, na dělníky a na nádeníky.

---

[2]) Daně přímé rozpočteny jsou na r. 1894 na 110·3 mil. zl., daně nepřímé stíhající většinou obecné spotřební předměty všeho obyvatelstva (sůl, cukr, pivo atd.) na 238·5 milionů zl.

[3]) Officielní data statistická určují počet obyvatel dle stupňů věku od 5 ku 5 rokům. Mužů ve věku nad 25 roků jest v Čechách dle sčítání 1,337.616, jednoroční průměr mužů ve věku 20—25 let činí 44.505, připadá tedy na věk nad 24 roky okolo 1,382.000 mužů.

Číselný poměr těchto tříd jeví se v Čechách bez zřetele na stáří následovně:

Pohlaví	Osoby samostatně se živící	Zřízenci vyššího řádu	Dělníci	Nádenníci	Součet osob v povolání činných
Muži . . .	590.819	113.268	993.082	145.641	1,842.810
Ženy . . .	231.662	9.467	870.683	126.509	1,238.321
Součet . .	822.481	112.735	1,863.765	272.150	3.081.131

Z čísel těchto patrna jest ovšem značná převaha lidu dělnického nad podnikateli samostatnými a vůbec nad t. zv. stavem středním, jenž dle našeho roztřídění zahrnut jest z větší části mezi obyvatelstvem samostatně se živícím a mezi zřízenci vyššího řádu. Čísel těchto chápou se rádi nepřátelé všeobecného práva hlasovacího, jakožto vhodné agitační zbraně, poukazujíce, kterak dle tohoto číselného poměru bude dělnictvo po zavedení všeobecného hlasovacího práva majorisovati o překot všechny ostatní třídy společenské. Dovolávati se těchto čísel proti všeobecnému právu hlasovacímu jest ovšem naprosto pochybeno, neboť uvedený číselný poměr mezi třídou střední a třídou dělnickou platí sice pro obyvatelstvo vůbec, bez zřetele na jeho stáří, nikoli však pro budoucí voličstvo t. j. pro muže ve stáří nad 24 let. Naznačený počet dělnictva spíše by opravňoval k úsudku, že tak četné třídě obyvatelstva mělo by se dostati zastoupení ve sborech zákonodárných a že dokonce při nynějším klesání počtu samostatných podnikatelů dělnictvu práva hlasovacího dostati se musí, ač nemá-li zastoupení obyvatelstva v parlamentě stále na užší vrstvy se omezovati.[4])

Konstatovati dosti přibližně počet mužů v naznačených třídách společenských ve stáří nad 24 roky, umožňují nám podrobné elaboraty ústřední komise statistické, jež týkají se roztřídění obyvatelstva dle povolání na základě stavu v roce 1890.[5]) Dle těchto dat roz-

[4]) Osob samostatně se živících (a contr. zřízenců a dělnictva) bylo v Čechách r. 1880 v celku 828.036, r. 1890 však vzdor vzrůstu obyvatelstva pouze 822.481.

[5]) Berufsstatistik nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Centrální statistická komise.

tříděno jest mužské obyvatelstvo v Čechách co do věku následovně:[6])

Ve stáří:	samostatně se živící:	zřízenci:	dělníci:	nádenníci:	celkem:
do 10 let	7.355	—	—	—	7.355
od 11 do 20 »	10.331	10.621	313.859	16.349	351.160
» 21 » 30 »	67.435	55.570	255.104	25.520	403.629
» 31 » 40 »	141.909	20.354	172.404	30.255	364.902
» 41 » 50 »	130.652	14.555	117.389	28.220	290.816
atd.	atd.	atd.	atd.	atd.	atd.

Naznačená data udávají nám ovšem počet mužů v jednotlivých společenských třídách pouze pro stupně věku po 10 letech. Chceme li dle toho konstatovati číselný poměr mužů těchto tříd ve věku nad 24 roky, musíme zejména zřetel míti k té okolnosti, že ve věku od 20 do 30 let jeví se mezi muži samostatně se živícími značný přírůstek, mezi dělníky pak citelný úbytek, což vysvětliti lze zejména tím, že ve věku tom mnoho dělnictva přechází do třídy samostatných podnikatelů. Pro obrat tento důležit jest právě věk 24 let jakožto rok nabytí zletilosti, kterouž náš zákon živnostenský předepisuje jako jednu z podmínek ku nabytí samostatné živnosti. Majíce zřetel k této okolnosti, že počet samostatně se živících mužů od 21. do 30. roku stoupá, kdežto počet dělníků právě v tomto věku klesá, můžeme dle uvedených čísel odhadovati, že ve věku od 20 do 24 let nachází se ve třídě samostatně se živících mužů nejvýše jedna třetina celkového počtu samostatně se živících mužů ze třídy věku od 20 do 30 let, kdežto ve třídě dělnické můžeme na věk od 20 do 24 let čítati nejméně polovinu celkového počtu dělníků jsoucích ve věku od 20 do 30 let. Ve třídách ostatních (zřízenci, nádenníci) čítáme na věk od 20 do 24 let čtyři desetiny mužů těchto tříd ve třídě stáří od 20 do 30 let. Od zřízenců dlužno dále (při určení počtu voličů) odečísti aktivní vojsko, které do třídy této jest zařaděno; vojsko toto činí v Čechách 34.392 mužů, z něhož asi třetina nachází se ve věku nad 24 let.

[6]) V následujících číselných udajích brán zřetel pouze k osobám v povolání činným, nikoli ku členům rodin bez vlastního výdělku, jichž ostatně při pohlaví mužském ve věku nad 24 let jest procento zcela nepatrné.

Na základě toho obdržíme pak následující roztřídění voličů v Čechách ve smyslu návrhu Dr. Slavíka:[7])

voliči samostatně se živící:	voliči ze třídy zřízenců:	voliči ze třídy dělníků:	voliči ze třídy nádeníků:
552.904	59.639	551.671	119.084

Porovnáváme-li čísla tato, zejména počet voličů z třídy osob samostatně se živících a z třídy dělníků, s výše již uvedeným počtem osob samostatně se živících a dělníků bez zřetele na jejich stáří, seznáváme, jak nesprávno jest dovolávati se celkového počtu dělnictva jako důvodu proti všeobecnému právu hlasovacímu, neboť z celkového počtu mužů samostatně se živících požívati bude práva volebního po zavedení všeobecného práva hlasovacího 93%, z celkového počtu dělníků pouze 55%.

Kdybychom čítali, že t. zv. stav měšťanský tvořiti budou voličové ze třídy osob samostatně se živících a ze třídy zřízenců vyššího řádu a že proti těmto státi budou v zápase volebním jakožto živel dělnický voliči ze třídy dělníků a nádeníků, pak ovšem musili bychom živlu dělnickému přiznati co do počtu voličů číselnou majoritu. Oproti tomu dlužno, co se třídy dělníků v užším smyslu dotýče, uvésti, že dělníci hospodářští (počtem 159.046 voličů) a dělníci průmysloví (344.406 voličů) nemají vesměs zájmů totožných a že proto obě tyto třídy nesplynou všude v jeden volební šik. Značný kontingent mezi dělníky hospodářskými činí kromě toho rolničtí synkové, kteří při hospodářství svých rodičů jsou činni a proto statisticky mezi dělnictvo jsou zařaděni, ač sociálně mezi dělníky nenáležejí. Ostatně i mezi dělníky průmyslovými dlužno lišiti též dělníky velkoprůmyslové a dělníky při maloživnostech, kteří majíce po většině vůli a naději státi se samostatnými podnikateli, mají jiné zájmy než dělníci velkoprůmyslu.

Co se pak nádenníků dotýče, náleží tito převážnou většinou rolnictvu (a sice 88.797 ze 119.084 voličů-nádenníků) a mají taktéž své zcela zvláštní společenské a hmotné postavení. Oni jsou po většině zbytky staré agrární soustavy, bývalými uživateli nesvobodné půdy, kteráž později přešla v plný jich majetek, avšak k úplně obživě jejich nedostačí. Na doklad toho lze uvésti, že z 1000 rolnických nádenníků jest v Čechách 47 majiteli neb spolumajiteli po-

[7]) Čítáni jsou tu ovšem jen voliči, kteří v určitém zaměstnání jsou činni ostatně jest difference proti skutečnému počtu voličů dosti nepatrná.

zemků a 153 majiteli neb spolumajiteli domů, při čemž uvážiti dlužno, že značná část nádeníků bez nemovitého majetku jsou jen členy rodiny.[8]) Uvážíme-li nyní, že voliči ze třídy samostatných podnikatelů a dělníků co do počtu se v celku rovnají (prvých 552.904, druhých 551.671) a že proti 59.639 voličům ze třídy zřízenců stojí 119.084 voličů ze třídy nádeníků, tu jest zřejmo, že nebezpečí skutečného majorisování t. zv. středního stavu třídou dělnickou netřeba se dle čísel těchto valně obávati.

*

Nejméně odůvodněna jest ovšem obava různými živly mezi rolnictvem šířená, že stav rolnický majorisován bude vlastním svým dělnictvem. Stav rolnický třídí se v Čechách dle věku a společenských tříd následovně:

Muži ve věku	samostatní	zřízenci	dělníci	nádenníci
do 20 let	620	467	117.844	11.667
od 21 do 30 »	27.743	1.533	82.845	17.681
» 31 » 40 »	71.198	1.489	43.247	21.609
« 41 » 50 »	69.460	1.600	30.111	20.557
atd.	atd.	atd.	atd.	atd.
celkem	216.373	6.757	317.302	106.536

Jak z čísel těchto vysvítá, jeví se též při rolnictví od roku dvacátého klesání počtu dělnictva a stoupání počtu samostatných rolníků. Užijeme-li tedy ku zjištění počtu mužů starších 24 let téže methody, jaké svrchu bylo užito, obdržíme následující roztřídění mužů při rolnictvu zaměstnaných ve stáří nad 24 let:

samostatní:	zřízenci:	dělníci:	nádenníci:
252.431	5.678	159.046	88.797

Z čísel těchto jest patrno, že o majorisování samostatných rolníků vlastními jich dělníky po zavedení všeobecného práva hlasovacího nemůže býti řeči. Ovšem musí politika vlády směřovati k udržení malého rolnictva a ne ku tvoření velkých rolnických fideikomisů a pod., jimiž poměr počtu samostatných rolníků vůči počtu dělnictva hospodářského valně se zhoršuje.

---

[8]) Srv. o tom Dr. Rauchberg »Die Hauptergebnisse der österr. Berufsstatistik« ve »Statistische Monatschrift« 1894, str. 188. — Na Moravě jest mezi 1000 hospodářskými nádenníky 98 majitelů neb spolumajitelů pozemků a 201 majitel neb spolumajitel domů.

Jinak jest tomu ovšem při průmyslu, při kterémž podobným způsobem dospíváme k následujícímu roztřídění mužů v Čechách při průmyslu zaměstnaných ve věku nad 24 let:

samostatně se živící:	zřízenci:	dělníci:	nádenníci:
150.460	8.153	344.406	13.585

Volby ovšem nebudou se díti zvláště ani ze středu rolnictva, ani ze středu průmyslu; čísla tato mají však přes to svůj význam ukazujíce, jakým způsobem působí převaha rolnického živlu a jakým převaha živlu průmyslového na společenské roztřídění voličstva.

*

V číslech až dosud uvedených přihlíženo bylo ku voličstvu celého království Českého bez zvláštního zřetele k důležitému rozdílu mezi městy a venkovem. Ježto nelze o tom pochybovati, že rozdílným zájmům obyvatelstva městského a venkovského dostane se i po zavedení všeobecného práva hlasovacího patřičného výrazu rozdělením volebních okresů na městské a venkovské, chceme se ještě pokusiti, zachytiti alespoň přibližně sociální roztřídění budoucího voličstva v těchto dvou skupinách. Při tom béřeme za základ obce s méně než 2000 obyvateli jakožto obce venkovské a obce s více než 2000 obyvateli jakožto městské obce.[9])

Roztřídění mužského obyvatelstva v obou těchto skupinách dle povolání a společenských vrstev jest v hlavních rysech následující:

1. Obce s méně než 2000 obyvateli (venkov):

	samostatní:	zřízenci (bez vojska):	dělníci:	nádenníci:
Rolnictvo:	242.451	5.347	291.031	94.505
Průmysl:	86.117	3.575	347.260	11.650
Ostatní zaměstnání:	95.915	18.709	27.591	11.508
Celkem muži v zaměstnání činní:	424.483	27.631	665.882	117.663

[9]) Obce prvé čítají v Čechách celkem 3,987.645 obyv., obce druhé 1,855.449 obyv. — Dle dosavadního volebního řádu na říšskou radu čítají volební okresy venkovské v Čechách celkem 4,443.758 obyv. a okresy městské 1,365.100 obyv. (dle předběžných výsledků sčítání z r. 1890).

2. Obce s více než 2000 obyvateli (města):

	samostatní:	zřízenci (bez vojska):	dělníci:	nádenníci:
Rolnictvo:	18.922	1.410	26.271	12.031
Průmysl:	73.282	8.328	261.346	6.181
Ostatní zaměstnání:	74.135	41.309	39.583	9.766
Celkem muži v zaměstnání činní:	166.339	51.047	327.200	27.978

Přistupujeme nyní na základě těchto číslic ku zjištění počtu vlastního voličstva (t. j. mužů nad 24 let) ve volebních skupinách městské a venkovské. Elaboraty statistické komise neposkytují nám sice bližších dat o roztřídění mužského obyvatelstva v obou naznačených skupinách dle věku. Na základě dřívějších výpočtů dovedeme však určiti nejprve počet voličů pro jednotlivá zaměstnání (rolnictvo, průmysl, zaměstnání ostatní) a dle toho dospíváme pak ku následujícím výsledkům v příčině počtu skutečných voličů v třídě měst a venkova.[10])

1. Obce s méně než 2000 obyvateli:

Počet voličů (t. j. mužů nad 24 roky):	samostatní:	zřízenci:	dělníci:	nádenníci:
při rolnictvu	232.752	4.491	145.515	77.492
při průmyslu	80.949	2.431	194.465	8.854
při zaměstnáních ostatních	83.446	14.218	19.865	8.976
celkem	*397.147*	*21.140*	*359.845*	*95.322*

[10]) Výpočet tento nehodláme zde do podrobna reprodukovati. Nejprve zjištěn na základě dřívějších výpočtů číselný poměr, ve kterém nachází se celkový počet mužů v jednotlivých zaměstnáních činných ku počtu mužů téhož zaměstnání ve věku nad 24 let. Výpočtem tímto zjištěno: při rolnictvu připadá z celkového počtu samostatných podnikatelů mužského pohlaví na muže ve věku nad 24 let celkem 96%, z mužských zřízenců rolnických připadá na muže nad 24 let 84%, z dělníků rolnických 50% a z nádenníků 82%. Při průmyslu připadá z celkového počtu samostatných podnikatelů mužského pohlaví na věk nad 24 roky 94%, u zřízenců 68%, u dělníků 56%, u nádenníků 76%. Při zaměstnáních ostatních činí počet mužů nad 24 let u samostatných osob 87%, u zřízenců (bez vojska) 76%, u dělníků 72%, u nádenníků 78%. Ježto poměr tento zůstává při jednotlivých zaměstnáních v podstatě stejný na venkově i v městech, lze pak použitím těchto zjištěných poměrů konstatovati v našem případě počet vlastních voličů ve skupině venkovské i městské.

2. Obce s více než 2000 obyvateli:

Počet voličů (t. j. mužů nad 24 roky):	samostatní:	zřízenci:	dělníci:	nádenníci:
při rolnictvu	18.165	1.184	13.135	9.864
při průmyslu	68.165	5.663	146.353	4.697
při zaměstnáních ostatních	64.497	31.394	28.499	7.617
celkem	*151.547*	*38.241*	*187.987*	*22.178*

Uvážíme-li, co o rozdílech dělnictva rolnického a průmyslového, dále dělnictva velkoprůmyslu i maloprůmyslu a kromě toho o sociálním postavení nádenníků jsme uvedli, můžeme — nehledíc ani ku převaze stavu středního s hlediska majetkového atd — míti za to, že živel dělnický v Čechách alespoň v prvé době jen stěží kde dosáhnouti může majority. Mnoho záležeti bude ovšem na upravení okresů voličských. Dle statistických dat pro jednotlivé okresy české jest nejvíce pravděpodobnosti na proniknutí dělnictva při volbách v několika německých průmyslových okresích v Krkonoších a Rudohoří. Možnost, že by ve větších městech průmyslových nabyl vrchu při volbách živel dělnický, paralelisována jest po většině tou okolností, že valná část průmyslového dělnictva v městech takových pracujícího bydlí v blízkých obcích venkovských, kdež voliti bude vedle tamního obyvatelstva venkovského.[11])

Zbývá nám ještě ku porovnání zmínka o poměrech sociálního roztřídění obyvatelstva v ostatních zemích v říšské radě zastoupených. Co do intensity dělnictva stojí království českému po boku Dolní Rakousy a Slezsko, kdežto téměř ve všech ostatních zemích síla živlu dělnického jest nepoměrně menší. Na doklad toho uvádíme čísla o roztřídění mužského obyvatelstva v zaměstnání činného v některých zemích rakouských (bez zřetele na stáří):

[11]) Ku srovnání uvádíme tu data o vlivu všeobecného práva hlasovacího na zastoupení dělnictva v Německu a ve Francii. Ve státech těchto, kde živel dělnický spíše silněji jest zastoupen než u nás, nedomohlo se dosud dělnictvo přes všeobecné právo hlasovací ani zastoupení odpovídajícího zastoupení poměrnému. Jestiť v národním shromáždění Francie dělnictvo zastoupeno 10 hlasy ze 575 hlasů, v Německu pak čítá živel dělnický 44 ze 397 hlasů, kdežto na př. agrárníci mají tu 145 hlasů. Co se celkového počtu hlasů dotýče, připadalo při posledních volbách v Německu (1893) na sociální demokraty 1,786.700 lístků z celkového počtu 7,674.000 lístků (v r. 1874 měli sociální demokraté v Německu 352.000 ze 5,190.300 lístků)

	samostatní:	zřízenci:	dělníci:	nádenníci:
Morava	240.025	41.361	331.742	92.989
Tyroly	112.035	19.152	136.784	13.354
Halič	933.377	99.088	874.828	156 485

Uvážíme-li nyní, že ve věku ku volbě opravňujícím (nad 24 let) mění se velmi značně číselný poměr dělnictva ku počtu samostatných podnikatelů a sice ve prospěch třídy podnikatelů samostatných, seznáme, že v zemích těchto bude živel dělnický v nepochybné minoritě.[12])

Tím skončili jsme pokus svůj znázorniti ve hlavních rysech sociální roztřídění voličstva království českého dle všeobecného práva hlasovacího. Rekapitulujeme: počet skutečných voličů ze třídy dělnictva nebude ani po zavedení všeobecného práva hlasovacího tak značný, by se majorisování t. zv. třídy měšťanské voliči dělnickými bylo třeba obávati. Za to však bude dělnictvo disponovati značnými minoritami a není pochyby, že minority tyto, přimknou-li se ku stranám pokrokovým z tříd nedělnických, vykonávati budou již tím nemalý vliv na seskupení politických stran ve sborech zákonodárných.

Jaké další důsledky z fakta toho plynou specielně pro naši politiku českou, o tom nechceme ve článku tomto dále se šířiti. Přemýšleti však v čas a vážně o této otázce, jest zajisté jednou z předních povinností povolaných. Dr. *K. Viškovský.*

---

[12]) V Čechách, jak již uvedeno, připadá na věk nad 24 let z celkového počtu samostatných podnikatelů 93%, z celkového počtu dělnictva pouze 55%.

Dekadence.

Napsal F. V. Krejčí.

Na stránkách následujících má býti něco pověděno o uměleckém a duševním směru, který počíná vždy s většími nároky vystupovati jako směr moderní par excellence, který se prohlašuje za dnešního dědice všech předchozích period, jejichž výsledky v sobě zahrnul a strávil a který i na našem českém literárním obzoru vystupuje s nároky mladého směru, chtějícího usurpovati pro sebe budoucnost. Předmět jako tento, tak různých dosahů a stránek, tak protivně pojímaný a vysvětlovaný, vyžaduje hned z předu určitého vymezení, aby bylo učiněno každé nedorozumění nemožným.

Ku slovu »dekadence« možno vázati různé pojmy. Možno tu mluviti nejméně o třech různých věcech. V nejširším svém dosahu může býti to slovo výrazem pro nesmírně rozsáhlý a složitý zjev sociologický a biologický, který zoveme úpadkem celé veliké civilisace. V tom smyslu se mluvívá o dekadenci starověké resp. římské kultury a jako analogický jí zjev (jediný dosud v celých dějinách) staví se vedle ní dnešní doba, pokud některými stránkami svými ukazuje na civilisaci starou, unavenou, přezrálou, plnou rozkladových bacillů ve svém organismu společenském i v duševním a mravním ústrojí jednotlivce.

Pak je možno pohlížeti na dekadenci se stránky umělecké a literární produkce a to zase jako na zjev široký, typický, táhnoucí se celými kulturními dějinami. V tom smyslu značí dekadence ne literaturu úpadku (o které zde specielně chci mluviti), nýbrž literaturu v úpadku, neplodné, vyprahlé periody umělecké, kdy silní a vskutku tvůrčí geniové vyčerpali tak duševní kapitál doby, že příští generaci nezbývá než převraceti a prorývati tento kapitál ideový a formový do posledního kouta, poněvadž nového nic k němu nedovede přičiniti. Jsou to doby málo originelních, ale obratných talentů, routiny, machy, jemných titěrnůstek a přeplněnosti formové.

Takové dekadentní periody neexistovaly sice dosud dle jména, ale u věci ano. Každá velká doba vrhá je za sebou jako svůj reflex, slabší, mdlejší, ale jemně odstíněný, plný delikátních linií a jemné propracovanosti. Takovou epochu značí na př. pozdní latinští básníci Petronius, Lucanus a j. po Horácovi a Virgilovi, tu značí také Euripides po Aeschylovi a Sofoklovi, italští básníci na konci 16. stol. na př. Marini a Tassoni po Tassovi a Ariostovi, Marivaux po Molièrovi atd. I individuelní rozvoj jednotlivých umělců dá se takto rozděliti na periodu stoupání, prosekávání své originality a pak na dobu odpovídající dekadenci, totiž na periodu, kdy umělec ze své nalezené originality žije a tyje, dá vyvětrati její síle a vůni a ztrácí se v subtilní propracovanosti detailů. Perioda to, již značí na př. poslední lyrika neb druhý díl Fausta pro Goethea, nebo Stavitel Solnes pro tvorbu Ibsenovu (hudebníkům napadnou mimo to jako případné analogie poslední sonaty Beethovenovy, Wagnerův Parsifal nebo Verdiův Falstaff).

Ale slovo dekadence má ještě třetí význam, s předchozími různým způsobem souvisící, v mnoha stránkách však naprosto samostatný. Myslíme-li jím totiž zjev umělecký a duševní, který se objevil pouze jednou, totiž v dnešní době. Tedy konkretní, jedinečný zjev umělecký, který — abych byl určitějším — karakterisuji hned nejznámějšími jeho jmény: Baudelaire, Verlaine, Mallarmé, Maeterlinck, zjev, který má své jedinečné a určité vlastnosti esthetické a psychologické, který by se mohl snad jmenovati také jinak, ale jmenuje se dekadentním, úpadkovým proto, že jeho někteří apoštolé s hrdou jakousi ironií ho z hanlivého výrazu, vstříc jim metaného, povýšili na své bitevní heslo. Značí-li skutečně úpadkovou dobu pro umění s hlediska jeho originality a tvůrčí síly, jednu z těch, které jsem již dříve uvedl, nechávám prozatím spornou otázkou. Tvůrcové a hlasatelé toho směru vystupují alespoň s tvrzením právě opačným, prohlašujíce se za apoštoly nového umění i ač nepopírají, že úpadkový karakter doby poskytuje tomuto umění hlavní materiál a vlastnosti, zakládají si přec na své originalitě, chtějíce slouti duchy skutečně tvůrčími a plodnými.*) Jak pravím, zůstavuji zatím tuto otázku stranou a po-

*) Tak na př. dekadentní kritik Charles Morice praví ve své »Littérature de tout à l'heure«:

»Řeklo se »dekadence a symbolism«; já však nevím o žádné nepopíratelné dekadenci literární než té, jakou jeví modní romány: neznám vůbec literatury, která by nebyla symbolickou. — »Dekadenti« píšíce jazykem občerstveným jeho

jímám věc zcela reelně, tak jak se konkretním způsobem jeví. Budu jí přikládati jméno dekadence jen proto, že to je nejběžnější a nejznámější výraz pro věc, jejíž vymezení je značně obtížno. A jen v tomto posledním smyslu chci se zde dekadencí zabývati: v tom tedy smyslu, kde ona — snad z nedostatku lepšího výrazu — značí jistý umělecký směr, který vyrostl z dnešní půdy, který má své některé zvláštní esthetické, literární a psychologické důsledky, k jakým nedospělo žádné dosud umění v žádné době, a který — jak se ovšem rozumí — souvisí přečetnými svazky s dříve uvedenými dvěma zjevy sociologickými a kulturně-historickými, k nimž také slovo dekadence přiléhá, které však mají dosah široký, typický, historický. Ta dekadence však, o níž zde bude řeč, je, opakuji, zjevem jedinečným, konkretným. Budu s ní pracovati proto jako s reelným faktem, pokusím se načrtnouti její hlavní rysy a vyložiti její souvislosti s všeobecným dnešním stavem myšlénkovým, citovým i mravním, ale nebudu se pouštěti do subtilních metafysických theorií, jaké navazují mnozí obhajcové dekadence u nás na toto slovo, theorie, jejichž bystrému dialektickému aparátu se podivuji, pro něž mi však — jak upřímně vyznávám — schází naprosto smysl a pochopení.

*

Nejprv několik jmen a literárně-historických dat, aby předmět ještě určitěji byl vymezen. Jako všecka literární stadia moderní doby, byl i dekadentní směr nejurčitěji pojat a programmově projádřen u Francouzův. A zůstalo mu také nejen francouzské jméno, ale i francouzský karakter — ať je kamkoli přesazován. Na našem mladém dekadentním hnutí vidíme toho nejlepší příklad. Jest to již proto, že Francie či lépe Paříž jest z celého kulturního světa nejvhodnějším pařeništěm, na němž tento nádherný exotický květ se svou oslabující, svůdně opojnou vůní mohl vyrůsti. Ale neexistovala-li i škola a program, věc sama v literatuře není zcela novou. Nebudu se ani šířiti o materiálu, z jakého dnes dekadenti budují a který jim poskytují téměř všecka století kultury. Z dob klassické krásy mají svá hesla o soběpostačitelnosti umění, od romantiků mají žhavý

---

zdroji etymologickými, a dávajíce svou láskou — říká se, že přehnanou — k vzácnému výrazu, zvláštní svědectví o tomto velice oprávněném smyslu, nenechati spáti ničeho z bohatství řeči, pracují právě proti zkáze a chudnutí, proti »dekadenci« jazyka francouzského.«

kolorit a smysl pro formu, umění rokokové a japonské inspiruje je k bizarrnostem a leptání filigránsky jemných uměleckých hraček. Orient dal jim žhavé výbuchy smyslnosti, některé jeho náboženské kulty obrátily jejich pozornost k perversním stavům pohlavním a ten démonický tajný spodní proud, jenž protéká od starověku již celými kulturními dějinami, a do něhož zahrnujeme všecky tajné nauky od babylonských magů až ku středověké kabalistice a modernímu spiritismu, somnambulism, kult Satana, středověké pověry o čarodějnicích, extase flagelantů a mystické stavy křesťanských světců, všecky tajné ty kulty, v nichž stýká se smyslné rozkošnictví s mysticismem, všecko to černé, hrůzné a bizarrní, co se ode vždy vlnilo a šklebilo v nejhlubší propasti lidského nitra — to vše dalo dekadenci nejen psychologický materiál, ale i terminologii, slovník. Ale nejen, že zde látka byla, ona byla místy již jinde před Francouzi ve smyslu dekadentním spracována. Zvláště moderní romantika jest pravou matkou dnešní dekadence. V Byronovi na př. dřímaly zárodky skoro všech jejích stránek a byly by zajisté vyklíčily, kdyby je nebyl jeho energický a skutečně činorodý, tvůrčí genius v druhé periodě svého tvoření udupal. Jeho Manfredové, Korsarové atd., jeho rozkošničtí světáci, blaseovaní dandyové, svůdní zločinci — nevede od nich přímá linie k Baudelaire-ovým květům zla? A je-li Byron otcem jediného silného elementu v dnešní dekadenci, totiž síly hrůzy, její struny demonické — může být zván jeho soudruh na tehdejším Parnasse anglickém, Shelley, otcem jejího živlu jemného, její subtilnosti, raffinovanosti v sensacích, jejího smyslu pro nuanci a etherické nádechy barev, vůní a tónů. Podobné předzvěsti nalezneme i v romantice německé, na př. ve známých bizarrních strašidelných povídkách Hoffmannových nebo rytířských dramatech a básních Zachariáše Wernera. Ale zvláště překvapující shodu s dnešními dekadenty ukazují němečtí romantikové ve svém přehnaném smyslu pro svazky poesie s hudbou. Verlaine-ovy mnohé básně, všeho smyslu prázdné, mající jediný úkol vyvolati jistou náladu hudební, mají své předchůdce u Tiecka, Novalise a j. — Avšak pravý mistr a otec dnešních dekadentů, jejich vzor, ku kterému stále ještě obracejí zraky, jehož díla náčelníci jejich (Baudelaire a Verlaine) uvedli do Francie a dali jim tam zdomácněti tak, jak se to — vyjma ruské romanopisce — žádnému cizímu spisovateli ve Francii nepodařilo, je Edgar Allan Poë. Jméno »dekadent« nebylo za jeho dob (žil 1809—1849) ještě sice vynalezeno, ale přiléhá-li k uměleckému i lidskému karakteru někoho až do poslední jeho nitky, pak to jest tento

americký básník nejvyšších subtilností a odtažitostí v lyrice a známý povídkář, oblekající v chladně třpytné roucho hedvábně se lesknoucího slohu a ocelově pevných, studených a přímočarných mathematických kalkulů své hrůzné vidiny a nervósy hraničící na šílenství. Kdyby dnes žil, byl by nejpopulárnějším moderním básníkem. Od dekadentů byl vlastně teprv objeven (před tím nebyl v něm viděn než spisovatel strašidelných historií) — tak jako před tím Balzac a Stendhal od naturalistů. V přímé linii od něho jde Charles Baudelaire. Jeho Květy zla (Fleurs du mal 1857) jsou vlastním evangeliem dekadence, v nich nalezneme všecky její rysy, ať dokonale vysloveny či jen v zárodcích naznačeny. Ale jako Poë byl i Baudelaire tehdy osamocen, bez školy a žáků. Rozdíl mezi dekadencí a vládnoucí ještě tenkrát romantickou školou nebyl dosti znatelný, Baudelaire stál pouze na nejkrajnějším jejím levém křídle. Victor Hugo mluvil velice lichotivě o Květech zla a Théophile Gautier (sám ovšem svým přehnaným kultem formy a slova jeden z přechodných živlů k dekadenci) pěl o nich hotové chvalozpěvy. Důležitým předchůdcem dekadentů, zvláště jejich frakce mystické a katolické, byl Barbey d'Aurevilly (1803—1889), katolický kritik, při tom sensualista a satanik, také fanatický nepřítel naturalismu a moderního pokroku. Ale ještě jeden přechodný živel předcházel plnému rozvoji dekadence — škola t zv. Parnassistů. Ta jí připravovala půdu svým smyslem pro čistou formu, pro heslo »umění pro umění« a plynoucím z toho vyprazdňováním a ochuzováním ideového a citového obsahu poesie. U romantiků byl pod verši silný podklad vášní, citů, ideí — u Parnassistů, na př. u Leconte de Lisla, zeje odtud již vždy větší prázdnota, žízeň po nirvaně, nihilism a pesimism, jejž marně hledí zastříti skvělé deskripce krajinové nebo kostumy historické. A tak se pozvolna zužoval psychologický obsah poesie až na ten úzký pruh, jejž dekadence vzdělává. Prví dnešní dekadenti Verlaine a Mallarmé vystoupili nejprv společně s Parnassem, ale během let sedmdesátých se vzdalovali od něho vždy více a seskupování nových směrů kolem nich bylo již patrno. V letech osmdesátých byly již vyhrabovány prvé jejich sbírky z prachů zapomenutí a ten zvláštní souhrn uměleckých a psychologických zjevů, jejž zde chci zváti dekadencí, byl již patrný a zahrnoval v sebe převážnou většinu literární mládeže francouzské. Ne, že by se všecka ostentativně k němu hlásila, naopak — pouze malá pokoutní revue dala si jméno »Le Décadent« — dnes není vlastně ve Francii školy toho jména, v tom panuje veliká anarchie, neboť — jak při individualistním rázu deka-

dence přirozeno — každý talent zde osamocen svou vlastní cestou, není autorit a společných programů. Jednotliví autoři neb skupiny dávají si jména rozličná, na př. »symbolismus«, »romanism« (Jean Moréas), »magnificism« (Saint-Pol-Roux), »evoluční instrumentism« (René Ghil), »magism« (Péladan) atd., ale ve věci jeví všickni jisté společné rysy dekadence. Vyjmenovati je všecky bylo by nemožno, z nejpozoruhodnějších buďtež vedle jmenovaných již pouze uvedeni: Tailhade, Haraucourt, K. J. Huysmans, Rimbaud, Laforgue, Barrès, Kahn, Vignier, Régnier a j. Jakousi odnož jejich, zvlášť silně výraznou ve směru dekadentním tvoří nejmodernější poetové belgičtí s Mauricem Maeterlinckem v čele

Jak již řečeno, dali Francouzové dekadenci svou vignettu, ale směr sám vyvinul se — jak zcela přirozeno, neboť aspoň základní společné podmínky byly k němu všude do jisté míry připraveny — i v jiných zemích a to někde i dosti samostatně. Sem patří na př. již ze starší doby se datující hnutí praerafaelitské v anglické poesii a malířství, vyvolané Dantem Gabrielem Rossettim, hrající zvláště na jedné význačné struně dekadentství, na rafinované naivnosti, primitivismu. Směr ten plyne od té doby v Anglii nepřetržitě až do dneška, kdy jest tam jeho nejčistokrevnějším zástupcem Oscar Wilde. Z italských dekadentů budiž jen jmenován jako nejčistší typ Gabriele d'Annunzio. Ani norská literatura, která imponovala až dosud Evropě pravým opakem dekadence: svou neurvalou, drsnou, ale zdravou silou, nebyla ušetřena jejího vlivu. Ukazuje se to nejen na stařeckých dílech Ibsenových (Stavitel Solness, Malý Eyolf), ale i na pracech mladší generace. Arne Garborg jest ve svém románě »Mdlé duše« jedním z nejlepších malířů dekadentních typů, odlišující se již tím prospěšně od Francouzů, že v ní vidí více než pouhý vrtoch uměleckých duchů, totiž smutné ovoce dnešního stavu společenského i mravního. V nejmladší norské literární generaci pojímá se dekadence vůbec jen jako bolestná mravní chorobu našeho věku (Hans Jäger, Christ. Krogh, Hjalmar Christensen).

Vedle Francie je však dnes nejúrodnější půdou pro dekadenci Německo. Literatura německá, povždy neobyčejně citlivá ku všem duševním jevům celého světa vrhla se ve svých nejmodernějších výhoncích do takové odvislosti od Francouzů, že s ní v tom jen snad může závoditi — naše nejmodernější literatura. Němci mají dekadenty všemožných barev a odstínů od sensitivního, espritem sršícího H. Bahra až k perversnímu Arentovi a satanickému Przybyszewskému. Velký podíl na německé dekadenci má Nietzsche, který ač karakterem

a tendencí své nauky je pravým opačným polem dekadenta, jest jím přec formou svého myšlení a cítění i stylem. Jest zajímavo — nač také i sami Němci ukazují — že nejvýraznější dekadenti Schnitzler, Dörmann a j. žijí v požitkářské, národně indiferentní Vídni.

I u nás našla dekadence velmi brzy své stoupence a to v míře překvapující, považíme-li, že až dotud vyrůstala naše literatura v tuhé kázni ideje národní — tedy principu dekadenci v každém způsobu protilehlého. Dnes však, jak již se podobá, řadí se pod její prapor značná část — ne-li dokonce většina — nejmladších básnických talentů. Jiné směry, romantism, naturalism ujímaly se v Čechách obyčejně pozdě, kdy již ve svých vlastech byly na ústupu, ale dekadence ujala se hned, v přímém a rychlém působení vzorů francouzských a belgických. Ukazuje to jednak k tomu, že v nazírání a cítění přestáváme pokulhávati vždy o několik desetiletí za ostatním evropským světem (v tomto specielním případě by ovšem neškodilo, kdyby naši nejmladší nebyli tak příliš — rychlí) a že máme přímé duševní spojení již také se světem francouzským, belgickým a norským, jako dříve jen s německým. Zde připravoval nejvíce půdu Jarosl. Vrchlický. Česká dekadence vystoupila v posledních pěti letech ve dvou různých po sobě jdoucích skupinách. Prvou tvořili: Jaroslav Kvapil (Padající hvězdy 1889 — Růžový keř 1890), Otakar Auředníček (Zpívající labuté 1891) a Jaromír Borecký (Rosa mystica 1892). To jsou, řekl bych, »umírnění«. Z polovice žáci Vrchlického, z druhé polovice Francouzů, pěstují jen ty stránky dekadence, které se se stanoviska vkusu zamlouvají: jisté delikátní odstíny náladové, nakupení etherických jemností, exotických kouzel a mystických vznětů. Ale odbočili od tohoto směru všickni tři skoro nadobro — snad proto, že se v něm nadlouho nedalo ani pokračovati. Ale po umírněných přicházejí radikálové. V posledních třech letech vystoupila skupina druhá, s daleko výraznější fysiognomií dekadentní, napojena jejími principy i hledisky ve své neobyčejné na naše poměry erudici literární a kritické. V tom ohledu patří čelné místo F. X. Šaldovi, který ač v zásadách své kritiky dekadenci překonal, zůstal jejím stoupencem ve stylu a cítění. Za to jsou neb alespoň chtějí býti dokonalými dekadenty, představujícími poslední nejnovější fáse toho směru na Západě: Jiří Karásek, Arnošt Procházka, Otakar Březina, Jan Vorel a do jisté míry i Ant. Sova, vedle celé vznikající řady ještě mladších, jimž je dekadence nevinnou hračkou, modním sportem. Básnickými dokumenty této skupiny jsou Zazděná okna (1894) od Jiřího Karáska a Prostibolo duše od Arnošta Procházky, mimo to básně Ot. Březiny, roztroušené

po časopisech. Na Procházkově Prostibolu duše nejlépe viděti, jak dekadentnímu směru u nás přibylo na sebevědomí a výraznosti, ale také jak je od základních idejí až do posledních maličkostí slovníka i typografické úpravy pouhou napodobeninou. Nebylo u nás ještě směru tak odvislého od ciziny, tak ignorujícího potřeby a snahy národa, jehož jazyka užívá. Jestliže ona prvá skupina dekadentů, oněch »umírněných«, zůstala při kultu krásných stránek svého směru, neleká se tato dnešní jíti až k nejbizarrnějším jeho důsledkům a excessům — tak jak je vidí u svých mistrů v Paříži a Belgii. Kult a analysa hrůzy a abnormálních stavů, satanism, zvrhlá smyslnost, bezkrevná vegetace a rozklad těla, mystické extase a dokonce i katolictví — to vše nalézáme nakupeno a přeházeno u těchto našich nejmodernějších. Na kolik má i tento umělecký proud v našich poměrech oprávněnost, uvidíme průběhem následujícího náčrtu prvků a karakteristických rysů, skládajících to, co zoveme dekadencí, a ukazujících na těsnou spojitost tohoto zvláštního uměleckého zjevu s všeobecnými kulturními a sociologickými jevy dnešního dne. Mám ještě za nutno uvésti předem, že doložím-li následující vývody častěji místy z našich poetů právě jmenovaných — nežli z authentických vzorů dekadentů cizích — učiním to ne proto, že bych tyto naše básníky vždy považoval za dokonalé, totiž upřímné dekadenty, nýbrž jen pro snadnější přístupnost jich našemu obecenstvu (je známo, jak příslušní básníci francouzští jsou nepřístupni a nepřeložitelni), čímž také, jak doufám, předmět rozpravy sám stane se ještě časovějším a českému čtenáři bližším.*)

*

*) Kde se mluví o vzniku a vzrůstu dekadence jako směru literárního, nesmí být opomenuta zmínka o tom, jaký vliv na tento vzrůst měla hudba. Ona nejen že prošla zcela analogickým processem od jasného klassika Mozarta, titanského Beethovena a romantického Webera ku svým dekadentům Schumannovi a Chopinovi, ale pomáhala v dílech těchto dvou sensitivních umělců klavíru, těchto malířů extasí, bolestné citlivosti a jemného šílenství připravovati nervy a cítění širokého obecenstva (vzpomeňme na dnešní popularitu klavírních děl) pro stavy, které dnes dekadenti literární vyjadřují v poesii. Hlubší studium těchto styků moderní poesie s hudbou vedlo by jistě k mnoha zajímavým poznatkům; že pak ty styky skutečně jsou, o tom svědčí již i zevnější maličkosti, na př. časté zmínky o Schumannovi a Chopinovi v básních, což u některých novějších našich poetů stalo se již manýrou. — I Wagnerova hudba patří sem v mnohém ohledu, i kdybychom nepřistoupili ve všem na stanovisko Nietzscheovo, jenž ve své zdrcující kritice wagnerianismu (Der Fall Wagner) vidí v něm stělesnění všeho moderního úpadku uměleckého a citového.

Po předcházejícím právě stručném vymezení dekadence jako zjevu v dějinách literatury a umění bude již snadnějším vymeziti a v hlavních rysech nastíniti věc samu, oddělenou od údajů místních a osobních. Řekl jsem hned předem, že chci o dekadenci mluviti v nejkonkretnějším slova toho smyslu, tedy jako o daném jistém faktu. A toto faktum či jinak řečeno: literatura dekadentní, naše i cizí, ve svých typických, společných zvláštnostech, které díla její při všech ostatních snad různostech řadí v jednu skupinu a odlišují od jiných, toto faktum bude nám východiskem, a krátkým rozborem jeho prvků esthetických a psychologických bude nám snad možno dojíti všeobecnější nějaké formule, která by uvedla obsáhlý a různotvárný tento moderní zjev v souvislost s všeobecnými zákony duše a společnosti lidské.

Počneme tím, co jest zase na literatuře dekadentní čtenáři nejbližšího a nejkonkretnějšího. To jest její roucho slovesné, ráz její formy, zvláštnosti a výběr jejích uměleckých prostředků i dojmů jimi vzbuzených. Budeme se při tom zabývati ponejvíce lyrikou, ne proto, že by se dekadence i v jiných formách literárních neprojevovala, ale protože se — ukáže se dále, že to plyne z karakteru dekadence — zde projevuje nejraději, že zde vyvrcholuje nejvýrazněji své zvláštnosti a že pak lyrika vůbec jako nejjemnější a nejodstíněnější extrakt moderní duše přispěje často několika verši k osvětlení jejích ajů více než několikasvazkový román či kterýkoliv jiný druh literární, v němž i nejindividualnější spisovatel je do jisté míry přec vždy nucen počítati s požadavky objektivní látky.

Vyjděme od samého zevnějšího povrchu literárního díla a tažme se předně, jaké zvláštnosti slovníka, dikce a formy vůbec má ono vykazovati, abychom je nazvali dekadentním? Zde, myslím, jest odpověď poměrně dosti snadna a ustálena. Slovník dekadentů, to jest prvá věc, která bije téměř do očí, není universální, mnohostranný, zahrnující veškeré bohatství řeči, jest výlučný v jistém směru, jednostranný, často i chudý. Jestliže tam přec nalézáme široký výběr slov, všecky odstíny a pásma řeči, je to dědictví po směrech předchozích, zvláště romantickém. Výlučný a ostře vyhraněný dekadent bude však vždy směřovati k tomu, aby z celého pokladu řeči vytáhl jen jisté druhy a skupiny slov. Čím pokročilejší dekadence, tím je výběr tento užší a vymezenější. A tu se hned objevují dva různé proudy, které bude nám možno sledovati průběhem celého tohoto vyšetřování, které tvoří jako dva krajní protilehlé póly dekadence, mezi nimiž ona se vlní se všemi svými odstíny. Prvým

jest onen, který se vyznačuje výběrem a nakupováním slov, značících věci a stavy nanejvýš jemné, ušlechtilé, elegantní, nanejvýš vzdálené všednosti a běžnému opakování. Labutě, slavíci, růže, lilie, rubíny, harfy, kytary, vůně všech druhů, perly, krátce vše, co značí komfort a eleganci, tvoří tento slovný arsenál. Stále se opakující přívlastky jako »vonný, zlatý, sněžný, čarovný, svatý« atd. a exotická slova na př. kantiléna, fióla, féerie, fantóm, nostalgie, parfum atd. pomáhají dávati slovníku ráz komfortu a delikátnosti. Uvádím jako ukázku z tohoto zvláštního světa tyto verše Jar. Boreckého, na něž jsem narazil náhodou při otevření jeho Rosy mystiky:

„Do nostalgických snů, jichž žárem skráň má stůně,
tvé tělo, lilije v nach inkarnátu stkané
jak vása nádherná plá plná těžké vůně,
z níž lásky vyhnancům smrt balsamická kane.«

U jiných jeví se výlučnosti slovníka v užívání výrazů, karakterisujících ostře stavy nervósní duše a jemného trpícího těla, na př. ve verších J. Karáska:

V sen horký ohně do červena lehly.
Jak vlažný popel prší citů prach.
A všechno směšuje se v kalný nach.
A v tělo jak by bodly tvrdé jehly.“

A odtud mohlo by se stoupati všemi odstíny až k druhému dolennímu pólu, kde dekadentní lyrik — právě naopak — hledí vyvolati zamýšlený dojem výběrem slov, jež jsou v pravé protivě k jemnosti, slov barbarsky znějících, neurvalých, značících věci a stavy nejhnusnější. Aby však neupadl do toho, čeho se každý dekadent bojí jako pekla — totiž do banálnosti a triviality (a do té právě upadají naturalisté užíváním takového slovníka) a aby i zde vyvolal dojem výlučnosti, neobyčejnosti, sáhá k tajemným, málo známým a užívaným výrazům z tajných věd, k podivným archaismům a terminům, které jsme byli dosud zvykli vídati v odborných pojednáních o různých pathologických zjevech, ale ne v básních. Díky Prostibolu duše od Arn. Procházky máme již i v Čechách ukázky takových veršů. Uvádím jen na př. tyto:

— — — — — — — — —

„černá mše slaví své orgie na ztupených symbolech Boha,
svatební lože cudných nevěst kal hanobí,
oltáře lesbické lásky halí se v oblaky kadidla,
spasmodické křeče zmítají obnaženými údy nestoudných žen“ atd.

Mezi oběma krajnostmi nalézáme celé řady odstínů dle jednotlivých individualit básnických. U jediné často se oba póly chaoticky proplétají a stýkají, z nejvyšších etherických oblastí upadá se náhle do epithet a slov, vyjadřujících největší hnus. Charakteristickým jest také užívání slov z oboru katolické liturgie. Počal s tím již Baudelaire, na př. jedna jeho báseň končí veršem

„Ton souvenir en moi luit comme un ostensoir"
(Tvá památka září ve mně jako svátost oltářní.)

Dnešní dekadenti jdou i v tom až k samým hranicím možnosti. Uvádím některé verše z básní L. Tailhadea:

Des lis! Des lis! Des lis! O pâleurs inhumaines!
Lin des étoles! coeur des froids catéchumènes!
Inviolable hostie offert à nos espoirs!
(Lilie! Lilie! Lilie! O bledosti nelidské!
Plátno štol! srdce chladných katechumenův!
Neporušitelná hostie obětovaná našim nadějím!)

I u nás poskytuje poesie Karáskova a Březinova dostatek podobných příkladů.

Řekl jsem již hned na počátku, že slovník dekadentů bývá chudý. To se ukazuje u jednotlivých básníků tím více, čím dále tímto směrem jdou. Uzavírají se tvrdošijně na jistý úzký okruh slov. Ze všech slov u Maeterlincka přicházejí nejčastěji: lilie, labutě, princové, princezny a průplavy. Kolem těch se bezmála točí celá jeho poesie. I u našich dekadentů pozorujeme toto uzavírání se na jistá slova a obrazy a jich opakování. Tato výlučnost vede pak dekadenci konečně k tomu, před čím s počátku utíkala — ku slovům prostým, dětinně naivním, k primitivismu (jak ukazují na př. písně Verlaine-ovy a Maeterlinckova dramata). Kdybychom z těchto různých, často sobě i odporujících vlastností chtěli odvoditi společně znaky dekadentního slovníka, ukázalo by se tedy, že to je především touha po neobyčejném, novém, nebývalém, touha vyvolaná odporem před všedností a z té touhy plyne pak úzký a raffinovaně řízený výběr slov, směřující tu k nejvyšší jemnosti, tu k nejhlubšímu hnusu, tu zas nervósně těkající po nejrůznějších sférách.

I skladba, stylisace a komposice má u dekadentů své karakteristické zvláštnosti. Z těch je nejnápadnější nedostatek pevné, jednolité skladby, železné kostry, na které by slova a obrazy spočívaly.

U dekadentů jest hlavním a předním slovo, vzácný, effektně znějící výraz, naproti tomu ztrácí často celá věta svou důležitost. Ve skladbě vládne anarchie, proud řeči teče a vlní se nervósně a citlivě. Není skryté pevné ruky, která by ten proud řídila na základě idejí — zde všude rozhoduje především nálada, okamžitý dojem, často i vrtoch. I celá komposice knih vyznačuje se tímto autonomním rázem. Dobře to naznačil Bourget těmito slovy:*) Ve slohu dekadence trhá se jednota knihy, aby stránka stala se neodvislou; stránky, aby jednotlivá věta, věty, aby jednotlivé slovo stalo se samostatným.

To se jeví i v rhytmu básní. Vždy víc se opouštějí ustálené a umělé formy poetické (prví dekadenté — i u nás — libovali si v oživování starých forem troubadourských atd.) a to, co se zvalo jindy básní, rozplývá se v řadu jednotlivých nerýmovaných — často, jako na př. v Maeterlinckových Serres chaudes — i logicky nesouvislých vět a výkřiků. Uvádím na př. z básní Jiř. Karáska:

„Mé srdce, vězeň chmurný,
se chvěje nudou
a práznotou samoty
v žaláři spleenu,
můj zrak, zoufající cizinec,
v šedivosti dojmů
bloudí plochou náměstí,
kde v kalužích těžké kapky
bubnují, víří —“

Jak patrno, schází těmto poesiím téměř naprosto živel statický, harmonická skladba na základě určitých pravidel a zůstává skoro výhradně jen dynamický živel v posloupném dvihu a kladu volných rythmů. Jednu přednost ovšem tato anarchistická forma má. Věříme totiž aspoň básníkovi, že nevyjadřuje nic, co by necítil, co by nebylo stavem jeho duše. V těsnějších, pravidelnějších formách nevíme často, co vyšlo přímo z nitra a co bylo napsáno jen k vůli rythmu a rýmu. Tento dynamický živel vyzdvihuje — jak přirozeno — hudebnost takových básní. Ta je jedním z nejdůležitějších znaků dekadentní formy. Verlaine ve své jedné básni, označující jaksi program symbolistů, volá

„De la musique avant toute chose“
(Hudbu přede vším.)

*) Paul Bourget: Essais de psychologie contemporaine. Baudelaire.

Tento požadavek vede ovšem k výběru slov lehkých, vzdušných, u nichž záleží více na znění než na obsahu. A tato snaha po hudebnosti dává pak vznik veršům naprosto bezesmyslným, rebusovým, nepřeložitelným, na kterých není naprosto nic než effekt zvukový, hudba veršů. Ale od té jest — jak dobře praví Guyau — jediný krok k nejbanálnějším harmoniím starého Lamartina.

S tím souvisí i snaha po odstíněnosti, o níž se mezi dekadenty tolik mluví. Verlaine ve zmíněné již básni praví o tom:

> Car nous voulons la nuance encore
> pas la couleur, rien que le nuance!
> (Neboť chceme ještě odstín,
> ne barvu, nic než odstín!)

Barva byla jak známo bojovné heslo romantiků, hudba a odstín je heslem dekadence. Odstín — to znamená: ne věc samu, ne plný, přirozený její dojem, ale věc destillovanou, procezenou nanejvýš jemnou síťkou nervósně rozcitlivělého, delikátního nitra, které vyloučí z dojmu jejího všecko banální, opakované, známé a dá vystoupiti jen jeho nejjemnějším a nejskrytějším stínům, liniím a záhybům.

I tato okolnost potvrzuje naše hořejší závěry o dekadentní formě, že totiž hlavním znakem jejím je touha po novém, sensačním, aristokraticky povýšeném. Neboť co jest znakem vší šablony a opakovanosti, před kterými dekadenté tak utíkají? Především to, že každá šablona věci vidí, chápe a podává v přejatých, tradicielních formách, že je vidí a chápe tak, jak je vidělo a chápalo množství lidí před tím, že na nich nedovede nalézti nic nového. Ale co se má také nalézti na věcech nového dnes, kdy vše již bylo opěváno, vše již bylo řečeno, v civilisaci tak bohaté a staré? Patrně jen to nejskrytější, nejjemnější, tedy jemná linie, lehce nadechnutý odstín — a ten nalézti a podati počítají si dekadentní básníci za chloubu. Tím domnívají se nejen odkrývati nová, neužitá posud pole pro umění, ale státi i aristokraticky povýšeni nad ostatní massu, která nedovede chápati věci jinak než v jejich vulgárním smyslu.

I po této stránce odstínu jest mezi dekadenty mnoho »odstínů«. Celkem však možno říci, že jdou v této věci tím dále, čím jsou méně subjektivní, čím více jsou zbaveni bolestných pocitů vlastních a čím upjatěji mohou kresliti jemné záchvěvy zevnějšku i svého nitra. Jest to vlastně jen možno na počátečném stadiu dekadence, neboť dekadence nanejvýš pokročilá, zahrnující posléze i dekadenci jednotlivce jako člověka, upíná všecku pozornost na jeho vlastní truchlivý stav

a zbavuje ho objektivity. Tam však, kde poesie dekadentní může se kochati po vůli v odstínech, jest radostnější, růžovější, jasnější. Hromadění těchto nejjemnějších essencí z věcí, těchto extraktů z extraktů, bere na konec ovšem slovům všecku jejich věcnou váhu a činí je pouhými vzdušnými symboly, pružnými algebraickými veličinami a celá taková poesie není na konec než těžce proniknutelnou a spletitou hrou několikanásobně destilovaných dojmů, pouhých tvarů a linií, vůní a barev, hrou pouhých forem a poměrů věcí, ale ne věcí samých. Tato snaha vede přirozeně hledati a oživovati směry umělecké, které se vyznamenávají touto péčí o odstín, o miniaturní propracovanost. Odtud na př. se vysvětluje u francouzských dekadentů pilné studium barokka (počátek učinili br. Goncourtové) a umění japonského (Julie Gautierova).

Co se týče zmíněných subtilností, poesie stínů a forem, jde jak známo nejdále Mallarmé se svými nepřeložitelnými verši, jimž dle vlastního přiznání nerozuměli ani Leconte de Lisle, Lemaître a Anatole France. U nás mohou podati mnohou ukázku v tomto směru verše Otak. Březiny; uvádím na př. tyto:

„V tvých zracích, Nejatá, jsem marně duši koupal
jak temný oblak mlh nad kraje šíří zaleh:
Kouř vlastních myšlenek mi z tvojích vůní stoupal
a vlastní krve vzdech jsem cítil ve svých žalech.

Mé srdce třáslo se, když k tvému jsem se chýlil
šer vlastních illusí jsem z tebe barvou vyssál,
a vlastní duše hlas z tvých modliteb mi kvílil,
když na svém oltáři mi otevřelas missál“ atd.

(Dokonč.)

*

Karel Sabina.

Volné črty z literárně-politické pathologie.

Napsal **J. Arbes.**

Jméno geniálního Smetany rozletělo se teď do celého světa. Ale před třiceti asi lety, kdy provozována »Prodaná nevěsta« poprvé, ba i po celý další život Smetanův nenadál se toho nikdo, ani sám Smetana a nejméně původce prostého a přece tak vyznamného libretta, bez něhož by se byl genius Smetanův sotva v té míře osvědčil, jako se stalo.

Ještě méně však se někdo nadál, že jedno z prvních jmen českých, jež prorazí zdánlivě neproniknutelný pancíř světové nevšímavosti — jméno čisté jako křišťál — nerozletí se do světa samo, nýbrž společně ještě s jménem jiným, vížícím se k nejhanebnějšímu skutku, jakého může se člověk dopustit, s jménem zrádce na vlastním národu — s jménem Karla Sabiny.

Kdybychom byli zvláštními přáteli obrazného líčení, mohli bychom říci, že tajemným sběhem okolností anděl a démon vyrazili jako blesk ze zamženého údolu českého, aby podnikli nerozlučně ruku v ruce triumfální let světem k oslavě vlasti.

Neodčinitelný fakt, že o světovou slávu jednoho z nejčistších jmen českých dělí se české jméno nejčernější, bezděky dohání ku přemítání o tajemných pružinách, jež byly v činnosti, aby bylo národu českému zkaleno potěšení z duševního rozvoje českého vzpomínkou, že o proslavení českého umění doma i v cizině zasloužil se nad jiné také zrádce národa.

Bezděky naskytá se celá řada otázek: »Kdo tím vinen? Sabina jako člověk z vlastní iniciativy, jejímž jediným zřídlem jest vlastní jeho charakter? Či snad byli ve hře také ještě jiní faktorové — zejména onen druh skoro nepostižitelných a přece tak neodolatelně

působících společensko-politických a jiných žíravin, jež prodlením času prosáknou a rozdrolí i žulový balvan?«

Nechť optáš se kohokoli, z tisíce — tisíc bez jednoho neodpoví jinak nežli pouhým pokrčením ramen a stereotypním »Nevím!«

Nám ovšem ani ve snu nenapadá pokoušeti se o vyhlazení Kainova znamení na čele Sabinově a také se nekojíme nadějí, že mohla by se apologie nešťastného muže toho podařiti někomu ve všem; přes to odvažujeme se pokusu, na základě zjištěných fakt duševní fysiognomii Sabinovu alespoň částečně zachytit. Prosté naše vypravování v nejednom ohledu bude snad i poučné.

*

„Bledá luna — moje žití,
černé mračno — osud můj;
temné hvězdy — moji dnové,
kdy skončíte oběh svůj?“

K. Sabiny »Básně“ z r. 1841.

Mé vlastní vzpomínky na Sabinu, vlastně jen na jeho jméno, datují se z nejútlejšího mého mládí, buď z roku 1848 nebo z doby ještě o něco starší.

Pamatuji se, že byl jsem kdysi večer s otcem v hostinské místnosti, v jedné z tak zvaných vlasteneckých »společností« českých před rokem 1848; v nichž se zpívalo a mluvilo vlastenecky a politicky. Společnost ta scházívala se v zadním traktu hostince »u vévody Přemysla« před někdejší Oujezdskou branou.

A v této společnosti slyšel jsem, jak se zcela určitě pamatuji, jméno Sabinovo poprvé. Bezpochyby byl Sabina přítomen jako host a také mluvil. Nepamatuji se sice; ale soudím tak z toho, že slyšel jsem jméno jeho pronášeti, ba provolávati tak často a s takovým důrazem, jako by býval muž ten vlastní duší celé společnosti, kterou chvílemi přímo elektrisoval.

Na více se nepamatuji. Leč kdykoli se v zpomínkách v dobu tu zahloubám, vyhupuje se před duševním zrakem mým poetický zjev: štíhlá bledá slečna v černém sametovém šatě — s výrazem nejněžnější zádumčivosti. Tmavý vlas, horečně planoucí oko a jemný, laskavý hlas — vše v tak harmonické shodě, jako bych si připomínal nejinteressantnější přelud své fantasie.

Nyní — skoro už po půl století, nevím o dívce té více, nežli že byla dcerou zámožného vlastníka domu »u vévody Přemysla«,

kamenotiskaře Dominika Manliny-ho, jenž byl s naší rodinou vzdáleně spřízněn, a že již před rokem 1848 — zemřela.

Pamatuju se také, že viděl jsem ji v rakvi s myrtovým věncem ve vlasech a že jsem usedavě plakal

Prostinká tato fakta vystupují však v zpomínkách mých v přísvitu tak nevýslovně poetickém, že se mi mnohdy zdá, jako by vše, co jsem byl později prožil, nesneslo s tím ani porovnání.

Asi po dvaceti letech dostala se mi náhodou (a nevím ani jak) do rukou vzácná pro mne relikvie: dva sešitky psané rukou Marie Manliny-ovy, obsahující jednak opsané české básně, jednak původní novellistické pokusy německé i české, z nichž jednu »Neznámá šlechtična« otisknul jsem v přiměřeném zpracování v »Slovanském kalendáři« na r. 1871.

Mezi opsanými básněmi jsou tři od Sabiny: Rozervanec pouště, Clun (z Tomáše Moora) a cyklus Pomněnky I.—V.

Pod jednou steskuplnou básničkou — patrně původním pokusem pisatelčiným — stojí: »Psáno 14. března 1845 — Marie.«

Pod tím pak jest několik slov prosou, z nichž vysvítá, že pisatelka cítila se svrchovaně nešťastnou.

V jednom z obou sešitků byl také vložen milostný lístek podepsaný pouze křestním jménem Karel a psaný rukopisem, jakým psával Karel Sabina okolo roku 1848.

Lístek zní takto:

Nade vše milovaná!

Chtěje Vám psáti o citu, jenž mne proniknul v prvním okamžení spatření Vás, nelze mi naleznouti slov, jež by dostatečně vyjasnila, co ve mně žije! Jestiť to plamen neukojitelný, pocit lásky, ano vroucí nekonečné lásky. Všecken život míjí před zrakoma mýma, kdy na Vás pomním, neboť Vy Jste jedinou myšlenkou mou, a jen jest-li mi přáno bude získati náklonnost Vaši — šťastným býti mohu. Jen jediným slovem mi na jevo dejte, že naděje má není marná; pak se Vám zřejměji projeví duše i srdce Vašeho Vám

věčně oddaného a milujícího Vás
Karla.«

V jakém poměru byl Sabina k spanilé a nešťastné dívce (v jejíchž vlastnoručně psaných sešitkách nalezl jsem milostný dopis z jeho péra), skutečně, nevím; ale ze všeho, zejména z opsaných básní Sabi-

nových a ze samého znění Sabinova lístku soudím, že byl to jeden z oněch v pravdě poetických erotických románků, na jakéž v mládí svém tak švarný Sabina nebyl právě chud.

Nejdávnější zpomínky moje na Sabinu jsou tedy zcela jiného druhu, nežli neurvalé líčení Sabinova literárního a politického odpůrce, ba úhlavního osobního nepřítele — J. Malého ve spise »Naše znovuzrození«, v němž jest Sabina z let třicátých a čtyřicátých líčen jako mluvka, sprostý ošusta a podvodník, který jen tím ušel »trestající spravedlnosti«, poněvadž prý přestal na podvodech nepatrných atd.

Avšak i později, když jsem se jako mladý muž seznámil se Sabinou osobně, nevím ze zkušenosti vlastní ani o jediném případu, který by líčení Malého, ať již z let dřívějších nebo pozdějších, dotvrzoval. Nenáležel jsem mezi intimní přátele Sabinovy a lituji toho již z té příčiny, že by mi byl nyní pokus můj, nastíniti některé z čelnějších momentů Sabinova života co možná objektivně, nepoměrně usnadněn.

Sabina zachoval si mé sympathie jako literát a veřejně působící osobnost rovněž tak jako v soukromí až do osudného dne r. 1872, kdy následkem vlastního provinění náhle byl sražen v kal bezměrné hanby, a i tu se mi zdálo, žeť spíše člověkem svrchovaně nešťastným nežli padouchem z instinktu nebo z řemesla.

*

Literární fysiognomie Sabinova jest doposud úplně mlhavá. Nikdo nevzal si ještě práci, aby literární činnost jeho zaznamenal třeba jen bibliograficky, neřku-li aby na základě studia jeho děl pokusil se o povšechnou charakteristiku Sabiny jako literáta.

Vše, čeho jsme se mohli toho druhu dopíditi, nejsou nežli na nejvýše kusé jednotlivosti a to zpravidla s hlediště strannického, tak že i notorické přednosti ducha Sabinova vystavují se jako chyby.

Autor, o němž mohl J. Malý v připomenutém již spise napsati, že »jako spisovatal... nenáležel mezi duchy v první řadě vynikající« — poněvadž se lišil »od ostatních tehdejších literátů vlasteneckých hlavně tím, že hověl novému, kosmopolitickému směru«, že »básně jeho byly způsobu reflektujícího a u nás dosud neobvyklého«, že »povídky a novelly jeho padaly nejvíce v obor socialistický« — takovýto autor věru, i když ho nelze zařaditi právě mezi duchy prvního řádu, musí u nepředpojatých zbuditi daleko větší respekt, nežli s jakým se setkáváme i v nejchvalnějších recensích, jež byly o Sabinovi napsány.

Autor jako Sabina, který — když nic jiného, pokoušel se aspoň o rozmnožení myšlénkového fondu; autor, který nešel ve všem všudy již vyšlapanými cestami, nýbrž vedle citových výlevů veršem pokoušel se také o verše myšlénkově obsažně, a vlastenecko-idyllické nebo pseudo-historické novelly své doby snažil se rozmnožiti novellami, prodchnutými jiným, třeba i druhdy profanovanovaným socialistickým duchem — takovýto autor, jak zajisté každý soudný člověk přizná, váží, i když nadání jeho není v úplném souhlasu s jeho vůlí, nepoměrně více, nežli celý dav pohodlných literárních nášlapníků, kteří se neodvažují myšlénkově a formálně dále, nežli kam se odvažují právě módní a tudíž dočasní oblíbenci.

Příčina, pro kterou zůstala literární fysiognomie Sabinova doposud mlhavou, jest přirozená. Každému překážela obtíž, s jakou jest spojeno vystihnutí mnohostranné a nad jiné plodné literární činnosti Sabinovy, roztroušené po nejrůznějších časopisech z nejrůznějších dob od r. 1834 až do r. 1877, tedy v době bezmála celého půlstoletí.

I nám jest z téže příčiny naprosto nemožno pokusiti se o to v této stati a proto vkládáme sem jaksi jen v náhradu z nouze přibližný úsudek o Sabinovi jako literárním umělci, tedy básníku, novellistovi, románopisci a dramatikovi, o kterýž jsme se byli pokusili r. 1867, když provozována poprvé Sabinova tragédie »Černá růže« a kdy péro naše samo teprve se zkoušelo, podaří-li se mu vyjádřiti myšlénky aspoň přibližně případně. Ovšem studie nechce podati obraz literáta a spisovatele, ale charakteru literárně-politického, vyrostšího ve svém zvláštním společenském prostředí.

Připomenuvše, že liší se Sabina od mnohých spisovatelů — subjektivností, psali jsme do slova: »Vše, co Sabina napsal, nese na sobě patrné známky této subjektivnosti: brzo jasné, klidné, idyllické; brzy chmurné, temné, rozvášněné, brzo zase chladně neb ohnivě reflexivní. Duch jeho vznáší se brzy jako orel v oblacích a opět se ponořuje v hlubiny lidské duše, řeše nejtajemnější psychologické záhady. Brzy předbíhá daleko časovému proudu, brzy nechává se jím nésti a opět staví se mu mužně a odhodlaně vstříc.

Imponující subjektivnost Sabinova má v sobě cosi tajemného. Věčná neustálenost, věčný zápas, věčný problém, věčná neukončenost. Duch jeho zahrnuje v sobě vše, co hýbalo světem. Filosofie, politika, historie, socialismus, esthetika nejsou mu cizí. Ve všem se okoušel. Od idyllické průzračnosti až po swedenborgský mysticism — těmito dvěma poly Sabinova ducha táhne se jediný řetěz zápasů a bojů, ta-

kořka křečovité vzpírání se holé a mnohdy pusté skutečnosti a poetické obrovské snažení: ideal svůj v nejčistší kráse jeho vysloviti.

Sabina však náleží k oněm povahám, jež nikdy a nikde ještě nenalezly úplného uspokojení, k povahám, jež Goethe nazývá »problematickými«. U něho nalézají se všechny podmínky nejdokonalejší a v sobě samé zaokrouhlené a zakončené individuálnosti; nicméně duševní ustálení a poklid v nejširším slova smyslu, jimiž mistrové formy myšlénky své ovládali, Sabinovi téměř vezdy scházely a dosud schází. Proto také doznal v literární činnosti své podobného osudu jako Mácha a Frič. Byltě tak často zneuznán a neporozuměno mu, poněvadž jen zřídka kdy bráván zřetel k jeho individualitě, ačkoli ze starších spisovatelů jest on jediným, jehož spisy takořka přetěžkány jsou myšlénkami.

Sabina jako myslitel a třeba jako spisovatel aforismů, jež by se daly vybrati z jeho spisů, zaujímá v literatuře naší jedno z nejpřednějších míst a jenom literární poměry naše, kde spisovatel nucen jest k hyperprodukci, jsou vinny, že mimo rozhodně dobré práce i práce slabší, jež materielně nadanější spisovatelé jiných národův neuveřejněním potlačiti mohou, padají u Sabiny tak často na váhu.

A v těchto literárních poměrech spočívá též, že Sabina teprve v pozdějších letech mohl se oddati spisovatelství dramatickému, kteréž dříve jsouc pěstováno, nebylo by zajisté zůstalo bez prospěšného vlivu na jeho ducha. Dramatické práce jeho nesou na sobě znak dřívější literární činnosti jeho, znak novellistický.

Co do směru náleží Sabina k oné reformatorské škole romantické, která jinde i u nás svedla tak tuhý boj s klasicismem a pozdějším formálním, bezmyšlénkovitým napodobováním klasických vzorů, ku škole, která boj ten s nadšením podnikla a také, aspoň na čas, k vítězství přivedla. Avšak romantika, jak jí rozuměli Tieckové, Schleglové, Kleistové a jiní, dovršena jsouc skepticismem Heine-ovým, odzpívala již sama sobě labutí svou píseň. Filosoficko-psychologická reflexivnost, řešení záhad politicko-sociálních a především navrácení se k bezprostřední poesii lidu a tím zcela přirozeně k realismu a v době poslední téměř k fotografickému líčení skutečnosti — opanovaly během času písemnictví světové.

Co do ducha a názoru světa rozštěpili se však za našich dnův romantikové ve dva, abychom tak řekli, skoro souběžně podle sebe plynoucí mohutné proudy. První kulminuje ve Viktoru Hugovi, druhý v norském, doposud méně známém a tudíž i nezcela oceněném básníku Björnstjerne-ovi Björnsonovi. První nadchne se pro

vše, co velikého, slavného a mohutného, chrání slabost a odsuzuje ničemnost a hanebnost, kdežto druhý chovaje v prsou svých stejnou lásku pro velikost i nepatrnost věnuje všemu tutéž pozornost jako příroda a chceme-li, jako duch všehomíra a dívaje se na svět okem nezkaleným, posuzuje i hanebnost a špatnost lidskou jako nevyhnutelné výplyvy přirozenosti a okolností se stanoviska až dosud nejvznešenějšího.

I u Sabiny jeví se tento přechod, toto krystalisování a dospívání. Sabina co do názoru světa náleží ku škole Viktora Huga.«

Tuto povšechnou charakteristiku — víme, že je neúplná a snad i nedokonalá — doplňujeme ještě několika aforistickými poznámkami.

Fenomenálním talentem tvořivým, který by byl v písemnictví našem razil naprosto nové dráhy, který by byl vytvořil formálně přibližně dokonalé nějaké dílo absolutní původnosti, jakým by se světová literatura nemohla vykázati, Sabina nebyl. Avšak muž ten dobu svou v mnohém předstihl. Neobyčejná vnímavost pro vynikající a byť i v Čechách ještě neuznávané literární plody ciziny umožnila mu nejen pochopení, ale podporována jsouc neobyčejnou vznětlivostí také onen druh více méně samostatné imitace, která u nás i jinde zastupuje dosti čestně a mnohdy i módně působivě tvoření v nejvlastnějším slova toho smyslu: z praembryí, tudíž naprosto původní.

Původním ve všem všudy nejeví se Sabina v žádném spise svém, jejž jsme byli podrobili bedlivé lektuře. Ve všech nalezne sečtelý čtenář stopy po pilné lektuře cizích spisů, na mnoze zahraničných; ve všech lze vystopovati rozmanité vlivy cizí, na mnoze zřejmé, na mnoze pak méně nápadné. Význačná subjektivnost Sabinova dovedla však skoro všemu vtisknouti zvláštní svůj ráz neb obepříti cizí myšlénky ovzduším, že se zdá, jako by byly z ovzduší toho vypučely, a dodati spisu ráz přibližné originality. I v pracích, jež zdají se býti váženy z hloubi vlastní bytosti Sabinovy nebo z nejbezprostřednějšího, nejintimnějšího jeho okolí, ráz ten se nezapírá, jako by cizí vlivy byly mocnější impulsův vlastních, subjektivních.

Uměleckého díla epochálního nebo jen takového, jež by vyhovovalo aspoň většině nejpřísnějších požadavků nepředpojatého kriteria, (jaké nutno klásti na dílo každé), Sabina nevytvořil žádného. Byl a zůstal po našem náhledu spíše geniálním improvisatorem nežli jen talentovaným umělcem.

Avšak co zdá se nám býti — hlavně vzhledem k pozdějším odhalením jeho povahy jako člověka — nad jiné důležito, jest eminentně mravný směr všech jeho spisů v nejryzejším a nejušlechtilejším slov těch smyslu My aspoň v žádném spisu jeho nepostřehli jakékoli posunutí ethických principů, nechť v něm autor horuje jako patriot nebo mravokárce nebo chladně a střízlivě analysuje a pytvá. Vždy stojí autor nad všedním pojímáním a nejčastěji vznáší se, abychom tak řekli, spíše v tak zvaných sférách ideálních, než aby sestupoval dolů do »bláta všednosti« nebo třeba jen neúprosné drsnosti skutečného života. Jeť idealista a jen tu a tam zavaďuje o reálnost, která zdá se mu býti — jako se zdála skoro všem jeho vrstevníkům — jaksi skoro až profanací umění.

Nad jiné imponovaly nám z literární činnosti Sabinovy mnohé z jeho recensí, které přes to, že k nim nebylo snad ještě nikým ani poukázáno, staví Sabinu mezi souvěkými kritiky na jedno z nejpřednějších míst.

Na doklad uvádíme úryvek recense o Koubkovi, v němž pronáší Sabina jaksi své kritické credo.

»Básník,« praví do slova, »především budiž sám sebou a ze sebe vyrostlý, kořeniti má ovšem v národě; nepřispěje však ku zvýšení ceny své, jestli za jinými, byť i důmyslnými vzory cválá aneb národními formulemi nedostatek samorostlých obrazů a chudobu vlastních myšlenek a vynálezů oblepuje. Každý zrozený básník již i vlastní svůj ráz a způsob s sebou na svět přináší a jest básnických způsobů tolik, jako povolaných samostatných básníků vůbec. Jest-li při jednom rozohněná obraznost převládá, tu druhý zase mírnějším zahořuje ohněm, jemné city probouzí, kdežto třetí mocným vzletem myšlenek i obraznost i rozum čtenářův jímá. — Pravda jest že básník našich dnů mocněji působí, když z bohatého zřídla obrazivosti rozkvětu vnitřního čerpaje, spolu umělým opanováním formy mistrovství své osvědčuje, zápalem svým takořka celý národ v proud vidění svých stahuje a k rozmyslům svým neodolatelně připoutá! Avšak pathetický ruch poesie jest jen částí bohatého naladění básnické lyry. Podřimujíť v nástroji posvátném i mnohé jiné, třeba méně podněcující, též neméně a trvanlivě působící tóny. Vedle tajolesklých luzných akkordů lyrických, vedle romanticky rozechvěných strun zřejmá uvědomělá plastická a obzvláště pohybliná satyra, ježto rozmarem se smějíc bláznovství lidskému, tam zase hněvem na nešlechetnosti se kaboníc, s napřaženou metlou nepravé snahy životní pronásleduje, larvy s tváří lži trhá a na cesty světla, pravdy

a ctnosti ukazujíc budoucímu vzniku dráhu klestí. — A v tomto oboru poslednějším se nám vyskytuje Koubek co mistr; zde jest úplně zdomácnělý, zde sobě i největší literární zásluhy získal.«

Uvážíme-li, že toto lapidární uznání platí staršímu vynikajícímu satyrikovi, jehož význam nebyl po dnešní den, leda v nejužších kruzích literárních, po zásluze oceněn, nemůžeme jinak nežli přiznati Sabinovi nevšední kritický bystrozrak.

Neméně významnou zdá se nám býti Sabinova povšechná charakteristika humoristy Rubeše z prvních let čtyřicátých ve »Vlastimilu«, která byla skoro do všech biografií Rubešových vsunuta, ale z pravidla bez udání, že jest z péra Sabinova. Vyjímáme z ní následující:

»Když (Rubeš) žertuje a se posmívá, již i outrpnost s vadami lidskými na čele mu psána a obecenstvo satyrou svou trestaje, podobá se člověku, vytýkajícímu dětské nezpůsoby, jež ho byly právě k smíchu donutily. Jakž by tedy čtenářstvo básníka tohoto nemělo radostně uvítati? Mluvíť on mluvou národu svého, přináší mu zábavu, soucit, outrpnost a lásku, vzbuzuje neškodný ousměšek a jeví pramen citu, který se nikomu ani přepjatý, ani co vymyšlený zprotiviti nemůže. Rubeš nevychoval obraznost svou na výjevech divoké, vznešené přírody, ani na pobouřeném moři lidských náruživostí, ani na širém moři světohistorických dějin. Okres jeho jesti vlast a národ, jak se jeví v pospolitém životě. Tamť on je pánem a ostrozraku jeho neujde tak snadno směšná vada, kterákoli se tam zjevuje, a kterouž pak on — sine ira et studio — jako v zrcadle čtenářům před oči staví.«

Rovněž tak, ne-li významnější zdá se nám býti Sabinův úvod k recensi Sebraných spisů Tylových ve »Květech« na r. 1844. Sabina jednak charakterisuje stav literatury, jednak Tylovo působení a konečně i samu dosavadní kritiku.

»Naše novější pěkná literatura československá«, praví, »před dvanácti lety ještě skoro pouhé toužení a přání, nyní již k utěšené skutečnosti se vyvinovati počíná. Z nejistého ochotnictví vyvinul se pud plodonosný, jehož účinky nejen pilným a součastným pozorovatelům pokroků našich, nýbrž i lhostejníkům a protivníkům zřejmě v oči bijí. Na obživlém kmenu naší literatury skvějí se již i ratolesti, na něž veškeren národ slovanský s potěšením hledí. — Na blízku našem roznášejí se o těch věcech rozličné řeči a úsudky — často i směšné. Jestiť to zázrak! volají někteří. — Jakž to bylo možná? táží se jiní. Ale závistníci a nepříznivci, ve mdlobě své proti snažení

našemu, mezi obecenstvem vždy ještě nedůvěru ve věc naši rozsívají. Nech se snaží! — Dalekáť cesta jejich! marné volání!« atd.

»Až po novější dobu,« píše pak níže, »nepovznesla se literatura naše, ač mnohostranné působení její na velikou část národa upříti se nedá, přece až k onomu zajímavému půvabu, jakýmž se literarní život jiných národů vyznamenává. Byloť to s naším písemnictvím jako s mnohým flegmatikem — jde o něm dobrá pověst, není však interessantní. — Jak potěšitelné však nám bylo překvapení, když literatura naše i půvabu nabývati počala? A kdož oživil tento půvab její? — Z veliké části známý náš a zasloužilý J. K. Tyl. Ano, směle můžeme říci, že on novelistiku naši z churavého sna probudil« atd.

Kromě toho rozpisuje se Sabina o někdejší a souvěké kritice mimo jiné takto:

»Ještě hůře to však (nežli s literaturou) posavade vypadá s naší kritikou, jenžto z většího dílu na pouhé referaty se obmezujíc, a často od prostředních spisovatelů na jeviště uvedena, ani přehledu toho nám neposkytuje, co právě podáno, ani přechodu k vyvinování se budoucí naší literatury. Byloť to po dlouhý čas veliké neštěstí, že často tupá péra se sprostými tahy na domácí plody literní se odvážila, tak že nezřídka to vypadalo s kritikou českou, jako by nějaký nádenník outlé tělo pytevně rozbírati se namáhal — tupou kudlou. Kdož pak se může diviti, že naše kritika obyčejně svého cíle minula, a skoro nikde se nepřiblížila skutečné pravdě, leda tam, kde se jednalo o zevnější formu, o posouzení vad jazykových a tak nazvané určitosti klasického slohu českého? — neboť »syntaxis« nazývá se u nás slohem! Kdož se může diviti, že duch věcí našim kritikům skoro vždy pod pérem uklouznul, ježto na zkoumání jeho často jen sprostý stroj ve veliké dílně literarní se odvážil? Naše kritika však, nechť vystoupila ku pochvale nebo ku pohaně, nechť stála v povinnosti ráznému záměru aneb osoblivé starosti, nechť se snažila skvělost velevtipu nebo bídu tupohlavosti na jevišti veřejně vystaviti: jak nemotorně si při tom počínala, jak se motala temnotou! a jestliže kdy lampičku rozsvítila, bylo to zajisté na bíledni. — Časy se proměnily. Světlo devatenáctého věku, mnoho omluvená a málo pochopená myšlénka Slovanství požadování své na ducha národa našeho zřejmě projevuje, na ducha, pravíme, kterýžto jest a vždy zůstane jediným a pravým samovládcem na poli literarním. — Nepravá autorita se sřítí, nedostatek velevtipu obmezí se na úzkou prostoru, za to ale důmysl a velevtip, v jakékžkoliv formě se projeví, nalezne uznání a zaslouženého ocenění.«

Trváme, že několik těchto úryvků stačí k poznání, jak vážně a opravdově a zároveň správně pojímal Sabina již v letech čtyřicátých nesnadný úkol literáta českého v theorii, a jaký asi byl zorný úhel, v kterém se díval na souvěkou i předcházející literární produkci českou.

*

Vizme nyní — aspoň dle některých markantnějších rysů, jakým asi byl Sabina jako člověk a jaké měl osudy, jež přec mají na rozvoj povahy lidské tak rozhodný a mnohdy i výhradní vliv.

Sabina narodil se v Praze dne 28. prosince 1811 (a nikoli, jak Malý připomíná, r. 1813 a také ne r. 1814, jak zaznamenal E. Sojka v díle »Naši mužové«) a zemřel r. 1877. Dožil se tedy přes nesčetné útrapy a začasté vysilující a rozčilující duševní práci, jakož i přes časté choroby, zejména orgánů respiračních, slušného stáří 66 let.

Dle toho a hlavně z okolnosti, že i v pokročilém věku zachoval si tak vzácnou tělesnou a duševní svěžest, že ještě jako šedesátník označován jako »náš věčně mladý Sabina«, právem lze souditi, že těšil se přímo závidění hodnému tělesnému organismu, který umožňoval snášeti s větší nebo menší resignací neb aspoň přiměřeně lehkou myslí tak mnohé, co by bylo jiného, slabšího a především nervově churavícího v brzku unavilo a vysílilo nebo docela dohnalo ke skutkům nepříčetným.

Co mnozí Sabinovi vytýkali jako charakterní vadu, které se mohl po jich náhledu (kdyby prý byl jen chtěl) shostiti: lehkomyslnost, klademe my prostě na účet celého organismu. Alespoň s tou »lehkomyslností« souvisí jeho neobyčejná vnímavost, chápavost a vůbec začasté překvapující elastičnost ducha, která jej přenášela mnohdy hravě přes překážky a záhady, jichž by se byl jiný lekal a jež by byly mnohého snad i zarazily.

Hypochondrie na př., plodící zmalátnělost ducha a nechuť neb i odpor k životu, zůstal Sabina po celý svůj život ušetřen.

Ovšem také hned podotýkáme, že organismus rázu Sabinovského přes mnohé své výhody má také své přirozené vady. Především tu, že převládá těkavost a myšlénkové prohlubování v nemalé míře se ztěžuje. Organismus toho druhu jest ústrojím mnohdy bleskurychlé inspirace; ale naprosto nepodporuje hloubavé zkoumání atd., krátce skoro vše, co mnozí Sabinovi jako člověku vytýkali jako vady nebo co mu jiní zase, jako resignující rys jeho povahy mohli záviděti, klademe prostě na účet tělesného jeho ústrojí.

Kdožkoli jej znal osobně, přizná nám, že byl ve slově nejen obratný, ale i upřímný až do krajnosti; že právě tak jako o křehkostech jiných dovedl se bez rozpaků rozhovořiti o křehkostech vlastních; dále že nebylo u něho ani stopy po tak zvaném »velikášství«, vypínavosti, vychloubačnosti, ba ani ctižádosti, bez kteréž přece jako umělec býti nemohl a také nebyl.

I závisti v odporném a hnusném slova toho smyslu muž ten, pokud jsme jej poznali, skoro ani neznal Při příležitosti ovšem si postěžoval: ale nikdy s trpkostí a rozhořčeností nebo náruživostí, nýbrž vždy jako člověk, kterému přes všechno skoro až nadlidské úsilí jeho přece jen se nepodařilo urvati na všedním a krutém osudu ani tolik, co vzhledem k vykonané práci na prospěch všeobecný právem zasluhoval.

Rovněž nevíme, že by mu byl někdo, kdo znal jeho minulost, vytýkal, že někdy někoho z nějakého místa, jak se říká, »vykousal«, že na někoho sočil a skutečné zásluhy někoho snižoval k tomu cíli, aby z toho měl prospěch sám.

Uspokojoval se s uznáním začasté nejpodmíněnějším a možno-li k ryze lidským těmto vlastnostem připojiti také ještě aspoň jednu, abychom tak řekli »literární«, dodáváme, že muž ten reklamního humbugu pro svou osobu a činnost spisovatelskou hrubě ani neznal.

Autor Sabinovy minulosti mohl se přece aspoň po roce 1860, když literatura česká začala znenáhla zase oživovati, zcela pohodlně postarati o nepoměrně hlučnější reklamu, než o jakou se přičinili tak mnozí jiní, kteří se nemohli vykázati ani stínem Sabinova talentu a jeho již vykonanou prací. Ale v časopisech z let šedesátých a z prvních let sedmdesátých marně bychom hledali reklam inspirovaných Sabinou, ba reklam na prospěch Sabinův vůbec.

Kdežkoli jest o Sabinovi jaká zmínka, skoro všady postřehne člověk literárních poměrů znalý spíše nedoceňování a podceňování skutečných literárních zásluh Sabinových, nežli chvalořečnění šmahem, přepínání a ono dětinské nadsazování, jakýmž se nedosti soudný dav dočasně klamává.

Stům jiných, kteří talentem a činností literární nedosahovali Sabinovi ani po kotníky, podkuřováno mnohdy dithyrambicky jako geniům prvního řádu — jako na př. autoru jistého románu, kteréžto dílo vyhlašováno jako učiněný div světa, — kdežto Sabina s veškerou svou, více nežli čtvrtstoletou literární činností stál jaksi v koutku a jenom svým zvláštním, stereotypním úsměvem dával na jevo, co soudí

o duševních bolestíncích, kteří se s takovýmito radamontadami derou na Parnas.

V letech šedesátých, když jsme Sabinu poznali osobně, byl již literárně nápadně pasivní. Někdejší jeho bojovnost, jak jeví se v kritických a studijních pracích jeho z let před r. 1848, již jen sporadicky tu a tam prokmitala, jako by byl přesvědčen, že veškeré theorisování a vůbec veškeré čmarikování o vznešených a jiných úkolech a konečných cílech literárního umění bylo naprosto bezúčelné, poněvadž zas a zase rodí se nové generace, které začínají od abecedy a pro vymoženosti ducha dob předcházejících nemají mnohdy hrubě ani smyslu.

Však vraťme se po této povrchní povahopisné exkursi k Sabinovým osudům!

Kdo byl Sabinovým otcem, nevíme pověděti. Existují o tom jen pouhé pověsti toho smyslu, že prý byl Sabina levobočkem jakéhosi šlechtice. Matka jeho, u které Sabina žil až do své dospělosti, žila v poměrech velice stísněných jako domovnice a posluhovačka v domě v Karlově ulici naproti Vlašské kapli. Gymnasium studoval Sabina na Starém městě pod Jungmannem, načež vstoupil do filosofie, kterou dostudoval a začal studovati práva. První ročník absolvoval v Praze bezpochyby r. 1831, kdy byl také vychovatelem u barona Steigera. Na to odebral se do Vídně, kde poslouchal druhý a třetí ročník práv, načež se vrátil zase do Prahy.

Před svým odjezdem do Vídně a po svém návratu do Prahy až do roku 1836 obcoval nejčastěji s geniálním pěvcem »Máje« K. H. Máchou, jako s nejdůvěrnějším přítelem, což již samo o sobě staví tehdejší povahu Sabinovu do světla nepoměrně příznivějšího, nežli v jakém se jeví dle tendenčně zbarveného líčení zapřisáhlého jeho odpůrce a nesmířitelného nepřítele J. Malého ve spise »Naše znovuzrození«.

Především poukazujeme k tomu, že není pravda, co o něm Malý podezřívavě připomíná: žeť »divno«, že když se objevil nejprve v kruzích vlasteneckých, »žádný z tehdejších vrstevníků jeho nepamatoval se na něj co na spolužáka svého«.

Na štěstí žije doposud ještě jeden z těchto vrstevníků, někdejší spolužák K. Hynka Máchy, — c. k. rada trestního soudu ve výslužbě, Václav Mach, — který nám již r. 1886 dosvědčil, že v přátelském kroužku, jenž se byl r. 1831 seskupil kolem Máchy, nalézali se kromě Sabiny také ještě jiní intelligentní mladící, kteří se tedy i r. 1834, když prý se Sabina (dle Malého) asi poprvé objevil v kruzích

mladých vlastenců zajisté na někdejšího důvěrného přítele Máchova velmi dobře pamatovali.

Máchův a Sabinův vrstevník totiž ujišťuje, že scházívali se r. 1831 u Máchy kromě Sabiny mimo jiné tito mladící: Hošek, jenž zemřel později jako lučebník v Petrohradě, Bonet (bratr doposud žijícího měšťana a rukavičkáře pražského), který zemřel jako profesor ve Lvově, Nus, jenž měl ještě r. 1880 letohrádek před Strahovskou branou a zemřel jako generalní intendant, Karel Jaromír Erben, pak Náhlovský, jenž zemřel později jako profesor v Polsku, Kalina, později vychovatel v Srbsku, Havlík, jenž zemřel asi r. 1884 jako c. k. soudce, Václav Štulc, později probošt na Vyšehradě, Edvard Hindl, ekonom, o němž se důvěrník náš domníval, že žil r. 1886 v Praze, Antonín Štrobach, později předseda říšského sněmu a purkmistr pražský atd., Kudrna, později lékař v Netolicích a otec doktorů Kudrnův v Praze, Josef Pokorný, jenž psával tehdy básničky pro Krameriovo »Večerní vyražení« a zemřel v mladém věku, dále Václav Filípek a někdy i Franta Šumavský.

Jako jedna z nejcharakterističtějších známek povahy Sabinovy, kterouž pro vždy stygmatisován jako »revolucionář z instinktu«, uvádívá se, že Sabina již jako filosof, tedy před rokem 1831, zarazil literarně-politický tajný klub studentský, (jehož náčelníky byli on a jakýsi Lašanovský, který později zemřel jako medik), v němž měly převahu zásady republikánské.

Podniknutí takové zdá se býti za dob nejtužšího absolutismu přímo šílenou odvážlivostí nezkušeného a vznětlivého mládí; nám však jeví se býti zcela přirozeným, poněvadž jest v úplném souhlasu se světodějnými souvěkými událostmi.

Nesmíme zapomenouti, že již po deset roků vřela v národech evropských nespokojenost s politickým stavem. Od r. 1821, kdy Alexandr Ypsilanti vztýčil v Řecku prapor svobody a potomci někdejších Helenův po čtyřstoletém otroctví chopili se zbraní, aby setřásli jařmo turecké, rozčilována Evropa v různých dobách přímo epochalními událostmi politickými.

Zbouřivší se národ řecký diplomacií evropskou opuštěn a pokořen zbraní tureckou. Ypsilanti uchýlil se po zoufalém boji, (jehož, jak známo, chtěl se súčastniti i Byron), na půdu rakouskou, kde zatčen a uvržen do žaláře na Munkaczy. Neslýchané a neuvěřitelné masakrování, jakýmž si surovost turecká ulevovala, zbudilo nejvřelejší soucit národů evropských s nešťastným národem řeckým, a slovo

»revoluce«, druhdy tak profanované, stalo se nepoměrně sympatičtějším nežli se kdo nadál.

Po dvou letech, r. 1823, vzrušeny mysli svobodomyslnějších vrstev evropských poznovu událostí v Polsku, kde tisíce studujících, zejména posluchači university vilenské, vojíni, duchovní, profesoři, advokáti, ba i žáci a děti vzati jako spiklenci pro zločin velezrády do vyšetřování, tak že deset klášterů, proměněných ve vězení, nestačilo pojmouti všechny spiklence, a po celoročním vyšetřování na sta nejupřímnějších patriotův polských vypovězeno do Sibiře nebo vřaděno do vojště nebo uvrženo do žalářů.

Celá střední Evropa byla v nemalém rozechvění. Zejména studující mládež, ovšem jen mládež nechlebařská, sledovala i politické události s nepoměrně větším interessem, nežli za našich dob, kdy odkazuje se dle disciplinárních řádů neustále k pouhému studiu, jež si byla obrala a utěšuje nadějí, že bude se moci zajímati o politické záležitosti, až — dostuduje.

Sotva se mysli poněkud uklidnily, došly nové rozčilující zprávy z Ruska, kde po nastoupení cara Mikuláše odhaleno v Petrohradě spiknutí vojenské, jež sice rychle potlačeno, ale vedlo také k odhalení několika tajných spolků v Polsku, kde opět (r. 1826) na sta patriotův z království, Litvy, Haliče, Poznaně, Podolie atd. zatčeno a vyšetřováno.

Po několika málo letech všeobecného napjetí a rozčilení vypukla r. 1830 světodějná červencová revoluce pařížská, kterouž dynastie Bourbonův zbavena trůnu. Francouzský král Karel X. uchýlil se do Anglie, kde uvítán od lidu anglického s potupou jako křivopřísežník.

Několik dní po té, dne 25. srpna, vypukla revoluce v Belgii a již dne 18. listopadu jařmo Holandské svrženo a Belgie prohlášena samostatnou.

A pouze jen jedenáct dní po té, dne 29. listopadu, vypukla revoluce ve Varšavě a skoro současně vyšlehly plameny revoluční i jinde: ve Španělsku, v Italii a v Německu, kde však všady kabinetní politikou utlumeny již v zárodku.

Jen v Rakousku panovalo dusné, mrtvé ticho.

Revoluce polská vzdorovala zbraním ruského vojska skoro po půl roku. V dnech 6. 7., a 8. května 1831 dobyl ruský generál Paskievič Varšavy, dne 26. května pak dokrváceli poslední odvážlivci polští v bitvě u Ostrolenky, kde byli Diebičem na hlavu poraženi.

Po potlačení revoluce polské rozprchli se povstalci polští po celé Evropě. Někteří prchali také přes Prahu do Švýcar, Francie a jinam. Jak nám připomenutý již vrstevník Máchův a Sabinův vypravoval, dostalo se i studujícím na universitě pražské vyzvání Poláků z vlasti prchajících, v němž žádáno za podporu. Vyzvání to sepsané v jazyku latinském bylo adresováno na kolej filosofickou a doručeno Máchovi, kterýž ihned učinil, čeho bylo potřebí, aby se nešťastníkům žádané podpory dostalo. Odebralť se do někdejší hospůdky, zvané »myší díra« a do hostince »u města Štrasburku« za poříčskou branou, kde ubožáci čekali na podporu, a osloviv je vřelou řečí, rozdělil mezi ně podpory, jež byl mezi přátely a známými sebral. Že akce té súčastnil se také důvěrný přítel Máchův, Sabina, netřeba snad ani zvlášť podotýkati.

Vše to, nač jsme byli právě v největší stručnosti upozornili, jest zřejmým důkazem, že studující mládež oné doby vůbec byla najisto zcela jinou, nežli mládež dob uklidněných a že Sabina nebyl právě samojediným, jenž tehdá s revolucí sympatisoval.

Zaražení tajného studentského spolku republikánských tendencí bylo sice nezákonní, ale naprosto přirozené. V ovzduší naplněném revolučním mlunem ani jinak býti nemůže, obzvláště za politického absolutismu, ať již prostého aneb se škraboškou ústavnosti. Kde potlačuje se každý svobodný veřejný projev, není divu, že nesnesitelný tlak s hůry plodí protitlak z dola a dráždí smělejší živly v národě ku svržení jařma stůj co stůj. A poněvadž se toho nelze odvážiti veřejně, není divu, že berou živlové ti útočiště ku prostředku jedině možnému: pokusiti se o přípravy a konečně i sám skutek tajně.

V státech těšících se svobodě slova a tisku, tedy volnosti výměny myšlének a názorů, tajné spolky politické vůbec neexistují. Rakousko však r. 1831 takovým státem nebylo a proto se ani za mák nedivíme, že zaražen byl takový spolek Sabinou r. 1831 a že prodlením času u nás i jinde zaraženo podobných spolků na tisíce.

Vrátiv se z Vídně do Prahy rozhodnul se Sabina věnovati se literarnímu působení zcela. I nejúhlavnější jeho odpůrce, Malý, doznává, že již v té době »obrátil na sebe pozornost značnými svými vědomostmi a všestranným vzděláním.« Jelikož se následkem studií v německých školách vyznal lépe v němčině, nežli v mateřštině své, psal bezpochyby první své pokusy po německu. Kdy vytisknul první práci českou, nebylo nám lze zjistiti, stalo se tak nejspíše r. 1834 od kteréžto doby rozvinul literarní činnost přímo horečnou. Přede-

vším nutno připomenouti, že hlavně jeho vlivu se podařilo přiměti Rudolfa Glasera k vydávání německého listu »Ost und West« s tendencí všeslovanskou, do kterého Sabina pilně přispíval články literárními.

Jak se mu v té době vedlo hmotně, nevíme; ale bezpochyby velice bídně, jak tomu nasvědčují pověsti, jež byl J. Malý zaznamenal a o nichž se zmiňuje i J. V. Frič ve svých »Pamětech« jako o pouhých klevetách.

»Spustiv se studií,« vypravuje Malý, »byl v několika lepších měšťanských domech vychovatelem, ale nikde ho netrpěli dlouho. Vedle toho počal se záhy zabývati spisovatelstvím českým a německým; stálým však nějakým povoláním, které by ho živilo, nechtěl obmezovati svobodu svou. Žil tedy hlavně na fatky, neboť spisovatelské honoráře byly tehdáž ještě velmi hubené. Časem vedlo se mu velice bídně, ano jednou nalezl jsem ho v tuhé zimě ležeti nemocného na slámě v netopeném pokoji bez potravy a ošetřování. Někdy dobrodružil po venkově, kupoval mlýny a statky a hrál si na milostpána, maje při tom své náhončí, podobné kvítky jako byl sám. Přistížen na takovýchto křivých cestách, dovedl se Sabina někdy dosti obratně vykroutiti, jindy ovšem toho nemile zakusil. Z toho však, postrádaje všeho citu pro čest, málo sobě dělal, jen když se neoctnul ve styku s trestající spravedlností, načež nedocházelo pro nepatrnost věci, neboť Sabinovi šlo vždy jenom o to, aby se nějaký čas dobře měl, a pak zmizel. Vůbec provozoval mámení své jen v malém, do větších podvodů se nepouštěje; ale toto řemeslo své konal s virtuosní nestydatostí, a kdo mu dnes prokázal nějaké dobrodiní, mohl býti jist, že při nejbližší příležitosti bude od něho notně napálen. Tím způsobem přivedl to Sabina tak daleko, že lepší kruhy společnosti se ho stranily a on odkázán byl na spolky s lidmi, kteří mívali své pravidelné schůze ve sprostých krčmách.«

Při čtení citátu toho ovšem nesmí čtenář zapomenouti, že nevyšel z péra objektivního, nýbrž že slova ta napsal zarytý Sabinův antagonista, o jehož až nestoudně křivých a lživých úsudcích ještě se přesvědčíme. Jelikož však nemáme žádného hodnověrného pramene, jenž by pověsti ty buď potvrdil nebo vyvrátil, přestáváme na předcházejícím připomenutí.

Sabina bezpochyby v brzku se přesvědčil, že jest existence pouze výtěžkem svého péra se živícího literáta, byť i psal po česku i po německu, v Praze nemožná. Uchýlil se r. 1838 do Vídně, aby zkusil štěstí svého v cizině. Náhoda mu byla přízniva. Seznámil se s bo-

hatým redaktorem politického časopisu »Adler«, Gross-Hoffingerem, kterýž poznav Sabinovo publicistické nadání, svěřil mu redakci svého listu a sám o vedení časopisu se nestaraje, žil mimo Vídeň.

Příznivé poměry, v kterých se byl Sabina tak nenadále octnul, neměly však dlouhého trvání. »Několik liberalních článků, obsažených v žurnale »Adler«,« píše E. Sojka, »svedlo Gross-Hoffingera v nemalé pohoršení s hrabětem Sedlnickým (tehdejším ministrem policie), kterýž poručil, aby Sabina, spisovatel dotyčných článků, bez průtahu Vídeň opustil.«

Zbaven výživy snažšího druhu, nežli bylo lopotné literátování v Praze, vrátil se Sabina do Prahy k téže vysilující práci, jakou se byl již zabýval, a teprve od té doby, tedy od r. 1839, kdy také zemřel jeho otec, po případě pěstoun, věnoval se Sabina převahou písemnictví českému. Vypisovati literarní činnost Sabinovu až do roku 1848 podrobně, není úkolem této stati a podotýkáme jen, že v málo letech zařaďován Sabina mezi nejplodnější autory své doby. Kromě nesčetných příspěvků do různých časopisů českých i německých vydal samostatně: novellu »Hrobník« z »Květů« r. 1837, Básně r. 1841, tři díly »Obrazů XIV. a XV. věku« r. 1844 a dva svazky povídek, pověstí a novel r. 1845.

Jelikož však nám jde spíše o přibližné vystižení Sabinovy povahy nežli o specifikování významu jeho jako literáta, uchylujeme se ještě pro některé povahopisné doklady k jinému jeho vrstevníku nežli k J. Malému.

Jos. V. Frič setkal se poprvé se Sabinou o prázdninách, jež po odbyté druhé třídě gymnasialní (okolo roku 1840) strávil na faře Karla Vinařického v Kováni, a vypravuje o tom ve svých Pamětech (I. 138):

»Jiný z pražských hostí Vinařického byl osamělý tehdy ctitel Máchův, přívrženec romantiky, v zásadě tedy antagonista básnické školy, k níž přiznával se farář Kováňský, sám skladatel celého svazku rozervaných básní Karel Sabina, onoho času velmi společenský a vtipný mladý muž, jenž třeba neměl nijakého postavení a žil jen z ruky do úst, těšil se přece nevyčerpatelnému humoru, jímž nejen nás hochy uměl baviti, nýbrž i celou vybranou společnost ve stále dobrém a veselém rozmaru udržovati. Vrhalo to zajisté zvláštní příznivé světlo na našeho Kováňského hostitele, že si byl právě Sabinu, o jehož nesmírné hmotné nouzi byl zaslechl, pozval k sobě na prázdniny. Bylo tomu rok, co se byl ctitel Byronův, Lenauův, Grabbeho atd. vytasil s první sbírkou svých pošmurných

poesií — a Vinařický, klasik a výhradní nohsled toliko té poesie, která nerozrušuje člověka, neholduje vášním a udržuje ducha vždy v rovnováze i smiřuje se světem, vytasil se naň s ostrou, přímo zdrcující kritikou. Zvěděv pak, v jak bídných poměrech a nesnázích žije jím odsouzený veršotepec — ucítil náhle soustrast a nemoha mu jinak hmotnou pomocí zasazené rány zahojiti, pozval si ho, by byl chudák odškodněn. Ovšem že při tom každý den a mnohý večer poslouchati mu bylo humorem oslazená kázání proti romantickému směru, že musil trpělivě snášeti recitace z právě tehdy se rodícího »Sněmu zvířat«, k nimž tak mnohým zdařilým vtipem činil komentary. Nicméně to k opravdové, tuhé hádce mezi pravověrným farářem a skeptickým jeho hostem nikdy nepřišlo. Naopak snášeli se a doplňovali na vzájem výborně; neboť je oba za idylické té doby mířila a slučovala jedna láska k mateřštině a k českému tomu lidu, jenž měl za oněch časů jen řídké, ale za to tak nadšené a upřímné obrance, že se všickni, vzdor různým jménům, zásadám i povoláním, vespolek milovali jakožto rodina rázem trpících, stejně horujících a za jedním společným cílem se beroucích vyvolenců.«

Po druhé setkal se Frič se Sabinou až po letech, nejspíše r. 1847, a vypravuje o tomto setkání v Pamětech svých (II. 190): »O Sabinovi kolovaly již tehdy temné zvěsti na př. že jezdí po venkově a vydává se za barona, kupuje zdánlivě statky a najímaje úředníky, od nichž prý přijímal kauce — což byl snad pouhý klep, neboť v pravdě živil se nejmozolnějším způsobem, výhradně svým pérem, spisuje české romány a německé povídky, učené články, různé kritiky a tlumoče vše, co mu přišlo pod ruku — z jednoho jazyka do druhého, vždy za nejmizernější plat a většinou pseudonymně.«

Frič nazývá Sabinu »originelním, povždy záhadným člověkem«, jenž se tím nikdy netajil, že si namlouváním různých ženských pomáhá k šatům, k čistým košilím a přečasto teprve na večer k jedinému teplému soustu! A dodává, že to byl »za své doby nejvzdělanější a politicky nejosedlanější našinec.«

»Zdá se,« vypravuje pak do slova, »že si to byl (Sabina) po řadě s každým kamarádem na dobro pokazil. Nebylo lze jej v žádné společnosti našinců spatřiti. Snad se ho nejdůvěrnější štítili, poněvadž měl neúmornou svádu a prášil, jak hubu otevřel, při čemž sám sebe dost nešetrně pomlouval. Žil patrně na zdařbůh a od toho, kde co na kom obrazotvorným svým způsobem vymámil. S pravým svým stavem kryl se však úzkostlivě; zablýsknul se zde onde na ulici neb v kavárně, když měl nový šat na sobě, dělaje rád šviháka — ale

když ten šat ošuměl, když naň přikvačila bída, tu se nikde neukázal. Bydlel tehdy s Liblinským kdesi v Kaprové ulici a vypravovalo se o něm, že jednou o hladu dopisuje při poslední lojové svíci své »Obrazy z XV. věku«, na něž byl od litografa Henniga již napřed honorář vybral i utratil — nemohl pro nastalou náhle tmu poslední půlarch jinak dopsati, než přičiněním svého spolubydlitele, kterýž maje ještě škatulku krejcarových sirek při sobě, zapaloval jednu po druhé, čoudě a svítě mu přímo pod nosem. Není jisto, zda zaskočili si pak spolu někam na sklenku piva, kde jim nalili snad ještě na úvěr.«

Frič vyšel si tehda za podzimního času s dvěma přátely (Kleinertem a nejspíše Hartmannem) na procházku. Rozmlouvajíce o literárních záležitostech dostali se za někdejší Poříčskou bránu a konečně do zadní části Štvanice. »Bylo tam pusto a prázdno,« vypravuje Frič, »ač v dolenní hospůdce ohlášena byla taneční zábava. Vítr hnal nám s topolů sypající se listí do tváře. My zabráni v horlivou hádku přeběhli ostrov asi třikráte do kola, načež umdleni zasedli jsme si do hostinského stánku a regalovali se pivem a syrečkem. Na více jsme neměli. Živé naší rozmluvě naslouchal při jiném chromém stolu dosti prostě a ještě letně ošacený muž, jenž tam seděl na lavici maje láhev mělničiny před sebou. Klobouk měl do tváře vtlačený a nebylo mu patrně volno, že tak sedí sám a sám.

Kleinert mrsknuv po něm okem zašeptal mi: »To je Sabina!«

»Je-li možno?« odvětil jsem. »Jak pak by ten se zmohl na víno!?«

Nicméně pozdravili jsme jej, a on, jsa vybídnut, by si přisedl k nám, přiblížil se a vybídl i nás, bychom si raději také láhev dopřáli, to pivo že nás nerozehřeje, třeba bychom byli mladší než on.«

»Což o to,« my zase namítli, »takový luxus nemůže si však dopřáti leda kavalír!«

Sabina se usmál a svěřiv se nám, že dostal právě honorář z Lipska za politicko-literární klep do jakéhosi tam svobodomyslného žurnálu, vyňal z tobolky své skutečnou pětitolarovou bankovku a zavolal na hostinského.

Podotknu, že tentokráte nelhal; neboť přečetl nám hned při zahradní objednané lampě článek vytištěný, věru že duchaplný a k tomu kousavý, šlehající naše poměry.

Ostýchali jsme se od chudáka něco přijmouti, ale on si to nedal vymluviti. Objednal hned za celý nenadále mu došlý honorář smažená kuřata i několik láhví, dokládaje, že nám to pravé mělnické půjde jak náleží k duhu.

I rozhovořili jsme se o všem, co nás tu chvíli zajímalo i tížilo. Bylo nám se věru diviti jeho všestranné znalosti věcí a literatury; poklepli jsme si řádně, a mohu říci, že jsme se skoro o všem shodli, že se mi muž ten přese všechny o něm roztrušované pomluvy stal najednou velmi sympatickým.

»Vidíš,« pravil mi Kleinert, když jsem mu vyjevil svůj obdiv nad mnohým duchaplným výrokem toho člověka, »nebylo by dobré míti peněz, byť jen proto, aby tak vzácný talent mohl provésti, co má v hlavě? aby mu nebylo nádenničit a snad zakrnět?!«

V tom však vracel se již Sabina zase k našemu stolu velmi vesel a maje klobouk na stranu. Byl se zatím v sále ohlédnul, zdali se tam snad přece nedostavila děvčata a shledav jich tam asi šest, vybídl nás, abychom si šli s nimi zatančit.

Trnul jsem ... Jakže? My se máme tady na poušti, při mizerném klavíru pustit do kola s holkami bůh ví jakými a zcela neznámými?

Kleinert však, rodák z okolí Mělníka, který v době ferií málo kterou pomíjel muziku a dobře se v těch věcech vyznal, byl ihned při tom. Chtě nechtě vstoupil jsem do sálu, kde se jen asi dva páry točily. Hartmann také se nedal pobízet a následovav Sabinova a Kleinertova příkladu vybídl si také jednu k tanci — já pak usedl k jedné mi tam zbylé velmi ostýchavě a dal jsem se s ní do řeči.

Byla to prostá, asi patnáctiletá dívka, dcera jakéhosi domovníka z Dlouhé třídy, která sem byla provodila starší kamarádku. Nelíčené její odpovědi v brzku se mi zalíbily. Pustil jsem se konečně také do tance, byv požádán, bych komandoval čtverylku. Rozehřál jsem se dopřáv si ještě kvapík a polku, načež jsme své tanečnice domů doprovázeli.

Co moji druzi se svými vyvolenými hovořili a co smlouvali, nevím — Sabina mne však potom ujišťoval, že si svou svádou nové srdce vydobyl. Já se bavil s děvčetem náhodou mi zbylým a velice skromným zvláštním způsobem, vyzvídaje na ní, jaké as má názory o světě a zdali tuší něco, proč se píší a vydávají české knihy, slíbiv jí, že se jí o vhodné čtení postarám. Toto děvče z lidu bylo mi pro své naivní výroky, svědčící, jak ochotna jest se vzdělati, jak práhne po vědomostech, novým dokladem, že byl nejvyšší čas, abychom národním uvědoměním i tyto vrstvy pronikli. Zahráti sobě s tou Markétkou na Fausta, k čemuž mne Sabina-Mefisto nabádal, nebylo by snad stálo zvláštních obtíží, právě že byla ještě bezúhonná, jako vosk podajná, však zároveň důvěřivá, majíc k českému spisovateli zbožnou až úctu. Ale kdo by pro jeden mžik sladkého opojení »kopal

tragédie!« Proto jsem se ani nedostavil, když mi na rozloučenou ruku tisknouc odvětila na otázku, zda se kde uvidíme, že chodí v neděli do Týna na půl dvanáctou.«

Z citátu toho je zřejmo, že není sice z péra literárního a politického antagonisty, ale že psal slova ta pravdy milovný muž, jenž zpomínaje dávno minulých dob svého mládí, nesetřel s nich ani pelu svých tehdejších názorů. Nám zdá se, že slyšíme z řádek těch mluviti k nám vzorně vychovaného mladíčka z patriotické patricijské rodiny, kterýž doposud ještě nepoznal života a nejméně jeho drsných stránek — mladíčka idealistu, kterého duchaplný literární proletář a ve světě již ostřílený muž současně vábil i odpuzoval. V celku pokládáme Friče za úplně hodnověrného a to tím více, poněvadž nepotlačil ani svého tehdejšího náhledu, že si to byl Sabina po řadě s každým kamarádem na dobro pokazil.

Podobný osud stihnul totiž i samého Friče, kterýž v posledních letech svého života stýkal se taktéž již jen s lidmi, s kterýmiž jej náhoda svedla, a poznal tytýž neb aspoň podobné útrapy českého literáta, s jakýmiž bylo Sabinovi zápasiti po celý jeho život.

Přátelství a kamarádství mezi literáty jest vůbec nad míru vrtkavé. Autor těchto řádků musí se upřímně vyznati, že v životě našem literárním zřídka kdy je postihl v pravé, nezdolné ryzosti. Nejčastěji setkáme se s přátelstvím a kameraderií v kruzích literátů nejmladších. Avšak když později začnou se náhledy a názory individuelně vždy divergentněji rozcházeti, když začnou se i interessy křižovati a bledá závist nad úspěchy jednoho střídá se s nevolí a hněvem nad reklamním aparátem, jenž slouží druhému, atd., může si každý literát gratulovati, když zachrání z někdejšího přátelství a kamarádství aspoň tolik, co lze vtěsnati v obvyklé konvenienční normy a nestane se, abychom tak řekli, každodenním terčem někdejších svých přátel a kamarádů. Nejlíp ovšem jest na tom onen, kdo se takovéto naivní kameraderii zavčas dovedl s úctyplnou reverencí — vyhnouti. Nemusíť se aspoň roztrpčovati, že spáchána byla zráda na přátelství, jež vlastně pravým přátelstvím ani nebylo.

(Pokračování.)

Rozhledy vnitřní a zahraniční.

SKONČENÉ ZASEDÁNÍ SNĚMOVNÍ — OPOSIČNÍ DONQUIJOTIADA — PŘÍPRAVY K SNĚMOVNÍM VOLBÁM — ODSTŘEDIVÁ SNAHA — ŘÍŠSKÁ RADA — POČÁTEK A KONEC STOLETÍ.

BOJ PROTI REAKCI V PRUSKU. — MINISTR LITERÁRNÍM KRITIKEM. — OSLAVA BISMARCKOVA BEZ ÚČASTENSTVÍ PARLAMENTU. — CÍSAŘ VILÉM A DĚLNICTVO. — BIMETALISTICKÉ HNUTÍ. — NÁVŠTĚVA FRANCIE V NĚMECKU. — SLABOST MINISTERSTVA ROSEBERYOVA. — KLID V ITALII. — CAR MIKULÁŠ A TOLSTOJ. — NOVÝ ZAHRANIČNÝ MINISTR V RUSKU. — POVSTÁNÍ NA KUBĚ.

V Čechách sněm skončil minulého měsíce zasedání i šestileté období dost zajímavě: po srážce s místodržitelem a šlechtou ovací Mladočechů, šlechtici a velkostatkáři Jiřímu Lobkovicovi a několika komplimenty téže — šlechtě. Tak podivné jsou cesty politické logiky! Výkonná politika česká hned po té odstěhovala se do Vídně, čímž ovšem není řečeno, že všichni říšští poslancové čeští snad pilněji navštěvují schůze sněmovny poslanců: naopak více než kdy jindy bývají řady české oposice prořídlé. Voličové, jak se zdá, ani to poslancům za zlé nebeřou, buď že schází jim odvaha, buď že nechuť proti Vídni je taková, že se dovoluje ve Vídni poslancům i neplnit povinnost svou, jakoby tím ta Vídeň, parlament, vláda — utrpěla újmu, když čeští poslanci jsou nedbalí. Bohužel, myslí se tak mělce u nás, nebo lépe řečeno, nemyslí se u nás vůbec a česká opposice stává se pouhou donquijotijadou.

Náprava jest daleka — tak tomu aspoň nasvědčují přípravy k volbám sněmovním, které mají býti v Čechách letos na podzim. Přes bezvýznamnost českého sněmu v nynějších dobách parlamentárního úpadku a administrativního rozkvětu nebudou sněmovní volby bez významu: lidé, kteří vyjdou z volebního osudí, na řadu let u nás mívají zabezpečenu politickou autoritu. Proto zimničná čilost u dočasných držitelů veřejné moci v národě, kteří jakoby na-

kaženi koaliční ideou o »udržení držav« spásu národa líčí jen v udržení nadvlády mladočeské — proto na druhé straně opatrní aspiranti na mandáty, třebas na venek sršeli síru a oheň, jsou krotci a sklánějí šíji před všemoudrým a všemohoucím vedením strany, jehož rozhodnutí o osobách kandidátů staví se výše než přání voličstva, ba i návrhy několikráte přeprosívaných »důvěrníků«. Idea volby choulí se před touto praxí v ústraní jako všechna šedá theorie. Poměr volby a populárnosti, zásluh a odměny za ně je zvrácen: ne kdo zásluhami stal se populárním, bude zvolen za práci a ku práci, nýbrž kdo věrně vždy a nereptaje přisluhoval straně, bude na komando zvolen a zachová-li se i nejvyšší instanci orgánu strany, dosáhne populárnosti a přibásní se mu něco zásluh i bez vlastního jeho přičinění. Tak to chodí a půjde při příštích volbách sněmovních a mladočeský kolos na hliněných nohách pohltí tentokráte sněmovní mandáty a staročeské úsilí tomu nezabrání: scházíť tomuto dnes to, co mívalo a co dnes má vítězný mladočeský soupeř: slepá víra nemyslícího a klamaného lidu. Snad potom alespoň poslancové, zbaveni soutěže staročeské, rychleji se, je-li to ještě možné, vzpamatují a odhodlají ke kázni, pořádku a určitému programu. Stranu však ani vítězné volby letošní nezachrání před rozkladem. Odstředivé snahy rostou a již odloučil se viditelně jeden z pestrých prvků strany, která děkuje svůj vzrůst domýšlivosti staročeské a nešikovnému dílu punktačnímu, nikoliv své vnitřní hodnotě. Zajímavo je, že podnětem — nepravíme příčinou — vystoupení rolnického poslance Rataje z mladočeského klubu, jest mladočeský »programmový« požadavek všeobecného rovného práva hlasovacího. Že různost mínění Ratajova a ostatních poslanců o tomto — u většiny mladočeské liberální buržoasie jen parádním — programovém bodu, nebylo příčinou roztržky, to dokazují projevy orgánu strany, jenž dne 2. března t. roku doslova praví, že všeobecné hlasovací právo »v řadě životních otázek našeho národa nezaujímá právě místa nejpřednějšího« a dne 6. téhož měsíce doznávají »poctivě«, že »i v mladočeské straně jsou jednotlivci, kteří s návrhem na zavedení všeobecného rovného práva hlasovacího nesouhlasí«. »Národní Listy« a mladočeská strana přes všechny opačné fikce některé části žurnalistiky, se stavem věcí nespokojené, jsou dvojicí právě tak nerozlučnou jako příčina a výsledek, jako ústa a hlava nebo i naopak, tak že co píší »Národní Listy«, dělá strana, a co zakazují »Národní Listy«, nedělá strana; nebo přímo řečeno, v »Národních Listech« zrcadlí se konfuse strany a naopak. V mladočeské straně od nové její byro-

kratické a formalistické úpravy nikdy méně nerozhodovala zásada a nikdy více poslušenství oproti oné hrstce mužů, kteří dnes vedle »Národních Listů« tvoří její vedení. Tak také neodvratný jest její rozklad v prvky, z nichž podrží, dík neuvědomělosti lidu vrch korumpovaná liberálnost, která jako jinde bude míti své sinekury a své »panamičky«. Ve vleku bude míti za několik mandátů ono slibné ještě před krátkým časem pokrokové hnutí, jež svým uvězněným duševním původcům nezanechá než bezvýznamnou odnož, která již již tone v bezprogramovitosti.

Říšská rada vídeňská přerušila plahočivou podrobnou debatu o trestním zákoně a moří se opravou berní. Oprava volební zavřena do subkomitétu. Tvůrcové našich ctihodných zákonníků z minulého a začátku nynějšího století sotva si pomyslili, jakou službu na samém sklonku svého života jejich díla ku konci devatenáctého století prokážou koaličním stranám a vládě Nemíti soudní řád přes sto let starý, trestní zákon málem sto let starý a labyrinth zákonů, patentů a nařízení o daních — co by si koalice, která in politicis a socialibus slíbila býti neplodnou, počala? Leda že by následovala příkladu od jinud a proti modernímu zákonodárství by připravovala zákony proti převratům. Nový trestní zákon ostatně tuto starost budoucím zákonodárcům uspoří: u nás pozdní »reforma« éru příliš liberálního záchvatu, jenž snad v jiných zákonnících došel výrazu — nyní najednou nebezpečného — prostě přeskočí. Počátek a konec století podají si ruce v zpátečnickém dorozumění.

V Praze, 12. března 1895. *K.*

* * *

Sympatickým zjevem jest hluboké hnutí duchové proti reakčním předlohám v Německu. Nejlepší a nejskvělejší jména vědecká a literární, skutečná elita národa německého, slavně protestuje proti duchu politiky, jež snad historicky odůvodněna byla v době Ludvíka XIV., která však dnes míří ke koncům velmi nebezpečným. Toho jest si výkvět národa dobře vědom, víť, že dnešní politika pruská znamená neodvratný úpadek vědecký i kulturní. Odtud onen mocný, přímo revoluční a v Prusku nevídaný odpor proti kruhům vládnoucím. Nejmarkantnějším zjevem kruhů těch jest nynější ministr vnitra Köller, jejž kancléř musil vzíti z Alsas do ministerstva na kategorický rozkaz telegrafní »Köller mitbringen!« Tento pruský junkr s literárním vzděláním gymnasisty osměluje se, ruce v kapsách, pohrdlivým

tónem kritisovati německou vědu a umění, všechny básníky, dramatiky, žurnalisty a profesory by nejraději zavřel a vybízí policii, aby přes opačný výrok vrchního správního soudu, tedy nejvyšší ústavně kompetentní instance, zakazovala Hauptmannovy geniální »Tkalce«. Jde-li ministr takovým příkladem napřed, nelze se diviti, že i v byrokracii to vře a kvasí a demise vladních presidentů a předsedů nejvyšších úřadů jsou na denním pořádku. »Král« Stumm a Köller, plutokracie a velkostatkářstvo, tvoří dnes onu reakční koalici, jež otřásá samými základy německé říše, a Bismarck neostýchá se v tělesném svém orgánu Stummovi tleskati pochvalu.

Ostatně 80leté narozeniny Bismarckovy mohou jej na sklonku života poučiti, že není to německý lid, jenž se mu klaní a jemu jásá. Říšský sněm německý jest nucen vzdáti se vší oslavy jeho, zejména i proponovaného čestného občanství říšského, poněvadž právě ony strany parlamentní, za nimiž stojí ohromná většina národa, katolické centrum, svobodomyslní a sociální demokraté, účastenství své v jakékoliv oslavě odepřely.

V době provokací Stummových pokládal za vhodné známý křesťansko-sociální poslanec Hitze tázati se vlády po stadiu, v jakém nalézají se reformy ve prospěch ochrany dělnické v r. 1890 samým císařem tak slavnostně a okázale slibované. Ministr Berlepsch dal odpověď vykrucující a odkládací. Patrně i dělnická politika císaře Viléma byla jen výronem okamžitého rozmaru, vypočtená na zevní efekt. V posledních dnech podáno v Berlíně 68 žalob pro urážku Veličenstva majících vesměs původ svůj v kritice »zpěvu o Egirovi«.

Zlatá měna ani Německu nepřinesla onen »zlatý věk«, o němž nadšení její přívrženci snili. I ve státech se zlatou měnou převládá mínění, že znehodnocení stříbra jest všeobecnou kalamitou, zejména pro střední vrstvy obyvatelstva, a že znehodnocení to jest právě následkem honby dnešních států po zlatém kovu. Také v říšském sněmu německém nalezla se většina pro návrh na svolání nové měnné konference evropské, mající za účel rehabilitaci stříbra. Praktický úspěch pokusů takových zůstane ovšem dotud problematický, pokud zlatoměnná Anglie setrvá na odpíravém stanovisku.

*

Francouzský parlament těšil se tentokráte poměrnému klidu. Jen oficielní pozvání německé vlády k slavnostní účasti francouzského loďstva při otevření balticko-severomořského průplavu hrozí klid ten vyrušiti a rozvinouti opět celou otázku »odvety«. Žurnalistika se

již celé věci chopila. Kdežto listy vládní, poukazujíce k zdvořilůstkám císaře Viléma, prokazovaným republice francouzské, přimlouvají se horlivě za odeslání loďstva, troubí radikální časopisectvo Rochefortovo a Déroulédovo na poplach pro zadávání cti Francie. Vláda Ribotova chce se z choulostivé situace vyprostiti pomocí rusofilské nálady lidu. Hodlá se domluviti o účastenství s Ruskem, obě loďstva mají společně přiraziti i kotviti vedle sebe. Touto lacinou službou se strany ruské solidarity má býti veřejné mínění ukojeno.

*

Ministerstvo Roseberyovo v Anglii trpí nedokrevností. Patrno, že ministerský předseda na dědictví Gladstoneovo nestačí. Nerozhodností a vyčkáváním v irské a protilordské politice hledí chlácholiti liberální unionisty a zatím radikálnější přátely své roztrpčuje a ztrácí. Většina vládní v parlamentě stále jest menší, doplňovací volby dopadají většinou pro vládu nepříznivě a tak není vyloučena možnost, že za nedlouho Salisbury pyšně opět zasedne na křeslo premierské.

*

V Italii ticho. Ani sněm, ani volby. Crispi nalezl to pravé. K čemu sebe a lid rozčilovat? Jest svatý pokoj a paní Lina může posílat své toaletní účty k saldování do banky dále.

Pověstná italská justice provádí s Giolittim pravou komedii. On jest si své věci zajisté příliš jist, jinak by sotva byl Crispimu vlezl do pasti. Ostatně by ani to nepřekvapilo, kdyby se oba zase smířili a celá aféra listinná prohlášena byla za pouhé »nedorozumění«.

*

Na Rusi koluje v četných exemplářích ostrý protest proti autokratickému projevu cara k deputaci Tverského zemstva. Ztotožňuje carský absolutism s byrokratismem a žádá, aby car sestoupil k lidu. Pisatelem jeho jest prý Tolstoj — čemuž podle celého kontextu nelze věřiti. Nástupcem Giersovým vyvolen konečně dlouholetý velevyslanec vídeňský kníže Lobanov. Jmenování jeho přivítal trojspolek s uspokojením, jeť Lobanov zejména na dvoře vídeňském persona gratissima. Co tomu řeknou naši domněle »slovanští« politikové?

*

Španělsko trpí opět novým výbuchem staré chronické své choroby, povstáním domorodců na Kubě. Byly-li kolonie kdys základem světové moci Španělska, jsou dnes příčinou pokračujícího jeho vysilování. Doutnající a opět vyšlehující odpor Kubánský jest jen přirozeným procesem, který prodělaly všechny samostatné dnes státy americké. Letos podaří se Španělsku snad ještě povstání mocí potlačiti, avšak lid americký jest politicky příliš zralý, než aby se úplné neodvislosti své stále nedomáhal a také brzy nedomohl.

V Praze 10. března 1895. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

STÁTNÍ PŘEBYTKY NAPLŇUJÍ POKLADNY STÁTNÍ POUZE — A NENÍ JICH NA OBECNÝ PROSPĚCH — OPATŘENÍ ZLATA NA UPRAVENÍ MĚNY, PROČ NEVOLENA RENTA 3½%NÍ? — PROČ NEVOLENA VEŘEJNÁ SUBSKRIPCE NA RENTU? — BURSOVNÍ STRACHY A RADOSTI, VRATKOST NAŠICH KURSŮ — PROTI NEPĚKNÝM BURSOVNÍM MANÉVRŮM BUDAPEŠTSKÁ BURSOVNÍ KOMORA — CUKERNÍ KRISE A KTERAK VYRÁBÍME ANGLIČANŮM LACINÝ CUKR — NEDOKONALOST NAŠEHO, ZVLÁŠTĚ ČESKÉHO ÚVĚRNICTVÍ.

CUKERNÍ KRISE A KRISE ŘEPAŘSKÁ — POLITICKÁ ORGANISACE ŽIVNOSTNICTVA — SPOTŘEBA TABÁKU U NÁS — NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ ORGANISACE — MEZINÁRODNÍ KONFERENCE MĚNNÁ — SOUTĚŽ ASIE — REFORMA OBCHODNÍCH KOMOR V PRUSKU — OBCHODNÍ CESTUJÍCÍ — PROTI UMĚLECKÉMU PODVODU VE FRANCII — JAK PODPORUJÍ UHRY VÝVOZ A BULHARSKO PRŮMYSL.

Úředně vydaná účetní uzavírka státní za rok 1893 vykazuje přebytek přes 29 milionů zlatých. Příjmy proti rozpočtu vystouply skoro o 47 milionů zlatých, ale i vydání značně překročeno. Státní pokladny vykazují hotovost 215 milionů zlatých. O tak skvělých výsledcích státního hospodářství nezdálo se ani nejsanguiničtějším optimistům. — S tím arci křiklavě kontrastuje všeobecná mizerie financí zemských a upjatost státní správy vůči tak oprávněným požadavkům, jako je naléhání o zlepšení platů úřednických a malá všímavost a ochotnost vůči podnikům velkého významu národohospodářského, jakým se jeví na příklad splavnění Vltavy a Labe. Zrovna tak nelze nikterak nahlédnouti, proč by se za takového stavu ještě měly zvyšovati berně, co zajisté se zcela vážně obmýšlí zavedením státního monopolu líhového.

Konečně se účinky lepších bilancí státních objevily také při dělání státních dluhů. Za účelem nápravy naší měny bylo říšskou radou dáno ministru financí zmocnění, aby půjčkou si zjednal tolik zlata, kolik je ho třeba na ražení 183½ milionu zl. ve zlatě (asi 459 milionů franků), kromě toho měly salinky býti vzaty ponenáhlu z oběhu a k tomu cíli se měl jich oběh prozatím omeziti o 30 mil. zlatých (t. j. aby se jich smělo vydati maximální sumou 70 milionů

místo dosavadní nejvyšší meze 100 milionů zlatých). Obého se mělo docíliti výpůjčkou; pro zlato stanovena přímo zlatá renta čtyřprocentní, pro vzetí salinek z oběhu jakákoli výpůjčka státní. Za rok 1893 bylo pak vydáno celkem zlaté renty 100 milionů zlatých, kterou převzalo družstvo Rothschildovo a vytěženo celkem asi 95 milionů zlatých ve zlatě, tak že zbývalo hraditi půjčkou něco přes 88 milionů zlatých ve zlatě. Právě letos v únoru zadána nová půjčka 50 mil. zl. renty čtyřprocentní družstvu Rothschildovu. Tím prý má celá valutní akce, pokud se opatření zlata týče býti skončena, zbytek, který, ještě schází, bude opatřen jednak z pokladničních přebytků, jednak se část zlata nahradí vydáním stříbrných drobných mincí (korun po většině). Vedle toho bylo již 10 milionů zl. salinek (po případě státovek) vzato z oběhu a nebudou již více vydány, aniž se jaká výpůjčka státní k tomu cíli stala, uhrazeno bylo totiž zase vše z přebytků státní pokladny. To není sice, jak viděti, žádné uplácení dosavadních státních dluhů, ale aspoň nedělají se dluhy nové v té výši, která parlamentem už byla povolena. A to je zjev zajisté potěšitelný, jenom by se to mělo díti vydatněji, jak skutečně to státní přebytky dovolují!

Jiná je však otázka, *jak se tyto nové dluhy dělají*. Již v čísle 4. t. l. ukázáno, jak stát pojišťuje a zabezpečuje našim kapitalistům stále vysoký úrokový důchod na dlouhé budoucí doby. Že je to opravdu až nápadné, viděti z osudu státní výpůjčky na lokální dráhy, která byla upisována za 79·25 zl., ale v prostřed února již se prodávala za 84 zl. Kynul tu za krátkou dobu *půldruhého měsíce výtěžek* věřitelům *přes* 5 zl. (připočtou-li se k tomu úroky mezitím vzrostlé) *z vydaných* 79 zl. Nebudeme to převáděti na procenta roční, jelikož podobným způsobem se cena těchto dluhopisů nebude zvyšovati, ale každý hned pochopí, že se tu daly vydělati veliké peníze.

Také zadání nových 50 mil. zlaté renty nelze přímo nazvati šťastným. Arci ministr financí byl vázán na doslovné znění zákona, které mu předpisovalo vydati rentu čtyřprocentní. Ale mezi tím se stav trhu radikálně změnil a renty čtyřprocentní značně přestoupily kurs paritní, ani poslední poplach na burse vídeňské v té příčině rentám neublížil. Z toho viděti, že čtyry procenta ročně jsou již úrok příliš vysoký a že bylo dobře vydati rentu nižším procentem úrokovanou. Mohla se na př. voliti renta $3^3/_4$ pct., která by se byla jistě prodala za pari neb aspoň za cenu blízko pari. — U nás je stále obliba pro zaokrouhlená procenta; když se nehodí vydati již

papír čtyřprocentní, vydává se hned tříprocentní, jako by úroková míra mohla vždy hned poklesnouti najednou o tak mnoho. Když v Anglii na př. vydávají renty $2^3/_4$ pct., když v Italii byly papíry 4·34 pct a v Uhrách po léta 4·65 pct., tedy vesměs na procenta zcela nezaokrouhlená, proč by u nás nemohlo se voliti procento $3^3/_4$. Co tomu vadí? Prostě je to zcela falešné pohodlí a státní kasa se tak ročně připravuje o značné summy, které plynou do kapes státních věřitelů.

Ale nutno býti upřímným. V té příčině, jakkoli to divně zní, není vinen nic ministr financí, ale je pouze celá vina na parlamentu vídeňském. Známo, s jakou nechutí říšská rada vůbec vyřizuje všecky předlohy opravy měny se týkající a nutno k tomu ještě přidati, s jakým prapodivným neporozuměním a přímo proti prospěchu obyvatelstva zastoupeného mnozí poslanci konservativní té příležitosti používají, aby opravu ne-li zmařili, tedy aspoň značně stížili. Ozývaly se tedy hlasy, aby se vydala renta $3^1/_2$procentní (dle dosavadního trhu je však toto percento příliš nízké a zajisté lépe by se hodila státu renta $3^3/_4$pct.), mluvila pro to také ta okolnost, že by se tím ještě náš peněžní trh připravoval pro půjčky níže úrokované. Kromě toho tato nová $3^1/_2$pct. renta (a úrok dávaný od spořitelen a bankovních závodů ze vkladů není vyšší), byla by se hodila velmi dobře k tomu, aby se stará renta čtyřprocentní v ni konvertovala, čím by stát uspořil jen na této rentě ročně $2^1/_4$ mil. zl. ve zlatě (skoro $2^3/_4$ mil. zl. r. m.), nehledě na úspory nepoměrně vyšší, které by se daly docíliti při ostatních státních dluhopisech. Ale ministr financí takovou rentu vydati nesměl dle slovného znění zákona a před parlament se jíti bál, aby tam nevyvolal debaty starých nepřátel úpravy měny, kteří na tu příležitost beztoho jen číhají. Tak zůstalo tedy při rentě čtyřprocentní a ministr má pro sebe znění zákona. Přes to snad bylo dobře k parlamentu se odvolati a osvědčiti méně strachu! Kromě toho se mohla zlatá renta vyložiti k upisování obecenstvu samému a mohlo se obejíti dosti drahé zprostředkování bankéřů. Družstvo Rothschildovo dle dosavadních kursů vyzíská asi milion zlatých ve zlatě při prodeji půjčky a kromě toho více než čtvrt milionu dostane za opatření zlata skutečného, celkem nejméně asi půldruhého milionu zl. r. m. Jsou sice při tom všeliké drobnější výlohy, ale celkem čistý výtěžek dlužno nazvati slušným. Jednu okolnost nelze však při tom přehlédnouti, že by totiž se mohlo finančnímu ministru vyložení renty pro obecenstvo také nepovésti, poněvadž sám rentu z volné ruky nemůže a nesmí prodávati a při upisování ve-

řejném by mu mocní bankéři, které by takto obešel, mohli všelikými manévry všelicos pokaziti.

A peněžní trh na našich bursách opravdu se nyní tak divně zutvářel, že sebe menší popud dovede kursy jak nepřirozeně zvednouti, tak zase jakákoli sebe nepatrnější pohroma způsobuje pravé zděšení a poprask. Doklady toho podala ke konci února právě bursa vídeňská. Po celý čas spekulační papíry stoupaly, mnohé tak, že se jevil z nich výnos mnohem menší, nežli ze spolehlivých státních papírů a zástavních listů hypotečních bank. Tu najednou jeden cukrovar, ne snad že by prohlásil konkurs, nýbrž pouze přišel do peněžních nesnází, vedle toho oznámil uherský úvěrní ústav, že bude platiti letos menší dividendu a hle, tyto dvě maličkosti postačují, aby celá bursa se zviklala a kursy pojímá hrozná závrať. A touto závratí nejsou snad postiženy pouze pochybnější hodnoty, nýbrž napořád všechny, také těch závodů, které vykazují přímo skvělé výsledky. Tak akcie Živnostenské banky byly po 159 zl. a hle, za týden, kdy už mezitím roční bilance ústavu tohoto vykazovala čistého zisku úhrnného 13·56 pct. z akciového kapitálu, klesla jich hodnota na 146 zl. Ale jak tato panika a zděšení na burse náhle vznikla, tak náhle zase povolila a jaká byla potěšující zpráva, která obrat ten přivedla? To jen, že úvěrní ústav za r. 1894 odhodlal se rozděliti touž dividendu jako loni (19 zl.), co bez toho již před tím každý dávno věděl! Kdyby se tu nejednalo o vážné věci a trpké ztráty, mohl by se člověk smáti opravdu dětinským strachům i sanguinické radosti bursiánů. V té příčině nejhorší nepohoda aprilová je překrásným ještě počasím proti pohodám v bursovních couloirech.

Proti bursovní nezřízené spekulaci začaly nyní boj nejen v Německu, nýbrž i v Budapešti. Tamější bursovní komora rozhodla se co možná omeziti hru bursovní, jakož i nepřipouštěti k návštěvě bursy leč obchodníky dostatečně spolehlivé, po případě jichž spolehlivost a solidnost vysvědčí několik již přijatých členů. Jestliže v Budapešti kromě toho ještě i jiná ustanovení nová v té příčině přísně provedou, bude pak oprava tato rozhodně dobrá i bude bursa v druhé polovici říše vynikati solidností svou značně nad vídeňskou soupeřkyni. Ale právě v Uhrách jsou v dávání zákonů nepoměrně silnější nežli v jich provádění!

Cukerní krise, která hrozí přímo zhubiti nejdůležitější naše odvětví průmyslové a těžce zajisté zasáhne rolnictvo české, pokud je už opravdu nezasáhla, konečně zásluhou poslance Kaizla stala se již

předmětem diskusse v rozpočtovém výboru říšské rady a bude asi svolána enketa znalců v té příčině. Poslanec Kaizl poukazoval, že nynější systém finanční, dle kterého se spotřebě domácí ukládá ohromná daň spotřební (až 45 pct. ceny cukru raffinovaného, jak do klady dovodil) a na druhé straně se vývozcům cukru platí značná vývozní prémie, je zúplna pochybený: exportní prémií se totiž vyrabitelé cukru nabádají ke značné produkci, kdežto domácí spotřeba je tísněna právě vysokou daní a nemůže se nikterak ani z daleka zvednouti do té míry, jako ve státech sousedních. Proto navrhl, aby se hleděla zjednati mezinárodní shoda tak, že by se vývozní prémie ve všech státech produkujících zmírnila, neb i dočista odstranila, za to však aby se slevilo na spotřební dani cukerní. Tomu odporoval arci ministr financí, shoda prý v příčině vývozních prémií mezi státy se nedá uskutečniti, jelikož jednotlivé (Německo totiž) spíše se chystá prémii tu zvyšovati, co se týká daně z cukru, ta prý konsumu mnoho nevadí, proto prý se mohla spotřeba zcela dobře zvyšovati. Je pak divné, jak na př. »Politik« ve svém úvodníku dovedla změniti obsah řeči Kaizlovy v ten smysl, jakoby ani nevěděl, že, co se týče prémie vývozní, musí býti napřed docílena mezinárodní shoda mezi zeměmi produkčními. Proto i ostatní vývody toho listu namířené proti náhledům Kaizlovým, byly zúplna bezdůvodné i liché, jelikož prostě podkládají jeho řeči zcela jiný smysl. Že nynější veřejná politika všech evropských států kontinentálních v příčině vývozu cukru je zúplna nepřirozena i zvrácena, toho hned za poslancem Kaizlem podal nejlepší doklad svou řečí Polák poslanec Kozlowski, který vlastně chtěl mluviti proti návrhům Kaizlovým: Rakousko, Německo, Francie, Rusko povolují dohromady ze svých státních pokladen veliké miliony ročně jenom k tomu cíli, aby Angličané (a po případě také jiné země, do nichž cukr vyvážíme) mohli cukr požívati za ceny daleko nižší, nežli činí opravdové výrobní náklady tohoto zboží. Skládají se tedy kontinentální poplatníci každoročně na větší slávu a hospodářský rozkvět Anglie, která dostává pak výrobky naše nepoměrně laciněji, nežli nás samy stály. Odtud se vysvětlí, proč spotřeba cukru v Anglii na jednu hlavu je pět- až šestkráte vyšší, nežli u nás. Kdyby u nás se tolik cukru spotřebovalo co v Anglii, nestačily by zhola vyráběti cukrovary naše, kdyby jich bylo ještě dvojnásob tolik! Opět tu jeden drastický doklad, jak výhodné je konkurenční zápolení států na poli hospodářském. Boj produkčních zemí zdražuje přes míru zboží tam, kde se zrovna vyrábí, a činí je zase lacinějším i značně pod náklady vý-

robní v zemích, kde je neprodukují. Za to si však Angličané dají dobře od nás své tovary zaplatiti!

Cukrovarům v nynější těžké době krise nejvíce ubližuje to, že musejí hledati úvěr a tento úvěr je jim příliš drahý! Většina cukrovarů pracuje skoro jen na bankovní závody! Již loni bylo tu uvedeno, jak naše české cukrovary jsou v područí bankovních ústavů vídeňských. Cukrovary dělají po případě úpadek, za to však vídeňské banky vykazují jedna přes 5 milionů zlatých, druhá 4 miliony zlatých čistého výtěžku a to z valné části dělají provise a úroky za poskytnuté zálohy na daň a na výrobu, jakož i na hotové již zboží. Tak na př. vídeňský úvěrní ústav měl u jediného cukrovaru Chropiňského přes 600.000 zl. a k tomu ještě od něho přejal značné zásoby cukru.

Naše úvěrnictví vůbec postonává. Jevíme se velikými v maličkostech. Malé banky a podniky dovedeme sice založiti a snad i dobře říditi, za to na velké nevystačíme. Úvěr u nás napořád ještě ovládají banky vídeňské a pokud v Čechách jsou samostatné bankovní ústavy větší, patří po většině Němcům (pouze Živnostenská banka je naše). Za to máme své záložny a tu je právě nejbolavější stránka našeho hospodářství; záložen vzniklo jako hub po dešti a to je spíše zjev povážlivý nežli potěšitelný, že je jich tak mnoho! Patrně při bankovnictví vše tím více se zdražuje, čím je působnost ústavu jednotlivého menší. Tak na př. ústav, který rozpůjčí 100 milionů zlatých a vydělá při půjčce pouze půl procenta ročně, má z těchto půjček výtěžek hrubý půl milionu zlatých, kdežba banka, která rozpůjčí pouze 100.000 zl., by vytěžila hrubě pouze 500 zl. ročně, kdyby se omezila na výdělek půlpercentní ročně, což zajisté nestačí na nejskromnější regijní výlohy. Vedle toho má ústav veliký sám nepoměrně lacinější úvěr nežli ústav malý (spořitelna česká platí na př. z nových větších vkladů pouze tři procenta, kdežto mnohé venkovské spořitelny platí dosud $4^1/_2$—5 pct. ročně). Z toho důsledky jsou patrny, roztříštěné malé ústavy úvěrní musejí býti drahé, ano někdy přímo lichvářské. Odtud vysvětlí se také, proč u nás živnostnictvo nemůže býti náležitě podnikavým, vždyť musí svůj úvěr shledávati u malých drahých záložen a tu se namáhá v potu tváři jen na úroky, někdy přímo lichvářské, a záložny z toho samy také nemají zisku značnějšího, jelikož jich výlohy regijní právě pro obmezenost obchodů jsou nepoměrně vysoké. (Doklady pro tato tvrzení uvedeny loni již v ročníku I. t. l. v č. 10.) *P. L.*

II.

Ačkoliv v letech příznivé konjunktury rolnictvo nevždy a jen skrovnou měrou mělo účast na zisku cukrovarů, na ztrátě jejich bude participovati jistě. Metrický cent řepy, který loni platil zl 1·20, bude prý letos platiti jen 70 kr.; při produkci 87 milionů mcentů řepy v Rakousku znamená to pro rolnictvo ztrátu 43·5 mil. zl.

Ceny cukru od polovice roku 1894 klesly hlouběji než za krise r. 1884; vývozní cena metrického centu obnášela počátkem r. 1894 zl. 16·32 a koncem téhož roku zl. 11·30, což při roční výrobě asi 10 mil. m. centů v Rakousku 1894 znamená menší příjem za cukr o 40—50 milionů zlatých.

Od předešlé kampaně stoupla zvětšeným pěstováním řepy, dobrou žní a zdokonalením výrobní techniky výroba řepového cukru o 1 milion tun, a vývozní bonifikace (t. j. určité obnosy, které některé státy poskytují cukrovarům na každý cent vyvezeného cukru, aby tím usnadnily soutěž jejich s jinými státy) ku zvětšení jejímu ještě podněcují. S druhé strany uvalena jest na spotřebu cukru u nás nepoměrná daň, činící na 45 pct. jeho ceny (13 3 kr. na 1 *kg* = 30 kr.), tím stát sám stlačuje spotřebu cukru ve svém obvodu a nutí výrobce na nejistou dráhu vývozu za hranice. V Anglii, která cukr dováží, připadá na 1 obyvatele spotřeby cukru ročně 73 kilogramů, v zemích cukr vyvážejících (Francii, Německu, Rakousku) toliko 28, 27 a 17 *kg*.

Krise cukerní jest i krisí řepařskou. Odporučují tedy cukrovary i hospodářské korporace rolnictvu našemu, aby ve společném zájmu obou druhů výroby obmezilo pěstování řepy, ač je přece známo a patrno, že obmezení toto nemá smyslu, nebude-li zajištěno nejen u řepních pěstitelů u nás, nýbrž i za hranicemi, a že Německo a Francie na nadvýrobě nynější mnohem více (34 pct. a 42 pct.) jsou zúčastněny než Rakousko (26 pct.) S druhé strany však k tomu se poukazuje, že v dobách rozkvětu cukrovarského a milionových zisků naopak cukrovary velmi dobře rozlišovaly prospěchy své od rolnických (pověstným stalo se tu rayonování a diktování cen), že krise jest povahy přechodné a že nářky průmyslu tohoto intensivností svou a účinkem jen proto vynikají, poněvadž představitelé jeho patří k hospodářsky nejsilnějším v říši a mají dosti zastanců a konnexí, jichž v moderním státě jest potřebí, má-li se u zákonodárství nebo správy čehokoliv dosáhnouti.

Cukrovary zatím — kromě petic a resolucí — opět a těsněji se kartelují. V Praze ustavil se nový »klub cukrovarníků Čech« jako

pobočka ústředního spolku cukrovarnického v Rakousko-Uhersku. Spolek tento, zahrnující skoro veškeré cukrovary a rafinerie mocnářství, rozpadá se ve tři kluby (pro Čechy se sídlem v Praze, pro Moravu, Slezsko, Dolní Rakousy a Halič se sídlem v Brně, pro Uhry se sídlem v Pešti) a každý klub rozděluje se ve skupinu surováren a skupinu rafinerií.

Nejen velcí, i malí začínají toužiti po odborné, stavovské organisaci. Agitační a demonstrační působení německé »Jednoty rolnické«, o kterém se teprv nedávno císař Vilém obvyklým, rázně nemilostivým způsobem vyslovil, nalézá následovníků: berlínská společenstva živnostníků dala podnět k utvoření veliké strany středního stavu, hodlajíce započíti rozsáhlou agitaci politickou a hospodářskou.

Také u nás nezůstal příklad jisté části rolnictva bez následování v živnostnictvu. Dne 17. února sjelo se na 200 řemeslníků z Prahy a okolí do Uhřiněvsi, kde projevivše nedůvěru vedení strany svobodomyslné, vyslovili se pro samostatnou politickou organisaci řemeslnictva.

Viděli bychom raději organisaci hospodářskou; znamenáť politická činnost u nás ročně jednu, dvě resoluce a pak ruce v klín, tedy zbraně papírové, které však k úspěšnému zápasu ani politickému, ani hospodářskému již nestačí. I to jest známkou těchto našich poměrů, že zemský politický spolek živnostenský po nedlouhé přípravné agitaci již ustaviti se mohl, kdežto zemská jednota společenstev živnostenských — útvar, mající dle intencí zákona býti korunou těchto korporací — dosud ani potřebných sto společenstev pro své ustavení získati nemohla.

Za to se tužíme v jiném oboru. Za lonský rok vykouřilo se v Čechách o $12^1/_4$ milionů doutníků více než v roce 1893, na Moravě o 4 miliony a ve Slezsku o $2^1/_8$ milionů více, a vydali jsme za tabák v Čechách 22,599.000 zl., na Moravě 7,153.000 zl. a ve Slezsku 2,663.000 zl. V zemích koruny naší tedy 32,415.000 zl. (v celém Rakousku 84 mil. zl.), o 1,160.000 zl. více, než v roce 1893, nepočítaje ještě prodej specialit.

Přece však známky potěšitelnější: Dne 10. února konala se ustavující schůze národního podniku průmyslového a obchodního, a v hospodářských listech našich přetřásá se otázka národohospodářské naší organisace. Uznává se potřeba zahájiti promyšlený velikolepý ruch národohospodářský, řízený jakýmsi ústředním sborem theoretiků i praktiků národohospodářských, kteří by poskytli ruchu tomuto jasný podrobný plán vědecký a navrhuje se, učiniti ke zřízení tohoto

sboru počátek sjezdem českých politicko-ekonomických theoretiků i praktiků v Praze za dnů výstavních, který by dal také podnět k vědeckému sborníku národohospodářskému. Analogon tedy ruchu národopisného.

Myšlénka dobrá a včasná. Potřebujeme jak organisace českého kapitálu, tak organisace českých sil pracovních, vědeckých i agitačních. Nepěstujeme dostatečnou měrou ani přesné vědy národohospodářské, ani neprostředkujeme znalost toho, co u jiných národů jest již částí obecného vzdělání, širším vrstvám našeho obecenstva. Prozkoumáváme vlast svou přírodovědecky a geograficky, studujeme dějiny svého národa v minulosti a osnujeme (prozatím ovšem jen mlhavé) plány jeho budoucnosti, ale národohospodářsky jest nám země naše dosud zámkem sedmi pečetmi uzavřeným.

Máme statisíce dělníků českých v t. zv. uzavřeném území a neznáme nynější hmotné a sociální poměry jejich. Invase českého lidu do krajin německých a budoucnost jeho v nich nalezla dosud jediného historika svého v německém profesoru z říše. Maloživnostnictvo naše v četných odvětvích hyne soutěží velkoprůmyslu domácího i cizozemského a není nikoho, kdo by na cestu možné nápravy ukázal a co života schopno, zachrániti hleděl; lidé naši vydáni jsou v šanc falešným hlasatelům, kteří hovíce vrozené setrvačnosti naší káží složiti ruce v klín a všechnu spásu očekávati od pochybné pomoci cizí. Zadlužení našeho selského lidu pokračuje úžasně; mluví se již, že rolník jest dnes toliko dělníkem, pracujícím pro svého věřitele — a nestaráme se, jak toto zlo zameziti nebo zmírniti.

A zatím sousedé naši předstihují nás v theorii, jako nás již předstihli v praktickém provádění výroby a obchodu. Spolek pro dějiny Němců v Čechách vydává velice cenné příspěvky k dějinám německého průmyslu v Čechách, spolek pro šíření užitečných vědomostí mezi německým lidem vydal mimo jiné pěkný spis o otázce dělnické, obuvnictví bavorské a krejčovství mnichovské od Němců bylo popsáno právě tak znamenitě, jako perleťářství vídeňské a obuvnictví východohaličské, a o poměrech českého dělnictva doutníkářského v americkém Chicagu poučují nás opět jen německé monografie.

Pro vědecké snažení národohospodářské je vděčné látky i u nás dost a dost; uvádíme mimo hořejší všeobecné příklady ještě ku př. poměry domáckého průmyslu českého (dřevařského, košíkářského, plátenického, obuvnického, cvočkářského atd.), zápas mezi výrobou velkou a malou, působení společenstev, spolků konsumních, vý-

robních a úvěrních, poměry vyučování rolnického, průmyslového i obchodního, národní statistiku našeho velkoprůmyslu a velkoobchodu (jak zahanbujícím je pro nás fakt, že veškeren obchod s produkty hospodářskými jest bez výjimky v rukou cizích), dopravnictví atd. Mimo tuto národohospodářskou deskriptivu, jaká zvláště v sousedním Německu teď nalézá schopných pěstitelů, zbývá neméně učiniti pro popularisování vědeckých poznatků národohospodářských. Jak převrácené názory ku př. o tarifnictví železničním může u nás míti i největší (»lidový«) denní list, již několikrát zde bylo ukázáno a není lépe, ať jde o valutu, o berní opravu, o živnostenský řád, o agrární krisi, obchodní politiku atd V literatuře a žurnalistice nedbání otázek národohospodářských, v praktickém životě nepodnikavost. A následky budou tím horší, čím větší břemena doléhati budou na nás »ve všeobecném zájmu národohospodářském«. Naše obce a okresy s velikými obětmi vlastními i země postaví železnice, u kterých cizí podnikatelé zakládati budou továrny a jejichž levné sazby prospějí dopravě dříví z lesů cizího panstva, obilí, dobytka, peří a vajec, skoupených cizím obchodníkem a výrobků cizích fabrikantů. Není tedy již věru nazbyt času s pronikavou organisací theoretické i praktické práce národohospodářské. —

V Německu přijat říšským sněmem návrh, aby svolána byla mezinárodní konference mincovní za účelem rehabilitace stříbra, jakožto kovu měnného. Poslední konference mincovní konala se na podzim r. 1892 v Brusselu; 17. prosince se odročila na 30. květen r. 1893, ale od té doby nebylo po ní ani zmínky. Také dnes vlády a parlamenty nejsou neochotny jednati o kolísání ceny stříbra a zlata, ale výsledek nebude lepší než v roce 1892. V patách po přijetí návrhu v říšském sněmu německém prohlásil obchodní sjezd německý — dobrovolné to sdružení obchodních komor a pod. korporací německých — rozhodný protest proti jakémukoliv otřesení zlaté měny německé, a Anglie jest ochotna k poradám mincovním také jen s podmínkou úplného podržení vlastní zlaté měny. U nás prohlásil ministr Plener, že Rakousko rovněž pozvání k mezinárodní měnné konferenci neodmítne. Cela n'engage à rien, říkají Francouzi.

Znehodnocení stříbra má pro Evropu i potud význam, že podporuje vývoz a průmyslový rozvoj zemí s měnou stříbrnou; a tak vedle Ameriky hrozí nám nejen ztráta odbytu, nýbrž i blízká konkurence vlastních výrobků Asie (Indie, Japanu).

I jiné, menšího druhu otázky zaměstnávají parlament a hospodářské korporace německé. Jest to reforma obchodních komor

v Prusku (zřízení komor jest dle zákona ze 24. února 1870 fakultativní a závislé na schválení ministra obchodu) — komory mají — jak na obchodním sjezdu s všestrannou pochvalou bylo podotknuto — z rukou ministra postaveny býti na půdu zákonnou; jinak, než u nás, kde nejraději podáváme ministrům carte blanche, aby sami dle své libosti a milosti o blaho naše se starali. Říšskému sněmu byl dále předložen návrh novely k řádu živnostenskému, z jehož ustanovení (o soukromých ústavech léčebných, hereckých podnicích, kořalečních obchodech) největší rozruch vzbudil předpis, že obchodní cestující smějí objedávky na zboží vyhledávati pouze u živnostníků, s tímto zbožím obchodujících, nikoli však u přímých spotřebitelů. Kdo chce u těchto objednávky hledati, považuje se za podomníka. Zajímavé ustanovení. Velkovýrobce nebo velkoobchodník nemusil obmezovati se pouze na odbyt v krámu nebo skladě, mohl skrze své cestující zbožím zaplaviti celou zemi a učiniti zbytečným nejenom maloobchodníka, nýbrž i malovýrobce v městě i po venkově. Tito cestující — jakýsi druh polypů velkoprůmyslu — směli ovšem jen vzorky s sebou míti, ale jiný zřízenec téhož podnikatele v patách za cestujícím rozvážel zboží dle objednávek a i levná doprava poštovní umožňovala co nejrychlejší dodávání zásylek. Počet legitimací pro obchodní cestující stoupl v desíti letech z 45.000 na 70.000; má tedy tato rozpínavost velkokapitálu v zájmu malého vyrabitele a obchodníka býti na příště poněkud utlumena.

V Německu konečně chystají zákon na potlačení nezřízené soutěže v obchodě a ve Francii vydán zákon (ze dne 9. února 1895), vězením do pěti let stíhající toho, kdo podvodným způsobem opatřuje obraz, sochařský neb řezbářský výtvor, výkres, rytinu neb hudební skladbu jménem bezprávně si přisvojeným, nebo kdo padělá podpis nebo značku umělcovu na těchto dílech, aby kupujícího o osobnosti umělcově klamal. Týmž trestem stíhá se obchodník, který takové závadné předměty vědomě přechovává nebo prodává.

Uherská vláda zřizuje pro zvelebení obchodních styků s Indií exposituru obchodního musea v Bombaji a Bulharsko poskytuje zakladatelům nových větších závodů průmyslových značné výhody daňové, přednost při dodávkách státních a komunálních, bezplatné přenechání půdy, hnacích sil přírodních atd. —*f.*

Rozhledy sociální.

ČEŠTÍ OBCHODNÍ PŘÍRUČÍ — DĚLNICKÁ AKADEMIE — SCHŮZE TEXTILNÍKŮ V JIHLAVĚ — OSMIHODINNÁ PRACOVNÍ DOBA V ANGLII A V RUSKU — MEZINÁRODNÍ ORGANISACE ŽELEZNIČNÍCH ZŘÍZENCŮ — AGRÁRNÍ SJEZD VE VÍDNI A NAŠE ROLNICTVO.

Na sociální poměry českých obchodních příručí zabědovala odborová organisace »československé obchodnické besedy« o valné hromadě ze dne 2. února. Vysilující pracovní den, žádný nedělní klid. Nový zákon o klidu nedělním nedostačuje, jsa prý pouhým sankcionováním dřívějších jednostranných nařízení administrativy. Československá obchodní beseda (majíc v Praze ruce svázány stavem výjimečným) hodlá tedy ve velkých městech po Čechách, na Moravě a ve Slezsku pořádati veřejné schůze za účelem stanovení dalších kroků v této otázce. Ohledně ostatní zájmové činnosti organisace vyjímáme z výroční zprávy aspoň tato data: Beseda čítá 31 místních odborů a jednatelství, svolává odborové ankety a krajinské schůze, má pilný kondiční výbor, jenž prostředkuje zaopatřování míst (v roce 1894 rozesláno 1763 dopisů, ohlášeno 373 míst, obsazeno 221 míst), má dále výbor vzdělávací s knihovnou a čítárnou a pořádá přednášky, rozhovory, poučné vycházky, učební kursy.

Výroční zpráva, jež na několika místech hlásí se také k básníku »otroků«, končí vyzváním k »nutné jednotné organisaci všeho československého pomocnictva obchodního« a napomenutím k solidaritě všech soudruhů. To jsou zajisté slova, jež sluší respektovati.

Dělnická organisace roste pořád. Starší listy vycházejí častěji a nové přibývají, a sice jak odborné tak politické. Podobá se, že do českého dělnického denníku není daleko. K podpoře dělnického vzdělání chystá se v Praze nákladem dělnických spolků učebný ústav dělnický (akademie). Přejeme myšlénce té, kterouž se dělnictvo již přes tři roky obírá a která nyní těla nabývá, mnoho zdaru.

V Jihlavě konána krajinská konference textilního dělnictva, jíž súčastnilo se 33 delegátů. Z průběhu vyjímáme: Delegát Čermák vybízel dělnictvo, aby pilně studovalo moderní ochranné zákony o nemocenském a úrazovém pojišťování, o živnostenských úřadech a inspektorátech, a aby neopominulo využitkovati i toho mála, jež

zákon dělníku dopřává. Delegát Bretschneidr žádal, aby rozšířen byl počet živnostenských inspektorů. Čtyři inspektoři pro celé Čechy naprosto nestačí. Delegát Havelka dodal, že může-li stát stavět nádherné paláce a platit po několika tisících sílu úředníků, může zajisté platit tím spíše i více inspektorů. V resoluci se praví: ochranné zákonodárství dosavadní je nedostatečné, počet živnostenských inspektorů nestačí a budiž zvýšen, k lepší ochraně dělnic zavedeny buďtež také inspektorky a pokladny úrazové i nemocenské odevzdány buďtež ke správě dělníků.

V manchestrovské Anglii a v absolutistickém Rusku jsou už v otazce osmihodinné doby pracovní před námi. Anglické ministerstvo pošt zavedlo ve státní telegrafní továrně v Holloway a v Mount Pleasantu osmihodinný pracovní den. Takovoutéž pracovní dobu zavádí od počátku března generální poštmistr anglický pro poštovní zřízence. V Rusku pak činí totéž ve svých továrnách jednotliví soukromí podnikatelé, aniž by snižovali zároveň mzdu.

Dne 20. a 21. února konán byl v Berlíně pátý kongres německých pekařských dělníků. Rokovalo 30 delegátů, zastupujících 14.000 organisovaných dělníků pekařských. Konstatováno, že odbor nemá nedělního klidu a že pracovní den obnáší namnoze 16 až 18 hodin. Delegát z Kielu líčil, že policie spolu s mistry nedovolila odborové statistické komisi vstoupiti do pracoven, delegát ze Strassburgu vypravoval, že se tu k pečení užívá i vody, v níž napřed myjí ruce a prádlo. V Brémách prý třetina nemocných pekařů stůně svrabem. Resoluce žádá, aby od 1. dubna zaveden byl pro pekařské dělnictvo v Německu 12hodinový pracovní den a aby sprostředkování práce přešlo do rukou dělníků.

Sekretariát mezinárodní organisace železničních zřízenců v Paříži rozesýlá po všech státech znění oněch usnesení, jež přijata byla na říjnovém kongresu, (Naše Doba, roč. II. sešit 2. str. 169.) a žádá železniční zřízence všech zemí, aby přistoupili k mezinárodní organisaci rakouské, španělské a francouzské a aby obeslali třetí mezinárodní kongres, jenž se na měsíc srpen t. r. svolává do Milánu.

Ve Vídni zasedal dne 7. a 8. března agrární sjezd rakouský. V debatě o hospodářských společenstvech a rentových statcích navrhoval referent hr. Zedtwitz: aby tato organisace zemědělců uznána byla z důvodů sociálních, hospodářských a politických za nutnost; aby všude byla zásadní povinnost ke zřízení okresních a zemských společenstev zemědělců a závaznost ta aby vyslovena

byla říšským zákonem, kdežto specielní ustanovení o velikosti rentových statků, o vnitřní organisaci, správě a vlivu i dozoru autonomních orgánů aby stanoveno bylo zemským zákonodárstvím; osnova Falkenhaynova o rentových statcích není dostatečna; stát a jednotlivé země přistuptež k řešení otázky o konversi hypothekárních dluhů, při nichž podmínky do pozemkových knih vložené neodpovídají výnosu hospodářství. V debatě na to následující prohlásili se delegáti více méně proti vládní předloze nebo proti některým jejím částem. Delegát české sekce zemědělské rady posl. Heř. Janda hájil kompetenci českého sněmu, jemuž předmět ústavně náleží. Bohužel nemohl se vykázati, že by byl někdo v českém sněmu podobný anebo lepší návrh na ochranu rolnictva již podal. (Vyzvat zemský výbor, aby u věci té něco dělal, znamená zajisté tolik jako nic.) Dva Němci z království strašili zde s požadavkem, aby se veškerá agrárně politická organisace prováděla přísně ve příhrádkách národnostních. Při hlasování o resoluci byly přijaty petity referenta hr. Zedtwitze o obligatorních společenstvech.

V jednání o rentových statcích zastupovali téměř všichni řečníci jiné stanovisko než vládní předloha. Prof. Pilát žádal, aby instituce rentových statků byla neodvislá od organisací dle povolání a aby byla pomocí veřejných úvěrních ústavů organisována tak, aby mohla sloužiti pozvolnému vyvazování hypothekárních břemen, kolonisaci a rozmnožení počtu středních statků. Prof. Richter navrhoval všeobecné pojišťování středního a malého rolnictva na život a pro stáří, jakož i konversi hypothekárních zápůjček. Kníže Ferdinand Lobkovic žádal, aby velkostatkům, jež budou do organisací zabrány, v »nižších organisacích vyhrazeno bylo přiměřené hlasovací právo«, aby prý tím velkostatky chráněny byly před nebezpečím poškození!

Mimo to jednal sjezd o cukerní krisi a dobytkářství.

Tento agrární sjezd rakouský nemá mnoho váhy. Registrujeme ho spíše k tomu konci, abychom ukázali, že i zde vede hlavní slovo veliká šlechta a nikoli ti malí rolníci, o jichž existenci se jedná. Také na tomto sjezdu rozhodovali čeští junkeři šlechtického i nešlechtického původu, kteří trpí sice také pod nadvládou mobilního (peněžního) velkokapitálu, ale kteří zároveň sami po parcelách i v celku pohlcují malé statky selské. Hlas našich malých agrárníků dosud dosti samostatně neproniká a to je chyba.

10. března 1895. *Ch.*

Rozhledy časopisecké.

REALISTICKÉ NÁZORY O STAROVLASTENECKÉ POESII — KAPITOLA O SLEPCÍCH — EXKURSE POD ČAROU — SLOVÍČKO O SMETANOVI — PRO DOMO SUA — A JEŠTĚ PÍSNĚ OTROKA — PAN MÍSTODRŽITEL ŘEKL ... — HLEDÁ SE VRAH! — TRADICE KNĚŽÍ BUDITELŮ — DIVNÉ CESTY SLOVANSKÉ VZÁJEMNOSTI — PŘEKLAD DON JUANA — SPOR O ČESKOU KRITIKU NA SCESTÍ — ŽIŽKOVSKÁ „VLAST“ V LITERARNÍ KGALICI.

Před nějakými osmdesáti lety napsal Ant. Jar. Puchmajer svou: Píseň na Jana Žižku z Trocnova. Oda ta stála by dnes za vzkříšení. Nejen pro osobnost svého autora, katolického kněze-vlastence, ale i pro opravdovou vnitřní cenu: jsou v ní silná místa a vnitřní vřelost, která nevyvanula do dnes, kdy v zevnějším rouchu leckteré slovo, leckterý obrat stal se šedým archaismem. Za čtvrtstoletí na to šťastně proklouzla bystrému oku slídivého censora v »Ohlasu písní českých« báseň: Cikánova píšťalka. Formou lidového nenápadného popěvku vystihl Čelakovský genialně všechno to, co Puchmajer vážnou a hřmící slokou. A zase minula dlouhá a dlouhá řada let. Poslední »Osvěta« ze dne 25. února 1895 přináší na pěti stranách báseň Elišky Krásnohorské, adresovanou tak trochu humoristicky: Tatíku Žižkovi. Kterážto báseň je hodna povšimnutí nejen pro vnitřní obsah, ale i pro osobu autorčinu. Zlá slova promluvila sl. Krásnohorská (viz č. 1. Osvěty letošní) o Moderně. A poněvadž theorie sama o sobě je přece jen šedá, zrealisovala ji nyní na Žižkovi. Přečetli jsme báseň a mohli bychom klidně říci, že jsme se sl. Krásnohorskou hotovi na vždy, ale těžko si nechat ujít tak lákavou příležitost, kde možno zase jednou in flagranti ukázat, co nás mladší odpuzuje od poesie našich starovlastenců, srovnáme-li tuto báseň s písní Čelakovského a odou Puchmajerovou. »Mojžíšem Čechů« nazývá sl. Krásnohorská Žižku, jenž od masných hrnců (jaké masné hrnce měli Čechové před Žižkou?) egyptských vedl svůj národ do zaslíbené země. Žižka kynul bouřlivým vodám, »i rozstouply se stranou«. Když vyšlo slunce, viděti, že »šli mořem krve«. Za nimi v hon se řítil Farao s Egypťany. (Krev tedy tekla napřed a pak se bojovalo?)

»Dal, dále divné síly pln
jsi razil průlom stezky«

(totiž Žižka), což byla práce tuze lehká, neboť čtyři slohy před tím už bouřlivé vody »se rozstouply stranou«. A toť se rozumí, že »vyvedl z rudých vln ves národ český«. Pointa prvého oddílu: moře zapomnělo se zamknout a spolknout faraony. (Jichž bylo patrně už několik místo dřívějšího jednoho.) »Jak Herkul, Žižko! bojovals«, pěje sl. Krásnohorská dále. Pardon! Obraťme přirovnání: Kde že to bojoval ten Herkul jak Žižka! O komparacích v básni platí, že vysvětlují, sesilují, doplňují. Že v nich ovšem musí být jisté tertium comparationis — ostatně to sl. Krásnohorská jako kritička z professe bude znát. Jenže zde zachází s přirovnáními podivně: jakoby schválně, volí jen ta, o nichž známo, že »každé kulhá«. Pak ale i tu je pochybeno: přirovnání ta jsou chroma na obě nohy. A ta jednotnost! Na str. 233. utíká Žižka před faraonem (či faraony?), na str. 235. se dovídáme, že to byl vlastně »Osud«, »slepý obr«, a Žižka bil jej v líc — a zvítězilo světlo. Tento »obr Osud« prý nás dnes znovu svírá a

»Slep je-li Čech, ať slep je tak
jak Žižka, vítěz český:
plaň vůle výš než orlí zrak,
a činy budou blesky!«

Hle, starovlastenci! Ruce do kapes a vůle plaň výše a činy budou blesky! Autorka udělala obligátní vykřičník — tu to máš národe! Oč dále byl Ján Kolár se svým didaktickým:

Pracuj každý s pílí úsilovnou atd.
jenom vůli mějme všickni rovnou!

My máme ovšem ještě něco za lubem: prostředek básně, jejž podáváme na konec. Napřed výklad: Dr. Fr. Lad. Rieger se narodil »se slepotou dědičnou«. Item jeho žeť pan Albín Bráf. Bratří Grégrové jsou slepci. Všech třicet pět mladočeských poslanců, o nichž možno myslit, že z nich vyjde vůdce národa, je slepo od narození. Item mladočeši na sněmě zemském. Pan dr. Vrchlický, vůdce Lumírovců, »má vlčí mlhy trampotu«. Pan Ferd. Schulz, také jeden z vůdců, též slep. A co nejhoršího: i vůdce »Osvěty« pan Václav Vlček je »slep jako slepá myška«. Důkaz na str. 234 v téže jeho »Osvětě« pro něj i řečené pány: Ač to slečnu Krásnohorskou zabolí, má pro Žižku »výtku«:

Ach výtku zlou, však patřičnou,
a nic jí nezlahodí:

že se slepotou dědičnou
nám vůdcové se rodí!
Ba vlčí mlhy trampota
se rozplazila v národ:
my věříme, že slepota
jest velikosti zárod.
— — — — — — — — —
A kdo je slep, až klopýtá,
slep jako slepá myška,
aj, toho jásot přivítá:
Hle vůdce, nový Žižka!
Ba od těch dob, co v hrobě spíš,
jsme řadu nepřehlednou
těch slepých vůdců měli již,
však Žižku — ani jednou! — — —
A my šli za slepci po světě,
až vidoucí jak vidoucí myška
to prohlídla pěkně v »Osvětě«
Krásnohorská panna Eliška.

Na jedno jsme připraveni: Jistě sl. Krásnohorská nám poví, že náš výklad je mylný, že těmi »slepci« mínila Masaryka, Machara, Šaldu, snad Arnošta Procházku. V minulém přehledu jsme uznali lojálně, že se dost spravedlivě zachovala vůči knihám Macharovým. V tomto čísle »Osvěty« nám vnucuje slečna mínění, že byla tehdy proti řečeným knihám v situaci starozákonního proroka Bileama, který vyšel, aby klnul, ale musil žehnati. Vyšší sugesce přešla, a slečna je zase ve své zvyklé póse. Podává článek o Nerudovi a pod čarou udělala si dvě výbojné exkurse. Machar ji před čtvrt letem vytkl, že napsala beztaktní větu: »Neruda stal se také básníkem pravým, ba nejen tím, leč i umělcem. Byl-li Hálek naturalistou, jest Neruda naprosto jeho protinožcem. Hálek narodil se básníkem, Neruda vzdělal se umělcem.« Sl. Krásnohorská cituje tuto větu znovu, naváže na ni několik šťavnatých řádků, (jichž řekněme mírně »jadrnost« je vždy u slečny ultima ratio rerum a nejlepší důkaz, že bylo tato do živého), a rozbírá velmi starostlivě, co těmi slovy prý myslila, kdo prý je tak slepý, aby neviděl, že Neruda postaven tu nad Hálka? Měla prý říci, že Neruda básnil už v peřince? (Podle této logiky slečniny byl to tedy Hálek, jenž už v peřince básnil!) Za Hálkova života prý se Neruda ani produktivností (!) Hálkovi nerovnal ani své nejlepší práce ještě nenapsal — — proč potom sl. Krásnohorská (podle hořejšího výkladu) staví Nerudu nad Hálka? Abychom tohoto galimatiáše slečnina doplnili, citujeme ze stránky 253.: »Písně kosmické, jež souborně vyšly r. 1878, zjednaly

mezi všemi básnickými plody Nerudovými jemu nejskvělejší zvuk. Bylo to v době, kdy básník dávno byl překonal počáteční drsnosti a překotné aspirace mladistvého kvasu, jež byly na poesii, názoru i povaze jeho lpěly jako podivnůstky« — míní tím slečna »knihy veršů«? Tu knihu, která vyváží sama vše, co nejen Hálek napsal veršem, ale celou činnost na př. i té generace, ku které se sl. Krásnohorská čítá? Než držme se konkretních věcí, vůči slečně je radno míti opatrnost skoro Shylockovskou, ukážeme ještě proč. — Kdosi přirovnal kdysi sl. Krásnohorskou k Panně Orleanské, my teď dodáváme: s donquijotskou bojechtivostí. Na str. 254. bije slečna najednou zle do těch hlasů u nás, kteří po Němcích prý papouškují — že Smetana byl zneuznáván, že prý Němci teprv nám pověděli, kým byl atd Sl. Krásnohorská napsala několik textů mistru Smetanovi, bydlila, tušíme, kdysi i v témž domě, kde on — mohla by býti líp informována. Ať si přečte pěknou knihu nebožtíka Zeleného, nebo jen na př. na str. 43. o »Čertově stěně«: »To činili (ukázat důležitost nové zpěvohry) někteří přátelé jeho, dokud jim osobně na tom záleželo, aby se Smetanovi dostalo zaslouženého uznání; při »Čertově stěně« věc Smetanova nebyla již věcí jejich, nyní se o Smetanu již nestarali, a když měl benefici na tuto zpěvohru, upozorňoval list, mající z dřívější doby největší zásluhy o Smetanu, na současný koncert některé cizí pianistky.« Dále tamtéž: »Malá část obecenstva pochopila »Čertovu stěnu«; ostatní posluchačstvo, milující již i »Hubičku«, nesrozumělo mnohem průhlednější novince, a vniknouti do ní několikerým opakováním nedopustila opět divadelní správa. Tyto křivdy napraviti bude velmi snadno a vděčno; Smetanovi způsobily jeden z nejbolestnějších dní, jehož odčiniti nelze.« Atd. atd. A ještě jen slovo o benefičním večeru Smetanovy poslední práce: »Ale divadlo se ani zcela nenaplnilo, a když Smetana vyvoláván, stalo se, čeho se asi nikdo nenadál: ani kvítku neobjevilo se na jevišti.« Bylo to sice již na podzim, ale tu ještě nejsou věnce a kytice zrovna tak úžasně drahé... Tak byl ceněn genius Smetanův sedm čtvrtí roků před tragickým skonem. A potom? »Prodaná nevěsta« se dávala, pravda, dosti často, ale druhé opery? A dnes? A může zapřít sl. Krásnohorská, že se nám nestala teprve po vítězstvích v cizině i ta Prodaná náležitě česky drahá? Doporučujeme slečně ještě jednou knihu Zeleného, najde tam mnoho nového.

V druhé exkursi pod čarou pustila se sl. Krásnohorská do prof. Masaryka. Vtipně, důkladně a s noblesou, ona již jinak nedovede.

Neví-li prý, který básník je skutečně český, ať prý si přečte Nerudu atd. atd. Slečna Krásnohorská není někdy přec tak »vidoucí jako vidoucí myška“. Kdyby si byla přečtla »Naši Dobu« jen trochu pozorněji, byla by na př. našla tyto věty: »Smysl výkladů Hálkových i Nerudovych je: Český člověk a tím slovanský, ale člověk žijící a jednající, žádná archeologie a abstraktní politika. (Žádný Mojžíš, Herkul, Osud.) S těmito požadavky Hálek a Neruda brali se lidovým směrem Havlíčkovým. I slabý Hálek a dokonce silnější Neruda postihli v nejlepších svých pracích toho českého člověka... A dále: Budoucnost krásné literatury a umění vůbec je na dráze těch, kteří v dílech svých dovedou prohloubiti a ztělesniti národní tužby v tom smyslu, v jakém Havlíček a v nejlepších svých výkonech Neruda usilovali... Napsal ovšem prof. T. G. Masaryk. A je-li jednou slečna v ráži, udělá leccos. »Pronáší-li na př. na str. 318.«, praví o prof Masarykovi, »znamenitou thesi, že jest možno, aby někdo celý spis sestavil z citátův, a přece byl by spis jako celek svůj a samostatný, aj to bude pro p. Šaldu hračkou, aby dle své chvalně známé praxe slepil z Hennequinské sekaniny dukladný obraz české literatury!« Odkazujeme čtenáře na str. 318. našeho listu, na celý odstavec. Slečně Krásnohorské musíme, žel, se shylockovskou tvrdostí připomenouti, že vytržená věta začíná: »Bylo by snad dokonce možné...« nepříjemné snad a nepříjemný kondicionál! Apropos: jak to praví ona národní píseň: »Co to máš, má milá, co to máš za čelo?«

Poněkud šířeji jsme se rozhovořili o slečně Krásnohorské, za to kratčeji projednáme druhou záležitost, týkající se našeho listu. Zmínili jsme se minule, jak se provádí literární kritika v Národ. Listech. Konstatovali jsme, že ohledy politické a privátní určují, patří-li kritisovaný autor na pravici či levici. A řekli jsme malý příklad, jak kritisuje »známý páteční pan — ergo« a jak se v témž listě kritisuje týž autor od kritika jiného. Výtka naše byla adresována Nár. Listům. Ty sice mlčely, za to zaslánem zastal se pana erga — pan Ignát Hořica dne 24. února 1895:

Pánové, kteří proti panu redaktoru »Naší doby« v novinách hájí anonymně své mínění, jsou vesměs »zákeřníci«. Za to pan »Sursum«, který z příčin osobních i privátních »známého pátečního pana — ergo« v »Naší době« hanobí, je zajisté pouhý gentleman, neboť páše zákeřnictví sub umbra alarum pana professora Masaryka.

Odkud p. Hořica vzal úvozovky k těm zákeřníkům nevíme; ku prvé větě zavěšujeme znamení »?« Totéž znamení ku slovu

»hanobí« ve větě druhé. Jinak panu Hořicovi konstatujeme, že jeho pěkné články o Slezsku mají plné naše uznání.

Dvě trapné komedie odehrály se v posledních dnech v českém veřejném životě. Prvá na radnici. V městské radě navrhli Mladočeši zvolení Svat. Čecha za čestného měšťana. Ne Čecha, autora »Písní otroka« (tím by se bylo trumfovalo později), ale Čecha básníka vůbec. Staročeši zpozorovali úmysl — a vyhodili trumf svůj hned na místě. Čecha ano — ale ať se navrhne sboru obecních starších též p. Vrchlický. A nastala debata, dojemně illustrující názory, jež mají patres conscripti o literatuře a literátech. Návrh Staročechů konečně přijat. Než Svatopluk Čech poslal hned na to odmítnutí »cestou úřední« na 50 kr. kolku, pan prof. Vrchlický připomíná, že před dvěma roky bylo mu bezplatně uděleno právo měšťanské, že zásluhy jeho v posledních dvou letech nejsou takové, aby odůvodňovaly nějaké další jeho vyznamenání, a že čestné měšťanství nepřijme. Caput regni na to ovšem mlčelo, za to orgány veřejného mínění protřásly věc se všech stran. Vtipně a dobře pan — a v nedělních Nár. Listech z 24. února. Správně poznamenal jistý druh slabosti a chyb české povahy slovy: Nedostává se nám taktu. Je to chybou, že v poslední době vzdali jsme se jedině správné methody, mluviti si na vzájem upřímnou pravdu. (!?) Kdyby nebyl pěvec »Lešetínského kováře« Mladočechem, nevykládal by pan vícepurkmistr Kühn tak bachovsky, proč nemůže být Sv. Čech čestným měšťanem. Mají prý jen pánové rozdělovat pracovníky na kulturní roli dle politické barvy, uvidí, jaké toho budou následky. Mladočeský Sv. Čech nemá se paralysovati staročeským Vrchlickým. Než i mladočeští navrhovatelé měli zachovat obvyklou formu předcházejícího dorozumění se v soukromí a nevyhrknout s návrhem na nepřipravený sbor. Aféra ta je pro Prahu ponižující. Odpor Staročechů je pochopitelný: Sv. Čech napsal svazek básní, jejichž obsah a tendence jistých kruhů nemile se dotkla, jakž by mohl tedy státi se čestným měšťanem této obce takový člověk! — Obsah a tendence »Písní otroka«! Kolikrát byly vyloženy a naznačeny v Nár. Listech! Kolikrát je citovali mladočeští výtečníci na sněmu, v schůzích, dali si je telegrafovati od svých voličů atd. atd. Není jednoho Čecha, který by nevěděl, co básník míní průhlednou svou alegorií. A neméně správně a dobře označil téhož 24. února Hlas Národa své stanovisko v úvodníku: Na bludné cestě. Předhodil agitaci mladočeské, že užívá básníka jako zbraně v politickém boji, kde jí má být štítem, záminkou k demonstraci. Jiné básnické plody Čechovy mají daleko větší poetickou

cenu. Nevěří, že by bylo bývalo intencí básníkovou říci národu svému, že je otrokem. A je to »mladočeská šílenost«, která jedním dechem domáhá se státního práva, žádá korunovaci, hlásá svému lidu, že je nejpokročilejším národem na světě, potomkem Husitů, uzavírá aliance s Francií a Ruskem — a vysvětluje mu slovy básníka, že je bídným, zoufajícím rabem. Vidí v tom přímo svévolnou hru, urážku národa . .

Na kteréžto staročeské argumenty zase neméně správně a dobře se svého stanoviska odpověděly Nár. Listy: »— — Připomínáme mu pouze, že se tuze mýlí, imputuje-li básníku, že měl ve svých nejnovějších písních na mysli národ náš a že jej líčil jako otroka.« A dále, policie, která knížky té si nepovšimla, byla liberálnější, než tak mnozí páni z naší statečné a snad i »svobodomyslné« české společnosti! Tak psáno v Nár. Listech dne 26. února týmž pérem, jež dva dny před tím uznalo, že »obsah a tendence« knihy Čechovy »jistých kruhů nemilé se dotkly« — čili: když Hlas Národa navrtal do lodi Nár. Listů díru, byl hozen jeden z kormidelníků (Svat. Čech sedí v redakci Nár. Listů) s paluby, aby loď mohla plout dál . . . Dala by se napsati jedna »Píseň otroka«, zoufanlivější, hroznější a krvavější, než jsou Čechovy, se šibeničním mottem, které poctivě pronesla Literární Hlídka: Ať to praskne!

Umělci výtvarní věnovali Sv. Čechovi za »Písně otroka« album svých prací. Zl. Praha začala přinášeti reprodukce. Hr. Thun promluvil o tomto »demonstračním projevu« s dvorním radou Randou. Následek? Výbor »Umělecké Besedy« požádal básníka, aby ničeho více k reprodukci nepůjčoval a nakladatele Ottu, aby ukázek z alba neuveřejňoval. Když pak členové Besedy oznamovali houfně vystoupení ze spolku, správní výbor svá usnesení odvolal — byl prý postrašen zprávou, že bude Um. Beseda rozpuštěna. Prof. Randa za své služby dostal se na pranýř »Nár. Listů« v »Šípech«, s ním i — bývalý starosta Um. Besedy — avšak zřízenec Nár. Listů, který celou akci způsobil, může se beztrestně těšit, že jeho redakce vyhodila s paluby — Sv. Čecha.

Románové přílohy jsou nejlepším zkušebním kamenem poctivosti hesel, žádajících v hlavním listě četbu, jaké že je lidu potřebí. Mimo feuilleton zde hlavně se ukazuje, čím se má širokým vrstvám posloužit. Inteligence románových příloh nečte, lid a jen lid je hlavním konsumentem. A jak důležitá to rubrika, vidno z historie mnohých světových listů. Románová příloha pomohla mnohému francouzskému souchotinářskému plátku přes noc takřka k stu tisícům exemplářů a mnohému jménu neznámého autora k slávě. Rubrika ta u nás

popelkuje, odbývá se zřídka pracemi původními, zřídka překlady slušných románů a novel cizích, a pak jsou překlady bídné, zpracované dle okamžité chuti snad korrektora — nejčastěji nacházíme tam to bejlí, jež léta škrtilo naší beletrii a jež má běžné signum: krvavý román. Sám Svat. Čech napsal kdys říznou satiru svou »Rrrrbumbum« proti těmto škvárům. Dnes 3. března Národní Listy oznamují: »V příštím témdni začneme uveřejňovati nad míru napínavý román

»Hledá se vrah«

od neznámého dosud anglického spisovatele«. Do řady skvostných děl, »poutavých románů, které co příloha Nár. Listů vydány byly« (jak oznamují denně inseráty): »Za čest otcovu«, »Na temných cestách«, »Sokové«, kde z každé stránky srčí krev. přibude tato nová zdoba. A dobrý český lid bude hltat napínavou lekturu k osvěžení, k tříbení ducha, a v hlavním listě se bude mluvit, jaký naši novelisté a básníci mají úkol vůči svému národu ... a jak máme býti — — slovanskými!

V brněnské Hlídce Literární rádi vidíme systematické přehledy knih a knížek, které vsude jinde zůstávají nepovšimnuty a přece vnikají v nejširší vrstvy. Jsou to různé Divadelní ochotníky, Žertovné divadelní hry, Levné svazky novel, Knihovna Besed lidu a spisy pro mládež. »Literární Hlídka« staví se takto na tradici našich buditelů kněží, kteří nezapomínali, že pod klerikou je české srdce. Stanovisko její jest vymezené, ale ne uzavřené modernosti, vůči zjevům, s nimiž nemožno jí souhlasiti, chová se taktně, nikdy surově, policajtsky, jak to zvykem žižkovské »Vlasti«. V březnovém čísle přináší »Hlídka« malou glossu: Drobet panslavismu. Ruský měsíčník »Knižki Neděli« podává zprávu o nových proudech v české literatuře dle článku J. V. Krejčiho ve vídeňské »Zeit«. Zkomolená jména Krežaj (= Krejčí), Seča (= Čecha), Simoiek (= Šimáček) ilustrují (míní Hlídka) divně slovanskou vzájemnost bratří Rusů. Věc je však ještě komičtější. Článek ten není zdělán dle originalu v »Zeit«, nýbrž doslovně přeložen do ruštiny z francouzského překladu, jejž pořídil se všemi těmi jmény Charles Banville pro 23. číslo lonského ročníku »Revue des Revues«. Šla tedy slovanská vzájemnost tentokrát z Vídně přes Paříž do Petrohradu.

Zlatá Praha přinesla ukázku z Jungova překladu »Dona Juana«. Jungův překlad Oněgina byl uznán jednomyslně klasickým, stejná chvála připadne, soudě dle ukázky, překladu básně Byronovy. Jsme rádi, že se konečně našla silná ruka, jíž neodstrašil rozsah a forma

tohoto veledíla. Don Juan se dostane do naší literatury pozdě sice, ale přece ještě v čas. Význam dnešní básníka Byrona neleží v tom, čím se kdysi proslavil: ty Parisiny, Giaarové, Ostrovy, Sardanapalové jsou romantickou veteší, šatem vyšlým z mody; Byron dnešní je Byronem (vedle Kaina a Manfreda) právě Dona Juana. Obratnost, s jakou zachází překladatel s rtuťovými takřka stancemi Byronovými, je v naší literatuře dosud nevídaná.

»Ve »Světozoru« dokončil p. Šimáček svou polemiku s p. Šaldou. Zvítězil, rádi mu doznáváme, ale v čem? Obhájil sebe — ale nám o osobní boje nešlo a nejde. Posice p. Šaldy v poslední polemice byla slabá, pokud totiž viní jen redaktora z toho, že autorům škrtá: vina tu je na straně autorův. Nepokládáme věc za vyřízenu a čekáme tudíž její dozvuky. Ale již teď litujeme, že celé vystoupení p. Šimáčka vyvřelo ve spory docela jiné, než-li o které při vystoupení p. Vrchlického proti Macharovi a celé mladší generaci běží a to proto, že p. Šimáček hned s počátku se postavil na nesprávné stanovisko. Proto také »Naši Dobu« zapřádá do sporů pro věc docela vedlejších a zbytečných. Nám běží o to: jednal p. Vrchlický správně a jsou jeho vedoucí zásady správné? Co p. Karásek nebo p. Šalda a j. napsali před nynějším sporem a mimo spor — je nám vedlejší. I panu Šimáčkovi mělo by tudíž běžet o to, v čem pan Vrchlický měl pravdu, ne, v čem p. Šalda a j. kdysi pochybili. Utilitaristní kritiku svoji p. Šimáček neobhájil.

Také žižkovská »Vlast« si pochutnala na »Písních otroka«, ne na všech, ani na jedné celé básní — chytla jen jedinou sloku a hodila všem »svobodomyslníkům« na hlavy. Stalo se na valné hromadě družstva »Vlasti« dne 31. ledna. Kdež také vyslovena redaktoru Škrdlovi úplná důvěra, schváleno jeho působení ve »Vlasti«, vysloven souhlas s referentskou činností p. Josefa Veselého a politování nad jednáním P. S. Boušky. Jinak zle se obořuje »Vlast« na kacíře, kteří píší písničky na Ferd. Schulze a Jar. Vrchlického, hájí Elišku Krásnohorskou — a mne si ruce radostí, že nastane co nejdříve přirozená, zdravá reakce, která se právě ohlašuje z kruhů starších a nejstarších literátů. Jak vidno, literární koalice vzrůstá a sílí. *Sursum.*

Úvahy a kritiky.

Ze světa lesních samot. Román *Karla Klostermanna.* V Praze, Jos. R. Vilímek.

Nevím, jak bych jedním slovem označil dojem, jejž mám po čtení Klostermannova nového románu a jeho belletristických prací vůbec: dojem m i l ý, řekl bych, označuje tím slovem zvláštní osobnost a charakter spisovatelův. A to m i l ý má pro mne hlubší smysl, a sice ten, že Klostermann s takovou láskou se dívá na l i d i v samotách šumavských, jak m i l e mluví, jak mluví k srdci o Češích i Němcích, přes to, že ovšem má to srdce své české a vřele české. A toho si vážím velice v době, kdy vlastenectví i lepších spisovatelů bývá tak okázalé a podškrtované.

V tom charakteru skrývá se však i vlastnost umělecká: pravdivost a pozorování skutečného života. Tak tam lidé čeští a němečtí ve svých ustavičných stycích jistě byli.

Kdyby slovo realism nebylo tak mnohoznačné, řekl bych, že Klostermann je realistický pozorovatel; a kdyby slovo romantism nebylo tak kompromitované, řekl bych, že Klostermann při realismu pozorování má romantickou náladu. Avšak neběží o slova. Klostermann pozoruje netoliko přírodu, nýbrž i lidi, a cítí krásu netoliko Šumavy, ale i těch šumavských lidí. Před vámi vyrůstá obraz těch lesů, jejich krás a práce, ku které drsnotou svojí lidi nutí; poznáváte ty různé vrstvy lidí od drvoštěpa a pytláka počínajíc až k aristokratické vrchnosti, která jednou za rok zavítá na hon, vidíte v těch vrstvách lidí domorodý základ a nánosy cizí z krajů nešumavských a konečně se vám před oči staví rozdíl lidí českých a německých. Jen si poslechněte, jak hajný Vavrucha vám vykládá smíšení národností — »modliti se nemohu, protože česky jsem zapomněl a německy ty modlitby neumím, třeba je stará odříkává den co den; také to člověku nejde od srdce, nenaučil-li se od matky.«

Autorovi ten svět na lesních samotách vnutil nejeden sociální a mravní problem. Jak především má se chovat úředník myslivec proti pytlákům? Tak jak Vavrucha nebo jak revírník Kořán? Tento je proti krveprolévání, Vavrucha však vede s nimi boj na život a na smrt a ničí je, kde se jich dopátrá, neboť zkamenělo srdce jeho, když mu vrchnost hrozila propuštěním ze služby. Vrchnost měla v dřevorubcovi špeha, jenž všecko jí donášel — hajný, jenž z počátku nechtěl vidět každý pych, bezohledností pytláků a vrchnosti stal se zapřisáhlým nepřítelem lidí, jež bída a ná-

ruživost vedla k pytlačení a krádeži. Autor řeší sice problem užší, ale poznáváte, že se vám tu podává veliký kus zdravé a hluboké filosofie životní.

Pozorujete, jak nezvyklá samota působí na člověka t. zv. inteligenta a stopujete rozdíl mezi člověkem tím a člověkem v ní vyrostlým a jí odchovaným; poznáváte rozdíl přirozené prostoty a městské vzdělanosti a není pochyby, že je vám milejší tá prostá, drsná Katy než ta paní Zdenka, která sice svého muže miluje, ale v lesní samotě zatouží po mamince a maloměstském životě. Román by byl získal, kdyby autor tyto protivy nebyl prostě odpozoroval, nýbrž i vědoměji spracoval.

Řekl jsem už, že nálada autorova přes realistické pozorování je romantická. To se hlavně týká figury Kořána a jeho života na samotě. Co do slohu zdá se mi, že tu i tam neodpovídá situaci; tak na př. slovo »skotokrad« působí jaksi cize a jako by se v péře autorově ani nemohlo zrodit. Těžký úkol slohový je, vypodobit lidi mluvící německým dialektem; autor se i o to pokusil. *F.*

Jaroslav Vrchlický: Moje Sonata. — Potulky královny Mab. — Okna v bouři. — È Morta, 2. vyd. — Láska a smrt, tragedie o pěti dějstvích. — Svědek, hra o jednom dějství. — Hermann Lingg: Výbor básní. — Moderní básníci francouzští, Překlady. — Nové zlomky epopeje. — Z cizích Parnassů, Překlady. — Anthologie z básní J. Vrchlického. — Kytky Aster.

»... vše trne
v nejistotě ...«
Vrchlický, »Na baště Hamletově«.

Za dvě léta dvanáct nových knih p. Vrchlického, — práce původní, překlady, nové vydání, anthologie — mimoděk člověk do ruky béře tužku a počítá. Avšak počet nepodal by plný obraz nynější činnosti spisovatelovy, neboť musilo by se pamatovat na různé články, psané v téže době a na překlady a básně mezi vydáváním uveřejňované.

Podívejme se přede vším na překlady. Vybízí k tomu svým úvodním slovem ve sbírce »Z cizích Parnassů« překladatel sám.

»Jsem z těch starých šosáků«, — čteme o překládání — »kteří ještě myslí, že forma jest nerozlučitelnou částkou obsahu, a proto jsem se snažil tuto stejně vedle obsahu zachovati.« Otrocky věrný překlad je prý prosou: »Chci vždy podati celistvý dojem originalu a zde je forma činitelem velkým a rozhodným.« Dále pan Vrchlický odmítá myšlénku překládat verše prosou, jak se dělá tu i tam ve Francii; připomíná sám prosaické překlady Leconte de Lislea z antických básníků, ale »zde jest problem docela jiný a já bych také raději vítal Iliadu a Odysseju v takové prose než posud v našich hexametrech. Ale u kusů moderních toto pravidlo nemůže platit. Dante bez terciny není Dante atd.« Pro moderní básníky platí prý vzor a příklad kopií malířských a tak i on chce netoliko překládat, ale i přebásnit.

Nechme zatím stranou literární zásady, podívejme se na fakty — jak totiž překladatel sám se jich drží. Prohlédněme si tedy hned »Cizí Parnassy« — divné věci tam najdeme.

Předně zaráží fakt, že překlad z Browninga je vlastně dělán z německého překladu, jak o tom znalce jazyků poučuje celkový ráz a fakt, že některé chyby, odchylky a zvláštnosti německého překladatele jsou i v českém překladě. Pan Vrchlický podal také jen básně, které i německy jsou přeložené; srv. Edm. Ruete, Ausgewählte Gedichte von R. Browning 1894. Překladatel měl před sebou originál také, ale nedosti pečlivě ho užíval. I tážu se: jak může býti podán »celistvý dojem« originálu, když se béře z druhé ruky, když se dělá kopie z kopie? (Rozumí se, že překladatel může užít překladu v řeči mu známější, ale jinak, než se to stalo v tomto případě.)

Pan Vrchlický v dotčené předmluvě nad jiné velebí Browninga, je prý »hrdý na to, že jej, po dlouhém a ne lehkém studiu, mohu předvésti u nás«; obzvláště dvě básně (»fra Lippo Lippi« — »Umírající biskup, jenž nařizuje svůj náhrobek«) jsou »mně zázrakem poesie XIX. století«.

Nebudu k těmto slovům o studiích činit poznámek — avšak tážu se, proč z takového zázračného originálu v básni: »Hoch a anděl« vynecháno bez okolků 10 dvouveršův a to tak, že tím smysl a pointa úplně je zkažena? V tom jeví se přímo nedovolená nepieta k životní práci básníka druhého. A p. Vrchlický takové nepiety ve svých překladech dopouští se velmi často; nejen že vynechal ve své francouzské anthologii nějaké »choulostivé« místo, vynechává řádky, význačná slova a pojmy s největším klidem.

Dám příklad jeho překládání. Čtu ve vycházejícím překladu Mickiewiczových Dziadů toto místo:

Dal rozkaz, sotva prouklouz' jemu zuby,
jak šipka letěl v ústa velitele,
pak opakován do huby byl z huby,
až slední seržant zachytil jej cele.
I třeskly zbraně, šavle zařinčely,
vše pluky v zmatku, pohyb vlnovitý.

Jako by se mi ta šipka (šíp) zadrhla do krku — nemohl jsem dál, pokud jsem se nepodíval do originálu, a tam ovšem o šípu není řeči, nýbrž komando, jdoucí z úst do úst, přirovnává se — míči!

Dał rozkaz. Rozkaz wymknął się przez zęby
I wpadł jak piłka w usta komendanta,
I potom gnany od gęby do gęby
Na ostatniego upada sierżanta.
Jęknęły bronie, szczęknęły pałasze,
I wszystko było zmięszane w odmęcie.

Tento pěkný, živý obraz, jak carovo komando, jako míč, dopadá až na posledního seržanta — (slyšíš — vidíš, jako komando-míč padá po stupních od cara až dolů) — p. Vrchlický naprosto odstranil, učiniv z házeného míče letící šíp, jejž ještě k tomu všemu poslední seržant cele prý »zachycuje«.

Právě tak ostatek uvedených veršů překladatelem nepodány plně: v originále stojí, že zastenaly pušky (= pěchoty) a zařinčely palaše (= jízdy) a že všecko přišlo v zmatek — náš překladatel určitost a živost obrazu úplně setřel. A podobně i v dalším kontextu ráz a charakter Mickiewiczovy básně na důležitých místech setřen patrně k vůli snadnému rýmu.

Že rým překladatele často svádí k nepřesnostem, lze očekávat; vynechávají se slova, zaměňují jinými a opisují se. Zejména tímto posledním prostředkem velmi často ztrácí se smysl a ráz originálu; Mickiewicz na př. řekne prostě a určitě: Kdo onen kotel viděl . . . p. Vrchlický: Komu onen kotel není báj! Tak stává se pak na př. z Faustovy: Juristerei = práva říš a podobné rozplizlosti. Příkladů je v překladech p. Vrchlického všude a všude. Na př. zase z Fausta: typické »Geschrieben steht« přeloženo: »kdos tu psal«; »Im Anfang war die Kraft« přeloženo: »Z počátku síla plá« a j. v. Takové slůvko »plá« kazí všecek dojem a smysl — o tom ani nemluvě, že přece podle Písma musí státi »Na počátku b y l o atd.«

Srovnával jsem schválně některé německé překlady stejných autorů, — jsou svědomitější a pečlivější; p. Vrchlický pracuje příliš chvatně a povrchně. Kde mu smysl není snadno postižený, kde básník je mu neznámější anebo směrem svým odlehlejší, tam jeho překlady jsou velmi nevěrné. Ve francouzské anthologii je toho mnoho příkladů, jak na př. nevystihl Maeterlinckových básní, Verlaineových a j. Bylo na to již v »Hlídce literární« a »Rozhledech« správně ukázáno.

Pokud se zásady o překládaní týká, jsem pro překlad co možná otrocky věrný. Lepší je otrocky věrný, než povrchní shon po »celistvém dojmu«. Důležité pojmy a obrazy naprosto se nesmějí obětovat formě, lépe řečeno: chvatnosti.

Co se formy týká, rozumí se samo sebou, že je podstatnou součástí celku. Avšak není v každé básni a u každého básníka stejně důležitá a podle toho se překladatel musí chovat.

Zde nedá se ustanovit paušální pravidlo. Pan Vrchlický sám připouští, že by i v češtině chtěl mít takový prosaický překlad, jaký prý podal Leconte de Lisle, a že by mu byl milejší než posavadní hexametry. Proč však by to platit mělo jen pro staré básníky, nikoli pro moderní, nedovedu chápat; to, co se praví o kopiích malířských, nic nedokazuje. Staré obrazy řecké a římské se nekopirují, proto že jich není. Jak řečeno, nedá se tu dávati pravidlo jedno.

A přede vším dovolím si upozornit, že f o r m a nespočívá přec pouze v určitém počtu slabik ve verši, veršů ve sloce, ve vnější formě vůbec. I tato forma je význačná, zejména pro některé básníky, kteří si v ní libují, a musí tudíž být zachována; avšak ve většině případů běží mnohem více o výraznost, obraznost slov a obratů. A ta se někdy snad ani nedá docílit, jako na př. v některých těch a známých slovomalbách Poeových, Verlaineových, Götheových. V takovém anebo podobném případě, kdybych chtěl dát celistvý dojem, přeložil bych, jak právě dovedu — třeba prosou —, položil bych vedle toho originál celý nebo části, aby čtenář (snad i neznající jazyka) měl obraz alespoň pro oči a konečně snažil bych se

náležitým komentářem opsat a vysvětlit, oč běží. Avšak právě v tom na př. francouzská anthologie málo vyhovuje. Nebudu mluvit o tom, že někteří básníci nejsou zastoupeni svými charakteristickými básněmi, z některých dáno nesouměrně mnoho, z jiných nesouměrně málo, — scházejí právě věcnější obživující poznámky literárně historické. (Odkaz na starší »Profily francouzské« by nestačil.) Překlady a anthologie Heyneovy, Schackova (p. Vrchlickému známé!) v té a každé příčině jsou lepší.

*

Tato nepřesnost necharakterisuje pouze pana Vrchlického činnosti překladatelské, nalézá se i v jeho tvorbě původní všude a napořád, v malém i větším. Je mně na př. hádankou, jak se může napsat něco takového jako »Svědek«; že se to dává na jevišti — bylo by mi stejně nepochopitelné, kdyby nebyla možná hypothese, že se to stalo ze škodolibosti.

»Láska a smrt« je poněkud lepší. V historickém kostumu XII. st. odehrává se staré thema o lásce dětí rodin nepřátelských a končí tím, že milenec musí probodnout milenku i sebe, aby se nedostali do rukoa svého odpůrce. Kus se odehrává v XII. st., jak řečeno, ale lidé jednají a mluví docela moderně; horují na př. o poesii v přírodě (v XII. st.!) a pod. Avšak v historické tvorbě p. Vrchlický obyčejně nedovede zachytit skutečnou »reální« minulost, spokojuje se svou subjektivní náladou; »historické« drama provádí právě jen jeho thesi. Je tudíž podivné, že nedávno historické drama hájil proti — realismu, jakoby se realism vzpíral historickosti vůbec. Mezi historickostí a realismem není zásadní protivy — realism žádá jen reální historii, třeba i historii antickou. A ovšem, aby nebylo sporů zbytečných, nerozumí realism historickou reálností skutečnost všecku jak byla, tak jako nežádá skutečnosti přítomnosti všecku jak je takové skutečnosti prostě nikdo nezná I V. Hugo žádal »pravdu«, i V. Hugo, Vigny žádali »život« a »skutečný život« — takové mnohoobsažné heslo podle dob a celého myšlénkového a uměleckého obsahu doby dostává obsah svůj.

Nejedná se tu právě o realism — nerealism, nýbrž o tvůrčí přesnost, o myšlénkovou precisnost, které ani básník nesmí postrádati. A nesmí jí postrádat ani v líčení dob a postav historických; a tu p. Vrchlický nedbá věrnosti a důslednosti. Co říci na př. čtete-li (Staré zvěsti: Hlas Boha):

> Omar neposlouchal, v závod s větru váním
> běžel v tábor nazpět, víno vzal a jídlo —

Omar, druhý kalif po Mahomedovi má v táboře — víno! Jiný příklad: v »Twardowském« Herodias chce hlavu Křtitelovu, proto že jí nebyl po vůli a dokonce čteme (Fresky a Gobelliny: Smrt Ježíšova), že Pilát vydává Ježíše na smrt, proto že se mu zdálo, že jeho žena, Prokulla a jeho souložnice, Magdalena, jsou do něho zamilovány — staré typické legendy a názory změňují se v pařížské motivy pohlavní!

Jiný příklad můžeme dáti z nejvlastnějšího oboru básníkova. Pan Vrchlický, jak až dostatek známo, hlásá umělecký aristokratism — Odi profanum, je jeho credo o poslání básníkově. Slyšme tedy, jak si upravuje tento svůj aristokratism ducha. Takto (v Hlase Národa 1893 25. června): Drží se prý »Darwinovy nauky o právu silnějšího« a tudíž nepřijímá »liberálního« a »demokratického« učení, že by nebyli geniové a že by si všichni lidé byli rovni. »Není divu, že tato theorie byla i u nás hlásána a že jí tleskáno od lidí průměrných a maloduchých. Je to pohodlné především a to rozhoduje.«

Tato argumentace je pro p. Vrchlického charakteristická, je charakteristická pro to, jak v otázkách velmi důležitých a přímo životných filosofuje tak à peu près. Předně není takové nauky Darwinovy, jak uvádí; fakt je pouze, že se z darwinismu rozmanitý aristokratism vyvozoval, ale vyvozoval se také demokratism. A hlavní: hlásají pro umění a literaturu protiaristokratický názor mužové, jako Tolstoj, Dostojevský a jiní také z »liberalismu«, »demokratismu« a z »pohodlnosti«?

Prostopujte všecky básně a články p. Vrchlického a nenaleznete o věci propracovanějších myšlének, přes to, že tak často zaměstnán je autory, kteří o věci lépe uvažovali. »Svou individualitou se prosekati a imponovati davu« — to panu Vrchlickému je objektivní znamení, podle kterého rozeznáme prý silnou individualitu (genia) od slabé. Ani ho při tom nenapadá kritická námitka, že »davu« imponují velmi často lidé docela jiní než geniové! Ovšem jaké může býti upokojení v imponování »davu«, o němž básník tak pohrdlivě mluvívává?

Pan Vrchlický není nešetrný pouze k argumentaci, ale i k faktům. Mne na př. nemile se dotýká, jestliže uváděje o V. Hugovi v uvozovkách doslovný úsudek Goetheův, vynechal z kontextu celou větu (Srv. Studie a Podobizny str. 35. a Eckermann, ke dni 4. ledna 1827.) To nejsou maličkosti: pan Vrchlický uvádí ve prospěch V. Huga úsudky Götheovy, i vyžaduje přesnost a literární svědomitost, aby úsudek ten byl podán celý, jakmile se cituje doslova.

*

Než přistupme již ku charakteristice básníkova uměleckého názoru na svět, k němuž zejména vybízí »Anthologie«, pořízená básníkem samým a jež »obsahuje asi to, co bych si přál, aby přešlo na potomstvo z první polovice mého života«.

Vlastně i »Moje Sonata« může sloužtt za epilog té plodné činnosti, kterou literární svět nedávno oslavoval; podává profil básníkův dost určitý — moderního člověka, rozrušeného návalem myšlének a bohatostí života, hledajícího upokojení v čisté poesii a v přírodě, hledajícího ale nenalézajícího. Neboť básník nepřekonal ještě ani srdcem ani hlavou všecky ty rušivé problemy své duše, a proto ani kult antiky, ani kult krásné formy, ani kult přírody ve skutečnosti nedávají mu klidu, jejž hledá. Srovnejte myšlénkový obsah »Mojí Sonaty« s prvou knihou básníkovou a sotva v ní naleznete značnějšího pokroku; je na př. »Ballada o skepsi věku našeho« náležitou odpovědí na prvou báseň »Z Hlubin«?

Sloup u cesty — poražený,
písmo na něm k nepoznání . . .
v jaký kraj ta cesta vede,
marné všecko vyptávání.
Lhostejně dál kráčí noha;
je to jako v životě,
kde musíme trapně žíti
v horší ještě nejistotě.

Je na tyto první sloky »Z Hlubin« — ptáme se ještě jednou — náležitou odpovědí v »Mojí Sonatě« uvedená »Ballada«:

Je věru losem nejlepším,
být hloupým jak vůl na poli,
než ptát se: Žiju? piju? jím?
Snad. — Možná. — Sotva. — Nikoli! —?

Je vůbec charakteristické pro našeho básníka, jak málo se od svého prvého vystoupení vyvinul, zůstává stejně starý, nebo chcete-li, stejně mladý: myšlénkový okruh prvé sbírky není rozšířen a hlavně, životní problemy, tam formulované, posud nejsou rozřešeny. Titanism je problem pan Vrchlického, ale problem netoliko nerozřešený, ale nejednotně a nepřesně formulovaný.

*

Z »Mojí Sonaty«, ale i z ostatních sbírek, mluví k vám obzvláště hlasitě básníkův názor o účelu poesie. Poesie člověka má prý blažit — proto realism p. Vrchlickému pořád a pořád je »křik všednosti«, »velké nůžky« k ustříhání Pegasových perutí, je »nuda« a »špína« — alespoň tak se nám to v »Mojí Sonatě« a v »Kytkách Aster« pořád hlásá:

Ty bezohledný jako samo božství
jdeš za cílem svým, zemi dobývaje,
jak hvozdy roste výzpytů tvých množství —
však, pověz, kde jsou ztracené tvé ráje?

Já nevidím jich v začadlé té stepi,
já neslyším jich v kol a kladiv ruchu,
co platen světem rozlet velkolepý,
kdež jako žebrák tulí se duch k duchu?

Kov chladný je-li poesie všecka,
jejž získal's, za to litovat tě musím,
a zpátky, zpátky v tvoje léta dětská
se v dumě zachráním, neb zde se dusím.

Tvou prázdnotou, jíž děsný led mne zmrazil,
tvou podlostí, jež krásu s trůnu kácí,
by břich byl syt, a raněn chvátám v asyl
všech mudrců a zvěře — v resignaci.

Tak zakončuje básník v »Mojí Sonatě« své pozorování nad moderním člověkem, jenž i rašelinou si počíná topit stroje, tedy těmi kmeny bříz, habrů atd., v nichž kdysi pělo ptactvo:

Co bylo svěžest, ševel, hudba, píseň,
to silou je, ta tvoje stroje honí;
Co na tom, v rmutu toho šer a tíseň
že kleje dělník, žena slzy roní?

Pan Vrchlický, jak zapěl už v »Zlomkách epopeje«, utíká před tímto světem a životem.

Ve snách žije nejvíc duše. Volné moře minulost,
odtud nejspíš vybírá si myšlének med, písně skvost.
Přítomnost ji často raní, k zemi táhne její vzlet
proti vůli upomínkou, vlnou písně musím zpět.

Pokud běží o realism, rozcházím se s p. Vrchlickým nejen v poetice, ale v celém nazírání na nynější život moderní. Nikoli tím, že bych hájil realism všecek a každý a za každou cenu. Ale i v lokomotivách a nádražích a fabrikách atd. pozoruji a vidím život; v životě tom vidím »stinné« stránky, avšak vidím i mnohé stránky lepší, dobré a pěkné. Život Řekův a Římanů mně není lhostejný, není mně lhostejna krásná (»klasická«) forma, avšak věřím s Mme de Staël, že poesie Řekův a Římanů (a podobně poesie ostatních národů) je právě proto pěkná, že vyprýštila z plného života těch Řekův a Římanův a tudíž nám pravé napodobení klasiků znamená, vyvážiti krásu ze skutečného života nynějšího a předně národního. A formy skutečně krásné bez krásného a velikého obsahu není.

Avšak někdy p. Vrchlický (ovšem netoliko v otázce této) jakoby poznával úzkost svého hlediska a dopouští se tudíž, abych tak řekl, dosti vážných koncesí. Čteme na př. na dotčeném místě (v »Hlasu Nár.«): »Ony třeba stinné a zhoubné stránky lidského života, které s oblibou líčí diabolikové, přece jen existují a mají tudíž práva na zpracování umělecké « Proč tedy, tážeš se udiveně, maje vlídné slovo i pro diaboliky, odsuzuje tak příkře a podrážděně realism?

Nevidím v tom než zásadní neurčitost p. Vrchlického. A jeho nelibost nad moderním životem mstí se na něm umělecky — míním tím jeho abstraktní zálibu v antice — a pravím abstraktní proto, že v tom více následuje některé své vzory, sám do skutečného studia řeckých a římských autorův a života se nepouštěje. Tak i z Lingga vybral valnou část thémat antických a praví-li nám, že vybral, co mu bylo milé, vidím v tom právě ten nepřímý vliv antiky. Carducci p. Vrchlickému vštípil obdiv Homera, Leconte de Lisle, Hugo básníků řeckých, římských. Antika z p. Vrchlického básní proráží více obsahem jednotlivých fabulí, než svým celkovým charakterem. Tím si vysvětluji, proč básník po svém a velmi neanticky změňuje takové typické postavy a charaktery, jako na př. Penelopu Skutečný, živý klasicism bez historického realismu, t. j. bez

pochopení antického života, není možný. A v té příčině schází našemu básníku velmi mnoho: jak podává v kusech z české historie své subjektivní názory, právě tak nepodává nám skutečného obsahu antiky. Sebe úsilnější vzývání antiky a jednotlivých antických postav, užívání mythologické mašinerie, nápodoba veršů a t. p. nezaručuje ducha skutečně antického a klasického

*

O názoru, že umění (poesie) nás má blažit, nebudu široce mluvit. Řekl jsem své mínění již jinde a proto se své strany spokojuji se tu vysloviti mínění proti mínění, že totiž poesie toho účelu nemá. Nemá ho alespoň více než věda a jiná práce duchovní. Avšak neběží pouze o definici, o slova, běží o to, jaký obsah ten neb onen básník své poesii dává. A právě p. Vrchlický nejednou zapomíná na svou theorii, zapomíná na ty sny, v nichž duši dává žíti a pak podává nám své nejkrásnější plody lyrické.

I v předložených nových sbírkách tomu máme příklad. V »Oknech v bouři« a v »Kytkách Aster« básník patrně životem je vyburcován z těchto svých snův, i podává nám nejen jednotlivé kusy, nýbrž celý cyklus živých a vřelých motivů, živějších než ve sbírkách předchozích; jen ta resignace a to usmíření v nich dělá dojem jakési strojenosti a nemluví k nám s tou pravdivostí, jako všude tam, kde básník svému nitru ulevuje docela bez reservy a bez ohledů. Je však možná, že se v tom mýlím, city a nálady tak subjektivní unikají analysi; chci hlavně říci, že u pana Vrchlického, a právě u něho nejkrásnější poesie je tam, kde podává city, nálady a myšlénky co možná jednoduché a zakončené. Vzory pravé poesie jsou ve všech jeho sbírkách, kde dává výraz svým citům intimním, lásce k ženě, dítěti a vůbec všude, kde sujet je více citový, tam p. Vrchlický zpívá od duše k duši. Kde sujet je složitější, kde potřeba je přesnější práce myšlénkové, jeho poesie již tak nepůsobí, obrazy nejsou pak dosti jednotné a zcelené, básník stává se rhetorem a svěžest a plnost citu se tříští. Často rhetorika vadí i sujetům menším. Dám příklad a to hned z »Z Hlubin«, ve kterých básník už je vyslovený téměř celý. Vybírám si báseň věnovanou Matce — již také proto, že se sujet dá srovnat s tím, co pěli jiní naši básníci (na př. Neruda, Heyduk, Táborský, Machar):

Hle, sotva moje píseň váhá
se odvážiti do světa,
již na tvé hlavě, matko drahá,
vlas šedinami prokvetá.

Vlas rychle zraje ku šedině,
však píseň k lauru zdlouhavě —
ó matko! za sny na tvém klíně
dám všecko snění o slávě.

Zde — pravím — vadí rhetorika. Poslední dva verše jsou ovšem pěkné — prosté; avšak nevadí vám dva verše předchozí? Vadí, proto že

nejsou pravdivé — vlas právě nešediví rychleji nežli básník dozrává — tu máte tu rhetoriku, tu neucelenost obrazu a jak začnete přemýšlet, i prvá sloka ve vás vzbuzuje pochybnosti. (Básník více zpívá o sobě než o matce!)

Anebo jiný příklad. Hned prvá báseň: Z dalekých cest »Z Hlubin« (Sloup u cesty povalený atd.), již jsme již uvedli a ve které (s druhou polovičkou) máme filosofujícího básníka celého in nuce. K celkovému pojmu nehodí se verš: »Lhostejně dál kráčí noha« a to ani pojmově, ani obrazově: nejistota vylučuje lhostejnost, leda že by lhostejnost měla vzniknouti z únavy »daleké cesty«, ale to právě by se musilo jedním postřehem poznat.

Než poslyšme ještě druhý díl citované básně:

Na kraji lesa oheň rozdělám,
při něm se tělo z mdloby zotaví,
snad rudou ohně září slekáni
nepřijdou ke mně vlci hltaví.

Tak učiním — Však práce zbytečná!
po celou noc jsem v hrozných mukách bděl,
na nejhoršího vlka pod sluncem —
na svědomí jsem vlastní zapomněl.

Jen mimochodem buď upozorněno, že básník tu mluví o mdlobě z únavy — tedy ne o lhostejnosti. Než to je již odbyto. Za to pozornost se obrací k vlku — svědomí. Zkrátka řečeno, obraz to a pojem docela pochybený. Svědomí je něco tak subjektivního, vniterného, naprosto vniterného a nejvniternějšího, že nelze je přirovnávat k vlku — typické objektivnosti hladové a hltavé. Shakespeare — odkazuji pouze k tomu, co paměti je na snadě — proto správně mluví o: červu-svědomí, o: rdícím se a nestoudném duchu, pobuřujícím člověka útroby, o: svědomí majícím tisíc svých jazyků, a každý jazyk svou vykládá zvěst —; Byronovi svědomí je: vniterní peklo, jemný hlas uvnitř; Miltonovi: mučitel, peklo v nás. Tu tedy náš básník opět unésti se dal rhetorikou — nebo lépe řečeno unésti se dal touhou po vnější effektnější pojmomalbě. A konečně: odpovídá »Z dalekých cest« vlastnímu obsahu básně? Titul »Z hlubin« lépe opisuje, oč básníku běželo nejen v celé sbírce, ale právě i v básni prvé, již bychom nazvati mohli mottem k celé další činnosti básníkově.

*

»Anthologie« básní sehledaných samým básníkem vybízí sice k takovým poznámkám o základech básnické tvorby pana Vrchlického, avšak nebudu tu rozebírat jeho umělecký názor na svět celý a ve všech jeho podrobnostech; neučinil jsem si celé činnosti jeho předmětem svého referátu, podávaje pouze ty myšlénky, které ve mně vyvolá pohled na nejnovější publikace básníkovy.

V »Anthologii« poutá nás hned prvá kniha »Vlast«.

> Ve snách žije nejvíc duše. Volné moře minulost,
> odtud nejspíš vybírá si myšlének med — —

tato slova, právě uvedená, mohla by sloužiti za motto k »Vlasti«. Neboť s toho hlediska p. Vrchlický dívá se na náš národní život a podává o něm skutečně jen snění, nerušené žádnou určitostí. Říci tu i tam něco proti tribunám řečnickým, žalovati na spory vůbec, neříkaje které a jaké, vytýkati nedostatek lásky — to se hodí nejen nám, ale i Němcům, Francii, všem všude. Pan Vrchlický — připouštíme — krásně a místy velmi dojemně samému Kristu Pánu do úst klade výrok: »Proč, Petře, jenom v těch Čechách tak málo lásky jest?« — avšak to všecko zůstává bez hlubšího a trvalejšího dojmu, čteme-li vedle toho docela běžné vlastenecké loci communes.

Nepopírám, že by p. Vrchlický někdy (na př. Vigilie v Brevíři moderního člověka anebo v »Hlasech v poušti«) neukazoval na naše rány a mdloby, ale určitost a konkretnost nepovznáší se nad odsouzení fráze a pod. všeobecnosti. Celý okruh myšlének v ničem a nikde neprozrazuje hlubší analysi přítomnosti, nikde nevidět, jak přítomnost ta z »moře minulosti« se zrodila. Všude vlastenectví docela oficielní. Poměrně nejlepší a nejpěknější je cyklus znělek »Hlasy v poušti«; avšak srovnejte tyto básně se staršími vlasteneckými básněmi, na př. s Quisovými básněmi »Z Ruchu«, a doznáte, že nám p. Vrchlický roku 1890 nedovede říci více nežli »Ruch« roku 1872. V opěvování akademie povznáší se básník ku přehledu našeho obrození: jmenuje Komenského, Purkyně, Palackého, Jungmanna, Čelakovského, Erbena, Máchu, Manesa, Levého, Smetanu, Šafaříka, ale zapomněl na — Havlíčka. To básníka jistě velmi charakterisuje. Není také nahodilým, že v knize, již v »Anthologii« věnuje umění, p. Vrchlický ani básníka ani jiného umělce, ani myslitele českého nemůže uvésti mezi svými vyvolenci, přes to, že některým věnoval celé své spisy a ve svých literárních studiích nadšené vzpomínky. To jistě je podivné, velmi podivné, uvážíme-li, jak p. Vrchlický teď povstal pro — Hálka: básník v řadě geniův a duchů, jež uvádí, nezapomíná i na Orfea, jehož poesii přece jen »tuší«, utkvívá mu v paměti socha cizího výtvarníka — Neruda, slavený Erben mu v tom pantheonu neexistují a přece teď drsným pérem vlasteneckému, zvláštnímu pantheonu chce načrtnouti plány! Kde je tu vniterní soulad, podstata krásy? (Realista by se tázal, kde je tu »pravda«?)

Pan Vrchlický nepodal ještě určitého názoru o české otázce. Podivným toho důkazem je netoliko neobsažnost básní »Vlasti« věnovaných, nýbrž fakt, že tam, kde shrnuje své názory o »Lidstvu« a jeho historii, na národ vlastní úplně zapomněl. Darmo bysi (v Anthologii) hledal místa, jež by náš básník v toku dějin vykazoval českému národu! Pěje o lidstvu, ale nemá v tom lidstvu místa pro národ svůj a to tě utvrzuje v rozpoznání, že básník ve svých vlasteneckých básních nebyl úplně svým, a že tudíž učinil koncesse — komu, čemu?

Básník, jemuž by »spasný orel Slovanstva« (= my Čechové!) nebyl pouhým slovem, v historii člověčenstva dal by tomu Slovanstvu nějaký

úkol a smysl — avšak v dějinách p. Vrchlického ani Slovanstvo určitého místa nemá. Tam, kde předvádí básníky světové, uvádí sice také Mickiewicze, Krasińského a Slowackého, ale jen o Slowackém pověděl poněkud charakterističtější slovo, Mickiewicz potopen v moři efektních obrazů, Krasiński jen jen že se udržuje na povrchu.

Podobně i v nejnovější sbírce »Nové Zlomky Epopeje«, kde líčí kulturní význam světa celého (Východu, Jihu, Severu, Západu), národ vlastní a slovanský málo vyniká; srovnejte, jak pěje o Lutherovi, s tím, co čteme o Husovi, a poznáte, v jakém myšlénkovém světě básník je začarován — ovšem předpokládám, že se nedáte zaslepit historickým a vlasteneckým titulem.

Avšak osud celého lidstva sotva vám bude jasný a pochopitelný. Nevíte, máte-li se dívati na vývoj člověčenstva pesimisticky (»Duchu světa . . . jsi mrtev?«) nebo zdali máte věřit ve vývoj optimistický; nejčastěji se vám staví za ideál a cíl, k němuž se lidstvo musí navrátit, »Svatá Hellas, matka umění a žití« — avšak vedle toho se historii dává smysl faustovský podle starozákonního mythu o Evě (»Vina« »Chci vědět«) — zase však se vám také podle Rousseaua hlásá evangelium Přírody:

Ó přírodo, na tvojí hrudi,
v tvých lesů hymně vítězné
vždy lidský duch se k práci vzbudí,
své bohy nalezne!

Nevíme tudíž, jak se podle p. Vrchlického rozhodnouti: — Leconte de Lisle, Viktor Hugo, Göthe a Byron, Rousseau, všichni k vám z něho mluví a stejně přesvědčivě. Proto se jednou vyčerpává »Civilisace« právem pěstním, civilisovaný otrokář v okovy jímá naivní divochy, jež napřed opil; jinde jako výplod moderní civilisace se proklínají kulomety, zobrazující nám lidstvo, pronevěřivší se »sladkému snu« Hellady. Avšak — tážete se — jak se tento názor srovnává s údělem viny Eviny? Co tedy máme být: titany nebo Pavlem a Virginií? O tom všem jednotného, určitého a určeného názoru u p. Vrchlického hledati nesmíš. Proto ani v knize o »Životě — Smrti« nenalezneš protiv usmířených a upokojení rozvlněného mozku — různé formy pantheismu hned indického, hned zase spinozistického i moderně monistického a více materialistického stejně se ti podávají vedle romantické upomínky na víru dětství.

V. Hugo dovedl domysliti určitou filosofii dějin; Leconte de Lisle taktéž svůj klasicism velmi důsledně a určitě provádí i v historii věků; Göthe má taktéž ustálený názor na život a historii — pan Vrchlický ho nemá.

*

Příroda, jíž taktéž je věnován zvláštní oddíl, je básníkovi útočiště v nechuti života městského; ve všech básních, opěvujících přírodu, cítíš přímo unaveného měšťáka hledajícího klid a samotu. Popisují se obyčejně podávané idyly života venkovského; jen v popisu moře básník zachycuje snad momenty nevšednější, nemýlím-li se podle V. Huga. Básník hledá

samotu, utíká před lidmi a sebou, proto přírody nepozoruje; vidí jen to, co se hodí k jeho náladám a myšlénkám, a proto čteš sice nadpis: Jitro, ale provedení ukazuje ti krásu vlastního mládí; zase nadpis jiný hlásá: Co se děje večer, ale čteš o lásce večer. Básník v přírodě pořád a všude myslí na sebe a o sobě, symbolisuje přírodu, ale nepozoruje, »Vlá přírodou a duší divná shoda,« říká si básník (Dni a noci: Adagio). vykládaje si poměr svůj ku přírodě formulí dosti abstraktního pantheismu (Symfonie: Duch samoty):

. . . můj duch, ta jiskra zářivá,
jest částí celé, velké přírody . . .

Abstraktnost tohoto pantheismu jeví se však právě v neživosti přírodní poesie a ovšem i v neurčitosti a neustálenosti základního pojmu filosofického. Jak už řečeno místy (právě na uvedeném) podává se pantheism více spiritualistický, jinde však materialistický, jako na př. v »Nových Zlomcích Epopeje« (Herakles po ukončení dvanácti prací svých):

syn zmaru ví, že hmota trpělivá
je matkou stejně duše jako těla.

Všude neustálenost — »vše trne v nejistotě«.

*

Pan Vrchlický je právě filosofický impresionista. Nehledej u něho ustáleného, jednotného a určitého názoru na svět; dokonce v něm nehledej řešení nějakých problémů — pan Vrchlický o problémech ví, neboť zná literaturu světovou, ale neřeší jich. Proto jednou soudí tak, po druhé jinak a třeba opačně »Jiná kniha, jiné stanovisko« — omlouval se básník hned na počátku své dráhy. »Má každý pravdu, ať si co chce vzývá« dal povědět Whitmanovi —

Být oddán! To je všecko! komu — čemu?
To skoro jedno, jenom oddán býti! —

čteme v poslední sbírce.

Pan Vrchlický přes to není vlastně diletant ve smysle Renanově a Bourgetově. Alespoň není sobě odporů svých názorův a směrů tak vědom a nečiní toho charakteristického pokusu, dostati se od protivy k protivě stylistickými a důvodovými přechody. Pan Vrchlický neuvědomil si tak, jak Renan, dosahu a důsledků hlavních názorův a proto se jim tak vědomě nevyhýbá. Ostatně básník sám nám říká, jak filosofuje (Dědictví Tantalovo: Dilletantismus):

Vše obejmout, vše znáti, vším spít duši svoji,
co kvete, září, svítí v soše, malbě, písni,
ve každém dolu kopat, čerpat v každém zdroji,
od antického torsa, jež tlí v časů plísni,

až ku záchvěvu duše moderní, jež kvílí,
když lupínek jí malý spadne s štěstí květu;
vzlet světců středověkých, titanské též síly,
i rozmar dívčích, lásce otevřených retů:
my všecko prožijeme, cítíme i chápem,
všech požitků nám zdroje plným proudí slapem.

A sotva přece kapka jedná, skrovná splyne
té rostoucí a stále větší, větší žízni;
zdroj krásy tříštěn v steré vodopády řine
se mimo nás, jež touha Tantalova trýzní.
Či nutno je nám ke dnu vypít pohár jeden,
když zapomenout chcem? Víc nežádáme ani,
či s Rafaelem nutno věřit v Madonn eden
a s titany v jich vzdory, věčné proklínání?
Či musí duch, když nechce býti klasem planým
na lidstva velkém poli — býti jednostranným?

Od květu na květ ovšem luhem těká včela
a vánek milenec je keřů všech a stromů;
je duše lidská míň, jež pravdu s krásou chtěla?
My hořkost však si pouze s jedem nesem domů.
A umění jak moře kol se vlní, roste
a kratší, stále kratší je to žití lidské,
než poznáš vše, kdos řekne: Pojď již, lačný hoste!
Sen zbyl nám nesplněný, touhy gigantické,
však s těchou půjdem, byť i cíl náš nebyl pravý,
že prostřednost a všednost víc nás nezaplaví.

Uvedl jsem tento charakteristický projev celý: kdo máš chuť, analysuj jej, srovnej s tím, co o diletantismu řekli Renan a Bourget (při tomto nezapomeň na předmluvu k »Žákovi«!) a povíš si: diletantism diletantismu — eklekticism!

(Dokončení.)

ZPRÁVY.

Obstarávání míst. Skoro ve všech státech věnuje se obstarávání míst řádná pozornost. Obce zřizují k tomu cíli veřejné ústavy a stát na jich udržování přispívá, by mohly pracovati bezplatně pro lid dělný. Jen u nás děje se obstarávání práce zastaralým způsobem, který dělníka, práci hledajícího, snižuje na žebráka. Soukromé kanceláře učinily si z obstarávání míst obchod, který svou výnosností stal se už pověstný a dopomáhá všelijakým stvůrám k velikému majetku, o jehož čestném nabytí právem lze pochybovati. Kdežto za hranicemi staví se v čelo ústavů pro obstarávání práce městské správy, zamezujíce tak vyssávání dělného lidu lakotnými dohazovači, není pro podobnou věc u nás zájmu, a má-li se pravda říci, snad ani nebude. V Praze a okolí postačuje úplně, zabývají-li se obstaráváním míst »neexistující poptavárny společenstevní« a kanceláře soukromé. Městská rada, ač vidí, co se na dělnictvu páše, nechce pomoci. Jak »Bursa práce« sděluje, zamítla výměrem ze dne 12. ledna 1895 udělení podpory na zřízení solidní kanceláře pro obstarávání míst. Čin ten za dnešní bídy dělného lidu není správný. Veleobec Praha, stejně jako jiné veleobce, má povinnost postarati se, aby zaopatřování práce řádně bylo organisováno, její povinností jest poskytovati k tomu účelu vhodných místností, jakož i dostatečných prostředků, aby jednak celé zprostředkování bylo bezplatné a jednak aby se vydatněji pracovalo proti soukromým kancelářím, které z chudého lidu nepočestně tyjí. (Národní hospodář č. 5.)

Akademie dělnická v Praze. Jak listy dělnické oznamují, lze se nadíti, že se konečně i v Praze zřídí pro dělníky ústav učebný, jenž by se alespoň do jisté míry rovnal ústavům, které jsou již v Anglii, Francii, Německu a jinde. Na vývoj dělnického a lidového středního a vyššího vzdělávání v Anglii a Dánsku ukázali jsme již ve zvláštních článcích (Naše Doba I., č. 11., 12., II. č. 3.) obšírněji; ve zprávách zaznamenáváme další v tom oboru pokroky.

Pokud běží o naši dělnickou akademii, doufáme, že podnik nalezne i v nedělnických kruzích účinnou podporu; zajisté by především město Praha mělo dáti ostatním vlasteneckým korporacím příklad. Proč by na př. večerním přednáškám město nepropůjčilo v některých okresích školní místnost pro dělnické posluchačstvo?

Jak si dělnická žurnalistika představuje zařízení své akademie, vidíme z toho, co o věci přineslo »Právo lidu« (15. února). »Máme za to« — čteme mezi jiným — »že spolky, lépe řečeno ústřední jich svaz, vedle hospodářských svých úkolů nesmí opominouti ani úkolů čistě kulturních. A tu bychom všem, kdož o to zájem mají, důtklivě na srdce kladli, aby při upravování stanov a řádů měli na mysli následovní cíle: Vedle zřízení potřebné noclehárny, poskytování cestovní podpory, výměny knih a pod. stanovy upraviti i v ten smysl, aby též spolek, pokud lze ve velkém obvodu, mohl svou činností zasahovati jak zakládáním čítáren tak i pořádáním přednášek a pod. Dále bude dobře, když i do účtu pojmeme vystavování různých sbírek, dělnických vynálezů, výrobků, dělnických časopisů, památností z dělnického hnutí a života. Spolek ten musí míti možnost a pokud se dosíci dá i schopnost dělnictvu a širší veřejnosti poskytovati podrobný obraz vývoje a hnutí dělnického nejen v Čechách a v Rakousku, nýbrž v celém světě. On musí míti schopnosti celé, které by nevyhovovaly jen v jednotném směru výchovy a poučování, nýbrž pomocí nichž by na se dovedl připoutati i spolky jiné, sice dělnické, ale zájmy dělnické dosud nesledující.

V Praze bude a býti musí dělnická akademie, zřízená dělnictvem pro dělnictvo, dělnická akademie jako škola, jako přípravka pro lid, jemuž dějiny ukládají úkoly světové.«

Němčina v Čechách. Ze zprávy zemského výboru o národním školství za r. 1893 uvádíme tato data: V českých venkovských okresích je škole povinných dětí českých 552.675, německých 6822; z těchto navštěvuje české školy veřejné 550.440 dětí českých, 2.995 německých. V německých školách veřejných je 2235 dětí českých a 3827 německých. Tudíž: v českých okr. školních je 37 proc dětí navštěvujících německé školy národnosti české.

V německých okr. školních je škole povinných dítek 305.837 německých a 18 790 českých. Navštěvuje školy německé 304.759 dětí německých a 13.654 českých. Naproti tomu do českých veřejných škol v těchto okresích chodí 5.136 českých a pouze 78 německých dětí.

Školní okresy městské (Praha, Hradec Králové, Liberec) vykazují 16.550 českých, 5.552 německých dětí, z nichž české školy navštěvuje 15.177 dětí českých a 24 německých. Německé školy naproti tomu navštěvuje v těchto okresích 5.528 dětí německých a 1373 českých, t. j. 20 proc. žáků všech. V Praze navštěvuje 1268 českých dětí německé, naproti tomu 13 německých dětí české školy; v Liberci je v německých školách 239 českých dětí (všech povinných školou je 451, zbytek 212 je v české škole) a naproti tomu 13 německých dětí v české škole

Tudíž veřejné národní školy německé navštěvuje celkem **17.262** dětí českých, kdežto ve veřejných školách českých bylo 3097 německých dětí.

Na měšťanských školách německých je vedle 16.284 německých dětí 1453 českých!

České školy soukromé (ponejvíce školy Ú. M. Šk.), v českých okresech školních, navštěvuje 11.069 dětí českých a 96 německých, na-

proti tomu v německých školách soukromých (hlavně schulvereinských, židovských a klášterních) jest 9.268 německých a 3.952 dětí českých, tedy 30 proc. Je tedy na německých školách **22.667** českých dětí.

Židovských škol soukromých je v Čechách 97, v českých okresech 89, v německých 8. Z těch 89 nebyla loni ani jediná českou.

Mezi 19 klášterními školami v českých okresích je 9 s německým vyučovacím jazykem.

. . . Ubohé ty
naše dcerky patricijské! . . .
Do čtrnácti roků sedí
s kratičkými sukénkami,
s vlásky na zad sčesanými
v školní škamně svého města.
Pak se pošlou starým zvykem
do Zákup kams k zbožným sestrám . . .
O vánocích ukážou už
matky se slzami blaha
čistě psaná blahopřání
v čisté němčině. — —

Nový chemický prvek »Argon«. Lord Rayleigh a profesor Ramsay ohlásili 31. ledna londýnské Royal Society (královské Společnosti), že nalezli nový prvek, argon. Je ho ve vzduchu asi 1% a má tudíž veliký význam biologický, pokud se totiž vším živočišstvem vdechuje. K objevení vedl známý fakt, že dusíkový plyn, vylučovaný ze vzduchu, mívá větší specifickou váhu než dusík z ostatních látek. Litr onoho váží 1·2577 gr., tento 1·2505. Argon se ve vodě rozpouští a specifická váha = 1·5.

Války a bitvy budoucnosti. Theoretikové vojenští a zejména němečtí v poslední době napsali již celou literaturu o přeměnách taktiky a válčení, kterýchž očekávati lze z účinku, jejž míti budou nové vynálezy a pokroky válečnické.

Především prý pořád víc a více pravdu míti bude Napoleon I., že »oheň je všecko, a ostatek ničím« — bitvy zahájí dělostřelectvo a dělostřelectvo v nich také bude mít hlavní o nejvážnější účast. Útočení nebude možné, leda v řídkých případech; i pěchota, ba i jízda bojovat bude hlavně svým ohněm. Proto za ostatně stejných okolností taktická defensiva bude výhodnější než ofensiva, protože při ofensivě více ohně lze užíti. Již 1870 Němci ve Francii pěchotními ataky nikde nerozhodli. V souhlase s tím jest úkol moderního vojáka, dobře uměti střílet a využitkovat všech defensivních výhod terénu. Mezi jiným očekávati lze časté potyčky a bitvy — noční.

Za bitvy bude nebývalý posud nepořádek, způsobený ohromným počtem vojska a tím, že bude rozbito na menší a malé oddíly bitevní. Z týchž důvodů potřeba je mužstvu i důstojnictvu vyššího vzdělání, avšak neméně veliký je požadavek na mravní sílu vojska; hromadné ničení životů snésti se dá jen velikou mužností a mravní energií. Ovšem vy-

žadovati budou bitvy budoucnosti i veliké fysické napjetí; neboť tím, že i veliké massy vojsk se rozstonpí na četné bitvy částkové, bitva jedna bude trvat dlouho, snad několik dní — (někteří myslí dokonce 14 dní!) — a tím právě bude všem velmi napínavá a namáhavá.

Co se ztrát týká, jež způsobeny budou rychlopalbou děl a ručnic, podávají se nám tyto udaje. Před rokem 1859 (v tomto století) 143 kulí způsobilo smrt jednoho muže; v r. 1864 již jen 66, v r. 1866 — 66 : 38, r. 1870 — průměrně asi 50. Podle toho může se odhadnout účinek nových pušek, obzvláště když považíme, že se bude užívat malodymného prachu, t. j. že se nepřítel, muž od muže, bude brát na mušku. Děla nynější způsobí 12—15krát větší škody. Francouzská armáda Metská ztratila za 85 dní $^3/_8$ svého mužstva, německá asi $^2/_5$; Rusové r. 1877—78 mající 597.000 mužů za 8 měsíců ztratili 154.000 m. (= $^1/_4$). V bitvách Plevenských padlo 77% obléhajícího vojska! V celku v budoucích bitvách vojska asi za 5 měsíců ztratí polovinu. Na každý způsob mohou se různí bůžkové nejrůznějších mythologií války těšit na slavné hody. Přes to všecko však, že vojín moderní má mít neobyčejnou fysickou sílu, že musí být neobyčejně mravní a vytrvalý, že musí býti neobyčejně vzdělaný, neplatí-li přímé daně, nesmí mít podle koaličního principu práva volebního.

Japonský obchod a průmysl. V roce 1893 obnášel v librách šterlinků

	vývoz	dovoz	celkem
Anglie	3,301.408	5,984.201	9,285.609
Sp. Státy . . .	3,554.118	821.567	4,375.685
Čína	988.407	2,190.421	3,178.828
Francie . . .	2,502.534	445.867	2,949.401
Německo . . .	176.818	987.185	1,164.003
Korea . . .	166.721	256.178	422.899

Zámořský obchod rychle vzrostl. Roku 1884 obnášel 11,971.000, 1893 již 23,050.000 l. št.

Japonsko vyváží: hedbáví a hedbávné látky, čaj, rýži, ryby, uhlí, měď, sirky, zboží bavlněné, porcelán, pletiva, kafr, zboží lakované, houby, obilí. Hlavní průmysl japonský spočívá v hedbávnictví, uhlí a sirkářství. Ve všech oborech průmysl a kapitalistická velevýroba velmi rychle se ujímá a zdokonaluje. Stav dělnictva je žalostný.

Ženská otázka v Anglii. Ženskému hnutí v Anglii nemálo napomáhá vychování, jakého se dostává dívkám středních tříd. V domácnosti nevyžaduje se na nich nijakých prací, na venek požívají dosti volnosti. A poněvadž naděje na vdavky dnes již nejsou jisty jako druhdy a nějakého zaměstnání a cíle životního přec jen je třeba, vstupují dívky do damských klubů, sledujících humanitní, vědecké, umělecké neb politické úkoly. Mnoho žen anglických věnuje se vědeckému studiu, zvláště lékařství, a mnoho jich volí si ošetřování nemocných za cíl životní. Také reálními vědami se obírají a na základě nabytých vědomostí působí pak v praktickém životě. Tak na př. prakticky působí jistá graduovaná po-

sluchačka vysoké školy oxfordské jako tovární inspektorka. Získala si značných zásluh úsilím o zlepšení osudu dělnic, založivši za tím účelem i zvláštní spolek, jehož hlavou je biskup Selvyn, známý nepřítel sázkového učastenství na koňských dostizích, majícího pro anglické nižší vrstvy týž neblahý význam jako u nás malá loterie. Politická činnost žen anglických datuje se od r. 1881, kdy torystické dámy po smrti lorda Beaconsfielda organisovaly se po celé Anglii k volebním bojům. Ta okolnost pohnula konservativce r. 1886 k parlamentárnímu návrhu ve prospěch ženského hlasovacího práva. Návrh padl dvakrát, podruhé v roce 1892, a to již méně hlasy než poprvé. Mnozí politikové obávají se od volebního práva žen přílišné převahy ženského vlivu, jelikož žen v spojeném království anglickém je o celý milion více než mužů. Duší tohoto politického hnutí jsou dámy Fawcettová a Cobdenová. Mají také svůj list »The woman's signal«. Daleko důležitější působnost anglických žen jeví se v humanitním směru. Třeba se tu i tam krčilo rameny nad armádou spásy, třeba se i zdály směšnými zástupy žen táhnoucích v modrých blusách Londýnem, přec tyto ženy mnoho vykonaly ve prospěch zmírnění bídy, mnoho ztracených existencí uvedly na pravou cestu, mnoho dětí zachránily účelnému životu. Také činnost anglických žen proti opilství je významna. Působí tu spolek střídmosti »womans universal Christian Temperance Union«, jemuž stojí v čele Františka Willardová v Chicagu a lady Somersetová v Londýně. Spolek z počátku bojoval pouze proti alkoholu, později však obrátil také činnost proti tabáku, opiu a poslední dobou také proti prostituci.

Studium Komenského v Rusku. V nejnovější době nu Rusku počíná se Komenský pilněji studovat. Nejstarší vydání Komenského na Rusi je Orbis pictus (v pěti jazycích) v Moskvě 1768 (2. vyd. 1788); 1787 vydán pro národní školy a ten pak častěji otiskován, posledně 1808. (Ruské tituly obou vydání: 1. Orbis visibilis I. A. Коменскаго. Видимый міръ (свѣтъ), на латинскомъ, россійскомъ, нѣмецкомъ, италіанскомъ и французскомъ языкахъ представленный При Императорскомъ Московскомъ Университетѣ. Москва, 1768 г., 477 str., Издатель Веберъ (X. A. Чеботаревъ?), перев. проф. Шаденъ. — 2. Зрѣлище Вселенныя, на латинскомъ, россійскомъ и нѣмецкомъ языкахъ, изданное для народныхъ училищъ Россійской Имперіи. Съ эстампами. Въ С.-Петербургѣ при Императорской Академіи Наукъ. 1787.) Do roku 1893 pak ještě vydáno 8 spisů nebo částí spisů Komenského, 45 statí o něm nebo spisů (nepočítajíc články v dennících).

Čechy a Morava dodávají pracovní sílu do Vídně. Nedávno vydán byl stenografický protokol živnostenské ankety, odbornými spolky dělnickými ve Vídni v prosinci 1892 a lednu 1893 konané, v němž známý fakt dovozu českých učňů do Vídně drastických, až příšerných doznává ilustrací ve výpovědích četných delegátů dělnických. V četných případech prostředkují prý dodávání českých učňů příbuzní a známí ve Vídni usedlí. Jelikož však lákání toto nedostačuje, aby Vídeň zbožím učednickým

dostatečně byla zásobena, vyskytli se lidé, kteří se dodáváním učňů do Vídně po živnostensku zabývají. Lidé tito (chlapci říkají prý jim »pantáto«, jejich jména obyčejně ani neznajíce) cestují po Čechách i po jižní Moravě a sbírají děti pod záminkou, že je uvedou do učení u některého mistra vídeňského. Chlapec dostane z domu raneček s chlebem a pár šestáků, a sběratel cestuje dále. Čím blíže k Vídni, tím větší jest počet těchto ubožáků. Noclehy najdou zadarmo u sedláků po cestě, o stravování musejí se chlapci sami starati. Ve Vídni se transport umístí u některého přechovatele a pak obchází sběratel mistry. Tito musejí ovšem za přivedení učně sběrateli platiti — čím chlapec silnější, tím větší cena. »Tak veliký, silný chlapec a vy mi dáváte jen 50 kr., dejte aspoň zlatku,« praví »pantáta« (str. 19), a mistr rád zaplatí za silného učedníka, vždyť ku př. učednické poměry u vídeňských obuvníků tak jsou známy, že by ve Vídni obuvník vůbec učedníka nedostal, protože žádný Vídeňák nedopustí, aby jeho chlapec učil se obuvnictví (str. 148). Je to ryzí obchod otročí, podotýká dotyčný expert. Učňům živnostenským zpravidla se dobře nevede, ale s českými jest přece ještě mnohem hůře než s domácími. Domácí učeň má si ke komu postěžovati nebo dokonce utéci, ale učňové, kteří přicházejí z Čech nebo Moravy, ve Vídni přátel nemají nebo se tam ani nevyznají, jsou vydáni v šanc bezohlednému trýznění a vykořisťování; s těmi si může mistr dělati, co chce. Bylo dokonce již i u místodržitelství zakročeno proti agentům, kteří učně na českém a moravském jihu schytávajíce hromadně do Vídně je importují; s jakým výsledkem, z protokolů se nedovídáme. Líčiti trudné, druhdy dokonce děsné poměry učňů vídeňských, bylo by zbytečno; samy zprávy živnostenských inspektorů (kteří tu věru nenadsazují) křiklavými případy až oplývají. Takovému osudu propadá ročně na sta a tisíce příslušníků našeho národa; Vídeň pohlcuje nejenom naše peníze, nýbrž i naši krev. — Ještě o jednom druhu dodávání lidského materiálu českého se zmíníme. Známý obuvnický továrník Fränkel v Mödlingu opatřuje si dělnictvo hlavně z Čech. Hledí prý (prot. str. 150) vždycky, aby dostal ženské; založí kolonii a má je pro vždy v rukou. Hmotně jsou tak postaveny, že z Mödlinga nemohou, a on může tudíž snižovati mzdu. Před 3—4 lety uzavřel prý dokonce (str. 150) s tamějším farářem smlouvu, aby svobodným ženění se usnadňovalo a tím odchod se znesnadňoval. V posledním čase překládají prý továrníci své obuvnické závody do zastrčenějších okresů českých, kde dělnictvo s jinými dělníky ve styk nepřijde, s nízkou mzdou se spokojuje a všemožné srážky líbiti si dává. Skutečně pracuje na českém východě na třícet tisíc dělníků do filiálek obuvnických velkotováren vídeňských a českou rukou za nepatrný haléř vyrobená obuv zjednává vídeňské značce a německým firmám chvalnou pověst a konkurenční převahu na trzích asijských, amerických i australských.

Karel Sabina.

Volné črty z literárně-politické pathologie.

Napsal **J. Arbes.**

(Pokračování.)

Nejvýznamnější (vedle novelly »Hrobník«), ale zároveň také »nejnediplomatičtější« prací Sabinovou před rokem 1848 jest bez odporu biografie genialního pěvce »Máje«, K. H. Máchy z r. 1845.

Bez této práce, byť bychom ji třeba pojímali jako pouhou skizzu nebo pouhopouhý materiál, nebylo by o Máchově životě, povaze atd. na potomstvo přešlo skoro pranic podstatného. Neboť na sklonku let padesátých, kdy jméno Máchovo začalo se obestírati vždy jasnější gloriolou tak dlouho odpírané slávy básnické, nebylo skoro již nikoho, kdo by byl mohl Máchu jako člověka přibližně správně a na základě autopsie charakterisovati.

Mimo to má spisek pro literární historii nemalou cenu. Žádný literární historik bez něho se neobejde, každý v něm nalezne hojný, na mnoze neocenitelný materiál k různým momentům literárního rozvoje českého v druhé čtvrti našeho věku.

Sabinovi stal se však spisek ten přímo osudným. Vystoupil v něm na obranu zneuznaného Máchy a kaceřovaného Byrona se zápalem neobvyklým, s upřímností skoro až zarážející.

Nepamatujeme se, že by se byl před Sabinou vůbec kdy některý literát český ujal zneuznaného kolegy s takovou neohrožeností jako Sabina Máchy.

Avšak každá doba má své »módní literární lvy«, na které nedá ani kritika, aniž obecenstvo něco dopustiti, poněvadž representují duševní úroveň velkého davu: z pravidla tedy mělkost, šablonovitost a tradicielnost.

A takovéto representační nully literární i kritické, které dávají v literatuře dočasně takt, zdržují přirozený duševní rozvoj, překážejí skutečným talentům atd., měla i doba, kdy Sabina vydal osudnou Máchovu biografii.

Duševní nully ty postaraly se především o umlčení Sabinova spisku, čímž k veliké kulturní škodě zaraženo také vydání spisů Máchových.

Kromě toho měl spisek ten, jak již připomenuto, také osudné následky pro autora.

Bylo by zneuznáním tak zvané »lidské povahy«, kdybychom se domýšleli, že vrstevníci, zejména dočasné literární a kritické modly Sabinovi vůbec někdy prominuli, co byl o nich tak upřímně v Máchově biografii napsal.

Mladý, pouze výtěžkem svého péra se živící literát, tedy člověk bez sociálního postavení, proletář žijící z ruky do úst, odvážil se totiž vystoupiti co nejdůrazněji proti celé kastě a začal jí čísti levity, na jaké nebyla zvyklá a jež ji do duše urážely.

Prohlásil, že rodí se u nás jen »málo hlav výtečných a důmyslností básnickou nadaných«. Je prý u nás »mnoho dobré vůle, ale málo podstaty«. Máme prý »mnoho vlastenců, dobrých lidí, různých, solidních, vzdělaných, ano i učených mužů nejlepší pověsti a památné vytrvalosti ve svém vědeckém, literárním a jiném snažení«; ale — lidí důmyslných se nám nedostává. »Máme mnoho mužů, ale málo poesie, a vyskytne-li se člověk vyššího povolání, který nejde vyšlapanými cestami atd., »vyřítí se naň nedospělí a krátkozrací strážníci literární sprostoty, tupými žahadly naň dorážejíce« atd.

Je možno mysliti si, že tehdejší modní literární a kritičtí »lvové«, kterýmž slova ta platila, nezardívali se při jich čtení závistí a nezatínali v kapsách své drápy při pomyšlení, že ledajaký literární proletář staví tu ledajakého »rýmotepce« jako Máchu a Byrona, kterýžto poslední po souvěkém úsudku českém neměl prý vůbec ani »stav básnictví svědomitě na zřeteli« — výše všech těch efemerních literárních pseudoveličin, které se právě slunily v záři dočasné slávy a moci, aby pak zapadly po zásluze v zapomenutí?

Neméně musilo tehdejší tak zvané »sloupy vlasti« hněsti, když četli závěrek Sabinovy biografické skizzy, v němž prohlašuje, že »věc naše« může pokročiti jen tehdy, »když nadané hlavy se jí ujmou« a dodává: »Celá hejna utrhačů a slabých duchů, kdyby stokrát na prsa se tloukli, pokřikujíce: »My jsme sloupy vlasti« — nena-

hradí nám jediného genia. Neboť v literatuře neplatí to a ono, nýbrž duch, snažení a mocnost důmyslu — a seč každý je, poznáme jen po jeho plodech.«

Nechť chovali se snad literární bolestínkové, kterým jsou slova ta adresována, k Sabinovi — na oko sebe benevolentnéji, tolik jest jisto — a negativní skutkové jejich jsou toho nezvratným důkazem — že mu vše to a mnohé jiné neprominuli.

Na Sabinu se sice nedospělí a krátkozrací strážníci literární sprostoty ani pro tento útok na svou reputaci — nevyřítili. Ale Sabina zůstal stigmatisován; neboť i dospělí — abychom tak řekli — »dalekozrací strážníci« všech možných literárních výtečností atd. zaujali k němu zvláštní posici. Jeden z nejpilnějších spisovatelů své doby, autor nejmodernější novelly z první poloviny našeho století, systematicky — umlčován. Snad o žádném z nadanějších literárních dilettantů nenapsáno tak málo kritik jako o Sabinovi, který přece měl na kritiku také takové právo jako celá plejada jiných na reklamu — aspoň již z té příčiny, že oddal se písemnictví zcela a na odbytu spisů svých závisel existenčně.

Nic však naplat! Brutálně zákeřnický systém ignorování zůstal v permanenci po celý jeho život. Vyskytla li se někdy nějaká zpráva o některém z přečetných spisů jeho, byla to z pravidla vždy kritika přísná, ba nejpřísnější. Reklama, z které žilo a tylo dočasně na sta českých literárních dilettantů, byla tomuto literárnímu proletáři pojmem skoro neznámým. I v letech pozdějších, když už nebylo naprosto možno literárních zásluh jeho ignorovati, když dohánět k tomu i úsudek z indiferentního jinak obecenstva, vždycky bylo uznání jaksi upjaté, nucené a studené. A kdykoli se objevil nějaký úsudek vřelejší nebo uznání vybočující z mezí kritiky nejpřísnější, ihned byl zpravidla každý, kdo se toho odvážil, buď veřejně nebo soukromě někým zakřiknut.

V »ušlechtilém« umlčování pokračováno s tak důslednou zarytostí a bezcitností, že tomu konečně i sám Sabina uvykl a pranic se nedivil, že v letech šedesátých, když pokusil se o vydání spisů svých vlastním nákladem, nedoporučeny spisy ty obecenstvu ani tak, aby odbytem zajištěno bylo další vydávání, (tak že musilo býti zastaveno), ba nedivil se ani tomu, když i přes velké a pracné jeho dílo »Dějiny literatury« (až dosud jediný spis toho rozsahu u nás) kritika i publicistika tehdejší zcela nonchalantně přešly k dennímu pořádku, tak že následkem nevalného odbytu prvního dílu další pokračování překaženo.

Že i v tom dlužno hledati také prazřídlo Sabinových hmotných rozpakův, netřeba snad ani podotýkati.

Avšak dosti! Sabina nebyl u nás jediným, k němuž se »veřejní strážčové literatury« takovýmto způsobem zachovali. Zákeřnický systém umlčovací — jeden z nejpohodlnějších, jakého lze vůči nepohodlným autorům dočasně beztrestně a vždycky s úspěchem používati — zůstal, jak známo, na mnoze v permanenci a používá se ho vzhledem k některým autorům s touže rafinovanou brutálností jako proti Sabinovi.

Všeho však do času! Trváme, že — až jednou poctivá literární historie zasáhne i do tohoto tajného dračího hnízda, že z něho vyloví přerozkošné exempláře literárních zákeřníků se škraboškami tartufferie, kteří budou dělat na pranýři skutečnou parádu.

Kromě s nesnázemi plynoucími z vytknutých právě nesrovnalostí literárně-sociálních, bylo Sabinovi často zápasiti s nesnázemi, jimž se jiní, tak zvaní loyální literáti opatrně dovedli vyhnouti. Sabina přicházíval totiž častěji nežli jiní v nemilý a rušivý styk s různými a především c. k. orgány proto, že nezachoval se a nepsal vždy, jak se slušelo na — autora loyálního.

Již roku 1831 když jako právník prvního ročníku súčastnil se s Máchou a jinými stejně smýšlejícími lidumilného skutku k prchajícím bratřím Polákům, nemohl odolati, aby se nesúčastnil také politické demonstrace, pro kterou byl odsouzen do karceru.

Roku 1835 zavedeno proti němu policejní vyšetřování pro báseň »Ku vzdáleným«, která c. k. orgány pak z »Květů« vytržena, a pro humoresku »Obrazy a květy snů«. Jelikož byl v tu dobu v podezření, že jest členem tajného spolku »Mladá Evropa«, byl byt jeho úředně prohledán, knihy a rukopisy mu zabaveny atd.

Co přihodilo se mu roku 1838 ve Vídni, již jsme připomenuli. Byltě z rozkazu c. k. policejního presidenta hraběte Sedlnického donucen opustiti Vídeň a slušné postavení společenské a vrátiti se zase do Prahy do jařma literárního proletáře.

Za nedlouho po svém návratu do Prahy byl vyšetřován pro polemický článek v listě „Adria“, v němž polemisoval proti tupitelům národa českého.

S censurou absolutismu byl ustavičně »na štíru«. Jeho »Obrazy, z XV. a XVI. věku« měly zvláštní osudy. Sabina napsal původně velký román o šesti dílech, jejž nazval »Husité«. Censura však román ten neméně než pětkrát zamítla, (když jej byl Sabina vždy »přiměřeně« přepracoval), tak že autorovi posléze nezbylo, nežli rozdro-

biti celý román v jednotlivé obrazy nebo povídky, jejichž vycházení konečně censura nepřekážela. Nicméně vyšlo jen šestnáct svazečků; při posledním censura zase zakročila a další vydávání prostě zakázala.

*

Roku 1848 octnul se Sabina — jako mnozí jiní — takořka přes noc mezi politiky a zaujal ihned posici na nejkrajnějším křídle radikalismu, odkud, jak známo, rekrutuje se tak zvaný »kanonenfutter« a »velezrádný« materiál k zalidňování kriminálův.

Jednal-li správně, nebo mohl-li jinak, jest lhostejno; neboť zkoumati podrobně a přesvědčivě, která z politických stran českých zachovala se r. 1848 politicky a jinak korektněji vzhledem k stavu věcí atd., vymýká se úkolu této stati a proto klademe sem zatím úhrnný úsudek o Sabinovi jako politikovi, publicistovi, agitátoru atd. z péra J. Malého, kterýž, jak známo, ani na Havlíčkovi nenechal takořka poctivé nitky, snaže se jej v »Časopisu českého Musea« stygmatisovati na literárně-politickou obludu nejodpornějšího druhu.

»Důvěrné přátelství,« píše Malý, »pěstoval Sabina s Emanuelem Arnoldem, který byl stejně radikálního smýšlení jako on; ale v mravním ohledu vysoko nad něj vynikal. Arnold byl v radikalismu svém poctivý blouznivec, který chtěl demokracií oblažiti celý svět; Sabina, sobecký spekulant, jenž radikalismus provozoval na výdělek jako řemeslo a dobráckého přítele svého všemožně využitkovával. V známém Repealu vedl Sabina veliké slovo, a brzy vešel v širší známost oněm vrstvám lidu, na které spolek tento měl vliv rozhodný, jmenovitě českému dělnictvu. V těchto poměrech nalezl Sabinu rok 1848, jehož ruchu on co nejčinněji se účastnil, jako jeden z předních vůdců strany radikální.

Tu Sabina byl najednou jako ve svém živlu, vypuštěn z uzdy stal se agitátorem, veřejným řečníkem, žurnalistou, členem Národního Výboru, ano i do českého sněmu zvolen v Kostelci n. Orlicí. Sabinův radikalismus záležel ve zvučných, nadutých slovech, v jalových všeobecných frasích, všedních průpovědech a oblíbených denních heslech, způsobilých k okamžitému podpálení davů, ale nemajících určitého cíle. Sabina byl z oněch revolucionářů, kteří znají pouze bourat, ale ne stavět; on boural ne proto, aby na místě toho, co zboural, postavil něco lepšího, nýbrž poněvadž měl zalíbení v bourání; on boural, aby ničil. Positivního programu neměl Sabina žádného, poněvadž nebyl žádný organisatorský duch.«

Zde konečně jest snad vysloveno »pravé« slovo — »revolucionář«, kterýmž politik-šosák, J. Malý, domníval se bezpochyby bůh ví co označiti.

Za našich dnů má slovo to ovšem přízvuk politického fanfaronství. Avšak r. 1848, kdy byla celá Evropa vzbouřena, kdy politické vlny šly tak vysoko, že každou chvíli očekávány epochální politické bouře, o jakých se po půl století nikomu ani nezdálo, r. 1848, kdy každý druhý, třetí člověk zabývající se politikou byl zrovna takový nebo podobný revolucionář jako Sabina, kdy Havlíčkových »Národních Novin« netištěno ani snad dva tisíce exemplářů, kdežto demokratický radikální »Večerní list« tištěn v 40.000 exemplářích, r. 1848, kdy i mužové nejpřísnější vědy, jako velký Šafařík, pronášeli řeči, jako jest ona, kterouž zahájil Slovanský sjezd v Praze a skončil slovy: »Běžíť nám všem o skutky, o děje. Z otroctví není bez boje cesty ku svobodě — buď vítězství a svobodnou národnost, buď čestná smrt a po smrti sláva« — v takovýchto dobách má slovo »revolucionář« zcela jiný význam a jinou příchuť nežli v době tak mrazivě střízlivé, jako jest naše.

Chtít někomu namlouvati, že hrál Sabina r. 1848 bůh ví jak důležitou úlohu jaksi sám a sám a nanejvýše s hloučkem stejně smýšlejících nebo docela se »svedenými davy«, zdá se nám býti pošetilostí, která nemá ani ponětí o logice dějinných událostí, obzvláště tak spletitých, jako jsou události památného roku 1848.

Frasovitým švadronérstvím, jakým J. Malý odbývá veřejnou činnost Sabinovu r. 1848, není jednak ani doba, aniž činnost Sabinova třeba jen přibližně charakterisována, neřku-li vystižena. Nám epigonům doposud schází vlastní substrát, podrobné nestranné dějiny doby té a teprve po té bude možný i přibližně právoplatný úsudek o politické činnosti Sabinově a jeho politických stoupenců.

Tolik však jest i nyní již jisto, že jako politik byl i Sabina se svými politickými přátely Arnoldem, Rupertem, Gaučem, Podlipským, Knedlhansem-Liblínským, V. Vávrou a jinými, kteří stáli roku 1848 v čele demokratické strany české — předvídavější Havlíčka, kterýž, jak známo, důvěřoval přes příliš v sliby vlády vídeňské, a teprve když po zastavení »Národních Novin« uchýlil se do Kutné Hory, aby tam vydával »Slovana«, vstoupil, ale již pozdě — v šlepěje téže demokratické strany české, kterouž byl druhdy tak tvrdošijně potíral.

Jako zapřisáhlý nepřítel jakéhokoli otroctví, jako odpůrce reakcionářské vlády a věrný přítel národa a lidu českého, jako zastánce solidarity národův a jich politické svobody, vůbec jako žurnalista, řečník a politik nebo — chceme-li, třeba jako politický agitator, demagog, konspirator, spiklenec, nebo revolucionář, kterémuž jde především o podrytí a skácení všech překážek politické a národní svobody, jakož i sociálních a jiných nesrovnalostí, jež byly na programu demokratické a radikální strany české, byl Sabina za libánek svobody jedním z nejhorlivějších, nejsmělejších a nejobětavějších.

Veškerá činnost jeho v době té jest důkazem, že odvažoval se všeho, co zdálo se po jeho a politických jeho přátel mínění vésti k cíli, že byl hotov, jak se později také skutečně stalo, činnost tu odpykati dlouholetou ztrátou svobody, ba že byl hotov obětovati i svůj život.

Nechť probíráme se životem kteréhokoli z populárních mužů našich z roku 1848, jejichž nadšení pro svobodu a nejdražší vymoženosti ducha lidského střízlivá a zákonními ustanoveními z doby nejtužšího absolutismu tak znavená a »přeopatrná« doba naše vůbec ani nechápe, u málokterých shledáváme se s takovým nadšením a s takovou obětavostí jako u hloučku vynikajících demokratů českých, mezi kterýmiž zase Sabina vynikal netoliko jako přeobratný publicista a zimničně činný agitator, ale i vlivu svého na davy úplně vědomý řečník.

Snad stačí, dodáme-li prostě, že vedle Karla Sladkovského byl Sabina v tu dobu řečníkem nejpopulárnějším.

Podceňovati tento vzácný dar přírody u Sabiny a podkládati právě jen jemu zámysly nekalé, když jiní jednali rovněž tak, zdá se nám býti pošetilostí, jakou se honosívají jen mozky abnormální. Co zove J. Malý u Sabiny nehrubě lichotivým slovem »švádou«, přišlo muži tomu v příhodné době vhod a stalo se duševní zbraní, která náleží do arsenálu domnělé Sabinovy »démoničnosti«.

Muž, který dovedl si v pohnutých dobách r. 1848 zjednati svým řečnickým nadáním pověst jednoho z nejpopulárnějších řečníků lidu, nemohl k lidu tomu mluviti nežli ve smyslu nejpoctivějším, t. j. v intencích lidu samého, tak že všechny výtky, jako by nebyl měl na zřeteli nežli »svádění« nezkušených a věcí neznalých davů, náležejí do říše pouhých bájí. V témže smyslu jako Sabina mluvívali k lidu mnozí jiní. Sabina nebyl žádnou výjimkou, jako jí nebyl v ohledu tom také Sladkovský. Ale účinek obou jako řečníků býval, jak vrstevníci ujišťují, z pravidla rozplameňující a úchvatný.

Po letech, když po zrušení absolutismu oba opět vystoupili veřejně jako řečníci, a kdy jsme je také často slyšeli mluviti, nebylo u obou již po někdejším mladistvém ohni skoro ani památky. U obou bylo lze sice pozorovati nadání a řečnickou vyškolenost, ale fysické prostředky již nestačily ku konání řečnických »divů«, o jakých nám vypravovali vrstevníci r. 1848.

Sladkovský byl zatím získal na myšlénkovité prohloubenosti a působíval spíše chladným, logickým rozborem; ale zřídka kdy rozplameňoval a uchvacoval. Sabina naproti tomu zůstal tělesně svěžejší, ale také myšlénkově povrchnější, jaksi rapsodistický, a mival i potom ještě dosti často momenty, kdy velké massy, když právě nerozplamenil, tedy aspoň rozehřál. Po nějaké démoničnosti nebylo již ani stopy.

Poprvé r. 1848 řečnil Sabina dne 11. března, tedy v době, když už se nalézal absolutismus předbřeznový v posledním tažení; po té o svatojiřské slavnosti na Řipu a později při různých příležitostech, zejména také v koleji klementinské před zapálením staroměstských mlýnů.

Nejpamátnější řečí Sabinovou z doby té zdá se nám býti řeč, v které v přeplněném sále Žofínském líčil vznik a průběh říjnové revoluce vídeňské a podráždění i pobouřené posluchačstvo netoliko konejšil a k mírnosti a rozvaze nabádal, nýbrž vešken svůj řečnický talent napínal, aby posluchače přesvědčil, že jest nutno zabrániti v Praze jakémukoli pokusu o rozdmýchání revolučních snah z té příčiny, poněvadž nelze se na ten čas reakci s úspěchem opříti a Praha po přestálém stavu obležení potřebuje zotavení.

Tendence památné řeči té jest důkazem, že nebyl Sabina revolucionářem z instinktu, za jakéhož jej mnozí vykřičovali, a že ani vzácného tehda talentu řečnického nezneužíval.

Však o tom všem není doposud definitivní úsudek možný a proto vizme v stručnosti, jaké následky měla Sabinova činnost v letech 1848 á 1849 pro něj.

Již v březnu roku 1848, krátce po té, když byl uveřejněním Bakuninova revolučního provolání v »Lípě Slovanské« obrátil k demokratické straně české všeobecnou pozornost, byl Sabina pro jiné dva články a sice pro Turinského provolání k Slovanům a pro článek o francouzském státníku Ledru Rollinovi státním zastupitelstvem zažalován a měl býti vzat do vyšetřovací vazby. Jelikož však k vyzvání Petra Fastra pražský měšťan Jindřich složil soudem žádanou kauci, vyšetřován Sabina na svobodě.

Po krvavých událostech svatodušních byl Sabina jako mnozí jiní zatčen, ale po 16tinedělní vazbě, dne 16. září, zase z vazby propuštěn. V brzku po té stalo se tajné dohodnutí v příčině státního převratu mezi demokraty českými, maďarskými, italskými a německými. V lednu 1849 zavítal do Prahy tajně Bakunin a smluvil se s vůdci demokracie české v příčině solidarity národův oprotiv reakci, klada důraz na to, že jest nutno, aby na uhájení politické svobody Evropy spojil se národ s národem.

V noci ze dne 9. na 10. května 1849 byl však Sabina — jako mnozí jiní — »jako člen revolučního komité a prozatímné vlády« zatčen a po půl čtvrta roku držán ve vyšetřovací vazbě na hradě pražském. Na to byl vojenským soudem pro zločin velezrády odsouzen k smrti provazem, kteryžto trest cestou milosti změněn v těžký žalář na dobu osmnácti roků.

Po té eskortován Sabina na pevnost v Olomouci, kde vězněn až do 10. května 1857, kdy i jemu jako všem ostatním politickým provinilcům z let 1848 a 1849 udělena amnestie.

*

V žaláři sepsal veliký román »Synové světla«, jejž chtěl J. V. Frič vlastním nákladem vydati, ale již první archy byly skonfiskovány. Později počal román ten uveřejňovati v Sojkově »Jasoni«. Jelikož však list ten po několika číslech zanikl, zůstal román zatím nedotištěn.

Sabina, jenž na honorář za román ten skládal patrně nemalé naděje, uveden tím do nemalých rozpaků hmotných. Přes to podjal se s veškerou neúmornou energií ducha svého literární práce, po případě i literárního nádennictví v nejrůznějších směrech, hlavně na poli novelistiky.

Sotva v vězení propuštěn, přišel opět v konflikt s policií. Všickni amnestovaní musili totiž vydati pražské policii revers, kterýmž se zavazovali, že bez povolení policie nebudou pranic pod svým jménem tisknouti. R. 1858 slavila pražská konservatoř jubileum půlstoletého trvání svého, při kteréž příležitosti vydali někteří mladší spisovatelé pamětní knižečku, která však byla pro Sabinovu básničku »Náš podíl« zabavena a Sabina, poněvadž ji byl podepsal plným jménem, odsouzen na tři dny do vězení.

Nad jiné charakteristické a zároveň lživé jest, co vše spletl J. Malý v díle »Naše znovuzrození« o Sabinově působení bezprostředně po jeho návratu do Prahy. Sabina přidružil se totiž k vy-

stupující právě nové generaci literární, jejímiž hlavními representanty (nepočítáme-li J. V. Friče, který již dříve svou Ladou-Niolou« nový směr zahájil) byli Neruda, Pfleger, Hálek, J. Heyduk, J. V. Jeřábek, Janda (Cidlinský), Barák, Jiljí Jahn a ještě jiní, kteří podporováni zejména Karolinou Světlou seskupili se pod praporem Máchovým v almanachu »Máj« a později v »Obrazech života«.

Sabina zastupoval v tomto hloučku nových a dosti smělých pracovníků literárních živel nepoměrně zkušenější. Kdožkoli znal vyjmenované auktory nebo zná jejich díla, zajisté nám přisvědčí, že byly to více méně rozhodné literární individuality, které nepodléhaly tak snadno všelijakým jiným vlivům a zejména ne vlivům, jaké by na ně byl mohl míti kterýkoli jednotlivec, byť i se mohl honositi sebe svůdnější démoničností, nežli jakou mnozí připisují Sabinovi.

Ač mladí, byli to přece jen literáti, z nichž každý vyvíjel se více méně samostatně, a které pojilo z počátku jen společné heslo: romantismus ve smyslu Máchově a zároveň v jisté míře modernost.

Jak dalece který z nich v tom neb onom vynikl, není úkolem této stati. Avšak sotva že začali literárně působiti, narazili na tuhou opposici některých literátů starších, a zejména zase J. Malý spustil v »Otavanu« proti nim onen druh směšné kanonády, která se zpravidla vymstí na pošetilém útočníku.

Malý vytýkal literárním nováčkům vše možné, zejména kosmopolitické snahy a záhubné směry atd., na co vše mu odpovídáno nejen se strany mladších, nýbrž i se strany Sabinovy. Pamatujeme na zábavný tento literární turnaj, jako by nás byl pobavil před několika týdny, a myslíme, že literárních poměrů znalému čtenáři není třeba připamatovati, že skončil vítězstvím mladých a blamáží starých, jimž Malý sloužil.

Nyní však vizme, jak tendenčně nemotorně vše to J. Malý zamotal vzhledem k Sabinovi, aby jej i v této záležitosti postavil do světla co možná nejnepříznivějšího.

»Po svém amnestování do Prahy se vrátiv,« píše Malý, »přihlásil se (Sabina) ihned ku stoupencům nejnovějšího směru v literatuře české, mezi nimiž nacházeli se skoro výhradně odchovanci politického radikalismu. Sabinu z nich neprohlédl ani jediný, každý jej měl za člověka poctivého, kterému možno důvěřovati. Tak stal se Sabina středem hloučku nejmladších spisovatelů, jichž samolibosti lichotě záhy sobě mezi nimi zjednal rozhodný vliv. Kdyby tito mladíci nebyli v přílišné domýšlivosti přerušili všecku souvislost s ná-

rodními snahami předbřeznovými a neodtrhli se od starých vlastenců kráčejíce vlastním odchylným směrem, bylo by se jim dostalo náležitého světla o pravé povaze Sabinově a dostatečné výstrahy před ním. Tím by bývalo národu ušetřeno snižující pohoršení, lehkověrným epigonům konečně bolestné sklamání, když poznali svůdce až příliš pozdě.

Ale nejdalší reminiscence jejich dosahovaly jenom do Repealu, této školy bezohledného radikalismu, jejž, když nemohli ho více provozovati v politice, přenesli na půdu literární, činíce prudkou oposici proti vlasteneckému konservatismu. V tom výborně se jim hodil za vůdce Sabina, jenž po dlouhý čas požíval nepopíratelné autority v táboře moderní školy spisovatelské; on hlavně to byl, jenž otravoval smýšlení nezralých mladíků, lákaných heslem domnělého pokroku, a s jediné pravé dráhy je sváděl na bludné scestí do mlhavého temna, v němž nevyhnutelně utonouti musil talent sebe skvělejší, nemaje před sebou jasně a určitě vytknutého cíle, ku kterémuž by činností svou směřoval. Sabinovo démonické působení nezůstalo bez následků, atd.«

Konfusnost tohoto zlomyslného tlachu jest tak očividná, že neodvažujeme se připojiti k tomu ani slůvka více.

Literární činnost Sabinova v letech šedesátých byla v pravdě imponující. Vedle celé řady románů vydal první část velkého díla »Dějepis literatury české« a vytiskl množství drobnějších prací nejrůznějšího druhu. Posléze pokusil se také jako dramatik a librettista a napsal, jak známo, kromě libretta Smetanovy »Prodané nevěsty«, mimo jiné také libretto Blodkovy operetty »V studni«.

Vedle činnosti literární v užším slova smyslu byl také činným jako publicista a súčastnil se horlivě spolkového i politického života. Zejména v »Umělecké besedě« působil s horlivostí mladistvého nadšence nesčetnými přednáškami ze všech oborů literárního snažení. Z politických řečí jeho uvádíme zejména řeč o slavnosti Husově v Kostnici v červenci r. 1868, pak při dopravení základního kamene k Národnímu divadlu, o táboru lidu na Letné dne 16. května téhož roku a o Husově slavnosti v Husinci v září 1869, kde všady osvědčoval nadšení pro vlastenecké záležitosti české.

V letech šedesátých přidružil se Sabina jako publicista a politik opět ke stoupencům nejkrajnější oposice, kteří netvořili sice žádné konsolidované strany politické, ale měli od roku 1867 svůj orgán v Barákově »Svobodě«, do kteréž Sabina psal nejrůznější články a především politicko-historické reminiscence.

Zvláštní a vynikající úlohu politickou v době té nehrál. Spokojil se působením v různých spolcích a veřejných shromážděních. Radikalismus z r. 1848 neměl skoro žádných stoupenců; vše bylo seskupeno kolem státoprávního programu, jak byl vypracován hrabětem Clam-Martinicem, a vybočilo-li se tu a tam někdy z rámce toho, nešlo z pravidla o nic jiného, nežli o vhodnější prostředky, jakýmiž bylo by lze přivésti především jiným tento program k praktické platnosti.

Z té příčiny začala se již po zavedení dualismu až dosud skoro jednolitá oposice národa českého znenáhla rozstupovati ve dvě politické strany; ale strana radikální nezkonstituovala se ani později když stalo se rozštěpení úplné.

Nežli se tak stalo, usilovaly, jak známo, vlády vídeňské o zlomení oposice české různými prostředky, až došlo v letech 1868 až 1869 k památné persekuci lidu českého, kdy naplňovaly se houfně trestnice politickými provinilci všech možných odstínů, zejména oposičními žurnalisty.

Po půldruhém roce konečně i persekuční éře herbstovsko-giskrovské odzvoněno dne 2. února 1870 jmenováním dra. Hasnera předsedou ministerstva.

Rekonstruované ministerstvo nebudilo sice žádných nadějí, že panovníky zaručená práva národa českého dojdou nyní ústavního uznání. Nicméně národ český, jenž byl po tak dlouho takměř jako jeden muž v nejtužší oposici proti vládě a parlamentu vídeňskému a následkem předcházejících zásadních neshod v lůně ministerstva doufal aspoň v možnost pouhého pokusu o vyrovnání — poněkud si pooddechl.

Výminečný stav, jenž byl v říjnu r. 1868 prohlášen, a uvedl v úřad místodržitele v Čechách generála jízdy barona Kollera, byl sice již zrušen, ale nikdo nekojil se ještě nadějí, že otevrou se již také žaláře, v nichž oposiční žurnalisté a četní patrioté čeští odpykávali slova i skutky, jež jim bylo diktovalo politické přesvědčení nebo vlastenecká obětavost.

Porotní soudy byly sice svým stereotypním »Nevinen« daly vládě vídeňské výmluvný pokyn, že persekucí oposičního lidu v Čechách ústavními prostředky ničeho více nesvede; leč přes to byl několik jen dní před jmenováním nového ministerstva, a sice dne 31. ledna 1870, zahájen před c. k. trestním soudem (a nikoli před porotou) jeden z nejsensačnějších politických procesů s členy tajného spolku »Jednatelství Blaníka«.

Každý, kdo se o politické záležitosti zajímal, byl přesvědčen, že jest proces ten poslední smrtelnou křečí dokonávající éry persekuční. Mezi národem českým (jehož oposici nebylo možno zlomiti ani prostředky nejkrajnějšími) a státníky vídeňskými nastalo dočasné, ovšem nesmluvené příměří. S obou stran čekáno, jak se asi politický stav věcí v nejbližší době utváří.

Z té příčiny není divu, že domněle poslední sensační proces politický persekuční éry sledován s neobyčejným napjetím.

Šlo o zločin nejtěžší — o velezrádu a několik jiných zločinů a přečinů, z nichž bylo obžalováno pět mladíků a jediný jen muž. Kladeno jim za vinu, že zarazili tajný spolek »Jednatelství Blaníka«, že zřídili si tajnou tiskárnu, v které tiskli a rozšiřovali pobuřující a velezrádné plakáty; dále že chystali se k vydávání tajného časopisu a konečně — mimo jiná ještě provinění — že dne 11. června 1869 vypálili u budovy c. k. policejního ředitelství pražského petardu, kterouž způsobena úhrnem škoda — 18 zl. rozbitím oken a poškozením jedněch dveří a firemní tabule.

Nad jiné zajímavým byl proces ten dvěma zvláštnostmi, jež se již nikdy více neopakovaly. Předně tím, že po vybuchnutí pumy v noci ze dne 10. na 11. června c. k. policejní ředitelství pražské vypsalo k návrhu c. k. presidia místodržitelstva 1000 zl. odměny tomu, kdo podá »taková data, na jichž základě by bylo možno vypátrati některého z původců«, což nasvědčuje tomu, že po vypálení petardy c. k. policie pražská neměla ještě ani potuchy, ba snad ani podezření, kdo by byl mohl skutek ten spáchati.

Prodlením dopoledne dne 12. června dostavilo se na policejní ředitelství asi patnáct osob, které majíce laskominy na vypsaných 1000 zl., udávaly různé, nepodstatné věci, jež na stopu pachatelův nevedly. Zatím došla prý od hlavního tajného policejního agenta Tausenau-a zpráva podstatnější. Detektiv ten měl, jak psaly »Nár. Listy«, v žoldu jakéhosi mladíka, bývalého technika, kterýž hraje si na »vlastence« a »národovce« atd. konal úkol agenta-provocateura a stál k Tausenauovi v poměru »confidenta«, t. j. důvěrníka. A od toho svého důvěrníka uveden prý Tausenau a tímto c. k. policie pražská na stopu pachatelovu.

Především vykonána úřadní prohlídka v bytu rodičův bratří Kerbrův, Čeňka a Viléma, kde však nenalezeno nic podezřelého. Odtud odebrala se a sice po poledni dne 11. června úřadní komise do Kozí ulice do domu č. 792, kde zatčen Čeněk Kerber, právě když vyskočil z okna do dvora z pokoje, v němž nalezeno později

různé náčiní tiskařské. Kromě Č. Kerbra zatčen týž den Otakar Fiala a sazeč Jan Chalupa a ještě jiní, kteří však opět na svobodu propuštěni.

V bytech zatčených, jakož i v bytu Leopolda Schmida, (v němž vykonána taktéž úřadní prohlídka) nenalezeny nežli nějaké »závadné« písně a spisy. Ostatní: Vilém Kerber, Alois Grossmann a Frant. Kolací zatčeni později, což vše nasvědčuje nebo zdá se nasvědčovati tomu, že po vypálení petardy a vůbec ještě v prvních hodinách ranních c. k. policie dosud nevěděla, po které stopě pátrati, což by se asi sotva bylo stalo, kdyby byla měla o pachatelích nějaké vědomosti již před vykonáním skutku.

Druhá zvláštnost procesu toho byla, že líčení pře odbýváno veřejně a že státní zastupitelstvo nestíhalo obžalované pro delikty tiskem spáchané (jež po zákonu náležejí před soud porotní), nýbrž zabavených tiskopisů, jež byly z větší části také veřejně čteny, používalo pouze jen jako dokladu k dotvrzení toho, že obžalovaní jako členové tajného spolku zanášeli se plánem velezrádným.

Z toho, co jsme byli pouze jen nejhrubšími rysy nastínili, jest zřejmo, že proces členů »Jednatelství Blaníka« budil u obyvatelstva všech tříd nejživější interes a sledován od mnohých s horečným napjetím.

Možno si tudíž představiti sensaci v kruzích vlasteneckých, literárních a především politických, když několik jen dní po zahájení procesu toho rozhlásila se po Praze a později prostřednictvím českých listů po celých Čechách zpráva pražského dopisovatele »Vaterlandu« ze dne 4. února, která zněla v tento smysl:

»Předmětem denní rozprávky v Praze jest rozsáhlý proces Kerbrovský, jemuž se přikládá důležitost politická. Proces ten, pokud lze předvídati, nesmírně se protáhne; avšak již posavadní průběh jeho vyzývá k přemýšlení, zrovna-li jest tak nutno, aby nejapné střeštěnosti nezletilých lidí vydávány byly za nejnebezpečnější zločin státu, čím v pravdě nemohou býti v státě žádném, ani v nejrozervanějším. Dle úsudků ve vzdělaných kruzích o tom pronášených zasluhují mladiství obžalovaní sice trest příkladný, odstrašující, ale zcela jinaký, nežli jaký bývá v trestních zákonnících na zločin velezrády ustanoven.

Z té příčiny však vás tak záhy na toto trestní řízení neupozorňuji. Zdáť se totiž, že líčení to má důležitost policejní, již nelze ani dosti oceniti, a tím teprve nabývá politické zajímavosti.

Již z protokolárních výpovědí tajného policejního agenta Jedličky, který byl ve velmi důvěrných poměrech s fantastickými spiklenci, vychází zřejmě na jevo, že úřad bezpečnosti byl bezpochyby o počínání jich zpraven již dávno před atentátem pumovým.

Škoda, že není k soudním aktům připojen také protokol jiného udavače, kteryžto protokol při předběžném vyšetřování sloužil za tajný podklad k vyptávání se svědků. Kdyby byl protokol ten veřejně čten, mohl by dáti posluchačstvu poučné pokynutí, pokud a v jaké míře souvisí zdejší (totiž pražské) výtržnosti a pobuřující plakáty s palácem c. k. policie. Dotyčný tajný udavač, pokud se týče spoluzasvěcenec, jest osobou v Čechách od dvaadvaceti let dosti známou, vyznačuje se všady vybraným demokratickým a národním radikalismem, jest zasvěcen v redakční tajemství všech opositčních listů jako nikdo jiný v Praze — ve všech spolcích a při všech shromážděních, kde tu i tam mají také agitační účely, tlačí se do popředí, při čemž panuje bezvýminečná, podivuhodná náhoda, že nestane se mu nikdy něco podobného, co stům jiných osob, jež jsou z takových příčin velmi pilně stíhány. Při tom jest od několika let tichým navštěvovatelem budovy policejního ředitelství, které jej používá ve vyšším oboru vlasteneckého špehounství, čemuž ovšem nelze vytýkati nic jiného, nežli že jest za své nenahraditelné výkony přece jen bídně placen. Tento nejvznešenější agent-provocateur cislajtánského úřadu bezpečnosti v Praze udržoval jako všudy, kde jde o něco »radikálního,« také s obžalovanými srdečnou známost, jejíž ovoce jest částečně uloženo v tajném protokole, jenž byl s tímto ultranárodovcem sepsán v jazyku německém.

Dle toho, co tuto napověděno, a co může býti dle potřeby rozhojněno, dovedete již posouditi, v čem vlastně spočívá politická stránka Kerbrovského procesu a zač dlužno pokládati rozhořčení, jež stavěl zdejší (pražský) vládní list na odiv, když soudruh můj prohodil cosi o plakátech roztrušovaných od policejních agentů.«

Potud pražský dopisovatel »Vaterlandu«.

Pozornému čtenáři zajisté neušlo, že dopisovatel nepřikládal tajnému spolku »Jednatelství Blanika« a vůbec všem obžalovaným žádné nebo pranepatrné politické důležitosti. Naopak že mluví o něm, jako by — jako mnohé jiné tak zvané »výtržnosti« a zejména rozhazování pobuřujících plakátů a pod. — nebyly vyšly

z vlastní iniciativy obžalovaných a nebo již dříve odsouzených a trestaných osob, nýbrž jako by vše to neb aspoň mnohé z toho všeho bylo vlastně dílem tajných podněcovatelů ve službě c. k. policie, tudíž jaksi samou vládou nebo jejími orgány s jejím svolením podnícené trestuhodné podnikání, aby bylo odůvodněno příkré vystupování proti oposici české, o jejíž zlomení vládě stůj co stůj šlo.

Nicméně závažný a předůležitý — ať již pravdivý nebo jen podezřívaný — moment politický, jejž lze z dopisu toho vyčísti a kterýmž byla vláda, po případě její orgány u svrchované míře kompromitovány, nikoho nebo skoro nikoho nezajímal. Veškerá pozornost publicistiky i velkého obecenstva soustředila se k osobnosti, která byla v dopise tak charakteristickými rysy označena, že každý, kdožkoli byl s literárně politickými poměry českými třeba jen povrchně obeznámen, nemohl jinak, nežli souditi, že pražský dopisovatel nemíní nikoho jiného nežli — Karla Sabinu.

*

Publicistika česká zachovala se však, pokud se pamatujeme, taktně. Přes to, že ani jediný člen její nebyl v nejmenších rozpacích, kdo jest v dopise »Vaterlandu« míněn, přece žádný list neoznačil Sabinu přímo, nýbrž adresoval vyzvání na redakci »Vaterlandu«, aby proskribovanou osobnost uvedla jménem.

»Vaterland«, psaly »Nár. Listy«, pronesl zde těžké obvinění. Poznamenav za policejního agenta osobu, »v Čechách po dvaadvacet let známou a ve veškerém národním hnutí do popředí se stavící«, tedy v národě vynikající — má i mravní povinnost, aby ji poznamenal blíže, aby ji jmenoval plným jménem. Kdyby toho neučinil, padl by »Vaterland« sám v oprávněné podezření, že obviňuje bez důvodu vynikající osobu v táboru národním z nejhnusnějšího skutku, chce vlastně pošpiniti stranu celou. Však krom toho musí straně národní v Čechách na tom záležeti, aby »Vaterland« věc svou provedl. Je-li pravdou, co o »vlasteneckém špehounovi« pověděl, jest žádoucno, aby jej každý poznal a všelikého spolku s ním se varoval. »Vaterland« praví, že co »pouze napověděl, může dle potřeby rozmnožiti«. Nuže vyzýváme jej jménem věci národní, aby to učinil co nejspěšněji a jmenoval přímo »vlasteneckého špehouna«.

Jak se Sabina po těchto podezřívavých nařknutích choval ku svým politickým a osobním přátelům a známým, z autopsie nevíme;

neboť dne 7. února byl pisatel těchto řádků donucen nastoupiti trest čtyřměsíčního těžkého žaláře, k němuž byl již před zavedením porotních soudů jako odpovědný redaktor »Nár. Listů« odsouzen, a nesetkal se se Sabinou až po několika měsících.

Pro Sabinu bylo nařknutí to dosti nemilé. Byltě krátký čas před tím provisorně engažován jako externí spolupracovník »Nár. Listů« pro rubriku »Literatura« s pevným platem, a sotva že napsal asi deset nebo patnáct zpráv, již byl zase donucen místa toho se vzdáti.

Sabina, kterýž byl dlouho po jakémsi takémsi urovnání svých poměrů toužil, poškozen tudíž poznovu zase v míře dosti povážlivé; neboť i v případu, kdyby vše zase se vyrovnalo, nebylo proň žádné naděje více pozbyté místo zase nastoupiti.

Přes to choval prý se s resignací a s klidem člověka, který jest přesvědčen, že vše, co mu bylo pražským dopisovatelem »Vaterlandu« vmetnuto v tvář, nikdo nemůže právoplatně dokázati. Bez odkladu učinil také, čeho bylo nevyhnutelně třeba, aby veškeré podezření zničil již v zárodku: zaslalť redakci »Vaterlandu« přípis, aby muže, jejž svým dopisem mínila, uvedla jménem.

Redakce přípis sice otiskla, ale »národního špehouna« — nejmenovala. Nabídla Sabinovi i přiměřené odvolání toho smyslu, že on dopisem tím míněn nebyl; ale Sabina se tím neuspokojil. Trval na své žádosti, a když jí nebylo vyhověno, podal na odpovědného redaktora »Vaterlandu« k vídeňskému soudu žalobu pro urážku na cti.

Nežli došlo k závěrečnému přelíčení, dostalo se na veřejnost několik sympatických projevů na prospěch Sabinův. Nad jiné důležit byl článek »Augsburger Allgemeine Zeitungu« ze dne 18. února »Böhmische Zustände«, v němž praveno:

»Musíme se zmíniti o velikém pohoršení, k němuž nejbližší podnět zavdala záležitost petardní — pohoršení to, jež odehrává se v lůně české strany a jemuž v politických a literárních dějinách naší doby není rovného. Ve Vídni vycházející feudální »Vaterland« uveřejnil totiž před několika dny dopis z Prahy, v němž za příčinou Kerbrovského procesu tvrzeno, že jeden z hlavních zástupců české literatury a českého ruchu jest jako agent-provocateur ve službě policie a že o obžalovaných učinil obviňující výpovědi, když je byl dříve ku hraní si na tajný spolek svedl.

Staročeské orgány »Pokrok« a »Politik« otiskly toto obvinění doslovně; mladočeské »Nár. Listy« ujaly se nevinnosti obviněného,

a kompromitovaný sám vyzývá veřejně onoho dopisovatele, aby se vyjádřil, mínil-li jej (o čemž nemůže býti žádné pochybnosti). Hluk, jaký tento případ zbudil, mohu čtenářům v cizině znázorniti jen tím, když je prosím, aby si představili, že by v Německu bylo proneseno obvinění proti Geiblovi nebo Freiligrathovi, že jsou špehouny ve službě tajné policie! Nicméně i toto porovnání velice kulhá. Neboť při veškeré vřelé úctě a vážnosti k těmto vynikajícím básníkům nesmíme zapomenouti, že při bohatství produktivních sil literatury (německé) konečně literatura ta, jakkoli byl vliv jmenovaných básníků veliký, přece by podržela i bez nich svůj význam a nepomíjející lesk.

Zcela jinak jest u Čechů, kde oslavují se jako koryfeové muži, kteří by u nás v nejbližším desítiletí v úplné zapomenutí přišli. V Čechách závisí život literatury na hrstce lidí, význam její na osmi, desíti osobách. Po oněch čtyřicet let, co literatura česká zase oživla, vleče se osm až deset jmen, s nimiž souvisí veškerý význam toho, co literatura poskytla, veškerá hrdost národa. A nyní vyrvali z tohoto skrovného počtu jméno — jméno muže, který od r. 1836 stojí v čele literárního a od r. 1848 také politického ruchu, jméno muže, který sestárnul a zůstal chudým v neunavné službě národní, jméno muže, jenž jako básník, literární historik, národní řečník a žurnalista a krom toho také jako národní mučedník oslavován byl, muže konečně, který jest nyní bez odporu nejznamenitějším zástupcem krásné literatury české — a na tohoto muže vrhají nyní nevymazatelnou potupu, že je placeným policejním agentem téže vlády, téže soustavy, proti které byl již skoro po čtyřicet let neunavně bojoval.

Jelikož se o politování hodné věci té mluví zcela veřejně, mohu jméno obviněného klidně pronésti: je to Karel Sabina, jenž dříve také Sabinský se psával. Že jest nám jméno jeho úplně cizí, jest přísně měřítkem ceny národní literatury. Vedle Kollára, Čelakovského, Jablonského a Tyla jest Sabina duševně nejznamenitější český spisovatel; mladé pokolení Hálek, Neruda, Pfleger, Bozděch jsou v jistém vzhledě, totiž na vystupování z tak nízkého druhdy kruhu národních názorů do oboru ideí novověkých jeho žáky. Sabina zlomil šosáctví patriarchální školy básnické a prorazil dráhu tomu, co bychom mohli nazvati národní romantikou; pro něho samého byla i tato pouze přechodním stadiem k ryze novověkému názoru o úkolu literatury. Od časného mládí naučil se snášeti

bídu a nouzi a snášel je až do pozdního stáří. Jeho nejznamenitější práce je román »Synové pouště«, později »Na poušti« překřtěný, jejž psal za absolutní vlády v žaláři, když si byl dříve obhájením romantika K. H. Máchy jméno zjednal. Od oněch dob byl neunavným jako románopisec, dramatik, literární historik, brožurkář a žurnalista. Při truchlivých poměrech českého knihového obchodu, poukázán na výtěžek svého péra, nemohl se nikdy dostati do urovnaných, bezstarostných poměrů. Čas od času vypomáhá si vypracováním stanov, dopisů atd. Nyní ukazuje se na jeho nejisté postavení hmotné, aby bylo připomenuté obvinění učiněno pravdě podobným. Nechceme a nemůžeme zde mluviti za starého muže toho. Nejsmeť k tomu dosti zasvěceni do jeho poměrů. Ale dvojí věc musíme při tomto pohoršení podotknouti: předně, že byť se nedalo omluviti, dalo by se aspoň vysvětliti, kdyby byl skutečně k této výživě se uchýlil a — za druhé, že — nechť se o tom nikdo neklame! — kdyby byl Sabina skutečně ve službě policie, vyšly by na jevo zcela jiné věci, a byly by kompromitovány zcela jiné osoby, nežli oběti přelíčení Kerbrovského. K posouzení českých poměrů jest však tento nečistý, pohoršlivý případ velmi pozoruhodným příspěvkem.« — — —

Na počátku března dostalo se Sabinovi i ze slovanských zemí uznání; byltě společně s drem. Sladkovským a Siegfridem Kapprem jmenován členem učeného družstva srbského v Bělehradě, odkud mu zaslán také diplom.

Několik dní po té ozval se také jeden list český (pokud víme jediný) jaksi na jeho obranu. Plzeňský »Český Lev« otisknul totiž dopis z Prahy ze dne 10. března, v němž čteme: »Dopisovatel »Vaterlandu« má již zase bujně zpěněnou krev, hází po všem blátem, co je mu pro volnější myšlénku nepohodlné, a osměluje se neuznávati, že jsou vlastně přece jen dvojí lidé, ti vyšší a lepší s modrou, ti horší a nižší s červenou krví. Drzá odvážnost jeho jde v posledním čase tak daleko, že celou jednu frakci viní z podplaceného zrádcovství, a to jen na základě až směšných kombinací. Nevíme, co tím jinak dosti rozvážný list tak zvané historické šlechty docíliti chce, že otvírá sloupce své úplně neodůvodněným obžalobám svého až příliš známého korespondenta; ale je-li účel nekalé té persifláže kompromitovati celou stranu, jíž nikdo, ani nejhorlivější odpůrce aspoň politickou horlivost odepříti nemůže, tož je to velmi nešťastný prostředek. Lid český, který bohudíky stojí posud nade všemi frakcemi, ví dobře, že podezřívání takové přichází z kruhů, jimž jest —

nejmírněji řečeno — občanská a náboženská rovnost solí v očích, a měří podle toho útoky na stranu svobodomyslnou; ba můžeme směle tvrditi, že není u nás ani jediného člověka rozumného, ať je již té neb oné politické víry, který by takovým podlým obviňováním víry dal, ba my jsme přesvědčeni, že »Vaterland« sám i se svým knížecky drzým korespondentem blbým nesmyslům nevěří. Posuzujeme-li podle toho ono stavění jednoho o literaturu národní velezasloužilého muže — míníme tím Sabinu — v řady nejbídnějších tvorů, špehounů, vídíme li, že hrozné toto podezření muže beze všech positivních důvodů z těchto kruhů, kterým Sabina je co rozhodný socialista a demokrat od dávna více než nemilým, vrhá se do světa: tož vskutku nevíme, jak bychom dosti přísně zatratili počínání takové, které nejen zničuje existenci člověka — jak pevně věříme — bezvinného, ale i dosti znamenitým plodům jeho literárním vtiskuje na čelo znamení Kainovo, které literatuře národní právě ku cti by nebylo. My nikterak nechceme se státi obhájci podezřívaného, doufáme, že až z těžké nemoci své se zotaví, sám dovede uhájiti cti své; ale přece nutká nás svědomí upozorniti »nerozvážného« korespondenta »Vaterlandu«, jak hrozný páše zločin, sáhaje v zakuklení jako úkladný vrah na nejsvětější statek — čest; neboť podezření jest »jako uhel, který nepopálí-li, aspoň počerní«. Kdyby však přece, — čemuž nevěříme — zakládalo se jeho obviňování na pravdě, tož jest nejsvětější povinností jeho — a to vůči celému světu — důvody osvědčující udati, a tak se sebe podezření sprostého, bídného, utrhačného lháře svrci.«

Vším tím a mnohým jiným, co snad v soukromí na obranu Sabinovu uváděno, nebýval by muž ten rehabilitován ani v očích nejnepředpojatějších a podezření bylo by na něm zůstalo lpěti, kdyby nebyl k rehabilitaci přispěl průběh památného přelíčení s členy tajného spolku »Jednatelství Blaníka«, jenž byl zavdal příčinu k nařknutí Sabiny.

Proces ten byl zatím ukončen. Obžalovaní uznáni vinnými a odsouzeni, zejména hlavní vinníci, k mnoholetému těžkému žaláři. Obžalovaní ti, ačkoli se nalézali ve vyšetřovací vazbě, dověděli se i o podezření, jež bylo na Sabinu uvrženo: že je totiž k trestným skutkům podněcoval a sám pak udal; nicméně v průběhu celého přelíčení, jež trvalo asi měsíc, nevyšel ani jediný moment na jevo, z něhož by se bylo dalo vážiti jen pouhé podezření, že byl Sabina jakýmkoli způsobem v účastném styku s obžalovanými, nebo že by byl na ně něco policii nebo soudu udal.

Jako nařknutý »aranžér« velezrádného spiknutí »Jednatelství Blaníka« vyšel Sabina z přelíčení, k němuž nebyl ani jako svědek — ni se strany veřejného žalobníka, aniž se strany kteréhokoli z obviněných předvolán — úplně rehabilitován.

S tím větší dychtivostí očekáváno pak, obzvláště se strany skeptických pochybovačů, na výsledek žaloby, kterou byl Sabina podal soudu na redaktora »Vaterlandu«.

Sensační proces Sabinův proti »Vaterlandu« před porotou ve Vídni proveden v červnu. Sabina dostavil se k líčení s právním zástupcem svým drem. Ant. Čížkem a vyžádal si předvolání čtyř svědků: Jos. Baráka, Vítězslava Hálka, Kazimíra Šemberu a Augusta Švagrovského.

V opodstatnění obžaloby, v kteréž uveden již citovaný článek »Vaterlandu«, šlo hlavně o to, dokázati, že míněn byl článkem tím Sabina. Z té příčiny vyjímáme z obžaloby následující:

»V článku není sice jméno mé vysloveno; avšak zákon nežádá výslovného udání jména; dostačí dle zákona, když osoba příhodnými známkami se vyznačí a obviní. Známky pak, jichž v inkrimovaném článku o nejmenované osobě uvedeno, hodí se na moji osobu, že není pochybnosti, že já dle známek těch jsem osobností, která z naznačeného nečestného jednání se obviňuje a z opovržlivých vlastností kárá; neboť není v Čechách a jmenovitě v Praze osoby, která by od dvaadvaceti let v Čechách známa byla a svým jednáním všude obzvláštní demokratickou a národní rázností se vyznamenávala, která by zasvěcena byla do redakčních tajností všech oposičních listů, jako nikdo jiný, která by ve všech pražských spolcích a ve všech shromážděních, kteráž namnoze i za agitační účely se odbývala, v popředí stála.

Byltě jsem již roku 1848, tedy zrovna před dvaadvaceti lety v Praze politicky činným a též pro politický zločin odsouzen a tudíž již tenkráte osobností dosti známou. Jsem radikální národovec a demokrat a nezapírám tohoto smýšlení nikdy a před nikým. Znám redakční tajnosti všech oposičních listů jako nikdo jiný, poněvadž jsem byl v redakcích listů těchto zaměstnán, jsa buď spolupracovníkem aneb přispívaje rozličnými pracemi do těchto listů. Jsem členem rozličných spolků, zejména »Umělecké Be-edy«, kde ve výboru zasedám. Byl jsem členem »Slovanské Lípy«, súčastňoval jsem se politických shromáždění, na kterých jsem i řečnil.

Jisto jest, že kdyby i některá z těchto známek zároveň na jinou osobu se hodila, v inkrimovaném článku jen o mně se mluví, po-

něvadž známky tyto všechny a souborem jedině na mne se hodí a na nikoho jiného. Tomu na důkaz a že všude, v Praze i na venkově, ano i ve Vídni, když uveřejněn byl článek »Vaterlandu«, veřejné mínění jen mne co naznačenou osobu jmenovalo a poznávalo, uvádím co svědky pp. JUDra. Ant. Finka, advokáta v Sedlčanech, Vítězslava Hálka, redaktora v Praze, Josefa Baráka, spisovatele v Praze, Augusta Švagrovského, obchodníka a majitele domu v Roudnici, a V. Kazimíra Šemberu, žurnalistu ve Vídni.«

Obžalobou takového znění postavil se Sabina tváří v tvář před obžalovaného redaktora »Vaterlandu« před soud a porotu, ba před celou veřejnost s imponující neohrožeností muže, kterému nelze ničeho dokázati. Obžalovanému stačilo pronésti jen slova: Ano, dopisem míněn Karel Sabina skutečně, a uvésti třeba jen jediný pravděpodobný moment na dotvrzení, a Sabina býval by aspoň před veřejným míněním usvědčen.

Avšak stalo se, čeho se nikdo nenadál. Místo uvedení jména člověka v inkrimovaném dopise označeného obžalovaný, vlastně právní jeho přítel dr. Dostal snažil se provésti důkaz, že zažalovaná charakteristika nehodí se pouze snad jen na Sabinu, nýbrž na mnohé prý jiné muže v Čechách.

Žalujícím pak nezbylo nežli provésti důkaz opačný, což se jim také podařilo.

Nežli zahájen výslech svědků, otázal se předseda soudu (rada Heinrich) Sabiny, »byl-li kdy tajným navštěvovatelem policejního domu«, jak stojí psáno v dopisu »Vaterlandu«, jehož redakce osvědčuje, že Sabinu nemínila.

Sabina odpověděl: »S policií měl jsem mnoho co činiti, to je pravda. Vždyť jsem byl patnáct roků pod policejní dohlídkou. Každý článek, ba každou báseň musil jsem policii předložit. Když jsem chtěl za bránu, musil jsem se u policie ohlásit. Já, který jsem seděl osm roků na pevnosti, nesměl jsem se z Prahy hnouti — tak jsem se těšil z přátelství policejního. A v tomto smyslu navštěvoval jsem ovšem často policejní dům.«

Právní zástupce »Vaterlandu« s odpovědí tou se neuspokojil. Praviľ: »Pod tajným navštěvovatelem policie rozumím já někoho, kdo nechce, aby se o tom vědělo, a proto se ptám, byl-li pan žalobník takovýmto tajným navštěvovatelem čili nic?«

Sabina odpověděl: »Nikdy jsem nebyl tajným navštěvovatelem, a když to stojí psáno ve ‚Vaterlandu', pak je to právě předmětem mé dnešní obžaloby.«

Všickni svědkové: Šembera, Hálek, Barák a Švagrovský dosvědčili, že charakteristika zažalovaného dopisu hodí se jen a jen na Sabinu, a byli vzati do přísahy.

Hálek mimo jiné pravil: »V době, kdy článek ‚Vaterlandu' vyšel, byl Sabina z redakce propuštěn až do té chvíle, kdy záležitost jeho se objasní ... Sabina stál jaksi nad stranami a psal brzy sem, brzy tam, poněvadž práce jeho byly ponejvíce nepolitické, literární nebo feuilletonistické, tak že při nich nemusil dbáti směru listu ... Sabina jest znám co chudý spisovatel, žijící velmi skrovně. Kdyby však sloužil tajné policii, jsem přesvědčen, že by se mu mnohem lépe vedlo. Jeť to přirozeno. Chudoba jeho jest právě tak známa jako jeho radikalismus.«

Po výslechu svědků ujal se slova Sabina v tento smysl: »Nájezdem na mne učiněným utrpěl jsem nejen škodu, ale mohl bych býti skoro zničen. Pomyslete, že — když muž, jenž po tolik let ve veřejnosti působil, na němž nelpí žádné jiné viny, nežli že jednal vždy podle přesvědčení svého a jenž stál nad stranami, nenadále svržen je pod strany — jest to věru jako zničení. Byl jsem spolupracovníkem všech českých listů, neboť psal jsem i do oficiosních českých listů novely a literární nebo poučné feuilletony, poněvadž vždy a všude přičiňoval jsem se, aby šířena byla osvěta v lidu našem. Podezřívání ‚Vaterlandu' sžíralo životní síly mé, neboť byl jsem podlým způsobem obviněn jako udavač, jako zrádce vlasti. Nechť si je nenávist strannická sebe větší, myslím, pánové porotci, že nikdy nesmí se připustiti, aby směla užívati zbraní tak hanebných; neboť jinak nebyl by žádný poctivý občan více jist své cti. Očekávám s plnou důvěrou výrok váš.«

Závěrečná řeč Sabinova právního zástupce dra. Čížka, jak přirozeno, kladla hlavně váhu na to, že charakteristika zažalovaného dopisu hodí se na Sabinu. »Svědkové vypravovali,« pravil mimo jiné, »že žije Sabina v poměrech velmi nuzných. Myslíte, pánové, že muž, jenž sotva má tolik, mnoholi denně potřebuje, vydal by se na tak dalekou cestu do Vídně, kdyby nebyl těžce uražen a kdyby byl po celé zemi neslyšel: »Ano, ty jsi ten, jenž co agent provocateur, jako špehoun ve vlasteneckých kruzích sloužíš policii, ty jsi ten, jemuž nemůžeme více důvěřovati, poněvadž jsi beze cti.« Zajisté, že by byl raději seděl u svého psacího stolku a že by se byl zabýval pracemi literárními, jimiž se živí. Tvrdí-li obžalovaný, že není v dopise míněn Sabina, nýbrž někdo jiný — nuže, ať jej jmenuje! Snad přece nebude chtít opravdově tvrdit, že jsou to Palacký, Rieger, Sladkovský

nebo Vávra — neboť jen tato jména byla obhájcem obžalovaného vyslovena.«

Právní zástupce »Vaterlandu« replikoval zase jen v ten smysl, že charakteristika inkrimovaného dopisu nehodí se na Sabinu, že jest příliš všeobecná a mohla prý se rovněž tak hoditi na dra. Riegra, Palackého nebo Sladkovského. Mimo jiné poukázal také k tomu, že nejen svědkové, ale i některé časopisy Sabinu vychvalují a a doložil: »Podivno, že přes to vše jest Sabina chud. Nemá-li národ tolik, aby mohl velkého muže toho podporovati, nestojí národ ten za nic, a nebo není pravda, co bylo o Sabinovi mluveno.«

Dr. Čížek odmítl urážky, jež byl — Čech dr. Dostal vmetnul v tvář národu českému. »Nejdříve,« pravil, »musí býti zodpovědena otázka, zdali o národ zasloužilí mužové podpory také přijmou. Známoť, že zrovna tak u Němců, jako u Francouzů nebo Angličanů jest mnoho velkých mužů, kteří žijí v bídě a přece almužny nepřijmou« ... Ku konci pak dr. Čížek prohlásil, že proces ten stal se záležitostí národní vůbec a proto že nemohl se Sabina spokojiti pouhým odvoláním, jež mu bylo redakcí »Vaterlandu« nabízeno, a to tím méně, poněvadž osoby, které jsou s »Vaterlandem« ve spojení, Sabinovi psaly, aby od žaloby upustil, jinak že budou z toho »skandály«. Oprotiv těmto hrozbám nemohl a nesměl Sabina od žaloby ustoupiti, aby se neřeklo, že se vyhýbá »skandálům«, jimiž mu vyhrožováno.

Porotci, kterýmž dány dvě otázky, odpověděli na obě (osmi hlasy proti čtyřem) kladně, následkem čehož obžalovaný redaktor »Vaterlandu« K. N. Perger uznán vinným přečinem uražení na cti a (poněvadž Sabina žádal za trest nejmírnější), odsouzen do tuhého dvakrát 48hodinnou samovazbou zostřeného vězení na dva měsíce, ku ztrátě 150 zl. z kauce a k náhradě soudních útrat v částce 482 zl.

Sabina vrátil se s přátely svými do Prahy úplně rehabilitován.

(Dokončení.)

Dekadence.

Napsal F. V. Krejčí.

(Dokončení.)

Až dotud zdržovali jsme se jen na samém zevnějším povrchu dekadence, pozorujíce toliko literární formu, do níž své vnitřní stavy obléká. Ale již toto pozorování poskytlo nám mnohý pohled do její duševní dílny a usnadnilo již předem hledání zvláštních rysů, vyznačujících její literární obsah, materielní i psychologický, i plynoucí z něho závěry pro druh a zvláštnosti výsledních dojmů, jimiž dekadentní umění působí. Materielním obsahem rozumím udaje a poměry prostorové i časové, fakta děje, výběr dob a míst, jaký se v obsahu literárního díla jeví. Psychologický obsah je sklad idejí, citů, vjemů, snah atd., jejž tam autor uložil, aby jisté zamýšlené stavy u čtenáře vyvolal. Každému, kdo zná i z nejpovrchnějšího pohledu literaturu dekadentů, je patrno, že se při ní — zvlášť již proto, že je převážně lyrickou — jedná daleko více o obsah druhý než prvý. Onen může se týkati skoro jen románu a dramat, a těmi není dekadence právě bohatá. Ale k jistým karakteristickým poznatkům můžeme i zde dospěti. V souhlasu totiž s tím, co řečeno o dekadentním slovníku a terminologii, ukazuje se zase, že konstrukce dějová i určení místní a časová jsou diktována snahou po neobyčejnosti a novosti. Naznačené krajní póly i zde se jeví: v dekadentních románech neb dramatech jsme buď ve světě raffinovaného komfortu anebo temného hnusu a zla (ale ne vulgárního — třebas sebe zvrhlejšího, ale jen když jemného a raffinovaného). Nejraději se i zde protivy stýkají a proplétají: zevnější komfort a lesk jemné kultury bývá pláštíkem, pod nímž víří perversní zločiny (na příklad Bahrova »Mutter«), nebo hrůzné, pološílené stavy (Poe-ho novelly) a všechen ten líný a měkký komfort jest postaven jako

vhodná stafáž, a nejen to: jako pravé ústředí determinující osoby, které se v něm pohybují. Toto okolí, lehce přítulné, plné kouzelných polosvětel, mdlých parfumů, a raffinovaných umělůstek lichotí jejich předrážděné smyslnosti a žízni po rozkoších, ničí v nich myšlénku a vůli a zužuje jejich život na pouhé vegetování v nervových sensacích, stále znovu a znovu uměle připravovaných a oživovaných. A prostřed tohoto luxu sjíždí duch a tělo hrdin po hladkém srázu rozkladu a úpadku (typickou figurou je zde Huysmansův Des Esseintes v románě Au rebours). Hrdinové dekadentů nejsou lidé přirozené rovnováhy všech sil, nýbrž označují se vždy jednostranně až do luxu vyvinutým rozvojem jedné schopnosti — buď analysujícího rozumu aneb zas nervové sensitivnosti. Bývají to nejjemnější lidské květiny, vyrostlé v nepřirozeně teplém ovzduší sklenníků, t. j. přesycené, nahromaděné kultury. Květy jejich — intellekt, cit — jsou nádherné, velké, exotické, opojné vůně, ale jejich kmen — vůle, mravní energie — jest zakrnělý, zlomený, seschlý. Přemíra analyse a citlivosti udusila v nich schopnost něco chtíti, zlomila jejich vůli a učinila je hříčkou okamžitých nálad a nekonečného kolísání mezi úmyslem a činem (Arne Garborg: Znavené duše). Na dalším stadiu líčí dekadence organismy po násilném, nepřirozeném, jednostranném vypjetí sil zřícené, degenerované nejen duševně, ale i tělesně, lekané bez přestání svými vlastními fantómy a potácející se na hranicích šílenství. — Jinde, kde se básníkovi zdá, že by raffinerie složitosti a luxu dostatečně nepůsobily, vrhá se na raffinerii prostoty a naivnosti. Ač je totiž sám složitým, nervósním, všemi požitky nahromaděné kultury přeplněn, odívá své vnitřní stavy do kostýmů primitivních, upomínajících na naivní, prosťoučké útvary kulturní. Sem patří dramata Maeterlinckova se svými dětinskými králi a princeznami, sem spadá i vzrůstající záliba pro loutkové divadlo (Maurice Bouchor psal pro ně na př. veršované drama o sv. Genovefě). Jak viděti, jsou i zde směry a druhy naprosto se různící, tak že každé všeobecné třídění je nesnadné. Ale tato pestrost materielního obsahu v literatuře dekadentní má své odůvodnění a logiku. Ten obsah je proto tak u různých umělců heterogenní, poněvadž jim na tomto obsahu málo nebo nic nezáleží, že jim jde předem a hlavně o obsah psychologický, že zevní udaje, udaje lokální a časové, kostým osob, stavba děje atd. nejsou jim ničím než prostředky k výrazu vlastní duše, jejími symboly (odtud tak časté užívání tohoto slova, jež jako t. zv. symbolism naznačuje jeden důležitý směr v dekadentní literatuře). Dekadence po této stránce dá se definovati jako pře-

míra psychologie v literatuře. Jest to vlastně jen jiný výraz pro její individualism a subjektivism. Řeknu-li, že upírá všecku pozornost na stavy vnitřní a že vnější věci jsou jí jen pouhými symboly, zdroji neb průměty duševních dojmů, již tím jsem naznačil, že jejím ohniskem a osou je vlastní Já umělcovo, ať již přímo v subjektivní lyrice jeho stavy se všemi odstíny jejich odstínů maluje a rozkládá, či ať v genrech rázu více epického či dramatického, stavy ty nepřímo vyjadřuje dušemi představovaných osob. Tato psychologičnost, vniternost je teplým, měkkým ovzduším, které prosycuje a napojuje každou nitku díla a nečiní z něho na konec nic, než útržek, odlesk autorovy duše.

Tento fakt: přemíra psychologie jest ovšem pouze všeobecným a nedává nic uhodnouti o skutečném psychologickém obsahu dekadence. Nalézáme jej ostatně u mnohých zjevů z dob dřívějších, na příklad Racine, Shelley, Stendhal, Dostojevský a j. byli také umělci převahou psychologičtí, ale psychologie jejich byla u každého jiná, a naší otázkou zde jest, jakou specielní psychologií vyznačuje se dekadence, to jest: které oddíly a stránky duše (rozumí se, že v souhlasu s novější psychologií užívám těchto slov pouze ve smyslu přeneseném) nejvíce pěstuje, objasňuje a vyjadřuje a na které stránky ducha čtenářova nejvíce působí?

Odpověď vysvitne již ze všeho předešlého, projdeme-li zběžně hierarchií psychických stavů, tak jak ji sestavují běžné učebnice psychologie. Tak nejprv: idea. Či chceme-li jinak: pojem, myšlénka, logická reflexe, kontemplace. Tato vrstva psychická schází dekadenci nejvíce. Dekadence není vlastně nic jiného nežli směr, který vyjadřuje únavu nad myšlením a reakci proti němu. Její umění je neideové. Celá sbírka básní jejich nepoví nám často ani slova o básníkově světovém názoru, jednotlivá čísla jsou pracována beze vší skryté myšlénkové kostry. Český čtenář to pochopí, postaví-li Karáskova Zazděná okna vedle na př. Vrchlického knihy Duch a svět, Sfinx atd. tak jako obdobně ve Francii jsou dekadenti reakcí proti humanitární filosofii Victora Huga. Tato neideovost dekadentní literatury souvisí s dříve již naznačenou její péčí o formu. Ta zabíjí ovšem začasté každý obsah. Kde je hlavní věcí hudba slov, kde básník ciseluje a vyleptává nejjemnější a nejvzácnější útvary stylistické, tam se zvrhá umění na pouhý formalism, kde myšlénka je věcí vedlejší. — To platí i o další řadě útvarů psychických: o zjevech vůle. Ty již dokonce nemají v dekadenci místa. Bylo již ukázáno, jak se po této stránce jeví postavy, které dekadentní umění

tvoří. Dekadentní umělec nasazuje na svou práci především mozek a nervy, ale velmi málo mravní energie. Umění dekadentní vyhýbá se každému zdání, jako by něco chtělo, a utíká se před každou tendencí ethickou, národní a j. do svých filigránských porcelánových věží čistého formalismu a zásady: umění pro umění. Jest to umění pro zasvěcence, ale ne umění, které dle všech odvěkých svých povinností má národ, massy vésti a zušlechťovati. — Idea a vůle jsou v dekadentní literatuře tedy popelkami. Ne o mnoho lépe vede se tam citu (emoci) a vášni, myslím totiž přirozenému, neumělkovanému citu a zdravé bouřící vášni. Dekadenté nemohou se bez nich ovšem obejíti — neboť co by jim na konec zbylo? — ale schází jim schopnost cítiti bezprostředně čistě a s intensitou prostého neumělkovaného nitra. Jejich touha po raffinovaném a komplikovaném dává jim opovrhovati prostými zjevy citovými, nutí je, aby je překrucovali, pitvali, kombinovali, aby se stavěli mimo ně a pozorovali je okem analysty neb požitkářského dilettanta. Vášeň jim odpovídá jen když organism zobrací a zpustoší až do hlubin, když dává vyvříti novým, neznámým dosud dojmům, a jak známo, nelekají se hnáti ji až do zvrhlosti, neboť tam na perversních, nepřirozených cestách jsou pravé žně pro jejich nitro, lačné po nových sensacích. Cit a vášně patří vlastně romantikům (tak jako logika a abstraktní idea klassikům), a ti dovedli je obléci ve žhavý kolorit a působiti jimi jasně a přirozeně. To vidíme, vezmeme-li po dnešních knihách do rukou Heinea nebo Byrona. Tam všecko ještě svěží, nedávno teprv vytrysklé, u dnešních do nekonečna opakované, rozjeté a vydupané. Není také divu. Co na př. zbývá dnes básníkovi v erotice, co by tu ještě nebylo? Od romantiků až po naše časy bylo vyplýtváno citu a vášně tolik, že těm, kdož dnes přicházejí a hledají nové cesty umělecké se ovšem již protiví neustálé opakování jedněch tónů. Opouštějí se vyjezděné cesty citu a vášně a sestupuje se na psychickém žebříku hlouběji dolů, k neodkrytým a panenským půdám života nervového*), k těm tajemným končinám, kde zjevy duševní srůstají a stýkají se tisícerými nitkami s životem těla, do té tmy, kam moderní fysiologie, psychofysika a experimentálná psychologie vrhly své první paprsky. To jest pravá doména dekadence, tam ji čeká nekonečná pastva nových poznatků a ne-

*) Řekne-li klassicism »člověk«, myslí tím rozum a cit, řekne-li romantik »člověk«, míní vášeň a smysly; řekne-li někdo z moderních »člověk«. míní tím nervy. *Herm. Bahr.* Překonaný naturalism.

zpracovaných látek uměleckých. Místo ideje, vůle a citu vládne pocit, nejen pocit čidlový (objektivní poznatek zevnějška), ale pocit sám o sobě jako požitek, pocit pro pocit, smyslový i pouze tělový. Sestupuje se až k nejtemnějším, neurčitým, animálním stavům, kde nejen soustava nervů mozko-míchových, ale i gangliová musí sloužiti za nástroj k vyvolání nových sensací. Jest to již jeden z důsledků doby, která v reakci proti výstřednostem dřívějšího dogmatického spiritualismu učinila velké koncesse hmotě a tělu. Zvláště erotický cit, láska, ocitá se tu v divném stadiu. Dekadentní umělec jako člověk vysoce kulturní a raffinovaný má svůj vysoký a spiritualisovaný ideál ženy, ale ta příznačná pro něho žízeň po nervových sensacích žene ho do smyslnosti, k rozdmychování pohlavní rozkoše, ke kultu ženského těla a tak splétají se tyto krajní póly: ideál a bláto, bohyně a nevěstka v dekadentních poesiích bez přestání, v neustálém skákání z excessu do excessu, jak o tom svědčí skoro každá stránka básní Baudelaireových.

Aby se mohla literatura tak hluboko zabořiti do života nervového a pocitového, bylo třeba dříve tří věcí. Předně subjektivismu, psychologismu, obratu od zevnějška do vnitř — a ten vyznačuje celou moderní literaturu od velké revoluce. Za druhé: reakce proti ideologii a spiritualismu — zde připravil, jak již řečeno, cestu materialism, fysiologie a psychologie. A třetí, bez čeho by tohoto »nervového« umění nebylo, je naturalism. Ten naučil všímati si detailů, experimentovati a analysovati. Před ním byla literatura více či méně věcí snu, fantasie, od jeho dob je také věcí badání, pravdy. Ti lidé, kteří na Zolových románech se naučili dívati se na zevnější svět a odkrývati jeho úžasnou bohatost a pestrost detailů, získali tím schopnost dívati se také tak na detaily své duše, tříditi je, popisovati a rozebírati. Dekadence z této stránky není než naturalism obrácený dovnitř, do duše a soustavy nervové, či jinak, je to naturalism v umění psychologickém. I zde jako u Zoly chce se především pravda, poznání, i zde se experimentuje. Jen že, poněvadž předmětem je vlastní rozhalená a krvácející autorova duše, je experiment bolestnější. Všechna dekadence před naturalismem byla ještě ostýchavá a umírněná, on jí otevřel oči a vůbec všecky smysly a naučil lapati každý otřes a záchvěv vnitřní.

V tomto ohledu měly by se rozeznávati dva různé druhy dekadentů. Jedni jdou za pravdou, druzí za požitkem, krásou. První hloubají a ryjí v nitru z pouhé rozkoše poznání, z interessu skoro vědeckého, a také, ač jsou básníky, a třebas i mystiky, pokládají se

za pionéry exaktní vědy v těchto odlehlých, střízlivému pohledu nedostupných končinách nitra. Rozhrabují čpící bahno v těch hlubokých temnotách a kloakách duše, trpí tím sami až k šílenství, ale tragický pro moderního člověka pud po pravdě nedá jim se zastaviti. Sem patří na př. pološílené práce polsko-německého satanisty St. Przybyszewského (viz referát J. Karáska o jeho Totenmesse v Rozhledech 1894 č. 3.). Tento směr dekadence je očividným produktem a důsledným dědicem naturalismu. Jeho hlavním vodítkem je pravda, drsná nahá pravda za každou i nejbolestnější cenu.

Druzí, jak jsem řekl, jsou ti, kteří provádějí kultus nervů ne z interessu poznávacího, nýbrž pro požitek. Jsou to duševní a rozumoví epikurejci, kterým jsou celý svět, všechny kultury, ideje, slasti a strasti cizí i vlastní jediným nevyčerpatelným mořem požitků, kterým není duše než mechanismem k přijímání dojmů a libovolnému jich vyvolávání. Jsou to jak patrno dědicové a pokračovatelé dilettantismu Renanova a Lemaitrova, toho dilettantismu, proti jehož výstřelkům káže Bourget ve svých známých románech. Jsou to duchové aristokratičtí, vysoce individualitní, odvrácení ode všeho, co se zove povinností, altruismem, obětování se, egoističtí, ale nanejvýš jemně vyvinutí a bohatí. Není to ovšem pravé bohatství duše, jest to pouze studený, mrazivě sobecký luxus pocitový. Myslím, že nejlépe ho mohou karakterisovati tyto věty, vyslovené hlavním apoštolem tohoto sensitivismu, Mauricem Barrésem (který ovšem od té doby přešel jinam, k umění sociálnějšímu):

»Jest třeba pocítiti všecko, co jen možno, tím, že všecko, co jen možno, analysujeme.«

»Chci vnímati všecky záchvěvy všehomíra, baviti se všemi svými nervy.«

»Moje zmechanisovaná duše bude vždy mi po ruce, hotova poskytnouti mi nejvzácnějších pocitů.«

»Hodnota člověka naší racy jest připoutána výlučně k jistým záchvěvům, kterých ostatní neznají, ani nemohou pozorovati, a které třeba v nás množiti.«

»Prchněme, vstupme do umělého.«

*

Předcházející rozbory aesthetických a psychologických prvků dekadentní literatury opravňují již k jistému souhrnu, který by byl karakteristickým obrazem jistého, typického druhu moderních duší. Ze všeho, co o dekadentní literatuře pověděno, od jejího roucha

slovesného až k jejím prostředkům aesthetickým a odtud až k hlavním rysům jejího psychologického obsahu — ze všeho toho vysvítá několik určitých všeobecných fakt. Především to, že dekadence je výrazem duchů unavených šlapáním obvyklých cest a hledajících nové, neobyčejné, hledajících horečně, za každou cenu. Výstřednosti stylistické a rythmické, kolísání mezi nejvyššími krajnostmi citů a vášní, odkrývání nových ploch v duši, umělecké zužitkování nemoci a abnormálnosti, žízeň po nových sensacích — to všecko tomu nasvědčuje. — Druhé jest, že dekadence vyjadřuje stav duchů, unavených přílišnou vzdělaností. Vyjadřuje stav, mozků, jimiž proběhly ideje a stanoviska všech možných kultur a dob, které tlačí tíha nakupených poznatků, které oslabila zvyklost analysy, mozků přezjemnělých a raffinovaných, které nevěří ničemu a nedají se strhnouti nižádným nadšením a oddaností; mozků, které ochromily vůli. Odtud pak bezideovost dekadence, její skeptický, bezstendenční, formalistní, nervový a smyslový ráz. A třetí: jest výrazem duchů aristokratických a individualistních, těch, které skepse vůči společenským ideálům, umělecká hrdost a pyšné vědomí svého vlastního sobě postačitelného, raffinovaného bohatství odtrhly od celku společenského, a kteří svou vlastní činnost literární a uměleckou považují jen za luxus, mající svou cenu v sobě, a ne za missi společenskou.

S tím souvisí ještě jisté rysy spadající již do fysiologie — často až do pathologie — které dovršují obraz dokonalého dekadenta. Hedvábně jemné nervy, které jako nejcitlivější struny Aeolovy harfy při nejjemnějším zavanutí neb dotyku vydávají náladové akkordy, krkolomné přemety na nejvypjatějších vrcholech pocitových, až do chorobna vyvinutý smysl pro vonné barvy a barevné zvuky, žízeň po smyslných orgiích, a po požitku hned následující hnus, výbuchy vášně a hned potom pády do apathie, všeobecné změkčení a zženštění organismu. Tento lidský typ vyjadřuje dekadence a ten se také v nejčastějších případech jeví u jejích representantů jako lidí. Nejeví-li se, nekryje-li se duševní typ, jejž vyjadřují ve svém uměleckém díle, s jejich osobními disposicemi — pak jest umění jejich neupřímné, pouze vyčtené, odpozorované. A takovým jest po většině u mladých dnešních dekadentů (i u některých našich), kteří affektují dnes dekadenci, právě tak jako jejich otcové affektovali byronovský světobol. O takových zde ovšem nemluvím, zde mluvím o dekadenci, pokud je zjevem skutečně procítěným a prožitým, pokud je výrazem jistých karakterů. O pouhých imitátorech dekadence platí

v mnohém ohledu tvrdý výrok Guyau-ův: »Ti, kteří se vydávají za raffinované, jsou prosté duše, které sebe samých neznají; blaseovanci, kteří se domnívají, »že proběhli všemi idejemi«, jsou nevědomci, kteří neprošli jedinou myšlénkou; omrzelci nad životem jsou mladičkové, kteří ještě ani okamžik nebyli žili.«

*

Směry umělecké jsou odleskem jistých karakterů a duševních stavů, a tyto zase dají se převésti na jisté rysy společné, u všech lidí jedné doby neb jedné společnosti, na stav myslí v jisté době. Takovým způsobem souvisí dekadence jako zjev umělecký s dnešním obdobím kulturním a sociologickým, kterému se také přikládává jméno dekadence. Literatura dekadenční vykládá se — a jaksi omlouvá — podmínkami sociologickými více než kdy se to u jiných směrů literárních dělo. Je prý výrazem staré, přežilé, upadající kultury. Je-li tvrzení to zúplna správné, nechci zde vyšetřovati — řekl jsem hned v úvodě, že mám na mysli jen určitý směr umělecký a že se nechci dotýkati sociologických theorií a věšteb — ale chci zavaditi alespoň o několik stránek, jimiž souvisí dekadentní literatura s povšechnou psychologií doby a některými jejími kulturními a sociálními zjevy.

Vyjděme i zde z hlediska literárního. Dekadence jako jeden, celkový směr vystupuje v lyrice proti starému romantismu nebo parnassismu, v románě proti naturalismu.

Romantism zdá se jí příliš již vyčerpaným, psychologicky bezobsažným; realism příliš střízlivý, plochý, neumělecký, naturalism surový, brutální, na fakta omezený, bez vzletu a mystiky. V lyrice vystupuje dekadence nejurčitěji pod jménem symbolismu a tam nejvýrazněji vtěluje svou žízeň po novém, své touhy po umění, jež by obsáhlo a vyjádřilo moderní duši. Jest tedy reakcí proti naturalismu, reakcí z čistých motivů uměleckých, neboť naturalism uráží její representanty, duchy jemné a aristokratické svou suchostí a neurvalostí. Ale význam té reakce je širší. Reakce proti naturalismu značí reakci proti celému pokrokovému živlu století, toho živlu, jehož literárním nositelem je právě naturalism. Tento pokrokový živel vyzářil nejslavněji na počátku druhé polovice tohoto století, a vtěliv se ve slova: exaktní věda, darwinism, positivism, naturalism, liberalism, omamoval všecky mysli svobodomyslnými hesly a naivní skoro vírou ve vědu a samospasitelná fakta, ale čím dále tím připravoval větší sklamání. Duše, kterým nemohl podati toho

po čem žíznilo jejich svědomí, fantasie a cit, odvracely se od něho vždy více a hledaly východu buď tím, že vyhledaly staré odložené ideje a zcela pohodlně vztyčily je pod vignettami novo-idealismu, novo-křesťanství nebo jiných novo-ismů, a nebo že vzaly na sebe trudný úkol prosekávati si samostatnou cestu do budoucnosti. Dekadenti však jsou ti z nich, kteří nemají dosti víry v minulost, kterým skeptický úsměšek brání ji křísiti, a kteří nemají také dosti víry a naděje v budoucnost, dosti nadšení, aby v její ideály věřili, dosti mravní energie, aby je uskutečňovali. Dekadenté jsou skrz na skrz lidé přítomnosti, oni stělesňují její nejvyšší rozkvět, ale také její stagnaci. Oni nesou na sobě všecky bolesti moderního člověka beze snahy je vyléčiti. Naopak oni nechtějí sebe a společnost léčiti, jim je nemoc nejvděčnější látkou umění, oni se jí honosí, chtějíce hořký kalich vypiti až na dno. To jest snad jediné, čím dekadence mravně imponuje: tou železnou důsledností, s níž se žene po příkrých srázech stavů bolestých a chorobných. Mnoho jest proto pravdy na názoru socialistickém, vysvětlujícím literaturu dekadentní jako poslední šílené hody degenerované a ideálů zbavené buržoasie, hody, při nichž u vědomí blížící se potopy orgie dostupují svého vrcholu, aby pak skončily v posledním cukání hnijícího a v prvky rozloženého organismu. Tento názor má alespoň to pravdivého, že nestotožňuje tuto literaturu s úpadkem celé civilisace, nýbrž jen jedné třídy společenské. Neboť jakým právem mohou osamělí jedinci sváděti vinu za své úpadkové umění na celou vzdělanost v úpadku, když jsou tisíce a miliony lidí, kteří po této vzdělanosti ještě lační, kteří žijí neraffinovaně, prostě, zdravě, kteří mají své naděje a ideály, kterým se o nějakém úpadku ani nesní?

Po této stránce bývá dekadentní literatura také vysvětlována jako produkt velkých měst, obrovských to centralisačních středisk kulturního i hmotného komfortu. Není proto bezvýznamno, že jejím ohniskem je právě Paříž. Její exotické květy potřebují k plnému rozvití vysokých nánosů mrvy kulturní a společenské a teplého, parfumovaného ovzduší luxu, hmotného i duševního. Či jinými slovy: dekadence jako odraz nejmodernějšího momentu duševního, jako poslední dosud článek v řetězu civilisace předpokládá všecky momenty a články minulé. Ty musí být uvědoměny a překonány, duch přeplněný všemi jejich poznatky a hledisky musí s blaseovaným skeptickým úsměvem na ně patřiti a žíti bez ideálů a nadějí jen požitku přítomného okamžiku. Již tyto okolnosti porážejí každé odůvodňování dekadenční literatury u nás, neboť v našem ná-

rodě scházejí k ní skoro všecky právě uvedené podmínky. Náš národ prodělává hospodářsky i kulturně stále ještě proces vzestupný, je nesen demokracií, která teprv lační po vzdělanosti a blahobytu, která má ještě zač bojovati a v co doufati. Naše všecky poměry jsou ve srovnání se západoevropskými (a to právě platí nejvíc o literárních) prosté, téměř idyllické, náš rozhled stále ještě nepříliš široký, nejsme kulturou ještě unaveni — naopak potřebovali bychom jí mnohem více! A přece nedá se popříti to málo potěšitelné faktum, že zatím, co jedni stále ještě volají po boření čínské zdi, druzí již tvoří literaturu tak komplikovanou a na francouzských vzorech odvislou, jakou má sotva který jiný národ střední a východní Evropy.

*

Dekadenční literatura tedy, jak praveno, jest výrazem jistých stavů mysli, jaké zplodila stagnace kultury a společnosti, projevující se jako reakce vůči přechozímu období, které mnoho slibovalo a málo splnilo. Veliké evoluční sny vědecké, jakož i podobně veliké sny liberalismu a demokracie nenasytily na dlouho nespokojených moderních duchů, na jejichž dně ostatně již od počátků století — od Byrona a Schopenhauera — ryl červ pessimismu, a kterým jejich skepticism brání přijmouti za své další, mnohoslibné sny socialismu. Takovým způsobem vytvořil se mezi dnešní intelligencí středních a vyšších tříd stav resignace a všeobecné ochablosti. Není síly k nadějím a činům, ale duše kulturním životem zjemnělé a bohaté nemohou se obejíti bez ideálů a tužeb. Ale nemajíce dostatek mravní energie k tvoření ideálů sociálních a ethických, tvoří si ideály krásy a požitku, takové, jaké nejvíce mohou tomuto stavu duší odpovídati. Jsou to ideály nového umění, nových říší krásy, ale ideály neplodné, jen pro požitek okamžiku stvořené, ideály formy, jemnosti a raffinerie. To odpovídá zúplna rysům, které jsme v předu u literatury dekadentní vytkli: její snaze po novosti, uměleckosti, formální virtuositě a delikátnosti. Kultura, krisemi duševními a sociálními ve svém pochodu zastavená, raduje se zatím z toho, co vytvořila a kupí své poklady do závratné výše. Pokud zůstává dekadence na tomto stanovisku, jest jasným, velice bohatým, zralým uměním formovým. Pro ně má český čtenář příklad ve zmíněné prvé éře naší dekadenční poesie, v básních na př. Jaroslava Kvapila a Jaromíra Boreckého — ti pokoušeli se právě o realisaci těchto uměleckých ideálů, ovšem ze západu přejatých.

Ale se zvyšovaným rozvojem a bohatstvím nastupují zároveň

počátky rozkladu. Ovoce přezrálé, v nadbytku sladkých šťáv počíná hníti. Tam, kde vzdělanost vyspívá ku svým nejbohatším výkvětům, usazují se zárodky hniloby. Nepravím, že celá vzdělanost a společnost odsouzena je k té hnilobě (to by odporovalo tomu, co jsem řekl před chvílí) — ale tyto nejvyšší, přezrálé výhonky jsou odsouzeny již samým zákonem vývoje jí propadnouti. Dekadence nemůže tedy na dlouho zůstati na tom bodě, kde representuje komfort, jemnost, luxus ducha — další její cesta vede do končin temnějších a bolestnějších. Ani formalistní, pouze aesthetické ideály nemohou na dlouho dostačiti žíznivým duchům, brzy zůstane z nich šablona, holá maska a touhy umělce spějí dále ku hledání obsahu, ale obsahu nového, moderní duši odpovídajícího. Tím obsahem jsou — jak v předu zevrubněji dovozeno — dekadentům nervy. Zvyklost analysy zlomila vůli, smysl pro historickou podmíněnost všeho na světě oslabil váhu hodnot mravních, schopnost všecko pochopiti a oceniti, tolerance a dilettantism daly vyvětrati všem ideám, soustavám a stanoviskům. Vše ztratilo svou původní cenu, vše má jen hodnotu přenesenou, jako forma, jako symbol, jako požitek pro ducha. A duch není pak (viz citáty z Barrèsa shora) než mechanickým strojem nervovým k vyvolávání dojmů. Duše odkázaná však jen na sensace a požitky, ocitá se před alternativou: buď při stejné úrovni a intensitě požitků propadnouti otupění, nudě a spleenu, anebo sensace nervové stupňovati a podnikati exkurse do neznámých jejich končin, do říše vidin a šílenství. Na obou cestách bloudí skutečně duše dekadentů, kolísajíce obyčejně mezi oběma, jako známé kyvadlo Schopenhauerovo mezi požitkem a nudou. Tyto závěry odpovídají zase zúplna těm, k nimž jsme dospěli rozborem psychologických prvků dekadenční literatury, totiž tomu, že vyjadřuje duše unavené vzdělaností, idejemi, a zároveň potvrzují, co shora bylo řečeno o bezidejnosti a nervovém rázu této literatury.

Ten svět duchových požitků a luxu nemůže ukojiti všeobecně lidské aspirace šťastného a dobrého života. Kde se všecko požívá jako forma a symbol, nemůže býti duše až na hloubi zachycena — vše tu je lesklé, bohaté, ale studené. Rozbor vlastního já a natahování svých nervů na skřipec nových sensací činí nitro vždy podrážděnějším a citlivějším pro každou bolest. Výsledkem nemůže být než pessimism — vlastně sklamaný optimism. Delikátní a bohatý duch zná svou převahu nad naivními optimisty, ale závidí jim. Má-li dosti hrdosti a síly, stane se povrhačem lidmi à la Nietzsche, duševním aristokratem, individualistou. Snaže se ve své osamocené

výši uskutečňovati nejvyšší ideály lidství ve směru síly, bohatství a krásy, nalezne snad v tom útěchu za ztracené štěstí a klid osobní.

Hlavy slabší nemohouce unésti tíži svého bohatství hledí je odvrhnouti a podnikají odvážné skoky do končin právě opačných: do naivnosti a primitivismu (viz zmínku o primitivismu v rozboru formy dekadentní literatury; Verlaine, Maeterlinck). Chtějí se ze své vlastní vůle ohloupiti na základě nauky, že duch je tím šťastnější, čím je nevědomější, a tak zapadají po nejvyšších složitostech a raffineriích v naivní dětinské žvatlání — (není-li i to zase raffinerií!).

U duchů, kteří jsou zvláště rozpoloženi chápati tyto moderní bolesti jako bolesti především rozumové a mravní, končí celý proces důsledně provedenou reakcí — návratem do lůna církve. V té věci souvisí dekadence s dnešními směry novokřesťanskými. Jenže v literatuře — kde se především jedná o duše rozpoložené umělecky — není ten návrat k náboženství příliš upřímný. Je to ponejvíce zas jen dilettantské ochutnávání idejí, které pro stáří a nepopulárnost lákají sensace chtivé duchy svou zvláštní pikanterií; je to jen póza a kostým (viz zmínku shora o zužitkování katholické liturgiky). Český čtenář to posoudí lehce z některých básní Jiřího Karáska. Pěje-li na př. tento básník o Ježíšovi:

»A na rtech důvěrné a dýšíc odpuštěním
se chvěje jméno Tvé, to bílé, vonné, sladké,
jak v dýmu kadidla a ve chorálu varhan,

to z dětství nejdražší se vrací zase s chvěním
v mé duše zloupený a pustý tabernakul
a dýše úsměvem a dýše odpuštěním atd.«

tu snadno každý pozná, že to jméno Ježíš neznačí mu svět jistých ethických vztahů a víry, nýbrž pouze jen pouhý symbol k vyvolávání jistých, od dětství zapomenutých nálad a labužnickému kochání se v nich. — Pravému dekadentovi, takovému, který prošel všemi idejemi a všemi je unaven, je skoro jedno, hlásati dnes revoluční myšlénku a zítra středověkou pověru; takové skoky jsou mu právě požitkem. On nemá prostoty duše, nemá víry, aby oddaně k jedné určité idei přilnul.

Dekadentní literatura vykazuje též zjevy, kteří z ní vyšli, totiž měli dosti síly překonati všecky tyto moderní nemoci a dojíti ke koncům právě protilehlým: k literatuře sociální, k hledisku ethickému, altruistnímu. Obráncové dekadence u nás ukazují na to rádi

jako na pravidlo, ale tím ještě ten zjev právě není. A i kdyby byl, tím více by se jevila literatura dekadentní zbytečnou. Neboť nač jest třeba něčeho, o čem napřed víme, že jest to prozatímným a že z toho vyjdeme? A tvrdí-li někdo, že dekadence jako nemoci je dříve potřebí, aby pak mohlo nastati zdraví a síla — tu ten, kdo tak říká, affirmuje přece zdraví a sílu a neguje nemoc, a tu jej nazveme snad duchaplným vyrabitelem paradox, ale ne dekadentem. Pravý dekadent miluje svou nemoc, ač ji zároveň proklíná, on s ní stojí a padá. Nese v sobě a vyjadřuje všecky nahromaděné bolesti moderního ducha, všecku hnilobu a slabost tříd odsouzených k rozkladu, všecky úzkosti společnosti stojící na prahu velikých převratů, ale není zrozen pro lepší, budoucí svět, schází mu k tomu víra a naděje — v tom je jeho tragický osud.

*

Několik právě naznačených vztahů mezi dekadencí jako směrem literárním a dekadencí jako stavem dnešní duše a společnosti dovršuje hrubý nárys jejích hlavních rysů. Některé závěry o jejím postavení ve světě uměleckých hodnot podávají se samy sebou. Literatura dekadentů představuje umění chudé. Její ideály jemnosti a bohatství nezabírají celou hloubku lidské bytosti. Poklady, jimiž se honosí, nemohou zahraditi zející prázdnotu ve stránkách pro pochopení a zobrazení člověka nejdůležitějších. Schází jí láska, síla, naděje a víra. Nervy nečiní celého člověka Dekadentní umění jest dále jednostranné, nerovnovážné, neharmonické, zase z příčin naznačených. Jedny stránky žene do výstřednosti, na druhé zapomíná. Její umělecké ideály jsou plny excessů, násilných skoků, nepřirozeností. Jest to umění málo obsažné, hrající příliš s formami, symboly a stíny, ale ne se skutečnými věcmi. Předstírá-li, že symbolem intuitivně zahrne podstatu věcí, je to pouhé theoretické snění, neplodná illuse. I její individualism je dalším potvrzením její prázdnoty. Co je vlastně to Já, kterému se koří, které je jejím světem? Dle shora uvedených slov Barrèsových nic než souhrn dojmů. A co je dojem? Otisk zevnějška, pouhý obraz, symbol věci. A to velebené Já není než psychologická jednota, než souhrn těchto obrazů, deska, po níž přelétají prchavé stíny.

Je to konečně umění pracující bez mravních a společenských ideálů, ba i proti nim, chladně, epikurejsky. Pohazuje jako míčem idejemi, na něž se vyplýtvaly naděje, úsilí a krev celých věků a národů. Koketuje-li dnešní dekadent s katolicismem, zapomíná,

že k tomu bylo třeba celých dlouhých století nadšené víry, krve mučedlnické a hranic kacířských. Zapomíná, že mozky Newtonů a Darwinů musely vynaložiti všecku svou sílu životní, aby on se mohl ušklíbnouti nad pokroky vědy, že tisíce mučedníkův svobody zhynulo v žalářích a na popravištích, aby on mohl pohrdavě shlížeti k dnešní demokracii!

Všecky tyto závěry ústí nevyhnutelně v poznání, že umění dekadenční není uměním velikým, silným a živným. Není to umění geniů, nýbrž jen bohatých a routinovaných talentů, epigonů tyjících z nahromaděných zásob. Ani jedno jméno její nemůže přetrvati věky. Řekl jsem hned v úvodě k těmto úvahám, že nechci vycházeti z názoru, jako by dekadentní, úpadková literatura značila období uměleckého úpadku, ale na konci všeho, co zde o ní řečeno, nelze než k názoru tomu přistoupiti. Tato literatura jest skutečně analogií pro neplodné vyprahlé periody umělecké, jaké byly ony na počátku jmenované, zvláště pro pozdní literaturu římského starověku.

Rozumí se, že ani nejpříkřejší soud neodčiní jí ze světa, poněvadž ona jako zjev srostlý s tolika jinými dnešními úkazy duševními a společenskými jest jimi všemi podmíněna a — alespoň ve svých opravdových a upřímných představitelích — jest poctivým, nelíčeným výrazem dnešní, v mnohém ohledu chorobné kultury. Ale kdyby se i v tomto směru její existenční oprávněnost uznala, nemůže to brániti nikomu, aby tyto příkré soudy o ní vyslovil. A tyto soudy nezahrnují všecky zjevy literární pod široký útvar dekadence spadající — tím méně pak osoby umělců. Co na dekadenci jako věci zasluhuje odmítnutí, jsou její nejostřejší výstřelky. Ve svých mírnějších odstínech nutí ovšem vždycky k shovívavějším úsudkům, ba začasté — jako umění nanejvýš jemné, jednostranné jen právě tím, že se příliš pohroužilo do svých ideálů vysoké jemnosti a krásy — i uznání. Ale i nejostřejší výtky dekadenci činěné nemohou stihnouti dekadenta jako člověka, jedná-li se o talent vyvíjející se, hledající nové cesty a zabloudilý jen na chvíli do těchto šerých končin, kde se mu otvírají nové zdroje bohatého cítění a odkud prohlouben a obohacen může spěti ku zdravějším a jasnějším výšinám uměleckým.

Povšechná debata o opravě přímých daní.

Píše **Jan Koloušek.**

Dosti dlouho již u nás je ústavní zřízení, bude 35 let tomu, co ve Vídni každoročně schází se říšská rada a nikterak nelze si stěžovati, že by málo času dopřávalo se k projednáváním rakouského ústředního parlamentu. Tak na př. v nynějším období byla dne 11. března t. r. již 350. plná schůze říšské rady, a přece ještě zbývají více než dvě leta do konce celého období. V plných schůzích jedná a mluví se velmi mnoho, mnoho též pracuje se v četných odborech. A jaké jsou výsledky toho mnohého jednání a mluvení?

Na to nejvýmluvnější odpověď podává právě nynější rokování o berní předloze stálého berního výboru. Nejdůležitější právo každého parlamentu je právě povolování berní, je to právo takové, které i tuhý absolutismus století 17. a 18. aspoň dle jména ponechával sněmům; do správy státní si panovníci tehdy nedali nikterak mluviti, ale o berně vždy přece obraceli se na tehdejší zástupce občanstva, na stavy. Arci, stavovské sněmy práva toho přímo dobrovolně se vzdávaly, aspoň skoro vždy ochotně přisvědčovaly k tomu, co jim vlády předkládaly. Jak málo se to zlepšilo za moderní ústavy naší, k tomu nejlepší illustrací je, že dosud u nás rozhodují staré zásady josefinského katastru, že daň výdělková pochází téměř beze změny z r. 1812, že důchodové daně zůstaly tak, jak byly zavedeny *na honem a jen prozatímně* v největší finanční tísni, kdy se jednalo státu o bytí či nebytí, v r. 1849.

Horší bilanci těžko si lze po 35letém ústavním zřízení představiti, a kdo by chtěl proti parlamentárnímu zastoupení mluviti, nepotřeboval by shledávati skoro jiných dokladů. Svědčí to však také o veliké netečnosti občanstva. Zrovna v té otázce se nic nedělo, která nejcitelněji se dotýká všech životních zájmů jednoho

každého. Co bylo různých zákonů usneseno, vydáno, co jich opětně odklizeno a napravováno; o každou jednotlivou písmenku tu byl tuhý boj, jen aby prý se nikomu neukřivdilo, ale tam, kde lidé mohli nejtíže a nejpatrněji křivdy cítiti, kde mnohý mohl vypravovati o křivdách zrovna krvavých, vyžadujících za oběť mnohé existence a jich štěstí, tam nehnulo se ani prstem, a kdykoli se stal jakýkoli pokus sebe chabější a nepatrnější o nápravu, byl vždy zmařen. Různé zištné zájmy dovedly toho, že se po všelikých pracných pokusech přišlo pouze k úplně negativním výsledkům. Z rokování vyplynulo holé nic a vše zůstalo zase tak, jak bylo před tím. Parlament se tu ukázal čímsi náramně luxuriosním: o maličkosti si lámal hlavu, s důvtipem a velkou prací je rozřešoval, ale o velké věci se buď vůbec nestaral, nebo si o nich porokoval, — promluvilo se několik pěkných řečí, — a odkázal je na budoucí věky. — Kdyby to nebylo již příliš banální, mohl se zcela případně na to citovati latinský verš o hoře k porodu se chystající.

Konečně po 35 letech se snad přece něco stane! Ale slyšme jednoho z nejrozhodnějších stoupenců předloh berních, který opravdu s upřímností všeho uznání hodnou nám vyjevuje, proč konečně se něco děje: »Nevíme, jaký parlament po nás přijde..., není pochyby, že namnoze radikálnější živly sem (do parlamentu) vtáhnou, ať už se provede oprava volební či nic, a potom kdo ví, jaká by se udělala berní oprava« [stenogr protok. 350. sedění XI. období (11. března) str. 17362, tak mluvil dr. Grosz].

Tedy patrně strach z radikálnějších oprav dohánět zřejmě mnohé poslance z většiny, aby na konec přece něco se opravovalo.

Ale snad berně, o které se jedná, byly takové, že sice již pro ctihodné stáří své zúplna nehověly, nicméně aspoň trochu mohly se ještě k něčemu hoditi. V té příčině však nejlepší poučení podává sám generální zpravodaj berního výboru Beer. »Vlády nestaraly se nikdy v první polovici tohoto století, zda-li je daň spravedlivá, nýbrž jen o to, aby co možná mnoho z daně vytěžily« [str. 17135 sten. protok.]. »V Rakousku byl o dani výdělkové zaveden 1812 zákon původně velmi výborný, ale v provádění mu načisto neporozumělo ani úřednictvo, ani obyvatelstvo. Kdybych měl mluviti o působení daně výdělkové a daně důchodové, která se k ní připojila (o všech totiž nedostatcích jejich), musil bych mluviti celou velkou knihu.« [str. 17136 stenogr. prot.]

Vůbec je celá zpráva Beerova náramně zajímava. Je zajisté velmi důkladně sdělána a vykládá především obšírně historii našeho

berního zákonodárství. Historie ta je tak poučná, že nutno se aspoň krátce o ní zmíniti. Mužové opravdu pokroku a spravedlivosti milovní byli původci výdělkové daně r. 1812, ale jak tito zakladatelé v mnohých náhledech předstihovali daleko svůj věk, tak na druhé straně tehdejší byrokracie, které bylo uloženo zákon prováděti, neporozuměla mu načisto a zkazila jej naprosto hned v prvých počátcích. Stížností bylo tolik, že hned kratičkou dobu (r. 1816) po zavedení výdělkové daně byly tu návrhy velmi odůvodněné na její opravu. Ale řeklo se: »Malá ještě je dosavadní zkušenost na dobré opravy, i nutno vyčkati delší doby, aby oprava byla opravdu rozumná a něco platná.« A hle, dosud jsme pořáde sbírali pouze zkušenosti, na konec každý nabyl přesvědčení, že daň ta je vrchol vší libovůle, ale zůstala přece stále tak, jak byla v r. 1812.

Není tu líčeno dokonce strannicky. Všecko to právě s důrazem vytkli v generální debatě řečníci většiny, s plným důrazem to prohlašoval dříve již několikráte bývalý ministr Steinbach a rovně tak o tom vyslovil se ministr nynější. Ba právě to bylo hlavním důvodem všech řečníků mluvících pro návrh berního výboru, jak nynější stav je tolik chatrný, že každá oprava, třeba měla jednotlivé, velmi značné nedokonalosti, bude přece obrovským a nepopíratelným pokrokem. A v tom nutno zajisté dáti většině nynější říšské rady úplně za pravdu. Zajímavý doklad libovůle, jíž dopouštěli se berní inspektoři, uvedl dr. Fux, jak jistý živnostník, v jehož závodu se pranic nezměnilo, dostal najednou výměr daně 285kráte větší a to jedině z té příčiny, proto že nastoupil nový berní inspektor, který si takto chtěl zjednati pověst horlivého úředníka [stenogr. prot. 17151].

Baron Dipauli, který je zpravodajem o výdělkové dani, praví pak doslova: »Měli jsme v Rakousku dosud berního inspektora, jakožto člověka všemohoucího, který poplatníkům dělal jasné nebo deštivé počasí, který vlastně byl absolutním panovníkem. Víte zajisté, pánové, jak vypadalo naše právo odvolací, bylo holou nulou, neboť pro všechny rekursy je toliko jediný šiml, totiž každý rekurs již a priori odmítnouti.« [Stenograf. protok. 1721z]. Konkretní případy berního šroubu vymačkávajícího poslední míru poplatníků ubohých uvedli dr. Gessmann a dr. Slavík [str. 17194—17196, 17258 sten. prot.].

Nuže tak zvrhl se zákon o dani výdělkové z r. 1812, ačkoli dle dokladů Beerových byl jednak velmi svědomitě a s důkladnou

znalostí tehdejších poměrů vypracován a s úmysly nejšlechetnějšími, jednak na tehdejší doby také úplně hověti mohl, kdyby jej finanční orgány byly pořádně pochopily. Na to přistoupila ještě důchodová daň z r. 1849, která byla však dílem ukvapenosti, vypočtena pouze k tomu, aby zjednala státu pro jeden rok nebo dvě leta v největší tísni aspoň nějaký důchod; a tato úplně pochybená daň prozatímní v nezměněné své podobě stala se definitivní a trvá až do dnes. Výtěžek živnosti byl zdaněn dle ní 7—10 procenty, k tomu ve stejné výši přistupovaly samosprávné přirážky a nedopouštěly se ani žádné odpisy ani srážky na passivní úroky. Kdyby někdo byl přiznal poctivě svůj důchod, byly by jej stát, země, okresy a obce prostě skonfiskovaly. Odtud vysvětlí se, že každý hleděl zatajiti, co mohl, a že berní inspektor nemoha na žádné udání spolehati, vyměřoval daň, jak se mu právě zlíbilo. Tím vysvětlí se také, že r. 1856 bylo přiznáno živnostenského důchodu 157 mil. zl., r. 1873 pak 158 mil. zl. a r. 1883 160 mil. zl. Byl tedy důchod z podniků průmyslových a obchodních jak dle udání poplatníků tak dle výměru berních inspektorů po dobu 27 let stále stejný! [Viz zprávu berního výboru str. 20.] Kde by se kdo našel, kdo by tomu věřiti chtěl?

A přece nebylo možno s nijakou opravou sebe menší proniknouti! Stát byl šizen, poplatníci byli na mnoze až odírání, ale vše zůstávalo při starém. Při čtení těchto dokladů ze zprávy berního výboru stále a stále se vtírá myšlénka: Když zákon původně dobrý stal se tak metlou všemu obyvatelstvu a když při uznané své špatnosti potomní přece se nemohl nijak napravovati, plyne z toho jasné poučení, že je nutno při zavádění nového zákona dbáti toho, aby co možná byl dobrý; beztoho se i nejlepší zákon může během doby naprosto zvrhnouti!

Tento důsledek ze zprávy výborové by každý čekal. Než co se stalo? Nová daň výdělková neudělána po nějaké důkladné rozvaze, nýbrž je dílem kompromissů stran, a snad i na mnoze dílem náhody. Nynější vládnoucí strany vlastně by berní opravy nepotřebovaly, ta jim přišla velice nevhod, ale byla do parlamentu zavedena tak, že se proti ní nemohly postaviti. Ministr Steinbach zároveň s reformou daně výdělkové zaváděl novou osobní daň důchodovou a tím získal široké massy občanstva, na druhé straně povoloval slevy na dosavadních daních výnosových, a tím chtěl navnaditi stavy majetnější. A plán byl vypočten dobře, poslanci musili se k opravě odhodlati a nepokrytě řečníci většiny i zpravoda-

jové přiznávají, že nemohli se zamítavě chovati k návrhům, kterými se mělo jednotlivým poplatníkům ulevovati.

Ale s principem úlev pojila vláda a po ní také berní výbor, co se s tím dalo těžko sloučiti. Trefně na to narazil posl. Kaizl. Je to fiskálnost berních předloh, která se velmi zřetelně na jevo dere. Jednak se chce poplatníkům nadlehčovati, chce se něco z berní získati pro pokladny zemské, ale stát nemá nejen ničeho ztratiti, nýbrž značné sumy ještě mu mají přirůsti. Upomíná to na obtížný problem, aby vlk syt byl a koza přece zůstala celá.

A nejedná se tu o fiskálnost nijak pouze nepatrnou. Tak r. 1893 byly rozpočteny daně přímé na 112·8 mil. zl., pro r. 1896 již na 119 mil. zl., r. 1897 chce stát již míti 120½ mil. zl. a koncem prozatímní periody roku 1907 již bude vyžadovati 138¼ mil. zl. K tomu se mají povoliti již r. 1896 slevy na daních reálních v nejvyšší sumě 15½ mil. zl. a zemím slibují se nejméně 3 mil. zl., a půjde-li to dobře, až po případě 7 mil. zl. Každý nahlédne, jakého je k tomu třeba optimismu, aby se uvěřilo, že se tolik dá od poplatníků nejvyšších (ti to právě mají po většině sami zaplatit) u nás vytěžiti. Ale i když vše půjde tak dobře, jak zde naznačeno, zda-li pak je možná při takto napjatém berním šroubu očekávati opravdové ulevení poplatníkům? Ostatně zemské a obecní finance naše jsou v tak utěšeném stavu, že slevu na daních říšských budou asi hned samosprávná hospodářství nucena pro sebe skonfiskovati. To také bylo přesvědčením skoro všech řečníků (zejména to vytkli důrazně: dr. Slavík, dr. Byk, dr. Menger a j.), ať mluvili pro předlohu nebo proti ní.

Tím zajisté odůvodněna je Kaizlova výtka. Daně přímé jsou beztoho u nás již příliš vysoké, samosprávnými přirážkami jsou zdvojnásobeny; nyní se reformují, ale tak, aby jich výnos byl ještě mnohem vyšší a co se slibuje sleviti, to je pouze zdánlivé, protože ve své nouzi to musí země pro sebe skonfiskovati. Na to také upozornil dr. Menger: »Je úplně volno každé zemi zemským zákonem část slev si osobiti, zrovna jako každé obci, aby jich použila ke svým obecním potřebám« [stenogr. prot. 17397]. — Arci, zpravodaj Beer byl udiven, jak může člen rozpočtového výboru (posl. Kaizl) považovati to za vadu berní předlohy, když sleduje cíle fiskální, vždyť přece již mohl poznati, kolik zbývá ještě činiti pro potřeby občanstva, pro hospodářský a duševní rozvoj říše a na to že na vše nedostává se pořáde peněz [sten. prot. 17401]. Ale nápadno bylo, že nedotkl se ani slovem toho, co k tomu dále ještě se k ar-

gumentaci Kaizlově pojilo, že totiž se chystá líhový monopol, který má státu vynésti na 15 mil. zl. ročně více a že mimo to »stát by mohl větší výtěžky sbírati téměř na ulici přímo, kdyby na úkor poplatníků neuděloval přímo drahocenné presenty třídám občanstva požívajícím vysokých důchodů jako to činí fabrikantům, velkoobchodníkům, spediteurům a velkostatkářům lacinými tarify železničními.« [Sten. prot. 17142.]

Z fiskálnosti předloh plyne zajisté další jejich vada, že tak nepatrně při berní opravě bylo pamatováno na hospodářství zemská. Země dostanou prozatím prý jistě 3 mil. zl. ročně, mohou však dospěti až k 7 milionům, půjde-li to dobře. Co je to však proti bídě zemských financí, když jedině český rozpočet má na 3 mil. zl. deficitu, kdy v Haliči je více než 60% zemská přirážka, kdy ve všech zemích běžná vydání kryjí se pouze výpůjčkami? Na nutné náklady hospodářské nelze tu ani pomýšleti. Stát dostává skoro 120 mil. zl. přímých daní a z toho chce zemím postoupiti 3 mil. zl., to je zrovna $2\frac{1}{2}\%$, jak to případně vytkl dr. Byk [str. 17349 sten. prot.], obcím pak se nedostává z toho nic. V Prusku byly vůbec všechny daně výnosové (pozemková, domovní a výdělková) ode státu postoupeny krajům a obcím, u nás prý se počíná aspoň uznávati již princip, že stát něco popouští ze svých daní zemím. Finanční ministr Plener si od těchto počátků mnoho slibuje a jsme prý tu na nejlepší cestě, abychom v té příčině následovali příkladu Pruska, a darovali všechny reální daně zemím. [17328 sten. prot.] Ale dobře mu na to namítl dr. Kramář: »Země (při opravě) tak pochodily, že je divno, kterak může se tvrditi, jakoby se vůbec něco v té příčině stalo; — zde zemská hospodářství nepotřebují uznávání principu a komplimenty dělané holým zásadám, nýbrž je jim prostě třeba peněz« [stenogr. prot. 17374]. A jak právě finanční správa míní, všechno postoupiti zemím, viděti nejlépe z toho, že nejen všechny státní přímé daně mají vzrůsti ze 112 mil. zl. r. 1893 na 138 mil. zl. v r. 1907, nýbrž k tomu ještě, když osobní daň důchodová dá takový výnos, aby se mohla sleviti daň pozemková o 15%, daň domovní o $12\frac{1}{2}\%$ a výdělková o 25% a když zemím připadne zbytek z ní, stát si bude po r. 1898 osobovati z toho, oč pak ještě vzroste daň důchodová, dvě třetiny, a jednu třetinu pouze postoupí zemím. Že všeobecně se to pokládá pro zemské finance za nedostatečné, toho dokladem jsou všichni řečníci mluvící pro předlohu. Dr. Fux chtěl, aby se poměr obrátil, zemím by se dostaly dvě třetiny, státu pak pouze jedna třetina přírůstku daně důchodové.

Ale všechny tyto námitky proti předloze byly pouze rázu podřízenějšího. Hlavní útok dá se právě vyčísti ze zprávy samého berního výboru. Ačkoli s velikou rozhodností z historie našeho bernictví vyniká nepopíratelná pravda, že jen důkladná a ve všem dobře promyšlená oprava berní přímých se doporučuje a že právě smutná zkušenost rakouských poplatníků nabádá, aby se vypracovalo něco opravdu důkladného a účelného, přece výsledné návrhy, aspoň pokud se týkají nejhoršího zla dosavadního, totiž daně výdělkové s dosavadní důchodovou, jsou pouze výsledkem kompromisu, výsledkem ústupků na všechny strany, aby se jen neublížilo těm, kteří dle dosavadního stavu byli v prospěchu. Odůvodnění zpravodajů je někdy takové, že by se čekal návrh zcela opačný, nežli který se stal. Velmi dobře toho si všiml dr. Slavík [str. 17257 sten. prot.]. Tak na př. je zpravodaj Beer přímo odpůrcem rentové daně (daně na kupony cenných papírů), vykládá její nesnáze, ale na konec ji doporučuje přece, jelikož je to usnesení berního výboru. Mezi všemi řečníky, kolik jich pak mluvilo pro předlohu berní nebo proti ní, ani jediný — opravdu v obdivu hodné shodě — se nenašel, kterému by se daň rentová líbila, ba ani sám finanční ministr s ní nebyl zcela spokojen, ale daň ta se přece doporučuje a beze vší pochyby bude přijata. — Daň rentová opravdu byla bez potřeby držena a k tomu ještě rozšiřována. Ukládá-li se daň ta na úroky z cenných papírů, znamená to nevyhnutelně zdražování úvěru pro dlužníka, dlužník — a nikoli věřitel — je přinucen zaplatiti daň, a zejména toto zdražování úvěru nehodí se při půjčkách hypothekárních. A stát by se mohl vzdáti tak nepatrného důchodu, který mu na př. vyplyne ze zástavních listů zemských hypotečních bank. Bude totiž rentová daň obnášeti z těchto papírů dle výpočtů berního výboru 192.000 zl. Stojí to za to takovýmto způsobem a pro tak nepatrný výtěžek stěžovati postavení dlužníkovo?

O upravení daně výdělkové byla řeč v tomto listě již v čísle minulém. Patrno, že výdělková daň ve své podstatě zůstává si velmi podobnou také dle nového berního návrhu. Stará daň výdělková byla zastaralá, byla příliš veliká a tíživá, byla nerovnoměrně rozdělena a sice tížila nejvíce na bedra nejmenších poplatníků. Ale v žádném z těchto směrů nepřinese úplnou nápravu oprava berní. Především daň ta bude stanovena pevnou sazbou do budoucna rostoucí a rozdělí se mezi poplatníky tak, že ze čtyř tříd poplatníků každá z ní dostane takový podíl, jaký byl jí dosud vyměřen.

Když dle obecného doznání, byla nynější daň vrcholem libovůle, jak se to spraví novým návrhem, kde ta libovůle se zvěční tím, že každé třídě poplatnictva přiřkne se to, co jí libovolně bylo dosud vyměřeno? V té příčině zastávali se jiného vyměření daně poslanec Kaizl a poslanec Kramář hlavně ukazoval na tarif Steinbachův. Přiznával, že tarif tento byl složitý, mnohdy nehovící všem praktickým požadavkům, ale že byl pak ve výboru zjednodušen a upraven (Kramářem a Steinwenderem), ale nenašel milosti u stran většiny. Zajímavé je, jak dr. Kramář poukázal ve své řeči, že koalice má vlastně svůj původ v berním výboru, ve zpozorování stejných hmotných zájmů privilegovaných tříd občanstva [sten. prot. 17367]. Je přirozeno, že se společného zdanění na základě jakémkoli báli velcí poplatníci, a proto zcela přirozeně se vyslovili velmi rozhodně pro nový způsob berních společenstev poslanci velkokapitalisté, jako jsou Auspitz a dr. Grosz. Ministr Plener arci dovedně hájil stanovisko výboru, že prý se nemohlo začíti zhola na zdař bůh. Nejista byla nová daň důchodová, nejistá měla býti daň výdělková, jisté pouze měly býti slevy daní reálních, a proto bylo nutno stanoviti kontingent. Také se nemohlo začíti s úplně novým vyměřením daně a musilo prý se tedy vzíti za základ dosavadní zdanění. Dobře by tomu tak bylo, kdyby právě to dosavadní zdanění nebylo tak libovolné!

Mimo to daní výdělkovou může býti postižena zároveň daň důchodová, jelikož průmyslníci budou se ostýchati svůj důchod udati, aby pak nebyli zdaněni dvakráte (jako továrníci a jako požívatelé vysokého důchodu). Na nebezpečí to poukázali Kaizl a Fořt a výtky jejich rozhodně nebyly vyvráceny. Daň výdělková také byla předmětem nejsilnějších útoků řečníků oposičních, jako zase naopak velkoprůmyslníci ji nejhorlivěji hájili v té formě, v jaké se navrhuje. Nový doklad pro to, že tu nedbáno řádně snad prospěchu malého živnostnictva. Na nesnáze, které vzniknou odvolacím komisím zemským a komisi kontingentní, upozornil zvláště ostře dr. Fořt. Tyto kommise tu budou vůči nesčíslným stížnostem, jimž nebudou moci hověti, na čisto bez rady.

Na jednu okolnost ze všech řečníků pořádně neupozornil nikdo. Moderní vývoj výroby směřuje stále mocněji a neodolatelněji k rozšiřování závodů velikých a zanikání malých, a to s důsledností neúprosnou. Dejme tomu, že odevšad přiznaná libovůle dosavadních berních inspektorů nebyla tak veliká, aby přetížila přes příliš menšího poplatníka proti většímu, což ostatně sotva kdo se tvrditi od-

váží. Tím by tedy vyrovnání berní mezi jednotlivými poplatníky mohlo býti pak snad až do jisté míry v přítomnosti spravedlivé. Ale co se stane, když v tomto přirozeném rozvoji se dále pokročí, když veliký průmysl zmohutní ještě více a drobný ještě hůře zase poklesne? Veliký průmysl bude míti svůj kontingent nezměněný a malý rovně tak. Nestane se i nynější problematická spravedlnost naprostou nespravedlivostí v budoucnosti? A jaké učinil berní výbor opatření pro takové případy? Vůbec pražádné, a žádnému řečníku ani nenapadlo na to pořádně a se vším důrazem upozorniti! — V návrhu nebylo ani o ten případ postaráno, že by podnik jednotlivců se přetvořil na společnost akciovou! Společnosti akciové jsou zdaněny zvláště a mnohem výše nežli ostatní podnikatelé. Když tedy společnost akciová převezme podnik od jednotlivce, bude platit vyšší daň, ale daň, kterou dříve platil jednotlivý podnikatel, připadlo by rozděliti mezi ostatní poplatné živnostníky. To teprve bylo odstraněno v podrobné debatě, berní výbor na to nepomyslil, jako vůbec nepomýšlel ustanovením třídních kontingentů na to, že mezi vyrabiteli průmyslovými mohou se státi velmi pronikavé proměny [na přeměnu v akciové společnosti upozornil dr. Fux; sten. protok. 17153].

Berní předlohy dávají poplatníkům slevy. Slevy ty, pokud se týkají daní reálních, dávno již umořených (t. j. které se obrážejí v ceně věcí zdaněných, věc zdaněná se koupila lacině, i nežli co by stála nezdaněná), jsou vlastně dary a sice, pokud se týkají velkostatkářů a vlastníků velikých domů, jsou to dary velmi značné. Dary ty však se mohly státi dobrodiním chudším třídám obyvatelstva, kdyby se na př. dostalo slevy pouze vlastníkům malým a nikoli bohatým jednotlivcům. Ale proti tomu se namítalo, že prý u nás nemáme katastr statkářů, nýbrž pouze katastr parcel a že prý by se tím uvedly zmatky v oceňování pozemků a domů (tak namítal ministr Plener proti Kaizlovi a podobně dr. Menger). Ale, co pak berní úřady vybírají daň od parcel a ne od jednotlivců? Vždyť by to bylo hračkou zjistiti malé poplatníky mezi majiteli polností a domů. A co se tkne cenění věcí, to by mělo býti posledním důvodem proti spravedlivosti berní. Jak pak mohly si ceniti řepu cukrovary, když ani nevěděly přibližně, kolik daně musí zaplatit, a přece řepu kupovati musily a kupovaly. Ostatně při polích a domech musí každý si vždy věc náležitě prohlédnouti, kterou chce koupiti a tu by kupci sleva na dani (celkem beztoho nepříliš valná) nejméně asi vadila při oceňování.

Zvláštní zajímavosti a důležitosti nabyly slevy daní, protože s nimi se pojí zároveň právo volební a protože se to výborně hodilo k tomu, aby celá řada nepohodlných voličů najednou zmizela z volebních seznamů, když ne nynějších, tedy aspoň budoucích. Tato otázka stala se proto tak důležitou, jelikož hrozí samé berní opravě zmařením a zkázou. Konservativci s Dipaulim v čele jsou odhodláni hlasovati ve třetím čtení proti celé předloze berní, když nezachová se volební právo malých živnostníků. A že většina v koalici tomu nehoví, uvidělo se jasně vystoupením Dipauliho ze subkomitétu volebního výboru.

O jednotlivostech předlohy bylo již v generální debatě velmi mnoho stížností. Nejvíce se jich neslo proti zdanění spořitelen, jakožto ústavů obecních, sloužících veřejným prospěchům a dobročinným účelům. Proti podobným řečníkům namítalo se, že předloha v té příčině neřekla poslední slovo a že je schopna opravy jakékoli. Tak zejména vyjádřil se Dipauli i dr. Menger. Ale bylo v tom trochu mnoho neupřímnosti; na druhé straně Plener naléhavě domlouval, aby se předloha co nejrychleji projednala, zejména aby se co možná málo odkazovalo zpět výboru, jelikož by těmi průtahy ještě mohla se předloha zvrátiti; beztoho prý ve výboru berním byli zástupci všech stran, důkladně se o všem jednalo a není tedy příčiny k velikým změnám! Nejlépe snad dle tohoto doporučení bylo by, aby se jednoduše návrhy berního výboru přijaly, tak jak jsou, en bloc. A podrobná debata ukázala, jak to byla jen pěkná a lákavá slova pánů zpravodajů, aby se každý pořádný a dobrý návrh zkoumal, a bude-li dobrý, že se přijme. Podstatné ustanovení předlohy přes všechny opravné návrhy zůstalo úplně nezměněné, bylo prostě odhlasováno.

Také o zábavu starali se někteří páni řečníci. Nejpovedeněji pan fabrikant Auspitz. Stěžoval si trpce, že jen živnostníci, kteří platí pod 40 zl. daně, jsou považováni za lidi počestné, »ubozí fabrikanti, pak kteří se opovažují síly přírodní (páru, elektřinu a chemické agencie) učiniti služebnými lidstvu, jsou terčem všemožných nájezdů a neslušností. »Já pak neštítím se nikterak směle prohlašovati: Jsem fabrikantem a těším se, že jím jsem a nechci ani to zatajiti, že moje 30letá průmyslová činnost byla korunována zdarem.« — To nejsou přátelé lidu, to jsou jen lichotníci a svůdci jeho, kteří s jistým úmyslem čest a poctivost jenom práci ruční přiřknouti chtí a vzbuzují domnění jakoby pracovati hlavou nebylo zrovna tak čestné [sten. prot. 17302]. Na podobnou

námitku se pan Auspitz aspoň příliš nenamáhal hlavou, že by pak páni fabrikanti byli vždy nejgeniálnějšími a nejchytřejšími lidmi, to dokázati p. Auspitz arci zapomněl.

Obratni zajisté jsou páni fabrikanti, když s velikým zdarem domohli se toho, že oprava daně výdělkové nepostihne je žádnými většími břemeny, jak se dle předloh Steinbachových musili nadíti. A v té příčině sluší opravdu Auspitzovi zásluha, jelikož on to právě byl, který navrhl ve vídeňské obchodní komoře a prosadil u berního výboru, aby všichni poplatníci živnostenští rozděleni byli ve čtvero společenstev, každý se svým zvláštním pevným kontingentem daně (sten. prot. str. 17.301).

Nejlepší částí opravy berní přímých je nově zaváděná osobní daň důchodová. Daň ta se skvěle osvědčila v Prusku a Sasku, a na základě zákonů Miquelových ji navrhl ministr Steinbach. Zásady jej jsou velmi dobře stanoveny a je to zajisté daň budoucnosti, daní která jedině jistě a spravedlivě zastihnosti může lidi zámožné a bohaté, bude-li totiž správně a dovedně založena. Proto také jednotliví zástupci bohatších tříd netajili se nikterak tuhým odporem proti ní. Tak Luzzato zastupující město Terst citoval až i známého zástupce bezohledného kapitalismu Leona Saye, který ve francouzském parlamentu odvážil se mluviti proti dani důchodové. Rovně tak přirozené je, že daň ta nelíbí se Polákům, aspoň s malým nadšením o ní mluvil Jędrzejowicz (sten. prot. 17.199) ani ostatní Poláci (dr. Milewski a dr. Byk) nehorovali pro ni. — Při této dani postupující procento z vysokých důchodů zůstává státi před 5%, to zdálo se arci malým obtížením a neodporovalo se tomu ani se strany všech kapitalistů; pouze platná námitka se uváděla, že by se při vyšší sazbě důchody zcela jistě zatajovaly. Tomu lze přisvědčiti a nezáleží ani tak na stanovené výši procenta daně, jako spíše na tom, jak se dovede od berních komisí opravdový důchod vyšetřiti. Že předloha berního výboru neposkytuje v té příčině příliš mnoho záruky, na to v tomto li tě bylo poukázáno již v čís. 4. (str. 344 a 345) a důrazně vytkl to také v povšechné debatě posl. Kaizl.

Výtvarné umění.

V Topičově Saloně uspořádána je »první řádná česká jarní výstava umělecká«, asi 80 obrazů a jedna dvě sochy Šnirchovy. Českou výstavu dělá především p. Úprka — to jsou opravdoví Slováci a Slovenky! »Pouť« je práce velmi svědomitá a na ní, jako na všech novějších obrazech, jeví se umělcův pokrok nad umění doby ještě nedaleké. Právě ta snaha po dokonalosti mluví z obrazů. Pohyb osob, ten zvláštní pohyb lidí venkovských je postižen dokonale, a to není maličkost: na většině i realistických a naturalistických obrazů vidíváme tu olověnou klidnost antického odlitku a schematickost figur svatých a alegorických. Páně Úprkovi lidé žijí, živý člověk je v ustavičném, větším menším pohybu a má každý člověk, různé třídy své zvláštnosti. Venkovan drží se jinak než měšťák, chodí jinak, sedí jinak, zkrátka má ten svůj zvláštní pohyb, svou zvláštní živou silhouettu, a tu p. Úprka zachytil. Jeho klečící ženy na »Pouti« tím právě přímo žijí, třeba jim všem do tváře nevidíš.

I v t. zv. technice na obrazích p. Úprky viděti vývoj, pokrok. Pan Úprka tíhne tu za velikým cílem: světlo a vzduch, vzduch jako předmět toho zraku — toť ovšem cíl všeho moderního umění. Ale umět to! Náhodou nedaleko jednoho obrazu p. Úprky (»Na pastvu«) visí obraz p. Jansy (»Hradčany«); podívejte se na ten městský dým a čmoud pražský a na tu ranní mlhu moravského pastviska: vidíte již patřičného rozdílu?

České obrázky dal nám také p. Slabý. Osvětlení na »zimní studii« je pozoruhodné a »Mák« vábí odstiňováním něžných barev a určitostí kontury. Zvláštní klid dýše z obrazů p. Slabého, netoliko klid venkovského sujetu, ale klid opravdovosti, ztracenosti v uměleckém nazírání.

Pan Špillar šťastně zachytl »Sedláka od Domažlic«, při značném realismu zachoval harmonii barev; p. Bartoněk, pan Kavan, slč. Braunerová vesměs podávají práce pěkné. Slečna Braunerová

vystavila studie odvážné, pokouší se velmi zdárně o problémy těžké; způsob, jak umělkyně klade barvu vedle barvy, určitě odlišujíc i odstíny, při tom však neztrácejíc jemnosti přechodů, zasluhuje povšimnutí.

Pan Klusáček svým charakteristickým uměním ne poprvé zabíhá do konkretního oboru historického (»Na Vítkově 1420«); pan J. Ženíšek předvádí nám akademicky nevadné venkovanky — »Slovačka od Strážnice« rozhodně se umývá fialkovým mýdlem, kus po 65 kr., tak je něžná. —

Před nějakým časem vystaveny byly v Topičově Saloně obrazy dvou cizích mistrů, Američana mnichovské školy Marra (»Flagellanti«) a polského malíře Szymanovského »Modlitba«. Marr zobrazil onen zvláštní náboženský materialism »flagellantů«, jak se poprvé projevil v Italii v XIII. věku. Koncepce mistrova vrcholila v poznání, že lid si zoufal nad svou hmotnou a duchovní bídou, zejména že byl uveden ve zmatek, když viděl náboženské pronásledování, boj císaře a papeže a nelidskou krutost svých různých světských tyranů; v tomto zmatku počal nedůvěřovat v účinek pouhé modlitby a vrhl se proto v materialistické sebetrýznění. S tohoto stanoviska obraz byl proveden a sice mělo býti zároveň znázorněno, jak flagellantský fanatism zachvacoval vždy širší a širší kruhy — odtud ta spousta figur velmi pečlivě provedených. Pro naše (umělecké?) poměry je jistě charakteristické, že vysvětlení Marra samého, umístěné při obraze (anglicky), navštěvovatelům česky podáno s vynecháním právě toho hlavního kulturního momentu. Marr nepodával pouze flagellanty, ale snažil se také, pokud to štětcem je možno, dát kulturní výklad. Tím právě je to obraz historický.

»Modlitba« Szymanovského taktéž nám dala příležitost z blízka pohlédnouti na ten veliký ruch časového malířství. Na obraze vynikalo osvětlení, a pokud běží o ideu, zachycení toho momentu, kdy hromada lidu jakoby splývala v jedno a téže zanícení, kdy cítíš jednu mysl a jedno srdce ve všech těch ztrápených a upracovaných postavách shromážděných ve svatyni. Aby toho dosáhl spíše, umělec vynechal všecek detail (Marr neměl toho důvodu a naopak detail historický až vyhledával). Proto také zvoleno modlení ne za obřadu, ale před vystaveným Nejsvětějším, kdy lid sám v sebe je pohřížen. Šero chrámové, osvětlené silným paprskem pronikajícím skrze okno, zvyšuje intimní náladu.

*

Prof. Hynais namaloval pro Národopisnou výstavu pěkný plakát. Slováci na obraze dostali sice poněkud pařížský, dekadentní výraz, za to mají svěží barvy v dokonalé harmonii. Po domácku podává mladá žínka chleba — obraz byl by získal, byl by se stal češtějším, kdyby ten chléb »podávaly« slovenská mamička — taková stará mamička by také lidovost a lidovou zachovalost lépe byla symbolisovala.

Listy z Palety je sbírka 13 obrazů, reprodukovaných v dílně J. Vilímka. Sbírku vydal spolek mladých výtvarníků »Manes«, jenž od r. 1887 se stal střediskem nejmladší generace výtvarnické. Sbírka zasluhuje podporu netoliko k vůli pěknému účelu (spolek »Manes« podporuje své nemajetné členy), ale i k vůli studiím samým. Páně Švabinského »Studie hlavy« překvapuje pozorovatele svým dokonalým výkresem. Obrazy pp. Klusáčka, Wiesnera, skizza p. Holárka, obraz podle Suchardy a j. se každému zalíbí.

Prémie Umělecké Besedy na rok 1895 obsahuje ve svém album výtvarného odboru obecně známé a uznané obrazy (podle Bartoňka, Brožíka, Jansy, A. a K. Liebscherů, Maudera, Slabého, Suchardy, Tůmy, Fr. Ženíška). Sbírka je pokračováním »Upomínky na zemskou jubilejní výstavu 1891« vydané 1892 a 1893. Světlotisky jsou z oficíny Bellmannovy.

Slovo chci připojit o pokusech symbolisticko-dekadentní »Moderní Revue«, působit netoliko obsahem, ale i jemnou formou svého obsahu. Měsíčník samý presentuje se typograficky velmi pěkně; obálky každý měsíc mají jinou barvu. Zvláštní vydání »Moderne Revue« na př. Strindberga taktéž jeví nezvyklou formu. Ještě více (podle Pařížských vzorů) zarazí svou nezvyklostí sbírka básní, jako »Prostibulo duše«. Černá obálka byla by vkusnější bez lesku. Avšak: jestliže se působiti má nezvyklostí a jakousi nepravidelností, proč zase samá a únavná pravidelnost, že na př. na velké stránce právě uprostřed vytiskují se dva tři verše? Proč by ty verše nemohly být umístěny třeba v koutě? Šablonovitost je jistě zlá věc, ještě horší je šablonovitost nešablonovitosti. *Lorenzo.*

Rozhledy politické.

NEJNOVĚJŠÍ KONKURENT KOMENSKÉHO — NÁRODNÍ ODZNAKY JSOU DEMONSTRAČNÍ — »NÁR. LISTY« A »PRAŽSKÝ DENNÍK« — PŘÍPRAVY K VOLBÁM? — POLITICKÁ HYPNOSA — ŘÍŠSKÁ RADA A KOALICE — NOVÝ MANIFEST NÁRODU — VÍTĚZSTVÍ ANTISEMITŮ VE VÍDNI — ORGANISACE ŽIDOVSTVA — MLADOČESKÝ FILOSEMITISM — JAGELLONSKÁ IDEA — — HENTZI A KOSSUTH.

ZÁSTUPCI NĚMECKÉHO LIDU PROTI BISMARCKOVI — LEWETZOW SE PODĚKOVAL — ŠKATULE SE HÝBAJÍ. — PAN FAURE SI HRAJE NA VOJÁKY — ITALSKÉ VOLBY — POLITICKO-NEPOLITICKÝ SŇATEK — MLUVČÍ PEEL NA ODPOČINKU — NOVÝ ZPŮSOB TISKOVÉ SVOBODY VE ŠPANĚLSKU — BOLENÍ HLAVY Z KUBY — VIŠNĚGRADSKIJ MRTEV — ZMĚNY V DIPLOMACII — LUKANOV DOSTAL SVOU ODMĚNU.

Školskými výnosy český místodržitel postavil se rovnou vedle Komenského, vlastně před Komenského. Bez obrazu řečeno — výnosy jsou při nejmenším zbytečné. Vždyť přec není učitelstva středního, které by vládností a loyálností vynikalo nad učitelstvo české, — k čemu tedy takové výnosy? Mládež má své ideály a ty není jí třeba ani možno předpisovat — učitelstvo z velké části ve smyslu nevydaných ještě výnosů dávno již se předstihovalo i bude jen pobádáno k rychlejšímu tempu a jediným snad bezpečným výsledkem bude u horší sorty žactva i učitelstva nemravné denuncianství, které v dobách persekuce od jakživa kvetlo. Ostatně nebylo by správné přičítat českému místodrženiteli i původnost myšlénky jeho výnosů: myšlénka je stará pětadvacet let a praktikuje se dopodrobna na českých školách už po tolikéž let. Školské zákony jsou plody otců prosincovky a jako tato na venek vypadá se svými »královstvími a zeměmi na říšské radě zastoupenými« a svým dvojím zákonodárstvím federalisticky až milo a svojí jednotnou správou státní je centralistickou až hrůza, tak školské zákony, pro svou liberálnost kaceřované, ukázaly se býti v rukou školní správy se všemi dependencemi centralistické, prostředkem k utužení centralistické státní myšlénky rakouské. Místodržitelovy výnosy sice ještě zmiňují se v druhé řadě o »užší vlasti«; než nebude to snad dlouho trvat a bude se pokládat i taková ostýchavá reminiscence za státu nebezpečnou. Jak dalece je pedagogicky moudré, vpouštět do škol zadníma dvířkama politiku a utrácet drahý čas disciplinárkami a vy-

šetřováními, nebudeme zde rozebírati. Již teď ve výnosech čteme, že se zakazují »všecky národní anebo jiné demonstrační odznaky«. Je smutné, že naše denníky proti takovým patrným omylům se neozvaly; za to »orgán strany« polemisuje s »Pražským denníkem« o tom, jaké jsou říšské barvy.

V Čechách mezi politickými stranami a v nich scenerie se nezměnila. Staročeši sbírají síly pro volební akci a zdá se, že vydají za volební parolu všeobecné poměrné volební právo. Vydali již za tím účelem brožurku, které nevadí, nežli že je od a až do z chybná. Článek dra. Viškovského v »Naší Době« již předem ji vyvrátil. Mladočeši počínají opět hustěji pořádati politické schůze: dle staré šablony odříká ten který poslanec svoji zprávu o sněmovním zasedání nebo promluví poslanec či jiný řečník »o politické situaci«, občané odhlasují resoluci s obligátní důvěrou »mladočeské delegaci«, v povznesené náladě se rozejdou a v pondělí mají pražští čtenáři »Nár. Listů« k dessertu obšírnou zprávu »zvláštního zpravodaje« o nové manifestaci venkovského voličstva.

Říšská rada vídeňská ještě před koncem téhodne před květnou nedělí odešla na velikonoční prázdniny. Ve všech oborech měla rozdělanou práci, musila žádati za schválení druhého zatímného rozpočtu a ve volební reformě přivedla to až k malé krisi. Těžko ovšem rozšířiti volební právo bez újmy držav koaličních stran, které všechny tři jsou výstřední konservativní observance. Mezi tím berní reforma, která na jisto v tomto období má býti uzákoněna, snížením censu hrozí v posavadním volebním řádu na říšskou radu učiniti převrat ve prospěch tříd majetných, které tak jak tak volebním právem pětizlatových voličů ztrácely ve městech vlivu. Ohroženého volebního práva těchto malých poplatníků ujal se v subkomitétu konservativec Dipauli, vystoupil ze subkomitétu a způsobil krisi v něm i v Hohenwartově klubu. Krise ty se o Velikonocích zažehnávají. Tyto úkazy nesvědčí o schopnosti koaličního kabinetu, který trpí nejen vnitřním odporem zásadných — nebo snad lépe řečeno bezzásadných rozdílů — svého sestavení, nýbrž také nedostatky osobními svých členů. Postavení ministra vyučování valně je otřeseno šikovnými ataky Luegrovými v záležitosti pověstných »koaličních neteří«, ministr obchodu svého koníčka — sestátňování drah — ob chvíli přesedlává, ministrpresident vyniká více skvělými hostinami nežli parlamentární obranou systému, a ostatní ministři — nevyjímaje duši kabinetu Plenera — již neobstávají před břitkou kritikou parlamentární a kousavou satirou žurnalistickou. Bohužel, že v ře-

dách prvé málokdy vidíme poslance českého a v řadách této hlavně jen listy vídeňského t. zv. reformního směru a žurnály socialistické. České oposici domácí žurnalistika za velký čin počítala řeč posl. Eima proti rozpočtu. »Nár. Listy« ji přinesly jako nový manifest. O »žurnalistické« dovednosti p. Eima není přece pochybnosti. Ale jeho způsob dlouho- a krasořečnění opozdil se o několik desetiletí a kdo zná německou fraseologii a trochu zabývá se četbou německých vídeňských žurnálů, nalezl v řeči té snůšku židovské t. zv. duchaplnosti a takovéhotéž vtipu. Oposičnost v takovém rouše se nám nelíbí: nepůvodnost a chytrost je na újmu opravdovosti.

Vídeňští antisemité zmocnili se valné části druhých sborů volebních do vídeňského obecního zastupitelstva, tak že na vídeňské radnici jen o něco málo hlasů budou v menšině: z toho nevídaná panika v liberálním táboře! Německý liberalismus ztratil již i ve středních vrstvách, intelligencí ovládaných, půdu a zdravé proudy lidové ovládly také tuto pole. Ba dokonce — liberálové ztrácejí půdu i u nejspolehlivějších spojenců svých, kteří straně dodávali ráz, u židů: židé ve Vídni na mnoze zdrželi se volby. Tento poslední úkaz jest velice zajímavý a vysvětlení k němu nesluší dle našeho názoru hledati tak v prudké agitaci antisemitické, jako ve parole vydané odjinud. Židé po emancipaci zmohutněli, oni počínají se nyní organisovat, a marno bylo by popírati faktum to, které zjevuje se po celém světě i tam, kde antisemitism je učením zcela neznámým.

Mezi tím co antisemitism vítězně potírá liberalism a co Židovstvo svírá se v obranné a útočné šiky, u nás předseda mladočeského klubu na říšské radě — tedy osoba, která i když mluví jen jako poslanec, přece musí si býti vědoma jakéhosi officiálního významu svých projevů — v Českém Brodě lituje, že není pravda, co o něm vídeňské listy tvrdily, totiž že by byl židovského původu, mluví tak filosemitsky, že mu rádi věříme, že není Židem, poněvadž by se dnes Žid svých sounárodovců takto zastávati nechtěl. Nevytýkali bychom toho, kdyby se nám to svou upřílišeností nezdálo být podezřelé a kdybychom nevěděli, jak p. Vašatý ve Vídni tak důrazně mluvívá proti židovskému tisku a hlavně, jak smýšlí lid — vzájemnou neupřímností židovská otázka se již maskýrovat nedá.

V Haliči Poláci měli také proces omladinový. Porotci po neskonale loyálních projevech státního zástupce, obžalovaných i obhájců obžalované propustili. Německé listy z říše glossují tento rozsudek, porovnávajíce snahy polské a maďarské po samostatnosti.

Maďaři revoltovali pro svoji samostatnost otevřeně, Poláci na venek jsou samá loyalita, samé rakouské vlastenectví, v srdci však chovají svoji ideu jagellonskou, kterou chtějí uskutečniti sesilováním svého vlivu hlavně v Rakousku. To se plnou měrou daří, a vládní tisk rakouský jako prý by nebyl měl oči pro výbuchy těchto snah všepolských na loňské výstavě a pro projevy jejich v polských listech, kde prý se agitace otevřeně provádí. —

V Uhrách mají události charakterisující proudy protirakouské. Na pomník Hentzi-ho (na paměť padlých r. 1849 proti revolucionářům) v Budíně učiněn pumový attentát; pachatele, rozumí se, nemají. V Teplici zvolen proti vládnímu kandidátu jako kandidát strany neodvislosti syn Ludvíka Kossutha František Kossuth. Výminečné stavy jsou pouze proti Rumunům a Slovákům.

V Praze 12. dubna 1895. *x.*

* * *

146 proti 163, v tomto poměru slavil národ německý svého Bismarcka. Dvůr a šlechta, junkři, byrokracie a kapitalisté, jež representuje ona památná minorita říšského sněmu, vzdali hold svůj muži krve a železa, lid německý neměl k tomu příčiny. Sjednoceni Německa docílené prolitými potoky krve, diplomatickou věrolomností a falšováním depeší bylo snad velikým činem politickým pro dynastii Hohenzollerův a pro vládnoucích deset tisíc, pro lid německý mělo za následek jen nesnesitelné břímě militarismu, nezdravý prušácký slavomam a zející rozvrat sociální. Ty tisíce nabubřelých projevů a pozdravů, od škrobené parády vojenské, kterou císař Vilém uznal pro Bismarcka za poctu nejvhodnější, až do naivních telegramů a bábovek staropanenských dívčích pensionátů, nevyváží ono votum zástupců lidu, vyšlých z všeobecného hlasování, nad nímž konstituční císař německý ostentativně vyslovil své rozhořčení. A tak pan z Bismarcků, dnes vévoda Lauenburský, ještě za života svého vidí plniti se pravdu dějinnou, že nemůže nazván býti mužem velikým, kdo užíval prostředků špatných a nemravných.

Hlasování na říšském sněmě mělo ostatně ještě svou předpovídanou dobu. Předseda Lewetzow, jenž okázale ignoroval Bismarcka, když byl v nemilosti, a nyní opět byzantinskou oddaností k němu oplývá, když září ve výsluní přízně císařské, vzdal se své funkce. Říšský sněm se však nerozešel, nýbrž zvolil předsedou člena centra a místopředsedy, když sociální demokraté ze zásady zastoupení v presidiu odmítli, ze svobodomyslných a opět centra.

Císař Vilém vládne svým nervosním způsobem dále. Vrchní president východopruský hrabě Stollberg náhle propuštěn a jeho nástupcem jmenován mladý Vilém Bismarck, patrně k potěšení tatínkovu. Ještě větší překvapení způsobilo náhlé a neobvyklé odvolání generála Werdera s velevyslaneckého úřadu petrohradského a nahrazení jeho dosavadním velevyslancem cařihradským germanisovaným Polákem Radotinem. Werder byl při dvoře carském zejména u zemřelého cara osobou velmi oblíbenou, jeho odvolání dalo příčinu k nejrůznějším domněnkám a, jak se zdá, neučinilo na cara Mikuláše dojem právě nejpříznivější. Také jmenování Prušáka Lindequista velitelem armádního sboru Würtemberského způsobilo v Jihoněmecku dosti zlé krve.

Nový president francouzské republiky ničeho nebojí se více než nepopulárnosti, jež předchůdci jeho podrazila nohy. Poněvadž pak nejoblíbenější institucí ve Francii jest armáda, od které se doufá navrácení staré francouzské slávy, věnuje chytrý Faure velikou péči osobním stykům s armádou. Navštěvuje pilně kasárny, vojenská ležení a důstojnická kasina, súčastňuje se parád a inspekcí. Ovšem není bez komické příchuti, když vojsko defiluje, bubny víří a prapory se sklánějí před otylým sousedským měšťákem, jenž to přivedl ve své vojenské karieře až na nějakého kapitána haverské qua militaris.

V Italii budou v květnu konečně přece nové volby do parlamentu, jenž byl rozpuštěn, poněvadž nechtěl chápati, že může ministerský předseda své a své paní soukromé potřeby uhrazovati z cizí kapsy. Většina pro vládu jest prý již předem zajištěna. Rozumí se to v Italii samo sebou, neboť v čele vlády jest — pan Crispi.

Příbuzný krále Humberta vévoda z Aosty zasnoubil se s princeznou Orleánskou, dcerou zemřelého hraběte Pařížského. Za nynějších poměrů ve Francii nemá dynastický tento sňatek ovšem žádného politického významu.

V anglickém parlamentě odehrává se významná událost. Dlouholetý mluvčí sněmovny Peel, syn slavného Roberta Peela, odchází na odpočinek. Úřad speakerův jest mocný a důležitý, v jistém směru požívá většího práva a vážnosti než premier. Obě veliké politické strany anglického parlamentu vzdaly ústy svých vůdců Peelovi zaslouženou poctu.

Ve Španělsku odbyla se krise ministerská. Liberální kabinet Sagastův nahrazen opět konservativním Canovasem. Příčina krise pro dnešní dobu významná. Některé radikální časopisy ostře káraly

rozpustilý a nevázaný život madridského důstojnictva. Páni oficíři po způsobě svých řeckých kolegů podnikli hromadný útok na smělé redakce, zbili novináře, zpustošili místnosti a rozbili stroje. Zároveň prosadil v senátě »řízný« Martinez Campos zákon, jímž tiskové urážky armády mají souditi — soudy vojenské. To ovšem ani Sagasta nemohl snésti a tak Španělsko dnes těší se konservativnímu ministerstvu a nad tiskovou svobodou jeho bdí bedlivé oko profousovo.

Ostatně starají se povstalci kubanští o to, aby bujné soldatesce puštěno bylo trochu krve. Dosud si aspoň valných vavřínů z Kuby neodnesla. »Banda buřičů« objevila se býti dobře organisovaným vojskem, bojujícím nadšeně a statečně za neodvislost od cizí nadvlády španělské, takže musil sám šavlí vždy harašící Campos postaviti se v čelo vojska na Kubu k posile vypraveného. Uvidíme, podaří-li se mu pacifikovati Kubu tak rychle jako španělskou žurnalistiku.

Bývalý ruský finanční ministr Višněgradskij po dlouhé chorobě v Petrohradě zemřel. Bystrý a pilný tento profesor matematiky jmenován byv r. 1887 finančním ministrem osvědčil se i energickým politikem. Nepovažoval úřad svůj za čistě odborný, postřehl, že finance státu úzce souvisí s jeho politikou a že závislost hospodářská má nutně v zápětí i závislost politickou. Obratným způsobem převedl ruské renty z rukou německých do rukou francouzských a přispěl tím nejvíce k reálné, nikoliv fantastické, alianci rusko-francké. Pětiletí jeho ministrování — až do r. 1892, kdy přepracováním se roznemohl — zůstane skvělou dobou v dějinách ruského finančnictví.

Konečným nástupcem Šuvalova v berlínském velevyslanectví jmenován dosavadní vyslanec v mnichovský Osten-Saken, nástupce Lobanova ve Vídni dosud nepodařilo se nalézti.

Na oslavovaného stavitele zakaspické dráhy Anenkova pronesly se nějaké špinavé šmejdy. Co na tom vskutku pravdy a co přibásnila ke klevetám vždy ochotná německá žurnalistika, nelze dosud zjistiti.

Stambulovův famosní policejní ředitel Lukanov odsouzen za své blahodárné působení na 4 roky do žaláře. Kdy dojde konečně na jeho bývalého pána a mistra?

V Praze, dne 10. dubna 1895. *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

MINISTR OBCHODU NELÍBÍ SE LISTŮM LEVICE, JAK POSTÁTŇUJE SOUKROMÉ DRÁHY — SPOLEČNOST STÁTNÍ DRÁHY PĚKNÝM DOKLADEM O FINANČNÍ POLITICE RAKOUSKÝCH VLÁD; LIBERÁLNÍ NÁZORY LET SEDMDESÁTÝCH NA ZNAČNOU UJMU VEŘEJNÉHO HOSPODÁŘSTVÍ — STAROSTLIVOST UHRŮ O NAŠI POKLADNU STÁTNÍ — NEJASNOST ÚMLUV STÁTNÍCH SE SOUKROMÝMI SPOLEČNOSTMI — NEUE FREIE PRESSE STAVÍ ZA VZOR MINISTRU OBCHODU PRUSKÉHO MINISTRA MAYBACHA, ABY SPEKULACE NEMOHLA KOŘISTITI ZE ZAMÝŠLENÉHO SESTÁTŇOVÁNÍ — UHŘI BY RÁDI JIŽNÍ DRÁHU NA SVÉM ÚZEMÍ DOSTALI ZADARMO — ZODPOVĚDNOST VLÁDY PŘI NYNĚJŠÍM SESTÁTŇOVÁNÍ ŽELEZNIC — ZVÝŠENÉ TARIFY V DOPRAVĚ OSOB A STÁTNÍ PŘEBYTKY — CO MINISTŘI OBOU POLOVICÍ ŘÍŠE USPOŘÍ, NA TO MŮŽE HŘEŠITI ŘÍŠSKÉ MINISTERSTVO PŘEKROČOVÁNÍM ROZPOČTU — JAK SE HOSPODAŘÍ STÁTNÍMI DRAHAMI V PRUSKU.

Vídeňským listům (a snad i vídeňskému parlamentu) se hrabě Wurmbrand rozhodně nelíbí. Správa ministerstva obchodu a zvláště železniční politika jeho vyvolává kritiku nepříznivou se všech stran. Je zajímavo a doporučuje se zvláštní pozornosti, jak zrovna »Neue Freie Presse«, uznaný to orgán aneb aspoň dobrovolný hlasatel našeho ministra financí, co možná nejostřeji táhne proti způsobu, jakým se ministr obchodu chystá sestátniti čelné naše dráhy akciové. Žádný nejopposičnější list by nemohl rozhodněji psáti proti způsobu, jakým si dosud vlády rakouské počínaly a jak v duchu té osudné tradice prý neobratně si vede nynější správce ministersrva obchodu.

Arci, jak již podotčeno, nejen nynější ministr obchodu vinen z neobratnosti, nýbrž mnohem více ještě jeho předchůdci a mezi jinými také zejména bývalý správce ministerstva obchodu markýz Bacquehem. Obzvláště je to dráha státní společnosti, která zavdala příležitost nejčelnějšímu listu levice, aby strhala všechny vlády rakouské, co jich mělo příležitost jednati s touto francouzskou společností od Bachovy vlády počínaje.

A je to také zajisté komedie plná omylů, která zasluhuje dobré paměti od rakouských poplatníků! Příští historikové budou míti aspoň instruktivní příklad o tom, jak se nemá hospodařiti s veřej-

ným jměním. Zase třeba hned k tomu doložiti, že je to »Neue Freie Presse«, tedy orgán polovládní, který takovéto zrcadlo a poučení předložil rakouské státní správě!

Bylo to za těžkých dob krimské války, Rakousko po velikém otřesení vnitřním mělo zase jednou pevnou vládu; silný centralistický system Bachův zdál se býti upevněn na nedozírné doby. Tehdy právě Rusko ujímalo se potlačených národností tureckých a zakročilo vojensky proti říši ottomanské. Patrně zapomnělo se u nás za krátkou dobu pěti let již na r. 1849., a proto bylo rozhodnuto, že se má poskytnouti nepřímá pomoc ohroženému sousedu na Balkáně; prohlášena t. zv. ozbrojená neutralita a obsazeno Rumunsko naším vojskem. K tomu však bylo třeba peněz; půjčka 200 mill. zl. (konvenční měny) nestačila, ani nebylo k tomu dosti prostředků z nucené národní výpůjčky a proto rozhodla se vláda prodati státní dráhy. Nynější společnost státní dráhy (peněžníci francouzští) použila vhodné příležitosti a za peníz neslýchaně nepatrný, téměř zadarmo, koupila rozsáhlou trať státní dráhy. Ani ne celých 300 mill. zl. obnášela kupní summa, která mimo to ještě nízkým kursem půjčky a jinými různými praktikami byla ztenčena. (Nyní pouze uherské trati této společnosti vykoupeny byly za důchod roční přesahující značně 10 millionů zl.) —

Vědělo se sice tehdy hned, že tento ukvapený prodej státní dráhy velice je na úkor státní pokladně, ale ještě horší bylo to, co tenkráte za nic se nepovažovalo, že úmluva o budoucím přechodu dráhy do státního vlastnictví byla takovým způsobem sdělána, aby stát znova co nejvíce obětí musil přinésti akciové společnosti. To dalo se jaksi omluviti. Vláda, která z největší nouze prodává státní majetek, jak by ta potřebovala a mohla starati se o výhodné podmínky, kterak by ho zase zpět nabyla? Na to tehdy tuším nikdo nepomýšlel a dá se to také dobře pochopiti.

Tak dostali jsme k nám velkou kapitalistickou společnost, která sídlila v Paříži (čelnými akcionáři byli známí bratří Pereires a jiní bankéři v Paříži) a která z našich zemí mnohé krásné výtěžky odvážela si do ciziny. Mezitím však přišly několikráte doby, kdy táž společnost z různých příčin přišla do úzkých a kdy stát měl příležitost napraviti aspoň částečně to, čím pochybeno v letech padesátých, ale ve zvláštní velikomyslnosti naše vlády pokaždé prokázaly se milosrdnými Samaritány vůči této cizozemské společnosti. Kdykoli společnost státní dráhy byla by ochotna za laciný poměrně

peníz své tratě postoupiti státu, hned se našlo ministerstvo, které jí hledělo pomoci na nohy a tak dalece se vždy zotavila, že se následkem toho dle požadavků kladených koupě její musila považovati za obrovskou obět se strany státní pokladny. Nebudeme zde opakovati staré rekriminace, dosti jich už nasbírala sama »Neue Freie Presse«. Částečnou omluvou bylo liberálním vládám tehdejším aspoň to, že stály na konsekventním stanovisku let šedesátých a sedmdesátých, aby stát nikterak nesúčastnil se soukromé činnosti podnikatelské, zejména aby nerušil blahodárné účinky konkurrenčního zápasu soukromých podnikatelů. Laissez faire, laissez passer bylo tehdy po Evropě všeobecnou zásadou a dosud se houževnatě tohoto hesla drží vládnoucí strany ve Francii a Belgii. Tehdy pouze v Prusku a v německých státech byli jiného náhledu a v té příčině naši liberálové neměli chuti napodobiti pruský vzor, ačkoli jinak byli zbožňovateli Bismarckovými.

Tíže bylo pochopiti stanovisko našich vlád, kdy už rozhodně se projevila a začala rázně prováděti zásada, že mají všechny důležitější dráhy přejíti do státního vlastnictví. Ještě nápadnější jest, že rakouský ministr obchodu (Bacquehem) nic nepodnikl, když Uhři kupovali od společnosti státní dráhy trati její ve svém území. Uhři provedli celé jednání náramně hravě a zároveň — pohleďme jen na jejich tklivou starostlivost o naši polovici říše — vymínili se, že společnost nesmí pod žádnou podmínkou rakouské tratě prodati rakouské vládě laciněji nežli uherské prodala státu uherskému. A to se také bohdá, nebo snad bohužel, nestane! Byly doby, kdy mohla se dráha státní dostati od společnosti za slib dividendy ročních 10 fr. pro akcii, není tomu ještě dávno (již za ministra Bacquehema) mohli jsme ji míti za roční dividendu 20 fr. a snad i nižší, nyní se musí dáti nejméně 30 fr. a bude-li se ještě nějaký čas otáleti, snad to vylicitují akcionáři ještě na 40 fr.! Aspoň by tomu nasvědčovala ta okolnost, že dostala společnost od ministra obchodu svolení, aby mohla konvertovati své 5%ní priority ve 3%ní, čímž se její výtěžek opětně zvýší!

Nejpěknější je, že se ani neví, kdy má stát nepochybné právo dráhu koupiti.

Koupě drah v tom případě, že jsou povinny své tratě přepustiti, děje se takto: Vezmou se výtěžky posledních sedmi let, z těch dvě léta pro dráhu nejméně příznivá se vyloučí, z ostatních pěti se dá společnosti náhradou důchod rovnající se pětiletému průměru čistého

výtěžku. Ministr Bacquehem tvrdil, že právo sestátnění počalo již r. 1895 dle úmluvy se společností, kdežto zase naopak mnozí znalci tvrdí, že práva toho stát dosud nemá, nýbrž že ho nabude teprve až r. 1900. Tak krásně a jasně se sdělávaly smlouvy se soukromými společnostmi železničními!

Ale to vše patří na účet předchůdců nynějšího ministra obchodu. Jak tedy možno, aby dělaly se z toho výtky nynější správě? I to se hnedle vysvětlí. Pan ministr nerad o svých plánech mlčí. Hned, jak nastoupil, ohlásil: ty a ty dráhy se musí co nejdříve sestátniti! Především to byla česká západní dráha, po ní jižní dráha, rakouská dráha severozápadní, dráha státní společnosti, česká severní dráha a vedle toho několik drah menších. Ale akcie všech těchto drah jsou papíry čistě spekulační, s nimi se nejvíce na burse hraje. Jaké to mělo účinky na bursu, pozná se z některých dat: akcie severozápadní dráhy byly v roku 1894 za 220, nyní jsou po 302, akcie státní dráhy byly za 340, nyní jsou skoro za 450, pouze akcie jižní dráhy nezměnily příliš svůj kurs, protože vyjednávání o sestátnění se už dlouho vleče a akcionáři patrně vidí, že mnoho by přechodem do státní správy nevyzískali.

Mezitím, co vyjednávání se správními radami v příčině sestátnění stále trvá, je vše zahaleno zdánlivě rouškou tajemství nejhlubšího. Ale přece kde kdo již ví, jak celé vyjednávání má dopadnouti. Akciím jižní dráhy má se dostati dividendy roční po 9 fr., akciím státní dráhy 30 fr., akciím dráhy severozápadní (polabské trati) $10^1/_2$ zl. »Proč se to hned neoznámilo veřejnosti a zejména valným hromadám akcionářů dotyčných společností a neučinilo vyzvání, aby se o těchto návrzích vyslovili, zdali je přijímají čili nic?« To zase je námitka, kterou právě vytýká »Neue Freie Presse« (v čísle ze dne 24. března t. r.). Tak s valnými hromadami resolutně a přece zase velmi slušně si počínal právě pruský ministr Maybach a sestátňovací akce šla pak tam tak hladce, že si nebylo lze ani lepšího zdaru přáti. Proč nenásledovati tak osvědčených vzorů, kde se bezpečně ví, že by to šlo zrovna tak hladce, ba ještě hladčeji nežli v Prusku?

Jediná obtíž byla by s drahou jižní společnosti. Při ní je třeba shody s Uherskem a Uhři opravdu mají o nás převelmi bratrskou starostlivost. Tak již ji okázali při přejímání svých tratí od státní společnosti (se známou podmínkou, že kupní cena nesmí býti žádným způsobem levnější pro trati rakouské!). Nyní se jedná u jižní dráhy ještě asi o differenci 300.000 zl. ročně, o které nám Uhři

milostivě chtí více přepustiti k placení. Požadavky rakouské vlády byly beztoho velmi skromné, ale pánům v druhé polovici říše se zdá, že bychom my mohli za ně pomalu celou síť jižní dráhy vykoupiti a jim z lásky darovati tratě, pokud procházejí uherským územím; jedná se beztoho o nepatrnou jen délku těchto tratí, pouze o 700 km! Když už beztoho přispíváme na společné záležitosti říšské asi o 15 millionů ročně více, nežli by na nás připadlo dle počtu obyvatelstva, co pak se máme tahati s nimi o 300.000 zl. ročně. To dělá pouze sumičku 7½ mill. zl. (když to kapitalisujeme) a takový obnos jsme už mnohonásobně Uhrům popustili a ještě popustíme!

Zamýšlená akce sestátňovací je takového rozsahu, že dosud nic podobného nebylo u nás vídáno. Celá délka těchto tří drah, o které se jedná, je na 4100 km. na rakouském území, ale z délky té neuděláme si takový pojem, jako z dopravovaného množství zboží. Na všech státních drahách r. 1893 bylo dopraveno o 1 mill. tun zboží méně (což činí z celého množství 5%) nežli na těchto drahách, které hodlá stát převzíti ve své vlastnictví Když jedná se o takovýto čin, zajisté si musí vláda býti náležitě vědoma zodpovědnosti svých kroků a může vše podniknouti pouze po nejlepší rozvaze. Tomu však, aspoň pro obecenstvo ze vzdálí pozorující, nezdá se vždy tak býti. Nasvědčuje tomu také přímé tažení proti ministerstvu obchodu a proti jeho postupování od listu, o kterém je přece známo, že má dosti důvěrné styky s ministerstvem financí. To zajisté není žádným blahozvěstným znamením a mohlo by se z toho souditi, že ani v lůně vlády není v té příčině dostatečné shody. Rozhodně není shody té ani v jedné vládní straně! Vždyť hrabě Wurmbrand je právě z řad levice a »Neue Freie Presse« je uznaný orgán této strany!

Bylo by zbytečno za této příležitosti opětně mluviti o tarifní politice naší. Výtky podstatné, které se jí činiti mohly, vytčeny zde již několikráte, obecenstvo však je k nim netečno, ačkoli se to týká především jeho kapes. Nicméně o posledním opatření vlády přece nutno se zmíniti. Budou totiž zvýšeny dopravní sazby pro osoby zejména citelně v třetí třídě a na krátké vzdálenosti. Proč právě se začalo reformovati při dopravě osob a proč nehnuto nikterak sazbami pro zboží, to má svou jasnou a vyloženou příčinu v tom, že vláda se velkého obecenstva nikterak nebojí a že neštítí se je citelněji obtížiti, kdežto z jednotlivých porůzných mocných jednotlivců a stavů má větší respekt. A to jsou právě velcí obchodníci, velké průmyslové závody, spediteurské firmy, velkostatkáři a jich

závody tovární, kteří vládě již zcela jinak imponují. Imponuje jí také parlament, který by se zajisté ozval na prospěch mocných, ale který nemá dostatečného hlasu ani dobré vůle, aby ujal se všeobecných prospěchů obecného lidu poplatného. Přirozená to věc, vždyť právě tento parlament je zastoupení zájmů (Interessenvertretung), jak to případně vytkl baron Dipauli v povšechné debatě o reformě přímých daní, a sice zájmů tříd hospodářsky silnějších, zájmů tříd držících faktické panství; je to theorie »neporušené dosavadní državy stran«.

A proč se chce docíliti opravou sazeb pro osoby vyšších důchodů? Aby se pomohlo úřadnictvu. Na to pak dosavadní přebytky nestačí. Nahromadilo se jich za leta dosti, dá se čekati, že porostou stále, ale když se má učiniti výdaj zajisté nutný, přiberou se k tomu ještě kapsy chudého lidu. Zrovna dopravné na malé vzdálenosti, tedy dopravné po většině pro pracující lid se velmi citelně zvyšuje (do 100 km. až o 40%). Proč by nemohl některý průmyslový velkozávod místo toho o 2—3 zl. zaplatiti více za vagon zboží? To by znamenalo zdražení zboží toho na 1 met. ct. o 2—3 kr. Toho by náš obchod a průmysl nesnesl?

Divná věc je to s našimi státními přebytky! Jednou jsou, po druhé jich zase není! Když se jedná pochlubiti se, máme hned přebytek roční 29·3 mill. zl.; ale když třeba z přebytků na něco hodně potřebného nějakou sumičku věnovati, hned se penězi nemůže hnouti. Naše kasy nejsou dosti centralisovány a nemůže se jim proto větší obnos odejmouti; — je sice přebytek, ale jen pro naše vnitřní hospodářství, společní ministři říšští zase naopak mají značné deficity a bude třeba dopláceti opětně několik millionů na říšské záležitosti.

To vše se dobře rýmuje a k sobě hodí. V každé polovici říše se totiž udělá rozpočet, který vykazuje malý, nepatrný přebyteček, někdy jen několik tisíc zl., (tak na př. v Uhrách asi 30.000 zl). Ale skutečné výsledky obviní ministry financí obou polovicí z nepravdy a z pessimismu a ukážou se najednou přebytky roční v obou polovicích po 20—30 mil. zl. Pan říšský ministr financí však dobře prohlíží tuto chytře nastrojenou hru. Sestaví rozpočet, řekněme třeba na 150 mil. zl. ročně z mimořádných i řádných vydání, aby jej delegace snáze a bez dlouhých rozpaků přijaly a když je takto rozpočet sdělán, vydává se stále více a více, a sice jak v položkách řádných, tak i v mimořádných, arci na samé nezbytné věci, — až se ukáže, že rozpočtených 150 mil. zl. daleko nestačí, že se musilo vydati více než 160 mil. zl. Takhle scvrkají se přebytky obou

státních rozpočtů náramně důkladně a ministr financí má pak aspoň snadnou výmluvu, aby ušel naléháním na zlepšení toho neb onoho, řekne: »Byly tu přebytky, byly, ale můj pan kolega, říšský ministr z nich něco potřeboval, z ostatku se zaplatila nějaká část nezaloženého státního dluhu a část musí zůstati v kasách, jelikož je jí pro určité případy většího vydání nezbytně třeba.«

A přes tyto vyložené překážky dalo by se dělati velmi mnoho, kdyby vždy u nás bylo pravé pochopení pro zájmy celku a nechtělo se hověti pouze těm, kteří dovedou s největším důrazem hájiti své zájmové prospěchy. Cestu k tomu ukázal pěkným příkladem, ač bezděčně, dr. Menger při debatě o nápravě berní přímých poukázav na Prusko, které ze svých státních drah má ročního čistého výtěžku 370 mil. říšských marek, kdežto na našich drahách státních pro neprospěšné upravení tarifů vytěží se sotva 24 mil. zl. Považme pak, co nás dráhy ty stály; státní dluhy z té příčiny udělané nejméně vyžadují ročního nákladu 50 mil. zl. *P. L.*

Rozhledy sociální.

SOUKROMÉ ÚŘEDNICTVO — DIURNISTÉ — LISTONOŠI — TEXTILNÍ DĚLNICTVO V BRNĚ — NOVÝ KARVÍN — HORNICTVO ZÁPADOČESKÉ — MOSTECKÁ ORGANISACE — HORNICKÝ KONGRES FRANCOUZSKÝ — NUCENÉ POJIŠŤOVÁNÍ PRO STÁŘÍ A INVALIDITU V BELGII — ORGANISACE UČŇŮ — SMÍRČÍ SOUDY A DOBROVOLNÉ DĚLNICKÉ VÝBORY NEVYHOVUJÍ — STÁVKA OBUVNÍKŮ V LEICESTRU — ČESKÝ DENNÍK DĚLNICKÝ.

Smysl pro politiku sociální na všech stranách se probouzí. Jádro politiky té — ochrana slabých — zapouští všude kořeny. Od dělnictva učí se organisovati všechny stísněné vrstvy společenské a touha po vzájemnosti všech, kdo o blahobytu slyšeli dosud jen vypravovati a kdo požitky kultury viděli dosavad jen z dálky, nabývá určitých pracovních forem

Tak organisuje se u nás soukromé úřednictvo, jež před měsícem předložilo ku své ochraně již i návrh zákona. Zásady návrhu toho jsou jasny a dobře promyšleny. Se stanoviska sociálně-politického radili bychom k požadavku, aby zaměstnatel, jenž jest sociálně a hospodářsky pravidelně silnější než zaměstnaný, povinen byl k delší výpovědi, zaměstnaný pak, jemuž mnohdy náhoda ke zlepšení pomáhá, ať může užiti výpovědi co nejkratší. Zaměstnavateli nemůže krátká výpověď úřadníkova ublížiti, an při veliké nabídce sil snadno a rychle nalezne náhradu. Co se tkne dobývání práva (služného, náhrad atd.), nemůžeme raditi k bezvýminečnému podrobení bagatelnímu řízení. Bagatelní řízení nemá žádného pravidelného prostředku apelačního a nezabezpečuje tudíž spolehlivého a spravedlivého výroku práva, nehledíc na to, že řízení toto není ani příliš rychlé ani příliš laciné. Spíše doporučiti lze volbu řízení, jež vedle rychlosti a vedle volného soudcova uvažování důkazů poskytuje i prostředky odvolací, — tedy (pokud platí staré soudní řády) třeba i řízení zcela nové a zvláštní ad hoc.

O organisaci svých zájmů pokoušejí se i diurnisté úřadů státních. Pokusy jejich bohužel maří jejich představení — ředitelové

pomocných úřadů — propouštějíce písaře, o němž se dovědí, že jest členem nějakého takového spolku. Vídeňská organisace diurnistů musila se ku př. rozejíti, poněvadž najednou neměla členů. Vystoupiliť všichni, obávajíce se pohroženého propuštění.

Také listonoši — tito lidé s největší zodpovědností a s nejmenším platem služebnickým — činí pokusy sorganisovati se, ale také marně. Nemajíť dosud ani svých novin a německý lístek, který vychází ve Vídni, propadá časté konfiskaci. I to je důkazem, že stát jako takový nebéře až dosud politiku sociální do opravdy, a že daleko kulháme za Švýcarskem, kde ve směru tom žije společnost takořka již ve příštím století.

*

Textilní dělnictvo v Brně pořádalo ve dnech 18. až 21. března čtyry schůze, na nichž, jak vybíráme z »Textilníka« č. 6., žádalo: Mzda zregulována budiž v tom směru, aby v jednotlivých továrnách a dílnách dostalo se dělníkům za stejnou práci i stejné odměny, jež vyplácena budiž v týdenní mzdě. Není přípustno, aby představení v továrnách nadále zneužívali své moci, pokutujíce dělníky za každou maličkost a propouštějíce je z práce k tomu cíli, aby umožnilo se častější přijímání dělníků nových, kteří musí své přijetí na mnoze rekomandovati dárky. Dělníci, kteří představené nepodplatili, jsou chikanováni a nechtějí-li býti propuštěni, musí si i podlým způsobem pomáhati, což dělníka znemravňuje. Práce přes čas a na neděli do rána budiž odstraněna, neboť zmořený dělník nemá pak žádné neděle vůbec. Nedělní klid počínej v sobotu v 5 hodin večer. Pensijní kasy nevyhovují a nové (t. zv. »vzorné«) stanovy poškozují dělnictvo, jež pracuj tedy na detailních návrzích stanov nových.

Nová žalostná katastrofa v pánvi ostravské (v dolech Albrechtových) zachvěla opět myslemi veřejnosti. Zejména pohnul se vídeňský parlament, přes to, že dva vídeňští geologičtí učitelé vysokých škol, Süsz a Toula, prohlásili katastrofu tu a všecky pozdější katastrofy, jež prý ještě častěji přijdou, za obět moderní pokračující kultury. Parlament se rychle nadchnul pro zásadní a přísnou potřebu veřejnoprávního dozoru nad dolováním zvláště v dolech uhelných, třaskavými plyny tak nebezpečných, ale — dnes zdá se, že už věc zase spí a že nadšení a láska k hornickým dělníkům, kteří denně dávají v sázku životy své a živobytí rodin svých,

probudí se teprv, až nějaká nová děsná událost zachvátí nové oběti té naší požehnané kultury.

Hornictvo, poznávajíc svoji skutečnou situaci, organisuje se pilně. Zaznamenáváme organisační konferenci hornictva západočeského (revíru karlovarského, falknovského a loketského) ze dne 10. března, kde přijato usnesení, zříditi odborovou západočeskou organisaci ve Falknově a umluveny přípravné návrhy pro velikonoční hornický a hutnický kongres vídeňský. Zaznamenáváme dále valnou hromadu ústředního hornického a hutnického svazku v Mostě (47 delegátů), kde odhlasováno bylo 2037 proti 938 zastupovaných hlasů, že odborný list hornický »Na zdar« nebo »Glück auf« každý člen organisace zavázán jest odebírati.

Ve Francii konán v Lensu dne 24. m. m. kongres hornických delegátů, zastupujících 76.000 horníků. Usneseno, aby platný tam zákon o dozoru nad doly, vykonávaném delegáty dělnickými, změněn byl tak, aby každý delegát měl po jednom dozorčím okresu a aby dozorčí delegáti nemusili v dolech sami pracovati a tím byli ve svém úřadě na podnikateli nezávislými. Usneseno dále, aby majitel dolů odváděl pensijní kase z každého dělníka sumu rovnou 6% a podpůrné kase sumu rovnou aspoň 4% úhrnné dělnické mzdy podniku. Tresty peněžní dosud dělníkům ukládané buďtež zrušeny a pokud se tak nestane, odváděny buďtež řečeným kasám. Ženě pozůstalého horníka vyměřena buď poloviční pense mužova. Stát poskytniž kasám subvenci. Pracovní doba neobnášej více než 8 hodin, počítaje v to sjezd a východ z dolů. Opomenutí těchto požadavků trestáno buď 50 až 500 fr. Návrh na všeobecnou stávku byl na sjezdu tomto zamítnut.

V belgickém parlamentu podán návrh zákona na nucené pojišťování pro stáří a invaliditu. Dělnictvo hodlá se rozvrhnouti na poměrně stejné skupiny dle zaměstnání a každá taková skupina odváděti bude třetinu příspěvků. Druhou třetinu dodá podnikatelstvo, třetí třetinu stát, jenž uhradí i výlohy pojišťovací správy. Obce, jež dosud samy opatřovaly chudinství, odvedou vzniklé tak úspory státu.

O organisaci učňů přinesla pozoruhodné články brněnská »Rovnost«. Poslední (ze dne 4. dubna) obsahuje striktní návrhy, z nichž uvádíme: Dělnictvu musí záležet na tom, aby z učňů vyrostli dokonalí a dovední dělníci. Nutno tedy učňův si všímati a vésti je k odborovému výcviku i k vědomostem, an jen dělník dovedný může se postaviti proti podnikateli. Organisace dělnické za-

opatřujte tedy samy učňům místa a spolky dělnické na venkově působte jako sprostředkovatelé mezi otcem učně a organisací města, v němž se místo hledá. Odborová sdružení projednejtež záležitost a mějte v evidenci mistry a podnikatele nelidské a o výcvik učňů nedbalé. Odborové dělnictvo ujmiž tak do rukou i zadávání míst, sprostředkování práce a zejména i dozor na učně takto dodané. Samostatná organisace učňů je nemyslitelná, pročež buďtež učňové zabráni do odborových spolků dělnických, kamž usnadněn buď jim vstup prominutím zápisného a příspěvků měsíčních a kdež hleděno buď na učně jako na mladší bratry a soudruhy, jimž poskytovány buďtež rady a poučení.

Z toho vidíme zase, jak positivně a rationelně vede si dělnictvo a vidíme také, jak pošetile počínají si naše venkovské obce, jich purkmistři, samostatní policejní orgánové atd., když vzniku místních dělnických organisací kladou horečné překážky a když všemožně pronásledují spolky již existující.

Do smírčích soudů společenstev stěžují si schůze pomocníků. Rozhodnutí smírčích soudců jest prý v četných případech pouhým diktátem moci a nikoli výrokem práva. Žádá se tedy zavedení živnostenských soudů. Také působení dobrovolných (neobligatorních) dělnických výborů, jež zavedeny v Německu a jež hodlá uzákoniti vláda i u nás, se neosvědčuje. Praxe v Německu dokazuje, že »dobrá vůle« na straně podnikatelů vůbec neexistuje. Zpráva továrního inspektora badenského uvádí, že dobrovolné dělnické výbory nemají žádného vlivu na jednostrannou vůli podnikatele a na způsob či vykonávání pracovní smlouvy. Dělníci nemajíce ochrany, nemají také dost vytrvalosti a pevnosti v postupování. Ti, kdo se přece vzmuží, bývají propuštěni z práce. Dělnických výborů zřízeno dosud v Německu velmi málo, ale i ty prý za nedlouho zmizejí. Dodáváme to k poznámkám o vládní osnově rak. na str. 171. listopadového čísla Naší Doby.

K ohromné stávce obuvnických dělníků v Leicestru přinesla vídeňská »Arbeiterzeitung« informační dopis z Londýna. V Leicestru — praví dopisovatel — nevede se nikterak spor mezi prací rukodílnou a strojovou. Tam již dvacet roků trvá výroba strojová a byla výroba ta tak snadná, že obsluhu stroje opatřovaly i naprosto necvičené síly ochuzených drobných agrárníkův a zemědělských dělníků, kteří prý by vlastní rukou nebyli dovedli zhotoviti střevíc za žádnou cenu světa. V posledních letech však se mašinerie úžasně zdokonalila, továrníci postavili ke zdokonaleným strojům

nejvycvičenější »ruce« a podle množství práce vykonané dělníky nejrychlejšími stanovili pro budoucnost mzdu od kusu pro celou továrnu. Dělnictvo beze své viny méně cvičené a méně rychlé zkráceno tím ve mzdě a nemohouc docíliti jejího zvýšení, organisovalo stávku. Továrníci prý vědí, že dělníci mají velký fond podpůrný a vyčkávají tedy, až se síly kas dělnických vyčerpají. Zcela jiné poměry — píše dopisovatel »Arbeiterzeitungu« — jsou v Northamptonu, v Straffordě, Kendalu a v Londýně, kde nejlepší prací obuvnickou jest práce řemeslná. Obuvnictvo jest tu spíše umělým řemeslem, jež pracujíc dle vkusu objednavače nemusí se na ten čas ještě obávati stroje. Že však i toto umělé dělnictvo překvapeno bude pokrokem strojové industrie velkého kapitálu, dá se očekávati.

V Praze bude prý konečně vycházeti dělnický denník. Přejeme mu mnoho zdaru a sobě přejeme, abychom v listě viděli nejsvědomitější poučování dělnického lidu a co nejméně polemiky, jíž naše žurnalistika tolik zjalověla. Veliký vliv, jakého nabyla vídeňská »Arbeiterzeitung«, dosažitelným jest i u nás, bude-li tu dost píle a dobré vůle.

9. dubna. *Ch.*

Rozhledy časopisecké.

LITERÁRNÍ VOTUM DŮVĚRY — PŘÍLEŽITOSTNÉ POUKÁZÁNÍ NA KNIGGE-A — AFÉRA ŠIMÁČEK-ŠALDA — LITERÁRNÍ HLASOVÁNÍ A KRITIKA — DUOBUS LITIGANTIBUS TERTIUS LUMÍR — NOVÁ FORMULE AESTHETICKÁ: KRÁSA — CHYTROST? — LITERÁRNÍ VÝZNAM RAKOUSKÝCH BAREV — ZASE A POŘÁD »PÍSNĚ OTROKA«.

»Světozor« překvapil literární svět dlouhým prohlášením. Když jsem řadu jmen spatřil (tuším 66) v prvém návalu jsem si představil, že p. Šimáček užil svého původního postavení mezi literárními stranami a způsobil prohlášení, jímž mužným způsobem Macharovi a soudruhům se dává zadostučinění. Oko mé padlo také hned na poznámku přivěsenou ku prohlášení, z níž jsem čerpal naději ještě větší; neboť četl jsem, že podnět ku prohlášení dal p. Vrchlický s p. Jiráskem, Raisem, Klášterským, Víkovou-Kunětickou. Avšak člověk v české literatuře nemá míti zbytečné naděje — pánové od »Lumíra« způsobili podle známých vzorů docela obyčejné votum důvěry. Pan Šalda z toho může vidět, že jsme nedávno anologii s politikou skutečně neprováděli »hloupě«; ale připouštíme p. Šaldovi, že se do literatury nemusejí zanášet analogie pouze z politiky, daly by se také zavádět z Knigge-a. Jestliže Knigge nepsal o horkokrevné prostořekosti, p. Šalda z nynějších sporů může si svou kapitolu vyčíst.

Votum důvěry je ostatně krátké: p. Šimáček prý »v daných poměrech vždy velmi liberálně« si počínal »přijímaje a otiskuje rukopisy«. Toť (patrně za »daných poměrů«) všecko. Pan Šalda, rozumíme-li poslednímu Lumíru (10.), jakožto člověk »pro literaturu úplně bezvýznamný«, může být velmi spokojený — 66 proti 1!

Tedy máme vlastně novou aféru, aféru Šimáček-Šalda! Začal boj o svobodu slova, o nezávislost literatury na žurnalistickém kramářství, započala diskusse a objasňování směrův a tužeb literárních, avšak ne — panem et circences zní lomozný křik a proto chytráctví, nadávky, osobní žalování a špinění. Nedáme se mýlit, nedáme se strhnout ze své dráhy.

Opakujeme pořád a pořád: spory vznikly článkem p. Vrchlického a tudíž běží o to, měl-li p. Vrchlický pravdu nebo ne. A pan Vrchlický ve svém článku pravdy neměl, bylo to dokázáno v mnohých punktech docela přesvědčivě. Pan Šimáček však tomuto poznání unikal tím, že do diskusse hodil spory staré a ku věci nepatřící. Pan Šimáček napřed mlčel, pak trochu pohladil p. Machara, ale dal se pak do — p. Šaldy.

Ale příklad p. Šimáčka nakazil pana Šaldu. Pan Šalda hodil do sporů nezralé jablko Eridino o redaktorské činnosti p. Šimáčka. Pan Šimáček totiž mezi jiným vytýkal p. Šaldovi »špinavé ruce« a na to p. Šalda vytkl p. Šimáčkovi, že vykořisťuje »té náhody, že tři čtyři nejlepší naši mladí umělci musí tisknout ve Světozoru«, že však »kazí cizí rukopisy, ryje a orá v nich, ničí jich individuální výraznost, jich původní styl.« Proti »nečistým rukám« p. Šalda staví větu: »A ten člověk chce mně vykládat o literární cti! Milý příteli, před vámi ruce do kapes, hluboko do kapes.«

Pan Šalda na to uváděl proti p. Šimáčkovi důkaz z toho, že před lety p. Sovovi nesmyslně korigoval verš. Na to p. Šimáček dokazoval, že korigoval jen přepsání atd., až p. Šalda předvedl si za svědky pp. Sovu, Svobodu a Mrštíka a p. Šimáček votum důvěry od A—Z, od p. Alberta — p. Zíbrta. (Nenašel se nikdo s Ź? Držíme se přece vlastenecko-české abecedy!)

Pan Šalda pochybil a ukřivdil p. Šimáčkovi. Už jsme to řekli jednou a opakujeme — jestli p. Šimáček korigoval, tedy k tomu patřili dva: autoři to akceptovali, veřejně se neozvali. Co mluvili soukromě, do toho nám je málo, když se nepodává všecko. Pan Šimáček právem mohl ukázat k tomu, že p. Sova, vydávaje sbírku básní, sám přijal p. Šimáčkovu korekturu. Prohlášení p. Sovy potvrzuje tudíž velmi lojálně tu chybu autorů. A podobně ani prohlášení p. Svobody, ani p. Mrštika nedokazuje, co tvrdil p. Šalda. Pan Svoboda říká jen, že korektury p. Šimáčka těžce nesli a pan Mrštík neuvádí také dost příkladů a příkladů silných, že by pan Šimáček byl potlačil individuálnost atd. Pan Šalda p. Šimáčkovi křivdí však tím, že právě jen jeho staví na pranýř redaktorské malichernosti — proč má p. Šimáček pykat za redaktory jiné a jak víme, neliberálnější?

Votum důvěry přes to bylo zbytečné. Mnozí z podepsaných také nic nedokazují. Proto má větší cenu pro p. Šimáčka zvláštní prohlášení p. Machara, že p. Šimáček vůči němu byl liberálnější než jiní nakladatelé. To je proti p. Šaldovi důkaz.

Pan Šimáček v svých dlouhých polemikách vyslovoval různé literární názory, jako že je vděčným ku svým starším učitelům, že list musí mít napřed zajištěnu existenci (Pod nízkým stropem prý vysoko neskákej!), že přátelství nedopouští kritiky atp.; mezi jiným p. Šimáček přes to, že se napřed prohlásil pro pravou českou kritiku, ex post prohlásil, že »Světozor« dává jen — referáty a žádné kritiky. To jsou zásady, které p. Kvíčala také hlásával, nejsou tudíž nové, ale za to nesprávné

A tuto donquijotiádu obalili oba pánové v takovou »říznou« a »důraznou« formu, že dostihla už jen některé články naší žurnalistiky z posledního boje o Hálka! A p. Šimáček s počátku tak rozhorleně odsuzoval způsob p. Šaldovy polemiky!

Zkrátka jsme pro kritiku, diskussi, pro boj, musí-li být, a proto jsme proti literárnímu hlasování. »Lumír« pořád v té věci stojí proti nám. Čteme totiž v čísle ze dne 10. dubna, že poslední boj literární nebyl veden o modernost a staromodernost, nýbrž o osoby. Mladí prý by nikdy nebyli svornost porušili, kdyby je nebyli rozvedli lidé pro literaturu úplně bezvýznamní. Proti těm měli by se prý spolčit všickni. Pak prý by se ukázalo, že lidi práce ať mladé či staré nedělí vlastně nic. Zdá se, že na pány přišla pozdní lítost a snaha dáti řečenému boji zlehčující nátěr a při tom leccos zakřidovati. »Lumír« tuze dobře ví, že mladým v posledním boji o osoby nešlo, že mladí svornosti neporušili, že to byli pp. Vrchlický a Schulz, kteří vnesli čistě literární spor do kramářských žurnálů, že pod jejich autoritou zahájila se persekuce osob a že konečně spor p. Šimáčka s p. Šaldou je malichernou záležitostí, kde ani jeden ani druhý nebyl a není oprávněn mluviti za modernu celou. A že konečně pokračováním či důsledkem onoho boje nikterak není. To všecko jsme se naopakovali dost a dost a tu najednou »Lumír« poučuje, že neběželo ve sporu o »věk«, že na obou stranách jsou zdatní pracovníci! Naše stanovisko v tom všem je velmi prosté: podle našeho soudu literáti nejsou pouze pracovníci, ale také mužové a mužové vždy se dohodnou i ve svých sporech — mužně. Zuby nehty se budeme branit proti tomu, aby do naší literatury a aesthetiky přijata byla formule, která posud platila v naší politice (nic naplat, p. Šalda musí si té analogii zvyknout), aby totiž formule: politika = chytrost rozšířena byla v: politika = chytrost = krása.

Registrujeme-li markantní věci z našich časopisů, jsme nuceni zmíniti se o něčem, co vlastně s literaturou zrovna nesouvisí, ale

dává i literátům dost látky k přemýšlení. Houževnatý boj svedly Národní Listy s Pražským Denníkem o rakouské barvy. S kolumbovským důvtipem našel náš vlastenecký orgán, že rakouské barvy jsou vlastně červeno-zeleno-bílá. Pražský Denník, jenž by mohl být v tomto ohledu autoritou, tvrdil nešťastně proti tomu, že jsou to barvy modrá a žlutá. Kdo v třínedělním boji, jenž se o tyto barvy strhl, zvítězil, nedovedeme říci; možná dokonce, že neuvádíme sami tyto barvy správně; ale Národní Listy se nám rozhodně v tomto zápase líbily: vedly jej důstojně, pevně, neústupně, a považíme-li, že byl tu odpůrcem Pražský Denník, i slušně. Mnohem slušněji než kdysi proti odpůrcům Rukopisů, mnohem slušněji než v posledním boji proti Moderně. A jejich zápas, ač zůstane as co do výsledku jen theoretickým, nebyl a nebude marným. Vděčný národ připočte jej svému mluvčímu za zásluhu. Jako v roce 1881 návrh, aby byl sv. Mikuláš jmenován slovanským svatým, jako v roce 1894 boj za Cyrillo-Methodějství.

Sv. Čech před odjezdem do Italie složil členství v Akademii. Vnitřní důsledek »Písní otroka«, doufáme a snad tudíž krok Sv. Čecha obrátí pozornost nejen na akademii, ale i na jiné instituce literární a co dělají. Pan Mrštík ve svém objasnění sporu o redaktorství velmi dobře napsal: »Nedostatek svobody slova je jen příkrou illustrací nedostatku domácí svobody vůbec — a dokud té si nezjednáme, nezasloužíme si ani svobody jiné. A té svobody doma nemáme a proto jsou směšné všechny vlastenecké tirady na svobodu vůbec — všechny programy, všechny řeči připadají mi jako fantastický plášť na bídném těle. Dokud národ není vychován ve jménu svobody doma v každém směru a v každém ohledu, dokud tento pojem svobody se nestane hlavním motorem všeho jeho myšlení a konání, dokud se mu nestane zrovna fixní ideou a přesvědčením nezrušitelným — jak chcete, aby ten národ pak hrdlem i statkem svým stál za svobodu vůbec, aby se nebál a dovedl se bránit a dovedl žít, jak žíti má. — Do té doby hroutí se všechny naše naděje, všechny illuse a zůstává skepse, kterou zaviňují především ty orgány veřejného mínění, které by ve prospěch této svobody doma bojovat mohly a měly a nečiní toho — naopak, ještě se proti ní staví«.

Sursum.

Magdalena.

V jednom ohledu Macharova Magdalena u nás měla osud epochálních děl uměleckých — přehojné úsudky o ní v základním pojímání přímo se rozcházely, jedny ji zatracovaly, druhé v ní vítaly neobyčejný zjev literární. Dílo samo vyšlo ovšem v době a za okolností prazvláštních — v době akutního literárního boje, v němž našemu básníkovi připadla přední úloha. Ale přes to různé toto posuzování Macharovy básně dokazuje zřejmě, že vyšlo na přechodu nejen naší literární kritiky, nýbrž i na rozhraní různého nazírání sociálního — Magdalena je totiž po přednosti báseň sociální. Mladí viděli v ní spravedlivé zastávání se lidí utlačovaných a nešťastných. Zastancové starého privilegovaného názoru lomili nad ní rukama, někteří se svého theatrálního kothurnu hřímali i proti básníkovi. Padla o něm známá ošklivá slova, jež nejsou ani duchaplná, tím méně spravedlivá. S příslušným uvozovacím znaménkem vlečena skoro všemi žurnály — u jedněch citována s netajenou radostí, u druhých s odporem a rozhořčením. Nic než pouhá tartuferie. Báseň zavadila o místa, jež známa jsou z vlastní zkušenosti ze 100 dospělých mužů městských nejméně 99, ale jen o ně zavadila, a to tak cudně a s výsledným dojmem očistným, že ve čtenáři nevzbudí ani tolik vášně jako nezávadná novelka cukrujících lidí. Chci toto tvrzení doložiti podrobnějším podáním děje.

»Nade Prahou slunce právě zapadlo . . . Sobota je. Měsíc květen. Jevištěm je pátá čtvrt . . .« Pestrou směsí obyvatelstva této čtvrti, kde »tepna žití bije«, básník čtenáře vede do domu »citu bankrotářek, jež v té herně světa hrají o kus chleba; mládí, krásu, žert a úsměv mají dneska — zítra karta jinak padne, a vše na vždy prohráno«. V tu dobu již vstupuje tam host, vítán jsa madame domu, která před tím ve výklenku se právě modlila. Je to dobrý známý v těchto místech. Jiří — tak nazývá se — je hrdinou básně.

Madame doporučí pozornosti hostově »tam tu štíhlou v černých šatech, Marketku mezi těmi Venušemi« — slečnu Lucy. — Ta působí na mladého muže dojmem zvláštním, nezvyklým v těchto místech, »libé teplo chvěje celou jeho duší.« Jiří dává se s Lucy v rozhovor.

V jejím podlouhlém pokojíku host chce vyzvěděti, co přivádí tuto zvláštní dívku ve zdejší pelech. »Zde se člověk octne snadno, ani neví, neví jak . . . Slušná tvář a trochu bídy — a ten svět je náhle pro Vás

jako plocha nakloněná: jeden krok — a již jste dole.« Jiří uvědomuje ji o jejím nynějším hrozném stavu, její příšerné budoucnosti. Raději viděl by ji v rakvi nežli zde. V další rozprávce Lucy odhaluje svou duši: doufá ve vysvobození z těchto hrozných míst — tam dole ve vodě. — »Toť ten bod, zkad se dívám na své žití, na budoucnost.« Jeho soucit a jistá mravní opravdovost, kterou v něm Lucy viděla, pohnula ji, že mu vypravuje svou minulost. Je dcerou učitele. Matka jí záhy zemřela a otec brzy zpustl; hrával karty, pil a hýřil. Ona zatím doma četla vše možné. Záhy dala se kýms svésti — jen z jakés zvědavosti. Otce propustili a od té doby musila ho dcera živit. Stala se gouvernantkou a vydělaný groš dávala zpustlému otci. Bylo mu to málo. Otec našel jí místo prodavačky ve střižném krámě. Na konec sám ji přemluvil a uvedl na dráhu, na které právě je. Otec je s ní nyní plně spokojen. — Příšerný úsek lidského života! A ten otec její i v dalších příbězích je stálým zvrhlým démonem, jenž je jí vnější překážkou, aby setrvala v počestném a mravném životě. Lucy ukazuje tu po prvé slabost a passivnost své povahy. — Nemiluje svého otce — »v lásku otců nevěří« vůbec — a přece nedovede se od něho odtrhnouti, jde i v tato místa. Jiří na to vypravování Lucy stiskl jen ruku a šel

Cestou přemýšlí o celé příhodě, o dívce, až přišel ke krčmě, kde s řevem a bitím vyhazují z učouzené krčmy kohos — je to otec Luciin. Ten se také Jiřímu bez pobídky představuje, vypravuje mu o sobě i o své dceři »tam v tom domě«. Na Jiřího jakoby padla »sprcha špíny«, otřásl se.

Žil svým bezstarostným a blaseovaným způsobem. Ale ta dívka nejde mu z mysli. S prvním šerem táhne jej to jako kouzlo zas do známého domu v páté čtvrti. Tam opakuje se zas to, jako předešlý večer. V její přítomnosti v sobě cítí mravní opravdovost, kárá ji a lituje. S Lucy stala se skutečně vážná změna. To tam bylo její lehkomyslné pojímání — slova a představy Jiřího neminuly se u ní cíle.

Jiří, ač ve chvílích sobecké rozvahy sám se z toho kárá, pojímá vážný plán vyrvati ji z tohoto kalu a navrátit ji počestnému životu. Je bohat. Má nedaleko od Prahy velký statek a mlýn. Má tetu dobrou jako anděl, která nezná větší slasti, nežli činiti bližním dobrodiní. Jediná slabost její je přílišná láska k Jiřímu. K ní chce Lucy odvést. A ještě v tu chvíli záměr svůj provádí. Madame loučí se s ní s připomenutím: »Bude-li Vám v tom světě nějak divně — můj dům je Vám otevřen.« V lijáku Jiří odvádí v noci Lucy ke své tetě.

Teta, jež známa je v celé čtvrti jako dobroditelka chudých — vítá ji s dětinskou radostí a s největší šetrností; rozplývá se v její přítomnosti dobrosrdečností a vlídností, zahrnuje ji všelikou pozorností a péčí. Rozhlížejíc se v novém životě Lucy tone ve vroucí modlitbě.

Lucy žije šťastně po boku andělské stařeny. U tety objevuje se jí teprve mělká a blaseovaná duše Jiřího. V jeho pokoji, jenž byl jí zatím vykázán, na stole nalézá rozházené podobizny obnažených baletek a podobné věci. On také zatím vystřízlivěl ze zápalu humanního a litoval svého činu; ale s resignací oddává se této změně v domě. Svůj život však nezměnil nijak: chodí zase v obligátní nudě po Příkopech, po

kavárnách a jiných místech s přáteli jako dříve, až kousavé poznámky a podezřívavé úštipky přátel donutí jej, že se odhodlá odjet na svůj dvorec. K tomu i Luciina Erinnye, její otec, vyhledal ji v novém bydlišti. Dovolávaje se svého »svatého práva, práva otce«, učiní poplach mezi čeládkou domu, které odkryje nedávnou minulost své dcery. K výjevu nahodí se právě Jiří a uklidní opilce nějakou bankovkou. »Pane, Vy jste čestný člověk, máte jistě účast s námi«, změnil hned zhýralý otec dosavadní způsob jednání — scena to, která živě upomíná na jedno místo Sudermannovy »Cti«.

Po několika hodinách kočár unáší Jiřího s tetou a s Lucy do ne dalekého venkovského města, jež básník makavě označuje. Básník mistrně rozvíjí před čtenářem maloměstské malicherné poměry tohoto města. Rvou se tam dvě strany mezi sebou; příčinou jsou neshody osobní, zejména žen předáků. Ale osobní spory zakrývají pod štítem současných politických hesel. K tomu ten společenský život maloměstských žen: neustálé klepy, zvědavost a řevnivost, potajné zápletky; makaronské konversace, zvrácené vychování dívek atd. Příchod Jiřího v městě způsobí rozruch. Nejvíc cizí slečna, jež přijela s ním. Ženská honorace chystá se na výzvědy. Nejdřív paní purkmistrová. Zapíná na všelicos, ale stará teta všecky její kličky obratně rozuzlí, nežli se mohly stáhnouti. Nepořídila nic, než že si odlehčila špinavým očerňováním své sokyně, paní doktorové, a žen celé oposice. Za chvíli vystřídala ji v téže úloze paní doktorová a vykládá vše, co slyšely již od purkmistrové, jen se změněnými jmény. A to nejsmutnější při tom, povzdechuje si teta k Lucy, že vše je pravda, čím se sokyně očerňují.

Lucy s tetou jsou nuceny účastniti se výletu honorace městské. Lucy je předmětem pozornosti všech dam, mladých seladonů i žárlivých slečinek. Za zábavy ostatních Lucy vytratila se z té cizí společnosti, kde ji vše páliło. Na odlehlejším místě lesa zahledla muže rozloženého na plaidu. Je to nešťastný student souchotinář, vymykající se svými názory z celé té malicherné společnosti a platící proto u počestné společnosti měšťácké za blázna. »Jakobina«. Ale Lucy připoutána byla k tomuto trpícímu člověku zvláštní sympathií.

Zatím trpce zkoušené Lucy hrozí nová zkouška. V jedné krčmě objevil se její otec. V opilství vykládá celé společnosti o své dceři, o její minulosti, o právech otce, o únose. Zpráva rozlétla se městem. Ženská honorace městská sešla se ve své oblíbené klepárně. S rozhořčením mluví o skandále, vypravuje si s nenasytnou chutí o vybájených podrobnostech, vykládá o domech nevěstek. Lucy byla u nich rázem souzena. Celé město odvrací se s opovržením od ní. V této náladě zašla si do zámeckého parku. Tam setkala se se známým souchotinářem. Slyší jeho revoluční názory sociální, jimž valně nerozumí; ale pravdivý a přesvědčivý tón jeho hlasu dal jí cítiti, že má tento člověk pravdu. On je zachvácen příšernou mdlobou své nemoci — v tom okamžiku Lucy prozradila se svou sdílnou láskou k němu. Dovídá se od něho, že celé město zná její historii. Ona přiznává se mu, že šla blátem, ale chce žíti život nový, čistý. »Buržoa to nedovolí, utepe vás«, řekl teskně. Lucy po tomto setkání odchází, »v oné tupé resignaci, jako zvíře, které cítí zápach krve z porážky.«

Patricijské dámy uznávají za svou povinnost, varovati tetu Jiřího před nízkou šalbou, kterou ji Jiří oklamal. Nepochodily. Čekaly, že opoziční list skandál rozšlape. Zatím doktor, hlava oposice, chtěl lovit z kalné situace. Přemluvil Jiřího, jenž byl smýšlením buržoastický aristokrat, na stranu oposice. Jiří vyhlédnut i za kandidáta poslanectví. O slavnosti svěcení praporu u spolku opozičních veteránů po prvé ohlásil se frasovitou a bombastickou řečí. Byl úplně jejich. Při slavnosti té byla i Lucy s tetou přítomna. Byla to trapná chvíle pro ni. Jedni jí pohrdají, a druzí, kteří s ní mluví, upomínají ji nešetrně na atmosféru a život rozkřičeného domu.

Zatím Jiří připravuje se na kandidátní cestu. Zařídil se doma příslušným nábytkem, knihami a obrazy. Z Prahy má přijít důvěrník, který bude prý jej prováděti po okrese. List vládnoucí strany nelenil, trhal Jiřího, jeho život se znatelnými narážkami na Lucy. »Volný Občan« odpovídal a illustrovaná čtrnáctidenní příloha strhla většinu na svou stranu. Boj šel až do krve a soudů.

Důvěrník přišel. »Všecko znal a o všem mluvil, je vším možným: politikem, kritikem a literátem, žoldnéřem je listu v Praze, venkovských pět plátků sytí hlubokými úvahami o té naší situaci«. Dává si předčítati Jiřího připravené řeči volební a věští mu příští slávu. — Oposice sešla se skvělou účastí ve svém hostinci. Crême její zasedl k dlouhému stolu. Debatuje se tu tonem hospodské politiky. Každý chce se zaskvět svým rozumem před důvěrníkem z Prahy. Tento vykládá své zkušenosti a theorie. Hovor zašel na městské poměry a na konec na Lucy. Jiří, interpellován od doktora, vypravuje celý příběh. Ode všech oslavován za svou humanitu.

Lucy zatím má hrozný pobyt v této společnosti. Ta stíhá ji všude svým opovržením; i v chrámě. Ke všemu jediný člověk, který pro ni vedle dobré tety měl odpuštění a k němuž ona lnula skutečnou láskou, onen revoluční souchotinář, právě zemřel. — Lucy jde mu na pohřeb do chudé a zanedbané čtvrti předměstské. Těžké myšlénky obestírají její mysl. Po pohřbu zůstává sama nad čerstvým rovem a kropí jej slzami. Vrací se domů.

Na dvoře stojí uprášený kočár. Jiří přijel z kandidátní cesty. Je rozjařen svým úspěchem. Lucii je nápadný podivný žár v jeho zraku. Jiří vklouzl za ní do jejího pokojíka — zachtělo se mu jejího těla. Sahá na ni, líbá ji — ona však ho odstrčila, až zapotácel — a prchá z domu. Jiří věděl, co znamená její »s Bohem!«, ale nezdržuje jí. Získá tím pro svou budoucí kariéru.

Lucy zatím uniká za město, přichází na touž silnici, po které přijela do města. Chce nazpět do Prahy. Její myšlénky jsou upjaty jen jedním směrem. Tam v Praze u železné lávky bude po všem. Přešla už Libeň, Karlín, prošla Prahou, jde vedle domu neblaze jí známého — odtud má již k lávce jen několik set kroků. Přišla až k tajemnému tichu kolem Rudolfina, popošla i k zábradlí. Bojuje strašný boj duševní: žít či dolů do vln? — Náhle mávla rukou, obrátila se »v tepnu žití« zpět, zamířila k domu, dobře jí známému, stiskla kliku — vrátila se v místa staré hanby. —

Tímto zakončením básník dal nejbolestnější ránu zarputilým našim názorům společenským — v něm vidím nejsilněji prorážeti hněv básníkův proti pruderii buržoastické. Slyšel jsem vyslovovati podivení nad tím, že Lucy nekončí samovraždou. Nehledě k tomu, že samovražda nesnáší se nijak s povahou Luciinou — jak chci ukázati dále — oč byl by tento otřelý způsob slabší, neúčinnější! Společnost v jádře svém horší nežli je Lucy, vhání ji v dřívější kal života, nedopouští, aby se vrátila v život počestný. »Buržoa to nedovolí . . . buržoa nic neodpouští.«

»Magdalenou« básník chtěl podati kus té poesie, o níž jinde pověděl: »A nad časů našich hroby bude tato poesie jako ortel svojí doby na dějinném soudu hřmít!«

»Jen ty sloky, jen ty tony mohou promluviti jednou za těch lidí miliony, jež zde zajdou bez jména.« (Pêle-Mêle, str. 53.)

Poesie moderní podle názoru a přesvědčení básníkova má především sloužiti rozvoji sociálnímu, má jít v popředí snah opravných v nespravedlivém zřízení našem, bez obalu odkrývati vředy a jizvy našeho života, třeba rušila klidným privilegovaným občanům nervy. Básník tento svůj názor vyslovil již několikrát. V »Magdaleně« na př. příkře útočí student souchotinář proti dnešní poesii: »Nenávidím z celé duše tohle dnešní rýmování; nepoctivec je dnes básník!« Píše prý strojeně. Skládá jen to, co se líbí »našim buržoům«. »Jen nic bořit! To mu ruší jaksi nervy. On se bojí převratů, všech revolucí. A tak naše poesie konservativním tím proudem plyne celá — celá, celá!« (Str. 148—150.)

Tento vážný a vznešený úkol moderní poesie básník akcentoval při každé příležitosti, Zajímavým dokladem je v tom ohledu silná báseň »Sloky literární« (Pêle Mêle, str. 47—53): »Nemám rád té poesie, jež jak oslazená voda padá do té mizerie zoufalého století . . . Nemám rád těch poesií dobrých, řádných, bezúhonných, které krčí svoji šíji před svou dobou lokajsky . . . Mám rád verše volné, smělé, které třeba drsně zvučí, odvahu však mají v čele a ve štítu pravdy znak. — V nich je poesie žití, žití, jak je lidé žijí, tu z nich každý ducha cítí, kdo je v pravdě člověkem! . . . V nich je mok, jenž řeže, pálí bez milosti, bez ohledu, když jen jeden atom malý padne na hnijící vřed . . . (Poesie ta) nemá úkol praeceptora, nechce pranic amputovat, hřmí jen: Zde je duše chorá! — ať si přijdou lékaři.«

A tak vážná opravdovost, ten vřelý tón skutečného přesvědčení, soucit s utištěnými a neskrývaný hněv proti sobeckým držitelům jistých privilejí společenských a vyfalšované mravopočestnosti buržoastické je hlavně to, co v »Magdaleně« duši čtenářovu tak silně a trvale chopí. Její dojem výsledný je především sociálně reformní. Nejde tu tak o osudy dívky, jež prošla tak nízkou stanicí a nyní se chce povznésti z bláta, nýbrž o to pozadí společenské: ustalené společenské předsudky proti ní, houževnatý odpor této společnosti proti tomu, aby dívka s takovou minulostí směla žít počestně, jak chce — v tom je její síla; skutečná síla, protože z toho proniká tak zjevně mravní opravdovost básníkova a smělost pravého reformatora.

Smělost jeho ukazuje se volbou sujetu básně. Bez rozpaků sáhl v sociální otázku o sobě nejbolavější a pro názory naše nejchoulostivější —

v otázku prostituce. Básník otázku tu nijak neřeší, volá jen podle svých slov: »Zde je duše chorá! — ať si přijdou lékaři.« Je smělý dost, aby otevřeně pověděl té přetvářející se a rukama lomící elitě ženské: Oč jsi ve svém jádru horší než ta dívka, nad kterou vyslovuješ tak zarputile svůj ortel a kterou stíháš svým pohrdáním. Otázku tu podává s nejhroznější příkrou skutečností — bohužel že pravdivou: Vlastní zhýralý otec přemluví a odvede svou dceru do domu, aby k vůli němu kupčila tam svým tělem.

Reformatorskou smělost básníkovu vidím i ve vylíčení charakteru Luciina. Básník ji neokrašluje heroickými ctnostmi skutečné kajicnice. Divná to Magdalena! Tato Lucy je typ dívek, jež dávají se do služeb kořistivých »madames«. Čím kaje se Lucy? Nedopouští se ovšem hříchu, kterým hřešila před tím. Ale to není její zásluhou. V tom smyslu Lucy nikdy hříšnicí ani nebyla. Dala prý se záhy svésti kýmsi — ne však z lásky, z vášně, nýbrž z pouhé zvědavosti. A do toho domu prodajného nevehnala ji také vášeň pohlavní — jako skoro žádnou její družku. Lucy nekaje se především jednou a za našich časů jedinou cestou — tvrdou a třeba hrubou prací. Káti se prací bylo by mohlo Lucy povznášeti v očích čtenářových.

Proč? Prostituce je právě po stránce sociální největší nepřítelkyní práce. Vyžaduje to veliké síly mravní, má-li dívka nejchudších vrstev lopotovat se a dřít za několik krejcarů denní mzdy a nepodlehne-li tak snadnému a výnosnému pokušení — zvláště ve velkých městech — opatřovati si výdělek prostitucí.

A úctu ku práci, sílu chtít se takto vymanit z dřívějšího kalu života — tu Lucy nijak nedává na jevo. Šije košilky s »teti«, tu i tam si něco vyšívá — a to je ta jediná práce. Jinak chodí na výlety, na procházky, čte knihy — zcela podle zaměstnání městských patricijských dcerek. Taková kajicnost nevynucuje u nás úctu.

Tato Lucy je ovšem dobrá, je i ctnostná v nových poměrech. Ale ani tuto vlastnost básník nijak při ní nepřiostřuje. Jen jednou byla uvedena v pokušení — a z toho vyvázla, pravda, bez úhony. Ale čtenář nevidí, je-li u ní skutečně mravní síla, či spíše jen zvláštní shoda okolností. Uvažme jen její stav duševní: Lucy přichází právě z pohřbu svého přítele, jemuž je plnou duší oddána. Před chvilkou plakala nad jeho hrobem. Trpí tím, že je stíhána pohrdáním od celé společnosti pro svůj dřívější život — a v tom okamžiku sahá na ni s tělesnou žádostí právě Jiří, jenž ani tam v jejím pokojíku v rozkřičeném domě toho se nedopustil. »Hnus jí prochvěl, jakoby to sahal na ni rodný bratr.« V celku v jednání nejeví se Lucy jako »celá bytost«, jak charakterisována je básníkem v závorce (str. 120.).

Od začátku až do konce Lucy ukazuje se »passivní a měkkou duší«, jak ji básník charakterisuje (str. 225). Passivní je zejména ve svém trochu zvláštním poměru k svému otci. Lucy je vůbec bez energie. Ve svém nitru je přesvědčena, že jen samovražda může ji vytrhnout z její nešťastné a strašné posice. Pojímá úmysl, že se utopí. Jde se utopit

z města, jež leží na Labi, až do Prahy, jakoby tam Labe nemělo dost vody, aby se v něm člověk mohl utopit. Proč chvátá až do Prahy, aby tam na známém místě hledala spásu ve vlnách, je mi ovšem psychologicky zcela pochopitelno. I samovrah někdy utkví na jistém místě, kde jediné chce vydechnouti svou duši. Chtěl jsem tím jen říci, že tato Lucy také konečně musela uchýlit se v místa, kde byla dříve. —

Se stránkou sociální básník spojuje též stránku politickou. A v tom zase viděti smělého pozorovatele, který obral si vylíčiti právě panující populární stranu politickou a její žurnalistiku v jejich nedbalkách: prázdnotu a nedostatek pravého přesvědčení u vedoucích zástupců, politické šarlatánství, hluché a nabubřelé řečňování, jímž mámí se lehkověrné massy, politika se třpytnými cetami: vládnoucí strana má v městě spolek veteránů, opposice založí trucspolek veteranský s nádhernějšími chocholy a s větším leskem a třpytem. Malé městečko má své dva orgány, jeden opposiční, druhý strany vládnoucí a ty plní se skoro výhradně osobním špiněním a klepy o svých protivnících. Obě strany se soudí, rvou mezi sebou: »děti božích bojovníků za večera po hospodách dokládaly mínění svá pěstěmi a sklenicemi; synì s otcem, bratři s bratry rozešli se v hněvném sváru« (str. 184.). K tomu charakteristika žurnalistiky vládnoucí, jak zachycena s tak odstíněnou individualitou, zejména při důvěrníku z Prahy. Kdo zná blíže poměry u nás, uzná, že k odhalení těchto docela určitých našich domácích slabostí a chyb je třeba osobní statečnosti a smělosti.

A právě tak jako básník chová pevnou víru, že zlepší se naše názory a poměry společenské, právě tak proniká i jeho přesvědčení o lepší naší budoucnosti politické. Naději ve zlepšení stavu sociálního vyslovuje student souchotinář: »Za dvacet let bude jinak. Za dvacet let byla byste tady šťastna . . . za dvacet let i já umíral bych nerad . . . Dnes jsme oba odsouzeni, oba ztraceni.« (Str. 156.) Naději v lepší budoucnost naši politickou nepřímo zakládá na vzorném materiálu našeho lidu. Dokazuje to příkrým a ostrým způsobem lékař Řehák proti fantastickým theoriím o zkaženosti českého lidu od bitvy bělohorské, jež vyslovil důvěrník z Prahy. »Lid je dobrý, hrom má vzít jen jeho vůdce . . . Lid náš proud je veliké a silné řeky, poznat sílu, zužitkovat ku rozumné velké práci — ne však posadit se v loďku, vstrčit na ni praporeček, nechat nést se bůhví kamo, měl by za cíl míti každý, kdo chce vstoupit do popředí« (str. 215.).

Chci jen dotknouti se ještě některých jednotlivostí básně. Macharovy osoby kresleny jsou s plastickou názorností a pravdivostí. Několik rysů, pohybů a slov a osoba stojí před vámi jako váš dobrý známý, ať připadá jí sebe podřízenější role. Se zvláštní zálibou básník provádí psychologickou drobnomalbu — třeba že čtenáře varuje před autory psychology. Mistrně líčen na př. několikrát duševní stav Lucy (na př. str. 44—48, 184—186, 191, 225, 229—231, a zejména cestou do Prahy 239—260). Básník vyslovuje své zvláštní názory o charakteru vůbec (str. 10, 32, o ženě 88—89, 66 a j.).

Machar je básník naskrze moderní nejen svou stránkou sociální, nýbrž i jinak. Jmenuje přímo vše, co chce říci, ne vzdálenými narážkami. Sune často zjevně s úmyslem svou individualitu v popředí. Vykládá své názory o poesii, o našich poměrech, svou kritiku, často i ironii o sobě pomocí uzávorkovaných vložek — způsob to, který tak živě upomíná na Byrona.

Mluví řečí prostou, nehledanou, jak odpovídá to jeho credu básnickému, několikráte vyslovenému.

Macharova »Magdalena« především nutí čtenáře aby přemýšlel o tom, co leželo básníkovi na srdci, a v tom je její síla. Já aspoň pro svou osobu mohu říci, že jsem četl málo básní, které by na mne byly působily tak mocným dojmem jako Macharova »Magdalena«.

jc.

Úvahy a kritiky.

Jaroslav Vrchlický: Moje Sonata. — Potulky královny Mab. — Okna v bouři. — È Morta, 2. vyd. — Láska a smrt, tragedie o pěti dějstvích. — Svědek, hra o jednom dějství. — Hermann Lingg: Výbor básní. — Moderní básníci francouzští, Překlady. — Nové zlomky epopeje. — Z cizích Parnassů, Překlady. — Anthologie z básní J. Vrchlického. — Kytky Aster.

(Dokončení.)

Co tedy je básníkovo vlastní credo, nebo lépe řečeno, co věří bez creda?

Vezměte si jeho nejnovější »Kytky Aster« a srovnejte v nich dva kusy: »Po ukončení překladu Goethova Fausta« a »Při dokončení překladu Ariostova Zuřivého Rolanda«. Přečtěte si tyto dvě básně pozorně!

Překlad Fausta básník cení si nejvýše — mluví o té své práci v samých superlativech: V té básni zřel jsem božství v zřítelnice — Já více nemám spěch, jsem hotov s prací dne — Co přijít může, jsou porosené podzimní jen růže — Mně bylo dáno vesmír obsáhnouti a ... se aspoň přiblížiti k nejvyššímu. Kdo tak mluví, pomyslí si každý, jenž takové credo béře za výraz skutečného já, musí býti úplně proniknut Götheovým Faustem, a z něho musil by — abychom vzali příklad z literatury — Göthe tak mluvit, jako z Otta Ludwiga mluví Shakespeare nebo z Körnera Schiller; avšak mýlil by se, kdo tak soudí — pan Vrchlický má to i ono s Göthem společné, ale není tu té kongeniálnosti a sympathie duchů, kterou podle slov p. Vrchlického musíme předpokládati. Vidět to hned ze samé básně, jak mluví o Faustovi:

Jen děkovat! — Zda plálo ve mně cosi,
co nad všednost se k světlu vymyká,
tak tiše jen jak šepty ve rákosí
a sladce jako píseň slavíka,
teď po skončené práci lká a prosí
a tvrdých srdcí v snu se dotýká;
než pohřbeno, zde vyzní prázdným echem
jsouc pohlceno všední vřavy spěchem.

Jen děkovat! — Co napjalo jich síly
a lepších mne, břeh zůstal v mlhách jen,

a také kráse, také dobru žili,
svět zhltil je, všednosti klesli v plen.
Ten zázrak cením, dojít šťastně k cíli,
kde nad propastí los náš zavěšen,
kde každé »zítra« vzácný dar je bohů,
kde naše »chci« je rob našeho »mohu«.

Jen děkovat! — neb zřídka v lidské pouti
nám zlíbá čelo anděl splnění,
a v té vřavě, kde se boří vše a hroutí,
kde světlem v průvanu je nadšení,
mně bylo dáno vesmír obsáhnouti
a v jedné aspoň brázdě umění,
nechť zvukem slova jen a echem rýmů
se aspoň přiblížiti — k nejvyššímu.

Z celé té básně čtenář nedovídá se o Faustovi nic charakteristického, zhola nic, a přece, kdyby duše básníkova jím tak byla plna, pak musila by si ulehčit buď nadšeným hymnem nebo musila by nějak formulovat, co v ní Faust způsobil. Pan Vrchlický však nepodává ani nadšeného hymnu, ani nevyslovuje, co vlastně Faust v něm způsobil, neboť všecko, co uvádí, jsou loci communes, které se dají připjat ke všemu a upotřebit vždycky.

Nesmí se mi namítat, že básník přece již dříve své mínění o Götheovi pověděl. Vím to; znám, co stojí v »Sonetách samotáře«:

... mudřec sladký,
jenž v souzvuk zladil ducha i vzdor látky
a v orlím vzletu lidskou mluvil řečí.

Tvá píseň unáší, však víc, též léčí,
tak milo u tebe, jak v klíně matky,
a jak's děl sám »dny krušné, plesné svátky«,
toť právě život, všem jenž stejně svědčí.

Kde Byron lkal a zoufal sok všem lidem,
tys pozoroval jen a kreslil s klidem,
děd budoucnosti a syn antiky.

Nechť práce věku tvého bude rumem,
nad světa pouští a nad moří šumem,
Faust vzpne se vždy jak věčnost veliký!

Toto charakterisování Fausta je obsažnější, než báseň v »Kytkách Aster«, avšak, dovoluji si tvrdit, nijak nepostihuje »Fausta«. Dalo by se rčení za rčením dokázat, že na př. Göthe není »mudřec sladký«, že »souzvuk ducha a vzdor látky« nedává mnoho smyslu, že je nemožno

říci a právě o Faustovi (titanism!), že je u Göthea tak milo, jak v klíně matky (p. Vrchlický v dotčené již básni věnované Matce řekl přece:

Ó matko! za sny na tvém klíně
dám všecko snění o slávě), atd.

pravím tedy — v básni o překladu »Fausta« p. Vrchlický o významu této práce pro sebe samého se mýlil.

Že mám pravdu, kdo by se nepřesvědčil tím, co jsem pro tvrzení své uvedl, pozná jistě z toho, jak básník v téže sbírce a tudíž v téže době mluví o svém překládání Ariosta a o Ariostovi vůbec.

Hned na prvý pohled vidíte báseň třikrát tak dlouhou — to by ještě neznamenalo nic, avšak znamená, když v ní čtete skutečný hymnus srdce a cítíte, že tu básník mluví z hloubi duše. Opakují se sice stejní slavíci, jako v básni o Faustovi, stejný vzlet ku výši, stejné děkování: právě tak jak epitheton: archandělský, užité zde o Ariostovi, užil již v »Nových sonetách samotáře« o Miltonovi, avšak to mnoho nevadí. Hned v prvních verších cítíte a slyšíte »polibků vroucích žeh« a dovídáte se:

My spolu dvanáct let jsme svorně žili
a svorně taktem šel nám srdcí tluk;
jak milenec se ku milence chýlí
a chytá dech, já chytal sloky zvuk ...

I nečteme pak loci communes, nýbrž básník nám docela jasně a určitě praví, co z Ariosta vyvážil pro život a co vyvážil pro umění.

Pro život:

věta zní: Vše nechat, jak to běží,
když nemožný jest každý malý vzdor,
v báj skolébat se, líbat líčko svěží
a s úsměvem přes každý přejít spor.
Jen oře, rozmar, pustit bez otěží,
ať letí prostorem snů, meteor;
svět před námi byl, bude po nás dál
a vítěz vždy jest, kdo se nejvíc smál.

To tedy básník vyvážil pro život. A že to skutečně věří, opakuje to dvakrát, třikrát — tak je toho plný:

... bohyní vždy krásná žena trůní,
boj života nám mění na pohádku
a duši tím je, čím květina vůní,
je krásná vždy v svém každém nedostatku
a blah je, kdo se přízní její sluní,
když měkké ručky na skráň se mu kladou,
byť při tom tajnou škrtily jej zradou.

A ještě jednou:

Homere hřavý šestnáctého věku!
Ó rytíři, ó dámy, písně, klání!
Ó dobrodružství láskou zpilých reků!
Ó vzdechy dívek, vzněty krásných paní!
Ó laury pěvců, květy nahých vděků atd.

A neméně horoucně a docela konkretně básník nám vykládá, co ze svého originálu vyvážil pro umění:

Lze nadšením jen uvést do nadšení ...
vše obraznost je, tá vítězí všude
a rozum za ní vždycky kulhat bude.
A nad Merlína kouzelník je rým ...
A nad vším rozmar, svrchovaný pán, ...
Ach humor! lepší doby rajské dítě ...
Tys nebeského ptáka chyť v své sítě ...
Tam zpívá nám, žel, uniká nám hbitě,
jdeť analysa za ním, vetřelec,
pel s křídel stírá mu ...

A slyšíme konečně:

(v té době realismu, nudy, špíny.)
Tvá báseň byla čarovný mi hrad
a z prosy vedla vždy mne v život jiný,
já tisíckrát vstal, tisíckrát jsem pad',
tvé básně balvan chytit nejsa líný,
jak Sisyf valil jsem jej rýmů mořem,
v něm zmizel se svou radostí i hořem.
Dnes u cíle jsem! Tobě, mistře, dík! ...
já slyším peruť šumět archanděla,
tvé poesie peruť, velké, ryzí,
a před tou všecko malé jest a mizí ...

I Faust? Vím, že tuto všetečnou otázku básník zakřikne

— (Bože, jenž jsi Androklovi (!) lvem (!) trn vytáh z nohy,
vyndej slámu kritikovi a trus ptačí z hlavy) —,

avšak já přece si pravím: kdo tak velebí a de facto žije v Zuřivém Rolandovi, ten nemůže zároveň žít ve Faustovi, ať jej velebí třeba ještě více. (Vím, jak Göthe o Ariostovi soudil!) V době, kdy p. Vrchlický překlad I. dílu Fausta měl hotový, ve »Freskách a gobelinech« (Faustulus) — sbírka vyšla 1890, Faustův překlad také — čteme:

Syn Marketky a Fausta v žaláři uzřel den,
kvil matky zněl mu v bdění a okovů chřest v sen.
Byl sotva měsíc starý v ten hrůzyplný mžik,
když matku odpravili ...

Zde máte p. Vrchlického neuvěřitelnou povrchnost (Marketka se přece dostala do žaláře, že své dítě utopila, před porodem nemohla se tam ani dostat!), zaviněnou, jak není pochybností, shonem po vnějších effektech.

Pan Vrchlický má dvojí tvář jako Janus, ba vlastně má tváří a hlav tolik, kolik indičtí bůžkové — kterou skutečně myslí a cítí, v básni o Ariostovi nám dosti určitě pověděl.

*

Velmi často čítati, že právě v pochopování nejrůznějších duchů je veliká p. Vrchlického přednost, v tom že tkví jeho zvláštní universálnost. Dojista by se v tom tajil zvláštní dar a zvláštní talent, kdyby to bylo správné. Göthe na př. také leccos překládal, měl interes pro vědu, filosofii a umění všecka, ale vidíme, jak se důkladněji obíral jen těmi plody cizích duchů, které mu byly kongeniální. Jinak se to jeví u pana Vrchlického: mně je skutečný problem, může-li týž básník přeložit — dobře přeložit — na př. Dantea a Ariosta, neboť rozumím přeložením kongeniální přeložení. Na otázku tu našla by se určitější odpověď pečlivým rozborem p. Vrchlického překladův, aby se vidělo, které jsou nejlepší, které vystihují originál nejlépe, a pak by se dalo říci, kde překlad je kongeniálním přebásněním a kde pouze obyčejným, přibližným převedením. I při běžném srovnání překladů uvedených básníků viděti, že básník mnohem lépe postihl Ariosta; Dante mu hned s samého počátku (Z Hlubin) byl

záře severní
tak plna lesku — ale bez tepla!

— a podle toho také dopadl páně Vrchlického překlad Danteovy velebásně: překlad ten je velmi slabý a proto nelze jej uvádět za důkaz překladatelovy universálnosti. A totéž platí o četných překladech a spracováních jiných.

Nemůže pan Vrchlický být celému světu kongeniální a nebyl, jestli že se na věc podíváme pozorněji.

*

Erotický lyrism — toť posud p. Vrchlického síla nejvlastnější. Ve »Zlomcích epopeje« modli se k Venuši Verticordia:

Ty, jež obracíš srdce
jak žnec žeň pokosenou,
dej, ať jsem vždy dojat
a vždycky nadšen ženou!...

Ó matko věčné touhy,
ó matko lásky plná!

Před níž se chvěla Sapfó,
o které Lukrec zpíval,
dej, ve objetí lásky
bych nikdy neumdlíval!...

Dej, aby stáří, když mi
číš mládí pukne v střepy,
se smálo ještě květem,
jak jabloňové štěpy!...

A v Orku stín když vejda,
stín matný k stínům druže,
i tu syp z klínu svého
mně růže, růže, růže!

V této modlitbě vysloven je p. Vrchlický všecek a celý. Nebudeme to rozbírat, nebudeme analysovat to jeho Credo — ale to je pravá fysiognomie básníkova. Že rozumíme p. Vrchlickému docela dobře, tomu důkaz jsou i básníkovy boje. Nevystoupil pro svobodu filosofických ideí, nebojoval se staršími vůbec o žádnou určitou ideu; starovlastenecká kritika vytýkala mu sice kosmopolitism a nenárodnost, ale to vytýkala Nerudovi a vytýká všem, kdo nově vystupují. To však, co odpůrci zvali kosmopolitismem, u p. Vrchlického očividně bylo něco jiného než u Nerudy. Pan Vrchlický vystoupil jako eklektik a pod naprostým vlivem literatury německé a francouzské; Neruda hned svým prvním vystoupením dokazoval, že prošel školou národních písní lidových — nové, nezvyklé zaráželo starovlastence tu i tam. Pan Vrchlický má velikou zásluhu, že se nedal zastrašit; avšak co do obsahu jeho směru, skutečně novou byla u nás jeho poesie erotická a boj pro ten »krásný egoism«, jímž p. Vrchlický bez bázně, docela odkrytě a důsledně vystupoval. Přivedl toto své Credo k platnosti — dnes koří se mu dokonce i klerikální kritika — jeho láska i v tomto táboře záhy a snadno zapudila strach z diletantské skepse a nevěrectví.

Není pochyby — tím svým bojem, tímto svým neohroženým vystupováním p. Vrchlický má značnou zásluhu o seslabení našeho literárního a společenského šosáctví a mravního jezovitství; byl by šosáctví to snad docela udolal, kdyby s touž energií a vytrvalostí byl povstal s širokými ideami, s ideami svými, prožitými, vytrpenými. Avšak pan Vrchlický co do myšlének byl právě vždy tím impresionistou a házel (i za to mu musíme být vděčni) do naší literární mrtvoty myšlénky cizí, ale nepůsobil jimi tak, jak působilo na př. vystoupení Nerudovo.

*

Pojímání lásky jeví se docela konkretní v názoru, jejž básník má o ženě. Žena je panu Vrchlickému, jak to v různých variacích pořád opakuje, a jak to ještě nedávno řekl: »rozkošná loutka lidské společnosti«. Mne ovšem ani ve snách nenapadá, vyvracet tento nesprávný

a hrubý názor. V tom všem, v celé své životní filosofii náš básník stojí na stanovisku t. zv. lepší společnosti.

Taková žena miluje po francouzsky, vlastně po pařížsky — p. Vrchlický mladší generaci básnické ukázal cestu k poesii a lásce tohoto veleměsta, ukázal této mladší generaci také »děsnou modlu« (Dědictví Tantalovo: Hymna Baudelaireovi):

A v středu mystických a hrůzných snění
se vznáší žena jako děsná modla,
to žena prodajná a bídná, podlá,
to žena — tělo, zářná, triumfálná,
to zosobněná žravá vášeň palná,
jež polonahá čarovná je v stínu,
leč v světle shnilé oranže má v klínu
a svadlé květy se hrobovou vůní.
A bledí andělové pláčí u ní,
tož Soucit, Smutek, Bída, Resignace. —
A v tomto místě hrůzy je tak sladce,
a hudba padá v srdce plné sporu
jak slzy kalné černém po mramoru . . .

U p. Vrchlického jsou však i jiné některé prvky poesie t. zv. dekadentské (záliba ve vnější, smyslné formě, aristokratism a subjektivism, záliba v exotickosti a t. p.). Proto mu Baudelaire není lhostejný a proto se zálibou se zastavuje u básníků nejen francouzských, kteří tím neb oním směrem tíhnou k dekadenci. Nebylo by nesnadné na př. pro verše p. Auředníčka netoliko ve francouzských dekadentech ale i u p. Vrchlického shledati mnohý a účinný detail a motiv (Srv. mimo uvedený hymnus Baudelaireovi, flagellanty v »Zlomcích epopeje«, Dante G. Rossettiho ve »Freskách a Gobelinech«, Před obrazem Madonny v »Z Hlubin«, Tamerlan v »Nových Zlomcích Epopeje« atd., o výslovně erotických básních ani nemluvíc.)

A proč teď najednou ta mladší generace dekadentská nelíbí se Vrchlickému? Proč proti nim vystupuje a svazuje je svým podivným aristarchovým prutem s — realisty, kteří s dekadentstvím velmi málo mají společného? A proč navzájem ta mladší generace dekadentův a symbolistů stojí proti svému učiteli? Pan Vrchlický sám se táže: »Prý sám ještě roku 1890 uváděl mladé adepty symbolismu a dekadence do literatury a ne za celá čtyři léta na to je ocejchován jako šosák, který utkvěl někde na stanovisku přechodním«.

Proč dekadenti a symbolisté se stavějí proti p. Vrchlickému, tito již několikrát řekli. Pokud běží o zásady, vytýkají mu nedůslednost, že na př. vynechal choulostivá místa z Ariosta; vytkli mu, že totéž, ani se neomlouvaje, učinil ve své francouzské anthologii; dekadentů se jistě nepříjemně dotklo úvodní slovo k Mussetovi: »Dnes vidíme, že tito úctyhodní členové lidské společnosti (totiž odsuzovatelé Mussetovi) v lecčems měli přece jen pravdu, vytýkajíce Mussetovi nedostatek ethického ideálu. Čtenář najde dosvědčení toho právě v »Rollovi«, kde nahý cynismus (?)

vedle pravého (tak?) náboženského vzruchu a vznětu se potácí.« Z věty té každý může vycítit, jaké p. Vrchlický dělá koncese a komu: »tito úctyhodní členové« lidské společnosti »v lecčems přece jen« měli pravdu — — — Dekadenti právem p. Vrchlickému vytýkají nedůslednost a neodůvodněný obrat — pokročilejší stáří přece nemůže být objektivným důvodem pro obrat ve věci zasadné? Subjektivní nálada však tu nestačí — nám ovšem nestačí ani pro léta dřívější.

*

Čekám ovšem námitku, že poesie nemůže být bez krásy a tudíž bez lásky a bez ženy: »puritanismem«, »českým bratrstvím«, dovede žít šosák, ale nikoli umělec, básník a t. p.

Otázka má při dnešním stavu naší literatury a zejména při velikém vlivu literatury Pařížské velikou důležitost; proto o věci povím slovo celé.

Je pravda — poesie a umění nemůže být bez lásky, proto že bez lásky není a nebylo by života. Ale jakou lásku?

Nemám pranic proti lásce, jakou (abych nemluvil neurčitě, dám příklad:) Shakespeare nám vypodobil v Porcii lásku silnou, mužnou, zkrátka lásku přirozenou, beze vší nečisté pruderie ale i nervosní sentimentálnosti.

Ba více. Neuráží mne láska Mussetova (p. Vrchlický v uvedeném místě »Rollu« nesprávně posoudil): Musset je docela upřímný, dává se, jak je, bez nepřirozené rafinerie — láska smyslná, orgie, je jeho život, ale je si při tom docela jasně a poctivě vědom, že je láskou tou ztracen. Nedělá o ní ani sobě, ani jiným ilusí žádných; a »dítě století« ve své poctivé zpovědi ví, jak žije a že žije špatně.

Do jisté míry je se mnou i řeč o Baudelaireovi, pokud je upřímný. Činím rozdíl mezi láskou a smyslností, ať už brutální nebo slabošskou. Jistě smyslnost slabá, nervosní, rafinovaná, nezdravá, anormální je hrobař pravé lásky, lásky silné, zdravé, normální; každý, kdo alespoň zdravý býti chce, musí té slabosti nechtíti, neboť je právě hrob lásky silné, mocné a přece — čisté.

A tu jsme při věci hlavní. Nečistost vtrhla do naší poesie již za Puchmajera, nečistost dusí naši poesii i dnes. Dusí ji nečistost zkažené, slabošské, falešné fantasie. Ustavičné mluvení o lásce je obcházením horké kaše. Přímé vystoupení dekadence tu falešnou hru s »láskou«, doufám, odhalí.

Do které míry poesie naplněna býti může a má láskou, to není věcí nás kritiků. Nepředpisujeme. Jistě však ve společnosti zdravé lidé silní a zdraví nemají všecko své myšlení okupováno smyslností. Jsou ovšem lidé, kteří se na celý svět dívají sub specie veneris; ale tento venerický anthropomorfism má se k pravé lásce asi tak, jako fetišstický anthropomorfism se má k pravému náboženství.

*

Měli bychom konečně ještě promluvit o p. Vrchlického formální dovednosti. Mne však v prvé řadě zajímají básníkovy myšlénky a názory. Formě a formové dokonalosti u básníka může se rozumět rozmanitým

způsobem: Míní se rozmanitost a bohatost slok? Dovednost a snadnost rýmování? Je sloh bohatý, vytříbený, jemný? Má básník velikou zásobu slov? Slov případných, význačných, malujících? Je v řeči hudbový rhythmus? Jsou věty a myšlénkové celky krásně stavěny?

Bylo by na čase, aby se k těmto a snad ještě jiným otázkám a to netoliko se vzhledem na p. Vrchlického, nýbrž i na jiné básníky přesněji odpovědělo. Bylo by na čase, aby se jazyk p. Vrchlického srovnal s jazykem předchůdců. Od Jungmannových překladův až k p. Vrchlickému je nepřetržitá řada dobrých stilistů, Jungmann sám, jakožto otec moderního jazyka našeho, s té stránky není náležitě oceněn a nejsou oceněni básníci a spisovatelé jiní.

Zdá se mi, že formální stránka p. Vrchlického tvorby je podle dob nestejná. Prvá sbírka je snad jedna z nejpěknějších; následující sbírky mají sloh poněkud hledaný, tu i tam velmi nepřirozený, až zase v posledních sbírkách dojímá jakýmsi klidem a větší přirozeností. Nějaké obzvláštní slovesné dovednosti u p. Vrchlického nevidím.

*

Staneme konečně před eklekticismem p. Vrchlického, jenž se i v jeho lyrické poesii jeví mírou značnou, značnější, než-li právě lyrika snáší. Eklekticism p. Vrchlického způsobil, že na vývoj mladší generace působil méně a jinak než sám očekával.

Na závislost p. Vrchlického na vzorech cizích již častěji bylo ukazováno. Povím ke věci, co se mně zdá být důležité.

Předně by šlo o zjištění čistě kvantitativní. To však je do jisté míry práce nejsnadnější. Otázka cizích vlivů nesmí býti otázkou literární policie, nýbrž literární historie, vlivy cizí musejí se náležitě kvalifikovat, aby se poznalo, co básník jinde hledal, jak to přejímal, zkrátka taková analyse musila by nás poučit o stavu naší literatury a její poměru k literaturám cizím.

Vezměme si na př. jednu sbírku, »Epické básně«. Vidíme, že značný počet jednotlivých básní je více méně ohlasem cizích vzorů: Král Svegder (srv. Geijerovy básně: Svegder), Hrob Aturův (srv. Lingga: Das Grab der Aturen), Endymion (srv. Platen: Endymion), Pohřeb Alaricha (srv. Platen: Grab im Busento), Harald (srv. Heine: König Harald Harfagar). Již to, i kdyby nebylo jiných napodobenin, je jistě počet dosti značný, považíme-li, že některé, na př. Harald, jsou bezmála volným zpracováním originálu. Nebudu se pouštět do výkladů, proč takové přejímání nepokládám za správné, ba ani za dovolené. Neběží však, jak už řečeno, o pouhé kvantum přejatého — důležitější je při tom, že vlivy ty jeví se v samých počátcích básníkovy tvorby a že jsou to vlivy germánské. Na p. Vrchlickém chválívá se, že je hlavní a první průkopník čínské zdi do světa románského. Avšak německé vlivy nebyly slabší než francouzské, byly dokonce silnější. Netoliko z Lingga, nýbrž i z Meissnera, Lenaua, Heinea, Platena, Heysea, Schäfflea, Schacka, Hamerlinga, Grillparzera, Rückerta a jiných p. Vrchlický čerpal mnohé myšlénky, obraty, látky a podněty.

Germánské, hlavně německé, vlivy na pana Vrchlického působily v celku silněji, než románské; formuloval bych to tak: z německé literatury čerpal svou filosofii a svůj spisovatelský ráz a obzor myšlénkový, z románské jednotlivé literární formy a myšlénky. To platí i při značnějším vlivu V. Huga, neboť na dráhu Hugovskou uveden byl p. Vrchlický německými epigony.

Jednotlivosti, přejaté z cizích vzorů, dávají zvláštní obraz básníkovy tvorby. Takových jednotlivostí dalo by se nasbírat dost; vezmu prvou sbírku »Z Hlubin« a uvedu příklady tuším ještě neuvedené:

Čtu-li na př. (U jezera)

> Pod starým dubem, jenž kdys milující
> snad blažil stínem, sedávám dnes v sklonku . . .

napadá mi z Lamartinea (Premières Meditations poëtiques: L'isolement):

> Souvent sur la montagne à l'ombre du vieux chêne
> au coucher du soleil tristement je m'assieds . . .

Anebo v téže sbírce »Příteli J... T...« upomíná na Mussetovo: à Ulric Guttinguer; tamtéž »Zlomky z deníku«:

> můj život chrám — z nějž vyloupili boha

odkazuje k Lermontovu Bojarovi Oršovi (přel. Durdíkem):

> chrám skvoucí, z něhož zmizel bůh.

A konečně v téže sbírce Beethoven podle Durdíka (O poesii a povaze lorda Byrona) přirovnává se (neprávem) k Byronovi a t. p.

Zde přejaty a napodobeny jednotlivé podrobnosti, obrazy, fakty a idee konkretní; nedávají však celé sbírce rázu a směru. I u Lamartinea francouzští literární historikové a zejména také v prvé jeho sbírce právě uvedené nalezli celé frase ze starších francouzských básníků (z Quinaulta, Thomasa, Parnyho, Rousseaua [J. B.], Lefranca), avšak doznávají, že je přes to samostatný netoliko svým slohem, ale přede vším také svými hlavními ideami, projevováním svého citu, charakterem své obrazivosti, slovem že je svým a samostatným.

Nechtěl bych tudíž nesamostatnost p. Vrchlického posuzovat podle takových jednotlivých (ovšem velmi četných) reminiscencí z cizích vzorů. Vlivy cizí netkví pouze v podrobnostech. Důležitější je vliv co do směru, rázu, nálady a základní myšlénky. Tak na př. ráz Eloy (Mythy II.) upomíná na Vignyho Elou, »Vittoria Colonna« odkazuje k básním Michel Angela, Hilarion k Flaubertovu Pokušení sv. Antonína; ve větším rozměru Eklogy a písně jeví ráz Dierxův. Grillparzer (Das Goldene Vliess, Medea) byl vzorem k Námluvám Pelopovým a k Hippodamii. Konečně celkový ráz myšlénkový i jednotlivostí, určený cizími vzory, jeví se v celé serii děl odpovídajících V. Hugovi, zejména jeho legendě věků (Duch a svět — Zlomky Epopeje — Perspektivy — Sfinx atd.).

Do které míry závislost ta v jednotlivostech sáhá, musilo by se ovšem při jednotlivých dílech vyšetřit asi tak, jak jsem se o to pokusil při »Tvardovském«. Zde mohu jen říci, že je velmi značná a jeví se i v lyrických a epických pracích tím, že fysiognomie básníkova téměř v každé sbírce je proteovská; jistě s tím také souvisí ty zvláštní náladové přechody a přeměny od sbírky ke sbírce a hlavně ten charakteristický nedostatek propracovaného názoru světového. Tím se konečně také dá vyložit básníkova trvalá záliba ve vzorech druhého řádu, jako ve V. Hugovi, Ariostovi a j. *T. G. M.*

Charles Benoist. La politique 1894. str. 669 za 4 fr.

Benoist je znám svými politickými studiemi; vydal již řadu spisků (nejzajímavější: Croquis parlementaires — L'État et l'Église — Souverains). V novém spise svém podává pro širší vzdělané čtenářstvo výklad o politické organisaci. V prvé části nalézáme rozbor podstatných pojmů politických, jako společnosti, národa, státu, ústavy a její formy, atd. V druhé části je výklad nynějšího republikánského zřízení Francie. Benoist ukazuje, jak celý státní stroj je zastaralý, sloužíci jen veliké menšině vyšších a středních tříd; moc parlamentu a administrativy je nesprávně rozdělena. V přílohách podány jsou texty platné konstituce francouzské, Spis je psán velmi zajímavě a čtenář pozná z něho, jaké reformy politické jsou potřebny nejen pro Francii, ale i pro jiné státy a země.

S.

Otto Jespersen, **Progress in Language,** with special reference to English 1894, str. 370.

Tento spis profesora angličiny na universitě Kodaňské měli by si dobře přečíst ti pánové, kteří nám na středních školách vštěpovali brusičské zásady a při tom tak naivně horovali o bohatosti našeho jazyka dokazujíce, jak chudá je němčina, že nemá tolik pádů, jako čeština. Pan Jespersen pěkně ukazuje, jakého zisku má jazyk z jednoduchosti forem. Schleicher míníval, že moderní jazyky (románské, anglický) srovnané s klasickými jsou jako krásná antická socha, vlečena staletími dravým potokem. Pan Jespersen praví, ano, ale v tom je přece jen pokrok, jestliže právě té sochy dnes užíváme jakožto kladky. Snad autor nedoceňuje esthetický prvek řeči, pokud tento tkví v bohatosti forem; přece tím, že ukazuje na praktický úkol jazyka, je poučný a nábadný.

Ch.

Marie de Manaceïne, **L'anarchie passive et le Comte Léon Tolstoj.** 1894, 160 str.

Spisovatelka Ruska, medik, pomocí Maudsleye ukazuje na mravní a fysickou zvrácenost doby — Tolstoj je chorobný, má duchovní daltonism (nevidomost barev) atd. Autorka jedním slovem nesouhlasí zejména se spisem: »Spása ve vás«. *K.*

ZPRÁVY.

Maďarská šlechta a dějepis. Český časopis historický sešit 2. v pěkném článku dra Jindř. Vančury píše: »S opravdovou závistí pozorujeme, jak ve snahách o povznesení národa maďarského na poli historickém šlechta uherská setrvává ve šlepějích slavných Széchenyů, Vayův, Dessefyův. Připomenuli jsme hr. Mikó, který darem 1000 zl. založil první nadání hist. společnosti. Mezi členy jejími stkvějí se přední jména aristokracie uherské. Z příčiny nastávající slavnosti millennia hr. Eug. Zichy daroval 300 duk. na sepsání dějin osazení Maďarů v nové vlasti a založení státu Uherského slohem co nejpopulárnějším, aby dílo přístupno bylo i nejprostšímu občanu. Šlechtičtí rodové otvírají své poklady archivní badatelům historické společnosti a činí náklad na práce potřebné. Připomínáme jen hr. Ant. Stáraye, Zichye (Karla, Jana N. a Frant.), jichž nákladem vydává se diplomatář hraběcího rodu Zichyů v 6 dílech. R. 1893 vydány z pěti dílů diplomatáře hr. rodu Telekiů dva první obsahující listiny do bitvy mohačské. Z příčiny nastávající slavnosti millennia podnětem šlechty v úřadech velikých županů nebo místožupanů rozvinuta úspěšná agitace ve prospěch sepsání hist. monografií žup uherských, a šlechtici namnoze předcházejí dobrým vzorem i činností spisovatelskou. Jak jinak u nás!«

Příruční knihovna ve Vatikánu. V článku Klicmanově v témž časopise čteme: Co se českého oddělení (darovaných publikací pro historickou bibliotheku příručnou) týče, vyniká toto počtem knih a jich zevnější úpravou daleko nad oddělení jiná. V »Rakousku-Uhersku« je to rozhodně nejkrásnější dar, mezi všemi korunními zeměmi nejsilnější, ano předhání docela i oddělení uherské. V »Německu« jediné dary došlé z Prus počtem nad ně vynikají, úpravností však toliko dar badenský po bok se mu stavěti může.

Sirkový monopol má býti zaveden ve Švýcarsku jako část dělnického zákonodárství ochranného. Poněvadž totiž dělníci sirkáren švýcarských následkem upotřebování žlutého fosforu při výrobě onemocňovali ustavičně nekrosou, usnesla se národní rada navrhnouti lidu postátnění fabrikace, dovozu a prodeje sirek a podobných výrobků. Případného

čistého zisku má se užiti v zájmu výroby, hlavně k zdokonalení výrobků a ke snížení ceny. Fosforu se při výrobě sirek užívati nesmí. Drobný prodej sirek má zůstati volnou živností.

Souborná výstava odborných a řemeslnických škol českých v Praze 1895. Veškeré školy průmyslové pořádají při zakončení školního roku zpravidla výstavky prací žákovských, které v zastrčených zákoutích sídla školního obyčejně zúplna se ztrácejí, přístupny jsouce jen úzkému kruhu návštěvnictva z nejbližšího okolí. A přece výstavky jejich bývají často nejpěknějším oddělením výstav krajinských a při zemské jubilejní výstavě pražské přemnohé výkony škol těchto budily zaslouženou pozornost a obdiv. Posloužilo by se tudíž zajisté jak ústavům samým, tak jejich žactvu, a přispělo by se nemálo ke zvelebení vkusu jak u obecenstva, tak u škole odrostlého živnostnictva, kdyby se každoročně nebo v určitých obdobích 2—3 letých pořádaly v Praze souborné výstavy odborných, kreslířských a řemeslnických škol království Českého; a sice buď veškerých anebo jenom českých. Pro první takovou výstavu hodil by se zvláště rok letošní jakožto rok výstavy národopisné a mohla by se pořádati výstava odborného školství průmyslového českého ze všech zemí koruny České. Náklad byl by nepatrný a nebyla by zajisté nouze ani o subvenci měst, obchodních komor, okresů, ani o vhodné místnosti. Uspořádání mohlo by převzíti umělecko-průmyslové museum pražské, jako to učinilo severočeské museum průmyslové loni pro podobnou výstavku z obvodu obchodní komory liberecké (Nové Zprávy č. 10).

První dělnický dům v Praze vystavěla si »Typografická Beseda«, ústřední spolek knihtiskařů a písmolijců v Čechách.

Sociální poměry v Čechách. »Ve Velkém Srbsku v Čechách onemocněla rodina po požití psího masa. Pětileté dítko již zemřelo. Vnitřnosti poslány do Prahy k prozkoumání. Nyní rozumíme již pánům z národopisné výstavy, proč zamezili znázornění lidového žití lidem samým«. (Arbeiter-Zeitung.)

Francouzi a Němci. Německá revue »Neue deutsche Rundschau« a francouzský »Mercure de France« poptávaly se u vynikajících mužů francouzských a německých, co soudí o sblížení německo-francouzském. Odpovědi dopadly skepticky, obzvláště na straně německé.

Nejen vlastenecké, ale i katolické karty. Čtenáři naši se pamatují, jak jsme loni psali proti »vlasteneckým« kartám; dnes zaznamenáváme karty katolické. Rozesílají se pobožným německým listům tyto reklamy: »Duchovní hry v karty ve prospěch a na potěšení zbožných duší, také pro spásu hříšníků a k útěše ubohých dušiček v předpeklí. 32 karet v barvách se stručným poučením a modlitbičkou odpustkovou. V červené obálce. Cena 40 kr. Nakladatelství Sv. Norberta ve Vídni (III, Seidlg. 8) poskytuje touto »karetní hrou« zbožným křesťanům novou pomůcku,

v lásce orodovati za upokojení zemřelých. Může jich užívat jednotlivec právě tak příhodně, jako celá rodina nebo jiná zbožná společnost. Hra složena je z 32 karet, na každé je poučení o křesťanské ctnosti, vyzvání k modlitbě za duše zemřelých a krátká modlitba za odpustek. Karty se míchají, vytáhne se jedna, obsah se přečte a ostatní podá se samo sebou. Povzbuzení spojeno tu s prospěšnou změnou a proto tato hra v kruzích věrných a zbožných jistě se potěší hojnému uznání.«

Japánská státní idea. V nynějších poměrech jistě je zajímavo pročíst spis vzdělaného Japonce a stopovat v něm, jak vnikl v okruh evropských myšlének a co k nim podává svého, národního. Máme před sebou sociologický spis mladého Japonce (zemřelého již): Hiroyuki Katô, Der Kampf ums Recht des Stärkeren und seine Entwickelung, Berlin 1894. Hiroyuki Katô, jak už titul označuje, drží se základní idee Iheringovy. »Právo v pravém smyslu« vziká dohodnutím vítěze a podmaněného; podmaněný pod mocí vítěze se sílí a donucuje vítěze ke kompromissu — a tou smlouvou vzniká právo »pravé«. Boj o právo je netoliko soukromý, ale i veřejný, politický mezi jednotlivými plemeny, národy a státy. Vyšší rasy zvítězily nad nižšími; konečný účin toho mezinárodního boje bude zbudování světového státu; i přimlouvá se náš Japonec, aby Evropa Japonce a Číňany uznala za plemena aktivní, mužská a tudíž panující, ostatní plemena asijská, to autor připouští, jsou trpná, ženská.

Přednáškový spolek. V historii pokusů o popularisaci věd má čestné místo »Přednáškový spolek«, působící od schválení svých stanov r. 1891 dne 28. února. Organisátorem spolku je prof. Alois Matuška. Ve vydané zprávě o činnosti Přednáškového spolku čteme: »Na podzim roku 1890 scházela se malá společnost mladých vzdělaných mužů u jednoho ze svých druhů. Na schůzkách těch přetřásány různé vědecké a časové otázky, což došlo takové obliby, že pomýšleno vážně na založení spolku, který by měl za účel vzdělávati všechny vrstvy obyvatelstva v království českém poučnými, populárními přednáškami. Na podnět prof. Matušky pracovali přátelé na stanovách »Přednáškového spolku« v Praze.« Dále se dovídáme, že činnosti spolku se věnovali hlavně studenti — tím »Před. spolek« jeví se jako člen toho reformního hnutí, které vyvolalo působnost pokrokové mládeže mezi dělnictvem a pod. Spolkem uspořádano 1892—1894 přednášek v Praze a na venkově 296 a to v různých besedách dělnických, občanských, ve spolcích dámských a j. Činnost spolku je patrně pokus o universitní extensi. Zaznamenáváme ještě návrh »České Stráže«, aby spolek splynul s chystanou dělnickou akademií.

Oprava. Na str. 632. řádka 6. zdola místo *dobu* čti *dohru*.

Pavel Josef Šafařík,

jeho život a práce.

Napsal

Jaroslav Vlček.

Dne 13. května vědě slovanské připadla povinnost radostná a čestná: vzpomenouti si zásluh Šafaříkových. Jazykozpyt, dějezpyt, starožitnictví, národopis, historie literatury, aesthetika i poesie dělí se oň dílem skoro stejným.

Účelem těchto řádkův není líčit Šafaříka jako odborného učence. Mají jej na mysli hlavně jako českého spisovatele a člověka, sledují průběh jeho života a vnitřní jeho rozvoj.

I.

Na studiích doma.

Domovem Šafaříkovým byl hornatý, lesnatý, zasmušilý »železný« Gemer, župa severouherská; rodiskem neveliká pohorská ves Kobeliarovo, v kraji čistě slovenském, v jazykové oblasti, jež z lehka již dotýká se živlu rusínského. Tam dne 13. května 1795 spatřil světlo světa.

Narodil se na faře: otec jeho byl evangelickým kazatelem. Farský dvůr a zahrada a šíré černé lesy byly rejdištěm malého živého hocha; od sedmého roku pak už jej bavily knížky, kterých se chápal s nenasytnou dychtivostí. Životopisci mu blízcí vykládají, kterak »celý den čítaje na peci sedával«, »do osmého roku dvakráte celou bibli přečetl«, a nejraději »doma starším dvěma bratřím a sestře, jakož i lidu domácímu kázával«. Bylo zřejmo, že hoch bude písmákem, a otec rozhodl se dáti jej na studia.

Do jedenáctého roku učil jej doma. Teprve na podzim 1805 malý Pavel odešel na gymnasium do blízké, sotva dvě míle vzdálené

Rožnavy, kde pobyl tři leta, a odtud 1808 do větrné, studené Dobšiné, kde ztrávil roky dva. Učil se znamenitě, ač školy byly bídné, samé mechanické vtloukání do paměti; ale s jednou kořistí odcházel přec: dobře uměl latinsky, německy a maďarsky.

Pavlu Šafaříkovi bylo patnáct let, když na podzim 1810 přišel na evangelické lyceum do Kežmarku. To byl krok důležitý a pro duševní rozvoj Šafaříkův velmi šťastný.

Škola kežmarská vedle podobné prešpurské byla tehdy vyhlášená mezi domácími evangelickými lycei, t. j. gymnasii doplněnými kursem filosofickým, theologickým a právnickým. Spišská města německá žila ještě svým originálním životem; byl to svět pro sebe, na slovenskou půdu přenesený ze západu. Od starobylých gotických kostelův, rozložitých radnic, pevných valův a těsných, křivolakých ulic až k domácnosti, kroji, způsobu života — vše hlásalo osobitý ráz dávno přistěhovalých Němcův. Živé duševní spojení s německým ruchem zahraničním, průmyslnost, bohatství a při tom národní výlučnost hluboko do našeho století Spiš zachovalo jako malý svět pro sebe uprostřed živlu slovenského, polského, rusínského a maďarského.

I Kežmark je město zajímavě stavěné. Na náměstí starobylá radnice s vysokou věží; na východní straně, na konci hlavní ulice, starý Tökölyovský hrad; na západě, na nejvyšším místě města a již na samém jeho obvodě stará dvoupatrová budova lycea, starobylý dřevěný kostel evangelický, vystavěný v podobě kříže, s velikou klenbou na čtyřech obrovských sloupech, bohatě vyřezávaných. Starousedlí »burgři«, kupečtí, průmyslní, spořiví, opatrní, i téměř zcela německé okolí doceluje ráz města. To bylo nové ovzduší pro vnímavou mysl Šafaříkovu.

A nové bylo i pozadí přírodní, pro něž horský zrozenec měl jemný smysl. Ze zavřeného, ponurého Gemeru, z ledové, zasmušilé Dobšiné otevřelo se mu v Spiši panorama neobyčejného rozhledu a krásy. Už nejbližší okolí Kežmarské jest jako stvořeno pro studenta. Řeka Poprad, obepínající město třemi rameny, zavlažuje rozsáhlá žírná luka svěží, bujnou zelení, útulek hrajících si, koupajících se, čtoucích. Další obvod samá luka a role, trochu pahorkův s malými lesíky. A ještě dále vzácná podívaná: s planiny, jako s dlaně, vystupuje celý řetěz vysokých Tater, obrovská massa krytá sněhem, obraz při zapadajícím slunci nebo za hvězdného večera úchvatný klidnou, velebnou krásou. Nejednou zajisté mladý, vnímavý

Šafařík ze starého, vysoko nad městem dominujícího lycea vpil se do této lákavé dálky barev a stínův.

Až do let šedesátých lyceum Kežmarské vábilo evangelické studenty Čechy, pravoslavné Srby i sjednocené Rusíny. Podnes, kdy ovšem už vane tam zcela jiný duch a zmaďařilý ústav ničím neliší se ode všech ostatních v Uhrách, knihovna bývalého lycea chová mnoho starších knih českých.

Zde tedy Šafařík ztrávil pět let, v obcování s mnohými snaživými přáteli, »velenadšenými pro krásu a nauku«, z nichž hlavně Jan Benedikti později stal se mu literárním spolupracovníkem, a v úzkém styku s professory, kteří nesmazatelné stopy ostavili v jeho duchu i paměti, stopy jasné i temné.

Z nich účinek Jana Genersiche, Kežmarčana rodem, odchovance přešpurského a jenského, od 1788 učitele filologie na Kežmarském lyceu, a od 1821 do 1823 professora protestanské theologie ve Vídni, kde zemřel dvaašedesátiletý, byl naň »blahodárný, rozhodný na celý život a dal duchu jeho pevný směr«. Šlechetný, jemnocitný, vzdělaný tento muž byl svého času z nejlepších paedagogických spisovatelův v Uhrách. Skládal dobré čítanky pro ústavy mužské i ženské (Wilhelmine, ve Vídni 1811; Alfred, v Pešti 1812; Sophron, v Lipsku 1816; Agathon, v Brně 1819; Emma, v Košicích 1819, a j.); vydával důmyslné výbory z Jeana Paula a Herdera; ostře rozbíral zřízení protestantských škol uherských; obšírně vypravoval dějiny rakouské (osm svazkův, ve Vídni 1815—17); a zejména působil na vkus a cit svěřencův svých znamenitými výklady poetických děl staroklassických a ohnivým, ovšem německy zbarveným vlastenectvím: dvousvazková jeho kniha »Von der Liebe zum Vaterlande« (ve Vídni 1793) je toho význačným dokladem. Šafařík v stručném německém náčrtku svéživotopisném chválí si liberálního bohoslovce Daniele Mihályika i bystrého právníka Aderjána; ale pro Genersiche má slova nejsrdečnější. To byly stopy jasné.

Ale nebylo ani bez temných. Šafařík vyznává, že do šestnáctého roku vyrůstal bez vědomí slovanského. Teprve po prvním roce v Kežmarku procitlo elementární silou, jako vůbec každá idea, která kdy mu zachvátila mysl. Popud byl dvojí, negativní i positivní. »Převrácené chování se několika nezhojitelně zaslepených Slovanovrahův, jmenovitě rektora Podkonického, stářím bezmála dětinsky zpitomělého, jenž beze studu hlásal nenávist a opovržení proti Slovanům«, a hojné učené i belletristické knihy německo-maďarské (výbor z nich sestavil sám později v Geschichte der slawischen Sprache

und Literatur str. 44—47), jež líčily Slovany jako raçu inferiorní, dotýkaly se ho bolestně a hněvně. Tím pilněji oddával se knihám československým, a v Nejedlého »Hlasateli« z r. 1806 našel stať Josefa Jungmanna »O jazyku českém«, ohnivě oceňující hodnotu rodného jazyka a vzdělanost národní. Kterak naň působila, praví sám: »Dojala ho hluboce; jeho láska k jazyku mateřskému a k slovanskému národství nyní propukla tím prudčeji«.

Šafařík jal se odtud jazyk mateřský i řeči slovanské, které živě slýchal kolem sebe, studovati také theoreticky; jal se sbírati a sestavovati slovenské písně lidové; jal se básnit. Hromádkovy vídenské »Prvotiny pěkných umění« v l. 1813—15 přinášely jeho drobné verše, a 1814 v nedaleké Levoči vydal dokonce sbírku samostatnou: Tatranská Múza s lírau Slowanskau, knížečku o 80 stranách s úvodní básní podepsanou: P. J. Šafáry.

Touto knížkou přibyl do tehdejšího básnění českého nový talent. Hned úvodní verše, jimiž se loučí s Músou, jsou zajímavé. »Zamlč též, že jemu bylo málo víc než šestnáct let, když ho s tebou nebe svilo, když ti polní trhal květ«, praví o sobě; a přece již určitě prohlašuje se Slovanem a bez obalu posuzuje národní program. Lkají prý nad naším jazykem, kterak hyne, a při tom horlivě — strkají ruce do kapes; blouzní o vysokých ideálech bez účelu a konce, a za obecného posměchu padají z modra na zem; předkládají nechutnou smíšeninu věcí starých i nových, a diví se, nechutná-li čtenářům; stěžují si, že spisovný jazyk je nesrozumitelný, místo aby se mu učili, atd. A zajímavé jsou i jiné myšlénky mladého lyceisty. Vedle běžné anakreontiky: všelikých těch Milkův, Dafnysův, Melin, Lydií, Nymf a podobných; vedle běžné antiky: Mús, Titanův, Morfeův, Apollonův, Tantalův, Hér, Helikonův a Uměn, směle a jadrně zní z veršů Šafaříkových touha po opravdovém umění a po zdravém živlu prostonárodním. Věří v nevyhnutelnost poesie. Ona sladí los života, povznáší zkoumání myslitelovo, vede k dobrému. »Pokavad objímati zem obloha blankytomodrá bude a láskyplné své otevře náručí choti; pokavad po žalostných se radostné v člověku zjeví city: tu nepochybně se budou umělců hvězdy v neproměněném blýštěti světle.« A podobně slaví hrdiny lidového života horského, lesní junáky polobáječného zbojníka Jánošíka, jenž krotil pýchu a ulevoval břemena, bázlivých zbavoval zbraně a ohrožené chránil, bohatým bral a chudým dával. Bylo cosi nového, smělého v těch drsných verších; hlásila se jimi touha vysvobodit se z vyjetých kolejí, český »sturm und drang«.

Dnes vidno jasně, co vzdělalo veršovce Šafaříka. Ze školské četby německé utkvěl mu v mysli Gleim, Klopstock, Bürger, Mathisson a Schiller, z českého soukromého čtení skladby školy Puchmajerovy, Jungmannův překlad Ztraceného ráje, a píseň lidová. Slovák hlásí se v něm všude, zejména v slovním výraze: jonák je mu »pacholek«, snědý loupežník je »počerný kmín«, muž je »chlap«, neloupí ale »zbíjí«, nemává nýbrž »zvíjí«, kázání je »kázeň«, hůl »palice«, neutrácí nýbrž »stráví«, větvičky mění v »halouzky«, obočí v »obrvy«, atd.

Ačkoli uznání Šafaříka neminulo (znám je pochvalný posudek starého Palkoviče), a jakkoliv si napsal: »nepřestal jsem, ni jindy přestanu zpívat« — přece kromě několika jednotlivostí záhy veršování dal výhost. »Tatranská Múza« zůstala jedináčkem a zapadla i skutkem: celý náklad zhořel. Přes to Šafařík poesii se neodcizil. Theorie její dlouho ještě ho zaměstnává; pilně studuje a překládá díla antická i moderní; a za studií universitních i po nich hlavním jeho theoretickým účelem je ze základu zreformovati poesii československou.

II.

V cizině.

Jako Kežmark, tak i Jena byla volba šťastná, kam Šafařík s nemnohými penězi, uhospodařenými z kondic, zavítal v jeseni 1815 na dvě léta. Otec chtěl mít z něho theologa, on však bral se jinou cestou studijní: filologie, historie a filosofie zajímaly jej hlavně a především.

Ve filologii byl mu vůdcem professor Jindřich Eichstädt od 1797 přednášející v Jeně o jazycích klassických i poesii vůbec, výborný latinský stilista, kritický vydavatel starých autorův, redaktor vědecké Jenaische allgemeine Literaturzeitung, spisovatel mnohých statí o staré literatuře, z níž měl zálibu hlavně pro řecké drama komicko-satirické a pro idylliky. V historii Šafařík oblíbil si Jindř. Ludena, v Jeně přednášejícího od r. 1806, svobodomyslného nadšence pro mravní ideály lidstva, zaníceného vlastence, přísného posuzovatele germánského středověku, o němž vydal obšírné dílo. Ve filosofii pak přilnul k odchovanci bratrskému Jakubu Friesovi, který z Heidlberka r. 1816 přešel do Jeny, filosofii Kantovu svým způsobem rozšířil a obměnil, větší důraz položiv na stránku citovou a přísně odděliv nadsmyslné jako předmět víry od smyslného jako předmětu vědy, veškeru filosofii pak založiv na psychologii prýštící se z vnitřní

zkušenosti. Působení všech těchto mužův hluboko zasáhlo v Šafaříkova ducha. Dokonalou znalost antických literatur a řečí děkoval Eichstädtovi. Ludenovo pojímání dějin a jejich účelův stalo se základem jeho historického názoru. A leckterý význačný výrok v pozdějších spisech Šafaříkových připomíná pilnou četbu knih Friesových: na jedné straně sebezpytování jako základ vší lidské moudrosti, filosofická anthropologie jediný vědecký pramen poznání, a na druhé mravní měřítko všeho lidského konání, silná vůle za vznešeným cílem, víra v Boha a v důstojnost lidskou i pokrok člověčenstva k světlu, lásce a pravdě. Ze všeho, co Šafařík konal a ze všech dějinných zkoumání jeho zdá se jakoby vyznívala slova Friesova (Wissen, Glaube und Ahndung, Jena 1805, str. 267): »So ist es die tugend allein, die dem leben des einzelnen den wert gibt; tugend und recht aber sind es, welche in der geschichte der menschheit den alleingeltenden preis ansetzen. Die gesellschaft zur tugend zu bilden oder der idee des öffentlichen rechtes die gesellschaftlichen verhältnisse anzunähern, sind die einzigen höchsten zwecke in dieser geschichte.« A toto stanovisko Friesovo asi uvedlo Šafaříka v souhlas s podobnými theoriemi Herderovými, kterýžto apoštol humanity pro Šafaříka jakožto filosofa dějin slovanských, jak dále se objeví, stal se epochálním.

Tím však vlivy jenské na mladého nadšence nejsou ještě vyčerpány. Vzpomeňme si, že silné vlastenectví německé v době t. ř. válek za svobodu proti Napoleonovi v mládeži universitní mělo horlivé vyznavače, a v mužích jako Fichte, Jahn a j. důrazné hlasatele; že nedaleký Výmar pěstoval tradice klassické; že Jena už od počátku století byla střediskem »školy romantické«, která velkolepým způsobem v skutek uváděla snahy Herderovy na oživení a pochopení národní individuality lidovou poesií a stala se kolébkou srovnávacího jazykozpytu: Schlegel ml., bratří Grimmové za Šafaříkova jenského pobytu byli počali svou skvělou dráhu.

Šafařík dal se do mnohostranné práce. Přeložil Aristofanovy Oblaky a napsal studii o původci i o staré komedii řecké, a zčeštil Schillerovu Marii Stuartku, »nejroztomilejší předmět pod sluncem«. Rozvrhl si a počal stručné dějiny literatury slovanské dle všech nářečí. A vedle toho zajímala ho také podstata básnictví i prosodie. Po této stránce stalo se proň důležitým přátelství Palackého.

Zatím, co Šafařík meškal v Jeně, Kežmarský přítel jeho Benedikti v Prešpurce přilnul k mladému Palackému. O prázdninách 1816 Palacký Benediktimu napsal svou památnou literární zpověď,

a list ten Benedikti poslal Šafaříkovi do Jeny, který ihned k nepoznanému osobně druhovi přilnul s mladickou vroucností. V listě Palackého čteme mezi jiným: »Co jsem z Prešpurku vystoupil, ani jiskry náklonnosti k básnictví nepocítil jsem, aniž mním, že se k němu přimámiti dám. Veliké příčiny mne k tomu ustanovily. Popatřte na celou literaturu naši! Jaké mezery k vyplňování! Jaké poskvrny k vymazování! Kolik polí nevzdělaných! . . . Zdaliž (dle počtu) básnířů českých není legio? A kde který zeměpisec? Kde přírodopisec? Kde hmotoslov? Kolik pak asi dějopisců? Kolik mistrů v jiných uměních? Hanba nám, pravím... Chceme lid od milování jiných lepších literatur k své, ač toho nehodné nakloniti. Považte, příteli, této věci, an ve všech knihách našich ani snesitedlné známosti přirození dočísti se nelze. Řeč naše jest tak spanilá, tak výborná, jistě milování hodná — ale literatura, znejme se jen k pravdě, tak, jak nyní stojí, srovnaná s druhými — ani toho vážení, kterélhož požívá, nezasluhuje... Já tedy od básnění k umění zcela přestupuji... Zpěvy národní pilně sbírám« ... Šafařík nadšeně souhlasil. List Palackého dal v lednu 1817 v Hromádkových vídenských Prvotinách pěkných umění s vlastním dodatkem vytisknouti, tamže 1. ledna sbírce lidových písní slovenských předeslal »Promluvení k Slovákům«, a 22. dubna Palackému poslal list rovněž památný. V Promluvení praví na př.: »Komu by pověst ta, že dvé mladých Slověnínů, Palacký v Moravě a Benedikti v Uhřích příkladem Prače a Stefanoviče povzbuzených na sebrání národních zpěvů a pěsní pracuje, nepřišla vhod a vděk?... Cena národních zpěvů a pěsní vůbec a slovanských zvláště, ode všech věcí povědomých dávno uznána jest... Jestliže v aesthetickém ohledu přirozená prostota a milostnost jejich každému, kdož si, třebasť Herderem nebo Goethem není, an se tito za národní písně nestyděli, pravidla aesthetiky, jak náleží, z hlavy vybije, a uměleckého tvoření tam, kdež ho nemá, hledati nebude, každého, kdož je s neporušeným srdcem čítá, zaujíti musí: zajisté neméně zpytatelům jazyka slovanského budou žádoucí, an v nich samých řeč lidu, již v žádných knihách nenalezne, panuje a tkví... Ať nám nikdo o štěbetné lahodnosti polštiny a srdce jímající milostnosti srbštiny nerozpráví; ať nám nikdo drsnosti našeho dialektu nevytýká a nás od závodu s našimi bratry Rusy a Srby neodstrašuje: my to všecko známe, my s nikým o závod běžeti nechceme, jediné, světu ukázati, že drsnatá řeč učených skladatelů není řeč prostého národu« ... Týž smělý, odhodlaný tón zní i z listu k Palackému: »Ještě není prohráno. Živ jest Bůh, živo nebe, které dříve nebo

později snažení svých věrných prospěchem korunuje. A byť to všecko jen sen, jen idea byla, což je o to? Zemřeme-li i my jako otcové naši, ničeho nedovedše, zemřeme pro idey, a člověk člověkem jest, že pro idey zemříti může; břichu vděk i hovado mudruje... Než zbytečná jest bázeň naše: procitli národové Slovanů, jak dalece sahají. S novým pokolením nová všude vykvetá síla; vše, co mrtvo bylo, se hne. Dřímota prchla: život, život následovati musí«... Vypočítává, o čem všem pracuje a ještě chce pracovati, a projevuje největší na ten čas touhu srdce svého: české básnictví spatřiti obrozené lepší vnitřní hodnotou a dokonalejší vnější formou. Palacký má k tomu dopomoci; on je básník skutečný, jak vysvítá z některých poslaných veršův. »Ještě může věci zpomoženo býti. U mne rady není; já nemám hudebního sluchu. Vy jste naděje má. Myť nemáme v řeči naší žádné prosodie, žádné metriky. Stará Rozova byla pravá; ale chtíce jí s tváři komára sehnat, zabili ji. Koho přirození k básnířství nepomazalo, nemíchejž se v ně. Ale ani sama schopnost od přirození daná nepostačí; známost jazyků vzhledem jejich prosodie a metriky jest potřebná, zvlášť starých. Řeknete: Stropíme hluky! — Padni, co padni. Jen heslo, pak bělmo s oka spadne. Mněť se zdá, že Jungmann cítí.« Professor Hermann v Lipsku, »první v metrice na světě«, rozptýlí pochybnosti, vysvětlí, a utvrdí Šafaříka v jeho předsevzetí.

Lipský Hermann opravdu Šafaříka utvrdil v časomíře, a dávný její přítel Josef Jungmann v Praze, kam absolvovaný jenský student v květnu 1817 vraceje se domů, zavítal na několik neděl, zajisté přilil ještě oleje do ohně časoměrného nadšení. Takto jsa vyzbrojen, Šafařík v červnu spěchal přímo do Prešpurku k Palackému, aby jej poprve spatřil tváří v tvář. V Prešpurce počíná se vlastně jeho činčinnost literární.

III.

Opět ve vlasti.

Byla-li Jena Šafaříkovi, jak sám praví, vyhnanstvím tělesným, ale rájem duševním, Prešpurk a doba dvouletá tam ztrávená byla nejšťastnější chvílí jeho života.

Měl příjemné zaměstnání. Vychovávaje syna liptovského podžupana Kašpara Kubiniho, zimu trávil v Prešpurku, prázdniny na panství Szemerédském u Pešti. Prešpurk, starobylé korunovační a sněmovní město uherské, se svým krásným okolím, starožitným

rázem svého německého jádra, volným životem studentským a četnými blízkými přáteli, zalíbil se Šafaříkovi velice. Povinnost vychovatelská jednak ponechávala dosti zvůle jeho jazykozpytným, dějepisným i poetickým studiím, jednak otvírala mu přístup do salonův šlechtických; a obcování s přáteli bylo mu mnohonásobným duševním popudem. Z nich Němec Schröer, Benedikti, Palacký a dílem i Kollár stáli mu nejblíž.

Prešpurčan Tobiáš Schröer, professor na tamním ev. lyceu, jen o čtyři léta starší Šafaříka, byl osoba zajímavá. Po celý život pérem belletristickým, publicistickým i vědeckým hájil protestantismu proti vysoké uherské hierarchii katolické, svobodomyslnost proti Metternichově reakci, a posléze i prešpurské němectví proti vzmáhajícímu se maďarismu — a vše to pod pseudonymem »Christian Oeser« nebo jiným, v tiskárnách zahraničných stále unikaje pátravému zraku kruté censury let dvacátých a třicátých. Ani nejdůvěrnější přátelé často neměli potuchy o jeho úvahách, knížkách a pamfletech, znajíce jen četné spisy jeho školské a aesthetické Ale ovšem Schröerův pokročilý protestantismus, zanícení pro volný rozvoj duševní a klassické jeho vzdělání nezůstaly jim utajeny; na Šafaříka nebyly bez vlivu.

Z ostatních přátel k Palackému Šafařík přilnul nejvroucněji Půvabný šírý kraj podél Dunaje a rozsáhlé stinné vinice na malebných pahorcích a výšinách, odkud rozkošný rozhled za zříceniny děvínské a daleko do žírného kraje je opravdovou rozkoší každému, kdo má smysl pro vzdušnou krásu rozlehlé perspektivy, tato místa často vídala oba přátele dlouze a důvěrně rozmlouvající o reformě české literatury.

Šafaříka Praha příliš nenadchla. Ještě po letech, r. 1832, píše Kollárovi o ní: »Já se vám upřímně vyznám a povím, co myslím, že já nad Prahu většího a horšího a slovenského Kocúrkova neznám. Jest tam, příteli, sídlo číhařství a špehounství celého slovanského světa, a největší zrádcové jsou našincové, ne Němci. Mně se až hnusí, když sobě připomínám měsíc tam ztrávený. I ti naši přátelé jsou rapotavé straky, které s každým tajemstvím sem tam za horúca běhají« ... Přes to však byl odhodlán jenský úmysl svůj provésti. Předčítal Palackému své pojednání o české prosodii, Palacký jemu zase svoje stati, které byl napsal o témž předmětě, shodli se o základních názorech i provedení, a plodem všeho toho byla knížečka, anonymně vyšlá v Prešpurku v březnu 1818; jen předmluvu podepsal J. Blahoslav, hlásaje, že je to práce vzešlá ze »spolku přátelského«. Bylo to šest úvah literárních ve formě šesti přátelských

dopisův, z nichž, jak po letech vyšlo na jevo, první, druhý a pátý psal Palacký, třetí, čtvrtý a šestý Šafařík. Tato neveliká knížka: »Počátkowé Českého básnictwí, obwzláště prozodye« je v naší literatuře epochální, ne sic tím, co provedla, nýbrž tím, co vlastně, ač bezděky, chtěla.

Už motto z Klopstocka na titulním listě ukazuje, kam bijí mladí přátelé: Gesänge des höheren flugs in dem lautmass der natur. Rým a přízvuk v poesii jsou jim barbarskými, nenárodními, ideálem hudebnosti klasická časomíra. »Ode dřevních barbarů podaný sobě klinkavý rým na trůn poezie postavili, a slabiky spočítajíce neměříce více, řekl bych, jako dťata ve stejnozvučném výpadu jejich se kochali«. A jinde: »Zdaliž by momenty, t. j. v hudbě jednotliví zvukové, v poezii slabiky, silněji nebo slaběji pronášíny bývají, do toho rytmu, a tak i prozodii nic.« Verš sluší čísti »po taktě rytmickém, nikoli po taktě slovním«. Kdo básní přízvučně, germanomanuje. »Slovanský genius utvrdíť jestost, vzdělanost a slávu slovanskou«. Antický ideál je jediný, »chceme-li v poezii naší něco výborného, klasického míti«. Skvělé následky dostaví se jistě: »Řeč povolná Tobě jako Proteus všecky formy přijme, které chtíti budeš: v alkaických jadrných akcentích, či v zafickém tichém plynutí, čili v mužných hexametřích, aneb ve hněvivých choriambích, či v dojímavém anapestu, aneb horlivě se vznášejících peoních a jiných, čili pak v nepořádném dytyrambů proudu city své vylíti bude potřebí«. Tato základní myšlénka a ostré její přízvukování způsobily, že »Počátky« pokládaly se za útočný spis jen metrický. Způsobil to i ostrý a nešetrný tón mluvy proti Dobrovskému, theoretickému zakladateli českého metra přízvučného, a proto už hned tehdy, a dnes usilovněji ještě než tehdy, nejen v Prešpurku, nýbrž i v Praze hledali a hledají se tiší spolupracovníci knížky. A jest jisté, že ač diplomaticky nelze dokázati přímé účasti Jungmannovy na »Počátcích«, přece určitě lze předpokládati aspoň jeho vliv. Nebo jakkoliv sebevědomý a útočný tón knížky je obvyklý u všech mladistvých nadaných reformátorův, přece nelze si představiti, že by Šafařík, několik neděl v Praze důvěrně obcující se zdejšími literáty, nadšený ideami klassické metriky už z Jeny a utvrzený v nich Hermannem v Lipsku, právě v pražském táboře posičníkův, jejichž hlavou byl Jungmann, o věci byl nepromlouval a zde nenabyl v ní nové posily. Přece však význam »Počátkův« a účel jejich i pohnutky, z nichž vyšly, sahají hloub. Snad bezděčně, spisovatelům samým neuvědoměle; ale sahají jistě. Kdo otázku zkoumá nepředpojatě, nebude o tom pochybovati.

Pře o věc, o niž zdánlivě šlo, totiž o časomíru v českém verši, byla prohrána už napřed, a to prakticky i theoreticky. První, praktickou stránku, dokazují dějiny nového českého básnictví: ani Kollár a Čelakovský, ani Neruda a Hálek, ani Čech a Vrchlický, abychom jmenovali jen nejtypičtější zástupce tří vystřídavších se dorostův, nepřidali se k časomíře a nezavrhli přízvuku; Dobrovského výtvor plně a nezkráceně vládne českým veršem, a bude vládnouti potud, pokud verše se budou nejen psát a zpívat, ale také nahlas přirozeně číst a deklamovat jako jiné čtení. Neboť, to je nevývratné a týká se theoretické stránky otázky: buď časoměrný verš český čte se jako verš, a pak jeho rytmickým iktem se porušuje přirozený český přízvuk; anebo se čte přirozeně jako česká prosa, a pak se porušuje jeho rytmický spád veršový a klesá na prostomluvu. Třetí možnosti není. To znovu a nadobro potvrdily poslední epochální výzkumy Královy a Marešovy, a důkaz toho podá každý pokus odborný. Po té straně »Počátky« byly vlastně poraženy už dřív než vyšly.

Ale ony, snad bezděky, ale jistě chtěly víc: horoucí touha mladých spisovatelův chtěla obroditi celou poesii a veškerou literaturu českou, chtěly zburcovati starší vládnoucí generaci z klamného sladkého snu, že už máme českou literaturu, chtěly zkrátka *zvýšiti požadavky v produkci i v kritice*. Bylo to pokračování snah Šafařikových, probleskuvších už v »Múze tatranské«, náš český »sturm und drang«.

Rozpomeňme se, co Palacký i Šafařík vyslovili už v soukromých listech, a čtěme z »Počátkův« na př. tato porůzná místa: »Technika básnířství právem a přirozeně musí nesnadná býti... Lehkou prací i ten největší duch přece nic výborného nestvoří, a mizerný básníříček jest to nejbídnější a nejpotupnější pod sluncem stvoření... Naši veršovci ve dvou hodinách, a je-li který zpozdilejší, ve třech... hotovi jsou, a tu potom Nebohem nadmutí až mílo, poletovati počnouce, těmi nejstrakatějšími veršíky, jež oni rytmy zovou, s Parnasu svého dští jakoby cedidlem tříbil, a srkají, jakoby z pytla sypal; právě proto ale také všecky ty jejich vítězozpěvy, truchlozpěvy, mnohozpěvy, málozpěvy, výzpěvy, prozpěvy, zázpěvy, dozpěvy a nedozpěvy, a jak se ještě jinak nazývati mohou, sotva že vznikly, vadnou a chřadnou... Naše klasičnost!... Ti tam panáčkové, kteří by za hodinu celou smutnohru sepsati chtěli, nevědouce, jak těžké a nesnadné jest vytvoření jen jediného klasického monologu, pověz, nejsou-li to šumaři?... Vyznej, nepanuje-li v národních pís-

ních a zpěvích větší libozvučnost, nežli na samém tom Parnasu českém?« ... Kdo dnes, skoro po osmdesáti letech, nepřizná, že kacířská slova ta vzhledem k všelikým těm tehdy slaveným Nejedlým, Hněvkovským, Polákům, Štěpničkům atd., byla do poslední litery oprávněna? A kdo dnes nebude se podivovati odvaze a pronikavému soudu skladatelův »Počátkův«, kteří 1818 vytiskli o tehdejším našem písemnictví tento zdrcující úsudek: »Nechci odkrývati rány sotva zacelené, ale nemohu zplameněných uchlácholiti prsí, abych nepověděl, abych nehlásal hlasitě, že jest truchlé synu vlasti pohledění na vlast zpustlou léta 1620, truchlejší ale pohledění na touž vlast zotavující se ode čtyřiceti let na konci léta 1817; anto pracující na osvícení jejím národů vůdci a ústavníci žíznícímu a lačnícímu lidu svému ničeho krom špatných rýmů k okušení podati neumějí; ať se našincům ani jen jedné dokonalejší geografie, fyziky, technologie, ekonomie, chemie, historie přirození, historie všeobecné a domácí etc. — filozofie, matematiky a estetiky ani nespomenu — po tolikerém prošení i napomínání dočekati nelze; ješto kdyby proplýtvaný nezdárným tím špačkováním a papouškováním rozum k jiným užitečnějším prácem byl vynaložen býval, cizozemci by se záviděním na zahrádku českou vzezírali. Nejsem nenávistník libozvuků Múzy: ale ukaž mi mezi tisíci a tisíci básníři československými ... jen jednoho Homera, nebo Petrarku, nebo Camoensa, nebo Miltona, nebo Klopstoka českého? Však ne, ne, ne: bláznivá byla žádost má; ukaž mi jen jedné vlastenecké chlouby a závisti cizozemců, jen jedné nesmrtelnosti hodné tragedie nebo komedie národní, a já Ti za připálenou Geniovi vlasti poškvrnu ponesu trest, jakého zrádce vlasti zasluhuje.« To napsal v šestém listě Šafařík, a tomuto poctivému, přísnému, revisionistickému stanovisku zůstal věren, jak uvidíme, po celý život.

Že toto, pronikavá reforma veškeré literatury v názoru i produkci, je vlastním jádrem a účelem »Počátkův«, poznali už i přízvuční protivníci, kteří vyslali do boje starého Šebestyána Hněvkovského. Jeho »Zlomky o českém básnictví, zvláště pak o prozodii, v šesti listech«, vydané v Praze 1820, krok za krokem stopují vývody »Počátkův«, a jakkoli rozvláčně a místy šosácky, přece ne bez úspěchu, jak se domnívá mylná literární tradice, hájili a z velké části i uhájili přízvuk. Ale zároveň, a to zase bezděky, takřka klassicky dokázali oprávněnost reformních požadavků prešpurských, houževnatě setrvávajíce v sobělibé chvále všeho, co potud u nás bylo nebo vlastně nebylo vykonáno. Jim, jak Hněvkovský dokazuje

v listě šestém, »stupeň, na kterém nová česká literatura vězí, jest z mládenectví do mužského stavu vstupující; jest květ mocně pučící a se rozvíjející«. Rýmař Václav Thám má prý »mnohý milostný kvítek, an na českém Parnasu nezvadne; vydavatel prozrazuje Bürgrova ducha«. Jiný ubohý veršovec, Václav Stach, prý zase v »ódách, zvlášť pobožných, předmětem slávy sobě vydobyl«; jeho sprosté hanopisy nebo, jak »Zlomky« praví, »satirické výpady, jenž něco se žlučí smíšeny jsou, s utěšením se čtou«. Při Puchmajerovi, obratném, ale naprosto nepůvodním veršovníku se chválí, že »jeho ódy prozrazují vznešenost a ducha Horácova; jeho bájky s Lafontainem o závod zápasí; jeho Chrám Gnidský [t. j. překlad Montesquieuovy slabé, v duchu salonního rokoka nechutně kluzké básně] samy milostenky jemu kouti pomahaly«. Nudný, naprosto bezduchý rýmař, bez sebe menší jiskry poesie, Vojtěch Nejedlý, prý »jeví v spisích důmyslnost, vznešenost, klasičnost; brzy žhoucí oheň, brzy líbeznost milostných citů, jako kvetoucí jaro ... Z jeho epických básní dchne duch Virgilův; jeho stance v Ottokaru blíží se Tassovým, jímž on také Čechům jest ... U výsosti ódy postihuje slavné evropejské básníře; v milostných písních jeví Petrarchova ducha ...« O veršovci podobné hodnoty dovídáme se: »Také pan Jan Nejedlý, cís. král. radda, dokázal, žeby českým Tyrteem a Alceem byl v stavu býti«. Skutečnou satiru na poesii, Palkovičovu »Múzu ze slovenských hor« vyznamenává hlaholem: »Jaká zde vznešenost! Jaké vroucí city! Již nic nechybí, než veršů hladkost ... Básník Horácem Čechům státi se mohl.« Jiného rýmaře, bez jediné, pravíme jediné čteníhodné básně ve všech čtyřech svazcích »Poezyí«, takto oslavuje: »Bohuslav Tablic, ve vší rozmanitosti rozvinuv ducha svého okrasy, i lahodnými písněmi, i filozofickými básněmi okouzlil duchy: v elegii ... s římskými o závod běží; ve filozofických básních Čechie potud podobného nemá. On nám bude Tibulem a Hallrem; o jeho výborných pracech všeobecná pochvala zní.« A tak to jde dále: nebylo velikého jména literatur světových, aby literatura naše nebyla k nim našla parallelního velikána.

Nicotnost sobělibého šosáctví, z něhož vyplývaly takovéto názory »Počátky«, a v nich hlavněne ohrožený hlas Šafaříkův, první postavily na pranýř. Že vědě i umění, nemají-li býti pouhou soukromou hračkou několika slabých hlav, je především třeba přísnosti i upřímnosti k sobě a poctivé, opravdové práce, to poznání »Počátkům« dává význam v naší literatuře epochální. V tom smyslu skladatelé jejich životní prací svou dokázali, že 1818 nemluvili na plano; a v tom

smyslu i spravedlivý názor na naše literární obrození vždy jim dá za pravdu. —

Jméno Šafaříkovo z Prešpurku záhy se rozneslo po ev. lyceích v Uhrách. Zvali ho na různá místa za učitele. Ale odchovanci Kežmarskému v dobré paměti ostaly útrapy, jimiž prošel jako Slovan, od kteréžto doby rozpínavost obrozujícího se maďarství ještě vzrostla. Odmítl tudíž. A když pravoslavní Srbové dolnouherští nabídli mu humanitní professuru a zároveň řízení svého nového gymnasia v Novém Sadě, ochotně ji přijal, a v říjnu 1819 nastoupil v úřad. Tím v rozvoji i směru prací Šafaříkových počíná se opět období nové.

(Pokračování)

Karel Sabina.

Volné črty z literárně-politické pathologie.

Napsal J. Arbes.

(Pokračování.)

Vrátiv se z Vídně do Prahy zahájil Sabina opět svou dřívější publicistickou, literární a spolkovou činnost. Redigovalť i na dále radikální týdenník se socialistickou tendencí »Slovan«, jenž vycházel nákladem knihtiskaře Militkého v nynější Jungmannově třídě, kde také Sabina a sice v nejbližším blízku tiskárny bydlel. Z nedávných publikací Sabinových měly nad jiné hluboký účinek, zejména na mládež, »Oživené hroby«, v »Boleslavanu« nedokončené a teprve před nedávnem v »Matici lidu« vydané.

Před vídeňským procesem sepsáno libretto zpěvohry »Mikuláš« pro R. Rozkošného, načež později následovala ještě jiná dvě libretta: »Starý ženich« pro K. Bendla z konce roku 1870 a »Vodník« pro Čeňka Vinaře, o kteréžto práci zmínily se »Květy« dne 14. září 1871, že ji Sabina právě dokončil.

Před samým procesem vídeňským začal Sabina psáti frašku »Kocour a kočka« aneb »Nová Praha v Americe«, o níž zmínily se »Nár. Listy« dne 9. června a která byla po několika týdnech dne 22. července s nevalně příznivým úspěchem v Aréně na hradbách poprvé provedena.

Několik dní před tím vystoupil Sabina také zase jako politický řečník opoziční na táboru lidu v Bělé, a řeč jeho otištěna byla v »Nár. Listech« ze dne 2. září.

Několik dní po táboru v Bělé však opět a sice těžce onemocněl. Stručnou zprávičku konstatující pouhé faktum nalezli jsme v »Nár. Listech« ze dne 12. září. Avšak choroba dle všeho v brzku zase

minula; neboť již dne 16. října, tedy asi po měsíci, přednášel Sabina v sále na Žofíně o českých sedlácích po bitvě na Bílé Hoře.

Neméně činně působil i na dále ve spolcích, zejména v »Umělecké Besedě«, kde zůstal jedním z nejčinnějších, a ve spolcích dělnických.

Jako druhdy navštěvoval i nyní zase skoro každodenně Bendlovu kavárnu, kde sedával vždycky mezi mladými lidmi, hlavně studenty, a účastníval se literárních, politických i sociálních debat v témže duchu a směru jako před procesem. Z místností hostinských navštěvoval nejčastěji hostinec Pinkasův, kde scházela se společnost národovců různých politických názorů, ale skoro vesměs patriotův vřelých a upřímných.

Na tom všem, co právě jen letmo připomínáme, Sabina však nepřestával. Charakteristickou podrobnost zvěstoval nám přítel náš, nyní advokát na venkově, kterýž na podzim r. 1870 nebo dříve aranžoval jako student s jinými kolegy politickou demonstraci v německém divadle, kde provozován Bauernfeldův kus »Der kathegorische Imperativ«. Tehdejší kustod Akad. čtenářského spolku Prokop Stanislav opatřil asi za padesát zlatých vstupenek, jež rozdány mezi studenty, kteří obsadivše různá místa po pronesení jistého místa dialogu demonstraci zahájili a také provedli.

Hlavní aranžér nalézal se v parketu a velice jej překvapilo, že dostavil se tam také Sabina, kterýž po mínění aranžérovu o připravované demonstraci nevěděl. Po představení vyšel aranžér z divadla a ptal se Sabiny (který opustil divadlo zároveň s ním), proč se do divadla dostavil; ale Sabina odpověděl »vyhýbavě«.

Krátce Sabina zahájil opět tutéž činnost jako před vídeňským procesem svým, kterýmž byl v očích i mnohých pochybovačů více méně rehabilitován, kdežto u přátel a politických stoupenců, zejména v kruzích dělnických a studentských, nabyl ještě větší vážnosti, poněvadž hrozné podezření, jež naň bylo dopisem ve »Vaterlandu« uvaleno, pokládáno skoro všeobecně za bídácký nájezd a hanebnou pomluvu, jimiž měli býti nejen Sabina, nýbrž celá politická strana na pranýř postaveni.

Avšak podezření, jednou do nejširších kruhů vržené — zůstalo aspoň v jisté míře a u mnohých, ať již opatrnějších a prozíravějších nebo z kompetentní strany některé již varovaných — v permanenci.

Sabinovi přes to vše, že mu nebylo redaktorem »Vaterlandu« pranic dokázáno, ba i přes to, že ani o sensačním procesu pro vypálení petardy před pražským policejním ředitelstvím nevyšel ani

jediný, byť i třeba jen stínový moment podezření na jevo — přece již více nedůvěřováno v té míře jako před tím. Většina opatrných měla se před ním v svrchované míře na pozoru. Nejopatrnější pak sledovali každý jeho krok, ba začasté každé slovo s ostrovidovou pozorností. Byltě střežen tisícerýma očima a tisícero uší číhalo na sebe nepatrnější projev z jeho úst, kterýmž by se dalo strašné podezření opodstatniti nebo třeba sebe nepatrněji pouze jen opříti.

Než Sabina přestál i tuto zkoušku, v které by bylo z tisíce jiných na jisto devět set devadesát devět dříve nebo později podlehlo (poněvadž mu kladeny i nejrafinovanější léčky), vítězně.

Nad jiné vhod mu asi přicházela všeobecná manie oné doby, kdy každý druhý, třetí člověk, který se odvážil pronésti ostřejší slovo, zdál se býti podezřelým, že jest ve službách policie jako agent provocateur. Nedůvěřivost a podezřívavost byla všeobecná a neušly jí na mnoze ani charaktery nejosvědčenější a nejryzejší, jako na příklad Josef Barák.

I tento muž jako mnozí jiní byl v tu dobu podobně jako Sabina podezříván z tajných styků s policií jako politický udavač. Kdysi tvrzeno nám, kteří jsme znali Baráka líp než tisíce jiných, a to z úst naprosto hodnověrných, že byl Barák viděn okolo půlnoci, jak vyšel z budovy policejního ředitelství.

Marně jsme se namáhali podezřívače přesvědčiti, že to není možné atd. Nic naplat! »Vždyť se můžete přesvědčit!« zněl konečný odpor. »Pojďte, kdykoli vám libo se mnou a — vyčíhejme ho!«

Hrozná slova »vyčíhejme ho!« mne zarazila. Ale abych podezřívače úplně přesvědčil, podvolil jsem se. Po několik dní přecházeli jsme spolu před půlnocí i po ní poblíž budovy policejního ředitelstva, ale marně. Barák nepřicházel a také z budovy nevycházel.

Kdysi a sice právě v okamžiku, když přecházejíce octli jsme se před hlavním vchodem policejní budovy, zahnula kolem rohu z Bartolomějské velice zavalitá mužská postava, a já již dle pouhé silhouetty poznal — Baráka.

Zůstal jsem jako zdrcen. Barák se zastavil a ohledl, jako by na někoho čekal. A po několika okamžicích zahnula kolem téhož rohu jiná mužská postava a já poznal i tu: nejvěrnějšího přítele Barákova a jednoho z nejupřímnějších přátel svých vlastních, duši nad křišťál jasnější a charakter neúhonný: Otakara Jedličku.

Po několika krocích jsme se setkali a pověděli si upřímně vše. Barák s Jedličkou byli totiž v Konviktě a Barák doprovázel Jedličku, jenž bydlel ve Voršilské ulici...

Dodáme-li, že byl z téže hanebnosti jako Sabina mimo jiné podezříván i Karel Sladkovský jedině proto, že ten či onen rovněž jako o Barákovi nevěděl (nebo zúmyslně nechtěl věděti), »čím se živí«, uvěří nám zajisté každý, že Sabina podezření, v jaké byl upadl, nepoměrně snadněji snášel, nežli by se bylo dělo v dobách normálních, kdy policejní špehounství není aspoň na denním pořádku.

Podezření zůstalo však i na dále pouhým podezřením. Důkazův nezvratných a přesvědčivých naprosto nebylo. Vše točilo se kolem jediné osy: »Kdosi komusi kdysi to a ono prý povídal — a ručí prý za pravdu...«

Slůvko »prý«, kterýmž páchají se tak snadno lotroviny všeho druhu, slavilo vzhledem k Sabinovi pravé triumfy. Každý druhý třetí člověk něco věděl, co mu byl někdo čtvrtý pověděl s úplně věrohodnou vignetou, že prý to kdysi kdesi od někoho zaslechl a nyní se jen poptával, možno-li přidat víry atd.

Mnozí byli však již před vídeňským procesem Sabinovým před Sabinou jako tajným agentem varováni ústy tak kompetentními a věrohodnými, že nebylo možno nevěřiti. Jedním z prvních, kteří byli tímto způsobem varováni, byl slavný básník »Kytice« Karel Jaromír Erben, který se Sabinou a jinými zasedal ve výboru »Umělecké Besedy«. Byltě varován c. k. místodržitelským radou Plačkem, kterýž jej na svou čest ujišťoval, že jest Sabina tajným policejním agentem.

Erben jako muž do kosti poctivý místodržitelským radou prozrazené úřadní tajemství nesvěřil nežli až po čase své choti; ale učinil ihned opatření bezpečnosti neb aspoň opatrnosti. Vystoupil z výboru »Umělecké Besedy«, kteryžto krok každého svrchovaně překvapil a zůstal nevysvětleným. V rodině své, kam docházívala občas Sabinova dcerka Eufrosina, kamarádka nejstarší dcery Erbenovy, dal pak Erben příkaz opatrnosti: aby s dcerou Sabinovou zacházely i na dále vlídně a přátelsky, ale aby před ní nic důvěrného nepronášely.

U jiných, jako na př. u J. S. Skrejšovského, zbuzeno a dotvrzeno podezření jiným způsobem. Po zahájení persekuce lidu českého za ministra Herbsta byl nedávno zemřelý tajemník Musea českého Jan M. Černý jedním z prvních odpovědných redaktorů, kteří poctili nevlídné kobky trestnice trvalejší návštěvou. V tu dobu, kdy byla o routinované žurnalisty české nouze, byl Sabina Skrejšovským engažován k výpomoci pro feuilleton »Pokroku«. J. M. Černý přeloživ ve vazbě proslavené »Juniovy listy« zaslal je tajně redakci,

která je otiskovala; ale za nedlouho, ačkoli kromě dvou tří členů redakce nikdo nevěděl, kdo listy ty překládá, byl Černý disciplinárně vyšetřován jako překladatel a dozorcům vězňů nařízeno vězně co nejpřísněji střežiti. Při revisí rukopisů shledáno, že u jednoho rukopisu byla částka ustřižena, z čehož vyvozováno, že ustřižená částka byla zaslána policii nebo přímo soudu jako corpus delicti. Podezření padlo na Sabinu a zůstalo na něm lpěti.

Skrejšovský nebyl však mužem, který by se dal snadno přelstiti. »Máme ve svém středu špicla! Mějte se na pozoru!« pravil ku členům redakce u přítomnosti Sabinovy. Když pak Sabina odešel, upozornil, že má v podezření Sabinu, a žádal jen, aby nedával nikdo Sabinovi ničeho na jevo, dokud nebude zjednán důkaz.

Za nedlouho po výbuchu petardy zastal Skrejšovský jednou Sabinu samotného v redakci a oslovil jej vylhanými slovy v tento smysl: »Pomyslete si, Sabino! Ten chlap Kerber chtěl s kumpány vyhodit jistý pomník prachem do povětří a přišel si ke mně pro radu a podporu. Ale já jej, jak náleží, vypeskoval!«

Co odpověděl a jak se tvářil Sabina, jest lhostejno. Bezpochyby neměl nejmenšího podezření, že jest oslovení to pouhá léčka se strany Skrejšovského.

Čeho chtěl Skrejšovský slovy těmi docíliti, také docílil. Po několika dnech dostal obsílku z policie. Odebral se tam a policejní komisař položil mu jen jedinou otázku:

»Nebyl jste v žádném spojení se zatčeným Čeňkem Kerbrem?«

»Nebyl!« odpověděl Skrejšovský suše a rozhodně.

»Odpověď vaše nesrovnává se s pravdou,« ujal se slova policejní komisař. »Máme zde udání« (a při tom nahlížel do listin), »že vás Čenek Kerber navštívil, že si přišel pro radu i podporu a vy že jste jej, jak náleží, vypeskoval.«

»Mne přece, pane komisaři, nebudete snad pokládati za tak pošetilého, abych se spolčoval se živly tohoto druhu,« odtušil Skrejšovský s ledovým klidem. »Jsem v oposici proti vládě a potírám ji všemi možnými zákonními prostředky; ale k násilí, tedy ku prostředku nezákonnímu nikdy ani radou, ani pomocí nebo podporou se nepropůjčím. Či máte snad nějakých právních důkazů, že se tak stalo, jak vám bylo raportováno?«

»Což pak jste se sám v ten smysl nevyjádřil před cizími osobami?« otázal se policejní komisař.

»Ano,« odpověděl Skrejšovský; »pronesl jsem slova ta zúmyslně a beze svědků před člověkem, kterého mám v podezření, že jest

policejní udavač. Byla to s mé strany pouhá léčka, abych se přesvědčil, nemýlím-li se.«

Tím byl výslech ukončen, a Skrejšovský opustil policejní ředitelství úplně přesvědčen, že jest Sabina skutečně tajným policejním agentem. Domníval ť se, že si byl opatřil důkaz nezvratný a také se dle toho zachoval.

Sabinovi dáno co nejšetrněji na jevo, že redakce »Pokroku« služeb jeho může postrádati a on porozuměv pokynu vystoupil ze svazku redakčního.

Nám ovšem nemůže a nesmí býti ani tento frapantní a zdánlivě úplně usvědčující případ důkazem nezvratným. Skrejšovský byl přesvědčen, že nemohl o jeho slovech podati policii nikdo jiný raport nežli Sabina, poněvadž slov těch kromě Sabiny nikdo z úst Skrejšovského neslyšel. Avšak i tento důkaz není důkazem takového druhu, jakým se usvědčují lidé nalézající se v tajnych službách policie. Vímeť přece, že pokládán Sabina za mluvku a již z toho lze se aspoň domnívati, že slova, jež byl k němu pronesl Skrejšovský jako nástrahu, opakoval jako pikantní novinku někde ve společnosti, v které byl náhodou některý člen tajné policie, nebo že kolportována dále, až se dostala k vědomosti policie.

Přes všechnu překvapující pravděpodobnost má důkaz ten pro nás přece jen ráz pouhé domněnky. Dokazuje ť, že Sabina slova Skrejšovského sice policii raportovati mohl, ale nemusil: t. j. že mohla se je policie dověděti nepřímo, prostřednictvím jiných osob.

Neméně zajímavo jest, jakým způsobem snažil se Skrejšovský později nabýti naprosté jistoty, nalézá-li se Sabina v tajné službě policie čili nic. Náhoda svedla jej kdysi s člověkem, který hrál v tu dobu v policejních záležitostech důležitou úlohu a jehož jméno bylo častěji pronášeno nežli jméno policejního ředitele.

Vrátiv se kdysi podvečer z Prahy na svůj velkostatek v Nelahozevsi byl Skrejšovský pobliž statku osloven neznámým mužem.

»Kdo jste a co chcete?« optal se Skrejšovský. »Neznám vás!«

Neznámý zašeptal: »Já jsem tajný policejní agent Tausenau a rád bych s vámi promluvil několik slov beze svědků.«

»Pojďte!« připomenul Skrejšovský, a po několika minutách nalézal se v jednom ze svých pokojů s prohnaným náčelníkem tajné policie pražské beze svědků.

»Co chcete?« optal se, nevěda, jak si má tajemnou návštěvu vysvětliti, a nemálo se podivil, když Tausenau odpověděl:

»Přicházím vám nabídnout své služby. V Praze nebylo radno k vám se přiblížit; čekal jsem tedy na vás zde v přestrojení.«

Po té strhnul paruku a falešný vous na důkaz, že je skutečně Tausenau.

»Co mi vše to platno, když vás neznám,« připomenul Skrejšovský. »Ale budsi! Co chcete?«

»Nabízím vám své služby.«

»Co vám platí policie?«

»Osm set zlatých.«

»Ale já vám přece jen nedůvěřuji!« odbočil Skrejšovský od věci.

Tausenau — žid — počal se dušovati, že chce sloužit věrně a poctivě atd. Že má velké potřeby a za peníze že podvolí se všemu, cožkoli bude od něho žádáno.

»Dobře tedy! Engažuji vás a dám vám dva tisíce zlatých ročně!« rozhodnul se Skrejšovský. »Ale musíte mi sloužit jako pes — rozumíte? — jako pes — — — —«

»Ano, jako pes,« opakoval polohlasitě s plazivou devotností Tausenau.

»Jelikož vás neznám a nevím, jste-li či nejste-li Tausenau,« pokračoval Skrejšovský, »navštívte mě v Praze. Zavolám si jednoho z členů redakce, který Tausenaua zná, aby nebylo žádné mýlky v osobě. A poněvadž vám nevěřím, musíte se chovat, jak vám teď nařídím. Navštěvovat smíte mě jen v přestrojení. Vejdete s rukama v kapse a po ničem se neohlížeje usednete na stolici uprostřed pokoje a neodpovíte nežli na otázky, jež vám budu u přítomnosti jednoho a vždy téhož člena redakce, který vás zná, klásti. Každé odchýlení se od tohoto rozkazu znamená pro vás propuštění z mých služeb.«

Po několika dnech »poctil« pověstný Tausenau v přestrojení Skrejšovského svou návštěvou v Praze, a sice přesně dle nařízení. Maje ruce v kapsách a po ničem se nerozhlížeje usedl mlčky na stolici uprostřed pokoje. Skrejšovský zavolal jednoho z členů redakce »Politik«, který Tausenaua znal; ale v přestrojení nepoznal. Teprve když se policejní agent demaskoval, byla osobnost jeho nade vši pochybnost zjištěna. Byl to skutečně tajný policejní agent Tausenau, který tímto skutkem páchal zrádu na svých starších chlebodárcích — bezpochyby v úmyslu, aby ji mohl při první příležitosti spáchati také na Skrejšovském.

A první úkol, jenž byl Tausenauovi uložen, zněl: »Opatříte mi jména všech tajných policejních agentů. Opakuji však — všech! Ani jeden nesmí scházet!«

»Opatřím!« odtušil Tausenau, a po zodpovědění několika jiných otázek byl propuštěn.

Po několika dnech dostavil se Tausenau se seznamem tajných policejních agentů pražských. Skrejšovský, který stále nedůvěřoval, učinil za včas vhodná opatření, aby nemohl býti prohnaným Tausenauem oklamán. Dal pátrati po jménech tajných policejních agentů sám a od herce Šamberka dozvěděl se jméno jednoho z nich, který neměl ani potuchy, že jest za tajného policistu pokládán.

Kdysi, když byl exministr Schmerling pražským sborem městských granátníků zvolen čestným členem, extemporoval Šamberk přiměřený veršík o Schmerlingovi a granátnících. Extempore zbudilo bouřlivý potlesk; ale málo kým, snad nikým nebylo pamatováno do slova. Následujícího dne navštívil Šamberka jistý muž, který se vydával vždy za vlastence, pochválil jej za čiperné a vtipné extempore s přáním, že by se veršík mohl otisknouti »někde za hranicemi«. A sám se Šamberkovi k úkolu tomu nabídnul. Šamberk nic zlého netuše napsal vlastnoručně kousavé své extempore na papír a podal dokument ochotnému zprostředkovateli mezi vtipem českého herce a nějakým časopisem — za hranicemi . . .

Po dvou nebo třech dnech zavolán Šamberk na policii, kde mu vytknuto, že pronesl nějaké extempore. Šamberk, kterému pranic na tom nezáleželo, zmírní-li sobě či nic trest kajícím přiznáním — zapíral, že extempore jeho neznělo tak, jak mu je policejní komisař reprodukoval. Ale nic naplat. Byl usvědčen ze lži a diktován mu trest několikadenního vězení. Policejní komisař totiž předložil jako corpus delicti týž vlastnoručně psaný lístek, jejž byl Šamberk ochotně doručil člověku-vlastenci, aby jej dal otisknouti někde — za hranicemi.

A jméno tohoto »ptáčka« Skrejšovský znal, když mu Tausenau podal domněle úplný seznam tajných policejních agentů pražských. Maje, jak víme, v podezření Sabinu, pátral Skrejšovský především po tomto jméně; ale Sabinova jména v seznamu nebylo. Domnívaje se tudíž, že podezření, jež měl na Sabinu, přece se neosvědčilo, zachoval se co nejdiplomatičtěji. Shledav, že schází v seznamu i jméno muže, jejž mu byl Šamberk jako tajného policistu označil, pojal poznovu nedůvěru v Tausenovy »věrné služby«.

»Seznam není úplný!« houknul drsně na náčelníka tajné policie

pražské. Tento však drsným tonem svého nového chlebodárce nepřišel ani za mák do rozpaků.

»Není možno!« odtušil pevně. »Nanejvýš — snad jsem jedno jméno přehlíd' nebo přeskočil. Chcete-li, porovnám to!...«

Seznam zůstal v rukou Skrejšovského a po několika dnech přinesl Tausenau doplněk: jméno tajného agenta, kterýž byl časem svým vlastní rukou Šamberkovou psané extempore dodal policii a jméno — Sabinovo.

Avšak ani to nezdá se nám býti žádným úplně přesvědčujícím, tedy v pravém slova smyslu nezvratným důkazem. Neboť Tausenau vyznal se v jiných eskamotážích, nežli jest prasnadňoučké — ovšem také ničím nedoložené a neprokázané — dotvrzení, že jest tajným policejním agentem také osoba, která byla za to již po léta pokládána.

Skrejšovský, ačkoli snad úplně přesvědčen, přece jen »důkaz« ten nepokládal za pravoplatný. Seznam tajných policejních agentů pražských uložil bezpečně pro »možnou potřebu«, před Sabinou měl se na pozoru a od Tausenaua dal si ku cti a slávě tehdejší »diplomacie« policejní i nadále ještě »sloužiti« ...

Nad jiné obratně nastražena byla na Sabinu léčka, aby byl dohnán k přiznání se buď přímo nebo nepřímo, na sklonku roku 1871 nebo na počátku roku 1872. Jak víme, navštěvoval Sabina dosti zhusta pod večer hospůdku »u Pinkasů«, kam docházíval také jistý vyšší c. k. úředník, (jehož jméno z diskretnosti zamlčujeme a pouze připomínáme, že zná je herec Šamberk), kterýž bydlel v tu dobu v domě naproti policejnímu ředitelství. Churavě nervosou nemohl mnohdy do noci usnouti a dívával se často oknem na ulici, kde jej kdysi cosi obzvláště překvapilo. A poněvadž se překvapení to opakovalo, uznal za nutné svěřiti je za nepřítomnosti Sabinovy kroužku důvěrných přátel »u Pinkasů«. Vypravoval, že viděl v noci vcházeti Sabinu do budovy policejního ředitelství a zaručoval se svou ctí, že Sabinu poznal a že nemůže býti o faktu tom nejmenší pochybnosti.

Bylo-li by potřebí, aby tajný policejní agent s misí tak choulostivou (jako jest slídění po politických tajnostech v kruzích, do nichž bylo již dávno zanešeno podezření) musil osobně a třeba pod rouškou noci docházeti do budovy policejní, aby tam podával raporty a vydával se tak v nebezpečí, že může býti postižen neb aspoň vystopován, a »řemeslo« jeho na vždy překaženo, jest ovšem otázka, na kterou není nesnadno odpověděti. Nám zdá se, že tajným

policejním agentům netřeba docházeti do policejní budovy, nebo stýkati se s policejními a jinými vládními orgány takovýmto způsobem; obzvláště pak za okolností, v jakých Sabina právě žil, kdy byl střežen tisícerýma očima, z nichž mnohé každý atomek podezření měnil v balvany jistoty.

Avšak závažná zvěst z hodnověrných jinak úst pravdymilovného i poctivého muže působila na celý kroužek zdrcujíc. Když pak se denní hosté z překvapení poněkud vzpamatovali, počali si vyměňovati své náhledy o tom, co má býti vzhledem k Sabinovi učiněno, a shodnuto se o následujícím rafinovaném plánu.

Mladistvému tehda Ottovi Pinkasovi diktován do péra anonymní dopis, kterýmž Sabinovi zvěstováno, že společnost »u Pinkasů« má v rukou nezvratné důkazy o jeho tajných stycích s policií. Ku konci pak Sabina vyzván, aby se nikdy více neopovážil překročiti práh pivnice.

List byl odeslán pod adresou Sabinovou v pevném přesvědčení, že adresát, zvěděv, že jest prozrazen, neodváží se více do společnosti.

Způsob, jakým se Sabina z nastražené léčky vysmekl, nasvědčuje — nehledě ovšem k účelu — vzácné, skoro bychom řekli macchiavellistické duchapřítomnosti a diplomatické obratnosti, kterouž veškeré skoro již v jistotu se proměnivší podezření znovu odzbrojeno a zůstalo bez přesvědčivého nebo třeba jen pravdu podmíněně podpírajícího důkazu.

Stalo se, čeho se nikdo nenadál Sabina objevil se jako kdy jindy s ironicky usmívavou tváří ve společnosti denních hostů »u Pinkasů«. Pozdravil známé, zasedl za společný stůl a sáhnuv do kapsy vytáhl z ní anonymní list, jejž s rozhořčením hodil na stůl, řka:

»Podívejte se, kamarádi! Je to sprosťáctví — co?«

Možno si pomysliti, jaký dojem vše to na přítomné učinilo. Zaražení bylo tak všeobecné, že Sabina bezpochyby ihned rozpoznal, kdo asi se pokusil připraviti mu nemilé rozpaky.

»Jen čtěte!« vyzýval přítomné, kteří se ostýchali dopisu jen se dotknouti a nemohli potlačiti známky, z kterýchž bylo zřejmo, že obsah anonymního listu není jim neznám. »Jen si list přečtěte! Uvidíte, jak hanebné sprosťáctví kvete ve vlasteneckých našich kruzích — jak bídáckých prostředků používají političtí odpůrci čeští, aby politického jinověrce ušlapali a udupali!«

Výsledek sebevědomého vystoupení Sabinova byl překvapující. Většina přítomných a později i ostatní přátelé a známí, kteří se zde

scházívali, nabyli skoro úplného přesvědčení, že bylo Sabinovi ukřivděno a vysvětlovali podezřívavou domněnku c. k. úřadníka přirozenou mýlkou chorobně podrážděné jeho obraznosti za klamného přítmí ...

Vše to, o čemž jsme se byli právě jen zběžně zmínili, nebudiž však pokládáno (a za to snažně prosíme!) za nic jiného, nežli za anekdotové zprávy z pramenův sice hodnověrných k dolíčení přímo palčivých společensko-politických poměrů, v kterýchž Sabina v tu dobu žil, a nikoli za historické dokumenty, z kterýchž by se dal sepříst třeba sebe složitější přesvědčující důkaz o jeho tajných stycích s pražskou policií jako její konfident a po případě jako »agent provocateur«.

Přes všechny tyto a nesčetné jiné nepříjemnosti a především mučivé obavy, že konečně přece se snad někomu podaří buď usvědčením nebo kombinovaným útokem dopíditi se pravdy, žil a pracoval Sabina obvyklým svým způsobem — pilně a skoro horečně, zdánlivě pak i jaksi bezstarostně a skoro možno říci — i užívavě. Neodpíralť si zábavy a podobného a o národních slavnostech a zábavách duševní i tělesnou svěžestí zahanboval i mladíky nejbujnější.

Tak zvěstoval nám jeden z přátel našich, že o prázdninách r. 1871 sešel se se Sabinou, — v tu dobu mužem již šedesátiletým — o slavnosti Havlíčkově v Německém Brodě, kde Sabina bezpochyby také řečnil. Přítel náš konstatuje, že divil se Sabinovi, »jak mladicky dovedl se otáčeti kolem dam«. Jedné krajance přítele našeho (Čáslavance), prý tak »řezal kuru, že chudinku celou popletl«. A sličná Čáslavanka prý div neomdlela, když jí přítel náš později zvěstoval, že jest Sabina ženat a otcem provdané již dcery.

Přítel náš, básník Ladislav Quis, jenž byl od listopadu 1871 do listopadu 1872 jednatelem literárního odboru Umělecké Besedy, v jehož výboru Sabina zasedal, píše nám o Sabinově činnosti takto:

»O sobotní přednášky nebylo tenkráte nouze. Nesehnal-li jsem žádné neb nepřišel-li, kdo slíbil, řekl jsem jen Sabinovi, který ihned přednášku improvisoval a to k úplné spokojenosti. Nejvíce poutaly jeho upomínky z dob předbřeznových, ovšem hlavně o poměrech literárních, o honorářích atd. Mnohé jsem zaznamenal do jednatelského protokolu. Nesmím však opomenout dodati, že Hálek a mnozí jiní pokládali Sabinu za lháře a tudíž i memoiry jeho za nedosti věrohodné. Přes to vše byl Sabina v »Umělecké Besedě« oblíben, tak že mu byl při jakési příležitosti odhlasován čestný dar, trvám zlaté hodinky, jež jsem mu společně s Hálkem odevzdával.«

Čestný dar, o němž se přítel Quis zmiňuje, doručen Sabinovi bezpochyby o jubileu Sabinových šedesátých narozenin v prosinci 1871, kdy uspořádány, tušíme, v Konviktě, Sabinovi vřelé a upřímné ovace a doručeny mu nějaké čestné dary, z nichž nejvýznamnějším zdá se nám býti dar dělnictva, jež pokládalo Sabinu za jednoho z nejstatečnějších a nejneohroženějších svých přátel.

Sabina dočkal se konečné v jisté míře rehabilitace literární své činnosti. Hálek otiskl totiž v illustrovaných »Květech« při příležitosti té Sabinovu podobiznu a připojil stručný, ale spravedlivý a poctivý náčrtek životopisný, (dle slohu soudíme, že byl z péra Hálkova), v němž vytknul trnitou literární dráhu Sabinovu a poukázal i k jeho kulturnímu významu v Čechách.

Asi čtvrt roku po tomto jubileu, v posledních dnech měsíce února, Sabina opět nebezpečně ochuravěl obvyklou skoro nemocí, zánětem plic, kterouž sice i tentokráte houževnatý jeho organism šťastně překonal, ale z které se jen pomalu zotavoval.

V tu dobu měl Sabina jako redaktor »Slovana« k ruce jako spolupracovníky Louise Šmída a právníka Ruta, kteryžto poslední po ochuravění Sabiny vyzval Lad. Quise jménem Sabinovým, aby Sabinu v redakci zastával, že mu bude nakl. Militký platit 80 zl. měsíčně. Quis, aniž by byl s nakladatelem nebo Sabinou mluvil, ochotně se práci podvolil a psal od 2. února do 11. května do »Slovana« hlavně feuilletony a literární články. O redakci se nestaral a do tiskárny nechodil, poněvadž si sazeč pro rukopisy chodil do bytu Quisova. Asi v polovici května dopsal Quis nakladateli Militkému, aby mu zaslal honorář za dva měsíce. Místo Militkého odpověděl Sabina zaslav Quisovi tento lístek:

Ctěný pane a příteli!

Prosím Vás, račte prozatím přijmouti à conto 40 zl. a navštíviti mne. Platím to *já*; ale stran výpočtu se musím s Vámi smluviti.«

Quis odebral se okamžitě do bytu Sabinova v Široké (nyní Jungmannově) ulici. Zastal Sabinu doposud ještě tak sešlého a bídného, že útrpností jat vrátil mu zaslaných 40 zlatých a na zbytek honoráře více nereflektoval. Sabina mu za to s pláčem tiskl ruku a děkoval.

Několik týdnů před tím, na počátku dubna, když se rozšířila zpráva, že Sabina z nebezpečné choroby šťastně vyváznul, usneslo se dělnictvo pražské ve schůzi na Žofíně odbývané, aby byla k Sa-

binovi vyslána zvláštní deputace dělnictva s nejvřelejším blahopřáním k jeho uzdravení.

Deputace dostála svému úkolu a »Dělnické Listy« o tom psaly:

»Již pohled na nemocí sklíčeného miláčka českého lidu byl dojemný; nejtklivější však okamžik nastal, když dávný bojovník a trpitel za práva národa našeho, byv osloven mluvčím deputace, obč. V. Jaruškem, nemohl pohnutí svému jinak výrazu dáti, než tím, že chopil se ruky jeho a němě ji přitiskl na srdce své. Mnohé oči se tu zarosily. Vzpamatovav se pak z prvního pohnutí obč. K. Sabina pravil: »Děkuji Vám, občané, co nejsrdečněji za osvědčenou ke mně příchylnost. Činnost má ve spolcích Vašich je na dlouho zmařena, ... avšak vynasnažím se, bych *jinak* působil za dávné snahy své.' Deputace, opětovavši přání své, hned na to jej opustila, aby dalším prodléváním nemocnému dosud škodlivé rozčilení nezpůsobila.«

Vše to zdá se nasvědčovati, že Sabina i nyní zase octnul se v stísněných poměrech, ne-li v nejtrpčí bídě.

Pozdraviv se aspoň tak dalece, že mohl vycházeti, odejel dne 16. května, tedy asi pátý den po návštěvě Quisově, s přítelem svým, ředitelem cukrovaru ve Velimi u Kolína, Napravilem, do Italie, aby se tam zotavil. Rozumí se, že na útraty Napravilovy. Asi po pěti týdnech okolo 22. června vrátil se do Prahy tak dalece zotaven, že doufáno, že v brzku zase bude moci zahájiti činnost literární a publicistickou.

Vřelý a upřímný soucit se Sabinovým osudem — vyjímaje snad jen některé skeptické pochybovače — byl všeobecný. Obzvláště jevil se v kruzích dělnických a studentských.

Možno si tudíž představiti, jaký dojem učinila na veřejnost notice »Národních Listů«, když dne 10. srpna (1872) v čele »denních zpráv« psaly:

»**Pan Karel Sabina** stal se zrádcem národa. Byv překonán nezvratnými důkazy, přiznal se sám, že byl ve službě tajné policie. Političtí přátelé naši postarali se o to, aby jej na půdě domácí učinili neškodným. Sabina volil — dobrovolné vyhnanství, opustiv ve středu (7. srpna) ráno Čechy na vždy. — Dojati hlubokým žalem a roztrpčeni v hloubi duše své nad zrádným jednáním muže, vynikajícího nad jiné duchem a činností neobyčejnou ve všech téměř odvětvích národního našeho života, poháníme Sabinu na soud národa a příští dějepravdy, která — až naplní se dnové jeho — nad hrobem zrádce-vlastence rozluští podivnou psychologickou záhadu, kterak dvojí tak rozdílná, jedna druhou přímo vylučující činnost mohla po dlouhou řadu let srovnati se v osobě jedné.«

Následujícího dne věnovaly »Národní Listy« sensační události té úvodní článek, jenž nebyl však nežli pouhou variací notice z pře-

dešlého dne a jenom tu a tam snažil se Sabinu charakterisovati jako povahu démonickou.

Sabinovo provinění blíže nespecifikováno a »nezvratné důkazy«, jimiž byl usvědčen, neuvedeny. Veřejnost zůstala v ohledu tom do dnes úplně v temnu.

Není tudíž divu, že o Sabinovi i jeho zradě a vůbec o všem, co žkoli s tím bylo v souvislosti, kolovaly a doposud kolují nejromantičtější a nejdobrodružnější pověsti a čiré výmysly.

Nejnověji bylo nám docela z pramene »nejhodnověrnějšího« referováno, že byl Sabina »tajným národním soudem« odsouzen k smrti a že jen z milosti mu popřáno uchýliti se do ciziny«, na čemž jako na tak mnohém jiném není ani za mák pravdy.

* * *

Nežli však budeme referovati o způsobu, jakým byla zrada Sabinova na národu zjištěna a on nezvratně usvědčen, věnujme pozornost událostem, jež bezprostředně následovaly.

Poněkud bližší, ale přece také jen povšechnou zprávičku otiskla kolínská »Koruna Česká«, v kteréž čteme:

»U dra. Kučery sešlo se dne 30. července osm mužů českých, jimž stál Sabina blíže, aby vykonali na něm soud. Ti, kdož domýšleli se, že Sabina není přece skrz na skrz ničemník, doufali, že tam nebudou chtíti dívati se na hanu veřejnou a že zvolí dobrovolnou morální smrt. Zklamali se. V Sabinovi odumřelo dávno každé ušlechtilejší hnutí úplně; nemáť smyslu pro čest a hanbu. Nejevil ani dost málo lítosti, ba nebyl ani překvapen, jako by šlo o nepatrnou nějakou hříčku. Po několikadenním rozmýšlení přijal Sabina návrh, že vystěhuje se z vlasti své a minulou středu doprovázen ku hranicím saským.«

Jiných podstatnějších a podrobnějších zpráv o sensační události do veřejnosti se nedostalo, čímž poskytnuto různým domněnkám zcela volné pole. Vizme přede vším, co vše shrnul J. Malý ve svém spise »Naše znovuzrození« na hlavu Sabinovu!

»Nyní teprv,« píše do slova, »následovalo po sobě odhalení za odhalením, z nichž vycházelo na jevo, že Sabina od samého roku 1849 po celou dobu svého vězení na pevnosti Olomoucké byl nástrojem policie, které pomáhal plniti žaláře politickými zločinci, od roku 1857 pak nepřestal z táboru národního podávati policii tajné zprávy s podpisem »Roman«. Jeho působení jmenovitě přičítáno internování Josefa Friče do Déše v Sedmihradsku r. 1858; v jeho bytu shromažďovali se ohniví mladíci, jež napájel podvratnými naukami svými, mívaje k nim řeči, které »naplňovaly posluchače úžasem, neboť v nich tekla proudem krev, v nich kat a šibenice hrály největší úlohu«

on osobně byl při vypálení petardy před domem policejního ředitelství; on vyzradil místnosti tajné tiskárny, v níž Kerber byl zatčen; následkem udání jeho rozpuštěna byla Malostranská dělnická beseda, čehož vina svezla se pak neprávem na redaktory dělnických listů Petra a Tůmu, kteří dáni jsou od svých soudruhů do klatby; on konečně zosnoval spiknutí proti životu místodržitele barona Kóllera, jehož rekové, nedospělí hoši, byli žáky jeho, »kteří v bytu jeho čerpali jeho učení«. Takové a mnohé jiné hanebné kousky pronášeny jsou na Sabinu a žaloba přes žalobu hrnula se na jeho hlavu.«

Skoro vše, cožkoli bodrý J. Malý zove v těchto řádcích »odhaleními«, nejsou však nežli pouhé domněnky. Pravdou a sice nezvratně zjištěnou pravdou jest, že byl Sabina v tajném styku s policií a že jí podával psané raporty. Skoro vše ostatní, co byl Malý zaznamenal, není zjištěno a prokázáno.

Přede vším není pravda, že Sabina od roku 1849 po celou dobu svého věznění na pevnosti Olomoucké byl nástrojem policie. O čem a o kom byl by odtamtud referoval tajně policii?! Byliť tam dopraveni z Čechů pouze Karel Sladkovský, pak bývalý spolužák Josefa V. Friče Tuček a starší bratr Strakův — a ti tři přece ve vazbě asi sotva něco podnikali, pro co by si byla musila policie vydržovati na pevnosti olomoucké zvláštního tajného agenta, který — aby mohl policii sloužiti — sdílel ochotně žalář s obětmi své zlotřilosti.

Pravdě nepodobnost tvrzení J. Malého jest tak očividná, že netřeba o ni šířiti slova. Podobně má se skoro se všemi ostatními »odhaleními«. Vizme, co píše sám Jos. V. Frič ve svých »Pamětech« jednak povšechně o Sabinovi, jednak pak o tom, kdo asi zavinil, že byl r. 1858 internován do Déše v Sedmihradsku.

Připomenuv, že podal dne 3. ledna 1858 poznovu policejnímu ředitelství pražskému žádost (kterou mu byl Sabina »velice diplomaticky koncipoval«) za povolení k vydávání publikace »Svět a domov«, kterážto žádost však byla dne 8. ledna zamítnuta, pokračuje do slova: »Bude na místě, bych zde upřímně vylíčil vlastní poměr můj k onomu člověku, jehož ostatní již tehdy považovali za zrádce, kterýž přivedl mne pozvolna až do vyhnanství. Po mém náhledu nebylo tomu tak — jednoduše již z té příčiny, že jsem se onoho času nezanášel nižádnými politickými úmysly, maje za to, že třeba nám, než nadejde opět příznivější doba, probouzeti nás literaturou zdravou, jejíž pomocí řádné charaktery měly se teprve vychovávati, lidi při práci pozorovati a pozorně zkoušeti, pokud jsou spolehliví. Za druhé nemohl být mým zrádcem proto, že měl jsem se před Sabinou jakožto mluvkou a lhářem s dostatek pově-

domým od jakživa pilně na pozoru. Ne snad, že bych jej měl za schopna osobní zrady — ale proto, že již z povahy své nedovedl ničeho zamlčeti, každé zrnko pravdy obalíval chumáčem stále tvůrčí své obraznosti, ano v chvástavosti své sám čerta dbal, zkompromituje-li sebe s jinými čili nic.

Takž, sotva že byl týden na svobodě — když z nouze prodával mi část své dosti závadné politické bibliotéky, již by byl musil jinak spáliti, a ihned se mi pochlubil, že vstoupil zase s polskou revoluční propagandou ve spojení. Já se mu proto mezi čtyrma očima notně vysmál, prose ho, aby jak mně, tak i sobě dal s tím svatý pokoj — a bylo mezi námi pro všeliké další obcování jasno.

Dle sporých prostředků a konexí svých hleděl jsem mu ovšem opatřiti všemožný výdělek, vybízeje ho vždy prvního, aby bral podíl na čistě literárních mých podnicích, na jejichž zdaru závisel vlastní jeho prospěch. A věru, že to svědectví nemohu mu odepříti, že radil vždy k dobrému a prospěšnému, jak sám věděl nejlépe — že za nejmenší dobrodiní uznalým a ke všem službám ochotným se ukazoval — předně však, že jsa mužem ve vědách i literatuře mezi námi nejzběhlejším, jemuž vyrovnal se leda Podlipský a jemuž jakýkoliv pokrok kdekoliv tajným nezůstával — býval nejen mně, nýbrž i veškerému odrostu literárnímu kritikem přísným a nestranným, rádcem přátelským a nejspolehlivějším, jenž se upřímně ze všeho radoval, co naší společné věci sloužilo ke cti a prospěchu.

Jak s ním zde onde, zvláště z protivné politické strany zacházeno, bylo naproti tomu do nebe volající!... Jak trpký mezi námi při vší své píli chléb pojídal, bylo k neuvěření, ačkoliv spokojil se vždy s málem a byl rád, kdykoliv osudnou dobu činže pomocí svých přátel šťastně překonal. A jak tuto jeho bídu dovedli někteří upíři nakladatelští využitkovati!

Takž vyjednal jsem mu sám jednou s panem Petříkem za první historický román, který mu laskavě přijal do Jeřábkovy bibliotéky, deset zlatých za arch. Práce byla dávno hotova; přepsal ji na čisto pro tisk — ale když jsem šel pro ni se Sabinou honorář vydobývat, dělal Petřík obtíže, zavolal si chudáka stranou a — vručil mu jen polovici vyjednané sumy.

Když pak jsme spolu odcházeli, počal si mi stěžovati, že mu Petřík chtěl polovici strhnout.

»A snad že's to nepřijal?« vzkřikl jsem, načež on skoro se slzou v očích pokrčil ramenoma a odvětil: »Co jsem měl počít — když mám činži na krku!?«

A takto vedlo se mu skoro neustále. Jednou, o dva roky později, vytrhl Sabinu kníže Rudolf Taxis z činžovní nesnáze a poukázal jej zároveň ku svému krejčímu, aby mu pěkný, teplý svrchník zhotovil. Neobyčejný takový zjev vyvolal ovšem četné dotazy přátel, jak asi »pan Karel« přišel k tak dobrému kabátu. A co on na to? Namluvil každému na potkání, že právě byl zdědil po svém otci, jakéms prý polském hraběti, nejméně 60 tisíc, pro něž si teď pojede do Krakova.

Toť, myslím, charakterisuje našeho neúnavného románopisce, literárního historika i publicistu všelikých odborů s dostatek. Však byl pro tu švádu, hodnou barona Prášila, společníkem dosti vítaným a zábavným, jen že nebral nikomu za zlé, pakli jej kdo z makavé lži překonal. Mně by byl při redigování věstníku »Svět a domov«, právě tak již ve vlastním prospěchu pomohl, jak to, jsa dosti chudě odměněn, učinil Sojkovi, když vydával s ním později »Jasoně«.

I toho svědectví nemohu Sabinovi odepříti, že po celý čas mého s ním dosti důvěrného obcování na mně, aneb na mých přátelích ničeho nevyzvídal, spokojiv se povždy tím, co mu bylo dobrovolně sděleno — a nepátrav dále.

V našem brzkém literárním zápase s Jakubem Malým, kterýž proti bývalému »velezrádci« narážel co chvíli na kolo i šibenici, stál nám věrně po boku. Útrpný jen smích budil v nás postrach dotčeného kritika i mravokárce (Malého), jenž spojiv se s Lešetickým proti nám, předstíral pokrytecky v píseckém plátku »Poutník od Otavy«, že kráčíme mravní i národní své záhubě vstříc naslouchajíce ďábelským podšeptům radikála Sabiny, který nás proti všem záslužným vlasteneckým autoritám podněcuje a svádí k výstřednostem, kterážto bázeň o nás nepřekážela mu, že uctil nás zároveň přezdívkami sket a zbabělců, vášnivých egoistů a domýšlivých kosmopolitů, s nimiž prý není řeči, neboť — »Jaké prý solidárnosti s podlostí!« (sic!) — Jinak, tak stěžoval a vymlouval se vůči nám i obecenstvu po letech (viz téhož »Naše znovuzrození« část IV. str. 48 a 70—79), byl by nás prý rád před ohavníkem Sabinou v čas varoval, ale na neštěstí nepoctíval jej (Malého) z nás nikdo svou důvěrou.

K dolíčení jednak poměrů vůbec a charakteristiky Sabinovy zvlášť citujeme »z »Pamětí« Fričových jen ještě několik řádek.

Vylíčiv, jak se byl s Barákem, Nerudou a Sabinou shodnul o vydávání časopisu »Praha«, vypravuje o vzájemném přátel těch poměru, načež pokračuje:

»Jinak bylo v táboře našich literárních odpůrců. Jakuba Malého rozdráždila již každá pochvalná neb jinak doporučující noticka o kterémkoli plodu z našeho kruhu pocházejícím. Bylo to, trvám v sobotu dne 21. srpna (1858), kdy vraceli jsme se s Nerudou a Barákem z procházky po Střeleckém ostrově, že potkal nás blíže Františkánů Ohéral, redaktor Mercyho plátku a »Erinnerungů«. Pravil: »Dobře, že vás nalézám! Prosím vás pro boha, co pak jste těm starým udělali? Právě mne chytil pan Malý a hrozil mi, pakli Baráka na dále ještě strpím v redakci, že bude zle! Naprosto prý musí ty nestoudné reklamy o nových básnických dílech přestati. Barákovi musíte zarazit řemeslo — a co se toho Friče dotýče, »o toho je prý už postaráno!«...

A druhého dne zvěstovali mi Barák i Sabina, že byli oba na policii citováni, kde jim zkrátka ortelováno, že nesmějí vůbec ničeho psát.

»Ubohý Sabina, žijící výhradně ze svého péra,« končí Frič tuto upomínku, »vykoupil si tu nejspíše denní chléb svůj onou nečestnou kapitulací, která mu vypálila jméno zrádce na čelo!« — —

Po třech dnech dne 24. srpna vykonána v bytu Fričově policejní prohlídka, Frič zatčen a po dvou dnech dopraven v průvodu policejního komisaře a dvou tajných do Déše v Sedmihradsku, kam byl internován.

»Barákovi, jak mi bylo později sděleno,« píše pak Frič do slova, »bylo na policii důvěrně nabízeno — kdyby prý takhle čas od času mínil pánům svěřovati, jaká máme my Češi přání, že by upustilo se od zákazu, jenž se spisování vůbec dotýkal — a jelikož odmítl cokoliv podobného, byl rovněž internován, nejdříve do svého nahodilého rodiště, do Zásmuk, kde neznal nikoho, pak do Hradce Králové, až vysvětlilo se později, že původně měl být do Štýrského Hradce odvezen!

Sabina však patrně podobné hrozbě podlehl — nebot nebyl vůbec internován — a směl potom i psáti cokoliv. Ovšem konfiskovali mu první archy románu »Synové světla«, na které jsem

vedl náklad; za to však odškodnil mne parou sepsáním »Věčného ženicha«, proti němuž na policii nic nenamítali.

Podivný to byl a zůstal člověk! Přes všeliké své snad napotomní udavačství — (vždyť osnoval později různá »spiknutí«, ba i atentáty, hraje úkol skutečného agenta provocateura) — přece mi podával zcela spolehlivé do ciziny zprávy jak o literárním ruchu, tak později o politické situaci — ano zaslal mi též celou brožuru k obraně naší věci a zásoboval mne všelikým důležitým materiálem k publicistickému mému za hranicemi působení. Každému z nás nepřestával býti dobrou radou — a přes všeliké mé k němu výstrahy svěřovali se mu moji napotomní političtí přátelé se vším — aniž by vládní orgány o pravém stavu věcí, co se dalších našich snah i plánů dotýče, byly jím kdy bezpečně orientovány!

Chtěl snad takovýmto svým sobě počínáním vyrovnati účet se svým znepokojeným, demokratickým a českým svědomím?

Kdož to ví?!«

Pravda-li, co tuto J. V. Frič o Sabinovi píše (a o tom, co věděl Frič z vlastního názoru, netřeba snad ani pochybovati), jeví se nám Sabina i po svém usvědčení z tajných styků s policií ve světle zcela jiném, nežli dle charakteristiky a »odhalení« J. Malého.

Avšak vraťme se ještě na okamžik k událostem bezprostředně po sensačním odhalení Sabinovy zrady na národu! Přirozenoť, že národu českému nepřátelské časopisectvo odhalení to vykořisťovalo nejrůznějším způsobem jednak proti svobodomyslné straně, jednak proti celému národu. Vzhledem k pohnutkám, z kterýchž Sabina stal se orgánem tajné policie, odpovídáno skoro jednomyslně: že dohnala jej k tomu — *bída*... A ze slova toho spřádány pak „důvtipně« různé výčitky národu, že nemá k vynikajícím mužům svým ani tolik soucitu, aby nejtrpčí bídou dohnáni nemusili sáhati k prostředkům začasté až zoufalým neb aspoň pokořujícím, anebo docela k činnosti tak hanebné jako Sabina.

Sabinu samého, vlastně ohavný skutek jeho, pokud se pamatujeme, neomlouval list žádný. Naopak — většina časopisů udavačskou činnost Sabinovu zatracovala a snažila se na nejvýše psychologickou hádanku rozluštiti různými doklady. Jediný list, který se odvážil promluviti na prospěch Sabinův, byl místodržitelský orgán »Prager Abendblatt«, v jehož úvodním článku ze dne 14. srpna čteme (nikoli snad výklad nebo vysvětlení, jež by byl mohl jako poloúřadní orgán o tajném c. k. orgánu policie pražské nad jiné správněji podati), nýbrž — útok na někdejší politické a literární pří-

tele Sabinovy, kteří ho po jeho přiznání se přiměli k tomu, že volil dobrovolné vyhnanství. Psalť mimo jiné v tento smysl:

»Je to ostatně drzost přímo nepochopitelná, osobovati si právo, neodvislou, soukromou osobu posílati do vyhnanství. Došlo v Rakousku již tak daleko, že může sobě kdokoliv dovoliti zavádět jakýsi druh tajného soudu? — Či mají snad býti nazpět povolány doby temného středověku se svými tajnými tribunály? — Věru ti, kteří se opovážili myšlénce právního státu takto udeřiti v tvář, ti, kteří si osobovali vykonati čin národní kabinetní justice, jaký sotva kdy tímto způsobem byl vykonán, věru, tito měli by býti prvními, jimž by Cayenne byla odměnou za jejich čin.«

Nechť jsou slova ta se stanoviska polovládního listu sebe oprávněnější, nám zdá se, že bývalo by polovládnímu listu po přiznání se Sabiny, že byl tajným policejním orgánem, nepoměrně více slušelo, kdyby byl upozornil na porotní soud před dvěma lety, v kterémž byl nevinný redaktor »Vaterlandu« odsouzen do vězení jedině pro to, že neměl tehda právních důkazů k opodstatnění svého podezření. Nám zdá se, že by bylo — na prospěch justice rakouské — polovládnímu listu nepoměrně lépe slušelo, kdyby byl obrátil pozornost k onomu procesu a pronesl se v ten smysl, že musí býti proces ten obnoven, aby byl nevinně odsouzený rehabilitován. Ba více — že musí býti, má-li se mluviti o skutečné spravedlnosti, nevinně odsouzenému opatřeno netoliko úplné zadostučinění, nýbrž i odškodnění, a to nikoli snad od osob soukromých, nýbrž od samé vlády, v jejímž žoldu se Sabina v době procesu nalézal, a jejíž orgán, c. k. policie pražská, jediným slovem mohla tehda zameziti, aby nebyl odsouzen — člověk naprosto nevinný.

Ale nestalo se tak. A byť i měl polovládní orgán c. k. místodržitelství pravdu ve všem, z nepředpojatých nikdo mu nepřisvědčí, že zachoval se korektně, že zachoval se, jak poctivost káže i tenkráte, když ji k tomu nenutí právě zřejmé nějaké znění zákona. Nemravnosti tohoto druhu zákon sice nestihá, nicméně opominutí polovládního listu a vůbec celá affaira Sabinova vrhá na tehdejší politické poměry u nás tak charakteristické světlo, že netřeba dalšího výkladu. (Dokončení.)

A. S. Gribojedov.

Literární studie.

Napsal

J. Polívka.

> Мѣрою достоинства писателя или отдѣльнаго произведенія мы принимаемъ то, насколько они служатъ выраженіемъ естественныхъ стремленій извѣстнаго времени и народа.
>
> Добролюбовъ.

Na den 4. ledna 1895 připadla stoletá památka narození tvůrce věčně mladé satirické komedie »Mnoho rozumu tvá škoda« (Gore ot uma), hlasatele idejí ruského liberálního pokolení z první čtvrti tohoto století, mužného obhájce volného vývoje ruského národa na národním základě, jednoho z prvních zákopníků uvolnění nevolnického lidu ruského. Při této příležitosti chceme si obnoviti obraz Gribojedova, nastíniti v rysech pokud možná stručných život jeho, bohatý obsahem, ale věkem krátký, a hlouběji se pak zabývati jeho plodem, komedií »Gore ot uma«.*)

I.

Alexander Sergějevič Gribojedov narodil se v Moskvě z vážené rodiny šlechtické, jejížto členové za Petra Vel. již zaujímali důležitá místa v státní službě. Rodina Gribojedových udržovala styky s četnými rodinami aristokratickými, vedla v Moskvě otevřený dům, ve kterém se scházela šlechta i vysoké úřednictvo. Matka Alexandrova,

*) Pomůcky měli jsme následující: Полное собраніе сочиненій А. С. Грибоѣдова подъ редакціей ... И. А. Шляпкина. Спб. 1889, 2 svazky (Recense toho vydání od Alexěje Veselovského v Отчетъ о VI. присужденіи Пушкинскихъ премій въ 1890 году). Pojednání o Gribojedovu Oresta Millera (otisk z časopisu Недѣля r. 1879), A. N. Pypina (Вѣстникъ Европы 1890, I) Alexěje Veselovského (Этюды о Мольерѣ 1881, Этюды и характеристики

energická a vzdělaná dle své doby žena, měla na vychování svého syna, jakož i na pozdější jeho život, rozhodný, ba možno říci osudný vliv. Matka, poznavši bystrého ducha synkova, určila mu dráhu životní, a neměla vroucnějšího přání, než aby Alexander se stal vynikajícím státníkem. Šestnáctiletý jinoch zapsán na právnickou fakultu university moskevské; přednášky navštěvoval v průvodu vychovatelově, aby měl co nejméně styků s ostatním posluchačstvem, kteréž se tehdy rekrutovalo ze stavů nižších, nešlechtických, z kněžstva a nižšího úřednictva. Navštěvoval přednášky nejen o vědách právnických, o statistice, politické oekonomii, než i o krásných uměních a ethice.

Z profesorů měl největší vliv na vývoj nastávajícího básníka a státníka Buhle, profesor historie a aesthetiky; u něho měl mladý Gribojedov, jako většina šlechtických synků tehdy vůbec, i soukromé lekce: pod jeho vedením seznamoval se důkladněji s literaturami klasickými, čítal Plauta a Terentia, zabýval se ovšem též moderními literaturami, zvláště francouzskou, jížto vášnivým ctitelem byl Buhle. V rodině Gribojedových horlivě pěstována hudba, a mladý Alexander si hudbu vášnivě zamiloval, po celý věk svůj ji pěstoval, sám některé drobotinky složil a od slavného M. Glinky za pozoruhodného hudebníka považován. Záhy se pokoušel též v umění básnickém: poč. r. 1812 17letý jinoch předčítal svému vychovateli úryvky z jakési komedie, ve kterých se spatřují první náčrtky komedie, jež potom jméno jeho na věky proslavila. V ní jevil se nejprvé nezávislý a samostatný duch, kritický, satirický názor jeho na crême velkosvětské společnosti moskevské, ze které sám vzešel, ve které vyrostl a vychován. Dříve již projevil svůj odpor k nafouklému vlastenčení napsav parodii dramatu lžiklasickeho tragika Ozerova »Dmitrij Donskoj« pod názvem »Dmitrij Drjaňskoj« (Dmitrij Mizera, Darebný) bohužel se nám mimo pouhý, ovšem charakteristický, název nic z této parodie nezachovalo, rukopis její se ztratil.

Z těchto služeb vědám a uměnám mladý Gribojedov válečnými bouřemi r. 1812 vytržen. Týž mladík, který napsal parodii dramatu, které oslavovati mělo vítězství Dmitrije Donského nad Tatary, jakož i vítězství Alexandra I. nad Napoleonem u Pruského Jílové, vstoupil

---

1894), J. A. Gončarova: Мильонъ терзаній (Полное собраніе сочиненій И. А. Г. VIII.), Bělinského rozbor v III. sv. jeho spisů 1859. — Pro poznání doby důležit jest spis A. N. Pypina: Общественное движеніе въ Россіи при Александрѣ I., 2. vyd. 1885.

do nově utvořeného dobrovolnického moskevského pluku husarského. Než mladému vojínovi nebyly dopřány vavříny válečné, ba dožil se i toho, že se jeho pluk, ze šlechtických synků sestavený, záhy rozpadl. Nepochybně i tato okolnost nemálo přispěla k tomu, že se odpor Gribojedova proti vyšší společnosti ruské víc a více vzmáhal. Dobrovolník náš vstupuje po tomto nezdaru do jiného pluku, ale Napoleon byl již na ústupu z Ruska, a pluk tento vedl prázdný život táborový na Litvě. Gribojedov osvobozen z těžkého tísnivého tlaku disciplíny rodinné, vzdálen od přísného dohledu energické své matky, vrhl se celý do víru veselého a rozpustilého života vojenského. Mnohé anekdoty z této doby se o něm zachovaly: jednou vyšel v klášterním kostele v Břestu za bohoslužby na kruchtu, zahnal varhaníka, zasedl sám k varhanům, zahrál s počátku jako výborný hudebník znamenitě improvisované praeludium, ale náhle ku zděšení zbožných otců spustil veselou »kamarinskou«.

Bouřný tento život se přece dosti brzy zošklivil mladému husarovi, a mimo to byli mezi důstojnictvem vážnější, seriosnější živlové, ze kterých zvláště jeden, Běgičev jménem, na bujného přítele blahodárně působil, a mimo to nepochybně i náčelník jeho, general Kologrivov. Popis slavnosti na poctu tohoto uspořádané v červnu roku 1814 v Břestu jest první vytištěná práce Gribojedova. Blahodárný vliv přítele Běgičeva on nejednou ve svých listech s velkou uznalostí připomínal; píše mu ku př. r. 1818: »Ty, můj příteli, jsi mi vnukl, aneb lépe řečeno, ve mně rozevřel vlastnosti, lásku k dobrému, od té doby teprve začal jsem ceniti čestnost a vše, co tvoří opravdovou krásu duše, od té doby, jak jsem se s Tebou sezná mil a — při sám Bůh — když s Tebou jsem chvíli spolu, stávám se mravně lepším, hodnějším. Moje matka Tobě musí děkovati, stanu-li se jejím dobrým synem.« V této době účinněji projevovati se začalo spisovatelské nadání Gribojedova i obracelo patrně na sebe pozornost soudruhů; na podnět kn. Šachovského, veleplodného spisovatele dramatického, se kterým se Gribojedov seznámil již r. 1812, zpracoval on francouzskou jednu veselohru pod titulem »Mladí manželé«. První tento pokus — hrál se poprvé r. 1815 v září v Petrohradě — nedošel valné pochvaly jmenovitě z formální stránky, verše byly velmi prostřední a sotva slibovaly, že se autor dodělá té formální dokonalosti, jíž se všichni bez výminky obdivovali v jeho arcidíle.

Blíže seznámil se Gribojedov s kruhy literárními v Petrohradě r. 1815 a v užší styky vešel s nimi pak, když na jaře r. 1816 vystoupil z vojenské služby a usídlil se v Petrohradě. Mezi soudruhy

svými důstojnickými Gribojedov patrně duševně vynikal a obracel na sebe pozornost: tím se zajisté vysvětlí, že r. 1816 již nalézáme jméno jeho v seznamě členů zednářské lože »des amis réunis«, jejíž členy byli mimo jiné znamenitý potom Čaadajev a nápotomní čelný dekabrista Pestel. V ložích zednářských se tehdy vůbec shromažďoval výkvět intelligence starší i mladší; všickni takřka, kteří literárně neb jinak veřejně vynikli, byli zednáři: baron Delvig, pověstný Greč, Feodor Glinka a dekabristé N. A. Bestužev, V. Küchelbecker, Konrád Rylějev a j. Z těchto zednářských loží vyvinuly se potom spolky tajné a jich vynikajícími členy byli pokrokovější zednáři. S četnými členy tajných spolků spojovalo Gribojedova, třebas nebyl sám jich členem, úzké přátelství i stejné neb shodné názory politické a socialní. Byl on rozhodným odpůrcem nevolnictví i vystupoval ve svých pracích rázně pro uvolnění selského lidu jako jeden z předních členů tajného spolku petrohradského, N. Turgeněv, který v kruzích svých i veřejně myšlenku tuto důrazně propagoval, ba samému císaři Alexandru I. v prosinci r. 1819 zvláštní memorandum o této otázce předložil. Podobnými myšlenkami dal se vésti Gribojedov v jednom dramatu, jehož děj čerpán byl z r. 1812 a jehož náčrtek nalezen v pozůstalosti básníkově. Hlavním rekem osvoboditelné války není šlechtic, než sedlák, selský lid jen zorganisoval branný odpor proti cizákovi-vetřelci, selský lid dobyvatele světa ze své země vyhání, šlechta na tomto osvobozovacím díle nemá účastenství — vždyť se rozpadl onen šlechtický dobrovolnický sbor, ke kterému se jinoch Gribojedov byl připojil — a proti této odhodlané bojovnosti obecného lidu staví se bojácnost vládních, vůdčích kruhů. Hlavní rek, nevolník, vykonává činy hrdinské, ale po ukončení války, kterouž on k vítěznému konci přivedl, vybídnut k pokoře a poslušnosti vrací se osvoboditel-sedlák jako nevolník svého pána »pod hůl pánovu«, a první čin tohoto pána, jímž panství své nad sedlákem dokazuje, jest, že ho dá oholiti, zbaviti brady, odlišující ho od zevropštělého pána. Sedlák-rek, nemoha snésti zvůli pánovu, ze zoufalství končí samovraždou. Touto postavou Gribojedov předstihl daleko dobu svou: ani Puškin nebyl schopen stvořiti podobný typ, ba ani pozdější veliky básník vojny r. 1812 nedovedl ho stvořiti. Mužický rek Gribojedova není onen passivní mužík Karatajev z »Vojny a míru«, u kterého někdejší zednář Pierre Bezuchov, jako potom jeho velký potomek Lev Tolstoj, se učí moudrosti životní. Karatajevi vždy budou trpělivými nevolníky, ti, správně soudí kn. Andrej Bolkonskij, nalézají jediné své štěstí ve svém zvířecím postavení; osvobození

Karatajevům nebude se zdáti dobrodiním; a když je bijí a posílají do Sibiře, z toho jim není nikterak hůř. A můžeš jejich hřbety bíti jak chceš, a jejich hlavy holiti jak chceš, správně říká týž kníže Andrej, jejich hřbety a kotrby se nezmění ...

S touto snahou po osvobození zotročeného lidu selského spojily se úzce jednak láska k svéráznému, ryzímu, národnímu životu obecného lidu a s druhé strany odpor proti vnějšímu evropskému nátěru vyšší společnosti ruské, jejímu zalíbení v cizích zvycích a v cizím jazyce. Ve výše jmenovaném náčrtku dramatu o roce 1812 uveden též Napoleon, jak s Kremlu otevřeným oknem se kochá velkolepým pohledem na ohromné město, jak jeho hlavou kmitají myšlenky o tomto mladém, nevyvinutém národě, co by mohlo z něho býti, kdyby sám sobě byl odevzdán. Hluboké sympathie Gribojedova k čistému prvotnímu rázu lidu ruského, k jeho zvykům a obyčejům nejvíce jsou patrny z jeho črty »Výlet za město« (Spisy I, 107 sl.). R. 1826 vyjel si jednou Gribojedov z Petrohradu a stal se mimovolným divákem prostonárodní mimické hry, vyličující pochod Razinův po Volze. Nadšeně on popisuje zpěvy lidové, a způsobem zcela romantickým dal se unášeti v myšlenkách do doby písněmi opěvované, jak čety udatných, svévolných, ničím nevázaných junáků po řekách se pouštěly na jih pro lup až na otevřené moře, nešetříce ni růžových tváří dívek ni šedin starců, naloupily z pobřežních měst a osad zlata, stříbra, perel a drahocenných šatů, navrátivše se pak plni naloupené kořisti byli doma plesem a písněmi vítáni.

Ale jiné, vážnější myšlenky ještě vzbudily sceny tyto v mysli Gribojedova: s prostým lidem, svéráznými jich písněmi a hrami srovnával sebe i kruh svůj »zkažený, poloevropský«; on pocítil, jaká hluboká propast zeje mezi obecným lidem a vyšší společností, ba tato propast zdála se mu býti tak hlubokou, že prý cizinec by z ní musel předpokládati, že páni ruští a sedláci ruští pocházejí ze dvou různých plemen, nesmísivších se ještě v obyčejích a zvycích.

Nenávist k cizáctví, rozšířivšímu se v Rusku, měl Gribojedov společnou s mnohými vrstevníky svými; obracela se jednak proti přílišné gallomanii, kterouž předchůdcové jeho, Fonvizin a j. si vzali za terč svých satir, jednak proti nadvládě Němců ve veřejné správě. Známé jest zlé slovo chefa Gribojedova na Kavkaze, generála Jermolova, kterýž kdysi prosil jen o tu milost, aby byl povýšen na Němce. Naopak Gribojedov svého pomocníka při vyslanectví v Persii, Němce rodem, přesvědčoval, že býti Němcem jest velmi hloupá role

na tomto světě. Společnost ruská se Gribojedovu jevila tak málo ruská, že prý cizinec Francouz cítí se mezi ní jako doma v Bordeaux. Nelze ovšem zamlčeti, že Gribojedov byl sám právě tak dvoujazyčný jako všickni lidé jeho kruhu; dámám psával francouzsky, taktéž často officialní zprávy svým představeným, ale i v soukromí užíval francouzského jazyka, nevěstě se objasnil na francouzském jazyce, s knížetem Vjazemským, s Alex. Puškinem a j. mluvíval francouzsky (Puškin vzpomíná francouzská slova, jimiž se Gribojedov od něho loučil před poslední svou cestou). Přirozeně odpor proti vnějšímu cizáckému nátěru obracel se proti jeho původci, proti Petru Velikému. Ale nejen z té strany vyslovuje se Gribojedov proti geniálnímu reformatoru všeho státního i veřejného života v Rusku. On projevuje nechuť nejen proti bezohlednému ničení starých obyčejů i zvyků a zvláště proti autokratické povaze Petrově, ale i proti změnám, které on provedl v státním a národním ústrojí ruském vůbec Jasně vyslovil Gribojedov své mínění v »poznámkách týkajících se Petra I.« (Spisy I., 71 sl.). Z nich jsou zvláště významné dvě poznámky: 1. »Zavedení nevolnictví skrze daň z hlavy a skrze zápověď danou sedlákům stěhovati se, a 2. Přeměna staré dumy v senát; odstranění formulky »Panovník předložil, šlechta rozsoudila« (Государъ указалъ, Бояре приговорили). I v těchto názorech svých shodl se Gribojedov s pokrokovějšími mysliteli a s členy tajného spolku. Nikolaj Turgeněv první vystoupil veřejně proti dani z hlavy i proti nevolnictví vydal v té příčině zvláštní spis r. 1818 (Опытъ теорій налоговъ). Podobné názory o staroruském zřízení státním i jeho změnách provedených Petrem Velikým vyslovil člen tajného spolku a pozdější dekabrista Nikita Mich. Muravjev ve své recensi Karamzinovy historie; on vytýká tomuto panegyristovi »samoděržavija«, že ve svém spise umlčel všecky projevy politické a občanské volnosti v Rusku, a zvláště ukazuje na působení veliké zemské dumy do Petra Velikého, instituce to prý rovné francouzským états généraux aneb anglickému parlamentu; jejího zrušení Petrem Velikým on velice želí. Proti Karamzinově historii ozval se též Gribojedov nepochybně jak N. M. Muravjev, i Puškin říznými epigramy charakterisoval absolutistického ducha ruského historiografa, a jeden z jeho epigramů připisován právě Gribojedovu.*)

*) Въ его Исторіи изящность, простота
доказываютъ намъ безъ всякаго пристрастья
необходимость самовластья
и прелести кнута.

V Petrohradě vstoupil Gribojedov do ministerstva zahraničních záležitostí, služba ponechávala mu dosti volné chvíle, že mohl hověti své vášnivé lásce k divadlu, která neukájela se jen pouhým horlivým navštěvováním představení, než šířila se až za oponu do světa zákulisního. S předními literáty neudržoval Gribojedov důvěrných styků. S Puškinem setkal se sice již za tohoto prvního svého pobytu v Petrohradě, ale blíže se s ním nesešel. Hle, jak ho v posmrtné vzpomínce Puškin líčí: Jeho melancholická povaha, jeho roztrpčená mysl, slabosti a chyby, nevyhnutelní to soudruhové člověčenstva, vše v něm bylo neobyčejně poutavé. Narozen se ctižádostí, rovnou jeho nadání, dlouho byl obklopen sítěmi drobných potřeb a neznámostí. Státnické jeho schopnosti zůstaly neupotřebeny, talent básnický neuznáván, ba i o jeho chladné a skvělé chrabrosti jakýsi čas pochybováno. Několik přátel znalo jeho cenu, vidělo úsměv nedůvěřivosti, ten hloupý, nesnesitelný úsměv, když náhodou se mluvilo o něm jako o člověku neobyčejném.« Gribojedov stýkal se více s literáty druhého a třetího řádu: poutala je k sobě patrně jen stejná vášnivá láska k divadlu. Gribojedov sám neměl tehdy zcela určitých názorů literárních, a jich různost mezi jeho přátely mu nepřekážela, naopak společná nenávist k jistým školám literárním je spojovala tím úže. Obcoval Gribojedov s úzkým kroužkem vášnivých divadelníků, s knížetem Šachovským, A. Žandrem, Kateninem a j., s nimi společně upravoval různé francouzské komedie pro ruské jeviště: pro komedii prvého Своя семья napsal několik scen, s druhým společně zpracovali franc. jednoaktovou komedii Nic. Barthe-a »Les fausses infidelités« pod názvem Непритворная невѣрность« a dále ještě »Semelu« Schillerovu, s třetím konečně sepsali společně satirickou komedii »Student«. Veřejně hájil Gribojedov literární práce svých přátel: zvláštním epigramem »Od Apollona« odmítl solidárnost s útoky na jednu komedii kn. Šachovského, která svého času (hrána poprvé v září r. 1815) vzbudila značnou bouři v Petrohradských kruzích literárních; ve zvláštní stati hájil dále Kateninův překlad Bürgerovy balady »Lenora«, ač s tímto přísným zbožňovatelem a následovatelem »klasického« dramatu francouzského se rozcházel ve svých názorech literárních. Gribojedov, klonící se dle úsudku vrstevníků více k romantismu. Ale jak již bývá ne tak shoda v názorech positivních než spíše stejný odpor k jiným názorům a osobnostem silnějším na mnoze pojítkem, tak bylo i u Gribojedova a Katenina: spojoval je stejný odpor k literárnímu kroužku Karamzinovu. Gribojedov jsa patrně povahy bojovné, vrhl

se hned na počátku své literární dráhy do bojů literárních. Plodný svého času spisovatel novell a dramat, Zagoskin, podrobil první divadelní pokus Gribojedova »Mladí manželé« přísné kritice a spravedlivě, možno říci, vytýkal nepropracovanost stránky formální, verše, ale jinak dal ruskému zpracování přednost před francouzským originálem. Citlivý Gribojedov odpověděl ostrovtipným pamfletem, který sám a pomocí přátel rozšiřoval v 1000 odpisech. Komedie »Student« směřuje již proti celému kroužku sentimentálně-romantického směru, v hlavním reku, exseminaristu přijedším z Kazaně do Petrohradu hledat slávy, měl se opět Zagoskin učiniti směšným, ale vedle něho sám náčelník tohoto směru Karamzin, jako historik i jako beletrista nenávistný Gribojedovu, a mimo to ještě Žukovskij, který spolu s Karamzinem překládal povídky jedny prostřední, sentimentálně-pietistické spisovatelky francouzské, i jiní. V této komedii patrny jsou již mnohé stránky, jež byly mistrně propracovány v komedii »Mnoho rozumu tvá škoda«. Hlavní její osoba jest přímý předchůdce Molčalinův z této komedie: liší se přirozeně od něho svou mluvou »poetickou«, nasládlou a frásovitou více než květnatou, ale společnou s ním má pokornou poddanost, lokajskou podlízavost; doma dostal od náměstka gubernatorova, ba od samého gubernatora tisíc za pozdravné verše; kolik by si mohl vydělati v Petrohradě, v carské stolici, když již v městečku venkovském tak draze prodal své verše; budou jeho výtvory kupovati již z ohledu na jeho mocného ochránce, přítele otcova, vynikajícího úředníka. Ale on neopovrhne ani službou otvírající mu cestu na křeslo ministerské, a poesii, musu svou zbožňovanou pak hotov je odkázati na volné chvíle oddechu, prázdně, pokud by to dovolila služba blahu vlasti posvěcená. Na konec se spokojuje se skromňoučkým místem — korrektora. V komedii uveden na jeviště typ vojenský, známý autoru jistě velmi dobře z let jeho vojenských, veselý, bujný oficír, který rád dobře jí a mnoho pije, karbanu oddaný; uvede-li on kamaráda od pitky úmyslně mezi karbaníky z povolání, není jasno. Mimo to uveden ještě jiný typ, předchůdce Famusova z »Gore ot uma«, ač ještě téměř jen stín jeho, a konečně nalézáme i některé šlehy proti nevolnictví. Gribojedov v době této r. 1816 vrátil se k jinošskému svému plánu o komedii z Moskevského společenského života, napsal dle svědectví jeho přítele Běgičeva prý několik výstupů, a nakreslena prý žena Famusova, »sentimentální modní dáma a aristokratka«. Ale v »Gore ot uma« Famusov jest vdovec; proč Gribojedov tuto figurku z této komedie potom vyloučil, nelze určiti.

(Pokračování.)

Obnovení privileje rakouskouherské banky.

Píše **Jan Koloušek.**

I. Jaký prospěch má banka z dosavadní své privileje.

Čtenáři denních listů zajisté se ještě rozpomenou, jak loňského roku zástupci naší cedulové banky dovedli rozčiliti veškeré veřejné mínění. Právě se jednalo tehdy o další provádění valutních zákonů: část státovek se měla vzíti z oběhu a místo nich z menší části se měly vydati drobné peníze (stříbrné koruny), po většině však státovky chtěly se nahraditi v oběhu stříbrnými zlatníky (náhradou za jednozlatové státovky) a bankovkami (za státovky 50zlatové a pětizlatové). Za stříbrné zlatníky, které si stát mínil vypůjčiti z kovového pokladu banky, a za bankovky vydané místo státovek navrhovali oba finanční ministři složiti úplně stejný obnos ve zlatých mincích měny korunové dle zákonného poměru (totiž 1638 zl. = 3276 K počítá se za 1 *kg* ryzího zlata).

Když předlohy ty octly se v parlamentu, nečekal se vůbec proti nim žádný zásadní odpor, vždyť byly jen důsledkem přijatých již zákonů o nové měně korunové. Ale najednou vmíchala se do věci rakouskouherská banka. Pan Mecenseffy, generalní sekretář banky, právě tehdy promluvil pozoruhodná slova o obnovení privilegia bankovního takovým přímo vyzývavým způsobem, že najednou bylo pro stát na pováženou svěřiti bance zlato za znehodnocené stříbrné zlatníky a za její bezcenné potištěné papíry. Banka dala na jevo své zištné zámysly nejtajnější a nejevila se již jako zřízenec státní, za kterého se přece musí nutně považovati, nýbrž jako moc vedle a nad státní mocí, s kterou je potřebí pěkně a pokorně jednati a která může státní správě diktovati své podmínky. K této sebevědomé mluvě arciť musil býti odněkud popud,

banka na svou pěst nemohla tak jednati, musila patrně cítiti v sobě sílu odjinud, aby pouze zbytečně a se svou škodou nevyzývala, nýbrž zcela jistě spoléhala na mocnou podporu, protože tak bezohledně, přímo neopatrně dávala své zámysly na jevo. Že banka opravdu svými vývody učinila dojem nejhlubší, pro to nejlepším dokladem bylo, jak proti bance rozčileně mluvily vídeňské listy, které tlumočily náhledy naší finanční správy. Síla a sebevědomí, které banka osvědčila v celém následujícím sporu, byly čerpány odtud, že prospěch banky a naše vzájemná škoda kryly se zároveň s patrným prospěchem Uher. A co je našim sousedům vládnoucím v druhé polovici říše milé a co zároveň nám po případě je krušné a na první pohled nepřijatelné, to vždy má největší naději na vítězství a zdar: ještě naši občané se asi nepamatují, že by kdy se bylo rozhodlo něco v náš rozhodný prospěch na úkor Uhrům. Odtud ono sebevědomí banky, s kterým se opovážila čeliti naší vládě i našemu ústřednímu parlamentu.

Jednotliví poslanci arci zmužili se k odporu a poukazovali na opovážlivé vystupování cedulové banky, a nebyli to nikterak pouze poslanci opposiční, nýbrž i mnozí z vládní koalice, zvláště zástupci pravice. Ale přes to předlohy vládní bez úrazu patrného prošly a pouze učinila se bezvýznamná výhrada, že stát zůstává vlastníkem svého kovového pokladu, který do banky vloží, a že jej může každou chvíli žádati zpět, když zaň vrátí přejaté bankovky a stříbrné zlatníky. Arci výhrada ta je úplně bezcenná, k tomu zajisté rozhodně nedojde, abychom své zlato brali z banky, spíše asi povolíme po většině ke všemu, co nám bude milostivě bankovní správa ve spolku s uherskou vládou diktovati.

A čím pan Mecenseffý pobouřil tak naše občanstvo i naši finanční správu? Tvrdil, že banka obnovením privileje, bude-li zároveň nucena směňovati bankovky své za kov, utrpěla by značnou újmu svých důchodů a že stát ji za to je povinen odškodniti, ale odškodnění to naznačil tím způsobem, aby celé útraty toho nesla pouze polovice naše, kdežto Uhry by ještě o nějakou maličkost proti nynějšku získali.

Abychom porozuměli dosahu toho, co banka chce, nutno vyložiti, jaké prospěchy nyní banka má a co za to navzájem státu poskytuje.

Banka dle narovnání z r. 1887 smí především vydávati bankovky s nuceným oběhem jako papírové peníze a nepotřebuje za vydání jich až do jisté summy státu nic hraditi. Bankovky ty vy-

dává arci částečně s úhradou kovovou, t. j. za část jich musí míti pohotově kovové mince stříbrné a zlaté, jakož i zlato neražené v prutech a kromě toho směnky na cizozemská místa (devisy) ve zlatých mincích splatné. Vlastní kovový poklad banky s připočtením devis (jichž může míti banka celkem 30 mill. zl. a kterých mívá pravidelně od 10—15 mill. zl.) činí něco přes 280 mill. zl., k tomu ještě přibylo to, co vlády složily kovu do banky náhradou za přejaté bankovky (dosud něco přes 40 mill. zl.). Od oběhu bankovek musí se vždy ještě odčítati kromě toho všecky státovky, které má banka ve své zásobě. Banka je pak oprávněna vydati takové množství bankovek, aby kovový poklad, jehož pojem nahoře je vymezen, činil nejméně 40% všeho oběhu bankovkového, ale do pokladu toho však se nesmí čítati to, co místo bankovek dal stát bance v kovových mincích, nýbrž za toto množství kovu od vlád složeného smí se jen právě týž obnos bankovek vydati.*) Z počtu bankovek vydaných nad úhradu kovovou (jakoukoli ať si vlastní neb od vlády složenou) jich banka do 200 mill. zl. vydávati je oprávněna beze vší daně (od počtu toho se však ještě odečtou státovky v zásobě banky) a co nad to jich koluje, podléhá dani 5% (5% ročně arci v poměru k času, po který obíhají).

Je tedy zisk banky z obchodu bankovkového nepopíratelný. I když čítá se, že má banka část svého oběžného kapitálu (bankovek) vázanou hotovostí kovovou, přece může až 200 mill. zl. rozpůjčiti úplně beze všeho poplatku. A také banka skutečně tak činí, stále totiž koluje bankovek od 140—200 mill. zl. úplně nezaložených a kromě toho, výjimkou jen arci v dobách, kdy o peníze bývá zvláštní nouze, přestoupí se i počet 200 mill. zl. bankovek načisto neuhrazených a banka bývá nucena vydávati i bankovky zdaněné. Patrně učiní tak jen tehdy, kdy úroková míra vystoupne nad sazbu daňovou, t. j. nad 5% neb aspoň, kdy úroková míra neklesá pod tuto sazbu.

---

*) Tomu se porozumí nejlépe z čísel: Banka by měla na př. svého vlastního pokladu kovového 280 mill. zl. (totiž stříbra, devis, zlata), vlády od ní přejaly, dejme tomu, 40 mill. zl. bankovek za zlaté mince a v kasách banky bylo by mimo to 10 mill. zl. státovek. Dle svého vlastního kovového pokladu smí banka vydati 700 mill. zl. bankovek (40% z toho je totiž kovový poklad = 280 mill. zl.), 40 mill. zl. by bylo kromě toho dáno státu za zlaté mince od státu složené a 10 mill. zl. místo státovek, tedy v tomto případě by banka mohla celkem vydati 750 mill. zl. bankovek. Nezdaněných bankovek by mohlo dle tohoto příkladu kolovati 530 mill zl., zdaněných 220 mill. zl.

Výtěžky z úroků jsou také podle toho veliké. Za rok 1893 vyzískala banka na úrocích z diskontu směnečního, z půjček na cenné papíry a na zástavy movité 7·631 mill. zl. a kromě toho ze svého reservního fondu ještě 0·880 mill. zl., tedy celkem přes $8\frac{1}{2}$ mill. zl. To však ji nestálo nic více nežli tisk bankovek 345.000 zl. a daní něco málo přes 1 mill. zl., arci je s celým obchodem banky spojena velmi značná regie, ale to prozatím nesmíme bráti do počtu, když se jedná o to, co stát poskytuje bance privilegiem cedulovým.

Banka rakouskouherská je však zároveň ústavem hypotekárním. Tento její obchod je velmi výnosný a stále se ještě vzmáhá. Banka tiskne zástavní listy a dá si zaplatit nejméně $\frac{1}{2}\%$ za jejich prodání, anuity se jí platí ode dlužníků napřed a z nich si vždy banka $\frac{3}{4}\%$ ročně z celé původně dlužné summy čítá pro sebe. Takto draho účtuje pouhý tisk zástavních listů a službu kasovní (placení kuponů a slosovaných zástavních listů). Také výtěžek z hypotekárního obchodu za r. 1893 činil $1\frac{1}{4}$ mill. zl. (více než jedno procento půjčené summy). Je dobře porovnati tento obchod banky s obchody hypotečních zemských ústavů. Zemské hypoteční banky nepočítají si nic za prodej zástavních listů, vybírají anuity polhůtně a na regii berou pouze provisi z anuity celkem asi 16kráte menší nežli banka rakouskouherská. V nejnovější době některé hypoteční banky se ještě této skrovné provise úplně vzdáti hodlají, tak že na příště půjčky budou obstarávati úplně zdarma (v tom smyslu na př. byl učiněn návrh na sněmu českém). Ale tato šlechetnost rakouskouherské banky vůči hypotekárním dlužníkům nás naprosto nepotřebuje boleti. Ať si banka z těchto obchodů těží sebe více, na naši újmu to není. Lví podíl mají z toho Uhry a Halič s Bukovinou. Nuže přejme jim toho požehnání! Uhry na půjčkách hypotekárních jsou súčastněny skoro $82\frac{1}{2}\%$ a Halič s Bukovinou asi $12\frac{1}{2}\%$ (Bukovina sama plnými $4\frac{1}{2}\%$) a zbývajících 5% připadá po většině na Dolní Rakousy (zbytek to z minulých dob). V Čechách samých roku 1893 byly pouze čtyry půjčky dohromady ani ne 40.000 zl. (pravíme čtyřicet tisíc zl.), tedy něco přes $0{\cdot}03\%$ všech půjček hypotekárních. Zjev tento je docela přirozený: v Čechách každá spořitelna i záložna půjčuje mnohem výhodněji nežli banka rakouskouherská a s bankami zemskými rakouskouherská načisto není schopna konkurovati a proto půjčky hypotekární, které má dosud v Čechách, pocházejí ještě z dávných dob a nebude jich brzy vůbec!

Co v předešlých řádcích bylo vylíčeno o roční výnosnosti privilegia, třeba doplniti ještě tím, co získali akcionáři banky zákony o zavedení korunové měny. Banka rakouskouherská měla ve svém pokladu dříve před zavedením těchto zákonů asi 80 mill. zl. ve zlatě (či vlastně 200 mill. franků). Novými zákony stanoven 1 zl. ve zlatě = 1·19 zl. r. m. a tedy pouhým přepočítáním vzrostl tento zlatý poklad banky patrně o 19 procent, tedy celkem asi o $15^1/_4$ mill. zl. Tento přírůstek se jako patrný zisk banky připočetl do reservního fondu, banka o tolik mohla najednou vydati více nekrytých nezdaněných bankovek (a kromě toho ještě asi o 8 mill. zl. více zdaněných); to při úrokové míře 4% znamená roční důchod přes 600.000 zl.

Mimo privilej tisknouti státovky má banka ještě jiné vzácné výhody. Její papíry jsou vesměs daně prosty, tak i dle předloh o nápravě berní přímých její zástavní listy nebudou podléhati dani rentové, kdežto zástavní listy zemských bank budou zdaněny; jakým se to děje právem, viděti právě z bezpříkladné zištnosti, kterou vykořisťuje své hypotekární dlužníky. — Svým velmi rozvětveným bankovním obchodem působí, že závody obchodní a průmyslové musí s ní býti v účetním spojení. K tomu cíli musí každý jednotlivec, který chce míti stálý účet u banky, ponechati jí bezúročnou hotovost (t. zv. vázaný vklad), jíž pak banka může využitkovati při půjčkových svých obchodech. Tyto bezúročné vklady činí průměrem od 11—13 mill. zl. Dříve bance vynášel také dosti mnoho poukázkový obchod (ušetřilo se poštovné při zásilkách peněz); tento výtěžek však se stal nyní bezvýznamným následkem zařízení chekového a clearingového při poštovní spořitelně.

Také směnky na cizozemská místa ve zlaté měně splatné, které se počítají do kovového pokladu, jsou bance zdrojem důchodů a sice činí výtěžek roční z nich kolem $^1/_4$ mill. zl. To je další dar poskytovaný od vlád, neboť v jiných státech se nedovoluje směnky vpočítati do zásoby kovové, a je to také zajisté divné, jak by směnka (sebe spolehlivější) mohla se považovati za kov!

Vzájemné dávky od banky věnované státu proti tomu jsou velice nepatrné. Různých daní (i daní z realit) a přirážek platí banka ročně sotva 1 mill. zl. Kromě toho banka státu zápůjčila kdysi 80 mill. zl., kterýžto dluh tíží však pouze naši polovici říše. Dluh ten je bezúročný a zmenšuje se postupem doby, tak totiž, že banka z něho odpisuje to, co státu připadá z čistého výtěžku bankovního: dle privilegia akcionáři dostanou především sedm procent dividendy a zbývá-li z čistého zisku ještě něco, rozdělí se

to mezi banku a stát na polovici, kromě toho odepisuje se z dluhu ještě daň z vydaných bankovek, pokud jich je více než 200 mill. zl. kovem nehrazených. Jak státní účastenství v zisku banky tak i daň z bankovek jsou velmi nepatrny a dluh, původně 80millionový, zmenšil se tím za dlouhá léta o $3^1/_8$ mill. zl, tak že činí dosud skoro 77 mill. zl. Tento dluh je velmi důležitým předmětem sporu, je právě záminkou, pro kterou banka se vzpírá a vzpírati bude, aby směňovala bankovky za kov, a patrným úmyslem banky je, aby jí byl dluh ten oplacen a břemena z toho aby nesla pouze Cislajtanie, zisk by pak po většině připadl bance a z menší části uherské polovici říše. Banka v nastávajícím boji o to dává cítiti svou převahu, patrně je si jista podpory uherské vlády a tím dle dosavadních zkušeností také se bezpečí na úplné vítězství své věci.

Jak tím prospěchy našeho státu jsou ohroženy, to ukáže se následujícími řádky. Prozatím ještě nutno shrnouti, co vše banka těží svými privilegiemi: Z úroků jí plyne roční zisk asi 7·6 mill. zl., z reservních fondů na 0·9 mill. zl., z oddělení hypotekárního $1^1/_4$ mill. zl., z devis cizozemských $^1/_4$ mill. zl, celkem tedy ročně 10 mill. zl. (kromě toho jsou ještě výtěžky ostatních odvětví bankovních asi 0·8 mill. zl.). Regie ústavu je asi $2^3/_4$ mill. zl. (do toho čítány i náklady tisku bankovek), tak že jí zbývá čistého 8 mill. zl. Z toho stát a jiné veřejné korporace dostanou 1 mill. zl. různých daní a přirážek, tak že pro akcionáře zbývá 7 mill. zl., které se ještě zmenšují o statutární dávku pro pensijní fond úřednictva (asi o 100.000 zl.). Zaplatí-li se z toho 7% dividenda (6·3 mill. zl.), zbývalo pravidelně v posledních letech asi 300.000—700.000 zl., které se rozdělily na polovici mezi stát a banku. Patrně podíl státu z výtěžku je pranepatrný, obnášel na r. 1894 pouze asi 130.000 zl. Je tedy bankovními privilegiemi nad míru bohatě vyvážena újma banky, kterou má z toho, že jí není úrokována její 80millionová půjčka.

Pro porovnání je dobře upozorniti na říšskou banku německou. Německá cedulová banka je ústav polostátní, aspoň celou vlastní správu jeho vede skoro úplně stát, pouze pokud se týče hmotných záležitostí banky, mohou také o tom do jisté míry rozhodovati akcionáři. Oddělení hypotekárního říšská banka německá nemá a její právo vydávati bankovky je značně zúženo právem státu vydávati říšské pokladní listy (Reichskassenscheine). Bankovky německé kromě toho nemají nucený oběh. Když dividenda přesahuje pouze 3%, nastává již účastenství státní v zisku a sice buď z polovice neb až ze

tří čtvrtin (od 6% dividendy) připadá státu další zisk banky. Kromě toho banka nesmí do svého kovového pokladu počítati žádné směnky. Banka německá je dále bezplatným správcem a schovatelem hotovostí státních. Kdo by neviděl, kterak zcela jinak ochráněn zájem státní v Německu nežli tomu je u nás? Kdybychom pak chtěli porovnávati, jaké služby koná německá říšská banka svému obecenstvu a jakou péči má náš cedulový ústav o rozvoj průmyslu a obchodu, bylo by ještě patrněji znáti, kterak můžeme býti na svůj domácí ústav hrdi! (Obrat účtů vedených říšskou bankou německou činil roku 1891 celkem 81 013 mill. říšských marek, kdežto u banky rakouskouherské v téže době pouze 5008 mill. zl., tedy byl asi 10kráte nepatrnější nežli u říšské banky německé.)

Výtvarné umění.

(56. Výroční výstava Krasoumné jednoty.)

Neměli jsme v Praze ještě tak bohaté a zajímavé výstavy — jen ať se těch obrazů alespoň něco prodá, aby nám cizí umělci svá díla i budoucně rádi posýlali. Zatím však těšme se z toho, co nám popřáno!

Ani nevím, jak mám začít svůj referát, vždyť ani není možné všecko to bohatství v krátkém obzoru postihnout; nechci tudíž nic než povědět, co mne ve výstavě nejvíce zajímalo, snad ten onen čtenář zajde si do Rudolfina a srovná s tím, co zajímá jeho.

Novostí docela zvláštní jsou nám Angličané a Skotové. Ačkoli se nepotkáváme s obrazy mistrů nejslavnějších, přece pochopujeme, že Angličané v malbě jsou na prvém místě. To se dlouho nevědělo, ale teď o tom asi není pochybnosti. I obrazy v Rudolfině to potvrzují. Do očí až bije klid a pevnost kresby, dovednost v barvě, neokázalost předmětu a veskrze umělecké pojímání; to jeví se právě v krajinářství tak patrně — i prosté skizzy zarážejí diváka tou zvláštní klidnou uměleckostí. Mohl bych prostě vyjmenovat všecky ty obrazy v V. sále a v přízemku: podívejte se na př. na Patersona (497), Stevensona (498), Davisa (500, 510, 520), Haiga (517), Thompsona (538), Easta (541). Na Davisově obraze (520) ten vzduch! Vidíte také starší a modernější Angličany; jmenovaný Davis (510) dává příklad manýry starší, Paterson (677 v přízemí) je impressionista. A jste-li již v V. síni, srovnejte Francouze Moreau de Tours (523) s těmi Angličany!

Ve IV. síni máte modernu a můžete ji srovnat se starým klassicismem. K tomu konci vybeřte si »Ztracený ráj« Hofmannův (478) a na protější stěně »Auroru« slaveného francouzského mistra Saintpierrea (436) — jaký to ohromný rozdíl! Ten moderní malíř, není

pochybnosti, neumí ještě mluvit, ale silně kokce, chce ze sebe něco vyrazit; ten starší a uznaný mistr nemá co říci, ale velmi zajímavě a elegantně svými barvami s vámi konversuje, avšak ne svým, nýbrž cizím jazykem.

Obraz Emila Clausa (Zimní slunce 467) můžete nazvat enfant terrible celé výstavy (poznáme ještě jeden): ty »nemožné« barvy, ty barvy stínu a to pozadí! Tu staneme skutečně před modernou — tak jako Francouz, dívá se na svět i mladý Němec Dettmann (480. Dům při baltickém moři).

A díváme-li se již na mládež, tedy pojďme do I. síně k Biedermannovi (68. Padající listí) — to je ten druhý enfant terrible! Tak drzý impressionista — díváte se na obraz z blízka, ta dáma nemá ani obličeje, vůbec celé je mazanice — popojděte od obrazu a uvidíte znamenitý obraz! A ten Eeller — není to umělec od kosti? Na každém obraze má svůj nový problem, hned imituje pastell (182), tam zase studuje účiny světla slunečného anebo svítilen, vždy něco nového. Ovšem nesmíte to moderní úsilí chválit šmahem — Plener (356) a Sain (360) podávají vám odstrašující jeho příklady. Vůbec ti mladší nemalují pro obvyklé salony — jsou příliš těžcí, mysl mnoho a posud vlastně jen hledají; avšak my zbožné starousedlé publikum chceme míti na obraze, co se nám »líbí«, co bychom svým hostům mohli po hostině s pýchou ukazovati, co nekazí náladu a — žaloudek.

Krüger (409) podává vzorek moderního krajinářství; také francouzský impressionist Dagnaux (373) vám neujde. V přízemí podívejte se na akvarely Španěla Povedy (557) — virtuos! Pastel Pietschmannův (702) je snad trochu hrubý, ale v obraze je notný kus přírody. A co říci o Herkomerových (800—812) obrazech vyleptaných na mědi; vedle něho máte Klingera (813—839), má také tu novou, vlastně obnovenou methodu (839) — obrazy vyleptány do široka, měkce bez čar a ryh. Matejko překvapuje svými symbolickými kresbami (989—999) zobrazujícími rozvoj civilisace — znamenité kresby a myšlénky!

Z plastiky poutá v dvoraně Ripamonti (Nevinně odsouzený) a Brüttův »Tanec mečový« — udělal před 2 lety v Mnichově veliký povyk; snad vás tolik nenadchne, za to vás rozehřeje Astorriho »Žal« (968).

Konečně prohlédneme si mistry domácí! Hynaisův portrét (165) je nejlepší podobizna v celé výstavě a vůbec dílo mistrné; jak se mu povedlo to zvláštní osvětlení, skorem lépe než plein aire (155).

Knüpfer (125) podal jeden ze svých nejlepších mořských obrazů (za to 192 je slabý) — pohyb živý, světlo znamenité. Skramlík (90) má obraz výborný; pěkné jsou práce Doubova (100), Špillara (109) — Špillar, zdá se, více nežli třeba pospíchá; dále upozorňujeme na Orlíka (70, 565), Koulu (574), Šimůnka (582), Balšánka (664—76), Koubu (852) Schussera (759), Maška (948), Bílka (857 a j.).

Po tomto orientačním obzoru čtenář musí prohlednouti síň vedle síně a nalezne ještě mnoho krásného a zajímavého. Vždyť jsme ještě ani neměli kdy, podívat se na uznané mistry, jako na Achenbacha, G. Maxa, Brožíka a mnohé jiné. Proto sem na konec kladu stručný seznam toho, co pozornějšímu zraku jistě neunikne: Wankie (1), Ottenfeld (2), Grimani (9), van der Waay (10), Berlepsch (11), Hermann (20), Krämer (28), van Leemputten (79), Leistikow (93), Carpentier (101), Krüger (123), Courtens (127, 161), sl. Geigerová (136), Kobilocová (140), Zoff (170), Strützel (176), Pennacchini (185), Hoenow (186), Schlichting (193), Russ (194), Vinea (195), Villegas (205), Schröter (215 Při kafíčku — znamenitý obraz!), Barbasan (219), Mieth (221), Frank (235), Dettmann (236!) Riess (237), Tomec (255), van der Ouderaa (256), Tito (264), König (266), Oenike (207), Spatz (269 —?), Roubaud (283—!), Leempools (365 Bez útěchy: jdou z kostela bez útěchy!), Macco (374), Temple (415), Ludwig (442!), Abbey a Parsons (558), Stübchen-Kirchner (564), Liebermann (682), König (690), Ambros (698), Havránek (710), Vos (717), Gerson (939), Rauecker (944), Ohmann a Krieghammer (988).

Netvrdím ovšem, že jsem mezi těmi vystavenými 1016 čísly vytknul všecko pozoruhodné, nedá se všecka bohatost v stručné skizze obsáhnout, vždyť právě výstavu, kde by nějaký pěkný Achenbach anebo výtečný nějaký Angličan ani neměl pořádného místa, jsme neměli. Také jsem k vůli stručnosti nepovídal, co se mi tu i tam nelíbí. K čemu si kazit dojmy delším pozorováním obrazu jako třeba (vím že slaveného) Sichela (941, Judita)? Mnohým se bude líbit Spatzův »Kristus« (269) a jiné — stanovisko mé dáno tím, co jsem uvedl. *Lorenzo.*

Lidstvo v době předhistorické.

Studium historické u nás více než jiné již znárodnělo — osudy naší vlasti a národa, jejich minulost mají pro nás zájem veliký a zasloužený. Z minulosti usuzujeme si budoucnost. Historie snaží se však proniknouti i tajemnou roušku doby, z níž psaných památek není žádných, z nichž nám pouze zbývají svědkové mrtví a hmotní — z nástroje a lebky snažíme se utvořiti si obraz předhistorického člověka a jeho doby.

S historií u nás velmi záhy spojovalo se studium archaeologie a anthropologie předhistorické — pole to obdělávalo se v Čechách již v minulém věku, v době novější vedle Palackého stojí již Vocel. Dobrovský jako i v jiných oborech, zahájil tu vědeckou dráhu, po něm pilně pracovali Krolmus, Kalina z Jaethensteinu, Šafařík, Kollár, až konečně zmíněný již Vocel r. 1845 vydal své »Grundzüge der böhm Alterthumskunde«; jeho hlavní dílo »Pravěk země české« vyšlo teprve později 1866—68. Na Moravě touž drahou šli Boček, Dudík a j.

V době nynější studium doby předhistorické zdárně pokračuje, jak viděti z četných českých prací obsažených v domácích i cizích časopisech. Na nové universitě tento odbor je také již zastoupen a je právě úkolem této stati ukázati našemu čtenářstvu pomocí nového objemného spisu p. dra. L. Niederla (Lidstvo v době předhistorické. Se zvláštním zřetelem na země slovanské 1893) na nynější stav tohoto oboru, na hlavní otázky a výtěžky a zejména se pokusíme, postihnouti to, co předhistorická archaeologie a anthropologie nám dnes umí povědět o dávné minulosti zemí českých.

Pokusíme se výtahem hlavních myšlének a hlavního jich pásma nastíniti obraz života, změn ethnologických a kulturních, které prodělali obyvatelé naší pevniny od nejstarších našemu pátrání přístupných dob až do počátků křesťanství. Sem aspoň autor proti zvyku mnohých knih klade konec doby předhistorické pro největší část Evropy. V zavládnutí křesťanství vidí velkou mez kulturní mezi předhistorií a historií, mez větší, než jaká uměle se staví mezi dobu prvou a dobu, kdy první historické prameny začínají osvětlovat kraje evropské. Jih Evropy se ovšem z každého systému vymyká.

*

Ať povstávalo tvorstvo na zemi postupným tvořením nebo genetickým vývojem — a jiné hypothesy sotva jsou nyní možny — je jisto, že s po-

stupem času rovnoběžně jde i objevování se odchylných stále složitějších, ba i dokonalejších organismů, a že člověk, jakožto tvor z našeho ovšem jen lidského hlediska nejvyšší a nejdokonalejší, stojí na konci této řady. Mezi různými druhy, jejichž postupné objevování jsme mohli dosud sledovat, je člověk dosud poslední.

Nicméně určiti blíže dobu, v níž se objevil, není možno. Autor podrobně probírá theorie, této otázky se týkající. Dle jedněch, a to většiny badatelů objevil se člověk — aspoň evropský — teprve v době diluviální; že tu byl, o tom již není sporu, ač není ještě dávna doba, kdy se Cuvier vší svojí autoritou opíral uznati existenci člověka diluviálního. Jiní badatelé opírajíce se o některé nálezy domnělých pazourkových nástrojů, uměle pořezaných kostí zvířecích a i kostí lidských ve vrstvách třetihorních, posunují stáří člověka evropského o mnoho tisíc let do předu, před dobu diluviální, do periody třetihorní. A ti, v nichž se přesvědčení vzpírá představiti si v tak dávných dobách člověka již podobného nynějšímu, jako G. de Mortillet, Hovelacque a j., jdou ještě dále a prohlašují třetihorního člověka jen za jakéhosi poločlověka, za přechodní tvar od opice k člověku nynějšímu.*)

*) Aby tyto názvy aspoň poněkud byly obživeny určitějším obsahem, klademe sem obrazec těch zemských vrstev, jak se v prodlení věku jedna na druhé a po druhé usazovaly.

Doby	Období neboli soustavy		Zvířata charakterisující dobu a období	
			obratlovci	bezobratlovci
Prahorní	žula, porfyr atd.		bez živoků	tudíž neoživená (azoická)
I. Prvohorní	kambrická			trilobiti
	silurská			
	devonská		ryby	
	permskokamenouhelná		labyrinthodonti	
II. Druhohorní	triasová			
	jurská	liasová	ještěři	ammoniti belemniti brachiopodi
		olithická		
	křídová	spodní křídová	dinosaurii	cephalopodi rudisti
		vlastní křídová	ptakoplazi	
III. Třetihorní	eocenová		ssavci	gastropodi acephali
	oligocenová			
	miocenová			
	pliocenová			
IV. Čtvrtohorní	nynější		člověk	

Autor sám nerozhoduje se v těchto speciálních otázkách; sám hlásí se k theorii vývojové. Jemu theorie evoluční není sice dosud dokázána, ale ve své základní idei, všech vedlejších dodatků zbavené, je mu nejkrásnější z hypothes, které se kdy pokusily vykládati obdivuhodné děje řádu světového. Ne svými detaily — tam mnoho mezer — ale celkem svým neodolatelně prý nutí, v ni uvěřit; a že i nauce křesťanské na příč nestojí, kdo chtěl, už dávno poznal.

Pro dobu třetihorní není existence člověka v Evropě dokázána. Podmínky k životu však zde byly, a stopy opic, tvorů po člověku nejvyšších, jsou tu prokázány. Výživy bylo dosti. Klima bylo velmi teplé, a ač stále teploty ubývalo, přece ještě na konci této ohromné periody zelenal se bohatě Island a po březích moře středozemního probíhali ssavci tropičtí.

Konečně však nastalo tak značné ochlazení, že horská pásma vnitroevropská a celý sever Evropy až k horám českým a k Tatrám, na západě skoro k Temži, na východě za Kyjev pokryly se ohromnými ledovci. Tato doba ochlazení — doba ledová — tvoří hranici mezi dobou třetihorní a dobou diluviální. A jsou-li stopy po člověku třetihorním sporné, z doby ledové máme již jednotlivé určite nálezy, a v následující době diluviální vidíme již člověka obývati v celé téměř Evropě; v Anglii, Španělsku, Francii, Německu, Italii, v Čechách, na Moravě atd. až po Rusko.

Tu leží před námi již velká řada nesporných dokladů jeho existence. A z dokladů těch vidíme nejen, jak žil pod širým nebem nebo v jeskyních, hrubými, nejvíce z pazourkových valounů otlučenými nástroji zabíjel zvěř a chránil krb, na němž připravoval pokrm, kde sešíval oděv z kůží, ba kde i v chvíli klidné rodily se prvé počátky umění, my vidíme i ten zajímavý fakt, že člověk tehdejší tělesně nelišil se mnoho od nynějšího.

Nejstarší nám známé pozůstatky ukazují nám tělo normální, a může-li se co uvésti pro podklad vývoje, jest to jen to, že nízké, řekněme přímo zvířecí znaky objevují se tam častěji a silněji vyznačené než u nynějšího evropského člověka. Nízký tvar lebky neanderthalské, čelist naulettská bez brady a bez trnu pro úpon svalů jazykových, kostry ze Chaucellades a ze Spy ukazující, že lidé ti za živa chodili nahnuti ku předu, atd., jsou toho zřejmými doklady

Tak žil a vypadal člověk, jehož stáří minimálně můžeme odhadnouti na 30.000 let.*)

Kultura jeho v této staré době postupovala v před velmi pomalu. Nám, kteří nyní jedním pohledem obsáhneme celou kulturu dividuálního člověka, je možno přese vši primitivní jednolitost i v ní už rozlišovat stupně vývoje. Ve skutečnosti však od tisíce k tisíci let byl pokrok pramalý. Ale kulturní vývoj přece šel železně vpřed.

Stejně s ním tělesně nezůstal diluviální člověk pořád v témž stavu i tělesně se vyvíjel vlivem různého media, v němž v Evropě žil a beze

---

*) Výsledky badatelů, kteří se pokoušeli různými methodami vypočísti stáří lidstva, jsou velice různé. Prestwich nověji vypočetl summu nahoře udanou, Lyell však vypočetl trvání doby diluviální na několik set tisíc let. Lubbock, Croll, Mortillet, podobně udávají čísla ohromná.

vší pochyby i vlivem cizích do Evropy vnikajících lidí. Už v této prvotní době obyvatelstva evropského jsme překvapeni růzností typů; v tailli, v proporcích a hlavně v tvaru lebky ukazují se rozdíly velmi markantní. Hlavně dva typy vynikají, ale i ty nejsou samotny. Povstává tu pro anthropologa řada otázek. Jsou to jen typy jednoho plemena, či máme tu před sebou už mísení více plemen? Vyvinulo se evropské lidstvo z jednoho domorodého páru, či přišly sem již tehda plemena odjinud a odkud? Existoval vůbec jen jediný pár, který lidstvu celé země dal život, či povstalo na různých místech více prarodičů a lidstvo neskládá se z jedné nýbrž z několika specií?

Otázky tyto dlouho ještě budou čekat svého rozřešení, jež je dosud příliš daleké. Toliko na první můžeme odvětit, že pravděpodobně již v diluviu evropský pračlověk se nejen sám vyvíjel, ale i křížil s novými přistěhovalci. Východisko těchto byla pak nejspíš Asie. Byla sice evropská pevnina i na jiných stranách spojena s jinými díly světa, ale spojení její s Asií bylo nejširší, obě pevniny tvoří vlastně jeden velký komplex, široké brány cest jsou otevřeny a proto také po celou dobu historie lidstva Evropa byla živena Asií.

Ještě v XVII. století dovedl se přistěhovati od východu do Rusi celý kmen Kalmucký v počtu 200.000 hlav, a v XVIII. století vrátil se zase zpět, daleko na východ Asie, do Číny Tím spíše se mohl člověk stěhovati v době, kdy v menším počtu, po rodinách, nomadisoval, kdy mu ještě, jak nové výzkumy ukazují, uralské hřbety nečněly v cestu, ale nechávaly cestu širokou a volnou. Jest proto skutečně pravděpodobno, že styky s Asií byly již tehda, jako byly později, a že v různosti typů doby kamenné viděti můžeme již výsledky jejich křížení

Tím ovšem nepravíme, že snad také otázka t. zv. asijská řeší se správně theorií asijskou, dle níž Indoevropané přišli sem, jak někteří chtějí, z kolébky Asijské. I tento speciální problém není rozluštěn, ale většina badatelů, tak z linguistů na př. Bopp, Sayce, Schrader, Latham, z anthropologů Penka, Taylor a mnozí jiní hlásí se k mínění o původu evropském a soudí, že z menšího místa kdesi v Evropě položeného rozšířili se Arijové po celé Evropě a valné části Asie.

S tímto indoevropským rozstěhováním spojuje se nověji i důležitá kulturní událost i náhlá proměna staré kultury. Rozšíření Arijů událo se totiž ještě v době primitivní kultury, t. zv. době kamenné, v níž však můžeme rozeznávati dvě fase: starší (palaeolithickou) z doby diluviální, dokud ještě s člověkem žila v Evropě zvířena později vymřelá nebo vystěhovalá (sloni, nosorožec, hroch, lvové atd.) a člověk sám dovedl jen z kamene robiti nástroje hrubé s hranami otlučenými — a fasi mladší (neolithickou), v níž na místo staré zvířeny nastupuje již zvířena nynější, nejen divoká, ale i krocená, domácí dobytek, v níž člověk robil kamenné nástroje uměleji, brousil a hladil ostré hrany, naučil se z hlíny hotovit nádoby, pěstovat obilí, len atd.

A nastoupení této kultury přičítá se právě Indoevropanům. Ať už vyšli ze střední Asie nebo z Armenie, Iránu nebo z některé krajiny na východě Evropy — první sledy Arijů a zároveň rozštěpení na velké skupiny graeko-kelto-italskou, germanskou a slavolitevskou spojuje se

s objevením kultury neolithické. Autor sám je však nakloněn řešiti otázku přechodu kultury staré v mladší, neolithickou, prostým, pomalým vývojem, bez náhlého příchodu, a tím spíše i bez skoku, v nějž dosud věří někteří badatelé, domnívajíce se, že hranice mezi oběma periodami je vyznačena ostře, jakousi přerývkou v obydlení Evropy.

O. Schrader ukázal, že prvotní kultura Indoevropanů, kterou měli, dokud žili ještě pohromadě, odpovídá nejlépe vyspělé kultuře neolithické, jak ji z některých pozdějších bohatých nalezišť můžeme vypozorovati, ku př. z tak zv. kolových staveb mladší doby kamenné na jezerech švýcarských nebo rakouských. Tato neolithická kultura v celku svém i v detailech objevuje se v celé Evropě téměř jednolitá. Všude vidíme zbytky tétéž kultivované zvířeny a květeny, stejné formy nástrojů a zbraní, podobnou keramiku, podobné principy ornamentační i stejnou techniku práce. Pouze země jižní proti severním jsou něco pokročilejší. Je to však přirozeno. Byť celý jih Evropy pomocí volné dráhy spojen s Orientem a v Orientě v té době, kdy v Evropě člověk bydlil ještě v jeskyních nebo jen v chatrčích ze slámy, proutí a kožích zbudovaných, kdy bránil se kamenným oštěpem a porážel stromy sekerou kamennou, byla již kultura mnohem dále, nad memfisským Nilem dávno již na př. zdvihaly se pyramidy králů IV. dynastie.

Touto volnou drahou bylo Středozemní moře. A jakmile plavectví v státech a obcích pobřežních dospělo větší dokonalosti, byla stykům jižní Evropy s Orientem otevřena široká brána, a přímořské země evropské: Řecko, Italie, jižní Francie a Španěly byly proto ve vývoji kultury stále v předu, před ostatní Evropou. Styky tyto počaly již koncem doby neolithické — objevují se zde dole kamenné stavby, příbytky, pomníky náhrobní ještě s inventářem kamenným — rozkvetly však nejvíce v době následující, když obchod v moři středozemním dostali do rukou Foeničané. Co bylo nového v Aegyptě, Foenikii, Mesopotamii, dostalo se nejdřív na jih Evropy, a odtud teprve postupovaly vlivy dále na sever. Tyto vlivy kulturní směřující od jihu k severu, charakterisují nám dlouho dobu praehistorickou. —

Celý další vývoj evropské praehistorické kultury dostal nový ráz, směr a látku seznámením se s kovy, a i toto seznámení přišlo sem z Východu. Že kovy způsobily velký obrat ve vývoji kultury, je na první pohled jasno a přirozeno, a netřeba se o tom šířiti. »Před tím došel sice člověk již dosti daleko. Ruka jeho nabyla stálým cvikem a stupňovanou výchovou zručnosti, nástroje kamenné byly robeny znamenitě a různé výsledky jejich práce byly obdivuhodné. Kdo si dovede představiti, co práce stojí, vylámati v skalní stěně balvany, otesat je, hrubě ozdobit a zbudovat z nich na vzdáleném místě velkolepý pomník náhrobní bez jediného kovového nástroje, bez jediného složitějšího stroje, jen pouhým dřevem a kamenem, ten neodepře i člověku doby kamenné obdivu a uznání ...« tak píše spisovatel. Ale stálo to mnoho a mnoho let, tisíce let vývoje, než se k tomuto stupni dospělo, ve skutečnosti, jak jsme se již zmínili, v menším období sotva by byl kdo pokrok pozoroval. Se seznámením kovů nastal však obrat; nejen material k nástroji byl jiný, poddajnější, lepší a i nové formy výrobků sám s sebou přinášel, i rychlost

vývoje rázem se změnila. Pokrok se stupňoval tak rychle, že za století se vykonalo mnohem více než dříve za celé tisíciletí. Tím ovšem pochopíme, jakou důležitost pro dějiny evropské kultury má pramen tohoto nového obratu, a pramen ten hledá spisovatel v Orientě. Že by tomu bylo tak na určito, nelze říci, ale zároveň nelze popříti, že dosud většina známek ukazuje nám k Východu, ne do samé Evropy. Domácí neolithičtí obyvatelé Evropy seznámili se sice samostatně, a jak se zdá, na více místech neodvisle s některými kovy, jako ryzím zlatem, jež asi nejdříve upoutalo k sobě oko lidské, pak stříbrem, cínem a také mědí, ale nedovedli jich využitkovat. Žádný z těchto kovů nestal se proto kovem v pregnantním slova smyslu »kulturním«.

Prvním kulturním kovem stal se v Evropě bronz. Kde se však tato smíšenina mědi a cínu poprvé vynašla a odkud se rozšířila po celé zemi, není na jisto postaveno. Mnoho však svědčí proti tomu, že by se kolébka bronzu a s tím i celé nové fáse kulturní, jež se zove dobou bronzovou, byla nalézala v Evropě. Byli sice někteří badatelé (Wibel, Wilser), kteří ji sem kladli, poukazujíce k tomu, že je měď v celé Evropě hojná a i cín že byl již v starověku dobýván v Hispanii a hlavně v jižní Anglii, v Cornwallu a v nynějším hrabství devonském (jiná naleziště známa nebyla), ale valná většina badatelů právem na základě řady jiných důvodů východisko bronzové industrie hledá v Asii, aniž by se však mohla shodnouti na místě blíže určeném. G. de Mortillet, E. Chantre myslí na př. na Indii, Lenormant na Pamir, M. Hoernes, W. Tomaschek na Mesopotamii nebo Armenii, S. Müller a Virchow na střední Asii. Autor knihy sám se nerozhoduje v této otázce pro žádnou z těchto theorií, trvaje pouze na původu asijském. Odkudsi z Asie, dle dalších jeho vývodů, přicházely první bronzové výrobky, pak i surový materiál do Evropy a to nejspíše obchodem, jejž z velké části měli v rukou Foeničané. Není určitějšího dokladu pro mínění, že by bronz sem byl přišel s novým přistěhovalým národem.

Nejdříve vnikl bronz opět do jihu Evropy, na středozemské pobřeží do Řecka (kultura mykénská), do Sicilie a jižní Italie a do Španěl, vedle toho však i přes Ural a přes moře černé do východního a jižního Ruska. Všude nesou první bronzové výrobky na sobě pečeť rázu asijského. Z jihu šířila se pak známost bronzu, a s ním i nové tvary nástrojů, zbraní a šperků dále do středu Evropy po velkých vodních drahách Dněpru, Dunaje, Rhony, a od Alp adriatických dále na sever. Ale během celé té doby a dále jdouce k severu, setkáváme se již se značným differencováním kultury ve smyslu archaeologickém. Ona jednolitost, která na nás zírala z neolithických nálezů různých končin evropských, zde brzy mizí. Jsou sice ještě kraje, které jsou celým rázem nové kultury si podobny, ale v jiných počala se z nového podkladu kovová kultura pěstiti široce a svérázně. Tak v Rusku v nynější gub. permské (staré Biarmii), v střední Evropě v Uhrách a na severu Evropy v nynějším Dánsku a Skandinavii povstaly zcela samostatné lokální kultury bronzové s výrobky velmi bohatě a řemeslně, ba někdy i umělecky pracovanými.

Do jiných končin vnikla opět nová kultura jen po málu, neujala se, nerozvinula z příčin dosud nedosti jasných na př. ve středním Rusku.

O to, zdali existovala bronzová doba v pořící Dněpru, byl ještě loni spor mezi ruskými archaeology shromážděnými na sjezdu ve Vilně. Také trvání doby bronzové bylo v jednotlivých krajích Evropy různé. Někde dříve, někde později byl bronz vytlačen a vystřídán novým kovem kulturním.

Během doby bronzové seznámila se totiž Evropa se železem, a opět, jak se zdá, nejdříve na jihu, a opět prostředkem Orientu. V Aegyptě bylo užíváno železa k hotovení zbraní a nástrojů určitě již za doby XVIII. dynastie (někteří soudí, že ještě dříve), také v Assyrii je časné; naproti tomu v Evropě jej nemůžeme datovati před první tisíciletí př. Kr., vyjímaje snad břehy balkanské, ačkoliv ještě v VI. století obdivoval se dle zprávy Herodotovy spartský vyslanec Lichés železářské dílně v Tegei arkadské. S novým kovem přišly zase nové formy výrobků, založené v nové technice práce. Bronzové předměty se lily do kadlubů, železné se kuly.

Nejdříve, jak jsme pravili, objevuje se železo opět na jihu, v Thrakii, Řecku, v Italii, na severním břehu Černého moře. Šíření se nové známosti na sever dálo se však nyní rychleji, nežli u bronzu. Neboť pro bronz nebylo materialu, aspoň jedna z hlavních dvou součástí, cín, scházela až na dva výše vzpomenuté kraje v celé Evropě. Naproti tomu bylo železné rudy všude dost, dobývat z ní čistý kov naučil se každý primitivně sice, ale brzy sám, a tím se ovšem dříve a rychleji počala povznášet domácí výroba evropská. Vzniklo několik středisk výrobních (zároveň i center formových) ku př v Řecku, v Italii, v severním Balkáně, ve východních Alpách (Hallstatt), v Juře atd. Je však přirozeno, že se v první době železné kultury udržela ještě v některých zemích kultura a tedy i doba bronzová, za tím co současně, vedle jinde počalo ovládat železo. Zejména tam, kde dříve bronzová kultura bohatě lokálně rozkvetla, jako v Uhrách, v Skandinavii. Máme tu důležitý příklad správného pojímání současnosti, resp. posloupnosti dob archaeologických. Pravíme-li, že v Evropě po době kamenné následovala doba bronzová a po ní doba železná, neplatí to pro každý její kraj v stejnou dobu. Přihlédneme-li tu a tam blíže, vidíme, že doby v celku posloupné, postupné, mohou býti v detailech i současné, jako na příkladech právě uvedených. (Dokončení).

Rozhledy politické.

BÁSNÍK-POSLANEC — NOVÝ DENNÍK — HOSPODÁŘSKÁ STRANA — UPOMÍNÁNÍ NOVINAMI — ZKÁZA LIBERÁLŮ — MYŠLÉNKA ANTISEMITISMU — VŠEOBECNÁ KRISE — TAAFFEŮV DUCH.

PŘEVRAT PŘEDLOHY PROTI PŘEVRATU — BISMARCK PIJE A MLUVÍ — BLOVICE KAMENEM ÚRAZU PRO ČEST FRANCOUZSKÉ ŽURNALISTIKY — CO VŠE JSOU STÁTNÍ ZÁJMY — KDE JSOU RUSKÉ REFORMY? — SLOVANSKÝ SPOLEK SE OPĚT OZVAL — BOHATÁ ANGLIE — DALŠÍ JEDNÁNÍ SRBSKÉ KOMEDIE ODEHRÁVÁ SE V NIŠI — MILAN MÁ ZASE PLNOU KAPSU — SVORNOST EVROPSKÝCH VELMOCÍ MANIFESTOVÁNA PŘI DĚLENÍ.

Ve vnitřním politickém živoření našem v období, které přehlížíme, byly tři události, které poněkud upoutaly pozornost k sobě. Mladočeská strana, která vždy si potrpěla na okázalost a zevnější effekt a této tradici svojí vlastně se obětuje, uspořádala volbu básníka Svatopluka Čecha do říšské rady. U nás sice také básníci třídí se dle rozdílu obou našich statečných politických stran, ale nápad kandidovat básníka za poslance, když tušíme před nějakým časem se vyskytl ve spojení se jménem Vrchlického (rozumí se jako kandidáta staročechů), vzbudil jako příliš barokní veselost. Než stalo se — ač sám ten mluvčí mladočeské strany, který ji ve zděděné vlastnosti effektu a okázalosti stále ještě nejlépe representuje, pokládal za nutné kandidaturu tu bodrým voličům vysvětlovat jako něco nikoliv tak nevídaného a nemožného. Svatopluk Čech byl zvolen a volby — nepřijal. Něco telegrafických gratulací, jichž doslov asi z různých ohledů nebyl uveřejněn, suché noticky ve vídeňských listech, v jediném delší úvaha, obvyklé šarvátky »orgánů« obou našich stran a bude nová volba v okresu, jehož voličové dovedli během půl roku osvědčiti dvakráte bezpodmínečný smysl pro disciplinu. Satirikovi tato episoda by byla vhodnou látkou pro časový genre z naší politiko-pathologie: bez klatby národní by mu to však sotva prošlo, leda že by se látky chopil ten, kdo u nás v tom směru opravdu je dosud nedostíženým — básník-poslanec sám.

Druhá událost, vlastně posud toliko předzvěst události, jest nový deník. Stále se v panující straně volalo po organisaci tisku: již tu je. Nouze naučila Dalibora housti. Ale jen proskočila zprávička o novém listě, již organisovaná z Prahy venkovská žurnalistika se naň vrhla otiskujíc na něm předem všechny štampilie, které by mu měly škodit. Pražští gentlméni výmluvně mlčeli; generálové do boje nezasahují a u nás uvnitř i na venek je všecko samá strategie a taktika, samá vojna, ve které dovolena je dle mezinárodního »práva« lest i násilí. Se svého stanoviska přejeme si konkurenci také v žurnalistice, ovšem pouhé jen rozmnožení počtu »svobodomyslných« denníků u nás nepokládáme ještě za vyhlídku na pokrok, nebude-li list opravdu dobrý. List skutečně redigovaný, list slušný, list referující o tom, co ve všech oborech národní práce skutečně je, každému poctivému čtenáři bude vítaný.

Třetí konečně událost na vnitřním politickém jevišti jest formální ustavení selské či hospodářské strany. Program nové organisace nezdá se nám býti dost jasným. Hlavní důraz klade se na hospodářskou otázku a zdá se, že vůdcům strany třebas nejasně tane na mysli zájmové seskupení a zastoupení, které dle názorů některých politiků jest pravou formou organisace budoucích států, které ale nutně předpokládá ustálené poměry politické a národnostní, ba zajisté i aspoň příměří v boji sociálním. Toto akcentuování hospodářských otázek a poznaná potřeba organisace hospodářské vůbec jest zajisté pokrokem v našich poměrech. Program mluví také o státním právu a staví se na říjnový diplom; třebas bychom tu nesouhlasili, uznáváme, že aspoň vytkli spisovatelé programu konkretní basi. Program neopovrhl ani modní garniturou »svobody«, jest ale proti rovnému všeobecnému právu hlasovacímu. První turnaj měli svésti naši noví agrárníci o sv. Janě ve valné hromadě »Selské Jednoty«, jež byla však zakázána.

Z vídeňské říšské rady nelze poznamenati ničeho nového, leda že prý mladočeský klub bude upomínat své liknavé členy o plnění povinností poslaneckých — novinami.

Panství liberálů ve Vídni chýlí se ku konci. Antisemité zvítězili při volbě poslance do říšské rady za třetí okres překvapující většinou. Vůči takovým úspěchům i ti, kdo posud v antisemitismu viděli jen barbarský element nesnášenlivosti, počínají věřiti, že v antisemitismu je princip, že je to boj myšlénky proti systému vykořisťování a nemravnosti, jehož představitelem jest liberalism. I židé, drževší se posud liberalismu, počínají se od něho odvracet a se

samostatně organisovat. Početní kandidát vídeňských Čechů dostal 174 hlasy, což jest při počtu dostavivších se voličů téměř šesti tisíc, číslo ne právě effektní a k opakování nevybízející: ostatně samy vídeňské listy píší, že většina českých voličů volila antisemitu. Početním kandidátem Čechů jak známo byl Dr. Engl.

Vlny uherského politického proudění zaplavily tentokrát i cislajtanskou politickou pouš. Uherský ministerský předseda Bánffy, patrně pravý ještě Maďar, urazil v odpovědi na interpelaci ve sněmovně papežského nuncia Agliardiho, vytýkaje mu zasahování v práva uherského státu agitacemi klerikálními. Kalnoky vzal nuncia v ochranu a velice ostrým tónem ve svém listě uherského ministra desavouoval. Z toho krise v Uhrách i v zahraničním úřadě. Kalnoky zadal za propuštěnou, demise zprvu nepřijata, Bánffy ospravedlnil v uherském parlamentě důvěrnou notou Kalnokyho svoje vystoupení proti nunciovi a ve Vatikáně rakouský vyslanec omluvil oba. Tím tato dvojitá krise prozatím zažehnána. Než věc nebyla odbyta: bouře přehnala se do cislajtánského parlamentu. Známý — ze subkomitétu pro volební opravu — frondeur z klubu Hohenwartova baron Dipauli se svými konservativními přívrženci a s některými antisemity interpeloval ministerstvo způsobem, jejž nazvala »Neue freie Presse« zemězradou, naléhajíc na to, aby levice vystoupila z koalice. Duch Taaffeův osvítil kabinet Windischgraetzův a tento přečetl odpověď na interpelaci tak »obratnou«, že zavládl v koalici opět mír. V této zázračné odpovědi není nic více řečeno, než že stát má své právo a církev má své právo: zdali ten či ona porušily snad navzájem nějaké toto právo, o tom ministr že se nevyjádří. Zatím nastal třetí akt: Kalnoky podal demissi znova a Maďaři se mohou chlubiti, že porazili Kalnokyho, aby na jeho místě se objevil — Polák Goluchowski. *x.*

* * *

»Ještě žije svoboda v Německu« lze obdobně s bodrým mlynářem postupimským zvolati při pohledu na velkolepé manifestace nejširších vrstev společnosti proti reakčním snahám vlády německé. Zástupcové tří set německých měst demonstrovali hlučně proti této politice duchovního ujařmení a sbor berlínských obecních starších protestoval proti ní obrněnou peticí. Vládní vrchní president usnesení sboru ovšem ihned zastavil, ale předseda magistrátu byl rychlejší než úřední zákaz a petice byla mezi tím již na svém místě, v presidiu sněmovny. V této svedla se zatím hlavní bitva druhého

čtení. Výbor předlohu vládní tak osekal a znetvořil, že se ministerstvo samo k svému výrobku nechtělo znáti. Ani konservativci s centrem nebyli co do podstatných ustanovení předlohy svorni, ostatní parlamentní strany postavily se k ní přímo nepřátelsky a tak stal se konečně odiósní útok tento na svobodu ducha lidského jen historickou blamáží kancléře Hohenloha a jeho adjutanta Koellera.

Starý Bismarck dále přijímá deputace, zve je k snídani a neustále řeční. Kdysi před jediným jeho do celého světa depešovaným slovem třásly se bursy a čekaly armády na rozkaz k pochodu. Dnes plní se sáhodlouhými jeho sermony klidný útulek rubriky pestrých sensačních lokálek.

Francouzskou veřejnost rozčilil ať již vskutku nebo uměle mocný dopisovatel »Timesů« »de« Blowitz — jinak židovský náš krajánek pan Oppert z Blovic — stížností na anglické velevyslanectvo v Paříži, že nepodplácí francouzské žurnály, jako zástupci ostatních velmocí. Ačkoliv tím řekl něco, co každý ví, strhl se ovšem obrovský poplach. Ale krev netekla žádná. »Čestná záležitost« vyřízena nějakým »čestným prohlášením« a důstojnost francouzské žurnalistiky jest opět zachráněna.

V Italii královským dekretem sněmovna konečně formálně »z důvodů vysokých zájmů státních« rozpuštěna a nové volby vypsány. Jak vysoko zájmy ty sahají, v dekretu se nepraví, zdá se, že jen do kapes Crispiových. Ostatně seznamy voličů jsou prý Crispim již důkladně »zrevidovány« a lid co do výsledku voleb může býti tudíž zcela upokojen. Zajímavo, že v Italii k volebnímu osudí chodí pořád méně voličů. V roce 1882 odevzdalo ještě 60·65% voličů své hlasy, v roce 1892 již jen 55·86%. Politický a mravní úpadek vysvětlují s dostatek tuto apatii.

Na Rusi jest mrtvo a ticho. Po čekaných reformách ani vidu ani slechu. Zejména oprava zákona tiskového jest prý zbytečna a zůstane při dosavadní censure. Slovanský dobročinný spolek konal opět výroční svou schůzi, v níž redaktor »Světa« Komarov polemisoval proti loňské řeči Lamanského o donquixotském osvobození Bulharů a neodvratném poněmčení Čechů. Všichni Slované mají považovati Rusko za své středisko, což jim nebrání pěstovati i své zájmy zvláštní. Generál Kirejev hájil opět zásadu slavjanofilskou: pravoslaví, samovládu a národnost proti knížeti Trubeckému. Samovláda jest prý v Rusku mravním pojítkem mezi církví a státem. Zdá se, že slovanský spolek stále více vzdaluje se politiky reální a tím pozbývá půdy. Prof. Lamanský odpověděl, jak si poslání Ruska vůči Slovanům představuje:

ruský generál obsadil by v »daném případě« na př. území »bratrů« Čechů a zavedl by bezohledně ruskou správu.

Prospěšný jest zákon proti tržbě s pracovními silami, jichž najímání a doprava z jedné gubernie do druhé děla se často ve velkém a měla za následek hmotnou odvislost celých mas dělnických nelišící se mnoho od otroctví.

V anglických spořitelnách státních shromážděno bylo loni $144^3/_4$ milionu liber sterlinků, v soukromých 240 milionů liber, což činí již pěkné jmění národní.

Famosní skupština sešla se v Niši. Při pasivní opposici liberálů a radikálů volily ve 120 volebních okresech jen volební komise a zvoleno ovšem 150 napredňáků a 30 radikálů a liberálů. Král, jemuž podle nynější »ústavy« přísluší jmenovati 60 poslanců, spokojil se velkomyslně s jmenováním pouze 40. Ale ani tato skupština, jež jest přece paskvilem representace národa, neosmělila se přistoupiti k návrhu finančního ministra Petroviče na jeho čachr s otomanskou bankou, länderbankou ve Vídni a obchodní společností v Berlíně na »unifikaci« srbských dluhů ve výši jen 98 milionů franků. Za to s »nadšením« prý přijala obligátní návrh na roční pensi Milanovi 360.000 fr. nejen pro příští, ale i za léta minulá, pak vzetí osoby jeho »pod ochranu zákona«, odnětí vyšetřování soudům a přikázání ho policii a jiné svobodomyslné zákony. Ale nepoddajnost v příčině půjčky stála Petroviče portefeuille a sám Kristič necítí se dosti jistým nyní po příjezdu Natalie do Bělehradu, z něhož radikálové čerpají nové naděje. Tak celá politika srbská jest hříčkou v rukou několika osob, jež by ani v občanské společnosti nebyly možnými.

Barbarská válka japonsko-čínská konečně skončena mírem v Simonoseki. Ale podivno, kdežto velmoci evropské dříve prý marně se namáhaly váhou svou válku zameziti, nyní, když cítí, že by z kořisti mohly dostati také nějakou kůstku, pohrozily ultimátem Japonsku pro jeho nemírné požadavky týkající se odstoupení území na pevnině asijské A ještě podivnější, že při tom v jedné řadě stojí Rusko, Francie a — Německo, kdežto choutky Japonska tajně podporuje Anglie. Jak snadno dorozumějí se dva zarytí nepřátelé, když se jedná o třetího.

H.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

VELKOLEPÝ KOALIČNÍ PROGRAM HOSPODÁŘSKÝ I NECHUŤ JEDNOTLIVÝCH STRAN K NĚMU. NEUPŘÍMNOST TĚCHTO SNAH PŘÍČINOU ÚPLNÉHO ZMARU — FIASKO SESTÁTŇOVACÍ POLITIKY ŽELEZNIČNÍ — OPRAVA BERNÍ PŘÍMÝCH U VELIKÉM NEBEZPEČÍ; KOALICE POVÁŽLIVĚ STČNĚ A HROZÍ ZHUBITI VŠE, CO POSUD ZPLODILA — NEDOSTATKY NAŠÍ SAMOSPRÁVY, PRAŽSKÁ ELEKTRICKÁ TRAMWAY A NÁRODNÍ PODNIKY PRŮMYSLOVÉ — BOSENSKÁ VYPŮČJKA; MAĎARSKÁ ÚŘEDNÍ ŘEČ V MONARCHII A KULTURNÍ POSLÁNÍ NÁRODA MAĎARSKÉHO — POŠTOVNÍ SPOŘITELNA STÁTNÍ BANKOU.

Koalice nynější je koalicí hospodářskou s vyloučením všech politických sporů. V takovém znamení ji sklížil její nynější adoptivní otec hr. Hohenwart. Arci jako děti trochu zhýčkané a nepovolné měly strany koaliční přece různé choutky a všetečně porůznu pouštěly se do politiky, ale dosud se podařilo ještě moudrému otci rodinu udržeti pohromadě, ačkoli sem tam již mnoho rámusu dá se zaslechnouti od těch, kteří stojí opodál. Za to v otázkách hospodářských byla až do nedávna dosti slušná shoda mezi koalicí.

Program koalice v té příčině byl opravdu velkolepý. Vizme jen, co vše hodlala provésti: 1. Opravu daní přímých, tak aby bohatší platili více než dosud, i aby uleveno bylo nuzným; 2. zavedení líhového monopolu ke zvětšení důchodů státních, aby se zlepšiti mohly platy úřednictvu i aby financím zemským dostalo se z důchodů státních prostředků nezbytných na osvětné a hospodářské povznesení zemí; 3. převzetí velikých soukromých drah do státního vlastnictví (neb aspoň do správy státní), aby se odstranil dosavadní deficit ze státních železnic, i aby se upravily tarify a tím poměry výrobní pro všechny země stejným a spravedlivým poměrem; 4. nápravu měny a úmluvu s bankou rakouskouherskou (a uherským státem) i aby konečně se zavedlo placení hotovými (zlatem); 5. zavedení sociálních oprav na blaho dělného lidu a hlavně k ochraně malého průmyslu a obchodu a k odklizení nesolidností v obchodě; 6. důkladnou reformu zemědělského zákonodárství, zvednutí stavu rolnického (předlohy ministra Falkenhayna) a opravu trestního zákona a civilního

processu; 7. konečně jako dotvrzení všeho za nejprvnější úkol svůj si koalice vytkla rozšíření volebního práva na třídy dosud politicky vyděděné ale tak, aby držení »dosavadních tříd« (což přeloženo do jazyka jiných lidí mimokoaličních sluší čísti »dosavadních stran«) nebylo tím dotčeno neb aspoň považlivě ohroženo. — Nebyl sice program tento úplně nový, většinu toho zanechala vláda Taaffeova jako neurovnaný inventář, ale na původnosti při tom nezáleží, obrovskou zásluhu zajisté by si koalice získala a dílo opravdu skvostné by po sobě ponechala, kdyby vše to, třeba to původně nevzniklo z její iniciativy, byla řádně ke konci dovedla. Také byla pro všechny strany opposiční převeliká obava, že koalice své dílo ještě přetrvá, když se jí zdaří vybudovati něco tak povedeného a opravdu žádoucího. Dnešního dne politické spory zřetelně ustupují také v jiných státech více do pozadí a na hospodářské otázky čím dále, tím mocněji upírá se pozornost lidu; proto nedostatek politického programu byl by více nežli nahrazen znamenitým programem hospodářským.

*

Na první pohled ovšem jest patrno, že to, co koalice hodlala provésti, nemohlo v celku býti nikterak po chuti přímo žádné koaliční straně. Liberálové musili zapříti nejen všechny své dosavadní zásady a propůjčiti své hlasy na rozšíření výroby veřejné (monopol líhový, státní dráhy) na zasahování do svobody úmluv soukromých, obchodů a výroby (zemědělské a dělnické reformy, zákony o obchodech splátkových, o podomovnictví atd.) jakož i týkaly se opravy ty přímo kapes oněch lidí, které v parlamentě zastupovala liberální strana (progressivní daň důchodová), nebo konečně tím utrpěti musila strana sama co do své početní váhy (rozšíření práva volebního). Že by Poláci pro kteroukoli shora vytknutých oprav dovedli se opravdu nadchnouti, to tuším nikdo neodváží se tvrditi a také opravdu i hlasitě hned z předu se opírali jednotlivým zámyslům těmto se vším důrazem. Mezi konservativci poslanci velkostatkářští s málo čím z hořejších oprav mohli souhlasiti, protože se to dotýkalo citelně jich zájmů, kdežto poslanci z Alp vůbec s nedůvěrou do koalice vstupovali a jestliže některé věci z vládního programu jim byly přijatelné, s jinými opět (jako opravení měny, oprava daní, rozšíření volebního prava na dělníky) těžko se smiřovali a vůbec byli a jsou v ustavičném strachu, aby nebyli na konec nějak od ostatních druhů v koalici napáleni.

Nicméně vláda jevila proti vlastním svým stranám nepopíratelnou odhodlanost i ráznost a dala se se vším úsilím do díla. Nejčileji si

vedli zrovna ministři z levice, ministři z té strany, která nejtíže se mohla odhodlati k upřímnému přijetí a opravdovému provedení celého programu. Ministr Plener ohlásil hned z počátku, že zavede státní líhový monopol a sice tak, že byl tu hned skoro podrobný plán s výpočtem ročního zisku pro cislajtánskou polovici nejméně na 15 mill. zl., na to předložil zákon o vzetí státovek z oběhu a činil kroky k obnovení úmluvy s rakouskouherskou bankou. Ale hned na prvním kroku utržil si jakési pohmožděniny, banka kladla takové přemrštěné požadavky naší polovici říše a hodlala se schovati za vládu uherskou, že veškeré strany bez rozdílu byly touto opovážlivostí nanejvýš rozčileny a málem by předlohy na vzetí státovek z oběhu byly neprošly ani v říšské radě. Dosud ještě nikterak se necítí banka povolanou k povolnosti a k přímému konfliktu s ní a s uherskou vládou nedošlo dosud proto, že vše se odročilo na dobu pozdější, na dobu, kdy snad ani už koalice nebude. Také s líhovým monopolem nikterak se nehnulo a zdá se, že i to vše zapadne v moře zapomenutí a vzejde z toho pouhé prosté zvýšení daně spotřební na kořalku. Tak aspoň dá se slyšeti hlas z Uher.

Mnohem dalekosáhlejší plány jevil hr. Wurmbrand. Sestátniti téměř všechny větší dráhy soukromé najednou, to bylo jeho cílem hned od toho okamžiku, kdy nastoupil svůj úřad. Již se zdálo jeden okamžik, že se mu to podaří, ale zrovna jeho dílo nelíbilo se jeho vlastní straně ani jeho kollegovi ministru financí. Způsobeno přímé křížové tažení ve všech listech koaličních proti smělým a neopatrným prý krokům ministra obchodu a obratem ruky rozplynula se celá veliká akce Wurmbrandova v nic. Aby však nezdálo se, že právě je to koalice a mezi ní zejména levice, která dovedla dosud zachrániti majetek soukromý proti »hrabivosti státní«, svedena prozatím vina na Uhry, kteří prý dělají obtíže s jižní dráhou. Je pravda, Uhři kladou všeliké povážlivé požadavky, ale nejhorším z nich vyhověla naše vláda dávno již; o ty maličkosti, o které se nyní jedná (o některé tarifní výhody na prospěch uherského vývozu tu jde), by zajisté ministr nepotřeboval klopýtnouti, kdyby mu přímo nebyly podraženy nohy od jeho strany a od jeho nejbližších soudruhů v koaliční vládě. Tak zdá se, že z celého železničního programu zbude jen jediné koaliční nadělení poplatníkům: zvýšený deficit státních drah (dopravy stále ubývá) a zdražení jízdy pro obecenstvo chudší. Pro Čechy zároveň zachráněny vysoké sazby české dráhy západní.

*

Ministr Plener zdál se býti šťastnějším nežli Wurmbrand. Po malé ráně od rakouskouherské banky, kterou prozatím nechal neošetřenou, prosadil své předlohy valutní, mohl spokojeně poukazovati na krásné přebytky, ale co nejvíce vážilo, byla oprava daní přímých. Koaliční strany přistřihly si ji tak pěkně a roztomile, že dosavadní jich držení obstálo a státu se mělo dostati značného rozmnožení důchodu, také nějaký capart zbyl ještě zemím. Ale bohužel, že ani tu koaliční radost nebyla nerušená. Oprava daní byla jen proto přijatelna, že slíbily se slevy daně pozemkové a domovní. Ale to zdá se nyní ohroženým. Při dani rentové, pak při dani na spořitelny a na záložny mířené povoleny slevy, které zdají se býti poslancům z pravice povážlivé a úplně ohrožují slevy na daních přímých. Patrně by se velkostatkářům mohlo dostati místo 15% slevy z daně pouze 10% a to nelze dopustiti a proto mnozí jsou odhodláni v třetím čtení proti celé předloze hlasovati. Mnohem hůře však berní předlohy jsou ohroženy ztenčením volebního práva pro malé živnostníky. Z té příčiny baron Dipauli dělá přímou opposici nejen koaličním stranám, nýbrž způsobuje velmi těžké rozpaky samé vládě. K tomu pojí se další obtíž: dosud nevyřízený rozpočet na r. 1895. A jestliže se berní předloha neprojedná v nynějším letním zasedání, kdo ví, zdali by vůbec již koalice měla příležitost s ní se zabývati později. »Es liegt eine Kranke im Reichsrathe und sie heisst Coalition,« tak psala právě dne 1. května »Neue freie Presse« a po ní stejným způsobem ostatní listy z levice, z pravice i ze zemí polských.

*

Tak z celého hospodářského programu koaličního nezbude leč skoro holé nic. Se vším začato a nic neukončeno. Také trestní zákon, civilní proces jsou dosud pouhými návrhy a na zemědělské a ostatní reformy nedostalo se času dosti ani ve výborech. Také ty drobné předlohy, které konečně prošly úskalím sněmovny poslanců, roztříštily se ve sněmovně panské, jako na př. zákon o splátkových obchodech. Úplná neschopnost manifestovala se nejvíce v opravě volební, to právě je ovšem věcí nejtěžší udržeti dosavadní výlučné zastoupení boháčů a dáti zároveň hlas také nejnižším třídám občanstva.

*

Ale těžko se diviti vídeňskému parlamentu, že nemůže se svými úkoly ani do předu ani na zad. Podobné věci zříme také tam, kde nemáme co dělati s koalicí a jejími mocnými zájmy. Tam, kde sami

si rozhodujeme o svých hospodářských potřebách, okazujeme neschopnost horší, nežli jaké se vysmíváme vůči koalici. Naše samospráva a naše samočinnost stůně opravdu těžce a hůře snad, nežli tomu je v ústřední správě státní.

Stačí uvésti jen příklady z Prahy: Jiná města daleko menší a v opozdilých zemích, jako Lvov v Haliči, mají dlouho již elektrickou tramway. A co svedli dosud naši otcové na radnici staroměstské? Plno dostali návrhů na úplné vystavění rozlehlé sítě městských drah elektrických (asi na 20 km.) ale dosud z porad nic nevyplynulo. Byly společnosti, které před rokem chtěly již dopravu osob provozovati, byl tu vhodný okamžik při letošní výstavě národopisné. Vyskytly se zatím hlasy, že by podnik měla provésti obec sama, nebo že by se aspoň zříditi měl domácím kapitálem, ale mimo slova nedělalo se nic, leda že by se snad k tomu cíli zvolila komise obecní. Nedá se upříti, že zrovna obce jsou povolány v první řadě, aby zakládaly výnosné dopravní podniky ve svém obvodu, ale kdybychom měli čekati na podobný obecní podnik pražský, nedočkali bychom se ho asi ani, až by se čítal r. 1995.

A jako to je s obecním podnikem, tak to vypadá také s národním kapitálem! Dalo se loni heslo, že si máme zříditi svými penězi národní podniky samostatné. Hned se začaly upisovati podíly a prozatím se mělo sehnati 200 000 zl. Arci divná to myšlénka se dvěma sty tisíci zlatými vytlačiti z Čech převahu průmyslu německého! Však co se stalo ještě je divnější, dosud ještě se nesešla ani čtvrtina této nepatrné sumičky i až se sejde, kdo ví ještě, vědí-li zakladatelé co s tak velikým kapitálem se má asi počíti! To je vzor naší velevýbojné podnikavosti — proti Němcům!

A co říci o jiných otázkách obecního hospodářství v našem hlavním městě: o asanaci Josefova, o opatření pitné vody, o kanalisaci atd. Máme již na vše to dlouholeté komise!

*

Konečně také zabrané země jihoslovanské tentokráte už vystupují jako samostatný celek hospodářský. Bosna a Hercegovina chtějí si vypůjčiti prozatím 12 mil. zl., jež míní hraditi z důchodů vlastních. Půjčky použije se po většině na zaplacení dluhů železničních a na stavbu nových drah. Velmi pozoruhodné je, že předloha o této půjčce napřed se octla v parlamentě uherském a nejdříve pouze známa byla v textu maďarském a teprve později také ve Vídni podána v textu německém. Maličkost to je zajisté,

ale velice pozoruhodná! Dosud jsme měli pouze úřední řeč německou v naší polovici říše a maďarskou za Litavou. Když stát musí míti vůbec svou řeč jako jednotlivec, jak duchaplně kdysi dovozoval poslanec Lienbacher, což by se neodporučovala maďarská úřední řeč pro celou monarchii? »Uhři prý jsou prozřetelností povoláni, aby obšťastnili ostatní národy neuherské a prokazovali jim spravedlnost«, tak mluvil syn někdejšího diktatora maďarského F. Košut, proč by tedy jich řeč nebyla vhodným pojítkem svornosti a lásky pro nás všechny žijící v monarchii rakouskouherské?

*

Stát pro Vídeň přináší veliké oběti finanční. Ještě nevystavěl skoro úplně svým nákladem vídeňské spojovací dráhy, již učinil nový krok na postátnění vídeňské telegrafní a telefonní sítě. Aby státní rozpočet nevykazoval z té příčiny deficit, vypůjčeny peníze potřebné z přebytků poštovní spořitelny. Podobně se stávalo již dříve na opatření vozidel pro státní dráhy, peníze se vypůjčily ministerstvem obchodu od spořitelen a jiných peněžních ústavů. — Tato výpůjčka od poštovní spořitelny stala se podnětem, aby se z toho ústavu stala státní banka, která by při výpůjčkách státních napomáhala hledati státu věřitele bez prostředkování jiných bank. Myšlénka ta je velmi dobrá, když se považí, co milionů zlatých stát již zaplatil za provise různým velikým bankovním ústavům vídeňským a cizozemským.

Rozhledy živnostenské a obchodní.

ŘÍŠSKÁ AKCE NA PODPORU MALÉHO ŽIVNOSTNICTVA, BEZPROGRAMNOST A CENTRALISAČNÍ RÁZ DOSAVADNÍ ČINNOSTI — NĚMCI BUDOU VYŠETŘOVATI A POPISOVATI HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY NAŠEHO MALOŽIVNOSTNICTVA, A MY SI POTOM VÝSLEDKY ŠETŘENÍ JEJICH PŘEČTEME V NĚMECKÝCH ČASOPISECH — EMANCIPACE OBCHODU NAŠEHO A OBCHODNÍ ŠKOLSTVÍ — SCHLESINGRŮV NÁVRH NA ZRUŠENÍ DANĚ Z PETROLEJE A 60 KR. OD UŠITÍ TUCTU KOŠIL PRO VÍDEŇSKÉ SKLADY — REVISE DRUŽSTEV SVÉPOMOCNÝCH — DOVOZ NEVYCLENÉ PŠENICE BALKÁNSKÉ DO UHER A »UHERSKÁ« MOUKA — VÝVOZ OBILÍ KLESÁ A VÝVOZ DOBYTKA STOUPÁ, POUČENÍ Z TOHO PRO NAŠE HOSPODÁŘE.

Ministerstvo obchodu předložilo právě poslanecké sněmovně obšírnou zprávu o tom, jakým způsobem použito bylo úvěru, k povznesení maloživností státem v letech 1892—1894 v úhrnném obnosu 50.000 zl. povoleného. V rozpočtové debatě na podzim r. 1891 bylo četnými řečníky k tomu poukazováno, že mnohé živnosti i vedle velkovýroby mohou zachovati svoji soutěživost, osvojí-li si moderní dokonalé technické pomůcky pracovní. Protože pak přečasto i jinak dovední a přičinliví živnostníci o pomůckách těchto buď vůbec se nedovědí, buď o jejich prospěšnosti vzhledem k potřebě svého závodu informovati se nemohou, anebo konečně prostředků nemají, aby si je sami bez cizí pomoci mohli opatřiti, byla vláda sněmovnou vyzvána, aby jednak pořádání přednášek o těchto pomůckách, jednak i zakupování jejich radou i peněžitou pomocí podporovala. K účelu tomu vloženo do rozpočtu státního na r. 1892 10.000 zl., na rok 1893 a 1894 po 20.000 zl.

Akce na podporu maloživností měla se tedy obmezovati na technické povznesení výroby maloživnostenské, užitím moderních pomůcek výrobních měla se maloživnostnictvu poskytnouti možnost výroby rychlejší, levnější a dokonalejší. Jiné stránky konkurenčního boje mezi výrobou malou a velkou (snazší a levnější úvěr, organisace opatřování surovin a odbytu výrobků, atd.) měly zůstati stranou. Ke spolupůsobení při akci této povoláno c. k. technologické museum vídeňské, při ministerstvě obchodu zřízen zvláštní patnáctičlenný sbor poradní, aby poskytoval potřebný podklad pro rozhodnutí vládní.

Podaná zpráva nás neuspokojuje. Prvým činem bylo otevření tak zv. sálu maloživnostenského v museu, t. j. jakési stálé výstavky hybných a dělných strojů maloživnostenských. Tento celkem místní podnik vídeňský pohltil v r. 1892 polovici státní dotace (5000 zl.), v r. 1893 7000 zl. a v r. 1894 9500 zl., úhrnem tedy přes 21.000 zl., takže na opatřování strojů zbylo v týchž letech pouze celkem asi 15.000 zl. Přes to návštěva tohoto sálu obecenstvem pohybovala se vesměs v mezích velmi skrovných (r. 1894 celkem 7695 osob, kdežto ku př. v umělecko-prům. museu pražském roku 1893 bylo 57.585 osob) a večerní kurs k vyučování o technických pomůckách maloživnostenských při něm zřízený musel loni pro zcela nepatrný počet účastníků býti dokonce zrušen. Mohlo by se téměř říci, že Vídeňáci o technologické museum a jeho maloživnostenskou síň vůbec nestojí, a přece Vídeň pořád uměle pozdvihována jest za středisko veškerého počinu pro technický pokrok maloživností, k jehož prospěchu dle přání musea veškeré země naše mají přispívati. Museum súčastnilo se dále několika výstav, nikoli však dle určitého programu jakéhos, ani zpravidla se zřetelem k určitému odvětví výrobnímu, v té oné krajině převládajícímu, nýbrž výstavy strojů maloživnostenských (buď samostatné buď jako části výstav zemských neb krajinských) pořádány, kde lokální interesenti příspěvků poskytli, a stroje, které hodily se pro jednu, byly po názoru musea dobrými i pro všechny ostatní. Naši čeští obuvníci ku př. znali a dílem i pracovali sami stroji mnohem již dokonalejšími, než jaké jim museum za vzor ukazovalo. Výstav pořádáno celkem 10 se subvencí státní 8300 zl. Na města s českým obyvatelstvem připadá jich 5 se subvencí 2800 zl. Mimo to byla prý udílena stipendia živnostníkům k návštěvě maloživnostenského sálu vídeňského — zpráva však opatrně číslice dotyčné uvádí jen ve spojení s jinými výdaji (za dopravu strojů, přednášky atd.), aby výše stipendií nepřekvapovala svou — velikostí. Žádostí o zapůjčení strojů, resp. o přenechání na splátky, o stipendia, přednášky a pod. došlo celkem 92 (z Čech 41, Moravy 15 a Slezska 6), z nichž příznivě vyřízeno 45 (z našich zemí 19, 9 a 4), strojů přenecháno 37.

Od letoška má se akce rozšířiti: mají se pořádati pokračovací kursy mistrovské a odborné přednášky, jednotlivé země mají býti znalci procestovány a stav nejdůležitějších řemesel jimi vyšetřen. Dotace státní má se zvýšiti na 55.000 zl. S pokračovacími kursy již počato pro obuvníky; ze 108 uchazečů jest 73 ze zemí českých, a museum vidělo se nuceno zříditi zvláštní kursy české.

Patrno, že kursy podobné pořádati se mají v střediskách dotčených odvětví průmyslových a že centralisování do Vídně jest i zde nemístno a nesmyslno.

Snaze po prozkoumání poměrů maloživnostenských vhod přichází šetření, které německý spolek pro sociální politiku pořádá v nejbližší době o postavení maloživností u nás a v Německu zvláště o jejich poměru k velkovýrobě; jde tu hlavně o monografické popsání těch odvětví průmyslových, která spadají v obor starých řemesel cechovních a která dosud ještě více méně po řemeslnicku se provozují. I pro Čechy podařilo se nalézti zpracovatele. A tak dočkáme se bohdá toho, že před očima našich českých jednot průmyslových, komor a spolků obchodnických budou hospodářské poměry našeho vlastního národa zjišťovati a popisovati Němci a že na výsledcích tohoto německého bádání spočívati bude většinou také naše zemská podpůrná akce maloživnostenská, letos zahájená. Avšak jaká zbytečná starosť, vždyť si výsledky studia jejich potom přečteme v německých časopisech ...

Nejenom výroba naše, nýbrž — a s národního stanoviska snad ještě větší měrou — i poměry obchodu našeho zasluhovaly by přesného vyšetření námi samými. Obchod vězí u nás z největší části v rukou nám nepřátelských, ať jde o komisionářství velikých bank, ať o drobné kramářství venkovské. Zapomíná se, že není možna emancipace průmyslu našeho, dokud neosamostatníme na poli obchodním. Máme akademie obchodní, ale jejich absolventi hledajíce co nejrychlejší chléb místo samostatného podnikání volí závislost ve službách cizích. Střední školství obchodní je nedostatečné a při školách pokračovacích tvoří obchodní žactvo německé v Čechách skoro šestinu, české však ani šestnáctinu úhrnného žactva škol pokračovacích. Na Moravě zřízena teprv loni první vyšší obchodní škola česká v Prostějově a letos otevře se nová česká obchodní škola v Brně. —

Mezi zdlouhavou debatou o berní opravě podal posl. Schlesinger sněmovně návrh, aby spotřební daň z petroleje byla zrušena a aby dobývání skalního oleje v tuzemsku i obchod s ním vůbec byl sestátněn. Massám nejchudšího obyvatelstva má se tím opatřiti levné svítivo, maloživnostnictvu levná síla hybná. Kdežto svítivo boháčů, plyn a elektřina, dani nepodléhají, zdražuje spotřební daň každý kilogram petroleje o 6½ kr., a kdežto v Německu při levném petroleji jest přes 10.000 malých motorů petrolejových v užívání středních vrstev živnostenských, jsou motory tyto našim živnost-

níkům skoro neznámy. Finanční správě vynáší daň z petroleje kolem 7 mil. zl.

As týden před podáním tohoto návrhu soudil vídeňský trestní soud mladistvé děvče pro zpronevěření. Byla šičkou u veliké firmy vídeňské; za tucet košil, na kterém od 7 hodin ráno do 7 hodin večer pilně pracovati musila, dostávala 60 kr. Ubohé děvče zastavilo hotové zboží, aby sehnalo činži pro rodiče. Bylo ovšem odsouzeno. Nezdá se vám, že spatřujete na oněch 7 milionech daně z petroleje mozoly šiček šedesátikrejcarových?

Svépomocných družstev dotýká se vládní osnova zákona o nucené revisi jejich, kterou mají pod vrchním dozorem úřadu prováděti pro společenstva v dobrovolných jednotách sdružená revisoři jednot, pro společenstva a spolky, které nenáležejí k jednotě, revisoři obchodním soudem resp. politickým úřadem jmenovaní. Revise podobná stala se nezbytnou, litovati jest jen, že se k ní — mimo revidování nepatrného počtu záložen Jednotou — neodhodlala dosud dobrovolně společenstva sama. Osnova vládní v četných směrech — u nás ani jinak býti nemůže — zbytečně obmezuje samosprávu společenstev způsobem, který veškeren volný pohyb jejich co do rozdílení zisku a pod. ohroziti může. Bude věcí společenstev a jednot společenstevních o to se přičiniti, aby z vládní předlohy bylo odstraněno vše, co by z potřebných revisorů učinilo škodlivé poručníky.

Úžasné hynuti mlynářstva předlitavského, této druhdy aristokracie našeho venkovského živnostnictva, přimělo konečně i vládu, věnovati příčinám jeho trochu pozornosti. V deseti letech posledních zaniklo přes 600 mlýnů, nejvíce v Čechách a na Moravě. V čem dnes se spatřuje příčina úpadku našeho mlynářstva, jest konkurence laciné mouky uherské. Velkomlýny uherské dovážejí totiž massy srbského a rumunského obilí do celního území našeho beze cla pod záminkou, že mouku z něho semletou opět v určité době za hranice vyvezou. Zatím však vyvážejí jen nejlepší druhy své vlastní mouky do ciziny, kde by tyto jakožto zboží luxusní i jinak odbytu našly, a moukou z laciných pšenic balkánských zaplavují trhy naše. Přes celní ochranu zemědělství našemu poskytnutou dováží se do celního území našeho ročně na 2 mil. mctů. bezcelné pšenice srbské, rumunské a ruské (z níž těží opět některé mlýny haličské), a tomuto bezcelnému dovozu levného obilí cizího a výhodám velkovýroby, železničních sazeb a podobně, děkuje rolnictvo a mlynářstvo naše za snižování cen mouky přívalem $4^1/_2$ mil. mctů mouky »uherské«. Ministr Wurmbrand na četné interpelace dne 14. března — po

roce — připověděl sice vésti dozor nad tím, aby se veškeré podmínky oné celní výhody přesně v Uhrách zachovávaly, hrozil však tím, že bez tohoto bezcelného dovozu cizích pšenic nebude uherská mouka schopna vývozu za hranice a že veškerá produkce uherská stlačí se na domácím trhu našem; jakoby přece ještě nebylo rolníku našemu lépe býti tísněnu pravou moukou uherskou, než ještě lacinějšími (protože bez cla dovezenými) produkty balkánskými! Sněmovní výbor naléhá ovsem na zrušení nebo aspoň obmezení této celní výhody (tak zv. mlecího řízení); protože však záleží zde na souhlasu Uher není pochyby, že vzdají se jí Uhry jen za cenu jiných ústupků, pro ně dnes důležitějších a pro nás snad ještě škodlivějších. Zdát se nám, že význam mlecího řízení se přec jen poněkud přeceňuje, doufá-li se, že zrušením jeho krise mlynářská úplně bude odstraněna.

Ostatně také se stísněním veškeré obilní produkce říše na trzích našich nebylo by tak zle, jak ministr hleděl namluviti. Obilí chlebově (pšenice, žito, kukuřice) má od mnoha již let pro náš vývoz pramalý význam; 88% veškerého vývozu obilí z Rakouska zaujímá ječmen a slad a i vývoz těchto produktů dnes klesá. Při úrodě 67·7 mil. *hl* pšenice a 47·4 mil. *hl* žita v průměru posledních dvou let nemohla říše vyvézti než 647 tisíc mctů pšenice a 3000 mctů žita, t. j. produkce chlebového obilí kryje již dnes sotva vlastní spotřebu, která nad to ještě neustále stoupá (u nás i v Uhersku), a »deficit potravin bude jednoho dne na politiku naši míti rozhodnější vliv, než deficit v hospodářství státním« (Philippovich).

Za to neobyčejně v poslední době stoupl vývoz dobytka, jehož příznivá bilance vyvažuje ztráty, úbytkem vývozu obilin způsobené. V roce 1893 vyvezlo se od nás polních plodin a mlýnských výrobků za 141.8 mil., v r. 1894 toliko za 108·4 mil. zl., dobytka však v týchž letech za 46·4 resp. 96·8 mil. zl.; s druhé strany dovezeno v týchž letech obilí a mlýnských výrobků za 47·9 a 62·8 mil. zlat. a dobytka za 12·3 resp. 15 mil. zl. Aktivium obchodní bilance z těchto předmětů obchodu se tedy celkem nezměnilo (128 resp. 127·4 mil. zl.).

Bohužel že na vývozu tomto participují Uhry a Halič mnohem více než Čechy a Morava. V Čechách jest nedostatek dobytka nejenom jatečného, nýbrž i k chovu, a spotřebitelstvo musí se spokojiti masem drahým a špatným. Od r. 1840 do 1894 stoupla cena 1 *kg* hovězího masa v Praze ze 17 na 75—80 kr., a v desítiletí 1880—1890 ubylo velkého dobytka v Čechách téměř o 100.000

kusů, protože pěstování pícních rostlin a zejmena lukařství naše jest velice zanedbáno. Čechy ku př. klidí ročně 13·5 mil. *q* suché píce, Bavory (o polovic větší) 64 mil. *q*. Vzrůstající potřeba masa pro výživu domácího obyvatelstva i pro vývoz měla by hospodářům našim býti poučením, aby pěstování pícních rostlin a chovu dobytka příště větší věnovali pozornost. Ale zdá se nám, že i v rolnictvu českém hluboce zakořeněna jest jednostrannost, jíž v jiných směrech tolik trpíme: dlouho nemůžeme se pro nic nového rozehřáti, a teprv, když úspěchy jiných nám do očí bijí, vrháme se celou silou svojí na pole nové, jinými bezmála už vyčerpané. Chytřejší sousedé zatím už dávno kapitály své vložili do podniků, vydatnější žně slibujících.

—*f*.

Rozhledy sociální.

PRVNÍ MÁJ — HORNICKÝ KONGRES VE VÍDNI A UVĚDOMĚNÍ ČESKOSLOVANSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE — ANTVERPSKÝ SJEZD SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE — OSMIHODINOVÝ PRACOVNÍ DEN V ITALSKÝCH DÍLNÁCH VOJENSKÝCH — RAKOUŠTÍ ŽELEZNIČNÍ ÚŘEDNÍCI — PROTI ŽIVNOSTENSKÝM NEMOCEM — POJIŠŤOVÁNÍ PROTI BEZZAMĚSTNÁNÍ V BERNU.

Letošní svátek dělnický slaven byl ještě okázaleji než léta předešlá. Celý evropský kontinent byl na nohou a dusný, zahnívající vzduch staré Evropy otřásal se pod nárazy požadavků »čtvrtého stavu«. Očividno, že v tomto soustátí, zejména v naší polovici říše, kde dělnictvo jest nejen hněteno hospodářsky, ale i vyděděno politicky, byl den ten nejživější. I v Praze pořádáno 15 schůzí (pořádku-milovný Thunův výminečný stav nepřipustil více), a také v ostatních zemích českých bylo živo. Na ostrově bylo letos více studentstva než léta minulá. Konaly se schůze v Kutné Hoře, Poděbradech a j. Dělnické listy zaznamenávají jakožto nový zjev, že mnohem více zaměstnavatelů nekladlo dělnictvu překážek, ba že sami se svým dělnictvem schůzí se účastnili. Největší manifestaci zaranžovalo dělnictvo vídenské ve svorném spolupůsobení všech zastoupených zde národností: mimo 26 schůzí politických a 25 schůzí odborových uspořádalo ohromný pochod podle parlamentu a procházku po okružní třídě do Prateru. Sešlí muži, shrbené ženy s chudokrevnými dětmi, hubená mládež v širokém a nekonečném proudu se valí rozrážejíce vzduch voláním po svém právu! Kdo nezná dosud sociální otázky, to by měl viděti a vyjasnilo by se mu. Pohled na ten nekonečný proud chudých rve sice srdce, ale hned zase mysl povznáší. Vždyť se tu vlastně probouzí lidstvo! Starý Kristův sen o rovnosti člověka člověku, o povinnostech bohatých a právech chudých, spravedlnost a láska — to vše nabývá zde těla a krve. Opravu společenských řádů žádají ti zástupové a to nejsou již jen dělníci. S nimi více méně souhlasí dnes již každý, kdo trpí a hyne proto, že vedle něho jiný válí se v přebytku a nejpyšnější nádheře. »To jsou tam vlastně všichni obyčejní lidé,« karakterisovala s údivem

a správně průvod vedle mne stojící dáma. Ano všichni »obyčejní« lidé, neboť všichni obyčejní lidé cítí už nutnost změny dnešních řádů. Jenom boháči ji necítí. Tupě dívají se z ekypáží a z oken a s nimi dámy jejich v drahých oblecích. Jejich šperky je nepálí, jejich přepych nevhání jim stud do tváří. Nechtí rozuměti, oč se tu jedná. Ale zástupové mluví pořád hlasitěji, rok od roku okázaleji a sílí je při tom jedna velká věc: přesvědčení, že oni vlastně to budou, kdo umožní lepší kulturu, která se pro hříšné sobectví bohatých nemohla dosud zakotvovati. Oni vědí, že zakládají lepší budoucnost. Oni v plném uvědomění pozdravují, jak krásně řekla Arbeiterzeitung, první máj jako světlého posla dob příštích, dob to osvobození lidstva.

O velikonocích rokoval ve Vídni pátý kongres horníků a hutníků. 45 delegátů zastupovalo zde 85.000 organisovaných horníků a hutníků. Rokováno hlavně o nízkých mzdách, nedostatečné bezpečnostní technice v dolech, o osmihodinné pracovní době, žádáno za zřízení dostatečného počtu neodvislých, technicky vzdělaných horních inspektorů podle analogie inspektorů živnostenských a urgována oprava bratrských pokladen. Akordní práce označena i jako důvod neštěstí v dolech, zejména výbuchů (horník šetří časem a zhasne-li mu kahan, lituje ku př. půlhodinové doby k jeho rozsvícení a zapálí si ho sirkou sám), pročež vysloven požadavek, aby byl akord na nebezpečných místech vůbec zakázán. Ve všech otázkách docílena byla shoda. Jen při otázce bratrských pokladen došlo k roztržce. Delegát Stark z Falknova navrhoval zřízení centrální říšské bratrské pokladny a návrh jeho doporoučel dr. Verkauf »jako host«. Čeští delegáti Wagner a Mudra ohradili se proti tomu dovozujíce, že česká organisace usnesla se na schůzích v Kladně, Mostě a Falknově na požadavku bratrských pokladen zemských a proti centrální pokladně říšské. Když byla resoluce pro říšskou centrální pokladnu 21 proti 15 hlasům přijata, prohlásil delegát Vlček z Kladna jménem svých soudruhů z Čech, Moravy a Slezska, že se Čechové dalšího jednání nesúčastní, a tito opustili síň, kamž nevrátili se ani po vyjednávání s vyslanou k nim deputací.

Dodáme-li k tomu, že »Sociální demokrat« jakožto vůdčí orgán československé sociální demokracie zodpověděl příkré výtky zbylých na kongresu delegátů rakouských prohlášením, že exodus Čechů byl odůvodněn a že princip povede se až i k samostatnému vystupování československé sociální demokracie na kongresích mezinárodních, musíme uznati, že české dělnictvo tím opětně osvědčilo

svůj bystrý politický i sociálněpolitický smysl pro decentralisaci a své mužné imponující uvědomění. Ostatní třídy občanské (zejména čeští agrárníci z posledního rakouského sjezdu) mohou tu hledat látku k srovnávání a k autokritice svého státoprávního bubnu.

Výroční kongres belgické sociální demokracie konaný o velkonocích v Antverpách (500 delegátů) žádal: uzákonění prvního máje jako svátku, vypracování nového školního zákona se zásadou povinné a bezplatné školy, organisované státem na základech vědy a povinnost státu, šatiti a živiti chudé, školou povinné dítky. Kongres vyslovil se proti militarismu a připustil jen ozbrojení národa.

Osmihodinový pracovní den zavádí zatím na zkoušku italské ministerstvo války ve Spezzii a v Neapoli. Dle toho hodlá prý pak tutéž dobu pracovní zavésti ve všech vojenských dílnách, jež ministerstvu tomu podlehají.

Ve Vídni rokoval dne 4. května sjezd menších rakouských železničních úředníků, jenž usnesl se na požadavcích služební pragmatiky pro pomocné úředníky, upravení služného a pense, pojištění pomocných úředníků pro stáří a aklamoval bouřlivě řeč přítomného poslance Pernerstorfera, vyzývajícího železniční úředníky, aby se připojili k požadavkům lidu bojujícího za politickou svobodu a sociální spravedlnost.

V Bernu mají již obecní pojišťovnu dělníků proti bezzaměstnání a provádějí dle nabytých dosud zkušeností reorganisaci tohoto ústavu. Pojišťovna spojí se totiž s městským úřadem pro sprostředkování práce a příspěvky pojištěných obnášeti budou 80 centimů měsíčně, kdežto obec přispívati bude ročně sumou 7000 fr. Ženatý nezaměstnaný obdrží denně 2 fr., svobodný $1^1/_2$ fr. V dozorčí komisi zastoupena bude obecní rada, podnikatelé a dělníci.

K zamezení živnostenských nemocí navrhuje vídenský inspektor: odvádění škodlivého prachu a kouře z dílen, oděvná opatření (ze špatného vodiče tepla) při práci se sálavým teplem, zákaz jídla a mytí v dílnách, kde pracuje se s látkami pro zdraví škodlivými, delší pausy při práci v takovýchto dílnách, neprostupné látky oděvné proti plynům a prachu, prostornost dílen o 3 metrech zvýší a s 10 k. metry pro každou osobu, dostatečné osvětlení a ventilaci, zákaz spaní v dílnách.

Ve Vídni, 9. května. *Ch.*

Rozhledy časopisecké.

DIVADLO A ŽENSKÁ OTÁZKA — OSCAR WILDE — UMĚNÍ A MRAVNOST — HUYSMANSOVO OBRÁCENÍ — NOVÁ OTÁZKA: CO ZNAMENAJÍ »PÍSNĚ OTROKA«? — »NÁRODNÍ LISTY« PRO NAŠI SLAVNOU MINULOST A SLOVANSTVO — MNICHOVSKÝ DEKADENTNÍ »PAN« — DEKADENCE »VLASTI« — LITERÁRNÍ SMĚS: LITERÁRNÍ LISTY, ROZHLEDY, HLÍDKA LITERÁRNÍ, ČASOPIS LÉKAŘŮ ČESKÝCH.

K různým otázkám našim dostoupla nedávno také otázka sl. Pospíšilovy; jen že otázka ta velmi snadně se dá rozřešit. Mně alespoň ani okamžik nebylo otázkou žádnou, že část naší žurnalistiky a našeho obecenstva má hrochovou kůži. Není to na př. přímo hanba, jak některé listy svému čtenářstvu den co den kladly k snídaní účty, co Ústřední Matice získala vystoupením zmíněné dámy? Týž argument, jako popis různých těch a nevídaných toilett. O umění se tu nejednalo nikomu. Neboť sl. Pospíšilové samé se o umění nikdy nejednalo. Slečna má nepopěrnou zálibu v divadle, dovede některé role sehrát s velikou vášnivosti, ale umělkyně není. Hrá, jak řečeno, vášnivě, nebo ještě lépe řečeno hrubě a pouze smyslně. Již repertoir její dokazuje, že jí o pravé umění, o umění opravdové nejde. Thedora a t. p. kusy jsou jak dělány pro talentované herečky, jimž divadlo je jednou částí jejich jeviště. O tom přece mezi rozumnými lidmi nemůže být sporu, že dámy, jež ročně za svou toilettu více vydávají, nežli od divadla mají gáže, nejsou těmi umělkyněmi, jimiž pravé umění by mohlo získat. To vůbec není otázka umění, to je, chcete-li, kus ženské otázky, více nic.

Nedívám se na věc se stanoviska národnostního. Nemůže přece o tom být sporu, že uvědomělý Čech nemůže hrát pro německý Schulverein; to slečna Pospíšilova udělala. Listy obou našich stran jí to odpustily — patrně ty toiletty a podobné symboly slečnina umění je smířily.

V Anglii mají také svou »uměleckou« otázku. Oscar Wilde, dekadentský spisovatel, postaven byl před soud pro paederastii. Z toho

dvojí zděšení: u P. T. publika a P. T. spisovatelstva. To slavné publikum je vždy stejné. (A všude stejné.) Knihy Wildeovy četlo, někdy po tajmu, ale četlo; jeho »silné« vtipy (»oscarismy«) kolportovalo s tou zbožnosti, s jakou se kolportují vtipy bursovní — ale paederastie, to je »přece« jen »přílišné«. Oscar Wilde dán na společenský index. Avšak tomu bezhlavému, počestnému šosáctvu spisy Wildeovy, psané venkoncem v duchu paederastie a pohlavní perversity nevadily — jen skandál je musil na okamžik vyburcovat z té nízké soi disant počestnosti.

Že někteří spisovatelé zastávají se Oscara Wildea, pochopujeme. I vrah před soudem musí být obhajován. Pochopujeme, že ti spisovatelé ukazují na licoměrnost anglického a jiného publika. Avšak odsud je přece jen veliký skok k tomu, co »Moderní Revue« (č. 8.) uvádí jakožto »správnost« z Pařížské »La Plume«, že prý tomu, kdo věří pouze v Rozum, žádná mravnost neexistuje a že tudíž »zločin« Wildeův »je spíše směšný a groteskní«. »Není hříchu, vyjmouc pitomost« napsal Oscar Wilde sám. »Moderní Revue« k tomu ještě přidává, že prý ten, kdo nevěří v boha, zákonů mravních připustit nemůže, poněvadž nemají žádné sankce. A konečně nikomu prý nic není do soukromého života Wildeova.

Já si tu neosobuji několika slovy objasnit veliké problemy, jichž »Moderní Revue« se tu dotýká. Ale postavím mínění proti mínění. Předně se mi zdá, že ten, kdo věří pouze v Rozum, nikdy nebude paederastem. Paederastie není rozum, ale svinstvo. Druhé. Komu pak máme věřit, že je pouze Rozum? Třetí. Není pravda, že lidé nevěřící v boha, neuznávají sankce mravních zákonů: Bentham, Mill atd., všichni, kdo přesněji myslili, ač v boha nevěřili, uznávali ethiku velmi silně. Jistě však by žádný z takových mužů neřekl, že »akt jako akt«. Je-li tomu tak, tedy především z toho by vyplývalo pro »Moderní Revue«, že i ta pitomá a licoměrná »buržoasie« »je spíše směšná a groteskní« a že by se tudíž dopustila pouze »zločinu«, kdyby pana Oscara Wildea a všecky dekadenty a spisovatele vůbec prostě — utopila. »Akt jako akt«. Po soukromém životě prý nikomu nic není! Avšak jaký soukromý život, když každý spisovatel svá díla dává veřejnosti a když díla ta konec konců jsou přece jen ohlasem, zrcadlem, výronem toho »soukromého« života. »Soukromý« život! Život — ano, ale žádný soukromý a sexuální perversita v každé formě je prostě smrt. A smrt nechceme, třeba by se nám servírovala se zelenými karafiáty Wildeovými.

Jinou cestou než Wilde bral se jeho bratr v dekadenci Huysmans. Stal se trapistou a obrátil se k veliké radosti naší »Vlasti« (č. 7.). Pařížský Figaro přinesl zprávu o jeho obrácení ku katolické církvi; Huysmans sám to potvrdil a udal prý mužně místo i čas, kdy sv. svátosti přijal. »Vlasť« píše, že ta zpráva pro katolíky je potěšující, neboť světoví básníci byli prý vesměs zbožní, na př. Longfellow, Tennyson. »Vlasť« patrně na to nepamatovala, že oba uvedení básníci nebyli katolíci, ale o to teď v prvé řadě neběží. Ostatně běží. »Vlasť« by se nám zavděčila, kdyby nám pověděla, čím to je, že dekadentní a symbolistická poesie zrodila se v Paříži a v katolických zemích vůbec. Jestliže Huysmans skutečně se obrátil upřímně, nikdo se neopováží skutek jeho zlehčovat. Upřímně znamená, že do klášternického asketismu neskočil vzhůru nohama, že ten asketism není pokračování toho materialismu, v kterém tonuli všichni od Baudelairea počínajíc až do Zoly a Wildea. Náboženství a klášter jako opiát a narkósa, nemá pro nás ceny žádné. Vyčkáme tedy, co Huysmans bude dělat. »Není nic zajímavého nežli znáti svaté, zločince a blázny« — bylo heslo Huysmansovo; v románě »Là-bas« podal přímo satanické ragout těch svých literárních ingrediencí, uvidíme, jestliže nalezne to, co hledal v poslední své knize (En route). Přejeme mu klidu, jejž posud darmo hledal, ale přejeme mu také, aby se k němu do cely nedostal — Zola, jenž ze svého naturalismu oklikou Lourdskou a Římskou snadno by mohl zapadnout i k trapistům. (Zola je ovšem ženat, ale i pro to nalezne se formule.)

U nás svět literární a umělecký není zmítán takovými akutními otázkami. Jiné země — jiné šaty, říkají Italiáni. A máme to divné šaty, to je pravda. Básník »Písní otroka« byl zvolen do Vídeňského parlamentu, ale vzdal se mandátu, sotva že byl zvolen. Litujeme toho. Neboť očekávali jsme, že by Svatopluk Čech tam ve Vídni byl dal náležitý výklad k »Písním otroka«. Otázka ta skutečně již počíná být palčivá. List, jehož redaktorem básník náš je, pomocí »Neue Fr. Presse« (známá ostatně cesta!) podal nám tyto dny (12.) následující politicko-poslanecko-stranicko-žurnalistický komentář:

»‚N. Fr. Pr.‘ ostatně nemůže a nedovede se vpraviti v situaci, v jaké se nalézá příslušník národa českého právě v této době, která sama sebou už tím se charakterisuje, že nesnese, abychom o ní beztrestně pronesli svůj soud. Nevpraví se tak snadno, kdo v nadbytu národních práv, v postavení lidu, jenž naplněn snahou po volném vývoji, práhne celou bytostí svou

po právu, aby směl býti sám pánem osudu svého, jenž za každým krokem narazí v této snaze na překážku a jenž vidí, slyší a cítí, jak se všech stran vnucuje se mu, co národní jeho podstatě se příčí. Však přes všechno to souhlasíme, že Čech nelíčil ve svých písních jako otroka národ český. Divíme se ale tomu, že nevyčetla »Neue Freie Presse« z písní těch krvavou satiru na jisté kreatury mezi námi, jež chováním svým význam boje našeho národa za právo snižují. Těm platí hlavně jeho písně.«

Že staročeské listy ty »jisté kreatury« Nár. Listům a právem vrátily, rozumí se samo sebou; ale nehledíc k tomu: není to skvostné jedním dechem říci, že jsme otroci a že přece nejsme a že »Písně otroka« jsou krvavou satirou »hlavně« na ty — kreatury?

»Nár. Listy« mají vůbec rozhodný talent. Tak na př. četl jsem nedávno pod čarou »Serafínský« feuilleton. Pisatel psal proti medicinské poesii nedávno vydané a tu mezi jiným líčí společnost vyraziví o jedné s půlnoci z pivnice — každému olovem ležela v mozku poslední čárka sklepnicí napsaná na okraj misky.

»Rafije nedalekých hodin ukazovala v jejich jaksi nejasných hlavách ještě na nějaký poslední doušek, a vedeni společným pudem tíhli svorně za konečným cílem. Málem a mohl's je míti za vyhostěnou bloudící Jednotu bratrskou s napsaným kšaftem, anebo za klub sebevrahů nejnovější americké façony.« atd.

Není to tklivá pieta k té známé veliké minulosti národa Husa, Žižky, Komenského atd.?

Než pravdě čest. Náš »svobodomyslný« orgán vyobcoval ze svého středu západnického »vraha« a dal se do románu ruského. A tak čtenářstvo čísti může »Knížete Tavridského« pana Gejnce (= Heinze), tuctového to zásobitele různých ruských lístků — doufáme, že se Nár. Listy tímto způsobem konečně dostanou do skutečně slovanské literatury. Alespoň neztrácíme naděje pro své — potomky.

Ale vraťme se raději k dekadentům. V Mnichově vydává se nový časopis »Pan«. Skutečně zajímavý zjev. Pařížané v tom genru již mají všelicos, ale Němci teprve »Panem« dostoupli pravé výše moderny, dekadentství a symbolismu. Různé druhy papíru v témž sešitě (vyšel sešit za duben—květen) a různé písmo — podle charakteru článku. Dočítáme se z této nejnovější grafologie (vlastně typologie), že biblické typy góthické odpovídají vážnosti a zbožnosti, švabach že je silný, silácký, francouzský elzevír graciosní a elegantní, písmena hollandské renaissance prozrazují poněkud »široko-

nohé zdraví«. Mallarmé a Verlaine podali příspěvky (francouzsky), Garborg, Liliencron, fragment z Nietsche atd. Zajímavější nežli text jsou obrázky. Hned obálka Stuckova (Pan) upomínající na jeho »Zlého ducha«; dále Rops, Khnopff, Whistler, Boecklin, Uhde, S. v. Hofmann, Liebermann, Sattler, Thoma; podle Klingera podán obraz »Kasandry«. Jak povídám, zajímavé, velmi zajímavé, ale »příroda« to není, nýbrž romantika přesycených mozků a vypráhlých nervů.

Od dekadentů odbočíme zase k »Vlasti«. Není to ostatně odbočka, přecházíme jen k nezdravotě jiného řádu a způsobu. I »Vlasť« je orgán literární dekadence. Mám totiž za vrchol dekadence, když se ve jmenu náboženství nepodává pravda. Již v březnovém čísle »Vlasť« přinesla článek o »Naší Době« a mimo to různé úvahy o realistech, pokrokářích, sociálních demokratech atd. V úvahách těch se pokračuje. Co říci? Opravdu nevím. Ať se »Vlasť« durdí jak durdí — úroveň její literární činnosti je příliš nevysoká, to se nedá šetrněji říci a je přímo nízká, proto že se její pisatelé a redakce sama neštítí zřejmé nepravdy. V březnovém čísle na př. stojí, že redaktor »Naší Doby« nedal p. Konečnému odpověď na spis proti němu uveřejněný. Redaktor »Naší Doby« odpověď dal. Nevím, zda-li si na to páni vzpomněli, alespoň v dubnovém čísle zase stojí, že redaktor »Naší Doby« neodpověděl na repliku p. Konečného. Neodpověděl, ale pánové by mohli míti tolik chápavosti, co to znamená. Anebo jiný příklad opravdovosti »Vlasti«. »Vlasť« hájí knihu p. Lenza proti výroku »Času«: »že bylo v ‚socialismu' (p. Lenza) lží ve jmenu nejvyšších pravd vyrčeno. »Vlasť« proti této výtce píše: »pravda je každému poctivci, zvláště katolíkovi, svata. Že by v dotčené knize byly obsaženy lži naproti určitým osobám, jest opět klam — neboť — zřejmě je tam jmenován pouze pan dr. T. G. Masaryk.« Tak vypadá ta »pravda každému poctivci, zvláště katolíkovi svatá.« Fakt je ovšem, že v knize p. Lenza v potopě nezáživné neznalosti socialismu, hemží se nepravd zejména proti redaktorovi »Naší Doby«, že na př. hlásá sebevraždu atd. Vésti spor s takovými pány při nejlepší vůli je nemožné.

Z ostatních listů zaznamenáváme stať p. Flajšhansa o formě Macharových Tristium (Lit. Listy 1. května); článek sice není ještě ukončený, ale již vyznívá z něho vyvracení těch výtek, které se mladším básníkům dělají z toho, že si nehledí prosodických pravidel. V »Rozhledech« (č. 7.) p. Šalda píše k otázce dekadence; ku věci se bezpochyby ještě častěji vrátíme. V »Hlídce literární« p. Bouška

pokračuje ve svých znaleckých studiích o Maeterlinckovi; pan K. Dostál má články: Co jest poesie. Redaktor »Hlídky« p. Vychodil brání (literární) pravdu proti táboru »Vlasti« — šetrně, ale srozumitelně dost. Nenapadá nás z toho domácího sporu těžit — nám strana »Vlasti« a »Čecha« dosti je kvalifikována tím, čeho se dopouští proti nám »nekřesťanům«; že se proti nám musejí bránit i křesťané, rozumí se samo sebou. Mluvíme-li tudíž o »výbojném klerikalismu«, trváme, že nám »Hlídka literární« budoucně porozumí. Těm pánům nejde o náboženství lásky!

V »Časopise lékařů českých« četli jsme obšírnou úvahu o pěkné knize prof. Mareše: »Všeobecná fysiologie«. Úvahu napsal p. dr. Pečírka. Kniha prof. Mareše zasluhuje po soudu našem povšimnutí i v kruzích nelékařských a proto jsme rádi četli, že referent upozornil na obsah knihy tak filosofického a všeobecně vzdělavacího obsahu. *Sursum!*

Úvahy a kritiky.

Arne Garborg: **U maminky.** Přeložil H. Kosterka. (Vzdělávací Bibliotheka. Sv. 23.)

Velikost Garborga jako umělce spočívá v jeho drobnomalbě duší. Jest psychologem skrz na skrz a každou látku dovede roztaviti a rozehřáti v psychickém oparu, jímž je nitro jeho hrdin a hrdinek. V románě »U maminky« vítězí přece ještě vypravovatel a malíř zevnějška tu a tam nad psychologickým analystou, ale v dalších pracích, zvláště v »Míru«, má již jen tento volné pole. Oba pozdější romány Garborgovy, »Unavené duše« a »Mír«, jsou proto již skoro jen pouhými impresionistickými studiemi, kdežto »U maminky« jest ještě románem, poutajícím nejen svěžestí líčených dojmů, ale i barvitou pestrostí a kaleidoskopickým tokem své látky, jakož i jejím dosahem sociálním. Kniha tato kreslí posloupnou řadou těkajících obrazů životní rozvoj mladé dívky připoutané k nevlídným osudům své matky, rozvedené s mužem a hrající ve společnosti úlohu dosti pochybnou a dvojsmyslnou. Nešťastná žena zápasí po léta s hmotnou nouzí a přes všecko úsilí zachovati své místo v elegantní společnosti klesá vždy hloub, sklouzá tu i tam mravně na nebezpečné, hladké ploše a věčnou miserií a nehybností své situace zadržuje rozvoj své dcery, věší olověné závaží na rozlet jejích ilusí, nutí ji rváti se o kus chleba se společností, střízlivěti, všedněti a stárnouti. První vráska na líci Fannyně, jíž kniha končí, jest výmluvným epilogem této tiché tragedie. Jinak nemá román téměř žádné obvyklé dějové kostry, napínajících zápletek a překvapujících rozuzlení — jak jsem již řekl, jest to tekoucí řada obrazů, zachycených sice letmo, ale s nevystižnou karakteristikou, spojených vespolným svazkem příčinnosti a vzájemné podmíněnosti a činících dohromady řetěz, v němž každý článek mezi ostatní organicky jest zapjat. Dikce jest lehká, přeletavá, dávající mnohem více tušiti, než co zřejmě praví — tedy dikce v pravdě umělecká, rozněcující a zaměstnávající myslivého čtenáře.

Sociální dosah románu »U maminky« lze hledati netoliko v kresleném tom boji dívky z malých kruhů o místo ve společnosti, ale hlavně v tom niterném rozvoji dívky, postavené ve zkažené a nicotné okolí. Tu také jeví se umění Garborgovo, podati skutečný román »všedních« lidí. Mnohý detail nabývá tam významu typického, hromadného, na př. po-

hledy do života krámských slečen atd. Po té stránce mluví kniha velmi hlasitě ve prospěch malých lidí. Zajímavy pro nás ostatní Evropany jsou karakteristické ukázky z čilého duševního kvasu mezi norskou mládeží, nejen mužskou ale i ženskou. Norské snahy státoprávní, socialism, ženská emancipace — to všecko tam horečně vře a svými vlnami všelijak naráží na životní cestu Gorborgovy hrdinky. Tato stránka vybízí velmi často ku srovnání s mladým duševním ruchem u nás, tak jako zase na jiné straně, totiž svým základním thematem a city, k jejichž vyvolání směřuje, upomene tato kniha českého čtenáře na Macharovu knihu »Zde by měly kvést růže«.

Čtenáři, jenž ostatních prací Garborgových nezná, sluší připomenouti, že konec knihy neznačí naprosté rozloučení se autorovo s touto látkou. Neboť román »Unavené duše« není než pouhým pokračováním románu »U maminky«. Setkáváme se tam s týmiž osobami, jenže hrdinou jest pak Gabriel Gram, poslední láska Fannina, a tato hraje vedle něho úlo'u druhou. Gram, nakreslený v románě »U maminky« jen zběžnými tahy, jest povýšen v »Unavených duších« na typ dekadentního moderního člověka (viz o tom studii F. V. Krejčího v Moderní revui č. 4. a 5.), jenž po všech vnitřních zápasech a ranách schází se s Fanny podobně unavenou a uštvanou v náboženské reakci.

V této trilogii mluví k nám ovšem Garborg sám, jenž nedávno ve Vídeňském »Zeitu« podal své filosofické credo: pessimism se nám sice vnucuje, ale přece pravdy nemá a míti nemůže, svět a život má, musí mít cíl a účel. Ale toho nelze postihnout myšlénkou filosofickou, dá se jen určit nábožensky. Hlavní předmět toho moderního náboženství je život — život je Garborgovi, co věřícím je Bůh. Garborg nebyl by od toho, dáti evolucionismu náboženský smysl. Na každý způsob tedy obrat: Zola, Bourget, Huysmans — pěkná řada moderních reakcionářů nebo reakčníků. Zajímavo, poučno! —

»Vzdělávací biblioteka« slibuje všecky spisy Garborgovy. Těšíme se na ně, zejména na »Mužštiny« (německy: Aus der Männerwelt); tam vidíme již všecky ostatní romány Garborgovy a jeho pozdější vývoj. Dotčený článek z »Zeitu« (č. 27. Der Glaube an das Leben. Ein Stück religiöser Entwickelung) dobře by se hodil k některé z pozdějších jeho knih.

— *v* —

Václav Hospodka: **Je-li podstatná reforma gymnasií našich žádoucna?** Program gymn. ve Vys. Mýtě 1893. 40 str.

Vilém Goth: **Nezbytnost jazykového výchovu na škole střední.** Program gymn. v Ml. Boleslavi. 1894. 45 str.

Není lepšího důkazu, že reforma našich gymnasií jest žádoucná, než obrany takové, jako jsou spisky právě uvedené. Naše profesorstvo středních škol je v této příčině velikou většinou konservativní, jakož svědčí jednak poměrný klid v literatuře paedagogické, jednak spontanní projevy ve schůzích, na sjezdech a pod. Je to pochopitelno. Starost, abychom si především vydobyli dostatečný počet škol, starost, abychom těžce vydobyté školy přivedli v každém ohledu na roveň se školstvím

německým, k čemuž bylo potřeba školních literatur a k tomu zase umožniti odborné studium jazykem českým, starost, abychom i v ohledu hmotném a společenském nestáli za kolegy německými, zaujala skoro naskrze činnost učitelstva až do let nedávných. Organisační a reformační starosti přenechávány šťastnějším Němcům, jichž hlas býval slyšán a respektován v rozhodujících kruzích, s nimiž tvořilo německé učitelstvo středních škol celkový organismus, kdežto hlasy naše proniknuvše nejvýš k sluchu školního inspektora zanikaly nepovšimnuty před vyššími stupínky zbyrokratisované německé centrály. Netroufali jsme si, a obraceli jsme zření k tomu, co bylo v oboru naší moci, a horlivostí přímo pohnutlivou vrhali jsme se na otázky podřízené. Kolik řádek se má přečísti, jak mají vypadati sešity na úlohy domácí, jak mají se činiti záznamy a podobné věci měly pro nás, jak z literatury programové souditi lze, větší důležitosti než vše jiné. Z toho zvláštní se vyvinul způsob nazírati na školství prakticky i theoreticky a tím zase vysvětluje se konservatismus náš. Když konečně zavál proud reformační v Rakousku účinněji, takže následkem jeho kruhy neučitelské, jmenovitě politické, otázkou gymnasijní zabývati se byly nuceny, počíná býti i mezi učitelstvem živěji a je zase přirozeno, že konservatismus i zde přichází ku platnosti.

Spisovatelé uvedených pojednání jsou jako dva typy našich konservativců; v jejich myšlénkovém obzoru obráží se všechny složky, jichž výslednicí je snaha to, co jsme za vymoženost považovali a vším úsilím pěstili, v čem jsme uložili větší část duševní energie — obhájiti. Autor prvního spisku jest z těch ctihodných a zasloužilých paedagogů našich, kterým možnost reformy kalí radost nad prací vykonanou; vědomí, že by to, co s takovou oddaností po celou dobu života pěstili, mohlo býti pomíjející hodnoty, že by idealy jejich měly ustoupiti jiným, vyrušuje je z klidu. Nemohou pochopiti, že by někdo mohl neviděti v latinských a řeckých klassicích arkanum vší vzdělanosti, že by nad Horace a Sofoklea někdo stavěl kteréhokoli moderního spisovatele, že by bez gramatických průprav někdo mohl se státi vlastencem, básníkem, charakterem. Děje se jim jako onomu dobrákovi Nerudou líčenému, jenž po celý život schraňoval kamínky pokládaje je za drahokamy, aby na konec přesvědčiti se musil, že nemají té domnělé ceny, ačkoli pravá cena jejich působení spočívá v něčem jiném. Proto zní jejich obrana elegicky, vřele, ale nepřesvědčuje.

Prof. Goth jest jiného rázu. V Listech fil. byl recensentem dřívějšího jednoho pojednání, týkajícího se také reformy, nazván vášnivým přívržencem humanitního studia. Já shledávám při něm jiný charakteristický rys. Zdá se mi býti z těch, kteří sami jsou v pochybnostech o neobmezené vydatnosti výchovy na základě latiny a řečtiny, a že zimničnou horlivostí hledá důvody, aby nejprve sebe přesvědčil. Jednou je to kus logiky, po druhé psychologie, po třetí filosofie řeči, jimiž chce viklající se základy vlastního přesvědčení podepříti. Konečně odhodlává se kritisovati methodu, změňuje ji, aby uniklo se výtkám a tím jest na nejlepší cestě octnouti se v reformačním proudu. Goth slevil již z rozhodnosti svých prvních tvrzení značně; snad vlivem kritiky; k tomu se však ne-

přiznává, ale říká, že vlivem lektury příslušné literatury (str. 29). Není tedy vyloučeno, že i z nynějších tvrzení svých opětně sleví Doufejme. Společné jest oběma, že zastancům mínění protivného připisují motivy nehrubě ctihodné. V prvním pojednání mluví se o nepřátelích humanitního studia a v druhém dokonce se celá snaha reformační připisuje na vrub jakémusi modnímu novotářství, které vše staré má za špatné. Vzhledem k tomu, že také mezi učiteli řečtiny a latiny jsou přívrženci radikální opravy, mělo by se s podobnými výtkami přestati již z kolegialnosti.

Diskuse s oběma autory byla by obtížná a snad zbytečná. Největší důvod jejich jest pretium affectionis a stanovisko zaujímají, s něhož nelze skutečně s nimi polemisovati. První spis vychází od účelu výchovy na školách středních; avšak nerozumuje o něm, neobhajuje ho aniž objasňuje přirovnáním k účelu jinak pojímanému, nýbrž akceptuje prostě účel, jak jej stanoví organisační osnova z r. 1895. Pohybuje se tedy vlastně v kruhu, když dokazuje, že tomuto účelu nejvíce hoví studium klasické. Na př. má za to, že latina a řečtina jsou středem výchovy gymnasijní, a z toho usuzuje jejich zdatnost v mnohém ohledu, ačkoli by totéž platilo o každém jiném předmětě, který by osnovou za koncentrační předmět byl určen, což může docela dobře býti jazyk mateřský anebo dějepis. Nebo zase chválí jednotlivé auktory, o čemž přece nikdo nepochyboval, ale nepraví, proč by moderní auktoři nemohli míti podobného účinku na srdce mládeže. V nadšení svém tvrdí dokonce na str. 31. »sentence mravní, již si žák sám rozluštil, aneb povznášející nějaká událost historická, anebo hluboká myšlénka filosofická . . . jejichž cenu sám vycítil, všemi překážkami původního textu šťastně si cestu proklestiv sám, posvátnou nadchne jej úctou a pociťuje radost z ní, která daleko účinněji na vůli jeho působí, než četba sebe zdařilejšího překladu.« Jakoby se nedaly mravní pojmy vštípiti také jinak! A tak dále.

Goth dokazuje nejprv nezbytnost jazykového výchovu vůbec z poměru řeči k myšlení a potom tvrdí, že klassickým jazykům proto patří přednost v té příčině, že »nepostoupily ve svém vývoji tak daleko, kde veškeren život jazykový opustil jméno a sloveso a stuhl ve formálních značkách, jež jako vinné etiquetty dělají druh, ať se přilepí kamkoli« (str. 37), což tedy platí o jazycích moderních. To pokládám za osudný omyl, neboť pokud mají jazyky svoje tvarosloví, svou syntaxi, svou fraseologii, potud nejsou slova formálné pouze značky, jež možno přilepiti všude. To platí pouze o volapüku. A co se z toho vyvozuje, nemůže býti správné. Ovšem některé poznámky kritické o dnešní praxi v jazykovém vyučování jsou vhodné, avšak ty by obstály i bez oné praemisy. Příčina neúspěchu humanitního vyučování leží hloub a celá otázka musí se řešiti s povznešenějšího stanoviska, odkud by byl rozhled po celém vývoji školství a vzdělanosti, odkudž by se přehlédnouti mohly všechny činitelé vývoj podmiňující a lépe postřehnouti cíl myšlénkové práce lidské vůbec. Tomu však nevyhovují tato pojednání, jimž tedy přičítáme význam symptomatický pro smýšlení jedné části našeho učitelstva, nepochybujíce, že filosofičtější pojímání otázky reformační nabude vrchu a že konservatismus náš nebude předsudkem překážejícím pokroku. *Kí.*

Thomas Carlyle, **Hrdinové a ctění hrdin v dějinách,** 1895.

»Vzdělávací biblioteka« podává tu českému čtenářstvu pěknou knihu autora u nás málo známého a ovšem neznámého ke vlastní škodě. Carlyle sice píše podivně, až abstrusně (v této knize méně), ale tvrdým slohem jeho oděny jsou vždy myšlénky veliké a živé. Carlyle zasluhuje také proto studium, že patří k číslu těch mužův, kteří písmem a slovem starali se o povznesení velikých mass lidu. V minulém ročníku ve článku »Inteligence a dělnictvo« na tuto zásluhu Carlylovu bylo ukázáno.

V »Hrdinech« Carlyle hlásá ovšem aristokratism, že totiž jen velicí mužové, hrdinové, jsou přirozenými vůdci velikých mass; podává takto filosofickou a sociologickou theorii ke svým spisům o Cromwellovi, Friedrichu II. a j. Theorie Carlylova je v jádru ultrakonservativní, jsouc také časově výrazem staršího romantismu (originál vyšel 1841).

Překlad p. překladateli patrně dělal značné obtíže. *F.*

Gerhart von Schulze-Gävernitz, **Thomas Carlyles** Welt- und Gesellschaftsanschauung. Berlin. 1893, 183 str. za 2 M.

Malá ale zralá knížečka, ve sbírce: »Führende Geister« vydávané A. Bettelheimem. Carlyle je u nás téměř neznámý, teprve »Vzdělávací bibliotheka« vydala překlad jeho spisu o kultu reků. Ve spise Schulze-Gävernitze vyložena je celá filosofie Carlyleova a zejména vyniká fakt, že Carlyle měl v Anglii veliký vliv na rozvoj hnutí ve prospěch sociálního reformování a jak právě tomuto praktickému hnutí předcházelo hnutí literárně-filosofické. *F.*

Staroruské památky architektonické. Императорская академія художествъ (umění) vydala právě 1. svazek vynikajících památek stavitelských na Rusi pod titulem: Памятники древняго русскаго зодчества. (Monuments de l'ancienne architecture Russe), který do tisku vypravil akademik architekt p. V. V. Suslov. Ve svazku tomto jsou obsaženy krásně provedené stavitelské památky staroruské. Akademie učinila šťastný počátek tímto vydáním bohatého materiálu, který počal sbírati již její praesident A. N. Olenin (1817—1840) po ruských guberniích. *Vid.*

Сочиненія Д. И. Писарева. Petrohrad 1894.

V šesti svazcích podávají se nám tu spisy ruského kritika, jehož názory na vývoj mladšího pokolení v letech šedesátých měly vliv veliký a rozhodující. Kdo pochopit chce toto období, pro ruskou literaturu a společnost vůbec tak důležité (osvobození nevolníků!), kdo zejména pochopit chce názor světový, jemuž se říká ruský nihilism, přečti si spisy Pisareva.

Co Turgeněv vyslovit dal svému Bazarovi (»Otcové a synové« vyšli 1861), to nalezáme rozvedeno a filosoficky zdůvodněno u Pisareva. Ve svém rozboru Bazarova Pisarev vyslovil své nejvlastnější credo »realisti-

cké«. V stati »Realisté« Pisarev řekl: кому что нравится, а мнѣ такъ нравятся соленые пирожки« — — není to barbar, zvolají naši »idealisté«, není to hrozné — koláč je mu milejší než všecka poesie! Jen si představte, že by takový český »realista« Hálka a Čecha prohlásil za poety tuberkulosních panen, že by v Götheovi neviděl než nadutého hofrata — — kolik šibenic by se v Čechách postavilo? A Pisarev Puškina, Lermontova takto odbýval, radil Saltykovi, aby raději skládal populární knížky — »veliký Beethoven« nemá více smyslu nežli: »veliký kuchař Dusseaux« — — tedy hotový barbar, bez citu a idealu — ne?

Pisarev započal svou spisovatelskou činnost na universitské škamně nemaje ještě dvacet let a skončil ji zemřev (1868) sedmadvacetiletý. Z těch sedmi let prožil téměř celých pět roků v pevnosti, proto že měl účastenství v nedovolených v Rusku publikacích. A v žaláři psal své »nihilistické« veto, v žaláři napsal také uvedenou již stať: »Realisté«.

Kdo má ponětí o tom duševním tlaku, jenž tehdy (a ovšem posud) tížil na ruském svědomí, ten pochopí názory Pisareva a především pochopí, proč Pisarev a s ním velká část mladší generace zavrhovala tak zvané čisté umění, metafysiku a všecko, co se jim zdálo být »abstraktní«. Všeliká duševní práce měla národu a lidstvu přinášet užitek bezprostředný a rychlý a proto Pisarev žádal si jakožto základ činnosti poznání vědecké a zejména přírodovědecké a národohospodářské.

Čtouce dnes vášnivé výlevy Pisareva proti všemu, co se mu zdálo být »bezpředmětným a bezúčelným«, nemůžeme nevidět, jak se mýlil, nepostihuje na př., že Ščedrin chtěl právě tak napravení společnosti, jak on. Poznáváme, jak Pisarev bojuje proti abstraktnosti sám je abstraktní do krajnosti i v té své zálibě v Comteovi a politických ekonomech. Jistě je přímo úzkost, viděti všecko zlo společnosti v jediné nevědomosti a viděti ve vědě jediný a všeléčivý proti němu prostředek, avšak cítíme zároveň, jak čestně a horoucně byl oddán svému demokratickému ideálu (on člověk bez ideálů!), jak cítil s proletariátem dělnickým a jak opravdově bojoval pro rovnoprávnost ženy. Sám všecko své životní úsilí položil v tento úsudek o realistech: »Всѣ стремленія нашихъ реалистовъ, всѣ ихъ радости и надежды, весь смыслъ і все содержаніе ихъ жизни пока исчерпываются тремя словами: любовь, знаніе и трудъ«.

Vydání spisů Pisareva není jistě úplné, různé stati nebyly vydány — to při censurních poměrech ruských rozumí se samo sebou; dodávám ještě, že v čele prací Pisareva je jeho obraz a stať Eug. Solovjeva, napsavšího životopis Pisareva. Tento obšírný životopis doplněný různými listy Pisareva vyšel už v 2. vyd. (1894). *E.*

ZPRÁVY.

Národopisná výstava. Dne 15. Národopisná výstava slavnostně byla otevřena. Přineseme čtenářům »Naší Doby« přehledné zprávy o vystavených předmětech a o dosahu výstavy samy. Pěkné a užitečné dílo se zdařilo, úsilí pilných dělníků vědeckých, dělníků doby netoliko přítomné, ale také minulé, slaví své viditelné triumfy. Studium naší lidovosti bylo u nás hned od samého znovuzrození studium v pravdě národní, doplňujíc organicky snažení historie a naší politiky — hledáním národních písní započali naši buditelé, vděční synové zbudovali zrakům národa celé lidové město, v němž zříti máme všecko, čím český lid zemí českých v Čechách, na Moravě, v Slezsku a na Slovensku v hloubi duše své žije, se těší a teskní. Vidíme v Národopisné výstavě plod té klidné a mírné práce osvětové, jíž děkujeme vše, co máme svého nejlepšího, vítáme v ní pěkný příklad a vzor dalšího úsilí k sebepoznání a kulturní svépomoci. Český lid sobě!

Mravní národopis. V době, kdy ve všech zemích je živý interes pro poznání lidu, je přirozeno, že zájem ten se prohlubuje a že se pokračuje od popisování tělesné a hmotné stránky k duševní a mravní. Neběží pouze o tak zv. mravní statistiku, ale o vypátrání mravního života jednotlivých tříd společenských. Především je důležito vědět, jak národ a lid žije v rodině a jaká je jeho pohlavní mravnost. Mezi jiným zřízeny v Německu spolky mravnostní; spolky ty rozvětveny jsou po celé zemi, členové se scházejí a rokují o poměrech mravních a mimo to vydávají zprávy a různé spisy poučné a povzbuzující. Rozumí se, že učitelé, lékařové a duchovní mají nejvíce příležitosti, pozorovati a působiti. Z celé řady spisků nestejné ceny vybíráme C. Wagnerův, Die Sittlichkeit auf dem Lande. Četba jeho dovede upozornit na mnohé zvláštnosti a stinné stránky venkovského života.

Židé proti liberalismu. Mezi židy ve Vídni a Haliči počíná celá agitace pro samostatnou politickou organisaci. V »Zeitu« podal známý spisovatel a znatel židovských dějin p. Landau (č. 25) o věci své názory. Jsou velmi pozoruhodné. Stručně dá se shrnouti jeho myšlénka

takto: Židé drželi se liberalismu, ale liberalism nebyl k nim upřímný, nýbrž skrytě antisemitický. Za Taaffea sedělo v parlamentě 13 židů, ale nevystupovali jako židé. Že liberalism byl de facto antisemitský, poznati prostě z toho, že v Rakousku mezi 817 soudními úředníky je jen 16 židů, tedy 2%, kdežto je jich v celé říši (bez Uher) asi 6%, V Haliči je jich asi 12%, ale soudních úředníků jsou tam jen 4%. Dokonce vyšších byrokratických postavení židé domoci se nemohou. Co do politické moci židé v 8 haličských městech a dvou obchodních komorách mají plnou většinu; v prvých dvou okresech Vídeňských jsou jazýčkem na vážkách, na Moravě v okresech městských rozhodují ve prospěch Němců — avšak nejednají tak, jak uvědomělému národu sluší. Svých šest haličských mandátů dávají Polákům a robotují jim proti Rusínům, na Moravě štvou proti Čechům, ve Vídni ve zmíněných dvou okresech 8 poslanců na sněm darují liberálům. Pan Landau končí slovy Lassallovými, jenž již r. 1840 svým souvěrcům horoval, že nezasluhují lepšího osudu, a sám dává židům toto heslo: »Židé musejí své právo netoliko hájit, musejí své právo teprve si vydobýt. Nepotřebují žádné ochrany, od žádné strany, židé musejí svá práva dobývati jako státní občané. A jestliže se jim nedají, musejí pro ně bojovat.«

Pes pádným argumentem kapitalistickým. Dělnictvo Vídeňské žádalo si k prvému květnu výstavní rotundu pro své schůze; bylo jim odepřeno, proto že se jí potřebovalo pro — psy.

Průplav dunajsko-vltavsko-labský. Roku 1892 utvořil se (zajímavo, že k podnětu obchodní komory drážďanské) komitét pro zbudování průplavu dunajsko-vltavsko labského, skládající se ze zástupců obchodních komor, měst a jiných interessentů tohoto podniku. Komitét vzal na sebe především úkol, vyšetřiti technické i hospodářské otázky průplavu tohoto se týkající, připraviti vhodný projekt a opatřiti potřebné prostředky peněžité. Hned po jeho ustavení (předsedou jest posl. Russ) utvořeny čtyři subkomitéty, technický, finanční, agitační a statistický, dosaženy příspěvky zemí, obcí, komor v obnosu 132.875 zl., avšak — mimo subkomitét technický — o jinaké činnosti ostatních veřejnost naše po delší dobu ani nezvěděla. Dle výsledku prací technického odboru má průplav vybočovati z Dunaje blízko Vídně a vésti k Budějovicům, odkud mají býti Vltava a od Mělníka i Labe kanalisovány. Komitétu průplavnímu bylo nedávno uděleno povolení, aby pro zbudování podniku tohoto předsevzal předběžné práce technické. O hospodářských poměrech krajů, průplavem dotčených, o nynějším a o pravděpodobném budoucím množství dopravy na této trati, o celkovém působení průplavu na povznesení hmotného blahobytu (zvláště pro jižní Čechy naznačována jím druhdy doba rozkvětu přívozem hnědého uhlí severočeského), zkrátka o finanční nebo aspoň hospodářské výnosnosti průplavu nebylo statistickým odborem dosud naprosto nic vyšetřeno. A přec právě tato otázka rozhodne o osudu celého podniku. — Vláda obmezila se i zde na »blahovolnost« pouze platonickou: jdeť o podnik ryze hospodářský a o království České.

Dělnictvo na Slovensku K prvému květnu vydáno v Budapešti provolání k slovenskému lidu (Hlas k slovenskému ľudu robotnickému); leták je psán velmi pěkně a srdečně a zajisté měl dobrý účinek na ujařmený lid, panduři alespoň po něm po celém horním Uhersku velmi slídili. »Hlas« rozhozen od slovenské socialně-demokratické organisace v Budapešti v 30.000 ex. Doporoučíme těm našim politikům a národovcům, kteří posud nemohou pochopit, jaký pro nás (a Slováky) socialism má veliký význam.

Historický ráz Prahy. Časopisectvo velmi vřele se ujalo starobylého a krásného rázu Prahy proti různým těm linealům, kterých užito bylo k utvoření stavebného plánu regulačního. Mezi jiným také Umělecká Beseda a Spolek architektů a inženýrů v království Českém podaly městské radě žádost, aby zařídila zvláštní a stálou komisi k úpravě města a okolí.

»**Obchod na Moravě**, hlavně střední a velký, vězí dnes z větší části v rukou německých a židovských. Co se dělo pro to, abychom se emancipovali z těchto rukou? Jak jsme dbali o to, aby český groš obchodem opět do českých rukou přišel?... Vydali jsme heslo »svůj k svému«, ale novinami musíme do českých měst volat české obchodníky a nevědomky často při tom pomáháme lidem nesvědomitým, neznalým. Lidé k našim národním snahám vlažní pod tímto heslem namnoze nás hospodářsky poškozují.« »Lidové Noviny« 18. 4. 1895.

Osmý všeobecný sjezd řemeslníků německých konal se dne 22. a 23. dubna t. r. v Halle. Z jednání jeho seznáváme tytéž názory, touž beznadějnost, totéž hledání spásy v nemožných dnes zřízeních středověku, jako u valné části živnostníků našich. Sjezd žádá pronikavou reformu říšského řádu živnostenského zejména v směrech následujících: zřízení nucených společenstev a komor řemeslnických, zavedení průkazu způsobilosti, zákonné vymezení pojmů řemesla a továrny, odstranění vojenských dílen a všemožné obmezení práce vězeňské, zákaz nebo aspoň obmezení podomnictví a agentur, odstranění spolků konsumních, zejména důstojnických a úřednických, úplný zákaz kočovných skladů a filiálek, otevření říšské banky řemeslnictvu, další obmezení nových podniků akciových atd. Konsumní spolky odsoudil sjezd jakožto vsáhnutí čirého sobectví v existenci a právo bližních a spatřuje v jejich prý socialisticko-komunistické tendenci zárodek k úplnému zničení platného řádu společenského a podkopání monarchie. Na druhé straně vyslovil se sjezd proti navrhovanému zákonu o maximální pracovní době při pekařství, jakožto proti vsahování v osobní svobodu mistrů a tovaryšů dotyčných, obávaje se, aby po pekařích nedošlo na podobná ustanovení i při jiných maloživnostech. Zákaz zbytečných strojů zákonem účinkoval by prý mnohem blahodárněji než předloha proti živlům podvratným. Na stranách politických má se žádati za přenechání většího počtu mandátů, k politickému zastupování řemeslníků mají se bráti kandidáti především z kruhů řemeslnických anebo aspoň ti, kteří se zaváží zasazovati se za

povinná společenstva a průkaz způsobilosti. Vše jako u nás, až na dva požadavky právě uvedené, které již před více než desítiletím u nás skutečně zákonem byly zavedeny, o kterých však právem na vahách býti lze, přinesly-li opravdu živnostnictvu našemu více prospěchu než škody.

Rumuni a Evropa. Jak účinně rumunští politikové se dovedou hájit pérem, je již známo; memorandum, »Pamětní spis« akademické mládeže, následující pak »Rumunská otázka« jsou ještě v čerstvé paměti. Nyní vyšel obšírný spis p. Eugena Brota: Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn. (Autor je místopředseda rumunské národní strany sedmihradské a uherské.) Na 432 str. textu a národnostní mapě vykládá se nám rumunská otázka historicky a politicky. Mluvilo se i u nás o podobných pracích a přáli bychom si něco podobného od Slováků Uherských.

Studentská otázka. Profesor štrasburské university pan Ziegler vydal spis: Der deutsche Student am Ende des XIX. Jahrh. V knize i český student nalezne mnoho užitečného, hlavně také poučení o socialních úkolech studentstva. Ziegler vydal před tím pěkný spis: Die sociale Frage eine sittliche Frage.

Živnostenské sklady surovin a tržnice. V poslanecké sněmovně rakouské podán byl návrh, aby do státního rozpočtu na rok 1895 vřadil se obnos 500.000 zl. k udílení 4%ních půjček na zřizování skladů surovin a tržnic pro živnostníky, jelikož prý není naděje na obsáhlou organisaci systému společenstevního zřízením říšské banky živnostnické. Návrh prospěšně se liší od podobných projektů, které poslední dobou v Německu zejména pro účely rolnictva byly činěny, tím, že spokojuje se obnosem, který k účelu zamýšlenému skutečně může býti spotřebován, aniž by se v život vyvolávaly podniky pochybného trvání, a že nemá jím býti prokazováno milostí dotyčným podnikům, jelikož příslušné obnosy přijímají pouze jako zápůjčku, kterou zúrokují procentem asi stejným, jaké stát sám ze svých půjček platiti jest povinen.

Čechy, Rusko, Slovanstvo. Pod tímto záhlavím poslanec dr. Kramář napsal do Petrohradské »Neděle« odpověď na článek, jejž před tím v témž listě redaktor Gajdeburov (ml.) uveřejnil o našich českých poměrech. Dr. Kramář připouští, že ve straně mladočeské jsou různé směry a odstíny (staročeský, mladočeský, realistický, radikalní), ale to je přirozené při náhlém vzrůstu strany, která přes to snad dopracuje se větší jednoty. Realisté nechtí žádného separatismu, stojí jen o to, aby jejich modernější a hlavně socialnější názory byly uskutečňovány. Mladé hnutí pokrokově-radikální má v sobě veliké opravdovosti, talentu a živoucnosti — staří vlastenci by učinili lépe, kdyby na místě sporů s mládeží jí dali alespoň pokoj.

Politický panslavism ztratil u nás svůj kořen. Nebojíme se již o svou existenci, proto nás teď nepálí otázka, budeme-li žít, ale jak máme žít. Pomoci si musíme sami. Ani od Ruska nečekáme žádné politické

pomoci. Chceme proto mír, ne evropskou válku Národ slovanský musí být v pravdě demokratický a to značí pracovat mírnou osvětovou prací. Politika skutečně realistická má teď jediný problem a předmět, dohodnout se s Rakouskem.

Hlásání některých ruských (i českých) politikánů, že jediné pravoslaví a ruský jazyk nás spasí, působí na nás jako studená sprcha. Český národ, davší světu náboženství Bratří, nemůže se rozohnit pro oficiální církev ruskou a hlásání o ruském jazyce je zbytečná abstrakce. Kdyby hlasatelé založili v Praze řádné ruské knihkupectví, pomohli by více než svými fantasiemi, třeba dobře míněnými. Ostatně znalost ruského jazyka i literatury právě nyní je již slušná a prohlubuje se stále.

Také bychom konečně měli navázat realnější styky hospodářské a obchodní.

Národ náš miluje Rusko i ta inteligence, která oficialní Rusko ostře kritisuje. Právě tato kritisující část naší inteligence učinila pro slovanskou věc více, nežli panslavističtí řečníci a velicí politikové.

Mezi jiným dr. Kramář činí návrh, aby o Rusku vydal se popis pomocí ruských umělců, spisovatelů, básníkův a politických ekonomů.

Dr. Kramář živě věří v slovanskou ideu — jednotu kulturního úsilí, jednotu rozumových a mravních ideálů. Avšak Slovanstvo především musí svou ideu vyplnit ve svém středu. Proto nesmí se mluvit o potlačení historické samostatnosti jednotlivých slovanských národů — vůbec pro Slovanstvo nedá se mnoho vyřídit politikou, obracejme všecko své úsilí na tu žádoucí jednotu kulturní.

Demokratisace uměleckých sbírek. V »Zeitu« byl nedávno (č. 30) pěkný článek žádající, aby musea dostala se lidu. Musea přístupna jsou toliko buržoasii, jež má bílý den kdykoli k disposici. V neděli otevřeny jsou sbírky jen dopoledne, kdy dělník buď ještě pracuje anebo se teprve myje. Je-li dělník tak šťasten a dostane se tam v čas, musí platit z každé hole a starého deštníku tolik desetníků, v kolika hlavách rodina jeho přišla. »Zeit« žádá tedy otevření sbírek aspoň jednou v týdnu do 10 hodin večer, pak v neděli odpoledne a k tomu obligátní výklad znalého informatora. To je Vídeň. A jak teprve špatně je na tom P r a h a s drahými vstupnými za každý pohled na nějaký čepec neb na sebe nepatrnější obrázek, Praha bez lokálů pro dělnická shromáždění, kde by dělník nemusil utrácet peněz za zbytečné a špatné pivo, Praha bez zadarmých lidových koncertů, Praha bez lidových přednášek, Praha bez laciného divadla, bez veřejné lidové čítárny a knihoven, Praha bez lidových sadů pro dělníky a jich děti! Ach Bože, co nám všecko schází!

A. S. Gribojedov.

Literární studie.

Napsal

J. Polívka.

V této první době svého pobytu v Petrohradě nespokojoval se Gribojedov lehkým bezstarostným životem divadelníka a literáta dilettanta, pojímal svůj životní úkol vážněji, pilně se vzdělával a studoval. Znal čelné západoevropské jazyky a literatury, znal a velebil Byrona, Schillera a Göthea, Shakespearem se unášel. Svému příteli Kateninovi píše r. 1817 19. října, že se každý den čtyry hodiny učí řeckému jazyku a že od tohoto jazyka jest u vytržení. Pověstný tehdy žurnalista Bulgarin sděluje o Gribojedovu, jak tento dokazoval, že Byron, Göthe a Schiller proto se tak povznesli nad své vrstevníky, že genius jejich se rovnal jich učenosti. Tato myšlenka, zdá se, vedla Gribojedova po celý život: byť on sám člověk učený v pravém toho slova smyslu, do podrobností studoval zvláště historii a archeologii; třeba jen nahlédnouti do jeho »Desiderat« asi z r. 1823, kde načrtnuta velká řada sporných otázek z archeologie a historického zeměpisu Ruska, abychom poznali, že Gribojedov studoval velký počet ruských, latinských, německých, francouzských knih o tomto předmětě. Nalezly se mimo jiné ještě poznámky ke Grečově mluvnici ruské. Jednou si objednal Kalajdovičovy Památky staroruské literatury XII. věku, o které sotva jiný básník zavadil. Na učenost Gribojedova naráží i článeček Bulgarinův, který citlivého básníka tak urazil. Ruští literární historikové odepírají zprávám Bulgarinovým o Gribojedovu váhy náležité, myslíme, že nikoliv právem. Byť Gribojedov v příliš úzkých stycích s Bulgarinem, než abychom jeho zprávy směli ignorovati. V zmíněném článku, podávajícím rozhovor několika literátů, Talantina, t. j. Gribojedova, se dvěma poety, vy-

kládá Talantin k obveselení svých soudruhů na Parnasse, že básník se musí právě tak učiti, jako kterýkoliv jiný umělec, hudebník, malíř atd.; definuje nadání: jest to schopnost duše vnímati předměty a líčiti je, předmětem jest příroda a prostředníkem mezi nadáním a předmětem jest věda; Talantin žádá na básnících, aby studovali Blaira [1]), Bouterweka [2]), Schlegely, Sulzera [3]), hlavně ale aby studovali vlastní svůj jazyk, památky staré literatury, staré letopisce, národní písně a říkadla, mimo to měli by studovati i jiné zpřízněné jazyky slovanské; požaduje na nich slovem dokonalé poznání jazyka jako první podmínku, a ne méně důkladnou znalost domácího dějepisu a zeměpisu. Radí jim dále, aby čtli Tacita a Thukydida, a mimo to dle možnosti Robertsona, [4]) Hume-a, [5]) Gibbona. [6]) Pochybujeme, že Bulgarin sám měl té vzdělanosti, aby ze své hlavy mohl takové požadavky klásti básníkům. Gribojedov byl článkem tímto nesmírně uražen, tak že napsal Bulgarinovi dopis v říjnu 1824, ve kterém jemu následkem toho článku oznámil přetržení všech styků, a sice proto, že nemůže a nesmí býti předmětem chvály nezasloužené, neb aspoň v každém ohledě předčasné, neboť do té doby jako spisovatel ničím ještě nevynikl. Ale vlastně nebyl v tomto článku chválen autor jako autor, pro to co napsal, než proto, že víc studuje než píše. Gribojedov byl člověk přímý, sám sebe tak představuje, těžko proto mimo výslovné znění listu jeho jinak toto jeho jednání vykládati, ale nemůžeme se zbaviti domněnky, že citlivý Gribojedov byl tu i indiskretností Bulgarinovou tak hluboce pobouřen. Buď tomu jakkoliv, Gribojedov skutečně soudil o Petrohradských literátech velmi nepříznivě, jich vzdělání pokládal za velmi nízké; tak píše v únoru r. 1820 Kateninovi: »Kdyby se mohla massa vědomostí našich literátů, akademiků, studentů a professorů rozděliti stejným dílem mezi naše lidi nadané, sotva by na každého přišlo tolik, čemu Lancaster učí.« Gribojedov naráží zde na vzájemnou vyučovací soustavu Lancasterovu, dle níž se v Rusku tehdáž zařizovaly školy s velikým úspěchem. [7])

---

[1]) Jeho Lectures on Rhetoric and Belles-lettres 1758 působily svého času sensaci.

[2]) Geschichte der Poesie 1801—19.

[3]) Allgemeine Theorie der Schönen Künste 1792—4.

[4]) Historik skotský 1721—93.

[5]) Myslí patrně na historické jeho práce

[6]) Historik anglický 1737—94.

[7]) V. Pypin op. c. 334 sl.

Styky se zákulisním světem, ke kterým vedla Gribojedova vášnivá láska jeho k divadlu, vedly ke kollisím s jinými ctiteli téhož zákulisního světa a jich bohyň, a konečně ke katastrofě, která způsobila v životě Gribojedova náhlý obrat, zničila, jak sám praví, polovici jeho života. Gribojedov pozval totiž k sobě a příteli svému jistou tehdy slavenou baletku, touž, kterouž i Puškin opěvoval a do kteréž jiný mladík z Petrohradské jeunesse dorée vášnivě se zamiloval. Došlo koncem r. 1817 neb počátkem r. 1818 k souboji, ve kterém hrál Gribojedov úlohu sekundanta a onen zbožňovatel baletky přítelem Gribojedova usmrcen. Účastníkům souboje, který nadělal tehdy mnoho hluku, bylo sice od císaře uděleno odpuštění, jeden jen z nich internován na Kavkaze, ale Gribojedovu stal se život v Petrohradě dle svědectví nejdůvěrnějšího jeho přítele nesnesitelným. Možná, že té chvíle zasáhla též energická a tvrdá ruka matčina, která všecko nasazovala, aby syn její udělal skvělou karriéru v státní službě, a na literární jeho působení hleděla jako na prázdnou zábavu, ukracování dlouhé chvíle. Zkrátka Gribojedov, ač nebyl za účastenství v souboji trestán, přece byl ministerstvem poslán až do Persie jako sekretář ruského vyslance v Teheraně. Gribojedov píše příteli svému o tom v dubnu r. 1818, že ministrovi prý se vší možnou francouzskou výmluvností vyličoval, jak kruté by bylo, aby on nejkrásnější svá léta prožil mezi barbarskými Asiaty, v dobrovolném vyhnanství, na dlouhou dobu odtržen od svých přátel, od příbuzných, vzdával se literárních úspěchů, jichž právem mohl očekávati, byl zbaven všelikého obcování se vzdělanými lidmi a s příjemnými ženami, jimž sám prý by mohl býti příjemným... slovem nemůže prý sebe obětovati bez poněkud přiměřené náhrady. »Vy v osamocení zdokonalíte své vlohy.« — »Nikterak, excelence, hudebník a básník potřebuje posluchačstvo a toho není v Persii.« Gribojedov, ač nikoliv ctižádostiv, o čem jiní vrstevníci jeho však projevují pochybnost, žádal náhradou rychlé značné povýšení, doufaje prý, že ministerstvo na jeho požadavky nepřistoupí. Proti očekávání byl Gribojedov však jmenován sekretářem vyslanectví v Teheranu. V srpnu r. 1818 byl již na cestě do svého dobrovolného exilu.

Bylo-li toto odtržení od literárního a uměleckého světa residenčního blahodějné pro duševní vývoj Gribojedova, mohl-li on v osamocení svém beze všeho styku s intelligencí, stejně cítící a smýšlející, zdokonalovati své vlohy více než v šumném víru Petrohradského života, jak předpokládal jeho ministr, těžko rozhodnouti. Gribojedov ovšem v exilu svém duševně uzrál, vyhranil se v určitý,

pevný charakter, však tam šel jako mladistvý dvacetitříletý jinoch, a smutná ona katastrofa způsobila v jeho bujné duši patrně silný převrat. Ale pochybno jest, byl-li z toho vyhnanství do Perska zisk pro vývoj jeho literárního nadání. Nebyl Gribojedov zbaven jen přímého styku s intelligentními kruhy, než i nepřímý jeho styk s literárním životem ruským, soustřeďovaným tehdy v Petrohradě, byl nesmírně ztěžován: knihy a časopisy dostával velmi nepravidelně. Z exilu psané listy svědčí, že Gribojedov v osamocení svém pozbýval svěžího a pružného ducha svého, bez kterého přece literární tvoření není možné. Píše ku př. v únoru r. 1820 příteli Kateninovi, že veselého ducha svého pozbyl, že veršů nepíše, a kdyby se i verše daly psáti, že není komu jich předčítati, neboť obklopen jest cizinci; a před tím, v březnu r. 1819 píše témuž, že dlouhá chvíle a lenost nedávají psáti: není patrně podnětu k samostatnému tvoření. Nemohlo li tu býti řeči o literární práci, tož s dvojnásobnou energií svého ducha konal svůj úřad a hájil zájmy ruské na krajním jihu proti nepřátelství perskému: vymáhal vracení ruských zajatců s podivuhodnou mužností, statečností a chrabrostí nehledě na nenávist a mstivost nepřátel. Mimo to zabýval se horlivým studiem orientu, učil se jazyku perskému a arabskému, ale nicméně stesk po daleké otčině a po hlučném literárním životě, touha po vysvobození z tohoto exilu nejen ho neopustila, než vzmáhala se víc a více. Na jednom jeho listě z listopadu r. 1820 čteme náčrtek prosby, aby byl zproštěn toho úřadu a odvolán ze smutných těch krajů, ve kterých se člověk nejen ničemu nenaučí, než i zapomene, čemu se byl naučil, a on by chtěl nabýti ještě nových vědomostí, neboť čím kdo jest vzdělanější, tím více může prospěti vlasti. Jakýmsi osvěžením byla mu cesta koncem r. 1819 do Tiflisu zpět, kam doprovázel ruské vojáky, ze zajetí vyproštěné ke generálu Jermolovu. Tehdy prý předčítal Gribojedov svým přátelům některé verše, a sice mezi jiným i úryvky z komedie »Gore ot uma«, tehdy jedva z hruba načrtnuté. Bohužel z té doby zachovalo se velmi málo z korespondence Gribojedova, z r. 1819 jediný kratičký lístek, z r. 1820 dva listy ve vydání Šljapkinově a čtyři jiné ve Sborníku Общества любителей росс. слов. на 1891 годъ vytištěné, ale v nich není sebe slabší narážky na nějakou literární práci vůbec; nemáme tedy žádných přímých zpráv od autora, kdy komedii svou v exilu svém načrtl. Bulgarin napsal zprávu málo věrohodnou, že plán komedie napsán teprve r. 1821. Roku 1822 vyžádal Jermolov Gribojedova k sobě za sekretáře o záležitostech orientu. Tenkráte Jermolov svého sekretáře doporučil

ministrovi jako vynikajícího znalce orientu pro školu orientalních jazyků, jejíž zřízení pokládal za velmi žádoucné. Zdá se, že se to stalo na prosbu Gribojedova; máme od něho list z června r. 1820, ve kterém prosil, aby byl přesazen do Tiflisu jako sudí neb učitel, poněvadž nechce víc život svůj tráviti na oné straně Kavkazu. V Tiflise pracoval Gribojedov na své komedii a sice napsal tu dle domnění Alexeje Veselovského 1. a 2. akt.

Počátkem r. 1823 po šletém exilu konečně domohl se Gribojedov dovolené na zotavení: zdraví jeho bylo silně podryto, upadal do hluboké zádumčivosti. Nastávají pro Gribojedova nejkrásnější dnové jeho života. Do vlasti přivezl s sebou novinku, náčrtek nové komedie »Gore ot uma«, částečně již napsanou. Navštíviv přítele svého Běgičeva přečetl jemu, co měl napsáno; přítel nebyl s 1. jednáním spokojen, Gribojedov dal se pak hned do práce i celé jednání přepracoval. Ve spisování komedie pokračoval v Moskvě v domě matčině v dubnu r. 1823 a v létě na to opět na statku Běgičeva v Tulské gubernii, pracoval na ní celý rok. Z toho vidno, jak silně návrat do otčiny ducha jeho vzpružil, jak tvořivá síla jeho pod novým dojmem domácího života se vzmohla, ale zároveň lze z toho vysouditi, že v exilu perském nanejvýše v nejhrubších obrysech tuto komedii načrtl a i potom v Tiflise nemnoho na ní udělal. Z května r. 1824 máme zprávu, že Gribojedov vyjednává s censurou a vládními kruhy, aby komedie jeho byla propuštěna na prkna divadelní, jel za tím účelem do Petrohradu. Gribojedov dovolenou svou protahoval, ba dostal i dovolení k cestě na západ do lázní na doporučení Jermolova, chystal se k cestě té, připravoval se stále, ještě v říjnu r. 1824 vypisuje Kateninovi »z rozcestí do cizích krajů« celý plán cestovní: prvním cílem jest mu Paříž, odtud hodlá do jižní Francie, bude-li dostatek peněz, podívá se do několika přímořských měst, projede Italií a konečně Thráckým Bosporem do Černého moře a ke břehům Kolchidy. K této cestě nedošlo, zdržovaly ho stále v Petrohradě jednak starosti o komedii, vyhledával styky s různými vysoce postavenými osobnostmi, jen aby dílo jeho bylo censurou propuštěno, jednak příjemný život ve kruzích společnosti světské, jehož se tak dlouho musel zříkati; upadl opět do víru hlučného života residenčního, našel v něm i dosti podnětů k literární práci, tak že by snad doba tato, kdyby byla měla delšího trvání a mysl Gribojedova se byla mohla ustáliti a upokojiti, byla přinesla bohatšího úspěchu literatuře. V té době přeložil či spíše přebásnil Göthe-ovu Předehru k Faustu, společně s knížetem P. Vjazemským

napsal text jedné operetky, a jiné práce obmýšlel, jednal na př. o zpracování Shakespeare-ovy tragedie »Romeo a Julie« a j., ale k větší práci se přece nedostal, zaměstnávalo ho ještě stále »Gore ot uma«: pracoval neustále na jejím zdokonalení, přepracovával, škrtal, dodával, měnil, přepiloval verše, někdy zdá se mu, že barvy jeho »dramatického obrazu« blednou, jsou setřeny, zoufá si, že nebude konce práci, a opět obrňuje se životní moudrostí, že trpělivost jest abecedou všech ostatních věd. Text prvotní redakce dal on Běgičevu, ale nyní se mu toto zpracování zdá býti tak nedokonalým, nedostatečným, že ho prosí, aby rukopis nikomu nedával čísti, ale raději spálil. Sláva jeho satirické komedie se rychle rozšířila ve všech kruzích společnosti obou stoličních měst a z těchto nastupovala cestu v nesčíslných přepisech po všech městech a dvorcích šlechtických. Gribojedov sám komedii svou přátelům předčítal, dbal na jich úsudek a dle toho opět měnil, ale k pochvalám byl, zdá se, dosti lhostejný, nazýval je »grošovými«, pociťoval duševní svou povýšenost nad okolím svým, »nicotná slávička« ho neuspokojovala, a přece se jí opojoval, přece z toho ovzduší se nemohl vyrvati. V den svých 30tých narozenin sedí ještě v Petrohradě; píše svému příteli: »Dnes jest den mého narození! čím jsem? Na polovici cesty životní, brzy budu starý a hloupý, jak všickni moji ctihodní vrstevníci. Včera obědval jsem s cháskou zdejších literátů. Nemohu si stěžovati, se všech stran poklony a kadidlo, ale syt jsem jich hloupostí, klepů, jich droboulinkých talentů a maličkých jich dušiček. Nezoufej, vážený příteli, neutonul jsem ještě zcela v tomto bažinatém kraji. Brzy ujedu a — na dlouho . . .« Na leto slibuje, že k němu přijede na statek, u něho najde útulek, ne od bouří, ne od hryzavého žalu, ale od prázdnoty duševní. »Jaký to svět! Kým jest osídlen! A jak hloupá jest jeho historie!« — Nicméně ještě v květnu nalézáme Gribojedova v Petrohradě. Nejen starosti o osudy komedie ho zdržovaly, než i přátelé, a též stará láska ke kněžkám Thaliiným ho uchvacovala. Konečně mělo 18. května téhož roku dojíti k prvnímu soukromému představení »Gore ot uma« v divadelní škole, ač divadelní censura ještě nebyla udělila dovolení. Krátce před tím byly vytištěny některé vyňatky v Bulgarinově časopise »Russkaja Talija« a vyvolaly velikou bouři v literárním světě, záplavu kritik, antikritik v tehdejším časopisectvu obou hlavních měst. O onom představení dověděli se vyšší úřadové a v poslední chvíli znenadání zapovězeno přísným zákazem. Intriky proti této komedii začaly již v Moskvě, jakmile za prvního pobytu básníkova po návratu z Persie první zprávy o ní pronikly

do širších kruhů společnosti: společnost viděla v komedii sebe jako v zrcadle, mnozí její členové jako by sami v ní vystupovali, poukazovalo se na určité osoby, že v ní jsou portretovány a stud ji pojímal; k tomu přidružovala se agitace drobných literátů autorem zjevně opovrhovaných: ředitel moskevských divadel, sám též spisovatel dramatický, denuncoval komedii u náčelníka moskevského jako paskvil na Moskvu. Ale v Moskvě neznali ještě úplnou komedii, neboť teprve v Petrohradě, když ji Gribojedov chtěl uvésti na scénu, přepracoval a upravoval ji, nejen aby vyhovovala požadavkům scénickým, než, pokud bylo možno a se srovnávalo se svědomím autorovým, i požadavkům censurním. V Petrohradě teprve propukla bouře, vzbouřila se zvláště po uveřejnění ukázek nepřátelská klika literární, vedená historiografem Karamzinem, proti němuž Gribojedov ještě před svou cestou perskou vystoupil nejen pro jeho protivný sentimentální směr literární, než i pro jeho zpátečnické názory politické a sociální. Neměly se však při té polemice jen staré účty vyrovnávati, než skuteční zpátečníci nemohli propouštěti komedii Gribojedova, toto confiteor celé mladší školy liberálních idealistů 20tých let. Mladá generace literárně hájila »Gore ot uma« proti starší generaci. Sám se Gribojedov neúčastnil polemiky, ba příteli knížeti V. Odojevskému měl jaksi za zlé, že se ho tak důrazně ujal. Pokud šlo o vnější formu, o verš a jazyk komedie, byl celý spor jemu dětský a školácký. O to se hádati, považoval za malicherné, když smysl i význam komedie byl jiný a hlubší, a ten hájil sám sebe. Ba komedie měla velký význam sociálně politický! Vládnoucí té doby společnost, vyšší kruhové šlechtičtí a úředničtí vylíčeni v ní v celé své duševní samovolné a samolibé obmezenosti a panstvíchtivosti, jak ssají a tyjí z zotročeného lidu; proti ní vystupuje repraesentant dorůstajícího pokolení s ráznou kritikou a s novými ideály, s plamennou touhou po osvětě a svobodě, po emancipaci všeho národa, všech jeho vrstev od nadvlády parasitů domácích a cizáckých. Volný rozvoj všech sil národních! toť byl program mladého pokolení a jeho hlasatele. Není divu, že dílo toto censura nepropouštěla, a že pozdě teprve v letech 60tých se mohl vytisknouti její text poněkud úplnější, censurou neseškrtaný. Ba zajímavo, že dříve vyšel německý překlad (r. 1831) než censurovaný original ruský (r. 1833). V různých opisech kolovalo prý koncem let 20tých 40.000 exemplářů!

Jest co nejvíce litovati, že Gribojedov se nevydal na cestu do západní Evropy, zde by zajisté jeho genius byl vzrostl do netušených

měr; možná že by se byl stal asi též exulantem, jako jeden z nejlepších myslitelů ruských té doby, N. J. Turgeněv, ale život v západní Evropě byl by mu poskytl, čeho mu nemohla dáti otčina jeho v 20tých letech pod vládou Arakčejevů a Magnických, to jest úplnou nezávislost myšlení a cítění, po níž tak prahl. Píše na př. koncem r. 1826 nejdůvěrnějšímu svému příteli Běgičevu: »Budu-li kdy nezávislý na lidech? Závislost na rodině, druhá na službě, třetí na cíli životním, který jsem sobě určil, možno postaviti se proti osudu? Poesie! Miluju ji nesmírně, vášnivě, ale stačí láska jen, abych se proslavil? A konečně co jest sláva? Dle Puškina: jen světlá záplata na vetchém šatě pěvcově. Kdo nás ctí, pěvce opravdu nadšené, v té zemi, kde se hodnota odceňuje dle počtu řádů a nevolnických otroků? . . . Muka býti plamenným blouznivcem v zemi věčných sněhů. Zima do kostí proniká, lhostejnost k lidem i nadaným . . .«

Dovolená příliš již protahována, Gribojedov opět musel pode jho nenáviděné služby nejspíše opět na nové důrazné naléhání ctižádostivé matky. Jak těžce se podrobil, vidno z listu, který psal na cestě, kterou volil přes Kyjev a Krym na své místo; píše v červnu 1825: »Jsem téměř přesvědčen o tom, že opravdový umělec má býti člověkem bez rodiny, bez příbuzenstva. Jest to velmi pěkné býti oporou otci a matce ve vážných případech životních, ale ohled na jich často malicherné a nepěkné požadavky obmezuje živý, svobodný, smělý talent.«

(Pokračování.)

Obnovení privileje rakouskouherské banky.

Píše **Jan Koloušek.**

II.

Návrhy banky v příčině obnovení privileje r. 1897 a zavedení platů hotovými.

Dosavadní bankovní privilej patrně je bance velikým ziskem a zároveň mocným pokušením, aby prospěchy z toho plynoucí nejen podržela, nýbrž ještě rozhojnila. A toho hodlá dosíci pomocí uherského státu. Vizme jen jak!

Správa banky tvrdí: Abychom mohli bankovky směňovati za zlaté mince, k tomu nám stát musí dáti možnost a nesmí nám sám dělati konkurenci. Banka především nemůže bezpečně směňovati bankovky za kov, pokud jí stát je dlužen tak značnou summu 77 mil. zl. Tedy napřed ať se splatí půjčka 80milionová (vlastně 77 mil. zl.). Za druhé stát nesmí sám míti v oběhu žádné státovky, neboť by tím nutně oběh bankovek utrpěl a banka by pak nemohla míti z obchodů takový zisk, který je nutný k pořádnému zúrokování akciového kapitálu. Mimo to státními penězi papírovými bývá vždy ohrožována měna a uvádí se každou chvíli v pochybnost směnitelnost papírových peněz za kov.

Za to arci je banka hotova se své strany také k obětem. Chce totiž spravovati hotovost státní bezplatně, ovšem na druhé straně se hotovosti ty, protože musejí býti stále splatny, nebudou moci úrokovati. Kapitálu akciového nebude v té výši potřebí jako dosud, a může se zmenšiti z 90 milionů zl. na 75 mil. zl. a účastenství státu v čistém zisku nastane již, jakmile dividenda dosáhne výše 6 procent. Za to arci se musí bance povoliti, aby mohla větší obnos nežli nyní ze svého kovového pokladu míti uložený v dobrých

cizozemských směnkách; dle nynější své výsady směla banka míti 30 mil. zl. směnek cizozemských, a žádá, aby suma ta se zvýšila na 50 mil. zl., tak že by z neuhrazených bankovek kovem mohla vydati celkem až do sumy 250 mil. zl., načisto bez daně.

Požadavky ty jsou velmi neskromné, co dokázati lze velmi lehce, když vypočítáme, co z upravení měny přejde břemen na státní finance a jaký zisk ze zavedení kovové měny bude míti právě banka rakouskouherská.

K upravení měny je třeba totiž vzíti z oběhu státní papírové peníze a částečně hypotekární poukázky zvané salinky, které jsou zúročitelné a doplňovaly oběh státovek vždy na 412 mil. zl. Z tohoto obnosu celých 412 mil. zl. jde na společný účet obou polovicí říše pouze 312 mil. zl. a na účet náš výlučně (salinky) 100 mil. zl. Dle toho klíče pak, který stanoví nám břemen 70%, Uhrům 30%, připadá dohromady se salinkami na naši polovici 318·4 mil. zl., na uherskou pouze 91·6 mil. zl. Připočte-li se k tomu ještě zbytek dluhu 80 mil. zl., který chce nám banka ve spolku s Uhrami úplně hoditi na krk, musí naše polovice říše krýti celkem 396¼ mil. zl. a uherská pouze 91·6 mil. zl. Je tedy podíl břemen k upravení naší měny pro *naši polovici 81·2 proc. a pro uherskou pouze 18·8 proc.* Odtud také vysvětlí se nadšení pro úpravu měny v Uhrách a poměrně dosti tuhý odpor u nás jí kladený, ačkoli obrovské prospěchy upravené měny jsou vůbec nepopíratelné a každému patrné.

K úhradě podílu našeho dle návrhů banky takto dovršeného téměř na 400 mil. zl. [396¼ mil. zl.] je třeba úrokového nákladu ročního 16 mil. zl., od čeho sluší odečísti to, co dosud bývalo průměrem placeno ročních úroků na salinky, totiž asi 1½ mil. zl. Je tedy roční břemeno od našeho státu (Cislajtanie) na upravení měny vyžadované úhrnem 14½ mil. zl., kdežto Uhři budou na týž účel platiti pouze asi 3¾ mil. zl. ročně. Zaplatíme tedy více než třikráte tolik, co Uhři, abychom měli pořádné peníze v celé monarchii.

A jaký bude zisk banky? Ten je napřed dosti těžko odhadnouti; oběh bankovek po zavedení kovových peněz se zcela nepopíratelně zvýší, jelikož státovky zmizejí a naše obecenstvo není zvyklé na kovové peníze a také není připraveno na různé úvěrní náhražky mincí, jako jsou cheky, poukázky a súčtovací zřízení bankovní. Ale dejme tomu, že by byl stejný oběh bankovek jako dosud a že by banka docílila svými obchody jen právě týchž výtěžků jako dosud,

co je zajisté neuvěřitelné — zisk banky z úroků bude pak rozhodně větší. Z hořejších výkladů bylo patrno, že čistý zisk banky je dosud ročně přes 7 mil. zl. Na to chce banka nejméně asi ztrojnásobiti svůj dosavadní výtěžek z cizozemských směnek, čím vzroste její výnos celkem o ½ mil. zl. K tomu pojí se zisk ze státních hotovostí a rozhojnění obchodů účetních a jiných jednání úvěrních následkem kovové měny, který chceme jen zcela mírně páčiti pouze na 1 mil. zl. Naše polovice státní pak má splatit k tomu svůj dluh 77 mil. zl., co bude činiti zúrokováno na 4% ročně asi 3 mil. zl. Dle tohoto zajisté skromného výpočtu stoupl by zisk banky na 11½ mil. zl. čistého, čili zvýšil by se o 64%, ale dá se čekati po případě zisk ještě mnohem vyšší.

Z toho zajisté banka nechce podržeti vše pro sebe, nýbrž činí především návrh, aby se zmenšil kapitál akciový o ⅙, t. j. na 75 mil. zl., 6% by pak činila dividenda, která by se především odpočítala výhradně akcionářům. K tomu je patrně potřebí 4½ mil. zl., tak že by zbylo ještě k rozdělení 7 mil. zl. Polovice této sumy připadla by státům, totiž 2·45 mil. zl. rakouské polovici a 1·05 mil. zl. uherské; polovice totiž 3½ mil. zl. rozdělila by se opět akciím, což by činilo 4⅔% akciového kapitálu. Celková dividenda pro akcionáře vypadla by na 10⅔%, kdežto nyní je pouze něco přes 7%, arci sluší uvážiti, že by se akciový kapitál zmenšil; vyjádří se to lépe peněžními obnosy; na rok 1894 byla dividenda 42·90 zl., kdežto by dle tohoto výpočtu obnášela asi 53·33 zl ; ale kromě toho by se musila každému akcionáři část dosavadního akciového kapitálu splatiti čili majitel akcie by dostal jednou pro vždy ještě vyplacených 100 zl. — Z toho už jasně viděti, jak by se značně zlepšilo postavení akcionářů, i když předpokládáme, že obchod bankovní (množství vydaných bankovek) by se vůbec nezvětšil. Ale dá se rozhodně očekávati, že po vzetí státovek z oběhu nepoměrně se rozhojní oběh bankovních peněz i že často po případě banka bude nucena vydávati bankovky zdanitelné; neboť úroková míra bankovní nezřídka i v Anglii vystoupila nad 5% a v tom případě se již vyplatí bance dáti v oběh také ještě bankovky dani podrobené.

Je tedy nepoměrný zisk banky nepopíratelný z těchto návrhů a je také hned viděti, kdo by odnesl celé útraty tohoto ujednání. Poněvadž naše polovice říše byla by povinna splatit 77 mil. zlat. dluhu, musila by se odhodlati k placení (4%ních) úroků nejméně 3 mil. zl. ročně a stala by se účastnou v zisku dle hořejšího počítání 2·45 mil. zl., tak že by roční čistá škoda činila 0·55 mil. zl.,

kdežto dosud na př. za rok 1893 dostal náš stát od banky 366.000 mil. zl. a za rok 1894 asi 130.000 zl. jakožto účastenství v zisku. Za to Uhry by pochodily výtečně, dosud ze zisku bankovního nedostávaly vůbec ničeho, jelikož se z toho splácel pouze náš nezúročitelný dluh u banky, dle těchto návrhů by pak podíl Uher úplně zadarmo ze zisku bankovního činil asi 1 mil. zl. ročně. Kromě toho navrhuje banka ve správě své úplnou paritu pro uherskou polovici a to nejen tak, že by polovice správní rady byla z uherských občanů, nýbrž i úvěry bankou poskytované by měly býti úplně rovnoprávně udíleny, t. j. banka by ze svých prostředků poskytovala průmyslu a obchodu uherskému aspoň tolik úvěru, co v Cislajtanii. Dle rozhodnosti zástupců uherských soudíce, dospějeme snadno k tomu poznání, že by při paritním zastoupení ve správní radě (a k tomu guverneur banky sám je také již Maďar) brzy uherský vliv získal rozhodnou a nepopíratelnou převahu. A tak naše cedulová banka ve svém historickém vývoji bude míti trojí období: především byla pod názvem »národní banka« ústavem rozhodně vídeňským a hlavně jen všímala si hospodářských zájmů residenčního města Vídně, na to změněním svého jména v rakousko-uherskou stala se ústavem dualistickým, z jehož výhod dovedli Maďaři čím dále tím více kořistiti, konečně od r. 1897 hrozí nám to, že banka bude vlastně ústavem rozhodně maďarským a že dosavadní nadvláda politická, které domohli se v naší monarchii Maďaři, bude znamenitě dovršena a utvrzena zároveň i nadvládou hospodářskou; dostaneme se v úplné podruží našich sousedů za Litavou a podáme jim k tomu potřebné prostředky ze svých vlastních úspor těžce nastřádaných. Dokladem toho je nejméně 1 mil. zl. ročně, který od nás banka bezprávně žádá a který pak velikomyslně nabízí uherské polovici darem.

Rozumí se samo sebou, že naše vláda nebyla hned ochotna povoliti bance a že zmohla se i na hrozby vůči správě bankovní, až i sestátněním banky se hrozilo! Ale mluvčí banky p. Mecenseffy řekl na to finančnímu ministru klidně: »Pan ministr neuvedl nic věcného proti spravedlivým požadavkům banky, z hrozby státního banku není si čeho dělati, beztoho nebyla myšlena upřímně a opravdově, banka se nedá podobnými lichými slovy zastrašiti a trvá v podstatě na svých požadavcích.« Tím dostalo se naší vládě odpovědi jasné a srozumitelné a od té doby (je tomu již celý rok) je klidno a ticho, a poplatníci nejsou nikterak zbaveni obavy, že se nestane skutkem, čeho si banka přeje.

III.

Zásluhy rakouskouherské banky o upravení naší měny.

Naše cedulová banka především vždy pouze dbala výhradně svého vlastního prospěchu, zájem veřejnosti a zájem státní ustupoval až do druhé a po případě do třetí řady. Je možno s dobrým svědomím a s celou rozhodností tvrditi, že právě banka nejméně dovedla a chtěla čeliti zmatkům a neblahým proměnám, jimž vydána byla v šanc měna naše v různých kritických dobách. Ano, k neblahému obratu, který celá valutní akce vzala po přijetí zákonů o nové korunové měně, nejvíce přispěla právě banka svou zištnou spekulací a jí hlavně sluší přičísti vinu, že u nás vzniklo a udrželo se agio na nové korunové mince zlaté dříve ještě, nežli se objevily v oběhu, ačkoli před tím spíše bylo na ně disagio (t. j. zlato obsažené na př. v dvacetikoruně mělo před upravením měny na trhu fakticky menší cenu nežli 10 zl. r. m.). Toto tvrzení zdá se sice odvážným a je pro bankovní politiku hrozným odsouzením, ale není těžko je doklady prokázati.

Naše papírové peníze počátkem r. 1888 poklesly hluboko v ceně na mezinárodním trhu. Příčiny takového značného znehodnocení byly tenkráte hlavně politické, hrozila totiž tehdy Evropě všeobecná válka. Zároveň byl ovšem důkladně otřesen úvěr monarchie; rakouské cenné papíry 4·2%ní prodávaly se sotva po 76 zl. a uherská renta 5%ní za 80 zl., tak že výnos rakouských papírů byl přes 5½% ročně a uherských na 6¼%, nepočítaje v to možný zisk plynoucí ze stoupnutí kursů a ten byl značný, jelikož již v r. 1890 uherská renta papírová dostoupla ceny plných 100 zl. (později i tuto cenu překročila). Ale strachy ty potrvaly pouze krátkou dobu a jelikož se zdál v následujících letech mír zabezpečen, objevily se opačné účinky. Naše papírové peníze počaly značně stoupati v ceně a s tím zároveň vystupovaly také kursy cenných papírů. V r. 1890 byl tento pohyb nejprudší; ještě v květnu r. 1890 byla cena 1 zl. = 2·125 frs. [počátkem roku 1888 byla pouze cena 1 zl. = 1·984 frs.], kdežto za tři měsíce (v srpnu téhož roku) byl již 1 zl. = 2·26 frs., tedy skoro o 6½% dražší [proti roku 1888 skoro o 14%].

Takovéto náhlé změny v ceně peněz arci nejsou žádným dobrodiním pro občanstvo státní a následky toho začaly se jeviti prudkými krisemi mezi průmyslníky, obchodníky a zemědělci; všechna odvětví výroby a obchodu, která byla odkázána na vývoz, utrpěla převeliké ztráty. Cena našich peněz proti cizím penězům stoupla

a tedy ceny našich výrobků v cizině (patrně cizí měnou vyjádřené) byly příliš vysoké, aby snesly konkurenci s cizími. Tenkráte to zejména ucítil průmysl perleťový, ale hlavně tím utrpělo nejvíce rolnictvo. Naopak zase importeuři mohli mnohem snadněji dovážeti k nám cizí zboží, jelikož to v našich penězích mělo mnohem nižší cenu (kdežto dříve 1 marka byla až za 63 kr., klesla v r. 1890 její cena až skoro na 54 kr.). A právě v r. 1890 byla neobyčejně veliká úroda obilí v celé naší monarchii a proti tomu zase menší úroda v ostatních zemích obilí produkujících. Zisk z této příznivé konjunktury však našim rolníkům úplně ušel právě tím, že naše měna vystoupla tak velice v ceně proti cizím penězům.*)

Proti tomu začal však tehdy uherský ministr financí velmi rázně vystupovati. Aby způsobil opačný postup, totiž klesnutí našich papírových peněz, a tak aby pomohl vyvážejícím zemědělcům, použil k tomu pokladničních hotovostí státních a začal za ně kupovati cizozemské zlaté mince a směnky a tím přivedl v oběh značné množství státovek; zároveň přiměl rakouskouherskou banku, aby rozhojnila oběh svých bankovek. Účinek žádaný se také hned dostavil a naše papírové peníze začaly sice ponenáhlu, ale stále klesati v ceně. V této snaze podporoval finančního ministra uherského později také rakouský jeho kolega Steinbach. [V květnu r. 1890 bylo bankovek a státovek v oběhu pouze 714 mil. zl., kdežto v říjnu již 831 mil. zl. a k tomu do kas státních místo papírových peněz bylo vloženo mnoho zlata, za které papírové peníze obíhaly.] Později nastala úplná skoro rovnováha: naše papírové peníze udržovaly se poměrně po dlouhou dobu (jindy zjev to nevídaný) skoro na stále stejné výši, postupně klesajíce (ale velmi nepatrně), až stanuly nedaleko nad tou úrovní, na jakou byly novým zákonem o měně stanoveny.**)

---

*) Je snadno se přesvědčiti o vlivu měny na tehdejší ceny obilí: R. 1889 byla cena pšenice v Berlíně 1 tůna za 190 M a 100 M = 59·50 zl., tedy v našich penězích 113 zl., kdežto v r. 1890 vystoupla sice značně cena pšenice: na 210 M za 1 tůnu, ale zároveň 100 M = 54 zl., tak že v rakouských penězích to bylo 113·40 zl., táž skoro cena jako roku předešlého.

**) Dle zákonů valutních dostala banka právo kupovati 1 kg. ryzího zlata za 1628 zl. r. m., ale skutečně mohlo se dostati zlato na trhu koncem července a počátkem srpna hned po přijetí zákonů valutních laciněji, totiž 1 kg. ryzího za 1632 zl. r. m., a tedy bylo výhodno zlato prodávati bance a, jak viděti, byly tehdy naše peníze papírové nad mincovní paritou a po dobu tří měsíců s výhodou bylo zavésti kovové zlaté mince v oběh, arci zároveň by musila býti banka povinna, směňovati své bankovky za kov.

To však se brzy změnilo, a sice právě přičiněním rakouskouherské banky samé, neopatrným prováděním nových zákonů a nemohoucností vlád, aby správu banky donutily jinak jednati. Banka použila znění zákonů valutních, aby skoupila za výhodných podmínek zlato na trhu. Byly tehdy papírové peníze tak vysoko, že se dobře kupování zlata za ně vyplácelo. Tím způsobem během dvou nebo tří měsíců podařilo se bance skoupiti více než za 40 mil. zl. zlatých mincí a zlata neraženého a za všecko toto množství zlata nově nabytého byla oprávněna vydati bankovky, ale bankovky za kov nesměnitelné a s nuceným oběhem jako dosud. Zlato tedy mohlo dle valutních zákonů do banky přitékati, ale nemohlo z ní ven! Případně toto ustanovení bylo poznačeno, tuším od poslance Kaizla, že je to přímo lapák na zlato. Jaké z toho nastalo přetížení obchodu papírovými penězi, nejlépe se vidí z té okolnosti, že v červnu 1892 bylo v oběhu jen za 398 mil. zl. bankovek, kdežto v říjnu téhož roku již vzrostl oběh jich na 493 mil. zl., tedy téměř o 100 mil. zl. To však nebylo jediné zvětšení oběhu peněžního. Vedle toho sešlo se totiž do kas státních množství stříbra z mincí bývalé konvenční měny, ze spolkových (německých) tolarů rakouského rázu, ze státních dolů stříbrných a odjinud ještě, čeho vesměs použilo se k ražení mincí drobných (korun), které zavedeny v oběh vedle dosavadních platidel. Také nové bronzové a niklové mince přispěly k rozhojnění našeho peněžního oběhu. Banka rakouskouherská byla velmi štědrá v poskytování úvěru všelikého a sice za podmínek tak výhodných, že tím podnikla spekulaci, která měla za následek konečné úplné znehodnocení nové korunové měny a vyskytnutí se agia ve výši od nikoho nečekané, ani od nejrozhodnějších pesimistů.

Kdežto cedulové banky cizozemské, německá, anglická a holandská zvýšily koncem r. 1892 svou úrokovou míru časem až na 5—6% a co možná hleděly uskrovniti své půjčky a obmeziti spekulaci, banka rakouskouherská stále udržovala svou bankovní míru 4% a na volném trhu kupovala směnky i pod touto úrokovou mírou, aby jen hojným oběhem svých bankovek co nejvíce vydělala. Vysoký úrok v cizině a nízký u nás působil pak přitažlivě na cenné papíry naše. Cizina potřebujíc okamžitě hotové peníze, které si mohla půjčkou u bank opatřiti pouze velmi draho (za úroky 5 až 6% ročně), zjednávala si jinakým způsobem potřebné peníze, prodávala totiž rakouské cenné papíry, které velmi stoupaly v ceně a byly ochotně hledány na trhu rakouském. Byla to věc velmi při-

rozená, jelikož od rakouskouherské banky a následkem toho také od jiných konkurujících peněžních ústavů našich dostaly se lacino vypůjčiti peníze a naše cenné papíry nesly poměrně mnohem větší úroky, nežli na jaké tehdy banky půjčovaly, a kromě toho kynul z nich značný prospěch další, totiž ze stálého stoupání jejich tržní ceny. Tak v krátké době přibylo velmi mnoho rakouských státních úpisů z ciziny k nám a tento proud byl velice k tomu ještě podporován současnou velikou konversí cenných papírů vysoko úrokovaných (celkem bylo tehdy konvertováno skoro na 1100 mil. zl. rozličných dluhopisů rakouských a uherských).

Tento příliv našich cenných papírů z ciziny a rozhojnění platidel papírových a drobných mincí působily úplně stejným způsobem na znehodnocení našich peněz proti cizím. A tím vinna byla v první řadě banka rakouskouherská, která hromaděním zlata ve svých sklepích a uváděním v oběh bankovek a snadným poskytováním půjček přetížila trh náš platidly papírovými. Arci zároveň i vlády stejné viny staly se účastnými, jelikož vydaly v oběh nové mince drobné a staré zároveň nechaly v oběhu a nezměnily také nikterak oběh státovek. Naše závazky vůči cizině rostly, jelikož za cenné papíry k nám dovezené musili jsme se vyrovnávati s cizinou, ale stejným způsobem nemohl se zvednouti náš vývoz, nýbrž spíše klesl a tím cizí peníze u nás stále byly hledanější, kdežto naše peníze velmi rozhojněné naopak musily právě pro tyto příčiny klesati v ceně. Všecky tyto okolnosti způsobily ponenáhlu stálé klesání naší peněžní jednotky a konečně v listopadu r. 1893 bylo již na trhu peněžním agio na nové zlaté mince korunové měny až na 6% (dvacetikoruna zlatá místo ceny stanovené 10 zl. r. m. vystoupla až přes 10 zl. 60 kr.).

Že zjev ten nikterak nevyvolala snad nedůvěra ciziny a našeho občanstva samotného v dobrou vůli vlád, že zavedou konečně kovovou měnu, o tom právě důkaz nepochybný podávala v téže době cena papírů našich ve zlaté měně splatných a cena papírů v měně korunové placených. Papíry v korunové měně (rakouská a uherská renta korunová) byly úplně stejně hledány jako naše papíry na zlatou měnu vydané (na franky, říšské marky, libry šterlinků a zlaté ve zlatě), ano stávalo se nezřídka, že i papíry korunové měny platily se dráže od kupovačů nežli papíry ve zlatě. Patrně tedy důvěra v řádné upravení naší měny byla v obecenstvu povolaném (v kruzích bankéřů a majitelů cenných papírů) a to jak v domácím tak i cizím úplně nepochybná, jelikož stejně dobře byly placeny sliby

na plnění ve měně korunové, jako když se dlužník zavazoval platiti v penězích zlatých.

Bylo tedy hlavní ne-li výlučnou příčinou poklesnutí korunové měny špatná politika banky, jakož i to, že jí v tom nebráněno od vlády, ano že vláda souhlasným způsobem podněcovala spekulaci namířenou na import cenných papírů k nám. To vše konečně zarazilo rozhodující kruhy teprve tehdy, kdy už zlo bylo příliš veliké, kdy zároveň banka si zvykla na svůj veliký výdělek a kdy si jej chtěla pojistiti třeba na úkor prospěchu státního. Není tedy divu, že konečně se počalo i pochybovati o upřímném úmyslu vlády samé zavésti konečně měnu spořádanou. Odpor k celé akci vzrostl však nebezpečně, zvláště tehdy, kdy bance nebylo dosti již výhod a prospěchů z dosavadních výsad, kdy vytasila se pretensemi a nároky přímo nepřijatelnými. Jen stěží podařilo se pak ministru Plenerovi vymoci na říšské radě nový zákon o vzetí značné části státovek z oběhu s dovolením, aby za to dány byly v oběh stříbrné kurantní mince a bankovky a zlato ze státních mincoven aby se složilo na to do kovového pokladu banky. Opatření to hrozí se vydařiti vůči opovážlivosti a přemrštěným požadavkům banky vskutku na úkor naší polovice říše. Ale Uhrům z toho kynul zároveň nepopíratelný zisk a třeba tím v první řadě posílila se banka na úkor celé veřejnosti, na to uherská polovice nepotřebovala tak úzkostlivě hleděti, jelikož dostatečně mohla se zase odškodniti na útraty naše. A jako vždy vítězí ve sporu zájmy druhé polovice říše, tak zvláště projevila se tu moc uherského státu: My na upravení měny budeme zavázáni přispěti ročně skoro až 15 mil. zl., kdežto Uhři pouze necelé 4 mil. zl., za to však vymiňují si Uhři ve všem a všude úplnou rovnost jak ve správě banky tak i na podporu svého průmyslu a obchodu, a rovnost ta jednou přiznaná velmi brzy zvrátí se v úplnou převahu zalitavské polovice proti naší.

Není zajisté třeba na konec činiti žádných návrhů, jak zástupci občanstva by měli v čas všeho použiti, aby banka ve spolku s Uhry nepoškodila přes příliš naše státní důchody. Banka dosud za své výsady aspoň to státu poskytla, že se vzdala úroků ze své zápůjčky (80milionové). Nové privileje její budou nepoměrně výhodnější, jelikož jí přestane konkurence papírových peněz státních, patrně se sluší, aby banka za to aspoň tolik poskytla našemu státu, kolik až dosud dávala, totiž aby se vzdala i dále všech úroků z půjčky své. Kromě toho, poněvadž zisk její bude zajisté mnohem větší nežli dosud, bylo by jen nejvyšší měrou spravedlivé, aby stát měl úča-

stenství v tomto zvětšeném zisku, aby na příklad dělil se s bankou o čistý výtěžek na polovici, jakmile se zaplatí akciím dividenda, když ne pětiprocentní, tedy aspoň šestiprocentní. To jsou zajisté požadavky slušné a banka při nich rozhodně nepochodí hůře nežli dosud, nežádají se od akcionářů tím žádné oběti, nýbrž jen, co nejvyšší měrou je spravedlivo. Bohužel k takovým požadavkům velmi mírným a spravedlivým neobjevila se ani u parlamentu ani u obecenstva pražádná energie a u vlád dosud rozhodnost prokazovala se pouze slovy; kdykoli přišlo na skutky, pravidelně selhaly. A není také divu, vlády naše nemohou nikdy spoléhati na oporu zdola, kdežto Maďaři jsou v té příčině výtečně disciplinovaní. Když u nás nepovolí něco strana jedna, přejde se obyčejně přes její odpor k dennímu pořádku a najde se strana jiná, třeba opoziční, která za některá křesla ministerská prosadí sebe neprospěšnější ujednání s druhou polovicí říše. V Uhrách taková strana, která by něco zadala z hmotných prospěchů uherských, je prostě nemožna, a proto také nenajde se v Uhrách vláda povolná požadavkům našim, sebe spravedlivějším: prostě povolovati Maďarům netřeba, když ochotně povolujeme my!

Karel Sabina.

Volné črty z literárně-politické pathologie.

Napsal **J. Arbes.**

(Dokončení.)

Pro politicko-sociální poměry doby, v které byla Sabinova zrada na národu konečně zjištěna, jest nad jiné charakteristickou okolnost, že pouhé prohlášení »Nár. Listů«, jež jsme byli již citovali, veřejnosti české úplně dostačilo. Uvěřenoť na slovo pouhému ujištění bez jakýchkoli důkazův, bez jakéhokoli vysvětlení, ano i bez vytknutí neb aspoň označení, jakého asi druhu byly skutky, z nichž byl Sabina usvědčen, a v jaké asi míře byly nebo mohly býti na škodu českému národu, po případě třeba jen některým kruhům nebo pouhým jednotlivcům.

Pouhé žurnalistické dotvrzení po leta v permanenci udržovaného podezření úplně dostačilo netoliko pouhým pochybovačům o Sabinově počestnosti a neúhonnosti mravní, nýbrž skoro snad i všem oněm, kdož byli veškeré podezřívání populárního a v nejrůznějších směrech nad jiné zasloužilého muže pokládali až dosud za hanebné machinace politických a národních jeho nepřátel, jakož i nepřátel politické strany, za jejíhož věrného a neohroženého stoupence byl všeobecně pokládán.

Neméně charakteristickým, ba přímo nevysvětlitelným zdá se nám býti, že i z pozdější generace po důkazech nebo třeba jen po pouhém povysvětlení nikdo ani se nepoptal, že uspokojili se i epigoni pouhými, více méně mlhavými pověstmi stigmatisujícími Sabinu na zrádce národa.

K povysvětlení prvního snad stačí někdejší všeobecná a zároveň oprávněná víra nejširších vrstev národa českého v poctivost a pravdomluvnost české žurnalistiky vůbec a především okolnost,

že za prohlášením »Nár. Listů« stáli mužové, o jejichž věrohodnosti v tomto vzhledě nebylo lze ani okamžik pochybovati.

K povysvětlení druhého momentu skoro ani nevíme, co bychom uvedli. Neboť slepá víra epigonův v jakákoli souvěká prohlášení, úvahy atd. bez kritického prozkoumání a na jisto postavení pravého stavu věcí zdá se nám býti tak nevysvětlitelnou a přímo považlivou, že nemůžeme jinak, nežli s největším politováním konstatovati truchlivý fakt, že scházelo nám (ať již z příčin jakýchkoli) nestranných a nepředpojatých mužův, kteří by byli epigony obeznamovali s politicko-kulturními a jinými událostmi dob nedávno minulých, slovem, že nemáme skoro ani pouhých pokusův politických, sociálních a kulturních dějin novější doby, z kterýchž by dospívající generace — když už nic jiného — mohly vážiti aspoň přibližně interes na kulturní práci decenií bezprostředně předcházejících.

Dvacet, mnohdy i deset roků stačívá u nás k vyhlazení interesu epigonův i na událostech a osobnostech druhdy nejvýznačnějších a tím také k jistému přerušení přirozené souvislosti mezi kulturním rozvojem přítomnosti a dob bezprostředně předcházejících.

A tak stalo se také i v tomto případě. Sabina zůstal epigonům mlhavým pojmem bez valného interesu právě jen proto, že nemáme vůbec ani o době, v které byl jeho skutek odhalen, spisu z péra nepředpojatého; neboť J. Malý, jak jsme se byli již přesvědčili, k úkolu takovému jako předpojatý stranník naprosto nestačil.

Než vizme již, jak vyšla zrada Sabinova na národu na jevo a jakým způsobem byl on sám nade vši pochybnost usvědčen, což vše zůstalo po dnešní den pro nejširší kruhy veřejnosti v mystickou mlhu zahaleno.

Referujeme o tom jednak z vlastní zkušenosti, jednak dle sdělení súčastněných při tom osob.

V době, kdy se to stalo, byl pisatel těchto řádků spolupracovníkem »Nár. Listů« a zároveň odpovědným jich redaktorem. Redakce nalezala se v domě »u zlaté lodi« v Marianské ulici. Sabina nedocházíval tam sice nikdy příliš často, a od svého vídeňského procesu řídčeji nežli před tím a to vždy jen jaksi k návštěvě toho kterého ze svých důvěrných přátel.

Redakční práce naše začínala tehda okolo čtvrté hodiny odpolední a končívala před půlnocí, někdy i později. Kdysi — na sklonku měsíce července 1872 — přišel jsem náhodou do redakce o něco dříve nežli obyčejně. Z členův redakce nebyl ještě nikdo

přítomen. Zasednuv za svůj stůl v pokoji sousedícím bezprostředně s pracovnou dra. Julia Grégra začal jsem pracovati.

Za nedlouho byl jsem vyrušen příchodem neznámého muže. Vešel jaksi nesměle a optal se, mohl-li by promluviti s drem. Juliem Grégrem. Nevěnoval jsem mu hrubě ani pozornosti. Připomenuv, že jest chef bezpochyby ve své pracovně, vyčkal jsem, až neznámý vešel do vedlejšího pokoje, načež jsem v práci své obvyklým způsobem pokračoval.

Neznámý zdržel se v chefově pracovně asi půl hodiny, načež vyšel a pozdraviv opustil místnosti redakční.

Po další asi půl hodině vyšel dr. Julius Grégr ze své pracovny s nějakými rukopisy v ruce. Přiblíživ se k mému stolu, položil rukopisy přede mne na stůl a pravil:

»Podívejte se, kolego! Neznáte tento rukopis?«

Zadívav se zkoumavě na rukopis — několik archů těsně po obou stranách dosti čitelně popsaných — odpověděl jsem po chvíli přes to vše, že zdál se mi býti rukopis povědomým, zcela lakonicky: »Neznám!«

»Ah, myslím, že znáte,« ozval se chef. »Zpomínejte!«

Zkoumaje rukopis bedlivěji, zpomínal jsem; ale marně. Nemohl jsem si připamatovati, kdy a kde bych byl rukopis podobný měl v rukou.

»Není to snad rukopis,« počal po chvíli chef — a uvedl pak několik jmen známých i méně známých spisovatelů a publicistů českých.

Ale já byl nucen po každém jméně odpověděti záporně. Teprve když pronesl — zdánlivě náhodou — jméno Sabinovo, připamatoval jsem si Sabinův rukopis a přisvědčil, řka:

»Ano, toť rukopis Sabinův. Ale, nikoli rukopis, jakým píše nyní, nýbrž bezpochyby z doby dřívější, asi tak před desíti lety . . .«

»Souhlasí!« přisvědčil chef. »Je to rukopis z prvních let šedesátých.«

»A co myslíte, o čem jedná?« ozval se chef po chvíli.

Prohlížeje rukopis, aniž bych byl četl, pokrčil jsem ramenoma.

»Je to policejní raport,« dodal dr. Julius Grégr.

Dojem slov těch na mne byl přímo zdrcující. Nemaje nejmenší příčiny nevěřiti, nemohl jsem se přece ubrániti pochybnosti. Napadloť mi, že může to býti falsifikát a také jsem k tomu poukázal.

»Možná!« odtušil chef. »Ale já učinil přiměřená opatření, abychom nabyli nezvratné jistoty.«

Tím byla záležitost ta zatím vyřízena.

Byl jsem tudíž kromě dra. Julia Grégra prvním z českých lidí nezávislých na vládě a jejich orgánech, kterýž na vlastní oči shlédl první rukopisný důkaz Sabinových tajných styků s pražskou policií.

Co sběhlo se bezprostředně před tím, jakož i později, nevypravujeme z autopsie, nýbrž dle sdělení osob při tom súčastněných.

Neznámý muž, jenž byl před chvílí opustil místnosti redakční, byl ze služeb tajné policie pražské propuštěný agent, kterýž ukradnuv v bureau tajné policie Sabinův jeden policejní raport, nabídnul jej dru. Juliu Grégrovi za tím účelem, aby se za své propuštění na policii pražské pomstil.

Dr. Grégr, prozkoumav nabídnutý rukopis, shledal, že to skutečně důkaz Sabinovy viny; ale přes to nepokládal jediný jen raport za dostatečný k pravoplatnému důkazu.

»Jediný raport mi nestačí,« pravil k propuštěnému tajnému policejnímu agentu. »Nemohl byste mi opatřiti ještě jiné?«

Oslovený odtušil záporně.

»Nemámť více přístupu k archivu tajné policie,« doložil s přízvukem zklamání, že nepodaří se mu vymstiti se.

Nicméně po chvíli se rozhodnul.

»Přičiním se, abych opatřil i jiné ještě raporty,« pravil. »Dám je, bude-li možno, odciziti z tajného archivu policejního jiným tajným agentem, který jest doposud ve službě; ale má na policii ‚svrchu'.«

Po tomto prohlášení se vzdálil a po několika dnech přinesl dru. Juliu Grégrovi skutečně ještě několik podobných dokumentův osvědčujících aspoň »rukopisně« Sabinu z tajných styků s policií.

Po vzájemném dohodnutí se s nejdůvěrnějšími politickými přátely učiněno pak následující: Sabina vyzván, aby se dne 30. července odpoledne dostavil do bytu advokáta dra. Jana Kučery, kamž dostavili se před ustanovenou hodinou kromě dra. Julia Grégra a přítomného již dra. Kučery také ještě J. Barák, V. Hálek, J. Neruda, August Švagrovský a Emanuel Tonner.

Sabina, domnívaje se, že jest pozván k nějaké důvěrné poradě politické, dostavil se s výrazem bezstarostným a pranic se nepozastavil nad tím, že tváři se političtí přátelé vážněji a opravdověji než kdy jindy.

»Nu, co jest?« optal se postřehna, zasedaje za stůl, nápadnou zamlklost.

I byl mu ukázán jeden z tajných jeho policejních raportů s lakonickým dotazem:

»Psal jsi to?«

»Psal!« zněla odpověď bez jakéhokoli prý vnitřního pohnutí k nemalému podivení, ba ustrnutí všech přítomných.

»A tyto další raporty? — Také?« naleháno na Sabinu.

»Také!« zněla odpověď.

»Byl jsi tedy skutečně v tajném styku s policií jako její konfident — jako tajný policejní agent?«

»Byl!« přiznal se Sabina upřímně, jako by šlo o záležitost nejpodřízenějšího druhu.

Tím byl Sabina netoliko jen usvědčen, ale usvědčení jeho dotvrzeno také ještě vlastním jeho přiznáním.

O pohnutkách, jež jej již před lety dohnaly k tomu, že konal služby tajné policii, vypravoval pak Sabina, ovšem podrobněji nežli my zde referujeme, v tento smysl:

»Na sklonku let padesátých onemocněl jsem nebezpečně. Lékař vzdával se již naděje v mé uzdravení a — bída, beznadějná bída provázela moji chorobu. Byl jsem na tom hůře nežli žebrák, který si může aspoň na skývu chleba vyžebrat.

Pozdraviv se, byl jsem vysílen. Marně jsem se ohlížel po nějaké pomoci; marně jsem se jí tu a tam domáhal a doprošoval.

Opustiv poprvé po nemoci své svůj byt, abych na čerstvém vzduchu pookřál, sotva jsem se vlekl. Náhodou mne potkal starý jeden známý, policejní úředník.

»Probůh, člověče! Co je vám? Jste zbídačen jako po mučení!«

Pověděl jsem, že jsem byl churav, že se nalézám v tak hrozné bídě, že mi bezpochyby nezbude nežli dobrovolná smrt.

»A nikdo, pranikdo vám nepodá pomocné ruky?!«

»Nikdo!« odpověděl jsem, poněvadž jsem jinak odpověděti nemohl, poněvadž veškeré mé úsilí doprositi se někde nějaké pomoci bylo úplně marné.

»Co dělat? Co počít?« zahučel policejní úředník, načež nakloniv se k mému uchu, pravil:

»Poslyšte, Sabino! Kdybych mohl, vypomohl bych vám sám; ale víte, jak se mi vede! Když však vás všickni opustili, pokuste se aspoň zachrániti pouhou existenci! Byli jsme přes Vídeň cařihradskou vládou vyzváni, abychom podali policejní relaci o poměrech bulharských studentů, kteří zde v Praze právě studují. Vy to znáte! Napište nám něco, ať už cokoliv! Policejní ředitelstvo vám to bude honorovat...«

Co dále se sběhlo, jest bezvýznamno.

Sabina se přiznal, že relaci tu skutečně napsal a zahájil tak krutou bídou dohnán, tajné své styky s policií jako její konfident . . .

Vyznal-li se Sabina i z pohnutek hanebného svého počínání tak upřímně, jako se byl přiznal ke skutkům samým, zůstalo jeho tajemství. Ale z toho, co jsme byli registrovali, vysvítá, že nebral útočiště k žádné vylhané výmluvě, nýbrž že mluvil pravdu.

Po upřímném, byť i právě ne zkroušeně kajícím přiznání se Sabinově šlo přede vším o to, co se má nyní státi?

»Po tom, k čemu jsi se byl právě přiznal, stal jsi se v české společnosti naprosto nemožným! Co teď?« připomenuto.

Sabina pokrčil rozpačitě ramenoma.

»Nebylo by snad nejlíp, kdybys opustil Čechy a vystěhovav se do Německa, pokusil se o své štěstí v cizině? Vyznáš se v jazyku německém rovněž tak obratně jako v českém. Možná, že se ti podaří, »zachytit se«.

Sabina jevil ochotu.

»Ale, jak se toho odvážit!?« namítnul. »Nemámť peněz ani na cestu, neřku-li k tomu, abych mohl po nějaký čas v cizině žíti jako literát teprve začínající . . .«

I shodnuto se v ten smysl, že mu někdejší političtí i osobní přátelé slíbili sehnati tisíc zlatých, aby měl aspoň jakýs takýs fond do začátku a sto zlatých doručeno prý mu buď hned neb o něco později a — Sabina, opustil, jak již víme, po několika dnech Prahu — v naději, že hrozný skutek, z něhož se byl v nejužším kruhu někdejších přátel upřímně vyznal, zůstane pro nejširší veřejnost i na dále tajemstvím.

Neodejel však bez odkladu přímo do ciziny, nýbrž pouze do Podmokel, kde bezpochyby čekal na zaslání další slíbené podpory peněžité.

Sehnání peněz k jakýmkoli účelům povšechným a neosobním bývá však u nás, jak známo, vždycky spojeno s překážkami začasté nepřekonatelnými. A tak stalo se, jak se zdá, i tentokráte. Slíbená další podpora Sabinu prodlením několika dnů nedošla.

Mimo to některý z účastníků důvěrné schůze v bytu dra. Kučery prozradil aspoň trest záhady, tak že zpráva o tom dostala se především do kolínské »České koruny,« čímž i »Nár. Listy« donuceny podati známé nám již lapidární prohlášení.

Tajemství bylo tudíž vyzrazeno a účel Sabinova uchýlení se do ciziny zmařen. Bezpochyby došla Sabinovi i první záloha jednoho sta zlatých a možná, že četl i »Prager Abendblatt,« v němž,

jak taktéž již víme, remonstrováno proti »nezákonnímu« prý počínání si někdejších přátel Sabinových, což vše kromě snad i jiných některých pohnutek přimělo Sabinu k návratu do Prahy.

Rozhorčen nad prozrazením svým a snad i tím, že mu nebylo umožněno uchýliti se skutečně do ciziny, oznámil celý případ u c. k. zemského jinak trestního soudu, kterýž na základě Sabinova udání zavedl se všemi někdejšími jeho přátely, kteří byli Sabinovi nabídli vystěhování se do ciziny — vyšetřování pro zločin veřejného násilí, poněvadž prý jej mocí nutili opustiti vlast a tak zákonem zaručenou osobní jeho svobodu ohrožovali.

Mimo to napsal a vytisknul Sabina také ještě omluvnou »Obranu« proti různým nařknutím, na kterouž bylo tu a tam také v časopisech odpověděno — vesměs v neprospěch Sabinův.

Několik jen dní po odjezdu Sabiny z Prahy odbýváno v Litoměřicích před delegovanou porotou německou závěrečné přelíčení proti týdenníku »Slovan,« jehož redaktorem faktickým i odpovědným byl Sabina. Obžalovaný se k líčení nedostavil; uznán však vinným přečinem proti veřejnému pokoji a řádu a odsouzen do vězení na jeden měsíc a ku ztrátě 150 zl. z kauce.

Byl to poslední trest, k němuž byl Sabina odsouzen ve veřejné službě vlasti své jako opoziční redaktor píšící proti vládě, které sloužil jako tajný její orgán. Odpykal-li si tento trest později skutečně, nebo-li mu byl cestou milosti prominut, nevíme a také na tom, trváme, nezáleží...

Vlny všeobecného rozhorčení nad hanebností Sabinovou šly tak vysoko, že dohnaly i vlastního jeho syna k veřejnému »ohražení« následujícího znění:

»Doslechl jsem, že někteří pánové popuzují veřejné mínění obecenstva zdejšího i proti osobě mé, kladouce mi za vinu, že prý jsem věděl o tom a jiném, čehož se můj otec na národu dopustil. — Tvrdím a prohlašuji tímto, že nikdy nemluvil jsem s otcem o jiných, leč rodinných záležitostech, že nepozorovav ničehož, netušil jsem ničehož, až jsem se ve veřejných listech o proviněních otce mého dozvěděl. — Z toho důvodu odmítám od sebe rozhodně veškeré podezřívání, prose, aby osoba má ušetřena byla všech nezasloužených ukřivdění. — Praha, 8. září 1872. — A. Sabina.«

Vyšetřování v záležitosti Sabinově a někdejších politických a osobních přátel jeho svěřeno radovi zemského co trestního soudu Ernstovi, jenž jest nyní členem nejvyššího soudního dvoru ve Vídni.

Kromě obžalovaných byl k výslechu předvolán i pisatel těchto řádků, by jako odpovědný redaktor »Nár. Listů« podal vysvětlení v příčině zpráv a článku v listě tom o Sabinovi otištěných. Dostaviv se, dověděl se, že před lety, (když byl založil a redigoval v Kutné Hoře týdenník »Vesnu«) vyšetřující soudce Ernst byl v městě tom státním návladním a ze soukromé rozmluvy s ním vyrozuměl, že substrát procesu Sabinova jest tak nedostatečný, že rada Ernst učiní návrh, aby bylo další vyšetřování zastaveno.

A tak se také po nějakém čase stalo. První instance vyšetřování zastavila. Státní zastupitelstvo však se z rozhodnutí toho odvolalo k c. k. vrchnímu soudu, kterýž rozhodnutí první stolice zrušil a nařídil, aby bylo vyšetřování obnoveno.

Obžalovaní obesíláni k výslechu poznovu a vyšetřování se protáhlo až do února 1873, kdy začal se jeviti politický obrat ve Vídni ...

C. k. vrchní soud, jenž byl před nedávnem nařídil, aby bylo vyšetřování obnoveno, mimo nadání rozkázal, aby bylo — zastaveno.

Tím byla trestní záležitost Sabinova definitivně ukončena a zároveň zmařena i jeho naděje na možné hmotné odškodnění — tisíci zlatých ročně, jež byl žádal pro případ, kdyby byli obžalovaní pro zločin veřejného násilí odsouzeni.

Od té doby, vlastně již od okamžiku, kdy opustil v srpnu 1872 Prahu, byl Sabina v české společnosti morálně mrtev. V kruzích českých nikdy více se neobjevil. Živě se v potu tváři i na dále výtěžkem svého péra, vycházel pouze jen podvečer v přestrojení: v paruce, s falešným vousem a černými brejlemi a byl jen někdy někým, jako kdysi Nerudou a Quisem poznán, nebo se někdy také, ovšem jen v případech mimořádných někomu, jako na př. herci Šamberkovi a jiným, prohlásil sám, prose v hrozné bídě své za nějakou výpomoc...

Z nakladatelů a vůbec tak zvaných literárních »chlebodárců« poskytnul mu, pokud víme, pomocné ruky jedině Alois Hynek, kterémuž napsal romány »Morava« (vydaný pod pseudonymem Želenský) a »Císař Ferdinand Dobrotivý«. Historický román v jazyku německém »Der Abt von Sedletz« má nakladatel ten doposud ještě v rukopise.

Tak žil nebo správněji řečeno živořil Sabina ještě po pět roků.

V letě r. 1877, kdy obýval skrovný byteček v nově vystavěném tehda nárožním domě naproti domu, v němž nalézá se nyní redakce »Nár. Listů,« ochuravěl nebezpečně poznovu.

Pamatujeme se i na okamžik, kdy došla o tom zpráva do redakce »Nár. Listů,« nalezající se doposud ještě »u zlaté lodi« a nemůžeme opomenouti mlčením, že dr. Julius Grégr okamžitě zaslal rodině Sabinově peněžitou podporu a po několika málo dnech ještě podporu další, která byla bezpochyby poslední podporou, která byla Sabinovi z českých kruhů poskytnuta.

Několik dní po té Sabina zemřel. Pohřeb jeho odbýván v neděli za pošmourného a chvílemi deštivého odpůldne a súčastnilo se ho kromě nejbližšího příbuzenstva jen několik osob, skoro vesměs dělníků.

Z literátů a vůbec známých osobností nesúčastnil se pohřebního průvodu nikdo.

Za rakví ubíral se také chundelatý psík, odrůda známá pod jménem špiclik — poslední — věrný soudruh Sabinův . . .

* * *

Co jsme byli právě v největší stručnosti referovali, může snad býti v některých podrobnostech doplněno nebo rektifikováno; ale jest v hlavních rysech vše, co nám bylo lze o Sabinově provinění a jeho pohnůtkách zjistiti. Vše ostatní, co snad se o tom v nejširších kruzích vypravuje, nutno pokládati za pouhé pověsti.

Sabina byl tedy skutečné tajným policejním agentem neb aspoň tak zvaným konfidentem a sice již od roku 1859. Byl-li agent-provocateurem v nejvlastnějším slova toho smyslu, nebylo dokázáno. Nezjištěnoť nic jiného, nežli že podával policii tajné raporty. Bezděky naskytá se celá řada otázek:

»Jakého druhu byly tyto raporty? Čeho se týkaly a jaký měly účel? Byl jimi někdo a v jaké asi míře kompromitován? Byla jimi národu českému nebo některým kruhům nebo třeba jen některým jednotlivcům způsobena nějaká škoda a jaká atd. Vše to jsou otázky, na které přesně a úplně po pravdě odpověděti není možno.

Policie pražská, v jejíchž tajných službách Sabina se nalezal, není povinna skládati z toho veřejnosti účty a archiv tajného oddělení jejího jest nepřístupen.

Jaké služby tedy Sabina pražské policii prokazoval, byla-li s nimi spokojena, atd. nevíme. Nemůžemeť o všem tom souditi jinak, nežli jednak dle raportův, jimiž byl, jak víme, z hanebných skutků svých usvědčen, jednak pak dle účinkův jeho udavačství vzhledem k jednotlivcům nebo celým kruhům nebo celému národu.

V tom i onom směru dospívá však i nejpřísnější zkoumání k výsledkům tak nepatrným a bezvýznamným, že zdá se, jako by byl Sabina svými tajnými raporty se slavnou policií jen žertoval...

Raporty, jimiž byl usvědčen, nalezaly se, jak víme, v rukou dra. Julia Grégra. Jelikož však o vyšetřování na udání Sabinovo byla také v bytu Grégrově vykonána soudní prohlídka a pátráno především po těchto dokumentech, pokládáme za svou povinnost zachovati o jejich obsahu mlčení, dokud dr. Grégr sám neuzná za vhodné podati je jako historické dokumenty veřejnosti a zmiňujeme se pouze jen o jejich povšechném rázu.

Ze všech raportů těch nemá kromě jediného žádný zvláštní nějakou důležitost, která by stála vůbec jen za řeč, neřkuli za zvláštní zkoumání. Jsou to vesměs více méně povrchní situační politicko-sociální pojednání povšechná, jimiž nebyla žádná osobnost vůbec jen kompromitována, neřkuli do škody uvedena.

Jen jediný raport týká se záležitosti vážné a politicky a juridicky důležité: srbských studujících v Praze, kterážto záležitost buď souvisela nebo mohla souviseti se zavražděním srbského knížete Miloše.

Důkazův, že byl Sabina agentem-provocateurem, není. Zejména v obou sensačních politických soudech pro vypálení pumy před pražským policejním ředitelstvím a domnělými přípravami o bezživotí někdejšího c. k. místodržitele generala Kollera) nevyšlo se strany obžalovaných aniž svědků pranic na jevo, čím by býval Sabina jako spoluúčastník neb aspoň člověk, jenž o tom onom věděl a mohl policii instruovati, třeba sebe nepatrněji kompromitován.

Že věděl Sabina o přípravách k vypálení pumy a o tajné tiskárně, víme na jisto. Dozvěděl se to od studujícího technika Františka Nováka, nyní architekta v Pešti. Ale že by byl o přípravách těch policii zpravil, a že byl při vypálení pumy osobně přítomen, jak J. Malý tvrdí, není bezpochyby pravda. Kdyby byla policie dříve věděla, že bude puma vypálena, byla by zajisté učinila přiměřená opatřená, aby byli pachatelé přistiženi při samém skutku, nebyla by dopustila, aby byl ohrožen i život policejních úřadníků a strážníků a jiných lidí, nebyla by druhého dne z rána vypisovala cenu tisíc zlatých a znajíc jména pachatelů a místnost tajné tiskárny, nebyla by šla policejní komise napřed do domu a bytu rodičů bratří Kerbrův a teprve po policejní prohlídce zde do tajné tiskárny.

Nechť však tomu jakkoli! Nechť policie vše to podnikala jen »na oko«, aby odvrátila podezření udavačství od Sabiny, tolik jest jisto — a

my toho byli očitými svědky — že policejní stráž i policejní úřadnictvo meškající v době výbuchu v budově policejního ředitelství bylo v svrchované míře překvapeno a sotva asi překvapení, ustrašení i zmatek pouze jen líčilo.

Byl-li totiž někdo v okamžiku výbuchu pumy na blízku policejního ředitelstva, byli jsme to my a přítel náš a kollega Otakar Jedlička. Vracejíce se po redakční práci a nedlouhém oddechu kdesi v hospůdce domů, stanuli jsme na několik okamžiků na rohu budovy policejního ředitelstva, kde jsme se rozloučili. Jedlička, kterýž bydlil ve Voršilské ulici, zabočil do ulice té, kdežto my ubírali jsme se přímo k řetězovému mostu. Sotva jsme popošli asi dvě stě kroků, zablesklo se intensivně zdánlivě před námi, načež následovalo ohlušující rána, jako by bývalo někde na Petříně dělo vypáleno.

Optický i sluchový klam byl příčinou, že došli jsme až k řetězovému mostu, kde jsme se obrátili. Zahlednuvše poblíž policejního ředitelstva shon lidí, vrátili jsme se a stihli na místě skutku přítele Jedličku taktéž se vrátivšího, s kterýmž jsme byli očitými svědky všeho, co se v první čtvrt hodině po výbuchu před budovou policejního ředitelství dělo. Jiného v záležitosti té pověděti nevíme.

Ještě méně a skoro možno říci pražádných důkazův není, že by byl Sabina někoho ze známých patriotův nebo žurnalistův svým udáním politicky, ať již policejně nebo soudně kompromitoval. Z autopsie nevíme o žádném případu toho druhu a poněvadž nám nejde nežli o zjištění ryzé pravdy, obracíme se tímto ku všem účastníkům tehdejšího politického hnutí, aby — ví-li někdo o nějakém takovém případu nebo má-li toho docela snad nějaký důkaz, neobtěžoval si nás s tím obeznámiti.

Jako odpovědný redaktor »Nár. Listů« nalezal se pisatel těchto řádků v letech 1868—1873 v nejprudčím ohni persekučním. Byl tolikrát vyšetřován a před soud postaven, že se ani nepamatuje, kolikrát se to stalo. Přišel nesčetněkrát v nejužší styk s persekučními orgány. Přes to vše musí vyznati, že ani slavný c. k. trestní soud, aniž policie o redakčních poměrech na př. nebyly náležitě instruovány, že nevěděly a nikdy se nedověděly, kým byl který zažalovaný článek psán atd. a počínaly si v ohledu tom mnohdy až dětinsky naivně. Sabina naproti tomu znal poměry všech redakcí pražských, jako žádný druhý publicista český, do nejmenších podrobností a mohl tudíž policii a prostřednictvím této i trestní soud poučiti o všem, cožkoliv si přály o opositčním časopisectvu neb aspoň o vlastních vinnících, o jejichž zjištění jim šlo, věděti.

Podával-li Sabina tajné raporty i o takových věcech, není zjištěno; ale pokud víme, z opositních žurnalistů českých, nebyl nikdo před soudem kompromitován a trestní soud nikdy po pravdě nezjistil, kým byl který inkriminovaný článeček psán. Nepřiznal-li se pisatel článku sám nebo neprohlásil-li autora s jeho svolením odpovědný redaktor, soud a policie ho nezjistila.

Vše to neplatí však pouze o »Nár. Listech« a opositních časopisech svobodomyslných, nýbrž o všech žurnálech českých vůbec, tedy i o žurnálech Sabinovi nepřátelských. Z autopsie nevíme aspoň o žádném případu, kterýmž by mohl býti Sabina jako udavač kompromitován, a ví-li o nějakém některý z někdejších našich publicistických kolegů nebo má-li docela i důkaz nějaký, prosíme snažně, aby nám to oznámil.

Co jsme uvedli o opositní a vůbec české žurnalistice, platí také o politických poměrech vůbec. Sabina byl skoro do všeho zasvěcen. Kdyby byl chtěl, byl by mohl kompromitovati netoliko snad jen deset nebo sto osob, nýbrž tisíce.

I v tomto vzhledě musíme po pravdě konstatovati, že nevíme z autopsie o žádném případu toho druhu a že po celou řadu let marně jsme se pídili po nějakém důkazu.

Naopak — v mnohých případech, do nichž byl Sabina úplně zasvěcen, dostalo se nám ujištění opačného: že totiž všechno věděl, policie a soud pak naprosto ničeho se nedověděly, slovem že Sabina ve všech těchto případech policii jako její konfident neinstruoval.

Vším tím ovšem nechceme pranic jiného dokázati, nežli, že kromě policejních raportů, jimiž byl Sabina ze svých tajných styků s policií usvědčen, není aspoň nám, kteří jsme byli se o záležitost tu po leta zajímali, žádných jiných úplně přesvědčujících důkazův jeho zrady na národě známo.

* * *

Končíce tuto skizzu, v které nám ovšem nemohlo jíti o nic jiného, nežli o pokus, zjistiti aspoň v lapidarních konturách některé momenty ze života Sabinova, musíme vyznati, že vším tím ani z části nevyčerpali jsme bohatý material a zejména v ohledu psychickém, že nemohli jsme se vůbec ani pokusiti o třeba přibližně jen případný obraz muže rovněž tak zajímavého jako v nesčetných směrech o národ zasloužilého a zároveň tak svrchovaně nešťastného.

Pavel Josef Šafařík,

jeho život a práce.

Napsal

Jaroslav Vlček.

IV.

Mezi Srby.

V Novém Sadě, v dolnozemské Báčce, Šafaříka rázem ovanulo ovzduší zcela jiné. Z okolí, slynoucích přírodní krásou, panoramou vrchův, zelení lesův a stinných údolí, zapadl mezi nekonečné roviny, močály a pastviny, do vlasti polodivokých stád koňských, skotu i bravu; ze starožitných měst, sídel a středisk vědeckých, školských, literárních a politických přešel do mladé osady bez minulosti, bez pevného kmene usedlého obyvatelstva, do poloorientální směsice národův i vyznání náboženských, směsi obchodníkův, sedlákův i mnichův bez tradic kulturních a snah osvětných; z ruchu studentského, universitního, bibliotečního a sněmovního octl se ve vřavě trhův dobytčích, ovocnářských a zelenářských. Pohyblivý lodní most, nejistá spojovací tepna se světem, vedl k pevnosti Petrovaradínu, jediné střízlivé výšině, na níž mohl utkvívati zrak, uvyklý nořiti se do širokých rozhledův přírodní rozmanitosti. Až za Dunajem, v Srěmu, zelenaly se kopce a vinice, a v dálce zvedalo se lesnaté pásmo Fruške Hory s četnými bílými kláštery pravoslavného Srbstva. V těchto klášteřích Šafařík nalézal největší kořist pro své práce vědecké: bohaté, nezužitkované sbírky starých listin a rukopisův a vzácné exempláře starých, hlavně církevních knih slovanských. Ale právě jen holý materiál. Ani od domácího Srbstva kněžského, ani od učitelstva nedostávalo se mu popudu; naopak: často překonával úmyslný jich odpor, a nejednou i novosrbským snahám literárním a osvětným Šafařík pravou cestu razil sám.

I Šafaříkových krajanův, Slovákův, byl kolem Nového Sadu mezi uherskými Srby počet dosti značný. Do Báčky i do Srěmu Slováci z Horních Uher stěhovali se od dob tereziánských. R. 1820, kdy Šafařík počal působiti mezi Srby, kvetly už evangelické obce slovenské v Petrovci, Hložanech, Kysáči, Kulpíně, Silbaši, Palánce, Pivnici, Laliti, Bajši, Selenči, v Staré Pazové i v Novém Sadě, počtem do 15.000 duší, kde všude podnes znamenitě vzrostly; báčský Slovák je dnes už zvláštní typ v domácím životě, církvi i literatuře. Ale do let čtyřicátých duševní proudění v těchto osadách bylo také jen v samých počátcích. Čile si vedl toliko Jiří Ribay, kazatel v Torži, známý bibliofil i bibliograf, sběratel lidové literatury i národopisec, jehož skoro všecky práce však ostaly nevydány a který zemřel už 1812; dále Jiří Rohonyi, kazatel hložanský, rovněž horlivý rozšiřovatel československých knih, sběratel prostonárodních písní a veršovec, zemřelý 1831; a posléze Štěpán Leška, v l. 1821—1826 kazatel novosadský, odtud do smrti, 1849, staropazovský, spisovatel církevní a vydavatel knížky otcovy ‚Elenchus vocabulorum' 1825. Než ani s těchto stran Šafařík neměl podnětu žádného; i uprostřed kolonií slovenských byl odkázán hlavně na sebe. —

Za třináctiletého pobytu v Novém Sadě Šafařík teprve rozvinul pravou činnost literární ve všech směrech, jejichž zárodky zračily se už v Kežmarku, Jeně a Prešpurku. S houževnatou vytrvalostí a hlubokou vroucností, provázející všecku jeho práci vědeckou, oddal se studiím folkloristickým, literárně historickým, dějezpytným i zeměpisným, a plodem toho byla řada studií a knih ze všech jmenovaných oborův. Naléhavé potřeby vědecké literatury slovanské a bohaté netknuté prameny rukopisné v okolí novosadském byly mu stálým popudem: sbíral, vypisoval, přepisoval, zkoumal, srovnával, a práce jeho v Novém Sadě vykonaná má váhu nejen ve vědě české, nýbrž i v srbské a obecně slovanské, ba evropské vůbec.

A přece okolnosti, za nichž Šafařík pracoval, celkem byly velmi nepříznivé. Z listův jeho, psaných hlavně příteli Kollárovi do Pešti, jasně mluví veškerý hrdinský zápas, který mladý učenec podnikal krok za krokem.

Mnoho drahocenného času zabírala mu předně škola. Zprávy k přátelům zejména v prvních letech plny jsou steskův na spor mezi vysilujícím a často nevděčným zaměstnáním chlebovým, a ideály, které uskutečniti toužila jeho duše. V únoru 1821 na př. oznamuje Kollárovi: »Benedicti mi psal onehdy. On rovně, jako já, v školském tom blátě vázne cele. Tak se hle boura naděje naše!« V červnu

1823 opět: »V čas školských prací oukol denní zabírá síly. Zmarním-li tyto prázniny školské, nebudu nikdy hotov.« A dále: »Mne též dosti to jho školské — ten prach školský — trápí. Ale co dělat? To nám bylo souzeno.« A ještě týž měsíc: »Já tohoto podzimu sotvy kam půjdu. Líto by mi bylo tolika příprav, plánů, outrat zmarniti. Při pracech školských všecko to leží.« A tak často. Svědomitě konaje úřad, stále je svírán obavou, že nevykořistí, co by jinak mohl, velikých prací, do nichž se dal, že neukončí, a myšlenky jeho že s ním zahynou.«

Ještě hůře jej podlamovaly choroby, jimž v nezdravém, močálovitém ovzduší novosadském podléhal on i jeho rodina. Dojemně se čtou mezi obšírnými literárními vývody Šafaříkovy stručné zprávy o těžké nemoci vlastní nebo churavosti ženy a dětí, a lakonická návěští o skonu toho neb onoho dítka. O svátcích vánočních 1823 píše na př. Kollárovi mezi jiným: »Byv dlouho nevrlý a stukavý upadl jsem měsíce srpna v zimnici, jejíž charakter za čas rozeznán býti nemohl. Brzy však se ukázalo, že to bylo zacpání jater. Ležel jsem celých deset týdnů, nikam sebou hnouti nemoha ... Nemoc má je největší neštěstí, které mě v životě mém potkalo. Zbaven jsem všeho toho, co život vábného a sladkého pro mne měl: nervový stroj zrušen, duchovní moci klesly, obraznost a paměť prchly docela — já zbořen jsem v květě věku, v květě mužství svého« ... A kterak si vážil tělesné jarosti, ukazuje další důtklivá prosba k příteli rovněž churavějícímu: »Nelitujte, pro Boha živého, žádných nákladů, žádné péče, žádné práce, abyste zdraví svého uchránili. Máte-li dobrého lékaře, následujte slepě a neodstupně rady jeho. Střezte se na čas literních zaměstknání — retujte života a zdraví — časem, budete-li posilněn, opět se k nim navrátiti můžete« A tak stále. Každou větší práci Šafaříkovu přerušují a zdržují vážné úhony zdravotní: v květnu 1824 oznamuje, že i s ženou onemocněl »na žlutou zimnici« a dodává: »Není-li to až k zoufání! Toto podnebí mi jaksi nepřeje;« v únoru 1827 opakuje: »U nás povětří celú zimu nevelmi zdravé. Já zvláště na hlavu trpím a ku pracem nevrlý jsem;« o měsíc později si stýská: »Pro náramné rheumatické hlavy bolení, které mě už čtrnácte dní trápí, nemohu Vám dle vlastní své žádosti odpovědíti;« v červenci téhož roku, po povodni, obává se vzniku nemocí morových; v říjnu »na oči zle zakapal«, takže nic nemohl číst ani psát a »utratil polovici prázdnin školských;« a v březnu 1828, po smrti synáčka Mladena, opět stesk: »Já pořád v tom najmizernějším politování hodném stavu, an má manželka nemocna.«

Jiná překážka, která jako olovo se věšela na každý jeho krok, bylo nedostatečné, nespolehlivé, zdlouhavé a drahé spojení knihkupecké. Měsíce, ba druhdy i roky přecházely, než dostal objednané nezbytné prameny a pomůcky, po kterých toužil dnem i nocí, u knihkupců i přátel urgoval spoustou listův, udával směr, kterým by došly dříve, a spolehlivé osoby, které by je doďávaly jistě a bezpečně celé, neroztrhané, nepošpiněné, nepředražené. S Lipskem, Vídní, Varšavou, Krakovem, Petrohradem, Prahou, Pešti a Prešpurkem spojovalo jej ustavičné, zhusta rozčilené a mrzuté, protože marné dopisování. Obdržel-li pak posléze vytouženou knihu a nezklamala-li jeho očekávání, plesával s mladickou radostí, třeba dovoz byl nesnesitelně drahý. »Poštovský vůz sice tadyto každý druhý týden chodí (píše v únoru 1823), ale to příliš drahá fůra.« Za nedlouho dočkal se sice jedné z žádaných zásilek, »ale po poštovském voze za tak neslýchaně drahé peníze, že od této cesty napotom cele upustiti musí.« A co nevzalo dovozné, to pobrali knihkupci, zejména vídenští: ruské knihy na př. Šafařík od nich kupoval »bohužel v tak drahé ceně«, že, jak si stěžuje v prosinci 1828, tam »každá stojí třikrát i čtyrykrát tolik, jako v Petrově; proti tomuto neštěstí tedy není léku, není pomoci!« A kolik peněz zbytečně vydal za věci názvem slibné, obsahem však plané, nemoha do nich před koupí nahlédnouti! Vyznává sám: »Já jsem za ty německé smeti a plevy už tolik peněz vyhodil, že se ostýchám novou německou historickou knihu, o níž nic neznám, koupiti.«

A při tom ochotně jiným dělal kolpoltéra a sběratele předplatkův, při čemž zpravidla přicházel o vlastní peníze (rozprodávaje první svazek »Písní světských«, při »50 exemplářích asi $^1/_3$ škodoval«); vedl náklad na spisy své i vymáhal podpory na vydávání knih cizích; agitoval slovem i písmem u skrblíkův nebo neuvědomělých, obyčejně zklamán a vždy přec jen doufaje v lepší časy.

Že za takových okolností záhy se dostavila tíseň peněžní, je pochopitelno. V říjnu 1827 píše: »Vůbec toho roku mé oekonomické věci velmi zle jdú. Mój příjem značně umenšen, doma náklad co den roste a drahota povstává.« V lednu 1828: »Mé hospodaření v tom největším zmatku, v jakovém nikdy nebylo, a z něhož nevím, kdy a jak vyváznu. Můj příjem ode dvou let o třetinu umenšen — útraty se co den množí, an rodiny přibudá — drahota u nás nesmírná, jaká nyní jen v Paříži a v Londýně býti může (ku př. sáh dřeva stojí až do 20 fl.).« Posléze došel přesvědčení, že »pokud vy-

dávání a rozprodávání slovanských knih jen na nás učených spoléhati bude, ta věc dlouho dobře nepůjde.«

Další překážka byla tuhá censura absolutistických let dvacátých, v Uhrách poměrně ještě shovívavější než jinde. »Do Vídně a Prahy nechci ničeho více poslati, tam zahyne všecko; tu snadněji proklouzne.« Tak r. 1823. A ještě 1827 radí příteli Kollárovi do Pešti, aby vědeckého pojednání svého neposílal do Prahy: »dajte to rače v Budíně vytisknút; tam [v Praze] Vám ho zabijí.«

A útrapy přímo nesnesitelné mu způsobovali liknaví přátelé literární, které marně zasypával naléhavými dotazy, žádostmi a prosbami vědeckými v otázkách nesnadných, vzdálen jsa středisk duševního ruchu universit, knihoven, archivův a knihkupectví. Stoická mysl Šafaříkova nejednou překypěla nevolí, když zklamání dostupovalo vrcholu. V říjnu 1825 na př. se rozhorlil, odpovídaje na dotaz Kollárův: »Tak jsem zajisté na dopisování podobného druhu rozhněván, že, jestli se jen veliká proměna nestane, sotvy více v podobných příčinách psáti budu. Kdekoli sem posavád tlúkl, nikdo se mi neozval. Psal sem do Rus, Polska, Čech; psal sem Mušickému dvači třikrát, aby mi aspoň několik jmen Scriptorum croaticorum poslal — až posud ani literky! Nevynímám ani Kopitara (jehož já vůbec pochopiti nemohu); už před rokem, a od té doby aspoň třikrát, sem ho písebně požádal, aby mi kratičkú zprávu o Presbyterovi Diokleatesovi udělil — až posud a na věky nic. Musel sem tedy o něm sám pro svú literaturu zprávu z Gebhardiho a Engla zlátat. Tak hle všecko!« I na důvěrné přátele stěžuje si nejednou, jak jsou liknaví a neochotní.

Takové bylo položení mladého učence; zkoumáním byl by rád obsáhl širý slovanský svět a čím dříve ztělesnil své vědecké vidiny, a přece každá snaha jeho tříštila se na překážkách, často malichorných a nicotných. Proto není divu, že leckdy malomyslněl. V srpnu 1822 vyznává Kollárovi: »Jak Vám závidím teď toho štěstí Vašeho, ježto přece častěji i s vroucími přátelskými slovenskými dušemi obcovati, i k napomáhání národní literatury, a tudy vyššího života přispívati můžete! U mne bohužel téměř všecko pusté leží: však é péro ducha zlámáno! Všecko mé činění se stavuje na čtení a přemítání těch nemnohých spisů novějších, jichž se mi zde dostává; nebo co jsem koli zde posud trudnou myslí formovati počal, to vše nemělo vzniku« ... A proto není divu také, že v dáli, u nesvých opuštěn, nejednou zatoužil zpět. Vroucně to praví jeho slova, jimiž v dubnu 1822 odpovídá horlícímu Kollárovi: »Vždyť pak jsem se

nikdy nestrhl národu svého — mysl má byla a jest vždycky tam; jen nuceně jsem si obral roli tuto u příbuzných raději, než u Němců nebo Uhrů. Pročež bylo-li by kde u Slováků našich pro mne místa, kdež bych... lépe, než zde, k zamilovanému onomu oučelu míti se mohl, neomylně bych zdejší vyhnanství své s oním Jerusalémem proměnil.« Ale všecky pokusy o změnu se rozbily, až ji po třinácti letech přivodilo nezbytí.

Proto tím větší úctu vzbuzuje to, co Šafařík v Novém Sadě opravdu vykonal. Památná jeho odpověď Kollárovi ze dne 14. února 1821 ukazuje, že věren ostal zásadám a cílům, jak je hlásal v »Počátcích«, a že srdcem nestárnul nikdy. »Stěžujete-li sobě Vy (praví), že ve dvou živlích dýchati musíte, toť já naříkati musím, že ten jediný, v němž pluji, spatřené a zamilované studnice ráje ach tak daleký jest... Mé největší neštěstí jest, že obětovav nejkrasší část života svého zamyšlení onoho krasšího života národu svého, teď v síle mužství na to hleděti musím, kterak se ten blýskavý, bublinový svět mládenectví bourá, až naposledy nezůstane z něho nic, lec prouh rány, kudy šel blesk a srdce roztrhl. Ale Vy se domníváte, že ještě všecko ztraceno není! I já... až podnes v lepším okamžení tak smýšlím a tak cítím, jako jsem již před pěti lety smýšlel a cítil... Ano, já až podnes hotov jsem všecko za milý národ svůj položiti, i život; nebo ovšem lépe jest oslaviti národ svůj smrtí, než jej znectiti životem«...

Především jemu i Kollárovi leželo na srdci vydati sbírku lidových zpěvův, k níž oba měli hojně látky. Hned od počátku roku 1821 domlouvají se o její vydání. Šafařík oznamuje: »Má zbírka se také rozmnožila. Žeň dosti bohatá; teď jen do stodoly a humna, ať se tam vymlátí a vycídí: nebo u mne aspoň mnoho koukole. Především ale Vaši zbírku viděti chci.« Po roce opět hlásí, že u něho písní »již tolik, co by jich na vůz bráti mohl; ale jest tu jen přece mnoho plev, a zrna málo. Především tedy by se to všecko procíditi musilo, než by se co z toho jiným podalo«. A zase po roce, v únoru 1823, posílá Kollárovi svou sbírku se zevrubnými návrhy, kterak ji vydati. Text jednotlivých písní bez přidělaných nadpisův, jen číslem oddělit; znění diplomaticky věrně, pravopisem českým sice, ale přesně dle původu výslovnosti (tedy prý »viera«, nikoli »vjera«; »Slovenskié svetskié piesně«, nikoli »pěsně« atd.), při tom však pravopisem jednotným, aby výstřelky drobných různořečí byly nahrazeny tím, »co jest u vyslovování všem téměř Slovákům společné«, písně ne čistě slovenské, vzniklé na hranici oblasti moravské, polské nebo

rusínské, buďte vynechány; nelidové zpěvy, skládané od poloučených, vypuštěny. Sbírka pak budiž opatřena »uvedením«, ne však jen k písním, nýbrž k věcem ještě mnohem důležitějším: »Toto vydání písní má jen příležitost býti k jiným věcem, jichž bychom pohodlně svým Slovákům a Slovanům říci mohli; čas jest sáhnouti do jádra samé naší literatury slavenské.« A za měsíc opět: »Mé mínění jest, aby to pojednání ne tak chvály našich národních zpěvů a písní (kdo jich moci necítí, tomu chvála nepomůže), jako raději stručný historický přehled slovenského života našich Slováků ode starodávných časů až do dneška obsahovalo. Tam by se pohodlně mohlo říci, kde čeho chybí.« Tedy totéž revisionistické stanovisko, které vyvolalo »Počátky«.

Všecky ty návrhy Kollár přijal a provedl, ba víc: po přání Šafaříkovu napsal obšírné uvedení sám a k dokonalé jeho spokojenosti. »Předmluva ta jest výborná — píše Kollárovi dne 24. dubna 1823 — a tak ze srdce mého a z mysli mé vyňata, že k ní ani slovíčka doložiti nemohu... Já nic více ku zdokonalení čili napomožení vydání těchto písní učiniti nemohu... Vaše síla k tomu dostačí. Učiňte co můžete.« A tak v létě 1823 vyšly »Písně světské lidu slovenského v Uhřích. Sebrané a vydané od Pavla Jozefa Šafaříka, Jana Blahoslava a jiných. Svazek první. V Pešti, vytištěné písmem a nákladkem Jana Tomáše Trattnera z Petroze«. Stran XXXIV. a 150. Kollár se kryje pod názvem »jiných«: předsudek kněžstva tehdejšího proti »pošetilému« zpěvu lidovému nedovoloval mu přihlásiti se veřejně.

Sbírka má čtyři oddíly: písně lyrické (č. 1—38), elegické (39 až 64), allegorické a satirické (65—73), a rozprávky a ballady (74 až 92). Těmi skupinami i jejich rozsahem věrně se zračí ráz slovenského zpěvu: lyriky čtveračivě milostné i elegické nejvíc, méně allegorie a satiry; v balladách pak převládají motivy zbojnické. Písně jsou vybírány s porozuměním, vkusem a láskou. Nic hrubého zde; písniček »luzy« není. A úloha tehdy nebyla lehká i jinak. Krakoviakovitý ráz drobné slovenské »trávnice« často ne dost jasně dává poznati, co patří k sobě, kde se končí zpěv starý a počíná nový, co je celek pro sebe, a co cyklus atd. Také ne každý sběratel zapisoval přesně, pomátl varianty, nedoslechl znění celého, zůstavil mezery a p. Přes to je zde už nejedna perla, slovní i zpěvná, slovenské lyriky lidové (zejména č. 1, 3, 12, 19, 23, 24, 36, 42, 47, 56, 57, 71, 79, 85, 88—91). Není divu, když takovými písněmi už od mladosti odkájel se Šafařík, že krasocit jeho se vytříbil a že

velmi přesně a určitě rozeznával i v literatuře umělé, co je pravá poesie. Cit vždy svěží a zdravý, názor často hluboký, řeč téměř všude jadrná, idiotismy bohatá — vše to činilo mu písně prostonárodní milými.

Ale z »Písní« těch hovoří Šafaříkovi ještě mnohem víc. Vývody Kollárovy, položené v předmluvě, přijal za své, a tam čteme zajímavá vyznání. Písně obecného lidu jsou důležity jazykově, aestheticky i ethnologicky. »Ony jsou obrazy, v kterých každý národ svůj charakter nejvěrněji maluje a představuje, jsou historie vnitřního světa a života, jsou klíče od svatyně národnosti, kterými kdo otvírati nezná anebo nechce, ani co jest člověčenství, ježto se v písních pastýrských neméně jako v egyptských pyramidách zjevuje, nikdy nepozná. V čeledech, pokoleních, kmenech, nářečích poznáváme, co je člověčenství.« Kdo tudíž sbírá a vydává písně lidu, koná prý práci právě tak záslužnou jako kdyby sbíral mumie, mince, pergameny, urny, hroty, meče, kopí a jiné památky mrtvé. Prostonárodní Músa i pro vzdělance má mnoho půvabného, »když v ní jako v zrcadle viděti může, co by on byl, jak by byl myslel a cítil, jak svou žalost i radost, svou toužbu a lásku jevil, kdyby byl zůstal v nižším okolí života a nebyl se oddělil školským učením a cvičením od pospolité hromady národu svého.« Vzdělanost záhy setře i různosti a zvláštnosti kmenův slovanských: »z nynějšího r o z n á r o d u stane se národ, strakatá rozmanitost roztopí se ve všeobecnou jednotu«, lidové písně vyblednou a zmizí. Proto je nejvyšší čas zachrániti, co se ještě zachránit dá. Romantiky básnictví moderního ovšem by tam čtenář hledal marně; ale to je právě slovanská přednost: u Slovana všecky mohutnosti duševní jsou v rovnováze, cit, obraznost a rozum stejně rozděleny, hlava i srdce v dokonalé harmonii; »Slovan mysle cítí a cítě myslí, v chrámě Slávy políbili se tito dva geniové lidského přirození tak, že se z jejich svorného sňatku bezpochyby celé duchovní budoucnosti nový dokonalejší život narodí, ideál člověčenství v nejmožnější ouplnosti uskutečňující a představující.« Proto prý Slovan nedobrodruží jako Španěl, nepouští uzdu náruživostem jako Vlach, nevtipkuje a neztrácí se v zdvořilůstkách jako Francouz, není rozčilen a hned zase zádumčiv jako Angličan, nerozumuje jako Němec: »U Slovanů zdá se básnictví býti plod, na kterém pod praporcem obraznosti všecky duše moci rovný podíl mají.« Příčinou toho je hlavně podnebí. Cit jiných národův mrzne severním ledem nebo zase na mozek jejich ulehá polední žár; »sám národ slovanský všecky evropejské pásy obývá a v každém podnebí žije, a tato

okolostojičnost osvěcuje všecky kouty jeho duše a rozehrává všecky žilky a nervy jeho života.« Toho dokladem slovanský zpěv lidový: »tu všecko čisté, jasné, přirozené, prosté, samorostlé a snadné, tu se písně nedělají, ale rostou jako kvítí na loukách, a odtud jich i takové množství, jakovým se žádnému národu honositi nelze.« Ovšem slovenských písní nikdo nepřirovnávej k ruským nebo srbským: tito kmenové mají svou historii, Slovák jí nemá; proto nezpívá o bojištích, hradech a trůnech, o udatnosti nebo vlastenectví, než jen o poli a louce, lesu a bělišti, o hospodářství a lásce, o svatbě a smrti.

Kdo neslyší z těch slov Rousseauovo »Vraťme se k přírodě!«, epochálně prováděné Herderem a jeho školou vědeckou i básnickou? Kdo neznamená jeho ideu humanity, spravedlnost všem nízkým a potlačeným, samorostlost, lidovost a původnost umění? Kdo nevidí myšlenku osvícenosti a emancipace slovanského člověka, nauku o splývání kmenových drobtův v národ, ze vzájemného sebepoznávání vyrůstající slovanskou vzájemnost? Ideje ty Šafařík vyznával po celý život a vtěloval ve všech svých spisech. Prakticky to ukázaly hned jeho dějiny veškeré literatury slovanské, vydané po prvním svazku »Písní«.

*

Už v lednu 1823 Šafařík žádá Kollára o řadu pomůcek k dějinám literatury v Čechách a na Slovensku, dokládaje: »Já pomaličku opět v historii literatury všech slovenských [t. j. slovanských] nářečí pracovati počínám. Teď o Srbině z pramenů čerpám.« V únoru mu píše: »Mne teď zanímají filologické a historické studia. Naději se, že Vám ještě tohoto léta budu moci něco na pochoutku předložiti. K slovenčině mi chybují však pomůcky... V české, ruské, srbské slovesnosti jsem dobrými prameny opatřen: K polské a vindické nemám ničeho.« Kollára prosí o pomoc, pokyny a rady, a posléze přímo o spolupracovnictví: »Dopustí-li Vám jiné práce, abyste vypracování historie literatury slovenské v Uhřích (u Slováků) na se vzal?... Kdybyste to místo mne učiniti chtěli, velice bych Vám z toho vděčen byl.« Ale zůstalo při pouhém přání; o jednotlivosti Šafařík radí se ještě často, než celé dílo vypracoval sám.

Byla to cesta trudná a obtížná. V první čtvrti našeho století dějepisectví literatur slovanských bylo ještě v plenkách. Srbské prameny Šafařík měl pod rukama; vyznávať přímo: »O srbštině zde

čerpám z pramenů... O tom, co mne daleko, mám vůdců; tuto vidím sám, co jak stojí. O srbské literatuře více mohu říci než jinostranní literatoři. Já sem velikou prací katalog srbských knih zhotovil, toulaje se z domu do domu a všecko přeštáraje.« Ale vše ostatní těžce sbíral z široka daleka.

Při dějinách písemnictví ruského spoléhal na »Opytu kratkoj istorii ruskoj literatury«, vydaném v Petrohradě 1824 v čtyřech dílech od veleplodného Nikolaje Ivanoviče Greče, potomka české rodiny vystěhovalecké, gymnasijního učitele, carského knihovníka a redaktora mnohých časopisů, zejména oblíbené Severné pčely. Ale jakkoliv Šafařík si v lednu 1824 pochvaluje, že »vynímajíc některé maličkosti, v nichž tu i tam pochybeno, jak to jináče v takových mikrologických knihách býti nemůže, práce ta jest převýborná« — přece spis Grečův mu podával vlastně jen spořádanou látku knihopisnou a životopisnou; toliko v úvodech ke každému období jsou dobré karakteristiky celkového rozvoje. Při dějinách slovesnosti polské byl mu vůdcem Felix Bentkowski, professor dějepisu a universitní knihovník ve Varšavě, a ještě několik tehdejších historikův školy varšavské. S Bentkowského knihou »Historya literatury polskiéj, wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych«, vyšlé ve Varšavě 1814 v dvou dílech, sice Šafařík byl také spokojen: způsobila mu »nevyslovné potěšení«, když ji spolu s jinými polskými spisy po dlouhém čekání posléze obdržel v květnu 1823, a ještě po dvou letech, mluvě o Jungmannově Historii literatury české, lituje, že J. »nenásledoval příklad Bentkowského a jiných, kteří bibliografii s historií literatury mistrovně spojili,« dokládaje, že »posavad tedy a potom jen sami Poláci mají a budú míti historii své literatury jak náleží.« Než i ráz Bentkowského knihy, ač důkladné a spolehlivé v udáních, je přec jen suše bibliografický. Knihopisem v podstatě je i dílo Jungmannovo, jehož nad to pro českou literaturu Šafařík mohl užiti jen málo, poněvadž teprve v říjnu 1825 dostal dvacet prvních archův. A tak i jiné pomůcky. Za to základní názor jeho o Slovanstvě, starém i novém, utvrzoval a šířil se spisy varšavských Polákův Rakowieckého, Potockého a později i Surowieckého. Přečet v květnu 1823 starožitníka Ignáce Rakowieckého »Prawdu Ruskou« z 1820 a 1822, píše rozradostněn Kollárovi: »První díl obsahuje historii starých Slovanů; druhý nejstarší památky jazyka slovanského a historii jazyka i literatury všeslovanské. Vyznati se musím, že co jsem živ, nižádné slovanské dílo srdce mého tak neoblažilo jako toto. Otvírá se tu cele nový svět slovanský před očima zaraženého

čtenáře. Z této bohaté studnice napotom čerpati budu hojně a obrátím to i k našemu užitku.« A dostav po mnohých urgencích Potockého »Mówy, pochwaly i rozprawy«, vyšlé ve Varšavě 1816 v dvou dílech, plesá a zároveň vzdychá: »Potockého převýborné dílo ... všecko, co jsem posud v slovanských nářečích četl, duchem, mocí a krásou převyšuje. Jest tam devět pojednání historických o literatuře polské. Jak daleko jsme my za těmito bratry našimi!«

Za to Šafařík měl dobrý a užitečný vzor v knihách Wachlerových, k němuž v dopisech i jinde zná se výslovně. Ještě v červnu 1830, v listě k Purkyňovi do Vratislavě, píše: »Příležitostně, prosím snažně, vyslovte panu doktoru Wachlerovi mé nejuctivější poručení. Neměl jsem sice štěstí míti jej osobně za učitele, ale svými spisy stal se mně víc než učitelem; stal se mně pravým duševním otcem.« Jan Bedřich Wachler, ev. theolog a dějepisec, od 1801 universitní professor v Marburce a od 1815 ve Vratislavi, založil vlastně německou historii literární. Byl stoupencem idejí Herderových a odchovancem Eichhornovým, jak doznává sám. Je poctivě svobodomyslný, vroucně národní, všestranného rozhledu, pronikavého soudu a důkladný v studiu pramenův. Jeho knihy tvoří malou bibliotéku; z nich »Versuch einer allgemeinen Geschichte der Litteratur«, Lemgo 1793 sl., »Geschichte der historischen Forschung und Kunst seit der Wiederherstellung der litterärischen Cultur in Europa«, Göttingen 1812 sl., a »Vorlesungen über die Geschichte der teutschen Nationallitteratur«, Frankfurt a. M. 1818 sl., jsou ještě dnes díla čtení hodná. Zejména zásady, hlásané v nejstarším z nich, Šafařík osvojil si věrně. Dějepis literatury vykládá její vznik, průběh i ráz ze současné osvěty a povahy národa a tím učí rozuměti každé její fasi a každému zjevu; věda literárně-historická nepřestává tudíž na názvech knih ani životopisech jejich skladatelův, nýbrž podává příčiny zjevův a jich karakteristiku, učí na předmět nazírati filosoficky a historicky zároveň, přibírajíc na pomoc hojně věd pomocných; posléze není vědou cechovní, nepodává mrtvě všecko, nýbrž vybírá jen zjevy důležité a význačné a vše předkládá způsobem ušlechtilým, poutavým, obecně srozumitelným, aby tříbila vkus a učila správně nazírati na život.

Od ledna 1823 množí se zprávy Šafaříkovy v listech k příteli Kollárovi o postupu práce. Napřed se bylo starat o knihopisnou úplnost hlavních zjevův, potom o studium z pramenův, dále o rozdělení, posléze o řadu otázek nerozřešených nebo sporných, a když vše to bylo hotovo, o způsob vydání a nakladatele. Otázka nakladatelská

v literatuře naší, zejména vědecké, tehdy byla z nejpalčivějších. Hlasitě její nepříznivý stav označují slova Šafaříkova z ledna 1824. Co s třiceti tiskovými archy? »Nakladatele sotvy najdeme, na vlastní outraty — to se také nedá... Máme-li pořád spisovatelé být se svou ztrátou? Sama spravedlivost toho žádá, aby dělník měl mzdu svou. Ale kde v našem Rakouském panství nalezneme knihkupce, který by aspoň z částky trud náš zapraviti a vynahraditi hotov byl? Nad knihkupectví slovenské není ve světě věci mizernější. Ku předplácení se utéci, to pro dvojí příčinu neradno: jedno, že dílo to není prostonárodní, alebrž filologické, druhé, že spisovatelé slovenští u své veřejnosti již všecku víru a čest ztratili«... Ale jakmile dílo v rukopise bylo hotovo, našli se dobří lidé, kteří se ho ujali. V únoru Šafařík oznamuje, že dějiny dopsal; a v březnu, posílaje je Kollárovi do tiskárny budínské a prose, aby v censuře »rukopis nějakému ledamagyarovi do rukou neupadl«, zvěstuje s radostí, že karlovský arcibiskup Stratimirović i biskup Mušický slíbili hmotnou podporu, a přítel Hamuliak v Pešti i bratr Jan z Malého Kéreše že také přispějí. Za mnohých průtahův pak se vzdálenou tiskárnou a jiných nesnází posléze v březnu 1826 »Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten« v Budíně byla dotištěna. Že sliby mecénův z části selhaly, Šafaříka nermoutilo: »Posvětivše život národu (píše Kollárovi), musíme i ruce, i oči, i měšec.« Hůř jej hnětlo, že »v Čechách... tak prachmálo předplatcóv... to slabý znak horlivosti slovanské Čechóv« Že pak knihu psal německy, už před časem vysvětlil příteli: »To mé nerůdě v německém jazyku jest první a dá Bůh bude poslední spisovatelský hřích můj, který teď zjinačen býti nemůže« Šafařík totiž od let čerpal, vypisoval a pořádal z pomůcek německých, poněvadž jiných hrubě nebylo; měl před očima všecky učence slovanské, nejen Čechy; měl zření i k Němcům, kteří by, »že ve slovenském [t. j. slovanském] světě již svitlo (ne svitá) přesvědčiti se chtěli«. Česky chtěl po letech vydati zpracování nové, zdokonalené; ale ostalo jen při záměru.

V této knize věrně jeví se celý Šafařík minulý i budoucí. Zná veškerou literaturu svého rozsáhlého předmětu a čerpá z ní vrchovatě: zrale zažil starší německou vědeckou školu kritickou ze století osmnáctého i její odnož v Čechách, a zažil všecky snahy a výsledky nové školy vědeckoromantické a její pokračování mezi Slovany, hlavně polskými Veškery pozdější hlavní spisy Šafaříkovy zde zračí se jako v zárodku: Slovanské Starožitnosti, Slovanský Národopis, studie o věku cyrillomethodějském a starém jeho jazyce a písmě

církevním, badání v oboru staré literatury české, dějiny literatur jihoslovanských z pramenův, poměr spisovného jazyka českého k Slovákům atd. V knize této Šafařík je už srovnávacím jazykozpytcem, dialektologem, zeměpiscem, národopiscem, dějepiscem, buditelem svého národa a obráncem Slovanstva v jedné osobě.

Podivuhodno jest, jak jednotně, všestranně a pevně, s určitým vědeckým cílem životním, nazírá už zde na svůj složitý předmět. Slované jsou mu národem jedním, jejich mluva jeden jazyk rozvětvený v nářečí, literatura jejich jedna, rozešlá dle podnebí, dějin, náboženství, způsobu vlády; různost ta pak právě je výhodná, zamezujíc rozvoj jednostranný, vzbuzujíc mnohonásobnou rozmanitost a ušlechtilé závodění za společným cílem: není to hladká palma, je to rozrostlý dub. Proto hájí libozvučnosti, přesnosti a hohatství jazykův slovanských, ukazuje výhody písma cyrillského při vystihování slovanského rázu řeči, razí cesty k sjednocení a zjednodušení různých nerůdných pravopisův slovanských, a zejména velebí vysokou vzdělanost Slovanův starých a dobré právo jejich osvětných snah nových v životě i ve škole, důrazně a vděčně se dovolávaje hlavně Herdera a jeho ideje humanity.

Jihoslovanskou a československou minulost literární, pokud tehdy byla přístupna, zná z pramenův, ostatní z dobrých pomůcek. O současném stavu osvětných snah slovanských pak poučil se velmi zevrubně: čítal noviny ruské, polské a české i německé, vyšetřil, kde jaká knihovna vědecká po slovanském světě a naznačil poklady, jež v sobě chová, seznamenal akademie, učené společnosti a musea, časopisy a tiskárny, atd. Při tom šlo mu hlavně o užitečnost knihy: bral třeba doslova odjinud, co nedovedl povědět lépe, a nerozpakoval se, jako na př. při známé ideální karakteristice starých Slovanův, vytištěnými již slovy přítele Kollára opáčit, čím mu vřela duše.

Nelze zde dopodrobna rozbírat jeho názorův zejména o slovesné produkci československé. Jen tolik: také tady Šafařík je přítelem poesie lidové, správně vyciťuje pravé básníky umělé, velebí časomíru proti »ruskogermanskému« přízvuku, žalostí nad nejednotou a odtud plynuvší zkázou starých českých stran podobojích, neuznává »zlatého« věku Veleslavínova leda v hojné činnosti knihtiskařské a knihkupecké, oceňuje osvětné a lidumilné snahy josefinské, a pro Slováky žádá podstatné ústupky v spisovném jazyce českém. K mnohému, co zde pověděl, později vrátil se důkladněji; ale ve všem už

hlásí se pevný, vroucný, všestranný muž života a národa, nejen člověk kathedry a knih.

Náklonnost hloubavého ducha a smělý vzlet obraznosti a kombinace, jakož i těžké, nerozřešitelné na pohled záhady vědecké i nevyužitkované bohatství rukopisné a jiné vedly Šafaříka od obecných dějin slovanských literatur, od folkloru a snah příbuzných k prvním stoletím slovanské starožitnosti. Dobře si byl vědom vysokého cíle, k němuž zaměřil, i dlouhé a těžké cesty k němu; hned v květnu 1826 vyznává, že »nepochybně celý život k dovedení desátého dílu nepostačí«. Ale byl si vědom i svrchované potřeby, takřka čestné úlohy, aby Slovan osvítil nejtemnější dobu nejstarší minulosti svého národa, a, při vší skromnosti, i darův svého ducha k takovému úkolu. Čeho v oboru tom se dobral v Novém Sadě, je však jen částí velikého celku, který uzrál až v Praze po desítiletí; tam vysvitne pravá jeho povaha i vlastní význam.

V Praze také dovršilo, ustálilo a utvrdilo se i Šafaříkovo vědomí slovanské a slovenské. Slovák a Slovan ozývá se z jeho četné korespondence novosadské na mnohých místech; ale v první příčině až rok 1846 a v druhé až 1848 vyjasnily obě otázky v mysli Šafaříkově docela.

Posléze v Praze ustálil se na dobro též poměr Šafaříkův k různým přátelům a skutečným nebo domnělým protivníkům, s nimiž svazovalo jej už v Novém Sadě pravidelné dopisování. Z těchto stykův osobních, v letech zralého mužství, teprve vysvítá pravá cena předchozího spojení písemného. (Pokračování.)

Národopisná výstava československá.

Píše **J. Jakubec.**

Dne 15. května t. r. zahájena byla na témž místě, na kterém před čtyřmi lety zemská jubilejní výstava nám vybojovala ve světě takový úspěch, Národopisná výstava československá. Účel, ideu a průběh tohoto podniku národního pěkně charakterisoval ve své řeči předseda, hrabě Vl. Lažanský, i protektor její, starosta král. hlavn. města Č. Gregor. Burácejícího souhlasu došla hned při zahájení i ve všem tisku zejména vřelá slova protektorova, kterými trefně vystihl nesnáze a překážky, v cestu se jí stavící: »A vše toto, lide český, vykonal jsi vlastní silou a vlastní pílí, bez pomoci, bez záštity, bez podpory ...« Ukázal bych ještě na jeden moment. Největší překážku mělo toto dílo v nás samých: až do poslední chvíle muselo překonávati neústupnou nedůvěru přemnohých našinců, zejména Čechů vzdělaných a veřejně činných. V čele podniku výstavního stojí většinou lidé mladí, v širší veřejnosti české více méně neznámí. To je nejlepším svědectvím této všeobecné nedůvěry k myšlence výstavní. Strůjcové její pokoušeli se hned od počátku získati jí právě representaci českého národa, dodati jí tak jistého lesku. Ale pokusy byly jednak marny, ti pak, kteří s počátku se jí účastnili, brzy opouštěli ji, buď že se nemohli nadíti uskutečnění jejího hlavně pro nepřízeň rozhodujících kruhů, buď že je zalekla veliká práce, kterou viděli v daleké perspektivě. A toho odvážili se někteří pracovníci. Dali se do práce bez ohledu na nesnadnost díla a bez ohledu na překážky, které mu stály v cestě. Nedůvěru řečenou úplně rozptýlilo teprve dílo výstavní samo, když otevřeny byly přípravné práce na výstavišti široké veřejnosti. Dílo tak veliké, vykonané za takových poměrů, znamená zajisté velmi mnoho.

Uvazuje se v úlohu podati čtenářům Naší Doby obraz Národopisné výstavy československé, chci stručně promluviti o jejím vzniku a průběhu, o pracích přípravných; další odstavce budou věnovány programu a popisu výstavy a na konec ponechávám si oceniti význam a dosah výstavy Národopisné pro nás.*)

*) Národopisnou výstavu československou vylíčil podrobně a obšírně za základě protokolů, seznamů a jiných pramenů F. A. Šubert (v Osvětě 1894, č. 11—12, a 1895 č. 1—5). Z článku tohoto čerpal jsem vedle jiných pomůcek,

I.

Národopisná výstava československá nejtěsněji spojena je s jménem ředitele Národního divadla, F. A. Šuberta. Jemu patří iniciativa myšlenky samé, jeho hlavně zásluhou myšlenka tato byla uskutečněna. Druhá stránka zdá se mi skoro důležitější nežli první. Proč? Z těchto důvodů: Myšlenka sama vznášela se v našem ovzduší, ovšem jen neurčitě a nejasně. Řed. Šubert byl první, který ji nejen uznamenal, nýbrž i zachytil a dodal jí i rysů určitějších. Vizme, z jakých zárodků vyrůstala.

Spojily se v ní dva moderní oblíbené zjevy: modní snaha výstavová a všestrannější pěstování národopisu. Dnes člověk nepotřebuje příliš vysokého věku, aby, je-li milovníkem výstav, mohl za svůj život navštíviti nejméně deset výstav světových, a při tom jistě každého roku mohl by si dopřáti nějakou výstavu zemskou, množství výstav odborných a až k omrzení zbytečných výstav sportovních. Je to již taková inklinace našeho věku. Výstavy ovšem přinášejí s sebou mnohonásobný zisk: zvláště seznamují rychle a snadno svět s národem, mají v zápětí vzpružení průmyslu a obchodu a živější hnutí v obyvatelstvu atd.

A podobnou náklonnost má naše současná doba k folkloru. Má ji mezi spisovateli a odborníky, ale má ji též v nejširších vrstvách lidových. Kolik věnuje se dnes tomuto odvětví odborných časopisů a samostatných knih! Přirozeně je tento obor u národů počtem slabších, na jejichž individualitu národní útočí silnější sousedé, pěstován horlivěji a úsilněji.

I u nás před výstavou národopisnou dělo se velmi mnoho v oboru národopisu, co svědčilo o tom, že tato věda dostává širší basi proti dobám předešlým. Tenkráte jednotliví pracovníci obmezovali se skoro výhradně na duševní plody slovesné našeho lidu, hlavně na sbírání písní, pohádek, pověstí, zvyků a obyčejů. Zcela podle všeobecného proudu myšlenkového tehdejší doby. Zatím mnohé faktory, zejména hnutí sociální, obrátily pozornost k jiným stránkám života lidového. Tak zmáhající se moda výšivková objevila vzácný vkus, dovednost a umělecké nadání našeho lidu. Bohaté sbírky soukromé i veřejné plnily přečetná musea krajinská a stávaly se ozdobou v bytech soukromníků-amateurů. Brzy staly se hledaným předmětem. Mnohé výstavky výšivkové ukázaly neobyčejné bohatství těchto předmětů uměleckých v našem lidu. Utvořil se tu i zvláštní komitét pro šíření národního vyšívání. Vzorek národních výšivek s oblibou napodobován ve školách. Brzy rozšířil se i za hranice.

Národopisu českému věnována pozornost i po jiných stránkách. Někteří badatelé — hlavně dr. Zikmund Winter a dr. Čeněk Zíbrt — osvětlovali jej po stránce historické, hleděli vysvětlovati a stopovati hlavně mnohé zvyky současné v době minulé. Jiní zase po jiné stránce. Malíř J. Prousek na př. obracel pozornost soustavnými svými pracemi k zajímavým stavbám a malovanému nábytku z Turnovska. Každému zajisté je v živé paměti delší diskuse o úkolu Českého musea, když sta-

---

hlavně zpráv jednatelských, programů a Věstníku národopisné výstavy československé a j. i pro svou stať. Pro stručnost užívám pro název Národopisná výstava československá zkratky, všeobecně obvyklé NVČ.]

věla se pro ně nová budova. Žádáno, aby poskytovalo především obraz nás Čechů po stránce hmotné i duševní, aby obmezilo se vše exotické, zkrátka aby České museum badatelům i navštěvovatelům podávalo úplný obraz zemí českých a jejich národa Ještě před výstavou jubilejní usilovalo se hlavně mezi některými mladšími spisovateli o založení časopisu, který by byl výhradně věnován jenom české lidovědě. Brzy na to uskutečnil se ve sborníku »Český lid«, jehož program vypracoval Dr. Niederle a jehož redakce podjali se Dr. Č. Zíbrt a Dr. L. Niedrle. Větší ještě interess o národopis český vzbudila jubilejní výstava. Útulná Česká chalupa a galerie ve středu průmyslového paláce v širokém obecenstvu vzbudily nejživější zájem. Odtud řed. Šubert podle vlastního doznání vzal přímo podnět k myšlence, uspořádati výstavu národopisnou. Česká chalupa zavdala i příčinu k poučné diskussi o typu českých staveb, kterou obratně vedl výborný znatel tohoto oboru J. Peisker. Tohoto pohnuly bohaté sbírky hospodářského pavillonu k návrhu, aby uspořádala se širší retrospektivní výstava zemědělská.

Vše to není ovšem uvedeno na újmu originálnosti myšlenky řed. Šuberta. Daty výše uvedenými má býti ukázáno, že zde byla nálada a podklad pro národní podnik kulturní toho způsobu, jako měla být výstava národopisná. Myšlenka tato je p. Šubertova, ale je jeho ještě více celým provedením; provedením to, v němž průvodce osvědčil vzácnou schopnost vystihnouti ducha a náladu svého okolí. Se šťastným nápadem, myšlenkou initiativnou potkáváme se dosti často v životě. Kolik však takových myšlenek zahyne hned při vzniku jen proto, že tu nebylo energie k jich provedení! Kolik jich konečně ponecháno jsouc přirozenému průběhu svému musí čekati na uskutečnění své dlouhou dobu!

A právě energii u provádění své myšlenky řed. Šubert osvědčil neobyčejnou. Energii tu podporovaly jeho bohaté zkušenosti a obezřelý postup, jímž přiváděl myšlenku svou do veřejnosti české. Rozmyslil celý program budoucí výstavy, vypracoval si organisaci její a pak hledal prostředky, jimiž by se dal záměr tento provésti. Ubezpečil se souhlasem intelligence i žurnalistiky, získal své myšlence spolupracovníky a pak teprve podnikl kroky veřejné k uskutečnění jejímu.

Dne 28. července 1891 svoláni přátelé národopisu českého na staroměstské radnici. Účastnili se schůze této nezvyklým počtem, který mohl býti pokládán za první znak zdaru. Výsledek schůze směřoval nejen ku provedení výstavy národopisné, nýbrž účastníci měli tu na mysli ještě další a hlubší dosah: přijata resoluce, aby se zároveň s přípravami výstavy národopisné spojilo úsilí o založení národopisného musea, aby se přípravné práce užilo k vydávání národopisné encyklopaedie československé a k ustavení se národopisné společnosti československé. Z toho zřejmo, že výstava měla býti, jak bylo úmyslem navrhovatele, pouze podnětem k soustavnému a širšímu pěstování národopisu českého. Doba výstavy stanovena z počátku na r. 1893 a odtud pošunována na r. 1894 a až na r. 1895.

Na podnět řed. Šuberta učiněny hned první kroky k uskutečnění NVČ a podána memoranda místodržiteli, maršálku a zemskému výboru, výkonnému výboru jubilejní výstavy království Českého, jakož i městské

radě s náležitým odůvodněním a vylíčením zamýšleného podniku. Kroky tyto měly alespoň ten výsledek, že v české veřejnosti vzbudily především zájem o to, aby zachovány byly hlavní budovy zemské jubilejní výstavy, jimž vandalské záchvaty rozhodujících kruhů hrozily nebezpečím. Zboření stihlo — zcela zbytečně a bezúčelně — pouze kamennou budovu zemského výboru. Již tato vymoženost znamenala velmi mnoho. Krásné a účelné budovy zachovány nejen pro NVČ, nýbrž bohdá pro všecky menší výstavy budoucí. A to byl zejména pro město Prahu veliký zisk.

Myšlenku samu, jež zaujala českou veřejnost, popoháněli hlavně zdatní a nezištní pracovníci. Z počátku vážila více práce theoretiků.

O theoretické propracování NVČ nejvíce zasloužil se její jednatel, dr. Em. Kovář. V nynějším díle výstavním je veliký kus jeho práce myšlenkové. Maje důkladnou průpravu ve svém obsáhlém studiu srovnávacího jazykozpytu, anthropologie a ethnografie, opanoval hned také národopis český hlouběji a všestranněji nežli kterýkoli z našich odborníků. Myslím totiž vědecké pojímání této rodící se discipliny, abych tak řekl filosofii národopisu, jeho utřídění a meze. Studiem a praksí pronikal i v podrobnosti jednotlivých odborů. Mnoho prospíval svou kombinující fantasií. Mnohým z nich vypracoval i zevrubný program sám. Pro každý odbor dovedl též hned získati i pracovníky. Při výstavě hned od počátku zasazoval se o vědečtější pronikání celé myšlenky.

Dr. Kovář věnoval NVČ své síly plně a výhradně, vzdav se na čtyři léta všeho působení ostatního. Stav se jednatelem výstavy, ve své osobě soustředil všechno spojení mezi jednotlivými odbory ústředními v Praze i krajinskými odbory venkovskými, účastnil se jejich práce a ve mnohých případech i práci jejich vedl sám. Práci tu vedl s neobmezenou důvěrou v konečný šťastný výsledek celého díla. Nevadily mu tak praktické obtíže a překážky, které nemohli neviděti lidé praktického života a bohatých zkušeností. Pobyv na přemnohých venkovských výstavkách přípravných, viděl též rozsah i obsah budoucí výstavy jasněji nežli kdokoli jiný. Po stránce praktické administrativy neosvědčil se ovšem ideálem jednatele; ale to zřídka se spojuje s dobrým theoretikem v jedné osobě.

Na začátku vedle dra. Kováře byl jednatelem chystaného podniku též Dr. L. Niedrle. I když brzy vzdal se této funkce, přece vždy patřil k nejhorlivějším a k nejúčinnějším pracovníkům NVČ. Ve svých initiativních návrzích dovedl spojovati stránku theoretickou s praktickým provedením. Každý návrh svůj zpracovával hned v účelný program. Měl též postup celé práce neustále v evidenci. Pro tyto vlastnosti býval hlavně v přečetných komisích nejvydatnějším pracovníkem. O theoretické stránce pracovali hlavně hned na počátku s úspěchem i mnozí jiní; uvádím jen prof. V. J. Duška, dra. K. Plischke, prof. Hostinského, dra. V. Kurze, dra. Č. Zíbrta atd.

K uskutečnění těchto theoretických prací přispívali brzy zkušení praktikové, o čemž na svém místě. Podávám zatím krátký průběh myšlenky výstavní. —

Po první schůzi přátel národopisu českého užším výborem sestaveny stanovy, týkající se založení ethnografické společnosti, která měla

se po návrhu dra. Niedrle dříve ustaviti, převzíti pak starost o uspořádání národopisné výstavy, vytknouti si za další svůj cíl zřízení národopisného musea a vydávání velikého národopisného díla.

Avšak již v příští schůzi pronášen náhled, aby všecka práce věnovala se zatím nejbližšímu úkolu, uspořádání ethnografické výstavy československé, a návrh podobného smyslu byl také přijat. Práce sama předána zatím zvláštnímu výboru, jehož předsedou stal se brzy na to (16. září 1891) hrabě Harrach.

Vzletným provoláním, sepsaným E. Krásnohorskou a podepsaným velikým počtem přátel národopisu českého, vržena myšlenka v nejširší veřejnost českou. Vedle toho rozeslána zvláštní provolání, sepsaná drem Kovářem, k jednotlivým okresům a větším městům. Provolání žádalo hlavně za zřízení krajinských odborů. Na mnohých místech vzbuzen také souhlas a vřelé účastenství. Mnohé odbory krajinské, hlavně hlinský a přeštický, daly se hned čile do práce. Ale silnější ruch a pravé nadšení jevilo se pro tuto myšlenku na Moravě, kde zejména v novější době dařilo se studiím ethnografickým lépe nežli v Čechách. Živý zájem pro ethnografickou výstavu ohlašoval se také ze Slovenska i ze Slezska. Bohužel, že zájem ten na mnohých místech po dokonaných krajinských výstavkách utuchal.

Po tomto prvním větším rozběhu nastal klid a jisté omrzení, jak u nás bývá již obyčejem. Nebezpečným úskalím pro NVČ byla hlavně stránka finanční. Z výstavního výboru děkovali se jednotlivci anebo se vzdalovali práce; podobně vázla i činnost celých odborů. Na místech kompetentních nebylo ochoty ku podpoře díla, u mnohých pracovníků nebylo důvěry k němu. Někteří z dřívějších pracovníků seskupili se ve zvláštní užší kruh a obrali si za úkol, co pokládali za provedné — zříditi při museu království Českého selskou síň samostatně bez ohledu na podnik výstavní. Hrstka důvěřivých nadšenců, kteří dále setrvávali při práci, objevovala se jednotlivě občas v malém pokojíku, který pokladník J. Ort propůjčil podniku za místnost kancelářskou. Vedle jednatele dra. Kováře, který z počátku po delší dobu zastával všecky práce bezplatně, byly tu dvě placené síly, honorář jejich byl tuším 15 zl. měsíčně.

Zatím však přece mnohé události dály se na prospěch výstavy. Na Moravě rozvířil se ruch výstavek krajinských, ke kterému přicházeli účastníci z různých koutů zemí československých. Naše časopisy illustrované i denní rozepisovaly se o těchto výstavkách a podle nich strojily čtenářům svým obraz budoucí výstavy národopisné. V Čechách šířilo se zvláště o prázdninách v různých krajinách četnými přednáškami porozumění i význam příští NVČ. Mimo to podnikali jednotlivci na venek agitační a informační cesty. O toto popularisování NVČ hlavní zásluhu mají Dr. Kovář. prof. Dušek, prof. Dr. Kurz, Dr. Jar. Haasz, uč. Hulička, Dr. Plischke, uč. Veselý a j. Hlavně učitelstvo a studentstvo šířilo myšlenku NVČ v nejširších vrstvách.

Ředitel Šubert zatím nabyl u české veřejnosti neobmezené důvěry. Na jeho popud vypravilo se v létě r. 1892 Národní divadlo na mezinárodní výstavu divadelní do Vídně. Skoro celá veřejnost česká napřed zrazovala od tohoto kroku, varovala a protestovala proti němu, ale p. Šubert

maje důvěru ve svou věc, neoblomně stál na svém; získal si potřebného svolení v družstvu divadelním a jel do Vídně. Neobyčejný úspěch české opery překvapil v cizině i doma. Geniální hudbě Smetanově otevřen tím svět. Původce celé výpravy slavil doma triumfy, prolomiv si tak dosti rozšířenou nedůvěru a chladnost i v široké veřejnosti. Tímto vítězstvím podle mého zdání získávala mnoho i myšlenka NVČ. Ve tvůrci jejím oceňován organisatorský talent, neobyčejná energie a prozíravost nejbližším prostředím. —

Ještě větší a širší interess měly občasné národopisné sjezdy, které pomáhaly šířiti smysl pro NVČ, ale vedle toho pracovníkům podávaly nejlepší příležitost dorozuměti se o společné práci a sdělovati se o dosavadní zkušenosti, nabyté z menších výstavek.

K návrhu řed. Šuberta svolán první sjezd již ke dni 25. bř. 1892. Vedle theoretického rozvoje myšlenky výstavní schůze tato měla výsledek i praktický: poukazováno různými řečníky na některé nové kroky, které by měl výstavní výbor podniknouti, aby se dílo tak důležité uskutečnilo, Odtud dán posl. K. Adámkem živější podnět k pořádání okresních výstavek národopisných. Hlavní porada týkala se finanční podpory celého podniku.

Sjezdy národopisné menšího rozměru, nicméně však dobrých následků, konány byly při příležitosti národopisných výstavek okresních: tak na Moravě při výstavce vsacké (28. srpna 1892) a hodoňské (12. září 1892). Při první z nich shromáždily se hlavně valašské, při druhé hlavně slovácké odbory národopisné. Jednáno tu zejména o zkušenostech, čerpaných z dosavadních výstavek krajinských, a podávány pokyny, jak by se daly odstraniti některé nedostatky na nich se objevivší. V následujícím roku konány na Moravě ještě národopisná sjezdy v Přerově (27. srp. 1893, kde byla hlavním předmětem rozhovoru zase finanční stránka NVČ. Kromě toho jednalo se na podnět dra. Kováře o organisaci národopisné činnosti na Moravě, hlavně o stránce její vědecké. Brzy potom (31. srp. t. r.) konán podobný sjezd pro západní Moravu ve Velkém Meziříčí, a na konec (6. ledna 1895) v Uherském Hradišti.

V Čechách na podnět výkonného výboru podniknuty tři sjezdy krajinské: pro střední Čechy při okresní výstavce ve Zbraslavi (2. června 1893), pro východní v Hlinsku (15. srpna t. r.), pro západní v Domažlicích (10. září t. r.). Později konány pro Podkokrnoší v Nové Pace (23. září 1894) a v Hořicích; pro Pošumaví svolán sjezd do Strakonic (18. listopadu 1894). Největší důležitosti nabyl sjezd hlinecký. Z něho hlavně vyšel podnět k soustavnější a účinnější práci pro NVČ, zejména pro větší činnost venkovských odborů. Sjezd tento popohnal založení Národopisné společnosti československé (NSČ) a Národopisného musea (NMČ); z něho vyšlo několik dobrých pokynů pro konečnou installaci NVČ, jakož i pro trvalé uchování a vědecké popsání a ocenění těchto památek. Na tomto sjezdě vyzván hlavní výbor NVČ, aby postaral se hned o prozatímné místnosti NMČ, dále aby svolal co možná záhy sjezd všech odborů do Prahy.

Sjezd žádaný svolán byl též na sv. Václava r. 1893 do Prahy na Staroměstskou radnici. Pro nastalý výjimečný stav v Praze sjezd oficielní

sice zakázán, ale dovolena ustavující se schůze NSČ s programem, jak vytčen byl hrubými rysy již na sjezdu hlineckém.

Vedle zprávy o finanční stránce, podané drem Jar. Haaszem, o sbírání látky a zakupování předmětů a o agitaci pro NVČ hlavně zasazováno se o založení NMČ a o ustavení se NSČ. Museum uskutečněno pak hlavně munificencí hr. Sylvy-Tarouccy, který k tomuto účelu věnoval přední trakt svého paláce (Nosticova na Příkopě). Rovněž zvolen tu výbor NSČ. Fakta tato pro NVČ zatím neměla většího dosahu, vždyť NSČ zakládala se vědomě jen za tím hlavně účelem, aby převzala úkol a dědictví NVČ v tom případě, kdyby za výjimečných poměrů v Praze výbor NVČ byl neočekávaně rozpuštěn. Již při samém založení jejím počítalo se s tím, že činnost její musí se rozvinouti teprve po ukončení NVČ, až bude jí dán hlavně bohatý podklad materiálem NVČ.

Největšího rozsahu nabyl však sjezd všech odborů z Čech, Moravy a Slezska, konaný za rok potom, dne 28. září 1894, obeslaný neobyčejně četně (vedle ústředních odborů pražských byly tu zastoupeny 94 odbory venkovské).

Program sám ukazoval, že uskutečnění výstavy, jež bylo pevně a určitě stanoveno na r. 1895 od sv. Jana do sv. Václava, je již přede dveřmi.

Ustanovena tu především krajinská oddělení na NVČ. Sjezd tento byl projevem pravého interessu o veliký podnik národní, svědčil o svorné snaze všech přispěti radou i činem k uskutečnění jeho. Byl to opravdový projev nejširší veřejnosti české. Přáním odborů venkovských přicházelo se s největší ochotou vstříc, návrhy a zkušenosti různých odborů venkovských přijímány vděčně, všichni žádali si vhodného poučení.

Největší důležitosti nabyl sjezd tento tím, že rozptýlena jím dosavadní nedůvěra zejména širokého venkova, že NVČ nebude se moci ještě r. 1895 konati. Jen tím, že nejširší veřejnost pochopila záhy předmět i význam NVČ, bylo umožněno tak veliké a brzké její uskutečnění. —

Věci tyto byly jen pomocné přípravy pro rozsáhlou činnost při myšlence NVČ. Právě vykonaná práce na prospěch obecné věci je to, co ve svém výsledku při tomto díle národním nejvíce imponuje a co je pro nás nejlepším vysvědčením. Nikde při žádném podniku nevynaložili jsme snad tolik činnosti, tolik svorné obětavé práce, jako se to stalo při NVČ.

Práce tato nejeví se snad tak velkolepou ve svém výsledku, jaká byla v svém průběhu. Příčinou toho je povaha ethnografické výstavy sama. Jestliže k jiným výstavám dějí se přípravy několikaleté, není to pro výstavu toho druhu, jako je naše NVČ, ani zdaleka měřítkem.

Kdežto tam z pravidla pracuje jen ústřední vedení, které vrhne myšlenku, podnikne první kroky, aby si zabezpečilo především účastníky, aby zajistilo si podporu kruhů rozhodujících; pak stará se jen o budovy pro vystavené věci a o příslušnou administrativu, drobnou práci ponechávajíc interesentům samým: zde právě této drobné práci, jejímu vedení a uspořádání přísluší největší zásluha. Jednalo se o předměty, jejichž stavění na odiv není majiteli reklamou, při nichž naopak původce do-

mníval se míti největší příčinu, aby zůstaly světu neznámy; dále o předměty, pro jejichž význam neměli majitelé buď nejmenšího pochopení a jež odpočívaly na mnoze mezi starým, dávno odvrženým haraburdím, nebo chovaly se jako rodinné památky doma v tajném úkrytu.

Uskutečnění výstavy poháněla hlavně usilovnější činnost výborů a odborů ústředních.

Čím více výstava dospívala svého uskutečnění, tím více nabývalo převahy působení praktiků nad působením theoretiků. Podle této potřeby doplňovaly se i ústřední výbory, hlavně výbor výkonný. Výkonnému výboru, v němž soustředila se všecka činnost, množily se práce den ode dne. Za poslední rok konány jeho schůze pravidelně dvakrát za týden; před samým otevřením výstavy a hned po něm bylo nutno konati schůze každý den nebo alespoň ob den. Do té doby vykonáno bylo jeho schůzí již přes 200. Nad to připravovalo práce pro výkonný výbor praesidium ve zvláštních ještě přečetných schůzích. Praesidium složeno jest: z předsedy hrab. Vl. Lažanského, tří místopředsedů: F. A. Šuberta, prof. O. Hostinského a A. Häuslera a z pokladníka J. Orta.

Hr. Vlad. Lažanský zvolen za předsedu NVČ dne 12. července. 1892. V něm získán horlivý zastánce podniku národního zejména v rozhodujících kruzích, které ovšem nikdy NVČ neprovázely velikou blahovolností. Jemu hlavně vedle prince Bedř. Schwarzenberka přísluší zásluha, že prolomil ledovou lhostejnost příslušníků svého stavu alespoň tou měrou, že hlasovali na př. s oběma českými stranami pro subvenci zemskou, jeho přičiněním docíleno toho, že vládní kruhy, podniku tak výlučně českému ne právě nakloněné, neodvažovaly se příkrá výjimečná opatření namířiti proti NVČ, že povolilo se v mnohém jednostranném a nepříznivém rozhodnutí ústřední vlády proti NVČ (na př. při loterii); jeho osobnímu vlivu sluší děkovati, že v poslední době před samou výstavou rozplynula se i zvláštní netečná vlažnost české Moravy k NVČ, jakou bohužel bylo za poslední dvě léta pozorovati. Vůbec věnoval se předseda zvláště v poslední době výstavě celou duší a s pravým zápalem. NVČ sesílila v něm i vědomí české, kterým se nikdy před tím nezapíral. Nevytýkal bych těchto jednotlivostí, kdyby náš národní podnik nebyl na ně býval odkázán.

I ostatní členové předsednictva přičiňovali se prospěti výstavě především po stránce finanční. Vedle řed. Šuberta staral se hlavně A. Häusler o stránku finanční a reklamní, J. Ort převzal od počátku nesnadnou úlohu pokladníka a jiné práce.

O stránce praktické rozhodoval a pracoval hlavně celý výkonný výbor, v němž nyní vedle uvedeného již praesidia zasedají tito členové: uč. A. Frumar, uč. Em. Hulička, prof. dr. J. Jakubec, JUDr. V. Kopista, prof. dr. V. Kurz, dr. J. Nejedlý, univ. doc. dr. L. Niedrle, J. Otto, prof. dr. Pražák, arch. V. Roštlapil, Frant. Ruth, V. Ruttner, redaktor V. Ryba, JUDr. J. Scheiner, arch. Fr. Schlaffer, F. Schläger, měst. rada Al. Storch, sochař prof. St. Sucharda, prof. A. V. Velflík. Jednatelem jest dr. Em. Kovář.

Ve výkonném výboru soustředila se práce všech výborů a odborů ústředních, jakož i všech odborů krajinských. Ústředních výborů a odborů ve smyslu programu NVČ ustavilo se přes 40. V některých z nich pracovalo i přes 50 členů.

Praktické stránce celého podniku věnovaly se hlavně výbor stavební, finanční, installační, zábavní a reklamní.

Se vzácnou činností stavebního výboru setkáme se ještě později. Z ostatních výborů hlavně finanční výbor měl úlohu svou znesnadněnu zvláště nepřízní vlády k naší výstavě. Práce jeho vzrůstaly s rozvojem výstavy samy. Illustruje to nejlépe nápadný vzrůst předběžného rozpočtu. F. A. Šubert při vzniku myšlenky výstavní odhadoval potřebný náklad na 300.000 zl.; první rozpočet, podaný v únoru 1892 s žádosti za subvenci ke sněmu království Českého vykazuje již summu 400.000 zl. Před zahájením výstavy počítalo se však již s rozpočtem asi 650.000 zl., který podle osvědčených zkušeností dostoupí bezpochyby ještě vyššího čísla, asi k 700.000 zl.

O odborech ústředních promluvím při popisu samém.

Rozhledy politické.

KOALIČNÍ OPRAVA VOLEBNÍ — ÚPADEK LIBERALISMU V CIS A JEHO SLÁVA V TRANS — KOALICE STARO-MLADOČESKÁ — OBSTRUKČNÍ OPOSICE — DELEGACE ŽÁDÁ NOVÉ MILIONY.

VÍTĚZSTVÍ VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V NĚMECKU — VÝNOSNÁ POLITICKÁ ČINNOST VE FRANCII — AŤ ŽIJE PAN FAURE! — CRISPI ZVÍTĚZIL NA CELÉ ČÁŘE — ROSEBERY MÁ ŠPATNÉ VYHLÍDKY — NENÍ NAD ZLATO — NOVINÁŘSKÁ VÍTĚZSTVÍ NA KUBĚ — RUSKO KANCLÉŘEM ČÍNY — TOUHA STAMBULOVA PO LÁZNÍCH — TRESTUHODNÉ NERESPEKTOVÁNÍ MEZINÁRODNÍ ÚMLUVY.

Pětadvacet sedění měl tajemný volební subkomitét, než zpáchal volební návrh, jenž se konečně světu odhalil — hotové monstrum politické korupce a třídního jezovitství! K existujícímu nespravedlivému volebnímu řádu připleteny dva nové a opět nespravedlivé přívěsky (»zákony«), jimiž se zřizuje 47 nových mandátů, aby se doplnil posvátný počet 400 (47 + 353). K městské a venkovské kurii přidává se totiž po oddělení těch poplatníků, kteří ročně platí méně než 5 zl. přímých daní; do této kurie přináleží také dělník platící více než 1 zl. (pojištěný pro nemoc) a konečně okresní a obecní úřadníci, závodní úřadníci zemědělští a lesničtí pojištění pro nemoc. V obou těchto odděleních nevolí se přímo, nýbrž nepřímo voliteli. Do kurie dělnické volí se taktéž nepřímo volitelí; právo volební mají dělníci pojištění již dvě leta v nemocenských pojišťovnách zákonem z r. 1888 ustanovených. (Právo mají i ti, kdo pojistného podle § 4. zmíněného zákona jsou zproštěni, taktéž dělníci v státních salinách).

Dělnických poslanců se určuje počet 13, podpětizlatových 34. Monstrosnost vyloženého řádu bije do očí: ponechává nepřímé volby, dělnictvu nedává práva přímého a tím zbavuje právo výchovního významu, vylučuje se dělnictvo zemědělské a pro nemoc nepojištěné, vylučuje se dále dělnictvo nepojištěné a pracující

v různých sezonách pracovních. Představte si dále: dělník platící nad 1 zl. daně přestává za volby být dělníkem, »povyšuje se« do kurie podpětizlatové; ale »ponižuje se« zároveň, neboť teprve když platí více než 1 zl., dostává se mu té cti, které požívá jeho soused nedělník, platící snad 1 krejcar! A kam se poděje právo dělníkovo, jejž zaměstnavatel prostě propustí — nový »zákon« přece stanoví, že má volební právo jen ten, kdo je zaměstnán. Považme dále, že dělnictva jen menší počet je pojištěn při pokladnách závodních (ze 700.000 jen 243.000), kteří tedy před propuštěním více jsou chráněni, považte si konečně, jak politické úřady mohou upravovat a regulovat nemocenské pokladny, a pochopíte, jakou nestvůru splodil subkomitét.

Pojištěného dělnictva je 1,300,000; z toho zbývá mužských voličů 700.000; připadá tedy 1 dělnický poslanec na 55.000 voličů; 5042 velkostatkářů má 85 poslanců; u nás v Čechách 45 svěřenských velkostatkářů má 9 mandátů, tedy 5 lidí má svého zástupce, všichni dělníci v Čechách mají mandáty — 4! Posud v říši bylo 1,726.272 voličů; novým »zákonem« rozšiřuje se právo na další dva milliony, ale tyto dva milliony mají jen 47, kdežto posavadní menší počet měl 353 mandátů atd.; 1,817,724 mužů nad 24 let starých zůstane bez volebního práva.

Ze 34 mandátů připadlo by na české země: na Čechy 2 v městské, 5 ve venkovské, na Moravu 1—2, na Slezsko 1 v obou; dělnických mandátů Čechy mají mít 4, Morava (bez slezských enklav a okresů: Místek, Nový Jičín, Šternberk, Hranice) 1, Slezsko s částmi moravskými 1. Ostatní rozděleny jsou takto: Dalmacie s Krajinou, Istrií, Goricí a Gradiskou, Terstem 1, Halič s Bukovinou 1, Dolní Rakousy 3, Horní Rak. s Solnohrady, Tyrolskem a Voralberkem 1, Štýrsko s Korutany 1.

Takovými umělými a nemravními prostředky chce si politický a hospodářský liberalism zachovat parlament, když mu ve Vídni a již i jinde odzvánějí; rozpuštění městské rady Vídeňské (dr. Lueger nepřijal volby za starostu) přímo názorně charakterisuje bezradnost liberálů. Z porážky liberalismu Vídeňského naši liberálové také počínají mít strach; alespoň s velikou emfasí v »Nár. L.« píše se teď o »lžiliberalismu« a liberalismu »židovském« — jako by náš český domácí liberalism byl o chlup lepší, snad s kohoutím mlékem! Vlastenčící tirády o »národním vědomí« a pod. hesla dnes už nikoho neklamou. A jaké zoufalé plány »Nár. Listy« vynalézají — máme se prý

dohodovat s národem polským a maďarským a těžit z konfliktu Uher a Říma! To je program přímo zoufalý nebo máme si jej vykládat tím, že nastává doba kyselých okurek? Vídeňský liberalism je špatný, ale maďarský je dobrý! A od »národa« k »národu« máme se dohodovat! »Nár. Listy« žijí pořád a ve všem z okamžitých úspěchů — Bánffy zůstal, Kálnoky odstoupil — honem navázat s maďarským »národem«! Plánu a politického programu v oficielním orgánu vedoucí strany nevidíme a nevidíme.

Strana sama, zdá se, plánu nemá. Proslýchá se alespoň, že se na Moravě strojí koalice staro-mladočeská! To je počátek konce. Z Čech na Moravu zanesli jsme živější hnutí protistaročeské — z Moravy dostaneme do Čech staro-mladočeskou koalici? Již i »Hlas Nár.« píše sentimentálněji a slušněji o mladočeských poslancích, vidí občas v »Nár. Listech« již »rozumné slovo« a dovolává se již i »pánů poslanců« (dne 22. května), proto, že jejich orgán vyslovil to rozumné prý slovo: »Rozumný člověk měří a váží příčiny i následky a řídí se prospěchem větším« — — Sjezd českých měst rokující po příkladu měst německých o berních reformách, pokud se dotýkají obecních důchodů, také dával příčinu ke koaličním plánům, jako teď úmrtí poslance Fandrlíka. Nám zdá se věc být velmi prostá: přičlení se ke straně frakce de facto staročeská anebo poslancové přijímající program svobodomyslný? Na každý způsob tyto koaliční plány prozrazují, co dávno není tajemstvím, že lidová strana na Moravě spí. »Národní Listy« začaly se »slovanskou protikoalicí« a tato slovanská protikoalice končit se má koalicí staro-mladočeskou.

Oposice odhodlala se v parlamentě k obstrukci, jíž jednací řád poskytuje dosti účinných prostředků (10timinutové přestávky před hlasováním atd.), kdežto zkrácené jednání (§ 42) v nynější rozhárané situaci neposkytuje výdatnější zbraně. Rozumí se, že obstrukce je prostředek, ne cílem a běží tedy o to, má-li se jí překazit jednání o berní a volební předloze nebo má li sloužit i účelům politickým. Pro stranu teď, kdy koaliční strany se pro celjskou otázku tak rozcházejí, stojí snad politický moment v popředí. Nelze posoudit takové čistě praktické a konkretní otázky z dálky; dokonce když pozorovatele mate podivný fakt, že p. posl. a redaktor Eim v — orgánu strany docela zjevně a přímo křiklavě straní levici, píše po svém způsobu vlastně proti obstrukci.

Delegace shromážděné již ve Vídni, mají povolit nové miliony k účelům vojenským — nový ministr hr. Goluchowski nového sotva co poví; za to jistě uslyšíme, že politika odstoupením hraběte Kálnokyho se nezmění atd. *S.*

V Praze 10. června.

* * *

Německo si oddechlo. Předloha proti převratu definitivně pochována. Elementární hnutí všech pokročilých činitelů proti tomuto politickému atentátu nezůstalo bez praktického úspěchu. Jest patrno, že i nejenergičtější absolutism couvne před mocnou váhou veřejného mínění tam. kde lid jest politicky zralý a kde inteligence není korumpována. A kde nevystačilo veřejné mínění, tam doplnily zmar předlohy mocné parlamentní strany. V německém říšském sněmě jest vidno, jak slabá jest vláda naproti pevným, organisovaným parlamentním klubům, tam předseda klubu platí více než několik ministrů. Ovšem jací voliči, tací poslanci, jací poslanci, tací vůdcové. Ostatně snesla vláda blamáž svou ku podivu lehce. Jen bojovný pan Koeller necítí půdu pevnou pod nohama a uchází se prý o stolici německé literatury na některé universitě.

Ve Francii bahno třetí republiky zase vysoko stříká a několik poslaneckých výtečníků má potřísněno ruce špínou. Aféra jižní dráhy, kterou vláda chtěla uspati, jest díky radikálům a socialistům zase na denním pořádku. Bývalým ministrům Rouvierovi, Rocheovi a Guyotovi dokázáno, že tvořili s Reinachem syndikát, jenž vydal 1,100.000 fr. na podplácení členů vlády a parlamentu. Přes to vláda snaží se vyšetřování z důvodů prý promlčení zastaviti, vždyť dnešní předseda ministerstva Ribot byl také jeden z intimů Reinachových. Ostatně této veřejné korrupci nebude se diviti, kdo čte interpelaci Huguesovu, že ve Francii, kde na 380 křesťanů přichází teprve jeden Žid, jest 9 židovských prefektů, 20 podprefektů, 10 vrchních soudních radů, 8 generálních silničních inspektorů a 96 vyšších úředníků v ministerstvech. Zcela v pořádku, odpověděl ministr vnitra, podle receptu velké revoluce: »rovnost a bratrství«.

Dle svého vzoru, nebožtíka Carnota, nepřeje si president Faure ani chvíli klidu. Od severu na jih, od východu k západu projíždí se svou parádní družinou Francii, tiskne ruce mužům, usmívá se na ženy a hladí tváře dětem, a žárlivě shání drahocennou popularnost, jež pro francouzského presidenta jest věcí nejdůležitější.

A lid jásá a aklamuje jeho žandarmy a kavaleristy a myslí, že Francie jest opět mocná a slavná.

Crispi jest spokojen. Dvoutřetinová majorita v parlamentě jest dosažena a o jiného nic se mu nejedná. Ale národ dokázal, že i k osobě jeho má důvěru, vždyť byl sám zvolen neméně než devětkrát za poslance. Co na tom, že celá Evropa ví, že pro sebe a svou rodinu si dal zaplatiti z banky římské a národní přes 1,400.000 franků, že jakožto »právní zástupce« Reinachův a zároveň předseda ministerstva prodal Corneliu Herzovi velkokříž řádu Mauritia a Lazara za 50.000 franků, že dal na základě výjimečných zákonů přes 5000 lidí deportovat a zavřít na 4199 let a 3 měsíce? »Národ« volbami dokázal, že s dosavadní jeho činností souhlasí a Crispi bude na začaté dráze zdárně pokračovati dále ku předu. Těch několik spoluzvolených opositčníků bude již umlčeno ať po dobrém nebo po zlém.

V Anglii drobí se liberální majorita parlamentu doplňovacími volbami ode dne ke dni a ministerstvo Roseberyovo smiřuje se pomalu s myšlénkou svého odstupu. Nyní patrno teprve, proč Gladstone před rokem odstoupil. Tušil, že velké své plány s tímto parlamentem neprovede.

Agitace německých bimetalistů pro zavedení mezinárodní dvojité měny znepokojila velkotržbu Londýnskou, jejíž zástupcové kořistící z tržebného světového monopolu Anglie protestovali proti jakémukoli viklání zlatou měnou Anglie. Kancléř pokladu Harcourt je však brzy upokojil, prohlásiv, že vládě ani nenapadne zlatou měnou hýbati. A ku podivu našel v tom souhlas Balfourův a celé torystické opositce. Kde se jedná o nadvládu tržební, tam jsou obě strany svorny. Naděje mezinárodního bimetalismu tím ovšem valně pobledly.

Madridské noviny denně přinášejí vítězné bulletiny o porážkách povstalců na Kubě, ale generál Campos pořád žádá nové vojsko a nové peníze. Vítězství v novinách jsou ovšem velmi laciná, ale povstalcům se při tom patrně dobře daří.

Překvapující jest zpráva, že Čína výpůjčku svou k úhradě válečné náhrady, na kterou si brousily zuby již bursa londýnská a berlínská, uzavřela u ruské vlády, jež si opatří peníze opět v Paříži. Potvrdí-li se to, byl by to mistrovský kus ruské diplomacie.

Na Stambulova konečně také došlo. Jest obžalován pro zneužití úřední moci a státních peněz. Dlouho smál se cynicky vy-

šetřujícím soudcům, konečně však uznal za dobré podniknouti výlet do zahraničních lázní k posílení svého náhle porušeného zdraví. Vláda požádala jej však důtklivě přes nátlak některých velmocí, Stambulovu vděčností zavázaných, aby svou cestu odložil na dobu pozdější. Nepodaří-li se ještě mocným přátelům Stambulova proces ututlati, vyjdou asi hezké věci na jevo.

Obyvatelstvo ostrova Formosy, jenž byl při uzavření míru Čínou Japonsku postoupen, nechtělo, jak se zdá, spokojiti se pasivní úlohou mezinárodního předmětu tržebného a prohlásilo se samostatnou republikou. Osvědčení obrněnci japonští budou nuceni tedy ještě vykonat svou pacifikační povinnost.

V Praze, 9./6 1895 *H.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

ZVYŠOVÁNÍ JÍZDNÉHO PRO OSOBY A NÍZKÉ SAZBY A REFAKCE PRO ZBOŽÍ — SKVĚLÉ VÝTĚŽKY SOUKROMÝCH DRAH A STÁLÝ DEFICIT NA ŽELEZNICÍCH STÁTNÍCH, AČKOLI DOPRAVA ZNAČNĚ STOUPLA — MINISTR OBCHODU JAK SESTÁTŇUJE DRÁHY — ZNAMENITÉ ÚSPĚCHY RAKOUSKÉHO LLOYDU A KOLIK NÁS STOJÍ TERST SE SVÝM PŘÍSTAVEM; DUNAJSKÁ PAROPLAVBA A NOVÝ PAROPLAVEBNÍ PODNIK DO SEVERNÍ AMERIKY; NA SPLAVNĚNÍ VLTAVY OD PRAHY NENÍ PENĚZ — NAŠE VÁLEČNÉ ROZPOČTY, OZBROJENÝ MÍR A JAK SE PŘI TOM DAŘÍ STÁTNÍM A SAMOSPRÁVNÝM FINANCÍM — VŠELIKÉ KOALIČNÍ OPRAVOVÁNÍ BERNÍ PŘEDLOHY, VEŘEJNOST DAŇOVÝCH SEZNAMŮ — UMĚLÉ UDRŽOVÁNÍ VYSOKÉ ÚROKOVÉ MÍRY TAKÉ OD ÚSTAVŮ ZEMSKÝCH — KLESÁNÍ AGIA A JEDNÁNÍ STÁTU S RAKOUSKOUHERSKOU BANKOU.

Měsíc květen je obvyklou dobou súčtování pro veliké podniky dopravní a tovární. Zajímavo je při tom stopovati vývoj našich ústavů dopravních a kterak slouží hospodářskému prospěchu občanstva:

O státních drahách stačí jen krátká zmínka; mnohokráte promluveno již na tomto místě o bolestech občanstva vůči hospodářství v těchto podnicích. Uplynulý rok byl zvláště příznivý, výtěžek státních železnic vzrostl o 6 milionů zlatých proti r. 1893 a je větší nežli se dle rozpočtu čekalo. Přes to je stálý deficit ze státních drah silně přes 25 mil. zl. ročně. Ministr financí chystal se arci zvýšením sazeb v dopravě osobní vyzískati na to $2^1/_2$ mil. zl.; upraviti sazby na zboží prozatím se nezamýšlí, jelikož se to pojilo s postátňovací akcí, která se, jak známo, důkladně pohatila. A přece jak snadno by se daly vytěžiti veliké miliony, kdyby se co nejméně zvýšily sazby na zboží, a nikomu by to při tom snad ani patrněji neublížilo. Státní dráhy dopravily v r. 1894 2.800 mil. kilometrových tun (kilometrová tuna je tuna vezená na vzdálenost jednoho kilometru) a »kdyby se na každou kilometrovou tunu přirazilo $^1/_{10}$ kr. dopravného, činilo by to výtěžek skoro na 3 mil. zl.«*) A co je to za bezvýznamnou

*) Takový příklad v rozpočtovém výboru uvedl posl. Kaizl, ale byl to, soudě dle rokování tohoto výboru, hlas volajícího na poušti. Jak by také mohli

přirážku: 100 *kg* by se tu dopravou na 100 *km* (asi jako z Prahy do Pardubic) zdražilo *o 1 kr.*, pravíme *o jeden krejcar!* To by patrně náš obchod a průmysl nesnesl! Kdyby vedle toho zrušily se zcela neoprávněné refakce, zajisté by stát vyzískal další mnohé miliony a nemusil by tak velice zvyšovati sazby na dopravu osob, a deficit státních drah by ponenáhlu zmizel.

Vláda však již se rozhodla a proto nové zvýšené ceny jízdních lístků po státních drahách vejdou co nejdříve v platnost. V rozpočtovém výboru kde kdo se vyslovil proti tomuto opatření, zejména se poukazovalo, že pro bližší jízdy bude dopravné v třetí třídě nepoměrně vysoké, ale výsledek byl ten, že konečně výbor vše odhlasoval dle přání finančního ministra. Také státní železniční rada vyslovila se, že zamýšlené zvýšení je rozhodně příliš vysoké a že by se nemělo jíti nad sazbu soukromých drah (ku př. dráhy severozápadní), které počítají za 1 *km* pouze $1^1/_4$ kr. v třetí třídě, kdežto vláda chce 1·4 kr. A jak tuto radu zástupci vlády (Biliński) přijali? Byli povděčni a potěšeni, že prý železniční rada souhlasí se zvýšením jízdného; jak vysoko se však jízdné zvýšiti má, to si arci vláda upraví pouze sama dle svého osobního zdání; zatím přece se posečkalo se zvýšením a zdá se, že hlasy ve státní radě nebyly marné.

* * *

Také ostatním železnicím se dařilo v uplynulém roce výtečně, státní společnost bude vypláceti dividendu 33 franků (proti 28 frs. za rok 1893), severozápadní dráha (základní garantovaná trať) 11 zl. (proti 10 zl. 1893), severní dráha Ferdinandova 144 zl. (proti $137^1/_2$ 1893). Jak viděti, porostou také stále nároky akcionářů, až bude se jednati zase o zakoupení těchto linií. Prozatím na to tak již brzy nedojde. Ba ministr Wurmbrand nemíní snad již ani jižní dráhu sestátňovati, vždyť už jí chce na vzdory stavěti konkurenční železnici přes vysoké Tury do Terstu. Myšlenka ta je opravdu tak zarážející, že sotva se o ní vážně bude moci mluviti; jižní dráha sama, když teď má monopol dopravy do Terstu, nemohla se dlouho vyplésti z deficitů, jak pak by se vedlo asi dráze konkurenční, která

---

zástupci fabrikantů, velkokupců a velkostatkářů připustiti, aby jim sebe menší vydání bylo uvaleno na bedra, třeba jim stát již dával ze svých berní, vybraných po většině od chudáků, roční dar 25 mil. zl. ve formě deficitu plynoucího ze drah.

by stála poplatníky obrovské sumy, než by se vystavěla, a kdyby byla pak hotova, vynesla by státu několikamilionový roční schodek! Vůbec má pan hr. Wurmbrand nešťastnou ruku, tak jmenoval zástupcem a důvěrníkem svým při jednání o jižní dráhu známého velkoakcionáře p. Taussiga, (dle jeho vlastního doznání) presidenta dráhy státní společnosti, tedy dráhy, o jejíž sestátnění zároveň se také vyjednávalo. Neznamená to skoro jako udělati kozla zahradníkem? Proto bude zajímavo, jak asi odpoví se v té příčině na interpelaci posl. Pacáka!

Při jižní dráze nám musí hned se vybaviti všechny neblahé upomínky na Terst, na jeho paroplavební společnost Lloyd, na všechny výhody poskytované přístavu diferenčními cly, na známá nákladná skladiště, která musil stát zachrániti od úplného bankrotu. Mohla by z toho býti zrovna postní rozjímání rakouského poplatníka hodná pašijového téhodne! Lloyd, který pod rozličnými tituly dostává ze státní kasy naší polovice (uherský globus již teď ničeho nepřispívá) přes $3^1/_2$ mil. zl. ročně, vykazuje čistý zisk $^1/_2$ mil. zl. Tedy po odečtení státní subvence vynáší slavný tento paroplavební podnik přes 3 mil. zl. deficitu. A co velkého vykoná se za tento peníz: celkový obrat zboží na lodích této společnosti vezeného je asi $7^1/_2$ mil. met. ctů. Pojem o velikosti tohoto výkonu nabudeme, když to srovnáme s dopravou vnitrozemskou; na všech rakouských drahách (uherské vyjímáme) dopraví se množství zboží více nežli stonásobné. K tomu si přimysleme, že přes Terst se platí ještě mnohem menší clo (při kávě 37 zl. ve zlatě místo 40 zl., při čaji 80 zl. místo 90 zl. atd.) a že sazby jižní dráhy pro Terst jsou tak zlevněny, až tím trpí výtěžek celé společnosti, i že následkem toho je dopravné nepoměrně zdraženo na ostatních jejích tratích a pro jiná spojení. A k tomu je u nás stále ještě ubohý italský živel přece trpce utiskován, jaká křivda se děje ubohým Italiánům jen tím, že musejí snésti v místech smíšených nápisy také slovinské! Italia irredenta! — »Italie nespasená,« — ubozí krajané velikého národního hospodáře a poctivého muže ministrpresidenta Crispiho, jak by jim mohlo býti blaze pod vládou tohoto předobrého muže!

Jak se ostatně obchod přes Terst zvedá, pozná čtenář z tohoto příkladu podaného od obchodníků s čajem. Čaj v Praze a v Čechách vůbec odebírá se z valné části od firem hamburských, bremských a jiných západoevropských, neboť ty jej dopravují a prodávají za ceny co možná nejlevnější, ale věc má jistý choulostivý háček.

Přijde-li čaj z Německa, Švýcarska a vůbec cestou suchozemskou, musí platit cla místo 80 zl. ve zl. 90 zl. ve zl. (za 100 *kg*). Objedná-li tedy pražský obchodník v Hamburku čaj, žádá, aby se mu dopravil napřed do Terstu, tam se vyclí (za 80 zl. ve zl.) a jde drahou do Prahy. To se rozumí, že doprava z Hamburku do Terstu jde vesměs po lodích německých. Tak se výtečně podporuje paroplavba rakouská, pěstujeme umělé květiny exotické velikým nákladem, místo abychom si je lacino opatřovali tam, kde rostou volně v přírodě! Bylo by zajisté možno také u nás vypěstiti ve sklennících kávu, ale zač by tu asi přišel konsumentům jeden kilogram? Proč nenašel se ještě žádný tak horlivý patriota, který by nám takto zjednal drahocenný nápoj z domácího výrobku, abychom nemusili bráti kávu z krajin tropických? — Jestliže náš zámořský obchod se musí udržovati tak uměle, jako na př. $3^1/_2$milionovou roční subvencí dávanou Lloydu a všelikými diferenčními cly, stojí za uváženou zcela jistě, zdali by nebylo lépe vzdáti se vůbec této paroplavby tolik drahé! — Také dunajské paroplavbě nevede se valněji, podnik byl toliko státní podporou zachráněn od naprostého zániku, dostává značné státní subvence, ale výtěžek jeho se stále menší a to dosud s ním nekonkuruje plně nová paroplavební společnost uherská. — V poslední době mluvilo se o založení dopravní zámořské společnosti v Terstu pro přívoz bavlny ze severoamerických Spojených Států, ale při výtečném zdaru rakouského Lloydu nezdá se, že by mohl takový podnik vzniknouti, leda by se našla ve Vídni vláda, která by zase 3—4 mil. zl. roční subvence na to chtěla obětovati. Při skvělých našich účetních uzavírkách bychom si ten luxus opět mohli popřáti.

Dopřáváme si za mnohé miliony luxus vlastní dopravy námořské také z toho důvodu, že prý by bez obchodního loďstva nebylo možné ani loďstvo válečné, proto sluší k velikému nákladu přímo na válečné loďstvo povolovanému (přes 10 mil. zl. ročně) připočísti subvenci dávanou Lloydu ($3^1/_2$ mil. zl.). Za to na účely eminentně hospodářské a po případě i výnosné není ve státních kasách žádných peněz, na splavnění Vltavy a Labe od Prahy do Ústí nad Labem nelze ještě po dlouhá léta ani pomysliti, to rozpočet státní by nesnesl, ačkoli by se peníze do toho vložené zcela bezpečně mnohonásobně vyplatily.

* * *

Ostatně naše společná vláda či vlastně ministr vojenství upřímně se snaží, aby naše státní pokladny přílišnými přebytky nepraskly. Předkládá delegacím dvojí nové překvapení: nový požadavek 4 mil. zl. většího ročního řádného vydání na vojsko a o $4^1/_2$ mil. zl. překročen loňský rozpočet vojenský. Již předešlý měsíc zde na to poukázáno. Na vojenský rozpočet bylo společných vydání rozpočteno na r. 1893 117 mil. zl., na rok 1894 $122^1/_2$ mil. zl. a na r. 1895 $126^1/_2$ mil. zl., na r. 1896 131 mil. mimořádná vydání $17^1/_2$ mil. zl. Vedle toho rakouské ministerstvo zemské obrany potřebuje 21 mil. zl. a uherské 14 mil. zl. Celkem se tedy v naší monarchii vydává dle rozpočtů na vojsko ročně přes 180 mil. zl., jež v konečných výsledcích se jistě zvýší na 190 mil. zl. Přidejme k tomu, že asi 310 mil. zl. ročně se potřebuje na různé státní dluhy, a dospějeme k okrouhlé sumě asi 500 mil. zl. ročně, které se potřebuje ze státních kas k produkci kanonů, pušek, různých trhacích preparátů, na vojenský výcvik lidí, konečně na kupony cenných papírů velkým kapitalistům, kteří dříve již převeliké sumy za veliký úrok státu propůjčili ponejvíce k podobným účelům. Za to je však skoro každý občan vojákem aneb aspoň domobrancem prozatím arci jen k udržení míru a na obranu své vlasti proti sousedům, kteří zrovna tak jen zbrojí se na ochranu míru a pouze proti možnému vpádu nepřátelskému. Odkud pro bůh ale přijde ten zlý nepřítel, proti němuž se všichni svorně ozbrojují? Ten patrně se jmenuje pouze všeobecnou nedůvěrou a strachem; snad i trochu drahé parády je třeba! — Není třeba podotýkati, jaká hospodářská ztráta pochodí z toho, že mladí lidé bývají na tři léta vytrženi ze svého povolání, a že jejich mravní výchova mnohdy vojančinou velmi pochybně bývá podporována. — K tomu ještě na příklad každá sebe nepatrnější lokální dráha musí se mnohokráte dráže stavěti pouze následkem požadavků ministerstva vojenství atd. — Konečně státním financím se skvěle při tom ještě daří, finanční ministři mají plné kasy, ačkoli na př. v Uhrách již je zase povážlivě vyprázdnili a chystají se dělati nové dluhy. Lehko však je státnímu hospodářství jen, protože všechny dávky veřejné si osobí, každá berně ať přímá ať nepřímá je výhradním právem státu. Co mají si však počíti ostatní veřejná hospodářství? Přištipkujou to samými přirážkami, ale i ty hrozí se jim scvrknouti následkem zmírnění daní výnosových (pozemkové, domovní a výdělkové). Před několika dny o tom právě rokoval sjezd českých obcí městských, ten viděl podstatnou spásu v tom, když se bude dělati berní předloze zásadní oposice. Ale to se ne-

zdá býti nejsprávnější cestou. Spíše by se doporučovalo na základě nového upravení z berní přímých vyzískati co možná nejvyšší podíl pro samosprávná hospodářství.

* * *

Jinak koaliční strany provádějí berní reformu takovým způsobem, jako by se káli z toho, že dosavadnímu mizernému poplatnému lidu tolik povolili, a proto hledí vše ještě tak důkladně napravovat, aby oprava nikomu nebyla příliš žádoucí. Přijali rentovou daň dle návrhů výborových, ačkoli s ní skoro nikdo nesouhlasil, bude se platit pouze skoro z kuponů zástavních listů a ze vkladů spořitelních a záložen ských a konečně stihne dlužníky, kteří si vypůjčují na hypotéky. Tím se nepřímo jen zvyšuje úroková míra dlužníkům a jich beztoho hospodářsky krušné postavení se nadmíru ještě zhoršuje; celý výnos rentové daně není daleko poměrný k obrovským vadám tohoto zdanění.

Nejhorší ránu hrozily koaliční strany zasaditi důchodové dani osobní. Že každý veliký kapitalista bude hledět co možná utajiti svůj důchod, to zajisté bude lehko každému pochopitelno. Aby se lidé aspoň trochu donutili mluviti pravdu, bylo ve vládní předloze ustanovení, že přiznané důchody k dani mají se zapsati do rejstříků a že každému bude volno nahlédnouti do těchto rejstříků u obecního úřadu. Ale to bylo příliš mnoho velikým pánům, ve výboru to změnili, že může do podobných rejstříků nahlédnouti jen ten, kdo platí osobní důchodovou daň, a to jen 14 dní po sestavení. Již to bylo značným omezením veřejnosti daně, ale když nebylo možno větší veřejnosti ve výboru prosaditi, konečně se mohlo obecenstvo bdělé a ostražité jakž takž s tím usmířiti. Ale v plné schůzi říšské rady bylo to pánům velkostatkářům, Polákům a mnohým kapitalistům z levice příliš všetečným nahlížením do posvátných soukromých tajností velikých pánů, a hlavně posl. Abrahamowicz a jiní Poláci k veliké radosti kapitalistických listů vídeňských namáhali se v potu tváři, aby dolíčili škodlivost takové veřejnosti daňových registrů. Prý budou zlí lidé toho používati ke štvaní, vydírání a bůh ví k čemu ještě. Krátce, velkým prebendářům může býti občas veřejná kontrola důchodů nepohodlná; patrně sotva se za svůj důchod styděti bude ten, kdo si ho mozolnou prací zjednává, a také bude moci sotva lháti, protože je beztoho každému patrno, odkud kdo z chudších lidí své důchody má. Jinak může se všelico ukázati podivného při důchodech bohatých lidí. Tak na př. se svého času veřejně řeklo v říšské radě o jednom řediteli soukromé dráhy, že

kdyby byl všechno své služné i všechny tantiemy stále ukládal úrokem na úrok, kdyby z nich byl ničeho nespotřeboval, že sotva by ještě mohl míti asi třetinu toho jmění, které právě si zahospodařil. Takové objevy arci mohou býti po případě nepříjemné. — Jindy zase prý může na př. propuštěný úředník udati svého pána, jaké má důchody. Ať páni se vyhnou lži a nepotřebujou se báti udávání.

Nuže, proti možnému zneužití veřejnosti daňových seznamů, jak už byla beztoho přistřižena výborem, našla se konečně při hlasování v říšské radě většina. Veřejnost rejstříků zavržena 97 proti 90 hlasům, aspoň tak tvrdil president Chlumecký a nedal si toto své přesvědčení vzíti ani když mu oposice dokazovala, že byly hlasy počítány mylně. Oposice však pustila hrozbu, že následkem toho se o to přičiní, aby celá předloha ještě v třetím čtení propadla, když se takovým způsobem komolí. To účinkovalo a otázka veřejnosti rejstříků daňových odkázána bernímu výboru (dříve to byl § 215, nyní se tak upraví dle § 217), který přijal sice zase původní ustanovení o právu nahlédnouti do seznamů důchodů k dani povinných, ale zároveň ustanovuje tresty, kdyby někdo chtěl těchto udání jakkoli zneužit. Že takovými trestními opatřeními se rovně účel naprosté veřejnosti zcela dobře může zmařiti, to tuším bude i laikům pochopitelno.

* * *

Na trhu peněžním stále se uměle hledí držeti vysoká úroková míra a co možná jistí se velký důchod věřitelský do budoucnosti. Zrovna nyní chystá si vypůjčiti uherská polovice říše na upravení »Železných vrat« $22\frac{1}{2}$ mil. zl. ve zlatě a míní vydati dluhopisy 3%. Jak tím uměle se pojišťuje důchod stále vysoký do budoucna, k tomu bylo v tomto listě již poukázáno několikráte. Ale páni kapitalisté se zrovna těší stejné přízni v uherské polovici říše jako v naší.

Také naše samosprávné ústavy, hypoteční zemská banka a zemská banka království Českého nehledí stlačiti úrokovou míru, ačkoli již spořitelny platí ze vkladů pouze $3\frac{1}{2}\%$ a někdy také jen 3%. Proč neodhodlaly se banky naše vydávati dluhopisy $3\frac{1}{2}\%$ní, nebo kdyby snad měly míti nízký kurs ještě, aspoň dluhopisy $3\frac{3}{4}\%$? Sněm to odhlasoval, ústřední hospodářská společnost to důtklivě žádá od banky, ale správa hypoteční banky toho zhola nedbá a stále ještě ani nedovedla pořádně omeziti oběh dluhopisů 5%ních!

* * *

Poslední dobou agio na zlaté mince značně pokleslo a nejsme již daleko od zákonné relace stanovené r. 1893. Tak kolísá nyní agio mezi $1-1\frac{1}{2}\%$. Při tom je bilance našeho obchodu pořáde méně aktivní, t. j. vývoz přestává míti převahu nad přívozem. Nový to doklad pro to, že cena měnné jednotky není pouze odvisla od obchodu zahraničného, nýbrž že zároveň veliký, ne-li největší vliv má na ni také obchod vnitřní. Jinými slovy, cena naší zlatky není pouze odvislá od poptávky na trhu mezinárodním, nýbrž také od poptávky domácí a tedy bude patrně velmi úzce souviseti s množstvím kolujících platidel. Proto také je nejdůležitější součástí upravení měny řádná politika bankovní a nelze vůbec o kovové měně u nás do té doby mluviti, pokud nebude ujednáno pořádné dohodnutí s bankou rakouskouherskou. Bohužel že sotva dobře pochodí při tom naše polovice říše. . . . . *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

SJEZD MLYNÁŘŮ Z RAKOUSKA, SOUTĚŽ VELKOMLÝNŮ UHERSKÝCH, UŽITÍ VODNÍ SÍLY MLÝNŮ K JINÝM PODNIKŮM PRŮMYSLOVÝM. — SJEZD ŘEZNÍKŮ VE VÍDNI, DRAHOTA MASA V PRAZE. — SJEZD MORAVSKÉHO ŽIVNOSTNICTVA V M. OSTRAVĚ. — ROZDĚLENÍ KOMOR NA OBCHODNÍ A ŽIVNOSTENSKÉ. — BERNÍ REFORMA A VOLEBNÍ PRÁVO DO KOMOR. — NĚMECKÁ JUBILEJNÍ VÝSTAVA V ČECHÁCH. — OBCHODNÍ ŠKOLSTVÍ A STÁT, PROČ SAMÉ »AKADEMIE« A TAK MÁLO NIŽŠÍCH ŠKOL OBCHODNÍCH. — OBCHODNÍ SMLOUVY Z ROKU 1891 ROLNICKÉ VÝROBĚ NEPROSPĚLY A PRŮMYSLU UŠKODILY, ZHORŠENÍ OBCHODNÍ BILANCE. — CUKERNÍ KRISE V RUSKU. — ZVLÁŠTNÍ EKONOMICKÁ SPOLEČNOST ZŘIZUJE SE DŘÍVĚ V BULHARSKU NEŽ U NÁS.

Počátek léta přinesl nám tři sjezdy živnostenské. Mlynářstvo z celého Rakouska sjelo se o svátcích svatodušních v Praze, aby po hlučných a ostrých debatách žádalo vyloučení průmyslu mlynářského ze skupiny pro hospodářství polní při úrazovém pojišťování (příspěvky k úrazovému pojišťování by se tím zmenšily), utvoření zvláštní berní společnosti pro mlynáře při nové úpravě daně výdělkové, úplné odstranění známého nám již celního řízení restitučního při obilí, úplné zrušení nedělního klidu pro mlýny vodní, zřízení zvláštního poradního sboru pro mlynářské záležitosti při ministerstvu obchodu atd.

Mlynářstvo naše hájí existenci svou opravdu s houževnatostí všeho uznání hodnou a dovedlo více než kterékoli jiné odvětví maloživnostenské pro sebe získati zájem parlamentu, sněmů, komor a rolnických korporací, přestřeluje však, majíc výhradně na zřeteli zájmy podnikatelské (zrušení nedělního klidu!) a spatřujíc brzy v tom, brzy v onom ojedinělém opatření hospodářskopolitickém vlastní příčinu svého úpadku, který přece jest výslednicí celé řady hospodářských poměrů a částí obecného klesání výroby maloživnostenské. Máme za to — rádi bychom byli špatnými proroky — že převaha uherských velkomlýnů nebude zničena zrušením mlecího řízení; příznivá zeměpisná poloha (blízké obilní zásobárny ruské, rumunské a srbské — mohutný tok Dunaje), technicky dokonalá velkovýroba, velkokupecká organisace nákupu a odbytu, příznivá průmyslová a

dopravní politika uherské vlády — jaké to zdroje konkurenční převahy nad naší výrobou mlýnskou! Nezbude, než mlýny soutěže neschopné přetvořiti na jiné závody průmyslové. Ti mlynáři, kteří v letech, tuším, šedesátých dobrovolně a přes posměch svých soudruhů své vodní síly užili k hnaní strojů textilních, k výrobě papíru a pod., vládnou dnes jako boháči českému severu a severovýchodu. Loni činěn byl kdesi návrh, aby zvláštní banka mlynářská se subvencí státní a zemskou zakupovala mlýny exekuci propadlé a konkurence neschopné a zařizovala je v závody jiné, jež by pak opět prodávala — škoda, že nebylo mu věnováno pozornosti zasloužené.

Ve Vídni konán koncem května sjezd řezníků z Rakouska, aby se zlepšilo postavení řezníků a uzenářů. Chtějí veškeren obchod s masem soustřediti ve svých rukou, dosáhnouti zrušení potravní daně a otevření hranic celních pro dovoz dobytka rumunského. Podivno, rolník stěžuje si na levné ceny dobytka, spotřebitelstvo v městech na vysoké ceny masa, řezníci na špatné výdělky; zisk nejtučnější shrábne překupník, obchodník s dobytkem. Ceny živého dobytka v městech a na venkově jsou pravidelně v křiklavém nepoměru. Nemohou však také řezníci sami starati se — jako to činí již mnohá jiná řemesla — o levnější nákup z první ruky, na místo, aby pohodlným ovšem dosavadním způsobem při zdražení dobytka překupníkem ještě více zvyšovali ceny masa? Vadí tu ovšem i přeplnění řemesla ve větších městech. V Praze s předměstími připadal r. 1890 1 řezník na 577 obyvatelů, průměrná roční spotřeba nejvíce konsumovaného hovězího masa obnáší zde asi 55 *kg* u jednoho obyvatele, připadal tedy na 1 řezníka průměrný odbyt hovězího masa ročně asi 320 *mctů*, denně necelých 88 *kg!*

Moravští živnostníci sjeli se dne 26. května v Moravské Ostravě. V přijatých resolucích žádají zamítnutí berní předlohy, zavedení všeobecného přímého práva hlasovacího, rozdělení nynějších komor na zvláštní komory obchodní a komory řemeslnické se stejnými právy, zavedení nucených mistrovských pokladen nemocenských a invalidních, opravu živnostenského řádu (v jakých směrech, neurčeno), zákaz práce mimo dílny a braní míry se strany konfekcionářů.

Mimo první dva jsou to vesměs známé požadavky maloživnostenské. Důležitosti zvláštní nabývá opětně zde vyslovený požadavek rozdělení dosavadních komor obchodních a živnostenských (v nichž prý stav řemeslnický je majorisován) vzhledem k některým návrhům na volební opravu, v nichž projektovaným komorám řemeslnickým

jistý počet poslanců byl vyhrazován, a vzhledem k tomu, že přijetím berní reformy změní se veškerý daňový podklad volebního práva do komor a že tudíž volební řády do komor rovněž budou muset býti změněny. Máme-li na paměti, že v roce 1884 byly nynější volební řády do komor pražské, plzeňské a budějovické proti vůli tehdejších německých majorit vládou oktrojovány, a že ve vyšších třídách daňových mají Němci v průmyslu a zvláště obchodu i dnes ještě, ne-li většiny, tedy silné menšiny, nelze dost důrazně doporučovati, aby se berní statistika i v tomto směru co nejbedlivěji vyšetřovala a zjednával se takto materiál k posuzování dotyčných návrhů vládních.

Již z tohoto národního důvodu jsme prozatím proti rozdělování komor; národní zisk je pochybný, ztráty za to skoro nepochybny. Jsou však i jiné momenty. Komory uhrazují dosud výdaje své přirážkami (2%—$3\frac{1}{2}\%$) k dani výdělkové, od nichž nejmenší živnostníci (v Praze pod 5·25 zl., jinde pod 4 nebo 3 zl. daně výdělkové bez přirážek) jsou osvobozeni. V dani výdělkové dosud největšími číslicemi figurují velké podniky dopravní (železnice), výrobní (hornické, veliké společnosti akciové) a obchodní, které ovšem speciální zájmy své dovedou daleko účinněji hájiti přímou intervencí u vlády, nepotřebujíce k tomu komor. S druhé strany i nejliberálnější komory novým proudům hospodářským po záchraně a zvelebení malých živností potud byly nuceny povoliti, že subvence jejich k účelům pokračovacího a odborného školství průmyslového a obchodního, k pořádání výstav maloživnostenských, k zakládání a udržování museí průmyslových a pod. daleko převyšují kvotu příspěvků, které na výdaje komor plynou z vrstev maloživnostenských. Kdyby tedy nové komory řemeslnické neměly býti než pouhými hlasateli přání a stesků maloživnostenských (a my bychom si od podobné činnosti velmi málo prospěchu slibovali), mělo by již podporování zájmů malé výroby v míře dosavadní se strany ryzích komor řemeslnických v zápětí nepoměrné zvýšení přirážek komorních, nehledíc ani k nákladům správním. Neříkáme tím ovšem, že by komory nemohly a neměly pro malé výrobce ještě více činiti, a vrátíme se k této kapitole jednou obšírněji.

Němečtí krajané naši hodlají v roce panovnického jubilea císařova pořádati v některém německočeském městě všeobecnou výstavu hospodářskou a průmyslovou. Myšlénce výstav zjednali jsme my Čechové u nás populárnost; můžeme býti zvědavi, jak se toto na-

podobení naší výstavy jubilejní osvědčí, ne-li co do obeslání, tedy co do návštěvy.

Ve Vídni žádá obchodnictvo za zřízení druhé obchodní akademie státem. Stát, který nemůže dnes neuznati potřebu obchodnického vzdělání i pro nejširší vrstvy výrobní, který samým zákonem obchodním na inteligenci obchodníka klade požadavky nadprůměrné, málo pečuje o školství obchodní; školství průmyslovému věnuje ročně přes 2 mil. zl., obchodnímu jen několik tisíc. Naše obchodní akademie (Praha, Chrudim, Prostějov, Brno) vydržují se samy — bohužel i u nás chceme samé »akademie«, ač dvoutřídní nižší školy obchodní lépe by nám vyhovovaly. I bohatým sousedům našim »akademii« zdá se mnoho. Má-li býti akademie, budiž předběžné vzdělání učitelstva i žactva názvu tomu přiměřeno, a pak stačí jedna; ostatní školy buďtež nižší. Dosud »akademik« jest uvnitř ústavu žákem jako ve školách středních, na venek platí však za akademika skutečného; má-li potom jako absolvent chápati se funkcí nižšího druhu, a to jest při počátku samostatnosti nezbytno, připadá si jako degradovaný universitán. Odtud tak málo samostatného podnikání u naší inteligence obchodní a tak přeplněné pisárny bank a pod. podniků.

Byla právě uveřejněna některá data o účinku obchodních smluv našich z r. 1891 na rolnickou a průmyslovou výrobu naši. Obraz není právě příznivý. Vývoz obilí (mimo ječmen a slad) nesmírně klesl přes to, že Německo svá agrární cla o 30% snížilo a Rusko neúrodou a vyššími (do loňska) cly na vývozu bylo zdržováno; naše obchodní bilance vždy více upadá v odvislost od rozkvětu průmyslu, avšak právě vývoz tovarů snížením cel ve státech sousedních málo získal. Od r. 1891 vývoz fabrikátů klesl o 28 milionů, dovoz jejich stoupl o více než 60 mil. zl.; říše rakouskouherská dováží den co den za milion cizozemských tovarů. Activum obchodní bilance obnášelo v r. 1891 173 mil. zl., v r. 1894 jen 87 mil. zl. Výsledek smluv tedy jest: veliké stoupnutí dovozu tovarů, značné ztráty na cenách výrobků domácích, zhoršení obchodní bilance a naopak žádné výhody pro rolnictvo a nikterak nezlepšený odbyt zboží do zemí balkánských a ruských.

Nedávno měli jsme cukerní krisi u nás, dnes ji má Rusko. Ruské cukrovarnictví utvořeno bylo prohibitivními cly na dovoz cukru a českou technikou. Výroba brzy předstihla spotřebu domácí, odbyt v cizině byl nesnadný, ne-li nemožný. Krisí postiženy jsou zvláště

menší rolnické cukrovary, kterým hrozí úplné zastavení práce. Stát hodlá ji vyléčiti obmezením výroby prostřednictvím syndikátu cukrovarníků, jehož monopolické postavení jest však obmezeno, aby ceny nemohly stoupnouti přes meze vládou vytčené.

Z Bulharska uvádíme dnes opět přípravy k založení ekonomické společnosti, jejíž stanovy označují za účel její opatřiti rolnictvu moderní prostředky k racionelnímu zdělávání půdy, činiti propagandu domácím výrobkům k domácí spotřebě, založiti obchodní museum pro jejich odbyt za hranicemi, vcházeti ve styky s cechy atd.

A naše obchodní museum? naše hospodářská společnost? náš národohospodářský sjezd? —*f.*

Rozhledy sociální.

UNIVERSITNÍ SPOLEK PRO VĚDY SOCIÁLNÍ VE VÍDNI. — PLZEŇSKÁ KONFERENCE HORNICKÁ. — VOLEBNÍ RUCH SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE ČESKOSLOVANSKÉ. — ROZKLAD V BELGII.

Universitní spolek pro vědy sociální ve Vídni se již skonstituoval a konal dne 24. května první schůzi v jednom z největších sálů vídeňské university. Shromáždění — pořádané v předvečer květinového korsa vídeňské plutokracie — bylo ohromné. Kolem půl tisíce universitních vzdělanců, právníků, mediků, filosofů atd. poslouchalo úvodní přednášku prof. Philippoviche o důležitosti studia souvěkých poměrů sociálních. Přednáška vyzněla asi v tato slova: »Přijdete mezi chudinu jako lékaři, budete učiteli, vychovateli, úředníky. Nezapomínejte nikdy, že je vaší povinností, lidu se ujímati, neostýchejte a neštitte se chudého, jděte rádi mezi lid a buďte všude učiteli sociální spravedlnosti a pokroku. Prof. Philippovich svojí přednáškou způsobil mohutný dojem a předseda schůze nazval ho ve svém děkování prvním peripatetikem. Schůzi bylo přítomno mnoho universitních učitelů, z nichž někteří, ku př. sekční chef Inama Sterneck, prof. Singer (red. Zeitu), prof. Lammasch, myšlenku spolku hned s počátku protežovali a své přednášky hned přislíbili. Universita vídeňská tím nepoměrně ožívá. Suchá škola blíží se opět tomu, čím bývaly university původně. Nu, a u nás v Praze? »Pusto, teskno, prázdno« možno říci s básníkem. Dělnický národ, rolnický národ, maloživnostnický národ — dělá statečně do zásoby »svobodomyslnou« politiku ku větší cti a slávě velkokapitalismu. A universita bojí se policie.

Plzeňská konference hornická ze dne 16. května, na níž zasedali zástupci organisace české, moravské, slezské a rakouské, usnesla se tedy přece na myšlence říšské bratrské pokladny, a aby nebyla v patrném odporu s rozumným jednáním českých horníků na sjezdu vídeňském, volila kompromis: jednu říšskou pokladnu jako »nedílný«

prý celek, ale — »rozdělený« na tři obvody: 1. český, 2. moravsko-slezsko-, haličsko-bukovinský, 3. pro ostatní země rakouské. Správu říšské pokladny tvoří valná hromada delegátů, obvod má toliko obvodní administraci s obvodní valnou hromadou a s obvodním výborem. Návrhu tomu nerozumíme. Zní nám příliš mysticky. Nerozumíme mu ani sociálně politicky, ani česky, ani státoprávně. Centralism na hmotnou škodu českého dělnictva je zde jistě patrný. Proto návrh ten přes to, že nám dělnický list již napřed svazuje ruce odmítáním veškeré kritiky, musíme kárati a vyslovujeme zde přesvědčení, že mužné a prozíravé vedení československé sociální demokracie mezi hornictvem českým bohužel dosud neproniklo. —

Jinak vidíme značný ruch v československé sociální demokracii. Sem patří přípravy k volbám zemským: politická organisace dělnická postaví všude sčítací kandidáty, chtějíc seznati, jak sociální demokracie pronikla do nižších vrstev majetkových. Sem patří dále energický odpor dělnictva a jeho tisku proti říšskému návrhu volebního podvýboru, jenž z dobré volební předlohy Steinbach-Taaffovy udělal hotového eunucha, nestvůru sociální i ústavní. —

Listy dělnické dále přetřásají možnost, vydávati denník, jedná se a již sbírá na sociální stálou výstavu — zkrátka pracuje a pokračuje se.

V Belgii pokračuje rozkladný proces sociální. Přes hlavy či lépe pod nohama hierarchie roste dělnická strana křesťanskosociální. Biskupové se bouří (jako u nás a všude jdou s konservativním liberalismem) a volají na pomoc papeže, také jako u nás. Ten však zatím mlčí. V duchu je zajisté rád, zevně však nemůže sám začíti boj proti hierarchii, poněvadž ústavní zřízení katolické církve, také starý inventář moci, nedává mu záruky, že by v revoluci shora mohl zvítěziti. Dočkáme se, že křesťanští sociálové belgičtí s tamní sociální demokracií a s radikály svorně odklízeti budou dobrodiní kapitalistického liberalismu. *Ch.*

Rozhledy časopisecké.

»VLAST« PROTI »OSVĚTĚ« A »OSVĚTA« PROTI »VLASTI« — KATOLICKÁ MODERNA PROTI KLERIKALISMU »VLASTI« A »ČECHA« — NÁBOŽENSTVÍ A KLERIKÁLNÍ ZELOTISM — ALMANACH KATOLICKÝCH BÁSNÍKŮ A NOVÁ KATOLICKÁ REVUE — NAŠI »SVOBODOMYSLNÍ« — NOVÉ POHANĚNÍ »NÁRODNÍ CTI« — JEŠTĚ OSCAR WILDE — »VELICÍ« BÁSNÍCI A »VELICÍ« BANKÉŘI — ČERSTVÉ FALŠOVÁNÍ LITERÁRNÍ HISTORIE — GEOGRAFIE ČESKÉ HUDBY — NAKLADATELSTVÍ A LITERATURA.

Ve zprávách z bojiště dočítáme se často této episody: Oddíl vojska srazí se za mlhy či v noci s oddílem jiným, považovaným za nepřítele. Spustí se krutá palba s obou stran, padají mrtví a ranění — náhle (buď že se mlha rozptylí, či vyjde slunce): oba oddíly vidí, že patří pod jednu korouhev, do jednoho šiku, k téže armádě a že se jen strašlivým omylem vraždili mezi sebou. Náčelníci jsou konsternováni, svádějí vzájemně vinu na sebe, katastrofa se hledí ututlat, zmenšit, ale marně. Ututlá-li se doma, roznese ji válčící nepřítel tím účinněji. A vojenský soud má pak poslední slovo.

V literárních táborech nekončí podobné episody tak tragicky. Bojovníci za »Vlast« vrhli se v ráži na starovlasteneckou gardu z »Osvěty«.

P. V. Kalina ve své stati o Zolovi zaironisoval si totiž, že prý papež Zolu nepřijal, za to však celý Řím od krále až dolů pokořil se Zolovi, tak že tento »politoval asi jenom velepastýře všech křesťanů, jenž ve své posvátné naivnosti neporozuměl velikým myšlenkám racionalisty jakož i polomystika spisovatele Lourd«. Kdo v Čechách by byl nerozuměl tomuto místu jako nějaké ironii? A přece. Buď tma či mlha či naposled vítr možné prorady se strany věrného dosud spojence zavinily, že »Vlast" vzala těchto několik řádků doslovně a spustila generální troubení na p. Vlčka, »Osvětu« a p Kalinu. Pan Vlček slíbil na obálce sešitu 5. (byv prý upozorněn teprve, když obsah čísla byl úplně ukončen) příkladné odražení, načež »Vlast« konstatovala ihned, že útočila »bona fide«

(tma a mlha na obou stranách!), že si »p. Kalinovo pojednání přečetla teprv později. Ústup tento »Osvětě« nedostačoval. A proto vytáhl v 6. sešitu p. V. Kalina dobře ozbrojen na nešťastné bonafideisty. A nyní může zase »Vlast« být klidna a spokojena. Haraší se sice v »Osvětě« mečem, zlá ocel blýská se vzduchem — ale »Osvěta« Zolu vlastně prý strašně pocuchala, výpad »Vlasti« byl výpadem člověka, který nerozumí ironiím atd. — a významným: »in omnibus caritas« odraz končí. Po tomto intermezzu mohou se postavit zase oba regimenty podle sebe a klidně tlouci nenáviděnou »Modernu« spojenými silami.

Malou poznámku: Jsou jisté věci, jichž se jistí lidé a podniky mají varovati jako čert kříže: jako na př. Zola a »Osvěta«. Dvakráte »Osvěta« již o Zolovi psala: poprvé p. Schulz — a známo, co se pánovi tomu přihodilo; nyní p. Kalina, a tu máš — takový nezasloužený útok z tak blízkého tábora. Je patrno, že osud obtočil »Osvětu« jistým kruhem, jehož periferii překročiti není jí dovoleno beztrestně.

»Vlasti« se stalo, co se nedávno přihodilo »Čechovi«, jenž pro pouhé jméno básně p. Fr. S. Procházky (»Jazyk«) prohlásil za strašné dílo p. Procházky Arnošta, symbolisty a dekadenta. Zase a pořád »bona fides«. Jen že se bohudíky tato »dobrá víra« počíná nelíbit nejen nám »nevěrcům«, ale i věřícím: Nejen »Hlídka literární«, jak jsme minule oznámili, teď i »Katechetické listy« (č. 9) ozvaly se velmi rozhodně proti »Vlasti« a »Čechovi«. Dočítáme se tu mezi jiným podivné věci:

»Pp. Škrdle, Veselý (!) a Špaček (učitel!) podjali se úlohy, dra. Vychodila umlčeti. Dopsali na nejd. opata, převora atd. do kláštera Rajhradského a pohrozili ničením knihtiskárny benediktinské v Brně, pakli další články v »Hl. Lit.« nebudou potlačeny a dr. Vychodil umlčen. Nepociťujete hlubokou ošklivost nad tímto sprostým terrorismem? To je nemravnost! — Ale co říkáte jednání redaktora »Děl. Novin« p. T. Jirouška? Na obyčejném, kolegiálním papíře listovém napsal týž nejd. opatu rajhradskému list, ve kterém vyhrožuje (!), že pro článek v »Hl. Lit.« bude tiskárna benediktinská i brněnský kat. »Dělník« míti škodu a na konec nejd. p. preláta vyzývá k odpovědi (!), aby kat. dělníci v Praze věděli, čím se mají říditi. Katoličtí dělníci (ovšem jen z »Vlasti«) soudí a okřikují kněze! Jaká to troufalost! Jménem naším a všeho duchovenstva, které s námi sympatisuje, jednou pro vždy si vměšování katolických dělníků v záležitosti naše naprosto

zapovídáme. A poněvadž hájíme svobodu a volnost mínění a názorů, ohrazujeme se spolu co nejdůraznější proti nepoctivému nátlaku se strany shora jmenovaných pánů z »Vlasti«. Dospěla věc naše společná tam, že kat. podnik hrozí stejně kat. podniku zničením? A jiný obrázek. P. Škrdle udal napřed v Olomouci a Brně několik »liberálních« (proto »lib.«, že nejdou s »Vlastí«) kněží a bohoslovců-básníků na Moravě (*a následky se už dostavily*) a nyní s p. red. Jirouškem vrátil »Našemu Domovu«, záb. poučnému katolickému listu v Olomouci, redakční výtisk za to, že doporučil svému čtenářstvu náš nejlepší kritice věnovaný list »Hl. L.«, a odtud ani onen ani tento pán nebudou »N. D.« doporučovati ani naň upozorňovati. Jaká to pomsta! Co tomu říká výbor družstva »Vlast«? Schvaluje tento nemravný terrorismus a udavačství? Slovutný vdp. dr. Kryštůfek bude míti o nový vítaný důvod více ku slavnostnímu projevení neobmezené důvěry P. Škrdlemu. Prosíme všecky své P. T. pp. čtenáře za prominutí, že tolik místa jsme věnovali věci té. Ale život náš jest tak otráven, že není nikde odvahy, říci slovo přímé a poctivé, a že pro samé vyhrožování a ničení nechce nikdo odkrýti ránu nejpalčivější.«

Jsme skutečně zvědavi, co k tomu všemu řekne pan dr. Kryštůfek, bývalý rektor vysokého učení pražského, jenž se tedy, jak vidíme, také propůjčuje »Vlasti« a »Čechovi«. Ostatně upřímně řečeno, nejsme na to zvědavi. My dávno děláme rozdíl mezi klerikálním zelotismem a náboženstvím; my dávno víme, že podstata toho klerikálního zelotismu je táž panovačnost, která lomcuje liberalismem — »Čech« a »Nár. Listy« se tak často nefedrují jen tak maní. »Svobodomyslnost« našich liberálů je věc právě tak krásná, jako »náboženství« našich zelotů.

»Hlídka Lit.« oznamuje již nyní na konci pololetí, že budoucím ročníkem počínajíc se přemění v měsíčník, větší a revuální; směr se nezmění. Zároveň vyšel almanach katol. básníků: »Pod jedním praporem«. Pp. Bouška, Dvořák, Dostál-Lutinov a Skalík pořádají totiž sbírku překladů a prací původních (Básnické obzory katolické) a prvé číslo je uvedený almanach, věnovaný zasloužilému Kuldovi. V almanachu nalézáme 51 jmen — pěkný to počet a zjevující katol. modernu jakožto směr skutečně nový a nový svou prací literární. Poctivou práci vždy a všude uznáme. Zatím jen ještě oznamujeme, že p. Bouška podává v almanachu velmi milou charakteristiku p. Kuldy (oslepléhо), jemuž i Verdaguer poslal báseň, kterou nám p. Bouška dává ve svém překladě.

Od moderny k moderně! Pan Šalda dopustil se zase národního hříchu, tentokráte na J. J. Kolárovi. Napsal v »Rozhledech« o cyklu J. J. Kolára případný posudek: »Cyklus Kolárův přinesl, tuším, celé mladé literární generaci studené sklamání a vystřízlivění. Pro nás znamená dnes Kolárův cyklus o jednu legendu méně. Zase o jednu ilusi chudší, zase jedna legenda překonána a uložena do historické garderoby — takový byl konečný výslední dojem, kritická bilance po posledním pádu opony. Kolára mladá generace neznala. Za to tím více ho ctila.«

Souhlasíme také s p. Šaldovým vysvětlením; proto se nevzdáváme naděje, že p. Šalda sám a brzy opraví svůj soud o umění sl. Pospíšilovy, kterouž na témž místě vynesl až do nebe — nekritického. Pro nás sl. Pospíšilova není žádnou otázkou národní, pouze uměleckou, a podle našeho soudu schází jí k umění mnohem více než J. J. Kolárovi.

»Moderní revue« na dvojím místě nesouhlasí s námi v aféře Wildeově. Vracíme se ke věci, protože chceme v ní míti jasno, pokud to lze dosíci tak stručnou diskusí. »Moderní revue« již sice vyložila své názory o poměru umění k mravnosti a je v tom vůči nám v jisté výhodě, pokud jsme totiž thematu neprobrali stejně soustavně. Ostatně běží zatím o konstatování stanovisek. »Moderní revue« dovolává se Krafft-Ebinga, že prý podle této uznané autority v oboru pohlavní psychopathie pohlavní perverse neměla by býti stíhána soudcem — případ Wildeův patří prý nejvýše lékaři a psychologovi.

Jsme rádi, že »Mod. revue« dovolává se Krafft-Ebinga; chceme se ho totiž dovolat také a tím spornou věc vymaníme z dohadů »filosofických«. Ve své knize Krafft-Ebing paederastii věnoval zvláštní oddíl a sice konstatuje, že je tu dvojí druh perversity: jsou paederasté duševně choří, ti nejsou za své postupky odpovědni; avšak »mnohem častěji paederastie je ošklivá neřest«, neřest lidí zkažených a za své činy i trestnímu zákonu odpovědných. Podle Krafft-Ebinga každý případ (tedy i Wildův) musí se prozkoumat lékařem, jedná-li se o skutečnou chorobu, »aby pouhá nemravnost se neomlouvala pláštíkem choroby«. To tedy je mínění Krafft-Ebingovo a k tomu dodáváme se své strany, že casus s Wildem, soudíc podle jeho spisů, je nám dosti jasný, že by totiž Krafft-Ebing z nich došel také závěru, že se »pláštíkem atd.« S toho stanoviska posuzujeme také článek známého teď, protože do vězení odsouzeného, dr. Panizzy

o »homosexualitě«: p. Panizzovi je »akt jako akt« a s takovými pány není řeči. Pan Panizza vidí v poměru muže a ženy jen fysický svazek a proto přichází k fenomenálnímu závěru: »karnálné jako karnálné« — »akt jako akt«. Pan Panizza jako p. Wilde. Ovšem ubohý Wilde musí teď v žaláři šlapat kolo — není to hrozné? Jistě, ale nejen proto, že je šlape p. Wilde. Ostatně má při tom svého lordovského kamaráda: divná věc, že theorii »akt jako akt« mají netoliko tak »velicí« mužové, jako pp. Wilde a Panizza, nýbrž i »velicí« — bankéři a peněžníci. Podivné!

Ve »Světozoru« č. 28. referuje p. — a — o nové knize p. Vrchlického »Než zmlknu docela . . .« Máme v dobré paměti, jak se vyslovil nedávno ve svém boji proti některým moderním kritikům p. M. A. Šimáček, redaktor »Světozora«, o kritice, jak má být pěstována, a referátech, jak je může přinášeti »Světozor«. Tyto mají prý jediný účel, upozorniti čtenářstvo na důležitější z knih k oznámení zaslaných a pověděti o nich několik slov. Nuže referent »Světozora« praví mezi jiným o řečené knize: »A k titulu tomu musí se vrátiti jednou literární historik, aby poukázal k tomu, že v letech devadesátých vyráželo se v Čechách básníku světového významu v plné síle jeho života a v neustálém rozvoji jeho duševním péro takřka z ruky . . .« Nebudeme si hráti na schovávanou pod starovlasteneckým pláštěm, jak to po zděděném zvyku provedl tuto pan — a —, ale řekněme přímo, že vztahujeme toto »vyražení péra z ruky« na sebe. »Naše Doba« zabývala se činností p. Vrchlického trochu šířeji, pan — a — naši kritiku cejchuje citovaným způsobem. Nechceme rekapitulovat, jakou roli hrál pan Vrchlický v boji proti »Moderně«, kdo vyrážel komu péro z ruky, kdo podezříval atd. — řekneme jen, že i nyní není los p. Vrchlického tak tragický jako by to pan — a — světu rád namluvil. »Jinak je to v životě než v písni,« napsal p. Vrchlický kdysi. Tedy v písni se napíše: »Než zmlknu docela . . .« a v životě se dělají parodie na dekadenty a symbolisty pro »Švandu Dudáka«. Pan Vrchlický není tak sentimentálním, jak se dělá, a jakým by jej rád p. — a — udělal. A co dělají »básníci světového významu«, když si myslí, že jim bylo kritikou ukřivděno? »Psáti lépe jest nejlepší odpovědí na všechny nepříznivé kritiky,« řekl Byron v podobném případě a také to udělal. My o knize »Než zmlknu docela . . .« nemůžeme říci nic jiného, než že bychom přidali její titul do řady titulů knih p. Vrchlického, o nichž jsme šířeji promluvili. Pan — a — ať si po své provokaci všímne v »Hlídce literární«, jak p K. Dostál posuzuje překlad

básní H. Lingga, pořízený p. Jar. Vrchlickým. Konstatuje, že Lingg je starý známý p. Vrchlického. Mezi oběma je zpřízněnost duševní, mají stejné ideály. Překlad se p. Vrchlickému časem daří, časem nedaří, poněvadž příliš chvátá. Referent vytýká, že překladatel roztírá krásnou prostotu Linggovu, dále některé věcné nesprávnosti (Hünen jsou reci, a ne Hunové). Žádáme, aby pan —a— ve »Světozoru« vzal tento posudek k vědomosti. Pan K. Dostál je jistě blízkým známým p. Vrchlického — a jak málo se liší jeho soud od soudu našeho. Že to pánům pořád a pořád musíme říkat: lojální diskusi a chtí li boje, ano — falšování literární historie ne a ne!

V »Nivě« (č. 15.) p. Růžička podle Lombrosovy theorie sestrojuje geografii české hudby. Podle Lombrosa prý podnebí mírně teplé a krajina podobná k našemu Valašsku působí na vývoj hudebního ducha. Pan Růžička probrav biografii 381 hudebníků (skladatelů, theoretiků, výkonných umělců, zpěváků) od XV. stol. počínajíc nalézá, že theorie Lombrosova osvědčuje se i u nás: kraje mírně teplé a pahorkovitě zvlněné jsou kolébkou hudebníků a jsou zpěvnější nežli kraje rovné. Nejvíce hudebníků rodí se také na jaře. Pan Růžička sám nepokládá výtěžků své studie za definitivní: přes to je s zálibou zaznamenáváme.

V »Nivě« nalezli jsme také zajímavou glossu k boji mladších proti starým. Všecky listy stojící dnes v řadách Moderny jsou podniky soukromými: N. Doba, Rozhledy, Moderní Revue, Čas, Niva a jiné. »Nevím,« praví »Niva«, zdali se nám všem tak dobře vede, jako jedinému z listů druhé strany, dbajících přísně nakladatelských prospěchů . . . Jsou však nakladatelské prospěchy vždy totožné s prospěchem literatury?...« *Sursum.*

Úvahy a kritiky.

O pražském románě.

IGNÁT HERRMANN: DROBNÍ LIDÉ. PRAŽSKÉ FIGURKY. Z PRAŽSKÝCH ZÁKOUTÍ. BODŘÍ PRAŽANÉ — K. M. ČAPEK: V TŘETÍM DVOŘE. — V. HLADÍK: Z PRAŽSKÉHO OVZDUŠÍ. TŘETÍ LÁSKA.

Všem těmto belletristickým zjevům je jedno společno: vystupují s nárokem na »pražský román«. Buď jsou to již hotové, vážně míněné oň pokusy, anebo alespoň kratší črty, genry a povídky, nanesené to hromady materiálu, z nichž chce patrně talent autorův časem budovati něco většího. A druhé, co mají všecky tyto knihy společného: nedosahují ani zdaleka, čeho by chtěly. Otázka »pražského románu«, o níž se v poslední době na různých místech dosti napsalo, zůstává jimi nerozřešena a nepříliš dále posunuta k uskutečnění svých požadavků. A proč? Odpovídám krátce: ne proto, že by tyto práce nebyly dosti pražskými, nýbrž že nejsou dosti umělecky cennými jako román nebo povídka vůbec.

Myslím totiž, že při otázce »pražského románu«, která byla pracemi několika autorův postavena jako akutní a nějak zvlášť důležita, nejedná se tak o slovo »pražský«, jako o slovo »román«. Dejte nám již jednou cenný, moderní román, spojující všecko bohatství detailů a naturalistické kresby s psychickým prolnutím, hlubokými zářezy vnitřními a postižením typů skutečně našich, přiléhavých k našemu životu a původních — a budeme vám vděčni, ať již to je román z Prahy či odkudkoli. Ovšem že, chcete-li loviti látky k takovému románu ze života právě jen pražského, pak jste vázáni jistými zřeteli a povinnostmi k specielním požadavkům této látky a to, co zovete otázkou »pražského románu«, bude jedním z nejdůležitějších zřetelů, jimiž vám se bude při práci říditi. Ale to se rozumí samo sebou. Román, vážený ze života v Brně nebo Plzni bude právě tak jen tenkrát dobrý, vyhoví-li všem závazkům k specielnímu rázu života brněnského nebo plzeňského. Ale on jim může vyhověti a nemusí být při tom ještě dobrým románem — právě proto, že tato otázka milieu není hlavní otázkou, nýbrž jednou z mnohých, které dohromady skládají tu velikou naši literární bolest, již jmenujeme nedostatkem moderního, uměleckého románu českého vůbec.

A v tom je tedy hlavní nedostatek všech prací, o nichž chci právě mluviti. Ani jedna z nich nedává vystupovati liniím, z nichž by vyrů-

stal v naší mysli obraz tohoto budoucího českého románu, i kdybychom ani nechtěli býti tak neskromnými a čekati, že se kdy o něm bude mluviti jako o zvláštním literárním genru, jakým je na př. román ruský, francouzský, norský. K tomu je ještě asi Messiáš českého románu v budoucnosti příliš nedohledné a nadějných jmen je i v mladší generaci v tomto směru málo. Nadepsané autory lze roztříditi na různé kategorie dle volby látky, toho ústředí, té vrstvy pražského života, v níž nejraději se pohybují. Po této stránce zastupuje několik těch málo knih, jimiž se zde chci obírati, dva hlavní dosavad živly, na nichž všechen náš pražský román posud spočívá. Tato volba jest podmíněna u jednotlivých autorů jejich společenským okruhem, životními zkušenostmi, různými i vrozenými disposicemi, ona tvoří do jisté míry jejich literární fysiognomii, jejich přednosti i jednostrannosti.

Pp. Ign. Herrmann s K. M. Čapkem představují prvý a nejrozšířenější živel »pražského« románu. Jsou to představitelé literatury lidí malých, zapadlých, s komickými, často i do karikatury zabíhajícími karakteristickými zvláštnostmi, t. zv. figurek. V tomto smyslu se u nás ponejvíce pojímá úloha pražského romanciera, tímto směrem se ona také nejvíce zvrhla. Jsou to tradice Nerudovské, které daly zabočiti tímto směrem. Jenže Neruda zůstával v užších mezích genru, črty, krátké povídky a neodvažoval se na větší stavby románové. V jeho produkci prodíral se neznámý dotud u nás realism teprv na povrch a byl rád, když se mohl zachycovati o takové menší obrázky, zaokrouhlené a jednotnou náladou svého ovzduší dýšící, jako jsou »Malostranské povídky«. Ale to bylo přec jen snášení materiálu a Neruda si byl jistě toho vědom, že jeho figurky nejsou ještě typy a že musí teprv po něm přijíti někdo, kdo by i tyto do větších koncepcí románových vtělil.

Přišel po čase p. Ign. Herrmann se svou knihou »U snědeného krámu«. V tom se vidělo prvé plodné zužití dědictví Nerudova a nadějný počin českého pražského realistického románu. Postavy i milieu jejich nestačily ještě sice na román — byl to jen široce založený genre, prosycený zvláštní směsí figurkářského humoru a tragických zauzlení. Ale nadějný počátek zde byl. Škoda jen, že zůstalo doposud jen při něm a že produkce p. Herrmannova nevykazuje od té doby ani jedné práce, která by uměleckou vážností a šířkou koncepce této se rovnala, tím méně nějaké, která by nasvědčovala dalšímu rozvoji. Všecky svrchujmenované jeho knihy, o kterých tu chceme mluviti, ať již jsou psány před románem »U snědeného krámu« (Drobní lidé, Pražské figurky a Z pražských zákoutí) či po něm (Bodří Pražané) ukazují, jak pan Herrmann všecku svou činnost roztříšťuje na několikastránkové humoresky, genre (či jak to již chcete zváti — pravý název nalézti je často těžko), v nichž hrají hlavní úlohy figurky a pořád jen figurky. Celé kopy takových postaviček rozsypal autor do těchto dvou knih: domácí pány, staré mládence a panny, malé úředníčky, řemeslníky, pražské »flámy« atd. Všecky tyto postavy mají jedno společno: nejsou to bytosti široce a úměrně vyvinuté, nýbrž jsou to zakrslé nebo zapomenuté nebo komicky na křivo rostlé byliny v tom obrovském lidském pařeništi, které jmenujeme Prahou. V tomto pařeništi rozvíjejí se také

rostliny nádherné a bujné — ty které jsou postaveny osudem do záplavy volného vzduchu a světla, které byly neseny širokým rozvojem celku. To jsou individua, která vychoval bohatý ruch velkoměstského života kulturního a společenského — to jsou lidé, kteří imponují buď intelligencí, společenskou vybroušeností, bohatstvím dojmů, vývojem více méně všestranným. To jsou lidé pražských středisk vědeckých, uměleckých, obchodních, průmyslových a společenských, lidé z Příkopů nebo Nábřeží. Ale této Prahy nezná p. Ign. Herrmann (a s ním vedle p. K. M. Čapka celá družina jiných.) Tato Praha, poněvadž jest s autorem i čtenářstvem na stejné as celkem úrovni duševní i sociální, nedává dosti příležitosti k útrpnému úsměvu a těžko v ní nalézati komické rysy (totiž našel by je jemný satirik — p. Herrmann však hledá jen takové, které se dají přímo makati). Jeho Praha začíná teprv tam, kde tato končí. Tato Praha velkoměstsky, bohatě rozvinutá má pro něho málo osobitě význačného. Život na Příkopech nebo na Václavském náměstí jest totožný s životem každého velkého města, jest to životní projev moderní kosmopolitické, všecky osobitosti nivelisující civilisace. Lidé i poměry jsou zde příliš uniformovány, projevy karakterů skryty a vše potaženo jedním stejným nátěrem běžného vzdělání. Sem by musil přijíti umělec velice jemný a pronikavý, nějaký na př. Goncourt, aby i zde našel ty jemné a skryté záhyby a odstíny, pomocí nichž by se i tento komplikovaný život svedl na několik základních typů vlastních. Takovým umělcem však není ani p. Herrmann ani p. Čapek a nikdo z jejich školy. Jejich duševní tykadla nejsou tak jemna a mají-li nahmatati něco karakteristického, něco pro Prahu zvlášť význačného, jsou nuceni jíti k útvarům nižším a prostším. To jest tam v těch zapomenutých zákoutích, kam velkoměstský ruch hází jen své poslední vlny a kde navzdor všemu klopotnému ruchu civilisačnímu udržují se ctihodné útvary staré, staré názory, staré zvyky, všecko omezené, chuďoučké, ubohé a tím komické. To jsou ty odlehlé ulice Nového města a Podskalí, kde se žije na úrovni duševní a sociální o mnoho stupňů nižší než jen o několik set kroků dále, kde počínají moderní činžáky. Život v těchto místech je poměrně ještě omezenější a šosáčtější než vysmívaný život maloměstský, neboť tento má i při vší své komičnosti jistý půvab naivnosti a přirozenosti, kdežto zde na půdě duchovního centra celé země působí tato těsnost a chudoba životá křiklavě a odpudivě.

Život v těchto místech, to jest tedy Praha p. Ignáta Herrmanna. Vyzbrojen zásobami znalostí a zkušeností z tohoto světa, maje bystré oko pro zevnější, karakteristický detail, loví zde ze záplavy denních, všedních zjevů, tak všedních, že jim ve skutečnosti, někde na ulici, sotva věnujeme pozornost, své figurky. Typy to nejsou, již proto ne, že všecka karakteristika jejich zůstává při zevnějších znacích a že se ani nepokouší zachytiti prvky jejich nitra. To všechno by ovšem ještě nevadilo, při tom by mohly býti povídky a genry p. Herrmannovy opravdově uměleckými. Proč je však za takové nepokládám, odůvodním hned.

Prvou a hlavní příčinu toho vidím v tom, že za tímto světem malých, všedních a směšných lidí netuším ruku svérázné umělecké individuality, která by k nim v určitém poměru stála, svým zvláštním, oso-

bitým způsobem je uváděla na jeviště a své zvlášť zbarvené světlo na ně vrhala. Dickens na př. nevládl také jiným materiálem než p. Herrmann, ale každý, kdo jen jednu knihu jeho přečetl, vycítil tu zvláštní osobitost Dickensova soucitu, Dickensova smíchu, lítosti atd. Krátce celou osobitost autorovu a její poměr k představovaným osobám. Ale co můžete říci o p. Ign. Herrmannovi? V jakém poměru je on ku svým figurkám? Pravda, tu vycítíte trochu soucitu, tu zas trochu vlídné ironie, tu zažeh satiry, ale to všecko je slabé, mdlé a vulgární. Duševní disposice autorovy nemůžete usuzovati z toho nijak, alespoň nic význačného, hlubšího, originálního. Někdy vás docela nepříjemně zarazí, když se autor osobám, které zasluhují soucitu, vysmívá, jindy zas, kdy triviálnosti látky hromadí s takovou péčí a beze vší skryté reservy, že upadá v podezření, že se mu ty triviálnosti líbí. Nestojí vždy až nad látkou, často je jí nesen, a po krk zahořen do její všednosti nebo zcela banální — odpusťte mi to slovo — »legračnosti«. V nejnovější z jmenovaných knih, v »Bodrých Pražanech« naleznete některé portréty s nepopíratelnou svižností a humorem črtané, ale zase jinde věci, jejichž triviálnost přímo odstrašuje, jako na př. »Horymír Eliášek«. Znalost Prahy a jejích zevnějších detailů ovšem autorovi nikdo neupře.

Každý spisovatel pracující ve slohu realistickém upadá v toto nebezpečí, býti strženu všedností a denní opotřebovaností své látky. Nebezpečí je tím větší, čím více se autor vyhýbá větším effektům a katastrofám a zůstává na plochém povrchu střízlivého normálu. Ovšem nic není tak malé a všední, aby z toho ruka umělce nedovedla vykřesati jiskry poesie, ale právě takováto choulostivá látka jest nejpoučnější zkouškou pro umělce. Pan Hermann v ní neobstojí. On nedovede udělati z malého velké, z všedního poetické, z normálního typické. Právě proto, že zůstává na všedním povrchu. Všecky ty jeho lidičky se známým jargonem jsou počestnými řemeslníky, domácími pány, domovníky, pepíky atd., na něž navěsil autor co nejvíce mohl skřivenin a grimass k smíchu vybízejících, ale nejsou lidmi, v nichž i v nejzakrslejším a nejsměšnějším doutná božská jiskra, která činí každého z nich svým zvláštním světem pro sebe. Pan Herrmann také nedovede — aspoň zřídka kdy — působiti náladově, vystihnouti na př. ten tajný suggestivný účinek různých zákoutí pražských a vdechovati odlehlým zátokám velkoměstského proudění teplo jejich osobitého života.

Vulgárnost, všednost, to jsou hlavní vady těchto prací p. Herrmannových. Ale on chce přece i těmito všedními látkami všedně spracovanými baviti. Co mu tedy jiného zbývá, poněvadž má na zřeteli jen své obecenstvo a tomu by bylo pouhé čistě realistické podání těchto střízlivých normálních látek příliš fádní, co mu tedy zbývá, než přiváděti do šedě této látky tu a tam křiklavé, effektní barvy zvláštních nápadů a point? Za každou takovou p. Herrmannovou črtou skrývá se proto obyčejně vtip, anekdota, kterými byste mohli někde při pivě pobaviti společnost — ve vymýšlení jejich osvědčuje sice p. Herrmann uznání hodnou vynalézavost, ale k uměleckému dojmu práce (jestli na takový vůbec pomýšlí, přiléhá to jako pěst na oko. A také to uvádí do jeho prací živly silně nereali-

stické. K vůli nápadu, kterým myslí autor čtenářstvo hodně rozesmáti, obětuje beze všeho pravdu zevnější a psychologickou.

Na to narážíte při každé druhé jeho povídce. Připomínám jen na př. v Pražských figurkách pravděnepodobnou nestydatost přítele, který mu dává psa (Přátelský dar), nebo humoresku »Horálkův pan Vašek«, anebo ševce, jenž pojal podivnou myšlénku být na Emauzích fráterem a chodí večer v kutně po pražských ulicích. To je normál života? realism? vystižení pražského života?

To všecko jsou důvody, pro které nemůžeme uznati p. Herrmanna za uměleckého zobrazitele Prahy. Přejeme mu jeho vavříny na poli humoresky, jeho úspěch v obecenstvu (za každým tak velkým úspěchem vězí obyčejně háček pro uměleckou originalitu autorovu — ryzí umělce nevítá obecenstvo s aplausem) ale pochybujeme, že nám kdy vytvoří to, co jsme si od něho slibovali: »Umělecký, moderní pražský román! (Pokračování.)

F. Marešova všeobecná fysiologie. V Praze 1894. Nákladem spisovatelovým. Str. 310.

Ve skrovné řadě lékařských učebnic a větších samostatných děl z tohoto oboru vůbec, jež byly vydány od otevření české fakulty lékařské, vyniká spis Marešův několika pozoruhodnými zvláštnostmi.

V prvé řadě dalo by se vytknouti, že autor opouští dosavadní dogmatický způsob líčení ve fysiologii, jenž vyčerpává klidně činnost systému po systému a celkovému pochopení života nevěnuje buď vůbec nižádné pozornosti, nebo jenom pranepatrného a pravidelně jednostranného povšimnutí. Při tom omezovali se fysiologové obyčejně jenom na životní zjevy u vyšších obratlovců, zejména člověka a několika druhů ssavců, ptáků a obojživelníků, jež zvolili si za stálé objekty svých pokusů. Naproti tomu stanovil si autor za účel konstatovati jevy životní u všech oživených bytostí, rostlin, mikroorganismů a živočichů vůbec. V tomto směru jeví se rozdíl proti dosavadní fysiologii vyšších obratlovců velmi nápadný a proto dostaly mnohé fysiologické zákony platnost všeobecnější, kdežto mnohé z nich doznaly proměn dle změněného a rozšířeného stanoviska. Tím, že autor registruje a posuzuje veškeré dosavadní vědomosti o životě vůbec, odvážil se na půdu všeobecnější, než bývalo dosud zvykem, a uvádí tak celou otázku v daleko užší styk s naukami a vědami vzdálenějšími, zejména s některými obory věd přírodních a s filosofií, vztahy, kterým nevěnovávala se dosud pozornost příliš podrobná.

Úkol, který si tím autor stanovil, je zajisté veliký a vyžaduje též náležité přípravy speciální, má-li mu býti řádně vyhověno. Tento požadavek vyplňuje prof. Mareš úplnou měrou, neboť nynější jeho spis zakládá se na řadě podrobných prací, jež byly před tím uveřejněny v různých časopisech a sbornících a pak na speciálních přednáškách, které po několik let konal na české fakultě lékařské. Při všech těchto různorodých pracích předběžných, kterých bylo potřebí ke spisu tak obsáhlému, jeví se všude úplná zaokrouhlenost celého díla a náležitá souměrnost jednotlivých oddílů, jež dosvědčuje, jak dobře autor vytknutý obor celé látky ovládá.

Spis rozdělen je na tři oddíly.

V části úvodní osvětluje autor nynější stanovisko fysiologie a její poměr k ostatním vědám přírodním, líčí prvotný tvar i lučebné složení živé hmoty a pak její základní vlastnosti. Praecisně vyslovuje svoje stanovisko, že život všech oživených tvorů od mikrobů a vyvinutých tvarů rostlinných až po nejdokonalejšího živočicha spočívá na jednostejných základech, že za hlavní sluší považovati shody u výkonech a nikoliv rozdíly, jako se dosud dělo ve fysiologii, zkrátka zastává stanovisko evoluční. Fysiologie musí se zakládati tak dobře jako ostatní vědy přírodní na postupném rozvoji všech úkonů tělesných, jež soudobě probíhají vedle rozvoje organismů. Toto evoluční stanovisko prozrazuje se zřetelně v části úvodní a v celé knize vůbec Stálým sestupováním od bytostí nejdokonalejších k nižším a nejméně vyvinutým, postupným sledováním mizení bohatě rozvinuté organisace, až ocitneme se konečně před hmotou nejjednodušší, která projevuje v základech tutéž samočinnou reakci na zevní popudy jako živá hmota nejlépe vyvinutá, sledováním všech těchto fasí dochází autor k poznání prvotných tvarů a základních vlastností živé hmoty. Je to »živá hmota« vůbec, která jeví se nám co shluk protoplasmy, jež může přijmouti tvar jednoduché buňky, skupiny vícebuněčné nebo konečně velmi dokonalých tvarů celkových, na kterých podrobným vyšetřováním lze vždy shledati nesčíslný počet těchto tvarů základních. Avšak ani buňka není základním tvarem živých bytostí. Různými zjevy a pozorováními jsme vedeni k tomu, že i tyto elementární součástky, za jaké dosud buňky se považují, nepodávají nám konečného osvětlení zjevů životních. Pokročilými výzkumy drobnohlednými vedeni jsme k uznávání velice jemné a složité struktury buněčné. Avšak ani ta nedovede nám životní pochody buněčné zcela objasniti, a proto prohlašuje autor za jedině platnou hypothesu, že život nezávisí ani na této struktuře buněčné, nýbrž na molekularní skladbě živé hmoty vůbec.

Všem organickým bytostem jsou společny dva zvláštní druhy základní činnosti, totiž assimilace a dissimilace. Těmto činnostem věnovány jsou oba hlavní oddíly knihy autorovy.

Assimilací nabývá živá hmota schopnosti, přizpůsobovati si částky mrtvé hmoty a tím znovu sestrojovati svou vnitřní stavbu, přibírati kyslík, uhlík, dusík a jiné částky ze vnějšího světa a zacelovati jimi trhliny, které povstaly v její stavbě činností dissimilační, totiž při životních projevech reaktivné samočinnosti. Při tom pohlcuje živá hmota fysickou energii ze zevního světa, přivádějíc tak atomy v molekulách živé hmoty z poloh stálých opět do poloh napjatých. I rozeznává se tak elementárná assimilační činnost a výživa hotovými látkami ústrojnými, k čemuž se druží vzrůst a množení se živé hmoty jako konečný výsledek pochodu assimilačního.

Elementárná assimilační činnost se týká assimilace prvků, zejména kyslíku, vodíku a vody, draslíku, vápníku, síry, fosforu, uhlíku a dusíku. Zjevy, kterými se tu autor zvláště zabývá, jsou zejména dýchání, elementárná assimilace uhlíku a dusíku a pak jejich druhotné omezení.

Proti dosavadním běžným názorům o dýchání, jehož líčení pravidelně se omezovalo na pouhý popis ventilace plic a chemismu dýchání na t. zv.

spalování živočišné, poskytuje nám autor příležitost nahlédnouti do velmi složitých pochodů, které provázejí pohlcování kyslíku v těle, a vylučování kyseliny uhličité z těla, jakožto konečný produkt pochodu dissimilačního. Zvláště tu pointuje autor, že ani tento pochod, který u vyšších živočichů zdánlivě se omezuje na zvláštní přesně ohraničenou soustavu určitých ústrojů, nesmíme si mysleti, že odbývá se toliko v plicích, nýbrž, že účastní se ho celé tělo, a že tvoří takto živá hmota vůbec zvláštní velký lučebný celek, ve kterém odehrává se zvláštní složitý pochod okysličovací a pak pochod rozkladný, jenž projevuje se konečně vylučováním uhličité kyseliny, vyvinováním elektřiny, tepla, pohybu. Dychadla a cirkulační soustava krevní jsou u vyšších organismů toliko druhotná zařízení, jež umožňují výměnů plynů mezi buňkami uvnitř těla uloženými a jejich okolím.

Velmi krásným a názorným způsobem je vylíčena též elementární assimilace uhlíku a dusíku. Veškeré vyšší organismy odkázány jsou svojí výživou opět na jiné organismy nebo produkty organické. Sestupujeme-li v řadě oživených tvorů níže, seznáváme, že rostliny jsou poměrně nejzpůsobilejší vyživovati se ze součástek nerostných, z jednoduchých prvků lučebných. I přičítá se tato schopnost jejich ústrojí chlorofylovému v zelených částech rostlinných, jenž je s to, pomocí světla slunečního rozkládati uhličitou kyselinu v uhlík, jejž vtěluje skladbě rostliny, a kyslík, jenž bývá vydychován. Avšak zjistilo se, že ústroj chlorofylový je sám druhotného původu, že zejména ontologicky v klíčící rostlince vyskytuje se poměrně velmi pozdě a že vázán je sám na činnost živé hmoty. Prvotní organismy, jež dovedou samy bez předchozího připravení látek minerálných a bez paprsků slunečných sestrojovati svoje tělo a vůbec živou hmotu z jednoduchých látek chemických, byly poznány teprve v t. zv. nitrifikujících bakteriích rolné půdy, jež samy dovedou assimilovati čpavek a kyselinu uhličitou bez předchozí práce organické. To jsou zajisté nejprvnější organismy, jež poskytují základ života další řadě oživených tvorů, rostlinám a pak i živočichům, a taková as byla též činnost prvých organismů na zemi, když vůbec mohl se již objevovati na ní život. Shluky těchto bakterií lze zjistiti zejména na kořenech luštinatých rostlin v polní půdě, kdež s nimi žijou v symbiose, připravujíce jim živné látky.

Assimilační mohutnost organismů byla v dřívějších dobách zajisté daleko rozsáhlejší, avšak postupem času s dalším rozvojem organismů zdokonalovala se sice stále, ale doznala zároveň značného omezení druhotného tím, že protoplasma rostlinná jest ve svém vzrostu odkázána na výživu hotovou ústrojnou látkou, škrobem, jenž připraven byl činností chlorofylovou, zvířecí organismy odkázány jsou však vedle uhlohydrátů a tuků též na výživu látkami bílkovitými, jež přebírají jednak z bílkovin vytvořených činností rostlinnou, jednak z bílkovin zvířat jiných. Tím způsobem usnadňuje se vyšším organismům assimilace a hromadí se velké množství fysické energie, jíž je potřebí k projevům životním a jíž nelze v dostatečném množství získati z elementarné assimilace solí minerálních. Tím stávají se však organismy navzájem na sobě závislými: »nastupující pokolení nachází hotové výsledky práce pokolení předchozích;

i osvojujou si je přímo, aniž by musela práci opakovat. Požívají práce, těl i moudrosti pokolení předchozích. Život jest i časově souvislým celkem.« Čím dokonalejší je organismus, tím více je omezena jeho elementarná mohutnost assimilační, tím více však naléhá naň starost o výživu. Původní organismus nalezl výživu všude ze zásob solí nerostných, vyvinutý organismus však je odkázán jenom na vyhledávání hotových látek výživných a tím je dán základ velkého a složitého boje o život všech živých bytostí.

V dalším oddílu, — výživa hotovými ústrojnými látkami: uhlohydráty, tuky a bílkovinami, — registrovány jsou zcela přehledně názory o složitých pochodech při trávení, zažívání a výměně látek i sil, při čemž hlavní váha kladena je na činné účastenství živé hmoty. Mnohé odstavce tohoto oddílu nabývají ještě zvláštního osvětlení ve druhé hlavní části knihy, zejména při líčení projevů energie tepelné.

V druhém hlavním oddílu celé knihy vylíčena je dissimilační činnost živé hmoty a sice čivost, citlivost, reaktivná samočinnost, k čemuž pak je přidán zvláštní oddíl o poměru podnětu k činnosti.

Assimilací sestrojuje se živá hmota zabavujíc zároveň velké množství fysické energie, kterou pak vybavuje činností dissimilační. Tato činnost záleží v tom, že zevní podnět vzbuzuje v živé hmotě děj podráždění, vnitřní rozechvění, zjevné její lučebnou proměnou a probíhající odštěpením různých rozkladných látek zvláště uhličité kyseliny. Při tom uvolňuje se fysická energie utajená ve vnitřní stavbě živé hmoty, a projevuje se na venek co živočišný pohyb, teplo, elektřina, světlo. I jeví se tudíž živá hmota jako podivuhodný transformator fysické energie, jehož činnost nedá se srovnávati s výkony nám dosud známých proměňovatelů fysické energie, totiž s výkony strojů. Tato zvláštní činnost živé hmoty uniká dosud našemu poznání, záleží však dojista na jejích molekulárních proměnách.

Je důležito, že výkony živé hmoty nejsou řízeny zvláštní automatičností nebo instinktivně, neboť i tam, kde by se nejspíše a skoro jistě daly předpokládati pochody automatické, lze vždy přece zjistiti, že jsou to vesměs projevy reaktivné samočinnosti na různé popudy.

Čivost živé hmoty prozrazuje se hlavně tím, že živá hmota obrací se určitým způsobem ke směru působení jednotlivých zevních vlivů. Tím pak, že staví se zvláštním způsobem k působení tíže, světla, tepla, chemické přitažlivosti a električnosti, projevuje geotropismus, heliotropismus, thermotropismus, chemiotropismus a elektrotropismus. Z velké řady velice důležitých a zajímavých zjevů sem spadajících budiž tuto upozorněno jenom na důsledky, ke kterým zavdaly podnět Purkyňovy pokusy o závrati, jež konečně vedly ke stanovení zvláštního čidla pro udržování rovnováhy tělesné v polokruhových kanálcích ústrojí sluchového, a k zajímavým srovnávacím studiím o sluchovém čidle vůbec. Při líčení thermotropismu a elektrotropismu měl autor hojně příležitosti přivésti k platnosti svoje vlastní pokusy a názory.

V druhé části při probírání citlivosti zabývá se autor hlavně záhadou sdružení děje hmotného s psychickým, závislosti pocitu na jakosti

podnětu a pak principem specifické energie čidel, proti kterému se energicky obrací řadou závažných důvodů.

Třetí část, reaktivná samočinnost může laika k sobě lákati snad nejvíce, ježto jsou tu líčeny nejpatrnější projevy živé hmoty, kterými reaguje na zevní popudy, totiž projevy elektřiny, světla, tepla i pohybu. Zejména pozoruhodny jsou původ živočišného světla u světélkujích živočichů, studie o živočišném teple a pak pohyb, jenž bývá považován vůbec za nejpatrnější a obecný projev života. Od vylíčení mechanické práce rostlin přechází autor k proudění protoplasmy a postupnému odlišování stažitelné hmoty, která pak rozvine se jako zvláštní důležitá soustava svalová u všech i jen poněkud výše organisovaných živočichů. Rozbor posmrtných zjevů svalové činnosti, zejména mrtvolné tuhnutí a dráždivost svalu po smrti, zavdává autorovi příležitost doplniti úvodní stať o životě vůbec a pak o přechodu života ve smrt. Budiž na tyto zajímavé kapitoly v tomto stručném referátu jenom poukázáno.

V závěrečném oddílu o poměru podnětu k činnosti promlouvá autor zvláště o mnohostném poměru mezi podnětem a činností. Při líčení povahy fysiologického podnětu autor zejména ukazuje, jenom rychlost změny v jistých mezích dovede působiti jako draždidlo. V dalším postupu pak líčí zákon Weberův a Fechnerův psychofysický zákon v původním i rozšířeném znění. (Dokončení.)

Frà *František Doubrava*: **Památky svatého Aurelia Augustina, biskupa Hipponského.** Životopis a spisy vybrané. Perioda I. od roku 354—388. První díl: úvahy a zprávy životopisné i spisy napsané v Kassiciaku. Praha 1893, str. 394.

V celém vývoji patristické filosofie důležité místo zaujímá muž, který nad jiné šťastně spojil v sobě oba kontrasty: spekulativního směru východních myslitelů, jak ve gnosi a filosofii Origenově se jevil, a praktických snah, jak převládaly v církvi západní. Je to nejčtší filosof křesťanství patristického, svatý Augustin, jenž všechny živly dosavadního přemýšlení křesťanského v jeden velkolepý celek sloučil. Hloubkou i obsáhlostí svého přemýšlení, úplným pochopením ducha pravého křesťanství vynikal nad všechny své současníky, a tak i nauka jeho stala se na dlouhé věky mocným popudem další duševní práce.

S počátku v křesťanství vůbec vyhýbáno se názorům filosofů pohanských, a výhradnou normou oprávněnosti toho neb onoho učení byla shoda s písmem svatým, čili shoda s tím, čemu Kristus učil a co apoštolé kázali. Na názory filosofů pohanských dívali se mnozí z prvých křesťanských myslitelů jako na pomysly ďábelské (Tertullian výslovně je nazývá aemulatio aneb affectatio diaboli). Avšak záhy počalo křesťanství vědění, kterým pohrdovalo, uváděti ve službu svou. Tu pak je přirozeno, že u myslitelů křesťanských s počátku Platon větší oblibě se těšil nežli Aristoteles; dualismus nauky Platonské duchu křesťanskému byl příbuznější nežli vývojoslovný monismus Aristotelský. Patristika více Platona, scholastika pak Aristotela (jak a pokud byl znám hlavně zásluhou sv. Tomáše Aquinského) si vážila.

Vývoj křesťanství v prvých dobách dál se též více ve shodě s Platonismem. Odtud důležitý význam sv. Augustina v dějinách myšlení křesťanského. Avšak i v nové filosofii působení myšlének Augustinových je patrno. Descartes u sv. Augustina našel první podnět ke své větě „Cogito, ergo sum“, zvláště pak psychologie Augustinova ještě dnes zaslouží, by jí vážná pozornost byla věnována.

V naší literatuře zvláště Štítný mnohé myšlénky čerpal ze sv. Augustina. Z novější doby zasluhuje zmínky populární spis Hoškův o životě a spisech sv. Augustina (v Brně 1863), kdežto starší práce Škodova (v Hradci Králové 1841) je toliko populárně psaný životopis.

P. Doubrava ve spise výše uvedeném vytkl si úkol vyšší a nesnadnější: chce podati rukověť hlavně studujícím theologie, z níž by ve formě přístupné čerpati mohli znalost nauky předního tohoto myslitele křesťanského. Díl prvý obsahuje životopis Augustinův, úvod o filosofii starověké, pokud na Augustina působila, a výtahy ze spisů v Kassiciaku sepsaných. Co do prvého podává p. spis. autobiografii Augustinovu a přičiňuje k ní (v latinském originále) životopisy sepsané Possidiem a Benediktiny z kongregace sv. Maura. Lépe by dojista bylo bývalo napsati životopis vlastní na základě podrobného srovnání zpráv dochovaných. Práce ovšem nesnadnější, ale tím samostatnější a záslužnější.

Nástin filosofie starověké jest nutný každému, kdo v nauku sv. Augustina chce vniknouti. V hlavě druhé se o nástin takový p. spis. pokusil. Právě této části dalo by se ovšem mnoho podstatného vytýkati. P. pis. nerozeznává tu někdy věcí podstatných od vedlejších a často prodlévá u fakt všeobecně známých. Tak o Sokratovi zmiňuje se v obšírném vypravování, jak učil, jak byl obžalován, co se dálo ve vězení, jak vypil jed, podobně podán v podrobnostech životopis Platonův, Aristotelův, Ciceronův. I přihlíží-li se k účelu knihy, jež chce býti rukovětí studujícím theologie, jsou části tyto zbytečny, ježto obsahují na mnoze věci již z gymnasia známé. Rovněž výčet spisů Platonových a Aristotelových není zde na místě, a lze jej tím méně schvalovati, že jsou podány latinské názvy spisů Aristotelových. I jinak časté užívání latiny ve spise nezdá se nám býti přiměřeným a vhodným. S tím souvisí vůbec nemírné citování páně spisovatelovo výroků různých spisovatelů, které jsou prostě vedle sebe položeny bez vlastního samostatného úsudku (sr. str. 153—160). Tak působení sv. Ambrože na sv. Augustina vystiženo toliko slovy, jež o něm pronáší Al. Baunard. Zde právě u věci tak důležité měl p. spis. pronésti vlastní svůj soud. Bezúčelným jest rovněž, vypočítává-li p. spis. podrobně všechny spisy Ciceronovy a opisuje-li na str. 178. a n. všechny fragmenty ze spisu »Hortensia« dochované. Nestejnoměrnost této části jest veliká. Méně bylo by bývalo více. Ne podávati nástin celé filosofie řecké, ale vystihnouti, v čem a jak na sv. Augustina působila — mělo býti úkolem této části. O vylíčení, pokud na základě řecké filosofie prví otcové církevní budovali myšlénky další, p. spis. ani se nepokusil, ač by to právě ve spise jeho bylo žádoucno a na místě. Doba předsokratická odbavena jen několika črtami na sr. 113., při čemž p. spis. podivným omylem smísil Eleaty s atomisty. Omyl ten ovšem napraven v opravách na str. 394. — Úvod celý měl zkrátka obsáhnouti

myšlénkový vývoj starověku a přeměnu jeho ve světový názor středověký od něho tak odchylný, zvláště pak měl býti vytčen poměr filosofie Platonovy a Aristotelovy za doby středověké, a podrobně zvláště mělo býti vyšetřeno, jaký byl názor světový před dobou scholastickou a jakou účast má v něm právě Platonismus. Tím by se jasnějším stalo též ovzduší, ve kterém sv. Augustin žil, a stěžejné body celé jeho soustavy filosofické. Poněvadž pak vlastní spis páně Doubravův chce podávati výtahy a úryvky ze spisů sv. Augustina, bylo by bývalo žádoucno předeslati jim povšechný přehled jeho světového názoru. Tím by p. spis. mnoho byl učinil pro porozumění dalších částí svého spisu. Dobře byl by tu p. spis. mohl užiti novějších prací z toho oboru ve francouzské i německé literatuře (Poujoulat. Nourrisson, Dorner, Storz). Při celé této úvodné části zkrátka, o jejíž důležitosti nemožno pochybovati, zaráží vůbec nejednotnost a složitost z částí různorodých, které v jednotný celek nejsou spracovány. Čtenáři není podána jedna vůdčí idea, nýbrž množství poznatků a vědomostí o sobě velmi cenných, se značným namáháním sebraných a seskupených, ale nespracovaných jednotným způsobem, jak od díla přesně vědeckého žádati musíme. V části třetí prvého tohoto svazku jest vylíčena literární činnost sv. Augustina v Kassiciaku a podány „ukázky některých myšlenek (»De vita beata« »De ordine« »Soliloquia« Dopisy k Nebédiovi a »Retractationes«). Chváliti třeba zvláště plynný překlad částí sem pojatých. Dokonalému porozumění těchto výtahů velice byl by posloužil úvod obsahující stručný a věrný logický rozbor jednotlivých spisů (asi tak jako podal Bonitz pro Platonovy dialogy ve svých „Platonische Studien").

Přes upozornění tato, jež v nejlepším úmyslu jsme pronesli, vítáme spis p. Doubravův s upřímným potěšením jakožto první pozoruhodný pokus o vylíčení nauky velikého tohoto myslitele a světce v jazyku českém, a těšíme se na pokračování jeho. *Fr. Drtina.*

Alfred Binet, **Psychologie des grands calculateurs et joueurs d'echecs.** 1894.

Autor založil svou studii o proslavených počtářích a hráčích v šach na zkušenostech s vynikajícími v obou oborech osobnostmi. Vidí zvláštní nadání v silné paměti čísel a ve způsobnosti představit si podobně a zapamatovat kombinace šachovní. *Pr.*

Gustav Crusius, **Des Lebens Zweck und Ziel.** Koncept einer aristocratischen Philosophie, Religion und Ethik. 2. vyd. Lipsko 1894.

Autor je z ruského přibaltického kraje. Poznat na něm vliv některých ruských názorů. Je sice aristokrat rodem, ale bojuje pro aristokratism naprosté pravdy. Je pro agrární komunism. Autor mnoho ví, pojednává místy velmi rozumně, ale konec konců nepodává než velmi subjektivní filosofii přírodní. *K.*

ZPRÁVY.

Armáda spásy. Armáda spásy vznikla r. 1865, ale teprve r. 1890 rozvinula činnost na poli sociálně-politickém. Popud k tomu dal její »generál« Booth. Činnost armády spásy záleží v tom, že každému, kdo ztratil samostatné a poctivé živobytí, poskytuje se žádoucí pomoc, aby je znovu nabyl. Pomáhá nejen těm, kteří o pomoc prosí, nýbrž i zpustlým darebákům. Zařízení, jichž Booth užívá k dosažení svých cílů, jsou tato: 1. městská kolonie, sestávající z útulen atd. Lidé sem vstupující dostávají nocleh a stravu jen za peníze; úplně chudí mohou nabýti obého prací. Městská kolonie slouží hlavně těm, kdo ihned se zase vrací do samostatné placené práce. Ti však, kdo zůstanou, převedeni jsou do 2. farmářské kolonie. Zde se lidé vzdělávají v polním hospodářství a vychovávají na dobré dělníky zemědělské. Pak se někde usadí na venkově jako dělníci nebo pachtýři na malých statcích. Není-li to možno, převádějí se do 3. zámořské kolonie, kdež lidé polepšení, mající chuť k práci, vedou nový, samostatný život jako osadníci. Základní myšlénkou Boothovy armády spásy jest převésti spodní, zvadlou usedlinu městského obyvatelstva na venkov a není-li tu místa, do zámořských zemí. Lidi úplně spustlé, mravní síly zbavené, vychovává armáda spásy v polepšovnách. Orgány armády spásy chodí do krčem a vykřičených domů, kde kolportují mravokárný tisk, ošetřují nemocné, čistí zaneřáděné byty a to jen za tím účelem, aby dotyčného člověka, propadlého mravní zkáze, získali pro svou polepšovnu. Vyčíhají vhodný okamžik a nabídnou svou pomoc, ať jest přijata v čistém nebo nešlechetném úmyslu. Teprve když pomoc přijata, nastává pokus vychovávati, jde-li to. Dílny a polepšovny jsou od sebe odděleny. V dílnách zaměstnávají se lidé takovou prací, která by jim zaručovala samostatnou existenci na svobodě. V polepšovně působí se na ně nábožensky a mravně. Práce je trojího druhu. Nově přijatý přichází do nejnižší třídy, koná nejnižší práce a jest vyplácen poukázkami. Plná denní mzda záleží ze 4 poukázek, za něž obdrží 3 obědy a nocleh. Kdo je líný a vydělá si jen 3 poukázky, ztrácí 1 oběd. Po čtyřech nedělích postupuje dělník do vyšší třídy, kde se mu platí poukázkami na lepší stravu a lepší nocleh. A po nějaké době postoupí do poslední třídy, kde se mu přebytky ze mzdy ukládají, aby, až bude propuštěn, mohl si opatřiti nástroje k řemeslu a j. Výsledky vychovatelen armády spásy nejsou dosud nepříznivé. Za 13 měsíců bylo: prac

zaopatřeno 42·6 perc., do farmářské kolonie poslány 35·2 perc., nepolepšených propuštěno 22·2 perc. Zvláštní ústavy mají propuštění trestanci. Zachází se s nimi zrovna tak jako v polepšovnách, ovšem že nedociluje se těch výsledků. Jiným oddílem mužských polepšoven jsou asyly pro piják. Jednání je zde totéž jako v hlavním ústavě, jenom že hledá se nejvíce zaměstnání na venku. Polepšovny pro ženy rozlišují se od mužských jen ženským dozorem a zaměstnáním. Mytí, ruční práce ženské, knihařství jsou hlavním zaměstnáním. V prvé řadě jsou ženské polepšovny věnovány nevěstkám. Mimo to zahrnují polepšovny ženské asyl pro šestinedělky, asyl pro mladé matky, spojený s dětskou opatrovnou, ústav pro děvčata ještě nepadlá, ale nouzi trpící. Do široké přízně lidu dělného vlichotila se armáda spásy také zařízením zprostředkovacího ústavu práce. Přístupný je zdarma každému. Nával do ústavů armády spásy je ohromný. Počítá se ročně průměrně na 300.000. Ve zprávě za rok 1894 lze čísti, že armáda spásy poskytla $2^1/_2$ mil. jídel, 1,125.000 noclehů, zaopatřila 5000 mužům trvalé nebo prozatímní zaměstnání, zachránila 1100 žen a dívek a vykonala funkcionáři svými 67.000 návštěv v nezdravých příbytcích londýnských. (Národní hospodář č. 9.)

Ze života Litvínů. Všech Litvínů není ani 4 miliony a náležejí dvěma státům, Rusku i Německu. Litvíni jsou stavem výhradně selským, vyšší třídy jsou již několik století popolštěny. Měšťanstvo jest úplně polské a také většina Litvínů, vyšedších z gymnasií. Litevských inteligentů, kteří by neuměli polsky, není. Ano i sedláci většinou mluví polsky a polský jazyk jest u nich tolik, jako francouzský u aristokratů. Žijíce skoro 600 let společným politickým životem s Poláky, tak skoro s nimi srostli, jako Bretonci s Francií. Zajímavé jest, že r. 1863 v žádné části bývalé Polsky nemělo povstání takového lidového rázu jako na Litvě, kde šli do boje sedláci, kdežto v ostatních částech Polsky bylo účastenství sedláků daleko menší. S Poláky spojuje Litvíny mimo společnou historii i stejné náboženství a nenávist ke společnému nepříteli — Rusku. V nejnovějších dobách, kdy na Litvu pronikla z polských pramenů propaganda socialismu, spojují se litevští dělníci s polskými a litevská mládež cílí společně s polskou za politickou nezávislostí bývalé Polsky, ovšem se zaručením autonomie Litvínů a jazykové rovnoprávnosti jejich národa ve školách, soudech a úřadech. Litevský lid co do osvěty rovná se nejkulturnějším národům Ruska — Finům a Estům. Analfabetů mezi Litvíny téměř není. Ale ačkoli hlavní část Litvínů žije v Rusku, litevská literatura vyvíjí se výhradně v Prusku a v Americe, kde žije několik desítek tisíc litevských emigrantův. V ruské Litvě mlčí litevské slovo pod těžkou rukou despotismu. Hlavní překážkou rozvoje národní kultury je tu zápověď tisknouti litevské knihy latinskou abecedou. Pak i systém školský. Ve školách učí se tu totiž výhradně rusky, takže dítě selské, znající jen svůj rodný jazyk, nerozumí učiteli. Takovým způsobem škola ovšem neprospívá nic litevskému dítěti a otec Litvín raději neposílá svého dítěte do školy. Proto také povstala mezi Litvíny organisace tajných škol, v nichž se děti učí litevštině a polštině. Vláda, aby zadržela rozvoj těchto škol, uložila pokutu 300 rublů majetníku domu, kde odhalí policie ta-

kovou školu. Nepomáhá to však. Litvín chce, aby se jeho děti vzdělaly v rodném jazyce, proto se tajné školy rozšiřují stále více a veřejné školy pustnou. Litvín inteligentní nedostává žádného veřejného úřadu na Litvě a nyní dokonce nemá práva koupiti půdy sedlák Litvín, který vystudoval několik gymnasijních tříd. Litevské nápisy na štítech a na rozích ulic dávno jsou odstraněny a vilenský generální gubernátor v řeči k vesnickým starostům praví, že jsou povinni i doma s rodinou mluviti výhradně státním jazykem. Jinak poněkud v Prusku, pruští Litvíni mají to, čeho postrádají ruští: písemnictví a tisk. V Tylži vychází osm časopisů. Většina jich má ráz konservativně-klerikální. Jeden časopis v Americe jest socialistický. Litevská literatura omezuje se výhradně na beletrii a populárněpoučná díla. Prusko sice nevystupuje despoticky proti Litvínům jako Rusko, nicméně germanism šíří se tu dost mezi Litvíny. Do r. 1872 školy byly úplně litevské, od té doby však zaveden německý jazyk jako povinný předmět do škol. Pruských Litvínů také nebrání před odnárodněním různost víry, která v Rusku je nejpevnější zbraní proti vládnímu úsilí. (Rozhledy č. 8.)

Vojenské zájmy a železnice. Inženýr Büchelen (Volksw. Woch.) upozorňuje na finanční oběti, kterých vyžadují vojenské dohledy při stavbě nových drah železných, a na nebezpečí, které z toho vzniká hlavně pro žádoucí rozvoj drah místních. Zástupce ministerstva vojenství má při revisích tratí hleděti dle instrukcí výhradně k zájmům vojenským; tak zejména, aby se trať co možná nejméně křižovala se silnicemi, nýbrž aby zřízen byl podjezd nebo viadukt, aby při stavbě zabezpečena byla nosnost mnohem větší než by jinak, hledě toliko k účelům hospodářským, bylo potřebí atd., čímž stavba dráhy nepoměrně se zdražuje. Dráha Stanislawowa Husiatyn v Haliči měla se dle říšského zákona stavěti pouze jako dráha lokální — následkem požadavků vojenské správy musila býti o 50% dráže vystavěna jako dráha hlavní; pro obyčejnou dopravu stačilo by při ní zařízení na průměrem 10·5 vlaků denně oběma směry, pro vojenské účely musela býti zařízena na 60 vlaků po dvou strojích oběma směry. Proto také náklady stavební a vydržovací našich železnic tak jsou vysoké, proto dílem tak málo se vyplácejí, proto konečně dřívější zákony o místních drahách tak malého úspěchu se dodělaly. A nebude lépe ani za nového zákona, jestliže náklady, které při stavbě a provozování nových železnic výhradně vojenskými požadavky budou způsobovány, nebudou uhrazeny rozpočtem ministerstva války právě tak, jako výdaje na lodi válečné, děla, pušky a jiné potřeby válečné, kdežto by z rozpočtu železničního uhrazovati se měly toliko náklady vznikající tím způsobem stavby, kterého je potřebí dráže dotčené vzhledem k potřebám dopravy hospodářské. Tohoto rozlišování vojenských a hospodářských zájmů při železnicích jest potřebí nejen k tomu, aby se nezakrytě a v plném rozsahu ukázala velikost břemen militarismu, nýbrž i aby rozpočet železniční nebyl vyčerpáván stavbami drah ryze strategických na úkor železnic, k hospodářskému povznesení nezbytných. O dráze taurské řekl prý jistý vysoký důstojník, že prý se nebude stavěti, protože prý jí nepotřebují. Stavíme a udržujeme tedy pro vojenskou

potřebu nákladné dráhy, kterých třebas vůbec, anebo aspoň v tom způsobu v míru vůbec není potřebí a kterých po případě ani vůbec nebude užito a odkládáme proto stavbu drah, které již v míru co nejprospěšnějšími by se ukázati musily. Čeho je tedy k účelům válečným potřebí, ať se také z vojenského rozpočtu platí.

Líhové nápoje. Na nemírnou spotřebu líhových nápojů žaluje se v hygienických i kriminalistických kruzích. Na londýnském kongressu zdravotním r. 1891 bylo konstatováno, že ve Velké Britanii a v Irsku nestřídmostí umírá ročně 40.000 lidí. Podle dra Krohneho 70% všech trestných činů stojí v nějaké větší neb menší souvislosti s pijáctvím. Coleridge v Anglii řekl: »Devět desítin věznic mohli bychom vyprázdniti, kdybychom Anglii naučili střídmosti«. V Spojených Státech v letech 1860—1870 neméně než 150.000 lidí líhoviny přivedly do žalářů a donucovacích pracoven. Rakouská monarchie v r. 1886 spotřebovala za 57 mil. kořalky. (Zum Entwurfe eines Gesetzes gegen die Trunksucht. Dr. J. Dvořák.)

Sociálně-politické zákonodárství a konkurence. Obchodní komora v Dundee, středisku to jutového průmyslu anglického, obrací ve zvláštní resoluci pozornost vlády anglické na nerovnou soutěž domácího textilního průmyslu anglického s indickým, která povstává vadami a nedostatečným prováděním dělnického zákonodárství ochranného v Indii. V Anglii trvá denní doba pracovní v jutovém průmyslu 10 hodin, v Indii pracují prý však dokonce i děti plných 15 hodin, ostatní dělnictvo prý až 22 hodin. Rovněž jest v Indii nedostatek systematického a stejnoměrného dozoru továrního, způsobilými úředníky prováděného. Nechť tedy vláda působí k tomu, aby továrny, anglickými poddanými řízené, v Indii jako v Anglii stejným podmínkám dělnické ochrany jsou podrobeny. — Protože tedy nyní již nelze anglické dělnictvo stlačiti na nízký stupeň textilního pracovníka indického, dostane se snad naopak dělnictvu indickému sociálního zákonodárství anglickému podobného — z důvodů konkurenčních.

Prusko staví domy pro své dělníky a úředníky. Pruské sněmovně poslanecké předložena byla osnova zákona, dle něhož vládě se dává k disposici obnos pěti milionů marek, aby z něho na účet státu stavěla obytné domy, jež by zůstaly ve vlastnictví státu a jež by se pronajímaly dělníkům ve státních závodech zaměstnaným a menším úředníkům státním. Činže má se tak vyměřiti, aby poskytovala úhradu nákladů správních a udržovacích, přiměřené zúročení kapitálu základního a amortisaci nákladu stavebního. — Jest to první krok k uskutečnění myšlénky, užiti finančních prostředků státu ku zlepšení bytných poměrů tříd nezámožných.

Slovenští dělníci. V některých krajích českých najímají se od statkářů slovenští dělníci k pracím v poli; rozumí se, že tito chudáci robotují téměř zadarmo, živíce se, jak různé listy oznamují, chlebem a — kořalkou.

Nedělní klid. Prováděcí nařízení k zákonu o nedělním klidu ministerstvem a zemskými vládami vesměs byla již vydána, avšak již podniknuto několik křížových tažení ve prospěch odvětví výrobních, nedělním klidem »ohrožovaných«. Čím vším nebyla již existence výroby a obchodu ohrožována! Živnostenské novely pojišťování úrazové a nemocenské, živnostenští inspektoři — proti všemu vedeno do pole zničení průmyslu a tržby a dnes ohrožuje je již docela i několik hodin klidu nedělního! Pro obilní mlýny žádaly osvobození od klidu resoluce Hallwichova a deputace mlynářů polských a po nich i českých. pro obchodníky žádal totéž Menger. Rovněž stěžují si papírny, hutní odbory, cukrovarství atd. Bude-li všem vyhověno, zákon se mezi výjimkami ztratí.

Prvá sociální universita. V Belgii začátkem tekoucího školního roku založena byla sociální universita; zatím jen dvě fakulty filosofická a právnická s předepsanými kursy a vedle toho fakulta rázu sociologického (École des hautes études). Až budou ustaveny ostatní fakulty (medicinská a literní), nová universita bude mít právo, vydávat pravoplatná vysvědčení. Podle zákona v Belgii university jsou svobodné. Stát vydržuje dvě university, v Gentě a Lutichu; mimo to liberálové mají jednu v Bruselu, katolíci v Levně. Největší počet studentstva je v Bruselu (1,245 v roce 1892—93); v Levně v téže době bylo 1,177, v Lutichu 959, v Gentě 472. Na nové universitě přednášejí učenci socialistického smýšlení: Reclusové (Elisée, Elie), de Greef; ruští učenci de Roberty a Kovaleský, snad i Enrico Ferri a j. budou tam přednášet v budoucím roce.

»Intimní divadlo«. Mnichovská umělecká obec mladých a moderních uskutečňuje plán Max Halbův, dávají se totiž v užším kruhu nové divadelní kusy, jimž oficielní prkna jsou nepřístupna a sice beze všech divadelnických aparátů.

Výroční zpráva vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko. Vývozní spolek, založený roku 1892, podle zprávy za 3. správní rok 1894—95 nadějně zkvétá; agenda informační den ze dne stoupá a taktéž služba sprostředkovací založena na pevný základ. Sprostředkování obchodu získalo zejména tím, že spolek zřídil stálého komercielního zástupce, jehož hlavním úkolem je, konati cesty studijní a zároveň získávati solidní obchodní jednatelství; tak stalo se již cestou na Balkán, do Německa a po zemích rakousko-uherských. Vývozní spolek zasluhuje zajisté vší podpory a hlavně z kruhů obchodnictva samého; jak ze zprávy vysvítá, jeví se tu v kruzích našeho obchodnictva ještě značná liknavost, poškozující ovšem vlastní jeho zájmy. To platí zejména o zakládání exportního a importního družstva, které by se spolku vývoznímu postavilo po bok. V místnostech spolkových (Spálená 24) zařízeno vzorkové skladiště zboží vývozního. Spolek dostává podporu zemskou (3000 zl.), města Prahy (500 zl.) a obch. komory (300 zl.).

Ženská otázka a její slovanská spisovatelka.

(Elisa Orzeszkowa.)

Nejznamenitější spisovatelka polská narodila se na Litvě v grodněnské gubernii v bohatém domě šlechtickém. Její otec, Benedikt Pavlovský byl mužem evropského vzdělání; v mládí byl členem jedné z masonských loží, které v Polsce hrály tak velikou úlohu, poněvadž právě z masonských kruhů po celém kraji rozšířily se paprsky svobodomyslných a pokrokových myšlének. Pan Pavlovský nakupil ve svém paláci cennou galerii obrazů a také bohatou knihovnu, skládající se převážně z děl francouzské literatury XVIII. století. Tato literatura byla mu obvyklou stravou duševní, proto pan Pavlovský také úplně byl proniknut ideami »věku osvícenského« i stal se horlivým stoupencem opravných snah ve všech oborech života. Pokud se týče náboženství, byl indiferentním.

Pan Pavlovský zemřel dosti záhy, proto osobně vliv na dceru míti nemohl, ale památka jeho, to jím vytvořené intelektuelní ovzduší, které v domě Pavlovských panovalo, především jeho knihovna — všecko to působilo na Elisu mocně. Babička Elisy — matka její matky — velmi často vypravovala o jeho ctnostech, vyjadřovala se o něm s velikou úctou, i nejedenkrát stojíc před jeho podobiznou, říkala děcku: »Pamatuj, abys byla jemu podobnou, pamatuj, abys byla jako on!« Babička ta byla ženou velmi pobožnou, ač prosta všeho fanatismu; bolela ji náboženská indiferentnost nebožtíkova, ale snažila se všelikým způsobem jej ospravedlnit a obhájit. Děvčátko vědělo o této indiferentnosti, ale slyšíc stále, jakým šlechetným a ctnostným člověkem byl, mimovolně vtisklo si v paměť, že šlechetnost a ctnost nejdou nutně ruku v ruce s věrností k církvi katolické.

Tím způsobem již v dětském věku dva proudy působily na Elisu, oba snášelivě svým směrem, takže žádný z nich vzájemně se nevylučoval.

V domě Pavlovských vládlo ovzduší vlastenecké. Elisa i její sestřička uměly již v nejútlejším věku mnoho neobyčejně populárních v Polsce historických písní Juliana Ursyna Niemcewicze a mezi nejoblíbenější jejich hry náležeio představování scén z polských dějin podle písní těchto. Děvčátka převlékala se za Jadvigu i Wilhelma Leška a Govorka, Zikmunda Augusta i Barboru Radziwillównu neb, vystříhavše z papíru různé postavy z polské minulosti, pořídila si něco podobného k loutkovému divadlu a tak vžila se do prováděných her, že často upřímně plakala nad osudem svých papírových hrdin.

Již v pátém roku uměla Elisa čísti polsky a francouzsky; oblíbivši si čtení, v následujících letech mnoho vhodných, a ještě více nevhodných na věk její knih přehlédnula. Učitelku měla Polku pro francouzskou konversaci i pro jiné elementární nauky. Francouzsky mluvila a četla plynně, ale nejvíce četla polsky. V němčině slabé činila pokroky a své bony Němky nemilovala, hlavně proto, že tato špatně se chovala k služebnictvu.

Již v dětství cítila soustrast ku trestaným sluhům a sedlákům, ačkoli nemohla tehdy ještě pochopiti velikost sociální nespravedlnosti, tkvící v bytu poddanství selského, jež denně viděla. Ale je jisto, že stavši se později po smrti churavé sestry bohatou dědičkou, blouznila o osvobození sedláků jí náležejících.

Dosáhnuvši desíti let, dána byla Elisa do ústavu sester sakramentek ve Varšavě. Tehdejší klášterní vychování v Polsce nemělo dosavad ještě toho klerikálního rázu charakterisujícího dnešní bojující církev. Jeptišky tohoto ústavu, do něhož dána byla Elisa, nejen nezabývaly se náboženskou propagandou, ale nečinily ani nátlaku na směr náboženský. Byly to ženy vzdělané, vlídné, milující děti, hluboce nábožné, ale bez všeho fanatismu. Knížek obsahu náboženského svým učenicím vůbec nedávaly a nijak se nesnažily přivábiti je k životu klášternímu. Žačkám nebylo nijak ubližováno ani křivděno, nepostrádaly také nevinných zábav, ačkoliv jim nebyla dovolena žádná přemrštěnost v oděvu, nebyly strojeny žádné plesy, jak tomu bývalo obyčejně na ústavech jiných.

Program školní byl velmi chudý a mimo to prováděn byl dosti povrchně. První místo zaujímaly jazyky a hudba. Žačky byly nuceny mluviti jeden den francouzsky, druhý německy, ale žádná moc ne-

mohla je donutiti ku poctivému plnění tohoto nařízení. Zvláště němčina těšila se všeobecné antipatii. Dějiny, zeměpis a kreslení patřily k předmětům vedlejším.

Žačky upřímně milovaly všechny své učitelky, ale největší vliv měl na ně učitel jazyka a literatury polské, Ignát Kowalewski. Přednášeje svůj předmět způsobem velmi zajímavým a při tom krásně deklamuje, Kowalewski vzbudil v žačkách svých oblibu literatury polské tak, že děvčata dosti dobře poznala dokonce i literaturu 16. a 17. století a četla se zálibou Reja, Kochanowského, Skargu, Górnického, Krasického, Trambeckého. Zápal ku čtení byl veliký a žačky dobře poznaly literaturu současnou: Kraszewského, Kaczkowského, Chodźka, Syrokomlu a především Mickiewicze. Děvčata seznámila se i s plody literatury francouzské, četla Marmontela, Lamartina, Chateaubrianda, ale vedle této dovolené lektury dostávaly se do ústavu podloudně také díla Dumasova, Sueova, G. Sanda, Sandeaua i j. Na ústavě poznala Elisa i literaturu německou, především Schillera.

Opustivši ústav a nemajíc ještě plných 15 let, Elisa ihned uvedena byla do »světa« jako bohatá nevěsta. Meškajíc pod Grodnem, často navštěvovala toto město, a veselý život městský úplně ji pohltil. Návštěvy, večírky, ochotnická představení, plesy, šibřinky, tomboly, — to byla půda, na níž rozvíjel se život mladé dívčiny, téměř děcka, po dvě léta. Elisa bývala všude s matkou, která v bytu svém přijímala množství hostí.

Nepřemýšlejíc ještě nad otázkami života, rozhodnula se, majíc 16 let, provdati se za 35letého Petra Orzeszku, světáka, člověka hezkého, elegantního, kterého téměř zcela nic neznala a který se jí líbil hlavně pro příjemný zevnějšek a — — — že hezky tančil. V roce 1858 odbývala se velkolepá svatba a několik týdnů později mladí manželé odjeli do Ludwinowa, majetku Orzeszkův v Kobrýňském okresu, téměř na hranici Volyně, kde Orzeszková žila až do konce r. 1863.

První dvě léta po sňatku na statku manželově málo jen různila se od času stráveného pod dohledem matky po odchodu z kláštera. Mladou ženu živě zajímala novost okolí. Mnoho zábav, kterými muž nešetřil, návštěvy příbuzných a sousedů, — to vše vyplnilo její život. Z místa původního svého pobytu paní Orzeszková opatřila si vše co jí jen život zpříjemniti mohlo: knihovnu, obrazy, zrcadla, ozdobné věci starší a p. Poměr k manželu byl tehdy přátelský a žádná chmura nezkalila štěstí mladých manželů.

V Ludwinowě pí. Orzeszková vešla ve styk s lidem, t. j. s maloruskými sedláky, náležejícími jejímu choti. Mladá paní znala jménem mnoho obyvatelů ludwinowských vesnic a měla mezi nimi své oblíbence. Často byla by plakala, když viděla, jak ti lidé musili těžce pracovat, ale sama nevěděla tehdy ještě, co počíti, co činiti, aby ulehčila jim těžký jejich osud. Sedláci okolních obcí byli dosti zámožni a žádná nehoda, jako požár, povodeň, krupobití neb hlad nestíhala tehdy obyvatelstvo ludwinowské. Proto ani pí. Orzeszková ničím jiným nemohla ukázati svou soustrast než dobrým chováním ke sluhům nebo nějakou nepatrnou pomocí. Avšak brzy nastoupily události, které donutily ji vážně zajímati se o lid.

Byly to časy, kdy po nepříznivé válce Krymské oživily se snahy liberální, otázka selská přišla na denní pořádek. Mluveno o ní všude, psány o ní články a brošury v kraji i za hranicí, nakresleno množství projektů k její rozřešení atd. Na Litvě, podobně jako v Rusku, vznikly výbory, které se touto otázkou zabývaly, a ve výborech těch účast brali blízcí příbuzní pí. Orzeszkové.

Ovzduší všech těch sporů o osvobození sedláků zaujalo paní Orzeszkovou a velmi na ni působilo. Ačkoli na Litvě nebylo téměř mezi šlechtou lidí, kteří by selské opravě se protivili, přece starší pokolení veliké chuti nemělo k úplným ústupkům od své »državy«, jak dnes je ve zvyku říkati, kdežto šlechtická mládež byla pro nejradikálnější rozřešení otázky té. Tato mládež, zejména čtyři synové jednoho velkostatkáře, kteří právě se vrátili ze zahraničních universit, měli zásadní vliv na pí. Orzeszkovou. Nejen že sama entusiasticky proniknuta byla demokratickými ideami, ale znechutil se jí celý dosavadní život, takže snažila se doplniti chudé svoje vzdělání. Vážná nálada, která zavládla v polské společnosti před povstáním z r. 1863, nezůstala také bez vlivu.

Paní Orzeszková dala se do čtení a přečetla celé hromady knih, jednak z knihovny svého otce, jednak z knihoven známých a sousedů, jednak konečně z Varšavy objednaných. Knihy ty, vybírané bez jakéhokoli systému, nemohly dostačiti její snahám, vzbuzeným proudy, které tehdy mocně otřásaly polskou společností.

V té míře, jak před očima duše její odkrývaly se stále nové obzory, vzrůstala i nespokojenost s životem, který dosud vedla. Tehdy počala vážně nad osudem svým přemýšleti a cítila, že jest nešťastnou. Čím dále tím silněji budila se v ní chuť zlomiti pouta konventionelního manželství, v němž žila; chuť ta, z počátku neurčitá, vzala na konec na sebe formy konkretné. Rozhodnula se,

že se dá rozvésti a odjede na svůj statek. Několik bolestných scén rodinných, kde citů a názorů jejich bylo neurvale se dotknuto, utvrdily ji v tomto rozhodnutí, kterého nezatajovala více před svým manželem. Pouze krvavé události r. 1863 oddálily dobu vykonání tohoto úmyslu, a paní Orzeszková nemohla dříve než r. 1864 odjeti do své Milikowszczyzny, aby úplně oddala se svému vzdělání. Choť její byl odvezen do Sibiře pro účast v povstání, a ona uchýlila se úplně do samoty, zabývajíc se výlučně vzděláváním.

Její lektura byla nyní daleko systematičtější. Ustanovila se seznámiti se s výsledky moderní vědy a objednávajíc si celé řady vědeckých prací, čítajíc knihy historické, přírodovědecké a společenské zvolna dokončila své vzdělání.

V r. 1866 v »Tygodniku Ilustrowaném« objevil se první její belletristický plod: Obrázek z hladových let. (Obrazek z lat głodowych.)

Již na ústavu pí. Orzeszková psávala básně. Byla jednou z těch žaček, které psávaly polské a francouzské úlohy pro celou třídu. Nejednou psala i 20 úloh na jedno tema, ale na konec poznal to učitel jazyka polského, Kowalewski, a nepřijímal více úloh žaček, jimž je vypracovala Elisa. Když kolem r. 1860 udál se onen důležitý obrat v rozumovém rozvoji a ve vnitřním životě pí. Orzeszkové, tehdy na novo dala se do psaní. Činila si poznámky o obklučujících ji lidech a zjevech, převáděla na papír vlastní myšlénky o otázkách, které ji nejvíce zajímaly, psala si výtahy z jednotlivých knih a přeložila dokonce (z francouzského) i několik děl Byrona.

Od r. 1866, kdy vydán byl její první, v ohledu uměleckém velmi slabý, třebas šlechetným citem proniknutý plod, pí. Orzeszková ani na chvíli nevypustila péro z ruky, obdařujíc co rok veřejnost polskou jedním neb více plody většího objemu, tak že souhrn její prací činí několik desítek silných svazků romanů a povídek, nečítaje v to prací publicistických, jako »Několik slov o ženách«, (Kilka słów o kobietach), neb »Patriotism a kosmopolitism«. »O problemech románů« (O zadaniu powieści) a »o Renanovi«. Tak náleží pí. Orzeszková i mezi spisovateli polskými, kteří vůbec velmi plodni jsou, k nejplodnějším.

Vystupujíc na jeviště literární, pí. Orzeszková byla zcela proniknuta sociálními otázkami a právě svými povídkami chtěla se přičiniti o jejich rozřešení, poněvadž myslila, že pomocí tohoto literárního druhu tvoření, který nejvíce je čten širokými vrstvami inteligence obojího pohlaví, nejsnadněji trefí do srdce a rozumu společnosti,

na niž chtěla působiti. Počínajíc svou práci, pí. Orzeszková velmi vážně dívala se na účel povídky. Byla nepřítelkyní hesla »l'art pour l'art« a povídku pokládala především za prostředek k rozšíření jistých ideí a snah ve společnosti lidské. Méně jednalo se jí o formu uměleckou, o plastičnost děje, o jemnou psychologickou analysu, než o provedení a vštípení v mysl čtoucího osobních svých názorů.

Tento ráz publicistické práce ve formě belletristické má její první povídka. Snaží se v ní vzbuditi sympatie pro chudé maloruské sedláky, představujíc jejich nešťastný osud v dobách poddanství a vystavujíc na pranýř celou bezcitnost a egoism jejich pánův, kteří úplně nedbají o své poddané a jen je nemilosrdně vykořisťují, stávajíce se takto příčinou celé řady neštěstí v rodině selské. K vypodobení bídy sedláků pí. Orzeszková nahromadila zde tolik hrozných věcí (dvě smrti, šílenství, žebrotu) a ku vylíčení ničemnosti pánů tak nešetřila temných barev, že práce ta ztratila úplně na umělecké pravdě. K tomu všemu pí. Orzeszková sama všude chápe se slova, zaměňujíc takto hrdiny své v pouhé marionetty.

Ale již v následujících spisech tento způsob tvoření ustupuje a dává místo daleko objektivnější a umělečtější metodě. Není třeba myslit, že pí. Orzeszková zpronevěřila se svým ideám sociálního utilitarismu. Dokonce ne. Vždy má na mysli »ne bavit, ale poučovat,« pouze způsob tohoto poučování časem se změnil. V její prvních plodech znáti nesmělost a neobratnost v zacházení s látkou a zároveň i vliv předchůdcův, především J. Kraszewského, J. Korzeniowského a T. T. Ježa. Teprve později, kdy stala se samostatnější, víc a více věnovala péče stránce umělecké svých prací. Na konec v posledních svých spisech dosáhla v tomto ohledu mistrovského zdokonalení.

Tato změna v uměleckém způsobu tvoření dokonávala se u paní Orzeszkové na počátku let 70tých. V povídkách z této doby setkáváme se se stále větší plastikou zobrazování, se stále větší objektivností v napodobování lidí a věcí. Byl to výsledek přirozeného rozvoje talentu, jakož i vliv francouzského realismu, který tehdy do Polsky proniknul.

Kreslíc postavy ze všech vrstev společenských na Litvě, paní Orzeszková vždy více skrývala se sama se svými názory za své hrdiny, dávajíc jim mluviti samým za sebe a to mluviti tak jasně, že všechno vysvětlování se strany autorky stávalo se plně zbytečným. Tak dosáhla uměleckého výsledku s daleko větším úspěchem. Nemáme tu již co činiti s marionettami a manekiny, opatřenými nad-

pisy, co každý značí, nýbrž s postavami, vzatými přímo ze života, takže touto životní pravdou právě nejsilnější dojem se činí. Kromě toho jala se pí. Orzeszková rozebírati podrobně city a vášně svých reků, analysujíc je od samého počátku, sledujíc jejich rozvoj, čili jinými slovy značně prohloubila psychologickou analysu.

Realism v kreslení lidí a scen, dokonalost v sestrojení děje nejdříve ukázaly se v malých novelách, takže většina těchto jsou pravými arcidíly. Ostatně z povídek této druhé periody tvoření (po r. 70.) žádná není již improvisací, všechny jsou stvořeny na základě pracných studií předběžných.

Od samého počátku své literární činnosti pečovala pí. Orzeszková o obrácení pozornosti obecenstva ku všelikým palčivým otázkám časovým, nepomíjejíc žádné příležitosti, aby, ukázavší obraz panujících poměrů, nutila společnost na nové dráhy. Pozorujíc polskou společnost (na Litvě) pí. Orzeszková nemohla ihned nespatřiti, jak chybným je vychování, které dostává se mládeži mužské i ženské. Viděla, jak mladík z dobré rodiny utrácí majetek i zdraví v hýření a zábavách, neuměje z nedostatku přípravy přizpůsobiti se novým podmínkám, vytvořeným změnou poměrů sociálních po roce 1863. Viděla ten bezmyšlénkovitý život, jejž vedly dívky z vyšších kruhů.

Na sobě samé zkusila, co to znamená, provdati se beze vší zkušenosti přímo z ústavu, a potom teprve, již jako provdaná žena, počínati poznávati světa. Chápala, k jakým zhoubným následkům vede žití s člověkem, jehož obyčejně dívka dříve ani neznala. Viděla, jak žena zbavena péče mužovy a zůstavena vlastním silám, klesá v boji s osudem a protivenstvím života, poněvadž vychování nevytvořilo v ní mocné povahy, ani nedalo jí prostředků k vydobytí si chleba. Proto i následky špatného vychování zaujímají hlavní místo ve spisech první epochy tvoření pí. Orzeszkové; této otázce věnovala své první nejobšírnější romány, jako »Pan Graba,« »Paměti Václavy« (Pamiętniki Wacławy), »Marta«.

V »Panu Grabovi« (1869 3 sv.) představila paní Orzeszková kroužek mládeže z lepších a majetných rodin, který v provinciálném městě vede život hýřivý a bezúčelný. V čele kroužku stojí hrdina titulní, člověk prostý všelikých mravních zásad a všech vyšších snah, ale obratný, výmluvný, znalý světa. Pod jeho vlivem celý kroužek ztrácí ponenáhlu zdraví a majetek, čině nešťastnými své matky, ženy a sestry. V prvním tomto románu svém s obsáhlým rázem sociálním pí. Orzeszková ukázala, k jakým zhoubným koncům vede nerozum rodičův, kteří nepřipravují dětí svých k těžké práci, ale

pečují jedině o to, aby učinili z nich bezmyšlénkovité salonní panáčky s hezkými způsoby, ale s prázdnotou v hlavě a v srdci. V »Pamětech Václavy« (1869—1870 4 sv.) pí. Orzeszková představila svět ženský s jeho rozmanitými chybami, směšnostmi a nešťastnými následky jeho vychování, zvyků a vůbec celého života. Ženy, nejsouce zvykly mysleti o čems vážném, oddávají se salonním honbám, hledajíce hlupákův, kteří by jim opatřili ochranu a prostředky k nečinnému životu. Hrdinka tohoto románu, dlouho se bavíc, trpíc a na konec sklamavší se v bezúčelném životu, najde spásu a spokojenost ve vědě, práci a plnění povinností rodinných a společenských. V »Martě« (1872) dcera velkostatkáře, vdova po úředníku, zůstane sama s malým děckem na světě, bez rodiny, ochrany a prostředkův k žití. Odhodlá se dobýti si toho všeho vlastní prací. Jest vysoce poctivou, má mnoho šlechetné hrdosti a energie. Obdrží v krátku místo učitelky v domě lidí dobrých a milých, ale musí se ho vzdáti, ježto přesvědčí se, že neumí učiti a že přece to činíc, podvádí a okrádá své chlebodárce. Dá se na jinou dráhu. Zdá se jí, že umí kreslit, hledá tedy objednávky v illustrovanych časopisech. Obdrží je, ale vidí, že její dovednost v kreslení vydá tolik, co dříve znalost francíny. Zkusí překládat knihy, ale i tu vidí, že má příliš málo vědomostí. Po celé řadě hořkých zkušeností, když nemůže již ničeho vydělati pro sebe a své choré děcko, vztáhne ruku k almužně a setkavši se s výčitkou, že je mladá a že mohla by pracovati, v zoufalství a hněvu, hladová, zkřehlá, s demoralisujícím vědomím vlastní malomoci krade bankovku z tašky bohatého pána, a stíhána jsouc jako zlodějka policií a pouličním zástupem, vrhá se pod kola tramwaye, končí život sebevraždou. Takým způsobem dobré úmysly a snahy rozbily se o nedostatečnou přípravu k životnímu zápasu, o nedostatek vzdělání.

Tyto tři romány, obzvláště poslední, obrátily všeobecnou pozornost na mladou spisovatelku a zároveň způsobily ohromný dojem na společnost, jehož stopy i dnes dají se ještě pozorovati. Že žena polská dnes tak vysoké v literatuře a společenské činnosti místo zaujímá, nutno připsati poněkud i vlivu paní Orzeszkové, ačkoliv k úloze samostatné povolaly ženu polskou především všeobecné podmínky sociálně-politického rázu. Změna v poměrech selských následkem opravy r. 1861, značný úbytek mužského obyvatelstva padlého buď v povstání neb vypovězeného do Sibiře — toť jest, co ženu polskou pošinulo do popředí. Nové pak proudy myšlénkové, které neustále ze západní Evropy do Polsky plynuly, nutily

společnost polskou vážně obírati se otázkou ženskou. A tak kolem r. 1870 povstala v Polsce nadobyčejně živá diskuse o ní. Ozvala se v diskusi té také paní Orzeszková, píšíc dílko »Několik slov o ženách«, které dočkalo se za krátkou dobu několika vydání. Knížku tu, která v pravém slova smyslu byla hltána mládeží ženskou, pí. Orzeszková volala k práci, formulujíc takto heslo činnosti žen: »Nezlomná přímost, upřímnost, obavy neznající, hluboká láska ku každé dobré věci, věrné jí sloužení, boj se zlými silami v nás jsoucími, odpuštění a shovívavost ke zlu u jiných, účastenství ve veřejných pracích ze vší síly, schopnosti a chuti.« Nescházelo v dílku tom, rozumí se, ani úplně praktických upozornění k ženám, které by chtěly pracovati pro společnost.

Volajíc ženy k práci, pí. Orzeszková žádala na všech opravdovou práci, opravdové učení, a nikoli jen povrch a pozlátko. Všeliké vybočení ženského ruchu kárala ostře, jak vidíme to v její »Bublině« (1882). V románu tomto hrdinka, žena záletná a povrchní, přijede do provinciálního města, kde se do ní zamiluje dvé mužů, oslněných ne tak její půvabem, jako vzděláním. Rozpráví ona o národním hospodářství, o artělích, chemii, paleontologii atd., ale ničeho řádně nezná, nic, do čeho se pustí, skončiti neumí Schází jí i schopnost i vytrvalost, proto vede život nečinný a nikomu neprospívající. (Dokončení.)

A. S. Gribojedov.

Literární studie.

Napsal

J. Polívka.

(Pokračování.)

Gribojedov opouštěl Petrohrad s těžkou myslí, s trudnými myšlenkami se vrací do svého dobrovolného exilu. Po celé cestě jeho jižním Ruskem provázela ho sláva smělého satirika, všude radostně ho přijímali, komedie byla až do menších městeček pronikla, lidé nazpamět znají jeho verše; ale třebas slyšel své verše kolem sebe deklamovati, přece netěšil se z toho, cítil se osamoceným, ba zmocňují se ho někdy pochybnosti, je-li vůbec schopen něco napsati, jak píše příteli ze Simferopolu. Tři měsíce na té cestě zdržel se na Tavridě, ale ničeho tam nenapsal. »Nevím,« píše on příteli svému, »nežádám-li příliš mnoho od sebe? umím-li psáti? Pravda, jest mi to pořád ještě hádankou. Že se najde v mé hlavě velmi mnoho co říci, za to ručím; proč jsem tedy němý? Němý jako hrob? . . . Krev se mi bouří, vznešené myšlenky táhnou mou hlavou, a ženou daleko za obyčejné meze nicotných pokusů; obraznost je svěží, jakýsi bouřný oheň v duši hoří a nehasne . . . Ale zastávky, oddechy dvounedělní, dvouměsíční jsou pro mne záhubné; zaspím, neb dám se unášeti cizím vichrem, žiju ne v sobě, ale v těch lidech, kteří okamžik jsou se mnou, často obmezení to hlupáci. — Počkám, snad přijdou do rovnováhy mé bezmezné plány a schopnosti obmezené.« A brzy na to píše témuž příteli teskný list, jak těžko jest mu na duši, jak mračné myšlenky ho mučí; myslí si, že čas jest umříti, čeká ho buď šílenství neb revolver; zmocňuje se ho tatáž hypochondrie, kteráž ho vyhnala před dvěma lety z Gruzie. — Utišuje se opět mysl jeho, začne nějakou drobnůstku poetickou, přijdou jakési překážky, jiné okolnosti, a opět ochladne. Koncem listopadu téhož roku píše přítel[1]

Küchelbeckerovi: »Mě příliš lenivě navštěvuje nadšení . . . Běgičev těší mě zákonem pružnosti, že péro na čas stlačené, jakmile překážka přestane, s větší silou vyskočí a na svobodě mocněji působí, ale já mám za to, že moje nadání jest jakési mlýnské kolo, a dáš-li mu vůli, nesmysl namele; opravdu, milý Vilhelme, nevím, s kým jsem se dělil o rozum, na mě málo se ho dostalo.« —

Mezi tím sbírala se v Rusku a hlavně v residenci velká bouře, v kruzích tajného spolku, s jehož členy poutalo Gribojedova úzké přátelství, založené patrně na shodě socialně-politických názorů, připravovali se k rozhodnému vystoupení, čekajíce v zoufalství svém jen od násilného převratu nápravu veřejných poměrů. Nepřipravené ještě zastihla je smrt Alexandra I., a nastolení Mikuláše I., nenáviděného vojskem, zavdalo podnět ke zkázonosné vzpouře 14. prosince r. 1825, zkázonosné nejen proto, že zahubila květ mladé inteligence ruské, která více méně všecka byla účastna v tajném spolku, než více ještě proto, že způsobila ještě větší utužení absolutního regimu, reakci, která po 30 letech teprve sklesla v pohromách války Krymské. Gribojedov doslechl sice o smrti carově, ale o událostech Petrohradských neměl tušení; píše 18. prosince téhož roku příteli Žandrovi do Petrohradu a klade jemu na srdce Alexandra Odojevského, který opět láskou k nějaké krásce se dal unášeti, slabostí to, která Gribojedovu samému, jak píše, zkazila polovici života; netušil, že tento drahý jeho Alexandr několik dní před tím jako účastník nešťastného spiknutí život svůj na vždy byl zničil. — Bouře Petrohradské zasáhly ovšem i vzdálené a nesúčastněné přátele spiklenců, tak též Gribojedova: na důvěrného přítele Rylějeva, Alex. Odojevského, V. Küchelbeckera, Alex. Bestuževa a j. přirozeně padlo podezření, že byl jich tajným společníkem. Byl-li Gribojedov zasvěcen do všeho, co přátelé jeho »dekabristé« podnikali, jest velká otázka, která na základě přístupného materiálu se nemůže zodpověděti. Alexej Veselovskij předpokládá, že nebyl úplně zasvěcen, že sice mnoho věděl, ale že mu přátelé úmyslně všeho neříkali chtějíce šetřiti velkého toho nadání básnického, kteréž mohlo proslaviti Rusko, ale jiní tomu odpírají. Spiknutí prosincové i tu onde uvnitř Ruska propuknuvší bylo příliš nahodilé, než aby se vůbec mohl pro tu dobu předpokládati jakýsi promyšlený plán. Mnozí z účastníků zapleteni byli do vzpoury nahodile, prostým souběhem událostí, a nepochybujeme, že kdyby byl býval Gribojedov tehdy v Petrohradě, že by i on se byl účastnil. Můžeme tu odkazovati na Puškina, který byl, jak počátkem r. 1826 Žukovskému psal,

v stycích s větší částí spiklenců, ale nikoliv tak úzce jako Gribojedov, a předvolán před Mikuláše I. mužně vyznal, že by zajisté se byl účastnil povstání, kdyby byl tehdy býval v Petrohradě, neboť všickni jeho přátelé byli v spiknutí, a že jen nepřítomnost jeho ho spasila.[1]) Později se ovšem Gribojedov vyslovoval dosti ostře o tomto spiknutí: smával prý se s kousavou ironií, že sto lajtnantíků chtělo převrátiti státní zřízení, a ve psaní knížeti Odojevskému z jara 1828 nazýval jeho účastenství ve vzpouře »exaltaci«.

Zvláštním poslem donesen ke konci ledna r. 1826 rozkaz zatknouti Gribojedova. Dle jedněch zpráv představený, generál Jermolov, dal Gribojedovu napřed zprávu o tomto rozkaze a vyzval ho, aby papíry ho snad kompromitující spálil. Jermolov znal, ač nebyl sám členem tajného spolku, přece jeho členy a měl mezi nimi velké ctitele. Dle jiných zničili papíry přátelé Gribojedova pomocí jeho sluhy. Nechť tomu jakkoliv, bylo to právě hlavním štěstím, že Gribojedov vyvázl z valící se naň pohromy zdráv. Jermolov v oficialní zprávě ministru války o zatknutí Gribojedova píše, že byl takým způsobem zatknut, že nemohl zničiti svých papírů, ale že nicméně nenalezeno u něho více papírů, než ty, které posílá; kdyby se později našly, že je dodatkem pošle. Zároveň pak dal nejlepší vysvědčení o zachovalosti zatknutého, ba připomenul, že vyniká velmi pěknými vlastnostmi. V průvodu zvláštního kurýra odebral se Gribojedov do Petrohradu do vyšetřovací vazby. Přátelé a příbuzní ulevovali značně Gribojedovu vazbu — která se protahovala 4 měsíce — svou pomocí a přímluvami svými; pomocí přátel dostával Gribojedov mnoho knih, četl Puškina, Child Harolda, cestopis po Řecku, spisy filosofické. Přímá povaha Gribojedova ani zde, kde mu hrozil přísný trest, se nezapřela: byl odhodlán na dotazník odpověděti, že se všemi účastníky byl znám, a teprv na domluvy osoby prý velice vážené napsal, že o ničem neví. Osvobození své děkoval Gribojedov hlavně zpřízněnému s ním generálu Paskěvičovi, ba na jeho přičinění ve službě i povýšen. Ne dlouhý čas pobyl u přítele svého Bulgarina, který mu vazbu usnadňoval zásylkami knih, v okolí Petrohradském na pobřeží mořském, a pak v Moskvě. Tu ctižádostivá matka vynutila na něm slib, že dále bude sloužiti a sice u Pa-

[1]) Mikuláš byl tvrdý autokrat, a při tom čestný, přímý muž. Žandr, přítel Gribojedova, schoval spiklence knížete A. Odojevského a dal mu své šaty, aby se mohl zachrániti, věc však přišla na jevo. Předvolán před cara, vyznal se úplně. Mikuláš ho propustil slovy: »Ty jsi čestný muž, sám bych byl tak jednal.«

skěviče, který byl nepřítelem jeho ochránce, generála Jermolova. — Trudnomyslnost se opět zmocňuje spisovatele veseloher; píše v listopadu téhož roku Běgičevu, že ve volných chvílích cosi píše — snad psal v té době, jak se domnívá Or. Miller, na tragedii »Radomist a Zenobia«, jejíž rozvrh se zachoval — ale že nemá sil šířiti se o sobě a svých pracích; dle jeho rady že se se všemi stýká, všeliký nesmysl poslouchá a nalézá to prý dost ještě pěkným. Nějak do smrti už to dotáhne. Mívá, jak z jiných listů poznáváme, nervové záchvaty. Mučí ho patrně též vzpomínka na zahubené druhy, cítí se osamělým, jako i Puškin v krásné své básni »Arion«. Píše příteli svému: »Ty se podivíš, až poznáš, jak malicherní jsou lidé . . . Vypuď si vše z hlavy, čti Plutarcha, a upokoj se tím, co bylo v starém věku. Nyní se povahy ty více neopakují.« Úřad ho velice mučí, a více asi ještě malicherné okolí. Píše Bulgarinovi v dubnu r. 1827 z Tiflisu, jak jen se skončí vojna (perská), že se poroučí. »V obyčejnou dobu nikam se nehodím,« píše, »a není to moje vina, lidé malicherní, jejich starosti hloupé, duše tvrdne, mysl se zatmívá a mravnost hyne bez užitku bližnímu. Jsem zrozen pro jiné úkoly.« Známé dámě jedné píše s ustrnutím, jaké to mají generály: »možno říci, že jsou k tomu stvořeni, aby sesílili odpor, který cítím k hodnostem a titulům«, a později v říjnu r. 1827 píše, že se rozhodl »vzdáti se úřadu, který ze všeho srdce nenávidí, nehledě na to, co by mu v budoucnosti sliboval.«

Válečného tažení proti Peršanům Gribojedov se sám účastnil, v bitvách a bojích staré vojáky překvapoval chladnou chrabrostí, při uzavření míru pak v únoru r. 1828 hrál hlavní úlohu; skvělé jeho podmínky pro Rusko a kruté pro Persko: musilo odstoupiti kraj Erivanský a zaplatit velkou kontribuci, byly zásluhou Gribojedova. Úmluvy sám Gribojedov přivezl caru Mikuláši I. do Petrohradu. Gribojedov jel ale s úmyslem ještě jiným, totiž vzdáti se vůbec své diplomatické služby. Řekl příteli svému Běgičevu: »Vše, čím jsem se dosud zabýval, byly věci pro mne vedlejší. Úkol můj — toť život ve studovně. Hlava má jest plna a já cítím nevyhnutelnou potřebu psáti.« V Petrohradě zapadl Gribojedov opět do kruhů literárních, v té době, zdá se, sblížil se úže s Puškinem, který si ho vysoce vážil, považoval ho za jednoho z nejrozumějších lidí v Rusku. V těchto kruzích četl Gribojedov literární novinku, kterou s sebou přivezl, výňatky z tragedie »Gruzinská noc«. Svému příteli Běgičevu řekl, že má tragedii napsanou, ale celou ji čísti nedal, že si prý dal

slovo, pět let ji nikomu nepředčítati, a teprv až s ní bude spokojen, pak že ji dá do tisku. Bohužel zachovaly se z ní nepatrné zlomky. —

Ač Gribojedov nenáviděl svou službu a měl úmysl se jí zcela vzdáti, přece již v polovici dubna téhož roku byl jmenován ministr-residentem v Teheraně. Opakovala se tatáž hra, kterou jsme poznali při prvním jmenování jeho do Teheranu. Gribojedov, když navrhoval zřízení toho vysokého místa při perském dvoře, prý nepředpokládal, že on bude jmenován. S těžkým srdcem přijal tuto hodnost, předvídaje jaksi, že sám na konec stane se obětí nezřízené zášti Peršanů kterouž sám si svou chladnou rozvahou, svým chrabrým a bezohledným vystupováním způsobil. S trudnou myslí loučil se se všemi známými, jako by na vždy, tuše, že se více nespatří.

V té době zasvitlo na kratičkou dobu Gribojedovu štěstí, zdálo se, že krásnější doba života jeho mu nastala. V červenci téhož roku nalezl v Tiflise družku životní, 22. srpna slavil svatbu svou s kněžnou Ninou Čačavadze. Listy jeho z té doby dýší sladkým, tichým štěstím, láska dodala mu síly zastávati horlivě úřad svůj, ač nevypudila přece všech jeho pochybností; s jistou trpkostí stále ještě nazývá úřad svůj politickým vyhnanstvím, přítelkyni jedné na př. píše s láskou o ženě své, že bez reptání sdílí jeho vyhnanství. Než toto štěstí kvetlo Gribojedovu takřka jen okamžik — 30. ledna 1829 vypukla v Teheraně bouře proti ruskému vyslanectví, Gribojedov rozsekán vzteklou luzou, tak že sotva mrtvolu jeho poznali. Mrtvola přivezena do Tiflisu — Puškin na své cestě do Erzerumu se s ní potkal — a uložena tam k věčnému odpočinku.

Vlastní svůj život věrně charakterisoval sám Gribojedov verši:

Не наслажденье жизни цѣль,
не утѣшенье наша жизнь!
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
насъ цѣпь угрюмыхъ должностей
опутываетъ неразрывно.

II.

Vylíčivše život Gribojedova obracíme se k jeho největšímu dílu, k jedinému takřka plodu velkého nadání tohoto satirika a dramatika, ke komedii »Gore ot uma«: »Mnoho rozumu tvá škoda«. Poněvadž není ještě uvedena do naší literatury, musíme vypravovati

důkladněji její obsah, a toto vypravování služiž zároveň za rozbor. Na konec připojíme úsudky ruské kritiky.

První scéna uvádí nás ihned do domácnosti vysokého úředníka moskevského, Famusova, kterého vyličuje básník jak typ společnosti tehdy vládnoucí a rozhodující. V jeho domě předvádí nám společnost tehdejší v rozmanitých postavách, v nejrůznějších odstínech, osoby činné v posledních letech reakce za Alexandra I. a na počátku panování Mikuláše I., ale i osoby pamatující se na skvělý dvorní život Kateřiny II. Na samém počátku seznamuje nás s hrdinkou svou, výkvětem tehdejšího povrchního vychování, dceruškou domácí. Svítá, na jevišti jest komorná Liza, ze sousedního pokoje jest slyšeti zvuky piana a flétny: baví se tam hudbou celou noc domácí slečna Sofie s úředníkem otcovým Molčalinem. Liza je upozorňuje, že jest již den, že by je otec mohl překvapiti, a skutečně on z nenadání přiběhne. Starý záletník, jinak ale počestný otec, nalezne dívku samotnu, a použije příležitosti, by s ní si mohl zahrávati. Svižná a vtipná komorná dotěrné laskavosti pána svého dosti zhurta odbývá, vždy hlasitěji, až ho zapudí, a tu si oddechne:

> **Již prch'! . . . Ach, od pánů jen dále!**
> **Na všecko zlo se připrav, jak jsi blízko nich.**
> **Buď ze všech běd nás dalek stále**
> **i panský hněv i láska jich.***)

Sofiinu otci řekla Liza, že slečna po celou noc čtla nahlas francouzské knížky. Starostlivý papínek jí na to vzkazuje, že si nemá kaziti oči, že čtení že neveliký jest zisk, ba diví se, že francouzské knihy nedávají jí spáti, sám přece po ruských výborně spí. Hlukem, kterýž způsobila Liza, aby dotěrného pána zapudila, vyplašena Sofie, vyjde ze svého pokoje, za ní její milovník; ten se rychle vzdaluje, ale vycházeje ze dveří, setká se s vracejícím se představeným svým. Famusov podezřívá hned milostné pletky, a vidí ovšem jich příčinu ve špatném vychování, v lektuře francouzských knih, vychvaluje se, jak pečoval o dceřino vychování, jak jí po smrti matčině vzal francouzskou vychovatelku, ale především sám on otec měl by býti dceři vzorem, z jeho mravného, vzorného života měla by si vzíti příklad, neboť ač svobodný vdovec, znám jest klášterním svým životem. S všetečnou pochybností se vmísivši Lizu zakřikl, jež měla

*) P. prof. Fr. Táborský se vzácnou ochotou dal mi k disposici potřebné části ze svého překladu.

vážné důvody nevěřiti mravní čistotě svého pána. Sofie dovedla slzami a vypravováním vymyšleného snu odvrátiti hněv otcův, jakož i Molčalin vymlouvá se horlivostí svou úřednickou, že přišel s akty, aby se poradil se svým chefem, jak je vyříditi. Famusov odchází s ním do kanceláře konat úřednické své povinnosti, leč se strachem, by se příliš aktů nenakupilo; jeho obyčejem jest: podepsáno, tak pryč s nimi. Rozhovor v následujícím výjevu mezi Sofií a komornou seznamuje nás s hlavním rekem komedie, s Čackým. Liza vzpomíná, jak Čacký se před třemi lety se Sofií v slzách loučil. Ale Sofie, ač byla s ním spolu vychována a stále s ním bývala, pamatuje se už jen, jak vesele a příjemně trávila s ním dětská leta, jak byl vtipný, jak se s ním vesele a bezstarostně všemu smávala, jak krásně uměl mluviti, ba někdy zdál se býti zamilovaným, ale příliš mnoho si o sobě myslel, pak napadla ho myšlenka cestovati, a miluje-li kdo koho, nač hledati vzdělání a jezditi až Bůh ví kam. Obraz druha z mládí jest v paměti Sofiině zakalen, zastíněn, zatlačen jiným. Koho ona má ráda, jest jiný: Molčalin, mlčenlivý, nesmělý, netroufanlivý, bojácný, nepřítel vší drzosti, celou noc s ní provede tak: vezme její ruku, klade si ji na srdce, vzdychne z hloubi duše, a nepromluví ani slůvka smělejšího, očí s ní nesvede a tak celá noc mine.

Poznáváme, jak těžký, neúspěšný boj čeká Čackého, který se k vůli Sofii, pro Sofii vrátil. Rozmluva o starém druhu z mládí a novém milovníkovi přetržena je sluhou, oznamujícím příchod Čackého.

Vrátiv se z cest svých pln nedočkavosti, ani si neoddechnuv po 45hodinné cestě a nepřevléknuv se, chvátá Čacký do domu družky svých jinošských let, ač jest ještě dosti časně a není pro visitu k dámám hodina právě příležitá. Než Čacký býval domácím přítelem, s dcerou domácí spolu vyrostl, nemusil tedy obraceti zřetel na požadavky společenské, mimo to láska oslepuje ho tak, že ani nepřemýšlí o tom, možno-li tak z čista jasna vpadnouti po tříleté nepřítomnosti do domu ač zpřáteleného, přece jen cizího. Žár lásky jeho rychle ochlazen chladným přijetím: jen překvapení, podivení spatřuje on na tváři vyvolené srdce svého, ani za vlas lásky. Sofie sice namlouvá mu, že stále naň vzpomínali, ale on tomu nevěří. »Dejme tomu, že tak! Blažen kdo věří, teplo jest mu na světě!« Nicméně myšlenky jeho spějí do oněch krásných, veselých chvilek, kdy spolu si hrávali, dováděli, a ona to nevrle odbývá jako »dětinství«. Podrážděn, vypukne vroucí jeho cit hned v otázku, jinak snad

neslušnou: »Nejste snad zamilována? Prosím o odpověď, neprodleně.« A opět bloudí jeho mysl po dobách, které spolu v Moskvě prožili, kde tancovali, kde se bavili, vyptává se na společné známé. Při té příležitosti narysuje Čacký-Gribojedov pestrý obraz společnosti moskevské z počátku tohoto věku, naráží kousavě na dobu reakce, která nastala v posledních letech panování Alexandra I. za Arakčejeva a Magnického:

Nu, což váš báťuška? vždy klubu anglického
člen starý, věrný do hrobu až svého?
Váš strýček zda již odskákal svůj věk?
A tenhle ... jak ho zvou? ... on Turek nebo Řek ...
ten přihnědlý, na nožkách žeravích co hrá si,
jak zvou ho, nevím věru sám ...
kde jen se hneš: je tu i tam,
ať v jídelnách, ať v kvasy? ...
A z bulvárů ten trojí rek,
již půl as věku mládím parádí se?
Milion příbuzných, a vlivem sestřiček
s Evropou celou spříbuzní se.
A slunečko a poklad náš?
Čteš: divadlo a maškarní ples — nápis znáš;
dům natřen zeleně, jak háj by hustší,
sám tlustý, herce má však tlustší ...

My dva jsme odkryli, vzpomeňte na ten bál,
tam tajně za záclonou v sále za diskretní
byl člověk schován, jenž jak slavík klokotal —
pěl v zimě pohodu on letní.
A kašlavý váš příbuzný, knih nepřítel
jenž v komitétě učeném tu usadil se
a s křikem přísahu vždy chtěl,
by nikdo číst a psát ni neznal, neučil se? ...
Zas uviděti je mně usouzeno již!
Žít s nimi do nudy, a v kom nenajdeš skvrny?
Když nacestuješ se a domů navrátíš,
i kouř otčiny sladký nám a vnadyplný! *)

Přes sentimentálnější slova poslední stává se Čacký stále kousavějším, vtip jeho kaustický dotýká se všeho, nešetří nikoho, doráží na to, jak ruská společnost si libuje v cizích mravech a obyčejích, v cizím jazyce, jak vysoce urozená šlechta lecjakého tanečního mistra z Francie pokládá sobě za rovného, a konečně bezuzdný vtip jeho

*) Satirik měl tu všude známé osobnosti moskevské na zřeteli, na konci doráží zjevně na Magnického.

mimoděk dotekl se nejcitlivějšího místa srdce Sofiina: on zabrousil o Molčalina, jehož znal dobře již z dřívějších let, je-li pořád ještě tak mlčenliv jako dříve? posmívá se jeho nesmělosti a obmezenosti, ale nicméně prorokuje mu kariéru, mají nyní rádi takové lidi*) ... Jedva, jedva se tající hněv Sofie propuká v jedovatou otázku, zdali on vůbec kdy o kom řekl co dobrého. Čacký opět si stěžuje na její chladnost a odměřenost, a jak on ji naopak nesmírně má rád. Rozmluva dospěla takto už k ostrému konfliktu, ale v tom byla přetržena příchodem Famusova: on radostně vítá mladého přítele z dalekých dlouhých cest, ale Čacký jest tak pobouřen, popleten, že vlastně neví, o čem by s ním mluvil, vidí jen Sofii, ví jen, jak Sofie v té době vyrostla v krasavici — a utíká domů, že se prý musí převléci a za hodinu se vrátí ...

Těžkou volbu má Famusov mezi oběma nápadníky své dcery: mezi chuďasem Molčalinem a švihácký tím přítelem, Čackým, kterého měl z dřívějších let v paměti jako známého marnotratníka a nevázance.

Na počátku 2. jednání poznáváme blíže život Famusova, čím zaměstnán jest celý čas; jak bedlivě koná úřední své povinnosti, mohli jsme bezpečně tušiti hned z oněch slov mezi ním a Molčalinem, jež jsme nahoře uvedli. Vizte tedy jeho program na týden, ve kterém odehrává se náš děj: v úterý jest zván na pstruhy, ve čtvrtek na pohřeb a v sobotu nejspíše, počítá, půjde na křtiny. Jaký jest ideál tohoto typického bureaukrata též hned poznáváme: nebožtík, na jehož pohřeb půjde, jest mu vzorem; byl to vysoký hodnostář, i hodnost svou dovedl synu svému opět zaopatřiti, byl bohat a bohatě se oženil, vyženil a provdal děti i vnoučata, a konečně umřel, když byl úkoly své životní dovršil, — všickni naň truchlivě vzpomínají. Názory tohoto zástupce staré generace střetnou se s názory dorůstajícího pokolení, dojde ihned k silnému konfliktu mezi Famusovem i Čackým, jakmile se blíže sejdou a spolu promluví ve věčně památném následujícím výstupu, když se Čacký opět vrátil. Famusov spatřuje v mladém muži ženicha své dcery uděluje mu rady: Předně nedělej hloupostí, nebuď umíněný, statek svůj nespravuj bezstarostně, a hlavně: jdi sloužit! Čacký odpovídá, že by přijal úřad, že by šel sloužit, ale nechce všelijakými službičkami přízně mocných si získati. Již tato skromná celkem po-

*) вѣдь нынѣче любятъ безсловесныхъ; nepřeložitelná hříčka slovní: безсловесный kdo nemá schopnosti mluviti, hloupý, obmezený.

známka, ukazující přímý a hrdý charakter mladíkův, podráždila starého bureaukrata. Odpovídá delší řečí, kterou podáváme ve věrném překladě.

V tom je to: jste vy hrdopýškové!
Ptá se kdo, jak si vedli otcové?
Má učit se, zřít k starším výše.
My na příklad, neb nebožtík strýc spíše,
Maxim Petrovič: ne na stříbře jed' a pil,
on jídal na zlatě; sto lidí k službám běží;
sám řád byl; jezdil stále ve trojspřeží;
vždy u dvora, a jaký dvůr to byl!

Tenkrát ne to, co nyní —
on u hosudaryně sloužil Kateřiny.
A všickni vážní, pudů čtyřicet! . . .
klaň se, klaň — ni kštic! nehne kmet.
Byl velmož on, tím výš si vedl,
ne jako druhý, jinak pil i jedl.
A strýc! co kníže, hrabě tvůj! . . .
Vzhled vážný, mravy pyšné, huj!
Když nutno vlichotit se dvorně,
i on se shýbal k zemi v ráz.
V den návštěv u dvora on klopýt' nemotorně —
a padl, ale tak, že div nezlomil vaz.
Zaúpěl stařec — chrapotlivě . . .
Nejvyšší úsměv odměnil ho milostivě —
smát ráčili se mu. A co že s ním?
Vstal, popravil se hned, chtěl poklonit se jim —
a upad' po druhé — už schválně!
Smích zvětšil se. On po třetí pad' — už formálně.
Co tomu díte? He? . . . My díme, chytrák jest:
bolestně padl — zdráv se zvedl.
Kdo za to častěj' na whist pozván byl? Ta čest!
Kdo slyší u dvora řeč vlídnou, kdo ji shlédl?
Maxim Petrovič! Před všemi kdo přednost má?
Maxim Petrovič! Čtverák! Hleďte!
Kdo povyšuje v hodnost, pense rozdává?
Maxim Petrovič! Tak . . . Vy, dnešní, tak si veďte!«

Jak veliký převrat mezitím nastal v mysli mladé generace ruské! jaká propast dělí Čacké od Famusovů!

Ironicky přisvědčuje Čacký:

»Ba jistě hloupnout začal svět,
říc můžete a vzdychnout lkavě;
jak srovnati a pohledět

v náš nyní svět a v zašlý právě.
Tradice svěží jsou, však trudno věřit jim.«

a přechází hned k ostré kritice zašlé doby:

»Jak slaven býval ten, čí šíj se shýbla více;
jak v míru dobývali čelem svým —
jím o zem bili, neželíce!
Jen pýcha k nižším, byť i v prach se vrhali,
však vyšším pochlebnost jak krajky splétali.
Byl pravý věk to poddanství a strachu,
vše pod škraboškou oddanosti k carovi!
Já ne teď o vašem snad mluvím strýčkovi —
my netkneme se jeho prachu —
Však koho chytne chuť, kdo dá se roznítit,
byť v patolízalství i ploval,
teď, aby porozesmál lid,
by šíj svou směle obětoval?
A stařiček, druh vrstevník,
ten vida skok i tajný vzlyk,
a smrt již cítě v vetché kůži,
prý šeptal: Ach, stát se tak mně! vetchému muži!
Dost sic je těch, kdo rád vždy podle jednává,
však posměch leká teď a v uzdě hanbu má.
Ne nadarmo k nim skoupi jsou teď hosudaři.«

Nad smělou řečí mladíkovou starému bureaukratovi vlasy se ježí, on vzkřikne do řeči jemu: »Ach, Bože můj, on karbonaří!« Oba, mladík a stařec, se stále víc a více rozhorlují, Famusov už sotva jest si vědom toho, co mluví, sluha oznamuje mu příchod jiného hosta, on nic a nic neslyší, tak jest hrůzou jat pro »revoluční« řeči Čackého. Nový host, plukovník Skalozub, jest protějšek Famusova, ze světa vojenského, obmezený sekoun. Čacký se do jich hovoru z počátku nemíchá, ne proto snad, že ho Famusov vyzval, aby před tou vážnou osobou nevyvíjel svých nebezpečných idejí, ale prostě proto, že rozmluva ho patrně nijak nezajímala. Ani stesk Skalozuba na vlastního bratrance svého, že poznav jakási nová pravidla, náhle služby své zanechal, na svém statku se zavřel a knihy začal čísti, valně asi pozornost jeho nezaujala, neboť byl to patrně v oněch letech zjev dosti hojný. Ale starcové tak si libují v stávajícím řádu, tak se pyšní svou Moskvou, že Čacký jedva zatlačoval překypující žluč; do jich radostí nad tím, jak Moskva po požáru r. 1812 se obnovovala a přestavovala, hodil jen jedovatou poznámku »ba domy jsou nové, ale předsudky staré. Těšte se, nevypudí jich

leta, ani módy, ani požáry«, ale potom vzkypěl jeho hněv v znamenitou obžalovací řeč všeho starého pokolení:

A soudci kdož? ... Od dávna záští jich
k životu svobodnému nezná usmíření;
soud z novin čerpají už zapomenutých
dob Očakovských až a Krymu pokoření;
vždy k haně jenom hotovi,
jen píseň touž z nich každý zpívá,
však o sobě už nepoví,
vše starší — horší bývá.
Kde, ukažte nám, kde jsou vlasti otcové,
jež máme sobě brátí za příklady své?

Zda ti, co zbohatli, že vydírali,
záštitu před soudem v přátelích našli svých,
paláce nádherné a skvělé zbudovali,
kde v kvasech opíjejí se a v hýřeních,
a kde, jak nejpodleji život prožívali,
cizí jim nevzpomenou patolízali?
A komu v Moskvě ústa nezacpávaly
obědy, večeře a bály?
Je ten to, k němuž z plenek vozili jste mne,
z pradivných zámyslů, však vám as známých,
ach, k návštěvě, tak příjemné?
Ten Nestor lotrů světoznámých,
jenž tlupou sluh byl obklopen?

Ti horlivě v čas pitek, rvaček, v prudké době,
mu zachránili čest i život v mnohý den;
v tom náhle vyměnil je — za tři chrty sobě!
Či tenhle to, jenž z šelmovství a v bujný smích
na vozech přemnohých na balet nevolnický
houf dětí sehnal, matkám, otcům urvaných?
Sám v Zefýrech, Amórech kochaje se vždycky,
jich kráse Moskvu vyzval divit se v ten čas;
než věřitel dél nechtěl čekat chtivě:
Amóry, Zefýry vzal ďas —
jsou rozprodáni jednotlivě!
Hle, to jsou ti, kdož dožili až do šedin!
Hle, to jsou ti, jež máme ctít, když lepších není!
Toť naši soudcové jsou přísní, povznešení!

Teď nechť z nás jeden, dobrý syn,
z nás mladých najde se, jenž nerad hřbet svůj sklání,
o úřad neprosí, ni povýšení v »čin«,
do vědy pohrouzí se, prahna po poznání;
neb ať dal Bůh vzplát duši jeho vroucněji
ke tvůrčím uměním, tak vznešeným a vděčným,
hned oni: hoří! zloději!

a nazvou blouznilem tě velmi nebezpečným.
Jen uniforma! Uniforma! žádá jich věk.
Ta kdys jim skrývala, jsouc vyšita a krásna,
jich malomyslnost, jich bídný úsudek;
a nám má po nich pouť být šťastna!
I u žen, dcer touž vášeň k uniformě zříš.
Já sám jak dávno jsem tu něžnost s sebe svrhl?
Teď v také dětinství já neupadnu již.
Než tehdy koho by proud nebýl strhl?
Když někdy od gardy neb jindy od dvora
sem na čas jenom zavítali,
vždy ženy křičely: urá!
čepečky ve vzduch házívaly!«

Před tou řečí hrůzou jat uteče Famusov, na Skalozuba však neměla řeč ta valného účinku, on si libuje jen v posledních slovech mladého nadšence, pochvaluje ho, jak jemně se dotkl lásky Moskvanů ku gardě; ba on nemá radost jen z úzkých taillí důstojnických, než i z toho, že mluví mnozí francouzsky!

Do krajnosti napjatá situace rychle se mění a vystřídá se s scenou komickou: Sofie vběhne na jeviště k oknu, Molčalin chtěl se na dvoře projížděti, ale nešťastnou náhodou sotva vlezl na koně, kůň se vzepjal, a nebohý jezdec spadl na zem. Sofie ze samé úzkosti, že její milenec se snad zabil, padá do mdlob. Když se začala probírati a přicházeti k sobě, i viděla Čackého starostlivého kolem sebe, má pro něho jen zlá, urážlivá slova, ale když se úplně vzpamatovala a poznala, že příliš jasně dala průchod citům svým nejen před jinými než hlavně před Čackým, chce se jaksi ospravedlňovati, omlouvajíc se slabými svými nervy, že věc sebe nepatrnější ji nesmírně rozčiluje, kdyby se i neznámého týkala. Čacký však stává se jí vždy nenávistnějším, nemá pro něj než posměch a konečně zlými slovy ho vyhání, ale Skalozuba zve k večerní zábavě. Molčalin po odchodu těchto dvou vyčítá Sofii, že příliš jest otevřena, že by jim to mohlo škoditi. Že nemá k Sofii žádné lásky, než jen ze spekulace jí se poddává, poznáváme z následujícího výstupu, když on po odchodu Sofiině laškuje s Lizou, říká, ji ze srdce že má rád, Sofii jen z povinnosti ...

Čacký však lásky své se ještě nevzdává, třebas vidí, že Sofie ho nemiluje, přece chce se ještě přesvědčiti, miluje-li jiného a komu dala přednost: v třetím jednání podstupuje rozhodný boj. Mdloby Sofiiny pro domnělou nehodu Molčalinovu neotevřely mu ještě oči, znal on Molčalina již před svým odjezdem jako nepatrného, ob-

mezeného a směšného človíčka, a nemůže chápati, že ten by jeho Čackého, byl mohl vypuditi ze srdce Sofiina. Ba snad Molčalin v té době se změnil, zdokonalil, ale tak vášnivě, jako Čacký přece není schopen milovati. Sofie, vyzvána k určité odpovědi, líčí Molčalina jako člověka dobrého, hodného, skromného, ústupného, tichého, a pro tyto jeho vlastnosti má ho ráda. Čacký z této charakterisace usuzuje, že i pro Sofii jest to osůbka mělká, nepatrná, takového člověka nemůže přece milovati Sofie, ke které on, Čacký, láskou zahořel. Když se potom Čacký sešel se svým soupeřem, vyptává se ho blíže, chce poznati, jaký to jest člověk: vyniká dle vlastních svých slov dvěma vlastnostmi, mírností a akkurátností, též skromností: ve svých letech nesmí ještě míti vlastního úsudku, cizí mínění jest mu svaté, neboť zaujímá ještě nepatrné místo, na jiných ještě příliš závisí. A Čacký nových nabývá nadějí, takovému mizerákovi přece jeho Sofie nemohla zadati srdce své, Sofie si z Čackého jen posměch tropila. Nejen láska i upřílišněné sebevědomí zaslepuje Čackého, a toto sebevědomí uvádí ho v zkázu, proto prohrává životní štěstí své, ne pro »rozum« svůj.

Nastává večer, sjíždějí se hosté, a Čacký zůstane, ač nebyl pozván. Gribojedov ukazuje nám tu ve fotografických věrných snímcích tehdejší »lepší« a urozenou společnost moskevskou; přicházejí různí pánové z aristokracie s dámami svými, s dceruškami, dostaví se i bývalý soudruh Čackého z vojny, chrabrý to někdy voják, nyní v pensi a poslušný manžel-otrok, konečně osůbka, kterouž představují mu »známý darebák, padouch, lhář, karbaník, zloděj«, jehož přece všude přijímají; švekruše Famusova by sice před ním dvéře zavírala, ale on jí prokazuje malé službičky, přinesl jí nedávno dárek, který prý na trhu koupil, ale v pravdě, jak ctihodná tato dáma povídá, nepochybně nějak vykarbanil, než když ji potěšil dárkem, ať ho Bůh tedy poživí. — Zbožňovaná Sofie, ideál Čackého, při rozproudivší se zábavě namluví na svého soudruha z mládí něco tak nepěkného, že se to těžce vyloží i nenávistí, kterou proti němu pojala pro jeho zlý jazyk, neboť nebylo to děvče špatné, ani právě hloupé, že by si nemohlo vypočísti následky svého klepu; úmyslně patrně, jen aby se Čackého nějak zbavila, namluvila jednomu pánovi, že Čacký není při zdravých smyslech. Nepěkný ten klep ovšem se rychle roznesl. Famusov přisoudil si dokonce prognosi toho, přece tolik dříve »nesmyslů« namluvil, i celá společnost tomu lehce uvěřila: právem se jí Čacký mohl zdáti člověkem anormálním, z jiného světa. Famusov najde hned původ toho zla, této anormálnosti. Učení, toť mor, učenost, hle příčina, že nyní více než kdy jindy se

rozmohlo bláznivých lidí. A švekruše mu hned přisvědčuje: »ba zbavíš se smyslů od těch pensionů, škol, lycejí, ba od těch lancasterských vzájemných učení.« Ị kněžna přisvědčuje: v Petrohradě jest ústav pedagogický — slovo to ona slabikuje — a tam cvičí se profesoři v sektářství a v nevěře, u nich se učil náš příbuzný, kníže Theodor*) a ten šel do lékárny za tovaryše! utíká před ženami! o úřadech nic nechce vědět! On je chemik, botanik! ... Zděšenou společnost uspokojuje Skalozub, že se mluví o novém projektu škol, gymnasií, tam budou učiti po vojansku: jeden, dva! a knihy uschovají pro zvláštní velké případy. Famusovu už ani to nestačí, on myslí, že nejlépe by bylo knihy spáliti. V ušlechtilých těch úvahách ctihodné společnosti neschází ovšem ani vzpomenutý onen »známý darebák« Zagoreckij, i on přikládá polínko: kdyby byl censorem, obzvláště by pronásledoval bajky, věčné tyto posměšky nade lvy, nad orly, nad králi to zvířectva ... Není-li to utěšený obrázek z ruské společnosti let 20tých? A přece totéž ve více méně pozměněné formě se všude opakuje, není tomu přec dávno, že i u nás vyslovována žaloba na zřízenou universitu českou, že národu byla vlastně více prý na škodu!! —

V této poplašené a vyjevené společnosti objeví se náhle Čacký. Na pokrytecky soustrastnou otázku Famusova, cítí-li se churavým, přisvědčuje: tisícerá muka trpí, prsa od přátelských objetí, nohy od poklon, uši od výkřiků, a nejvíce hlava od všelikých hloupostí. Duše jeho jest jakýmsi hořem stísněna, ve velké společnosti jest zmaten, sám ne svůj, ba vůbec nespokojen jest s Moskvou. Na jízlivou spíše než soustrastnou otázku Sofiinu, co ho tak rozzlobilo, spustil plamennou řeč proti cizáctvu, rozžírajícímu celou společnost, tak že Francouz z Bordeaux, který do Ruska pln strachu jel jakby do země barbarské, v ní se nalezl jako doma, jako v provincii francouzské. Kéž Bůh by zničil nečistého ducha prázdného, otrockého, slepého napodobování. Třebas by ho prohlásili za starověrce, přece hřmí proti cizáctvu v mluvě, v obyčejích i v obleku. Kéž by rozumný, dobrý náš lid nás aspoň po jazyku nepokládal za cizince! Touto myšlenkou Gribojedov často se zanášel, jak jsme již ukázali. Filippika Čackého ztrácí se konečně v směšnostech, které společnosti nezdály se nijak imponovati, tím méně nějak ji postrašily, neboť klidně se ztrácí, mladší dají se do valčíku, staří zasedají ke svým kartám.

---

*) Narážka na určitou osobnost z ruské aristokracie.

Patrně ani domnělé šílenství Čackého nenaplnilo společnost strachem a úžasem.

Ve 4. jednání, které se odehrává na schodišti domu Famusova, rozjíždí se společnost z domácí zábavy, i Čacký posílá pro svůj vůz. Co mezitím Čacký-»šílenec« dělal ještě u Famusovů, nedovídáme se: nechali ho asi klidně na pokoji, a ve své zábavě se jím dále nedali rušiti. Čackého zadržuje po celé poslední jednání okolnost, že kočár jeho nemohli najíti. Zde předvádí nám spisovatel ještě jeden typ v tehdejší době, typ vůbec v dobách kvašení všude běžný. Repetilova Jest to směšný povídálek, celkem neškodný snad klepař, který ze zvědavosti, možná, že i z jakési koketerie navštěvoval schůze tajných spolků i různé kluby liberalní. Někteří měl za to, že Gribojedov chtěl touto figurkou učiniti směšným vůbec mladé pokolení v tajných spolcích sdružené, ba figurka napomáhala prý tomu, že Gribojedov byl sproštěn vyšetřovací vazby a ospravedlněn z účastenství na spiknutí prosincovém. Domněnka ta není správná i osůbky takové byly zajisté, ale váhy žádné neměly, seriosní lidé, vedoucí tajné sdružení, výborně znali své Repetilovy. A seriosních těch mužů se Gribojedov ve své satiře nedotekl. Jinak ovšem není bezdůvodné, co Gribojedov vkládá do úst Repetilovu, o mnohém tom povídání v klubech o nejrozmanitějších předmětech, o parlamentarismu, i o porotách, o Byronovi, o anglomanství a j. Gribojedov kluby tyto asi podceňoval, když nechá Čackého tázati se Repetilova: »Hluk děláte vy — a dost?«, nač odpovídá tento: »Není místo nyní objasňovati, ale státní záležitost, no, víš, ještě nedozrála, — nelze náhle ...« Skalozubům jsou to ovšem lidé na nejvýše nebezpeční, mají na ně jistý lék, dáti jim za vychovatele kaprála, seřaditi je do tří řad, a kdyby hlesli, rázem je utišiti ...

Hosté se všickni již rozjeli, jen Čacký ještě v loži vrátného pod schody čekal na svůj kočár, který se zvláštní náhodou nemohl najíti. Stal se mimovolně svědkem nové podlosti Molčalinovy i poznal, koho Sofie vlastně milovala. Sofie se svíčkou v ruce v druhém poschodí nad schodištěm uslyševši jakýsi hlas, ptá se, Molčalin-li to. Byl to však Čacký. Lokaj oznamuje mu, že kočár jest připraven, ale on rozčilen hlasem Sofiiným odhodlán jest zůstati, naslouchati, co by jindy zajisté neučinil, neboť zklamaná láska oslepila jeho cit. Liza jde zavolat Molčalina. Ten zívaje vstává, začíná se lisati k Lize, o Sofii vyslovuje se velmi lhostejně, jedná prý tak, aby vyhovoval všem lidem bez výminky, pánu a představeným především, ale i sluhovi jeho, který šaty cídí, vrátnému, domovníkovi i jeho psovi

aby laskav byl. A tak přijímá na sebe i úlohu milovníkovu, aby vyhověl dceři takového pána ... Sofie vše to uslyšela, všecky podlosti člověka, jehož milovala, vyhání Molčalina z domu, jinak vše že otci poví ... jest jen ráda, že noc je, že není svědků, není Čackého. V tom Čacký vyskočil i přihlásil se: »Jsem zde, licoměrnice!« ... Kdyby byl měl Čacký více taktu, méně vášně, byl by tiše odešel, spokojiv se tímto ponížením Sofie jako dostatečným trestem za to, že takovému podlému člověkovi ve své duševní slepotě dala přednost před Čackým. Ale snad se jednalo spisovateli o divadelní effekt? Přiběhne Famusov a všickni sluhové: otec plísní dceru, sluhy, Lizu, Čackému hrozí pak Bůh ví čím, slovem velká scéna. Děj uzavírá Čacký dlouhou řečí proti Sofii, Famusovu a celé společnosti: šíleným že ho nazvali, ba pravdu mají: z ohně ten vyjde nepopálen, kdo s nimi den může prodliti, jedním vzduchem s nimi dýchati, a přece rozum svůj si zachová. Ujede z Moskvy ani se neohlédnuv, půjde ve světě hledat si útulek pro uražený cit. Famusovu jsou slova tato jen dalším důkazem, že Čacký skutečně smyslů jest zbaven. Nad svým pak osudem zle naříká, nebot co bude říkati svět tomuto skandálu; jiných starostí nemá. Ze všech těch konfliktů vyšel, zdá se, nepoškozen jen Molčalin, on bude dle všeho statečně dle svých zásad postupovati až k vysokým hodnostem. Sofie najde si asi muže rovného otci, nějakého Skalozuba; při své nevyvinutosti a nedospělosti duševní sotva vyšla z toho mravně očištěna; má sice v sobě cosi k jinému životu, jsou v ní zárodky něčeho lepšího, ale ty nepěstěny v této společnosti zaniknou. A kde se octne Čacký? snad najde mezi soudruhy-dekabristy upokojení svých tisícerých muk? aneb utiší se, zavřen na svém rodném statečku, »kde v letě ráj«, zavádí školy a učí jako duševní bratr Passekův hochy čísti dle knížky »O právech a povinnostech občanských«, vydané za Kateřiny II. a zapovězené za posledních let panování Alexandra I. (Dokončení).

Sociální demokracie proti revoluci.

Kdo pečlivěji stopuje vývoi sociální demokracie nemůže nepostřehovati proměny, která se v názorech strany této klidně sice, ale tím pronikavěji uskutečňuje. Tou měrou totiž, kterou strana vzrůstá, vypracovává si úplný názor na svět, úplnou soustavu filosofickou a především dějí se od socialistických theoretiků různé pokusy o vlastní svou a propracovanou ethiku. Pochopitelno — každé důsledné filosofii je ethický problém základním kamenem a samo úsilí sociální demokracie nese se konec konců za cílem ethickým: osmihodinná práce denní, volební právo atd., všecky ty jednotlivé konkretní požadavky mají jediný a hlavní smysl: přeměnit panující mravní resp. nemravní řád společenský. A poslední důvod pro to úsilí je Kristovo přikázání: Miluj bližního svého jako sebe samého. Pravím poslední důvod: člověka a společnost přeměníš leda dvojím prostředkem — násilím nebo důvodem. A sociální demokracie neméně než jiné strany bojuje za své ideály důvody; je to přirozené — vždyť její otcové byli většinou filosofové a filanthropové.

Není tudíž nic divného a překvapujícího, že sociální demokraté moderní i v otázkách politické taktiky vyznamenávají se názory moderními a skutečně pokrokovými. Dokladem k tomu jsou z poslední doby různá pojednání o politické taktice, která od vůdců sociální demokracie byla napsána v okamžiku, kdy v Německu oficielní strážcové společenského řádu mermomocí chtěli potlačit »podvratné« živly. Ale sociální demokraté nedali se mýlit; arci nebylo jim nesnadné dokázat, kde vlastně jsou příčiny a zastanci podvratu.

Také by, tuším, sebe lépe placený obhájce oficielního pořádku byl v úzkých, kdyby měl dokazovat, že paříšští a římští panamisté, že p. t. pan ministr Crispi, jeho majestát Milan a j. jsou sloupy po-

řádku; sociální vrabci na střeše společenské budovy již dávno štěbetají, co právě ti placení mudrcové pořádku nevidí.

Z různých projevů, které se v poslední době se strany sociální demokracie staly, upozorňujeme zejména na úvahu Friedricha Engelsa. Engels vydal totiž starší historickou práci Marxovu o roce 1848 a předeslal jí úvod, v němž se rozepisuje o politické taktice.*) Současně jiný vynikající vůdce sociální demokracie, W. Liebknecht ve vídeňském »Zeitu« (8. června a násl.) pojednává o všeobecném hlasovacím právu, ukazuje ve shodě s Engelsem, že toto právo je nejlepším a nejúčinnějším politickým prostředkem sociální demokracie a že, majíc toto právo, na podvrat nikdy nebude pomýšlet. Podáváme zde názory Engelsovy, jak ve zmíněném úvodu k práci Marxově proti sobě staví moderní parlamentární činnost a zastaralou taktiku revoluční. Úvaha je velmi poučná. Poznáváme z ní, že je jediná správná taktika pro moderní politiky — taktika práce a že pro tuto taktiku nemůžeme míti dost radikálů. Je to zároveň důkaz, že taktika humanitní (a o to běží) je taktika v pravdě moderní a praktická. Než vyslechněme již Engelsa samého.

*

Úspěšným užitím všeobecného práva hlasovacího vstoupil v činnost docela nový způsob boje a ten se rychle zdokonaloval. Shledalo se, že zařízení státní, ve kterých se organisuje panství buržoasie, poskytují ještě dalších prostředků, jimiž třída pracovní proti týmže zařízením státním může bojovati. Súčastnila se voleb do jednotlivých sněmů zemských, městských rad, živnostenských soudů, stavěla se proti buržoasii při obsazování každého místa, při čemž slušný počet proletariatu spolupůsobil. A tak se stalo, že buržoasie a vláda dospěly poznání, že se je daleko více obávati zákonné akce strany dělnické než nezákonné, výsledků volby více než vzpoury.

Neboť i tu se podmínky boje podstatně změnily. Vzpoura starého způsobu, pouliční boj s barrikadami, který až do r. 1848 činil konečné rozhodnutí, byl hodně zastaralý.

Nečiňme si o tom illusí: skutečné vítězství povstalců nad vojskem v boji pouličním, vítězství jako mezi dvěma armádama, patří

*) Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850. Von K. Marx. Mit einer Einleitung von Fr. Engels, Berlin, 1895.

k největším vzácnostem. Avšak na to měli povstalci zrovna tak zřídka namířeno. Šlo jim jen o to, vojsko seslabiti, zmírniti morálními vlivy, které v boji mezi armádami dvou válčících zemí k platnosti nepřicházejí vůbec anebo jen v daleko menším stupni. Podaří-li se to, tož vojsko vypoví poslušnost nebo ztratí vůdcové hlavu a odboj vítězí. Nepodaří-li se to, osvědčí se, i při menším počtu vojska, převaha lepšího výzbroje a cviku, jednotného vedení, účelného užívání bojovních sil a kázně. Nejvyšší, k čemu odboj ve skutečně taktické akci může dospěti, jest umělé postavení a hájení jednotlivé barrikády. Vzájemné podpory, postavení, respektive užívání záloh, zkrátka společného působení a zasahování jednotlivých oddělení, jehož jest nevyhnutelně třeba k hájení části města, neřku-li celého velkého města, bude lze dosíci jen velice chatrně, obyčejně vůbec ne; koncentrace sil na rozhodující bod odpadá tu sama sebou. Proto má trpná obrana převahu; útok vzchopí se sem tam, ale také jen vyjímečně, k příležitostným výpadům v před nebo se strany, zpravidla však obmezí se na obsazení postavení, které opustilo vzdalující se vojsko. K tomu přistupuje, že vojsko má k ruce dělo a dokonale vyzbrojené a vycvičené sbory ženijní, jichž se povstalcům téměř ve všech případech naprosto nedostává. Není tedy divu, že i ty boje na barrikádách, které se vedly s největší rekovností, — v Paříži v červnu 1848, ve Vídni v říjnu 1848, v Drážďanech v květnu 1849 — skončily potlačením vzpoury, jakmile útočící vůdcové, nejsouce vázáni ohledy politickými, jednali s hlediska čistě vojenského a jejich vojíni spolehlivi zůstali.

Četné úspěchy odbojníků až do roku 1848 způsobily rozmanité příčiny.

V Paříži v červenci 1830 a dubnu 1848 stála, podobně jako ve většině měst španělských, mezi povstalci a vojskem městská obrana, která buď přímo se přidala na stranu odboje nebo vlažným, nerozhodným vystupováním vojsko rovněž učinila kolísavým a odboji nad to dodávala zbraně. Tam, kde tato městská obrana hned vystoupila proti odboji, jako v červnu 1848 v Paříži, byl tento překonán. V Berlíně 1848 zvítězil lid dílem znamenitým přírůstkem nových sil za noci a z rána dne 19., dílem vyčerpáním a špatným stravováním vojska, dílem konečně ochabujícím velením. Ve všech však případech bylo vítězství dobyto tím, že vojsko se neosvědčilo, že vůdcům došla rozhodnost anebo že měli svázány ruce.

Tedy i v klassické době pouličních bojů působila barrikáda více mravně než hmotně. Byla prostředkem k tomu, aby se pevnost

vojska otřásla. Vydržela-li, až se to podařilo, bylo vítězství dobyto; pakli ne, utrpěla porážku.

Vyhlídky byly ostatně již r. 1849 dost špatné. Buržoasie přidala se všude na stranu vlád, »vzdělání a majetek« pozdravovaly a hostily vojsko táhnoucí proti odbojům. Barrikáda pozbyla svého kouzla; voják za ní neviděl již »lidu«, nýbrž zbojníky, podryvače, drancovníky, děliče, vyvrhele společnosti, důstojník se seznámil s taktickými způsoby pouličního boje, netáhl již přímo a nekryt na improvisované opevnění, nýbrž obešel je zahradami, dvory a domy. A to se při jisté dovednosti podařilo v devíti případech z desíti.

Od té doby se však ještě mnoho změnilo a všechno ve prospěch vojska. Zvětšila-li se značně velkoměsta, zvětšily se ještě více armády. Paříž a Berlín nevzrostly od roku 1848 čtvernásobně, ale jejich posádky o více než to. Tyto posádky mohou se drahami ve 24 hodinách víc než zdvojnásobiti, ve 48 hodinách mohou zmohutněti v obrovské armády. Ozbrojení nad míru sesíleného vojska stalo se bezpříkladně účinnější. R. 1848 perkussní předovka, dnes zadovka s magazinem, která střílí čtyřikrát dále, desetkrát přesněji a desetkrát rychleji než ona. Tenkrát relativně slabě působící kule a kartáče, dnes granáty, z nichž jediný dostačí, aby nejlepší barrikádu rozbil. Tenkráte špičák zákopníkův k proražení štítů proti ohni, dnes dynamitová patrona.

Na straně odbojníků se naproti tomu všechny podmínky zhoršily. Odboj, s nímž všechny vrstvy lidu sympatisují, sotva nastane; v boji tříd se asi nikdy všechny vrstvy střední tak výhradně neseskupí kolem proletariatu, aby strana zpátečnická, kupící se kolem buržoasie, naproti tomu takřka zmizela. »Lid« tedy vždy se objeví rozdělený a tím chybí mocná páka, roku 1848 tak velice účinná. Třeba se dalo na stranu povstalců více vysloužilců, jejich ozbrojení bude tím obtížnější. Pušky lovecké a nákladné ručnice skladišť — i když napřed policií nestaly se odnětím některé části zámku nepotřebnými — daleko nestačí ani v boji z blízka proti opakovačce vojenské. Až do r. 1848 možno bylo z prachu a olova pořídit si potřebný náboj, dnes jest patrona pro každou pušku různá, a jen v tom všude stejná, že právě jest umělým výrobkem velkoprůmyslu a že se tedy nedá v soukromí a na rychlo zhotoviti, že tedy většina pušek jest nepotřebna, dokud není náboje pro ni zvlášť se hodícího. A konečně jsou čtvrti městské od r. 1848 stavěny v dlouhých, přímých, širokých ulicích, které jsou jakoby stvořeny pro účinek nových děl a pušek. Ten revolucionář by musil býti bez rozumu,

který by si k boji na barrikádách vyhledal nové okresy dělnické na severu a východu Berlína.

Rozumí nyní čtenář, proč panující třídy nás naprosto chtějí přivésti tam, kde střílí puška a seká šavle? Proč nás dnes viní ze zbabělosti, že se nevydáváme beze všeho na ulici, kde jsme si porážky předem jisti? Proč na nás tak naléhavě žádají, abychom se přece jednou vydali za terč dělům?

Pánové docela zbytečně vynakládají své prosby a svá vyzvání. Tak hloupí nejsme. Mohli by zrovna tak dobře žádati od svého nepřítele v nejbližší válce, aby se proti nim postavil v řadové formaci starého Fritze anebo v kolonách celých divisí à la Wagram a Waterloo — s křesací ručnicí v ruce. Změnily-li se podmínky pro válku národů, změnily se nejméně pro boj tříd. Doba překvapení, doba revolucí, provedených malými, uvědomělými menšinami v čele nevědomých mass je ta tam. Kde jde o dokonalé přetvoření společenské organisace, tu musejí massy samy být při práci, musejí samy pochopit a vědět, oč běží a proč mají vystoupit. Tomu nás naučily dějiny posledních padesáti let. Aby však massy porozuměly, co jest činiti, k tomu jest třeba dlouhé, vytrvalé práce, a tato práce jest právě to, již nyní konáme a to s výsledkem, který protivníky uvádí v zoufalství.

Také v romanských zemích víc a víc se nahlíží, že stará taktika musí býti revidována. Všude se napodobil německý příklad, užiti práva volebního, dobyti všech míst nám přístupných. Ve Francii, kde přece půda od více než sto let byla podrývána revolucí za revolucí, kde není ani jediné strany, která by v spiknutích, odbojích a jiných revolucionářských akcích nebyla vykonala svůj úkol; ve Francii, kde proto armáda vlády nikterak není jista, a kde okolnosti pro odbojnický kousek vůbec jsou daleko příznivější než v Německu, — i ve Francii nahlížejí socialisté víc a více, že pro ně není trvalé vítězství možné, leda že by získali napřed velké massy lidu, to jest zde sedláky. Pomalá práce, propaganda a parlamentární činnost i zde se uznaly za nejpřednější úlohu strany. Výsledek jich neminul. Nejen že se dobylo celé řady obecních rad; ve sněmích sedí padesát socialistův a ti svrhli již tři ministeria a jednoho presidenta republiky. V Belgii vynutili si dělníci minulého roku volební právo a ve čtvrtině volebních okresů zvítězili. Ve Švýcarsku, v Italii, v Dánsku, ano i v Bulharsku a v Rumunsku jsou socialisté v parlamentech zastoupeni. V Rakousku jsou všechny strany v tom za jedno, že nám přístup do říšské rady nemůže déle býti zabraňován.

Tam se dostaneme, to jest jisto; jest spor jen o to ještě: kterými dveřmi. Ba až se sejdou i v Rusku zemstva, ono národní shromáždění, proti němuž se mladý Mikuláš tak marně vzpírá, i tu můžeme s jistotou na to počítati, že budeme i tam zastoupeni.

Samo sebou se rozumí, že naši zahraniční druhové se nevzdávají svého práva na revoluci. Právo na revoluci jest přece vůbec jediné skutečné »historické právo«, jediné, na němž všechny moderní státy bez výjimky spočívají, počítaje v to i Meklenbursko, v němž šlechta ukončila revoluci roku 1775 »dědičnou smlouvou«, podnes platným slavným stvrzením feudalismu. Právo na revoluci jest všeobecným vědomím tak neodolatelně uznáno, že i generál Bogusławski jen z tohoto lidového práva odvozuje právo na státní převrat, jehož od svého císaře požaduje.

Ale ať se stane v jiných zemích cokoli, sociální demokracie německá má postavení zvláštní a tím aspoň v blízké budoucnosti také zvláštní úkol. Ty dva miliony voličů, které posílá k osudí, vedle mladých mužů a žen, kteří jako nevoliči stojí za nimi, tvoří nejčetnější, nejkompaktnější massu, rozhodující »sílu« mezinárodní proletářské armády ...

A tu jest jen jeden prostředek, kterým by stálý vzrůst socialistických sil v Německu mohl býti na okamžik zadržen, ano i na čas odražen: srážka ve velkém rozměru s vojskem, puštění žilou jako r. 1871 v Paříži. Časem by se to ovšem také vyrovnalo. Stranu, která čítá na miliony, odstříleti se světa, k tomu nestačí všecky opakovačky evropské i americké. Ale normální vývoj by byl zadržen, rozhodnutí by bylo zpozděno, prodlouženo a s těžkými obětmi spojeno.

Ironie dějin světových staví všechno hlavou vzhůru. Nám, »revolucionářům«, »podvratníkům«, nám se daří daleko lépe při zákonitých prostředcích než při nezákonitých a převratu. Strany pořádku, jak se nazývají, hynou zákonitým stavem, jejž samy vytvořily. Zoufale volají s Odilonem Burrotem: la légalité nous tue, zákonitost jest naše smrt, kdežto my při této zákonitosti dostáváme pružné svaly a červené tváře a vypadáme jako věčný život. A nebudeme-li tak šílení, abychom se jim k libosti dali vehnati v boj pouliční, pak jim nezbude nic jiného, než aby tuto jim tak osudnou zákonitost sami prorazili.

Zatím tvoří nové zákony proti převratu. Je opět vše postaveno hlavou vzhůru. Tito fanatikové proti převratu dneška, nejsou-li sami převratníky včerejška? Vyvolali jsme snad my občanskou válku

roku 1866? Zahnali jsme snad my krále hannoverského, kurfürsta hessenského, vévodu nasavského z jejich přirozených, legitimních zemí dědičných a anektovali jsme tyto země dědičné my? A tito převratníci německého spolku a tří korun z boží milosti stěžují si do převratu?

Ostatně ať si své předlohy proti podvratným živlům provedou, ať je ještě zhorší, celý zákon trestní v kaučuk promění, nedocílí ničeho, jen nového důkazu své malomoci. Aby přišli sociální demokracii vážně na kůži, budou museti sáhnouti ještě k prostředkům docela jiným.

Je tomu takořka na rok 1600 let, co v římské říši hospodařila také nebezpečná strana podvratná. Podrývala náboženství a všecky základy státu: popírala přímo, že vůle císařova jest nejvyšším zákonem, neměla vlasti, byla mezinárodní, rozšířila se po všech zemích říšských od Gallie až do Asie a za hranice říše. Dlouho podrývala pod zemí, tajně; ale pokládala se již po delší dobu za dosti silnou vyjíti otevřeně na světlo. Tato strana podvratná, která byla známa pod jménem křesťanů, byla také silně zastoupena ve vojsku; celé legie byly křesťanské. Když dostali rozkaz, aby se účastnili obětních obřadů pohanské církve zemské, dostoupli převratní vojínové ve své drzosti tak daleko, že dali na protest na své přilby zvláštní odznaky — kříže. I obvyklé kasárnické šněrovačky představených byly marny. Císař Dioklecian nemohl déle klidně se dívati, jak se v jeho vojsku podkopávaly pořádek, poslušnost a kázeň. Zakročil energicky, protože byl ještě čas. Vydal zákon proti socialistům, chtěl jsem říci, proti křesťanům. Shromáždění podvratných živlů byla zakázána, jejich místnosti zavřeny nebo dokonce strženy, křesťanské odznaky kříže atd. byly zakázány, jako v Sasku červené šátky. Křesťané byli prohlášeni za neschopné zastávati státní úřady, nesměli se státi ani závodčími. Poněvadž tenkrát ještě nebylo soudců, kteří by se tak dobře vyznali ve »vážnosti osoby«, jak je předpokládá páně Köllerova předloha proti živlům podvratným, zapovědělo se jednoduše křesťanům domáhati se svého práva před soudem. I tento výjimečný žákon minul se účinkem. Křesťané jej na potupu strhli se zdí, ba zapálili prý císaři v Nikodemii palác nad hlavou. Tu se tento pomstil velikým pronásledováním křesťanů roku 303 našeho letopočtu. Bylo poslední svého druhu. A bylo tak účinné, že 17 let později armáda převážnou většinou složena byla z křesťanů, a následující samovládce veškeré říše římské, Konstantin, od kněží nazýván Velikým, prohlásil křesťanství za náboženství státní. *S.*

Pavel Josef Šafařík,

jeho život a práce.

Napsal

Jaroslav Vlček.

(Pokračování.)

A což poesie, kterou Šafařík kdysi v mladickém zápalu sliboval pěstovati věrně a neunavně? Zřekl se jí, a přec jí zůstal věren. Přestal básnit, ale nepřestal o ní přemýšlet a sledovat, cokoliv pozoruhodného se zjevilo doma, v Čechách nebo jinde v Slovanstvě. Máme toho zřetelné stopy na př. ve »Výtahu z řeči při začetí čtení metrických l. 1819«, po letech otištěném v Kroku, kde čteme mezi jiným i takovéto horování: »Věčná ducha světů krása v čistém zrcadle Múzy zobražená vynímá člověka z pozemských okovů jeho a přenáší jej do říše nebeské. To nejvyšší, což každé skutečnosti, ¶ té nejkrasší, která v srdci sídlí, na věky schází, podává um pomazaného básníka ... to bezejmenné, jehož nepřítomnost myšlení a činění naše věčně rozdvojuje, to nejsvětější čaruje Múza kouzly svými s nebe dolů. Co jazyk mudrců, zlobou času svázaný, říci nesmí, to Múza věčnou svobodností nadšeně zpívá ... Když se přestanou klaněti kolena národů před bohy svými ... v chrámě Múzy se ozývati bude jméno Nestvořeného« ... Jsou však toho doklady i v dopisech ke Kollárovi. V březnu 1822 se omlouvá příteli: »Prosím, nezatracujte mě proto, že na tom poli, na něž jsem kdysi tak mládenecky odváženě vystoupil byl, hlasu mého vždy méně slyšeti ... Plamen, nímž kdysi hořely prsy, neuhasl; jen nemilostivý osud, původ odporujících sobě povinností a záležitostí zmátl okolek a zastavil sílu v běhu. Jest to ovšem politování hodná věc, že národ náš český i slovenský, chovaje tolik lenochů a odpadlců, té hrstky synů svých chovati nemůže« ... Hned potom v dubnu velmi jej rozradostnila

první sbírka Kollárových »Básní«, vydaných v Praze 1821, ač censurou zle seškrtaných. »Takové potěchy (píše Šafařík) jsem již dávno v nižádném spisu nenalezl, jakou mě naplnilo čtení Vašich básní.« Uvádí slova Benedictiho o nich: »Totě práce převýborná, a ne chléb každodenní!« a potěšuje básníka, rozmrzelého censurními škrty veršů: »Ne v liteře, ale v duchu cena jejich. Taťjim zůstala v celosti.« V prosinci 1826 Kollárovi zase doporoučí Gundulićova kriticky nově vydaného »Osmana«: »Jest to převýtečná poesie,« jásá, dále se dotazuje: »Idiliju Minčetićovu či ste čítali? Nenaleznete skoro něco tak krásně něžného! ... Ohnivost citóv, novost obrazóv poetických — všecko v této básni čtenáře právě očarúvá.« V březnu 1827 ptá se opět: »Či ste viděli, čítali Simeona Milutinovića Serbianku, epické zpěvy, v Lipsku 1826, 4 díly? ... Ecce vates admirabilis — jako z buka! Poesie to výborná, jen řeč sarajevsko-bosňácká, k tomu novoobrazná, směle tvořená. Mezitím, jak nyní svět stojí, Milutinović jest přední poeta na srbském Parnasu, jest orel na srbském nebi, a všickni ostatní (nebo Mušický už literně a básnicky umřel!) sú jen vrány a straky pod jeho oblaky.« A v prosinci 1828 píše Kollárovi: »Jestli se Vám Woroniczowa Sibylla, kterou ode mne máte, tak velice líbí — a jest ovšem milování hodna — tedy Vám ji na znak přátelství postupuji ... Račte se v ní, co ve své, dlouho — jak najdéle kochati.« Když pak kněz Dainko v Radgoni 1827 vydal sbírku slovinských prý lidových písní a v předmluvě napsal, že je předělal, aby byly lepší, Šafařík hned vystihl svým jemným vytříbeným vkusem poetickým, že v té podobě a v tom výběru »se nezdají národní písně býti; a to také písně, jaké u nás Slovákův rektorové po dědinách na pohřebu, na svatbě etc. etc. skládají; rýmované všecky a didaktické; o milovných písních, v nichže se um národu nejvlasněji vyjevuje, tam ni znaku ni stínu!« Rozumí se, že v české poesii Šafaříka zajímalo vše, co bylo psáno časoměrou. V lednu 1824 ptá se Kollára, zná-li epickou báseň »Ivan« od Rokosa, ježto Jungmann do Šafaříkova výtisku Kroka připsal po straně: »hexametrem«; »je-li časoměrným psána, račte mi ji objednati — k budoucí mé metrice.« A po čtyřech letech ještě žádá Macháčkova Horáce »ku přehlednutí: já sem ani nevěděl, že něco takového vyšlo,« a přečet knížku dokládá: »Váš Horác zůstane u mne.« Se svého aesthetického stanoviska Šafařík posuzoval i veškero veršování staročeské: kromě novodobých RKZ, písně na Vyšehrad a písně krále Václava, tehdy ještě pokládaných za starožitné, necenil si skoro ničeho, jak Kollárovi vyznává v srpnu 1826: »K Vašemu

súdu o českém básnictví přistupuji; jest mi to ze srdce psáno. Mně to všecko chutná jako sláma Básnického ducha a krásy sem já tam nikdy nenalezal — čítal sem to za příčinú jazyka a poněváč slovenské jest Kterak se novější Čechové (i sám Jungmann poněkud) té Kadlinského, Lomnického etc. etc. žvatlanině, jako zázraku krásy, diviti mohú, naprosto nepochopuji. Bezodporně dobré vzory slohu a věci nám jen v prose zůstavili někteří Bratří, Komenský etc.« —

*

Tak Šafaříkovi v Novém Sadě plynuly dni, měsíce i roky.

Nicméně spokojen nebyl. Nejen pro vlastní chatrné zdraví a stálé nemoci v rodině, nýbrž i z příčin jiných.

První jeho dojmy novosadské nebyly nepříznivé. Líbilo se mu lidnaté město, vzdělané obyvatelstvo, výstavné nové gymnasium, bohatý peníz na jeho vydržování, srdeční kollegové, duchovenští příznivci, zachovalý původní zvyk a mrav okolního Srbstva.

Ale čím dále dojmy tím více se kalily. Hnětl ho bezduchý latinský způsob vyučovací; roztrpčovaly jej nepodařené pokusy o slovansko-srbskou kathedru na jeho škole Srbům určené; mezi dva tehdy nesmířitelné proudy stavěly jej boje o spisovný srbský jazyk, t. j. protiva staré církevně rusko srbské směšeniny knižné, chráněné duchovenstvem, a čisté živé řeči lidové, jak ji zaváděl přítel jeho Vuk Karadžić; a nad jiné trápila jej netečnost, ba nepřátelství zejména srbského mniššstva k všelikým snahám literním a vzdělanostním, jakmile vybočily ze starých ujetých kolejí a snažily se zabírati širší vrstvy obecenstva. Uplynulo jen něco málo měsícův, a Šafařík poznal, že arcibiskup Štěpán Stratimirović, zároveň předseda gymnasijního patronátu, je z nejhouževnatějších odpůrcův všech živějších snah vědeckých a osvětných, a že ruch duševní vůbec je mdlý. »V srbské literatuře se nad míru málo pracuje,« vzdychá v listě ke Kollárovi již v květnu 1823, vypočítávaje chudou kořist z posledních dob. O nejbližších a poměrně nejčinnějších přátelích svých, básníku Mušickém a učenci kollegovi Magaraševići, pochybuje záhy; o prvním v červnu 1823 píše: »Dobrý jináče muž a přítel můj: ale mnich!« a o druhém v září 1826: »To vím, že ten dobrý pán nic nepracuje... V Letopisech [Srbský Letopis, Magaraševićem od 1825 vydávaný] jeho jméno už jen prázný zvuk. Skoro tuším i Letopisy klesnú«... V říjnu Kollárovi podává zprávu o novinkách domácí produkce: »Magarašević třetí svazek Letopisóv shotovil... Ostatně všecko tvrdým snem pochováno.« A před tím v témž listě:

»Já sem se nyní... cele oddal bádáním či raději štáráním v historii národu srbského a jeho literatury. Nevděčný to předmět, a pro mne nyní, an mój byt zde problematický, najdůležitější. Nevyštárám-li já něco — buďte přesvědčen, že století mine a z mnichóv a z podmnišelého národu nikdo prstu na to nevloží.« Pěkných stránek občanstva, s počátku mu tak sympatického, Šafařík nalézal čím dál méně. V březnu 1827 vyznává Kollárovi: »Naši odslovanělí srbskí kupcové jsú bez výminky pokrytci, na oko ochotní a až nesnesně ku službám hotoví, a v skutku jen po svém zisku pachtící. Kde jim do měšce peníze nepršejí, tam se jim ani srdce nehýbe, ruka tím méně.« Na žádost Kollárovu, aby snaživému chudému známému opatřil kondici, v říjnu 1827 odpovídá: »U Srbóv málo zemanstva... Privatim v Novém Sadě něco zarobiti jest zhola nemožné. Krom několika kupcóv zde všecko sedláci, divoci. A co se srbských kupcóv týče, skorej od čerta, než od nich něco zarobiti.« Ještě mračněji Šafařík hleděl na duševní rozvoj sousedního Srbska. V témž listě z března roku 1827 praví: »U mne ani jiskřička naděje, aby tam kdy (aspoň nyní) lépe bylo. Ta valašská, moldavská, srbská etc. knížata jsú daleko horší sultana a jeho pašóv, jsú výměsek člověčenstva. Nejde jim o blaho lidu, o osvícení. Oni dobře vědí, že jen ve tmě katany svých poddaných býti mohú. Já sem nevěrný Tomáš a ničeho opravdu chvalného, prospěšného od těch sviňářóv se nenaději.« Ještě v červenci 1832 Šafařík stýská si Maciejowskému, že srbský kníže Miloš, jemuž řádně posílal po výtisku všech svých knih, po všecka ta léta ani řádkem neuznal ho za hodna odpovědi. Když Matici srbskou úřadům neprávem nařkli jako spolek proti vládě, arcibiskup, místo aby odmítl, »hned strašnú inquizicí nařídil« a »zabránil dále Letopisy vydávati, ba i jiné spisy bez jeho dovolení«.. »Zde zle věci stojí; mništvo zvítězilo. Naposledy všecka srbská literatura zahynúti musí. Ti, kdo by brániti měli a mohli, mniši, sami podkopávají.« A nad jiné zdrcující odsudek tu Šafařík neostýchal se pronésti o veškerém počínání srbského arcibiskupa a i jeho duchovenstva v uvedeném již vyšetřování. Církevní ten hodnostář pravoslavný prý, »na věčnú mništva hanbu, zabránil profesoróm gymnasialným psáti a vydávati.. Arcibiskup jen čekal na příležitost, aby pod pěknú zástěrú tento znik národné literatury a osvěty udusiti mohel.. Jemu to právě ze srdce jde; nebo mništvo by rádo potlačilo a udusilo každú i tu nejskrytější jiskru národního osvícení. Jim je slepota a poddanost vhod — při té jim vesele brada roste... Odtud pochází to pronásledování učenějších v národu,

jako nyní Mušického, jehož téměř na smrt trýznili, ano ho otroviti chtěli... Domníváte-li se, že by tyto dvě gymnasia stály, kdyby to národ takořka na sílu byl u císaře, dozajista proti tajné žádosti a vóli mnichóv, nevydřel? Žádný mnich (ani arcibiskup) na to ani babku nedal ze svého měšce — všecko od měšťanóv pošlo. Mnichové je zvláště proto zrušiti nechtějí, poněvádž vědí, že by se jináče mládež ku katolíkóm a evangelíkóm obrátila. Ale na tom ovšem pracují, aby mládež na těchto gymnasiích a v jich seminarium zhlúpěla. Sciunt enim, asinis bene inequitari posse.« Takové byly zkušenosti zaníceného pracovníka vědeckého, který žil jen nauce, neznaje nic vznešenějšího na světě nad božskou jiskru poznání a vědění. Z příkrých slov Šafaříkových proti mnišstvu mluví odchovanec kežmarský, jenský a prešpurský osvícený protestant; a nad jiné hlasitěji ozývá se z nich názor jeho »duševního otce« Wachlera, který (Versuch einer allgemeinen Geschichte der Litteratur, Lemgo 1794, str. 22 sl.) mnichy středověké, počínajíc stoletím jedenáctým, řadí »k nejnebezpečnějším nepřátelům věd« a kláštery nazývá »kerker der menschheit, gräber der gelehrsamkeit, sitze der grausamkeit«..

Ale byly ještě i jiné příčiny nespokojenosti. Když reformovaný Maďar Magda, ředitel pravoslavného gymnasia v nedalekých Karlovcích, po maďarsku a později po německu vydal zeměpis Uher, v němž napsal, že přírodní bohatství této země úplně by jí stačilo, aby se spravovala sama, byl úřadu zbaven a ještě téhož roku 1825 všem pravoslavným školám srbským zapověděno míti protestantské ředitele nebo professory, a v Chorvatsku zákon je vůbec z úřadův vyloučil. Rána stihla i nevinného Šafaříka: odňali mu řízení ústavu, a s menším platem výjimkou zatím ponechali jej v postavení učitelském. Odtud ústav, nedostatečně řízený členy patronátu, stále klesal, žákův, nekázní vždy více divočících, ubývalo, příjmy se tenčily a platy professorům vyplácely nepořádně, i zdálo se, že osud ústavu neodvratně je zpečetěn: že záhy zajde.

Šafařík tudíž počal se ohlížeti po náhradě. V březnu 1825 oznamuje Kollárovi: »Všecky mé starosti k tomu směřovati musejí, abych se co nejdříve z tohoto vyhnanství vyhostil.« Ale všecka vyjednávání se rozbíjela. Litoval hned r. 1825, že před časem odmítl pozvání do Kežmarku, a že stolice literatury československé při prešpurském evang. lyceu byla tak zbědována. Pomýšlel na Cinkotu při Pešti, kde se chtěl usaditi s Kollárem, jenž v svém postavení tolikéž neměl ustláno na růžích. V srpnu 1827 opět jsa zván do Prešpurku, avšak za profesora theologie, těžce se rozpakuje, až po-

sléze zase nepřijímá z důvodův vnitřních: »Já sem se theologie docela spustil... já nyní hebrejsky ani jen čísti neumím, a hebrejsky učiti mám! Pravda: labor vincit omnia — ale jen tam, kde: animus propendet. Co se mne týče, já nikdy horlivým theologem nebudu a nemohu býti.« Rozbilo se vyjednávání s vládou pruskou, jež ve Vratislavi 1830 hodlala zříditi stolici jazykův slovanských, i s vládou ruskou, která Šafaříka, Hanku a Čelakovského zvala za členy petrohradské akademie za účely vědeckými: sestaviti totiž etymologický slovník všech slovanských jazykův a při akademii založiti slovanskou knihovnu. V prvním případě vláda zatím 1832 odstoupila od svého úmyslu, ač by Šafaříkovi, jak psal příteli Purkyňovi v červnu 1830 do Vratislavi, »působení na některé německé, jmenovitě pruské universitě nebylo proti mysli«, ježto podnebí německému dal »by i před naším přednost«, kdežto Petrohradu se obává, »že by drsné ponebí severu« zdraví jeho manželky, slabé na prsa, »úplně zničilo«; v druhém případě téhož roku 1832 oba druzí literáti odmítli, a tím celý záměr padl.

Za takového stavu věcí Šafařík odhodlal se přejíti do země a města, na něž posud nevzpomínal bez trpkosti a před nímž přátele varoval: do Prahy. V jakém rozpoložení ducha a srdce přecházel do své nové a poslední domoviny, to jasně, ač bolestně, ukazují dvě místa z dopisu k polskému učenci Maciejowskému, psaného v únoru r. 1832. Jedno místo zní: »Koncem příštího měsíce opustím Nový Sad a přestěhuju se prozatím do Prahy. Pozbyv vší radosti na zdejším svém úřadě, pozbyl jsem i naděje, že bych mohl prospěti Srbům. Usadím se v Praze jako soukromý učenec (s malou podporou z nějakého soukromého fondu). Tento poslední krok chci totiž ještě zkusiti, než prodám svou ubohou duši německému Michlovi a snad potáhnu na některou německou universitu. Dopadá to, můj drahý příteli, mizerně, ba zoufale s naší slovanskou věcí! Obětoval jsem se, slepý nadšenec, této věci na šestnáct let, a zničil jsem sebe při tom. Kdybych neměl rodiny, dětí, nelitoval bych toho ani nyní: takto však pojímá mě strach«... A dále čteme: »Tázal Jste se mne v jednom listě, proč píši německy a ne slovansky? Mohu Vás však, milý příteli, ujistiti, že jsem vydal čtyři až pět československých spisův a stále jsem při tom měl značnou ztrátu. Naproti tomu psal-li jsem německy, nikdy nenamočil jsem péra do inkoustu zadarmo, beze značného zisku od 10 zl. k. m. až 6 dukátův za arch honoráře. Což máme jen my spisovatelé povinnosti k našemu národu, a ne též národ k nám? Není-li povinnost sebe-

zachování důležitá, posvátná, nutná, naléhavá? — Co nám pomůže, vychvalujeme-li se a vynášíme-li se svým obrovským národem sedmdesátimilionovým, když nikde nenalézáme nic jiného než zvířeckou otupělost a chřestící řetězy otrocké! Veškeré naše spisovatelování a literatura jest diletantismus: v každém kraji jest několik diletantů-spisovatelů, kteří jsou zároveň nakladateli, tiskaři, knihkupci, ano na mnoze i knihaři zároveň: neboť slovanský knihkupecký obchod je nejbídnější kšeft celého světa. — Národ nezná nás a nevyhledává nás. Dejž Bůh, aby se to změnilo, zlepšilo; já však nemám žádné naděje. Vy zajisté mé nářky nevyložíte ve zlé: trvám, že jsem k nim oprávněn, neboť obětoval jsem ztracené desperátní věci dost a více než dost. Přišel jsem před čtrnácti lety k Srbům, chtěje u nich pracovati k národní kultuře, a odcházím s vědomím marné práce.«

Dne 4. května 1833 Šafařík i s rodinou, pobyv několik neděl u příbuzných v Uhrách, dojel do Prahy. Tím počíná se poslední, nejobsažnější, nejtužší kapitola jeho života i práce. Ale kapitola ta, jak uzříme, má vedle tklivých stránek temných také nejednu stránku asnou, ba z nejjasnějších v nové naší literatuře.

*

Než Šafaříka doprovodíme do Prahy, ohlédněme se ještě na jeho písemné styky literární z této doby a na mínění jeho o různých slovesných otázkách i spisovatelských přátelích.

Ze všech nových slovanských literatur nejvíce popudův k svému zkoumání Šafařík bral z vědeckých snah polských. O Rakowieckém, Potockém, Majewském, Chodakowském, Lindeovi a jiných je samá chvála, a studium jejich děl vedlo jej přímo k mnohým názorům o minulosti slovanské, jimž ostal věren po celý život. Ale nechválí šmahem bez výběru. Plevel po svém způsobu ostře odmítá. Kompilátora Siarczyńského na př., který citoval z citátův a při tom Pliniovi přičítal slova, která patřila vydavatelům, karakterisoval takto: »Ten člověk by luterány pálil, kdyby mohl — nekatolíci v jeho spisích arcikacerzi, mistr kacerz etc. Tak slepý na jedno oko, nemůže na druhé mnoho a dobře viděti. A vskutku jeho práce bez kritiky.«

Větší obtíže Šafaříkovi působilo stálé a živé spojení časopisecké s literaturou ruskou. Zřídil čtenářský kroužek, jehož členové skládali se na časopisy polské a ruské. Než vhodného ruského listu dlouho nepodařilo se vybrati. Ještě v srpnu 1826 Šafařík se rozhoduje mezi šesti časopisy, nevěda který vybrati. Posléze dostala přednost »Sjevernaja pčela«, žurnal novostěj po časti istorii, politiky,

nravov, ili novaja političeskaja i litěraturnaja gazeta, izdavajemaja N. Grečem i T. Bulgarinym.« O politiku Šafaříkovi nešlo; chtěl věděti co nejvíce o současné rozvíjející se literatuře ruské. Jde to z jeho rozmarných slov, psaných Kollárovi. »Najvíce se mi nelíbí, že politika se slovesností a bibliografií smíchána. Potom formát — musíme si všickni dáti nové pulpity zhotoviti, abychom z toho folium čísti mohli. Mezitím se přece něčeho chytiti musíme, pročež za to mám, abychom jen tuto »pčelu« s velikými netopýrskými křídly objednali. Bude to ovšem dosti bláznovský kúsek; ale já myslím, že to nic nedělá předně proto, poněváč sme posavád už dosti múdrých kusóv prokázali... podruhé pak, poněváč, bude-li nás šest nebo sedm, přijde na jednoho jen sedmina anebo najvíc šestina toho bláznivého kusu. Věřte mi, že všecky ostatní časopisy, pokud je znám, nic pro nás. Moskovský telegraf i proto držeti nemůžeme, že knihkupci s Moskvú ve spolku nejsú.« Že Šafařík vroucně cítil s osudem všech literatur slovanských, o tom je hojnost dokladův. Když na př. zemřel ruský mecén Rumjancov, žalostí v listě ke Kollárovi z března 1826: »Na sjeveru se mnohé kolesa polámaly. Smrt Rumjancova komu nejde k srdci! Tisíc let a jeden Czartoryski, jeden Rumjancov.«

O svých literárních přátelích slovenských, nehledíc zde ke Kollárovi a Hamuliakovi, Šafařík se pronáší často.

Při Blahoslavovi lituje hned r. 1823, že píše »velice aenigmaticky«, že prý »bude buď kněžovat, buď v Pešti študovat«, a volá: »Co, pro Boha? Snad, jako Palacký, jura. Vizte, příteli, totoť jest los lepších Slovanů!« Později Šafařík si stěžuje, že přehorlivý kdysi jeho druh už »nepíše zhola nic,« ač si žádal jen nějakých zpráv o Sotácích a Rusňácích; dovídá se nepotěšlivých věcí o jeho vlažnosti; a vydav Dějiny literatury slovanské, nad Blahoslavem udělal kříž nadobro: nechtělť Šafaříkovi na jeho knihu sbírati už ani předplatitelův.

O starém Palkovičovi v Prešpurce, nejinak než Kollár, Šafařík neměl valného mínění. Snad se ho nemile dotklo, že Hněvkovského »Zlomky o českém básnictví« starý prešpurský professor a obhájce prosodie přízvučné zadarmo rozesílal po Slovensku; dávaje o tom zprávu Kollárovi, Šafařík připomíná úsměšně, že v té knížce všech dvacet spisův Palkovičových, i s jarmareční fraškou »Dva buchy a tři šuchy«, »za klassické vyhlášeno«. Právě tak při Palkovičově Slovníku, jejž probral list za listem a celkem shledal velmi užitečným, »aspoň pokud buď milý náš Jungmann, buď kdo jiný něco dokonalejšího nevydá,« rozhorlil se na vydavatele, že jda

za Vukem a Bandtkým, do slovníku hlavně školám určeného pojal »hnusné oplzlosti« na každou téměř stránku. »Hanba nás, Slovanů! To pak jsou slovníky »pro školy, pro mládež, pro lid!« Který Němec, vydávaje slovník řeči své pro obecenstvo národní, takovými špinami zprznil sebe a charakter národu svého?«

Příznivěji Šafařík smýšlel o Tablicovi. Úzkostlivé skrblictví starcovo sic také poznal dostatečně (zvěčnil je, jak známo, i Kollár v Slávy dceři), živou mocí nemoha od něho dostati slíbené bible kralické, ač nabízel peníze složiti napřed na vykázané místo, a potom jen žádal poslati knihu: přece však si vděčně oddechl, když zpráva o smrti tohoto »pana Hryzikůrky«, jak jej byl posměšně nazval, objevila se mylnou. »Ta jalová pověst o jeho smrti mi hluboko k srdci šla! Bóh nám ho živ!« píše Kollárovi v březnu 1826.

Z ostatních přátel a známých Šafaříkových v Čechách, ve Vídni nebo v zahraničí nejčastější zmínky v jeho listech jsou o Palackém, Jungmannovi, Dobrovském, Sedláčkovi, Hankovi, Kopitarovi a Bowringovi.

Palacký byl mu z nich nejbližší. Dovídaje se v květnu 1823, že je v Praze domácím učitelem, přeje si, aby se Praze podařilo Palackého upoutati trvale: »snad by odsud literatura naše nemálo pomoci a zniku nabudla. Ale jest i to věc přetěžká!« Sleduje dále jeho kroky, kterak pracuje v knihovně musejní, lobkovické, Dobrovského, kterak doufá po Hankovi, kandidovaném za moravského bibliotekáře do Olomouce, dostati se na jeho místo pražské, a kterak »naříká i on na temnotu a potlačování.« A když osud geniálního Moravana ani r. 1826 ještě není rozhodnut, Šafařík bolestně volá: »Škoda, přeškoda, že Palacký pro nás ztracen!«

Z Jungmannových prací nejvíce těší se na Slovník. I Historie literatury jej mnoho poučila. Těžce nese toliko úzkostlivost Jungmannovu a liknavé jeho dopisování. »Jungmann hotuje Historii literatury české, ale bojí se censury«, píše Kollárovi v lednu 1824. »Kopitar a Jungmann se tuším zařekli mně více psáti . . . Nevím, čím sem toho zasloužil,« čteme v listě z března 1823; v říjnu 1824 opět: »Jungmann mi neodpovídá ani slovem. Všudy všecko němo, pusto;« v květnu 1825 znovu: »Jungmann opět mlčí. Snad opět nové matlaniny a pletichy;« a ještě téhož měsíce podruhé: »Z Čech opět ani slova. Nevím, za kterou příčinou J. mlčí: snad nové strachy, či mnohé práce, či nemoc.« R. 1825 Šafařík odbíral také zábavně poučný časopis »Čechoslav«, ale po roce jej pustil, a právem: literární ceny list toho jména nabyl teprve rokem 1830 za redakce Lang-

rovy. Při té příležitosti Šafařík oznamuje příteli Kollárovi: »Řeč tak ničemná, že to není možná čísti. Bibliografické zprávy tam není žádné. Čechoslav obsahuje najvíc babské pletky, povídky otrocky literně a nemotorně z němčiny přeložené. Jest to neslýchaná věc, jak tito lidé jazyk kazí a hubí. Věci najobyčejnější u nich nová jména míti musejí.« A s uspokojením dodává: »Jungmann se novot slovesnosti v historii literatury české ztrhnul — budete míti z toho radost. Řeč kovaná, čistá, milá.« Také se snaží aspoň úmyslem hověti Jungmannovu ideálu vědecké literatury v jazyce českém. V prosinci 1828 Šafařík oznamuje Kollárovi pod pečetí přátelského tajemství, že hodlá vydati staré srbské památky slovesné, a dokládá: »Že v původním jazyku i s výkladem srbským, to se rozumí — nechť Vám a Jungmannovi bude to lék!«

I Sedláčka má v lásce. Jeho Umění měřické chválí, názvy většinou pokládá za zdařilé, jen málo vytýká (»na př. stejnina, aequatio«): »vždy lépe než u Rusů a Poláků; ruský nynější sloh se mi naskrze nelíbí, tam všecko francinou, němčinou, latinou voní.« Za to Sedláčkova Fysika líbila se Šafaříkovi méně; a také mu nebylo vhod, že ji v prospektu sám »nad míru schvaluje«.

Ze zmínek o Dobrovském, Hankovi, částečně i Kopitarovi, ba i Bowringovi, dosti znatelně zní už zásadní protiva názoru i přesvědčení; někde přímo, jinde utajeně. Základy toho antagonismu i povaha jeho jasněji vyjdou na jevo v Šafaříkově období pražském.

(Pokračování.)

Lidstvo v době předhistorické.

V době železné kultury, právě jako již dříve a později ještě zajímavo je srovnávat jeden tah: Rusko s ostatní Evropou. Celou starou ruskou kulturou táhne se: odloučenost od ostatní Evropy a přichýlení k Asii. Rusko s přiléhajícími končinami střední Asie a Sibiře tvoří jeden kulturní okršlek proti ostatní Evropě. Příčiny toho jsou na snadě. Již zeměpisně Rusko je přimknuto více k Asii, pevninou i vodami. Urál netvoří takovou překážku styku Asie s Ruskem jako Karpaty a močály a pralesy na Berezině, Pripetu a Němenu.

Hlavní řeky ruské tekou do Černého moře (Dněstr, Dněpr, Don), do moře chvalinského (Volha), a jsouce toku klidného, a daleko splavny na př. Volha v délce 3000 kilometrů, pokrývají pevninu ruskou ohromnou sítí vodní přirozeně i umělými kanály protkanou a spojují tak snadno střed i sever Ruska s Východem. Nejčilejší obchod s Orientem a Jihem bral se po nich a na nich povstaly také prvé říše ruské, na Volze a Dněpru. A ještě jedna věc! Step jihoruská není než pokračování pásma stepí středoasijských. Podmínky životní jsou tu tytéž jako tam, totéž klima kontinentální se svými příkrými kontrasty, tatáž fauna i flora a s tím i týž život kočovnický v sedle koně nebo na voze koni taženém. Národové, kteří v Asii žili za týchž podmínek, nalezli přirozeně půdu pro svůj život i zde, a tak nejen geografickým položením Ruska, ale i příhodnými podmínkami životními bylo Rusko pokračováním pevniny asijské, s ní v stálém ethnologickém spojení, stále jsouc živeno asijskými kmeny větví finské, turkotatarské a íranské. A tím vším se stalo, že i kultura má velmi málo společného s praehistorickou kulturou ostatní Evropy, vlny této sem jen slabě zasahovaly — za to však se rázem svým silně přikloňuje ke kultuře íranské a sibiřské. Vidíme to jak na starožitnostech jižní Rusi, jež v době, kdy v Evropě zavládlo železo, ovládnuta byla nedosti známými kmeny Skythů a Sarmatů, vidíme to i v střední a severní končině osazené hustě kmeny finskými, ba i v starožitnostech krajů obydlených v té době Slovany zříti můžeme stále silné stopy zvláštních vlivů asijských.

V ostatní Evropě během posledních století před Kristovým narozením rozšířila se železná kultura rychle z dvou nově povstalých východisek, a dobu tu zoveme proto druhou, nebo-li vyspělou dobou železnou. Jedním z těchto východisek byla na západě Francie, druhým na jihu,

Italie. Prvou Gallové, druhou Římané roznesli po Evropě. Rozšíření železné kultury gallské předcházelo asi o čtyři století rozšíření kultury římské a bylo pak touto úplně zatlačeno a zahlazeno.

Z příčin neznámých počly se koncem 5. století stěhovati gallské kmeny od dolního a středního Rýnu na vše strany. Část vnikla k západu přes mořský kanál do Britannie, část šířila se k jihu Gallie a přešla na jedné straně do Hispanie, na druhé do Italie, kde utkala se v prudkých bojích se vzrůstajícím státem římským, část konečně rozešla se na východ do nynější země české, do východních Alp, ba vnikla i přes Balkán až do Řecka a Malé Asie. A všude tam, kam šli Gallové, nesli s sebou i svoji kulturu, kterou si byli ve svých porýnských sídlech vypěstili. Kamkoliv Gallové přišli, tam se setkáváme pojednou s gallským rázem zbraní, nástrojů, výzdoby, ba i keramiky, s gallskými mincemi, a archaeologie tu na několika místech byla s to určitě doplniti nejasné údaje historické. Tak i v Čechách odpovídá řada nálezů datovaných do posledních století před Kristem rázem svým úplně gallským nálezům severofrancouzským tak, že nemusíme váhat přiřknouti je gallskému kmeni Bojů, který jinak dle dosti sporných udajů historických usadil se kdysi v kraji pokrytém lesy hercynskými, jemuž ještě později v historii zůstala po nich památka v jméně jeho (Bojohaemum, Bohemia).

Po Gallech ale brzy přišel Řím a brzy všechny staré lokální kultury v celé jižní a střední Evropě vyrovnal. Nástin tohoto velikého děje, jenž jest již plně ozářen historií, nespadá více v rámec líčení vývoje archaeologie předhistorické, tím spíše, že jiná samostatná disciplina má jej ve svém programu. Jen východ Evropy a sever nad Dunajem ještě po dosti dlouhou dobu zůstaly jen málo dotknuty romanisací a tím i historicky neznámy. Zde se ještě stará paehistorická kultura udržela, a dále samostatně vyvíjela, ba odsud vyšla ještě proti vše zaplavujícímu příboji římskému tak silná reakce, že se zdálo, že celé ty ohromné výsledky pořímanění Evropy budou zničeny a nahrazeny novou kulturou.

Ohromné ono hnutí kmenů germanských, které ne-li probuzeno, tož aspoň podníceno bylo výboji římskými, splatilo všechno Římu. Ohromná jeho říše byla roztříštěna, Řím podlehl úplně politicky, ale kulturně přece ne. Nicméně i na kulturu, zejména v archaeologickém slova smyslu: na umění, na řemesla atd. nezůstal rozběh severních národů beze všeho vlivu a účinku.

Nejvíce tu Germani způsobili. Pluky germanských bojovníků se ženami i dětmi rozešly se po celé Evropě, do Gallie, Britannie, Hispanie, Italie, k moři Černému; ba i do Asie vnikli a do Afriky. Jen dále na východ nemohli pro hráz slovanskou. A ovšem všude, kam přišli, přinesli s sebou mnoho svého, a třebas, že tu a tam brzy podlehli, nebyla assimillace nikdy tak úplná, aby v ní nezůstaly stopy tahů domácích. Jinde zase se udrželi a assimilovali prvky jiné. Nejzajímavější z těchto míst byly severní břehy Černého Moře. Sem vnikli v 2. století germanští Gothové a narazili tu jednak na své od severu se tlačící sousedy slovanské a finnské, jednak na celou řadu kmenů středoasijských na Donu a dolní Volze usazených. Ovládli však kraj na nějakou dobu, ba říše gothská tu i rychle rozkvetla; ale už r. 375 rozpadla se nárazem asij-

ských Hunnů. V té době však, v níž tu Gothové seděli, ovládajíce Černé moře a obchod s Orientem, přijali množství různých vlivů kulturních jednak ze starých řeckých a byzantských kolonií na břehu černomořském, jednak ze sassanidské Persie, Baktrie a střední Asie, z Biarmie — spojili je, spracovali je samostatně, a když pak před návalem hunnským musili se sebrati a ustupovati na západ na Balkán, do Uher a dále do západní Evropy, nesli celé toto bohatství zvláštní směsi kulturní s sebou. Jako dříve, tak tu opět vidíme šířiti se po Evropě zcela nový ráz, hlavně v umělecké industrii, nové principy ornamentační i novou techniku. Vše dýše východem, ale je to zároveň germanské, a v krajích, kde zůstali germanští kmenové v plné své síle nepříliš tknutí romanisací, vyrostla z tohoto gothského a orientálního základu nová barbarská, velmi svérázná kultura, nejvíce opět v zemích nordických. Jest to tu známý ráz kultury doby t. zv. Vikingů.

Takto na jihu Evropy převládal romanský, na severu germanský ráz kultury a obé přešlo v křesťanství. Rozšíření germanského rázu byla poslední mohutná vlna kulturní, jež spadá ještě v předmět archaeologie předhistorické. Pak už zavládlo křesťanství, a s tím vystupujeme na dobro z obzoru praehistorie.

Slované neměli v době líčené úlohy podobně veliké. Jejich kultura, pokud byla svérázná, nepronikla zřejmě dále přes hranice jich osídlení. Šířili se sice také s neveliké své kolébky podněprovské, neodolatelně na vše strany, hlavně na západ, tak že národ, o němž dříve nikdo nevěděl, viděl pojednou Jordanis seděti »po ohromném prostranství« — ale šíření vlny té bylo dlouho klidné, aspoň relativně klidné, neobsáhlo přece takovou část Evropy jako vlny germanská a římská. Autor, jakož v celé knize věnoval zvláštní pozornost zemím Slovany obydleným, přirozeně i tu končí práci poměrně obšírným přehledem kultury staroslovanské z konce doby pohanské, pokud ji můžeme konstruovati z pramenů linguistických, historických a z nálezů. Vidíme, že nějaké jednoty kulturní již v té době nebylo, právě tak jako nebylo jednoty fysické. Důkazu o posledním věnována pak jest celá poslední kapitola, v níž autor zároveň probírá otázku o původním fysickém typu slovanském. Spojuje Litvo-Slovany, Germany a Gally v jednu původní anthropologickou skupinu charakterisovanou lebkou poměrně dlouhou, vysokým vzrůstem a světlou barvou pleti, očí a vlasů.

Vůbec autor vedle líčení vývoje kulturního nezapomíná i na anthropologický a ethnologický vývoj evropského obyvatelstva. Mezi tou dobou, co se vyvíjela a differencovala kultura, differencovala se také pravěká plemena prvotní pomalu v ty skupiny již ne bezejmenné, se kterými se setkáváme v Evropě na počátku historie.

Na jihu vidíme tmavé Ibery, Ligury, Pelasgy a jiné menší kmeny, všechny velmi záhadného původu a příbuzenství, v střední Evropě v pohorských krajích alpských setkáváme se se zvláštním jednostejným typem tmavých kratkolebců, již se ještě později skrývají pod záhadným jménem Keltů (poměr často se zaměňujícího názvu Gallů a Keltů není dosud vyjasněn), dále na severu a východu pak již od konce doby kamenné seděla evropská skupina Arijů. ať již od pradávna zde usedlá, ať přišlá

před tím z Asie, rozkládajíc se v několik větví. Větve ty se pomalu rozešly. Slované usedli v oblasti středního a horního Dněpru, Litevci dále při severním pobřeží, Germané kdesi v pořící Odry a Labe, Gallové dále na středním Rýnu, Thrakové ve východní polovině, Illyrové na severozápadě Balkánu; Řekové a Italové prorazili skrze tyto kraje do Řecka a v Italii. Každá pak z těchto větví differencovala se znovu, jednotliví kmenové oddělovali se a osídlili pomalu celou Evropu.

*

Podrobnosti tohoto pozdějšího šíření a křížení jednotlivých národů nejsou dobře známy, a je mnoho sporů mezi badateli o to, jak a kdy jednotlivé kraje evropské byly osazovány. U nás ku př. spadá sem dávný dějepisný spor o to, byly-li Čechy a Morava zaujaty Slovany teprve v V.—VI. století po Kr., jak ještě Palacký píše, či mnohem dříve, ba, jsou-li docela Slované autochthony v naší vlasti, jak některé domácí vlastenecké školy hlásají.

Takové podrobnosti ovšem v našem přehledu probírati nemůžeme a sám autor ve své knize spory těmi se příliš nezabývá.*) Rozejití Slovanů do historických sídel dokonáno bylo v VII. století po Kr. I tu smíme dle V. Jagiče souditi, že obraz historického jich rozložení odpovídá v celku způsobu, v jakém seděli jednotliví tvořící se kmenové slovanští ve své kolébce na Dněpru.

Otázku, kdy země české byly osídleny Slovany a vůbec celé dějiny osídlení Čech řeší spisovatel následovně.

V nejstarší době kamenné v době diluvialní byly Čechy jen spoře obydleny, hustší zalidnění objevuje se nám teprve v mladší době kamenné, ale jen pro severní a střední část země. Byloť se dle všeho během rozkvětu kultury neolithické ve střední Evropě přistěhovalo do těchto končin nové obyvatelstvo a sice nejspíše z nynějšího Durinska průsmykem labským, jak můžeme souditi jednak z jeho místního rozsazení, jednak i z jiných známek na př. ze shody rázu keramiky durinské s neolithickou, českou. Jižní Čechy vykazují z této doby dosud tak málo nálezů, že musíme soudit, že nebyly zaujaty v nové zalidnění, a živily na nejvýše jen jednotlivé jeho výstřelky nebo zbytky obyvatelstva staršího, diluvialního.

Ne příliš dlouho po zmíněném osídlení severních a středních Čech počala do Čech vnikati obchodem kultura bronzová. Neolithický lid ji přijal a dosti originalně spracoval. Do této doby spadají nálezy hrobů a sídlišť rázu t. zv. unětického. Zatím však, co takto na severu a ve středu Čech kovová kultura se pomalu samostatně vyvíjela, zdá se dle všech známek, že do jihozápadní části země průsmyky šumavskými vnikl od Dunaje lid nový kovů již znalý. Aspoň se objevují v krajích těch

*) V právě vzpomenuté otázce české, autor opíraje se jednak o data historická, jednak o data archaeologická, soudí, že Čechy byly osídleny i gallskými Boji (srv. nahoře) i germanskými Markomany, jež se tu připomínají ještě r. 451 po Kr. Ale již během doby těchto osídlení počali sem vnikati od severovýchodu Slované, kteří pak po odchodu Markomanů zaujali zemi celou.

zcela nové svérázné druhy hrobů pod velkými mohylami, jež dle nynějších našich vědomostí (nejsouť ještě systematicky prozkoumány) odpovídají svým zevnějškem i vnitřním obsahem úplně současným mohylám bavorským a rakouským. Měli bychom tedy v době bronzové nečítajíce potomstvo obyvatelstva diluvialního pravděpodobně dvojí osídlení v Čechách, jedno od severu přišlé ještě za doby kamenné, a druhé od jihozápadu z doby pozdější. bronzové. Příslušnost a jména obou kmenů neznáme. Nepřekáží však dle spis. pranic, abychom nesoudili o prvém, že pravděpodobně náležel k čeledi indoevropské, která seděla na severu Evropy, v Německu, a odsud již v mladší době kamenné počala se rozcházeti. Soud ten podporuje i zkoumání anthropologické. Blíže však jeho národnost určiti nelze. I když předpokládáme, že byla již tehda evropská čeleď Indoevropanů rozlišena na větve, s nimiž se tu později setkáváme: na Gally, Germany, Slovany atd., je nemožno určiti, které z těchto větví přináležel lid, jenž se v době neolithické pravděpodobně od severu ve vlasti naší usídlil. A priori nelze vyloučiti možnost, že to byli již Praslované, spíše však některá z větví západnějších.*)

Obraz Čech v době, kdy do kultury bronzové počalo obchodem vnikati železo, je dosud nejasný. Dle všeho nebylo zde nového osídlení, nepřišel sem nový lid, ač se někteří, jako J. Szombathy tak pronesli — totéž dvojí obyvatelstvo, které tu sedělo dříve, nezmizelo a přijalo jen pomalu kulturu doby železné. Co se však později s ním stalo, v jakém poměru se octlo k novým pozdějším přistěhovalcům, bylo-li jimi absorbováno či zatlačeno, to dosud nevíme.

Nové nepopíratelné osídlení Čech spojiti musíme s výboji gallskými. Gallský kmen Bojů usadil se beze vší pochyby u nás v Čechách. To jest potvrzeno nejen daty historickými, ale i nálezy, jak jsme se již nahoře zmínili. V Čechách se objevuje pojednou řada zbytků sídel a hrobů, které svým inventářem nového rázu shodují se zcela s gallskými nálezy francouzskými od řeky Marny a Seiny. Tato shoda historie s archaeologií je tak silná — což se málo kdy stává — že nemáme příčiny pochybovati o této události, již lze datovati asi do poč. IV. století př. Kr. Bojové sídleli tedy dle všeho v Čechách delší dobu, až byli krátce před narozením Kristovým odsud vytištěni (?) od Markomanů, všeobecně prohlašovaných za kmen germanský. Existence Markomanů v Čechách je historicky ještě zřejměji prokázána než existence Bojů, za to však méně archaeologicky. Archaeologie dosud nemůže určitěji rozhodnout, který druh památek by přičetla Markomanům. Markomané se v zemi české vzpomínají ještě r. 451 po Kr., kdy se přidali k proudu národů valícímu se pod Attilou na západ Evropy. Po nich objevují se již ve zprávách zmínky o osídlení Slovanském.

Jak už řečeno, jest u nás spor o to, jest-li příchod Slovanů do Čech a Moravy datovati máme teprve do této doby, po vyklizení země od Markomanů, jak na př. Palacký psal, či jestli tu Slované byli

*) O tom spis. pojednal obšírněji ještě zvláště v spisku. Příspěvky k anthropologii zemí českých II: O mladší době kamenné v Čechách, Praha 1894. (Otisk z Českého Lidu.)

již dříve, ba jsou-li zde autochthonní. Spisovatel pomocí nových dat archaeologie řeší otázku tuto následovně: Ve sporu o autochthonost Slovanů v Čechách pravidelně se ukazovala jedna chyba, totiž kategorické vylučování obou protivných stanovisek. Kdo věřil historickým pramenům, osídlení gallskému a germanskému, tím samým vylučoval odsud osídlení slovanské, a zase naopak. Toho však není třeba. Dobře zaručená existence Markomanů a Bojů v Čechách nevylučuje ještě nijak, že již vedle nich, před V. stoletím po Kr., mohli v části země býti osazeni předvoje slovanské. Soud ten je nejen theoreticky oprávněn, ale podporován i tím, že skutečně i strana »autochthonistů« měla závažné důvody svědčící při nejmenším pro časnější příchod Slovanů.

Toto stanovisko přijal spisovatel a opřev je ještě jiným přímým dokladem, soudí, že snad již během doby bronzové, jistě však za první doby železné, za doby, kdy uvnitř Čech sedělo ještě obyvatelstvo nám blíže neznámé, počaly od severovýchodu vnikati do Čech první výběžky Slovanské; zaujaly horní Polabí, přetrvaly tu, stále se pomalu šíříce v před, i osídlení bojské i osídlení markomanské, až konečně po vyklizení země, sesílení patrně novým proudem přistěhovalců zaujali zemi veškerou. Pro toto časné osazování země Slovany svědčí pak spisovateli (ve shodě s prof. Píčem) to, že se pojednou v době přechodu kultury bronzové k železné na severovýchodě Čech právě jako v Moravě počínají objevovati žárová pohřebiště rázu zcela jiného než jsou ta, jež ve středu a na jihozápadě Čech zakládalo obyvatelstvo výše vzpomenuté. Pohřebiště tohoto rázu známa pod jménem »polí popelnicových« jsou i u nás nejspíše slovanská hlavně z toho důvodu, že zeměpisně rozšířena jsou téměř jen v těch územích, kde určitě známe nebo aspoň smíme předpokládati osídlení slovanské.

Tento nový způsob řešení staré záhadné otázky české historie může, tušíme, uspokojiti oboje dosud tak protivná stanoviska. Správnost jeho není ovšem prokázána, jak autor sám doznává, pravděpodobnosti snad se mu však neupře. *R. K.*

Národopisná výstava československá.

Píše **J. Jakubec.**

Předmět NVČ nebyl hned předem ustálen. Kdežto navrhovatel a komise, která měla vypracovat program — vedle F. A Šuberta zasedali v ní Dr. Kovář, Dr. Niedrle, Dr. Heller, Dr. Haasz — měla na mysli výstavou zobraziti hlavně přítomný stav a život pouze lidu, tedy rolnictva, zemědělského dělnictva a maloživnostnictva; řed. Erben a hr. Harrach zastávali na schůzi dne 7. října 1891 náhled, že výstava národopisná má obsahovati celý národ ve všech jeho třídách jak v době přítomné, tak má ukázati jej i v historickém rozvoji jeho doma i za hranicemi. Návrh první i pozdější chtěl dosíci téhož cíle: NVČ. měla hlavně poučiti o tom, co je v národě českém svérázného a samorodého, čím odchyluje se od uniformního rázu národů evropských.

F. A. Šubert již ve svém oběžníku podal program, který budoucí výstavu chtěl znázorniti v těchto skupinách: I. Člověk (obsahující 1. tělovědu, 2. jazyk a 3. duševědu lidu československého). II. Sídla, život a práce (1. země a krajiny, 2. sídla, 3. obydlí, 4. kroje, 5. zaměstnání, 6. řády, zvyky a obyčeje, 7. umění). III. Veřejná zřízení (jejich stručný výpis). Na první schůzi přátel národopisu českého navrhovatel plán svůj ještě podrobněji vyložil a utřídil.

Avšak když přijat návrh, aby NVČ znázorňovala národ československý ve všech jeho vrstvách, ukázala se potřeba přizpůsobiti a vypracovati mu program přiměřený.

Program tento shrnoval celý učel a práci takto: »Nejbližším účelem NVČ jest: zobraziti všelikým vhodným způsobem, přesně dle skutečnosti a pravdy život a stav českého národa na sklonku XIX. věku, jakož i historický jeho rozvoj. Má tedy zamýšlenou výstavou zjištěno býti, jakými zvláštnostmi se vyznačuje národ československý při svých sídlech, příbytcích a jejich vnitřním zařízení, ve kroji a zaměstnání, v obyčejích a zvycích; dále má se výstavou vystihnouti vše, co národ československý charakterisuje ve všech vrstvách, jeho národní ráz po stránce přírodní, jazykové, dušeslovné, obecně společenské a dějinné.«

Program pak v 16 bodech vytčen podrobněji. Odnášel se k obydlím lidovým a sídlům, jejich zařízení, k jejich obyvatelům po stránce vnější co do kroje a zaměstknání, ke zvykům a obyčejům lidovým, k výživě; k předmětům, jež byly projevem uměleckého nadání lidového v různém

směru. K tomu měla se družiti vědecká výstava demografická, dále odborná výstava pro jazyk a nářečí. Na konec pomýšleno i na výstavu historickou. Výstavu měly oživovat různé podniky zábavné a vědecky zkušebné.

Avšak v dalším průběhu prací objevily se při vykonávání tohoto programu mnohé nesnáze. Právě vrstvy, na něž rozsah příští NVČ se hlavně návrhem p. Erbenovým a Harrachovým vztahoval, tedy především šlechta, velkoobchodníci, průmysl ve velkém a i širší inteligence česká nápadně se celému podniku z různých příčin vyhýbaly.

Proto brzy voláno po obmezení širokého programu. Ten hlavně po návrhu dra. Kováře přepracován znovu koncem r. 1892. Přibližoval se více prvotnímu návrhu p. Šubertovu. Jádro celé výstavy měl přece jen tvořiti lid československý v užším smyslu a k tomu měly se pojiti vrstvy ostatní jako přídavek. Plán výstavy rozdělen ve čtyři skupiny: v první měla býti sestavena všecka látka lidopisná, uspořádaná jednak soustavně v ústředních všeobecných odděleních (skup. A), jednak v kolektivních výstavách krajinských (B); skup. C měla obsahovati »kulturnohistorické přídatky, charakterisující jednotlivé stránky českých dějin osvětových«; pro skup. D vytčen nový průmysl domácí s národními motivy a soukromé podniky, vypočtené na zisk. Všecky skupiny zase blíže rozčleněny a objasněny.

Avšak otázka programu vrátila se na základě nabytých zkušeností a v postupu dalších prací na podnět prof. O. Hostinského k novému přepracování do výboru (počátkem r. 1894). Změna ta byla více jen formální, týkající se spíše vnějšího roztřídění. Později hnuto ještě otázkou programu. Řed. Šubert navrhl, aby v program bylo přijato též oddělení pro české dělnictvo (průmyslové), ku kterému bral již program z října r. 1891 náležitý zřetel (odst. 7.), které však vypuštěno z pozdějších obměn programu. K tomu připojeny i některé změny další, zase jen více formálné.

Podstatnějších změn domáhal se nedlouho před zahájením výstavy arch J. Fanta jako zástupce odboru výtvarného. Vycházeje ze zkušenosti získaných při pořádání památek uměleckých, žádal hlavně rozšíření výstavy na celý národ bez rozdílu, asi ve smyslu návrhu řed. Erbena a Harracha. Po dlouhém jednání věc odkázána zvláštní komisi, odkud však pro nával jiných prací nedostala se k definitivnímu rozřešení. Přes to však některé exposice, hlavně umělecká, uspořádány v konečném svém výsledku přece jen ve smyslu tomto širším podle intencí odboru výtvarného.

Vedle tohoto hlavního programu, který týkal se celkového rozvržení díla výstavního, každý z přečetných odborů vypracoval si svůj speciální program sám. Kromě toho pro sběratele národopisného materiálu vypracovány »tazatele«, první podle zpracování Vlasteneckého musea v Olomouci o 700 číslech. Později zase jednotlivé odbory sestavily si vhodné dotazníky a podobné instrukce pro sebe. —

Ještě před zahájením NVČ naskytovala se příležitost sledovati myšlénku tuto v praktickém provádění jejím. Objevilo se to v pracích krajinských odborů. V některých z nich totiž, zvláště v moravských, hned

při samém zpracování theoretickém kupily se neobyčejnou měrou již také předměty určené pro NVČ. Tato okolnost dala podnět k přehojným výstavkám krajinským. Na nich mělo se jednak ukázati širší veřejnosti veliké bohatství domácí látky národopisné, na druhé straně však pořadatelé chtěli v těchto výstavkách získati pomocný prostředek pro své sbírání. Měly být jaksi upozorněním a školou pro okolní lid. Věděloť se, že leckde mezi lidem je mnoho cenných předmětů národopisných, ale že majitelům chybí pravé pochopení pro ně.

Brzy výstavky krajinské dosáhly ohromného počtu. Není snad většího města v Čechách i Moravě, částečně i ve Slezsku, v němž by se nebyl ustavil odbor krajinský. Někde i menší osady ze svého středu vyvolily si odbor, aby v okolí sbíral a pořádal látku pro NVČ. V Čechách takových odborů krajinských přihlášených v ústředním výboru bylo asi 120, na Moravě přes 50 a ve Slezsku 7. Kromě toho mnohý odbor zřídil si své subkomitéty; při mnohých ustanoveni jednatelé pro menší osady venkovské. Některé z těchto odborů krajinských vynikly zvláštní horlivostí; někdy z nich vycházely nejen příklady ve sbírání a uspořádání látky, nýbrž i dobré návrhy initiativní (na př. v Hlinsku). V Brně po delším jednání ustavily se zvláštní odbory ústřední, v celku však málo plodné.

Činnost venkovských odborů brzy bylo znamenati z velmi pěkných výsledků, z výstavek okresních a místních. V ohledu tomto rozvinula se záhy po našem venkově neobyčejná činnost, která byla nejlepší půdou přípravnou pro příští velikou výstavu národopisnou.

V intencích programů, vycházejících z ústředních výborů, pořádalo se již v létě r. 1892 na Moravě 15 výstavek, které ukázaly neobyčejné bohatství látky národopisné. Při nich objevily se i mnohé starodávné zvyky, obyčeje a slavnosti lidové. Za příkladem jejich pak pořádány podobné výstavky v Čechách i ve Slezsku. Ruch tento rozproudil se v letech 1893, 1894 a 1895 tou měrou, že na Moravě uspořádáno přes 50 výstavek, v Čechách ke 130 a 2 ve Slezsku.

Bylo v tom něco nezvyklého a potěšitelného pro náš život. Bylo v nich viděti pietu a nadšení několika pilných sběratelů, bylo pozorovati velikou účast lidu venkovského pro starodávné předměty a větší uvědomění pro ně. Obřadné zahajování a průběh mnohých, zejména na Moravě, značný náklad peněžní na ně, byly toho dokladem. V Čechách toto vědomí probuzeno hlavně příkladem z Moravy, potom četnými články a přednáškami.

Některé z těchto národopisných výstav okresních nabyly velikých rozměrů, tak že ve výkonném výboru vznikaly obavy, zda neoslabí zájem budoucí velké výstavy v Praze. Obavy ty ukázaly se však zbytečnými.

Naopak přinášely příští NVČ mnohý zisk. Byly jí průpravou a školou, pomáhaly šířiti interes v nejširších vrstvách, a naplňovaly ústřední výbory samy větší důvěrou k vlastnímu podniku. S přízní širší veřejnosti české rostla zároveň podnikavost pořadatelů.

Odborům venkovským přísluší však po jiné ještě stránce veliká zásluha o společné naše dílo národní. Je to podpora jeho finanční. Kryly si z pravidla sbírkami a jinak výlohy spojené nejen se sbíráním

předmětů a výstavkami místními, nýbrž dopravily většinou na svůj náklad až na výstaviště v Královské Oboře věci pro výstavu určené; podněcovaly též ve svém okolí úpisy k subvenčnímu a garančnímu fondu.

Že bylo nutno sáhnouti k tomuto zdroji soukromých příspěvků, hmotným obětem jednotlivců i zvláštních korporací, aby se mohlo uskutečniti veliké dílo kulturní, u nás zajisté nepřekvapuje. Jsme tomu již od dávných let uvyklí.

Podniknuto sice vše, aby příslušné instance svými subvencemi pomáhaly kryti potřebný náklad, ale ne všude objevovala se též účinná pomoc.

Petice za subvenci podány k zemským sněmům všech tří zemí korunních, k zastupitelstvu města Prahy, jíž z výstavy největší kyne zisk hmotný i morální, dále k zastupitelstvům okresů a větších měst, k různým korporacím, podnikům peněžním; appellováno i na jednotlivce. Vedle toho učiněn pokus obrátiti se o subvenci říšskou, ač mohlo se již předem určiti, jaký osud stihne tuto žádost. Nikdo asi neoddával se illusi, že by rakouská vláda na podnik takového významu kulturního, který by jinde vláda pokládala za svou nejsvětější povinnost provésti sama, odhodlala se přispěti haléřem Jsou to již naše poměry.

Za to u nás došlo dílo podpory. — Usnesením sněmu království Českého v lednu r. 1894 povolena vedle propůjčeného výstaviště a výstavních budov z r. 1891 v Královské Oboře NVČ subvence 60.000 zl. (před tím přispěl sněm král. Českého 2000 na přípravné práce s podmínkou, že subvence tato vyplatí se teprve tenkrát, když garanční fond dosáhne 100.000. Tento činil koncem dubna r. 1894 již přes 120.000 zl.

Na moravském sněmu zemském nedocíleno subvence, ale nepřímo dán přece podnět ke vzpružení ruchu výstavního na Moravě. Finanční komise sněmu moravského přijala totiž návrh českých poslanců, aby NVČ věnovalo se 5000 zl. Návrh ten však v plném sezení sněmovním byl zamítnut. Tímto strannickým jednáním popuzena byla veliká většina českého obyvatelstva na Moravě a ze soukromých prostředků převýšila tuto částku, určenou jako subvenci pro moravské odbory. Od té chvíle objevila se na Moravě i větší ochota a energie obeslati hojným materiálem NVČ. Působil v tom hlavně pěkný příklad předsedy NVČ hrab. Lažanského, který hned po tomto usnesení moravského sněmu věnoval moravským odborům 2000 zl. a hned na to podnikl s drem Niedrlem agitační cestu po Moravě, aby získaly se předměty pro NVČ.

Usnesení zemského sněmu českého předcházelo usnesení zastupitelstva města Prahy (9. ledna 1894), podle kterého obec Pražská věnovala na podnik výstavní 50.000 zl. na subvenci, 25.000 ke garančnímu fondu. Později z těchto 25.000 dala 10.000 zl. na subvenci.

Těchto příkladů následováno i v jiných mnohých korporácích, tak že subvence tyto možná odhadnouti na necelých 100.000 zl. Další náklad má se kryti hlavně vstupným, poplatky živnostenskými a poplatky z místa, z loterie a jiných podniků drobnějších. —

Předeslav tuto stať o průběhu myšlenky výstavní, o jejím vzrůstu a konečném stavu před samým zahájením, mohu přistoupiti k vlastnímu úkolu svému, provésti totiž čtenáře Národopisnou výstavou československou a podati mu v hrubých obrysech obraz její. (Pokračování.)

Rozhledy politické.

NOVÉ MINISTERSTVO ÚŘEDNICKÉ — PŘÍČINA PÁDU WINDISCHGRÄTZOVA — OBSTRUKCE — ODSTOUPENÍ PLENEROVO — PAN PLENER JAKO POLITIK A ODPŮRCE — TAKTIKA VYČKÁVACÍ A NESHODA MEZI OBSTRUKCÍ V PARLAMENTĚ A JEDNÁNÍM V DELEGACÍCH — DISKUSSE O OPPORTUMISMU — ZASE POŽADAVEK JEDNOTY A JEDNÁNÍ O SMÍR NA MORAVĚ — STAROČESKÁ SCHŮZE VOLEBNÍ A HR. PÁLFFY O MODERNÍ ŠLECHTĚ — AZYK A VYUČOVANÍ NÁBOŽENSTVÍ — ORGANISACE ŽIDOVSKÉ CÍRKVE ČESKÉ — VZRŮST SOCIALISMU V UHRÁCH A JEDNÁNÍ O MEZINÁRODNÍ SDRUŽENÍ AGRÁRNÍ.

KIELSKÉ SLAVNOSTI A FRANKO-RUSKÝ SPOLEK — RUSKO A FRANCOUZSKÝ KAPITÁL — RUSKO V AFRICE — RUSKO A BALKÁN — RUSKO A ŘÍM — ÚMRTÍ BUNGEA — NOVÉ KOALIČNÍ MINISTERSTVO V ANGLII — PARLAMENTÁRNÍ FACKY V ITALII.

Kníže Windischgrätz se svým kabinetem ustoupil úřednickému ministerstvu hr. Kielmannsegga, jenž však, jak posl. Kramář velmi dobře ukázal v rozpočtové debatě (5.), pokračuje vlastně v tradicích systému koaličního — strojvedoucí, či vlastně topič se vyměnil, ale stroj zůstal.

Kabinet Windischgrätzův nemohl dále trvat — již osobní čest knížete Windischgrätze toho nedovolovala, neboť nemohl dostát slovu, jež slibuje slavnostně dal, že provede volební reformu. V tomto problemě je těžiště situace netoliko parlamentární, ale i naší domácí — v požadavku volební opravy strany tam i doma se rozcházejí. Volební reforma je osa celé situace. Svobodomyslná strana svým požadavkem všeobecného práva hlasovacího má v nynější motanici cíl jasný, má jej ovšem ve svých požadavcích národních a politických. Proti českému národu, bez celého národa není politiky rakouské a tudíž není politiky vůbec. V daném okamžiku obstrukční taktika velmi prospěla. Naši poslanci dosáhli jí, čeho chtěli — nespravedlivá berní reforma odložena a tím bývalý ministr Plener citelně byl seslaben a jistě i roztrpčen; obstrukční taktika zvýšila také politické renomé strany. Budiž pro pamět zaznamenáno, že posl. Dyk mluvil pět hodin. Akce obstrukční ukázala nám doma ještě jednu milou věc, že v klubu poslaneckém panoval řád a disciplina, odpovídající promyšlené akci obstrukční.

Odstoupení ministerstva koaličního mělo další následek, odstoupení p. Plenera z politiky vůbec. Chtěl být za každou cenu ministrem a tudíž jím byl. Opotřeboval se — on i strana nemohli vydržet bez ministrů a proto se politicky poškodili v očích svého lidu i v očích rozhodujících kruhů. Pro nás je odstoupení Plenerovo zisk na každý způsob — byl silný odpůrce a imponoval na všech stranách — znalci političtí měli o něm již dávno soud jiný a zejména jej nepokládali za dovedného finančníka. Odchází s kvalifikací velmi slabou. Jinak p. Plener snažil se býti odpůrcem lojálním, pokud mu nevadila strana a zkostnatělý liberalism centralistický; liboval si ukazovat tuto svou lojálnost k odpůrci. Šlo mu při tom často více o zdání než o věc; řekli bychom, že dovedl být odpůrcem lojálné nelojálním a nelojálně lojálním.

Napjetí a nejasnost situace parlamentární přiměla naši delegaci po rozmachu obstrukčním k taktice vyčkávací a reservované. Souhlasíme s opatrností a obezřetností touto. Ale nesouhlasíme se způsobem, jakým se, ještě za obstrukce v parlamentu, vedlo jednání delegační. Nemluvíme o formě, ale vytýkáme, že neodpovídala taktice obstrukční a že nešetřilo se kontinuity: v parlamentě na př. podána interpelace k vůli aféře Kálnokyho, delegace na to zapomněla. Věcnost, přesnost a pevnost politických zásad nemusí být obětována formě. Proto se také netěšíme z obratu posl. Grégra, jenž se zřekl svého předvyjímečného radikalismu — nevidíme zásad.

Není se tudíž co divit, že v naší publicistice počalo se jednat o oportunismu. Poslanec dr. Herold snaží se rozptýlit pochybnosti činností žurnalistickou; napsal do »Nár. Listů« (6.) článek »K naší situaci politické«; avšak takovými články situace se nevyjasní, neboť nedovídáme se nic, nežli co se rozumí samo sebou, že oposice a vládnost není účelem, za to podivný je závěr článku: »Jednota však poslanců českých na říšské radě, ano jednota celého českého národa právě v tomto okamžiku jest požadavkem, který poslancové čeští vším právem na veřejnost českou mohou klásti«. Jaká — jednota a v jakých zásadách?

Je to ta jednota, jež se tak nešťastně hledala na Moravě? A je dnes situace skutečně jiná než r. 1891? Na Moravě jednání strany lidové a stavovské nevedlo k cíli; voličové zvolením lidových poslanců, dr. Stránského (po Fandrlíkovi) a rolnika p. Vychodila, dali za pravdu těm, kdo o s o b n í h o dohodnutí nechtěli. Pochopíme to, postavíme-li vedle sebe prohlášení, jež o smiřování vydaly obě strany. Výkonný výbor strany staročeské prohlásil: I. že zachování jednot-

ného klubu českých poslanců na moravském sněmu zemském jest národní i politickou potřebou;

II. že jest žádoucno, aby na radě říšské veškeří zástupcové českého národa, nehledíce k odstínům názorů politických, utvořili jeden společný klub;

III. že jednotná politická organisace českého národa na Moravě s jednotným zastoupením a vedením na základě národním a státoprávním, šetříc všech odstínů politických a šetříc zásad křesťanských, považuje se za potřebnou a nutnou, — a že výkonný výbor uznává za svou povinnost, pracovati k utvoření takovéto jednotné organisace.

Vedle toho zní prohlášení lidové strany: »Výkonný výbor lidové strany na Moravě uznává za nynějších poměrů politických jednotné vystupování českého národa na Moravě i v ostatních zemích koruny české proti koaliční vládě a německému centralismu za nutné a prohlašuje proto:

1. že jest nutno, aby na radě říšské veškeří zástupci českého lidu tvořili jeden společný klub za účelem sesílení nynější oposice českého národa;

2. že jest nutno, aby zachován byl jednotný klub českých poslanců na sněmu zemském;

3. že o otázce společného postupu lidové strany a strany národní na Moravě může se jednati teprve po splnění požadavků, vyslovených v odstavcích prvém a druhém "

Po posl. Heroldovi i princ Bedř. Schwarzenberg v Kolíně na schůzi politického klubu Polabského (7.) mluvil o polit. situaci a nabízel Mladočechům ruku ke smíru. Domnívá se, že hlavně hospodářský program dovedl by smířit obě strany. Princ v té v příčině dost dobře zná smýšlení značných kruhů mladočeských. Hospodářský liberalism mu tedy nevadí; za to vadí mu socialism a jeho atheism, vadí mu internacionála atd, tedy všecko to, co staročeským listům ve straně mladočeské vadí. Atheism p. Šťastného mu nevadí. pochválil jeho stranu. Zase však mu vadí liberalism levice; ale jeho stranníci byli s ní spojeni, — — řeč prince dr. Bedř. Schwarzenberka nás sklamala. Ve Vídni přece pan hrabě Pálffy proti posl. Pernerstorfrovi prohlásil (3.). že i šlechta se již modernisuje, že prý od 20—30 let mladší generace šlechtická pilněji studuje a pracuje — princ dr. Bedř. Schwarzenberg jistě nestudoval naše české poměry, sice by byl i při svém konservativním stanovisku mluvil

jinak. Na zmíněné schůzi přijata resoluce, že se Staročeši mají pilně účastnit volebního zápasu.

Upozorňujeme konečně na školský výnos moravské zemské školní rady, ve kterém se katechetům na německých školách dává právo vyučovati české děti v náboženství po česku. Minulý měsíc (13.) ustavila se v Praze ústřední jednota církevních obcí židovských v Čechách; na sjezdě mluvilo se proti antisemitismu i proti liberalismu — —

Z Uher zaznamenati můžeme vzrůst sociálního hnutí, nejen ve městě, ale i na venkově. S tím souvisí, že uherští politikové a agrárníci vyjednávají s německými agrárníky o organisaci mezinárodního sdružení agrárního. Za tím účelem byl známý německý agrárník Ruhland v Budapešti. Dr. Ruhland jednal před tím i ve Vídni. Nové sdružení má čelit dovozu obilí z krajů zámořských

V Praze, 10. června. *S.*

* * *

Nejvýznamnější událostí zahraniční je fakt, že francouzské lodstvo účástnilo se slavností při otevření Kielského průplavu. Francouzové do Kielu nešli rádi, ale šli tam přece: že se chovali reservovaně, Němci jim nezazlívají. Šli do Kielu po straně lodí ruských, ale šli a to je hlavní věc. Politika odvety očividně slábne; je významné, že se ani v Paříži ani jinde nestaly vážnější demonstrace protiněmecké, třeba se odvetní liga k tomu chystala. Že francouzské listy věc tak a onak chtějí zalepit, rozumíme; ruské jim v tom pomáhají a pomáhají jim v tom i — německé. Spojenství Francie s Ruskem působí rozhodně mírnivě a má z něho prospěch Francie i Rusko.

Rusko od Francie má kapitál a to v míře tak značné, že proti tomu již i francouzské listy počínají psát; socialističtí poslancové proti ruskofrancouzským finančním operacím již i veřejně mluví. Dal k tomu v poslední době podnět známý p. Cyon svou knihou o ruských financích a ještě více snad novější brožurkou, kterou ruskému ministrovi Witteovi pověděl několik nepříjemných pravd. Pan Cyon, zdá se, je pán nedosti čestný, ale byl-li dobrý — Katkovu musí být dobrý p. Witteovi. A v tom p Cyon jistě má pravdu, že ruské finance státní nejsou skvělé.

Rusko pomocí svého spojence (francouzský ministr Hannotaux pronesl o poměru k Rusku slovo »alliance«, ale není ještě oficielně do-

znána skutečná smlouva) postupuje i ve své politice východní. Velmi dovedně Rusové Číně zprostředkovali evropské peníze. Rusko, zdá se, bude ručit za dluh a za to ovšem samo a také Francie se dají odměnit terrioritálně a obchodně. Zároveň seslaben vliv Anglie a Německa v Číně, ale i v Japonsku.

Rusko, zdá se, zapouští své kořeny i v Africe. Styky s Habešem se udržují a posilují; počátkem července bylo v Petrohradě skvělé habešské poselství. Francie Rusku i v Africe může prokazovat mnohé a platné služby a ovšem i tam Rusko v prvé řadě naráží na odpor Anglie a Německa.

Rusko i s vývojem věcí na Balkáně může být spokojeno. Srbsko je pořád v tísni politické a finanční, v Bulharsku kníže je v boji se Stambulovem, t. j. sám se sebou, v Makedonii je ruch povstalecký — to zatím všecko jsou negativní sice, ale značné úspěchy ruské politiky.

Rusko konečně i s Římem se dohoduje. Alespoň nový car vyslanectví ve Vatikáně učinil stálým; posud bylo jen zatímním. O reformách vnitropolitických však z Ruska zprávy nedocházejí žádné. Smrt ministra Bungea i v této příčině v Rusku se zle pociťuje; Bunge nebyl pouze čestný a dovedný finančník, ale i svědomitý rádce svého mladého cara. Naděje, které se v cara skládaly, ve skutečnosti skládaly se v ministra Bungea, neboť jeho přičiněním car naklonil se zejména školství národnímu.

V Anglii padlo ministerstvo liberální — Salisbury je opět předsedou ministerským a ministrem zahraničním. Ministerstvo padlo proto, že ministr vojenství neobjednal dost patron, jak mu vytkl Chamberlain. A Chamberlain je sekretářem v novém ministerstvu pro osady. Jak teď vychází na jevo, má bratra v továrně té Birminghamské firmy, u níž liberální ministerstvo objednalo tak »směšně málo« patron. Většinou 7 hlasů ministerstvo padlo. Rosebery odstoupil a následoval Salisbury s »člověkem k nevystání«, s Chamberlainem. Tedy koalice.

Za to Crispi neodstoupil, naopak dal v »Riformě« prohlásit, že král jej objal, když naň učiněny byly nové útoky. Cavallotti totiž dokázal, že učinil falešnou smlouvu manželskou a že od Reinacha dostal 50 000 franků za propůjčení řádu Herzovi. V parlamentě (19. června) došlo k prudkým hádkám mezi vládníky a oposicí — názvy jako »sviňák« jen se sypaly, až konečně se navzájem častovali fackami. Crispimu taková taktika sotva uškodí.

V Praze, 10. července. *S.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

ČÁSTEČNÝ ÚPADEK POJIŠŤOVNY AUSTRIE A JAK STÁT VYKONÁVAL SVÉ DOZORNÍ PRÁVO A POVINNOSTI; NYNĚJŠÍ STÁTNÍ DOZOR K POJIŠŤOVNÁM NAPROSTO NEPOSTAČUJE, AČKOLI BY SE MOHL VALNĚ ZLEPŠITI NEPŘÍLIŠ ZVĚTŠENÝM NÁKLADEM. — ZVLÁŠTNÍ ÚVĚRY MINISTERSKÉ ZATAJUJÍ PRAVÝ STAV FINANCÍ STÁTNÍCH, HLAVNĚ SCHODEK Z DRÁH; VYSOKÉ ŠKOLY A JICH DOPLŇOVÁNÍ. — VĚDECKÉ ÚSTAVY V PRAZE. VADY SAMOSPRÁVNÉHO HOSPODAŘENÍ DOSAVADNÍHO; HOSPODÁŘSTVÍ PRAŽSKÉ OBCE; MĚSTSKÉ TRAMWAYE U NÁS A V AMERICE. — CO CHTĚJÍ MAĎAŘI OD NÁS A OD RAKOUSKO-UHERSKÉ BANKY. — RUSKOČÍNSKÁ PŮJČKA.

Považlivá choroba veřejných zařízení hospodářských propukla nedávno ve Vídni. Ukázalo se při tom, jak se sice mohou dělati velmi krásná ustanovení na ochranu obecenstva, a jak obecenstvo ukonejšené péčí veřejnou, neznalé věci, může býti náhle nad míru nepříjemně překvapeno i seznati ke svému údivu, že ty krásné zákony nedovedly ho uchrániti veliké, nikterak neuvarovatelné škody.

Částečná pohroma, která stihla pojištěné u vzájemné pojišťovny vídeňské Austrie, vybavuje divné myšlenky o povinném státním dozoru k pojišťování. Ústav trvá od r. 1860, po celou tu dobu neshledalo se od státních organů ničeho závadného ani v jeho stanovních základech ani v jeho řízení a správě jmění. Najednou se však objeví, že jmění pojišťovny nestačí zhola na splnění převzatých závazků a že nebude možná pojištěným vyplatit plné obnosy, které si umluvili, nýbrž že nejvýše se jim dostati může pouze 80 procent toho, co jim bylo zaručeno.

A jak se vysvětluje schodek tohoto ústavu, proč nemůže dostáti svým povinným závazkům? Jednoduše proto, že výpočty, kterými se mělo zjistiti, čím je pojišťovna svým členům povinna, byly falešně sdělány a sice byly *vědomě* nesprávně počítány a vina toho svaluje se na bývalé ředitelstvo, hlavně na bývalého, již zemřelého předsedu ústavu, který takto obmyslně stav jmění falšoval.

Mrtvé je těžko poháněti k zodpovědnosti i na soud a lehká věc také na neživé svalovati všecku vinu! Ale namane se nám sama

sebou otázka: což nikdo ze živých nebyl povinen znáti pravý stav věcí a nebyl tu k tomu, aby překazil takové zločinné hospodářství, které trvalo po leta, o němž obecenstvo načisto se nemohlo poučiti. ale kterému přece bylo nuceno věřiti, jelikož bylo kryto státní autoritou, takřka státní zárukou, jelikož ustanovení od státní moci daná jsou právě k tomu, aby podobné věci se nemohly díti?

Aby se poznalo, k čemu směřuje státní dozor při pojišťovnách a jak se má prováděti, uvedeme doslova znění dotyčných paragrafů pojišťovacího regulativu (z 18. srpna 1880 ř. z. č. 110):

»Při zakládání pojišťoven životních musí se předložiti pojistné (premiové) tarify a písemné znázornění jich početních základů ... (§ 7.). Stanovy pojišťoven a při životních také tarify pojistné (čisté bez regijních přirážek) jakož i každá jich změna, potřebují státního schválení. Schválení to dá se jen na základě předběžného důkladného vědeckého zkoumání (od pojišťovacích techniků) (§ 8.) ... Státní dozor na pojišťovny vztahuje se všeobecně k tomu, aby zachovávány byly zákonné a stanovní předpisy, jakož i na ty okolnosti, od kterých je závislé splnění převzatých budoucích povinností ústavu v kterékoli době. Státní dozor zvláště má dbáti správného výpočtu premiových reserv (toho totiž, co pojišťovna musí míti nezbytně, aby bezpečně splnila budoucí závazky) a řádného uložení jmění dle předpisů ... (dle následujících podrobných odborných opatření v té příčině) (§ 24.). Premiové reservy musí se počítati dle mathematických zásad znalcem každoročně (§ 25, 1. a). K usnadnění státního dozoru společnosti jsou zavázány orgánům státním dáti všecky pomůcky a vysvětlení, všeliké zprávy účetní, a dovoliti nahlédnouti do knih, výpočtů atd. a to v každou dobu (§ 31.). Aby státní dozor se uskutečnil, k tomu se zřídí zvláštní technická kancelář pojišťovní (stalo se tak) z odborníků v ministerstvu vnitra a pro důležité otázky v oboru pojišťování z odborníků zřízen poradní pojišťovací sbor (§ 34.)« —

Smysl těchto ustanovení je jasný a zřetelně se ukazuje pojištěným, kterak stát pečuje o to, aby pojišťovny musily míti tolik jmění pohotově a tak uloženého, že nepochybně budou schopny splniti budoucí své závazky plynoucí z úmluv pojistných. Také v bouřlivé valné hromadě Austrie se všech stran k tomu se poukazovalo a velmi ostrá a prudká slova padla proti zřízencům státním, kteří měli na starosti dozor nad pojišťovnami životními. Schůze pojištěných konečně vyjevila tak nepokrytě vládním zástupcům svou

nelibost a rozhorčení spravedlivé, že musila býti násilně přerušena i rozpuštěna. Vládní zástupce na svou obranu uváděl pouze, že nebylo možno přesvědčiti se o nesprávném počítání a účtování, jelikož by k přesnému ověření všech dotyčných výpočtů pojišťoven bylo potřebí příliš mnoho znalců a vyžadovalo by to náklad takový, ke kterému by se těžko státní správa mohla odhodlati. Námitky ty však jsou zúplna nicotné a jen na nepoučené laiky mířené. Zdali se každá jednotlivá pojistka zcela správně a přesně počítala, to arci je dosti těžko kontrolovati (ačkoli ani to není nemožné při trošce vůle a nákladu, který by nikterak nebyl obrovský), ale že na př. byl celý početní základ falešný, to by každý pořádný odborně vzdělaný pojišťující technik musil velmi snadno a hravě seznati. Vždyť se tomu dovedou naučiti žáci na některých odborných školách obchodních,*) jak se kontroluje správnost počítání reserv, proč by to nemohli dovésti učení mathematikové a odborníci v ministerstvu vnitra? Či snad tam takových odborníků v ministerstvě vnitra ani dosti není? Zcela možná věc, neboť u nás velmi mnoho dá se na znalost různých formálních právních předpisů, na bureaukratickou zručnost a proto všude a o všech věcech rozhodují jen skoro výhradně právníci, t. j. lidé, kteří absolvovali theoretický kurs některé právnické fakulty a podrobili se předepsaným theoretickým státním zkouškám na nich, kteří znají tedy pouze dogmatiku práva.

Nač tedy je státní dozor při pojišťovnách? Patrně asi k tomu, aby se úředníci přesvědčili, jak správně a úhledně jsou vyplněny rubriky v jednotlivých knihách, účtech a výkazech, snad i k tomu, jak dobře sečteny jsou položky i jak dobře zevně jde jeden účet do druhého. Zdali je to dle pravdy a skutečnosti, co v těchto účtech se uvádí, zdali se dobře vypočetla cena každé pojistky neb aspoň zdali je pravděpodobné, že jmění patrné postačí k tomu, aby se ukryly všechny nutné výplaty budoucí, k tomu dle doznání vládního zástupce (ve valné hromadě Austrie) nemají v ministerstvu vnitra dosti sil a nemohou jich míti, protože na ně není peněz. Ale ať nemyslí si čtenář, že by to snad stálo milliony, s několika nemnohými tisíci ročně by se všem nutným požadavkům v té příčině vyhovělo, arci organisace všech těch úřadů by musila býti zcela jiná nežli dosud.

---

*) Viz J. Kolouška »Národohospodářskou arithmetiku« str. 135—137 (učebnici pro obchodní akademie).

Ale i kdybychom připustili, že stát je v tak úzkých, aby nesnesl pár tisíc zlatých ročně věnovaných na účinnou kontrolu, proč potom jsou ustanovení o kontrole státní slibovány na papíře, proč namlouvá se obecenstvu něco, co se nehodlá nebo nedovede splniti? Pojištěný důvěřuje dozoru státnímu a důvěřovati mu má právo, protože ho k tomu předpisy samou státní mocí dané nabádají a takovou kontrolu mu slibují, zatím však pojišťovny si dělají, co chtí a po dlouhá a dlouhá léta své pojištěné napalují a klamou, a když konečně věc propukne, není tím nikdo vinen ze živých, zavinili to pouze mrtví! Difficile est satiram non scribere! Není také vysvětleno, proč ministr obchodu bral v té příčině své úředníky zodpovědné za to v ochranu, vždyť ministr obchodu sám nepotřebuje býti pojišťovacím technikem, k tomu se vyžaduje zvláštních odborných vědomostí, ale ministr by nepotřeboval kryti neschopnost a malou horlivost úředníků, kteří zcela právem by měli býti zodpovědni za tak osudné chyby, nebo kteří by měli v čas oznámiti, že jich síly nepostačují, aby mohli skontrolovati vše, co jim zákon ukládá.

*

Čtenáři těchto rozhledů musí již odpustit, že se po kolikráte již zabýváme dopravní politikou. Jsou jisté věci tak divné a obecenstvem stále nepozorované, že se mohou nově i nově opakovati od veřejných organů povážlivé chyby a přece si jich nikdo nevšimne neb aspoň se jich velmi málo dbá. — Naše státní dráhy vyžadují ročně přes 50 mill. zl. vydání (na dluhy za ně převzaté) a čistý výtěžek z nich je pouze asi 25 mill. zl, zbývá tedy hradit zajisté slušný deficit, ale deficit ten je horší nežli se zdá. Dělají se totiž kromě toho ještě nové zvláštní dluhy na opatření věcí nezbytných (vozidel), které nejsou ani pojaty do řádných vydání státních, nýbrž kryjí se výpůjčkami samostatnými. To i referentu v rozpočtovém výboru říšské rady vidělo se převelmi divným a zvláštní je, když ukazuje, že to, co ministerstvo obchodu zvláštními půjčkami na mimořádný rozpočet státní pořizuje, vlastně nestačí ani zdaleka, aby se tím státní dráhy vyrovnaly jiným soukromým; je zcela bezpečnou věcí dle mínění refenta rozpočtového výboru, že co nejdříve se musí pořizovati mnohem více vozů a lokomotiv nežli právě nyní se děje, jen aby státní dráhy mohly stačiti na dosavadní dopravu.

Proč tedy se podobná vydání nezařadí do řádného rozpočtu,

aby konečně občanstvo řádně vidělo, co ho stojí dosavadní státní doprava železniční?

Podobným způsobem se i jinak stále zastírá pravý stav státního hospodaření. Na uplácení státního dluhu vydává se dluh nový, povědomá již »renta umořovací« a přece při tom tvrdí se, že se státní dluhy uplácejí; spíše se jich vždy něco na novo přidělává!

Na university a jich pořádné upravení si vymohlo ministerstvo vyučování též zvláštní úvěr, nepočítaný do řádného rozpočtu (úvěr osmimillionový). Ministerstvo však ho užívá dosti jednostranně, staví vědecké ústavy ve Vídni, novou universitní budovu ve Št. Hradci a doplňuje universitu lvovskou. Pro pražské vysoké školy snad není zhola žádných peněz, aspoň se stále se stavbami otálí. Když čeští poslanci žádali zřízení nové (české) university na Moravě, odpovědělo se jim, že napřed musí se doplniti a upraviti vysoké školy, které již tu jsou, nežli by se mohlo pomysliti na zakládání nových. Výmluva není zlá: především věc se zařídí tak, aby se na dosavadních vysokých školách jenom nepatrně opravovalo a liknavě doplňovalo a když se podá spravedlivá žádost, aby se zřídily nové nezbytné ústavy, řekne se: »Při těch školách, které tu jsou, zbývá ještě tolik dělati, že by bylo přímo nerozvážností zařizovati ještě učiliště nová, která by musila býti patrně ještě nedokonalejší a mnohem schátralejší nežli dosavadní!« Arci našim ministrům vyučování se patrně sotva zdálo, že v podobné argumentaci je zároveň velmi mnoho roztrpčujícího výsměchu, a že by přímé odepření požadavku nové české university bylo spíše šetrnější nežli jsou podobné vytáčky a sofistiky.

*

Že v Praze se vědecké ústavy při vysokých školách nezřizují, té viny valnou část nese však také naše samospráva. Země postoupila státu — mimochodem budiž řečeno za velmi lacinou cenu — své pozemky ke stavbě nových potřebných vědeckých budov universitních a technických, ale napřed musí se vystavěti jinde (mimo Prahu) zemské budovy pro hospodářství zemského blázince. Zemský výbor neví dosud ani, kde ty budovy bude stavěti, a z té příčiny se také nemůže ještě ani říci, kdy bude možná pomýšleti na zmíněné vědecké ústavy v Praze. Odporučovalo by se, aby zemský výbor zvolil kommissi k tomu cíli, která by mohla pak asi tak horlivě a rychle jednati jako na př. kommisse na opatření pitné vody v Praze!

To naše samosprávné hospodářství ve vlastním našem hlavním městě, královské Praze je opravdu tak skvostné a vzorné, že nejlépe bylo by o něm pomlčeti, aby cizinci snad nám nezáviděli. Přes dvacet let si již hledáme vodu k pití; po deset let pracuje již kommisse o plánech na pořádnou kanalisaci a nyní již jedná se jen, zdali práce mají se zadati silám domácím, anebo třeba-li zavolati na to cizince; ode dvou let máme před sebou problem assanace Josefova a chceme zřídit elektrickou tramway; již několik let uplynulo od té doby, co Vilímkovy Humory přestaly psáti o řetězovém mostě Františkově, který prý byl na spadnutí, a hle už je tu návrh, aby se postavil místo něho most kamenný. Nedávno se usnesl sbor obecních starších, že podepře dřevěnou konstrukcí řetězový most do Holešovic a Buben a zdá se, že toto své usnesení také někdy provede, nespadne-li snad do té doby most pod tíží navštěvovatelů československé výstavy národopisné do vln vltavských. — Ústřední jatky měly býti otevřeny již dne 1. října minulého roku, ale zatím stalo se tak až letos v červenci; pozemky u Slepé brány, které po otevření jatek přestávají býti určeny na dobytčí trhy, měly se prodati a ohyzdné baráky tam stojící mohly by se odstraniti a zjednala by se krásná kommunikace s Vinohrady, kdyby páni na radnici nebyli zapomněli vypsati offerty na rozprodání a zbourání oněch budov Není třeba dokreslovati různými detaily tento pěkný obrázek veřejného hospodaření od našich starostlivých otců hlavního města, může k tomu postačiti těchto několik hrubších rysů jen tak na zdař bůh nahozených!

Jaké jiné myšlenky budí to však ve čtenáři, když při tom čte zprávy o městském hospodářství na př. z Ameriky. V severoamerické Unii ve 24 městech, které mají od 100.000—500.000 obyvatelů, je vystavěno na 3000 angl. mil městských drah uličních (tramwayí), z nichž $^2/_3$ jsou dráhy elektrické. Dráhy ty vynášejí průměrem 10—15% ročního čistého výtěžku a osvědčují se vůbec znamenitě. Také my v Praze někdy v příštím století snad budeme míti elektrické tramwaye, aspoň už bylo podáno asi deset offert na jich zřízení a snad už bude brzy zvolena kommisse, aby se o těchto různých nábídkách proslovila!

*

Páni ze Zálitaví konečně již přišli se svými návrhy, jak by si přáli míti banku rakousko-uherskou. Je to mnohem hůře ještě, nežli jak to žádala banka sama od nás: zaplatit 80millionový dluh od

naší polovice; úplně stejně dotovat hlavní ústav v Budapešti a filiálky uherské jako ústav ve Vídni a filiálky cislajtánské; rozdělit čistý zisk na dvě úplně stejné polovice mezi ústavy uherské a předlitavské; konečně stvoriti při tom správu zrovna dualistickou, uherské oddělení aby bylo zcela samostatné a neodvislé od našeho. »L'appetit vient en mangeant«, dosud všude Uhři tyli z naší mízy, zachtělo se jim konečně i naší krve, budeme viděti, zdali si k vůli jich krásným očím dáme tak silně pustiti žilou, aby se tím spokojili!

*

Za hranicemi monarchie nejnápadnější událostí bylo, jak Rusko znamenitě dovede dělati bankéřské služby svým východoasijským sousedům. Číňané na zaplacení válečné náhrady Japoncům potřebují peněz, které si musili vypůjčovati v Evropě. Rusko se jim ochotně nabídlo za sprostředkovatele a využilo k tomu přátelství francouzského, původně zamýšlelo si vypůjčiti samo na svůj účet peníze na bursách západoevropských a chtělo je (arci za vyšší úrok) hned půjčiti Číně. To však zdálo se Číňanům přece velmi povážlivým podřízením ruské velmoci a odstoupili od takové smlouvy, ale přece přijali nabízené ručení Ruska za půjčku na trzích evropských. Tím způsobem prodává se nová půjčka tato (4%ní) nad pari, kurs její vystoupil přes 101 (na sto nominálních) a zdá se, že ještě bude stoupati. Rozumí se samo sebou, že Rusko bude žádati za tuto záruku mnohé hospodářské ústupky od Číny, mluví se zejména o prodloužení sibiřské dráhy až k vodám Žlutého moře. *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

PRŮPLAV SEVERONĚMECKÝ — SČÍTÁNÍ ŽIVNOSTÍ V NĚMECKU A REFORMA ŽIVNOSTENSKÉ STATISTIKY U NÁS — VÝCHODNÍ ASIE KONKURENT EVROPY, ALE TAKÉ JEJÍ ODBYTIŠTĚ, SNAHY FRANCIE, RUSKA — ZHORŠOVÁNÍ NAŠÍ BILANCE TRŽEBNÍ — ÚSTŘEDNÍ POKLADNA SPOLEČENSTEVNÍ V PRUSKU — ŽIVNOSTENSKÉ SCHŮZE V PRAZE — NĚMECKÁ VÝSTAVA HOSPODÁŘSKÁ A PRŮMYSLOVÁ A NĚMECKÉ PŘEDNÁŠKY KOČOVNÉ V ČECHÁCH, PROČ NE I ČESKÉ PŮSORENÍM KOMOR?

V posledním měsíci hospodářský i politický zájem Evropy poután byl událostí, vojensky i hospodářsky stejně důležitou: zahájením plavby po průplavu kielském. Snahy spojiti moře severní s baltickým prokopáním poloostrova jutského a vyhnouti se tak nebezpečné plavbě kolem ostrovů dánských, trvaly od staletí, Waldštýn i Cromwell pokoušeli se o uskutečnění tohoto podniku; onen (r. 1628) z politického nepřátelství proti Dánům a Švédům, tento, aby emancipoval vzmáhající se obchod anglický od dánské libovůle. Nebýti však významu strategického, na který právě v poslední době v Německu vždy větší důraz byl kladen — vojenská loďstva německá v severním i baltickém moří mohou se jím kdykoliv v několika hodinách ke společné akci spojiti, nejsouce jako posud odkázána na plavbu mořem cizím, které nadto snadno by nepřítelem mohlo býti uzavřeno — byl by zajisté i průplav kielský zůstal pouhým projektem. Dle toho mělo i zahájení plavby po něm ráz parády vojenské. Není ovšem pochyby, že průplav způsobí značný převrat v námořní dopravě severoevropské vůbec, zkracujeť se jím cesta z přístavů anglických, francouzských, nizozemských a německých do veškerých přístavů moře baltického a odpadnou vysoké premie pojišťovací na plavbu úžinami dánskými. Do jaké míry převrat onen nastane, dnes určiti nelze; některé listy německé příliš optimisticky prorokují novému průplavu větší dopravu lodní, než ji má dnes průplav suezský.

Dne 14. června bylo v Německu předsevzato všeobecné sčítání lidu dle živností a povolání, které má poskytnouti spolehlivý číselný

podklad pro zákonodárství živnostenské a obchodně politické. S obecným sčítáním živnostenským má se spojiti statistické vyšetření nezaměstnanosti, a poněvadž nezaměstnanost v letních měsících zcela jiný obraz poskytuje než v zimních, zamýšlí prý se provésti sčítání podobné dodatečně také v zimě. Na výsledky sčítání tohoto i u nás můžeme býti zvědavi, již německé sčítání z r. 1882 bylo pro statistiku povolání směrodatným a dalo podnět k četným velmi cenným monografiím o jednotlivých druzích zaměstnání — tím více tedy očekávati lze od důkladnějšího ještě sčítání letošního.

I u nás připravuje se nyní reforma živnostenské statistiky. Jak známo, jsou obchodní a živnostenské komory v Rakousku dle zákona povinny, vydávati každých 5 let statistické zprávy o veškerých národohospodářských poměrech svého obvodu a ze zpráv, zde jimi za tím účelem vyšetřených sestavovala pak vláda průmyslovou statistiku pro celou říši. Avšak statistiky komorní vyhovovaly čím dále tím méně. Komory obmezovaly se zpravidla na rozeslání tištěných dotazníků a to ještě ne na veškeré podniky průmyslové a obchodní, (malé živnosti a domácí průmysl nebyly skoro nikde vyšetřovány), materiál takto došlý byl jednak neúplný, jednak nevždy spolehlivý, ani spracování nedostačovalo vesměs požadavkům statistické techniky a byly-li z nespolehlivých, často naprosto falešných a se skutečností úplně se rozcházejících číslic činěny jen trochu smělejší závěry theoretické, bylo lze mluviti o skutečném fiasku komorní statistiky. Dle toho vypadala i říšská statistika živnostenská, která nebyla konečně leda sečtením živností na základě katastru daně výdělkové a nanejvýš nedostatečným sumárním popisem závodů erárních. Ani o nějaké formální jednotě komorních statistik nemohlo býti valně řeči a některé komory v tom onom pětiletí vůbec zvláštních zpráv o svém obvodu nevydávaly. Tak ku př. pětiletou zprávu statistickou za r. 1885—1890 vydaly z českých komor dosud jen budějovická, chebská a plzeňská; a letos mělo se počíti s vyšetřováním pro zprávu za pětiletí 1890—1895! Právě tak málo pečovala většina komor o to, aby sobě a veřejnosti zjednala spolehlivých monografických líčení jednotlivých krajů nebo jednotlivých průmyslných odvětví svého obvodu.

Jak bychom ku př. u nás v Čechách i na Moravě potřebovali přesného a spolehlivého hospodářského inventáře našeho národa, jak mohou i komory samy podávati dobrá zdání o povznesení »malého muže.« zvelebení vývozu, zřizování škol odborných atd., když o dostatečných poměrech v největší části svého obvodu nemají

správného názoru, když na poměry tyto pohlížejí očima členů neb úředníků, kteří po případě za brány Vídně, Prahy, Brna, Plzně atd. do vlastního okresu nikdy ani nevkročili.

Tu vláda sama dala podnět k nápravě. Dle jejích návrhů má se v červnu 1896 předsevzíti sčítání živností osobním vyšetřením u veškerých živnostníků a obchodníků ve všech komorních obvodech. Všem živnostníkům a obchodníkům dodají se zvláště sestavované tištěné blankety, v nichž obsažena býti mají veškerá data pro seznání přítomného stavu živnostnictva potřebná, komorou ustanovení sčítači nebo důvěrníci budou pak vyplněné archy sbírati a správnost údajů na místě kontrolovati. Zároveň vláda hodlá vydati podrobné předpisy o tom, jak sebraná a co do správnosti přesně zjištěná data se mají spracovati, aby se zabezpečila jednotnost a správnost veškeré práce statistické. Také vedení rejstříku živnostenského, u komor již od dřívějška stávajícího, má se podrobiti důkladné reformě.

Na společné poradě komorních sekretariátů, ministerstvem svolané, byla reforma rejstříku i statistiky komorní zásadně přijata. Dosavadní smutné zkušenosti odůvodňují však plně pochybnost, bude-li reforma s takovým souhlasem schválená také skutečně a ode všech komor provedena. Jeť příliš mnoho rozdílu mezi komorami co do velikosti, počtu a inteligence obyvatelstva, počtu a kvalifikace statistického personálu, spojení jejich s venkovem atd.

Nový ministr zahraničních záležitostí slíbil v uherské delegaci, že provede reformu konsulátů, a že zvláště pečovati bude o úspěšnou politiku obchodní, a poukázal zejména na novou situaci obchodně-politickou, jaká utvořila se vítězstvím Japanu nad Čínou ve východní Asii. Japan začíná některými výrobky svými zatlačovati evropskou konkurenci nejenom na vlastním, nýbrž dnes i na cizích trzích; s druhé strany bude ke stoupajícímu svému rozvoji průmyslovému i zemědělskému ještě delší dobu potřebovati strojů, polotovarů a j. pomůcek výrobních. Bude také — a Čína ještě více — potřebovati obnovy a doplnění svého materiálu válečného, Čína mimo to nebude moci již na dlouho klásti odpor železnicím, telegrafům atd., s nimiž i jiné zboží evrpského původu bude si raziti cestu. Japan čítá 40, Východní Indie 260, Čína 400, celá východní Asie na 800 milionů obyvatelstva. Jde o to, abychom na tomto obrovském odbytišti nebyli vytlačení jinými, kteří věci dříve a lépe se chopili. Dosud nejvíce kořistila z Číny i Japanu Anglie, nedávno uchytlo se i Německo, dnes domáhá se většího vlivu ve východní Asii Rusko mohutným podnikem sibířské dráhy od se-

veru a Francie od Tonkina na jihu. Obchodní komora lyonská vyslala s podporou státu zvláštní studijní a informační výpravu do Tonkina a čínských provincií, s ním sousedících a vládá vyzývá veškeré obchodnictvo francouzské, aby vysýlalo do východní Asie cestující, zřizovalo tam sklady a technické kanceláře, studovalo tamější vkus a potřeby, rozesýlalo japonsky psané cenníky, katology atd. Rusko snažilo se zase opatřením válečné půjčky Číně domoci se rozhodujícího vlivu politického a hospodářského v této veleříši a pojistiti své sibiřské dráze zakončení na území prozatím čínském a svému loďstvu tichomořskému nezamrzající přístav na březích východoasijských. »Východní« otázka přesunuje se z Turecka do Číny, Tichý oceán stává se předmětem sporu mezi Ruskem, Anglií, Horní Amerikou a Japanem.

Ostatní události stručně shrneme. Francie vyjednává se Švýcarskem o obnovení celní smlouvy; celní válka dosavadní snížila vývoz francouzský do Švýcar s 250 na 159 mil. franků a zvelebila za to dovoz Německa, Italie, Rakouska (zejm. cukru). Z obou států válčících nikdo nebyl vítězem, každý poraženým.

Zhoršování naší tržební bilance činí i letos značné pokroky; za prvních 5 měsíců dovezeno k nám o 15·2 mil. zl. více zboží než vyvezeno, kdežto ještě loni měli jsme v témže období tržební aktivum 5·7 mil. zl. Zajímavo, že přes toto zhoršení obchodu ažio naše klesá a že blížíme se pomalu k zákonné relaci měny korunové.

V Prusku má se zříditi ústřední společenstevní pokladna s kapitálem 5 mil. m. ze státních prostředků, která má pod řízením a dohledem státu poskytnouti zúročitelné zápůjčky jednotám zapsaných společenstev výdělkových a hospodářských, rolnickým (a panským) záložnám, na osobní úvěr půjčujícím a pod. ústavům, od zemí zřízeným. Pokladna má býti oprávněna zápůjčky, vklady a deposita přijímati, směnky prodávati a akceptovati atd. Ředitelstvo jmenuje po návrhu vlády král, v poradním sboru, ředitelstvu přidaném, mají býti zastoupeni interessenti. Pod rouškou pomoci maloživnostníkům učiněna tu opět koncesse junkerům východopruským.

U nás měli jsme schůzi pražských pekařů (obmezení nedělního klidu, odstranění nádavku a krejcarového pečiva), sjezd řezníkův a uzenářů ze zemí koruny České v Praze (žádal zejména zlepšení chovu domácího dobytka, rychlou a levnou dopravu dobytka po drahách, bezplatný dohled zvěrolékařský, sdružení v odborná společenstva a zemské jednoty společenstevní) a konečně sjezd a závody podkovářské v Praze (zrušení domácích kováren při velko-

statcích a továrnách, přísné zachovávání nedělního klidu, udělování erárních zákazek maloživnostníkům, zákonné vytčení hranic mezi kováři a zámečníky) atd.

O německou jubilejní výstavu ucházejí se Liberec, Ústí n. L. a Litoměřice, a němečtí kočovní učitelé pořádají v pomezních obcích českoněmeckých odborné přednášky živnostenské. Neměly by naše české obchodní komory svými členy a svým četným personálem úřednickým organisovati konečně soustavné pořádání přednášek živnostenských a vůbec národohospodářských v českých obcích Čech, Moravy a Slezska? V kruzích malého živnostnictva přečasto — po našem soudu, neprávem — pochybuje se o existenční oprávněnosti dosavadních komor a o prospěšnosti jejich snahám maloživnostnickým; nebylo by i pro komory dobře, přiblížiti se tímto způsobem »malému muži«, poznati jeho smýšlení a jeho potřeby, vyvraceti škodlivé předsudky a šířiti zároveň nezbytné nám již vzdělání národohospodářské? —*f.*

Rozhledy sociální.

LETOŠNÍ VÝROČNÍ SJEZD DRUŽSTEV ANGLICKÝCH — MEZINÁRODNÍ KONGRES HORNICKÝ V PAŘÍŽI — ŠVÝCARSKÝ PROJEKT MEZINÁRODNÍ KONFERENCE O DĚLNICKÉM ZÁKONODÁRSTVÍ OCHRANNÉM Z PODNĚTU PODNIKATELSTVA — OBLIGATORNÍ POJIŠTĚNÍ PRŮMYSLOVÉHO DĚLNICTVA PRO PŘÍPAD NEZAMĚSTNANOSTI VE ŠVÝCARSKU — SOCIÁLNÍ POLITIKA MĚST A KORPORACÍ V NĚMECKU — »BURSA PRÁCE« V PRAZE A MĚSTSKÁ SOCIÁLNÍ POLITIKA U NÁS — STÁVKA LISTONOŠŮ V BUDAPEŠTI.

Výroční sjezd společenstev anglických, počátkem června odbývaný, poznovu okázal moc, jaká spočívá v združování.

Ústřední úřad jednoty těchto společenstev sídlí v Manchestru a jeho agendu obstarávají naveskrz mužové ze stavu dělnického. Jednota čítala loni 1484 skladů s více než $1^1/_4$ mill. členů, obchodní obrat její obnášel přes 400 mill. zl., úspory, které dle Rochdalského způsobu rozděleny byly mezi účastníky na základě učiněných koupí, obnášely skoro 60 mill. zl., v čemž však ještě obsaženy nejsou úspory společenstev výrobních a velkoobchodních. K účelům vzdělavacím věnováno bylo skoro $^1/_2$ mill., k dobročinným přes 200.000 zl., družstvo velkoobchodní má velkolepé sklady v Manchestru s pobočními závody v Newcastlu a Londýně a s agenturami, skladišti a prodejnami ve všech obchodech průmyslových. Má vlastní nakupovače v Novém Yorku, Montrealu, Kodani a Hamburce a vlastní loďstvo o 6 parnících, které dovážejí plodiny kontinentu do ústředního skladiště. Konsumní družstva anglická jsou největšími kupci na trhu čajovém a jejich koupě rozhodují o cenách čaje.

Výnos výrobních společenstev páčí se za loňský rok na 65 mill. zl. Známo, že převážná část společenstev anglických jest spolky konsumními, a ze společenstevních závodů výrobních náleží veliká většina opět společenstvům konsumním. Vlastní družina výrobní v Anglii jako na pevnině evropské skoro vesměs zanikla; buď nemohla soutěžiti se závody, podnikatelům jednotlivcům náležejícími buď účastníci jejich proměnili se v drobné podnikatele samostatné.

Naopak udržely se a prospívají podniky, kde spotřební družstvo samo jalo se ve vlastní režii vyráběti zboží, jehož pro své členy potřebovalo a dosud od jiných výrobců nebo obchodníků zakupovati musilo. Dnes je ku př. továrna na obuv, ústředním družstvem Manchesterským u Leicestru založená, snad největší obuvnickou továrnou Evropy, zaměstnává na 2200 dělníků, jest opatřena nejnovějšími stroji, její roční výroba obnášela loni skoro $1^1/_4$ mill. párů, její zdravotnická zařízení patří ke vzorným. Druhá společenstevní obuvnická továrna v Ketternigu jest samostatnou společností akciovou, která zaměstnává toliko členy. Číslice tyto ukazují, jakých výsledků docíliti lze přiměřenou organisací spotřebitelů a výrobců.

Náš »národní závod« myšlen byl původně rovněž jako družstvo spotřebné, které by prozatím pouze levnější nákup členstvu opatřilo a teprv později přikročilo k výrobě těch druhů zboží, pro které v rozsáhlém počtu členů odbyt by byl zaručen. Ale již v poradách přípravného komitétu položen důraz na výrobu a dnes jest národní závod ne podnikem družstevním ve vlastním slova smyslu, nýbrž obyčejným podnikem spekulačním, který musí odbyt pro své výrobky hledati na trhu v konkurenci s podniky jednotlivců.

Názory anglického dělnictva tlumočí jasně i jednání pátého mezinárodního kongressu hornického v Paříži: horníci angličtí nenamítají ničeho proti dočasnému snížení mzdy, je-li odůvodněno klesnutím ceny výrobků na trhu a hotovostí pokladen svých místo na stávky hodlají užiti k postupnému zakupování oněch závodů, v nichž pracují. Kongressu pařížského súčastnilo se 50 delegátů (prvního 99), z nichž 35 bylo anglických. Delegáti obnovili starší svá usnesení, žádající lepší dohled nad horami, zdravotní opatření v dolech atd. Spornými body programu byl opět osmihodinný den pracovní (angličtí byli částečně proti zákonnému jeho zavedení, majíce dobu pracovní ještě kratší) a úprava produkce. Delegáti francouzští a belgičtí zastávali dle systému Lewy-ho odstranění nadprodukce zřízením mezinárodního komitétu výrobního, v němž by každá země stejným počtem zástupců, a sice ze $^3/_4$ horníků a z $^1/_4$ zaměstnavatelů, byla zastoupena a který by výrobu dle požadavků spotřeby upravoval. Spojenými hlasy delegátů německých a anglických byla však záležitost tato odročena. V obou nejdůležitějších bodech nedocíleno tedy rozhodnutí.

Švýcarsko, které jest jaksi předvojem států evropských v zákonodárství sociálně politickém, chce dáti podnět k opětné mezinárodní konferenci o dělnickém zákonodárství ochranném, jaká od-

bývána byla roku 1890 Švýcarské dělnictvo žádá totiž zavedení 10hodinné maximální doby pracovní místo dosavadní 11hodinné, čemuž podnikatelé odporují, dokud nebude pracovní doba i v jiných státech podobně zkrácena. Odtud návrh mezinárodní úpravy některých partií ochranného zákonodárství dělnického.

Relativně největší pokroky učinilo ve Švýcarsku též pojišťování dělnictva proti nezaměstnanosti, při němž i z kruhů podnikatelských žádá se obligatorní jeho zavedení pro všechny nesamostatné, přes 14 let staré dělníky obého pohlaví v továrnách a řemeslnických závodech, kteří nemají přes 5 frankův denní mzdy. Od požitků pojištění mají se však vyloučiti, když dobrovolně nebo stávkou z práce vystoupili, nebo kdož práci přijmouti se zdráhají, kdo následkem stáří nebo vad tělesných či duševních o výdělek přišli, a svobodní cizinci. Přístupno má býti pojištění toto i dělnictvu zemědělskému a služebnictvu. Požitky z pojišťování počínají po 26 nedělích od doby, kdy začaly se premie nepřetržitě platiti, a obnáší pro ženaté nejvýš $^2/_3$, pro svobodné nejvýš $^1/_2$ poslední mzdy denní. Přiměřené příspěvky mají platiti dělníci, zaměstnavatelé, obce, kantony a bund.

V Německu věnují rovněž větší pozornost nezaměstnaným dělníkům a ve spojení s novým sčítáním obyvatelstva dle živností a povolání má se provésti také statistika nezaměstnanců (viz o tom Čas č. 25 a 26. t. r.). Město Heidlberk staví nyní dělnické domy z peněz — městské spořitelny, s levnými byty, především pro své dělníky a zřízence, a jednota německých spolků kupeckých žádá pro obchody zákonný předpis o uzavírání obchodů nejdéle 8. hod. večerní, pro pomocnictvo zákonité zavedení hodinové polední přestávky, nejméně jednoměsíční lhůty výpovědní, pro mladistvé pomocníky nejméně 6 hodin týdenní prázdně k návštěvě škol odborných nebo pokračovacích a co největší obmezení práce nedělní. Jednota doporučuje zároveň zřizování učednických asylů a hodlá pořídíti statistiku o rozdílných příčinách nezaměstnanosti v kupeckém pomocnictvu.

U nás, specielně u nás Čechů, je tomu — právě tak. Podpůrný fond pro nezaměstnané dělnictvo zařizuje na základě svépomoci neveliký a veřejností naší nevalně podporovaný spolek »Bursa práce« v Praze — jaký div, že o zdaru podniku tohoto naprosto musíme pochybovati. A ku provozování sociální politiky mají města naše právě tak daleko, jako naše universita k populárním kursům vzdělavacím. Praha nemá ani měského úřadu pracovního, ani domů děl-

nických nebo úřednických, ani dostatek rejdišť pro děti, a naše, »po Praze první město království« zastavuje nepatrný městský park, abyste při té spoustě činžáků ani kusa trávníků neuviděli. Také poslední předpisy o nedělním klidu narazily zpravidla na odpor. Tíž lidé, kteří pro sebe žádají co největší zasahování státu proti všemu, co jim jakkoliv hrozí konkurencí, jménem »svobody« individua horlí proti nedělnímu klidu; nač prý zbraňovati dělníku, pracovati kdy chce a jak dlouho chce

V Budapešti měli nedávno kuriositu: stávku listonošů. Žádali zvýšení platu a slušnější zacházení, ale ti, kteří žádostem v čelo se postavili, byli jako buřiči z trestu přesazeni. Proto vypukla stávka, k níž chovaly se úřady, jakoby to bylo v Předlitavsku. K službám poštovním přibráni vojáci, posluhové a policie plnila své poslání sociálně politické jako u nás. Když však porušené funkcionování pošty přece nemile bylo obecenstvem pociťováno, slíbena stávkujícím v některých kusech náprava, a stávka byla po 2denním trvání skončena. —*f*

Rozhledy časopisecké.

SLAVNOSTI, MANIFESTACE A PROSLOVY — SLAVNOST DĚLNICKÁ — ZASLÁNA — CITÁTY — ODTROUBENÍ — VLAJÍCÍ ŠÁTEK ZA SL. POSPÍŠILOVOU — KDO NAPÍŠE VERŠE O OTROCKOSTI? — NÁR. LISTY A VÝSTAVA — LITERÁRNÍ VÝSTAVA V NÁR. LISTECH — EPIGRAM PODLE KOLLÁRA.

Bylo řečeno, že jsme mistry v pořádání slavností, manifestací, okázalých vítání. Nechceme zkoumati, kolik ryzího kovu jest v této nové pražské minci, ražené v žurnálové officině; tvrdíme však, že ta slavnost, manifestace, okázalé vítání podobá se každému tomu následujícímu jako vejce vejci. Máme my vlastně »šimla«, dle něhož jest ovšem v minutě program pro všechny ty národní dny, svátky a chvíle hotov. A »šiml« ten jest tuze tuze šedivý. Nebudeme zde rozbírati všechny jeho vlastnosti, nebudeme srovnávati na př. projevy officielních oratorů, z nichž čiší vše jiné, ale tuze málo té prosté nestrojené, upřímné srdečnosti, konstatujeme jenom — dík ctihodnému šedému šimlu — že tyto slavnosti, manifestace, okázalá vítání budí pěkné poetické květy v táboře našich starých, že jejich vlastenecké lyry duní a zvoní o překot (denně jedna), zkrátka: slunné dny »babího léta« oblažují naše »chvalně známé«, »slovutné« a »mistry«, oni robí proslovy, jež jsou házeny do velkého publika, klidí potlesky (»hřímavé«), čtou v novinách úryvky svých plodů (někdy i celky) — inu, popularita. Ať se Moderna zatahuje do svých aristokratických skořápek, oni pějí »lidu« (kdysi se říkalo též »dav«, »láje«). Proslovy! Nejhorší příležitostné básně v nejhorším slova smyslu, definoval je kdosi. Zahájení výstavy — proslov; příchod Američanů — item; Slováků — item; slavnost škol technických, Sokolové — a tak to jde a půjde dál. Nemají pánové tolik úcty ke svému umění, aby aspoň oni vysvětlili aranžérům podobných chvil, že by bylo na čase zakroutit starému »šimlu« krk? Byl jsem na jaře přítomen akademii na počest Sv. Čecha. Pořádali ji dělníci. Na začátku vystoupil prostý muž-dělník a řekl několika srdečnými

nehledanými slovy v prose, proč se sešli, komu dnešní oslava platí. Pozoroval jsem shromáždění. Každé slovo šlo přímo k srdci, poněvadž od srdce; rozlila se teplá nálada a přece slavnostní. Bylo porozumění od prvého momentu.

Vzpomínám si na některá »Zaslána« ve veřejných listech, jež se týkala právě proslovů. Tehdy prohlašoval na př. jeden spisovatel, že podobných věcí psát nebude, ba vyzývá i jiné, aby totéž prohlásili (Vrchlický). Jiný po něm rozkohoutil se proti žadatelům proslovů také velmi resolutně (J. Kvapil). Lze viděti, že pánové aspoň v theorii smýšlejí podobně jako my. Ale »šeda je všecka theorie« jak řekl Goethe. Oba jmenovaní náležejí do dnes ku velkovýrobníkům tohoto slavnostního zboží. Buďme milosrdnými. Vystavme můstek od theorie k praxi. Týž Goethe řekl, že každá báseň je vlastně básní příležitostnou. Obraťme to trochu a — ať žijí proslovy! Citáty jsou vůbec elementem dosti hadovitým — dá se jimi skroutit leccos, byť to ve vlastním svědomí stálo jako přímá železná tyč.

Napadá nám ještě jeden citát: »Úkol poesie roste každým rokem. Právě že vliv positivního náboženství stále se umenšuje, připadá poesii důležitá vnitřní ethická role. Básník musí býti zastancem principu oné vyšší spravedlnosti, která přece jen jest a vládne.« (Napsal W. S. Lilly.)

A od tohoto druhu »umění« k jinému.

Intermezzo sl. Pospíšilovy na jevišti i za jevištěm Nár. divadla je dohráno. Páni, jimž starý slepý Osud svěřil vedení tohoto ústavu, uznali konečně, že nutno »odtroubiti«. Vydán tento bulletin:

»Správní výbor družstva Národního divadla vyjednával se slečnou Pospíšilovou během její pohostinských her o její engažování k Národnímu divadlu a docílil též shodu ve hlavních podmínkách. Hledě však k dalším stálým rozbrojům proti slečně Pospíšilové podněcovaným a hledě k tomu, že by podobné rozbroje její trvalé umělecké působení při Národním divadle stížily, ba nemožným učinily, upustil správní výbor k její žádosti od jejího trvalého engažování, lituje arci, že musí Národní divadlo postrádati tak vynikající české umělkyně, při jejíž pohostinských hrách bylo Národní divadlo v době, kdy jinak návštěva divadla značně klesá, téměř pokaždé úplně vyprodáno, a jejíž umělecká výše byla také jednomyslně uznána.«

Geniálnost válečníků ukáže se nejlíp, jak ustupují. Správní výbor družstva Národního divadla není ničeho tak dalek, jak toho i nejmenšího atomu geniálnosti, ba i posledního drobtu taktu. Naše Moderna může býti hrda, že zkřížila plány vypracované správním

výborem za kmotrovství známého mladočeského pletichy a protežované z Malé Strany. Její urputný boj neplatil tak osobě herečky, jako té nemorální, povrchní, prohnilé pražské buržoasii z parterru a loží, platil jejím pojmům o umění, jež je vymezeno pikantními anekdotami, lascivnostmi, toilettami dle pařížského modního žurnálu, Frou-froustvím a Messalinstvím. Za odcházející »umělkyní« tohoto rázu kyne správní výbor kapesníky máčenými ve svých slzách a vzdychá za ní: vynikající umělkyně. Je to Balmacedovství. Správní výbor byl varován před experimentováním se sl. Pospíšilovou jistě v čas. Marně. Za assistence strážníků a tajných policistů vešla tato herečka na jeviště, nad nímž září nápis: Národ sobě! A správní výbor po prvém vystoupení, jež Nár. divadlo v dějinách svých musí zastřít rouškou, jako kdys to udělala benátská republika s obrazem Marina Falieriho, experimentoval dál. Ptáme se: byl by připustil správní výbor slečnu na jeviště, kdyby nějaká vysoce postavená osobnost jen pouhým přáním neb slovem projevila svůj odpor? Osobnost, která jinak nemá na uměleckých či národních intencích Národního divadla pražádného interessu? Na př. hr. Thun? — kdo nám napíše jednou o této vnitřní otrockosti naší hněvné verše? O tě otrockosti, která nahoru trčí ohnutým hřbetem, aby dolů mohla despoticky tisknout rukama i nohama? —

Ostatně si správní výbor trochu zalhal: Rádi bychom na př. slyšeli konkretní případy a jména, v nichž a jimiž byla umělecká výše sl. Pospíšilovy jednomyslně uznána? A jde-li Nár. divadlu o to, aby bylo »téměř pokaždé úplně vyprodáno«, najdou se snadno attrakce, které to dovedou. Ať pozvou pánové známého Texasa Jacka, jenž ve Vídni chytal pro policii lassem dělníky; ať pěstují čiperné ballety, kde s ohledem na »dobu, kdy jinak návštěva divadla značně klesá« (= horko), toiletta tanečnic náležitě se upraví; ať pozvou občas stejně čipernou akrobatku — to obecenstvo, které jásalo sl. Pospíšilové, bude jistě spokojeno.

Správní výbor družstva Národního divadla ukázal v tomto nekrologu za sl. Pospíšilovou nad slunce jasněji své názory o účelu našeho jediného uměleckého ústavu — my je budeme stopovat v provádění co nejbedlivěji.

»Někteří výstavní literární referenti«, čteme v 14. čísle Liter. listů, »vystavují také vlastní neznalosti. Tak podobný kousek podařil se p. I. Hořicovi. Onehdy psal do Nár. Listů článek o vídeňských Češích a tu jako velkou věc uvedl, že r. 1817 začaly ve Vídni vycházeti: Vídeňské učené noviny. — Tento objev ovšem

způsobil veselost. Ve Vídni od r. 1813 do r. 1817, jak každému, kdo o tom psáti chce, známo býti má, vycházely obecně známé »Prvotiny českých umění«, nebo »Vídeňské učené noviny«, jak stojí drobněji pod ozdobnou frakturou tištěným vlastním titulem »Prvotin«. Pan Hořica patrně viděl výtisk tohoto listu a bezpochyby přehlédl vlastní jeho titul. Dodáváme k tomu, že vídeňské »Prvotiny« r. 1817 vycházeti nezačaly, poněvadž vycházely již r. 1813.

Stará známá povrchnost Nár. Listů. V theorii nádherný háv o pokročilosti kulturní, vysokém vzdělání, prvenství mezi Slovanstvem — v praxi děravé boty. Ohrazuji se předem proti citlivosti p. Hořicově — není to útok proti jeho osobě, platí to žurnálu. Že on tenkrát je vinníkem, nevadí. Kdyby nebylo jeho, provede to jiný. Ať se podíva na př. na svého nástupce a kollegu v rubrice »Literatura«, pana J. Hd., jejž přibila zase poslední Literární hlídka v č. 7. Literární ten soudce psal totiž o sbírce J. Kalusa »Kresby a písně« takto: Pan Kalus vystoupil (nemýlím-li se) poprvé význačněji na veřejnost v moravském almanachu mladých talentů r. 1880 několika pěknými písněmi v duchu lidovém, z nichž zejména ona začínající veršem: »Husičky, husičky ...« každému a i v paměti uvázla. »Kresby a písně« jsou jeho první básnickou sbírkou, obsahující 46 malých stráneček. Nebohatý zajisté výsledek za dobrých aspoň patnáct let« ..., k čemuž Liter. Hlídka dodává: »Pan J. Hd. dobrých patnáct let prospal. Co vět, to chyb. Kalus vystoupil poprvé v »Lumíru« r. 1877. Píseň je špatně citována, znít: »Aj, husy, husičky ...«. »Kresby a písně« jsou čtvrtou sbírkou. První »Písně« vyšla 1882, druhá »Z Valašska« 1885, třetí »Oblaky« 1887 a čtvrtá letos.« —

Tak vypadá česká (»vlastenecká«) literatura v žurnálu naší velké politické strany. Nejsou to maličkosti. Takový šlendrián jde dál a dál. Píše se právě tak o Černé Hoře, Českých bratřích, horvatské historii, Hálkovi, cyrillo-methodějství, přinášejí se romány à la »Z ovzduší kláštera«, »Hledá se vrah«, »Kníže Tavridský« — ovšem:

»Cesty mohou býti rozličné
každý nese přičinění svoje:
na národu roli dědičné
také občas potřeba je hnoje —«

ale což je to za hospodáře, který tu národní roli hnojí a jen pořád hnojí a zase hnojí? Kdy má být čas setby a žní? *Sursum.*

Úvahy a kritiky.

O pražském románě.

IGNÁT HERRMANN: DROBNÍ LIDÉ. PRAŽSKÉ FIGURKY. Z PRAŽSKÝCH ZÁKOUTÍ. BODŘÍ PRAŽANÉ — K. M. ČAPEK: V TŘETÍM DVOŘE. — V. HLADÍK: Z PRAŽSKÉHO OVZDUŠÍ. TŘETÍ LÁSKA.

(Dokončení.)

Mnohé jsme nuceni u p. Herrmanna omluviti malými rozměry jeho prací. Jsou to malé, zachycené obrazy, které nevystupují s velikými nároky. S takovými však vystoupil pan K. M. Čapek ve svém »románě z pražského života« »V třetím dvoře«. Pan Čapek jest ve volbě, pojetí a provedení látky p. Herrmannovi nejbližším a patří s ním do prvé kategorie budovatelů pražského románu, o níž jsem mluvil. Na románě »V třetím dvoře« můžeme viděti, co tato škola dovede, odváží-li se na větší koncepce. Kniha »V třetím dvoře« vystupuje se značnými pretensemi, originální úpravou atd. Autor předesýlá předmluvu, která má mít jaksi programový význam. Jenže co tam praví, je pouze pokus o vystižení »nálady, z níž se rodívají sujety z pražského života« a ne nárys uměleckých principů, dle nichž si sestrojuje svou představu o pražském románu. O této knize praví: »Velkolepých obrazů ze společenského života české moderní Prahy, oddychující všemi politickými, sociálními a vůbec kulturními problémy nové doby, obírající se svým bezprostředně nastávajícím obrodem na město světové, čtenář v knize této nenajde.« »Jestiť spíš řadou pohledů do života nejutajenějšího, který odstěhoval se do ústranní nejzazšího dvora starého domu v jedné z ulic do Karlova náměstí ústících atd.« Tedy jsme zase v rayonu p. Ign. Herrmanna a p. Čapkův pražský román zříká se již předem nároků na malbu širokého velkoměstského proudění Prahy. Ovšem že dala by i odlehlá zákoutí pražská dosti látky k velkému románu, zvláště i ku vytvoření typů, ale pohleďme, jak si úkol své knihy p. Čapek představuje: »Prohlédnouti šerem tím, objeviti v něm barvy, svérázné podoby a povahy, jejich robení a kutění na pohled všední, prozraditi pamětihodný příběh, uvésti čtenáře do interiérů, v nichž nikdy nebyl, zkrátka vylíčiti živoření lidských červů pod kamenem, jich lásku, nevraživost, směšné i truchlivé příhody atd.« Nezdá se vám, že toto předsevzetí nestačí ještě na román? že zde bylo zapomenuto hlavní: hledání typů, budování jejich psychické konstrukce a demonstrační pochody na nich? Že všecko, k čemu

se zde p. Čapek chystá, jest vlastně úkol zase jen genristy à la p. Ign. Herrmann a ne romanopisce?

Ale i kdyby, p. Čapek nesplnil ani toho, co si v předmluvě předsevzal. Našel, pravda, v onom milieu něco barev, několik svérázných podob a povah, načrtl tu a tam něco z jejich robení a kutění (zůstávám stále při slovech jeho předmluvy) »prozradil« příběh, který se leckomu může zdáti dosti pamětihodný, ale neuvedl čtenáře do žádných interiérů (nanejvýš na prvých stránkách, kde líčí s nepěknou rozvláčností domácnost rodiny Terttlovy s pikantní episodou Pavliny, vstávající z postele, anebo tam, kde předvádí svatební hostinu zmrzačelého setníka) než jen na několik okamžiků a s běžným náčrtem, a nevylíčil živoření lidských červů, neboť co nám zde o životě, slastech a strastech svých postaviček vypravuje, není »vylíčení«, nýbrž několik letmo žurnalisticky zachycených scén.

Sám říká, že osou a středem vypravování je rodina malíře Benýška resp. bizarrní process o dědictví, naplňující poloblázninou hlavu jeho ženy. Ale nejen že nezdůvodní a neosvětlí nám psychologicky tuto fixní ideu Benýškovy ženy, on nás ani neuvede v denní »robení a kutění« toho »interiéru«, v němž žijí tito lidé, které sám vyhlašuje za osu a střed vypravování. Jediné místo, jehož život trochu barvitěji vynikne, je dvůr, společné to jeviště pro všecky zde vystupující rodiny. Ale domácnosti neodhalil autor než jen v přelétavých momentech. A psychologie? karakteristika osob? Tu zejí nedostatky přímo úžasné. Autor s větší měrou autokritiky byl by je jistě postřehl a náležitě si rozmyslil, má-li se takto odvážiti s knihou ven. I nejprostšího čtenáře zarazí, nedoví-li se během celé knihy, jaký člověk byl Benýšek, jaká dívka vlastně byla Pavlína, jaký poměr to mezi nimi byl, čím byl vyvolán atd. Autor předvádí v osamocených uzavřených kapitolách jednotlivé scény, ty kreslí s celou vervou naturalisty — ale jen v zevnějším jich povrchu. Do nitra osob nejde, pojítek s ostatními scénami zapomíná a tak není jeho kniha než skupinou nesouvislých obrazů, jejichž příčinné a dějové svazky dost namáhavě v mysli si teprv musíte konstruovati. Pravil jsem, že do nitra osob autor nejde. A i když se o to pokouší, vypadá to podivně. Tak na př. uvede nás z čista jasna do duše gigrlete Terttla, neřekne, jaký to je člověk a nutí nás dívati se hodnou chvíli na svět jeho očima a pociťovati s ním strach, že ošklivá trafikantka před porotou uvede ho do bryndy. A představte si ten dojem: býti nucen žíti a cítiti na tu chvíli s člověkem, jejž nám autor nepředstavil (aspoň ne po stránce psychologické). Totéž bychom mohli říci o celé řadě jiných osob.

Jiné, kardinální pochybení knihy tkví již v samém způsobu, jímž p. Čapek na své lidi nazírá a jímž je představuje. Jako p. Herrmann hledá i on karakteristické, význačné na životě svých malých pražských lidí (k typickému také se nedostává), ale kdežto p. Herrmann buďto jen zcela objektivně anebo s vlídným smíchem nám referuje o tom, co viděl, nevidí p. Čapek své lidi a věci ve střízlivém světle normálu, nýbrž všude nachází a zveličuje komické skrouceniny a nestvůrné tahy. Pitvorná fysignomie, komická grimassa — to je to, co ve vlnách pražského života loví. A vylovil jich slušnou řadu: žena Benýškova, Benýšek sám se svým

deklamatorním tónem, matka Pavlíny i její bratr, mrzák setník, advokát Paussig, samé to pitvorné zjevy z lidského zvěřince. A odporné a naprosto neumělecké při tom je, že p. Čapek mísí tuto pitvornost s tragikou, všelijak, bez ladu a skladu. Za komickou grimassou ženy Benýškovy vyzírají vážné city, vyvolávající účast. A naopak, za tragickou maskou šlehne vám tu a tam komická grimassa nebo docela triviální úšklebek autorův. To je vskutku až odporné. Autor se posmívá na př. smyslnému žáru Pavlininy lásky, ačkoliv situace naprosto není k žertu, posmívá se zmrzačelému setníku, posmívá se (a nechá svůj posměch ještě doprovoditi příslušnou illustrací) ošklivé trafikantce, na kterou čtenář jen trochu jemnocitný nemůže se dívati než s hlubokým soucitem, ba neušetřil si jistých náběhů k šprýmovnému tónu i v poslední scéně, kde Benýšek nalézá svou ženu oběšenu. Tu platí v míře ještě větší, co jsem řekl u p. Herrmanna: za zobrazenými postavami nevyzírá umělecká individualita, která by nám imponovala svým originálním a hluboce lidským názorem na lidi a věci.

Jedinou předností knihy jest snůška detailních pozorování z pražského života. Viděti cvičené oko žurnalisty, který dovede zaparadovati tou či onou podrobností, která by jinému ušla. Ale jako celek, dokonce pak jako román jest »V třetím dvoře« kniha neorganická, na kusy rozškubaná, psychologicky vyprahlá, se svými náklonnostmi ku kresbě grimass jednostranná — jedním slovem dílo, ani zdaleka nesplňující, co autor i nakladatel slibují. Z illustrací p. Art. Scheinera vyzírá zjevně snaha, předváděti Pavlínu v pikantních situacích a to je seriosnosti díla také jen na újmu. Divíme se, že autor sám proti tomu nezakročil.

* * *

Druhý živel, na němž se staví náš pražský román, je representován pracemi p. Václ. Hladika. Je to onen směr belletrie z pražského života, který na rozdíl od pp. Herrmanna a Čapka chodí pro své látky do hlavních tříd pražských, do salonů pražské haute-volée a plutokracie, do kontoirů a skladišť, do garçonských pokojíků, do restaurací a kaváren — krátce do té Prahy, která dýše klopotným ruchem velkoměsta, která se žene v chvatu a tlačenici za penězi a požitky. To je Praha buržoasie, velkého obchodu a průmyslu. V tom ovzduší se pohybují práce p. Hladíkovy od svého počátku, tedy nějakých již osm let a ono samo dává již hádati na jméno autorovo, přečteme-li dvě poslední jeho knihy, sbírku obrázků a nálad »Z pražského ovzduší« a román »Třetí láska«. Na tomto svém poli setkává se p. Hladík nanejvýš jen s p. Ot. Auředníčkem, někdy také s p. Bohd. Kaminským, ze starších s p. Serv. Hellerem. Jinak je tu téměř sám, z velké části již proto, že třídy, kterou kreslí, bohaté buržoasie, jsme téměř dosud neměli. S tím, jak český živel proniká i do těchto kruhů, vniká tam i pozorovatelské oko romanopisce.

Staví-li se pražský román na tyhle společenské základy, naskytá se tu předně otázka: jak pohlíží autor na tu sociální třídu, kterou chce umělecky zobrazovati? Autor kreslící lid, srůstá obyčejně v sympathiích

s ním, autor, malující zvlášť k tomu účelu vybírané a hledané figurky malých a komických lidí, dívá se na ně s usměvavou ironií nebo posměchem. Jak se má však dnešní spisovatel dívati na třídu, v níž je všecko přirozené lidské tak hluboce zahrabáno pod vrstvami společenského líčidla a maskou konvenčních přetvářek, na třídu, která dnešními řády a úzkoprsostí svých zájmů tak jest přímo strhována, aby všechen život svobodný a ethický, každé hnutí vyšší kultury obětovala molochu peněz a společenské moci? Tu je odpověď pro skutečného umělce sama sebou dána. Tato třída jej musí odpuzovati svým sobectvím, svým materialismem, svou mravní a duchovní vyprahlostí Když mohl ještě Freytag z ní udělati v románě »Soll und Haben« svého hrdinu, tu byla něco jiného. Tu byla buržoasie ještě ve svém processu vzestupném, tu byla se svými aspiracemi liberálními a svou pracovitostí a solidností nadějí kulturní společnosti. Dnes jest však moment opačný a čím hlouběji lidsky umělec cítí, tím je nucen na ni hledět nepřátelštěji. S Diogenovou svítilnou musí hledati člověka tam, kde jen nalézá obchodníky, bankéře, továrníky, advokáty, salonní loutky atd. — Tento základní poměr pojal p. Hladík, alespoň ve svých vážnějších pracích, dobře. Nepíše třídě, kterou zobrazuje, žádné apologie ani apotheosy. Je v hloubi srdce jejím odpůrcem. S jejími představiteli zachází ponejvíce jen jako s jednostranně a úzce vyrostlými plody svého okolí, málo kdy vyvolává pro ně sympathie. A z postav, na něž sympathie své soustřeďuje, činí obyčejně mučedníky a vyhnance této společnosti. Takovým je mladý umělec Štěpán, vyobcovaný ze své rodiny (Rodina páně Štěpánova), takovým zvláště je i Vojtěch Kvis (Jan Kvis a synové), který se svým socialismem bloudí v komptoirech svého bratra jako zjev z jiného světa a z trosek tohoto obchodu vychází jako pracovník za zájmy vyděděných tříd. Kde nenaznačuje autor takto dosti určitě toho nepřátelství k buržoasii, dává je tušiti z jistého ironického tónu, jejž vkládá do své dikce všade tam, kde maluje lidi této vrstvy ve štěstí a blahobytu. Jistý úsměšný tah zdá se mu zahrávati kol rtů a dává hned na př. na počátku »Třetí lásky« vyciťovati, že všecko to zdánlivé štěstí jeho hrdinky, paní doktorové Maříkové, není než obíleným hrobem. A je rád, když může za pěkně lesklým povrchem života těchto lidí odkrývati hnisající, ošklivé jejich rány nebo stíny z minulosti, které budovou jejich blahobytu na konec sřítí. A ironii vyciťujete také tam, kde se jedná o projevy mravní hodnoty těchto lidí, na př. když jeho paní Maříková za muže, jehož smrti byla příčinou, nalézá brzy náhradu v jiném mladším doktůrkovi. Tu vidíte u p. Hladíka jistý pohrdavý úsměv, jejž ovšem jako člověk dobře vychovaný dovede za svou elegantní, trochu světácky nesenou dikcí skrýti. Jen místy se dá třpytným pozlátkem své látky svésti k tomu, že opustí svou posici této společnosti nepřátelskou a líčí se zálibou, to co se jí líbí, vyjadřuje její sympathie, její vkus a její názory. Ale to jen místy, tam, kde affektovaná jakási světácká elegance zvítězí nad aspiracemi umělce.

Tu mluvím pořád jen o jednom: o základním poměru, v němž stojí p. Hladík k té vrstvě pražské společnosti, již líčí. Moment ten je důležitý, jest v něm jisté kriterion autorovy modernosti (autor, který by hleděl na buržoasii růžově a bral její věc na sebe, ukázal by nedostatek

moderních aspirací, ne-li jinde alespoň po stránce sociální) — proto jsem se ho dotýkal tak široce. Chci tím také již se dotknouti základních disposic každého románu z ovzduší pražské buržoasie. V minulých desítiletích, kdy jsme se snažili tuto třídu společenskou v zájmu národním teprv vytvořiti, mohl vyjadřovati román neb povídka radost nad jejím vzrůstem a pokroky, mohl s ní sympathisovati, viděti v ní pokrok národního bohatství a blahobytu Dnes, kdy ji už máme a kdy zažíváme s ní tatáž zklamání jako jiní národové, kdy jsme napojeni hesly sociálními a moderními lidovými, stojíme vůči třídě měšťanské kriticky, ponejvíce i s jistou zálibou malovati jí na stěnu ohnivé mene tekel trestu za její sobectví a hříchy proti lidu a kultuře. Není na místě zde sice budoucímu rozvoji románu něčeho předpisovati, ale tato všeobecná direktiva určuje se dnešním stavem mravním a společenským sama sebou.

Ale vracím se zase k p V. Hladíkovi. Po náčrtu genru, jemuž jeho práce patří, zbývá promluviti o specielním jejich rázu a významu. V tom ohledu zklamal p Hladík leckteré naděje, v něj skládané. Byly doby, kdy se s ním počítalo jako s jedním z průkopníků nového umění. Tehdy byl jedním z členů malé družiny, a snad proto se to, co se na něm může zváti moderností, dosti slibně k jeho prospěchu odlišovalo od průměrné šedi naší tuctové belletrie. Ale moderní směry zatím rostly do šířky, jejich representantů je již hezká řada, ale p. Hladík zůstal silně vzadu. Zatím co jiní spěchali hledat nové dráhy umělecké, neodolal on, aby se tu a tam neohlédl po obecenstvu, po jeho vkusu a chvilkových zálibách. Nu, a s umělcem, jenž se ohlíží po obecenstvu, děje se to, co se ženou Lotovou, ohlížející se na hořící Sodomu; tuhne v solný sloup prostřednosti a šablony, a nedostane se ku předu. Pana Hladíka ještě tento osud nadobro nestihl, ale nebezpečí tu již je. I když se již nechci šířiti mnoho o každé slabé práci ve sbírce »Z pražského ovzduší«, o tom množství bezvýrazných a mdlých stránek potištěných jen pro chvilkovou zábavu obecenstva belletrii hltajícího, i když pominu všecky ty povrchnosti tam v stavbě postav, ty hříchy proti psychologii, to množství romantických scén a konců, ukazujících, jak autor po každém slibnějším uměleckém rozletu padá se svěšenými křídly v náruč obecenstva, jež jej za to vítá úsměvem své přízně, i když pominu všech těchto krátkých prací, jimž snad autor sám nepřikládá velkého významu — je tu román »Třetí láska«, práce tak v každém ohledu kompromissní, tak ve všem všudy vypočtená na úspěch v umělecky necítícím čtenářstvu, v tak povážlivé blízkosti k románům, jimiž se zásobují všelijaké ty Roman-bibliotheky a rodinné listy, že až vedla jednoho z kritiků k ironickému tvrzení, že tento román psala místo p. Hladíka nějaká dáma. Na jeho obranu dalo by se snad jen namítnouti, že by tu neb onu stránku, plnou detailů nasbíraných okem dobrého pozorovatele, mohl napsati jen skutečný talent, který prošel školou uměleckých snah naturalistických. Jinak však, v koncepci děje, v jeho střihu a rozuzlení, v kresbě postav a psychologii se kniha zachrániti nedá. Dovozovati proč, je zbytečno. byl bych nucen tím vyplniti celé další strany. Jediné, co ji přece jen vyvyšuje nad průměrnou fabrikaci románovou, je její hladká, plynná, třpytná, elegantně svižná dikce. Ale styl v uměleckém

slova smyslu, totiž prolnutí celého materiálu slovního a myšlénkového svérázným dechem samostatné tvůrčí individuality, to není — je to pouze výkon routinéra, který umí dobře ovládati technickými prostředky výrazu a formy. — Hlasy kritiky budou snad p. Hladíkovi varovným pokynem, aby se ještě v čas vytrhl z čarovného kruhu přízně obecenstva, která je největším zabijákem pro rozvoj mladého uměleckého talentu. —

A celková bilance pražského románu až do dneška? Vidíte, jak je chuda. Ani jedna z jmenovaných prací nemůže vyryti hlubší stopy do rozvoje toho literárního genru. Je to všecko zábavně a obratně psaná belletrie, ale všem chybí seriósní umění, které by bylo neseno samostatnou tvůrčí silou a hledělo se projádřiti v tomto genru, žádajícím pro složitost a jiné specielní vlastnosti své látky ruku bohatého, moderně založeného talentu. Náš pražský román nevykročil dosud ze svých dětských plenek — to je jediný závěr, jímž mohu ukončiti. *F. V. Krejčí*

Al. Jiráska. Sebrané spisy XIX. **Proti všem.** List z české epopeje.

Kniha dobrá, v nejlepším slova smyslu d o b r á. Jirásek vůbec podává dobré čtení, nahrazuje svými po výtce historickými povídkami a romány Třebízského. Jirásek Třebízského netoliko nahrazuje, on jej také převyšuje svým obsahem myšlenkovým a vlastně promyšlenějším.

Jirásek je právě solidní historik. »Proti všem« líčí nedlouhou dobu počátků nového Tábora, líčí rozbroje stran reformačních, jejich boje se Sigismundem, ale také mezi sebou; ba právě tyto vnitřní rozbroje jsou hlavním předmětem obšírného a podrobného líčení. Kniha končí se obrazem zpustlých šílenců adamitských, počíná se vypravováním, jak lid, tíhnoucí k Táboru, ničí chrámy a statky svých nenáviděných pánů

Lid ten jsou Jiráskovi stále jen »bratři« a »sestry« v uvozovkách — v tom viděti »tendenci« spisu přímo názorně; také již název: »Proti všem« mluví dost jasně. Nedala by se ta česká reformační epopeja pojmout označením: Všichni proti nám? A co by bylo správnější?

Jirásek právem kritičtěji pohlíží na naši slavnou dobu; s touto kritickostí spojuje se však spisovatelova zvláštní chladnost obrazotvornosti, nebo jak bych tu jeho vlastnost a zvláštnost nazval.

Povídce by nevadilo, kdyby byla hodně kratší (má 644 str.); stává se proto velmi často historií, ba někdy jako by starší kronikou. Scen živějších, jako vylíčení duchovního rozpoltění dcery a otce z Hvozdenského dvora, není mnoho. Stinné stránky doby a osob, jak už naznačeno, sytěji jsou podány. *B.*

F. Marešova všeobecná fysiologie. (Dokončení). K obsahu stručně načrtnutému budiž referentovi dovoleno připojiti několik poznámek.

Základní myšlenka, která celý spis proniká a při každé příležitosti se projevuje, spočívá v tom, že veškery životní pochody vykonávají se proměnou energie živé hmoty, a že ni jediný úkon životní nedá se vysvětliti pouze anatomickou skladbou ústroje výkon provádějícího. Živá hmota dýše, živá hmota zažívá, živá hmota vybavuje teplo, elektřinu, světlo, živá hmota vykonává pohyb, zkrátka, veškery zjevy života jsou

podmíněny proměnou energie v živé hmotě nahromaděné. Proto veškerá výše differencovaná ústrojí, jako dýchadla, trachey, ledviny, svaly, smyslová ústrojí a j. v., jsou toliko druhotným přizpůsobením k životním projevům této živé hmoty. V jakém tvaru se nám tedy vlastně jeví tato živá hmota?

Původně se myslelo, že bude možno vysvětliti si pochody životní, až pozná se dokonale anatomická skladba příslušných ústrojů. Anatomickým a histologickým rozborem, jež pokročily k podrobnostem netušeným, se však zjistilo, že ani buňky v té podobě, jak se nám jeví pod drobnohledem, ani granula buněčná sama, jakožto další jednotky buňku skládající, nedovedou nám vlastní životní děj vyložiti. Rovněž ani fysiologická lučba, ačkoliv nám objasnila mnohý pochod životní, který by nám byl zůstal jinak zcela nepochopitelný, a stala se takto ke zkoumání životních pochodů naprosto nezbytnou pomůckou, sama o sobě nedostačuje k náležitému vysvětlení vlastního děje životního. Shledáváme zkrátka, že ani anatomickým (fysikálním) ani chemickým výzkumem nepoznáváme pravý zdroj životních pochodů. I tkví nedostatečnost našich dosavadních method hlavně v tom, že pod drobnohledem shledáváme pravidelně jenom útvary skoro vždy odumřelé a umělé, a chceme-li substrat života zkoumati chemickým rozborem, vyšetřujeme toliko trosky, jež zbyly po vyhasnutí života.

Dokonalý výzkum živé hmoty tedy uniká našim dosavadním pomůckám, i zůstává jim stejně nepřístupna i živá protoplasma i živá bílkovina, kterých se někdy též užívá místo pojmu živá hmota. Tak, jak se nám dosud jeví živá hmota, projevujíc se toliko pochody činnosti assimilační i dissimilační, nabývá vůbec rázu hypothetického. Neboť za všemi látkami a součástkami, které dle dosavadních zkušeností prohlašovány jsou za prvotní, skrývá se něco abstraktnějšího, jež stává se základem těchto elementárních součástek, je to zkrátka »živá hmota«, ježto protoplasma v dosavadním slova smyslu je pojmem příliš omezeným.

To jsou důsledky, ke kterým dospěl autor v části úvodní a jež vyznívají při každé příležitosti v jednotlivých speciálních odstavcích celé knihy. Nepřipadá tu myslícímu čtenáři na mysl »životní síla« starších i novějších autorů? Nepodobá-liž se »živá hmota« onomu mystickému principu životnímu, který pod rouškou různých duchů a sil objevoval se stále v soustavách přírodovědeckých a lékařských, jenž řídil veškeré projevy života, kterýž ihned vymizel, jakmile onen životní princip působiti přestal?

Právem se tvrdí, že největší pokrok přírodních věd lze stopovati od těch dob, kdy zahájen byl účinný boj proti oněm apriorným silám životním, na jejichž místě byly hledány stavy konkretnější, byly studovány přímo jednotlivé fase proměn životních. Materialistické snahy byly vskutku korunovány úspěchy velkolepými; ale kam dospěly na konci svých indukcí? — Že stanovily jakožto základ všech životních zjevů živou hmotu, rovněž hypothetickou, jako jsou životní síly. Jakkoli však je podoba mezi nimi tak nápadná, přece shledáváme mezi nimi veliký rozdíl v tom, že k pojmu »živá hmota« dospěla věda induktivnou cestou tak dobře jako k pojmům jiných, nyní všeobecně uznávaných sil přírodních, na př.

přitažlivosti zemské, kdežto pojem »životní síla« byl přece vždy toliko libovolný, bez vědecké oprávněnosti.

Pomíjeje o této živé hmotě podrobnější úvahy, ku kterým zavdává kniha autorova hojných příležitostí, upozorňuje referent jmenovitě na str. 14, 15, 26, 31, 33, 50, 52, 85, 86, 96, 97, 116, 125, 241, kdež najde bedlivý čtenář zaznamenánu mnohou důležitou podrobnost, která mu význam živé hmoty a z toho i poměr její k životní síle blíže objasní. —

Uznávaje všeobecný význam živé hmoty, přičítá autor činnosti jednotlivých výše differencovaných ústrojů jenom velmi podřízený význam, což je již patrno z toho, kterak definuje nebo popisuje vznik ústroje (str. 4). »Vytvoření zvláštního ústroje lokalisací výkonu možno znázornit povstáním stezky lokalisací chůze. Prvotně jest chůze možna kudykoliv; lokalisací chůze jedním směrem vytvoří se stezka, zvláštní ústroj chůze, čímž se výkon znamenitě zdokonaluje. První jest však výkon, zvláštní ústroj jest druhotným přizpůsobením.« (Bližší odůvodnění tohoto názoru o ústroji podává autor na str. 130.)

Popatříme-li k věci blíže, seznáme zajisté, že ústroj, vykonávající určitou funkci, kteráž jest ovšem projevem živé hmoty, není tak passivním výtvorem jako stezka, jež vznikla následkem chůze, která se omezila na určitý směr. Jakkoliv důsledky, které vyplývají z povahy živé hmoty, velmi svádějí k podobným názorům, přece nesmíme nikdy zapomenouti na veliký význam a vliv, který mají změny v ústrojích na proměnu projevů živé hmoty vůbec. Pomíjeje mnohé doklady ze srovnávací anatomie, která tak platnou měrou přispěla k vytvoření pojmu živé hmoty, dovoluje si referent poukázati toliko k pokusům, které byly v nejnovější době vykonávány na zástupcích různých tříd živočišných, a u kterých se vždy ukázalo, že právě umělé změny na orgánech měly podstatný vliv na celkové projevy života celého individua. A proto zásada, že funkce vytvořuje si vždy příslušný ústroj, jakkoliv je v základě svém vskutku všeobecně platnou, nabývá touto reciprocitou: ústroj — funkce dalšího prohloubení.

Ukázky tyto, doufám, že postačí, aby z nich bylo patrno, jak zajímavých a všeobecně důležitých otázek se tu autor dotýká.

Místy zdají se býti důsledky, ku kterým autor dospívá, velmi materialistické, příkré, na př. při oceňování života a smrti individua, rozplozování a p., avšak tím důstojněji právě tu vyniká velkolepá myšlenka jednotného trvání života. Theorie skutečně vědecká nemá se nikdy lekati všech svých důsledků, neboť to bývá často jediný způsob, dle kterého možno poznati, zda i její základ je dobrý nebo pochybený. Podobně shledáváme i zde, že jednotný princip živé hmoty proveden je důsledně ve všech oborech činnosti těla lidského a živočišného vůbec, že autor snaží se přivésti jej v platnost i tam, kde evoluční zásady dosud úplného jasna nezjednaly, jako jsou na př. problemy výše zmíněné, problemy psychofysické a j. Že tu bývá badatel uveden též na pole hypothes, nemůže býti vědeckosti spisovatelově nikdy závadou, vždyť filosofie přírodní, sledující stále výsledky tvořivých i rušivých jevů, které skládají proměny života, nemůže se obejíti bez hypothes, které někdy vskutku hraničí s metafysikou.

Tyto hypothesy a theorie však jsou vědecky přece oprávněny, jsou-li jenom postulaty poznatků získaných ze zkušenosti. —

Z formální stránky sluší upozorniti hlavně na dvě vlastnosti Marešovy všeobecné fysiologie.

Při velikém množství různorodého materiálu, který je snesen a zpracován v knize autorově, znamenitou měrou je čtenáři usnadněn přehled častým vsunováním souborných odstavců, ve kterých autor vždy stručně resumuje dosavadní výsledky, má-li pokračovati v dalším líčení nebo má-li přejíti k části nové. Nejsou to však suchá resumé, pouhé výtahy předchozích partií na konci každého odstavce, nýbrž často podány jsou tu úsečnější formou i důsledky, vyplývající z projednaných themat, jež tvořívají zhusta základy a přechody k novým částkám. Tím způsobem je četba knihy velmi usnadněna a přehlednost její získala měrou nemalou.

Jiný potěšitelný zjev, který se v této knize poprvé objevuje v české literatuře lékařské, zasluhuje býti zvláště vytknut s přáním, aby si ho i ostatní naši spisovatelé dobře povšimli a následovali tohoto příkladu. Autor totiž užívá při transkripci jmen slovanských spisovatelů, transkripce české místo dosavadní německé a píše Bechtěrev, Mečnikov, Tarchanov místo dosavadních Bechterew, Metschnikoff, Strelzoff, Lwoff, Kusnetzoff, Lewaschew, Lavdowsky, Jakimovitsch, Darkschewitsch, Podwyssotzki, Kultschitzky a j. v. Na vzácné výjimky jsou ovšem našim badatelům skoro pravidelně přístupny jenom prameny německé. Stává-li se to již, že bez německé literatury se obejíti nemůžeme, proč přejímá se i jejich zkomolená transkripce slovanských jmen? Jedná-li se již našim autorům ve vědeckém pojednání též o vědeckou přesnost i v doslovném zachování jména autorova, jak jej nachází ve zpracováních nebo výtazích německých, dá se přec v českém kontextu užívati počeštěných jmen slovanských, čímž nezmění se na něm nic nežli některá písmena, mající týž zvuk jako v původním slovanském jazyku, a pro přesné zachování citace možno užiti pod čarou nebo na konci spisu transkripce, jaká se nachází v pramenu, ze kterého bylo čerpáno. Z této stránky sluší způsob Marešův jen schvalovati.

Škoda je, že referent mohl se některých zajímavých themat, ku kterým kniha autorova zavdává podnět, toliko dotknouti, a pro omezenost místa byl nucen, mnohé pozoruhodné části zcela přejíti. I nezbývá mu vskutku než přímo odkázati laskavého čtenáře na knihu samu. Každý přítel seriosní četby, kterého neodstraší místy trochu abstrakce, s potěšením pročte tuto knihu a shledá zajisté mnohou pohnutku k přemýšlení o složitých jevech životních a o významu i závislosti vlastního já v nekonečné řadě organismů oživené přírody. Našim medikům pak je dána do rukou kniha, ze které mohou poznati vědecké základy jedné z nejdůležitějších disciplin, pěstovaných na lékařské fakultě. —*lk*—

Радован Кошутић: Писма из Петрограда. Београд 1895. Nákladem spisovatelovým. Str. 225.

Spisovatel, který žil několik let v Petrohradě, líčí ve svých listech, psaných v letech 1891—1894, hlavně vnitřní život ruské společnosti, jmeno-

vitě její osvětné snahy, její práci na povznesení vzdělanosti, šíření literatury a školství mezi obecným lidem městským i vesnickým. První čtyři listy jsou vlastně čerpány ze známé knihy A. S. Prugavina, vydané nedávno po druhé v rozmnoženém přepracování.*) Dále čteme o veřejných čteních pro lid, o známé nedělní škole ženské pí. Alčevské v Charkově, o ideálním gymnasiu v Tiflise, o školách německých osad na ruském jihu, o N. V. Karazinovi, zakladateli charkovské university a znamenitém rádci Alexandra I. za prvních let jeho vlády; načrtnuty dále obrázky z nedávné minulosti, poddanosti selského lidu a krutých jeho pánů, mezi jiným též o Izmajlovu, témž utlačovateli, kterého Gribojedov ve své komedii »Mnoho rozumu tvá škoda« uvedl mezi jinými jako »vzor« dob zašlých ...

Spisovatel všude, kdekoliv se naskytuje příležitost, ukazuje srbské společnosti zároveň zrcadlo, jak by měla pracovati na povznesení svého lidu místo prázdného mlácení politické slámy a hubaření o politických svobodách, zvláště v předmluvě šíře o tom promluvil a dal se do ostré, však i spravedlivé kritiky srbských poměrů, kterou mu ovšem neodpustí ani »radikální« ani »napredňacká« ani »liberální« žurnalistika. Zdá se, jakoby hlavním účelem nebylo bývalo spisovateli tak seznámení srbského obecenstva se světlými stránkami ruského života, jako spíše ukazovati jemu zvrácenost dosavadního prázdného politického zápasu, a ukládati jemu jiné lepší úkoly, osvětnou práci. Bohužel celé pokolení nadšených a nadaných lidí opotřebovalo se v zoufalém boji, aby se vybojovala nejsvobodomyslnější ústava v zemi co nejnekulturnější. Třebas je lid náš, říkali Srbové, nevzdělaný, on má tolik sebevědomí občanského, že mu mohou na západě záviděti. Poklonili se vzdělaní nevzdělaným a zvolili si je za vůdce. Zbudován znamenitý palác svobody, a nesměle ohlíželi se v něm noví jeho nevzdělaní obyvatelé. Čeho se dotýkali, lámalo se pod jich nešikovnýma rukama; čeho bylo jim třeba, v domě nebylo, a co bylo, nevěděli k čemu je. A učinila se věž babylonská a stavení se zřítilo. Nikdo se nehnul, aby předešel jejímu pádu. Vláda výborně rozuměla, že národ, ve kterém je 70% písma neznalých, vedených loyalní, mírnou buržoasií, nemá příčiny povstati k obraně něčeho, čemu nerozumí ... Nevzdělaný a nekulturní národ není schopen na základě široké samosprávy ani obec svou spravovati, kde pak teprve předpisovati zákony zemi. Neznalí písma nesmějí míti práva hlasovacího. Spisovatel ukazuje na to, že nevědomost nejvíce právě byla patrna v oněch skupštinách, které byly nejsvobodnějším výrazem »nevzdělané vůle temného lidu« srbského. Jinou cestou ubírají se Bulhaři. K Srbům jsou dle mínění spisovatelova v poměru 3 : 2, a přece je u nich čtyrykrát více zaseté půdy a téměř třikráte víc učitelů než u Srbů. A až přijde doba řešiti makedonskou otázku, tož jich právo kulturní více bude platiti, než historické právo Srbů. Když jste potřebovali 16 let, poví pak Evropa, na zřízení jedné školy na 60 vesnic v nově osvobozených krajích, když v srdci Šumadije ještě dosud přes 20 vesnic tvoří jednu školní obec,

*) Запросы народа и обязанности интеллигенціи въ области умственнаго развитія и просвѣщенія. Москва. 2. vyd. С-Петербургъ 1895.

kolik byste potřebovali času na šíření vzdělanosti v zemi dvakrát větší než vaše? Co my jí pak odpovíme, táže se spisovatel, my analfabetický stožár Balkánu?

Proto volá spisovatel na intelligenci srbskou, aby neplýtvala a nemařila sil svých v prázdném politickém boji, než aby se chopila práce jiné, platnější a vznešenější, práce osvětné. Srbsko, praví spisovatel, musí býti kulturně silné, aby cizí vlny ho neroznesly. Pokud vládne v Evropě právo silnějšího, musí se Srbové báti o svou samostatnost, a zůstanou-li jak jsou, pak i o existenci svou ... a kdyby i mělo Srbsko podlehnouti v nerovném boji, souzeno-li Srbům, aby se našli sjednoceni pod jedním společným jařmem, pak se nebudou aspoň museti báti o svou národní existenci. Srbové musí se ozbrojiti kulturní zbraní, která je tvrdší než ocel, ostřejší než meč, neboť národ kulturně silný ničeho se nebojí.

P.

Russland unter Kaiser Alexander III. sowie Politik und Aufgaben Nikolai's II. *Ferd. Neubürger* 1895. 2 m. 50 pf.

Ne sice u nás — neboť jsme Rusofilové! — nýbrž v Německu vyvolán smrtí Alexandra III. větší ruch i v literárním ohledu, vyšlo několik spisů týkajících se nebožtíkovy vlády i stavu ruské říše. Uvedený spis byl sepsán již r. 1893, ale v rukopise přepracován po smrti carově a vydán. Ukazuje na nedostatky v říšské i obecní správě, líčí jednotlivé stavy a ačkoli spisovatel mluví mnoho o vlastních sympathiích k Rusku, v němž dlouho žil, přece zdá se, že vidí jenom stíny a příliš je závislý na Westländrovi a j. O Rusku nových zpráv není tu mnoho, za to hojně ukazováno na zásluhy Pruska — zejména Bismarcka — o Rusy a vůbec nezbytnost spojenství těchto států. V té příčině přechází až v nechutnou žvavost. Mluvě o náboženství, prohlašuje za nejlepší, kdo nemají kněžstva t. j. židy a ještě lépe prozrazuje se touto pustou logikou: »K tomuto bodu měla by koruna zřetel obrátiti, tu měla by energicky zakročiti, místo aby ‚cizí vyznání' nesnášenlivě tísnila a s ubohými židovskými Rusy, v jejichž žilách krev Spasitelova proudí, jako s psy nakládala. Jest úplně nepochopitelno, jak samovládce, který knížecí krev ještě i v nelegalním sňatku ctí (!), přímé pokrevní příbuzné Spasitelovy, Matky Boží a prvých apoštolů křesťanské církve za une canaille považovati může, jak se v Rusku děje« ... Stačí? *Vid.*

Нигилистка Софія Ковалевской. M. K. Elpidine. Genève 1895.

Jako Turgeněv v románu »Nov« vybásnil si nihilistický svět, dav mu i jméno, tak Kovalevská téže látky chopila se po historické stránce. Nabyvši vyššího vzdělání v Němcích vrátila se do vlasti a myšlenkově přilnula k novému ruchu politickému, nemajíc ani náklonnosti ani odvahy činně se ho účastniti. Za to pak vidno, chtěla mu prospěti theoreticky, pérem. Záhy zemřevši, zanechala v pozůstalosti malý román Nihilistka, z části psaný švédsky, a to ve dvou recensích. V něm líčí nám život nihilistů z doby aktivné činnosti a vzorem tu je jí Sofja

Perovskaja, ač ovšem její Věra Barancova jest umělecky propracovaná a nedostupuje té aktivnosti a tudíž toho konce jako její vzor. Přes to dobře dává nahlédnouti ve význačnou tu dobu kvasu ruské společnosti. *Vid.*

Russland vor einem Regime-Wechsel. *Westländer A.* Stuttgart 1894.

Zajímavý spis psaný nějakým »zapadnikem« a tlumočící stav Ruska za Alexandra II. a III.; autor stojí na ruské půdě, ale vidí kol sebe jasně i nedostatky i přednosti, hledí vyložiti i příčiny zla obecného i ukázati na jeho léčení. Není blouznílek, ale neupadá v hrubý materialismus politicko-hospodářský. Vyloživ slavjanofilství jako reakční a zpátečnické hnutí proti vládě Alexandra II., kritisuje přísně vládu Alexandra III. — nový kurs — a rozebírá zejména stinné stránky bureaukratie a samovlády. Pak dotýká se agrární politiky ruské, která patří k nejpalčivějším otázkám této říše a ukazuje, jak nová zařízení spíše celý stav zhoršují nežli zlepšují. Pak obrací pozornost čtenářovu k národohospodářské a finanční stránce, kde fedrovány jsou jen vrstvy bohaté a privilegované, kdežto lid všemožně utiskován. Konečně ukazuje na nynější společnost ruskou, jako aktivní »národ ruský«, neboť vlastní národ je passivní. Závěr tvoří rozbor nových proudů ve společnosti a nastínění domnělé budoucnosti stavu Ruské říše. *Vid.*

Alexander III. und seine Umgebung. *Nicolaus Notovič,* přeložil Oskar Marschall von Bieberstein. Leipzig 1895.

Kdo se rád kochá v interessantním čtení, tomu dobře tato knížka poslouží. Autor zná se osobně s vyšší ruskou společností, sám tuším voják, má nejvíce smyslu a neobmezenou chválu pro osoby vojenské, tudíž na předním místě pro cara. Líčí živě osoby, jich přednosti a vady, neboji se dvorních klepů a nešetří ani šlehů pro osoby, jež tuším s ním nejsou v osobním styku. Dává nahlížeti za kulisy ve velké státní komedii, odhaluje nitro hlavních hrdin a statisty jen tu a tam nechává vběhnouti na jeviště. Ani dámy v pikantních poměrech nescházejí v této hře s národem a o národ, který nemá tu leč němé pozadí a málokdy někdo z něho se ozve a to jen ostýchavě. Je nepřítelem Němců a jich spojenců, je nepřítelem činovníků, jich intrik, lenosti a omezenosti, ale ani protekční stvůry nedocházejí milosti v jeho očích Zkrátka mnoho trpké pravdy skrývá se tu v rolničky vážného šaška, který ostrým vtipem hledí na bláznovský svět kolem. Čtenáři volno se přesvědčiti! *Vid.*

ZPRÁVY.

† **Dragomanov.** Podáváme-li tu čtenářům našim stručný náčrt života pilného slovanského dělníka literárního, zemřelého 21. června, činíme tak z dvojího důvodu. Působení nebožtíkovo osvětluje mnohé poměry slovanské a nám je zajímava zejména i maloruská literární činnost Dragomanova; můžeme si z ní vzíti poučení při posuzování našich poměrů československých.

Michajlo Petrovič Dragomanov, jeden z mužů, kteří, nemohouce pracovati ve své vlasti, pracovali ve prospěch svého národa a lidu jako emigranti, zemřel v Sofii. M. Dragomanov narodil se v gubernii poltavské r. 1841. Po ukončení university kijevské a po cestě západní Evropou stal se profesorem dějin na téže universitě. Ale pro politické denunciace byl nucen opustiti universitu a odejeti za hranici, odkud se nevrátil již nikdy do vlasti.

Jako jeden z nejhlavnějších představitelů t. zv. hnutí ukrajinofilského bral Dragomanov úděl ve všech pracích ukrajinofilů kijevských, při zakládání maloruských škol nedělních, při vydávání populárních knížek, při pracích »jihozápadního oddělení zeměpisné společnosti«. Navázav styky s haličskými Rusíny, seznamoval veřejnost ruskou s poměry haličskými a objevil v pravém světle t. zv. »rusofily« haličské (Starorusíny).

Odejev za hranici vydával Dragomanov v Ženevě časopis maloruský »Hromada«, v kterém umístil řadu významných článků literárních a politických. Kolem »Hromady« skupila se celá radikální intelligence maloruská a Ženeva stala se téměř hlavním literárním střediskem Malorusů. R. 1889 povolán byl Dragomanov na universitu do Sofie na stolici světových dějin. Pracuje vědecky nepřestával Dragomanov uveřejňovati publicistické články o otázkách maloruských a zvláště haličských. On to byl, jenž dal podnět k publicistickému boji proti směru Barvińských a Vachňaninů, vydávajících lid rusínský na pospas šlechtě za cenu několika národnostních ústupků. Z Bulharska psal Dragomanov do »Narodu«, »Bukovyny«, »Zorji« a zároveň do několika časopisů ruských (pod pseudonymem). Mimo to vydával sbírku korespondencí Hercena, Ozareva, Bakunina a j. Těžká choroba, kterou byl stižen od několika let, nevytrhla mu péro z ruky. Pracoval do poslední chvíle.

Dragomanov byl upřímným národovcem maloruským, ačkoli rozhodným odpůrcem separatismu politického Malé Rusi od Ruska. Separatism považoval za docela nepotřebný, protože byl přesvědčen, že bude

lze uspořádati Rusko na základě federativném s úplnou samosprávou nejdrobnějších celků administrativních. V takovém státě mohla by býti zajištěna práva nejen tak velikého kmene, jako jsou Malorusové, ale i nejdrobnějších kmenů. Plán federalistické reorganisace Ruska podal Dragomanov vypracovaný až do nejmenších podrobností, v dílku »Vilna spiłka«, napsaném rusky. K otázce federalisace Ruska vracel se velmi často ve svých článcích maloruských a ruských, při čemž kladl veliké naděje na rozvoj zemstev. Teprve v posledních letech počaly se objevovati u něho jisté znaky skepse o možnosti federalisace Ruska, zvláště, když za panování Alexandra III. zemstva byla stále více obmezována.

Názory Dragomanova o samostatnosti literatury maloruské měnily se dosti značně, tím více, čím více poznával průběh obrození haličských Rusínů. V svých článcích ruských za první doby své činnosti zasazoval se o zavedení maloruštiny do národních škol pouze z ohledů prakticky paedagogických, poněvadž dítě maloruské nezná jazyka Ruska. Ve svých článcích v »Pravdě« lvovské v r. 1874 snažil se dokázati, že musí býti jediná literatura ruská pro intelligenci tak velkoruskou jako maloruskou, ale pro lid mají býti dvě literatury, velkoruská i maloruská. Avšak již za krátko praktika literární přivedla Dragomanova k poznání, jak nepraktickým, umělým a nemožným bylo by toto rozdělení. Sám Dragomanov počal psáti vědecká díla maloruská pro intelligenci a všestranný rozkvět literatury maloruské v Haliči přesvědčil ho, že i v Rusku, kdyby konečně i tam nastaly svobodnější poměry, rozvoj maloruské literatury postupoval by týmž směrem a maloruský jazyk ze škol národních rozšířil by se i na gymnasia a university jako v Haliči.

Stoje na základě maloruském, Dragomanov byl dalek veškerého chauvinismu. Povaha Dragomanova naskrz humanní, vedená pouze zásadami národnostní a sociální spravedlnosti, nechala ho vystupovati proti chauvinistům maloruským, a bojovati proti úzkému nacionalismu jejich. Vyjasnění otázky maloruské věnoval mnoho článků maloruských i ruských, zvláště v lvovském časopise Narodu, jehož byl jedním sloupem. Dvě dílka jeho »Čudaćki dumky« a »Łysty na naddniprjańšku Ukrajinu« obsahují jeho názory o této otázce se stanoviska historického, sociálního a literárního.

Dragomanov byl rusofilem v nejlepším významu toho slova. Napsal množství článků o otázce poměru Malé Rusi k Rusku a potíraje centralistické choutky Rusů, upozorňoval na vše, co jest dobrého ve společnosti a literatuře ruské. Zvláště co se týče ruské literatury, musil mnoho polemisovati se svými chauvinistickými krajany.

K Polákům prozrazoval jakousi nedůvěru a dokonce i nechuť, snad ne vždy oprávněnou. Ale jest nutno přiznati, že i zde snažil se být objektivním a blahovolným.

Znamenitou charakteristiku chování se publicistiky (demokratické a socialistické) ruské a polské v otázce maloruské podal v díle, rusky napsaném a vydaném v Ženevě, »Historická Polska a velkoruská demokracie«. Vnitřním poměrům Ruska věnoval řadu brožur ruských, vydaných v Ženevě od 1875—1882. Byl redaktorem liberálního časopisu

ruského »Volné slovo«, ve kterém bojoval proti terroristům ruským, pokládaje terrorism za takovou špatnost jako despotism carské vlády.

Pro společnost ruskou má Dragomanov veliký význam jako propagator federalistických ideí. Názory jeho, podané v četných článcích, uveřejňovaných ve »Věstníku Jevropy«, »R. Mysli«, »R. Bogatstvu« a j. našly mnoho přívrženců v intelligenci ruské a v kruzích pokrokových osobnost Dragomanova těší se zasloužené úctě, i u lidí, nesdílejících jeho idealistických názorů o budoucnosti Ruska.

Dragomanov měl velký vliv na Halič, seznámiv mládež rusínskou s novými proudy v západní Evropě a pokrokovými ideami ruské literatury. Pod tímto vlivem jeho vytvořila se radikální strana rusínská s programem agrárně-socialistickým, stojící na základě maloruském, ale zbavená chauvinismu, a ne bez jistých sympathií k Rusku, ovšem ne oficialnímu.

Dragomanov má velkou zásluhu jako badatel o plodech lidové slovesnosti, hlavně maloruské. Ještě v Rusku vydal Dragomanov spolu s prof. Vlad. Antonovičem dva svazky srovnávací methodou sestavených historických písní maloruského lidu a kromě toho velikou sbírku maloruských národních pověstí. Odejev za hranice stále pokračoval v práci v tomto směru, vydav v Ženevě tři svazky historických písní maloruských. Písně ty opatřeny jsou historickými komentáři, tak že vlastně mohou býti pokládány za dějiny Malé Rusi, napsané na základě kriticky rozebraných písní. Přestěhovav se do Bulharska Dragomanov uveřejnil něko'ik srovnávacích studií o pověrách lidu maloruského v bulharském sborníku minist. osvěty. V pracích těch Dragomanov (znamenitý znalec historie náboženství) stopoval elementy různých křesťanských sekt (manicheismu, bogomilství a j.) v podáních lidu. Některé z těchto prací uveřejnila v překladě pařížská »Mélusine«. Jako folklorista zaujímá Dragomanov jedno z nejvýznačnějších míst v řadě učenců evropských a mezinárodní rada folkloristická zvolila ho za čestného člena. Dragomanov jest stoupencem migrační theorie Th. Benfeya a jeho práce folkloristické označují se velkou kritičností a neobyčejnou erudicí.

Zvláštní pozornosti zasluhují maloruské populární brožurky Dragomanova. Jsou psány tak dovedně, že i člověk nejprostší jim porozumí, ačkoli často se v nich mluví o velice složitých otázkách z oboru sociologie, historie náboženství a ethiky. Ještě za času svého pobytu v Kijevě, kdy ještě v Rusku dovoleno bylo vydávati populárně vědecké knížky maloruským jazykem, vydal Dragomanov brožurku »Pro Kozakiv, Tatar a Turkiv«. a v poslední době svého života vydal celou řadu brožur pro lid (»Vira i hromadski spravy«, »Viklif«, »Pro bractvo chrestyteliv na Ukrajini«, »800 rokiv švajcarskoji spiłky«, »Pro zazdrych bohiv«, »Raj i postup«). Nejlepší a největší z nich jest »Raj i postup«, pokus populárního náčrtku historie civilisace. Brožury ty zasluhují, aby byly přeloženy, zejména pro cit lidskosti v nich se zračící a pro vhodný způsob výkladu.

Před několika měsíci odbývána byla v Haliči slavnost třicetiletého literárního působení Dragomanova, k níž z celé Malé Rusi a od mnoha

učenců západoevropských posláno bylo mnoho adres, listů, telegramů a darů, jako důkaz uznání jeho činnosti vědecké a politické.

Dragomanov v Sofii přednášel na vysoké škole dějiny a sice jazykem ruským.

Čtvrtstoletí české techniky. Dne 29. června oslavovalo se v pantheonu musejním 25leté trvání české techniky. V Čechách měli jsme vůbec prvou techniku (v Rakousku) a techniky dříve jsme se domohli nežli university.

Klademe sem z dějin naší techniky statistiku posluchačstva (podle Světozora):

Studijní léta	Odbory					Posluchačů mimořádných	Úhrnný počet posluchačů
	I. stavitelství inženýrské	II. stavitelství pozemní	III. stavba strojů	IV. technická chemie	V. všeobecný		
	posluchačů řádných						
1869—70	332	20	40	127	—	32	551
1870—71	357	17	48	145	—	45	612
1871—72	387	22	59	186	—	31	685
1872—73	375	24	103	162	—	49	713
1873—74	403	43	131	137	—	62	776
1874—75	412	44	115	112	—	92	775
1875—76	357	60	113	115	—	116	761
1876—77	302	71	101	124	—	173	771
1877—78	251	54	106	140	—	91	642
1878—79	266	63	96	165	—	72	662
1879—80	227	56	89	185	—	58	615
1880—81	199	64	89	226	—	42	620
1881—82	164	64	107	248	—	45	628
1882—83	146	48	110	267	—	45	612
1883—84	136	41	93	241	—	28	559
1884—85	125	43	112	192	—	15	486
1885—86	118	47	93	128	—	13	399
1886—87	136	44	89	75	—	26	370
1887—88	147	46	80	49	—	26	348
1888—89	156	46	68	41	—	29	340
1889—90	160	39	68	53	—	23	343
1890—91	148	36	90	88	6	22	390
1891—92	139	43	95	103	14	19	413
1892—93	147	39	93	111	33	28	451
1893—94	180	32	104	151	27	46	540
Letošní rok 1894—95	198	36	130	184	30	57	635

Obzvláštní zmínky zasluhuje ještě založení Technické Matice, jež vydávati má spisy technické a hlavně také učebnice.

Slovenští dělníci na českých statcích. Naší zprávy o slovenských dělnících všimlo si více českých statkářů a dělníků a dostali jsme z obou stran různá vysvětlení a zprávy. »Naše Doba« stopuje všecky význačné zjevy sociální a proto upozornili jsme na věc, o které v listech dělnických mnoho se psalo. Podáváme sem stručně, co s obou stran nás došlo.

Čeští statkáři nám vykládají, proč právě v létě jsou bez dělníků; nenajímají Slovaků proti dělníkům, ale z nouze o lidi. Nedostatek dělnictva v létě vykládají si statkáři blíže Prahy mezi jiným tím, že se (mužské) dělnictvo za snížené dovozné na dráze snadno může dostati do města a tím že uniká venkovu; čeleď pak hospodáři samými převáží se zadarmo z místa na místo a tím se jí nedostává — ovšem ukazuje to na nezdravé hospodářské poměry vůbec. Co se týká Slováků a dávané jim kořalky, tedy se nám oznamuje, že by bez kořalky do práce nešli. Otiskujeme zde smlouvu, kterou na jednom statku poblíž Prahy učinili nádenníci z Trenčanské stolice.

Smlouva učiněná od 23 osob (1 gazda, 2 kuchařky, 10 mužů a 10 žen). Každému párů lidí náleží na šest týhodnů: 100 litrů žita, 100 litrů ječmene neb pšenice, 10 litrů hrachu neb fazolí, a 1 zl. 60 kr. na sůl a omastek, mimo nutné uhlí, dříví k palivu, slámu ku stlaní, svítivo a nářadí kuchyňské. Muž dostane 40 kr., žena 30 kr., gazda 1 zl. a kuchařky po 50 kr. denně. Kuchařky mimo vaření ničeho jiného nepracují. Při kosení o žních, i kdyby dělala se práce jinaká, muž obdrží 75 kr., žena 50 kr.. a muž $^1/_2$ litru, žena $^1/_4$ litru pálenky denně. Pracovati se má od slunce východu do západu, dovozné ze Slovenska sem na místo a zpět platí ze svého pán najímající, za to o žních náhradou odečtou se 2 dni práce. Při mlácení strojem dostane dělník o 10 kr. denně více nežli obyčejně. Mezi prací jest v 8 hodin z rána $^1/_2$ hodiny na snídani, v poledne 1 hodina na oběd, a ve 4 hodiny odpoledne $^1/_2$ hodiny na svačinu prázdno. V krátkých dnech od 1. září odpadá prázdný čas k svačině a snídani.

Naproti tomu uvádíme ze »Soc. Demokrata« (5) výpovědi pracujících Slováků samých:

»Jeden zámožnější a moudřejší v jich obci, »gazda« jmenovaný, již na podzim uzavírá smlouvu se správou velkostatku na dodání slováckých dělníků v určitém počtu.

Uzavřená smlouva zaručuje gazdovi za každou dodanou pracovní sílu jistou odměnu. Na to se k rukám gazdy od správy velkostatku vyplatí záloha několika set zlatých. Tento pak hladovícímu lidu v zimě dává zálohu v poukázkách ku židu obchodníku, lichváři, za něž dostane se lidu něco potravin a hlavně kořalky, kvality i kvantity nejbídnější. Tím způsobem se dělníci již v zimě gazdovi zaprodávají, který je pak z jara, když polní práce počnou, pošle tam, kam je zaprodal.

Slováci ti pracují pak od jara do podzimku. Za celý ten čas nedostanou ani krejcaru na penězích, až když jsou práce zakončeny, po náležité srážce toho, co v zimě půjčeno i s úroky.

Přijdouce takto na podzim domů, zapraví nutná vydání a jsou poznovu odkázáni bráti na úvěr od svého gazdy a zaprodávají se znovu na rok příští.«

Vypisuje se pak dále strašný život slovácких dělníků. Jak viděti ze »Soc. Demokrata«, nese vinu hlavní t. zv. gazda, i měla by se tudíž slovenská a uherská žurnalistika věci chopit.

† **Hošek.** V Topičově saloně vystaveny byly práce předčasně zemřelého sochaře Hoška. Obecenstvo české vidělo již více jeho děl, alespoň v našich illustrovaných listech; kdo viděl díla sama, zajisté si odnesl dojem veliký. Referent slyšel, že mistr Myslbek plakal nad úmrtím svého mladistvého žáka — Hošek slzí těch a jiných plně je hoden. Obzvláště vynikají práce jeho čistějším a jemným pojímáním českým v technice, přes vliv mistrův jeví se samostatnost a původnost. Podívejte se alespoň na Mařenku a Jeníka, Loučení (matky vdovy se synkem); vystavená studie k Loučení byla neméně zajímava nežli definitivní tvorba a zároveň dokazuje, jak nebožtík silně myslil.

Studium ženské. Letos na ženském gymnasiu, »Minervou« zřízeném poprvé maturitní zkoušky se odbývají.. Tudíž budoucím školním rokem počínajíc naše české dívky mohou se státi mimořádnými posluchačkami na vysokých školách. Podle universitního řádu může každý professor a sbor professorský jednotlivým damám dovolovat návštěvu přednášek; týká se to arci za našich poměrů fakulty filosofické a medicinské. Fakulta filosofická přání nastávajících posluchaček vyhověla, medicinská z nepochopitelných důvodů jim odepřela; za to německá fakulta medicinská naše dívky ochotně přijme.

Nemůžeme vysloviti než radost nad těmito začátky a vysloviti k našemu čtenářstvu žádost, aby hnutí čelící k vyššímu vzdělání jen všemožně podporovalo a ve svých kruzích jemu příznivců hledalo.

Na Husův den pokládáme za vhodné vysloviti přání, že by bylo důležité i včasné, sebrati památky, kde a jak památka Husova v lidu českém bývala uctívána. Nehledíc k tomu, že po knihách i novinách roztroušeno jest i mnoho dokladů, že kněží katoličtí v prvé polovici tohoto století ctili Husa, hlavně o památky lidové měli bychom se postarati. Byl by také čas, zjistiti, co je pravdy na hojných legendách, že tam a jinde sochy Husovy za paměti lidské předělávany bývaly na sochy Jana z Pomuka. Některé z těchto legend přešly svým časem i do literatury. Jaké památky máme na mysli, stůjž zde příklad. V Hradce Králové na vršku řečeném »na Kostanci« hradecký měšťan Lukáš Forman r. 1521 vystavěl kostel na památku »mistra Jana Husi, mistra Jeronyma z Prahy a jiných věrných mučedníků českých v naději boží svatých«. Na staré zvonici v pravo od kostela visí dosud zvon ulitý 1583 na poušť ke kostelu sv. Jana Husi; v době protireformační slova sv. Jana Husi byla vyhlazena a kostelík přesvěcen na jméno sv. Jana Křtitele. Odlitek zvonu lze spatřiti v Národopisné výstavě v oddělení královéhradeckém.

(Z »Času«.)

K šestému červenci.*)

(Naše obrození a naše reformace.)

Hledaj pravdy, slyš pravdu, uč
sě pravdě, miluj pravdu, prav pravdu,
drž pravdu, braň pravdy až do smrti.
Jan Hus.

Naše národní obrození, o něž téměř sto let usilujeme vědoměji, hned ve svých počátcích bylo duchovním bojem proti tlaku protireformačnímu, bylo pokračováním úsilí a ideí reformních, za něž Hus podstoupil smrt mučednickou.

Obrozením podle romanského slova: renaissance rozumíme zahájení nové doby v témž smysle, v jakém dotčeného cizího slova dávno se užívá o nové době, když se ve vědě a umění postavila proti středověkému názoru světovému vypracovanému katolicismem. V oboru náboženském a církevním užívá se slova reforma, reformace. Všem těmto a pod. pojmům (instauratio na př. u Bacona) rozumíme tak, že zanechání středověkého názoru na svět a odpovídající mu správy životní a společenské, zanechání více méně důsledné a radikální, pokládáme za pokrok, vývoj a rozvoj ve smyslu slova zdokonalení, napravení, opravení. Tento pojem, jak i slovo, je nový.

Naše renaissance, naše obrození (znovuzrození, zbuzení, vzkřísení atd.) čelila témuž středověkému názoru; a čelilo mu po druhé, protože historickým během náš prvý obrodní pokus reformační byl zadržen, staven soustavným úsilím protireformačním, protiobrodním. Docela přirozeně tedy naše obrozování připínalo se historicky na naši reformaci, je to po pokuse prvém pokus druhý.

Že naše obrození je pokus pokračovat v díle Husově, vidíme z těch našich hlavních buditelů a jejich úsilí: Dobrovský, Kollár,

*) Prosloveno na večeru Husově v Občanském klubu v Kolíně dne 6. července.

Šafařík, Palacký, Havlíček, tato naše obrodní pětice, vědomě pokračují na dráze Husem nastoupené.

Naši nejstarší buditelé byli duchovními (Dobrovský, Kollár) a všimněte si: svorně v témž duchu proti protireformační mrtvotě pracují pro národ duchovní katolický a evanjelický! Mezi prvými buditeli je četná řada kněží — všichni usilují o duchovní pokrok a svobodu proti tlaku protireformačnímu. Vyloženo již v »České otázce«, proč právě duchovní byli prvými buditeli.*)

Potomkové Bratří, nástupců Husových i podle vyznání (Kollár, Šafařík, Palacký) vypracovali nám národní program obrodní. Zejména Palacký, otec národa, vyložil nám smysl naší historie a reformace, představil nám úhelní ideu českých dějin: náboženský ideál bratrský — ideál ten prohlásil zároveň za ideál svůj a českého usilování národního, usilování obrodního.

Konečně Havlíček k tomuto, smím-li tak říci, obrodnímu evangeliu napsal epištoly (kutnohorské) — od Dobrovského až k Palackému a Havlíčkovi nepřetržité, vědomé usilování, navázat na duchovní dědictví otců reformátorů a pokračovat v duchu jejich.

Nejen osoby buditelů, jejich stav a vyznání zjevují je historicky jako pokračovatele reformátorů, ale i jejich učení víže je a nás k těmto našim předkům: ideál humanitní, základní a stěžejný idea vedoucí všecko úsilí buditelské a obrodní, je idea naší reformace: humanita je jen jiné slovo pro Bratrství a na této myšlence zejména Palacký budoval náš program národní.

II.

Jsme národ Husův a rádi se tak zoveme — avšak jsme tím národem Husovým do opravdy a ve skutečnosti?

Nejsme. Ještě nejsme.

V našem národním usilování je veliký nedostatek vnitřního života, života duchovního; vědomí toho, že náš obrodní program má být pokračováním tradicí reformačních, je slabé. Jsou zajisté podivné symptomy, že nad Palackého výklad české reformace téměř nic se v naší historické vědě nepokročilo, že nemáme posud dějin našeho vývoje církevního, ani dějin protireformace, že nevydány ve vlasti

*) Viz »Naše doba« r. I. str. 730.

Husově Husovy spisy, že vůbec cizina o životním díle Husově pracuje; jak se také vleče jednání o Husův pomník — — to všecko na národ Husův vrhá světlo podivné!

Naše posavadní větší strany obě, strana staročeská i mladočeská, docela zjevně a bezdůvodně odklonily se od programu Palackého a tudíž od programu obrodního a reformního. Stranu staročeskou přímo již vede protiobrodní klerikalism a ve straně mladočeské sám Sladkovský tohoto programu českého se vzdal, přejav pravoslaví z úmyslů politických. Mladočeské listy, hlásající ideu t. zv. cyrillo-methodějskou, pokračují na této dráze protiobrodní, nečeské.

Na jedné straně tedy jednání, skutečný program docela jiný, na druhé straně nepravdivé horování podle slov programu jiného a docela opačného: dvojakost, rozdvojenost, neopravdovost myšlení a konání: kde je tedy pravda? V tom, co skutečně děláme nebo v tom, čeho se dovoláváme a čím před světem se honosíme? Mají snad pravdu ti, kdo Husovo dílo vědomě zavrhují? Jisto je, že protireformační úsilí klerikální, stavené úsilím obrodním, v posledních letech velmi obživlo a právě v našich časích soustavně se organisuje. Duchovenstvo katolické, jež v starší době obrodní bylo rozhodně pokrokové a v pojímání naší historie za jedno s Dobrovským, Kollárem a Palackým, duchovenstvo, jež také ctilo Husa, jak to ještě vidíme na Třebízském, duchovenstvo to již na nepatrné výjimky pokračuje teď v duchu protireformačním. Po obrození v duchu reformním a proti němu organisuje se teď, již i politicky, obrození ducha protireformního.

Kdo jen z daleka stopuje náš literární a duchovní život vůbec, musil to poznat; musil však poznat zároveň, že tomuto protireformnímu a protiobrodnímu úsilí zejména mladočešství, v principu svobodomyslné, čelí jen mdle: co to znamená?

To je vážný problem časový, to je vážný problem národní. O něm chtěl bych dnes promluvit. Nebudu hledat slov, abych vylíčil události, které se právě v dnešní den (byla také sobota) před půl tisíciletím staly v Kostnici — nebudu líčit hranici, na které za pravdu dokonal jeden z nejlepších synů našeho národa ... žijeme v přítomnosti, žijme jí plně a proto uvažujme, co kostnická hranice znamená nám dnes, neboť hranice ta není ještě rozmetána, jak rozmetali Janův popel ...

III.

Kostnickou hranici živí a obživuje lhostejnost k posledním pravdám životním, lhostejnost k posledním cílům člověka.

Tíží nás indifferentism.

V náš obrodní program pronikl liberalism, buditelské úsilí o osvětu a vzdělání přestává na mnoze na více méně eklektickém napodobování rozmanitých evropských vzorů, není však vědomým, soustavným a organickým pokračováním v ideách obrodních a reformačních. Idee ty máme na papíře — ve skutečnosti jimi se neřídíme.

Liberalism je podstatou filosofický racionalism, jednostranně negující náboženský a tudíž i ethický prvek kulturní, sociálně je filosofií aristokraticko-plutokratickou. Liberalism ustavil se v XVIII. v. zejména ve Francii a provedl velikou revoluci a revoluce menší, obzvláště také r. 1848; reakce nebyly s to zmoci ho: samy byly v jádru liberálními, usilujíce pouze o návrat k starším politickým řádům z důvodů vnější prospěšnosti. Proto ve skutečnosti liberalism sílily. Přijal se liberální a revoluční konstitucionalism politický — jeho filosofický základ se přijal také anebo alespoň se trpěl. Tak stal se liberalism běžnou filosofií našeho věku — zejména žurnalistika, sloužící liberálnímu konstitucionalismu, byla a je liberální. Liberalism je veliká smlouva doby — udržet společnost jaks taks na porouchaných základech revolučních, tu i tam na její budově něco opravit, někdy snad dotknout se i toho onoho základního pilíře, ale jen dotknout: jen žádnou důkladnou revisi a reformu — toť heslo všeho liberalismu.

Tento liberalism je v nesouhlase se základní ideou našeho obrození, totiž s ideou humanitní, pokud tato u nás se prýštila z našeho Bratrství. Naše Bratrství bylo právě jiné nežli »bratrství« francouzské revoluce. Naše Bratrství založeno bylo na citu a idei náboženské, bratrství revoluční bylo negací náboženského citu, mělo zřídlo v humanismě klassickém a v jednostranném racionalismě. Komenský důsledně a správně klassický humanism, ačkoli ho nezavrhoval, podřizoval učení náboženstvo-mravnímu.

Většina lidí nebude se snad ohlížet po těchto domněle jemných rozdílech; avšak to nejsou pouze rozdíly pojmové, jsou to zároveň rozdíly životní a národní. Náš národní, český ideál humanitní není

totožný s humanismem revolučním;*) z nepoznání toho rozdílu prýští náš eklekticism a neschopnost správně navázat na vlastní minulost a pokračovat v duchu opravdu českém.

Humanitní ideál český má svůj historický i věcný základ v naší reformaci, nikoli ve francouzské revoluci; humanism liberální není totožný s humanitou naší reformace. Kdo myslit a cítit chce česky, tohoto rozdílu musí si být vědom.

Jak jsem ukazoval v »České otázce« a jak to hned zde shrnu, vnikl do našeho národního programu obrodního tento cizí liberalism a porušoval idee obrodní, které naši buditelé čerpali z naší reformace; tím vznikl osudný rozpor v základních ideách našeho národního programu.

Liberalism tento ihned neblaze působil mravně i sociálně. Na jedné straně budil a křísil se národ ideály reformačními, které přes všecko úsilí protireformační nebyly docela zapomenuty, zároveň však na straně druhé podávaly se mu, nepřipravenému, cizí idee těm jeho ideám na mnoze protivné. Tím udržovala se v národě, jenž tlaku protireformačnímu se poddal dosti neupřímně, polovičatost a necharakternost. Liberalism podporoval toto dílo násilné protireformace. Úpadek náš byl přece v prvé řadě a hlavně úpadek mravní, obroditi se musíme především mravně — a právě pro tento úkol liberalism je neschopný. Tak jak politicky pokračoval v díle protireformačním, vnucuje nám násilně cizí jazyk, tak poškozoval nás vniterně: spokojuje se filosofickou negací a mravním a sociálním příštipkářstvím.

IV.

Aby tyto rozdíly a ovšem základní pojmy našeho úsilí reformačního a obrodního náležitě vynikly, ve vší stručnosti si obsah jejich představme a srovnejme.

Do očí bije neschopnost světoběhlého liberalismu, uznat především ráz naší reformace náboženský a pochopovat tudíž všecku tu plnost, kterou náboženská reforma přímo a nepřímo obsahuje.

---

*) Nedostává se tu dosti význačných slov pro tyto různé pojmy: humanita — humanism — humanitarianism — filanthropism atp. jsou názvy, kterých se již v XVIII. věku užívalo; Kollár užíval slova: humanita anebo jeho překladu (člověctví), nezbývá nám tedy nežli užívat ho také. Pro nás však slovo má vyložený smysl věcný a historický.

Liberalism pokládá právě otázku náboženskou za definitivně rozřešenu ve smysle svém; avšak mýlí se, negace není rozřešením. Nyní ovšem proti tomuto omylu liberální filosofie odpor vzniká i v kruzích ne právě hluboko myslících a náboženský problém se opět uznává. Je možno, že i náš liberalism těmito cizími vzory vrátí se k našemu českému problemu tak eklekticky, jak se od něho eklekticky odvrátil — úkolem českého člověka myslícího jest, neztratiti z mysli a srdce základního rázu naší české reformace, neztratiti jejího podkladu náboženského a tím také postihnouti pravý základ našeho národního programu obrodního. Husova reforma, právě proto že byla náboženská, měla tak hluboký a veliký dosah a takový vliv; myšlenka Husova proto zvítězila, třeba s počátku všichni byli proti ní, všichni proti jednomu.

Proto že reformace byla podstatně náboženská, nebyla proti filosofii a vědě: náboženství a věda, pravé náboženství a pravá věda a filosofie se nevylučují.

Reformace přece započala se universitou — alespoň universitou byla vedena. Hus sám z Viklifa čerpal napřed přípravu filosofickou. S mistrem šel lid, mezi filosofií, vědou, vysokým učením, mezi »intelligencí« a lidem rozdílů nebylo. Po Husovi obzvláště Bratří, dbajíce reformy náboženské, usilovali zároveň o vzdělání: Komenský stal se přímo učitelem celého světa.

Jak Hus a Komenský tak i naši buditelé nás křísili vědomostmi a usilovali o vzdělání. Dobrovský zakládá slavistiku a budí nás dokonce jazyky cizími, latinským a německým; Kollár zakládá svůj národní program na filosofii dějin, po Kollárovi, a jako on, všichni (Šafařík, Palacký, Havlíček) dovolávají se Herdera, Kanta, Bolzana, pozdější Hegla atd. — vzdělanost našim obrodičům jako reformatorům byla i cílem i hlavním prostředkem nápravním. Neníť probuzení, není nápravy bez vzdělanosti a pokroku, není nápravy mravní bez ustavičné práce osvětové. Všecek pokrok vzdělanosti sloužiti musí opravě mravů a života. Hus stál o obrození mravů a všeho života vůbec. Reformace měla cíl ethický. Za tímto cílem Husovi následníci, Bratří, směřovali a tolikéž humanitní ideál obrodní měl vedle obsahu osvícenského svůj obsah a cíl mravní a náboženský.

Právě obrodní úsilí ethické je význačným charakterem naší reformace. Naše reformace byla obrozováním správy a praxe životní. Hus byl především reformátorem, nikoli bohoslovem. A právem: konečný cíl člověka a smysl života je ethický.

Tím není řečeno, že postrádala reformace směru theoretického: reformy mravů bez nových myšlenek není. Hus sám, třeba jako bohoslov nevynikal jako jeho učitel Viklif, byl činný i vědecky a po něm Bratří vynikali jako učenci a vzdělanci — ovšem i oni školu svou neoddělovali od života. Dogma reformační nemistrovalo života a nepřeplňovalo.

Reformace každého jednotlivce nebyla by bývala možná bez svobody společenské, tedy církevní a politické. Proto Hus postavil se proti autoritě církevní a papežské, která tehdy ještě, ačkoli již padala, byla všemocnou. Svoboda svědomí, svoboda náboženství přirozeně a důsledně vedla k osvobození od příliš vnější a mechanické autority církevní. Reformace osob nutně vedla k reformě společenského řádu — jen reforma osob vůbec je reformací.

Proto učení o církvi Hus věnoval svůj spis nejobšírnější a nejučenější. Hlavní jeho myšlenka je: církev jest obec vyvolených, tedy křesťanů ne dle jména, ale skutečných. Odsud logický důsled, že jen pravý křesťan je pravým knězem a papežem — autorita církevní, hierarchie, podřízena takto autoritě vnitřní, mravnosti a zbožnosti.

Svoboda svědomí nebyla Husovi pojem negativní, nevzpíral se pouze autoritě, nýbrž úsilí jeho o svobodu mělo obsah živý, plný, positivní. Touto positivností vyznamenávali se také Bratři a také naši buditelé nespokojovali se negací.

Jestli že Hus stál o to, aby se autorita církevní podřídila autoritě svědomí, tím samým téže autoritě podřídil autoritu státní, politickou. To z tehdejšího poměru státu a církve vyplývalo samo sebou.

Tomu zdálo by se odporovat, že Hus, zejména také ve svých spisech českých, velmi často podřizuje kněze pánům, domlouvaje těmto stále a důtklivě, aby se všemožně opírali tehdejší kněžské nemravnosti. Avšak to není v odporu s jeho učením o církvi, naopak potvrzuje je. Jakmile totiž viditelná organisace církevní, ba sama hodnost kněžská podřízena je autoritě svědomí, organisace politická vede všecku vnější správu společenskou. Této správě pak podřízeno je i kněžstvo a vnější jeho organisace, — církev, církev pravá, církev neviditelná vnější autoritě světské podřízena není a býti nemůže, svědomí žádné vnější autoritě nepodléhá a podléhati nemůže.

Hus tímto svým učením o státě má již názor novější a modernější. Není to však názor pozdějšího osvíceného absolutismu, jejž přejal nynější liberalism; Hus vzpíraje se všemohoucnosti církve,

neuznával také všemohoucnosti státu. Jeho odpůrcové dobře to vycitovali, žalujíce naň před koncilem, že jeho učení čelí monarchii — ve skutečnosti čelilo absolutismu.

Bratří ještě určitěji a docela uvědoměle stát podřizovali autoritě svědomí zbožného. Naši křisitelé celý náš národní program zakládali na stěžejné idei humanitní, podřizujíce politický program všekulturnímu úsilí obrodnímu.

Husova reforma měla konečně přirozený důsledek národnostní. Tím že osvobodil individuelní svědomí, že uvolnil člověka od vnější autority církevní a státní, usiluje zároveň o vzdělání a mravnost, přirozený jazyk stal se tím prostředkem, kterým v době starší byla latina.

V běžném nyní smysle Hus ovšem nebyl národní. »Více miluju dobrého Němce nežli špatného Čecha,« napsal a právě tak říkal: »nepřátelé nejhorší jsou domácí nepřátelé«. Mínil tím nepřátele díla svého. Přes to, ba právě proto, že reformace neměla cíl národnostní, prospěla jazyku a národnímu uvědomění. Jazyk prospívá, když lidé mohutně cítí a myslejí, jazyk rozhojňuje a šlechtí, kdo svým bratřím, kdo světu má co říci. A naši reformatoři měli pro svůj lid, měli pro svět zprávy nové a důležité. Proto Bratří vzdělávajíce národ, vzdělávali také jazyk. Bible Kralická je dílo skutečně národní, není pouhý překlad, který by pořídíti mohl každý učený professor, ale je to Písmo od Čechů procítěné, promyšlené a proto je evangeliem českým.

Tak Husova reforma a reforma jeho následníků sama od sebe vedla k organisaci církve české, církve národní, bohoslužebný jazyk nemohl býti nežli český. Tu nepůsobily žádné reminiscence slovanské církve cyrillo methodějské, uměle konstruované od těch historiků a politiků, kteří nedovedou pochopit podstatu a národnostní vliv reformace náboženské: působilo živé přesvědčení mravní a náboženské a to samo sebou učiněno jest živým slovem českým.

Komenský celou svou paedagogiku založil na tomto principu reformačním, žádaje, aby se ve školách napřed dávaly věci pak teprve slova a aby se slova nedávala bez věcí, pojmů.

Nejinak naši buditelé filosofický důvod pro právo národnosti hledali v humanitě — »... vždy voláš-li Slavjan: nechť se ti ozve člověk!« Slovo může býti učiněno tělem a bude přebývati mezi námi, jestliže je zároveň myšlenkou; pak slovo to ostříhati budeme v čistotě a ryzosti, jak činil Hus, když po pánech právě tak žádal, aby se po-

stavili proti znešvařování české řeči, jak po nich žádal, aby stavili kněžskou pýchu a nemravnost.

I bylo tedy úsilí Husovo úsilím o mravní a náboženské obrození, bylo úsilím o člověka nového. K témuž cíli směřovalo a směřovati má i naše obrození, jsouc pokusem pokračovat v úsilí reformace: reformace byla obrozením, obrození býti má reformací: reformace byla naším pokusem o obrození prvým, novější úsilí obrodní je pokusem druhým.

Stěžejnou a výslední ideou reformace bylo důsledně: Bratrství. Má-li vývoj náboženský, mravní a filosofický nezůstati planým, běží-li lidem o reformaci skutečně, pak konec konců musí Kristovo: Miluj bližního svého jako sebe samého, státi se skutkem. A tím skutkem může býti pouze to naše Bratrství — všecko ostatní je vyhýbání, výmluva a zastírání panovačnosti duchovní a světské. To pociťovali a pochopovali naši buditelé, když všecko své úsilí obrodní zakládali na humanitě.

V.

Jestliže úsilí reformační bylo tak oprávněné a jestliže idee jeho sloužily nám při našem národním obrození v době nové — odkud odpor proti naší reformě, odkud úsilí protireformační? A odkud v době nové odpor proti našim buditelům a ideám obrodním?

Reformační úsilí přirozeně vyvolalo hnutí protireformační. Nové myšlenky, myšlenky sebe správnější a oprávněnější překonati musejí myšlenky staré a zastaralé — myslit a napravovat znamená bojovat pro pravdu, znamená překonat překážky, které se pravdě stavějí v cestu.

Bojovat pro pravdu znamená pro pravdu pracovat, pracovat duchem, pracovat — pravdou. Protože však proti sobě nestojí pravda a nepravda, ale lidé pravdy hledající, často a často pravdy neslyšíme, neučíme se jí a nemilujeme, ale potlačujeme toho, kdo pravdu drží. I to se stává, že v nedočkavosti a netrpělivosti pravdě dopomoci chceme nepravdou, neučíme pravdě, ale ve jménu pravdy činíme násilí.

Tak stalo se i u nás.

Odpůrcové Husovi užili násilí, násilí jejich zplodilo násilí vyznavačů Husových. Nebylo by spravedlivé toho neuznávat, nebylo by prospěšné toho nepoznat.

A právě tak v době nynějšího obrození lze očekávat antagonism z týchž příčin.

VI.

Odpůrcové naší reformace, hájící protireformaci rádi ukazují na rozbroje a strannictví, ve které prý národ po smrti Husově upadl, ukazují na úpadek vlasti až v nesamostatnost, dokazují, že poklesli jsme takto pro své úsilí reformační. Naproti tomu protireformace velebí se jako národní záchrana a uniknutí z velikého poblouzení. Tak líčí se nám historie od nynějších Balbínů — a netoliko spisovatelé klerikální prohlašují reformaci za lež a blud, nýbrž i historikové světští přilepují tuto reakční nepravdu na životní dílo Palackého. Na sněmě českém mohl si potomek protireformační šlechty dokonce dovolit hrubé slovo o bandě lupičů a žhářů — a ze strany, kterou založil Palacký, nevzmohl se nikdo ani k odpovědi. Tak poklesło obrodní vědomí ve straně, Palackým založené!

Tyto výtky činěné naší reformaci jsou neoprávněné, spočívají na historických nepravdách; avšak, jak už řečeno, historická a věcná spravedlnost vyžaduje, připustiti, že reformace byla do značné míry nedokonalá.

Pokud se Husa samého týká, jinak, než jednal, jednati nemohl a nesměl. Právem dovolává se Řehoře a Augustina, hlásaje: »od pravdy vzniká-li pohoršení, jistěji jest přestoupiti, aby vzniklo pohoršení, než pravdu opustiti.« V tom není zlo, že se pro pravdu rozestupujeme na různé tábory, ale je v tom, že tábory si osobují samospasitelnost pravdy absolutní a že ve jménu té pravdy sahají k meči, usilujíce o jednotu mechanickou, na místě jednoty v duchu a pravdě.

Národ český po příkladě Husově tím zahájil dobu novou, že se opřel této jednotě vnější, usiluje o nápravu mravů a očistu učení. Příklad a smrt Husova mocně vzrušily city, národ vzplanul hněvem spravedlivým; nebyl však (to připouštíme) pro důslednou a pronikavou reformu připraven a tak se stalo, že hned ze samého počátku náboženská reformace ustupovala politickým bojům národnostním a sociálním. Národ nebyl na těžké dílo reformní náležitě připraven a odhodlán. Je to právě náš osud, že jako národ první bránili jsme svobody náboženského svědomí; proto jsme ve mnohém kolísali a byli nehotovi. Neurčitost strany pod obojí a její ustavičné jednání s Římem nedá se omluvit, smutné bylo to rozčilování pro věci vedlejší a boje tak urputné a přece malicherné, boje a zápasy bez cíle a větší příčiny. Nemastné neslané kompaktáty a koalice

Basilejská na vždy nám mohou být výstrahou. Je to smutný fakt, že v následnících Husových pochopení pro reformu pronikavější záhy se ztrácelo.

Avšak to všecko nijak neomlouvá násilí, jehož se odpůrcové Husovi dopustili a stále dopouštěli. Na Husovi odpůrcové jeho úsilí reformního dopouštěli se hned ze samého počátku násilí, násilí netoliko tělesného ale i duchovního.

Podivný byl už ten koncil kostnický: papež, jenž kdysi byl námořním loupežníkem a jenž neměl obrany proti veřejnému obvinění z travičství, předsedat měl soudu nad Husem, jehož bezúhonný život uznávali již tehdy i někteří jeho odpůrcové, jako na př. sám budoucí papež Eneáš Sylvius a jak jej uznávají posud loyální odpůrcové katoličtí. Jen úskočným násilím zmocnili se v Kostnici Husovy osoby, roztrušujíce lživé zprávy, že z města chtěl prchnouti, papež nedostál svému slovu a nedostál mu císař a král český — ten ševc Ondřej právem ho káral z věrolomnosti.

Koncil hlavně dopustil se na Husovi násilí duchovního. Nejen že Husovi podkládal tak zpozdilé učení, jako na př.: že se vydával za čtvrtou božskou osobu, koncil dopustil se na Husovi nejkřiklavějšího duchovního násilí tím, že mu vnucoval právě to učení, pro které podle tehdejších nekřesťanských mravů od církve a státu mohl býti trestán i na životě. Koncil totiž odsoudil Husa hlavně pro učení o transsubstanciaci; avšak učení toho Hus nedržel, jak uznávají dnes i pravověrní bohoslovové katoličtí — odpadá tedy nejhlavnější důvod pro »kacířství«. Nelze se tudíž diviti, jestliže se mírný a nestranný Lechler odhodlal k výroku, že se kostnický koncil na Husovi dopustil justiční vraždy — soudcové k výslechu přinesli hotový návrh ortelu.

Hrubým násilím duchovním i tělesným byla pozdější křižácká tažení proti Čechům, násilná byla protireformace, končící konfiskacemi statků a přesvědčení z téhož duchovního znásilování vysvětluje se úžasně nekritické svatořečení Jana Nepomuckého a j. skutky podobné. Avšak chceme připustit, že protireformace proti reformaci nestavěla všude a vždy pouze násilí, ale že proti idei nové stavěla ideu svou, ideu autority a své tradicionelní učení; konečně musíme podle spravedlnosti doznat, že církev, vedoucí protireformaci, ve mnohém se opravila, provádějíc alespoň částečně tu reformu hlavy a údů, o kterou usiloval Hus. Církev Husa sice zatratila a odsoudila, ale jeho smrt působila očistně i na ni. Protireformace nepočala se teprve v době po Bílé Hoře, nýbrž mnohem dříve katolici v Čechách pracovali úsilně,

promyšleně a mnozí jistě v čistém úmysle; tím také vysvětliti, že tak záhy po událostech Bělohorských Pražané a neméně obyvatelstvo měst jiných valně bylo pokatoličtěno. To se pouhým působením těch Liechtensteinů, Madarasů a Koniášů vysvětliti nedá, ale dokazuje to, že strany reformní, zejména strana pod obojí, mravně i politicky byly již dávno pokleslá.

Protireformace byla — to chceme ještě výslovněji povědět — taktéž dílo české, byla ovšem zároveň dílo katolického světa celého a zejména v něm Rakousko vidělo své historické poslání. Odsud mezi ideou českou a rakouskou je značná protiva; není absolutní, proto že právě i Čechové sami o své újmě stáli proti reformaci a Husovi. Hus sám na domácí své odpůrce nejživěji žaloval. Tato rakouská idea není idea německá; Německo bylo proti Rakousku politickým orgánem pozdější reformace západní. Teprve později na místo protireformační politiky dostoupla liberální politika germanisační.

Palacký svou ideou federačního Rakouska vědomě čelil centralisačnímu úsilí netoliko germanisačnímu, ale i protireformačnímu: federace Rakouska znamenala mu upravit všecky národy a země rakouské na ideálu humanitním, naše národní idea humanitní netoliko nám ale i národům ostatním může a musí být pevným základem. My Čechové nemůžeme se vzdát své podstaty národní, nemůžeme nežiti smyslem naší historie a proto přirozeně i v politice mezinárodní a zahraniční stavěti musíme na idei své. Že Čech protireformačnímu Rakousku přiřknul ideu svou a novou, je přirozené — protireformace reformací musí být překonána, jen v české idei mnohonárodní Rakousko má pro dobu novou smysl a své právo existenční.

Bílá Hora byla jen zpečetěním úpadku dřívějšího a starého, protireformační Vídeň za oběť půl třetího sta žoldáků zmocnila se celých Čech a tím bezmála celého světa. Na Bílé Hoře doražen byl náš úpadek mravní, následující hromadná protireformace byla trest za zpronevěru na díle reformačním.

Nepadli jsme pro naše ideály reformní, ale padli jsme proto, že jsme se jich nedrželi a vzdali.

VII.

Nejvíce zpronevěřili jsme se reformaci, že jsme následovali násilnický příklad svých odpůrců; že se naši předkové bránili, nevytýkáme, ale dopouštěli se o své újmě násilí proti odpůrcům svým, reformaci také chtěli provésti revolucí.

Jak velice jsme se zpronevěřili zásadám reformace, jejíž cíl bylo: Bratrství, toho veliký a smutný důkaz jsou ty boje reformních stran a zejména také sněm roku 1487: Čechové, jejichž mučedník před několika desítiletími zemřel pro svobodu, porobili svůj lid — páni pod obojí proti lidu svorně stáli po boku pánům pod jednou.

Palacký o tomto skutku poznamenal, že jím způsoben byl úpadek další, neboť lid neúčastnil se již práce národní; nemohl. Vskutku na Bílé Hoře poraženi byli čeští pánové, tato revoluce byla skutkem šlechty — lid ovšem trpěti musil za mravní a politickou rozervanost svých utlačovatelů.

Avšak když u Lipan padlo násilí násilím a reformace sama v sobě byla na život rozpoltěna. Chelčický jal se již hlásati své nové učení, na němž vyrůstalo Bratrství. A když onen zlopověstný sněm znova chystal se i formálně dotvrdit zrádu reformy a křesťanství, bratr Lukáš stával se organisatorem toho Bratrství, jež ve tmě násilí protireformačního a reformačního stalo se nám vůdčí hvězdou a zůstalo jí i ve svém vyhnanství, o něž opět i strana, hlásící se k Husovi, má svou zásluhu. (Dokončení.)

Z oboru obecného školství.

(Učitelstvo.)

Kdoby chtěl karakterisovati, vystihnouti, v jednotlivé rysy rozložiti celou intelektuelní a mravní fysiognomii dnešního učitelstva našeho, neměl by úkol tak nesnadný. Málo který stav má tak určitou, stálou, celkem málo se měnící tvářnost, jako stav učitelský. Ve všech projevech jeho života sociálního, literárního i spolkového najdeš ve všech dobách, dnes jako před 10, 15—20 léty tentýž obzor myšlenkový, tytéž lidi, tytéž ideje, tytéž manýry i slabosti. V učitelstvu není stran, není valných odstínů, není pohybu, víření. Před nedávnem objevily se živější snahy po opravách, než nezpůsobily hlubšího rozruchu v širších kruzích učitelské společnosti. Nové hnutí omezuje se stále na několik těch jednotlivců — opravářů, a nelze s jistotou říci, že nezanikne ve všeobecné stagnaci. Mluvilo se již sice o straně reformní, ale přesvědčili jsme se, že strany hotové, uvědomělé, s vyjasněnými cíly tu přec není. Vše nasvědčuje, jak vývoj českého učitelstva nepatrnou měrou postupuje. Revise staršího a nejstaršího časopisectva učitelského poučila by dobře jak učitelstvo starších dob nebylo v intelligenci za nynějším, aspoň nikoliv ne poměrně, ukázalo by se, jak intelektuelní úroveň novodobého učitelstva postupem času poskrovnu jen vzrostla a pokrok v nejednom ohledu se opozdil. Rozevřeme na př. »Posla z Budče« z roků 1848 a 1849 a srovnejme s nynějším stavem, oč usilovalo tehdejší, tak zle situované učitelstvo. Jaký duch tu vane z těch zažloutlých, neúhledně potištěných stránek! Svěží předtucha politické svobody jak uvolňovala v hlavách těch dávných kantorů, porobených, ponižovaných kněžskou nadvládou, potlačované sny, touhy, ideje. Co tu myšlenek čistých, velkých, ještě dnes po půl století jako nových, stále čerstvých. S jakou upřímností a opravdovostí hledí

na svůj život a usilují o jeho nápravu. Zrovna dojemné, jak ti chudí kantoříci doporučují si ku svému vzdělávání se všecko to, co tehdejší vědecká a básnická literatura česká měla: Kodyma, Amrlinka, Jungmanna, Šafaříka, Pressla. Tomka, Smetanu, Palackého, Klácela, Čelakovského, Kollára, Vocela a j.

A po jakých reformách práhli. »... nikoli opravováním dosavadních škol obírati se nechceme, nýbrž zcela novým budováním.« (Posel z Budče 1848: Proslov.)

Srovnejme tehdejší snahy po uvolnění z moci církve s nynějším měkkým podléháním klerikalismu, tehdejší rázný odpor proti navrhovaným opravám byrokratickým a centralistickým ve správě vyučovací s nynější nehotovostí a bázlivou nesmělostí vůči troufalému, stále mocnějšímu vlivu úřednímu. Tehdáž působila ovšem silná, vzrušená doba na všecky vrstvy národní, byl tu mocný vliv hlubokých a obsáhlých myšlenek Amrlinkových na učitelstvo, ono mělo své buditele-vůdce, kteří dovedli v něm roznítiti nadšení a lásku k pokroku, mělo své Škody, Bačkory, Šumavské, kdežto dnes má — p. Krále: než byla tu přec nepoměrně nepříznivější situace proti dnešku a říci musím, že od doby vydání nových školních zákonů, kdy posledně vyvrcholila energie, napnuly se síly, nastalo v duševním životě učitelském utišení, namnoze i ochabnutí sil.

Rozhlížíme-li se po uplynulém pětadvacetiletí, vidíme, že nedospělo se k žádné velké opravné akci ve školství. Nová doba nevytvořila žádných větších myšlenek, v orgánech učitelských nedošlo se ani k vytříbení, vyjasnění a prohloubení důležitých pojmů; na př. o škole konfesijní, o národním vychování trvají dosud tytéž náhledy běžně žurnalistické a frásovité. Historie nezaznamenává tu celkem nikde vzrůstu, stoupání. Naše obecné školství přes to, že učitelstvo pilně pracuje, má stále tentýž nelidový, neživotný ráz jako před 25 lety. Učitelstvo žije dosud mimo ovzduší moderního proudění osvětného, proto práce jeho, třeba sebe usilovnější, zůstává na témž niveau, málo jsouc obplodněna novějšími, hybnějšími ideami. K projektům rozsáhlejším není ani vnitřních ani vnějších popudů. Tradice osmačtyřicátníků se zapomněly a energie z let sedmdesátých vyhasla.

Vědomí tohoto stavu v učitelstvu zvolna se již probouzí a neschází poslední dobou hlasů, které se k tomu veřejně a nepokrytě přiznávají.

* * *

Shledáváme-li příčiny, které zavinily stagnaci, nebo i úpadek ve vnitřním životě nynějšího učitelstva, najdeme, že k zdárnému vývoji jeho intelligence nedostávalo se namnoze řádných podmínek.

Předem: mělo-li učitelstvo samo v sobě málo disposic, nacházelo ve společnosti národní málo podpory, mravní i hmotné. Když novými zákony osvobozeno bylo z poroby a dáno mu důstojnější postavení, ponecháno bylo na dále samo sobě. Národ pustil důležitý tento stav se zřetele. Byla to chyba, která v následcích svých dnes již je patrna. Učitelstvo jakoby do národní organisace ani nepatřilo, jakoby otázky jeho nebyly v souvislosti s otázkami národními, jakoby úpadek nebo vzrůst jeho nezasahal hluboce do života národního. Žurnalistika promluvila o učitelstvu jen tenkráte, kdy třeba bylo zjednati potřebnou náladu pro některý národní podnik, nebo volební agitaci. Tu znalo se, že učitel, zvláště na venku, je činitelem závažným. Strana staročeská, obsahující živly, které s moderním školstvím se nespřátelí, přirozeně nikdy pro učitelstvo se nerozehřála, zde nacházelo učitelstvo málo upřímné přízně. Když pak s politickým převratem ocitlo se s převážnou většinou národa v táboře mladočeském, žurnalistika staročeská prováděla na něm již bez ostychu svoji persekuci. Mladočeská naproti tomu popustila plná ústa frasi a v dlouhých pochlebných sloupcích vylichotila si naprostou oddanost. Na místě poctivé, střízlivé, třeba přísné kritiky, místo soudných úvah o potřebách, tužbách a snahách učitelských přestávalo se na ustálení frasí o »intelligentním, uvědomělém učitelstvu«, nadsazovalo se a pravý stav jak vůči učitelstvu, tak vůči lidu zakrýval se pozlátkem. Tím nějakého organického spojení školy a učitelstva s lidem ovšem se nedosahovalo a snad ani dosíci nemínilo. Jak největší náš politický denník do dnes obstarává školství, jemuž nevěnuje ani nepatrný díl té pozornosti jako lecjakým pouličním rvačkám, s dostatek je známo.

S těchto stran docházelo učitelstvo nejen nepatrnou měrou mravní podpory, ale přímo neblaze tu působilo, že frase o vysoké intelligenci a uvědomělosti brala se opravdově za dobrou minci, že v čas neprohlédal se klam a falešný tón. Učitelstvo odvráceno bylo pozorovati své nedostatky a to neživilo v něm touhy po lepším pokroku.

Zdá se, že veřejnost postihla chybu, aspoň poslední dobou znamenati, že k učitelstvu (i ke škole) vážněji se obrací pozornost, ač dosud pořídku a jak »Naše Doba« (I. 556) již poznamenala, více po stránce vnější. Než některé listy i k vnitřnímu životu učitelskému

již přihlédají a dlužno s potěšením vytknouti, že snaží se nezakrývati nepravdivým líčením stránek temnějších a přímo dotýkají se vad a různých chorob. Naší veřejnosti nesmí zůstati lhostejno, v jakém stadiu intelektuelního vzdělání a na jakém stupni mravním učitelstvo se nalézá. Stav tak početný a intelligentní, s obsáhlým, nezužitkovaným dosud materialem, potřebujícím jen zúrodnění, vedení a posily, má býti na tolik podporován, aby plodnější prací zasáhnouti mohl v náš národní život. Národním stranám politickým. po výtce straně svobodomyslné přísluší povinnost, důsledněji a trvaleji o zdar našeho školství pracovati. Je tu odkaz Komenského a ten musí býti vyplněn, máme-li národem Komenského opravdu slouti. Přes hlavy učitelstva však nelze školství reformovati, učitelstvo zabráno musí býti také v reformní akci, již proto, že sociální jeho poměry odrážeti se budou vždy ve škole. Rozumným zákonodárstvím poskytnuto musí mu býti nejen pomoci hmotné, ale přímo uvolnění z těch pout, jež svírají jeho práva občanská, národní a překážejí rozletu jeho ducha. Strana svobodomyslná má tu povinnost tím více, že sama se k ní přiznala a v únorovém programu 1891 slavnostně se zavázala působiti, »aby školství, zejména národní. vymaněno bylo ze správy byrokratické, aby řízeno bylo duchem národním a učitelstvo nebylo nadále vylučováno z politických práv, jež ústavní řády vyhrazují všemu obyvatelstvu«. Učitelstvu přijíti se musí vstříc s lepší vůlí a upřímností než se stalo na př., když žádalo zastoupení do sněmu zemského, kde soustřeďují se jeho i obecného školstva interesy. Jde tu též o hlas odborný a proto každé poctivé straně — Havlíček jak známo odhadoval poctivost politických stran podle jejich skutků ke škole — musí na tom záležeti, aby obecné školství odbornicky na sněmu bylo zastoupeno, jako má tu své zástupce školství střední, odborné a vysoké. Proto v poskytnutí mandátu viděti se musí vždy více, nežli benevolentní ústupek a odměna za věrnost ke straně, jak dosud se to pojímalo. Učitelstvo dobře postřehlo a s trpkostí vytklo straně svobodomyslné, že při zemských volbách 1889 postaveni byli oba jeho kandidáti na místa, kde předem se již vědělo, že musejí propadnouti. Ponechána sice p. Sokolovi při následujících volbách do říšské rady na novo kandidatura, avšak mandát tento pro učitelstvo již mnoho neznamená, již tím, že poslanec p. Sokol oddal se skoro výhradně politice. V učitelstvu ozývají se častěji touhy, aby poslanec z jeho středu vedle odborného znalectví měl i schopnosti vůdčí, aby dovedl se mu postaviti v čelo a pod ochranou immunity byl mluvčím jeho volných tužeb a idejí,

a proto mu ponecháno býti musí, aby o svých poslancích samo se rozhodlo.

Ani dosavadními úpravami služného nepřispělo se k valnému zdaru učitelstva. Zlé stránky starého zákona nevězely tak v nízkém čísle služného, jako v křiklavých neshodách v odměňování práce a mimo to postup učitele závisel (a závisí dosud) na obsazování míst, na systému, jejž karakterisuje jedno memorandum, podané sněmovním klubům českým: »náhoda hraje tu velikou roli, protekce a zájmy s působením učitele ve škole nic společného nemající jsou téměř rozhodujícími činiteli, otvírají se tu do kořán dvéře korrupci a jiným znemravňujícím vlivům...« Otázka platební má pro učitelstvo velikou závažnost mravní a žádáno bylo proto za spravedlivé rozdělení platů na základě jednotného služného a za postup podle let služebných hned od zkoušky způsobilosti (systém personální).

Tím měl z valné části býti povalen starý systém a učitelstvo vymaněno z vlivů, které porušují jeho karakter.

Než jak zachovaly se interesované kruhy k těmto spravedlivým požadavkům? Poněvadž za éry staročeské zavrhl sněm 1885 (mimo zrušení čtvrté třídy platební: 400 zl.) všecky žádosti za opravu zákona na dobro, kladlo učitelstvo svoji naději do politického převratu. Než ani éra mladočeská — ač nelze všecku vinu svésti na stranu svobodomyslnou — nepřinesla požadovanou úpravu platebního zákona v základech. Co se stalo, stalo se více z neudržitelnosti dosavadního stavu věci, nežli z upřímného doznání nutné pomoci. Staročeši, šlechta a Němci měli tu ovšem politické příčiny, aby zdarem služebné otázky nezískali v očích učitelstva Mladočeši, proto nemohla vyjíti úprava dokonalá. Sněm pojal otázku polovičatě: pouze se stránky hmotné a jednostranně. Pominut byl systém osobní i jednotné služné, což poměrně nebylo by vyžadovalo vysokého efektu finančního, za to přijat zákon, jenž bývalé nesrovnalosti ještě rozmnožil a vedle nespravedlnosti ukázal se býti ještě — dražším! Na místě bývalých 3 platebních tříd zavedeno jich 5 a proti požadavku, aby pětileté přídavky počítaly se všemu učitelstvu od zkoušky způsobilosti, přijato bylo zvyšování služného od prvního definitivního ustanovení. Tím zkráceni jsou proti svým kollegům, ustanoveným definitivně již na základě vysvědčení dospělosti, nepoměrně ti učitelé, kteří teprve po zkoušce způsobilosti po zákonu říšském ze dne 1. května 1883 definitivně dosazeni býti mohli. K sofismatům zpravodaje školní komise, prof. Městeckého, kterýž tvrdil, že zkouška způsobilosti nečiní ještě nikoho učitelem, a tudíž

nemůže se bráti za bod, od kterého by počítati se mělo zvyšování služného, podivně hodí se naproti tomu přijatý § zákona, podle něhož jedné části učitelstva roste služné již od prvního definitivního ustanovení na základě vysvědčení dospělosti, tedy od doby, kdy jako podučitelé neměli zkoušku způsobilosti ještě vykonanou, ano od doby, kdy školu, na níž již ustanoveni byli, ještě ani neviděli. Bývaliť ustanovováni definitivně jako kandidáti učitelství na více neděl dříve, nežli službu školní nastoupili. Nový platební zákon propracován mimo to tak povrchně, že již po třech nedělích jeho trvání sněm zabývati se musil opravou stylisace.

Celou tu nedostatečnost a obmyslnost školské politiky ukázalo sněmovní jednání 21. ledna za tou příčinou řízené, najmě řeč prof. Kvíčaly, jenž na jedné straně omlouvaje a nezakrývaje, poněvadž nebylo lze, chatrnost zákona (»že kvapná práce není platná, ukázalo se zde velmi jasně«), dovedl na druhé straně apelovati na vděčnost učitelstva (»... učitelstvo celé bude slavnému sněmu, jenž tak horlivě pečuje o zlepšení hmotných poměrů učitelstva, vděčno. Vždyť učitelstvo samo dětem školním vštěpuje v mysl povinnost vděčnosti a zajisté také samo touto zásadou bude se říditi«)! Sotva tedy učitelstvu nedokonale upravena mzda, kterou si právem zasluhuje, již se na něm požaduje, aby bylo vděčno: nastrkují se mu pokyny k příštím volbám a zavazuje se k tlumení výrazů nespokojenosti.

Uvědomělé části učitelstva jednání naší politiky musí býti kamenem úrazu a buditi pocity ponížení a trpkosti, čím více poznává se, že sehrána tu byla neupřímná hra, při níž učitelstvo bylo pouhým prostředkem k různým cílům. Nelze se diviti, že sebevědomější povahy volají po emancipaci nejen od vlivů byrokratických, ale přímo i od politických. Bohužel prozíravých a sebevědomých je dosud po řídku, převalná většina tone v odvislosti právě od těch vlivů, které přivádějí neblahý povšechný stav.

* * *

Také intelektuelní stránka učitelstva není nikterak podmíněna především vzděláním školským. Podkladem mají tu býti vědomosti nabyté v učitelském kursu. Povšechně lze říci, že podávají se měrou naprosto nedostatečnou. Pro příští praxi ve škole poskytuje se tu kandidatům učitelství málo theoretických, vědeckých základů a pro

příští jich povolání mezi lidem jen povrchní známosti těch četných a různých předmětů. V jediném roce probéře se paedagogika s psychologií jako jeden předmět, avšak nikoli v organickém, vnitřním spojení. Poučky paedagogické podávají se paralelně, ale neodvisle od psychologie a paedagogika vůbec nepěstuje se jako vědecká theorie, nýbrž více jako soubor příkazů a pokynů obecného rázu. Z psychologie, která založena dosud na Herbartovi, pozná kandidát sotva terminologii, o jiných vědách, působících v paedagogiku, není sluchu. Z ethiky uslyší něco zběžně o pěti praktických ideách a to jen tu, kde zavedena učebnice Lindnerova; o fysiologii, sociologii, národním hospodářství, o nichž se přednáší jinde ženám, budoucí učitel nezví ani podle jména. Přírodní vědy probírají se pouze se stránky popisné, v náboženství béře se něco z apologetiky, jinak memorují se články ze školního katechismu a bibl. dějepravy. Z cizích jazyků vyučuje se němčině a to zbytečně: bez praktických výsledků. O literárních dějinách poskrovnu se co poví a proto budoucí učitel pociťuje malou touhu přiučiti se soukromí některému jazyku cizímu.

Intensivní nedostatky nahrazeny jsou hojně po stránce extensivní. Chovanci od rána do večera jsou honěni, aby strávili a zažili řadu nejrůznějších předmětů, jež »dohromady představují povážlivou směsici všech možných vědomostí a dovedností« (dr. Lindner na sjezdu učitelském v Praze 1880). Přirozeně zvyká tu kandidát na přípravu povrchní, jako letem, byloť by čirou nemožností, aby věnoval se každému předmětu opravdově. Nevnikaje v žádný obor vědní hlouběji pod povrch nenabývá zájmu, aby vzdělání své samostatně doplňoval a prohluboval. U koho objeví se mocnější interes k dalším studiím o životě soukromém, u toho nevznikl působením školy, nýbrž jinými příčinami. Známe nejednoho učitele, v němž školským systémem ústavu stlačen byl nepopíratelný talent na plochou úroveň a udušeno všecko símě vzrostu schopné. Vidíme, jak nepoměrně malý počet učitelstva po dokonaných studiích se rozvine. Přinášíť si do příštího života mladý učitel celou tu na ústavě vypěstovanou povrchnost a poloviČatost, která pozorovati se může dobře na př. v učitelské literatuře, o konvenienčním pojímání úkolu vychovatelského a jinde. Zřízení učitelských kursů nestačí naší pokročilé době. Učitelstvo samo na nejednom sjezdu pozdvihlo hlasu svého, žádajíc za opravu. Organisačními statuty ze dne 26. května 1874 a 31. července 1886 staly se sice některé opravy, ale celá

oprava, jako u nás již zvykem, dála se záplatářsky. Pochybeno je přec v samých základech, a nemoderní, zastaralý ráz těchto škol nelze jinak odstraniti, nežli reformou ze základu.

* * *

Široký, neznámý dosud život rozevře se absolvovanému kandidátu učitelství dosti záhy, pravidelně v 19. roce životním. Mladičký učitel s nedopracovanými, ano i povrchními názory jak na společnost, tak na své povolání ve škole, s nehotovým, kusým vzděláním, bez hlubších podnětů a vyjasněných cílu zapadá do života, jehož náhodné poměry dotvořiti mají teprv jeho intelektuelní a mravní karakter. Pravidlem zapadá do míst opuštěných, smutných, jež jsou nováčkům jako vyhrazena, kde tak těžko zvyknouti, kde sotva najde koho, o něhož by se opřel, kde najde nejméně posily pro svůj vnitřní rozvoj, neboť není tu ani knih, ani novin, ani jiného duševního života a učitelem počíná a končí všecka intelligence. Nezbývá mu: buď poddati se těžké, obtížné úloze sebevychování a sebevzdělávání, neustálého doplňování, docelování, vnitřního utužování, nebo podrobiti se všednímu životu, přijmouti jeho běžné formy, spokojiti se s nabytou již měrou vzdělání, která nečiní sic žádných vyšších nároků, ale podle obecného názoru stačí k styku s »lidem« a k obstojné práci ve škole. Kdo nemá duševní houževnatosti a síly, ani jisker, jež rozněcují vnitřní oheň, podlehne brzy vlivům svého prostředí a ocítá se na té cestě, kterou označují pohodlné, vyjeté koleje. Učitele, který má lid k sobě povznášeti, pohlcují obklopující ho poměry a on zaniká ve světě našich malých společností, jejich lokálních tužeb a namnoze i malicherných snah. Jednotlivců, kteří pronikli životem k samostatnosti rozumové a mravní, kteří překonali tlak různých nepříznivých poměrů a vlivů a povznesli se nad úroveň průměrné intelligence, ovšem že neschází. Mohli bychom zde jmenovati řadu jmen, jež v naší veřejnosti mají známý, dobrý zvuk, ale tito jednotlivci ztrácejí se přece v poměru k celku.

Není tu závadou nedostatek idealismu, ten přináší si učitel z pravidla již z ústavu, ale tento idealismus má v sobě mnoho mlhavých ilusí, než aby stačil ke skutečnému životu. Abstraktní ideje o vlasti, o apoštolování mezi lidem a podobné nemají v sobě zárodků k plodné činnosti a brzy vyblednou. Obsah pojmu o národní práci vyčerpávají pak zájmy čistě místní. Sem patří ono na venku tak rozkvetlé spolkářství, jež bez učitelstva nedá se ani mysliti.

Také hmotné nedostatky dostaví se pravidlem již záhy a vhánějí učitele v bolestný zápas se životem, v němž nejedna povaha podléhá na úkor vážného sebevědomí. Mladý učitel nemající mnoho prostředků ke svému vzdělávání se, odvyká ukájeti duševní potřeby, duševní hlad se v něm utlumuje a tím pobídka k pokroku pozvolna se ztrácí a činnost jinými směry rozptyluje.

V těchto poměrech tkví příčiny, jimiž vyložíme si nejeden stinný zjev v životě našeho učitelstva, nejeden rys jeho duševní a sociální fysiognomie Celkem vzato není učitelstvo horší, nežli jiné naše společnosti národní, ba právě se zdá, že jsou v něm jen zhuštěny a soustředěny obecné naše národní nedostatky a vady.

Pro učitelstvo je karakteristické, jak nerado se obírá diagnosou vlastního života, jak nerado přijímá jeho kritiku. Následkem špatně pochopeného, nezažitého, nezúrodněného idealismu vypěstoval se v učitelstvu falešný pojem o nedotknutelnosti a posvátnosti stavu učitelského a proto s hněvem odmítá se všechen vtip a satira, která dotýká se osobnosti učitelovy, ať již právem nebo neprávem, ať již pochází z vlastního tábora, nebo z cizího. Páně Štechovy satirické feuilletony svého času v »České Škole« uveřejňované, kde břitce dotýkáno bylo různých slabin a chorob učitelské společnosti, vzbuzovaly velikou nelibost a rozhořčení. Proti vtipům kalendářním a v listech humoristických vedl křižácké tažení sám »Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách« a učitelské časopisy vynášely klatbu nad každým literárním zjevem, kde učitel nebyl líčen podle ideální šablony. Tak vystoupily »Učitelské Noviny« proti »Šv. Dudákovi«, »Posel z Budče« proti Kaminskému, Macharovi a Jesenské, »Národní Učitel« s »Komenským« proti Macharovi. (Dokončení.)

Ženská otázka a její slovanská spisovatelka.

(Elisa Orzeszkowa.)

(Dokončení.)

Stopujíc pilně všeliké projevy života vlastní společnosti, pí. Orzeszková postřehla přirozeně i první známky socialismu, který právě tehdy vnikal do Polsky ve skarikované podobě ruského nihilismu. Špatně porozuměný kosmopolitism jevil se krátkou dobu u mládeže polské (která vzdělávala se na ruských universitách a četla tam plody Pisareva, Černyševského a celou »podzemní« literaturu) ve formě negace vlastní národnosti a snah po poruštění. V románu »Přízraky« (Widma) 1879 pí. Orzeszková představila dva mladé lidi, plné schopností a šlechetných zápalů, kteří však pod vlivem tohoto špatně chápaného kosmopolitismu přestávají býti užitečnými členy vlastní společnosti. V románu tomto viděti také, jaké následky přináší odnárodňující systém školní. V druhé práci, jedné z nejkrásnějších, »Sylwek Cmentarnik« (1879) vidíme, jak v jednotlivcích z proletariatu městského povstávají snahy po jakýchsi mlhavých a neurčitých ideálech povšechného bratrství a štěstí celého lidstva. Pí. Orzeszková nevystupuje nepřátelsky proti novým heslům a proudům, jen touží, aby přinesly národu prospěch, a ne škodu.

Všechny spisy pí. Orzeszkové jsou určitě lokalisovány. Všude děj odbývá se na Litvě, všude vystupuje Onwil (Wilno) a Ongród (Grodno), všude vidíme postavy a typy litevské.*) Litva ode dávna

*) Musíme zde upozorniti, že Litva (název historicko-administrativní) má velmi málo společného s Litvou etnografickou. Touto se značí gubernie Kowienská a část Wilenské, kdežto první obsahuje větší zbytek gub. Wilenské, celou Grodenskou, Wytebskou a Mohylevskou a zahrnuje v sobě lid běloruský a polský. v městech žijí Židé, Poláci a ruští úředníci. Většina statkářů je polská, intelligence až na malé výjimky rovněž polská. Pí. Orzeszková nikde nepíše o Litvě etnografické, jíž ani vůbec nezná.

získala si občanské právo v polské literatuře (Mickiewicz »Pan Tadeáš«, Chodźko »Paměti mnichovy«, Rzewuski »Listopad« a »Paměti Soplicy«), ale nikde nebyla podána s takovou láskou a zároveň tak všestranně jak pí. Orzeszkovou.

Pí. Orzeszková není předpojatou k žádné ze společenských vrstev, nýbrž stará se pouze představiti každou se všemi dobrými i špatnými vlastnostmi, nevyvyšujíc ani neponižujíc jedné na úkor jiných. V románech její vystupují sedláci, šlechta »okoliczna«, šlechta intelligentní, živly městské, židé, aristokracie, tato vypadá nejhůře. Jest nejvíce odnárodnělou, pokaženou, degenerovanou, nesmí se přizpůsobiti změněným podmínkám, slovem odkázaná k zániku. Postavy aristokratů z románů »Pompalinští« neb »Pierwotni« — toť praví »morituri«, jak je nazval ve známém svém románu Kraszewski.

Představujíc šlechtu, t. j. intelligentní majetníky statků, pí. Orzeszková vytýká jejich vady, ale nepřivírá zraku před jejich dobrými vlastnostmi. V románu »Rodzina Brochwiczów« pí. Orzeszková na jedné straně staví šlechtu, následkem změněných sociálně-ekonomických poměrů hynoucí, která po starém zvyku nic nepracuje, tradicionelní život vede, pročež tratí na konec půdu a majetkově se ničí. Na druhé straně staví jiný druh šlechty, která upadla do nouze po povstání, ale která vytrhuje se z ní svou energií a smělou iniciativou hledá nové dráhy práce, čímž stane se užitečným členem společnosti v jiném oboru. Jinak v »Eli Makoweře«; tam vidíme šlechtu bez rady úplně hynoucí i pouštějící z rukou svých půdu, z čehož užitek mají lichváři židé. V románu »Nad Niemnem« (1886, 3 sv.) vidíme různé typy z kruhů šlechtických a zároveň poměr šlechty k t. zv. šlechtě »okoliczne«, třídě to velmi četné na Litvě, stojící uprostřed mezi šlechtou a sedláky. V románu tomto vystupují dvě rodiny, Korczynských z jedné, Bohatyrowiczův z druhé strany.

Z tří bratří Korczynských, vlastníků rozsáhlých statků, Ondřej zhynul smrtí hrdinnou v povstání. Druhý, Dominik, odcestoval do daleké ciziny, odcizil se zcela všem šlechetným tradicím svého rodu a stal se lhostejným ke všemu kromě peněz a kariery. V domě předků zůstal jediný Benedykt, sám bojuje s různým protivenstvím chrání ve svých rukou kus pradědovské půdy, snášeje množství trudů a obětí. V tomto těžkém boji o existenci žije on v poměrech nepříznivých, s lidem jeho majetek obklopujícím (šlechtou »okolicznou«), v němž vidí jen nepřítele, ohrožujícího jeho vlastnictví. Všecky vřelejší pocity, které někdy choval, zachoval hluboko v srdci a vzal na sebe podobu člověka zmaterialisovaného, lhostejného ku

všemu, co nesouviselo přímo s jeho pozemkovým vlastnictvím.*) Kolem Benedykta Korczyńského kupí se celá galerie postav z kruhů šlechtických. Jeho choť, chladná egoistka, žena hysterická. Její přítelkyně, čtením románů téměř zblblá stará panna. Druhá stará panna příbuzná Benedyktova, žena velmi hodná a energická, leč s životem zlomeným a povahou otrávenou tím, že kdysi z obavy mesaliance nestala se ženou milovaného a milujícího ji člověka. Vdova po Ondřeji, žena dobrá, ale nepraktická, i její syn, mladý milionář, samolibý sybarita, fysicky a mravně zbankrotělý. Starý pseudo-hudebník a pseudo-idealista soused a jeho šlechetná a hodná žena. Na konec syn Benedyktův, mladý Witold, posluchač rolnické akademie, proniknutý ideami demokratickými, a dcera, pseudo-hudebnice, Justyna, děvče mladé, která však již poznala trpkosti žití.

Jako představitelé šlechty »okoliczne«, vystupují dva bratři Bohatýrowiči, majitelé malého statku šlechtického Řehoř zhynul v povstání jako nejbližší důvěrný přítel Ondřeje Korczynského. Anselm sám zůstal na statku otcův s neuhasínajícími vzpomínkami na zápasy i naděje mladosti, s duší neutěšitelnou — žil jako churavý, smutný poustevník. Kolem Anselma kupí se množství různých postav, skládajících kruhy drobné šlechty. Jako v domě Korczyńskych nalézají se dvě postavy mladé a svěží, Witold a Justyna, tak po boku Anselma roste syn zabitého v povstání Řehoře.

Tyto dvě skupiny lidí, jednoho původu, jedné kultury, podléhající témuž osudu, chovají se k sobě lhostejně, dokonce poněkud nepřátelsky. První neváží si druhé a stojí v chladné vzdálenosti následkem své majetkové a rozumové výše. Druhá, uražená a chudá, vidí v první jen naduté lidi, mající to, čeho ona sama má příliš málo — půdy. Pojítkem, které rozvaděné smiřuje, jiskrou, která ve zlhostejnělých rozněcuje bratrské city, kouzlem, které ze zapomenutých hrobů křísí mrtvé na pohled naděje a touhy, je mladé pokolení, které se svěžími silami staví se do práce. Ono plní úkoly, nevyplněné těmi, kteří ulehli v hrob neb zlhostejněli ku všemu. Touto čarovnou mocí mládí Witold vytrhuje milovaného otce svého z otupělosti a lhostejnosti, a Justyna, zamilovavši si lid, sestupuje k němu, dává ruku svou mladému Bohatýrowiči, vědouc, že najde mezi lidem štěstí, spokojenost a široké pole ku práci. V tomto, jednom z nejkrásnějších románů svých, pí. Orzeszková ukázala, jakým způsobem

*) Na Litvě nesmějí Poláci kupovati půdu; proto vlastnictví, které jednou z polských rukou přešlo jinam, nikdy více do nich se nevrací — ztráta to národní.

má se obroditi a státi se užitečným členem společnosti šlechta — jedině přijetím ideí demokratických a láskou k lidu. To jest úkol mladého pokolení šlechtického.

Šlechtu »okolicznou« zná pí. Orzeszková velmi dokonale, ježto každého roku tráví léto mezi ní nad Němnem, v Muniewiczich. Také nacházíme ve všech její románech velmi podrobně líčený život této šlechty. Svoje přátele nadněmenské obdařila pí. Orzeszková hlubokým soucitem a velikou láskou, což jí však nepřekáží, vytýkati jim jejich vady. V románu »Nad Němnem« vystupuje celá řada šlechticů »okolicznych« v poměru svém ku šlechtě intelligentní; v románu »Bene nati« vidíme poměr šlechty »okoliczne« k sedlákům. Tento poslední román ukazuje nám šlechtičnu »okolicznou«, která z obavy před mesaliancí nechce dáti ruku svou poctivému a milovanému člověku Když tento pak žení se s jinou, tu lituje svého jednání, upadá v zoufalství a končí samovraždou.

Mezi nejpěknější výtvory pí. Orzeszkové patří i romány z života běloruských sedláků, jichž život všestranně prostudovala a neobyčejně plasticky představila. V »Nizinach« (1883) kreslí pí. Orzeszková neštěstí, zhoubu, úpadek hmotný i mravní, do něhož přivodí venkovský lid činnost pokoutního dohazovače, člověka úplně znemravnělého a hledajícího výlučně prospěch svůj. Obětí jeho a jeho ničemných agentův jest selka Kristyna, která vychovavši dva syny nesmírně je miluje a chtíc odvrátiti od jednoho hrozící mu, jak se jí zdá, nebezpečí, upadá do rukou pokoutných písařů. Tito, slíbivše jí syna zachrániti z nebezpečí, vydírají celý její majetek krvavým potem vydělaný. V románu tomto znáti ještě značnou dosi sentimentalismu v líčení utrpení nešťastné matky, ale již v následujících »Dziurdziach« úplně tento nedostatek zmizel a celý život sedláků, všechny jeho projevy představeny jsou zdrcujícím realismem. Čtyři sedláci, Dziurdziové, rozvážní, rozumní a dosud beze vší poskvrny, stojí před soudem, obžalováni jsouce z vraždy ženy, která v rodinné vsi jejich bydlela. Příčinou tohoto zločinu je nevědomost, pověra. Dziurdziové věřili, že Petruša Kowalicha je čarodějnicí, že všechna potkávající je neštěstí a pohromy jsou její dílem. Román tento, kromě ceny společenské a umělecké, může sloužiti bohatým materiálem etnografickým, ježto s velikou důkladností líčí se v ní život sedláka běloruského na trhu, v kostele, v hospodě, na poli, v chalupě atd.*)

*) Pozoruhodno je, že v románu polském objevuje se polský sedlák dosti pozdě. J. Kraszewski líčil v románech svých (Ostap Bondarčuk, Ulana) sedláky

Nejlepším románem tohoto druhu je beze vší pochyby Cham (1887), v němž vidíme sedláka v poměru k představitelům maloměstského živlu. Sedlák Pavel Kobycki, nadněmenský rybář, povaha čistá, schopna největších obětí, žení se se služkou z města, ženou sličnou, ale zkaženou životem městským. Pavel, ženě se, chce najíti nejen své osobní štěstí, ale touží zároveň i ji zachránit od zhouby konečné. Ale Franku nudí prostý život venkovský, prchá z chaty mužovy s lokajem, do něhož se zamilovala, a po třech letech vrací se zmořena, churavá, s dvouletým děckem domů. Pavel odpouští jí zradu a po krátkém vnitřním boji přijímá děcko její za své, přesvědčiv se, že něžnost a shovívavost špatně na Franku působí, nutí ji, chtěje její nápravu, do práce. Franka pracuje, ale považuje selskou práci stále za ponížení. Brzy zrazuje muže svého po druhé způsobem ještě bolestnějším, a když muž ji bije, chce jej otrávití. Jed, v malé dávce užit, neúčinkuje. Pavel opět odpouští France, vysvobozuje ji z ruk policie a přivede ji do chaty, věnuje ji starou důvěru. Zahanbena v hloubi duše, Franka, obávajíc se, aby budoucně v návalu vášně zase muži špatně se neodměnila, utíká v noci z domu a oběsí se na vesnickém hřbitově. V »Chamu« pí. Orzeszková dostoupila vrcholu dokonalosti v analysi psychologické a postavy hrdin i hrdinek nakresleny jsou mistrně.

Velmi četné na Litvě obyvatelstvo židovské, skládající se nejen z vykořisťovatelů, ale také z ubohých, těžce vykořisťovaných mas, nemohlo než obrátiti na sebe pozornost pí. Orzeszkové. Židům věnovala pí. Orzeszková celou řadu výtvorů a některé z drobných kreseb jejích z židovského života, jakož i obšírný román »Meir Ezofowicz« patří k největším ozdobám polské literatury.

Již v »Panu Grabovi« ukázala pí. Orzeszková několik typů židovských, ale na širokém základě poprvé otázku židovskou představila v »Eli Makoweře« (1876), v němž líčí sociální a etický poměr židů k ostatní společnosti. Eli Makower stane se z malého faktora mocným kapitalistou, díky energii a pohyblivosti. Chytrý, obratný shrnuje do rukou svých celý obchod okresu a staví se v čelo skupiny vykořisťovatelů, kteří stojící bez rady šlechtu odírají o majetek. Peníze pro Makowera jsou hlavním cílem života; uvádí lidi do zhouby nepoctivě a falešně. V podstatě své není Eli člověkem zlým: ke svým chová se pěkně a milosrdně, pouze ne-

---

maloruské z Volyně, T. J. Jež sedláky maloruské z Podolí, Orzeszková, bydlíc na Litvě, kreslí výlučně sedláka běloruského.

vědomost a plemenonáboženské předsudky vtiskly mu svůj ráz. Vlivem vzpomínek na doznaná dobrodiní, vlivem lepších tradic representovaných sympatickým starým asketou Judelem, v Makoweru stává se vnitřní změna, jeho etické názory mění se pod vlivem nových citů, ze špatného lichváře Makower stává se poctivým člověkem.

V »Meiru Ezofowiczi« (1877) vidíme vnitřní život židovské společnosti, vidíme žida povahy ideální a hrdinské, vzpírající se zhoubným prvkům tohoto života, žíznící po pravdě a dobru. Slabé paprsky světla, prodírající se do ovzduší maloměstského z velkého světa, nutí Meira bojovati se stranou zpátečnictví a duševní mrtvosti. Proklet svými, vyhnán z rodného městečka, Meir jde do světa, ale zaseté jím zrno do srdcí mládeže, nehyne. V románu tom představila pí. Orzeszková celý svět židovský, a před našimi zraky míhají se rabíni, učitelé židovští, kupci, lichváři, řemeslníci se všemi svými vlastnostmi. Životu židů maloměstských věnovány jsou obrázky: »Silny Samson«, »Daj kwiatek«, »Gedali« a jiné; kromě toho veliký román »Mirtala« (1886), opírající se o pronásledování židů v Římě v I. století po Kr., ve kterém představuje orgii nenávisti a fanatismu davu.

Stanovisko pí. Orzeszkové v otázce židovské je naskrz humanní, čímž autorka »Meira Esofowicza« nezpronevěřila se duchu, jenž v literatuře polské vůči židům tradicionelně panuje, počínaje Mickiewiczem až do Konopnické neb Junosze.

Čas od času pí. Orzeszková zabývá se klasickým životem, jehož je velkou znalkyní, a tvoří díla z dějin Řecka neb Říma neb dokonce i starožitné Persie. K nim náleží celá řada novel, sebraných pod názvem »Staré obrázky«, obšírný román »Czciciel potęgi«. —

V literatuře polské zaujímá pí. Orzeszková stanovisko úplně samostatné. Jest ona poetkou utrpení a radostí tříd ponížených a jednotlivců schopných, silné povahy, ale již utrmácených zápasem s osudem, neb slabých a bezbranných. Sama praví: »Nic bych v životě si nepřála více než poznati úplně od počátku do konce dějiny všech nízkých, chudých, stlačených v dlani osudu a času, shrbených, svraštělých, unavených.« Pí. Orzeszková studuje ty trpící nejen s celou přísností bezohledného realismu, ale také je miluje. Ve svých spisech představuje všední dav, skládající se z tichých pracovníků; v každém z nich pod zevnější rouškou nouze, bídy, podlosti umí najíti jiskru božskou, která vzbuzuje v nás sympathii k tichým, pokorným, směšným často její hrdinům.

Ve výtvorech pí. Orzeszkové vystupuje nesčíslné množství nejrozmanitějších typův, a každý z nich má osobitou fysiognomii, plnou individuálných rysův. Zná výtečně stinné stránky společnosti své, vidí, v jak trudných a zoufalých někdy poměrech společnost ta žije, proto také všechny romány její jsou postřeny jakýmsi smutkem. Ale není třeba mysliti, že by byla pí. Orzeszková trpkou pessimistkou. Naopak, snaží se vždy a všude vzbuditi naději v pochybujících a klesajících — tím lze vysvětliti hluboký ten vliv, jejž má ona na polské čtenářstvo.

Romány pí. Orzeszkové známy jsou i za hranicemi Polsky v překladech na jazyk německý a francouzský. Češi mají dosti mnoho překladů pí. Orzeszkové, ale největší populárnosti po Polsce těší se v Rusku. Tam všechny výtvory její bez výjimky jsou překládany ihned, někdy několikráte, tisknuty v nejlepších časopisech i zvláště, komentované a kritisované. Celá řada spisů pí. Orzeszkové (Cham, Dziurdziové, Romanova) rozešla se v překladě ruském v desetitisících exemplářích mezi ruským lidem venkovským, a podle zpráv z knihoven městských patří pí. Orzeszková k spisovatelům nejvíce čteným. *Leon Wasilewski.*

A. S. Gribojedov.

Literární studie.

Napsal

J. Polívka.

(Dokončení.)

III.

Komedie Gribojedova hned od svého objevení byla předmětem četných úvah kritických. Hned když vešla v širší známost literárního obecenstva, sotva že vyňatky z ní byly vytištěny, stala se předmětem vášnivé polemiky literární. Starší škola literární přidržující se tradic lžiklassických aneb směru romanticko-sentimentálního vzbouřila se proti této komedii, která právě porušila všecky tradice, všecka pravidla obecně uznávaná. Živý, běžný moskevský jazyk beze všech příměsků literárního knižního jazyka, vtěsnaný do bezvadných, skvělých, lehkých rýmovaných veršů, jaké tehdy jen Puškin ještě svedl, figurky vzaté ze současné společnosti, a pak smělá kritika starých směrů, tehdy panujících celou mocí řádů veřejných, idealisace nových opposičních proudů: vše to pobouřilo šosácké obhájce a ochránce jak starých literárních škol, tak reakčních řádů veřejných, a neméně licoměrné strážce dobrých starých mravů panujících tříd společenských. Nadšené ctitele našlo »Mnoho rozumu tvá škoda« jen v kruzích mladé intelligence opposiční, hlásající nové zásady literární a rovněž nové ideály společenské i politické. Celou polemiku, bohužel, zde ličiti nemůžeme, nemajíce po ruce potřebných pomůcek literárních. Jak komedie rozčilila ctitele »klassického« směru literárního, můžeme souditi z obsáhlé odpovědi Gribojedova na důvěrnou kritiku přítele Katenina, posledního to mohykána klassické theorie. Vytýkal jí patrně především pochybený plán: sceny libovolně jsou spojeny, povahy portretovány, slovem je v ní více talentu než umění. Gribojedov odpovídá, že plán komedie

jest přece prostý a jasný: dívka sama ne hloupá dá hlupákovi přednost před člověkem rozumným. Člověk ten nalézá se přirozeně v odporu s obklopující ho společností, nikdo mu nerozumí, nikdo nechce mu odpouštěti, neboť stojí nade všemi, posmívá se podivnůstkám a potom i podlostem; a když poznal, že lidé ve své zlosti si namluvili, že smyslů jest zbaven, a poznal, že láska jeho není opětována, ba že zbožňovaná jím dívka zahazuje se s hlupákem darebákem, naplive na celou Moskvu a ujede. Výstupy následují za sebou jako v přírodě, čím náhleji, tím větší vzbuzují zvědavost. Co se týče portretnosti, odpovídá Gribojedov, právě portréty jsou obsahem komedie i tragedie, jsou v nich však i rysy společné mnohým jiným lidem a některé celému člověčenstvu na tolik, na kolik každý člověk jest podoben druhému. Karrikatury sám nenávidí a také nikdo jich »v jeho obraze« nenajde. Výtku, že má více nadání než umění, považuje za největší chválu, neboť umění právě v tom záleží, aby se podrobilo nadání, a v kom více jest umění naučeného, vynalezeného potem a mukami vyhovovati theoretikům, kdo více má schopnosti hověti školním požadavkům, podmínkám, zvykům, babským tradicím, než vlastní tvůrčí síly, tenť je-li umělec, ať rozbije svou paletu a štětec, aneb zahoď péro své: »vím, každé řemeslo má své finty, ale čím méně jich, tím úspěšněji se pracuje, a není-li lépe vůbec bez fint? nugae difficiles. Já jak žiju, tak i píšu, volně a volně«.

Poměrně nejspravedlivěji soudil o komedii Puškin. Vyslovil se ostatně po jediném jen poslechnutí předčítané mu komedie a leccos by asi byl pozměnil ve svém úsudku, kdyby celou komedii bedlivě byl četl. Vyslovil jej v listě A. Bestuževu, který náležel k veřejným nadšeným obhájcům Gribojedova. Puškin především označil jako pravidlo, že dramatický spisovatel má se posuzovati podle zákonů, jež sám sobě uložil. Účelem komedie jest líčení povah, vyobrazení mravů. V tom ohledu jsou Famusov a Skalozub výteční. Sofie není dle jeho náhledu zcela jasně kreslena. Jsou patrně noční její schůzky s Molčalinem Puškinovi podezřelé. Molčalin není ještě dosti podlý, nebylo-li třeba udělati z něho ještě sketu? — Kdo jest v komedii rozumnou jednající osobou? Gribojedov? A co je Čacký! Ohnivý, šlechetný a dobrý hoch, který prožil jistý čas s velice rozumným člověkem (t. j. Gribojedovem) a napojil se jeho myšlenkami, bystrovtipem a satirickými poznámkami. Vše, co on mluví, jest velmi rozumné. Ale komu to vše říká? Famusovu? Skalozubovi? Na plese moskevským babkám? Molčalinovi? To nelze odpustiti! První pří-

znak rozumného člověka jest na první pohled věděti, s kým má co jednati, a ne zahazovati perlí před Repetilovy a pod. Ba, co to zač Repetilov? V něm spojeny dvě, tři, deset povah. Proč ho dělati odporným? Dosti toho, že jest hloupý a prostoduchý; stačí, když se přiznával k hlouposti své, ale ne k darebáctvím... Mezi mistrovskými rysy této znamenité komedie jest pochybnost Čackého v lásce Sofie k Molčalinovi překrásná, a jak přirozená! Hle, okolo toho se měla točiti celá komedie, ale Gribojedov patrně nechtěl — jeho vůle! — Pravda, poměr Čackého k Sofii líčiti nebylo úkolem komedie, tento poměr byl jen jednou, ovšem důležitou stránkou tohoto mravopisného obrázku staré panující společnosti Moskevské a opposiční její mládeže. V komedii není vůbec reka, kolem kterého by se točil děj, jejím rekem jest idea zápasu mládeže s odumírající starou generací.

Největší ruský kritik Bělinský s komedií Gribojedova několikráte se obíral, ale nelze říci, že by uspokojivý její kommentář byl podal. V prvním svém literárním přehledu na r. 1834, kterým 24letý mladík poprvé a anonymně se ohlásil literárnímu obecenstvu, ozval se o komedii s velkým nadšením: prohlásil ji za opravdovou divina comedia! Nadšen jest právě pro věrnost a přirozenost osob líčených Gribojedovem, proto že nic v ní není vymyšleného, než všecko, osoby i jich jazyk, sňato s přírody, čerpáno ze skutečného života. Především nadchl ho verš a jazyk Gribojedova. Nezapírá, že »Mnoho rozumu tvá škoda« má své chyby, ale byl to, praví, první pokus nadání spisovatelova, první ruská komedie, a přes všecky její nedostatky jest to vzorná, geniální práce nejen v ruské literatuře, která v Gribojedovu ztratila svého Shakespeara komedie.

Po pěti letech podrobil Bělinský se stanoviska formální aesthetiky podrobné analysi »nedostatky« komedie, na které v mladickém svém pokuse již narazil. On rozebírá komedii do podrobna od výstupu k výstupu, srovnává ji s Gogolovým »Revizorem«, i nalézá, že ona před tímto v uměleckém ohledě daleko ustupuje. Nelze, bohužel, upírati analysi Bělinského nejen výtky nespravedlnosti, než výtky povrchnosti: vytýká on Gribojedovu hříchy, jichž se nedopustil; Čacký prý přijíždí k Sofii již v šest hodin ráno, nač jsme nahoře při svém rozboru narazili; Čacký prý ze spěchu, s kterým Famusov utíká vítat Skalozuba, soudí, že si toho přeje za ženicha své dcery, ale Famusov sám činí před Čackým na to dosti patrné narážky, celá Moskva prý o tom mluví, není to sice pravda, ale ať se děje vůle boží: to by snad i méně zamilovanému stačilo; pro

nic za nic prý říká Famusov Skalozubovi, že ho bude čekati ve svém kabinetě, ale Famusov utíká přece před »karbonářskou« řečí Čackého, která by ho prý mohla zatáhnouti do neštěstí. Skalozub odchází podívat se na Molčalina, když ten spadl s koně a Sofie padla do mdlob, a nikoliv po těch několika slovech, jimiž odpověděl na řeč Čackého a j. v. — Jediná asi správná výtka jest ta, kterou jsme sami učinili, že počestný muž měl odejíti mlčky, když se stal mimovolným svědkem podlosti soupeřovy a zjevné zrády zbožňované dívky.

Ale snad i výtka ta není zcela spravedlivá, snad nešlo tu ani Gribojedovu o pouhou dramaticky effektní scenu: hluboce uražená láska a ještě hlouběji uražená sobělibost neznala více mezí a Čacký jest mladík ohnivý, prudký, vášnivý! Z povahy Čackého, z jeho stavu duševního lehce se pochopí další jeho jednání, z mezí konvenienční slušnosti vystupující. Když byl kritik analysoval komedii scenu po sceně, rozebírá základní ideji komedie i jednotlivých osob, hlavně Čackého, a rovněž vynesl soud příkrý a nespravedlivý. Bělinský základní ideje v komedii vůbec nenalézá: odpor Čackého ke společnosti byl čistě nahodilý, nikoliv faktický, nenalézá se prý Čacký v odporu se společností vůbec, než jen s jistou její částí, do které Čacký z vůle autorovy zapadl. Nebyla tedy společnost líčená v »Mnoho rozumu tvá škoda« v Rusku v letech 20tých typická? Čacký jest dle Bělinského pouhý křikloun, fraseur, ideální šašek, profanisující na každém kroku vše svaté, o kterém mluví . . . jest to nový Don Quijote, chlapec na dřevěném koni, domýšlející se že sedí na koni živém! . . . V »Mnoho rozumu tvá škoda« nemá škodu rozumný, než rozumující. I Sofie jest kritikovi postava záhadná, nejasná, jak byla též Puškinovi. Mimo Čackého a Sofii, pouhé to vidiny, přízraky, fantomy, jsou dle Bělinského ostatní osoby živé, ale i tu vytýká kritik, že jim vkládá autor do úst věci, které by jako povahy přísně vymezené nemohly říkati. Vtipy na zpřevrácené vychování dcery v ústech Famusova jsou prý nemožné, on je prý příliš hloupý na tak kousavé epigrammy; v tom mu kritik zajisté ukřivdil, jest to sice obmezený bureaukrat, ale nikoli hloupý, a vtipy na gallomanii byly v Rusku dávno již tak běžné, že k nim nebylo zvláštního ducha zapotřebí: ostatně proti cizímu vlivu obmezenci nejvíce se rozhorlují. Úhrnný úsudek Bělinského o »Mnoho rozumu tvá škoda« jest celkem ten: není to komedie, není to umělecký výtvor než jen satira; ale nicméně jest to výtvor v nejvyšším stupni poetický, řada obrázků a samostatných charakterů, bez ohledu

na celek, kreslených umělecky štětcem širokým, mistrným, rukou pevnou, která se sice chvěla, ale nikoliv od slabosti, než od překypujícího, šlechetného hněvu, jímž vládnouti mladá duše neměla ještě dosti sil.

Úsudek tento zachoval si Bělinský i později, tak napsal ještě r. 1842: . . . Věrnost charakterů zatlačuje se v této komedii satirickým živlem. Plnosti jejího uměleckého rázu vadila neurčitost ideje, nedozralé ještě úplně ve vědomí autorově. Z té kritiky poznáváme též, kde ležel hlavní kámen úrazu pro západníka Bělinského a též pro mnohé pozdější kritiky z liberálně-západnického tábora. Bylo to horlení Čackého-Gribojedova proti cizím vlivům: vyzývalo prý k čínské uzavřenosti před cizinou. Pravda, že rek Gribojedova upadá do krajností, než i v té krajnosti jeví se autor velice jemným psychologem: opposice proti panující většině, proti nenáviděnému řádu společenskému, polemika s nenáviděnými názory společnosti žene ohnivého opponenta do krajností, třebas proti jeho vůli. Gribojedov sám ovšem, jak jsme dolíčili, klonil se silně k nacionalismu a stavěl se proti společnosti opičící se po cizině, odtržené od širokých mass národa, on chtěl znacionalisování společnosti, ale to neukazuje na nezralost a mladost jeho nadání, jak Bělinský míní. Bohužel západničtí kritikové vůbec namnoze upadali do krajnosti, stotožňujíce nacionalism se snahami reakčními . . .

Pozdější kritikové ruští více méně považovali za úkol svůj vyvraceti nespravedlivý úsudek velikého kritika, a dnes možno říci, nemá již kritika jeho významu jiného než čistě literárně-historického. Nejostřeji proti Bělinskému obrátil se Apollon Grigorjev*) r. 1859: Dle toho kritika jest komedie Gribojedova jediné dílo, které umělecky líčí sféru ruského, tak zvaného, světského života, Čacký pak jediná skutečně heroická povaha ruské literatury. Ze všech spisovatelů, kteří se jali líčiti život vyšší společnosti ruské jediný jen dovedl se udržeti na výši pozorování: Gribojedov. Jeho Čacký byl a bude dlouho napodobován, až dotud, až pomine v ruské literatuře nemoc, spravedlivě týmž kritikem jinde nazvaná nemocí morálního lokajství. Pro Grigorjeva neexistuje otázka, položená Bělinským, že člen velkého světa v své společnosti si dovolí mluviti tak, jak mluví Čacký. Jest to člověk jen opravdový, který nic ošklivého, nic špatného nesnese, ale jest otázka jiná, zdali by mluvil Čacký s lidmi, jimiž opovrhuje? Nesmí se tu však zapomínati, že Famusov,

*) Сочиненія Аполлона Григорьева I, str. 257 sl.

na kterého Čacký vylévá svou žluč, není jen jednotlivec, než živá upomínka z dětství, když ho vozili na poklony k pánovi, »který sehnal na mnoha vozech děti matkám i otcům urvané«. Čacký nevěří v účinek svých řečí, ale v něm vzkypěla žluč, cit spravedlnosti v něm uražen. K tomu přistupuje jeho vášnivá láska, láska zneuznávaná, nepochopovaná, opovrhovaná. A k vůli komu šlechetný ten horlivec zavržen? K vůli malichernému, směšně hloupému Molčalinovi. Oním monologem na konci III. jednání postavil Gribojedov úmyslně svého reka do komického světla: zůstávaje věrným vysokému psychologickému úkolu, ukázal, jak komicky končiti může energie nevčasná. Osobní otázka slila se u Čackého s otázkou společenskou; dobývaje si nevěsty z kruhu převrácené společnosti bojuje zároveň proti převrácenostem této třídy, ve které vyrostl a do jinošských svých let věk svůj trávil. Na to Bělinský úplně zapomněl, namítaje, že byly přec jiné kruhy společenské, a proč do těch Čacký nezapadl.

Úplně zvrácen byl vliv rozboru Bělinského teprve na počátku 70tých let kritikou Gončarova. Znamenitý románopisec ve své kritické studii »Million muk«*) postavil teprve do náležitého světla Čackého i Sofii, a též jiné do té doby ne dosti objasněné ještě postavy Gribojedova. Gončarov především jasně ukázal, že rek Gribojedova jest věčně mladý, nesmrtelný typ, obnovuje se po každé, když se vystřídá pokolení odumírající s pokolením nastupujícím. Stejně nesmrtelná jest celá komedie vůbec. Objevila se dříve než Oněgin, Pečorin, přežila je, přežila i pozdější dobu Gogoljovu, i další mohutný rozvoj literární, a podnes jest mladá, svěží, nepozbyla své životnosti . . . Čacký jako osobnost stojí daleko výše než Oněgin a Pečorin. Jest to upřímný a ohnivý pracovník, ale tito jsou jen pasořitci, převýborně vylíčení velikými básníky jako nemocné výtvory odcházejícího věku. Jimi uzavírá se jich doba, ale Čacký zahajuje dobu novou — a v tom leží všechen jeho význam. Oněgin a Pečorin ukázali se býti neschopnými k práci, k aktivní úloze, ač oba jaksi chápali, že kolem nich vše vyhnilo. I oni byli »roztrpčeni«, nosili v sobě »nespokojenost« a tápali jako stínové s »tesknou leností«. Ale opovrhujíce prázdným životem šlechty, poddávali se a nepomýšleli ani na zápas s ním ani na útěk z něho . . . Čacký naopak připravoval se patrně vážně k práci: pracuje literárně, cestoval nikoli bez úspěchu, učil se, četl, měl styky s ministry, ale přetrhl je

*) Полное собраніе сочиненій И. А. Гончарова. VIII. str. 123 sl.

z důvodů zjevných. On miluje opravdově, spatřuje v Sofii budoucí svou ženu. Jemu souzeno vypiti do dna hořký kalich, nenalézá v nikom »živého soucitu«, a nezbývá mu než ujeti s »tisícerými mukami« v duši i v srdci. Ani Oněgin ani Pečorin nepostupovali by vůbec tak nerozumně, zvláště v lásce a námluvách. Než proto oni již vybledli, obrátili se v kamenné sochy, Čacký však ostal a zůstane živ na věky pro tento svůj nerozum. Role a fysiognomie Čackých jsou nezměnitelné. Čacký pronásleduje především lež a vše, co přehlušuje nový život, »život svobodný«. On ví, zač bojuje a co mu má přinésti tento život. Neztrácí půdy pod nohama, nevěří v přízrak, pokud se ten nevtělil, nenabyl masa i krve . . . On je velice jistý ve svých názorech, má hotový programm, který sám sice nevvpracoval, ale začala již doba. Nehoní s jinošským zápalem s jeviště vše, co se zachovalo, co dle zákonů rozumu a spravedlivosti jako dle přirozených zákonů má dokonati svůj věk, co může a má se trpěti. On žádá místa a svobody své době . . . jeho ideál »svobodného života« jest určit: jest to volnost ode všech těch vypočtených řetězů otrockých, jimiž spoutána jest společnost, ale i svoboda hladovou mysl ponořovati do nauk, bez překážek oddávati se uměním vysokým a krásným, svoboda sloužiti a ne přisluhovati, žíti na venkově aneb cestovati. Famusovi to vše dobře vědí, ale vedou zápas o existenci a nemohou ustoupiti. Množstvím staré síly zlomen Čacký, ale on ji sám zranil smrtelně jakostí síly své. On jest vojskem na přední stráži, v předním šiku, a ovšem vždy padá v oběť. Při každém přechodu jednoho věku do druhého, vždy objeví se Čačtí, opakují se na každém kroku, v každém domě, kde se střetne staré a mladé pod jedním krovem. Hlavními motivy zápasu vždy budou rada »učiti se dle příkladů starých« se strany jedné, a snaha od rutiny směřovati k »svobodnému životu« a vpřed a vpřed se strany druhé. Ani literatura nevymkne se z magického kruhu načrtnutého Gribojedovem: Jakmile se umělec dotkne zápasů pojmů, výměny pokolení, vždy on dá buď typ krajních, nedozrálých osobností, aneb utvoří pozměněný obraz Čackého, právě tak, jak po Cervantesovu Don Quijote a Shakespearovu Hamletu objevovali a objevují se nekonečni jich napodobovatelé. V čestných, horoucích řečích pozdějších Čackých věčně budou se slyšeti motivy a slova, aneb aspoň smysl a ton dráždivých, rozhořčujících řečí Gribojedova. V tom vězí nesmrtelnost »Mnoho rozumu tvá škoda«.

Nespravedlivá jest výtka: Čacký není živý člověk, než abstraktní, idea, morálka komedie; není tak plný, uzavřený výtvor jak Oněgin.

Gončarov právem odpovídá, že nelze stavěti do jedné řady Čackého a Oněgina v tomto ohledě: dramaticka forma nedopouští tak široce do podrobností líčiti povahu. Jeví-li se jiné figury v komedii pevněji a ostřeji narýsovanými, to se to jeví proto, že mělké jejich a hloupé povahy hercové mohli lehce vyčerpati, kdežto v mnohostranné, bohaté osobě Čackého mohla se v komedii reliefně ukázati jediná jen stránka. Jest to povaha silnější a hlubší než ostatní osoby, nemohla býti proto v komedii vyčerpána.

Sofie jest dle Gončarova směsice dobrých instinktů a lží, živého rozumu s nedostatkem vší ideje a přesvědčení, slepota rozumová a mravní. Jest v povaze její cosi vroucího, něžného, ba snivého, ale vychování ji pokazilo, nenaučila se mysleti a poznávati, pěstěny leda jen smysly a cit. Ve všem tom, jak Sofie hned na počátku komedie vypravuje o své lásce k Molčalinovi, jak se spolu baví, nejeví se nemravnost, jen naivnost, dětská téměř prostota, a nepovědomá smyslnost a instinkt. Mohla se v ní jeviti touha dívky pomáhati chuďasovi v jeho snahách, chuďasovi pokornému, poslušnému, skromňoučkému, povýšiti ho k sobě, do svého kruhu, utvořiti jeho štěstí životní a míti v něm věčného, skromného a poslušného otroka.

*

Vidíme, jak význam komedie Gribojedova stále více a více vzrůstal, čím hlouběji se studovala, rozbírala a kommentovala. Mimo to oceněno její stanovisko v literatuře světové ještě se stanoviska literárně historického. Alexej Veselovskij ukázal na těsnou její souvislost s Molièreovým Misanthropem.*) On ukazuje velmi zajímavým způsobem, jak již za Kateřiny II. zvláště v literárních kruzích Radiščeva, tedy opposičních, byli nadšeni Alcestem Molière-ovým, přáli si pro blaho člověčenstva a svého národa více takových osobností; jak dále v Rusku byla zvláště tato veselohra Molièreova napodobována, a že se konečně našla invidualita duševně spřízněná s rekem Molièreovým, jak svou povahou, ostrou a pravdivou mluvou, nespoutaným šlechetným rozhorlením, tak i stejnou duševní osamocenosti mezi nepřátelskou společností: Gribojedov Čacký. I směšně horlivá, často odsuzovaná filippika proti evropským módám, i sympathie pro ctnosti starých předků spojuje Čackého s Alcestem.

---

*) Этюды о Мольерѣ. Мизантропъ. 1881. — Этюды и характеристики 1894 str. 144 sl.

Ale úhrnem vzato jest »Mnoho rozumu tvá škoda« úplně samostatné dílo: jmenovitě ostatní figurky jeho, Sofie, Molčalin, Famusov atd. jsou čistě ruské typy, neméně čistě ruským jest i Čacký, ač duševně spřízněn se svým francouzským předkem, a ovšem celé ovzduší komedie, její vnější ráz i vnitřní obsah i smysl jest zcela samostatný, čistě ruský.

A nejen ruský, než zároveň při všem svém výlučném nacionalismu všelidský, přesahuje svým významem nejen počátek XIX. stol. v Rusku, než dosahuje až do našich dnů za hranice Ruska, a zajisté až k nám do Čech. Čacký, Famusov, Molčalin, Zagorěcký, Sofie jsou do dnes i u nás veleznámé figurky, a s případným lokálním přibarvením mohlo by se na jich prototypy v české společnosti rovněž tak ukazovati, jak ukazovali na ně v společnosti Moskevské let 20tých. I u nás jsou Čačtí bojující neohroženě s nadsazením celé své osobnosti pro své ideály proti odumírajícím anebo přežilým názorům pokolení starého, chtějící sloužiti věci a ne osobám, chtějící pracovati ale ne přisluhovati, žízniví pohroužiti se svobodně do hlubin nauk, a hanbou stigmatisující poklonkování a šaškovství. A ve svém zápase zdržováni, ba zapuzováni jsou různými Molčaliny, skromňoučkými, poťouchlými a hamižnými osůbkami, které pokorně a poslušně posluhujíce Famusovům dodělávají se znenáhla jména i slávy, úřadů i hodností. Též Zagorěčtí se nalézají, před kterými jinak by dvéře se zavíraly, ale oni umějí Famuso ům prokazovati různé malé službičky, které je samy nic nestojí, a proto je panstvo pouští nejen do své společnosti, ale říká jim i zaplať Pán Bůh i třebas hodnostmi i úřady se jim odměňuje. Nalezne tento zápas svého českého Gribojedova?

Národopisná výstava československá.

Píše **J. Jakubec.**

II.

LIDOVÉ STAVBY ČESKOSLOVANSKÉ; JEJICH STRÁNKA ETHNOGRAFICKÁ I ARCHITEKTONICKÁ. — STARÁ PRAHA. — AMERICKÉ ODDĚLENÍ.

Pověděl jsem čtenáři, jak N. V. Č. vznikla; je čas podívati se na výstavu samu.

Při vstupu branou výstavní pozorovateli naskytuje se týž pohled, který odnášel si již z jubilejní výstavy. Menších změn skoro neznamená. Vnější schránka táž. Za to obsah její úplně pozměněn. Jinde však i zevnějšek nabyl zcela jiného vzezření.

Za první řadou budov hořejších blízko bývalé České chalupy vyrostla nezvyklá nám osada, osada amerických Čechů vedle pavillonu sokolského a hasičského, další široké prostranství obkličují neúhledné budovy a kolny pro občasné výstavy hospodářské.

Dolejší část výstaviště nemá ani nejmenší součásti společné se svou slavnou předchůdkyní z r. 1891. Nádherná »třída šlechtická« z minulé výstavy vystřídána letos jinou vrstvou našeho národa, lidem. Stavby tyto nestaly se jen útulkem pro předměty výstavní, nýbrž staly se objektem N. V. Č.; zájem ethnografický u některých z nich převládá nad zájem architektonický. Proto sem přenesl se také všecken ruch výstavní.

Při výkladu o lidových stavbách nechci podávati podrobný popis každé z nich; účelu tomu vyhoví při návštěvě výstavy nejlépe výstavní katalog.*) Mně jde hlavně o to, abych úhrnem poukázal při těchto stavbách lidových na některé stránky, které nás charakterisují, které vznikly z naší přirozené povahy a z našich domácích poměrů.

* * *

*) Při popisu poskytl mi látku hlavně výstavní katalog; z jiných zejména studie Al. Jiráska a Z. Wintra v »Osvětě«, 1895, č. 7.

Zastavme se především ve výstavní vsi. Kolem rozsáhlé elipsovité návsi, v našich osadách dost běžné, seskupeno 15 budov. Jimi mělo být vystiženo vše, co v lidových stavbách československých vyskytuje se charakteristického. Měla tu být zastoupena oblast národa československého co možná celá, kraje zeměpisně různé, typy co možná rozdílné. Na výstavě seřaděny po pravé straně stavby z Čech, po levé z Moravy a Slezska, v pozadí z uherského Slovenska. Z českých krajů zastoupena část severovýchodní, a sice statkem z Turnovska a chalupou z Jaroměřska; východní Čechy mají být charakterisovány rozsáhlým statkem z okolí Hlinska; z jižních podán statek z Milevska; pro západní vzat rázovitý statek z Chodska; za střední Čechy okres slanský postavil si svůj pavillon. Moravské stavby lidové znázorňují vedle souborného »valašského oddělení« chalupa jihomoravských Slováků z okolí Břeclavy s charakteristickou »vinnou búdou«, pak »horácký grunt« z okolí Vel. Meziříčí, »hanácký grunt« z Cholína u Litovle. Slezsko zastoupeno »opavským statkem« a »chalupou lašsko-těšínskou«. K uherskému Slovensku vztahují se dvě stavby: »oravská chalupa« z nejsevernější části Slovenska pod Tatrami, originelní »Čičmanské gazdovstvo« ze severní stolice trenčanské. Z rozhraní mezi Moravou a Uhrami z moravských Karpat je chudá »kopaničářská izba«. Budovy tyto, jež týkají se zemědělského lidu, doplňují ještě kovárna, starý mlýn a kostelík.

Hned první pohled na vnějšek vsi výstavní vštěpuje diváku zvláštní dojem; dojem, který mu praví, že při vší různosti jednotlivých stavení přece dlí v osadě české. Zdá se mu, že má zde před sebou českou dědinu, jak mu utkvěla u vědomí jeho na základě zkušeností. Vidí tu domácí tradici ve stavění obydlí, stálé dědění jistého ustáleného typu a na druhé straně přídavky, které vznikaly z různých poměrů. Příbuznost těchto staveb vysvitne zajisté nejnápadněji, projdeme-li se touto československou vesnicí a odtud zaměříme nahoru do amerického oddělení. Toto týká se většinou téhož stavu zemědělského. Jaký však rozdíl, jak nám zcela cizí! Ale nemusíme ani tak daleko. Z výstavních budov pavillon okresu slanského ukazuje jiný nedomácí typ, s jakým potkáváme se na př. v Durinkách.

Tolik podává se nám jen při zběžném pohledu. Při bližším pozorování najdeme však mnoho rozdílů a zvláštností v jednotlivých detailech. Můžeme z toho souditi o svéráznosti kmenové v jistých krajích československých, o ustálené tradici místní, s větší nebo menší zachovalostí některého kmene atd.

Jak za různých okolností a vlivů mohou v témž národě ustáliti se zcela různé typy, nejlépe vidíme, když srovnáme si tvrdoňskou chalupu z okolí Břeclavy a chalupu jaroměřskou. Obě jsou obydlím zemědělce asi stejně zámožného. Ale různý materiál, různé vlivy sousední, různé nadání kmenové dalo vznik dvěma budovám sobě úplně nepodobným. Jihomoravská úrodná rovina svému staviteli neposkytovala především dříví, jehož měl obyvatel podhorské krajiny jaroměřské hojnost. Proto moravský Slovák sáhl k jinému materiálu, k svým nepáleným cihlám, vepřovicím, kdežto chalupník z Jaroměřska stavěl ze dřeva. Různý materiál dodává ovšem stavbě zcela jiného rázu: chalupě, stavěné z vepřovic, jisté těžkosti a důkladnosti, chalupě ze dřeva jisté lehkosti a vzdušnosti. Tvrdoňská chalupa leží pod svou lehmou, výhradně jen doškovou střechou s těžkými kalenicemi ve hřebeně jako přitisknutá k zemi, kdežto kolmější střecha jaroměřské chalupy se šindelovým hřebenem, se šindelovými okraji, tak zvanými operky, se svými ozdobnými lomenicemi jako gotické chrámy pne se do výše. Vchod do stavení v obou případech je zvláštním způsobem vyznačen. U jihomoravské chalupy je to vyčnívající massivní výstupek, zvaný žudro nebo žebračka. Do síně jaroměřské chalupy vchází se podsínkou pod vzdušnou pavlačí, spočívající na čtyřech sloupech, kozách. Nad ní pavlač, jež obepíná se tří stran malou arkýřovitou světničku nad vchodem do prostřed hlavní střechy zabíhající; nad ní běží na příč ke hlavní střeše vlastní stříška s vlastní lomenicí. Obě mají nad to svůj způsob architektonického rozvržení a svůj způsob ornamentiky. Volené příklady jsou jaksi nejzažší protivy. Jinak v celku u staveb těchto nacházíme mnoho znaků podobných. —

Stavby vesnice výstavní jsou převážně provedeny ze dřeva. Materiálem tímto vyznačuje se většina našich vesnic, zvláště pohorských, kde je dostatek dříví; jinde nacházíme ve vesnici smíšeně budovy kamenné a dřevěné; kde je již celá osada vystavěna od kamene a z cihel, můžeme na jisto souditi, že stižena byla jednou nebo vícekrát požárem. Stavby selské na N. V. Č. ukazují ke starší fasi, ku stavitelství srubovému nebo roubenému, jaké i v mnohých městech můžeme podnes studovati. Při nich zajímá zvláště originelní způsob spojů. Nedostatek lesů nutil obyvatelstvo, aby sáhlo k jinému materiálu stavebnímu; tak je tomu na př. u jihomoravských Slováků, u Hanáků, kde následkem toho vyvinul se zvláštní typ staveb.

Taktéž kryt staveb ukazuje na starší fasi. Všude použito jako materiálu slámy zpracované v došky. Některé budovy mají doškový

kryt výhradně (na př. kopaničářská chata, tvrdoňská chalupa). Nedostatek dříví pohnul na př. Slováky jihomoravské, že svou střechu kryli došky ze čtyř stran, tak že u nich se nevyvinula lomenice. Na čtyřech hranách pomáhali si »základsníky«. Ve hřebeně stýkající se strany spojeny kalenicemi, slamou v rozřídlé hlíně namáčenou, aby nezatékalo. Jinde pokročilo se tím způsobem, že okraje střechy i hřeben kryt je šindelem, střed pak slamou. Někde střídá se kryt šindelový s krytem slaměným: obytné stavení mívá šindel, stavení hospodářské, zejména stodola, došky. Kde není nouze o dříví, používá se zvláště v novější době krytu šindelového vůbec.

Při obytném stavení bývá podle bohatství obyvatelů různý počet místností a jich architektonické rozvržení. Všude přichází se napřed do síně, ve východních krajích pitvorem zvaných; ze síně vstupuje se do světnice (izby), naproti níž je malá komůrka nebo skrýš pro potraviny.

To je pravidelný typ u nejnuznějších obyvatelů. Takový baráčník z pravidla nemívá pece (černé kuchyně) v síni. Nepeče chleba doma, kdyby měl rodinu sebe četnější; musí si ho denně vydělávat u sedláka. Chalupník má již svou černou kuchyň, umístěnou v zadu v síni. Má též prostornější komoru naproti světnici, po případě vedle komory malou světničku; vedle nich je chlév (takové representují na výstavě na příklad chalupa oravská, lašsko-těšínská, bohatší chalupa (vlastně již půllán nebo zahrada, jak tam sluje) jaroměřská, valašská usedlost i statek z Milevska. Své zvláštní rozvržení má slovácká chalupa jihomoravská. Tam vyvinul se půdorys pravoúhelný: po jedné straně tohoto úhlu je neobyčejně prostorná síň s kuchyní; odtud na levé straně prostornější jizba »parádní«, na druhé o něco menší jizba. Z této jizby vchází se do komory, která je již na druhém rameně úhelníku; za komorou jde pak chlév a dále kůlna.

Jiné potřeby nežli chalupník při svém stavění obytném měl zámožný sedlák. Po té stránce srovnání výstavních statků přivádí k zajímavým výsledkům. Tu grunt horácký a hanácký, statek opavský, statek pojizerský, chodský a východočeský zastupují stavení stejné sociální vrstvy.

Půdorys těchto statků ukazuje v celku tak zvaný francký typ: stavení obytné s hospodářskými budovami, po případě částečně s plotem, uzavírají dvůr z pravidla čtyřhranný nebo blížící se čtverci. Tento typ objevuje se s různými odstíny u všech jmenovaných statků výstavních. Ovšem i tu rozdíly jsou značné. Statky moravské a opavský mají v celku asi 14 místností (bez komor půdních),

ale rozvržení jejich je všude jiné. Zvláště originelní je u statku hanáckého. Je to jen bohatší rozčlenění typu, který jsme viděli při slovácké chalupě jihomoravské. Stavení obytná s chlévy rozestavena jsou v podobě pravého úhlu; naproti chlévům je polokrytá kůlna. V gruntu hanáckém i statku opavském uzavírají dvůr se dvou stran dvě parallelní řady budov obdobných: na obou stranách jsou stavení obytná s komorami i chlévy. Na toto rozvržení mělo vliv hlavně zřízení výměnku.

U českých statků zachovává se princip jiný. Pravidelnější je způsob, jejž vidíme u statku pojizerského a chodského: místnosti obytné s komorami, chlévy a maštelemi jdou v jedné řadě, naproti nim je sýpka (srub), kterému naši předkové věnovali jako národ rolnický zvláštní péči. Bývá vždy vyvýšen, někdy i patrový, aby byl vzdušný pro obilí. Statek východočeský má své zvláštní půdorysné rozvržení, při němž chlév se řezárnou odbočuje se od stavení obytných v pravém úhlu; s dalšími pak kůlnami a stodolou uzavřen je dvůr v podobě nepravidelného pětiúhelníka. Stodola bývá rozdělena na tři díly: uprostřed mlat, po obou stranách přístodolky, jež jinde slují přístěnky, jinde perna.

Všecky selské budovy výstavní mají v leccems mnoho společného: dvůr obehnán je, kde není chráněn stavbou samou, plotem, při starších budovách trámovým, neb tesovým, anebo povalovým, jinde prkenným nebo šejtkovým, aby dvůr byl chráněn. Ve dvoře podél stavení obytného a podél chlévů přečnívá z pravidla na metr a více zšíři střecha nad kamennou záhrobní (jinde násep nebo zápraží, záprseň). Okapem tímto měli být domácí chráněni před deštěm. Násep, z pravidla z lomového kamene, sloužila jednak pohodlí příchozích, jednak je ochranou kamenné podezdívky a tím i základů u domu. V čele před okny, zpravidla do návsi nebo do cesty, rozkládá se zahrádka, o jejíž úpravu starají se obyčejně dospívající dcery. Zahrádky tyto charakterisují naše venkovany; u Němců na příklad nevyskytují se tak pravidelně.

Změněný způsob hospodářství, zvláště dobytkářství, nutil rolníka k různým přístavkům chlívků, kolniček atd.

Vchodu do stavení věnována zvláštní péče. Vchod stává se pro každý kraj charakteristickým. U hanáckého gruntu na př. jihomoravské »žudro« rozšířeno je v temnou předsíň s massivními stěnami, s polokruhovými otvory. U opavského statku nad vjezdem vypíná se dřevěný srub; vchod do přibytku zdobí obdélná podsíňka s vyřezávanými sloupky. Přístup do chalupy jaroměřské a turnov-

ského statku chráněn je rozsáhlejší čtvercovou podsíňkou, nad níž vystavěna je arkýřová světnička s pavlačí. Rovněž vrata, ač jsou obdobná svým rozvržením na hlavní vrata a postranní fortny, přece všude jinak se stavějí. Vizme na př. horácký grunt a protější statek pojizerský! Vjezd do dvora turnovského statku značí vysoká lehká brána dřevěná, jež volně dominuje, vedle ní dvě nízké fortny z pravidla kamenné. Při horáckém gruntu hlavní vrata nejsou o mnoho vyšší nežli postranní fortna; převyšující střechy okolních budov stlačují je tak, že jsou málo nápadny. Od tohoto způsobu vrat úplně liší se »parkán« statků východočeských.

Zvláštního povšimnutí zaslouží též dvéře a okna. Vchod do síně bývá poměrně nízký, veřej jedna; dvéře »půlové«, dvojkřídlé bývají v novějších domech. U výstavních budov nalézáme ještě nejprimitivnější druh: čtverhranný rám, pobitý silnými prkny, zasazen silnějším osovým rámem do dřevěného čepu, nahoře do otvoru v prkně nebo do železného oka. Uzavírá se buď závorou nebo na petlici. Okna jsou poměrně malá; je to pro ochranu před zimou. Sloupky jejich, hořejší římsa i dolejší »polštář«, všelijak ozdobené zářezy nebo i malováním. Okna bývají dvě ven do průčelí, dvě do dvora.

Vnitřek starších budov vyznačuje se proti modernějším hlavně svým dřevěným povalovým stropem, položeným na příčných trámech. Dřevěné stěny, jako strop z pravidla černě napouštěné, mají mechem neb hlinou zadělávané lišty, jež se ob čas bílí. Podlaha ve starších těchto staveních bývala udupána z hlíny, a podnes udržuje se tak na př. u jihomoravských Slováků a jinde. V novější době v zámožnějších bytech nahrazuje se všude podlahou prkennou, jen při kuchyni bývá buď dlážděna pískovcovými dlaždičkami nebo cihlami.

Rozdělení nábytku ve všech krajích je ustáleno skoro totéž: při vchodu do světnice na straně, kde není oken, z pravidla jsou kachlová kamna vedle peci, jež umístěna je více nebo méně rozsáhle ve světnici. Při nich u stropu upevněna vodorovně dvě bidla na zavěšování oděvu. Na stěně zavěšen lžičník. Napříč v rohu je starý massivní. nenatřený stůl, zpravidla dubový nebo jasanový, s trnoži. Za ním v rohu sbíhají se lavice s lenochy, jež táhnou se po dvou stranách světnice při oknech. Za stolem v koutě v některých krajinách mívali almárku, koutnici, v níž ukládaly se knihy a listiny. Nad stolem uprostřed vznáší se stereotypní holubička, na stěnách visí obrazy svatých; uprostřed v rohu krucifix. Pod pecí jedna nebo dvě postele, při manželské posteli kolébka, jinde též konejška nebo

hejčkadlo. Při vchodu do vnitř na druhé straně police s nádobím. Jinde místo ní mívají kabřince čili misníky, za něž staví se nádobí, zejména talíře a misy. Dříve býval, zvláště v menších hospodářstvích, nezbytnou součástí nábytku stav tkalcovský, přeslice, kolovrat, motovidlo, vochle atd.

To je asi základní typ rozvržení nábytku, který se ve všech krajích s malými obměnami opakuje. Světničky, komory a síň zastavěny jsou podle svého účelu.

Stavby zde podané nejsou všecky typem svého kraje též po stránce historické, právě tak jako život v nich zobrazený. Byl tu dvojí princip. Některé stavby, zvláště ty, jež týkají se východních krajů, ukazují skutečný stav nynější, jsou typem pro svůj kraj; jiné jsou jaksi na přechodu ze stavu a života minulého ve stav přítomný, jiné jako pouhá ztrnulina minulosti. Takové stavby jsou již u nás, bohužel, na vymření, na místo nich nastupují jiné modernější, pohodlnější, ale rázu více uniformního. Nechci tím snad vysloviti požadavek, že mělo se k těmto novějším budovám také přihlížeti, ač i to by nebylo nezajímavé. Chtěl jsem jen napomoci pravé představě

* * *

Lidové stavby, jak representovány jsou na N. V. Č., ukazují jednak historický vývoj umění stavebního, jednak vývoj zřízení sociálního u stavu selského a umělecké nadání našeho lidu.

Mezi staveními výstavními můžeme pozorovati postupný vývoj od nejprimitivnějších zařízení až k nejdokonalejším selským budovám. Vývoj tento zračí se nejlépe na odvádění kouře z obydlí. Proti nejprimitivnější fasi u národů přírodních, kde v krytém stanu topí se a kouř vychází otvory, nejprostší stavení výstavní jeví veliký pokrok. Avšak přece v nich zachycen vývoj, jenž spadá v jiných kulturnějších krajích do dob dávno minulých. Je to zvláště u kopaničářské izby, u chalupy oravské a u čičmanského gazdovstva. Tyto neznají ještě komínů; kouř vyvede se jen ze světnice nad strop otvorem nebo do síně (pitvora) a odtud rozptyluje se pod střechou. Odvádění kouře ze světnice neděje se pomocí rour a průduchů souvisících s pecí; nýbrž mezi pecí, z níž kouř vychází, a mezi dymníkem je volný prostor menší nebo větší. Tu ovšem nepřihlíží se úzkostlivě k tomu, aby obydlí se nezakouřilo. Co nechce do dymníka, jde do světnice. Je-li kouře mnoho, otvírají dvéře. U Kopaničářů a Čičmanů neznají ještě ani krbu. Kopaničář

vystaví si z utlučené hlíny ohnisko, na ně položí silný kus dřeva, utluče je kolem hlinou, pak dřevo hledí vypáliti a má pec, ve které vaří a peče. K peci nad otvorem připevní komín, upletený z proutí a omazaný hlinou. Jde pouze nad strop (tlo).

U chaty oravské umělejší pec otvorem svým jde do malé učouzené kuchyně, z níž kouř odvádí se podobným dymníkem. Kromě toho objevuje se při nich však již malý primitivní krb (kozub). Je to dřevěný podstavec nahoře hlinou obalený, dole za almárku přizpůsobený; nad ním umístěn o něco výše dymník čtyřhranný, z prken sbitý a hlinou obalený. Trochu dokonalejší ohniště se sopouchem má chalupa jihomoravská. U ostatních stavení obytných sáhnuto většinou ke starší formě krbů, nyní již zaniklých nebo vymírajících. Způsob odvádění kouře je při nich již daleko dovednější, až spojuje se s ním umění, jaké vidíme při klenutém prsku ve statku turnovském.

Na některých stavbách můžeme stopovati postavení té které krajiny v historii české. Způsob stavby zachoval se nám tradicí. Nejlépe viděti to na chodském statku. Chodové měli ode dávna svěřenu stráž českých hranic proti loupeživým vpádům s německé strany. Tento jejich úkol určoval i způsob stavby jejich obydlí. Při chodských statcích vyskytují se pevné kamenné »sklepy« o jednom poschodí s malými okny, podobnými spíše střílnám. Jsou to malé tvrze, přistavené k obytnému stavení. V dobách nebezpečí poskytovaly poslední útulek domácím obyvatelům. Podobně položení statků turnovských blíže hranice vysvětluje nám, proč při nich objevuje se tolik tajných komor s tajnými vchody.

Sociální vývoj můžeme podle lidových staveb výstavních pozorovati hlavně při zařízeních, jež vznikla při statku následkem výměnkářství. Výměnek je zřízení zcela neslovanské. Není také posud ve všech krajích československých; není zejména v zachovalejší a konservativnější části jejich, totiž v krajích východních.

Stavby z těchto krajů nenesou také po nich ani stopy. Ve svém vnitřním zařízení a obydlení ukazuje to hlavně rozsáhlé »čičmanské gazdovstvo« a »valašské oddělení«. V těchto krajích také posud výměnku neznají. U chudých chatrčí kopaničářské a oravské nás zjev tento nijak nepřekvapuje. Za podobných poměrů děje se tak i u nás. Jak by mohl baráčník s korcem, dvěma pole žádati na svém synu, aby mu ze své skrovné sklizně odváděl určitý podíl! Proto žijí společně, pracují a živí se, jak dovedou.

Jinak je tomu na př. při čičmanském gazdovství. Tam v zapomenutém koutě Slovenska udrželo se staré sociální zřízení slovanské, zřízení zádrugové, tak zvaná gazdovstva. Bydlí v hromadách, mají svého »gazdu«, z pravidla nejstaršího člena rodiny, který jako hlava spravuje společný majetek nemovitý; ostatní členové rodiny, sobě rovní, jsou mu ve všem podřízeni a dělí se rovným dílem jen o zisk peněžní.

Tomuto zřízení společenskému odpovídá i jejich obydlí. Překvapuje nás nepoměrně veliká světnice, tak zvaná »čierná izba«. Takových rozměrů je proto, že poskytuje útulek četným členům několika rodin, podřízených gazdovi, jak znázorněno figurinami. Pro ženské členy rodiny určeny jsou k obývání komory horní, v nichž umístěn i příslušný nábytek; mladší členové rodiny tu i spávají nejen v létě, nýbrž i v zimě. Nikdy se v nich netopí.

Za to v krajích západnějších, zejména českých, zřízení výměnkářské určovalo zároveň i stavbu. Mezi mladými hospodáři a výměnkáři zřídka kdy najde se shoda. Proto nebývá obyčejem, aby výměnkář s hospodářem bydleli pohromadě. Výměnkářství nese se jako nezbytné zlo, které před sebou vidí již zcela jasně i mladý hospodář. Proto přestavoval-li starou budovu, pomýšlel již na své větší pohodlí pro výměnek a stavěl si o světničku a komoru více. Světnička bývala z pravidla dole naproti velké světnici. Komora taková, i když výměnkář ji dávno již opustil a když do ní dospívající dcera pomalu ukládá svou výbavu, nese z pravidla stále název »dědečkova komora«. Každý kraj měl v tom již svou tradici, někde byl ten způsob, jinde onen. Tak v Turnovsku na př. při starších stavbách byl obvyklejší způsob, že obydlí hospodářovo i výměnkářovo bývalo pod jednou střechou. Tím vyvinul se zde i zvláštní typ stavby. Následkem této komory výminkářovy stavení na jednom místě zvýšilo se asi uprostřed do dvora o patro, kdežto v čele byl jenom přízemek. Tak povstávaly tam typické, pro ten kraj malebné stavby s pavlačí před touto komorou. Výstavní bohatý statek turnovský není representantem těchto typických staveb; je jen rarita.

Při jiných budovách výstavních vidíme druhý způsob: obydlí výměnkářovo s příslušenstvím prostírá se na druhé straně přes dvůr naproti obydlí hospodářovu; mají i samostatný výměnkářský chlév. Tak je tomu na př. při opavském statku a při horáckém gruntu.

Statek opavský poskytuje pozorovateli ještě jednu zajímavou zvláštnost. Najdeme při něm totiž komůrku pro vojáka a stáj pro jeho koně. Je to z dob, jejichž pamětníci posud ještě žijí, kdy při-

cházíval »na kvartýr« voják, dva, buď jako exekuce, nebo při vojenských pohybech. Někdy při exekuci, zapomněli na něho rok i více, voják u hospodáře odsloužil si kus vojny, pomáhal jim pracovat a zvykal si žít s nimi často jako člen rodiny. Avšak stálý byt byl spíše jen výjimkou; poskytovali mu útulek v některé světničce nebo komoře.

Se sociálním zřízením úzce souvisí též zaměstnání lidu českého. Na N. V. Č. je znázorněno: 1. jak jeví se posud v lidu; 2. předměty, které týkají se zaměstnání již vymřelého nebo vymírajícího ve stavu selském; 3. stránkou negativní, totiž úplným nedostatkem života zemědělského, což ovšem nedovolovala povaha výstavy a zdravotní ohledy.

Skutečný život, skutečné zaměstnání zemědělského lidu ukazují nám chata kopaničářská, oravská, čičmanské gazdovstvo, na přechodu pak je oddělení valašské. Tam vidíme ještě, jak zemědělec, čeho třeba pro domácnost, vyrábí si sám: sám si přede len, zpracovává přízi na tkalcovském stavu, robí potřeby hospodářské, sám si mele, dělá kroupy a šrotuje atd.

Život a zaměstnání celého jednoho kmene zachycen pěkným oddělením Valachů, bydlících při pramenech obou Bečev, v okolí Vsetína a Klobúk. Vedle hospodářství půlgruntového gazdy, jenž je uprostřed mezi chudým pasekářem a gazdou, postavena tu též pila, salaš, křivačkárňa a sušírna. Jako svéráznost Valachů vystupuje zřejmě ve vzorném krajinském oddělení valašském nahoře v národopisném paláci tak i ze staveb jeho mluví zvláštní rázovitost.

Již volbou místa na svahu pod národopisným palácem mělo se tato valašská osada charakterisovat. Valašské chalupy rozkládají se na svazích kopců, opírajíce se zadní částí stavení o svah. Tím způsobem vznikají vyšší poměrně podezdívky v čele budov, obráceném do údolí. Polohou touto mělo býti zobrazeno nesnadné živobytí Valacha zemědělce, kterému nezbývá nežli namáhavě vzdělávati málo úrodné svahy své otčiny. Hned za hospodářským stavením napodobena je pila, po svém původu zvaná »valaška«. Pilařství na Valašsku tvoří podstatnou součást živnosti většího gazdy, který zpravidla sám své dřevo řeže a je prodává. S tím souvisí pak rozvětvené zde plťařství. Pila výstavní ukazuje, jak důmyslně Valach dovede využitkovat síly vodní: malé množství vody nahrazuje vysokým, 4—5metrovým spádem, »spúščú«. Jednoduchou mechanikou applikuje sílu vodní na práci. Jako další součást života valašského znázorněna je na výstavě salaš (»bačovisko«). Salašnictví v tomto hornatém kraji

mívalo druhdy svůj veliký místní význam i svou správu. Přes klesající důležitost tohoto zaměstnání v dnešním vývoji kulturním má tu pastýřský život posud své tradice a svůj ráz. Ovocnářství valašskému dostalo se zastoupení malou sušírnou s předsíňkou, v níž suší se při primitivním zařízení švestky, »trnky«. Charakteristický pro Valašsko průmysl křivačkářský znázorňuje malá kovárna, jakou v některých osadách bývá viděti v zahrádce skoro u každé chalupy.

Nejvíce však z celého oddělení poutá navštěvovatele valašská hospoda s tou svou hlučnou hudbou a pronikavým hlasem zpěvákovým. Valašský odbor národopisný měl ovšem i s vystavěním této hospody svůj hlubší záměr: ukázati jako nezbytný doplněk valašského života hospodu, které u Valachů připadá tak nepoměrné zastoupení a kde zhoubný alkohol takovou měrou přispívá otravovat život prostých Valachů.

Jinak je tomu, vstoupíme-li do vnitřku většiny výstavních stavení z Čech a z Moravy. Zaměstnání tam znázorněné zapudil již, ač v době ne příliš dávné, kulturní pokrok a vývoj společenský. Předměty přemnohé vystaveny tu již jen jako přežitky společenské. Již jen od starších osob slýcháme, jak z křesadla zachycovali jiskry do troudu nebo na hubku, jak o ně pak zapalovali sirky doma dělané; o nesnázích, jaké byly spojeny s vařením jídla ve starých prscích, v nichž na kolečkách pomocí zvláštních přístrojů vařili a pekli, jak nedávno ještě řezali řezanku pomocí ručního kosíře, mlátili cepy atd.

Zaměstnání lidové na N. V. Č. doplňují dvě živnosti, pro české dědiny tak typické: kovárna a mlýn. Kovárna tato, postavená podle návrhu prof. J. Kouly, vystihuje nejběžnější typ této živnosti, jak jej podnes často na vsi nalézáme. Prostranné podloubí před vchodem do dílny, kterémužto účelu určena je síň, charakterisuje nejvíce takovou kovárnu. Při ní ani ve vnitřním zařízení a v nářadí mnoho moderní pokrok technický nezměnil. Moderní stroje hospodářské vyžadují snad větší dovednosti od kováře, ale základní způsob výroby zůstal týž.

Jinak je tomu při výstavním mlýně, pořízeném arch. S. Sochorem. Budovatel vložil již do jeho zevnějšku jeho ráz: silně omšená srázná střecha, ze čtyř stran krytá došky, vysoké stěny, massivní trámy, průčelí do dvora obrácené, se schůdky zevnějšími na zanášku, vše to ukazuje nejstarší způsob našich mlýnů, jaké dnes již zřídka zastihneme někde v idylické, zapomenuté samotě. Tomuto starobylému zevnějšku odpovídá i vnitřek: má jen jedno složení, z obytných místností spokojuje se jen známou šalandou. Jednoduché, skoro vesměs

dřevěné ústrojí upevněno je v silné dubové kostře. Součásti nesou názvy vesměs české a případné, důkaz to o domácím původu a zdokonalování se tohoto řemesla na vlastní půdě. Dnes ovšem podobný »krcálek« je úplně vytlačen moderními parními mlýny o několika složeních. Nemůže s nimi konkurovat.

A tak to chodívalo vždycky. Novější, pohodlnější zařízení vytlačovalo starší, napřed zachycovalo se jen u zámožnějších (dnes na příklad větší rolník ve svém zřízení domácnosti rád napodobuje měšťáka), od nich šířilo se k méně zámožným a nuzným; jen že v naší době páry a elektřiny jde postup tento o mnoho rychleji.

Ze zařízení lidových všech krajů mluví k nám živý cit náboženský, zbožnost našeho lidu. Pravda, je v naivních projevech jeho zbožnosti namnoze ještě trochu fetišismu, je i někde něco setřeno z původního jeho nazírání, ale skutečný vroucí cit náboženský zračí se posud v těchto jeho příbytcích. Skoro ve všech oblastech československých nad stolem, který starší naši předkové měli v posvátné úctě, vznášejí se holubice, symbol to Ducha sv., vzatý z evangelického podání. Nad stolem v rohu nakloněný krucifix se svěcenými kočičkami od květné neděle, u nohou jeho bývají zastrčeny modlitby. Na stěnách rozvěšeny jsou »boží« obrázky P. Marie a rozličných svatých, patronů to a patronek domácích, zejména hospodáře a hospodyně. Světský obrázek na tomto místě staršímu venkovanu posud by se objevoval jako blasfemie. U dveří bývala dříve pravidelně kropenka se svěcenou vodou, nad ní pak domovní požehnání.

Rovněž z venčí ohlašuje se zbožná mysl našeho lidu. V lomenici nebo u branky ve výklencích bývá soška P. Marie nebo aspoň obraz její na maltě namalovaný, jako můžeme viděti i na staveních výstavních. Dům protestantů označen bývá ve štítě kalichem. Nějakou sochou zpravidla bývá ozdobena i náves. Takový rázovitý kříž z jižní Moravy na výstavě spatřujeme při slovácké chalupě tvrdoňské. Na něm prostou rukou rolníka samouka vyřezáváno a zároveň malováno celé umučení Páně: nástroje, jimiž byl mučen, scéna kladení do hrobu, monstrance atd. Dřevěný kříž s Kristem malovaným na plechu, dále »boží muka« nalezneme též při vchodu do kostela.

S týmž zbožným duchem lid posud i stavby počíná a dokončuje. Při zakončení stavby na Blatsku tesař zaráží poslední hřeby se slovy: »Ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého. Amen.« Ještě zbožněji počíná si při stavbě tesařský mistr u Čičmanů na Slovensku. Požehnává se křížem, leje do spojů příček svěcenou vodu, vzývaje

Boha Otce, Boha Syna, Boha Ducha sv. za ochranu proti všelikým pohromám, škodám i obtížím. Při ukončení stavby zvláštní slavností »Oldomášem« mistr loučí se s hospodářem a zpívá s tovaryši zbožné verše, vyslovující dík Bohu za jeho dobrotu a pomoc.

Na vroucí zbožnost Českých Bratří upomíná zejména oddělení valašské: ve světnici na stole stará bible, jako bývalo i v některých krajích českých. Na starších domech u nás čítáme často na poklopu u kukly tento zbožný nápis: »Pochválen buď Pán Ježíš Kristus. Požehnání domu tomu; vystavěl jsem, nevím komu. A. D ...« Protestanti psávali sem i citáty z Písma.

Tento cit náboženský zakotven je posud hluboko v našem lidu, zejména v jeho členech prostších, kteří starý způsob nazírání na svět převzali od svých předků. —

Na výstavních stavbách lidových lze čísti též umělecké nadání našeho lidu. Po této stránce objevují se nejzajímavější a největší rozdíly mezi jednotlivými kmeny národa československého.

Všimněme si nejnápadnějších protiv: na levé straně chalupy břeclavské, na protější straně statku turnovského. Na nich vidíme celý vývoj této ornamentiky. U chalupy břeclavské užito motivů nestavebních, barevných tvarů vypůjčených z vyšivek. Ozdoba tu není v žádném poměru s předmětem ozdobeným, vyniká teprve z bližší vzdálenosti. Materiál a vnějšek sám žádal svůj způsob ozdoby. Obílená plocha, prostírající se jako široká plena pod nízkou doškovou střechou, lákala sama prostou Slovačku umělkyni, aby na ni vrhla pomocí různých barev rozmanité ty tvary květinové, které naučila se tak ladně skládati v malebné ozdoby na všelijaké předměty oděvu. Tak vylíčila malířka jihomoravská své obydlí, zejména při vnějším vchodu v síni a v kuchyni. Ornamenty podobné dívka slovácká vpravuje denně do sypkého písku na zemi v jizbách pomocí tenkého paprsku vody. Příbuzné ozdoby, ale svého rázu, nalezneme na lomenici u hospody ve valašské osadě.

Zcela jinak upravovali si ozdobu svého obydlí jiní příslušníci národa československého. Většinou stavěli ze dřeva. Při stavbách toho druhu jeví se snaha, získati ornament většími součástkami dřevěnými, z tyčkových ozdob, lišt, říms, kukel, krakovců, arkýřů a pavlačí. Zkrátka jsou to ozdoby skutečně architektonické, které jsou v pravém poměru s celou stavbou a vynikají již z větší vzdálenosti. Ozdoba tato soustředěna hlavně na lomenici.

Lomenice je také nejvýznačnější součást staveb lidových. Najdeme v ní tolik rozdílů, tolik různých kombinací, obměn a ozdob na ní, jako při málokteré jiné stránce budov lidových. Ornamentika lomenic vyvinula se zcela přirozeně z potřeb praktických. Lomenice se zvyšovala. Bylo třeba krovy v prostřed vodorovným patrem více upevniti. Na patro toto přibila se podlaha, aby se získalo více místností, potřebných k různým účelům. Tím přirozeně i lomenice rozdělila se ve dvě části. Mezi prkny, jež byla přibita na kostru lomenice sesýcháním vznikaly skuliny, které bylo nutno zahraditi, poněvadž prostora na půdě sloužila za komoru. Sáhlo se tedy k úzkým latím prkenným, které na tyto štěrbiny přibíjeny. To dalo motivy k ozdobám lomenic. Rozčlánkování lomenice dálo se za účelem pouze ornamentálním podrobněji, zejména při oknech, římsoví i prkenné latě zdobeny vyřezáváním, kombinovány různým způsobem v pole; zejména z kostelů brány vzory. Zvláštní pozornost věnována kukle, oknům, až vyvinuly se komplikované ty celky, jako vidíme na lidových stavbách výstavních. Nejvyvinutější ornamentiku lomenice má statek turnovský. Lomenice ostatních staveb více méně se mu blíží. Každá má svou zvláštnost, svůj krajinský ráz. Ve východních Čechách je to na př. širší okapní stříška a kuželovitá kukla, šikmé latkování; ve valašském zvláštní kozlub s makovicí a originální latkování štítů.

Ozdoby malované obmezují sè při českých stavbách z pravidla na svlačcovitý květinný ornament na základě pod kabřincem (kuklou) nebo na spodní stranu »operku« (okřídlí). U bílých vrat namalován bývá ornament, běžný v tom kterém kraji (na Turnovsku na př. pestrý tulipán). Některý kraj charakterisuje se zvláštními výřezy do sloupků u dveří a oken. S vyřezávanými prkny a sloupky u dveří a oken různě barvenými potkáváme se zhusta v nejrůznějších krajích československých, řídčeji s malovanými výřezy u sloupků dveří a vrat, jak nacházíme to při chalupě valašské.

Prostou, ale originální ozdobou architektonickou vyznačuje se Čičmanské gazdovství. Nad massivním spodkem jde kolem široká pavlač, ozdobena latěmi a vyřezáváním, kolem do kola široké a krátké křížové bílé pruhy vyjímají se na černém pozadí zvláštním způsobem.

Při vyvinutějších stavbách lidových dovršují celkový dojem architektonický zvláště malebně všelijak stavěné pavlače, výstupky, loubí, arkády, vikýře, jak to zejména můžeme pozorovati na zachovaných dosud dřevěných budovách městských (na př. v Železném

Brodě, v Sobotce, ve Vamberku, v Rychnově, Týništi atd. To je ovšem již dokonalejší vývoj staveb.

Vyšší české umění architektonické ve výstavní dědině zastoupeno kostelem, pozůstatkem to z dob dávno minulých. Architekt Edv. Sochor hledal pro československou dědinu přiměřený typ chrámový. K starším dřevěným budovám vesnickým hodil se úplně dřevěný kostel se šindelovou střechou. Vyskytuje se daleko řídčeji nežli ony dřevěné budovy selské. Neobjevuje se také nikde v této podobě, jaké mu dodal jeho budovatel. Z různých krajin českomoravských shledán podrobným studiem vzor: kostel v Kočím u Chrudimě, v Podůlšanech u Pardubic, ve Velké Hrabové a Tiché na Moravě, v Kamenici a Komorovicích ve Slezsku přispěly mu hlavně svými motivy. Některé součásti přeneseny na výstavu přímo z Podůlšanského kostela, jenž určen byl ke sboření. Tím podán pěkný, ale zároveň nezvyklý kostel výstavní. Nezvyklý je svým zevnějškem i vnitřkem. Při kostele napodoben potok, přes který vede krytý dřevěný můstek; příčné spojky při něm tvoří s podlahou osmihranný vchod. Z můstku přejdeme nejdříve do věže, jejíž kostru tvoří ohromné trámy. Je kryta již od země šindelem a zužuje se znenáhla až k přečnívajícímu bednění, za nímž umístěny jsou zvony. Vybíhající hlavní vížka má nad bedněním v každém rohu po jedné malé vížce, čímž jakož i rudým natřením dodává se jí originelního rázu. Právě tak zajímavý je i ostatní vnějšek kostela: příkrá šindelová střecha, malá okna s trojím obloukem, zvláštní postranní ochoz s přilehlou nižší absidou a přístavkem sakristie, obehnané kolem trámovou obrubou se šindelovou stříškou, těsný hřbitov: vše skládá se v pěkný malebný celek.

Právě tak zvláštní je i jeho vnitřek, v němž zastoupeny jsou všecky slohy. Starobylé dvéře, dřevěný kasetovaný strop; na osmi sloupech podepřena je nízká kruchta s vlysem malovaným tradicionelním ornamentem, pěkně vyřezávané svršky, prochozená pískovcová dlažba, vše to vzbuzuje v nás dojem starobylých venkovských kostelíků.

* * *

Na konec ještě několik poznámek. Výstavní vsí podle mého názoru není podán materiál exaktně vědecký. Chci toto své mínění odůvodnit některými doklady.

Podle programu měly být lidové stavby českomoravské vyčerpány co možná všecky ve svých typických zástupcích. Avšak na výstavě objevily se zastoupeny většinou jen ty kraje, jejichž stavby některý jejich příslušník, folklorista nebo umělec, u nás uvedl v širší známost; na př. J. Prousek stavby z okolí turnovského, prof. Jos. Klváňa a prof. J. Koula stavby z jihomoravského Slovácka, K. V. Adámek statek z Hlinska atd. Jinde ponecháno navrhovatelům architektům vyhledati si v určeném kraji rázovitý typ.

Budovami v dědině výstavní všecky charakteristické stavby československé zastoupeny nejsou. Mají i mnohé kraje, které buď pokládány po této stránce za méně originální, protože byly zasaženy více nivellisující kulturou evropskou, ještě velmi mnoho svérázného a rovněž některé dědiny zapomenuté. O tom můžeme se přesvědčiti na výstavě samé z četných modellů a fotografií, jež umístěny hlavně v krajinských odděleních. Vždyť i na tak originelní budovu jako je čičmanské gazdovstvo, upozorněno teprve před samou výstavou prof. J. Koulou. NVČ není výsledkem soustavných studií ve všech oborech českého národopisu, nýbrž má jim býti spíše jen podnětem. Tak i co se týká lidových staveb je obor až dosud u nás nepropracovaný. Již nyní připravuje se mnoho prací z tohoto oboru. V jednotlivých krajích vyskytli se pracovníci, kteří hleděli ve svém okolí sebrati vše charakteristické co možná nejúplněji. Z pravidla však není to nic jiného nežli holý popis. Z toho po letech může se teprve podati obraz přesnější. Bude se moci pomocí studií srovnávacích též určiti, co na těchto stavbách lidových je výhradně naše, specificky české, co převzato a dále zpracováno. Dnes otázka tato není ještě rozluštěna. Při některých jednotlivostech můžeme to tvrditi jaksi a priori, poněvadž v tom zjevně proráží jen naše individualita. Ale nesnadno to určiti na př., co se týká původu základního typu rozdělení architektonického a p. Stavby krajin východnějších, hlavně gazdovstvo čičmanské, kde proti našemu běžnému typu jeví se taková různost, by svědčily pro nepůvodnost našich staveb západních. O otázce této nedovedu se jako neodborník určitě vysloviti. Soudě analogicky podle jiných zjevů kulturních u nás, myslil bych, že byl při stavbách našich asi podobný vliv ciziny, jaký pozorujeme v ostatním životě kulturním našeho národa, na př. v jeho kroji, v jeho obyčejích, v jeho dílech literárních, uměleckých atd. I v těch vidíme něco společného, něco cizího, něco domácího a přece dohromady podává to naši individualitu, individualitu srostlou z prvků

domácích i cizích. Při otázce originality poukázal bych na převážně české názvosloví, zejména v detailech ve vnitřním zařízení atd. Většinou jsou to slova společného původu slovanského. A to je při této otázce důležitá stránka.

Jak působila vlastní individualita našeho národa, jeho vynalézavost při stavbách, toho nejlepším dokladem je ta ohromná různotvárnost, kterou při bedlivějším pozorování přes zdánlivou podobu při našich stavbách lidových můžeme uznamenati.

Nedostatek soustavného studia lidových staveb jeví se i po jiné stránce. Z výstavní vsi nikdo neodnese si po stránce sociální věrný obraz skutečné dědiny české. Takhle bydlí asi 10—20% té které osady. Je tu znázorněna především aristokracie našeho lidu, stav selský, který zvláště v dřívějších dobách odděloval se právě tak přísně a příkře od chudších vrstev lidových, jako se vzdaluje šlechta až posud třídám měšťanským. Právem možná nazvati tuto ves dědinou selskou, jaké nenajdeme nikde v českých vlastech. Výstavní ves nese týž slavnostní ráz, s jakým potkáváme se v uspořádání celé výstavy národopisné. Chybí tu ten průměrný, četnější typ obydlí českého člověka; chybí tu jeho chaloupka, ve které je pod jednou střechou umístěna jeho světnice s komůrkou, chlév se sýpkou, stodůlka se senníkem; chybí tu ta nuzná chata vesnická, barák, pastouška a sušírna, kde často v těsných a nízkých světničkách našly útulek dvě až tři rodiny o 15 i více lidech s tím ztuchlým, stráveným vzduchem, s učouzenými stěnami a stropem, s tmavou komůrkou stačící sotva pro několik nejpotřebnějších kousků nářadí, s filigranským chlévkem pro jednu nebo dvě kozy, jež přispívají domácím obyvatelům k nuzné výživě. K tomuto životu vztahuje se jen jedna budova zde — nuzná chata kopaničárská se svými chudými obyvateli. Pro tuto stránku vyhovoval by nejlépe věrný obraz celé jedné české vsi, jak bylo i v programu, ale z různých příčin bohužel nedošlo k tomu.

Ale v tom je nedostatek nejen pro pozorování poměrů sociálních, nýbrž i pro studium staveb samých. Pozorovatel má tu před sebou stavení určitého kraje a odnáší si odtud přesvědčení, že to typ toho kraje, že tak vypadají stavby toho kraje. Ale představa taková je mylná. Vycházím z vlastní zkušenosti. Má rodná ves spadala by v obvod, pro který je na výstavě jako krajinský typ určen statek z Turnovska. Ale v celé vsi nenajdete podobné stavby, jako je tento pojizerský statek a pokud mně je známo, není jí ani v širším

okolí; za to najdete tam zcela podobné chatrče, jako je kopaničárská izba, a jsou třeba primitivnější a nuznější. A podobně bylo by to s jinými budovami. Pravda najde se nějaká zvláštnost krajová zde, jako tam. Ustálila ji již jistá tradice ve stavení, jistý odkoukaný způsob.

Výstavní dědinu diktoval ovšem účel výstavní a obmezenost místa. Přirozeně sáhnuto právě k selským statkům. V nich jeví se jejich rázovitost nejpatrněji. Ta chudá chata baráčníkova nese na sobě konečně něco uniformního, protože měla vyhovovat nejnuznější potřebě právě tak u Němce, Francouze jako u Slovana. Teprve trochu blahobytu připouštělo rozvinutí uměleckých vloh i v oboru lidového stavitelství. Stavitelství má své původce v lidu; proto mohla se v něm vyvinouti rázovitost. Zůstaňme však již při budovách, které máme skutečně na výstavě.

A tu nutno zase pro vědeckou stránku litovat, že při volbě staveb nepokračováno stejným principem. V programu bylo podati stavby, vzaté ze skutečnosti. Avšak ne všichni projektanti řídili se touto zásadou. Činil tak na př. arch. D. Jurkovič při stavbě valašského oddělení a čičmanského gazdovstva, arch. Makovec při hanáckém gruntu a chalupě lašsko-těšínské, arch. Podhájský při chalupě jaroměřské.

Naproti tomu mnohé stavby vznikly kombinací z jednotlivých originálních prvků, pokus to, který vymýká se přesně vědeckému badání. Kombinací měl být stanoven typ každého kraje. Takovým způsobem vystavěn byl na př. turnovský statek, statek z východních Čech, z Milevska, chodský, opavský, horácký grunt, chalupa jihomoravských Slováků. Při těchto kombinovaných stavbách je nejvíce to na závadu, že tímto způsobem snesou se zvláštnosti, jež vyskytují se jednotlivě na stavbách, na jednu stavbu. Tím trpí věrnost a pravá představa o takovém stavení. Přirozený postup byl by zajisté ten, aby se sebralo co možná mnoho jednotlivých staveb, aby se poznala rázovitost každé z nich. Z toho daly by se určiti teprve různé typické prvky pro každou krajinu. Tomuto poznání možná napomoci hlavně modely a fotografiemi stavení selských, jak je též nacházíme na naší výstavě. V nich po mém mínění je pro vědecké badání přesnější materiál nežli v budovách výstavních. Kombinací pořízen, jak řečeno, i kostelík výstavní. Při tom budovatel jeho hleděl odstranit všecky přídavky a přístavky, které u takových starobylých kostelů vznikly za dob pozdějších. Proti takové kombinaci právě při kostele nedá

se nic namítat. U ní rozhoduje v první řadě moment architektonický a historický; jiné vztahy, přesně národopisné, jsou při nich podružné. Má se u něho ukázati rázovitost českého umění stavitelského a nic jiného. Stavby chrámové jsou dílem přece jen vyšších vrstev vzdělanostních, ne přesně lidových.

V celku viděti, že tato část NVČ přenechána byla úplně umělcům architektům. Ti ovšem se svého stanoviska pokračovali zcela správně: hleděli vyhledati a vystihnouti, co bylo architektonicky význačné, co náš lid charakterisuje co do umění stavitelského. Ale se stavbami lidového stavitelství jsou spojeny, jak jsem hleděl ukázati, ještě jiné stránky ethnograficky významné. Proto měli stavby lidové určovat v přední řadě ethnografové. (Pokračování.)

Rozhledy politické.

SCHVÁLENÍ ROZPOČTU S POLOŽKOU PRO ŠKOLU V CELJI — NĚMECKÝ LIBERALISM — »MRTVÉ DUŠE« — SBLÍŽENÍ JIHOSLOVANŮ A KONSERVATIVCŮ — PROTIKOALICE POUZE NEGATIVNÍ — NAŠE POSELSTVO OPĚT »ISOLOVÁNO« — CO ASI ZNAMENÁ NAVAZOVÁNÍ S NÁMI ČECHY? — NASTÁVAJÍCÍ VYROVNÁNÍ S UHRY — POLITICKÁ MRTVOTA DOMA — AŤ ŽIJÍ ŘEZNÍCI, UČITELÉ, AŤ VŮBEC ŽIJE KDE KDO! — POLITIKA ABONENTNÍ STAČÍ — NÁVRH NA NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ SJEZD — NOVÁ KONFISKAČNÍ PRAXE — NEŠTĚSTÍ V MOSTĚ A STÁTNÍ DOZOR — — KONGRES NEMAĎARSKÝCH NÁRODNOSTÍ V BUDAPEŠTI.

KONEC STAMBULOVA A VĚCI BULHARSKÉ — POLITIKA VNITŘNÍ A ZAHRANIČNÍ — BULHARSKÁ »DONQUIXOTIÁDA« — BULHARSKÝ BISMARCK NEBO CRISPI? — PRAVOSLAVÍ V TEMNÉM DÍLU SVĚTA — SRBSKÉ DLUHY — RUMUNSKO — NOVÉ VOLBY V ANGLII — BELGIE A KLERIKALISM — ITALIE — OSTROV KUBA.

Rozpočet pro 1895, předložený v sněmovně v loni 16. října, konečně dne 20. července schválen a tudíž schválena i položka pro Celj a to hlasy spojené levice, přes to, že před tím rozbourala koalici; 58 poslanců německých hlasovalo pro, 20 proti, ostatek se absentoval (Menger, Fournier a j.). Rozumí se, že se o následcích tohoto hlasování v německé a polské žurnalistice pilně píše a uvažuje a pánové, jako baron Chlumecký, všemožně usilují o to, zachránit levici (»pro stát«) za každou cenu. Jakoby Celj byla pravou příčinou roztržky mezi liberály a pádu koalice! Vždyť přece němečtí důvěrníci, Plener a Wurmbrandt, věděli o položce dost dlouho — proč tak najednou zpozorovali němečtí liberálové, že »stát« je ohrožen? Nikoli stát, ale liberalism je ohrožen a věc nebude jiná, budou-li jí Němci říkat »stát«, tak jako náš liberalism už darmo si říká »vlast«. Liberalismu není pomoci. Tak jak u nás starší generace šmahem ztrácí duchovní spojení s mladší, tak se děje i u Němců a všude, a tomu ta starší generace nechce a nemůže rozumět. Jsou to »mrtvé duše« a proto od nich odvracejí se ti, kdo věc dovedou posoudit, i ti, kdo účtují s výsledky — massy voličstva.

Posud viditelný následek »celjské bitvy« je sblížení jihoslovanských poslanců, kteří 1893 vystoupli z klubu Hohenwartova; posl. Ferjančić totiž napsal hr. Hohenwartovi velmi vřelé poděkování

a tento ovšem odpověděl přípisem neméně vřelým. Tím prolomena ona papírová bašta, eufemisticky částí našeho časopisectva zvaná: slovanská protikoalice. Opoziční Slovinci a Chorvaté hlasovali s Hohenwartem, proti rozpočtu byli jen naši poslanci, němečtí nacionálové a antisemité. Moravané se rozdělili, dr. Žáček hlasoval proti.

Toto sdružení protirozpočtové opět bylo jen dočasné. Je neorganické, právě tak jako koalice, snad ještě nepřirozenější, je pouze negativní. Tudíž poselstvo naše opět je »isolováno«. Že se této isolace staročeská žurnalistika pořád bojí, tomu od r. 1891 jsme již přivykli; teď přivykáme již, že se jí také bojí část strany svobodomyslné. Alespoň nesnadno je rozumět jinak všem těm záchvatům shody a shodnosti, které možno bylo stopovat v některých listech mladočeských, ale i polských, konservativních a vládních. I náš mladočeský moniteur z toho jevil radost, třeba se necítí jistým. I ve vystupování našeho poselstva jevila se jakási nejistota a ovšem rozdvojenost křídla radikálnějšího a mírnějšího. Nemýlíme-li se, ukazuje nám vláda a její strany proto příjemnější tvář, že se blíží vyrovnávání s Uhry. Ačkoli by jisté kruhy oposici proti tomuto vyrovnání rády přímo žehnaly, na druhé straně ohledy k zahraniční politice potlačují tento cit, neboť říše nemá se zjevit rozpoltěnou. Z téže příčiny vláda v tom i onom právě tak povoluje antisemitům. Straně svobodomyslné kyne tu příležitost, ukázat svou odbornou i státnickou schopnost — bohužel i v otázce této, jako v jiných není pevných vůdčích zásad.

Zásad těch nedostává se ovšem i voličstvu, protože se o nich nikdy seriosně nejedná ani v listech politických, ani na schůzích voličských — nikde! Strana svobodomyslná k volbám a k debatě adresní udělala si program, ten se občas opíše a odříká, ale že by se o některých jeho punktech diskutovalo, toho marně bychom čekali. Již i některé listy mladočeské ukazují na tuto politickou mrtvotu. O diskusi nepolitické již dokonce není řeči. Naše listy mají teď také mnohem důležitější práci. Je národopisná výstava, pořádají se na ní různé sjezdy a vlaky a tudíž musí se těmto věcem věnovat pozornost. Proto dnes můžeš čísti nadšený hymnus na naše bodré řeznictvo, zítra si přečteš týž hymnus na naše učitelstvo, pozejtří atd. — abonentní politika v době okurkové i neokurkové vždy a stejně. Vítáme proto návrh výkonného výboru lidové strany na Moravě, aby po ukončení národopisné výstavy v Praze se sešel národohospodářský sjezd, podobně jak i Poláci k témuž konci užili výstavy lvovské.

Časopisectvo může se těšit z výnosu, jejž odstoupivší hr. Schönborn (17. června) rozeslal státním zastupitelstvům. Výnos nařizuje, aby se listy konfiskovaly jen tehdy, když je dostatečného podkladu pro stíhání subjektivní, ba stíhání to má se také provésti, jakmile je oprávněné. Výnos ten rozhodně je pokrok a proto se snad toho dočkáme, že se nepřestane na výnosu, ale že se přikročí k zákonodárské opravě tiskových poměrů. Podivná je ta rakouská justice na každý způsob — vlastně zostření, přísnost konfiskační praxe stává se úlevou! Výnos Schönbornův křiklavě osvětluje libovůli konfiskační.

O neštěstí v Mostě nemusíme se již rozepisovat. Teď stojí již v popředí diskuse, kdo ručit má za škodu. Zdravý rozum říká: akciová společnost dolující v Mostě — prof. Randa článkem v »Politik« právnicky tento rozsudek potvrzuje důkazem, že zmíněná společnost dopustila se protizákonného dolování. Nota bene: jak se to vlastně má se státním dozorem?! — —

Uherský globus zase jednou je znepokojen. Rumuni, Slováci, Srbové (Němci, Horvati jsou spokojeni?) chtějí se (10. srpna) sejít v Budapešti a porokovat o svém utlačování. Vítáme krok ten už s ohledem na bratry Slováky, od nichž konečně vůbec očekáváme horlivější činnost politickou i kulturní. (Srv. referát v rubrice literární.) Maďarské listy zatím vynalézají pro svůj globus patřičnou anthropologii a ethnografii; jen Madaři jsou prý »národ« — ti druzí nejsou »národem«. Pánové Hunfalvy, Vambéry a jiní zavděčili by se vědeckému světu, kdyby nám tuto politickou vědu maďarskou poněkud vyložili. Ovšem nedověděli bychom se konec konců více nežli že p. Vambéry se jmenoval Bamberger, p. Hunfalvy zase atd.

Vláda uherská chystá se a zřizuje úřad a úřadníky pro civilní sňatky. Bude to pěkná podívaná, až ti páni v atilách (také ostruhách, snad na koni?) budou sezdávat párky těch »nenárodů«, k vůli nimž patrně maďarský liberalism tak se namáhá. Zatím z toho lid počíná mít nevoli i proto, že to bude stát mnoho peněz — ale o to vládě maďarisující běží, aby zase několik darmošlapů ke svým účelům si mohla zjednat.

10. srpna 1895. *S.*

* * *

Stambulova není — stihl jej, jak zbožná formule vysoké politiky zní: trest Boží. Dnes Stambulov už je zapomenut a vysocí politikové lamou si hlavu, co se má stát s Bulharskem, vlastně

s knížetem Ferdinandem? Co se stane, je docela lhostejné, pokud malí národové balkánští budou míčem v rukou svých mocnějších sousedů a pokud tito sami všecku svou spásu čekat budou od politiky. Anglie a Rusko diplomatisují na Balkáně o nadvládu v Asii, Rakousko (pod vedením Maďarů a assistence Poláků) se přiživuje. A jak by ne, pokud národové malí-velicí více se starají o souseda nežli o sebe. Viděli jsme to a vidíme u nás: žurnály hned byly plny krvavého románu, div že se nám nepodaly bezpečné zprávy o tom, byla-li ta kukuřice, v níž vrah Stambulova se skryl, už docela zralá a kolik zrnek bylo v tom klase, o který zavadil. A jaký zájem o to, co dělá princ Ferdinand v Karlových Varech, co mitropolit Kliment v Petrohradě atd. — naši dělníci, maloživnostníci, sedláci, naše literatura a umění, naše národní samobytnost a hrdost rozhodně tím získají, když kde kdo bude znát sebe menší a nicotnější podrobnost sofijského zločinu. S takovou zvědavostí nesnadno se dělá úspěšná politika vnitřní, uchvatitelé moci, větší menší, ještě dlouho mohou podnikat své dobrodružné plány.

Kdo je vinen smrtí Stambulova? Zbytečná otázka. Větším dílem, že vražda spáchaná z osobní msty. Přátelé Stambulova jistým právem ukazují na fakt, že vláda sama déle roku Stambulova vinila z různých zločinů, hrozíc mu svým vleklým vyšetřováním a že již tím (docela moderně řečeno) mstivým odpůrcům suggerovala zákeřnický handžár. To všecko je pravda, jako je pravda, že policie se chovala podivně atd. Nebudeme tedy vyšetřovat, kdo všecko a do které míry je vinen smrtí Stambulova, je vinníků mnoho a všude. Nechtějme tu najednou sáhat do svědomí různých těch státníků, držme se faktů. Bulharské zmatky nedávno prof. Lamanský, pokud to v Rusku je dovoleno, připsal ruské donquixotiádě; mínil tím osvobození, vlastně liberální zařízení Bulharska. Prof. Lamanský řekl pravdy jen část. Vždyť stejné zmatky jsou v Srbsku, v Makedonii, v evropském Turecku. Pravda je, že Rusko dopustilo se chyby veliké, když najednou opustilo Bulharsko, proto že tam nalézalo překážky. Představme si přece, že Rusko mělo v moci bulharské vojsko a téměř všecku správu — a tu najednou zní komando — ven z Bulharska! Na místě, aby oficielní Rusko bylo vydalo stejně přísný povel, aby ruští generálové a administrátoři chovali se v Bulharsku rozumně a ne jako pašové, na místě, aby se bulharského lidu skutečně bylo ujímalo a hlavně pořádkem a nezištnou správou — dostali ruští generálové a důstojníci rozkaz, opustit Bulharsko. Stalo se pak, co se stalo. Bulhaři musili se spravovat sami. Lidí zkušených,

lidí starších nebylo, proto dostalo se k vládě mladší pokolení a to mladší pokolení bylo vychováno — ruským liberalismem. Stambulov, jako čelní jiní politikové bulharští, byl prostě anarchista, jenž se dostal k moci. Říkali mu, že je bulharský Bismarck; částečně — lépe mu svědčí označení: bulharský Crispi. Pokud týž Stambulov své umění provozoval proti Turecku, byl i officielnímu Rusku vhod; pokud Crispi dělal pumy proti italským dynastiím byl i italskému národu vhod — teď Crispiho nenávidí i italský národ a Stambulov padl v nemilost officielního Ruska. Státníci a národové jsou všude stejní a nenapravitelní. Jak na př u nás před nějakým časem naše vůdčí »slovanské« orgány těšily se z povstání v Makedonii — dnes toto povstání je dílo Stambulova a proto (čteme) nestojí za nic. Než vraťme se k ruským generálům. Ti tedy opustili Bulharsko i přivandrovali tudíž agenti a diplomátkové z Budapešti, z Vídně a ruské listy počaly psát o »nevděčnosti bulharského národa«. Ubohý bulharský národ. Teď Rusové již troufají si mluviti o donquixotiádě. Nám se zatím zdá, že by mitropolit Kliment mnohem lépe působil pro pravoslaví, kdyby nechal politisování a staral se duchovně o ovce mu svěřené; a když již byl v Petrohradě a měl příležitost mluvit s rozhodujícími ruskými diplomaty, mohl se optat, proč officielní Rusko, ač se v Bulharsku tak tuze stará o pravoslaví, nestará se oň v Turecku, v Armenii a jinde.

Ostatně nechceme officielnímu Rusku křivdit. Stará se o pravoslaví v Habeši. Že při tom Francie pomáhá, nesmí nikomu vadit. Francie ztrativši svou nečestnou politikou vyděračskou vliv v Egyptě, ráda by se ho zase domohla a k tomu konci musí se v Habeši posilnit »křesťanství« a habešský Menelik proto obdrží evropejské pušky a do jeho armády přibudou prý ruští cvičitelé. Za to »pravoslavné« Srbsko smí se úplně utopit v »západnických« bankách; napredňácké ministerstvo provedlo »konversi« státního dluhu (335,220,000 dinárů z dvanáctero půjček) — důchody železniční, cla, z kolků, tabáku, soli, petroleje a z daní potravní a živnostenské věřitelům zastaveny. Za 72 let Srbsko podle této smlouvy má se dočkat finanční samostatnosti. Zatím vedle 4 srbských dozorců budou i dva cizozemci dbát pořádku — — král Milan, král Alexandr, královna Natalie a ostatní srbští »politikové« mohou své hry s národem provádět dále.

V posledních dnech mnoho se mluví o Rumunsku. Královští manželé dleli v Išlu, tam dleli také hr. Goluchowski a německý kancléř Hohenlohe — ergo kují se ohromné věci. Rumunský král

stane se pánem Bulharska atd., hlásají tytéž listy, které několik dní před tím se stejnou jistotou světu oznamovaly, co německý císař psal ruskému carovi. Psal prý mu velmi srdečně a vůbec prý poměr mezi oběma panovníky se velmi utvrzuje, z čehož prý kyne usmíření Francie s Německem — teď zase kancléř téhož německého císaře puntuje se v Išlu proti témuž carovi ...

V Anglii koaliční vláda provedla volby. Má hodně velikou majoritu. Liberálové utrpěli větší porážku, nežli se nadáli; čelní vůdcové (jako Morby a j.) nebyli zvoleni. Londýn volil konservativně unionisticky — z 62 poslanců jen 8 je liberálů a radikálů. S liberály ztratila i sociální demokracie. Ztratila svého poslance Keir Hardieho a tak, jako liberálové, měla všude méně hlasů. »Nezávislá strana dělnická« taktéž získala málo hlasů.

V Belgii přes velikolepé protesty strany liberální, klerikální většina prosadila svůj zákon, zaručující církvi dohled na školy; taktéž škrtá se novým zákonem vzdělání přírodními vědami. Zdá se, že liberálové, přes své projevy, zákon snesou — klerikálové chytře tam dali §, jímž se učiteli zapovídá dotýkat se »legálnosti soukromého majetku« a na tu vějičku, jak známo, sedají i liberálové velmi ochotně.

V Italii sněmovna se rozešla. Crispi obdržel několik vot důvěrných — patres conscripti posláni domů. Je horko. Také Crispimu, ale proto pány poslal domů a mezitím zapomene se i na hrozící proces s Giolittim. Italie je na pokraji bankrotu, lidu vede se zle — za takových poměrů mocí udrží se snadno i italský — Stambulov. Jaká je v Italii situace, patrno z toho, že 25letá památka přivtělení Říma k Italii posud téměř žádného ruchu nevyvolává. (Památní den připadá na 20. září) V parlamentě odhlasováno sice malou většinou, den prohlásit za svátek všech Italů, avšak při hlasování scházelo přes 200 poslanců. (Návrh přijat 149 hlasy proti 46; poslanců je 508).

Na ostrově Kubě povstání se valně rozšířilo a sesílilo. Vládní vojsko poraženo v několika srážkách, nejvíce však trpí nemocemi.

Rozhledy po veřejném hospodářství.

PROČ VYŠEL Z MORAVY HLAS SVOLÁVAJÍCÍ SJEZD NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ CELÉHO ČESKÉHO NÁRODA — ÚKOL NAŠICH NOVINÁŘŮ A JAK JEJ PLNÍ V TÉ PŘÍČINĚ — ZDALI JE NÁM POTŘEBÍ ODBORNÍKŮ A O VZDĚLÁNÍ ODBORNÉM VŮBEC; NAŠE HOSPODÁŘSKÁ PODŘÍZENOST ZAVINĚNA NAŠÍM ŠPATNÝM VYCHOVÁNÍM — SE STAVBOU LOKÁLNÍCH DRAH TO NEJDE KU PŘEDU; ŽELEZNIČNÍ SPOLEČENSTVA NUCENÁ — PRAŽSKÉ OBECNÍ ZASTUPITELSTVO JAK PODPOROVATI HODLÁ NÁRODOPISNOU VÝSTAVU SVOU ŠETRNOSTÍ — MOSTECKÁ KATASTROFA JE DŮRAZNÝM PŘIPOMENUTÍM, ABY SE SOUKROMÍ PODNIKATELÉ NUTILI DBÁTI PROSPĚCHŮ VEŘEJNÝCH — NADVLÁDA PENĚŽNÍKŮ HLEDÍ UMĚLE UDRŽOVATI VYSOKOU MÍRU ÚROKOVOU; PODÍL PRÁCE NA VÝTĚŽKU PŘIROZENĚ STOUPÁ, KDYŽ SE ZMENŠUJE VÝNOS KAPITÁLU — NAŠE OBCHODNÍ BILANCE A VLIV TOHO NA MĚNU.

Z Moravy tentokráte vyšel popud velmi důležitý a závažný, aby sešel se národohospodářský sjezd celého českého národa v Praze. Národopisná výstava českoslovanská je patrně dokladem našeho nadání průmyslového a uměleckého, jako na druhé straně jsme v příčině svého vlastního hospodářství nepopíratelně v područí svých sousedů Němců. Sluší tedy vážně zpytovati, které jsou příčiny našich nezdarů hospodářských a jak by se dalo zlepšiti hmotné postavení našeho intelligentního, přičinlivého a dovedného a přece při tom poměrně chudého lidu. Že popud tento přichází z Moravy, je zcela přirozeno, tam český živel je mnohem ještě podřízenější nežli v Čechách, ačkoli početně jsou moravští Čechové v daleko větší převaze. Na Moravě také nedostatky našeho hmotného bytu se mnohem intensivněji cítí nežli v Čechách a proto odtamtud je voláno po národohospodářském sjezdu.

Naše denní listy neopomenuly hned se myšlenky té chopiti a jaly se činiti všeliké návrhy na nápravu našich věcí, ale celkem velmi povrchně, jak to u denních novinářů vůbec, zejména však u našich je zděděným zvykem. Má-li národohospodářský sjezd vykonati něco důležitého a pro naši organisaci národní směrodatného, je potřebí, aby jednak obecenstvo nejširších kruhů mělo proň zájem, jednak aby se ho súčastnili opravdu lidé dobrého rozhledu, energické vůle a přičinlivé snahy. Jinak by sjezd podobný končil asi tak, jako mnohé jiné, málo významné schůze, které se usnesou o nějaké reso-

luci, zvolí jakýsi výbor, jehož členové svou funkci považují po většině za jakýsi druh národního vyznamenání a tím také celá věc na delší nebo kratší dobu bývá odbyta. Bojíme se, aby se tady také něco podobného nestalo.

Naše obecenstvo dosud o svých nejpalčivějších a nejživotnějších otázkách bývalo velmi málo a chatrně poučováno a vinu toho hlavně nesou naši novináři. Otázky národohospodářské jsou jim po většině věcí cizí, čirou zbytečností a něčím, o čem pořádný žurnalista nepotřebuje mnoho věděti. Přehledněme jen naše časopisy českým jazykem psané, mnoho-li je tam klevet, co tam rozprav o soudní síni, o lecjaké operettě, také co zbytečných bursovních zpráv pro ty, kteří chtějí divokou hrou v cenných papírech zbohatnouti, ale o vážných otázkách doby, jak zase málo se tam může chtivý čtenář dověděti! Náš žurnalista z povolání uměl by znamenitě řešiti diplomatické záhady zahraničné politiky, vykládá vám o bůh ví jakých budoucích aliancích, baví vás o hře oblíbené herečky, snáší sensační a obscenní novinky z trestních líčení, vypravuje všeliký velkoměstský i maloměstský klep a schystá nejmodernější a nejnapínavější romány ze všech světových literatur, ale abyste tak chtěli zvěděti jeho náhledy o nových daních, o významu nového soudního řádu, o otázkách dopravy, o sociálních opravách, o celém našem veřejném hospodaření a o sto jiných podobných záležitostech, které přímo dotýkají se kapes a zájmů obecenstva, tu by vás zcela jistě nechal na holičkách, protože o těch věcech pravidelně sám vůbec žádného určitého náhledu a ponětí nemá. Scházejí mu pravidelně zúplna k tomu nutné vědomosti odborné.

Odtud také vyplynulo zajímavé moderní naše heslo, hozené mezi lid od pánů novinářů: »Nepotřebujeme odborníků, ale karakterů!« Jako by každý odborník musil býti bezkarakterní a naopak jako by každý neodborník měl již pro sebe velkou pravděpodobnost, že bude karakternější nežli ostatní odborní lidé. Naopak především potřebujeme všude odborníků na pravém místě, o karakternosti pak by se nemělo tak tuze mnoho mluviti, jelikož ta se má rozuměti sama sebou, bez té vůbec neměla by se důvěra nikomu věnovati. Upomíná to na athenského Aristida, který veleben byl pro svou poctivost, že ze jmění státního nekořistil pro své osobní prospěchy; dějepisci nynější však z toho důvodně soudí, že Athenané byli divně dbalí veřejných prospěchů, když takovým obdivem vyznamenali muže, který stát neokrádal. Podobně i my tu nemáme z opatrnosti tolik mluviti o karakternosti ve službách

veřejných, aby se konečně nezdálo, že jsme tuze málo karakterní. Kdo jakékoli veřejné postavení zastávati chce, u toho se již musí především předpokládati, aby nebyl bezcharakterní, asi tak jako také se rozumí, aby nebyl slepý, hluchý, blbý i aby ještě jinými vadami nebyl stižen, které by ho činily neschopným k jakémukoli poslání, ale jak viděti, bylo by tohoto ještě velmi málo, čím by se vyznamenával, k tomu ještě třeba žádati rozhodně důkladných a především odborných vědomostí. O té věci bylo by, tuším, zbytečno se hádati a je na povážení, že takové spletené názory mohly povstati, aby se odbornictví a karakternost proti sobě vůbec stavěly za protivy! Ale nedivme se, vždyť učinili tak lidé, kteří byli sami velmi malými odborníky a tím způsobem aspoň chtěli pro sebe annektovati karakternost.

V tomto směru také bude třeba činiti přípravy k národohospodářskému sjezdu našemu. Především musíme příčinu všech svých hospodářských nedostatků hledati sami v sobě a nikoli bůh ví kde jinde. Naše národní a veřejné vychování je příčinou, že jsme hospodářsky na všech údech chromi. Největší vinu toho nese pak naše intelligence a především naši novináři a s nimi opět arci jejich čtenářstvo. U nás vše vynakládá se na formální vzdělání, klade se největší důraz na to, jak kdo co dovede pěkně říci, na pěknou, zvučnou frasi nás dosud každý dovedný řečník chytil, jsme nadšeni každou tak zvanou krásnou řečí; ale co kdo z nás činí, jak dovede svým jednáním, svými schopnostmi a svým přičiněním v praktických oborech kterýchkoli národu prospěti, o to se již nestaráme. Proto máme houf intelligence, která pěkně píše, pěkně mluví, všelico čte, ale zaplňuje podřízená místa, ke kterým takovéto vědomosti zrovna stačí, za to v obchodu, průmyslu a samostatném těžení jakémkoli měli jsme do té doby ne sice nedostatek sil, které dovedly velmi výtečné služby konati, za to však úplný nedostatek samostatných podnikatelů, odborníků, nerozumějících řízení velikých závodů a těžení z nich, vůbec lidí, kteří by se vyznamenali svou vlastní iniciativou. Dovedli jsme obohacovati svou přičinlivostí jiné a sobě jsme pouze obhájili nuzný chléb. Český dělník, český technik, český komptoirista i korrespondent přispěli ke zdaru závodů německých anebo přímo proti našemu národu mířených. Arci, té odborné zručnosti, onoho obchodního vzdělání, oné účelnosti ve všem podnikání, jakou na př. jeví Israelité u nás, toho všeho nelze nabyti obratem ruky, k tomu se musí znenáhla každý lid teprve připravovati; ale právě tato příprava byla u nás posud co možná chatrná. Nepodávaly žádoucího

vzdělání v té příčině ani naše školy, ani naše literatura, ani naše noviny a konečně schází již následkem trvalého nedbání proto všechen smysl u našeho lidu. Možná, že literát a novinář, který by si vzal za úkol v těchto směrech na lid působiti, dlouho by ještě nepochodil. My jsme dovedli bojovati houževnatě za zřízení neb udržení určité školy: gymnasia nebo reálky a konečně jsme i prosadili svou, ale nedovedli jsme se ozvati tam, kde to bylo mnohem důležitější, na př. aby v čas jihočeskými krajinami byly postaveny nezbytné železnice, aby splavnila se Vltava i Labe, abychom měli dostatek odborných škol, aby opravily se tíživé a nespravedlivé daně atd. atd.; pro to vše jsme byli tuze málo připraveni a přece při náležitém důrazu není pochyby, že bychom byli mohli všelico ze své výroby úplně české zachrániti a že bychom si již byli všelico zcela českého založili. Ale jak jsme nesamostatni, na to jsme už měli zde příležitost přečasto ukázati, tak na př. celý náš cukerní obchod mají v rukou filiálky vídeňských bank aneb aspoň německé banky pražské.

* * *

Z toho, že jsme v hospodářských otázkách nepoučeni, plyne také ta smutná okolnost, že nikterak nedovedeme vládu přiměti, aby lépe dbala našich prospěchů; vedle toho ani těch opatření a zákonů nevyužitkujeme, které byly již přijaty a v náš prospěch se jich dalo upotřebiti. Dlouho jsme se neodhodlali opatřiti si laciné lokální dráhy pomocí zemskou a státní, kde už v té příčině dávno nás znamenitě předstihli ve Štýrsku. Štýrsko, země, která má jen $3^1/_2$krát menší počet obyvatelstva nežli království České, země poměrně chudá, má svých ročních důchodů $8^1/_2$ mill. zl., kdežto Čechy pouze ne celých 13 mill. zl. a při tom jsou zemské přirážky ve Štýrsku menší nežli v Čechách. Konečně se něco stalo také na prospěch lokálních drah u nás, byla přijata a projektována celá veliká síť železniční a mělo se vystavěti mnoho velmi důležitých a prospěšných drah pro hospodářský rozvoj tohoto království. Ale projekty po většině zůstaly na papíře, stavbami se až na nepatrné výjimky dosud nehnulo. A proč? To právě svědčí o našem málo vyvinutém veřejném smyslu a o naší nerozmyslnosti. Trať určitá byla by úplně zabezpečena, stát slíbil na př. určitou část kapitálu krýti, země garantuje určitý čistý důchod akciím (4%), dráhy nově vystavěné požívají velmi cenných výhod daňových, jen o to se jedná, aby také ti, kteří z dráhy budou míti největší prospěch — interes-

sovaní jednotlivci a obce v obvodu dráhy — přispěli povinným podílem k nákladům a to jen ještě v takové formě, že část potřebného kapitálu akciového upíšou. Jednotlivé obce tak skutečně v dobře pochopeném prospěchu učiní, podobně i mnozí větší jednotlivci se k tomu odhodlají, ale druhé obce a závody, které také mají nepopíratelný zisk ze dráhy, si myslí: »Nám ten zisk neujde, ať nám druzí dráhu vystavějí, my k tomu nepotřebujeme sami přispívati.« A tak neúčinlivostí touto nemůže se se stavbou počíti. Zde nezbývá než liknavé a neochotné účastníky k příspěvkům donutiti, takovým způsobem by leckterý zištný umíněnec mohl zkaziti nejužitečnější podnik a nebylo by lze nic pořádného vykonati na obecný prospěch. K tomu také nese se návrh zákona o železničních společenstvech, která se mají utvořiti z interessovaných účastníků a jichž členové (obce a podniky v obvodu projektované dráhy) by byli povinni dle usnesení většiny a dle zisku, který by jim plynul z nové dráhy, přispívati k nákladům stavebním. Tato společenstva byla by arci svazky nucenými asi tak, jako jsou vodní družstva, arci musilo by se dbáti v té příčině různých místních potřeb, zejména by také rozhodoval útvar území, kterým dráha by procházela. Právo moci veřejné na takové nucení je zajisté nepopíratelné; když stát může své občany nutiti, aby platili na svou obranu proti domnělým nepřátelům houfy vojáků a vůbec veliké summy na ozbrojený mír, tím spíše může přiměti zištného jednotlivce k příspěvku, který se mu velmi dobře nahradí, a k tomu cíli, aby se umožnil podnik všeobecně užitečný.

* * *

Poslední dobou se zdá, jakoby na radnici pražské dostávali smysl pro šetrnost. Aspoň štítí se všelikých výdajů, o kterých dříve nebylo třeba ani diskutovati. Národopisná výstava žádala za příspěvek dosti nepatrný na uvítání slovanských hostí (Bulharů a Srbů), ale městské radě se najednou zdálo, že už velmi mnoho vydávala i odepřela. Povolena subvence výstavě 15.000 zl, ale dají se slyšeti již dnes z radnice hlasy, že výstavě se daří znamenitě a že nebude třeba ani subvenci tu celou vyplatiti. Václavské náměstí se míní dláždit již počátkem srpna, ačkoli tím stíží se kommunikace, tramway nebude moci jezdit na úkor návštěvy výstavní, ale je nutno si s dlážděním popílit, jelikož by obec tratila úroky z peněz daných za připravený dlažební kámen. Nedalo by se mnoho namítati proti včasnému dláždění tak důležité části města, jako je

Václavské náměstí, kdyby opravdu toho se jevila jinak nutná a neodbytná potřeba, ale že se tím uspoří pár zlatých úroků, to je důvod dozajista malicherný, ne-li směšný, když se jím zejména ohánějí pánové na pražské radnici. Kdo posud se nepostaral o to, že nerozprodány pozemky u Slepé brány, že dosud neprodány trinitárské kasárny, pozemky svatováclavské trestnice a i jinde, netratí se tu všude úroky stokráte větší, nežli z dlažebního kamene? Kdo se nepamatuje, že slavné obecní zastupitelstvo hlavního města našeho si vypůjčilo kdysi peníze na vysoký úrok a peníze ty pak prozatím uložilo do banky na procento důkladně nízké, nebyla tu žádná ztráta úroková? O další ještě příklady by sotva byla nouze, toho si asi budou šetrní a opatrní otcové a starší města sami dobře vědomi. — Ostatně město Praha by se mohlo ukázati k Národopisné výstavě zajisté štědřejší, nebudeme líčiti zisk plynoucí Praze z hostí výstavních; poukážeme jen na maličkost, na pražské mosty obecní: Za výstavy se na nich vybéře týdně nejméně o 1500—2000 zl. více nežli jiná léta a trvá-li výstava 20 neděl. spočteme si snadno, že tím do důchodů obce pražské přibude 30—40 tisíc zl. Věru je pak ona skoupost neodpustitelná. Jak jinak se chovala Praha vůči jubilejní výstavě! Té povolila subvenci čtyřikráte větší, činila všemožné k jejímu vydaření, kdežto k Národopisné chová se dosti lhostejně a přece by opoziční representace měla ji podporovati již z toho důvodu, že vláda jí ukázala málo přízně.

* * *

Mostecká děsná katastrofa nabádá k vážným úvahám o moderní soukromé výrobě. Pořáde zřetelněji dotírá se poslední dobou na oči obecenstvu, jak chatrně je tu postaráno o prospěchy veřejné; sluší jen vzpomenouti těžkých pohrom v nové době v Příbrami, v Moravské Ostravě, v Karvíně, na Kladně a nejnověji v pánvi mostecké a osecké. Soukromníkům dovoluje se kořistiti bezohledně jak z bohatství přírodního země, tak i z mozolů dělnictva, strádajícího při úmorné práci. Z Čech vyvážejí se spousty uhlí, které skoro pod výrobním nákladem (aspoň jistě pod tím výrobním nákladem, kterého by třeba bylo, aby horníkům dostalo se důstojného lidského způsobu živobytí) odbývají se do průmyslových zemí německých.

Možná, že potomci naši trpce budou naříkat na nynější dobu, jak tu marnotratným přímo způsobem utraceno nejvzácnější bohatství naší země. A to vše děje se na sebrání několika zlatých dividendy

pro akcionáře, kteří k tomu po většině jsou usazeni v cizozemsku. A tato akciová společnost podrývá půdu obyvatelstvu bezohledně pod nohama a nikdo jí v tom nebrání a teprve když hrozným způsobem zničeno na sta existencí hmotně a když ohroženy byly mnohé životy lidské, odvažují se pouze ostýchavé hlasy žádati, aby společnost, která to zavinila, byla také za všecky škody ty zodpovědna. Ale u nás bývají veliké podniky dosti mocny, aby dovedly za jakýchkoli zlých dob vyváznouti z nebezpečí se zdravou kůží. — Každým způsobem ukázala katastrofa mostecká každému patrně, jak je úplně falešná a zhoubná ona theorie národohospodářského liberalismu, dle které výrobní soukromý prospěch jednotlivcův, když se mu ponechá svobodné pole, kryje se obyčejně s prospěchem a dobrem veřejným. Obrovské podniky průmyslové a jiné, zejména ty, které v moderní době nabyly tak zřetelné převahy z výrobního monopolu, nemohou býti již ponechány, aby si dělaly, co by chtěly, nýbrž jich jednání a provozování třeba stále a důkladně od veřejné moci kontrolovati a nutno přiměti je k tomu, aby nešlapaly a neničily zájmy a prospěchy svých zaměstnaných a celé veřejnosti!

* * *

Na trhu peněžním jeví se všeobecné klesání úrokové míry, kterému nelze již ani sebe umělejšími prostředky zabrániti. Takovým umělým prostředkem je s jedné strany snaha nekonvertovati staré vysoko úrokované půjčky, na druhé straně vydávati dluhopisy úrokované (nominálně) mnohem nižším procentem, nežli je právě ustálená úroková míra. Snaha ta udržeti úrokovou míru na vyšším stupni, nežli by přirozeně byla, jeví se nyní v celé Evropě a je znakem kapitalistické nadvlády velkých peněžníků. Tak v Prusku stále se nekonvertují 4%ní dluhopisy, ačkoli 3%ní již jsou na pari a tedy by pruský stát ušetřil při tom čtvrtinu dosud placených úroků na své starší dluhy; také u nás již by se mohla konvertovati renta sjednocená, ale tak brzy k tomu ještě nedojde. — Naše zemská hypoteční banka konečně se odhodlala po dlouhém nátlaku se strany obecenstva vydávat zástavní listy $3^1/_2$%ní, a podobná rozhodnutí stala se v Horních i Dolních Rakousích od zemských hypotečních bank; ještě zemská banka království Českého by se měla k podobnému kroku odhodlati!

Na druhé straně vydána uherskou vládou půjčka 3%ní za kurs 87 (v devadesáti letech splatitelna) na upravení Železných Vrat.

Tím se věřitelům uherským jistí roční jistý úrok asi 3·6% na dlouhou řadu let, totiž až do té doby, pokud úroková míra výpůjček uherských neklesne pod 3% ročně. Jak to oprávněno, aby stát tak pojišťoval své věřitele proti následkům snížené úrokové míry, o tom již zde s dostatek mluveno.

Jinak všecky finanční operace poslední doby provedeny s neobyčejným zdarem. Půjčky čínské, ruskočínské, půjčka bosenská, uherská a z nedávna také půjčky Severoamerické Unie byly dychtivě a vysoko nad stanovenými kursy rozprodány. Papíry anglické nenesou více než 2½% ročně a k tomu jsou vydáni jich majitelé stálému strachu, že při možné konversi ztratí 5—6 na každém stu. Ruské papíry ve zlatě 3½%ní jsou téměř na pari a čínskoruské 4%ní jsou značně nad paritou. Sláva kapitálu patrně tu bledne a již zdá se dohlednou doba, kde kapitál nebude ničím více, nežli nastřádanou zásobou, určenou pro zálohu pouze, z níž možno čerpati, kde dosavadní jeho moc, že dává totiž svým vlastníkům stálý značný důchod bez práce, velmi znatelně se uskrovní. Když předpokládáme na př., že v Anglii k trochu slušnému živobytí rodiny je třeba ročně 150 liber sterl., znamená to, že by taková rodina musila míti 6000 liber sterl. jmění nastřádaného, aby mohla žíti pouze z jeho důchodu a při tom byla by ve stálém nebezpečí, že se jednak i tento důchod scvrkne, jednak že i cena jeho kapitálová se zmenší (kdyby totiž státní papíry, v kterých jmění to uloženo, se konvertovaly). A jmění 6000 liber sterl. (asi 73.000 zl.) není zajisté již jměním nepatrným! Želeti takového obratu v nynější době zajisté nepotřebujeme, neboť pak budou více méně všichni lidé poukázáni, aby si pro své živobytí zjednávali důchody svou vlastní prací, svým přičiněním.

* * *

Naše obchodní bilance je v posledním období značně passivní, vyšinul se totiž přívoz k nám přes 17 mill. zl. nad vývoz našich plodin a výrobků. Těžko z tak malého období souditi při tom na budoucnost, celé věci nesmí se rozhodně přičítati taková váha jednak, protože to může býti stav přechodní, zaviněný menším vývozem obilí, cukru a líhu, jednak hlavně, protože obchod zahraniční nemůže býti nikdy jedině rozhodující pro celé hospodářské položení země, je nutno také přihlížeti ke spotřebě vnitřní a k obchodu mezi občany státu samými a v té příčině vidíme u nás patrný pokrok, protože všechny dávky spotřební bez rozdílu velmi značně stouply a z toho

zřejmo, že spotřeba mnohem více vzrůstá nežli činí na př. přírůstek obyvatelstva. Vůbec je převaha přívozu nad vývozem zjev tolik spletitý, že ze samého pouhého fakta toho se nedá o zdaru našeho národního a veřejného hospodářství žádný spolehlivý úsudek činiti. Muselo by se jíti do detailů a mnoho studovati, nežli by se spolehlivě dalo co o tom na prospěch anebo neprospěch říci.

Jiná věc však je při tom zajímavá, na kterou bylo již v dřívějších měsících upozorněno, že totiž klesá při tom stále agio na nové korunové mince zlaté a neobnášelo ani za pohnutých posledních dní bursovních mnohem více nežli 1%. Takovéto agio zajisté již nemá významu a je viděti, že by se snadno mohlo přejíti ke placení hotovými, kdyby stát dovedl bance nadiktovati, aby směňovala bankovky za zlaté mince, ke směně státovek je již beztoho ve státních kasách kovu (zlata) dosti. Ale té vůle rozhodné proti bance u nás není zrovna nazbyt. — Že passivní bilance nezhoršila stav naší měny, nýbrž že právě poklesnutí agia datuje se z té doby, kdy naše passivita byla nejpatrnější, je novým dokladem pro to, že měna není jedině a výhradně odvislá od obchodu zahraničného, nýbrž že na ni má vliv velmi značný, ne-li rozhodující, obchod a směny uvnitř státu. Na to právě pessimisté zapomněli a z té příčiny se také proto nečinily důsledky od veřejné moci, jelikož pak nelze připustiti, aby cedulová banka mohla si naši měnu dle své vůle kaziti prostě tím způsobem, že vydává nadbytečné množství bankovek (arci nesměnitelných za kov) a tímto množstvím je právě znehodnocuje. Není zajisté zbytečno stále a stále na to upozorňovati! *P. L.*

Rozhledy sociální.

AGRÁRNÍ PROGRAM SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE V NĚMECKU — SNAHY DĚLNICTVA NAŠEHO — S ÚRAZOVÝMI POJIŠŤOVNAMI NAŠIMI NEJSOU SPOKOJENI ANI DĚLNÍCI, ANI PODNIKATELÉ, ANI SOCIÁLNÍ POLITIKOVÉ, DEFICITY POJIŠŤOVEN A CHYSTANÁ NÁPRAVA — VOLBY DO VÝBORU PRAŽSKÉ ÚRAZOVÉ POJIŠŤOVNY — ČETNÉ DROBNĚJŠÍ STÁVKY DĚLNICKÉ DOKLADEM UTĚŠENÝCH POMĚRŮ DĚLNICTVA V RAKOUSKU. — KONFERENCE ODBORNÝCH SPOLKŮ DĚLNICKÝCH VE VÍDNI A ŠTÝRSKÉM HRADCI A ZVLÁŠTNÍ ZASTOUPENÍ ČESKÉHO DĚLNICTVA V ODBORNÉ ORGANISACI — MEZINÁRODNÍ KONGRESS TEXTILNÍHO DĚLNICTVA V GENTU — OSNOVA ZÁKONA PROTI NEDBALOSTI PŘI DOLOVÁNÍ SMĚŘUJE VÍCE PROTI DĚLNÍKŮM, NEŽ KOŘISTIVÝM PODNIKATELŮM — VZRŮSTAJÍCÍ ÚČAST ŽENSKÉHO POHLAVÍ VE VÝDĚLKOVÉ PRÁCI V AMERICE A ANGLICKÁ VLÁDA O ÚMRTNOSTI DĚTÍ NÁSLEDKEM TOVÁRNÍ PRÁCE MATEK — ŠIČKA KRAVAT, TUCET ZA 9 KR. — BEDŘICH ENGELS †.

Sociální demokracie, která stoupence své dosud skoro výhradně rekrutovala z kruhů dělnictva průmyslového, hledí nyní nabývati znenáhla půdy i na venkově rolnickém. Počátek učiněn v Německu. Na loňském sjezdu strany ve Frankfurtě n. M. uloženo 15členné komisi, jejímiž členy byli Bebel, Liebknecht, Vollmar, Schönlank, Schippel, dr. David a j., vypracovati pro příští sjezd návrh agrárního programu sociálně demokratického na základě dat o poměrech rolnického obyvatelstva sebraných. Elaborát subkomitétu byl právě k volné diskussi uveřejněn a projednání jeho bude hlavním úkolem letošního sjezdu strany, poprvé v agrární východ, do Vratislavi, na 6.—12. říjen položeného.

Osnova agrárního programu má býti doplňkem resp. změnou druhého dílu programu erfurtského a obsahuje zejména následující požadavky: odstranění všech výsad s pozemkovým majetkem spojených (patronáty, fideikomisy, daňové výhody, volební privileje atd.), zrušení jakéhokoliv dědičného poddanství a břemen s ním spojených bez náhrady, zachování a rozmnožení veřejného majetku pozemkového, převedení majetku mrtvé ruky, lesů, vodních sil atd. v majetek veřejný pod kontrolou zastupitelstva lidu, zavedení předkupního práva obcí pro pozemky exekučně prodávané, hospodaření na státních nebo obecních pozemcích na vlastní účet nebo pro-

pachtování jich na společenstva dělníků či malorolníků, nebo na hospodáře, kteří by je sami obdělávali, pod dozorem státu neb obce; státní uvěr společenstvům neb obcím pro meliorace, zavodňování neb odvodňování půdy, stavbu prostředků dopravních, hrází a rybníků nákladem státu neb říše, sestátnění dluhů hypothekárních a pozemkových se snížením úrokové míry na výši vlastního nákladu, postátnění všelikého pojišťování věcí movitých i nemovitých a co největší jeho rozšíření, státní pomoc při pohromách živelních, neobmezené zachování a rozšíření dosavadních práv požívacích k lesům a pastvinám rovně pro všechny příslušníky obecní, volné právo honební na půdě vlastní a najaté, zamezení nebo náhrada škody zvěří a honbou způsobené.

Mimo to žádá se rozšíření ochranného zákonodárství dělnického na polní hospodářství, zřízení říšského a okresních úřadů hospodářských a komor rolnických, rolnické školy odborné, pokračovací, vzorná hospodářství, výzkumné stanice, bezplatné vyučování i stravování žactva ve všech veřejných ústavech vyučovacích, důkladnou péči o zdravotní poměry rolnického dělnictva, obligatorní živnostenské soudy pro veškeré spory z poměru námezdného, ujednocení a rozšíření pojišťování na veškeré osoby v poměru námezdním nebo služebním se nalézající, zavedení jediné daně z důchodu a majetku na místo všech daní výnosových a j.

Navržený program došel různého posouzení v samých listech socialistických. Strany ostatní viděly v něm dle svých politických stanovisek buď zchytralou léčku na rolníky, kteří by se na socialistické ideály jinak lapiti nedali, buď kapitulaci a úplné zřeknutí se komunisticko-revolučního rázu a negativně opoziční minulosti socialismu.

Listy strany ukazují ovšem k tomu, že osnova tato má býti částí druhého dílu programu erfurtského, který — na rozdíl od prvního, státní ideál značícího — předem již určen byl toliko načrtnouti požadavky, jichž dosíci lze beze změny dosavadního řádu státního a společenského. a že tudíž jenom v tomto smyslu vytčeno bylo za účel těchto požadavků »demokratisování všech veřejných zařízení v říši, státu a obci, povznesení sociálního postavení tříd pracujících a zlepšení poměrů v živnosti, hospodářství, obchodu a dopravě«.

Jest jisto, že agrární program tento značí veliký ústupek od bývalé čiré negace vůči veškerému společenskému řádu dosavadnímu, která stavěla se nepřátelsky i naproti dělnickému zákono-

dárství ochrannému, spatřujíc v něm toliko zdržování neodvratného rozkladu společnosti a tím oddalování utopistických ideálů socialismu.

Můžeme nyní očekávati, že i u nás dospěje strana sociálně-demokratická k vypracování programu agrárního — půda pro sociální agitaci i v naší říši dosti jest připravena, jak agrární bouře uherské, vystěhovalectví v Haliči a j. nasvědčují. Vzrůstání latifundií, klesání cen výrobků rolnických, stoupající břemena veřejná i mzdy dělnické, vzrůst zadlužení jsou půdou, v níž budoucí sociální agitace agrární velmi snadno kořeny zapustiti může.

Zatím větší pozornost poutá k sobě u nás otázka nedokončené volební opravy, otázka účasti dělnictva při volbách do některých sborů zastupitelských, působení pojišťoven úrazových a značný počet stávek v poslední době zahájených. Dělnictvo sociálně-demokratické dobývá vždy více správu nemocenských pokladen, nabývá míst v zastupitelstvech obecních, súčastní se i ve volebním ruchu do sněmů zemských svými kandidáty sčítacími a dělnictvo české za příkladem Arbeiter-Zeitung-u usiluje o pořízení denníku sociálně-demokratického, u nás tím nutnějšího, čím méně denní novinářstvo naše zabývá se otázkami nad malicherné strannické potyčky sáhajícími, čím více jest zvyklá o příbězích z hnutí dělnického čerpati zprávy své z raportů policejních a oč méně vůbec jest u nás postaráno o vzdělávání tříd dělnických. A jistě bude úkolu svému vyhovovati lépe než — až na malé výjimky — žurnály našich tříd buržoastických.

Úrazové pojišťování dělnické netěší se přízni ani u podnikatelů ani u dělníků, ani u sociálních politiků. Podnikatelé chystají se ke společnému útoku proti některým základním ustanovením (chtějí umožněné pojišťování dle odborů, zvýšení příspěvků podniků hospodářských atd.), dělnický tisk vytýká pojišťovnám zdlouhavé vyřizování ohlášek o úrazech a žádostí za náhrady, přeskrovné vyměřování rent, úzkoprsý výklad zákona při rozhodování o právu na odškodnění, vůbec fiskálnost a byrokratismus; sociální politik vytýká, že z 9·2 milionů dělníků a nádeníků rakouských toliko necelých $1\frac{1}{2}$ mil. úrazovému pojištění je podrobeno a že jsou z něho vyňaty právě podniky rolnické a lesnické, při nichž nebezpečí těžkého úrazu dle zkušenosti značně jest větší než v průmyslu — ani k tomu nehledíc, že v zemědělství a lesnictví ochrana před úrazy dosud v plenkách se nalézá, protože není zde dělnických zákonů ochranných. Ani maloživnosti, nepracují-li s motory, nepodléhají pojišťování úrazovému, ač prameny úrazu nejsou tu o mnoho menší než

při podnicích motorových. A pojišťovny samy mají deficity, náklady správní rostou co rok nejenom absolutně, nýbrž i relativně. Brněnská a pražská vykazují tu číslice poměrně nejpříznivější, vídeňská skončila poslední dvě léta provozovacím schodkem v obnosu $1^1/_4$ mil. zl., plné to třetiny kapitálů úhradních. Za 5 let trvání svého přijaly úrazovny na příspěvcích 25 mil. zl., z čehož vydaly na náhradách 4·7 mil. zl., na správních nákladech 2·8 mil. zl.; na 1 zl. náhrady za úraz připadlo tedy 58·6 kr. nákladů správních

Jako příčiny smutného postavení pojišťoven uvádějí ústavy samy nedostatek práva k prohlídce závodů vlastními orgány, nedostatečnost dosavadního vedení mezdních výkazů podnikateli, odvislost pojišťoven od politických úřadů okresních co do vyšetřování při úrazech a práva trestního, obmezení úrazového pojišťování při podnicích zemědělských a lesnických právě na podniky nejriskantnější, nedostatek pojištění invalidního a starobního a povážlivé vzrůstání počtu úrazů přes optimistické líčení ústředního inspektorátu živnostenského.

Vláda chystá prý změnu úrazového zákona — jest věru čas, zlé však znamení, že předpisy zamýšlené novely nemají prý se dostati předčasně, t. j. před podáním osnovy sněmovně, na veřejnost.

Při nové volbě představenstva úrazové pojišťovny pražské byl rozhodujícími zde hlasy zástupců dělnických (soc.-dem.) za starostu zvolen proti hr. Lažanskému Němec dr. Příbram, jelikož prý tento agendu ústavu z dosavadní své činnosti lépe zná a jelikož prý hrabě Lažanský jako předseda národopisné výstavy neukázal se příznivým dělnictvu.

V poslední době charakteristickými jsou u nás stávky, ne sice rozsáhlé, ale za to tím četnější. V červnu stávkovalo na 1000 dělníků pekařských v Budapešti (snížení doby pracovní, zvýšení mzdy) a hornické dělnictvo společnosti rak. uh. státní dráhy v Rěšici (nedodržení smluvených platů akordních, špatná správa bratrské pokladny), v Alföldu povoláno vojsko z obavy před každoročními požadavky zemědělského dělnictva, které by aspoň ve žních rádo zasloužené mzdy se domohlo, ve Lvově cihláři teprve stávkou dosáhli zvýšení mzdy, zavedení 11 hodinné doby pracovní a odstranění trucku. V Salcburku zapomněla zemská vláda při úpravě nedělního klidu úplně na pekaře, a když pomocnictvo peticí za odstranění nešvarů žádalo, byl předseda pomocnické hromady stíhán — odtud stávka. V Štýrském Hradci stávkovali truhláři za snížení dne pracovního, v Mödlingu obuvníci za odstranění práce mimo dílny (po

10hodinné tovární práci dělníci s rodinami svými pracují v bytech, sami si opatřujíce materiál), zlevnění materiálu a příprav a zvýšení mzdy na obnosy před posledními redukcemi obvyklé.

V posledních dnech červnových konány porady spolků odborných ve Vídni a v Štýrském Hradci. V Rakousku jest dnes 591 odborných spolků s 80.000 členů a 275 vzdělavacích spolků dělnických s 27.000 členů — počet od posledního kongressu se téměř zdvojnásobil. Rokovalo se především o poměru odborných spolků k vzdělavacím, jimž přikázáno pečovati o vyučování, býti středisky všech v místě (okresu) zastoupených organisací odborových, starati se o agitaci zejména při volbách do institucí živnostenských. Dělnice nemají zakládati samostatných organisací, nýbrž přistupovati k organisacím dělníků mužských, rovněž učňové. Českým dělníkům vyhrazeno vlastní zastoupení v organisacích odborových a v ústřední komisi odborové. Stávky mají se podnikati jen po rozhodnutí dotyčné organisace a jen je-li naděje na úspěch.

Dne 5. t. m. zahájen mezinárodní kongress dělnictva textilního v Gentu, k němuž i vláda belgická vyslala zástupce. Jednohlasně byl přijat požadavek úplného odstranění nedělní práce ve všech zemích — dalšími body programu jsou odstranění práce přes čas a noční osmihodinný den pracovní, zdokonalení sociálního zákonodárství, zastoupení dělnictva v zákonodárství a správě a jiné.

Poslanecké sněmovně naší předložena byla osnova zákona stihající trestem toho, kdo při zakládání nebo provozování dolů proti obecně známým pravidlům dolování jedná způsobem pro jiné osoby nebezpečí vzbuzujícím, nebo kdo nedbá zákonů a nařízení, k zamezení neštěstí při dolování vydaných. Zdá se, že i tato osnova tak jest zdělána, že malí v ní uvíznou a velcí z ní vyjdou — jak dělnické listy podotýkají, nějaká lampička neopatrného horníka vždycky se najde.

Dle dat nejnověji z Ameriky sdělovaných vzrůstá účast ženského pohlaví ve výdělkové činnosti při průmyslu a obchodu poměrně mnohem více než účast pohlaví mužského. Od roku 1880 do 1890 přibylo v Sev. Americe žen činných v rolnictví v hornictví 14% (mužů 12%), v professionelních zaměstnáních 75% (mužů 48%), v obchodu a dopravě 263% (mužů 71%), v továrním a mechanickém průmyslu 62% (mužů 46%), ve výdělkové činnosti úhrnem 47% (mužů 27%). V četných oborech teprv v posledních 20 letech ženská činnost výdělková se zakořenila a rozmohla (umění, spisovatelství, kazatelství, novinářství, lékařství a j.).

V Anglii lékaři upozornili vládu na vzrůstající úmrtnost dětí následkem zaměstnávání matek v továrnách a žádali zákaz tovární práce matek po 3 měsíce po slehnutí. Vláda moudře odpověděla, že úmrtnosti dětí přibývá vesměs, nejen v městech továrních, že by zákaz práce matek zmenšil důchod a zhoršil tudíž výživu rodiny, což by ani dětem nebylo k prospěchu, a že by dlouhá přestávka v zaměstnání vedla k změně ženské práce v továrnách (!).

Sociální obrázek: Šička, jejíž mzda za tucet kravat obnášela 12 kr., resp. po srážce 3 kr. za užívání šicího stroje, 9 kr., prodala v svrchované nouzi kus látky jí svěřené v ceně několika desetníků. Byla zaměstnavatelkou, jež jí nepatrný obnos onen snadno ze mzdy strhnouti mohla, udána pro zpronevěření. Soudní líčení vyneslo na jevo tak truchlivý kus lidské bídy, že obžalovaná byla osvobozena, jednavši z neodolatelného donucení. Brzo-li učiní něco společnost, aby se podobné případy nemohly opětovati?

Dne 5. zemřel v Londýně Fr. Engels. —*r.*

Rozhledy časopisecké.

KLEON V ATHENÁCH A KLEONOVÉ V ČECHÁCH — HUSŮV POMNÍK — LUMÍR — Z HUSOVA LISTU — KLEONOVÉ V NÁR. DIVADLE, »ZEIT« O SV. ČECHOVI, HLAS MODERNY — OSVĚTA O SV. ČECHOVI, HLAS EL. KRÁSNOHORSKÉ.

Kdo byl Kleon?

»Kleon, pověstný demagog v Athénách, syn Kleonymův, po kterémž ujal rozsáhlé koželužství. Ještě za živobytí Perikla domáhal se vůdcovství nad lidem, ale teprv po smrti téhož dosáhl svého účelu. Postrádal naprosto všeho vzdělání, aniž vynikal duchem bystrým, ale vládl výmluvností přirozenou a ohromujícím hlasem svým dovedl protivníky pokrotiti, jelikož s nevídanou drzostí dovedl pravdu překrucovati a ty, kdož jinak smýšleli, trpkými posměšky tepati. Chlubil se svými zásluhami o lid, každou chvíli věděl nějakou pověst o spiknutí a tak se dodělal vážnosti a moci znamenité« — tolik čteme v Naučném Slovníku Riegrově o muži, jenž několik set roků před Kristem měl rozhodující hlas v prvém státě staré Hellady, v tom státě, jemuž takový lví podíl připadá na celé kultuře antické. Jeho současníky byli Sofokles, Euripides, Aristofanes, Sokrates — nebudeme dále jmenovati, klademe jen otázku: jak hluboko vnikla asi tato kultura antická do massy lidu, jenž stál pod bezprostředním její působením, byl-li možným takový Kleon? Jakým právem zasluhoval tento lid míti podíl na správě státu, byl-li možným takový Kleon? Byl ten lid příčetným, zralým žíti vůbec jako samostatný národ, byl-li možným takový Kleon? Dějiny to ukázaly: tento čas vražedných bratrských válek byl počátkem konce samostatnosti států Hellady . . .

Než nechme staré Hellény v jejich minulosti.

Dne 6. července konána valná hromada spolku pro vystavění Husova pomníku v Praze. Nechceme dnes již uvažovati, bude-li pomník Husův nejpřípadnější a nejlepší poctou obětí justiční vraždy spáchané v Kostnici, počítáme s hotovou věcí, že pomník státi má. Spolek dožádal se kdysi rady zvláštní odborné umělecko-technické komise, jež měla vypracovati návrhy vhodného umístění pomníku.

Komise uvažovala hlavně o momentech národních, historických, representativních a esthetických a ze všech těchto ohledů rozhodla se pro Betlemské náměstí, hlavně z důvodů historických. Teprve v druhé řadě doporučila náměstí Václavské z důvodů representativních. Výbor spolku však usnesl se doporučiti valné hromadě náměstí Václavské.

Zpráva o této valné hromadě proklouzla našimi časopisy bez poznámky. Jako by se bylo jednalo o svěcení praporu veteránů z Dlouhé Lhoty. Až na jediný hlas, ale důrazný, že bychom jej nejraději citovali do poslední litery. Pan J. Lier promluvil v »Lumíru« o tomto usnesení. Konstatuje, že jím vlastně odročeno postavení pomníku ad calendas graecas. A dále:

»Máme v Čechách takový nedostatek zkušených znalců a osvědčených umělců, že nutno jejich rozum při provádění otázek uměleckých nahrazovati nahodilostmi majorit valných hromad? Nemáme. Ba udává se velmi často, že táž veřejnost, jménem které usnesení učiněno, ráda a hlučně honosívá se naším uměním a jeho četnými, zdatnými representanty. Nač všecka ta chlouba, nestačí-li všichni naši znalci a umělci ani na to, aby rozeznali a poradili, kde které umělecké dílo ve všech svých vztazích a v plné ohmýšlené hodnotě uplatniti lze? Nač jsou tázáni, je-li jejich odborná rada v odborné otázce pouhým materiálem pro ukázání převahy vůle neodborníků? Poprvé s nechutí slyšán jejich hlas, dáno mu za pravdu jen z polovice, dočasně a s výhradou nedbati vzaté rady; s toho hlediska vypsán konkurs, jenž svým založením a uzpůsobením nemohl přivábiti umělce povolané. Konec bylo fiasko, přirozené a neodvratné. Celá otázka vržena zpět do svých počátků. A znalci požádáni znovu o radu. Dali ji zas, ochotně a s motivy přesvědčivými. Z důvodů historických, esthetických i representačních a samozřejmo i technických odporoučeli umístění pomníku na Betlemském náměstí. Část naší veřejnosti, ona část, která spatřuje životní úkol českého národa ve »fangličkářství« až do těch hrdel a statků, ustrnula. A nemeškajíc střikla po vyvolených a povolaných znalcích a umělcích podezřením, že obmýšlejí pomník M. Jana Husi zašantročiti potutelně kamsi do zákoutí.

Nehodláme arciť obírati se takovýmito projevy vlastenecké vzdělanosti a statečnosti. Ale nesmíme také podceňovati vliv této bezejmenné ušlechtilosti, která jako projev širší, nedohledné, nevyzpytné, nezodpovědné, však vždy suverenní veřejnosti se tváří a tak na jedné straně slabší, nesamostatné mezi námi podmaňuje a na

druhé straně rozvážnější elementy naší společnosti z veřejného působení přímo vyhání.

Ale nic naplat. Valná hromada zavrhla zbudování pomníku na Betlémském náměstí a vykázala mu místo na Václ. náměstí. A sice proto, »aby stál na místě, kde by takořka nejvíce demonstroval.«

Také důvod! Běží o uctění památky duchovního velikána či o demonstraci na nejprostrannější pražské třídě? Chceme všemi prostředky vyspělého umění vzdáti zasloužený, čistý, upřímný hold mučenníku idealismu nebo vztyčiti na Václavském náměstí hlučný vykřičník? Jest efemerním podnětem ke zbudování pomníku vyčerpán trvalý účel tohoto díla? Dosahují tyto a takové motivy k výši významu M. Jana Husi pro naši národní a kulturní existenci? To jsou otázky, k nimž nižádný přítel umění spokojeně odpověděti nemůže a jež řádný sochař objektivním způsobem uměleckým stěží rozřeší.

A dále: Odtržen od své historicky zajištěné půdy a vržen do nahodilé ulice, zbaven spolehlivého podkladu opravdové, zasloužené, proto ctihodné úcty a postaven na vratkou lodici časových proudů a tendencí, ocitá se pomník Husův v nebezpečí, které každou schválnost provází. Kde je konec dvojsečné logiky schválností? —«

Duše antického Kleona rozstřikla se ve sta a sta atomů, jež jako Ahasveři putují po světě a dědí se. Národ český je jimi požehnán. V parlamentu (viz referáty z Vídně), na radnici (řeči při příležitosti čestného měšťanství Sv. Čecha), v žurnalistice (viz Národní Listy) atd. atd. — nyní i ve spolku pro Husův pomník. Pánové chtějí demonstrovat? Jak psal Mistr Hus z Kostnice »v noci, v pondělí před sv. Vítem, po dobrém Němci« (?): »Také prosím Vás zvláště, Pražané, abyste na Betlém, na to místo poctivé a Pánu Bohu milé, byli laskavi ... neboť pro to místo ďábel se rozhněval a proti němu farářův a kanovníků popudil, spatřiv, že jeho království v tom místě se rušilo. Doufámť Pánu Bohu, že to místo zachová do své svaté vůle a učiní v něm prospěch větší skrze jiné, než jest skrze mě nestatečného učinil ...« Ale což naplat. Našim Kleonům nejedná se o Husa, o Betlém, našim Kleonům jde o demonstraci. Mistr Jan dostal vlastně políček od podvázaného křídla, ale byli by mu ho ušetřili, kdyby tu byla osoba jiná. Navrhujeme pánům demonstrantům, aby v červené sokolské košili uzavřeli allianci se šlechetnou Francií, či ještě líp: ať se odeberou, a taktéž v červené košili, vysvětlovat tajemnou řečí francouzským generálům strategické cesty do Čech. Taková demonstrace bude mluvit. A Husa, páni Kleonové, nechte s pokojem!

Podaření Kleonové sedí ve správě Nár. Divadla. Nebudeme se již dokládati afférou slečny Pospíšilové, páni jsou důsledni a postarali se o jinou. Pan Fr. Ruth, jeden z jich středu, dal provozovati na jevišti Nár. Divadla své poslední opus: »Syčáci«. Hra je taková, jako její titul. Za umělecké vedení ústavu, za jeho repertoir jsou zodpovědni pp. ředitel Šubrt, dramaturg Frida. Pánové by měli míti aspoň tolik respektu k vlastnímu jménu, že by neměli podobné chantanní hlouposti pouštěti na jeviště — děje-li se však toto přes jejich hlavy, pak je na nich veřejně vystoupiti a zodpovědnost odmítnouti. A nebo — zdají-li se i jim »Syčáci« a podobné kusy býti dílem uměleckým — vzdor kritice veřejně to přiznati, vždyť bulletiny divadelní jsou často dosti mnohomluvné a takovou zprávu jako: »Kus p. Ruthův byl připuštěn na doporučení dramaturgovo a se svolením ředitelovým, poněvadž vzdor hlasům celé kritiky jeví se jim býti vhodným pro jeviště Národního Divadla« — těch několik řádek by bulletin dobře snesl a ve veřejnosti by bylo jasno. My zkrátka chceme viděti ty tajemné kleonské prsty za kulisami divadla.

Pan F. V. Krejčí napsal do vídeňské »Zeit« literární profil Sv. Čecha. Studie zajímavá formálně i věcně. Formálně, jak na dvou sloupcích zachytí ideový vývoj tak plodného a obsáhlého spisovatele, jakým Sv. Čech je; věcně, jak několika slovy, větou vymezí význam jednotlivého díla. O Čechovi bylo psáno u nás již mnoho a mnoho, pan Krejčí nemnožil ona multa, ale podal multum. Stanovisko Čechovo k naší Moderně označil takto: Je zajímavo, jak v opaku k evoluci politického stranníka (básníka mladočeštví) bere se jeho způsob vyjadřování, které vždy víc a více upjatým, studeným, akademickým se stává. Právě v posledních třech knihách politické lyriky nacházíme největší umělkování v koncepci a širokou rhetoriku, jež dojem značně seslabují. Maně si člověk vzpomíná na básníky, řečníky a malíře revoluce, kteří při všech silných revolučních výrazech zůstali v umění věrni starému akademickému copu. A tak byt byl Čech nejradikálnějším politickým básníkem v Čechách, pro tamější Modernu jest konservativním faktorem, representantem končící a vyčerpané literární periody.

O Svatopluku Čechovi píše též v poslední »Osvětě« slečna E. Krásnohorská. Nejvíce při té studii bije do očí, že ač vyplňuje plných 22 stran, nedává ani jediného štulce Moderně ani jako celku, ani jednotlivým representantům. *Sursum.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ SJEZD V PRAZE — POTŘEBA ORGANISACE THEORETICKÉ A KAPITÁLOVÉ — MÍSTO OKÁZALÉHO SJEZDU PROZATÍM SPÍŠE KOMITÉT PRACOVNÍKŮ — JEDNOTA ŽIVNOSTENSKÝCH SPOLEČENSTEV V KRÁLOVSTVÍ ČESKÉM A ZEMSKÁ JEDNOTA OBCHODNÍCH GREMIÍ — SOUSTŘEDĚNÍ A ÚČELNÉ VEDENÍ DOMÁCÍHO KONSUMU — VÝZNAM TUZEMSKÉHO ODBYTU PODCEŇUJE SE NAPROTI ODBYTU DO CIZINY — USKUTEČNĚNÍ STÁTNÍHO PRÁVA NEUČINÍ Z NÁS OBRATEM RUKY PRŮMYSLNÍKY A OBCHODNÍKY, MUSÍME SE I K TOMU VYCHOVÁVATI — OPRAVA ŽIVNOSTENSKÉHO ŘÁDU U NÁS A V NĚMECKU — PRŮPLAV KIELSKÝ A STŘEDOZEMNÍ PRŮPLAV VE FRANCII — PASSIVNÍ OBCHODNÍ BILANCE NAŠE — OBCHODNÍ SLUŽBA KONSULÁTŮ — RUSKO A ČÍNA — ZDRAŽENÁ OBUV.

Národohospodářský sjezd v Praze má se skutečně konati ještě před ukončením výstavy národopisné podnětem moravské strany lidové, aby bylo pojednáno o významu národopisné výstavy v ohledu národohospodářském, podán přehled dosavadní naší činnosti národohospodářské a učiněny kroky k trvalé české organisaci hospodářské v zemích koruny České.

Jako při každé zdravé a včasné myšlence zdá se i zde, že věc říkajíc visela v povětří, že bylo potřebí dáti obecnému přesvědčení toliko přiměřený výraz. Poslanec Adámek již r. 1886 přimlouval se za podniknutí všeobecné národohospodářské ankety v království Českém, bezprostřední podnět ku sjezdu vyšel však z Moravy, vyvolán loňským — třetím již — sjezdem polských národohospodářů a právníků ve Lvově. Od té doby potřeba národohospodářské naší organisace přetřásána v Národním Hospodáři, Naší Době, Nových Zprávách, Čase, Českých Novinách a — div! — i v Národních Listech.

Po tom, co jsme již na str. 541—543 t. r. N. D. uvedli, nemusíme stanovisko své k myšlence národohospodářského sjezdu obšírně vykládati. Opakujeme však, že máme za nezbytnou dvojí organisaci: theoretickou (popisnou a popularisační) a kapitálovou.

Musíme především věděti, kolik jakého zboží ročně spotřebujeme a kolik z toho od cizích odebíráme, jaké jsou podmínky a vyhlídky vlastního provozování v dotyčných oborech, do jaké míry jest naopak naše výroba odvislá na odbytu u nepříslušníků národ-

nosti naší, v čí rukou je obchod s našimi výrobky a kam jde jich odbyt, odkud a kým dovážejí se nám naše potřeby z ciziny, komu patří závody, halící se pod firmy anonymní; musíme znáti české výrobce a spotřebitele v uzavřeném území a naopak německé v krajích českých, musíme znáti své věřitele i své dlužníky, provésti zkrátka podrobnou a spolehlivou bilanci národního hospodaření svého, a na příště veškeré hospodářské poměry své bedlivě v evidenci udržovati. Pojem národní uvědomělosti musíme nezbytně rozšířiti i na otázky hospodářské, musíme pro národní průmysl svůj činiti totéž, co činí stát pro průmysl ve svém území státním. Jako stát pomáhá vzniku a vzrůstu závodů tím, že umožní jim ochrannými cly zvyšovati ceny vlastních tovarů na útraty spotřebitelstva, tak musíme i my zvyknouti po případě na jakousi národní přirážku ve prospěch vypěstování vlastního průmyslu a na všechen způsob musíme hleděti si hesla »svůj k svému« tam, kde jeho plnění naprosto není spojeno s obětmi. Bude věcí opět organisace kapitálové zakládati podniky, které v tom onom místě mohou prospívati, usazovati živnostníky, prostředkovati dělníky a učedníky, zakupovati ohrožené statky, pečovati o všestrannou solidnost výrobků a co největší zdokonalení výroby, a vůbec racionálním provozováním dbáti o to, aby hmotné oběti spotřebitelstva byly co nejmenší.

Program blízkého sjezdu zdá se nám však poněkud nejasný a doba k přípravám příliš krátká. Doporučovali bychom prozatím spíše ustavení komitétu přípravného v méně okázalé schůzi, který by vlastní program budoucího velkého sjezdu sestavil, pro jednání jeho materiál opatřil a referáty a korreferáty rozdělil.

Velikolepý sjezd národohospodářský byl by dnes spíše schůzkou osobností representačních a veličin sice již »uznaných«, ale také již nepracujících. Bude ovšem i jeho potřebí, u nás, kteří ke všemu musíme míti »nadšení« — opravdovým pracovníkům stačí však zatím, poznají-li se vzájemně a rozdělí-li úkoly mezi sebe, bez okázalosti, bez velikých debat, ale s dobrým bohdá výsledkem. Vlastní sjezd nechť odbude se až po skončení nezbytných příprav — bude zatím našim uvažovati o formách příští organisace.

A máme věru čas. Naši krajané druhé národnosti neskládají také ruce v klín a nedá se upříti, že v tomto směru ve veliké jsou výhodě naproti nám. Zatím co my bojovali jsme o uskutečnění politických svých ideálů, zatím co veškerým národem a nejlepšími jeho hlavami přetřásány byly toliko otázky, má-li se zahájiti politika aktivní či passivní, na jaké politické nabídky má se přistoupiti a jaký politický

program postaviti, zakládali Němci železné dráhy, banky a pojišťovací ústavy, zřizovali strojírny, papírny, přádelny a tkalcovny, a zatím co nejnadanější synové naši vháněni jsou vesměs na pole učených povolání, zatím co zpravidla už druhá generace rozplývtvává nebo nečinně do spořitelen ukládá, co první obchodem nebo průmyslem vyzískala, vidíme u Němců staleté domy tovární a obchodní a jejich třeba akademicky vzdělané syny jako zručné obchodníky v pisárnách domácích anebo ve filiálkách a spřátelených domech cizozemských.

Přes to není situace naše bez vyhlídek. Síla naše spočívá hlavně v množství našem. Počtem svým representujeme obrovskou sílu spotřební, co dáváme tržiti průmyslu a obchodu, činí ročně sta milionů a veliká část z toho plyne dosud do kapes našich německých sousedů. Chtějí-li se oni emancipovati od našich dělníků, musíme my — již ze sebeobrany — emancipovati se od jejich tovarů. Jest jenom potřebí veliké massy spotřebitelstva našeho účelně tak organisovati, aby co potřebují, ne-li dokonce sami vyráběly, tedy aspoň prostřednictvím svých národních spolupříslušníků u národních firem kupovaly.

Zařídili jsme svůj vývozní spolek pro export našich výrobků do ciziny, měnivý, na poměrech cizího trhu, na clech, dopravních sazbách, zdravotních a jiných předpisech závislý. Hleďme přec konečně dobýti trhu vlastního, domácího, který obnáší snad 10—20krát více, než co my do ciziny vyvážíme Spočtěme ročně své spotřeby, spočtěme věcné náklady našich obcí, okresů, škol, našich nesčetných spolků atd., a užasneme, jak veliká část našeho národního důchodu odchází ročně jako čistý podnikatelský zisk do kapes cizích, jak bohatý materiál můžeme poskytnouti pro budoucí organisovanou průmyslovou a obchodní práci národní.

Jsme zvyklí pokládati uskutečnění našeho státního práva za vchod do jakési země zaslíbené, v níž samo sebou nám do klína spadne jakési blaženství ekonomické, v níž obratem ruky staneme se výtečnými průmyslníky a obchodníky, v níž dokonce i protivy sociální samy od sebe budou vyhlazeny, a odkládati proto i jen zabývání se otázkami hospodářskými a sociálními jako předčasné a zbytečné. Očekáváme ovšem i my od politické samostatnosti naší zlepšení podmínek nejenom národní, nýbrž i hospodářské své existence, ale tytéž hospodářsky příznivé podmínky nastanou i pro naše sousedy druhé národnosti tím spíše, čím větším kapitálem již dnes vládnou, čím jsou podnikavější a obchodnicky vzdělanější. —

Národně hospodářským snahám možno jako na zavolanou přichází okolnost, že živnostnictvo i obchodnictvo naše dílem hledá, dílem již našlo si krystalisační body, v nichž soustředěná činnost jejich mnohem intensivněji bude se moci projevovati, než v dosavadních celkem jen místních a bezvýznamných organisacích. Především mohla se přes mnohé překážky, nepochopitelným způsobem i od samých úřadů činěné, konečně ustaviti zemská jednota živnostenských společenstev v království Českém, zřízená za tím účelem, aby podporovala snahy společenstev po zvelebení řemesel a živností a pečovala o povznesení vzdělání i hmotného blahobytu jejich příslušníků, takže máme nyní u nás representanty dvojího směru organisace živnostenské. Jedni (»Živnostenská jednota pro království České«) spatřují výhradnou spásu svou v opravě zákonů živnostenských a aby jí dosáhli, snaží se o co největší vliv ve sborech zákonodárných — zástupcem živnostníků má býti opět jen živnostník, v městských skupinách volebních mají býti toliko živnostníci za kandidáty poslanectví navrhováni, doporučováni a voleni. Druzí (Jednota společenstev) vidouce správně, že největší část nápravy dosti zbědovaných poměrů živnostenských musí provésti živnostnictvo samo, obracejí snažení své především dovnitř, hodlajíce svépomocí, vzděláním a sdružováním učiniti malé výrobce způsobilými ke konkurenci se závody velkokapitalistickými. Budou ovšem i oni domáhati se změn v zákonodárství, pokud toto nespravedlivě nadržuje kapitalismu a pokud žádané opravy dají se provésti s ohledem na zájmy ostatních tříd obyvatelstva. V tom smyslu jest úkolem Jednoty především pořádati přednášky a kočovné schůze k rokování o otázkách národohospodářských, zejména řemeslnických, vydávati odborné listy a spisy, zakládati sbírky vzorků a průmyslová musea, odborné výstavy a učiliště k technickému, obchodnímu i uměleckému výcviku dorostu živnostenského, pečovati o levné opatřování surovin a úvěru, o zavádění moderních technických pomůcek výrobních a usnadnění odbytu výrobků zřizováním společných podniků, provésti pojištění samostatných živnostníků pro případ nemoci, úrazu, stáří a invalidity a organisování nabídky a poptávky po práci, sestaviti zevrubnou statistiku živnostenskou atd. — zkrátka veškeré úkoly, pro které nucená společenstva živnostenská vlastně byla zavedena, pro jichž uskutečnění však dosud takměř nic neučinila. Snad bude nyní líp. Očekáváme mnoho od nové Jednoty v zájmu hospodářském i národním a vítáme ji upřímně. Z programové řeči nově zvoleného předsedy (posl. Němce) zasluhuje povšimnutí prohlášení, že veškeré

kroky Jednoty jakožto zástupkyně českého živnostnictva pohybovati se budou v rámci společného programu národního a že bude-li toho vyhledávati celkový prospěch národní, české živnostnictvo stavovské zájmy své jemu podříditi dovede.

Za příkladem Jednoty společenstev živnostenských pomýšlí i nedávno utvořené nové obchodní gremium v Praze — staré gremium jest dosud v rukou německých — na založení jednoty gremií v království českém. Nehledíc k obchodním komorám hospodářská organisace naše bude míti již v těchto dvou korporacích vydatné podporovatele.

Na sklonku zasedání říšské rady mlecí řízení — letos ostatně již úžasně klesající a pomalu pro Uhry bezcenné — podrobeno opětně ostré kritice našich poslanců a posl. Adámek a soudruzi opětně naléhali na předložení slíbené osnovy k opravě řádu živnostenského.

Zdá se však, že k osnově této dojde teprv, až budou aspoň z části známy výsledky všeobecného sčítání živností, vládou skrze obchodní komory na rok 1896 projektovaného a některých jiných vládou inspirovaných nebo aspoň podporovaných vyšetřování o poměrech maloživnostenských.

V Německu snahy maloživnostnictva aspoň potud mají dojíti splnění, že pomýšlí se na zavedení nucených společenstev pro veškeré řemeslníky, kteří tovaryše a učně zaměstnávají, ačkoli výsledky studia vládními zástupci německými o působnosti živnostenských společenstev v Rakousku podniknutého k podobným projektům právě nepovzbuzují. I velkozávody mají dále platiti příspěvky k dobročinným zařízením tovaryšským a učňovským při společenstvech dle počtu řemeslnicky vycvičených dělníků jimi zaměstnávaných. Mistrem smí se dle vládního návrhu jen ten řemeslník nazývati, který živnosti řádně se vyučil a předepsané zkoušky složil. Zavedení nuceného průkazu způsobilosti bylo však vládou odmítnuto. Říšský úřad statistický koná zatím v některých okresích pokusná šetření o tom, jak řemeslné živnosti místně jsou rozděleny a pokud by lze bylo, sloučiti je ve svazky nikoli territoriální, nýbrž odborné.

O kielském průplavu zavládají v samém Německu již názory střízlivější; opposice obrací se proti vysokým prý poplatkům kanálovým a ani technická úprava kanálu prý nevyhovuje. Způsobem podobným, jako při vzájemných dostizích vojenských, vynořila se opět ve Francii stará myšlenka průplavu mezi mořem středozemním (u Narbonne) a oceánem atlantickým (u Bordeaux). Průplav v délce 406 km. stál by dle jedněch 500, dle jiných 1500 mil. fr.; zdlouhavá

plavba průplavem nebyla by však lodím jen poněkud rychlejším naprosto žádným ziskem a i vojenský jeho význam samou vládou se popírá. —

Pololetní bilance našeho zahraničního obchodu končí passivem. Dovoz stoupl v prvních 6 měsících letošních proti loňsku o 10 mil. (na 365 mil.) zl., vývoz však klesl o 20 mil. zl. (na 348 mil. zl.), místo loňského aktiva 13 mil. zl. máme letos 17 mil. zl. passiva. Příčinou jest letos zvláště cukerní krise a smutný stav našeho obchodu obilního.

Klesající vývoz náš přispěl ostatně k tomu, že upravena byla právě znovu komerční služba našich úřadů konsulátních v cizině. Konsulátům uloženo veškeré zjevy hospodářsko-politické v obvodu jejich stopovati, na možné vyhlídky vývozu těch oněch výrobků našich upozorňovati, o zákonech celních, zdravotních, konkursních a j. svého obvodu interessenty poučovati, rakouským obchodním firmám v příčině dobývání pohledávek jejich všemožně přispívati a pod.

V popředí pozornosti kruhů vývozních napořád udržuje se Asie, státy evropské vzájemně žárlivě se kontrolují z obchodních úspěchů, tam nabytých neb očekávaných. Tak Rusko učinilo nedávno obchodní smlouvu s Japonskem, také v Turkestanu upravuje vláda ruská nové cesty ruskému obchodu, a dává mu pokyny, jak výhodně soutěžiti s jinými evropskými mocnostmi v Číně. Chce výhradně zajistiti ruskému sprostředkování vývoz čínského čaje a dovoz ruského petroleje do Číny, který dosud prostředkován jest kupci anglickými a německými. I Číňané osazují se však četně ve vých. Sibiři a při jejich píli, skromnosti a střízlivosti zdá se nejistým, bude-li třínedělní spojení mezi Moskvou a Čínou, které zahájením dráhy sibiřské bude umožněno, počátkem obchodního panství ruského v Číně či naopak čínského v Sibiři. —

Z usnesení obuvníků máme od 1. t. m. zdraženou obuv. Neobyčejným rozvojem mechanických továren obuvnických v Americe, nedostatkem surového materiálu ke zpracování kožní, především však kartelem veliké části amerických velkovýrobců a velkoobchodníků s kožemi, nastalo tak značné zvýšení cen kožní, že také obuvníci ke zvýšení cen svých výrobků přikročili a můžeme se dle všeho ještě připravovati na další zvyšování. *f.*

Úvahy a kritiky.

Proti Prúdu. Román od *Eleny Maróthy-Soltészovej*. Turč. Sv. Martin. 1894.

Zdá se, že konečně interes pro věc uherských Slovákův u nás obživuje, a že i širší kruhy, netoliko kruhy literární, počínají se otázkou touto zaměstnávat. Je to ovšem vůbec divné, že jsme si věci slovenské dávno a pořád nevšímali a pustili ji úplně mimo sebe; či není divné, že by šestimillionový národ v době svého obrození zapomínal na své dva milliony příslušníků, na větev svou národně nejryzejší? Tato myšlénka mne pronásledovala čtoucího román paní Soltészové a pronásledovala mne tím více, čím více jsem z objemné knihy (575 str.) poznával poměry slovenské, poměry neutěšené, smutné, ale nikoli zoufalé.

Cením si spis pí. Soltészové velice. V slovenské literatuře je to zjev dosti zvláštní a samostatný. Cením si ten zdravý realism, který se nám v románě podává. Pravím: realism — neříkám tím, že je to realism francouzský nebo ruský (ačkoli tento na spisovatelku poněkud působil) — realism paní Soltészové je slovenský. Říci v stručném referátě, co je v dnešní slovenské literatuře realism, je dost nesnadné. Slovenská literatura je sice skrovná, ale přes to jeví se v ní dosti komplikované vlivy: německý, český, ruský, maďarský; a k tomu tato skrovná slovenská literatura je teď v citelném a přímo viditelném úpadku. Úpadek ten má příčiny vnější, politické, ale má také své příčiny vniterní; jedna z těch vniterních příčin, která ostatně není bez viny na smutných poměrech politických, je zvláštní odemknulost od skutečného a pokračujícího života, zvláštní duševní ztrnulost a neschopnost k napjatější a plodnější práci literární. Proto značná část nynější slovenské literatury je nenárodní při všech velikých heslech vlasteneckých; alespoň spisovatelé belletrističtí málo čerpají ze skutečného života národního, utíkajíce se k fantasii více nežli k pozorování národa a jeho životních projevů. Paní Soltészová pozorovala a podala to, čím je obklopena, v čem sama žije a tím román její na panující literární poměry je kus realismu, řeknu prostého realismu tím právě, že se vyhnula fantastice a popsala život všední sice, ale přece jen život. Děj samý je prostý, velmi prostý: zeman Šavelský uchází se a béře si a nota bene brzy na počátku románu Olgu Laskárovu nezemanku, dceru professorovu; k rodinnému životu mladých, nových manželů připíná se další život společenský a to život beze všech hlubo-

kých a velikých katastrof a peripetií — obyčejný společenský život, jak na Slovensku se žije. Šavelský jako zeman rozumí se je vzdělaný ve školách maďarských a pohybuje se v kruzích maďarských a maďaronských; ale sám neví dost jasně, proč se mu ten život nelíbí, proč se mu nelíbí to úsilí svého kruhu, věnované úplně a výlučně maďarisaci. Cítí, že je to na život málo; proto se drží svého hospodářství a nestojí o úřad, jako jeho zemanští přátelé a kollegové. V této náladě poznává Olgu, vzdělanou dívku, uvědomělou Slovenku; Olga se spojí s Šavelským a spojením tím sílí se jeho vědomí národní. Tomuto obrození vlasteneckého vědomí věnován je román.

Popis tohoto processu a popis slovenských poměrů je velmi dobrý. Českého čtenáře obšírný popis všedních událostí života slovenského unaví, avšak přece v tom vidím přednost spisu, že autorka s takovou pozorností a péčí vypisuje ten všední život, a život maďaronského Slovenska je právě všední a nicotný. Autorka neuvažuje o vzdálenějších příčinách nynějších slovenských poměrů, nehledá po způsobu ruských analytiků příčiny v slovenské společnosti samé, popisuje to, co se vidí beze všeho filosofování; podává, abych tak řekl, jen řádu symptomů, ale symptomů správně odpozorovaných a tím právě připravuje dráhu další analysi realistické.

Spisovatelka pojímá nynější poměry slovenské obvyklým způsobem, t. j. národnostně, ji zajímá pořád a všude stránka národní; přes to velmi šťastnou rukou beze vší okázalosti šťastný rodinný život Šavelského a jeho příbuzenstva postavila proti tomu prázdnému životu maďaronské veřejnosti (v hospodě, na bále, v úřadě, na ulici) a ukázala takto velmi účinně, že úsilí vlastenecké, úsilí národní kotviti musí v rodinné zachovalosti. Odsud, jako Šavelskému kyne mravní posila a konečně i záchrana. Neníť pochybnosti, že slovenský život společenský povážlivě zpovrchněl, okázalé vlastenčení nepomůže. To poučení čtenář z knihy paní Soltészové si odnese.

Paní Soltészová není prvá ze slovenských spisovatelů, kteří čekají spásu od »suché ratolesti« — od zemanstva; v tom tlumočí názor vládnoucích teď na Slovensku kruhů. Doufáme, že slovenská literatura brzy stane se více lidovou, začátky jsou učiněny. Jistě by slovenská intelligence větší pozornost měla věnovat lidu — než to jsou již otázky, které do rámce tohoto referatu nespadají.

Po stránce slohové kniha paní Soltészové jeví leckteré zvláštnosti, než to čtenáře českého méně bude zajímat: jemu »Proti Prúdu« doporučujeme, aby z něho poznával slovenské poměry, jak se jeví bez filologické skropulosnosti. *B.*

Jos. Košťál: 1. **Dětský věk.** 1891. F. Popelka, Praha. 16⁰, 251 str.

2. **Chléb v pověrách a zvycích lidu českého.** Program gymnasia novobydžovského r. 1886. Vel. 8⁰, 15 str.

3. **Diví lidé v názorech, pověrách a zvycích lidu českého.** Program téhož gymnasia z r. 1889. 16 str.

4. **Světýlka a žhavý muž.** Příspěvek k názorům, pověrám a zvykům našeho lidu. Tamže 1890. 16 str.

Prof. Košťál je velmi pilným sběratelem pověr a zvyků lidu našeho; okolo sedmdesáti článků roztroušeno jest po časopisech pražských i venkovských, moravských i českých, vědeckých i zábavných, po kalendářích a příležitostných publikacích; něco vyšlo samostatně a mnoho obsaženo jest v Kottově slovníku a jinde. Činnost zajisté pozoruhodná a nelze jí upříti uznání, jemuž zde dáváme výrazu nelíčeného. Chceme však ze způsobu, jakým si pan sběratel vede, vzíti si zkušenost a poučení pro sběratelskou činnost v tomto oboru vůbec. K tomu cíli vybrali jsme zmíněné svrchu publikace, jež dobou jsouce odloučeny a různíce se obsahem dávají příležitost nabýti náhledu o celkové činnosti spisovatelově.

O potřebnosti sbírání podobného netřeba se zmiňovati, neboť vyplývá z pojmu folkloru a právě u nás dokázána jest Národopisnou výstavou. Běží o to, jak sbírati máme, aby se vědeckému zájmu učinilo zadost, aby se nehovělo pouze modě, totiž časové zálibě, jíž se dávají redakce časopisů vésti, nýbrž aby se krátce sbíralo za jistým účelem. S tím pak souvisí otázka, jak se mají sbírky publikovati.

Vědecký zájem žádá, aby sebráno bylo pokud možno všechno a aby to bylo učiněno přístupným tak, aby theoretik nemusel býti sběratelem sám a z materiálu mohl bezpečně a snadno vážiti. Tedy první požadavky jsou úplnost a praktické uspořádání. Vyhověti jim lze snáze jedinému sběrateli, než když sbírá kde kdo, odborníci i dilettanti a když samostatně práce své uveřejňují. Sběratelská činnost a ukládání její výtěžku v literatuře musí se díti systematicky, se zřetelem k celku, při čemž jsou ony dva požadavky stálým vodítkem; jinak přivede se v literaturu chaos, jenž theoretikovi potom práci zdvojnásobuje. O systemisování sběratelské práce pokouší se odborný časopis Český Lid, avšak má tak rozsáhlý obor, že není na škodu o činnosti v oboru omezenějším znova o tom se zmíniti. My zde máme na mysli pověry jakožto důležitý materiál pro zkoumání mythologické, jakož se jich také činnost spisovatelova především týká.

Ve smyslu toho, co řečeno, může sběratel pověr platně prospěti literatuře a vědě, zařídí-li svou činnost některým z těchto způsobů, nechce-li anebo nemůže-li je spojiti všechny.

1. Vytknuv si určitý obor pověr sebere všechno, co v dosavadních sbírkách, i úplných i částečných, již vytištěno se nachází, kterážto práce analogická jest práci slovníkářské. Prameny musí býti prohlédnuty všechny, správně citovány a vždy citovány. Látka musí býti přehledně urovnána, k čemuž volí soustavu buď svou, nejlépe založenou na vědeckých základech anebo se prostě přidrží soustavy užité v některé ze sbírek dosavadních, již doplní z pramenů ostatních. To pak budiž opatřeno rejstříkem, který v tomto případě jest tak důležitý jako kniha sama a je nezbytnou podmínkou praktičnosti. Takový spis, jenž by nahrazoval deset jiných, byl by s radostí uvítán. Vzorem mohla by býti Grohmannova sbírka: Aberglauben und Gebräuche aus Böhmen u. Mähren,

vydaná spolkem pro německý dějepis v Čechách r. 1864, jíž následoval i Houška v Musejníku.

2. Může vybrati jistou část literatury belletristické, básnické, dějepisné, školní atd.; anebo jisté časopisy anebo všechny spisy v jisté době, ale přesně určené a vyčerpati odtud všechno, co má vztah k předmětu zkoumání. Tu však hlavní požadavek jest, aby udáno bylo odkud a co je vybráno a aby bylo správně citováno. Takovéto výpisky mají nepopíratelnou cenu jsouce pověřeny autoritou osvědčených spisovatelů; dají se snadno kontrolovati a jsou poměrně s malým namáháním spojeny. Co by se na př. dalo z Boženy Němcové, z Nerudy a z Erbena vykořistiti! Vzorem v té příčině by mohl býti Zíbrtův spis o pověrách staročeských.

3. Důležitá byla by sbírka pověr nyní v lidu žijících. Tu odpadne odkazování k spisům jiným; sběratel omezí se na zkušenost vlastní; avšak roztřídí látku topograficky a sice buď vezme jeden okres a vypíše všechny zvyky dopodrobna, anebo vezme okresů více a roztřídě látku dle nějakého spisu soukromého, na př. Grohmannova, udá, které pověry se v okresích dotyčných také vyskytují, k čemuž postačí odkázati na pouhé číslo nebo §, a pak doplní podrobně, co se tam vyskytuje nového neb odchylného. Práci tuto obstarávati může s největším zdarem redakce časopisu odborného, která příspěvky ze všech končin vlasti dle rubrik uvedených registrovati může. Český Lid omezuje se v té příčině pouze na nové příspěvky a pozoruhodnější varianty; mnoho přispěje nynější výstava národopisná, avšak status quo musí býti konečně zjištěn.

Tyto tři methody sběrací dají se spojiti jedna s kteroukoli ostatní i všechny najednou; ovšem se tím požadavky nemění; byla by to práce vyžadující celého muže. Máme-li však na zřeteli skutečné poměry, spokojíme se s rozdělením práce a vezmeme za vděk, jestliže v jednom z vylíčených způsobů podány budou příspěvky platné. Varovati však jest před nesoustavným paběrkováním ve směrech všech; neboť tím, jak podotčeno, přehled materiálu se znesnadňuje. Vyskytují se články v časopisech, nepodávající nic nového anebo málo nového mezi záplavou věcí starých a známých. Odborný pracovník musí čísti i články takové k vůli úplnosti a jak mu při tom je, když nenašed nic podstatného; sezná, že zmařil vzácný čas a s jakou tváří pohlíží na celé množství podobných článků, od jichž čtení nadíti se může podobného výsledku? Ovšem jest potřeba článků zábavně-poučných pro obecenstvo širší, ale kterak je rozpoznáme v nynější produkci folkloristické? Material zůstane materialem, příspěvkem stejně cenným, ať to uveřejní akademie, nebo denník politický, ať jest to v programě gymnasijním nebo v kalendáři. Tu by měli spisovatelé sami přesně označiti, zdali nového něco podávají anebo vůbec co podávají. S takovými pocity stojíme před prof. Košťálem a jeho sedmdesáti články. Je to material velmi hojný, avšak tak jak nyní ve své roztříštěnosti po různých časopisech stojí pracovníkům po ruce, nečiní dosti ani jednomu požadavku právě uvedenému. Práce Košťálovy čísti musíte, ale nesmíte a nemůžete se na ně omeziti a to při tak velkém počtu článků je veliká škoda.

Vezmete na př. č. 3 a shledáte, že v něm nepřihlédnuto ke Grohmannovi! Srovnáte a vidíte, že většina dat jest obsažena v starších sbírkách a že u Grohmana je materialu poměrně více. Za to je tam citován Slovník Naučný, jehož článek »Polednice« opírá se o tytéž sbírky, z nichž spisovatel čerpá a mimo to má zření k mythologii slovanské vůbec.

V předmluvě k čís. 1. čteme, že material sbírán jest z různých krajin milé vlasti naší, zvláště pak z Hradecka a Bydžovska; avšak nedovíte se, zdali ty a ty pověry, jež nejsou označeny jako na př. bydžovské, též tam se vyskytují, aniž kde se vyskytují. Neshledáte, zdali dotyčné kraje jsou po té stránce úplně vyčerpány; krátce je to jaksi nahodile sestaveno.

Pilně jest čerpáno z Erbena; ale snad je přece zbytečno otiskovati odtud na novo dlouhá říkadla, když úplnost není cílem spisovatelovým; v Erbenovi to už každý snáz najde, než u spisovatele našeho.

Konečně vás překvapí atd. na konci některé kapitoly. Co to má znamenati? Než nemíníme podávati kritiku; tu by bylo třeba poukázati na to, že není dosti určitě rozlišeno, co je pověrou a co pouhým říkadlem efemerním; ostatně však neškodí, když se raději sepíše všechno, než aby se něco vynechalo. Bylo by třeba dále ohledati mythologické názory a pojmy, jež v článcích spisovatelových povážlivě kolísají.

Než to všechno necháváme stranou a vznášíme na spisovatele upřímnou prosbu, aby nám sbírku svou, pokud ji již vydal anebo vydati hodlá, učinil přístupnou; aby nám podal pokud možno v jednom z těch směrů úplnou a spolehlivou knihu. Jest k tomu činností dosavadní co nejlépe ozbrojen a vykonal by mnohem, mnohem více, kdyby se odhodlal registrovati předně sama sebe a uveřejňoval jen to, co soustavně je urovnáno a se doplňuje prací dosavadní. Budeme po výstavě muset přestati s tím chvatným folklorováním a pomýšleti na spracování látky nahromaděné. V té příčině mohl by prof. Košťál učiniti mnoho, avšak jen, když se bude říditi pravidly ve všech vědách uznanými: úplností a přesností! *K.*

ZPRÁVY.

† **Friedrich Engels.** Čtenářové »Naší Doby« v minulém čísle četli Engelsovu stať o revoluci, psanou, jak teď víme, již v počátcích smrtelné choroby; 75letý stařec ukončil svou velikou a požehnanou práci životní. Práce velká a požehnaná — mladý komptoirista v Manchestru z r. 1842 po smrti Marxově stal se vůdcem mezinárodní socialní demokracie. A to znamená mnohem více, než dědičné funkce starého regimu. Pro toto své povolání Engels měl všecky vlastnosti ducha a charakteru. Byl muž přímý, nezištný, pracovný, obětivý; všecky tyto vlastnosti jeví se i v jeho slohu a v pracích vědeckých a publicistických. Zmíněná stať o revoluci ukazuje v malém jeho duchovní ráz: prostost, přímost, jasnost myšlének. Tato stať také ukazuje, kam socialní demokracie od roku 1849 se dovinula — tenkráte mladý Engels byl adjutantem v badenském povstání, jehož činně účastnil se třemi srážkami, dnes statečný »generál« (název mu dali pro znamenité články o franko-německé válce r. 1870 — předvídal porážku Francie) píše již proti revoluci. Ovšem hned prvé literní vystoupení jeho, v Owensově listě (»Nový svět mravní«), neslo se týmž směrem. Engelsova hlavní vědecká práce byla zpracování druhého a třetího svazku »Kapitálu«, k němuž Marx zanechal jen kusé částky. Dlouholeté obcování Marxovi, avšak i filosofická pronikavost a neobyčejná vzdělanost k dílu tomu ho povolaly. Jako Marx i Engels byl filosof. Pochopili, že utlačeným a vyděděným stane se po právu, jestli že nynější společenská organisace ve svých osnovných ideách se přemění. Proto usilovali o celkový názor na svět svůj a nový. Názor ten jeví se v »Kapitálu«, třeba spis tento věnován je jeho části, filosofii národohospodářské a politické; mimo to Marx zabýval se problémem nové filosofie ustavičně, jak četné jeho články a stati dokazují. Engels bral se touž cestou. Prvý hlavní spis věnován byl filosofii Dühringově, v něm vyložil své učení i svou methodu. Nejvíce však, po soudu našem, charakterisuje tuto filosofickou snahu Engelsovu spis o rodině. Spis tento »Původ rodiny, soukromého majetku a státu« (asi v 5 vyd. — je česky přeložený), ačkoli je pracovaný podle anglického spisu Morganova o praspolečnosti a k němu těsně přiléhá, právě proto ukazuje Engelsovo promyšlené celkové pojímání hospodářských zjevů společenských; doplnilť Morganovy názory marxovskými tak jednotně, podávaje filosofii kulturního vývoje celého člověčenstva, že tím svou synthetickou dovednost dokonale prokázal.

Různosti přesvědčení a názorů ustupují teď v pozadí. I v tom, v čem Engels se mýlil, mýlil se člověk poctivý a neobyčejný; pro lidstvo nemají význam pouze názory naprosto správné, nýbrž i částečně správné

a dokonce i pochybené mu prospívají, jestliže vytryskly z hloubi duše bažící po pravdě a usilující o pokrok člověčenstva. A právě tu Engels je vzorem pracovníka, ano dělníka-myslitele. *M.*

Nesmrtelnost. Smrt jeví se člověku strašnou nebo radostnou dle toho, jaké jsou ideje, jež s ní spojuje. Milenci, hledající spojení ve smrti, ježto život je rozlučuje, vyhledávají smrt radostně; tak i věřící, kteří doufají, že smrtí se spojí s Bohem. Sama sebou není smrt ani dobrá ani zlá. Nic není dobrého ani zlého, praví Hamlet, pouze myšlením stává se tím. Pud sebezachování, bránící se smrti, jeví se u zvířat stejně jako u člověka; pud ten jest nevědomý a nezpůsobuje sám sebou hrůzu před smrtí. Člověk, ačkoli ví, že zemře, neděsí se smrti, než když s ní spojuje děsivé ideje; právě tak vyhledává smrt, spojuje-li s ní ideje příjemné. Největší idea, kterou člověk spojuje se smrtí, jest idea posmrtného života. Člověk sám jediný z bytostí pozemských ví, že je smrtelný; a právě toto vědomí smrtelnosti vzbudilo v něm ideu nesmrtelnosti. Smrtelný jsem pro tento pozemský život, ale potom jsem nesmrtelný na věky. Idea nesmrtelnosti, vyplývající logicky z vědomí smrtelnosti, stala se takřka utkvělou ideou lidského pokolení; dokazuje se docela, že jest ideou všelidskou, a právě tato všelidskost pokládá se též za důkaz její skutečnosti. Víra v posmrtný život není sice všeobecná, přece však jest u většiny národů ode dávna velmi zakořeněná. U některých nabyla výrazu absolutné pravdy, jiní připouštějí její možnost; a konečně vyskytují se i zjevní její odpůrci. Nesmrtelná podstata člověka může záležeti jen v jeho duši, ježto tělo zřejmě umírá a v prach se rozpadává. Spočívá tady víra v nesmrtelnost na dualistické theorii, dle které člověk se skládá ze hmotného těla a nehmotné duše, jež jest nosičem vědomí. Tento dualistický názor o dvou substancích ve člověku sloučených má proti sobě názory monistické, uznávající pouze jedinou substanci. Z nich nejznámější je názor materialistický, dle něhož jedinou substancí jest hmota, a psychické jevy pouhými stavy hmoty. Zruší-li se ústrojné složení hmoty smrtí, zruší se též její psychický stav, tělesná smrt jest úplným zakončení života. Hlavním důvodem jest, že psychické jevy, pocity a vědomím, jsou vždy naprosto podmíněny tělesnou ústrojností a že mizejí, jakmile tato se poruší. Hmota tedy jediné pokládá se tu za objektivně skutečnou substanci a jevy psychické za zvláštní stav její, podmíněný zvláštním ustrojením hmoty, podobně jako jsou stavy chemické, magnetické, elektrické. Proti tomuto materialistickému monismu staví se monismus spiritualistický, dle něhož jedinou skutečnou bytností jest duch. Jedno jediné skutečně existuje, psyche, duše. Všechny jevy, i hmota, jsou pouhými stavy duše. Neboť jako světlo, zvuk, chuť atd., tak i hmota jest naším pocitem; skutečny jsou pouze naše pocity, stavy duše. Jest omyl, vykládati psychické jevy hmotným dějem; právě naopak, hmotné děje dlužno vyložiti co jevy psychické. Všechna věda jest v poslední instanci psychologií. Je patrno, že tato námitka materialismus vyvrací, ježto skutečně člověku není známo nic než vlastní pocity, představy a vědomí; to jest jediným skutečnem člověka. Spiritualistický monismus, jinak též subjektivný idealismus, uzná-

vající za skutečno toliko jevy vědomí, není však pouhým výmyslem, neboť jest nutným důsledkem dosud obecně uznávané nauky fysiologické, zvané principem specifické energie smyslových výkonů. Ani materialismus ani spiritualismus nevyhovují však rozumu a zkušenosti člověka, jenž mnohem patrněji nahlíží, že nejen pocity a představy jsou skutečny, nýbrž že jsou též skutečny vnější podněty, budící v něm pocity a představy. Ze všeho jde, že není filosofického ani přírodnického důvodu, který by vyvracel možnost dualistického názoru, uznávajícího skutečnost dvou substancí, hmoty a duše. Můžeme-li uznati skutečnost duše, substance nehmotné a neprostorné, nastává otázka, je-li tato substance dle své podstaty nesmrtelna. Otázka takto položená není jasna. Uznáváme možnost dvojí substance, hmoty a ducha. Hmota co substance jest nesmrtelna, totiž nezrušitelna, jak učí základný princip chemie o zachování hmoty. Smrtelno jest pouze určité ohraničené uspořádání hmoty v jedno tělo; toto uspořádání může být zrušeno, ale substance vejde v nové seskupení, nové tělo vzroste. Tím spíše můžeme uznati též nesmrtelnost substance duševní, totiž že duše co substance jest nezrušitelna. Otázka nesmrtelnosti povstlala ze smrtelnosti těla, určitého ohraničeného seskupení hmoty; obrátí-li se tedy otázka ta na duši, může zníti pouze, je-li určitý ohraničený projev duše nesmrtelný, nikoli je-li duše co substance nesmrtelna. Tím jest ohraničené vědomí, známé každému z vnitřního názoru co vlastní já. Zní tedy otázka: jest toto ohraničené vědomí, podmíněné za živa tělem, nezrušitelno, i když se tělo rozpadne? Tu jest možna odpověď, že právě tak, jako hmota se vrátí k celku hmotné substance, když se rozpadlo ohraničené tělo, tak i ohraničené vědomí, projev duše, zmizí a splyne s celkem duševní substance. Skutečně, takto představují si mnozí myslitelé splynutí duše člověka s Bohem. Víra v nesmrtelnost dovozuje se však mnohem důvodněji z požadavku spravedlnosti a mravnosti, vštípeného člověku. Člověk, chtějící dobro a trpící zlo v tomto životě, žádá, aby byl zlého zbaven a aby mu bylo dáno dobra dosáhnouti. A ježto se to nestává za pozemského života, doufá, že se tak stane za života příštího. Existuje také učení o nesmrtelnosti podmíněné, zvané konditionalismem. Pétravel-Olliff, švýcarský theolog, vydal spis »Le problème de l'immortalité«, v němž dokazuje, že nesmrtelnost musí býti dobyta, zasloužena dobrým životem; pro zlého není života věčného. Podmíněnost nesmrtelnosti vyplývá jako důsledek z hlavního důvodu pro nesmrtelnost, totiž z citu mravnosti, jenž požaduje, aby dobro opanovalo a trvalo, zlo však aby bylo zrušeno. Není-li citu mravnosti a touhy po spravedlnosti, není důvodu pro nesmrtelnost. Je-li cit mravný jedinou zárukou nesmrtelnosti, není této záruky pro nemravného, jenž dobrovolně volí zlo a ničí v sobě mravné svědomí, kterým dobré a zlé rozeznává. Tento názor přiléhá dobře k evoluční theorii o postupném vývoji života na zemi k stále větší dokonalosti. V podmíněné nesmrtelnosti možno spatřovati vrchol vývoje, působeného bojem o život. Toť opanování bytostí dokonalejších a vyloučení méně dokonalých. Život opanují ti, kdo jsou nejzpůsobilejší, nezpůsobilí zahynou. Tak opanují též mravní a dobří, zlí však zahynou. (Živa. č. 6.)

K šestému červenci.

(Naše obrození a naše reformace.)

(Dokončení.)

VIII.

Minuli jsme se s cílem v reformaci, porušivše její idee a snahy; právě tak a z týchž příčin porušujeme tyto idee a snahy v usilování nynějším — nepokračujeme dosti pravými ideami a duchem obrodním. Uvědomme si přece ve vší plnosti, co základní idea obrodní, idea humanitní znamená a doznáme, že naše konání a usilování nenese se tím duchem obrodním, reformačním.

Naši první buditelé přirozeným historickým vývojem vedeni byli k reformačním ideám; už příští jejich následníci navazovali na reformaci docela vědomě. Ukázal jsem na jednotlivosti v »České otázce« a v »Krisi«, zde dotkl jsem se toho již úvodem; avšak nebude škodit, shrnouti věc a rozvésti třeba jen stručně.

Dobrovského všecko úsilí neslo se k osvobození a sesílení myšlení a odsud jeho přímý i nepřímý boj proti protireformačním potlačovatelům. A právě z této stránky Dobrovského činnost je nám přímo příkladná.

Sám, jsa knězem a nastávajícím členem řádu, jenž protireformaci u nás duchovně vedl, nejhorlivěji se postavil proti tradicím protireformace. Ačkoli byl knězem, nezabýval se studiemi theologickými, leda potud, pokud toho potřeboval pro zakládanou slavistiku a zejména pro otázky starého jazyka a literatury bohoslužebné. Za to však ustavičně a důsledně potíral protireformační zaslepenost a duchovní panovačnost; v té příčině charakterisuje ho, jak jsem už vzpomněl, hned jeho prvá větší práce o evangeliu, t. zv. Markově, jíž se postavil proti pověře, charakterisuje ho dále jeho účastenství ve vydání starého latinského spisu, v němž voják a klerik rozmlou-

vají o pravomoci církve; toto účastenství zjevuje nám také Dobrovského lidumilný a čestný charakter, jenž ovšem jeví se i v další jeho činnosti veškeré.

Že Dobrovský uznával naše reformátory, rozumí se samo sebou a uznával netoliko jejich zásluhy literární a osvícenské, ale i jejich dílo reformace mravní a náboženské. Známý spis Rojkův, hájící Husa proti Kostnickému sněmu, Dobrovským byl uznán a pochválen za svobodu myšlení a za to, že Husa hájil. Až budeme míti náležité vypsání a ocenění Dobrovského, právě tato jeho činnost v pravdě filosofická a obrodní skvěle vynikne; posud jeho životopisci jen mimochodem a netroufale vzpomínají jeho josefinismu a faktu, že byl, ačkoli knězem, svobodným zednářem. Avšak tu neběží o jednotlivé, třeba velmi vyznamné fakty, nýbrž o celou methodu a vědeckou činnost muže a člověka tak znamenitého, že posud většího a lepšího jsme neměli; teprve potom se pochopí, proč právě Dobrovský stal se naším prvým a mocným křisitelem, jak ovšem také se pozná, že již jeho následníci nebyli s to, udržeti se na jeho výši a proč mu dosti nerozuměli. Že v kruhu jeho žáků a lidí, kteří jen z jeho ducha žili, mohly vzniknouti vlastenecké povídačky o jeho národní skepsi a že jeho malí odpůrcové a závistníci mohli dokonce vyniknout nadeň, je porážející důkaz, jak už tehdy pravé principie našeho obrození se nechápaly.

Po Dobrovském Kollár je duchovní vůdce obrodního úsilí. Ctí Kollára, že hlásí se jako pokračovatel Dobrovského.

Kollár nejen svým duchovním povoláním a svým učením humanitním pokračuje v tradicích naší reformace — Kollár již docela vědomě v tradicích těch hledá posilu obrodní. Na tento moment Kollárovy idee nebylo ještě ukázáno.

Na Kollárovu činnost dívali jsme se posud příliš jednostranně, znala a cenila se jen jeho »Slávy dcera«; avšak i toto dílo básnické musí se posuzovat a vyložit v souvislosti s úsilím vědeckým a filosofickým. Důležito je Kollárovo úsilí filosofické. Tu zase je lišiti prvek dvojí. Ve spise o vzájemnosti Kollár podal podle Herdera filosofii dějin; ve svých kázáních podal nám filosofii náboženství a tudíž i filosofii národního obrození — »pobožné národnosti«, jak hlásá titul druhého svazku kázání, v němž vyloženy jsou hlavní zásady Kollárovy filosofie.

Reformace je Kollárovi dovršením všeho vývoje historického a obzvláště vývoje náboženského; reformace je přímo znovuzrozením evangelia (II, 645). Proto má reformace důležitost netoliko pro život

církevní a náboženský, ale pro všecko usilování lidského ducha — reformace je zároveň obnovením všeho kulturního snažení (II, 699)

Reformace je Kollárovi dílo ducha slovanského. Národnost má svou pravdu jen v humanitě a tudíž v náboženství. Proto je reformace »utěšený slovanský dar« (II, 699).

Jsouc slovanskou reformace je předně plodem národního úsilí česko-slovenského. Národ český, národ slovenský byl původcem a předchůdcem reformace v Evropě a v Uhersku (II, 678). Kollár obzvláště vytýká, že nynější evangeličtí Slováci nejsou než synové, dědicové a pokračovatelé Husitů a Bratří, kteří na Slovensku se byli usadili, a to v obojím, i v tělesném i duchovním smysle (II, 655).

Proto Kollár Husa a Bratry, zejména Komenského, staví nám za vzory. »Tvé jméno a učení, tvou zmužilost, věrnost a následky tvé učinlivosti nechal si zemi co svaté dědictví,« vzývá paměť Husovu (II, 646) a o Komenském volá: »Buďme synové jeho ducha a srdce.« (II, 771.)

V souvislosti s učením o reformaci slova tato nemohou se pokládat za pouhé kazatelské rčení; vždyť Kollár předmětu věnoval netoliko tyto věty, ale celé kázání, jež v pravdě nejsou než filosofické úvahy. Kollár je si docela jasně vědom, že obrození je jen možné obživením a pokračováním ducha reformního. Na jednom místě, uváděje z Komenského známé proroctví o budoucnosti našeho národa, praví výslovně a určitě: »Co že by z našeho neštěstím ohromen[é]ho, protivníky obklíčeného, ode mnohých vlastních synů opuštěného národa v posledních těchto stoletích již bylo bývalo, kdyby se takovýto hlas národních otců nebyl k nám ozýval a naši tolikráte do hrobu nosenou národnost nebyl pořád křísil?« (II, 768.)

Že v podrobnostech Kollár nemá správných názorů, jako na př. o poměru Husa k Wiklifovi a Lutherovi, že dokonce i o problemě náboženství a reformace, reformace vůbec a reformace české, má názory, s nimiž bych nedovedl souhlasit, ve své studii o Kollárovi jsem už pověděl. Vytknu také ihned a opět, že právě i Kollár nebyl prost liberalismu. Jiné nedostatky již vytčeny ve zmíněné studii. To všecko vynikne, až učení Kollárovo úplně bude vyloženo.*) Avšak už teď vyniká docela jasně, že naše obrození hledal v pokračování reformace. Sám, třeba nedostatečně, v duchu tom pokračuje. Proto, ačkoli Kollár jako člověk velice se liší od Husa, dokonce i v jeho činnosti s Husovou jsou některé dosti zajímavé podobnosti. Jako

*) Studie o Kollárovi v Naší Době není ještě úplná a dokončená.

Hus latinsky psal své hlavní dílo a čerpal z Wiklifa, tak Kollár německy napsal svůj hlavní spis a čerpal z Herdera; v kázáních Kollár, jako Hus, českému obecenstvu předložil své názory populárnèji; jako Hus Kolár byl učitelem akademickým — — ovšem rozdíly jsou větší a pronikavější. Nechci také více docílit nežli ukázat, že Kollár podstatu našeho obrození viděl v pokračování v duchu a snahách reformačních. Kollarův humanitní princip, základ národnosti, je přes všecek a uznaný vliv filosofie německé tím pokračováním reformních ideí českých.

Upozornil jsem v »České otázce«, že Kollárovy názory více, nežli toho je vědomí, vešly v náš obrodní program národní a dokonce i v Palackého program politický. Nyní poznáváme, že Kollár i po stránce náboženské předcházel Palackého. Avšak Palacký pokročil nad Kollára. Jednak problém náboženský pojal přesněji a hloub, přes to, že nebyl duchovní; hlavně však Palacký právě tím stal se dovršitelem našeho obrodního programu, že nám svou životní prací, svými Dějinami, vyložil smysl naší historie a zejména naší reformace. Kdo v programě politickém, kdo dokonce v programě všenárodním, všekulturním nehledá pouze ukázání k jednotlivým potřebám dne, kdo v něm hledá a nalézti dovede smysl národního úsilí životního, ten pochopí, co všecko zahrnuto je v Palackého programě humanitním, pochopí, proč Palacký humanitu zakládá na zbožnosti a proč ideál pravé zbožnosti vidí v našem Bratrství. Doufám, že jsem studiemi předchozími tento filosofický smysl programu Palackého již dosti vyložil a proto se tu věci jen dotýkám.

Po Palackém Havlíček neméně vědomě pokračuje směrem naší reformace. I zde nechci opakovat, co o Havlíčkovi právě z této stránky jsem už napsal v »České otázce«. I následníci Havlíčkovi nedovedou pochopit filosofickou a náboženskou stranku jeho činnosti žurnalistické; avšak právě proto Havlíček je vzor žurnalistice, jež u nás má význam větší nežli u národů lépe zásobených literární stravou jinou. Havlíček ve všem a stále dbal netoliko svobody ducha proti tlaku reakčnímu, jímž se pokračovalo v protireformaci, ale on zejména pochopil význam náboženství pro všecek život a také pro politiku a proto tak důsledně a neunaveně všímal si církevního a náboženského vývoje. »Církevní absolutismus jest poduška světského,« čteme v »Epištolách«. »Epištoly Kutnohorské« podávají vůbec výslovný důkaz toho, jak Havlíček cenil význam náboženské otázky nejen pro člověčenstvo všecko, ale, jak hned v předmluvě

praví, zejména pro náš národ. I Havlíček stojí na humanitě nábožensky založené (»čisto lidský a bohulibý cit nábožnosti« — tamtéž).

Husa a reformaci poznat a ctíti je Havlíčkovi podstatou všeho snažení »liberálního«; máme usilovati, »aby náš celý národ v mistru Janu Husovi poznal zase svého nejvěrnějšího přítele a otce« — dí v památné X. kapitole svých Epištol.*) A faktu, že právě svobodomyslné katolické duchovenstvo »bylo počátkem a zakladatelem celého našeho vlastenectví«, Havlíček věnoval obšírnou úvahu (str. 75.).

Avšak dosti těch důkazů, že naše obrození, naše procitnutí z protireformačního spánku skutečně a do opravdy bylo pokračováním v díle reformačním — a proto ptejme se sebe opět a opět, plníme tento náš úkol národní a historický?

Jak malý, jak malicherný je náš nynější život, jak jsme téměř cele ztraceni v nicotném politisování a agitování a jak mdlé jsou všecky ty projevy národního života, které se dnes obecně uznávají za práci národní!

Pravda — kdo chceš míti omluvu, můžeš už na ty naše buditele ukazovat. Po 400 letech vnitřních bojů, rozbrojů a nesamostatnosti vrátili jsme se sice k duchovnímu pramenu naší reformace, ale vrátili jsme se po tak dlouhých a velikých útrapách mdlí a slabí. Zárodky nynější naší krise dají se postřehnouti i u našich buditelů; odsud právě povinnost, uvědomit si tento náš stav a z něho se vymanit — proto ten požadavek, revidovat náš národní program a opravit a zdokonalit naše národní konání.

Řekl jsem a opakuju: dusí naše reformní a obrodní usilí liberalism.

Tento liberalism, jehož cizí pramen jsme již poznali, hned Kollárem se k nám dostal; to analysí Kollárových snah a ideí náležitě vyniká. V Jungmannovi (ukázáno v »České otázce«) liberalism voltaireovsko-wielandovský v plném už je květu a vyzrává dokonce v promyšlený kodex vlasteneckého jezovitství; těm různým Hankům se tato filosofie velmi libila.

Jejich liberalismu naše česká idea humanitní přeměňuje se v cizí humanism renaissanční (klassický) — osvícenství, jednostranný kult vzdělanosti je životním úsilím těchto buditelů.

Je to pochopitelné: po dvoustoletém duchovním spánku národním touha po vzdělanosti je tím živější a jistě i oprávněná; v tom chyby není, pouze v té jednostrannosti, že se pro samý rozum snadno

*) Vydání druhého (rozmnoženého).

zapomíná na duši a její žití mravní a náboženské, a to znamená, že to osvícenské úsilí nebylo dost hluboké, spokojujíc se namnoze povrchním leskem. Hlavně v tom byl již v době Jungmannově a je posud náš národní nedostatek: protireformace porušila svým duchovním násilím český charakter, porušila českou duši, český člověk naučil se skrývat své nejvnitrnější přesvědčení, — Jungmann se svými »Zápisky«, tajenými před nejdůvěrnějšími přátely, jednal právě v duchu této násilné protireformace. Obrození naše musí být obrození duše, — obrození musí být novým životem celého člověka, musíme opět a cele hledat pravdy, slyšet pravdu, učit se pravdě, milovat pravdu, pravit pravdu, držet pravdu, bránit pravdu až do smrti.

Palacký filosofickému liberalismu nebyl přístupný, Havlíček si ho podle sil nepřipouštěl; ale oba přijímali do značné míry jeho sociální a politické výsledky. Palacký, ač za ideál nám stavěl naše Bratrství a humanitu, přece v praxi nezdráhal se prohlásit, že »nestačí být člověkem, aby se mohl dávat platný hlas o pravém zřízení poměrů společenských a státních«. Palacký tím jistě neodsuzoval humanity, ale přece je to slovo tvrdé, právě tak, jako Havlíček v mužích, jako Proudhon, nedovedl vidět »lidí řádných«. (Česká Otázka 113, 114).

Humanita, Bratrství více než sluší pojímalo se akademicky; za to hlásal se vřele hospodářský materialism — bohacení, posud je credo našich liberálů, užívajících s velikou dovedností vsech sofismat té moderní scholastiky, která se nám pod jmenem národního hospodářství jakožto vědy věd div ne s mateřským mlékem vštěpuje.

V souhlase s tímto filosofickým a ethickým liberalismem zapomíná se ovšem úplně, že naši buditelé ideu národnostní zakládali na humanitě náboženské; náš liberalism spokojuje se, jako všude, pouhým nacionalismem, nacionálním egoismem, jenž, jak to vidíme všude, vede své vyznavače k nehumanitě, k potlačování jazyka a národnosti cizí.

Měli jsme humanitní ideál, ale praktické heslo znělo: »Slovan a vlastenec«; teprve Havlíček volal: Čech ne Slovan, snad naši potomkové odhodlají se volat a hlásat: Člověk a Čech a Slovan! Národu se tím neubere, naopak získá — jako získal reformací.

Řekl jsem a nezdráhám se to opakovat, že i Palacký v té příčině nedržel se vždy dost důsledně svého humanitního ideálu Bratrského.

Nacionalism ohrožuje nás více, než se domníváme. Díváme se na naše národní žití negativně — pokládáme za svůj historický cíl

věčný antogonism proti Němcům a nedovedeme náležitě pochopit a cenit své poslání vlastní, positivní, nedovedeme pracovat bez ohledů na cizinu.

Tím se pak stává, že právě tím antagonismem podléháme tomu vlivu nejvíce, kterému si přejeme vyhnout — kdo žije v ustavičném pozorování svého odpůrce, chtěj nechtěj řídí se tímto svým jediným příkladem. Ukázal jsem, jak se to jeví v našem posuzování germanské bojovnosti a jak se máme odhodlat k národní a kulturní, jak bych řekl, autosuggesci (srv. Č. O. 78). Musíme konečně žíti sobě, žíti positivně (ibid. 176) — beze strachu, bázně a ohledu jíti cestou svou vlastní, cestou svou českou.

Jen tak zbavíme se také toho strachu před svou malostí, která jako hlodavý červ sedí v samém nitru české duše, pokud nepochopila plnost a velikost našeho poslání, naší idee české. Proti svým nedostatkům, proti své malosti kulturní můžeme a musíme toužit s Kollárem, ale to je něco jiného, nežli ten pocit malosti, který vyrůstá z nacionalismu.

Z toho materialistického nacionalismu rodí se zejména také ono neživé slovanství, onen »slovanský kosmopolitism«, ona víra ve velikost politickou, státní a národovou, před níž se v prachu kořili ti Hankové a před níž se koří po nich všichni, kdo žijí tělem více nežli duchem. Lidé ti utápějí své české svědomí v tom prázdném politicismu, živíce svou vyprahlou fantasii vidinami politické slávy. Je to žití cele nečeské, neslovanské. Čech, Slovan pravý chce být světový, ale ne světský, pravý Čech, pravý Slovan nikde nebude hledat slávy, ale pravdy. Jak nečesky jednali proto Hanka a jeho pomocníci, když místo vniterního obrození hledali literární slávy, neštítíce se podvodů a podvrhů! Humanitní ideál český vede nás k práci, jen na ni založíme si také politickou taktiku svou.

Je pochopitelno — opakuju to — že po tak dlouhém spánku duchovním vrháme se s dychtivostí k bohatému stolu světové kultury a její vymoženosti. Chceme uniknout své nedostatečnosti a malosti, a proto hladově přejímáme, co cizí práce a konání nám podává. Avšak kdo dlouho lačněl, živiti se musí pozorně, rozvážně. Eklekticism ohrožuje naši samostatnost a samobytnost od samého procitnutí obrodního. Eklektická synthese slabému sama sebou se poskytuje jako methoda. Proto u nás tolik je eklekticismu, tolik závislosti na cizích vzorech. Proto je u nás tak nesamostatné novotářství.

Nezbývá než přesná kritika, umožňující nám srovnání cizího a vlastního, kritika podmiňující organické osvojování všeho toho, co není v odporu s naší českou ideou. To je ovšem úkol nesnadný a bude vždy těžší tou měrou, kterou rosteme a rostou národové jiní — proto celost českého ducha dnes jen hlubším a kritickým vzděláním filosofickým je možná, národní vědomí musí být vědomím, uvědoměním skutečným.

Kdo se béře touto cestou, nepropadne také historismu, nekritickému historickému empirismu. Nesmíme, nemůžeme zavrhovat své historie, své minulosti — naopak musíme ji poznávat pořád lépe a lépe. Ale jak přítomnost nám podává naše i cizí a jak jen kritický znatel dovede si vybrat, co svědčí jeho duchu, tak i minulost podává nám naše i cizí v neladné směsi, z níž právě tak kriticky musíme vybírat, co je nám pravého a právem našeho. Naše navázání na minulost, náš návrat k ideám reformačním nemá být návratem slepým, i své přijímáme, držíme a hájíme proto, že je to správné a dobré, správné a dobré nám a všem. Dobrovský se svou kritickostí a vědeckou přesností, Havlíček se svou analysí přítomnosti mohou nám býti učiteli, jak obrození je ustavičné poznávání a opravování přítomnosti a tudíž i minulosti. Avšak opět zase i ku překonání tohoto eklektického a historického empirismu, k vypracování žádoucího celkového a jednotného názoru na život jednotlivcův a národní třeba je úsilí mravní, úsilí humanitní.

IX.

Český člověk opravdový, český člověk myslící chce mít jednotný názor životní, chce míti přítomnost s minulostí organicky svázánu, chce míti obsah všeho svého snažení v souladnosti se základní ideou své historie, s Bratrstvím, s Humanitou, chce se spravovati tou ideou netoliko proto, že je česká, ale proto, že je správná, že jí nedovede odpírati. Český člověk opravdový, český člověk myslící nepřijímá pustého nacionalismu a prázdného politicismu proto, že zavrhuje všelikou nehumanitu a život jednostranný, postrádající humanitního snažení: český člověk opravdový, český člověk myslící nechce eklektického a historického empirismu proto, že zhostiti se chce materialismu a liberalismu.

Toto úsilí filosofické, hledající smysl české historie a poslání českého národa, vede nás k problému náboženskému: je to problem

všeho života a jeho výkladu vůbec, je to však také náš problem český: k idei Bratrství dospěli jsme svým vývojem náboženským a mravním — není mravnosti bez náboženství, ideu tu přijímajíce řešiti chceme zároveň problem náboženský, filosofický. Naše literatura, naše umění i naši politikové bezděky se utíkají do minulosti a zejména z doby reformační váží si předměty své tvorby a politikové ideály své činnosti. Ta minulost, a právě ta její nejskvělejší a nejživější doba měla obsah po výtce náboženský — odsud právě úkol obsah této doby sloučiti s nynějším myšlením.

Věřící katolík a evanjelík k minulosti má postavení dosti jasně určené svým vyznáním a dějinami své církve.

Věřící katolík český (lépe bych řekl: katolík, jenž se i veřejně hlásá k zásadám své církve) drží se protireformace. Dvojím způsobem tito katolíci dnes postupují. Jedni jsou zelotové, zavrhující českou reformaci a tudíž i Husa neúprosně; této straně jde především o panství církevní autority. Ve svém protireformačním radikalismu nesprávně si představují, že nynější církev byla již za kostnického koncilu co do učení tak přesně konsolidovaná, jak nyní; ve skutečnosti právě proti české a ostatní reformaci své vyznání přesněji kodifikovala. Tento směr bude rozhodně a čistě klerikální, politicky církevní.

Vedle a částečně proti této straně klerikální je směr, jak se nedávno sám nazval, katolický — v realistické revui byl nazván »katolickou modernou«. Směr tento, po stránce vědecké, je kritičtější, tím i tolerantnější, klerikálové i k vědě a historii chovají se negativně, netolerantně; katolická moderna klade větší důraz na literaturu a na vnitřní život národní, nežli na politiku. Tím samým vedena je, dbáti ve své církvi hlavně o pravou zbožnost a mravnost. S tohoto stanoviska mohla by katolická moderna navázat na katolické duchovenstvo buditelské.

Klerikální zelotism — náboženství křesťanské nelásky v Čechách nikdy nepronikne a vždy vyvolá odpor rozhodný a tuhý. Odpor ten vede teď realism, jenž svou revisí obrodního programu s plným vědomím podle sil pokračuje v ideách obrodních a reformačních.

Katolicism u nás právě proto, že jsme prožili reformaci a protireformaci, vždy bude mít poslání nesnadné. Naše historie nedá se odčinit a odsud pro myslící hlavy české přirozený rozpor. Kardinál Schwarzenberg rozpakoval se prohlásit v Čechách nové dogma o neomylnosti. Není naším úkolem předpisovat, jak katolická politika

v Čechách má a může postupovat. Máme pro to zajímavou analogii v národě německém. Národ německý rozpoltěn je na dvě stejné části, na většinu katolickou, na menší evanjelickou; není pochybnosti, že tím rozdělením národ německý duchovně neutrpěl, naopak má v tom duchovním antagonismu značnou kulturní sílu. Co Němci mají vedle sebe, my máme více po sobě: naše reformace je v minulosti, v přítomnosti je národ převážnou většinou katolický. Tím ovšem lišíme se od národa německého a od národů všech. Žádný národ, ve své převážné většině a jako celek, nevzdal se víry a církve reformní, jako my — odsud právě ten zvláštní rozpor mezi naší minulostí a přítomností a odsud myslícímu Čechu katolíkovi úkol, rozpor ten ve svém nitru odstranit. Pouhý historism tu nestačí straně žádné.

Vedle věřícího katolíka máme věřící evanjelíky. Tito i vyznáním jsou potomkové reformačních církví českých, Husovy a Bratrské. Tyto naše církve sloučily se později také s německým protestantismem, Palacký naši českou reformaci pokládá za podstatně protestanskou nezcela právem, jak vyplývá i z toho, že protireformace provedena tak pronikavě a úspěšně. Sloučení českých církví s německými (luterány) a ostatními (reformovanou církví podle Kalvína) není proti tomu důkazem, také tím národní ráz reformace naší nesetřen, podobně jako katolicism podle národů má své zbarvení.

Císař Josef svým tolerančním patentem dal svobodu jen církvím luterské a reformované; teprve v tomto století a sice teprve v našich dnech po mnohých bojích s rakouským liberálným byrokratismem vedle některých svobodných církví evanjelických i České Bratrství ve formě Herrnhutské v Čechách je připuštěno. V státních církvích evanjelických, zejména v církvi reformované, je hnutí, zbavit se církevní formy protestanské a postavit se úplně na vyznání a řády Bratrské.

Evanjelíci měli přirozeným způsobem v práci obrodní místo přední a vedoucí. Ukázal jsem na to v úvodě k této stati a také již v »České Otázce«. Po josefinisticky smýšlejícím katolickém duchovním Dobrovském evanjelický duchovní Kollár podal základy našeho národního programu; i Šafařík prodchnut byl duchem evanjelickým, že vůbec našimi prvými buditeli byli Slováci, přijavší mezi sebe naše Husity a Bratry, je dalším potvrzením faktu, o nějž běží. Opět evanjelík Palacký na témž základě dovršil náš obrodní program: humanitu jako Kollár zakládal na zbožnosti a prohlásil Bratrství za ideál církevní a křesťanský. Havlíček, konečně třeba katolík, stál úplně a vědomě na principu české reformace.

Netoliko osoby, ale i učení našich buditelů nutí myslícího Čecha, překonat v sobě docela vědomě duchovní rozpor své minulosti a tudíž i přítomnosti. Co to znamená — tak zní ten náš problém — že národ český, jediný ze všech národů na světě, zanechal katolicism, provedl reformaci, ale opět se vrátil ke katolicismu, opouštěje reformaci? Tento proces trval 400 let: co znamená? Byla poblouzením reformace, jak tvrdí přívrženci protireformace anebo nebyla, jak tvrdí naši obrodníci, Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček? Jak má se tedy myslící Čech rozhodnout v tomto rozporu a více: jak myslící Čech rozpor ten má překonat?

Kdo věc jen trocha si promyslí, pozná, že konec konců naše česká otázka je otázkou náboženskou. Předně: rozsouditi musí myslící Čech mezi vyznáními historicky danými, zejména mezi katolicismem a protestantismem; tím zároveň dán je srovnávací úkol další, poznat rozdíly protestantismu německého a západního vůbec a naší reformace v hlavních projevech a fásích. Důsledně tyto záhady vedou pak i k srovnání řečených vyznání s pravoslavím.

Otázka ta není pouze historická. Neběží pouze o výklad, jak se náboženské přesvědčení našeho národa postupem doby a kterými vlivy se měnilo; otázka je zároveň a přede vším filosofická: v čem byla a je pravda? Proto (to tvrdím a opakuju ustavičně) nestačí nám pouhý historism, nám potřebí je filosofie a kritiky.

Tu staneme před úkolem druhým, který ostatně dán je prvým: rozhodnouti se v otázce náboženské vůbec. To opět a opět znamená, nespravovati se pouze empirickým historismem, ale rozhodnout se filosoficky a kriticky.

Tohoto obojího úkolu naši buditelé dbali, jak stručně chci upozornit. Předně srovnávali různá hlavní vyznání křesťanská a formy církevní. Kollár zakládaje humanitu na náboženství, musil se záhadou zabývat, obzvláště když usiloval o vzájemnost Slovanů, církevně nesjednocených. Ve spise o vzájemnosti církevní forma je mu dosti podřízená a vůbec dotýká se věci jakoby mimochodem; více o tom čteme v kázáních. V celku přijímá Kollár církevní nesjednocenost, jak historicky je dána a místy se těší, že je dokonce dobrá, nabádajíc Slovany k pokroku.*) Také pokatoličtění (s tohoto hlediska) přijímá. Avšak pokládá vyznání evanjelické za nejdokonalejší — reformace, slyšeli jsme, je obnovením pravého křesťanství a dílo čistě slovanské a československé; proto očekává, že zejména

*) Doklady viz v Naší Době I, 596.

církev pravoslavná, opozdivší se tak velice ve vzdělanosti, přijme slovanské světlo reformace.*) Reformaci českou pokládá ovšem za totožnou s protestantismem. Důrazně však vštěpuje náboženskou snášelivost, bez níž si vzájemnost nedovede myslit.

Jak patrno jsou v učení Kollárově jisté nesrovnalosti, alespoň obtíže, kterými se jindy budeme obírat obšírněji.

Palacký katolicism a protestantism srovnával velmi pečlivě. Vidí v katolicismu a protestantismu (česká reformace jako Kollárovi je mu totožná s protestantismem) dva světodějné principy duchovní — princip autority a rozumného badání; uznávaje potřebu obou, vidí v jejich vzájemném působení na sebe prospěch pro člověčenstvo a pro náš národ. Toto stanovisko rozvádí ve svých Dějinách a formuloval ve své polemice s Höflerem; jako Kollár uznává však protestantism za církevní formu vyšší a obzvláště naše Bratrství prohlašuje za ideál křesťanství. Pokatoličtění našeho národa akceptuje jako fakt historicky daný a snaží se s církví katolickou býti v míru co největším. Padá ovšem na váhu, že tenkrát duchovenstvo nebylo ještě tak zelotické, jako nyní; jako Kollár hlásá snášelivost a domnívá se podobně jako tento, že vyšším vzděláním snášelivost ta dá se zabezpečit. Litovati musíme, že nedospěl Palacký ve svých Dějinách k výkladu protireformace — tu čeká naše historiky ještě veliký úkol historický a filosofický.

Havlíček liší se od Kollára a Palackého tím, že přijímaje stejně českou reformaci, jako katolík přál si reformu svého vyznání právě podle vzoru reformy české, obzvláště Husovy. Palacký byl více pro Bratry. Jsou to rozdíly v nazírání vážné a je na čase, aby se o nich přemýšlelo.

O třetí hlavní formě křesťanské, o pravoslaví, naši buditelé neměli dost popudu jednat hloub a podrobněji. Ani jim nebylo dost známo, až na Havlíčka. Všichni: Kollár, Palacký, Havlíček vyslovili se proti pravoslaví; Kollár přes to, že podle staršího názoru, šířeného v jeho době obzvláště od theologů protestanských, viděl v české reformaci dítě východní církve od dob Methodějových v Čechách se držící.**) Jiné stanovisko vůči pravoslaví, jež vlastně a ovšem neprávem úplně stotožňovaly s církví ruskou, zaujímali liberální a liberálnější vlastenci, kteří svému rusofilství podřizovali i přesvědčení, po případě nepřesvědčení náboženské; na této půdě vyrostlo nynější

*) Kázně II, 699.
**) Místo v kázních II, 699.

liberální učení t. zv. cyrillomethodějské, jemuž Sladkovský svým přestupem k pravoslaví dal, ovšem opět jen politický podklad.*)

Vidíme tedy, jak naši buditelé obojího vyznání, katolíci (Dobrovský, Havlíček) i evanjelíci (Kollár, Palacký), srovnávajíce obé vyznání a jejich historický úkol v národě českém, za jedno jsou v tom, že zejmena reformace česká je pokus o dokonalejší křesťanství; akceptujíce pokatoličtění usilují o reformační obrození v dané formě vyznání a církve, očekávajíce od osvícení a vzdělání, že formy církevní nebudou překážkou duchovního pokroku a duchovní jednoty.

Takto odpovídají naši buditelé zároveň k druhému problému náboženskému, totiž k otázce po podstatě a hodnotě náboženství. Všichni odpovídali více implicite, zejména Palacký svou historií. o sobě filosofii náboženství málo se zabýval. Proto jí mnozí v Dějinách nevidí, mnozí ovšem, a obzvláště gros t. zv. vzdělanců, se otázce vůbec vyhybá. To, kdo rozumí tomu, co čte, vidět může také ve většině naší belletristické i historicko-vědecké tvorby. Je to podívaná odporná, každý i ten poslední Hlavinka, jenž má odvahu svého přesvědčení, je mně stokrát milejší. Ale v tom právě tkví zlo a problém, v tom právě tkví jádro našeho domorostlého liberalismu, že se spokojuje pohodlným empirismem a historismem. Český liberál myslit neumí a myslit nechce; český liberál zuby nehty se bude vzpírat filosofii české.

Česká filosofie ovšem právě problém náboženský bude řešit. Jak řečeno, naši buditelé zabývali se problémem více při své práci vědecké a literární jiné; ještě Kollár (Kázně) o věci mluví nejčastěji, Palacký ve své posouzené již v »České Otázce« noetické stati z mládí, Havlíček ve svých »Epištolách«. V »Zápiscích« Jungmannových máme dokonce filosofii našeho liberalismu — rozumí se tajnou. Jsme ve svém vývoji dále a proto i filosofie náboženství bude se pěstit samostatněji a podle našich poměrů historicky daných.

Problém náboženský je i jinde a musí se řešit od myslících příslušníků církví všech. Musí se řešit nejen theoreticky: prakticky dnes už nikomu nestačí křesťanství dle jména, ať už je v církvi té neb oné. Proto, hledíc k naší reformaci, nemůže být naším náboženským úkolem českým, hlásat návrat k církvím a učením starým. Nemůžeme se vrátit do století XV., natož do století IX.; vývoj ně-

*) Viz podrobnosti v »České Otázce« při výkladu idee i. zv. cyrillomethodějské.

kolika století nedá se ignorovat — náš úkol je vývoj ten vniterně prožit, skutečně prožit a pak s jinými pokračovat.

Vniterně prožit — to znamená při nejmenším, poznat, pochopit pravý dosah tužeb a ideí našich buditelů od Dobrovského počínajíc do Havlíčka, neboť oni právě snažili se podati nám, čím bychom v ideách reformních mohli pokračovat. V ideách a práci jejich se nám obráží vývoj nového myšlení: z Dobrovského mluví k nám Descartes, otec moderního myšlení, mluví k nám Dobrovským do jisté míry i Hume; z Kollára čerpáme idee filosofie německé, idee Leibnizovy a jeho humanitárních následníků Herdera — ukázal jsem, že z nich zároveň se k nám hlásí naši reformatoři a Bratří; Kollár podává nám i Rousseaua a Friesa; Kant a směry jeho zastoupeni jsou Palackým, Schelling a Ocken Amerlingem, Hegel Smetanou a Klácelem; Havlíčkovi známa byla filosofie ruská. Vzpomeneme-li k tomu, jak naši básníci čerpali z literatury světové, z Göthea, Schillera, Byrona, Mickiewicze atd. — — pochopíme, co znamená vniterně prožit pokrok poreformační až na naši dobu: hledat pravdy ideí světových, pravdu tu vniterně prožit, ztrávit a v duchu národního poslání humanitního organickou synthesí vlastního a cizího dále tvořit idee české, až konečně bychom i měli svou českou filosofii, člověka naskrze českého a přece světového. To ovšem neznamená synthesi eklektickou, jíž i pro rozum i pro charakter musíme se varovat.

To tedy je úkol jednoho každého z nás, kdo žíti chce duchovně, kdo vědomě pokračovati chce v duchu naší reformace, kdo tudíž překonati chce její nedostatky a ovšem nedostatky naší protireformace. Liberalism spokojil se s negací protireformace, reformaci akceptoval jednostranně nacionálně; upadal takto v nekritický historism a slepý eklekticism. A přece i tento liberalism alespoň v thesi uznával náboženský problém české otázky — konstruoval si svou nacionální církev cyrillomethodějskou.

Problém český, problém českého člověka myslícího, zahrnuje problémem náboženským všecky ostatní úlohy, jež národ náš rozvinul už ve své reformaci: úkol pro toho, kdo žije uvědoměle, je, všecku moderní plnost kulturní v soulad uvésti s pravým duchem našeho hnutí reformačního, úkol je, vypracovat v sobě za daných dnešních poměrů kulturních člověka skutečného českého, moderního filosofického pokračovatele na dráze našich předků.

X.

Chtíti musíme, co chtěli obrodní pokračovatelé Husovi a Bratří: Humanitu! V každém člověku ctíti musíme sobě rovného — to je humanitní ideál našich buditelů, to je to jejich »čisté člověčství«, jímž dovršiti máme, co předkové nedokonali, a jímž odčiniti máme osudný rok 1487.

Tato obrodní práce, nepouze theorie, znamená stálou a vytrvalou reformní práci pro lid český všecek a stejně pro lidstvo všecko. Hus zemřel pro nás, ale také pro všecky ostatní: Česká idea Bratrství, česká idea humanitní, toť vůdčí idea celému člověčenstvu: Hus také celým světem je ctěn a Komenský stal se učitelem celého světa.

Náš úkol reformační a obrodní, náš úkol národní, naše idea česká je po výtce sociální — je právě Bratrství.

A kde že jsou nám ti naši bratři?

S pány a bohatými netěžké je bratříčkování — ale neběží dnes o bratříčkování, nýbrž o to, abychom za bratra uznali každého, a zejména také ty, jež od kulturního obcování jsme vydědili.

Naše české Bratrství, naše obrodní idea humanitní není bratrství sentimentálnosti, ale bratrství práce a opět práce, jest ono »náboženství čisté a neposkvrněné«, jehož smysl nám apoštol stručně vypsal slovy: »Navštěvovati sirotky a vdovy v souženích jejich a ostříhati sebe neposkvrněného od světa.«

Abychom uskutečnili tuto naši ideu českou, rozmetati musíme hranici Kostnickou, hranici předsudků a nelásky, rozmetati musíme hranici, již neživí již sancta simplicitas, ale indifferentism a panovačnost.

T. G. Masaryk.

Několik slov o sociální otázce literární.

(Glossy k článku o Sabinovi.)

Snad ještě nikdy nenaskytla se různým orgánům veřejného mínění tak vhodná příležitost pojednati o talentech trpících bídu jako v době, kdy byl Sabina ze zrady na národě usvědčen a jako hlavní a jedinou pohnůtku hanebného skutku svého uvedl svou — bídu...

Nicméně skoro vše, co tehda pronášeno, nebyly nežli pusté fráse — nejmělčí a nejvšednější výčitky na — falešné adressy.

Nevděčným a nesoucitným národ náš nebyl nikdy. Osvědčil to nesčetněkráte a osvědčí to rovněž tolikráte v budoucnosti. Viniti z něčeho podobného národ, jest blasfemií, jaké je schopna jen bezmyšlenkovitá stupidnost do sociálních poměrů naprosto nezasvěcená nebo — zlomyslnost.

Nenáležíme sice k těm, kteří by se domnívali, že každý z nás jest strůjcem svého vlastního osudu; ale přece nemůžeme nepřiznati, že v každém z nás spočívá již jaksi zárodek dalších jeho osudů a že osud ten splítá a spřádá se z nesčetných, vzájemně se protínajících nepostižitelných vlivů, jež na nás působí.

Nic nezdá se nám býti v ohledu fysiologicky-psychickém tak klamným, jako domněnka, že by byl kdožkoli z nás to a ono podnikl nebo provedl, kdyby byl jen — chtěl; že by se byl mohl tomu onomu na jisto vyvarovati, kdyby atd.

Lidem v tak zvaných »urovnaných poměrech« t. j. lidem žijícím, prostě řečeno zcela šablonovitě, jako žili před nimi již milliardy jiných, kteří byli více méně pečlivě, ovšem spíše tradicionelně nežli přirozeně vychováni, prošli s větším nebo menším prospěchem školy a domohše se nějakého úřadu, postavení atd. žijí svým tak zvaným povinnostem bez starosti o nutnou skyvu vezdejšího chleba a bez

jakýchkoli jiných ohledů kromě k sobě samým, lidé takového druhu ovšem žijí, po případě živoří zcela jinak nežli lidé, kteří vše to nebo většinu podmínek takového života postrádají.

Život člověka žijícího z ruky do úst, tedy i život literárního proletáře, nelze nikdy měřiti metrem tradicionelních názorů. Zde nutno bráti v úvahu tak mnohé, co u jiných nemá skoro žádné váhy, co zdá se jiným tak všedním a bezvýznamným, že to z pravidla přehlížejí.

A Sabina byl od prvního svého vystoupení r. 1834 jako český spisovatel literárním proletářem a zůstal jím do konce svého života r. 1877, tedy po 43 roky literární činnosti své. Poměry jeho nikdy se trvaleji neustálily. Z pravidla byly vždycky rozhárány a byť i se občas dostavila na nějaký čas úleva, vždy zase nadcházely doby, kdy na dvéře prostého bytu jeho zaklepala neodbytná nouze nebo docela bezcitná, brutální bída.

Pravda sice, že bída nikoho neopravňuje ke skutkům nesrovnávajícím se s všeobecně platnými pojmy o poctivosti. Nicméně hrozný tento netvor, jenž bývá z pravidla skoro samojediný příčinou, že dopouštějí se lidé všech možných povah, všeho možného vychování atd. skutkův, za které pykají ztrátou cti a dočasnou ztrátou svobody osobní, může nám býti aspoň klíčem.

Kdo nevěří, že trestnice plní se především jiným ubožáky, kteří byli dohnáni k nezákonním skutkům zaviněnou nebo nezaviněnou bídou, nemá o bídě a její démonické síle, nemá o společenských nepoměrech a o životě vůbec hrubě ani ponětí.

Sabina však nebyl, bohužel, prvním a také ne posledním literátem českým, žijícím v poměrech neurovnaných a trpícím začasté bídu nejtrpčí.

Kdež jest zde tedy jakékoli ospravedlnění jeho skutku, jenž převyšuje co do hanebnosti vše, co lze člověku vmetnouti v tvář?

Pro nás jako pro milliony jiných není pro takový skutek žádného ospravedlnění, ba ani žádné omluvy. Skutek sám o sobě jest nesmazatelným Kainovým znamením, jež zůstane na vždy lpěti na jméně Sabinově a to tím více, poněvadž jméno to jest nevymazatelné z dějin literatury a kultury české.

A přece zase — jak přichází tento »zrádce národa« k hanbě tak bezměrné, když spáchal něco, čeho zákony naše netrestají, ba ani nestíhají? Proč právě on samojediný jest trestán dějinami tak krutě, když všickni ti, kdož byli bídu jeho vykořistili a bídným

žoldem, jejž mu slíbili a později také vypláceli, stojí mimo zákon a smějí se potutelně pod sebe oprávněnému rozhořčení, s jakým každý poctivý Čech jméno Sabinovo vyslovuje?

Či nepadá zde pražádné mravní odpovědnosti také na všechny ony faktory, kteří spolupůsobili — po případě na celou instituci politického vyzvědačství k účelům protinárodním?

Pokud se pamatujeme, nebylo v aféře Sabinově k nemravné instituci té a jejím orgánům nikým poukázáno. Zákon instituce té nechrání. Jako jest liberální (aspoň poměrně) přes to vše, že vznikl v době nejtužšího absolutismu, ku každému sprostému zločinci v ten smysl, že seznání pachatele nezákonního skutku musí býti dobrovolné a že žádný soudce nesmí je lstivě nebo docela zákeřnicky vynutiti, poněvadž musí býti vina dokázána vinníkovi, tak také nechrání zákon instituce, která v záležitostech politických jedná proti výslovnému znění zákona, instituce, která najímá prodajná individua, tajné agenty-provocateury, kteří na komando rozdmychávají vznětlivost zákonův neznalých nebo nedbavých patriotův, aby byl — když se toho vidí potřeba — zjednán dostatečný zločinný politický materiál pro nezávislé a jenom zněním zákona se řídící soudce.

Nám zdá se, že ve státě konstitučním, jakým bylo Rakousko r. 1860 prohlášeno, v kterémž byla takováto instituce roku 1872 a jak známo také ještě později v permanenci, nemá nepředpojatý občan skoro ani práva diviti se hanebným a přece nebohým orgánům zákonem nechráněné instituce, když ji používají i samy vlády, tedy státníci, pro kteréž není proto ani slova výčitky, neřku-li mravního rozhořčení.

Nám zdá se, že v každé takové hanebnosti, která lstí a úskokem — tedy proti zřejmému znění zákona — domáhá se jakýchkoli, třeba tak zvaných »státnických« účelů — zasluhuje nepoměrně větší opovržení vlastní původce, nežli kterýkoli pouhý jeho orgán, který se k tomu začasté — jako Sabina — z nejtrpčí bídy propůjčuje.

Bezděky vyhupuje se před duševním zrakem naším výjev, jakého jsme na vlastní oči nikdy nespatřili a jenž jest tak přirozený, že uvěří nám čtenář na slovo, když se o něm jen zmíníme.

Myslímeť si, jak asi, když celý národ v nejoprávněnějším rozhořčení nad hanebností Sabinovou v pravém slova smyslu trnul a agenta-provocateura proklínal — jak asi se při tom tvářil onen »poctivec«, který byl Sabinu najal a jak asi se tvářili všichni ostatní, kteří atd. — —

Napadáť nám, že nemohli jinak, nežli si pomysliti: »Jak jsou ti národové doposud ještě pošetilí! Ubožáku Sabinovi klnou a před námi přede všemi, o nichž nemají ani potuchy, že jsme všeho toho vlastními strůjci, s úctou se uklánějí ...«

Vším tím ovšem Sabinu nejen neomlouváme, aniž ospravedlňujeme; stavíme jej pouze jako pouhý orgán nezákonní instituce do přiměřeného světla oproti vlastním aranžerům a původcům.

Může-li někdo Sabinovu vinu pokládati za vysvětlitelnější nebo nic, jest lhostejno; ale nám zdá se, že původce zákeřnictví zasluhuje větší opovržení nežli sám najatý zákeřník a to i tenkrát, když se původce ten halí v mystickou mlhu tak zvané »státní raisony«, která mnohdy nebývá ničím jiným nežli zlotřilostí, pro jakou není v jazycích všech národů světa případného epitheta.

* * *

Nechť zkoumáme a uvažujeme příčiny a pohnutky Sabinova provinění se stanoviska kteréhokoli, vždy dospějeme konečně k poslední metě — k neblahým literárně-sociálním poměrům, v kterých žil a jejichž obětí se stal.

Někdejší poměry ovšem se nedají s nynějšími ani srovnati Změna jest přímo úžasná. Přes to existuje a působí dopo ud ještě démon, který své miláčky třeba i bez zásluhy v pravém slova smyslu oblažuje, kdežto každého, (byť i byl talent sebe větší a vynikal pracovitosti neúmornou), ku kterému se obrátí zády, dříve nebo později ničí — a zahubil i Sabinu.

Co vše démon ten v literárním světě českém prováděl za dob Sabinových, jest skoro na vlas podobno působení jeho za našich dnů.

Z té příčiny věnujme místo dávnější minulosti na chvíli pozornost minulosti nedávné a přítomnosti, abychom se mohli potom prostě jen domysliti, jak asi se za nepoměrně nepříznivějších poměrů vedlo Sabinovi — kdo a co asi bylo příčinou jeho bídy a tím také vlastní pohnutky, Sabinovy zrady na národě!

U nás, jak známo, již od pradávna »vyráběla« a z pravidla »vyrábí« po dnes ještě literární »talenty« nakladatelská a časopisecká — reklama.

Známe tajnosti tohoto druhu švindlu tak důkladně, že nabízíme se komukoliv, kdo by si přál toho důkaz nezvratný, že nákladem několika málo set zlatých vyšvindlujeme v kratičké době jakoukoli literární nullu na autora zvučného jména.

Důvěra velkého obecenstva v tištěné slovo není snad nikde tak — politování hodna jako u nás.

Mnozí ze starších zajisté se ještě pamatují na smutně proslavenou dobu tak zvaných »českých výtečníků« v prvních letech šedesátých. Politické listy byly tehda čtenářům, čím bývá evangelium věřícím. Věřenoť na slovo a všemu. Stačilo napsati a vytisknouti: Ten a ten »je náš výtečník« — a dobrý »ten a ten«, kterému se o nějakém výtečnictví doposud ani nezdálo, který své fádní, všední a skoro nicotné neb aspoň bezvýznamné břímě života vlekl jako kterýkoli jiný chlebař — z nenadání začal zářiti jako ideální hvězda první jasnosti.

Před třiceti a několika lety byl úkaz ten přirozený. Velké obecenstvo skládalo se z větší části z politicko-sociálních dětí, ba na mnoze i z pouhých nemluvňat, která byla na komando ochotna ku všem možným obětem. Avšak že zvláštní tento stav potrval po celou řadu let a že jest namnoze i za našich dnů v jisté míře doposud ještě v permanenci, jest skoro nevysvětlitelno.

Spisovatel, byť sebe nadanější, nebo chceme-li, jak omšená fráse dí, sebe zasloužilejší — o němž nakladatelská reklama a žurnalistika umlkne, jest za živa pohřben a díla jeho, byť sebe znamenitější — pouhá antikvární veteš.

Kam, ptáme se, poděla se na př. Karolina Světlá?

Od roku 1880 jest velká žena ta pro veřejnost takořka mrtva Ani svízelná práce životopisná a kritická, která o vzácné ženě té před nedávnem vyšla, skoro nikoho nevzrušila.

A přece nemáme žijící ženy, z jejíhož péra byla by vyšla díla takového významu, jako z péra Karoliny Světlé, díla, o nichž v plném slova smyslu platí tak často zneužívaná fráse, že neměly by scházeti v žádné chatě české.

A příčina?

Velká žena ta poochabla ve své činnosti. Nakladatelská a žurnalistická reklama spustila k noze zbraň — a velký kulturní odkaz Karoliny Světlé čeká — na svého dědice, na dobu »příhodnější«, t. j. až reklama spustí zase své fanfáry.

Jiný doklad: Hálek a Neruda!

Skoro po dvacet roků byl Neruda ignorován a úsklebkem odbýván, kdežto Hálek v triumfu na perutích libozvučných dythiramb reklamy vznášel se vysoko nad Nerudou jako poeta-Jupiter nad Satyrem drnkajícím na »kovovou strunu«.

První recense o Nerudových »Knihách veršů« v nejrenomovanějším časopise rozpisovala se široce o »rispettech« — o hříčce ohlasu národních písní italských, jejž byl Neruda do sbírky pojal; ale verše vytrysklé z nejvlastnější podstaty ducha Nerudova odbyty ledabylo.

O »Povídkách malostranských« vyšly — tři recense, dohromady snad asi 70 neb 80 tištěných řádek. Jedna v »Pražském Denníku«, druhá taktéž ve vládním listě »Moravanu« za redakce V. Crhy a třetí v německé »Politice« z péra J. V. Jeřábka — vsunutá do literárního feuilletonu. Autor z pouhé útrpnosti k příteli nakladateli napsal pak sám satyrickou recensi do feuilletonu »Nár. Listů« a tím byly »Povídky malostranské« odbyty ...

Na štěstí a jaksi v náhradu za ignorování se strany publicistiky »odškodňován« Neruda jinak a zajisté ku své »úplné spokojenosti«. Za nejduchaplnější český cestopis, za dílo svého druhu u nás i jinde jediné, k jehož sepsání bylo potřebí vykonati cesty nákladem několika tisíc zlatých, vyplaceno Nerudovi jedno sto zlatých t. j. na krejcar — 25 krejcarů za tištěnou stránku!

Na víc ani přítel-nakladatel se neodvážil. Bez reklamy — prosím vás, kdo pak co koupí?

A ostatní spisy? Ah, kéž by bylo možno vypověděti, jakého úsilí stálo vypravení do světa jen jediného! A jak líně, v jak dlouhých přestávkách vleklo se pak jedno za druhým, až se i račí vlečení na dobro zarazilo.

Hoj, jak zcela jinak bývalo »dítěti literární Štěstěny« — Hálkovi! Skoro každý spis i spiseček vítán a obdivován již před svým narozením. Když vyšel román »Komediant« — ejhle, div světa! Fanfáry reklamy duněly, až se literární Olymp otřásal, neřku-li Orkus obecenstva. A což když tragedie za tragedií — propadala ... Vše jedno! Za několik let po propadnutí skoro všech dramat byl a měl Hálek na vždy zůstati jedním z nejznamenitějších dramatiků, kterýž v dramatické literatuře docela i — nové dráhy razil!

A dnes, dvacet let po smrti Hálkově, když už všechny ty dythirambické reklamy pozbyly své někdejší magicky opojné síly, když zbyla jen díla a jen jejich síla se oceňuje a porovnává s nedoceněnými pracemi Nerudovými; dnes, kdy přece už není mezi nepředpojatými žádného sporu o tom, že byl Hálek pouhý básnický talent a Neruda směrodatný autor, který zůstavil stopy skutečné geniálnosti — dnes ještě se mnozí nad tím pozastavili, že

odvážil se někdo sfouknouti trochu falešného pozlátka s reklamní glorioly Hálkovy!

Nikoliv, vzácní a drazí přátelé v péře kritickém!

Takový byl, jest a zůstane na věky průběh slávy literární. Úkolem umění literárního není oslava jména, aniž prospěch hmotný nebo jakýkoli jiný. Úkol ten jest zcela jiný ... A proto běda někdejším literárním králům, jež byli ochotní, po případě i servilní dvořanové ověsili cárovitým pozlátkem, aby se dočasně třpytili a méně soudný dav oslňovali! A šťastni literární proletáři, jejichž kritické hadry musí epigoni od roku k roku vyměňovat za hedváb, purpur a hermelin! ...

Avšak dosti!

Vše to nemá sloužiti k jinému nežli k důkazu, jak všemocnou jest reklama a k jak bídným koncům dospěje a musí dospěti každý, na výtěžku péra svého závisící spisovatel, když se k němu ctihodná Frýna ta obrátí zády.

Klesá se stupně k stupni ... Veškeré, byť i nadlidské úsilí jest marné ...

A — libo-li — zase doklad!

Před nedávnem zemřel jeden z posledních českých Mohykánů: muž nad lidské síly pilný, svědomitý, přičinlivý a jak se zovou všechna epitheta, jež možno dáti člověku, který, ačkoli jen talent prostřední, déle třiceti roků bez úmoru, do vysílení a zároveň poctivě pracoval ve službách českých ...

Trpě bídu po dlouhou řadu let, v bídě zemřel. Nebyly mu tedy ani neprodajnost, ani poctivost, ani píle a přepínání sil pranic platny. A když pak odváženo mrtvé tělo ubožáka na hřbitov — — Nu, můžete se zeptati pozůstalých Emanuela Züngla, kolik literárních kollegů prokázalo mu »poslední čest«, o kterou již nestál! Dostavili se dva nebo tři ..

Možno nám sice namítnouti: »Nedostatečný talent — pohybená existence! V jiném oboru snad by byl lépe pochodil« ...

Pravda! Vizme však talent přímo zářící, kterémuž epitheton geniální přikládáno již po prvním nebo druhém díle literárním — tedy abnormalnost prvního řádu — talent, o kterýž z počátku skutečně postaráno aspoň lidsky: Emanuela Bozděcha!

Tajemné zmizení jeho pro nás aspoň nemá nejmenší tajemnosti. Kdybychom mohli již nyní, dokud jsou ještě na živě lidé, o kterýchž jsme pevně přesvědčení, že mají osud Bozděchův z velké části na svědomí, reprodukovati jen poslední rozmluvu s nešťastným drama-

tikem, vysvětlilo by se tak mnohé, co zdá se býti veřejnosti skoro až mystickým.

»Ale — je možno, kollego,« byl refrain, jejž tehda nesčetněkráte opakoval, »jest vůbec jen možno, aby se takto zacházelo s českým spisovatelem?«

Co tají zdánlivě tak prostá slova ta, pochopí zajisté jen ten, kdo nebyl jen literárním dilettantem, nýbrž skutečným českým spisovatelem.

V tu dobu, jak všichni víme, byla se reklama už dávno obrátila k Bozděchovi zády. Mimo to byla i tvořivost jeho ochabla a měl také už mnohý tak zvaný národní »vroubek«. Byltě své služby zaprodal listům národu českému nepřátelským atd. A když pak se kajícně vrátil, shledal po nějakém čase, že jest v české společnosti — nemožným . . .

Než vše to jsou jen pouhé jiskřinky . . .

Vlastní blesk, drtící a ničící člověka náhle — vyrážející mu péro z ruky nepředvídaně v plné mužné síle, aby pak již jen živořil z pouhé — milosti, zasáhl Nerudu v podobě nejvšednější náhody ve Vlachově Březí, kde meškal u svých příbuzných.

Jediný skok byl vlastní příčinou všech dalších chorob a bezměrných útrap Nerudových provázených mučivou hypochondrií, v jejímž ovzduší starost a strach o nezbytnou skyvu chleba měnívala se začasté v duševní torturu.

Kdo byl přítomen velkolepému pohřbu, kdo přečetl po Nerudově smrti jen několik upřímně a poctivě míněných nekrologů, sotva nám uvěří, když dodáme, že velký tento muž, jehož význam v literatuře a kultuře české jest tak komplikovaný, že nestačil by k vytknutí objemný spis — déle celého decenia žil — nikoli snad z výtěžku své práce, nýbrž takořka z milosti — jediného člověka, který se k němu zachoval s nejvzácnějším jemnocitem a s velkodušností, jaké jest u nás po řídku.

Žurnalistická práce Nerudova v posledních desíti letech jeho života byla tak skrovňoučká co do objemu, že externím honorářem odměňován sotva by si by vydělal dvacet nebo třicet zlatých měsíčně.

Druhdy v pravém slova smyslu čtenářstvem hltané časové nedělní feuilletony, psané nyní v ovzduší Nerudovy eremitáže, pozbyly na své časové pikanterii. Duchaplný causerista napínal všechny síly; zalétal v duchu v dávné doby, probíral otázky literární, umělecké atd.

Nic na plat! Čtenářstvo uvyklé na vtip časový, vážený z plného víru pražského života, odvracelo se od lektury autora přemáhajícího svou melancholií a píšícího sice doposud duchaplně, ba mnohdy poetičtěji, duchaplněji nežli druhdy, nemělo než jedinou omluvu: »Vypsal se!«

Malý hlouček věrných a nejvěrnějších čtenářů vždy více řidnul. Pět, šest let před smrtí Nerudovou byl nad ním jako feuilletonistou vynesen ortel definitivně a trvale: »Vypsal se!«

Osudné »vypsal se« slýchal Neruda sice dosti často již v letech, kdy teprve křídla literární rozpínal a později vždy, kdykoli si popřál na čas oddechu; ale tentokráte bylo to příšerné »Memento mori«!

Nedělní causerie duchaplného feuilletonisty otiskovány, poněvadž před ním i po něm genru toho v tom duchu a v té formě nikdo jiný nesvedl; ale pro časopis sám, pro »Národní Listy« bylo skoro dobrodiním, že geniální jejich feuilletonista — zemřel.

Upřímný žal, jenž projevován nad jeho úmrtím, skoro ani nevyvážil všech různých, mnohdy úšklebných stesků, jež pronášeny a škodolibě kolportovány o necennosti, nepikantnosti atd. i nejcennějších jeho feuilletonů v posledních letech Nerudova života. I sama redakce nebyla jimi ušetřena. Obecenstvo prahlo po lektuře, jaké mu Neruda ze své poustevny skýtati nemohl, a tím byl osud jeho zpečetěn.

Na štěstí stalo se tak v době, kdy »Národní Listy« byly se již ze svého někdejšího »krachu« hmotně zotavily. Kdyby byl neblahý osud ten stihl Nerudu o několik roků dříve, r. 1874 nebo 1875, kdy počet abonentů Národních Listů sklesl na takové minimum a výtěžek z insertů byl tak nepatrný, že pracovalo se s deficitem skoro sto zlatých denně, kdy nebývalo by Dru Jul. Grégrovi při nejlepší vůli možno poskytnouti Nerudovi nutné úlevy v práci a vypláceti mu tutéž gáži jako jindy, nevíme, bývalo-li by možno, aby byl Neruda zemřel smrtí přirozenou.

Kdo nepoznal sensitivní duše hrdého a přece vždy tak laskavého, jemného, útlocitného a soustrastného muže toho, jako jsme ji byli poznali za různých okolností my, neuvěří, nemůže uvěřiti, jak bezměrně ztrpčovalo Nerudovi poslední dny života vědomí, že žije — z milosti.

Vše to, co jsme byli jen jaksi letmo naznačili k illustraci české literární otázky v ohledu sociálním a co bývá z pravidla tak úzkost-

livě tutláno a tajíváno, nepronesli jsme v nižádné naději, že by snad byla náprava vůbec jen možna.

Žijemeť v bezohledném a bezcitném tom víru již příliš dlouho, než abychom se mohli klamati jakýmikoli fantasmagoriemi, abychom na př. sami o sobě nevěděli, že děkujeme jen a jen nahodile houževnatému organismu svému, že nám již dávno nebylo péro na vždy vyraženo z ruky.

Pokořující a ponižující almužny, po kterýchž vztahuje i na sta literárních dilettantů hrabivé své ruce a všechny předpotopní prostředečky, pomocí kterýchž vyrábějí se literárni premianti atd., palčivou, ba žhavou literární otázku českou nerozřeší.

Literární činnost vyžaduje celých mužů. Jinak jest konkurence s literaturami ciziny titěrnou hříčkou slávolačných pošetilců.

Nedovedeme-li ve vlastním táboře sorganisovati se aspoň tak dalece, abychom poskytli svým dvaceti nebo chcete-li, padesáti literárním talentům aspoň možnost rozvinouti všechny své síly, když nám v tom nikdo nepřekáží, nenamlouvejme si, že svedeme něco v politickém boji proti tak znamenitě disciplinované organisaci, s kterouž zápasíme . . .

Je-li literatura integrující částí politicko národního programu našeho, bylo už dávno povinností národně-politických kruhů, by jí umožnily rozvoj aspoň přirozený, a nečekaly, až snad náhodou některý dilettující talent v okamžicích své prázdně něco vytvoří, s čím bychom se mohli — pochlubiti . . .

Avšak když i z kruhů kompetentních, — když tam poprvé zaklepáno, zda-li by snad nebylo záhodno aspoň o něco se pokusiti, — zazněla v odpověď surová slova: »Nevynáší-li spisovatelům českým řemeslo jejich tolik, aby se mohli uživiti; vždyť se jich nikdo o nic neprosí! Mohouť si najít řemeslo jiné, výnosnější. Jeť řemesel dosti!« — ano když i velký, směrodatný žurnál může hlásati: »Nechce-li český spisovatel psáti, jak je velkému obecenstvu vhod, ať toho nechá!« — za takových poměrů jest každá naděje marna . . .

* * *

A podobně, ba chceme-li, nepoměrně hůře ještě bylo za dob, kdy Sabina vlekl svou galejní kouli literárním světem českým . . .

I on neměl žádné nebo skoro žádné reklamy. I k němu byla se Frýna Reklama již v prvních letech literárního působení jeho obrátila zády a přes všechno jeho úsilí a neúmornou pracovitost neoblažila ho skoro nikdy ani pouhým úsměvem.

Ano více — Sabina byl, jak víme, systematicky a přímo zákeřnicky umlčován . . .

Na sta literárních dilettantů triumfovalo . . . Jedině on, nemaje v kalamitách svých přítele-mecenáše jako Neruda a postrádaje bezměrné síly trpěti až do konce života jako Züngel a nemaje zmužilosti, aby jako Bozděch vyhnul se dalším útrapám dobrovolně — jedině Sabina z pouhé lásky, nebo chceme-li, z přirozeného egoismu lehkomyslného člověka k životu — poklesl tak hluboko jako žádný z jeho kollegů . . .

Avšak i s nesmazatelným Kainovým znamením na čele zůstane nešťastný muž ten jedním z nejzajímavějších a zároveň o kulturu českou nejzasloužilejších. Až časem svým někdo podvolí se svízelné jale nad jiné záslužné práci, aby po pravdě a zásluze s nepředpojatého stanoviska vytknul kulturní význam Sabinovy literární činnosti v národě českém, přesvědčí se národ, že nešťastný a proklínaný muž ten zasloužil se o národ nepoměrně více, nežli sto jiných velebených dilettantíčků, kteří se po celý svůj život slunili a vyhřívali v klamné záři reklamní glorioly. *J. Arbes.*

Z oboru obecného školství.

(Učitelstvo.)

(Dokončení.)

Nelze říci, že by učitelstvo k otázce svého sebevzdělání lhostejně bylo pohlíželo. Od vydání nových zákonů školních horlivě zakládalo jednoty s účely vzdělavacími, zakládalo četné časopisy paedagogické, staralo se i o vydávání pomocné literatury. Než všecky tyto prameny vzdělání nepostačují již době přítomné. Učitelské jednoty v přechodných letech sedmdesátých dojista dobře úkolu svému vyhověly, než ustrnuvše na prvotním, dosti primitivním stadiu, opozdily se za pokrokem času a upadly tou měrou, kterou požadavky na učitelstvo kladené se zvyšovaly. Nevyhovují již ani svému vzdělavacímu účelu, aniž pracují nějakým způsobem o zlepšení a sesílení sociálního postavení učitelstva. Na skrovné výjimky trpí týmž marasmem, jako společné těleso. V organismus učitelský nepřinášejí ani svěžesti, ani pohybu. Není tu vnitřní organisace, která by uvedla síly v plodný život. Ač o těchto spolcích nejednou bylo řečeno ze středu učitelstva rázné slovo, zůstává vše při staré stagnaci, neníť bohužel lidí, kteří by podnikli reformu. Opravdově inteligentní učitelé schůzím spolkovým se i vyhýbají, neboť ničeho tu nelze získati. Stopujeme-li uveřejňované programy, užasneme, o čem se tu mluv a přednáší: vedle vyjezděných, ošuntělých themat z paedagogiky, vedle jistých stereotypních themat, jež probíhají všemi jednotami, na př. o vycpávání ptáků, pojednává se třeba o čínských pagodách, o prorokování povětrnosti, o Sahaře atd. »Česká Škola« reagujíc před lety na stesky »Posla z Budče«, že mnozí učitelé spolkového života se straní, pověděla o učitelských jednotách otevřeně pravdu Ukázala na přežilost jejich a zahájila i slibnou diskussi, jak povznésti, obroditi vnitřní jejich život. Diskusse bohužel se neujala. Jediným

jejím výsledkem snad bylo, že pražské jednoty sloučily se v jeden veliký spolek. Na venku zůstaly věci beze změny. Zde čeká učitelstvo ještě úloha. Všem živlům pokročilejším nastává tu přímo povinnost, aby uchopily se vedení, a v schnoucí, bezšťávný život spolkový vlily nové síly. Třeba bude se vší energií zhostiti se všech těch starých šablon a uvésti na scenu nové myšlenky; co nejširším vrstvám musí se uvolniti přístup k rozhledům po současné práci vědecké domácí i cizí; soustavně musí se pracovati, aby učitelstvo své názory učilo se rozšiřovati a prohlubovati. Nutno bude, aby se učitelstvo emancipovalo ve svých jednotách ode všeho kultu osob, aby lépe rozumělo neodvislosti a bránilo se tu všemu vlivu okresních inspektorů, hejtmanů a jiných úředních a poloúředních osob, jichž pouhá přítomnost o schůzích zúžuje a tísní volnější život a dusí všechen vzlet. Učitelstvo musí pochopiti, že půda jednot jest jedinou jeho volnou vlastí, za jejímiž hranicemi již přestává pro něho svoboda slova a jednání. Na půdě jednot může ono jedině sbírati své síly k obraně své i k obraně školy. A proto nechť učí se lépe využívati všech výhod dosud neomezovaného, volného spolčování. V nejedné příčině může tu býti našemu učitelstvu vzorem učitelstvo německé, žárlivě vždy střežící svoji suverenitu spolkovou.

Všecky jednoty v Čechách, na Moravě a posléze i ve Slezsku (od lonska) sdruženy jsou ve tři velké »Ústřední spolky«. Sdružení tato při čilém životě jednot znamenala by mohutnou organisaci, ve skutečnosti představují však organisaci pouze formální. Viděti to dobře na př. na »Ústředním spolku« českém, který, ač na venek representoval se skvělými manifesty, velmi málo působil do vnitř. Markantně se to ukázalo, při projednávání otázky služného, kdy jednotlivé jednoty společná usnesení obcházely, nebo prostě ignorovaly. Správy »Ústředních spolků« spokojovaly se dosud vždy více vnějšími okázalostmi, lhostejně pak celkem přihlíženo bylo k tomu, jak obsah přijatých resolucí vstřebává se v krev a cévy učitelského života. Tak na př. přese všecky četné resoluce proti klerikalismu tento v učitelstvu roste a šíří se měrou povážlivou. Jinou chybou je, že oba »Ústřední spolky« jsou bez programu; aspoň žádného konkretního programu neprovádějí, žijíce pouze z toho, co den dá. Správy jejich, nalézajíce se po řadu let v rukou týchž osob, ztrácely pozvolna důvěru učitelstva. Na Moravě ohlásila se oposice teprv na lonském sjezdu v Boskovicích, ale v Čechách klíčila již od let, ač na sjezdech a valných hromadách bývali členové ústřední správy předmětem hlučných ovací. Česká oposice za posledních dvou let

vzrostla na energický odpor, s kterým ústřední výbor sváděti musí tuhé potyčky. Zřetelně se tu jeví »boj starých a mladých«: proti zastaralému systému staví se nové názory, nové pojímání věcí. Proti oposici trvá však dosud většina, jejíž důvěru v autoritu starých nepodlomilo ani nepřístojné a nedůstojné vystupování dlouholetého předsedy p. Krále vůči odpůrcům. Přes úsilí oposice zvolen byl na lonské valné hromadě v Příbrami opětně za předsedu a přívrženci jeho opětně do výboru ústředního. Vadou oposice jest, že není jednotná, uvědoměle sjednocená v hlavních požadavcích, aby věcně čeliti mohla jako pevná strana dosavadní většině. Nemá také osoby, která by se odhodlaně postavila v její čelo a důsledně a vytrvale vedla za reformu boj, který přec v učitelstvu vybojován býti musí. Starý systém zatím vůčihledě slábne, rozpadává se a nemá již té energie, aby nepodléhal silnému vlivu oposice. Tak hned požadavek nové lepší organisace, ač předsednictvo »Ústředního spolku« z počátku ho příkře odmítalo, dosti záhy potkal se s obecným souhlasem, tak že správě ústřední nezbylo, než otázku projednati. Aby pilulka byla méně hořka, výbor »dal si uložiti«, aby návrh k nové organisaci vypracoval a učitelstvu k diskussi předložil. Elaborát výboru, rozeslaný letošní zimy všem jednotám v Čechách překvapil však neočekávaně nepříjemným způsobem ty, kdož od starého regimu oddaně očekávali nápravu. V jiné formě konstruován návrh zdánlivě »nové« organisace, co do věci pouhá úprava starých stanov »Ústř. spolku«, podržující v podstatě základní vady trvajícího systému. Nepromyšlený, nejasný, v mnohých částech i kusý a centralistní (Praze reservována celá listina výboru a všickni náhradníci) návrh ústředního výboru narazil záhy na odpor, kterému neodolal. Výbor nalezl pro svůj návrh i mezi nejvěrnějšími přívrženci tak nepatrnou menšinu, že neodhodlal se více předložiti ho valné hromadě delegátův, za příčinou projednání otázky organisační do Prahy na den 8. srpna t. r. svolané.

Přikryv sofistikou svoji porážku, doporučil učitelstvu organisaci, jak navržena byla již před rokem oposicí; zásady její také valná hromada přijala. Trest budoucí organisace je tato: výbor ústřední volen bude v 21 skupinách, z nichž každá volí přímo po jednom členu výboru a jednom náhradníku; Pražská po čtyřech. Člen výboru je zodpovědný své volební skupině a je v stálém styku s jednotami své skupiny. Jiné spojení mezi středem a členy organisace má sprostředkovati spolkový »Věstník« s odpovědnou redakcí. Vedle toho, že bude stálým obrazem činnosti učitelstva, má býti listem

v prvé řadě instruktivním, informačním. Organisační diskusse přivedla na všech stranách dosti, jindy nebývalého ruchu. Nelze přehlížeti, že vzbuzen byl tu neobvyklý dosud zájem pro společné záležitosti. Na druhé straně však dlužno říci, že není všade jasno; sám pojem organisace zůstává většině temným, jak vidělo se dobře o poslední valné hromadě. A za krátko postaveno bude učitelstvo před otázku organisace vnitřní: jakým životem naplniti nové formy. Tu vynořuje se řada otázek, již naléhavých, na jichž řádném řešení záviseti bude pokrok, celý rozvoj našeho učitelstva. V čelo organisace pak postaveni býti musejí lidé, kteří přinesou nové ideje i schopnost ideje své prováděti — bez toho celá organisační akce byla by pouhým čeřením svrchních vod.

* * *

Jako ve spolkovém životě učitelském není živějšího vzrůstu, vývoje, ano spíše klesání a pozvolné usýchání, nelze ho pozorovati ani v odborném časopisectvu a literatuře paedagogické. Učitelstvo samo volá již po lepší práci a organisaci také na těchto polích. Časopisectvo učitelské je rozvětvené. Vychází tou dobou — nepočítaje klerikálního »Vychovatele« a různé věstníky okresních jednot — deset listů učitelských. K tomuto vnějšímu rozkvětu není v žádném poměru vnitřní jejich cena. Tu ohromnou spoustu vytištěných nezáživností, variací na známá, otřelá themata, naivních pojednání a podobného materiálu, nelze probírati bez přesvědčení, že tu hromadí se pouhé stohy jalové a zbytečné literatury. Toho, co táhne, chytne, upoutá, je velice málo. Jsouce namnoze obstarávány týmž kruhem přispívatelů, jsou si všecky listy podobny jako vejce vejci. Rozdíly jsou v malé míře kvalitativní. Vliv na oblibu listu nemá pravidlem obsah, nýbrž předně a posledně — láce. Nejlacinější list »Posel z Budče« patří sice k nejslabším, ale také k nejrozšířenějším. V poslední době ozývají se častěji hlasy, žádající vědeckou revui paedagogickou, slibujíce si od podobného orgánu rozkvět nauk paedagogických. Provedení však naráží na silné obtíže.

V učitelstvu není pro vědecký orgán duševních disposic; proto třeba bude zjednati dříve v širších kruzích učitelské společnosti hlubší zájem pro skutečné potřeby vědecké literatury, bude třeba podniknouti kritickou revisi nynějšího časopisectva a ukázati na jeho nepostačitelnost, jeho mezery, celkem úzký obzor a přežilé stanovisko. Úkol tento dobře by vykonati mohly literární odbory učitelských

jednot. Najdeť se snad v každé jednotě někdo, kdo literatuře rozumí, má samostatný úsudek a smysl pro pokrok.

Paedagogickou revui snaží se zatím repraesentovati »Paedagogické Rozhledy«.

Do theorií paedagogických nepřinesly však mnoho novějších názorů. Uznati sluší, že horlivě šíří známost literatury Komenského se týkající — jediný to list český, který pilně a stále, ovšem více po stránce zevní, Komenským se obírá.

Postupem let snesly mnoho materiálu, přehledů, fakt, poznámek k historii paedagogické literatury, otiskují celou literární pozůstalost Lindnerovu (i z periody starší), ale na druhé straně ze současného hnutí světového sotva sporé úlomky. V tom tkví směr »Paedagogických Rozhledů«, že pozor více obracejí na zad, do minulosti, do historie, nežli do přítomnosti. V části kritické jsou slaby, zvláště v oboru literatury pro mládež bývá kritika jejich chvalořečnická.

Dobré práce, poměrně nejlepší, přinášejí: »Česká Škola« (red. J. Mrazík) a brněnský »Učitel« (red. Fr. Dlouhý). »Česká Škola« řadila se vždy v popředí vážných snah a i v periodách slabších stála výše, nežli jiné listy. Mnohé práce zde uveřejňované snesou dobře i přísnějšího měřítka Sluší na př. upozorniti na slibnou studii Mrazíkovu »o psychologických základech vzdělání mravního«, která počíná vycházeti. Pozoruhodny jsou tu také články Jos. Černého. »Č. Šk.« jediná z listů učitelských ujala se řešení otázky lepší organisace, nelze však pochopiti, proč zanechala diskussi neukončenou. »Učitel« přinášívá dobré práce z péra Úlehly, Vorla, † Vašátka, Janů a j.

Ne sice oficielním, ale skutečným orgánem »Ústřed. spolku« českého, resp. jeho předsedy p. Krále, jsou »Učitelské Noviny«. Od svého vzniku byly útočištěm všech nespokojenců s inspektory, školními radami, s obsazováním míst a pod. Sem zanášeny byly nejen různé učitelské bolesti, oprávněné i malicherné, různé spory veřejné i osobní, ale i mnoho kalu a smetí. V polemice vypěstovaly drsný, přihrublý tón. Nejednou postavily se přes zdánlivou liberálnost na stanovisko reakcionářské a ukázaly svoji ignoranci; na př. v otázce rukopisné (kde »Píseň na Vyšehrad« stotožnily s R. K.) nebo v pojednání o socialismu (socialismus stotožnily zase s anarchismem a atheismem). Proti spravedlivé kritice jalového básnění pro mládež pozdvihly svého času rozhorlený, zakřikující hlas. Mravní jejich vliv byl nepěkný,

Orgánem moravského »Ústř. spolku« jest »Komenský« (red. Slaměník). Vedle některých lepších prací z let minulých známy jsou zde vycházející Kosinovy »Hovory Olympské«. Jinak je to časopis slabý.

Na stejné asi úrovni jsou ještě: Krasořečnický »Posel z Budče«, »Beseda Učitelská« (pěstující nejvíce praktickou methodiku) a »Časopis učitelek«. Moravský „Národ a Škola« činí náběhy reformní, ale pluje sám ještě starými vodami.

Nejasné touhy po uvolnění ozvaly se také v hlasech, volajících po neodvislém, politickém listu učitelském. Tužbám těmto hledí vyhověti »Školský Obzor«. Vychází od nového roku jako týdeník v Roudnici redakcí p. Jos. Hofrychtra, bývalého učitele. Redakce naznačuje program listu jako svobodomyslný a obranný vůči byrokratismu a klerikalismu. Slibuje bojovati za nejširší autonomii ve školství proti správě centralisační, za uzákonění návrhu Kvíčalova, za politickou svobodu učitelstva, za nápravu v obsazování míst a jiné požadavky školské a učitelské.

To jsou povšechné, podstatnější karakterové rozdíly jednotlivých listů. Jinak — jsouce výronem a odrazem téhož společenského a intelektuelního života — mají v povaze své mnoho stránek společných. Frappantní je přímo v té dlouhé řadě paedagogických listů nedostatek opravdovější kritiky. Staré, známé stesky na nedostatečnost naší kritiky slyšeti bylo nejednou i z učitelstva a tím spíše dalo se očekávati, že najde se orgán, který kritiku paedagogické literatury pojme vážně ve svůj program. Některé náběhy staly se sice v »Paedagogických Rozhledech«, »České Škole« a dříve již (nyní zaniklém) »Paedagogiu«, ale od těch prvních, dosti skrovných pokusů se v ničem nepokročilo. Co se pod jménem kritiky sem tam objevuje, neobstojí kvantitativně ani kvalitativně. Ty ploché, suché, nestravné literární referáty, zastrkávané do posledních koutů nestačí ani, aby pomáhaly buditi nějaký interes literární, docela snad vědecký. Jaké kvetoucí naivnosti jsou tu ještě možny, viděti na př. na pojednání o Vrchlického »Anthologii«, jež přinesl lonský »Posel z Budče«. Nestačí se ani současné literární produkci a dala by se vyjmenovati z poslední doby řada dobrých spisů, o nichž paedagogické časopisy sotva se zmínily. Vedle toho rozsáhlého, po většině bezbarvého, neživého, nesyticího materiálu časopiseckého, nepodmiňujícího vzrůst a rozlet ducha, není ovšem ani podmínek, ani místa pro vznik a rozvoj kritiky jako literárního odvětví s vyššími, vážnými pretensemi, rozšiřujícího a prohlubujícího obory vědecké literatury. Paedagogické listy nejen že nechápou nutnost kritiky jako živé hybné síly, ale nepřenesly se dosud

přes stanoviska u nás bohudík již překonaná, přežilá: ještě v poslední době hlásají heslo, že kritika je negací a kritikové dostávají lekci, aby hleděli si práce positivní. Viděti, že nejeví se tu ani vliv současných kritických poměrů českých.

Uzavřenost je také jedním ze společných rysů téměř všech listů. Neobráží-li se v nich domácí ruch literární a vědecký, tím méně zabloudí přes okraj jejich zpráva o hnutích cizoliterárních.

I ve stránkách podružných je tu mnoho karakteristického. Tak rozvětvená rubrika dopisův představuje do roka spoustu potištěného papíru, ale význam není tu vyšší než pouze lokální. Drobné zprávy, jež jsou vybranému listu pružinou, jsou zde svrchovaným suchoparem, omezujíce se na recepty na zavařování ovoce, čištění inkoustových skvrn a pod. Ve zprávách osobních vyrovnají se i svobodomyslnější nejmenšímu lístku vládnímu: aspoň neujde jim žádný kříž, žádné úřední vyznamenání, ani povýšení v ministerstvu, ani konsistorní pochvalné uznání . . .

* * *

Z téhož ovzduší jako paedagogické časopisectvo béře svůj původ i paedagogická literatura knižná. Proti svěží periodě Lindnerově nese dnes patrné známky úpadku. Je to perioda vyprahlá, vyssátá. Revise, kterou podnikl p. dr. Krecar za minulé desítiletí 1882—92 v Ročence »Dědictví Komenského«, vypadla velmi chudě. Není cílem těchto řádků ohledávati obsah, principy a směry dnešní paedagogické literatury, nýbrž jde jen o to, ukázati, pokud je projevem našeho učitelstva a jak v ně působí. Hned na první pohled se jeví, že převážnou většinou směřuje k tak zv. bližším potřebám učitelským. Těmi rozumějí se různé methodické rozbory, výklady a rozvrhy učiva. Kol methodiky a didaktiky všecko se točí a víří. Sem spadá největší díl učitelské spisovatelské činnosti, od prvních pokusů o methodické návody až k stylistikám starých pánů. Jsou to určité předpisy do podrobna rozvedené, jak má učitel učiti, dokonalá šablona, od které nemusí se nikde ani o vlas odchýliti. (Vybírám na ukázku místo z nejnovější methodiky Frankovy: »Vyndejte sešity (k žákům) a péro! Čítanku položte na levo, sešit na pravo! Teď! atd.«) Jako každá otázka učiteli, tak strká se každá odpověď žáku již napřed do úst. Čtenář nevede se nikde k přemýšlení a protože přemýšleti nemusí, je toto odvětví literární nejpohodlnější a nejhledanější pomůckou k vyučování a jde dobře na odbyt. Methodikami hemží se

četné bibliotheky paedagogické, Urbánkova, Sadovského a jiné. Polovice nyní vycházejících spisů paedagogických patří methodice a didaktice. Co nemá šablonovitý ráz methodický, nelíbí se a pravidlem zaniká. Tak zanikla Bayerova bibliotheka paed. klasiků, zanikly při třetím dílku knihkupcem Jánským v Táboře vydávané »Science Primers« (Počátky věd) od anglických přírodozpytců Huxleye, Roscoe, Balfurta-Stewarta a j., ač pěkný tento podnik byl laciný; Lindnerova pohrobní »Paedagogika« prodávati se musí již za cenu sníženou, ačkoliv Lindnera kde kdo má stále v ústech. Podobně je i se spisy Komenského.

Mimo obor didaktický objeví se na trhu literárním zřídka spis oboru jiného, docela snad významu většího. A při tom nelze ani mluviti o zdokonalování methody jako o rozhojňování methodických šablon. Za těchto okolností šíří se a stále citelnější stávají četné nedostatky české paed. literatury. Po lepším vzdělání bažící učitel marně se ohlédá po lepších, větších spisech z oborů všeobecných, nemluvě ani o různých oborech specielních; těmto nedostatkům hledí pro první chvíli odpomoci »Stručný Slovník Paedagogický«, vydávaný literárním odborem při »Ústředním spolku« českém. Podnik je dobrý a záslužný, ale právě pro svoji stručnost větším potřebám brzy nepostačí. Paedagogická literatura, knižná i časopisecká, svým téměř výlučným rázem didaktickým, jehož příčiny leží částečně v dnešním vyučovacím rázu obecního školství, má namnoze i jednostranný vliv na utváření se intelektuelní stránky našeho učitelstva, na všecky jeho názory, které pronikají jeho prací školní i společenským jeho životem na venek a sotva kde ukazují větší stupeň hloubky. Nepřinášejíc nových idejí, ale žijíc z bohatších period starších, postrádajíc hlubších fondů, z nichž by vytryskly živější prameny, nezanechává po stránce myšlenkové za sebou patrných stop, zapadá a ztrácí se v klidných vodách současného učitelského života.

* * *

Z různých okolností, poměrů a vlivů, které dorážejí na učitelstvo, vnikají v jeho život, jej uzpůsobují, utvařují k jistým směrům a cílům, patrně, ano silně vystupují poslední dobou vlivy současné politické reakce a klerikalismu. Učitelstvo tísněno je tlakem s hora, jeho jednání veřejné je zvláště od červencových voleb sněmovních pod bedlivým úředním dohledem. Každý sebe nevinnější projev politický neb národnostně zbarvený podrobuje se hned přísnému disciplinárnímu

vyšetřování, jež samo v sobě je často krutějším, nežli pouhý trest. Než s druhé strany dlužno opět říci, že všechen tento tlak je pouze vnější. Žádným snahám, žádné práci učitelově na poli osvětovém nepřekáží; do vnitřního ústrojí školního nezasáhne žádný místodržitelský výnos, nemůže sem vniknouti žádná zpátečnická reakce, pokud učitelstvo v jejím směru a duchu nespolupůsobí. Proto všecky ústupky, jež uvnitř školství se reakci činí, činí se dobrovolně a ze zbytečné bázně. Učitelstvo pak samo má jiné poslání kulturní než politické, má volné a široke pole, kde může beze strachu a trvale působiti a kde se nad ním nevznáší žádný Damoklův meč. Jinak také nelze nepozorovati, že učitelstvu nedostává se jisté zmužilosti, hotovosti k obraně, dostatečného množství mravní síly, která by se opřela, vzdorovala nátlaku, ať přichází již odkudkoliv. Příznakem toho je hned okolnost, že 12.000 českého učitelstva nedovede si udržeti svůj jediný neodvislý, obranný orgán. »Školský Obzor« po půlletním vycházení žaluje trpce na netečnost učitelstva, mezi nímž nenašel více než 155 odběratelů.

S reakcí politickou pozorovati lze silnější, širší a výhodnější působení klerikalismu. Zatím co na jedné straně klerikální žurnalistika statně do učitelstva bije a ochotně nad ním vykonává policejní spoludozor, vyhledává a dobře vystihuje klerikalismus na druhé straně všecky slabiny nejisté posice učitelské a vkládá tam zárodky svého potomstva. Učitelstvo poutáno je mnohými svazky ku kněžstvu na témže poli činnosti, a této okolnosti dobře dovedlo využiti kněžstvo nového rázu, aby učitele připoutalo k sobě ve prospěch různých klerikálních snah. Tak shledávám poslední dobou v celé řadě podniků klerikálních vynikající účastenství učitelů. Vycházel dokonce nedávno ještě časopis učitelský (Praktický učitel) s nepokrytými tendencemi servilně klerikálními. O poslední valné hromadě Žižkovské »Vlasti« prohlásil P. Škrdle, že »největší naději chová v učitelstvo« a na klerikálním sjezdu brněnském děkan P. Šplíchal vyslovil učitelstvu moravskému úplnou spokojenost a pochvalu. Klerikální tyto projevy výmluvně ukazují na směr současných proudů: komentáře nepotřebují.

* * *

Celkové mravní a intelektuelní niveau nynějšího učitelstva, ač nenadnáší se nikde vysoko, není níže, nežli úroveň jiných současných společností národních. Uznati třeba, že i učitelstvo má své

jasné, světlé stránky, že lne věrně a pevně k lidu, že neodlišuje se, neodtrhuje od něho jako celku žádnými stavovskými snahami, naopak s národem splývá, přenášejíc na sebe a zhušťujíc v sobě jeho přednosti i vady. Bohudík, dobře se poznávají v učitelstvu samém. Vědomí vlastní nedostatečnosti probouzí jednotlivce, aby pokoušeli se o nápravu a kdyby těchto jednotlivců vlivem nehybného okolí bylo dosud sebe méně, nelze přezírati, že počátky obrozovacího procesu již vytryskly. Třeba nebyly dosud vyjasněny, vyhraněny, vyvěrají přec z téhož společného poznání, že učitelstvu nutně již je potřeba vnitřní reformy a sesílení na venek. Dobře vyciťuje se zastaralost a přežilost bývalých forem a názorů; odtud touha po nových směrech, po novém vedení, po obratu prodírá se mocně na povrch. Vidí se, že učitelstvo hledati musí sílu nejprve samo v sobě, v svépomoci. Prozíravější proto přestávají očekávati oporu životní z jakýchsi neurčitých pramenů národních, ale dávají iniciativu k činům, jimiž učitelstvo samo dosíci musí žádané výše duševní, mravní a hmotné neodvislosti. Výronem těchto snah je nadšená a sympatická kniha p. Janova »O sebevědomí učitelském« horující za mravní ideály a vysoké cíle učitelstva. Na zhojení duchové stagnace a neplodnosti hledá se především literární svépomoc. Přátelé oprav skládají tou dobou své naděje ve sdružení »Dědictví Komenského« (Viz N. D. I. seš. 7.) žádajíce na něm, aby opustivši všecky podřízené úkoly, snažilo se hojnými a především l a c i n ý m i vydáními děl světového ruchu vědeckého oživiti a zúrodniti vyprahlé nivy naší paedagogické literatury a uvádělo tak učitelstvo v bohaté a živé proudy současné moderní vzdělanosti.

Nové hnutí má ovšem ještě četné slabosti. Stojí a padá několika málo jednotlivci, na jichž energii a neústupnosti záviseti bude, nerozplyne-li se v moři všeobecné stagnace, nebo nebude-li potlačeno jinými nepříznivými poměry; je více pasivní než aktivní, majíc sice v inteligentnější části učitelstva dosti přívrženců, ale tichých, málo však činných a odhodlaných hlav. Ve valné části učitelstva hledí se na novotáře nevrle, jako na zbytečné rušitele míru, přemrštěné kritikáře, předstírají se jim záměry osobní a rozkolnictví. Nejednou postavily se jim na odpor kruhy, kde nejspíše očekávalo se porozumění. Avšak tyto počátky má každá obroda společenská, každá reorganisace má svůj tuhý, těžký vznik. Reforma stavu, povolaného k tak důležitým kulturním úkolům v národě, zápasu, obtíží a těžkostí lekati se nesmí. *Jr.*

Pavel Josef Šafařík, jeho život a práce.

Napsal Jaroslav Vlček.

(Dokončení.)

V.

V Praze.

Dva přátelé pražští nejvíce se těšili z přesídlení Šafaříkova do středu literárního života českého: Palacký a Jungmann. Onen, slibuje si právě zde od mladého slovenského učence osvěžení a prohloubení domácí vědy, zjednal mu na pět let soukromou podporu devíti nejmenovaných vlastenců, za jichž anonymitou kryli se sám Palacký a jeho nejbližší známí; Jungmann pak naplněn jsa týmiž nadějemi, plesal, že Šafaříkem v Praze »nová hvězda literatuře naší zasvítá«. Jediná podmínka soukromé podpory byla, aby Šafařík vědecká díla svá psal česky.

Šafařík skvěle vyplnil naděje pražské obce literární. Přes skrovné hmotné opatření životní, přes policejní nedůvěru, kterou byl stíhán první časy v Praze, přes chatrné, často porušované zdraví, hned v prvních dvou letech s neobyčejným napjetím pracovních sil, mladickou pružností duševní a mužným soustředěním veškerého obsáhlého vědění svého rozvrhl a dokonal knihu, jež navždy se spojila s jeho jménem jako Šafaříkovo dílo hlavní: »Slovanské starožitnosti«, díl dějepisný, v Praze 1837, VI a 1005 stran velké 8°.

Základní myšlenka Starožitností v Šafaříkovi probouzela se už počátkem let dvacátých. Na jedné straně kochal se, jak sám píše Kollárovi v květnu 1823, »v Rakowieckého výtečných názorech do života Praslovanů«, na druhé studuje zeměpisnou rozlohu jižních zemí slovanských a poháněn jsa nedostatečností všech map balkánského poloostrova, jež »jako ve snách jsou pracovány«, podle vlastního místního ohledávání kreslí Srbsko, Bosnu, Macedonii, Bulharsko, až v únoru 1827 vyslovuje své předsevzetí: ‚Vypsání zemí poledno-

slovenských', z něhož »se zajisté nejen Vuk [který dal řezati novou mapu Srbska], nébrž i jiní map skládači něčemu naučí, jestli chtíti budou.« Ale Šafařík nepřestal na stránce zeměpisné. Vedle přítomné rozlohy tureckého Slovanstva jala se jej zajímati i minulost hor, řek a osad jihoslovanských i jejich jmen, a zeměpis převedl jej k dějepisu jejich. Staří řečtí a latinští spisovatelé stali se mu hlubokou a vděčnou studnicí, z níž vybral tolik nové látky, že se mu »v tom nikdo v Evropě vyrovnati nemóže«. Co chvíle »nové pole« otvíralo se mu před očima, až posléze objevil nové světy, »o nichž se nám posavad nesnívalo«: »historii Slovanů v Turecku« počínající se nikoliv teprve šestým stoletím, ale už dobou Herodotovou — to jest Slovany, a to nejen balkánské, nýbrž všecky v Evropě usedlé, prokázal za »národ praevropejský«, za současné a rovnocenné svým příbuzným indoevropským: Řekům, Římanům, Germánům. Tento svůj nález Šafařík založil na svědectvích topografických, dějinných i jazykových, »proti nimž«, jak Kollárovi přivolává v prvním radostném rozrušení, »ani brány pekelné nic neodolají«. Utvrzení a dobudování této myšlenky, rozšiřování a prohlubování obrazu starého evropského Slovanstva od věku Herodotova t. j. od polovice pátého století před Kristem až do vítězství křesťanstva u hlavních národův slovanských čili do konce století desátého po Kristu — bylo od tohoto nálezu hlavním účelem vědecké činnosti Šafaříkovy, která dospěla vrcholu »Starožitnostmi«.

Však nejen starobylost Slovanův v Evropě měla dokázati kniha Šafaříkova: ona prokazovala i vzdělanost, mírumilovnost, ušlechtilost jejich, zkrátka jejich kulturnost, kterou dějepisectví století osmnáctého téměř šmahem jim upíralo. Z karikatury nevlídného obrazu starých slovanských barbarův pod Šafaříkovým pérem bezděky vyrostla jejich nadšená obrana, obraz dýšící něhou a soucitem, malovaný jasnými barvami apoštola humanity. Už před desíti roky, v lednu 1826, byl zvolal v listě ke Kollárovi: »Ó Rakowiecki — jak památnú pravdu pověděl's, že v slovanské historii jen Slovan pracovati musí!« Velesympatický obraz průmyslného, kupeckého a rolnického starého Slovanstva, jak jej v knize »Śledzenie początku narodów słowiańskich« r. 1824 podal Vavřinec Surowiecki, příslušník školy varšavské, zaujal Šafaříka celého, tak že stopuje vývody polského badatele a doplňuje i opravuje je výzkumy svými, napsal o předmětě tom opět knihu: Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki, v Budíně 1828, v knize své pak zvěstuje Kollárovi v březnu téhož roku: »Mé dodatky, má kritika Surowieckého

vlastně všecky jeho historické sady vyvracuje. Já pojal národ náš z vyššího stupně ohledu — jeho starožitnost, jeho velikost, jeho prastarost v Evropě u mne už ne záhadky více — nikoli, já o tom všem téměř s mathematickou jistotou přesvědčen jsem.« Kritika Surowieckého byla ohlášením »Starožitností« a jejich předchůdcem.

Šafařík dobře si byl vědom protivy nového svého nazírání na minulost slovanskou a názorův starých, čekaje prudký odpor; ale sotva stejně jasně si uvědomil myšlenkový základ, na němž vybudoval karakteristiku svých pohostinných, mírumilovných, zbraně nenávidících, orbu, obchod, průmysl pěstujících, zpěvavých a sympatických starých Slovanův: on i všichni jeho polští spolupracovníci, ti Surowiečtí, Potočtí, Rakowiečtí, Lelewelové, Maciejowští atd., byli odchováni a proniklí ideami Herderovými, velikého hlasatele humanity, jak ji, u něho vyrostlou opět z rousseauismu, přerůznými variacemi plamenně a důrazně na sklonku osmnáctého věku hlásal zejména v trojici svých děl: v nedokončených »Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit«, v pokračování jejich »Briefe zur Beförderung der Humanität« a v dovršení »Adrastea«, v přírodě, v minulosti národův, v osobnosti člověka a jeho určení, v plodech jeho ducha a veškeré vzdělanosti lidské spatřuje jeden a týž veliký zákon, vštípený Tvůrcem, rozvíjený a zdokonalovaný člověčenstvem: lidskost, humanitu. Bezpočtukrát zněla v myslích probouzejících se slovanských generací let dvacátých a třicátých Herderova vroucí slova uznání z čtvrté hlavy šestnácté knihy jeho »Ideen«, napsaná o staroslovanské tiché pracovitosti a nedobrodružnosti, o idyllickém pastýřském a plodném rolnickém životě, o průmyslové a kupecké pili, o bezmezném pohostinství, svobodymilovnosti a zpěvavosti, o měkkosti a podajnosti povahy národa tragickým osudem vklíněného mezi výbojné Germány s jedné a ještě výbojnější národy asijské s druhé strany, který v dějinách se stal typickým představitelem nezaslouženého trpitelství, který však zároveň svou vrozenou humánní povahou a skvělými dary klidné práce kulturní v stoletích humanity a osvěty dojde obecného uznání a staré jeho dějinné křivdy mnohonásobné nápravy. »Auch ihr so tief versunkene, einst fleissige und glückliche völker (werdet) endlich einmal von eurem langen, trägen schlaf ermuntert, von euren sklavenketten befreit, eure schönen gegenden vom adriatischen meer bis zum karpatischen gebirge, vom Don bis zur Mulda als eigentum nutzen, und eure alten feste des ruhigen fleisses und handels auf ihnen feiern dürfen!« Tyto názory lidumilného filosofa německého staly se zdrojem zvláštního, ideálního

pojímání veškeré starožitnosti slovanské od RKZ, Šafaříka a Kollára až po Vocela, od Surowieckého až po pařížská Čtení Mieckiewiczova, od Ivaniševa po Konstantina Aksakova. Kulturní snaživosti, humanní povaze a starobylosti Slovanův nepříznivé názory Němce Gebhardiho, Čecha Dobrovského, Rusa Karamzina, které potud vládly ve vědě evropské, novou herderovskou školou slovanskou na celý lidský věk byly odstraněny. Šafařík vyznává přímo hned v úvodě k ‚Starožitnostem', že mu péro do ruky vtiskla nejen náklonnost k domácímu dějepisu a mluvozpytu vůbec, nýbrž i »přirozená láska k milé národnosti naší«, »vroucí žádost, všestranným zhloubáním a rozsudným vyložením starožitností našich vytrhnouti z nehodného zanedbání původ a zrost národu našeho, a vyjasniti, pokud možná, nejdřevnější dobu života a dějin jeho« podle všeho toho, »co z hodnověrných pramenův, po pilném a soudném rozboru, o původu, prvotních, sídlech, rozvětvení, dějích, povaze, živnosti, náboženství, řádu, jazyku, písmě a umění pranárodu slovanského v novější této době buď od jiných, buď od nás samých vyšetřeno a za pravé uznáno jest.« A na závěr prvního dílu nikterak se netají svým herderovským pojímáním vědy dějepisné a minulosti národův: »Jest to odvěčná vada historie, že obyčejem obecné chatry vždy raději obracuje zřetel svůj ke zevnitřním, hlučným, krvavým, na smysly tuze dorážejícím činům, nežli k bohulibým úkazům vnitřního života národův, že vždy hojněji vypravuje o krutých bojech, násilných podmanitelích a potlačitelích, plenitelích a zhoubcích, nežli o mírných zaměstknáních, domácích ctnostech, vzdělavatelích rolnic a polí, milovnících tichých umění a řemesel, obchodu a kupectví, učitelích lidu, rozšiřovatelích nauk, že nám vždy ochotněji maluje černou krví lidskou hojně vypestřenou a protož důraznější, nežli bílou, při tom však jednotvárnější národního života stranu . . . My o předcích svých spravedlivěji souditi se učme. Vysokost a jasnost místa, kteréž tento neb onen národ v historii člověčenstva zaujímá, nezakládá se pouze na množství vítězných a krvavých bojův, před stolicí vyššího soudce, nežli jest klátivý rozum náš, i tiché domácí ctnosti mají svou cenu. Jestliže Slované, milujíce svou vlast, orbu, hospodářství, řemesla a kupecký obchod, netěkali s oružím a nesbíjeli po půlsvětě, snášejíce raději doma nejedny nátisky cizinců, zachovaliť oni tím jak sebe, tak i krásnou, rukama svýma ve plodonosnou zahradu obrácenou vlast svou nám, jejich potomkům, a skrze nás člověčenstvu« . . .

Veledílo Šafaříkovo rozešlo se po učeném světě a všude záhy našlo horlivé čtenáře a obdivovatele. Chystal se překlad ruský,

polský, německý. Ale z předložených hotových výsledkův dlouholeté, podrobné práce rozborné i tvůrčí, z úměrných, rozložitých period, jež Šafaříka tolik karakterisují, nelze poznati, co vše překonával a překonal, a co vše dělo se v duši jeho, než ‚Starožitnosti' hotové vyšly z pod tiskařského lisu. Soukromá korrespondence s polskými a ruskými přáteli, hlavně s Maciejowským ve Varšavě, s Vostokovem v Petrohradě a nad jiné hojná s Pogodinem v Moskvě, i zde nitro učencovo otvírá do kořán.

Prvním dvěma netají se hned po svém příchodu do Prahy vratkými okolnostmi, na nichž založil svou existenci. Všechen posavadní život věnoval prý přípravám k vědeckému jazykozpytu slovanskému; teď, kdy by měl přistoupiti k plodné práci tvůrčí, je bez postavení, bez vyhlídky do budoucnosti, tak píše Vostokovu hned v jeseni 1833, a v listě Maciejowskému ještě o rok později poznamenává: »Víte, že nemám úřadu, mám prázdně dost a žiji svým spisovatelským vrtochům,« a v únoru 1836 znovu: »Vidím, že jsi samá naděje i stran mé osoby. Jsi šťasten, že ti zbývá, co člověk má na zemi, totiž naděje. Co se mne týče, i já doufám: doufám totiž, že to půjde vždy hůř a hůř. Tato naděje, příteli, mne po celých patnácte let nesklamala: nesklame mne ani budoucně. Přece však vidíš, že i při takových nadějích stále ještě jsem mužem, ne dítětem, a ani při této jistotě na mysli neklesám« . . .

A jiných příčin chmuřících mysl bylo hojně. Starý častý zlý host, rheumatická pakostnice i zánět očí, trápil jej pravidelně každou zimu; těžké nemoci ženy, dětí i tchýně hnaly ho ze starosti do starosti, tísnily ducha a ochromovaly pružnost pracovní. Roboty, pro skývu chleba podnikané, jako vydávání obrázkového týdeníku »Světozor« v l. 1834—35 a pomocné práce redaktorské i korrektorské při Časopise Českého Musea, unavovaly jej a odváděly od vlastních snah vědeckých. Opětované naléhavé žádosti jeho o nevyhnutelné prameny a pomůcky jinoslovanské často docházely liknavého, pozdního nebo jen neúplného vyřízení, často vůbec byly bez výsledku. Žaloby na zpozdilé knihkupce a neobratné knihaře jsou opravdu pohnutlivy. Zhusta teprve po půl létě z Petrohradu, Moskvy nebo Varšavy dostal vytoužený balík, platil mnoho zlatých poštovného, na celnici pro různé úřední formality šest až osm hodin trávil v mraze nebo plískanici, a když posléze zásilku otevřel, našel věci buď předražené nebo chatrné, tu zase byla kniha jiná místo žádané, tam chyběl svazek, onde opět v knize scházely některé archy, atd. Takové věci Šafaříka, vzor pořádku a úpravnosti, jenž sám knihy ostrým

nožem pečlivě rozřezával, vlastní rukou čistě je vázal, tisíce svazkův své knihovny přesně katalogisoval, úpravně, ba lze říci krasopisně, bez škrtu excerpoval, takové věci Šafaříka přímo roztrpčovaly. »Zpropadená, nemilá věc (volá jednou v listě k Maciejowskému): můj touženě očekávaný Kirša Danilov je defektní! Knihař, nemehlo jakési, byl nespíše Němec. Vaši knihaři podle toho na vlas rovnají se vašim poštovním úředníkům.« A záhy potom: »Nahlédněte, neopakuje-li se táž židovská chyba: neboť knihař jistě byl žid!« Žádal o zprávy literární, opětovně prosil, styky navazoval, důležitost jejich dokazoval — listy jeho zhusta zůstávaly nezodpovídány.

Přes to všecko, za okolností tak nepříznivých, že by povahu méně houževnatou dávno byly odradily od všeliké vědecké práce, Šafařík stopoval rozvoj vědy slovanské se zevrubností a obezřelostí podivuhodnou, a co ho opět karakterisuje, s opravdovým srdečným účastenstvím jako věc srostlou s veškerou jeho bytostí. Nepřestával na vědění akademickém: povzbuzoval, chválil, radil, posuzoval, odsuzoval. Polákům vytýká, že zanedbávají studií historicko-grammatických: »žádná jiná větev slovanská nezanedbala tak své mluvnice jako vaše. Vaši dosavadní grammatikové jsou praví metafysičtí blázni, pošetilí theoretikové, kteří se domnívají, že jazyku lze důkladně rozuměti, aniž jej kdo studoval v jeho vývoji dějinném. Je to hrozné, jak vaši nejlepší a nejzasloužilejší spisovatelé: Ossoliński, Lelewel, Czacki, Niemcewicz a j. do modra etymologisují, ani netušíce, že je také studium jazyka historicko-grammatické!« Neostýchá se slavenou ruskou báseň o »Pluku Igorově« označiti za kompilaci od skladatele poloučeného, »s reminiscencemi ze starých zpěvův národních, kterými sestavovatel buď zakrýval svou chudobu anebo se chlubil; báseň není čistý výron starého básnického genia národního, nýbrž dílo splátané a slátané, ač jinak cenné.« Podobně se nerozpakuje ceněné tehdy »staro«runské památky obodritské neboli prillwické odsuzovati jako podvrženinu novověkou: »Je to hanebné darebáctví, o tom jsem tak přesvědčen, jak o tom, že žiju; jiní nechť si věří, co se jim líbí.« Ostrými slovy vytýká petrohradské akademii směšné nedopatření, kterým Dundra, tehdy knihkupeckého přiručího ve Vídni, jmenovala svým členem, a zároveň Josefa Jungmanna za Slovník vyznamenala medailí jakožto »musejního knihovníka«, ačkoliv titul jeho na prvním listě téhož Slovníka byl vytištěn. Do duše promlouvá Maciejowskému, když slyšel, že zpracování jeho Dějin slovanského práva k druhému vydání je již hotovo — v takém kvapu nelze pořídit nic trvanlivého; sluší stavěti pro věčnost: »Nezapomí-

nej nikdy, že jsi jedinou bílou vranou v Polsku, jejímuž hlasu naslouchají z blízka i z daleka — všechny ostatní zčernaly a bojí se světla! Prorok v pustině — ten je dle mého srdce, dá-li zvučeti svému hlasu a budí-li duchy ze spánku smrtného.« A naopak zase s mladickým zápalem oznamuje Vostokovu, že vyšlo úplné vydání Kollárovy Slávy Dcery, »nejkrásnější báseň slovanská, která slovanské národy jistě přetrvá«.

A ještě věrněji a důvěrněji Šafařík otvírá duši příteli Michalovi Petroviči Pogodinovi, professoru slovanských dějin na universitě moskevské. Tento spolehlivý druh, ochotný a stálý podporovatel Šafaříkových vědeckých snah důležitými literárními zprávami a výpisky, četnými a drahými knihami i hojnými penězi, jež dovedl opatřiti od mecénův i učených společností domácích, otevřená, přímá povaha slovanská, byl, jako kdysi za doby novosadské Kollár, nyní srdcu jeho nejbližší.

Jemu se netají obavami o svou budoucnost, kdyby počátkem r. 1838 byl nucen přijmouti soukromý úřad, kterým by zabil svou práci vědeckou. Netají se těžkostí úkolu, kterého se podjal ‚Starožitnostmi', takže by podobného nikdy již neopakoval, a únavou duševní z rozdělených mnohonásobných zaměstnání, pro vědu i chléb, k nimž pudí tvrdá nutnost. A netají se ani tím, že bez ruské podpory, mravní i hmotné, ‚Starožitnosti' by nikdy nespatřily světlo světa. »Na vás a vašich moskevských přátelích závisí (píše v březnu 1836), vyjde-li má práce, zejména co se týče Slovanův severních, v podobě dokonalé nebo ne . . . Znáte způsob mé kombinační mosaikové tvorby. Z tisícův různých pramenův čerpám látku, potravu a světlo. Čeho se nám nedostává co do stáří pramenův, to jest nahrazovati jejich četností. Často slovíčko, objevené a nalezené náhodou, je nesmírně důležito« . . . »Neptejte se, probůh (prosí v říjnu 1835, žádaje o spoustu nových i starších ruských spisův vědeckých), nač všech těch knih potřebuju. Až uhlídáte mé dějiny starých Slovanův, pochopíte . . . Vím, že je k tomu třeba celého malého kapitálu; ale vždyť snad s Rumjancovem nevymřeli všichni mecénové ruští, rozešlete cirkuláře na mé přátele, způsobte pro mne knižnou sbírku mezi moskevskými spisovateli . . . Nežebrám pro sebe, žebrám pro vědu!« . . »S podporou od Českého Musea (čteme v listě psaném v prosinci 1836) dopadá to bledě: kryjeť sotva polovici vydání za pouhý tisk . . . Pravím vám upřímně, že bez podpory vaší a vašich přátel by ‚Starožitnosti' vůbec ani nevycházely . . . Z 430 zakladatelův musejních přihlásilo se za odběratele toliko 188; očekával jsem

aspoň 400. Knihkupci ovšem objednali značný počet výtiskův na sklad: ale od těch pijavic nelze dočkati se peněz: platí až za rok, a rok má u nich čtrnáct měsícův — a já tisk i papír musím platit hotově a napřed . . . Zatím vypomůže zlatá medaile, která mi právě došla [od petrohradské akademie], bezpochyby ji tyto dni, potlače veškeren stud a hanbu, někde u žida vyměním . . .« Bez nových pěti set rublův, došlých v červnu 1837, by první díl ‚Starožitností' byl zůstal v tisku nedokončen, neboť naše obecenstvo, praví Šafařík, libuje si jen v knihách malých a laciných.

A za takových trapných a znechucujících okolností domácích přece bez rozpakův odmítá nabízenou hr. Stroganovem, professuru slavistiky při universitě moskevské. Nejen pro chorobu svou a své ženy i tchýně; také proto, že očekávané od něho skvělé vědecké výsledky sotva by se dostavily, že theoretická znalost jazyka ruského nestačí k úplnému ovládání praktickému a za Němce nechce být pokládán za nic na světě, a že k Čechám je poután mnohými svazky vděčnosti a lásky. »Dobrovolně (píše Pogodinovi v únoru 1836) a pokud zde krajanům svým prospívám, neopustím jich nikdy. Znám výhody, které se mi tam nabízejí, a vím, že zde mne čeká jen chudoba a bída; ale to mě neděsí. Mám příliš mnoho stoické mysli, odhodlanosti, vytrvalosti a resignace, abych pro účely pozemské, prchavé zapomněl a obětoval duševní a literární zájmy svých krajanův. Jim prospěti je první a nejbližší mou povinností: jsou-li slovesné snahy mé takové, že prospívají i jiným, tím lépe. Ostatek spoléhám na Boha, jenž svých neopouští« . . .

Pobouřen v duši, důraznými slovy odmítá staré stanovisko v nazírání na věk praslovanský, jak za jeho doby z části ještě se drželo v ruské vědě. Pošetilcem a nevědomcem na př. nazývá Muravěva za knihu o starožitnostech novgorodských, vydanou v Petrohradě 1828, která prý mu způsobila několik zlých hodin. »Tito lidé ani nevědí, jak hřeší (píše Pogodinovi v říjnu 1836) Řeky a Římany naši předkové ovšem nebyli, nechodili do divadel athenských ani neposlouchali Platona: ale takovými divokými barbary a lidožrouty také nebyli. Ó příteli! Život plný národní svéráznosti, bohatství a síly zanikl v bouři staletí . . . jehož líc jen několika mdlými paprsky, viditelnými toliko zraku čistému a cudnému, proniká k nám nevděčným potomkům; jehož nesprávně pojatý rub však několik zvrhlým synům slouží za podnět, aby naše praotce hanobili a jim se rouhali!« Právě jen rozuměti starým zprávám, na tom všecko záleží. »Takých pokladův pro naše starožitnosti, jako Rusové, nemá

všechno ostatní Slovanstvo dohromady. My máme jen zde onde suchý lístek, oni celé pralesy; my několik zlatých zrnek v bahně, oni celé spousty jadrných mass uralských . . . Národ, který své dějiny sám vydává na obecný posměch, je ztracen. Mne vedou ohledy vyšší, po nichž pohříchu v duši našich severních bratří nezdá se býti ani potuchy . . . Až jednou moje slovanské Starožitnosti budou vytištěny celé, pak otevrou se nám pohledy do světa, jaké nyní sotva tušíme!«

S týmž srdečným zájmem, káraje, těše se nebo zase rmoutě, soudí o domácí literatuře nebo o jednotlivých osobách bližších, dalších. »V našem písemnictví nic pozoruhodného . . . Naše literatura vleče se krokem slimáčím . . . Jsme ubozí mravenci proti vám obrům« . . . tak zpravidla zní celkové výkazy o současné produkci domácí. Ještě v listě z dubna 1837 čteme: »Nic důležitého u nás nevychází. Nejlepší naši spisovatelé, Kollár, Čelakovský a j., skoro docela umlkli. Dorost, mládež, slibuje málo, nedostávat se jí důkladných studií. Je to doba povrchnosti, lapání, prskavek. Smutné vyhlídky do budoucna.« Když Pogodin vedle jiných českých a slovanských slovníkův žádal si též Bernolákova šestisvazkového slovenského ‚Slováru', Šafařík odpovídá: »Dostanete jej, ačkoliv škoda práce tak daleko posílati mizerného Bernoláka, který je pouze kompilace ze slovníkův českých. Všecko, co je tam užitečného a slovenského, Jungmann už vzal do svého slovníku.« Naproti tomu na př. od mladého ruského učence Boďanského podle jeho prací o maloruštině slibuje si mnoho pro úplné prozkoumání a zjištění všech nářečí ruských. Dobře pronikl povahu Čelakovského, jak se utvářela v osudných proň letech, kdy byl bez stálého postavení: »Nyní těžce se dává do všech prací vážnějších a větších; vůbec spisovatel trochu pomalý, spíš hloubavý než tvořivý.« A posléze výborně postřehl všecky slabé stránky rytíře řádu sv. Vladimíra, Václava Váceslaviče Hanky, jehož nedomyslnost, nedověrčnost a nekonečné průtahy ve věcech literárních, tajemnůstkářství a neupřímnost ve věcech osobních, a malichernou honbu po různých titulech a vyznamenáních často si dobírá. »Poctami a tituly, řády a diplomy ať mne vždy každý ušetří: tyto dětinské hříčky rád ponechám příteli Hankovi, jehož srdce na nich visí a po nich prahne se směšnou radostí,« píše jednou. »Pan rytíř Hanka za zdejšího pobytu JM ruského císaře skrze vyslance Tatiščeva opět vylákal brilliantový prsten,« čteme jinde. A jindy zase: »Mnoho literárních zpráv v dopisech Hankových asi se nedočkáte: neboť toho zaměstnávají docela jiné věci

a věčičky. A což až dojde zlatá medaile! Pánbůh s ním i s námi! Ještě o tom neví nic: já si netroufal mu to oznámiti, bál jsem se, že ho radostí raní mrtvice, a toho bych byl nerad příčinou a svědkem.«

Tak jsme dostali první původní spis vědecký velkého slohu, epochální v svém oboru, čtyřmi jazyky záhy rozšířený po Evropě. Ale ostal nedodělán: díl druhý, mravopisný, na nějž Šafařík se chystal hned po prvním díle historickém, tehdy, bez dostatečných prací speciálních, byl úkolem jednotlivci nedostižným. Řada statí monografických z oboru starého slovanského bájesloví, místopisu, národopisu, právního zřízení a písemnictví nahradila jen částečně, co Šafařík původně zamýšlel. A nejpěknějším doplňkem byla knížečka malá, ale »zlatá«, jak ji nazvali už vrstevníci, zralý plod dlouhých studií, třikrát v pěti letech vyšlá silným nákladem: na filologickém základě zbudovaný »Slovanský národopis«, v Praze 1842.

*

Změna v postavení Šafaříkově, které už předem se obával a přece se neubránil, nastala v létě 1837 a trvala do léta 1847: vzal na se úřad censorský »v oboru belletristickém a smíšeném«. Deset let rok co rok pročítal tisíc a více spisův a spiskův určených do tisku, schvaloval, škrtal nebo zavrhoval. Literatura naše v dětském období svého nového rozvoje nemohla věru míti dozorce laskavějšího a lepšího. Ale kterak tím trpěl on sám! Co psaných plev a slámy prošlo jeho rukama, kolik drahocenného času vyplýtvala hlava, nesoucí se k řešení nejhlubších záhad, na čtení a censurování věcí, které nebyly hodny inkoustu a papíru, jichž spotřebovaly! Měl Šafařík ovšem věrnou pomocnici v ženě své, ale i část roboty naň připadající ducha jeho tísnila a roztrpčovala. Z té doby v Šafaříkových listech k přátelům setkáváme se co krok s nepříznivými úsudky o současné domácí belletrii. Cení si Čelakovského ‚Ohlas písní českých' a nade všecko jeho ‚Růži stolistou', po stránce filosofické příbuznou duchu Šafaříkovu; také Jablonského ‚Básně' z r. 1841 chválí: o Vocelově ‚Meči a kalichu' však už nemá ani slova uznání, a ostatní věci, pokud tehdy vycházely, již jsou jen ‚rýmovačkami několika nezralých chlapcův', ‚belletristika mělká a fádní', ‚bídné kompilace', ‚bylí', ‚plevy a hnůj', ‚tištěná makulatura pod vší kritikou špatná', ‚literární úbytě'. Až v polovici let padesátých úsudky jeho též o této části slovesnosti české se jasní. Že přísné toto stanovisko nebylo snad jen výplodem špatného rozmaru, vidíme z úsudkův o české literatuře v ‚Počátcích' a v listech ke Kollárovi, a vidíme

i z klassického celkového výroku, jejž r. 1841 napsal v ‚Rozboru staročeské literatury' (v Praze 1842, str. 111): »Literatura česká, jakož již za oné dávní doby, tak i za nynějška, nikdy k oné výšce všestranného, svobodného, podle osvědoměných zákonův k jistému vznešenějšímu, ideálnímu cíli směřujícího působení, v němž obyčejně život velikého, samostatného národu se jevívá, se nepovznesla, nýbrž naopak stísněna jsouc nepříznivými okolnostmi, doma i vně na ni tlačícími, pokaždé byla předmětem lásky a péče jen malého počtu jednotlivých milovníkův, zhusta služkou, vněšnímu panovitému vplyvu podrobenou, někdy pouhou hrou náhody, a tudy vždy přirozeně zůstala kusá a zlomkovitá.«

Vlastní zkoumání Šafaříkovo v této době vrátilo se k oborům dávno již oblíbeným: k jazykozpytu a k dějinám různých odvětví slovanského písemnictví. Kořist literární, kterou po léta střádal v Novém Sadě, byla opravdu nevyčerpatelná, a dějiny slovesnosti jihoslovanské Šafaříka po zásluze zvou svým zakladatelem. Také stará literatura česká, hlavně náboženská, čím dál více zajímala mysl Šafaříkovu: staré překlady žaltáře a evangelií, církevní písně a verše didaktické byly mu stále vděčnějším předmětem zkoumání. Rovněž přirozeno, že tak horlivý bojovník za původní, od všech ostatních odchylnou osvětu staroslovanskou, jakým v ‚Starožitnostech' a jinde ukázal se Šafařík, v sporné otázce o pravost ‚Libušina Soudu', ‚Evangelia svatojanského', ‚Gloss Mater Verborum' a j. podobných památek nově staročeských, se vším důmyslem, kritickostí a sečtelostí svou postavil se mezi obránce skladeb, jež, jsouce právě věrným ohlasem věku, který i Šafaříka názory svými odchoval, svou domnělou starožitností názory ty skvěle potvrzovaly. Pověstný obranný spis z r. 1840: Älteste Denkmäler der böhmischen Sprache, sepsaný spolu s Palackým, je všeho toho hlasitým svědectvím, nejinak než Šafaříkův úvod k vydání RK od hr. Thuna, r. 1845 vyšlému jako Gedichte aus Böhmens Vorzeit. Posléze i jazykozpyt, Jakubem Grimmem, Boppem a Vilémem Humboldtem znamenitě zdokonalený na základě přirovnávacím, znovu vší silou přivábil Šafaříka: etymologický slovník jazyka slovanského byl jeho novým vysokým cílem, a řada důmyslných studií v Časopise Českého Musea nesoucích se k vrcholům jazykovědy v pravdě filosofické, k tomu přípravou; oblíbené etymologické názory své objasňuje v studiích ‚O šíření časoslovných kořenův a kmenův vsouváním a přirážením souhlásek' (ČČM. 1846), radost z výsledkův přirovnávacího jazykozpytu vroucně vyjadřuje jeho ‚Výklad některých grammatických

forem v jazyku slovanském“ (tamže 1847). I bližší zájmy vnější reformy spisovného jazyka českého, pravopisné opravy doma a jazykové novoty na Slovensku, vyvolaly Šafaříkovo účastenství a pohnuly jej k projevům velmi důmyslným.

Zatím hlasy, volající jej do ciziny, se opakovaly. Pruská vláda r. 1840 nabízela mu jednu ze stolic slovanských jazykův, které zřizovala v Berlíně a ve Vratislavi: Šafařík však odmítl. Od r. 1838 do 1842 samostatně vedl Časopis Českého Musea, r. 1841 byl jmenován mimořádným kustodem při universitní knihovně pražské, a nyní, v pokročilém už věku, veškeré nitro jeho se vzpíralo domovině nové a cizí, ač slibovalo osobní pohodlí a slavné vědecké uznání. Neskrblil však radou a zkušenostmi: jeho Myšlenky, kterak zříditi jazykové studium slovanské na pruských universitách, r. 1841 v podobě pamětního spisu podané pruskému ministru Eichhornovi, šíří se o nižším praktickém a vyšším vědeckém účelu nauky jazyka slovanského, a látce učebné; z mluvnického oboru nejdůležitější nářečí jsou staroslovanské, ruské a polské, naproti tomu dějiny slovanské literatury jsou důležity celé, jen v obraze všech kmenův a odvětví je jejich pravý význam, a znalost obou těchto oborův doplňuje četba a výklad vynikajících spisovatelův starších i novějších.

Zatím časy rychle se měnily. Co Šafařík odmítal v cizině, to v skrovnějším rozsahu rád by byl přijal doma. R. 1847 nová vídeňská akademie nauk, jmenovavši Šafaříka členem, vyznamenala tím jeho vědeckou práci slavistickou, a skromný učenec odhodlal se vědomosti své přivésti k platnosti na půdě širší. Podal totiž téhož ještě roku zemskému náměstku v Čechách, arcivévodovi Štěpánovi, pamětní spis o nevyhnutelném zřízení stolice slovanské filologie při universitě pražské, na niž by dosedl jako mimořádný professor. Podání to (netištěné posud a uložené v Českém Museu) myšlenkovým jádrem svým význačně osvětluje dobu i skladatele.

Duševní hnutí slovanských národův evropských za posledních tří desítiletí má zřejmý hlavní účel: zachovati a vzdělati vrozenou národnost. Zájem ciziny o hnutí to je i politicky značný, neboť za posledních třiceti let o Slovanech mnohem více spisův a článkův časopiseckých vyšlo na půdě německé, nežli dotud od samého počátku německé literatury. I zřízení čistě vědeckých stolic universitních pro slovanské řeči a literatury v Berlíně, Vratislavi a Paříži není bez významu politického: národní život Slovanův z dosavadního postavení negativního, trpného vstupuje v positivní dobu novou, činnou Větší polovice půdy rakouské je osazena kmeny slovanskými; sedm

bývalých korun slovanských království zdobí panovníka rakouského, sedmnáct millionův obyvatelův slovanských je pod jeho žezlem — menšinu tvoří Němci, Maďaři, Vlachové a Rumuni dohromady. Nová doba i těmto slovanským národům rovnoprávně uznala a zaručila jich práva, možnost a potřebu vzdělávati řeč a rozvíjeti národnost, jako jiným. Umělé a neplodné pokusy o jednotu jazyka bohdá navždy ustoupily jednotě smýšlení a citu k společnému panovníkovi a domovině. I Slovanům vzdělání usnadniti na přirozeném základě národním káže humanita, věda a zájem státní. Rakousko i zeměpisnou polohou v středu evropských národův, mezi slovanským východem a germánskorománským západem, i většinou slovanskou na svém území je jako stvořeno k tomu, aby všude, v politice a umění státnickém, ve vědě a průmyslu, v obchodě i komunikaci, v národnostní otázce, nyní nejpalčivější v starostech vlád evropských, působilo jako síla prostředkující, mírnící, protivy jednotící ve vyšším souladu: jako v Evropě, tak i na jeho území všecky tři hlavní kmeny evropské jsou a zůstanou vedle sebe, a jejich svorný samostatný rozvoj na základě národním tam i zde je nezbytným požadavkem klidného rozvoje všeobecné osvěty. Poznají-li se navzájem stejnou měrou, sblíží se a spřátelí. Stolice slavistiky při vysokém učení pražském je tudíž právě nyní časová, v zájmu humanity jako prostředkovatel mezi národnostmi, a v zájmu vědy positivní jako důležitá pomůcka a nezbytný doplněk zkoumání starožitnického, právního a dějinného, které právě v poslední době od neplodné spekulace přešly na pole přísně historického badání. Je čas, aby slovanština vedle germánských a románských jazykův postavila se jako sourodá sestra. K jakým, ještě skvělejším výsledkům byli by dospěli Vilém Humboldt, Jakub Grimm a Fr. Bopp, zakladatelé nového jazykozpytu, i Eichhoff, Pott, Lassen a Schlegel, kdyby jim byla bývala přístupna slovanština! Rakousku je zrovna čestnou povinností zříditi takovou stolici, poněvadž zde a jen zde žijí všecka hlavní nářečí slovanská a všecky slovanské kmeny, a zde opravdu také slovanská filologie takřka bezděky, sama sebou vznikla za okolností naprosto nepříznivých. A je i potřebou praktickou, aby v době rozvíjející se myšlenky národnostní stát neobmezoval se na pouhé trpné pozorování, nýbrž postaral se o dorost slovanských učenců, kteří by ve všech snahách osvětných, církevních, školských, hledíc k jednotlivým národnostem, dovedli mu býti spolehlivou radou a oporou. — Stopy slovanských národův v dějinách rakouských jsou hluboké a vyhladit jich nelze; i kdyby národy ty rázem zmizely s povrchu zemského,

ještě po tisíciletích stopy jejich budou znatelny. Poznáním minulosti slovanské teprve poznáme přítomnost, ba slovanská minulost osvítí teprve dějiny ostatních neslovanských národův rakouských způsobem netušeným. Přestane trpký zápas slovanských učencův s hmotnou bídou; přestanou houfně do ciziny se vyvážeti vzácné slovanské rukopisy i tisky na újmu vlastního lidu i státu, který také žije duševním životem a minulostí svých národův; najdou se i po Durichovi, Dobrovském a Kopitarovi ještě zdární, nediletantští následníci. Jinak nás předhoní na př. Rusko, kde věda slovanská, státem hojně podporovaná, se vzmáhá, kdežto u nás soukromá píle a sebezapření už vykonaly co mohly, a odtud, vedle zdánlivého rozkvětu literatury národní, toto odvětví vědecké hyne. Námitka, že Němci rakouští také nemají universitní stolice pro filologii germánskou, neobstojí: oni stolic takových dosti mají v Německu, jsou jazykově sjednoceni, je to tedy jejich; kdežto Slované zdejší nemohou pokládati za své, co je jinde, ježto z důvodův zeměpisných i politických »nikdy nebudou míti společného písemného jazyka, ani společného písemnictví«.

Šafařík nevolal nadarmo. Po slavné řeči v prvním zasedání akademie vídenské 2. února 1848, jíž on, Slovan, proti přítomným Němcům vítězně se zastal vědeckého významu Jakuba Grimma, v březnu r. 1848 mu udělili mimořádnou professuru slovanského jazykozpytu při pražské universitě. Ale nikdy nečetl. Když zároveň v dubnu t. r. z kustoda universitní knihovny postoupil za jejího bibliotekáře a tím přejal na sebe sílu nových povinností, jichž s povinnostmi kathedry spojiti nemohl, v únoru 1849 kathedry se vzdal — jako před osmi lety i nyní v prospěch svého přítele, Františka Ladislava Čelakovského, jemuž tehdy usnadnil stálé postavení, nyní vytoužený návrat domů.

*

Rok 1848 také tichého učence vyvolal na působiště veřejné. Spruhou k tomu byla idea, která pronikala všechno jeho působení literární: myšlenka humanity a národnostní spravedlnosti. Březnovému pražskému sjezdu spisovatelův českých i německých předsedal; k dubnovým ministerským poradám vídeňským o novém školském zřízení rakouském byl povolán jako zástupce Slovanův v říši; účastenství jeho na červnovém pražském sjezdě Slovanův rakouských bylo z nejpodstatnějších, a stručná řeč jeho, kterou tam pronesl, z nejhlubších.

‚Myšlenky o provedení stejného práva českého i německého jazyka na školách českých', sepsané v květnu 1848 (ČČM. 1848,

II, 171), jsou osnovány na zásadách pamětního spisu, arcivévodovi Štěpánovi před rokem podaného. Šafařík vítá čtvrtý článek ústavní listiny ze dne 25. dubna 1848, jenž všem národům rakouským pojišťuje neporušitelnost jich jazyka a národnosti, jménem humanity a rovného práva. »Všeliké podmanění jedné národnosti druhou, směřující k jejímu vyhubení, zpříma odporuje idei spravedlnosti, tomuto věčně neproměnitelnému pravidlu proměnného positivního práva; odnárodnění větších národův, jakovéž zvlášť starší dějepis zná, vždy se dálo samovolně a nepoznatně, tak říkaje organicky rozvádějícím a z rozvodu nový život tvořícím přírodním během, a všechny pokusy, vštípiti národům od přírody statným a jarým násilně neb ouskočně cizí řeč a národnost, nevedly k jinému, leč k tomu, aby buď vytvořily z jednotlivců i národů duševně vykleštěné polovičatce, způsobilé k nízkým účelům států byrokratickou policií nebo vojenským násilnictvím spravovaných, neschopné žádného povznešení volných duší k vyššímu státnímu životu, žádného obětivého nadšení pro vyšší účely života, pro duchovní vzdělání a blahobyt, anebo aby způsobily reakci a v průvodu jejím krvavé půtky, rozrušivší mír a blaho národů a rozkopavší sílu států nejmohutnějších.« Kdo jednotu státu zaměňují za jednotu řeči, dopouštějí se závěru falešného: »stát a národ jsou dva prarozdílné pojmy . . . není národ k vůli státu, ale stát k vůli národu.« Této nepravé zásady stát už se zřekl, a nyní zakládá školství své na spravedlivém rozdělení národnostním. V Čechách ani Čechové ani Němci původní národnosti nebudou odcizováni, a přece poskytne se jim příležitost, aby každý naučil se oběma jazykům zemským tak, by tím mateřský jazyk a cit národní nebyl seslabován nebo vyhlazován. »Umění jazyka mateřského musí při každém vyučování tvořiti přirozený, neodstupný základ, umění jazyka cizího umělou svrchní stavbu.« Každá újma přirozenému jazyku je hřích proti přírodě. »Jazyk není toliko nejdůležitějším a nejnevyhnutelnějším ústrojem ducha: jazyk jest duch sám v nejvyšším svém vtělení, v nejčistším svém zjevení. Duch netvoří jazyk, ale tvoří se v jazyku a s jazykem . . . Jazyk ale jest zároveň vědomí národu, jest čarovně mocný svazek, jenž dítě k matce, bratra k bratru, rodinu k rodině váže, a je všechny v národ t. j. v lidskou společnost spojuje, kterážto co taková schopna jest, aby žila v duchovním obcování život uvědoměný, usazený a veliký. Jen souhlasnými zvyklostmi v mluvě i ve mravích vzrůstá mezi lidem trvalé stovaryšení, jež jest základní výminkou vší vzdělanosti; jen ve vtělení ducha národního žije duch člověčenský. Čistě lidské dá se jediné dosíci

národním ... Ve smyslu tomto nejsou sice jazyk mateřský a národnost co takový oučel našeho vyššího života: ale jsou přirozený a nevyhnutelný prostředek k vyhledávání nejvyšších a nejsvětějších oučelů života, duchovního a mravního zdokonalování.« Mládež, nucená učiti se cizím jazykem, zakrní jako duševní nedochůdče. »Duše jejich podobají se mědi, z nížto žid stříbro vytopil. Srdce, které vychladlo pro otce a matku, pro bratry a sestry, pro národ a kmen, pro jeho jazyk a mrav, nezahoří nikdy čistě a trvale pro člověčenstvo, a horoucí city pro nadzemské oučely na věky zůstanou mu cizí.« Podle toho děj se nové spořádání škol obecných, reálných i gymnásií: na českém území buďte české, na německém německé, v kraji smíšeném obojí v témž místě nebo nedaleko od sebe; na universitě pak každý přednášej jak mu libo, každým způsobem pak oběma jazyky předměty hledící k životu praktickému. Vše to ‚Myšlenky' Šafaříkovy provázejí určitými věcnými návrhy. Kdo v ideách jeho neslyší někdejšího trpitele kežmarského, kdo nevidí v nich praktický důsledek základní myšlenky ‚Starožitností', kdo neznamená v nich silný ohlas všeho českého snažení básnického, vědeckého a společenského, které před r. 1848 vyrůstalo výlučně z myšlenky národní, pojaté v duchu humánní spravedlnosti? Šafařík byl věrným synem svého věku.

*

Rychle vzbuzené naděje rychle potuchly. Po krátkém roce 1848 nastala dlouhá desítiletá reakce. Duch Šafaříkův, široce rozletlý v obecném veřejném horování občanském, sevřel se zase v klidnou, soukromou práci vědeckou a únavné povinnosti úřední. Okolnosti kvapně se horšily. Za tísnivých let Bachova absolutismu, jenž olověně ležel na veškerém životě občanském i myšlenkovém, za konkordátu z r. 1855, jenž nejstaršího syna Šafaříkova jakožto protestanta vylučoval z postavení veřejného, za poručníkování cizincův mezi pražskými professory universitními, kterým Šafaříkovo řízení knihovny nebylo po chuti, za neustávajících starostí rodinných, kde střídavé nemoci a nejistá budoucnost jednotlivých dorůstajících členův byly na denním pořádku, za choroby vlastní, která od r. 1857 stupňovala se v těžké záchvaty psychické, podlamující i všechnu bytost tělesnou — za takých okolností Šafařík končil svou práci vědeckou. A zakončil ji důstojně: studie o starší literatuře české, z nichž nyní zejména Čeští bratří svým trpitelským osudem i mravní výší mocně jímali jeho ducha, a nade všecko skvělé a pevné rozřešení záhady o stáří písma hla-

holského, jež ukázáno jako předchůdce cyrillice, jsou z nejpěknějších výsledkův jeho duševního snažení.

Žel, že rozpor mezi vědou a životem u Šafaříka vytrval až do konce. Od polovice let padesátých z jeho listův hovoří už jen smutná resignace, stálá obměna na thema: Již se připozdívá! »Léta síly, léta činorodé snahy minula, a nepřinesla nic, zhola nic; a již je zde stáří se svou mocí a svým přívrženstvím« — tělo chatrné, zrak tupý, ruka těžká. Melancholie trpce zkoušeného myslitele smutnou útěchu hledá v slovech starého humanistického filologa Cameraria: »Mnoho jsem zamýšlel, o všelico se pokusil, velmi málo jsem vykonal, velmi mnoho začatého jsem zůstavil nedokonáno« ... A proč, to vykládají vlastní slova Šafaříkova: »Práce neštítil jsem se nikdy, ale nevždy mohl jsem jíti po hlasu srdce, nýbrž většinou jen tudy, kudy kázala povinnost a nouze, a nejednou jsem se chvěl, ba klesal pod tíhou života.«

Mozkové křeče dne 23. května 1860 vypudily jej z domu a veštvaly do hlubin vltavských. Byl sice zachráněn, a v zátiší venkovském, na úředním odpočinku, prost jsa starostí hmotných, se zotavil, ale jen zdánlivě, tělesně; duch ostal zlomen, a 28. června r. 1861, po nových záchvatech, dotrpěl.

Šafařík zemřel, pevně věře ve vítězství světla a dobra. Poslední slova jeho posledního listu k milému druhu Pogodinovi volají: »Všude šlechetná horlivost a ušlechtilé závodění ve vědách, všude pokrok k lepšímu!« Co nebylo souzeno dokonati jemu, to v duchu viděl dovršeno od pokolení příštích.

Národopisná výstava československá.

Píše **J. Jakubec.**

Mezi stavbami výstavními zvláštní pozornosti těší se Stará Praha.

Matkou Staré Prahy byla Stará Vídeň na divadelní výstavě ve Vídni r. 1892. Vlastně spíše její neobyčejný finanční úspěch. Počítalo se i u nás, že by tato část výstavy mohla státi se »attrakcí« a tak pomoci skrovným příjmům NVČ. Měl to být tedy pouhý přídavek k výstavě, jak odpovídalo to i programu. Zatím však budovatelé oné části, theoretikové i praktikové, tomuto zamýšlenému přídavku attrakčnímu dodali jiného rázu. Pojímali úlohu svou se stanoviska přísněji historického a uměleckého. Tím stal se ze Staré Prahy objekt výstavní, objekt, na němž možná především studovat staré české umění stavitelské.

Práci samu předcházelo vážné studium starých pramenů, hlavně rytin a listin, u některých budov studium nynějších staveb, v nichž namnoze zachován ráz i podklad starý. Bylo třeba odstranit pozdější přídavky, kombinovat a doplňovat odjinud ze současných architektonických detailů. Za předmět imitační zvoleno z více důvodů Malé náměstí s blízkým Linhartským kostelem, zbořeným okolo r. 1800. a jeho okolím z doby Rudolfa II., tedy z doby slavnější minulosti české, architektonicky i umělecky přebohaté. Projektantům šlo pak především o celkový dojem, aby navštěvovatel hned na první pohled poznal, co před sebou vidí, že je to stará Praha, se svým starým českým stavitelstvím.

Co je to tedy, co na nás působí dojmem staveb starobylých? Povšechný dojem podává se nám hned na první pohled celým vzezřením a vnější úpravou. Jiné postavení domů, podloubí, rozvržení oken, štíty s různými ozdobami, střechy, komíny atd., to vše ukazuje

něco nezvyklého, starobylého. Při tom vše má svůj architektonický sloh, přísný a důsledný.

Staří stavěli domy z pravidla šířkou do ulice, tak že čelo domu čili lomenice byla obrácena do ulice tak asi, jako to podnes vidíme při stavbách vesnických, dům k domu přiléhal podélně dolejším okrajem střechy, kde bývaly žlaby s přečnívajícími chrliči. Místem ponechány mezi domy uzoučké, sotva na metr široké uličky požární; dvě jsou i ve Staré Praze výstavní. Proto všecka péče věnována hlavně výzdobě štítu, který ve starších dobách nesl ráz gotický, v pozdějších renaissanční. Taková byla i jejich dolejší úprava.

Na dvou stranách náměstí nalézáme totiž pěkné podsíně čili podloubí, jedno gotické, druhé renaissanční. Každý dům stavěl se pro sebe bez ohledu na svého souseda; odtud ta nepravidelnost, nestejná výška v nich, a přece vše dává souladný celek. Týmž slohem drženy i vchody do domů, krámy se svými výklady, přístřešky nad krámy a nad okny.

Čelo domu liší se od našich hlavně vysokým štítem, vybíhajícím až nad střechu. Charakteristické při těchto starých stavbách je to, že hledí se střecha co možná zakrýti. Děje se tak jednak štíty ve starší době jednoduchými stupňovitými, v renaissanci již bohatě půlkruhovými výběžky prolamovanými a skládanými z různých ornamentů architektonických; jinde, zejména u domů podélně do ulice se prostírajících, jsou to husté atiky, ukončené přiměřenými ozdobami, plechovými korouhvičkami, po případě i sochou. Špice štítů nejčastěji končívala sluncem nebo kometou. I komíny, pokud štítem nebyly zakryty, bývaly zejména ve svém ukončení pěkně ozdobovány. Co hlavně navštěvovatele zvyklého na moderní uniformitu velkoměstských domů překvapuje, je neobyčejná různotvárnost těchto staveb, jež svědčí o vynalézavosti našich předků.

Na průčelí těchto domů je nám nápadná jistá nepravidelnost v rozložení oken, která odpovídá ovšem vnitřnímu zařízení. Nepravidelnosti té neznamenáme hned pro různé výstupky, římsoví a ozdoby, umístěné na průčelí. Součásti tyto středověkým domům dodávají význačného rázu. Bývaly to vyčnívající arkýře, v době gotické často upravené na krásné kaple (jako je napodobena hned u prvního domu u brány na levo). U jiných domů jeví se v různé podobě. Někde výstupek takový vybíhal již od země na podstavcích, jinde teprve v prvním poschodí podepřen o sloupcové konsoly; někde zakončen malebně stříškou, jinde s otevřeným balkonem nahoře. Naprosto nezvyklé nám jsou již zejména dřevěné pavláčky,

umístěné z pravidla ve vyšší části průčelí, při druhém i třetím poschodí; svou úpravou architektonickou nabývají zvláštní vzdušné lehkosti. Nárožní domy mívaly z pravidla asi uprostřed na hraně výklenek se sochou, někdy celý roh obepínala arkýřovitá věžka. (Obojí vidíme ve Staré Praze.) Někde soška svatého bývala umístěna i v hořejší části štítu.

Ozdobu svých průčelí naši předkové dovršovali malbami, jež odpovídaly určité době. Za starších časů větší zanícenosti náboženské bývaly to obrazy svatých a obrazy biblické, později za renaissance proniká vliv humanismu na vnějšek domů: často vedle sebe postaven obraz nějakého svatého a mythické bytosti pohanské, jak to s sebou přinášely současné názory. Obrazy takové malovány barvami; Vlaši k nám zanesli s renaissancí též způsob ozdoby sgraffitem.

Obrazy a sošky na průčelí domů bývaly projevem zbožné mysli obyvatel. Zbožnost domácích ukazovaly i četné nápisy na domech, jak i ve Staré Praze výstavní je věrně napodobeno. Pod slunečními hodinami jednoho domu čteme na př. toto hluboké naučení: »Z těchto hodin jediná bít bude tvá poslední; proto duši zachovej, aby hlasu rozuměla.«

Ještě jednu zvláštnost, částečně až na naše časy zachovanou, pozorujeme na štítech domů. Jsou to znaky domů. Dům podle takového znaku dostal své jméno. Patřil-li urozenému majiteli, nesl na znatelném místě vymalovaný erb svého pána. V tehdejší době bylo označování takové nutné pro dorozumění. Do r. 1770 nebyly totiž domy číslovány.

Celé zřízení domu, zejména ulic, ukazuje, že naši předkové neznali moderní i staroklassické péče hygienické. Z každého domu vybíhal žlábek, do něhož lili špínu; tato stékala se do otevřených stružek často dosti hlubokých, běžících podél domů; časem usazoval se v nich smrdutý kal. Náměstí bývalo dlážděno dlažbou ovšem trochu hrbolatou. Pitná voda čerpána ze studně, umístěné uprostřed náměstí, kde ji posud nacházíme. Je zajímavá vzácným uměleckým dílem kovářským, mřížovanou sítí kolem studně, jejížto umělá imitace postavena i do prostřed náměstí ve Staré Praze.

Při vnějších opatřeních pečovali staří obyvatelé Prahy zvláště o to, aby bylo po ruce dost vody v případě nebezpečí ohně. U domů bývaly umístěny sudy s vodou, někde i louže, v domech košíky na vodu a podobné přístroje. I to napodobeno na výstavě.

V celku však možná říci, že zobrazení kulturní stránky ve Staré Praze nevěnována náležitá péče. Marně pátráme po vnitřním zařízení některého domu, které by nám ukázalo rodinný život tehdejších obyvatelů. Co zde zachyceno z kulturního života Staré Prahy, je hlavně stará lékárna a stará kuchyň, tu i tam některý krám, přibarvený silně moderně.

Jak viděti, i při Staré Praze hlavně rozhodovala stránka architektonická nad stránkou kulturně historickou. Jako při vesnici i při Staré Praze naši architekti mají převahu. Ve Staré Praze ukázalo se naše architektonické umění imitační na vysokém stupni. Viděti to nejlépe, když s tím srovnáme jiný podobný předmět imitační, pavilon českých turistů, jímž měly být napodobeny zříceniny hradu Kokořína. Pokus tento zůstává za Starou Prahou. O provedení Staré Prahy zasloužili se především odborní znatelé arch. J. Herain a prof. Z. Winter s prof. J. Stibralem, který vedl stránku architektonickou. Sám ve Staré Praze projektoval pět domů renaissančních. Kromě něho arch. Ant. Cechner vypracoval plány na šest domů gotiky starší i Vladislavské, šest domů gotických a z přechodu z gotiky do renaissance navrhl prof. J. Podhajský, pět domů s českou renaissancí arch J. Veyrich. Malby na domech provedli malíři Hofbauer, Klusáček, Krsek, Novák a Říhovský. Sochy modelovali Strachovský a Wurzel.

Zajímavý přídavek tvoří v hořejší části výstaviště osada amerických Čechů. Přes to, že jí má být podán věrný obraz života našich krajanů Čechů, přistěhovalých do nového světa, kteří cítí se svým národem, kteří odnášejí si tam naše domácí tradice, zeje na nás z těchto staveb něco zcela cizího. Je tu zastoupena městská residence zámožného Čecha-Američana, obydlí amerického farmáře, kostelík se zvonicí, venkovský hostinec; model neumělého srubu a primitivního drňáku Čecha, který bez pomoci octl se na prerii a tam sám zbudoval si nuzné obydlí. Stavby tyto nepřipadají nám jako stálá obytná stavení. Jejich lehkost v každém navštěvovateli budí spíše dojem, že to jen výstavní pavilon, určený pouze pro léto a ne na celou dobu lidského života. Zdá se vám, jakoby byl budovatel jejich počítal s tím, že zejtra nebo pozejtří opustí své obydlí, aby zaujal výhodnější sídlo jinde. Mluví z nich právě ten americký duch. Pohlížíte-li na tyto lehké stavby, ukazuje se vám v nich praktický Američan. U něho neproniká tak snaha, jakou můžeme vyčísti z našich důkladných staveb, stavěli pro budoucí neznámé generace, aby si u nich pojistil památku. K tomu ten nezvyklý sloh cottageový se

samými nepravidelnostmi, nesymmetrií v celku i v detailech, s četnými arkýři, výběžky, pavlačemi na lehkých sloupcích. Vnitřní rozvržení je nejdokonalejším vzorem, jak využitkovati nejlépe a nejpohodlněji místa. Jeví se nám to zvláště v pěkné městské residenci amerického Čecha. Všude světelno, všude útulno. Nejvíce však zviklána je dosavadní vaše představa, když předstoupíte před budovu, která je modelem prvního katolického kostela českého. Hádáte vše možné že to může být, jen kostel ne.

* * *

Slyšeli jsme pronášeti okřídlené slovo, že N. V. Č. je v přední řadě výstavou českých architektů. Ve výroku tom je mnoho pravdy. Při celém zevnějšku výstavy jeví se opravdu něco našeho, něco individuelně českého, co nenese na sobě stereotypní internationální ráz výstav, jaký měla i naše jubilejní výstava. Dojmu tohoto docíleno hlavně tím, že při většině soukromých pavilonů užito motivů z našich domácích staveb. Někteří projektanti drželi se více motivů vesských, jiní motivů dřevěných staveb městských, jiní starých domů městských a českých hradů. K prvním patří zejména tři zdařilé projekty arch. Dvořáka, malebná hospoda na Větrníku, Sochůrkův a Hamzův pavilon a některé jiné, jež jsou komponovány podle architektonických motivů z různých krajů československých. Vesnické rychty, dřevěné radnice menších měst podaly prof. J. Koulovi vděčné motivy ke krásné komposici, jakou provedl ve své »rychtě« výstavní.

Stavby třetího způsobu representují Šmídova zpěvárna, provedená podle návrhu arch. A. Makovce, Myškova hospoda u Přemysla Otakara II., kterým, poněvadž jsou v nejbližším okolí Staré Prahy, dán také starobylý ráz staveb městských a hradů. Myškovu hospodu zdobí dva krásné originelní obrazy M. Aleše. Do ostatních pavilonů skoro vesměs větší nebo menší měrou přibírány motivy lidového nebo městského stavitelství českého. A to právě působí při nich tím intimně českým dojmem.

Je to první intensivnější veřejnější počátek, kde u nás motivů stavitelství lidového užito k obohacení architektury umělé. Připadá mi analogie při poesii, která koncem předešlého a počátkem tohoto století obrodila se ze své klassické zkřehlosti právě poesií prostonárodní. Obrodila se netušenou měrou. Nechci a nemohu jako neodborník usuzovati na podobný vliv lidového stavitelství na sloh stavení obytných vůbec. Ale ukázky, jež seznali jsme při letošní

výstavě, jsou zajisté velice slibny. Našim nevkusným činžákům obrození jakékoli nebude na újmu.

Na konec ještě slovo o původcích této zevní části N. V. Č. Pečovali o ni jednak projektanti, jejichž jména uvedena na svém místě, jednak stavební výbor. Skoro všichni navrhovatelé staveb výstavních byli zároveň členy širšího stavebního výboru, jehož porady nesly se k tomu, aby ve smyslu programu provedeny byly budovy výstavní vsi československé; zároveň přihlíženo k tomu, aby i budovy soukromé odpovídaly jednotnému rázu architektonickému. V širším výboru stavebním zasedali tito odborníci: Ant. Cechner, Al. Černý, Jan Herain, Jan Koula, R. Kříženecký, Ant. Makovec, J. Pfeffermann, J. Podhajský, Ed. Sochor, Jiří Stibral, Fr. Thomayer, Jan Veyrich, Dr. Z. Winter, B. Živna.

Největší část práce vykonával však užší stavební výbor, jehož členy byli arch. V. Roštlapil a Frant. Schlaffer a prof. Alb. V. Velflík; hlavně první dva členové věnovali se myšlence výstavní se vzácnou obětavostí. Porady jejich za poslední asi rok dály se skoro denně. Vedle budov výstavních převzali na sebe neziště též vedení dvou velikých podniků výstavních: elektrického osvětlování spolu se zvláštní komisí, a výstavní fontainy, jejímž tvůrcem je arch. V. Roštlapil.

Při tom nevyhýbali se dozoru ani na drobnou práci výstavní. Jim hlavně přísluší zásluha o krásný zevnějšek N. V. Č. Měli na mysli neustále uměleckou stránku při zevnějšku výstavy. Byli jsme svědky, kterak často proti výkonnému výboru za stísněných poměrů finančních uhájili tohoto svého vyššího stanoviska uměleckého kojíce se pevnější nadějí ve zdar podniku výstavního nežli přemnozí jiní pracovníci.

Co v přehledu historickém řečeno o pracovnících při tomto díle národním vůbec, platí plnou měrou o stavebních činitelích jeho: v práci uvázali se většinou mladí lidé, kteří z pravidla byli na začátku své činnosti. Pojali k celé myšlence výstavní neobmezenou důvěru a dodělali se výsledků velmi pěkných.

Rozhledy politické.

ŽURNALISTICKÁ KABBALISTIKA — NÁŠ VLASTENECKÝ TALMUD — TALMUDOVSKÁ POLITIKA — MLADOČESKÉ SCHŮZE A KATOLICKÝ SJEZD V PŘÍBRAMI — PROVISORIUM A NEPROVISORIUM — SJEZD OKRESNÍCH ZASTUPITELSTEV ČESKÝCH — AUTONOMIE A SAMOSPRÁVA — SAMOSPRÁVA POLITICKÁ A ADMINISTRATIVNÍ — — KONGRESS UHERSKÝCH NÁRODNOSTÍ NEMAĎARSKÝCH.

CRISPI — NĚMECKÝ CÍSAŘ A SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE — BULHARSKÁ POLITIKA — RISTIĆ REDIVIVUS — ARMÉNSKÉ REFORMY.

Kdo myslí, že střední věk už naprosto minul, velmi se mýlí. Alespoň v naší žurnalistice kvete přímo kabbalistika. Takové žurnalistické hokuspokus četli jsme 1. září v našem vlasteneckém talmudu a můžeme si myslit, jak takové scholastické zaklínání působí na nezkušené čtenáře. Pod titulem »Zařizujme se přiměřené době« Nár. Listy napsaly zase jednou, že ty známé »jisté kruhy« mají upustit od žurnalistické kritiky — žurnalistiky, neboť veškerá česká žurnalistika »bez rozdílu« (čtenář může si doplnit: stran) má se »přece jenom poohlédnout bystřeji po okolí, nepodaří-li se jí nalézti úkoly jak vděčnější, tak záslužnější«.

Nuže — proč najednou toto zaklínání a ta prácechtivost? Nár. Listy si proti »Naší Době« dovolily nepravdu a denunciaci o národohospodářském sjezdu, »Čas« jim to dokázal a proto najednou máme býti svorni a pilni do — budoucí nepravdy »Nár. Listů«. Ale pravdě průchod: není to »šikovnost«, kopírovat článek »Času«, napsaný podle »Naší Doby«, a denuncovat pak tu »Naši Dobu«, že se staví k sjezdu »nejpodivněji«?

Jednu polehčující okolnost pro »Nár. Listy« ochotně uvedeme však sami — talmudují i v politice své strany. Přečtěte si úvodníky ze dne 1. a 3. a užasnete. Doporučují se o překot Poláci a Maďaři za vzor (»Poláci ... jak známo, šli s každým směrem, jejich klub byl i liberální, když byli na vrchu liberálové i konservativní, když byli na vrchu konservativci«), zříkají se »zastaralých kolejí« a ukládají »na venek povinnost vyhledávání a pěstění styků s činiteli v tomto soustátí pravděpodobně v nejbližší budoucnosti do popředí vstupujícími;«

zároveň »Nár. Listy« velmi srozumitelně nadbíhají všem staročeským listům, občas dávají důtičku »Mladočechům« třeba na radnici, anebo citují mírné požadavky, které jiný »mladočeský« list dělá vládě — —

Kdyby »Nár. Listy« tuto svou změnu provedly mužně a odkrytě — dobrá; ale »Nár. Listy« chtí opoziční voličstvo nepozorovaně dostat k jiné taktice — v tom je politická nemravnost, utvrzující politickou nerozhodnost a neuvědomělost. Neboť týž čtenář »Nár. Listů« může den dva později v orgánu strany čísti fráse opačné (na př. 6. v polemice s listy staročeskými).

Nikdo se tedy nemusí divit, že voličstvo na schůzi vůdčích předáků (dr. Ed. Grégra) nepřeje si politické diskusse, ale okázale velebí, co poslanec vymohl — hasičům! Posl. Eim, redaktor »orgánu strany«, byl tak opatrný, míti schůze jen důvěrné, aby se reservoval vůči novým »činitelům« a posl. Herold provedl touž kabbalistiku, kterou provádí orgán strany. Nabízel stranu svou vládě v té »šikovné« formě, že očekává kulantnost od — vlády, ba přímo vyslovil přání, aby vláda hr. Badeniho udržovala zdání dobré vůle ... A naše voličstvo polyká toto všecko, dá si také vyložit, že poslanci ve Vídni býti nemusejí, protože od mandátu nežijí a konečně také (podle »Hlasu Národa«) si dalo říci, že všeobecné právo hlasovací není »naším« ideálem. Rozumí se, že druhý poslanec témuž posluchačstvu vyložil pravý opak ...

Že za takových okolností klerikální strana, vedoucí šlechtu a Staročechy, vystupuje pořád okázaleji, je více než pochopitelné. Důkaz tomu prvý český katolický sjezd pražské diecese v Příbrami (9. a 10.). Kníže Karel Schwarzenberg, zvolený za čestného předsedu, velmi případně označil úpadek svobodomyslnosti, vyslovuje radost nad tím, že mu Bůh konečně popřál obcovat katolickému sjezdu českému.

»Nár. Listy« patrně nemilují provisoria, docela tak, jako hrabě Kielmansegg a hr. Thun. »Nár. Listy« ohlížejí se po »činitelích«, zatím hr. Thun zastavuje v Praze listy, hr. Kielmansegg poučuje státní úřadníky a již i města a obce, jimž svěřeny politické funkce, jaká mají práva. Schůze poslanců v Praze se zakazují — to bude po provisoriu (hr. Badenimu již uloženo sestavit nové ministerium) politických koncessí!

Na sjezdě okresních zastupitelstev českých (Němci byli pozváni, ale nepřišli, ani neodpověděli), konaném na oslavu 30letého trvání této instituce, velmi obšírně mluvilo se o autonomii; žádá se opětně,

aby okresní zastupitelstva, jakožto vyšší obce, obdařeny byly mocí výkonnou. Tím, že vykonání svých usnesení požadovati musejí od úřadů politických, okresní zastupitelstva jsou velmi seslabena. Mimo to však, jak to posl. dr. Herold dosti jasně vyslovil, všecky naše obce své samosprávy užívají velmi mdle.

O autonomii a samosprávě se u nás velmi často mluvívá v souvislosti se státním právem. Budiž dovoleno na pojmy ty upozornit. Zdá se, že se ustaluje terminologie v ten smysl, že autonomií se mínívá: autonomie státoprávní, kdežto slova: samospráva se užívá ve smyslu anglického: selfgovernementu. V tomto smysle autonomie a státoprávní samostatnost se často ztotožňují. To je ovšem věc státovědecké terminologie. Avšak důležito je, činiti náležitý pojmový rozdíl mezi autonomií politickou a administrativní a tudíž lišiti i centralisaci politickou a administrativní. Na tento rozdíl zejména francouzští theoretikové teď kladou váhu a právem. Neběží ovšem pouze o rozlišování pojmův, ale o rozdělení práv a povinností občanských. — —

V Uhrách poslední měsíc politická pozornost obrácena byla ke kongressu národností. Odbýval se dne 10. srpna v Budapešti. Shromáždění Slováci, Srbi a Rumuni přijali zatím jednotný program národnostní a politický: jednota a celistvost koruny svatoštěpánské, národní autonomie (patřičné stolice mají být národnostně ohraničeny) všeobecné hlasovací právo (tajné), demokratický zákon na svobodu shromažďování a spolčení, autonomie církve a školy, neobmezená svoboda tisku, pro každou národnost ministra bez portefeuillu a konečně usneseno, zdržet se voleb do sněmu. Protože o poměrech uherských a slovenských »Naše Doba« přinese články a zprávy zvláštní, přestáváme zatím na tomto záznamě.

* * *

Crispi má zatím pokoj, neboť žaloba Cavallottiho od římského zemského soudu odmrštěna, přes to že již »Případ Crispiho« ve všech jazycích podrobně a obšírně se popisuje; italský parlament Crispiho pořád drží. Lid s parlamentem nesouhlasí; alespoň nelze jinak pojímat obecní volby v Neapoli, kde liberálové poraženi na prospěch — klerikálů. V Sicilii vypukly agrární nepokoje.

Německý císař je mnohomluvný a velkomluvný. Sociální demokraté právem se vyslovili proti obvyklému oslavování krveprolití r. 1870 —, německý císař se proto rozhorlil, a nazval sociální demokraty »rotou

takových lidí«. Listy socialistické s velikým klidem odpovídají, že ta »rota« má ze všech stran největší počet voličů, ba že Německem dnes je vlastně sociální demokracie. »Vorwärts« v další odpověď otiskl list Stöckrův, v němž tento bohabojný muž »lojální« konservativce poučuje, jak mají klamat císaře, aby totiž vystupovali proti Bismarckovi tak, aby císař nepostřehl pravého záměru ...

Nevím, všimli-li si čtenářové denních listů těch nehorázných kobminací, které se v žurnalistice dělaly po domnělém communiqué z Petrohradu. Nezaznamenal jsem ho, proto že patrně bylo apokryfní. Vyšlo ve Vídni bez údaje pramene — ale listy (i naše »slovanské«) vrhly se na kachnu jako elektrisovány; Koburga rozumí se jednoduše vyhnali, již nesměl do Bulharska, mitropolita Klimenta za to vznesli do slovanského nebe, ruská politika slavila triumf — — avšak ejhle! Za několik dní na to oznamovaly tytéž listy, jakoby nic, že si Koburg přece jen troufal přijít do Sofie, ba více, že mitropolita Kliment si u něho vyprosil audienci a konečně že i — Rusko polkne celého Koburga, jestliže dá překřtit svého chlapce, který, nemýlím-li se, má sice již zlatý límec, ale nenosí ještě kalhotek. To bylo i našemu arcislovanskému moniteurovi trochu divoké a četli jsme proto, že by Rusko konečně mělo vědět, co s Bulharskem má dělat. Za to jeho svobodomyslnosti pranic nevadí, když Rusko, Bulharsko, zbožný mitropolita Kliment a tutti quanti v přestoupení nemluvněte, t. j. v prodeji přesvědčení se strany Koburga, vidí zadostiučinění shnilého západu a egoistického Rakouska živoucímu východu a slovanské idei pravoslavných národů ruského a bulharského.

V Srbsku starý Ristič prohlášen za vůdce liberálů.

V Armenii Turecko provede některé reformy ve smyslu autonomie, připustí křestanské úřadníky a dopustí, aby centrální správa Armenie přímo (bez zahraničního ministerstva) jednala s evropskými vyslanci.

10. 9. 1895. *S.*

Rozhledy po veřejném hospodářství.

ŽELEZNIČNÍ BANKA RAKOUSKÁ VE VÍDNI A ZEMSKÁ BANKA V BOSNĚ AKCIOVÝMI PODNIKY, PROČ NEVOLENY ÚSTAVY VEŘEJNÉ? — PRAŽSKÁ ELEKTRICKÁ TRAMWAY NÁKLADEM OBCE PRAŽSKÉ SOTVA KDY SE POSTAVÍ — NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ SJEZD ČESKÝ NENÍ VĚCÍ STRANY, NÝBRŽ V ZÁJMU CELÉHO NÁRODA — HOSPODÁŘSKÝ PROGRAMM NOVÉ VLÁDY, JAKÉ ASI BUDOU OSUDY PŘEDLOHY O REFORMĚ DANÍ PŘÍMÝCH. STÁTNÍ ŽELEZNICE KDY UPRAVÍ SVÉ TARIFY. SESTÁTNĚNÍ DRAH NAČISTO PUŠTĚNO.

Již několikráte jsme zde poukázali k tomu, jak vítězně konkurrují hypoteční banky zemské s bankou rakousko-uherskou i kterak česká banka zemská právě tak vytlačila naprosto úvěrní rakouský ústav pozemkový. Kde služba ústavu bankovního je tak jednoduchá, že pouze tiskne cenné papíry (částečně dluhopisy), vyplácí jejich kupony a splácí je zrovna v těch lhůtách a v částkách, v kterých dlužníci peníze oplácejí, tam nemůže s veřejným ústavem žádný soukromý konkurrovati. Soukromý ústav chce míti zisk, kdežto veřejný není naprosto na zisk založen; regie je úplně stejná, úvěr veřejných ústavů pak rozhodně lepší nežli ústavů soukromých. Ale těchto zkušeností neumí se u nás využitkovati. Dokladem toho dvě nejnovější koncesse, které dostaly vídeňské banky od vlád našich: Ve Vídni se zřídí železniční banka pro lokální dráhy, která bude vydávati železniční obligace a bude zjednávati tak úvěr menším lokálním dopravním podnikům. Zajisté je třeba takového ústavu a působení jeho mohlo by býti znamenité, ale takový ústav nesmí býti akciový, nýbrž musil by býti zemským nebo státním, kdyby měl drahám opravdu jak náleží prospěti. Ale nová banka ta bude zřízena jako akciová společnost, a sice ji založí dolnorakouská eskomptní banka, které vláda k tomu dala koncessi, ve spolku s některými bankéři vídeňskými.

Druhý podnik podobný zřídí v Bosně vídeňská bankovní jednota; bude to zemská banka bosenská s akciovým kapitálem 10,000.000 zl. (prozatím se splatí 4 mill.), ústav podobný české zemské bance, ale s tím rozdílem, že bude akciovým.

Proč nebyly založeny ústavy veřejné místo těchto soukromých? Vždyť na př. česká zemská banka půjčuje o celé jedno procento laciněji nežli rakouský úvěrní ústav pozemkový, ačkoli tato banka má prostředky obrovské; je to přirozené, jelikož chce míti ze svých kommunálních a hypothečních půjček ročně $1^1/_2$ mill. zl. zisku, kdežto bance zemské jedná se pouze o ukrytí regie a o ponenáhlé založení jakéhosi reservního fondu. Pěkným příkladem je půjčka 2 mill. zl., kterou česká banka zemská dala městu Praze, kde si čítá pouze ročně $^1/_8\%$ z dlužného kapitálu na regii, co zajisté je tak nízký poplatek, že by pražský obecní úřad sám nikdy si nemohl tak lacině obstarati tisk cenných papírů, placení kuponů, slosování a placení dluhopisů, nepočítaje v to, co by musil dáti za tytéž služby ještě provise různým bankovním ústavům. Zakusily toho dosti zle obce české, pokud ještě zemské banky nebylo; města jednotlivá musila se krvavě zavázati, vídeňské banky vymínily si 6—7% ročně a k tomu velmi těžkou podmínku, že se nesmí půjčka splatit dříve, nežli jak stanoveno slosovacím plánem, či jinými slovy, že budou tyto vysoké 6—7% úroky platit po celou dobu půjčky (pravidelně po 50 let).

Bohudíky ještě, že pro nás v Čechách obě dvě banky nemají veliký interess a že rozhodně nebudou těžiti z našich peněz. Česká banka zemská má sama privilej vydávati železniční obligace a tedy vídeňská banka zajisté s ní aspoň pro království České nebude konkurrovati, jinak tomu arci hned na Moravě. Pořáde se v posledním sněmovním zasedání mluvilo o tom, že se také zřídí moravská zemská banka, ale dosud k tomu nedošlo a při známé starostlivosti sněmovní většiny sotva z toho co bude.

* * *

Veřejné ústavy jsou na místě tam, kde činnost jejich je zcela jednoduchá, každému srozumitelná, že ji může lehko kontrolovati a kde náklady jsou poměrně nepatrné, tak že těžko se dá při tom kořistiti pro soukromé zájmy. Kde těch podmínek není a kde k tomu třeba rychlého rozhodnutí a iniciativních myšlenek a kde zároveň se vyžaduje účelného řízení a mnoho samostatnosti v podnikání, tam těžko se dá dosud pracovati s veřejným apparátem. Ještě se to dá mysliti, když podnikatelem je stát, kde rázný ministr nebo jiný vysoký úředník vede podnik, jsa zodpověden pouze parlamentu a panovníkovi, kde má po ruce lidi, kteří musí ho na slovo po-

slechnouti, kde se mu do podrobností nikdo nemíchá, pouze se hledí na výsledek; za těch okolností lze si ještě mysliti zdárné podnikání na účet veřejný. Ale i v těchto případech nevypadne vždy bilance na prospěch veřejný a při složitějších podnicích se lépe vyplatí svěřiti provedení soukromníkům.

Rozhodně se nemůže za nynějšího stavu a za dnešních zřízení mluviti pro to, aby něco hodně složitého podnikalo obecní zastupitelstvo. Kde do věci může mluviti nejen 90 obecních starších, nýbrž vedle toho celá řada odborných komisí a znalců a kde kromě toho tak zvané veřejné mínění má zase svůj náhled o každé věci, a sice každý den nějaký jiný náhled, kde každý novinář by rád, aby se vše provádělo po jeho vůli, a kde hlasu toho pak se dbáti chce také na radnici, tam nelze tak snadno ku předu, tam nejlépe vzdáti se právě v zájmu veřejného prospěchu myšlenky, aby obec něco takového podnikala na svůj účet, a doporučuje se z podnikatelů soukromých ten, který by jak obecenstvu tak obci poskytl největší výhody.

To právě by si měli dobře rozvážiti na radnici pražské a toho by také mělo dbáti pražské novinářstvo. Již je tomu půl druhého roku, co byl podán městské radě projekt od Živnostenské banky a od její společníků (vídeňské Länderbanky a berlínského Bleichrödera) na vystavění úplné sítě elektrické tramwaye; kapitál do podniku byl úplně zajištěn a také smlouva s dosavadní tramwayí hotova, dle které se vzdala svého vlastnictví ve prospěch nových elektrických drah za určitou tržní cenu. Ale najednou se ozvalo na pražské radnici slovo, aby obec sama ujala se tohoto podniku a vystavěla svým nákladem celou síť. Na to i některé předměstské obce mínily svým nákladem stavěti ve svém území elektrickou tramway a zároveň se hlásilo tucet jiných soukromých podnikatelů. V novinách se hodilo heslo, že je třeba rozhodně stavěti na účet obce a že obec má býti podnikatelem a vlastníkem všech tratí.

Zatím se chystalo k národopisné výstavě a bylo zřejmo, že by podnik musil rozhodně prospívati, kdyby byl hotov do jejího otevření, a družstvo, které zadalo o stavbu, bylo by zajisté bývalo v čas ji dovedlo ke konci, již ve svém vlastním prospěchu. Ale jinak tomu rozuměli na radnici, vypsali veřejnou offertu, aby se hlásili, kdo míní o stavbu žádati, byl určen dosti dlouhý termin, do něhož se přihlásilo offerentů hojnost, ale kdesi vzpomněl si ještě jeden ingenieur, že by mohl také podati offertu a jemu k vůli byla lhůta zase o hodně prodloužena. Konečně se vzmohli na radnici na to, že zvolili komisi,

aby podala o návrzích dobré zdání. Komise po mnohoměsíčním jednání učinila návrh, aby se nepřijímala žádná z nabídek podaných, nýbrž aby obec byla sama podnikatelem. V městské radě návrh ten prošel nepatrnou většinou, ale než přišel do obecního výboru, již novináři začali psáti zcela opačně nežli dříve. Té jejich důslednosti rozuměj, kdo můžeš, ale mínění novinářů nás neinteressuje, důležitější je to, že skutečně dostali obecní starší z celé věci strach, dříve ještě, nežli se rozhodli stavěti, a vše zase odložili na neurčito. Nuže, když hned na počátku je tolik všelikých nejistot, otálení a rozmýšlení, patrně je pravdou, že by na obecní náklad z nás smrtelníků žádný elektrickou dráhu v Praze vystavěnou neviděl; ale i kdyby se stala tato od nikoho nečekaná věc skutkem, je velmi pochybno, zdali by obec z toho také měla patřičný zisk. Stavby nákladem obecním kromě toho, že velmi zvolna se provádějí, bývají pravidlem velmi drahé a nákladné a po případě ještě ne vždy nejlépe provedeny. Nejhlavnější však a podstatnou okolností je, že Praha potřebuje kommunikačních prostředků co možná brzy a že na obecní náklad by se jich sotva dočkala za dlouhá léta.

* * *

Národohospodářský sjezd českého národa se již brzy uskuteční. Myšlenka je to zajisté plodná a jedná se o prospěchy nejdůležitější, nebo hmotné zvelebení národa musí přirozeně ho dovésti k větší politické váze a k neodvislosti od sousedů. Ale zde třeba, aby přiložili ruce všichni k dílu, nějaký spolek, několik pojednání a frasovitých článků, to by byl malý zisk z takového sjezdu. Bohužel, že naše časopisectvo jeví v té příčině velikou netečnost, jak už v předešlém čísle tohoto listu k tomu poukázáno. Nedovedou činiti žádné jiné přípravy nežli zvučná slova o tom, že se musíme vymaniti z cizího područí, na nejvýše, že zmohou se ještě k polemice o tom, zdali má národohospodářský sjezd pomoci mladočeské straně na nohy čili nic. V této věci přece jsou strannické zájmy úplně nemístné, vždyť se jedná o to, aby náš lid pochopil, jaké byly jeho dosavadní nedostatky, kde by třeba bylo nasaditi všecky síly k opravě, jak bychom si mohli vypěstiti svůj průmysl a obchod, jak zdokonaliti ještě zemědělství a jak nutno sorganisovati práci jednotlivců, aby celku byla na prospěch. Při těchto úkolech zdá se, že je zcela nemístné mluviti o politickém strannictví a k takové práci by se měl dostaviti vůbec každý, kdo je práce schopen, a neměl by se také žádný odmítati, kdo upřímně své síly nabízí.

Prudké parlamentární boje, jako na př. o předlohu berní, mají v zápětí naprostý klid. Přirozeno, že prozatímní úřednická vláda nemohla se rozhodnouti pro nějaké stanovisko, vždyť nezamýšlí již ani před říšskou radu předstoupiti. Vykládá se v různých listech, že hlavním úkolem budoucího ministerstva bude vyrovnání s Uhry a boj proti »radikálním a výstředním živlům«, ale jak se míní vláda budoucí zachovati k berní předloze, k sestátňování drah, k líhovému monopolu, k dalšímu upravení korunové měny a k podobným důležitým otázkám, o tom nikde není ani sebe menší zmínky; patrně se nezamýšlí dělati v té příčině leda něco velmi nepatrného, nějaké příštipkování a záplatování.

Smutný byl by osud našich poplatníků, kdyby ani tentokráte nemělo se provésti trochu spravedlivější rozměření daňového břemene. Po 50 let skoro máme berní provisorium, od třiceti pěti let jednáme o samých berních reformách a ke konci to nedospělo k výsledku pranijakému, staré předpotopní poměry trvají dále a není možno na nich změniti ničeho. Třeba původní Steinbachova předloha byla za koaliční vlády všelijak přistřihována, třeba v ní byly všeliké nesrovnalosti a z té příčiny by potřebovala zase brzy mnohé opravy, přece nynější poměry jsou tak hrozné, že i všecky tyto nedokonalosti nové předlohy berní jsou obrovským pokrokem a zlepšením, a naznačují aspoň již cestu k tomu, na které se může dospěti někdy ke spravedlivým berním. Stav dnešní je takový, že i kusá reforma, jak vyšla z porad parlamentu, byla by velikým dobrodiním a odklidila by onu hroznou nesrovnalost, že nejchudší poplatníci musí nejvíce daní zaplatiti, kdežto největší boháči nejsou vůbec žádné dani podrobeni.

Také o železničním programu vlády velmi málo se napovídá. Ze sestátňování, zdá se, že načisto sešlo tím spíše, že nový místopředseda je Polák, a v Haliči mají státních drah již nadbytek. — Když přešla západní česká dráha ve státní vlastnictví, stále se mluvilo, že budou velmi záhy opraveny dopravní sazby na všech drahách státních a že tyto reformované tarify budou také zavedeny na české dráze západní, ale uplynulo již drahně doby od těch slibů, mezitím již se zvýšily platy za jízdní lístky, ale na slibované změny tarifu pro zboží marně se dosud čeká. *P. L.*

Rozhledy živnostenské a obchodní.

ŘEMESLNICKÝ SJEZD V JIČÍNĚ — ŽIVNOSTNICTVO SAMO JEST ROZUMNĚJŠÍ NEŽ OFICIELNÍ JEHO MLUVČÍ — MALÁ PÉČE INTELIGENCE O JEHO VZDĚLÁNÍ — UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ MUSEUM V PRAZE A JEHO PŘÍLIŠ ARISTOKRATICKÁ PŮSOBNOST DOSAVADNÍ — ŠEDESÁT LET VEŘEJNÉ KNIHOVNY PRŮMYSLOVÉ JEDNOTY — JAK SE ČINÍ NĚMCI. PRŮMYSLOVÁ VÝSTAVA V TEPLICÍCH, ELEKTRICKÝ ZÁVOD NA VLTAVĚ - NOVÉ PRŮPLAVY V RUSKU, NĚMECKU, UHRÁCH, U NÁS SE VŠAK S PODOBNÝMI MALIČKOSTMI NESPĚCHÁ.

Na oslavu pětadvacetiletého trvání Řemeslnické besedy v Jičíně konán tam dne 18. srpna sjezd řemeslnický. V resolucích vysloveno přesvědčení, že nápravy nynějších neblahých poměrů živnostenských lze dosíci jediné příznivou změnou zákonodárství živnostenského, t. j. zavedením průkazu způsobilosti i pro velkoprůmysl, vyhrazením prodeje výrobků řemeslnických toliko výrobci-řemeslníku, zřízením obvodních a zemských zastupitelstev živnostenských, žádáno vyloučení živností řemeslnických a po řemeslnicku provozovaných z nynějších komor obchodních a živnostenských, utvoření komor řemeslnických, jimž by přiznáno bylo právo k zastoupení parlamentárnímu, a zřízení zvláštního ministerstva nebo aspoň ministerského oddělení pro zájmy řemeslnické.

Kdyby se dle jednání tohoto sjezdu posuzovati měla uvědomělost a existenční způsobilost našeho řemeslnictva, dopadl by úsudek velice nepříznivě. Rady, aby se řemeslnictvo vzdělávalo, spolčovalo, technické pokroky (strojní výrobu, pokud lze) osvojovalo, prohlásil referent sjezdový za směšnou, tíž lidé, kteří na schůzích politických nadšeně horlí pro všeobecné hlasovací právo, žádají privilegované volební právo do říšské rady (na zemské sněmy zapomenuto) pro navrhované komory řemeslnické, žádost po obligatorním upravení společenstev a zřízení obvodních a zemských zastupitelstev připomíná ony sedláky, kteří žádali vrchnost, aby jim nařídila vystavěti silnici, kterou sami potřebovali, a svědčí o tom, že navrhovatelé neznají ani řádu živnostenského, ani události ve vlastním táboře (zřízení zemské jednoty společenstev). Střízlivé a jedině správné vývody posl. dr. Kramáře nalezly, jak souditi lze z kusých referátů novinářských, slechu dosti neochotného. Pan dr. Kramář nejsa řemeslníkem, otázce strojní malovýroby prý nerozumí; obecní tajemník

referent o otázce maloživnostnické, tomuto střízlivému problému sociálnímu rozuměl...

Na štěstí živnostnictvo samo jest mnohem rozumnější než ti, kteří jménem jeho ve schůzích řeční a v čelo se mu vnucují. Roste účast jeho ve školství pokračovacím i odborném, roste užívání strojů, roste — ač pomalu — sdružování k společnému levnějšímu nákupu surovin, výrobky četných malomistrů i venkovských překvapují na výstavách svým uměleckým provedením; přes hlasy svých mluvčích oficielních živnostnictvo cítí, že spása jeho především jest v jeho vlastní inteligenci a sdružování a že i státní pomoc nejlépe podporou v těchto směrech osvědčiti se může. V projevech jako sjezd jičínský mstí se toliko dosavadní skoro úplné zanedbávání povznesení inteligence mass živnostnických; mstí se na klubech poslaneckých, na obchodních komorách, na celém našem postavení hospodářském i politickém. Příležitosti k nápravě na všech stranách je dost; ku př. v umělecko-průmyslovém museu v Praze, jež právě vydalo zprávu za rok 1894. Museum toto vyžaduje ročního nákladu bezmála 30.000 zl., z čehož asi 17.000 zl. připadá na zakupování předmětů, zbytek na administrační výlohy; sněm zemský loňským usnesením udělil na zřízení nové samostatné budovy musejní subvenci 300.000 zl. — celkem tedy ústav, od něhož lze již vydatnější činnost očekávati. Dosavadní působení jeho jest však, řekněme, na naše poměry aristokratické. Do roka pořádá se v masopustním období 4—6 přednášek (úplně rovným počtem českých i německých) předmětem, způsobem přednesu, dobou i místem výhradně pro zámožnou inteligenci příhodných. Číslice návštěvy sbírek, použití knihovny a předloh jsou sice značné, avšak těžko určiti, kolik při nich připadá na návštěvy cizinců, intelligentů a pod. osob, pouhou zvědavostí vedených, z číslice návštěvníků knihovny připadá přes polovici na professory, architekty, posluchače techniky, žáky malířské akademie, umělecko-průmyslové školy atd., a toliko třetina na praktické živnostníky. Avšak ve zprávě ničeho nečteme o pořádání přednášek pro třídy výrobní, ani o organisování hromadných návštěv živnostnictva nebo jeho dorostu v jistém odvětví k prohlídce a výkladu vhodných výstavních objektů, ani o podnikání odborných výstavek předmětů k přímému nápodobení i malovýrobcem způsobilých, ani o bližším jakémsi styku s odbornými průmyslovými školami (zasýlání vzorných předmětů k účelům vyučovacím, organisování souborných výstav všech škol téhož odboru), nebo s odbornými společenstvy atd.

V tom směru musí se státi náprava; museum musí sestoupiti s dosavadní oblačné výše, přizpůsobiti se požadavkům praktického života, které volají po povznesení malé výroby po stránce technické i umělecké. Museum musí státi se střediskem průmyslového vzdělávání v zemi, sbírky jeho musí občas i venkovským živnostníkům snadno a levně státi se přístupnými, materiál vzorkový a knihovní musí býti zvláště učitelům a správcům škol odborných úplně znám a býti k účelům školním i autodidaktickým k disposici dáván způsobem co nejtolerantnějším.

Jubileum šedesátiletého působení slaví veřejná knihovna Průmyslové Jedn. v Praze. Otevřena byvši dne 2. srpna 1835 jakožto — vedle universitní knihovny — jediná řádná veřejná knihovna v Praze byla povždy a jest i dnes bohatým zdrojem poučení o věcech průmyslových a vůbec hospodářských. Z původního tisíce vzrostla do dneška na 40.000 svazků (mezi nimi mnohá unika), náklad na ní vedený činí úhrnem přes 74.000 zl. Úhrnný počet návštěvníků přes milion. Význam Průmyslové Jednoty spočívá dnes hlavně v knihovně a veřejné čítárně, jimž přejeme dalších šedesát let zdárného působení a hojnějších než dosud subvencí země, komor i obcí.

Přejděme k sousedům německým. V Teplicích pořádají právě »severočeskou průmyslovou a živnostenskou výstavu«, k níž odevšad sezvávají návštěvy, jež však nikterak nepovznáší se nad krajinské výstavy, u nás co rok pořádané. Vážným podnikem jest připravované zřízení velikého závodu elektrického u Vyšního Brodu, kterým se má vodní síla Vltavy u »Čertovy stěny« ve způsobu elektrického proudu zužitkovati k opatřování levné hybné síly průmyslovým závodům a levného elektrického osvětlení městům jihočeským. Vodní dráha, která se má zužitkovati, jest 6 km. dlouhá s úhrnným spádem 100 m., síla její páčí se na 6000—8000 koň. sil, které pomocí turbin mají převedeny býti v proud elektrický. A i s jiných stran slyšíme o zakládání německých podniků, přádelen, tkalcoven, sleváren, strojíren v Teplicích, Mostě a j. — a my spokojujeme se tím, že těmto faktům »věnujeme svou pozornost«, a chtěli bychom ruch národohospodářský omezovati na pole theoretické, akademické.

Čteme opět o průplavech panamském, ruském (mezi mořem baltickým a Černým) středozemském v Německu, a dunajsko-sávském pro lepší spojení Uher s Bosnou; Lübeck majíc na paměti nedaleké lepší spojení s ústím labským těší se na provedení průplavu dunajskolabského nebo aspoň kanalisaci až ku Praze. Neznají tam patrně ani Rakousko ani nás Čechy; u nás se na podobné maličkosti nespěchá. *-f.*

Rozhledy sociální.

NÁRODOHOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNĚ POLITICKÉ FERIÁLNÍ KURSY V NĚMECKU — SVOBODNÁ UNIVERSITA V LONDÝNĚ — POPULÁRNÍ KURSY UNIVERSITNÍ V KAZANI — CO SE U NÁS DĚJE PRO POVZNESENÍ LIDOVÉHO VZDĚLÁNÍ — SOCIALISTÉ ČEŠTÍ — ZMĚNY V ORGANISACI ŽIVNOSTENSKÝCH INSPEKTORŮ, PRVNÍ ČESKÉ ZPRÁVY INSPEKTORSKÉ — OPĚT STÁVKY V RAKOUSKU — OBCHODOVÁNÍ DĚTÍ PO ULICÍCH LIVERPOOLSKÝCH — CRISPI?

Spolek pro sociální politiku pořádá od 30. září do 12. října v Berlíně národohospodářské a sociálně politické feriální kursy, při nichž nejlepší professorské síly z universit německých (Wagner, Schmoller. Sering, Bücher, Brentano, Conrad a j.) přednášeti budou o agrární otázce, o německé sociální demokracii (dějiny a theorie), o soukromém majetku a hospodářské svobodě, o smlouvě pracovní, o formách průmyslové výroby, o sociálních úkolech států, církve a vyšších tříd společenských, o středoevropské obchodní politice, vystěhovalectví, peněžnictví a měně atd. Přístup mají muži i ženy, každý kurs trvá po celý týden hodinu denně, poplatek obnáší za všechny kursy 30 M.

V říjnu t. r. bude dále v Londýně otevřena »svobodná universita pro hospodářské a politické vědy«, zřízená londýnskou Society of Arts a obchodní komorou, která převzala řízení vyučování v předmětech obchodnických. Přístup mají vůbec osoby obojího pohlaví za mírný poplatek, přednášeti bude se o hospodářství národním, statistice, obchodu, obchodním zeměpise, dějepise a zákonodárství, peněžnictví, daních a financích, politice. Veřejné přednášky a kursy budou konati se dílem v hodinách večerních, dílem v denních. Těm, kdož v University-Extension si národohospodářské vědomosti osvojili, mají poskytnouti zdokonalení nabytých vědomostí a vzdělání, činíce je způsobilými k veřejné činnosti ve správě, v tisku atd.

I v Rusku počato s populárními kursy universitními. Fysikomatematická společnost v Kazani učinila prvá pokus. Dne 14. února ve výroční den otevření kazaňské university zahájeny přednášky

o filosofii věd, mechanice, astronomii, chemii a meteorologii s demonstracemi a experimenty. Uspořádány šestihodinné kursy přednáškové ve večerních hodinách všedních dnů v místnostech university; posluchači obdrželi vždycky tištěné výtahy přednášek. Vstupné do všech třiceti přednášek stanoveno na osm rublů, studujícím, dělníkům, úředníkům poskytnuty slevy. Úspěch a sympathie, jakých zařízení toto u všech vrstev obecenstva dosáhlo, předčily všechna očekávání podnikatelů; přednášky navštěvovalo přes 800 osob, příjem obnášel 1545 rublů.

Populárně vědecké přednášky ve Vídni, Bernu a j. jsou známy, právě tak, jako statisíce, jež anglické, severoamerické a nyní i německé obce městské vydávají ročně na pořizování a rozmnožování veřejných knihoven a čítáren denníků, časopisů a knih.

Vizme nyní, jak postaráno jest o lepší vzdělání širších vrstev lidových u nás. Pročtěme veškeré naše denní listy — namnoze jedinou duševní stravu našeho obyvatelstva — podívejme se, čím se baví lid náš a inteligence naše v kavárnách, hostincích, čtenářských, veteránských i sokolských a j. spolcích, spočtěme číslici poučných přednášek na jedné a výletů, průvodů, zábav a svěcení praporů na druhé straně a budeme míti obrázek toho, jak koná vůči lidu povinnost svou naše inteligence, naše vědecké, hospodářské a politické korporace a naše žurnalistika. A co jest ještě horší, pod bičem našeho »veřejného mínění«, byrokratičnosti a úzkoprsosti našich ústavů a úřadů školských, samosprávných, hospodářských atd. ani nesmíte odvážiti se usilovnější činnosti vzdělavací, sice jste hned demagogem, mícháte se do věcí a poměrů, do nichž vám nic není, smýšlíte o mandát poslanecký nebo jinou tučnou kořist v národní zásobárně, a přijde-li vám do schůze několik dělníků, kteří dnes u nás tvoří nejvděčnější a nejchápavější část posluchačstva přednáškového, jste hned socialistou. Povznášení obecného vzdělání širokých vrstev lidu stává se bezmála všude jedním z hlavních úkolů menšiny, vyšším vzděláním vynikající; bude i v tomto ohledu Bohemia in orbe ultima?

Čeští sociální demokraté nelení, jsou horlivými navštěvovateli poslaneckých schůzí venkovských, v Praze zvítězili svojí kandidátní listinou při volbách do představenstva okresní nemocenské pokladny a ústy svého vůdce redaktora Krapky prohlásili v Náchodě, že postaví vlastní kandidáty k sněmovním volbám v Čechách, jelikož mladočeští poslanci nechodí do schůzí a neuskuteční požadavky dělnictva. Pilné přípravy k volbám konají zejména v Kladně, Holešovicích, Berouně a Plzni.

Instituce živnostenských inspektorů v Rakousku doznala změny tím, že na místo dosavadní rovnosti všech inspektorů systemisována nyní místa vrchních inspektorů (skutečných a titulárních) a inspektorů první a druhé třídy. Bude-li to instituci této na prospěch, jest pochybno; byly skutečně již projeveny obavy, aby nebyla vyznamenání ta příčinou ke vzájemným dostihům živnostenských inspektorů v růžovém líčení poměrů dělnických. Pan ústřední inspektor Migerka by se věru nehněval; nemusil by aspoň tolik světlých barev nanášeti na temná líčení inspektorů svědomitějších.

O dozorčích okresích českých vydávají se — letos po prvé — inspektorské zprávy také jazykem českým; pozdě, ale přece.

Z četných stávek v Rakousku vypuklých skončila stávka truhlářů štýrskohradeckých bez výsledku nastoupením práce posledními 150 stávkujícími dělníky. V Mödlingu dělníci obuvničtí po pětitýdenní stávce dosáhli za intervence starosty města toho, že dělníkům týdenním platí se i svátky, že tovární dělníci nesmějí denní práci prodlužovati zaměstnáním domácím a domácí dělníci nesmějí bráti více práce domů, než shoduje se s denní dobou pracovní v továrně. V haličském Przemyslu stávkovali dělníci stavební, mlynářští a pradleny, celkem 4000 dělníků, podporováni jsouce okolním rolnictvem. Mužští dělníci dosáhli splnění svých požadavků, pradleny nikoli. Stejných požadavků jako v Przemyslu (desetihodinnou dobu pracovní a minimální mzdu) usilují stávkou dosíci zedníci (1000) v Stanislavově. Také v Brně chystá se dle všeho stávka dělnictva stavebního, které žádá odstranění práce akordní, zvýšení mzdy a zkrácení pondělní doby pracovní k vůli soudruhům z venkova na práci docházejícím.

V Liverpoolu zvláštní městská komise vyšetřuje chudinu po ulicích městských se objevující, zejména podomní obchod dětský. Obchodování dětí po ulicích má se dovoliti jen od 11. roku stáří a jen v hodinách denních; zneužívají-li rodiče dětí k protizákonnému podomnictví, mohou i proti jejich vůli děti úřadem dány býti do vychovávacích ústavů veřejných.

Procházka v našich ulicích přesvědčí nás, že zákonná úprava dětského obchodování podomního a zákonná ochrana dětí i před rodiči stává se pomalu i u nás nezbytností. —r.

Rozhledy časopisecké.

ZAKONČENÍ BOJOVNÉHO ROČNÍKU: ZDE BY MĚLY KVÉST RŮŽE.

Mám pro literární rozhledy »Naší Doby« nastřádáno mnoho a mnoho látky a látky ovšem zápalné, ale chci zakončit ročník článkem o růžích. Odpůrcové naši vycítí v tom ovšem zlý úmysl a bojovný, ale mohu říci se svědomím dobrým, že zlého úmyslu nemám žádného. Jen bych si rád uvědomil, proč ty různé mocnosti naší literární a žurnalistické temnoty tak se na nás obořily? Proto zakončuju tento naš bojovný literární ročník Macharem. Macharem jsme započali, Macharem zakončíme!

Co tedy Machar je naší literatuře? K otázce té odpovím stručným rozborem jeho poslední sbírky lyrických dramat.*)

Hned prolog Podzimní povídkou ukazuje ti Machara psychologa. Nelze tuším lépe a pravdivěji opsat ten zvláštní duševní stav, kdy vzpomínka odhání vzpomínku a vlastně jen kusy vzpomínek — zmocňuje se tě pravá metelice obrazů, zdáš se být docela passivním jako ve snu, ale přece jen si pánem těch svých vidin a associace odehrává se pod vedením a tlakem té hlavní idee, kterou máš před duševním zrakem pořád. Alespoň jakási základní nálada řídí ty divné sny v bdění . . . Tento duševní pochod se vší dovedností a pravdivostí Machar nám líčí v prologu a upomínkou na mládí a jeho sny lásky připravuje tě na těžký obsah. Co je to s tou t. zv. prvou láskou? Tato otázka se ti vnucuje, protože znáš Macharovy básně dřívější — vždyť vlastně je to pro člověka opravdového problém hodně vážný. Ne? Člověk miluje celou duší právě tou »prvou« láskou a po letech má ženu, ale ne tu prvou, má děti — — co de facto zbylo z té lásky, co je s tou láskou druhou, třetí konečnou?

---

*) *Zde by měly kvést růže* .. Lyrická dramata. (1891—1894). V Praze 1894. (Kabinetní knihovna sv. 77.)

Co je to vůbec s — láskou? Vždyť přece nestačí opěvovat vždy jen její aktuelní city, zatlačující na okamžiky všecky vzpomínky — ta druhá láska nezahlazuje všech vzpomínek nadobro a nemůže — — co tedy je s tou láskou?

Tak starý a otřepaný, ale dávno ještě nevyčerpaný předmět básnický! Než já nechci tu podávat pojednání o Macharově analysi lásky, ačkoli by to byl předmět velmi záslužný a pro naše literární poměry velmi poučný. Srovnej jen epilog s prologem a uvidíš, že Machar k melodii o lásce má jiný text, než se obecně podává. To ovšem mohlo se poznat hned z Confiteoru, mohlo se to více než poznat ze sbírek dalších — avšak u nás pro samou »formu«, zapomíná se na obsah. Jsme i zde důslednými fángličkáři.

Nechci upozorňovat na všecko, co v těch 11 lyrických dramatech (velmi případný název!) se podává, obmezím se jen na dva tři předměty, které po mém soudu zasluhují pozornost kritiky literární.

Ukázal jsem tedy předně na Macharovu dovednost psychologickou. Nalezneš ji ovšem v básních všech, nejen v prologu.

V dramatě »Z vlaku« můžeme studovat Macharovo postavení v naší literatuře. Nejen že vidíš básníka věrně národního, ale poznáváš právě pokračovatele Nerudova. Neruda byl »kosmopolita«, Machar je vůdce »moderny« — tu i tam český myslitel a prosím pány filology za odpuštění: český cítitel přestavuje a rozšiřuje si svou zděděnou po otcích chaloupku. Chceš-li vidět modernost národní, tedy všimni si titulu básně (»Z Vlaku« — ne »Matička« nebo nějak podobně), scenerii a tu realistickou nehledanost. K tomu ovšem přidej Macharovskou pravdivost a tu psychologii té staré matičky na př. »jak pozorně modrý ten uzlíček v uvadlých rukou svých nese!...« Moderní umění také jeví se v citování Nerudy na místě tak lyrickém.

A teď konečně, třetí, všimněme si hlavní a vůdčí idee. A tu jsme zase u lásky. Ale jaké! Láska je tak všeobjemné slovo jako život — jaký tedy život, jaká láska? Láska ženy. Přečteme si pozorněji »List« nebo »Umírání« a vůbec celou sbírku a poznáš, co Machara trápí. Sám cituje z Nietzsche slova: »wohl brach ich die Ehe, aber zuerst brach die Ehe — mich.« Tedy přečteme si »List«: Nečistý muž oloupil dívku, již si vzal za ženu, o všecky ideály a tužby po kráse — lhostejně opouští svého svůdce, jemuž společnost říká manžel, jenž však ve skutečnosti je prostitut, opouští ho, aby našla ještě »jen pár pěkných chvilek, a ty chci užít každičkým svým nervem i při skrčených nosech společnosti«. Tedy: skepse, lhostejnost, záchvaty cynismu ne z filosofie, ale pro — brutalitu legalisovanou ...

V té nešťastné ženě vidíš, rozumí se, nejen muže, ale vidíš celou tu naši prolhanou společnost a ty nečestné a nečisté řády, jimž se říká: láska a svátost manželství. Jen čti, jak osmnáctiletá dívka se zamiluje do věhlasného krásného advokáta řečníka, jak četli verše a hráli Chopina a Schumanna —

> svět znala jsem jen z románů a básní,
> byl pohádkou mi, již jsem měla žíti,
> a čekala jsem s jistotou, že bude
> v něm krásného cos . . .«

Avšak z těch snů se probudila sňatkem . . .

> V těch strašných nocech, jež se zdají
> jiným nekonečným zřídlem všeho blaha,
> já trpěla jen nevýslovným hnusem . . .

Nešťastnice poznává to »raffinované divé zvíře«, poznává

> Ty čestný muži . . .
> jak pěknou školou ty jsi prošel v žití . , .

A ta »pěkná škola« zahubila její duši:

> Já snažila se povstat, střepat bláto —
> už marně, moje duše proti vůli
> jím byla prosáklá a otrávená.

V »Magdaleně« Machar tu »pěknou školu« rozvedl výslovněji a podrobněji a popsal naši »pěknou školu« českou, kdo však má zrak pro souvislost společenských institucí, mravů a zvyků postřehne v našich lyrických dramatech, celé to klubko vnějších okolností, působících na našeho člověka.

V »Třech podobiznách« Machar provdané Lili vypsati dává to utrpení nynější ženy. Lili provdána je, jak se říká, dobře, vychovává si své děti, ale není šťastna, neboť život manželský je prázdný . . .

> Láska! . . . Byla tu snad . . . Kdo ví? . . .
> Příliš krásný je cit ten,
> neměl by být člověkovi
> na tom světě dáván v plen —
> vždyť ti, které ona pojí,
> nemají na práci nic,
> než ji bíti vášní svojí
> v etherickou její líc —

Myslím, že jsem čtenáře dostatečně upozornil na obsah poslední sbírky Macharovy; obsah její je tak věrný a je podán formou takovou, že kniha Zde by měly kvést růže neztratí dlouho a dlouho, ba nikdy své aktuelnosti. Proto také nevadí, že se tu o knize mluví téměř po roce — mělo by se na ni upozornit vždy znova a znova.

A proto, že obsah Macharových veršů je tak vážný — upozorním konečně ještě na ten problém, o kterém diskusse by mohla býti velmi pečlivá. Běží totiž o názor, jejž básník má o ženě a jejím životě vůbec. V epilogu čteme:

. . . Býti ženou,
už to znamená trpěti —

Básník se tu nedrží rozšířeného v té otázce sociálního a historického fatalismu, neříká tím, že muž se má lépe, neříká že osud ženy je slepý; sám přece ve sloce předchozí zná ženino »hoře a tresty vin« — žena není pouhou loutkou. Názor nový, moderní, k němuž všecko myšlení básníkovo tíhne, je tuším, že žena ve všem je rovna muži — žena vždy byla a bude takovou, jakým byl a bude muž a vice versa a tak všeobecně to platí, že i štěstí nebo neštěstí obou je v naprosté vzájemnosti a stejnosti. Býti ženou, býti mužem, stejně znamená trpěti — a ovšem i netrpěti. Je dnešní život mužský šťastný a šťastnější než osud ženin?

I ptám se tedy čtenáře: měl jsem zlý úmysl pro tyto poslední rozhledy? Jaký úmysl měli ti, kdo po Macharovi hodili vlasteneckým kamenem? *Sursum!*

Úvahy a kritiky.

Na postupu. Dělnické básně. Napsal *Beneš Doubravský*. (Knihovna pro lid. Redaktor a vydavatel K. Jonáš v Plzni, č. 1.)

Knížečka v pravdě moderní — písně o bídě. Mnoho se již psalo, kdo že jest autor písní »Přátelům dělnictva věnovaných«; snad to nebyla pouhá literární zvědavost, ale i uznání básníkovy dovednosti. Z obsahu vidět, že básník sám dělníkem není; poznat to nejen z názorů, nýbrž i z formy odkazující k dobrému stylistovi, jakých mezi dělnickými spisovateli teď nemáme. Dělník, dokonce socialistický demokrat, nepsal by tak, jak p. Doubravský, o Tolstém a o národnosti.

Dikce básní místy je velmi pěkná (na př. Tma už věší šat svůj na hřbitovní chvoje a t. p.), verš dosti hladký a rozmanitosti jeho v jedné a téže básni podle různosti situace svědčí o smyslu básníka pro melodii a rhytmus; co do věci Macharovská ironie (Horníkovo štěstí) právě tak účinně čtenáři bídu staví před oči jako popisy nejvážnějších a pro člověka nejmarkantnějších chvil života. Nepochybujeme, že básník ve svých pozdějších pracích popíše nám také tu všední, nepatrnou a svou nepatrností až olověnou bídu fysickou i mravní.

Některých maličkostí autor mohl se snad vystříhat. Na př. symbolisace jména: kámen; více překáží tu i tam nejasnost koncepce, již bych zejména vytýkal básni: »Záchvaty«; v »Horníkově štěstí«:

> Prodal jsem už, co jsme měli,
> co nás těšilo,

trvám, že slovo **těšilo** se k celku nehodí.

Vítáme básně p. Doubravského s potěšením jako důkaz vřelého přátelství k dělníkům; básně s heslem: »Čest budiž práci, čest budiž práci« jsou na našem parnasse mezi moderními jistě nejmodernější a jednotlivá čísla jako: Matka, Horníkovo štěstí, Antonín Kámen je počátek více než slibný. Za to se nehodí k obsahu formát a úprava podle dekadentních vzorů. *B.*

Fr. Čáda, **Noetická záhada u Herbarta a St. Milla**, 1894. (Rozpravy č. akademie.)

Srovnání noetiky Herbartovy a Millovy na prvý pohled zaráží, ale milovník důkladných prací filosofických spřátelí se s tímto výborem, neboť pozná brzy, že autor noetickou záhadu řeší z hluboka, přihlížeje ve všech

jednotlivých otázkách k nejnovějšímu stadiu filosofického smýšlení. Nemáme v naší literatuře lepšího, obšírnějšího uvedení do theorie poznání i hodí se zejména také tím, že herbartism u nás je tak rozšířený. Autor přesně a nestranně posuzuje i Herbarta i Milla, sám stoje na stanovisku, z něhož i Herbartův realism i Millův fenomenalism je překonaný. Tomu neodporuje, že v tom a onom akceptují se jednotlivé poučky obou myslitelů. Na Herbartovi a Millovi autor ujasňuje si svůj problem — tímto srovnáváním a kritisováním spis je poučný a živý, nutící k vlastnímu přemýšlení. *V.*

Смѣлые колося. Sborník myšlenek a aforismů vybraných ze soukromého dopisování L. N. Tolstého. S dovolením autora sestavil D. R. Kudravcev. 1895. 1. a 2. sv.

Místo úvodu položen v této nevelké sbírce list Tolstého, obsahem zajímavý:

»Drahý bratře, dostal jsem Vaši knížku a přečetl ji z části se zalíbením, vzpomínaje na ten proud myšlenek a ty city, jež jsem prožil, když jsem pověděl sebrané tam myšlenky, z části s nelibostí a lítostí, že je tak nejasně vyjádřeno to, co chtělo býti pověděno. — Dávno již zápasím se slávou a samolibostí a tak jsem je přemohl, že již nemám nepříjemného pocitu při myšlence na to, že mne odsuzují za příliš smělé, nepromyšlené (неодуманое) a často i nedosti správné vyjádření myšlenek, tím spíše, že souhlasím s Vámi v tom, že ledacos ze sebraného tu může býti skutečně k užitku lidem. Já bych nikdy nevydával takové knihy, ale když je jednou vydaná, nemám ničeho proti ní a jen děkuji Vám za projevenou Vaši sympathii atd.«

Spisovatel tu v krátké články sestavil myšlenky Tolstého: pojem Boha, tři cesty mysli, kontradikce, víra, rozum, Konfucij, život věčný atd. V dílu II. jest: Božské dílo: švec a hodinář, vyšší štěstí, svět žije, v rozumu život a j. V díle III.: forma a podstata: způsoby života, armáda spásy, pomoc modlitbou, zákon, jedinství a j. V díle IV.: Klamy činnosti životní: trvalý klam, učitel, slečna, Spencer a j. V díle V.: Poměr k pravdě: chci a mohu, aby pochopili, učebnice dějin, hmota hranice ducha a j. v. Upozorňujeme na tuto zajímavou knížku, třeba znalci spisů Tolstého tu mnohé známé jen v nové podává se formě.

Vid.

Paul Deussen, **Allgemeine Geschichte der Philosophie mit besonderer Berücksichtigung der Religion.** I., 1: Allgemeine Einleitung und Philosophie des Veda bis auf die Upanishads, 1894; za 10 mk.

Deussen je uznaný znatel staroindické literatury; jeho nejnovější spis zasluhuje tedy důvěru, soudí referent, neznající literatury té z pramenů samých a neznající jazyka. Větším dílem je to jen jeden z vážnějších pokusů o skutečně historický výklad indického myšlení filosofického.

F.

Erwin Rohde, **Psyche.** Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen. II. sv. 1894, od str. 289—711.

Prvá část této výtečné knihy vyšla již 1890, Rohdeova Psyche tenkráte přičtena k nejkrásnějším spisům o řecké civilisaci, často se přirovnávala k pracím Welckerovým. Zajisté je to spis především krásný svým slohem a celým svým provedením; obzvláště to platí o starší části, tato nová, druhá část obtížena je mnohými poznámkami, jichž v prvé části není.

Rohde podává dějiny a vývoj lidového náboženství řeckého, pokud se jeví v dušepoctě a víře v nesmrtelnost. I nefilologu zamlouvá se autorova methoda: srovnávat řecké názory s názory jiných národů. Tím školská výlučnost a absolutnost klasické civilisace se ztrácí a ovšem získává živosti a, řekl bych, aktuálnosti.

Rohde provádí tu hlavní myšlenku, že dušepocta a víra v nesmrtelnost vyvinuly sa každá z jiných základů: dušepocta pochodí z pocty mrtvých; víra v nesmrtelnost má svůj původ v orgiastické, ekstatické poctě thráckého Dionysa. *V.*

P. G. Krüger, **Geschichte der altchristlichen Litteratur in den ersten drei Jahrhunderten**, Freiburg, 1895, 254 str. za 4·80 M.

Velmi pěkný výběr ze starokřesťanské literatury; čtenář si z knihy zjedná určitější názor o rozvoji křesťanství, než který má z pouhých dějin. *V.*

H. Sigdwick, **The Elements of Politics.** 1892.

Autor, jehož spisy o methodách v ethice a národním hospodářství obecně se uznávají, podal tu záhady praktické politiky vědecky pojímané. Spis v prvé části podává politickou methodologii a pojem státu, v druhé předvádějí se různé ústavy a jedná se o poměru vlády a občanstva. Sigdwick v celku srovnává se s Millem a Benthamem, ačkoli je modernější v tom, že připouští větší ingerenci státu. Shoduje se v tom se Spencerem a jinými vynikajícími anglickými politickými filosofy. Tento obrat v anglickém myšlení zasluhuje vždy nového povšimnutí. *F.*

Max. Dessoir. **Geschichte der neueren deutschen Psychologie.** I. sv. 1894.

Prvý svazek dějin německé psychologie sahá od Leibnize po Kanta; autor slibuje ještě svazky dva. Práce pečlivá. *F.*

ZPRÁVY.

Národopisná výstava. Kdo chce pochopit naše vnitřní poměry a zejména nedostatek všenárodní organisace, pozoruj, jak dovedeme využit národopisné výstavy. Tisíce a tisíce navštěvují výstavu, všecky stavy hromadně putují do Prahy, ale jak přišli, tak odcházejí. Poláci lvovské výstavy užili, aby organisaci všech polských zemí utužili — jak užívá se v tomto ohledu výstavy u nás? Slyšíme o sjezdu národohospodářském, viděli jsme sjezd učitelstva trvající $^1/_4$ hodiny, proto že vláda zakázala o národnostní otázce mluvit, — — to je všecko? V poslední době počalo se na výstavě přednášet; možná, že by přednášky názorné, vysvětlující obory vystavených předmětů byly prospěšny, ale sotva se hodí přednášky jiné Za to velmi dobře by se hodilo, dávati navštěvovatelům výstavy a jednotlivých oddělení stručná poučení ve formě brožur, obrázkových pohledův atp.; tím tisíce a tisíce by se vzdělávaly. Na př. z oboru literárního jinak se ani působit nedá; to co je vystaveno, má býti obživením dějin literatury, diagramy však na místě nedají se od každého studovat. Zkrátka, nedobře hospodaříme se svými prostředky.

Evangelicko-sociální kongres německý konal se letos v dnech 5.—6. června v Erfurtě. Zajímavým byl jednak abstinencí vlády, která na dřívějších sjezdech bývala zastoupena, jednak předcházejícím rozporem mezi konservativním směrem Stöckerovým a radikálnějším směrem Naumannovým, vzhledem k čemuž svolavateli bylo umluveno vyhnouti se zásadním otázkám sporným. V čelo jednání postaven předmět ryze filosofický: »Moderní přírodověda a sociální hnutí přítomnosti« (prof. Furrer); debata o něm přes často projevenou různost stanovisek poskytla příležitost k osvědčení jednomyslnosti naproti sociální demokracii. Massow přednášel »o sociálních úkolech státu jako zaměstnatele«. I fiskus nyní stává se sociálním, stát hodlá opatřiti byty pro své menší úředníky a dělníky, pečuje o duševní blaho svých zřízenců (veliká péče o duchovní správu při stavbě průplavu kielského), musí tedy pečovati i o slušné mzdy, působiti k opatření práce zachovalým nezaměstnaným tím větším právem, jelikož poskytuje přístřeší a práci na útraty státní těm, kdo proti trestním zákonům se provinili. Namnoze platí však stát mzdy nepostačitelné, pošta při vánočním návalu práce vypomáhá si raději vojáky než způsobilými nezaměstnanci občanskými. Stát jako zaměstnávatel budiž vzorem a své potřeby dávej pracovati ve vlastní režii. — Nejskvě-

lejší bod kongresového jednání tvořila přednáška pí. Gnauckové z Berlína o sociálním postavení žen; referát, který teprv po silném odporu proti aktivnímu účastenství žen na kongressu byl připuštěn. Co zaveden stroj pro výrobní práce dříve ženami v domácnosti vykonávané, klesla žena k úloze konsumenta. Zámožná stárnoucí dívka pociťuje tím trpčeji své znenáhlé znehodnocování, čím větší jest vnitřní její hodnota, trpí nedostatkem uspokojující činnosti, tak jako nezámožná středního stavu nedostatkem výdělku a v nižších třídách zaměstnáváním, od péče o domácnost ji oddalujícím. Úplná sociální a politická rovnoprávnost obou pohlaví není však vhodnou cestou k rozluštění této otázky. Ženská otázka je z největší části otázkou vzdělání, lepší přípravy žen pro postavení její v třídách vyšších i nižších, děvčata mají býti vychovávána tak, aby se vdávati mohla, ale nemusila. Ženám musí býti otevřeny nové úkoly v péči o chudé, sirotky, ve vychování, diakonii, lékařství pro ženy a děti. U nižších tříd musí býti pečováno o obmezení nutnosti práce výdělkové a přivedení žen k povinnostem domácím. Potřebí zde lepšího zákonodárství ochranného pro dělnice, ženských továrních inspektorů, zavedení maximální práce desetihodinné, zákaz práce přes čas, spolčování atd.

Z ruchu studentského. Výbor akademického odboru Národopisného vydal redakcí dr. Wellnera: Průvodce akademickým životem (162 str.). V knize podává se přehled práce, vykonané jmenovaným odborem a následuje pak vypsání proudů a stran ve studentstvu českém z posledních (asi 15) let. Následují statistické výkazy jednotlivých studentských spolků se stručnými úvody historickými a stanovními. Práce je pilná, pojímání úkolů českého studentstva vážné.

Studentský sborník strany neodvislé v čís. II. a III. přináší nově stylisovaný program, 21. června důvěrnou schůzí přijatý:

I. Nejhlavnějším úkolem českého studentstva jest vzdělávati se: všeobecně a odborně. Jinak jest povinností jeho pracovati k povznesení mravnosti, t. j. k sesílení a rozšíření citu pro spravedlnost ve všech vrstvách našeho národa. Poněvadž však každý, kdo český ideál tento chce pochopiti a v nitru svém zpracovati, musí býti na duchu osvícen, považuje se za nutné, aby lid český byl co nejlépe vychován a vzdělán. Oboje staniž se majetkem každého jednotlivce.

II. Prostředky k tomu jsou:

a) Zřizování škol dobrých a četných, a to: obecných, měšťanských, středních, odborných i vysokých, kde by možno bylo nabýti vychování a vzdělání jak všeobecného, tak i specielného. Ženám přístupny buďtež školy, v nichž by nabyly vzdělání povšechného i odborného potud, pokud toho jako matky, vychovatelky a hospodyně potřebují.

b) Zřizování spolků po celé koruně české, aby síť jich byla ucelena, a zreformování stávajících spolků v tom smyslu, aby mohly přednáškami, knihovnami, čítárnami, vydáváním a rozšiřováním tiskopisů a pod. co nejvíce působiti.

III. Taktika odpovídejž idei lidskosti. Násilí, poněvadž se jím idee kazí, se neschvaluje. Připustiti je lze jedině v případě nutné obrany.

Rozvoj uherského tisku. Pošta maďarská dopravovala v r. 1868 13 mil. tiskopisů, v r. 1892 74½ mil. R. 1868 měla Budapešť jen 3 denníky, dnes jich má 16, z nichž některé vycházejí o 20—300.000 exemplárech. Z listů, poštou dopravovaných, připadá na maďarské 67·12%, na německé 24·18%. Francouzským jazykem tiskne se v Uhrách nyní jen Revue d'Orient.

Samosprávná matice. Pod tímto titulem podle usnesení shromážděných v Praze zástupců okresních zastupitelstev založen býti má fond k vydávání odborných spisů samosprávných.

K vývoji naší sociální demokracie. V Brněnské »Rovnosti« napsal redaktor Krapka pozoruhodnou úvahu o nedostatcích své strany. Konstatuje nedostatek národohospodářského vzdělání a vzdělání sociologického a politického; vzděláním nemíní se přílišná, až nepraktická učenost, nýbrž úsilí, vlastním rozumem proniknout společenským procesem, který se odehrává a jejž sociální demokracie má urychlovat. Zároveň redaktor Krapka přeje si, aby mravní život se zvelebil; vytýká nezdravé poměry rodinné, souvisící s tím hospodštění a hrubou zábavu tancem, kartami atd. Obzvláště důrazně se vystupuje proti zkaženosti mládeže, o kterou nikdo se nestará.

Naše revue. »Rozhledy«, jak vidíme z dotazníku poslaného abonnentům, hodlají se rozšířit budoucím rokem na 5½ archu velké 8°; že »Hlídka literární« budoucím ročníkem stane se obšírnější revuí, již jsme čtenářům oznámili. Zaznamenáváme za tou příležitosti také stesky, v poslední době častěji pronášené od listů mladočeských, že není revue směru mladočeského.

Kdo šíří anarchism? Tuto otázku listy socialistické velikým právem kladly těm listům buržoasním, které vraždu Stambulova všelijak »vykládaly«, na př. jakožto »trest Boží«, »trest dějinné spravedlnosti« a t. p. Když Caserio zavraždil Carnota, stal se — zločin.

Průplav Kielský dokončen za 8 let. Je 98·7 *m* dlouhý, široký na hladině 65, na dně 22 *m*, hluboký je 9 *m*. Stál 165 mil. marek. Je splavný i pro největší lodi válečné; k tomu konci jsou četné vyhýbky a tak hluboké, že se v nich i největší lodi mohou vyhnouti.

Parníky zkrátí si plavbu asi o 23 hodin, plachetnice o tři dny.

Hospodářský zisk nového průplavu je patrný — ročně v poslední době plulo asi 17.000 parníků a 15.000 plachetnic.

Strategický význam je také na snadě a je ovšem značný; Německo svou námořskou posici i proti Rusku i proti Francii sesílilo. Za to zase Dánsko stalo se na Německu nezávislejším, jsouc teď uvolněno.

AP
52
N35
roč.2

Naše doba

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY